

THE EARTHLY BELOVEDS
IN THE GHAZALS OF THE SIXTEENTH CENTURY

ENİS TOMBUL

BOĞAZİÇİ UNIVERSITY

2024

THE EARTHLY BELOVEDS
IN THE GHAZALS OF THE SIXTEENTH CENTURY

Thesis submitted to the
Institute for Graduate Studies in Social Sciences
in partial fulfillment of the requirements for the degree of
Doctor of Philosophy
in
Turkish Language and Literature

by
Enis Tombul

Boğaziçi University

2024

ONALTINCI YÜZYIL GAZELLERİNDE DÜNYEVİ SEVGİLİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

Doktora Tezi

Enis Tombul

Boğaziçi Üniversitesi

2024

The Earthly Beloveds
in the Ghazals of the Sixteenth Century

The thesis of Enis Tombul

has been approved by:

Prof. Fatma Büyükkarcı Yılmaz
(Thesis Advisor)

Assoc. Prof. Tülay Gençtürk Demircioğlu

Assist. Prof. Dr. N. İpek Hüner

Prof. Müjgan Çakır
(External Member)

Assoc. Prof. Mehmet Kalpaklı
(External Member)

January 2024

DECLARATION OF ORIGINALITY

I, Enis Tombul, certify that

- I am the sole author of this thesis and that I have fully acknowledged and documented in my thesis all sources of ideas and words, including digital resources, which have been produced or published by another person or institution;
- this thesis contains no material that has been submitted or accepted for a degree or diploma in any other educational institution;
- this is a true copy of the thesis approved by my advisor and thesis committee at Boğaziçi University, including final revisions required by them.

Signature

Date

ABSTRACT

The Earthly Beloveds in the Ghazals of the Sixteenth Century

This dissertation aims to reveal the characteristics of the earthly beloveds in the ghazals of the divans composed in the 16th century. What is meant by the earthly beloveds are real people in flesh and blood taking part in the poet's social life. The reason why 16th century is chosen as a scope is because during this century the Ottoman literature went through one of its most prosperous times when lots of big names appeared and the beloved's characteristics took shape to the fullest extent. The scope of the dissertation is narrowed down to the ghazals because they are being one of the most efficient poetic forms in the sense that the beloveds are depicted, but in some cases other poetic forms in the divans are also used in order to elucidate further. 76 poets' divans are analyzed, the divans of the mystic poets are not included in the scope of this dissertation. In the light of the data obtained, the beloveds are classified in six main chapters. The introductory first chapter explains the reasons why male beloveds are preferred to female beloveds and introduces the characteristics of the male beloveds. The second chapter uncovers the beloveds with a name and sexual attributions. The third chapter investigates the beloveds having a specific social identity, profession and belonging to a specific social milieu. In the fourth chapter, the beloveds engage into a verbal and sexual intercourse with the poet. In the fifth chapter, the beloveds have an appetite for money and materiality. In the sixth chapter, the beloveds are not the one and only but one of the many people to whom the poet emotionally attaches. In the seventh chapter, the beloveds are open to emotional and physical influence and the hierarchy between the poet and the beloveds is reversed. (See Appendix C for an extended abstract.)

ÖZET

Onaltıncı Yüzyıl Gazellerinde Dünyevi Sevgili

Bu tezde 16. yüzyılda oluşturulmuş divanlardaki gazellerde konu edilen dünyevi sevgililerin hususiyetlerinin ortaya çıkarılması amaçlanmıştır. Dünyevi sevgiliden kasıt, âşığın sosyal hayatının parçası olan gerçek kişilere tekabül eden sevgililerdir. Bu çalışma için Osmanlı edebiyatının en parlak dönemlerinden birini yaşadığı, büyük şairlerin yetiştiği, dolayısıyla sevgilinin de bütün özellikleriyle iyiden iyiye teşekkül ettiği 16. yüzyıl seçilmiştir. Çalışmanın kapsamı sevgilinin en çok konu edildiği nazım biçimi olan gazelle sınırlandırılrsa da bazı durumlarda konuyu ayrıntılandırmak için divandaki öteki nazım biçimlerine de başvurulmuştur. Gazellerden elde edilen örnekleri genel bağlama oturtmada yine 16. yüzyılın kaynakları kullanılmıştır. 16. yüzyıldan 76 adet şairin divanı incelenmiş, mutasavvıf şairler kapsam dışı bırakılmıştır. Bu incelemelerden elde edilen veriler ışığında dünyevi sevgililer altı ana bölüm altında sınıflandırılmıştır. Giriş mahiyetindeki ilk bölümde erkek sevgililerin kadın sevgililere tercih edilme nedenleri açıklanmaya çalışılmış, erkek sevgililerin özellikleri belirtilmiştir. İkinci bölümde isimleri belli olan ve cinsiyet atıflarıyla anılan sevgililer örneklenmiştir. Üçüncü bölümde sosyal konumu, kimliği ve mesleği belli olan sevgililer incelenmiştir. Dördüncü bölümde âşıkla sözlü veya tensel temasa açık olan ulaşılabilir sevgililer örneklenmiştir. Beşinci bölümde paraya ve maddiyata meyilli olan sevgili tipi ele alınmıştır. Altıncı bölümde âşık için tek ve yekta olmayan, âşığın duygusallık yaşadığı birçok kişiden birine denk gelen sevgililer konu edilmiştir. Yedinci bölümde âşıkla sevgili arasında klasik telakkiye göre tersine dönen hiyerarşi incelenmiş, duygusal ve fiziksel etkiye açık olan sevgililer örneklenmiştir.

CURRICULUM VITAE

NAME: Enis Tombul

DEGREES AWARDED

PhD in Turkish Language and Literature, 2024, Boğaziçi University

MA in Turkish Language and Literature, 2014, Boğaziçi University

BA in Turkish Language and Literature, 2007, Boğaziçi University

AREAS OF SPECIAL INTEREST

Ottoman-Turkish poetry, 16th century Ottoman-Turkish literature, Ottoman music, cultural and social life in Ottoman literature, gender studies

PROFESSIONAL EXPERIENCE

Project manager, Istanbul University The Music of the Ottoman Era Performance and Research Center (OMAR), 2019-2024

Project specialist, Istanbul University The Music of the Ottoman Era Performance and Research Center (OMAR), 2017-2019

Editor-in-chief, *Darülelhan Mecmuası* musicology journal, 2017-2024

Part-time instructor, Studies of Traditional and Modal Music, Istanbul University State Conservatory, 2017-2020

Project assistant, St. Andrews University, 2015-2016

Part-time instructor, Turkish Courses Coordination Unit, Boğaziçi University, 2014-2015

Project specialist, Istanbul 2010 Europe Capital of Culture Agency, 2010

Editor-in-chief, *Musikişinas* musicology journal, 2004-2007

AWARDS AND HONORS

High Honor List, Boğaziçi University, 2014

Honor List, Boğaziçi University, 2007

PUBLICATIONS

Journal Articles

- Tombul, E. (2022). Asıl Söz Sahipleri - II. *Darüelhan Mecmuası*, 13, 44-45.
- Tombul, E. (2020). Asıl Söz Sahipleri. *Darüelhan Mecmuası*, 12, 27-30.
- Akçay, Ü., Tombul, E. (2018). Yûsuf u Züleyhâ mesnevilerinde rüyaların amaç ve işlevleri üzerine bir değerlendirme. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 20, 1-50.
- Tombul, E. (2006). Musikide Devrim: Cumhuriyet Döneminde Türk Musikisine Devlet Müdahalesinin Hikâyesi. *Musikişinas*, 8, 67-79.

Book Chapters

- Paçacı G., Hacıosmanoğlu, S. & Tombul, E. (2021). İmparatorluktan Cumhuriyete Geçiş Döneminde Çocuk Musikisi Güfte Yazarları ve Pedagojik Faaliyetler. *Beşikten Mektebe, Mektepten Sefere... Geç Dönem Osmanlı Çocuk Şarkıları*, 52-63.

Books

- Tombul, E. (2018). *Beşiktaşlı Yahyâ Efendi Dîvân İnceleme - Tenkitli Metin - Sözlük - Tıpkıbasım*.
- Gürpınar, H. R. (2018). *İffet*. (Intralingual translation).

TEŞEKKÜR

İçine daldıkça genişleyen, yol aldıkça tek kişiden ziyade bir projenin harcı olması gerektiğini anladığım, hayatımın hatırı sayılır bir kısmını kapsayan bu macerada birçok kişinin desteğini gördüm. Öğrenciliğimiz sırasında Osmanlı şiirine her zaman taze bir nazarla baktırarak görülmeyeni görmeye çalıştıran çok değerli hocalarım Prof. Dr. Günay Kut ve Prof. Dr. Zehra Toska'ya çok teşekkür ederim. Prof. Dr. Zehra Toska'ya emekliliğine denk geldiği için birlikte devam edemediğimiz bu konuyu heyecanıma güvenerek kabul ettiği için ayrıca teşekkür ederim. Uzun soluklu bu tezi yüklenip bana olan inancını hiçbir zaman yitirmeyen, dikkati ve disipliniyle bu çalışmayı zenginleştiren değerli tez danışmanım Prof. Dr. Fatma Büyükkarcı Yılmaz'a, eskici dayanışmamızın değerli üyesi Doç. Dr. Tülay Gençtürk Demircioğlu'ya, desteğini ve katkılarını her daim gördüğüm Prof. Dr. Müjgan Çakır'a, bu konuyu heyecanla sahiplenip çok önemli yönlendirmelerde bulunan Dr. Öğr. Üyesi İpek Hüner'e, uzakta da olsalar desteklerini her zaman hissettiğim Doç. Dr. Nezihe Seyhan ve Doç. Dr. Köksal Seyhan'a ve bende emekleri olan Boğaziçi Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı bölümündeki tüm hocalarıma çok teşekkür ederim.

Böyle bir konu seçmeme vesile olan, beni yüreklendiren en büyük etmenin Walter G. Andrews ve Mehmet Kalpaklı'nın *Sevgililer Çağı* kitabı olduğunu söylemem gerekir. Osmanlı şiiri hakkında duyduğum heyecanı yeniden körükleyen Walter G. Andrews'a Allah'tan rahmet diler, jürimde olmayı kabul ederek büyük incelik gösteren Doç. Dr. Mehmet Kalpaklı'ya çok teşekkür ederim. Teknik durumlardan ötürü tez jürimde olamayan ama her zaman desteğini hissettiğim Dr.

İrvin Cemil Schick'e ve alanda yaptığı cesur çalışmalarla yoluma ışık tutan Doç. Dr. Selim Sırrı Kuru'ya da teşekkür ederim.

Ayrıca, elindeki kaynakları benimle her zaman ivedilikle paylaşan ve sorularıma bıkmadan yanıt veren sevgili arkadaşım Dr. Ülkü Akçay'a; bulduğum ilginç beyitleri paylaştığımda heyecanıma ortak olan Dr. Ayşegül Pomakoğlu ve Fatma Akman'a; yüksek lisans ve doktora süreçlerinde her şeyimizin aynı seyirde ilerlediği, bu sürecin zorluklarını renkli kişiliğiyle hafifleten *partner in crime*'ım cinas mütehasısı Esra Demirkoparan'a; her zaman desteklerini gördüğüm, moral kaynaklarım Dr. Semiha Şentürk, Dr. Hülya Bulut ve üstün plan yapma yetisiyle beni oradan oraya gezdirerek gönlümü eğleyen, her zaman yanımda olan Gülşen Avcı'ya; entelektüel sohbetleri ve değerli dostluklarıyla *melce vü meab* olan Lebriz Güner Gunca ve Betül Eren'e; İngilizce özetlerdeki desteği için Büşra Bölükbaşı'ya; bana her zaman inanan, güvenen ve destek olan değerli aileme; bu uzun ve sabır isteyen süreçte sıkıldığım zamanlarda *troll*'lükleriyle beni eğlendiren, bir şekilde desteklerini hep hissettiğim, beni dünyalarına kabul eden 16. yüzyıl Osmanlı yazarlarına; 2002'den beri öğrencisi ve bir süre öğretmeni de olmaktan gurur duyduğum, kendisinden kopamadığım, bu konuyu çatısı altında çalışabileceğim hususunda beni asla tereddüde sevk etmeyen kıymetli okuluma teşekkür ederim.

Bu tezi, geçmişte ve günümüzde sesleri kısılan, görmezden gelinen, renkli dünyaları monokromlaştırılan herkese ithaf ediyorum.

Enis Tombul
Beykoz, Aralık 2023

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	xiii
İNCELEMEDE İZLENEN YÖNTEM	xiv
BÖLÜM 1: GİRİŞ.....	1
1.1 Dünyevi sevgili.....	1
1.2 Erkeğin kadına üstünlüğü/Kadının olumsuzlanması	6
1.3 Müzekker sevgili	20
1.4 Sevgilinin fizik ve tavır özellikleri	24
1.5 Literatür değerlendirmesi	31
BÖLÜM 2: CİNSİYETİ BELLİ OLAN SEVGİLİ.....	36
2.1 Erkek sevgili.....	36
2.2 Kadın sevgili.....	542
2.3 Her iki cins	558
BÖLÜM 3: SOSYAL KONUMU BELLİ OLAN SEVGİLİ.....	562
3.1 Asker Sevgili	562
3.2 Esnaf Sevgili.....	598
3.3 Dinî atıflarla tanımlanan sevgili	691
3.4 Suhteler.....	707
3.5 Devlet erkânı	709
3.6 Soylular	709
3.7 Köleler	712
3.8 Baba mesleği/konumu belli olanlar	714
3.9 Etnik/dinî kimliği belli olanlar	720
3.10 Memleketi belli olanlar.....	731

BÖLÜM 4: ULAŞILABİLİR SEVGİLİ	735
4.1 Konuşulan/haberleşilen sevgili.....	736
4.2 Birlikte olunan sevgili	745
4.3 Hafifmeşrep sevgili	780
BÖLÜM 5: PARA SEVEN SEVGİLİ	788
BÖLÜM 6: TEK OLMAYAN SEVGİLİ	802
6.1 İki sevgili	804
6.2 Alelade sevgili	813
6.3 Birçok sevgili.....	823
6.4 Güzeller	828
BÖLÜM 7: OTORİTESİ ARTAN ÂŞIK/OTORİTESİ AZALAN SEVGİLİ.....	833
7.1 Otorite olarak âşık	835
7.2 Etkilenen sevgili	846
BÖLÜM 8: SONUÇ.....	857
EK A: ÇALIŞMAYA DÂHİL EDİLMİYEN ŞİİR ÖRNEKLERİ.....	871
EK B: KONULARINA GÖRE GAZELLERİN DAĞILIMI.....	994
EK C: UZUN ÖZET (EXTENDED ABSTRACT)	996
KAYNAKÇA.....	1001

KISALTMALAR

Bkz. Bakınız

Çev. Çeviren

d. Doğum tarihi

Ed. Editör

G Gazel

Haz. Hazırlayan

K Kaside

M Mesnevi

ö. Ölüm tarihi

t.y. Tarih bilgisi yok

y.y. Yayınevi bilgisi yok

İNCELEMEDE İZLENEN YÖNTEM

1. 16. yüzyıla tarihlenen bütün divanlardaki gazelleri kapsama hedefiyle yola çıkılan bu çalışmaya zaman kısıtlamasından ötürü 67 divan dâhil edilebildi. Bu divanlar şu şairlerindir: Acem Süruri, Ahi, Amri, Aşık Çelebi, Aşki, Bahari, Baki, Bali, Behiştî, Bursalı Rahimi, Cenabi Paşa, Celili, Cinani, Dükakinzade Ahmed Beg, Emri, Figani, Filibeli Vecdi, Fuzuli, Gelibolulu Suni, Gelibolulu Süruri, Hakani, Haveri, Hayali, Hayreti, Helaki, Hicri, Hilali, Hüdayi-i Kadim, Kara Fazlı, Kelami, Kemal Paşazade, Lamii, Livayi, Manastırlı Celal Bey, Mani, Meali, Medhi, Mostarlı Hasan Ziyai, Muhibbi, Muidi, Nihani, Nevi, Ravzi, Remzi, Revani, Salih Çelebi, Sebzi, Sehabi, Sehi Bey, Seyyid Şerifi Mehmed, Süheyli, Şahi, Şemi, Şemsi Paşa, Şihabi, Şuhudi, Taşlıcalı Yahya, Ubeydi, Ümidi Ahmet, Üsküplü Atâ, Üsküplü İshak Çelebi, Vasfî, Vusuli, Yakini, Yetim, Zaifi ve Zati.

Mutasavvıf şairlerin divanları kapsam dışı bırakıldı.

2. Divan edebiyatının sevgili tipi en çok gazelerde tezahür ettiği için çalışma kapsamındaki nazım tipi gazellerle sınırlandırıldı ancak konuyu pekiştirmek adına iyi bir örnek teşkil ettiği düşünülen gazel dışındaki nazım biçimleri de alıntılıandı.

3. Tezin ana bölümlerinde şiirlerden verilen örnekleri genel bağlama oturtmak için genel olarak yine aynı veya yakın yüzyıl kaynaklarına başvuruldu. Bunlar öncelikli olarak tezkireler, seyahatnameler, kronikler, kanunnameler, fetvalar ile dönemin çeşitli manzum ve mensur eserleridir.

4. Bağlam oluşturan önceki metinle alıntının ilgisinin kolay kurulabilmesi için alıntının içinde, konuyla ilgili olan terminoloji *italik* olarak gösterildi.

5. Şiir alıntılarında transkripsiyon alfabesindeki hatalar düzeltildi. Alıntılanan çalışmalarda transkripsiyonlu olmayan metinler transkripsiyon alfabesine göre yeniden yazıldı. Bazı yerlerde anlamı bozan, okuma hatası olduğu düşünülen kelimeler dipnotlarda düzeltildi. Şiir alıntılarında alıntılanan kaynağın imlasına müdahale edilmedi.
6. Şiir dışında alıntılanan metinlerin transkripsiyon ve imlasına müdahale edilmedi.
7. Alıntılanan çalışmalardaki sansürleri tekrar etmemek adına kelimeler açıkça yazılıp sansürlü hâlleri dipnota taşındı.
8. Şiir alıntılarında, şiirlerin hangi şaire ait olduğunun belli olması için künyeler şair isimleriyle verildi. Bu künyeler, Kaynakça'nın Divanlar kısmında açımlandı.
9. Şiirlerde kullanılan terminolojiyi açıklamak için en çok Mertol Tulum'un (2011) *17. Yüzyıl Türkçesi ve Söz Varlığı* kullanıldı. Kelimenin anlamlarının günümüze kadar olan seyrini takip edebilmek için 19. yüzyıl sözlükleri ve zaman zaman modern sözlüklere de başvuruldu.
10. Şiir değerlendirmelerinde şairin gerçek kişiliği ile mahlasıyla temsil edilen kurgusal benini birbirinden ayırmak için “âşık/şair” nitelemesi kullanıldı. Bazen şairin mahlasıyla onun gerçek kimliği birbirinin içine geçebilse de yorumlamalarda her zaman şairin metindeki kurgusal kimliği hedeflendi.

11. Kullanılan transkripsiyon alfabesi

ا a, e, ā	ض ž, d
ب b	ط ʈ
ت t	ظ ʒ
ث ʈ	ع ʿ
ج c	غ ğ
چ ɟ	ف f
ح h	ق k
خ ɣ	ك k, g, ñ, y
د d	ل l
ذ ʒ	م m
ر r	ن n
ز z	ه h, e, a
ژ j	و o, u, ö, ü, ū, v
س s	ى i, ī, y
ش ʃ	ء ʾ
ص ʃ	

BÖLÜM 1

GİRİŞ

1.1 Dünyevi sevgili

Divan edebiyatındaki sevgili tipi genel anlamda nigâr, dilber, dildar, cânân gibi cinsiyet içermeyen kelimelerle karşılanmıştır. Sevgilinin ismini, sosyal konumunu, mesleğini veya cinsiyetini belli eden bir adlandırmayı içermeyen şiirler, divan edebiyatının çoğunluğunu oluşturur. Ancak sevgilinin yukarıda sayılan özelliklerinin bir ya da birkaçını içeren örnekler de az sayıda değildir. Bu çalışmanın amacı, gazeller ekseninde sosyal hayatta bir karşılığı olan ve gerçek kişiler olduğu belli olan “dünyevi” sevgilileri tespit etmektir.

Öte yandan, sevgilinin somut özellikleriyle şiirde yer almaması demek, onun gerçek bir kişi olmadığı anlamına da gelmez. Bazen âşık/şairler sosyal hayatlarında karşılığı olan “gerçek” kişileri de harcıâlem, soyut, idealize sevgili tipine yedirip sevgilinin ayrıntılı kişisel özelliklerine şiirlerinde yer vermemeyi seçmişlerdir.

Buna Hayali Bey’in bir meclis anısından doğan şiiri örnek verilebilir. Âşık Çelebi’nin tezkiresinde konu edilen, Çelebi’nin kendisinin de bir üyesi olduğu bu meclisin ana öğeleri âşık/şair (Hayali Beg), sevgili (Turak Bali) ve rakiptir (nigehban). Bu sahnede âşık, “gamze, zülf, ebru” gibi güzellik unsurlarını haiz “dilber”le, olumsuz sıfatlarla nitelenen rakibe rağmen bir rabıta yakalamaya çalışmaktadır. Aslında âşığa gönlü olan sevgili, onun okuduğu şiirlerden, aralarındaki bu rabıtayı aşıkâr etmesine içerler. Böylece kavuşma öncesindeki naz u niyaz, engel aşamaları da tamamlanmış olur. Bu olaydan, klasik telakkiye uygun bir şiir doğar:

Ḥayālî Beg daḥı nîm-mest, sâķî-i ser-mest sâ‘idinde olan sâġar gibi ayaġı şavuşup cām-ı endāmı şikest gelüp oturdu. *Ṭuraķ Balı dirler bir dil-ber* turalanurdu. Anı ol cem‘de görüp göġsin geçürdi. Birine daḥı ben ta‘alluķ-pezîr idüm, ol daḥı ol cem‘de eşcâr içinde serv gibi nümâyân ve ezhâr arasında gül gibi fûrûzân idi. Bir *raķîb-i nâ-sâz ve ‘arbede-cûy u fîtne-perdâz kec-endâm u bâlâ-dırâz ḥarîf* daḥı ol köşķ kapusunda *nigehbân* idi. Anlar bunuñla ebr-i tîre ardında mihr-i sipihr gibi pinhân gûyâ perde-i fânûs içinde şem‘-i tâbân idi. Bu hâlde Ḥayālî ġalebe-i keyfiyyetle münâsib-i hâl ba‘ż-ı ebyât okıyup ve bi‘l-cümle keşf-i râz ve ‘arż-ı niyâz itdi. Dil-ber bu encümende bu vaż‘dan âzürde-ḥâtır olup ḥâzırlar dehşetinden ve Ḥayālî Beg’üñ saţvetinden ḥavf idüp izhâr idemeyüp ammâ *ġamze-künân, ser-fürû ve girih-i zûlf ü çîn-i ebrû* ile daḥı ḳanâ‘at idemeyüp bermuķtezâ-yı *istiġnâ-yı ḥûbî ve celâl-i kemâl-i maḥbûbî* zîr-i leb ḥarf-zenân ve ta‘ne-künân, dehân-cünbân oldu. Ḥayālî Beg çün dil-berüñ sevdüġine vâķıf oldu, bedîheten bu maṭla‘ı okıdı ve ‘ârif oldu.

Maṭla‘

Nigârûñ itdüġi düşnâm baña zevķ-i cānîdür
Nice zevķ itmeyem ki ‘âlem-i ġayb armaġanıdır

Ḥaķîre nażîre tekellûf itdi, zuhûr iden ḥasb-i ḥālî nażîre zımnında bu vech ile edâ itdüm, okıdum.

Maṭla‘

Raķîb-i dîv kim *ķaşr-ı nigârûñ* pâsbânıdır
Belâ-yı nâ-ġehânîdür *ķazâ-yı âsmânîdür* (Âşık Çelebi, Meşairü’s-şuara: Kılıç, 2010c, s. 1550-1551)

Bu şiir ve ona Âşık Çelebi’nin yazdġı nazire, arka planı bilinmeden okunduġunda şiire konu olan sevgili, divan edebiyatının anonim ve soyut sevgili tipine uygun görünür. Hatta ikinci mısradaki “‘âlem-i ġayb armaġanıdır” ifadesinden âşġı mürid, nigârı Allah, rakibi de nefs düzlemlerine oturtarak bu beyitlerin –divan edebiyatı araştırmacılarının sıkça başvurduġu gibi– tasavvufî açılımlarını yapmak da mümkün olabilir. Halbuki âşık/şair belki de bu ifadeyle sevgilinin hiç yoktan karşısına çıkması gibi basit bir olayı anlatmak istemektedir. Bundan şiirin tasavvufî okumaya kapalı olduġu gibi bir iddia hedeflenmemektedir. Şairin bu kavramları şiirine bilerek dâhil ederek anlam katmanlarını çoġaltmak, dünyevi tabloyu giriftleştirmek, şiirini daha sofistike bir hâle getirmek istediġi de elbette düşünülebilir. Burada savunulan fikir,

şiiirlerin sadece tasavvufi/uhrevi düzleme oturtulmaya çalışılarak gerçeklik düzlemindeki okumalarının yok sayılmaması gerektiğidir.

Bu örnek bize sayısız şiirde nigâr/dilber, rakip gibi harcîâlem ifadelerle nitelenen kişilerin gerçeklik düzleminde tekabül ettiğii bir alan olabildiğini de gösterir. 16. yüzyıl gazellerine konu olmuş birçok şiirin, gerçek kişilerle bu tarz karşılaşmalardan doğmuş olabileceğini tahmin etmek için elimizde yeterince biyografik malzeme vardır.

Âşık-sevgili-rakip üçlüsünün gerçek hayattan bir izdüşüm örneğine daha, şair Valihi'nin (ö. 994/1585) Beyani tezkiresindeki biyografisinde rastlarız. Aynı zamanda bir vaiz olan Valihi kürsüde vaaz verdiği sırada, hoşlandığı kişiyle rakibinin kürsü dibinde sohbet etmeye başlaması sonucu kıskançlıktan kendini kaybeder ve bıçakla rakibe saldırır. Kaçan rakibi bir süre kovaladıktan sonra kürsüye dönüp vaazına devam eder:

Hakkâ ki vâ'iz ü nâsihlerün benâmı ve ol tâ'ife-i kirâmın metîn ü mâ-lâ-
kelâmı olmuşdur. Rivâyet olunur ki unfuvân-ı cevânîde bir *cevânun* vâlihi ve
sahrâ-yı mahabbetinün te'ihî olur. İttifâken bir gün câmi'de kürsi üzerinde
va'z u nasîhat ider iken *cevân-ı* mezkûr bir gâyet menfûr *rakîble* gelüp kürsi
ayagında otururlar. Vâ'iz Efendi bunları gördükde aklı perâkende ve kelimâtı
perîşân olur. Sabr u tahammüle kûşîş ider. *Rakîb* kanda ise bed-hûylıgı komaz
cevânla hakîkaten musâhabet ü muhâvereye başlar. Vâ'iz Efendi bunu göricek
sabr u karârı kalmayup bî-ihitiyâr kendüi kürsiden aşagı atup bir büyük
Engürüs bıçag ile *rakîbün* üzerine hücum ider. *Rakîb* karâra kâdir olmayup
firâr idüp Vâ'iz Efendi ardınca biraz kovalayup irişemeyüp yine gelür va'zına
meşgûl olur. (Beyani, Tezkiretü'ş-şuara: Sungurhan, 2017a, s. 223)

Bir şairin, sevdiğinin yanında rakip olarak gördüğü birine bıçakla saldırması,
gazellerde türlü kötülüğü istenen ve aşağılanan rakibe duyulan nefretin gerçek
hayattaki karşılığı gibidir. Bu gibi anekdotlar divan edebiyatının kaynağını *Kur'an*,
tasavvuf, peygamber kıssaları, mesneviler, halk hikâyeleri vs. kadar ve belki de
onlardan daha fazla olmak üzere sosyal hayattan aldığına delil teşkil eder. Walter G.

Andrews (2012), Osmanlı divan şiirinin gerçek hayatla bağlantısı konusunda şunları söyler:

Osmanlı divan şiirinin, yaklaşık beş yüzyıl boyunca serpilip gelişmesine kaynaklık eden başlıca şey, bu şiirin geniş bir kitlenin ilgilendiği önemli konuları akıcı, anlamlı ve dolaysız bir biçimde dile getirmiş olmasıdır. “Gerçek” hayatla hiçbir ilgisi olmamak şöyle dursun, çok büyük bir ihtimalle, kendisini üreten kültürün ve toplumun hayatıyla her türlü alışverişi vardır. (s. 32)

Gazellerin sosyal hayatı ve sosyal hayatta karşılığı olan sevgilileri

yansıttığının bir örneği de ıstılaha (terminoloji) göre söylenen şiirlerdir. Kınalızade

Hasan Çelebi, tezkiresinde “Keştî Kasidesi” olarak da anılan şiiriyle ünlenmiş

Agehi’nin (ö. 985/1577) bir gemici civanına âşık olunca “ol taifenin ıstılâhı üzerine”

bir kaside söylediğini yazar:

Bir gemici cevâna ‘âşık u şeydâ ve bahr-i mahabbet hevâsıyla âşinâ oldukda
ol tâ’îfenün ıstılâhı üzre bu kasîde-i garrâyı diyüp meşhûr-ı cihân ve makbûl-i
erbâb-ı fazl u ‘irfân olmuştur.

Şi’r

Çekdürüp fırkateni oldun alarka benden

Bahr-i fırkatde niçe fırtınalar çekdüm ben (Kınalızade Hasan Çelebi,
Tezkiretü’ş-şuara: Sungurhan, 2017b, s. 197-198)

Agehi, şiirinde gemicilik terimlerini sevgilinin güzelliği ve ona duyduğu aşka atıf yaparak kullanmıştır. Bu çalışmada birçok örneğini göreceğimiz üzere, övülen kişinin mesleğinin terminolojisi üzerine şiiri oluşturmak gibi bir gelenek olduğunu söyleyebiliriz. Kendisi de esnaftan biri olan Zati’nin bu tarz pek çok şiiri vardır.¹

Istılaha göre oluşturulan şiirlerin güzel bir örneğini bize Necmi (ö. 978/1570) verir. Âşık Çelebi’nin tezkiresinde örneklenen bu şiir bir kasap dilberine yazılmıştır:

Yine bir dil-rübâ kaşşâbuñ oldum kulu *kurbāmı*
Tenümi *şerha şerha* itseler terk itmezem anı

Terâzûdan iner dil-ber odur yâ Rabbi sen şakla
Hased kurdından anı kim olupdur Yûsuf-ı şânî

¹ Bu örnekler için bkz. 3. Bölüm, “Esnaf sevgili”.

Bu gövdem *lîme lîme* oldu çün *sâtûr*dur dile
Etleyin toğramış anı Hâbîb'ün *tîğ-i bürrânı*

O *körpe kuzuyı* koynuma koymak isterem ammâ
Yanından n'eyleyem hâlî degül bir lahza çübânı

*Ķanara*² itî gibi tolanur *dükkânın* ol mâhuñ
Raķîbüñ *derisini yüzsele*r v' allâhi erzânî

N'ola bî-çâre Necmî de umarsa *orta pehlûdan*
Begüm cömerd rûhiçün aña sen eyle ihsânı (Âşık Çelebi, Meşairü's-şuara:
Kılıç, 2010b, s. 863-864)

Necmî'nin konu bütünlüklü bu gazelinde kasaplık mesleğiyle alakalı kelime dağarcığı divan şiiri geleneğinin terminolojisiyle birleştirilmiştir. Örneğin, birinci beyitte kasabın kurbanlık eti parça parça doğrama hadisesi, maşuğun onun kurbanı olması ve aşkın verdiği eziyetle teninin parça parça doğranması gibi acı çekmesiyle beraber düşünülmüştür. İkinci beyitte kasabın kullandığı teraziden hareketle Yusuf kıssasına telmih yapılmış; Yusuf'un terazide tartılması hatırlatılmış, hem de sevgilinin Yusuf kadar güzel olduğu belirtilmiştir. Yusuf'a haset eden kardeşlerinin onu kurt kaptığı yalanına da gönderme yapılarak böylece gazel bir ayağıyla divan şiiri geleneğine dayandırılmıştır. Âşığa eziyet eden maşuğun tîr, hançer, ok gibi savaş unsurları burada kasabın alet edevatı olan satır, tîğ-i bürranla karşılanmıştır. Dört ve beşinci beyitlerde geleneğin klasik unsuru rakip konu edilmiş; gelenekte sevgilinin mahallesinde dolaşan köpeklere benzetilen rakip burada da et yemek umuduyla sevgilinin dükkânının çevresinde dolaşan köpeklere, mecazen de kasap sevgiliyle birlikte olmak isteyen öteki âşıklara benzetilmiştir. Son beyitteyse âşığın “orta pehlu”yu ummasının ilk anlamı kasaptan et istemekse de mecazen kasabın kendi vücudunu, yani vuslat talep etmek olsa gerektir.

² Mezbaha.

1.2 Erkeğin kadına üstünlüğü/Kadının olumsuzlanması

16. yüzyıl gazellerinin genel olarak erkek sevgililer etrafında şekillendiğini söylemek yanlış olmaz. Bu kısımda sevgili konusunda neden bir cinsiyet ayrımı olduğu ve sevgili tipi olarak neden erkeklerin tercih edildiği ortaya konmaya çalışılacaktır.

Kadının şiir veya aşk konusu olmaya layık bulunmamasının sebebi temel olarak onun mertçe, erkeksi bir karaktere sahip olmadığına düşünülmesidir diyebiliriz. Mert kelimesinin sözlük anlamı “yiğit, cesur” olduğu gibi aynı zamanda “güvenilir, sözünün eri, mürüvvetli, hamiyetli”dir. Âşıkların bu karakterde olduklarını düşünen şairler, kendilerine layık olan sevgililerin de aynı karakterde ve cinsiyette olması gerektiğini öne sürmüşlerdir. Osmanlı’da –ve aslında daha eski kültürlerde de– söz konusu olan bu erkek egemen geleneğin, kadınları erkeğin hemdemi, yoldaşı olma durumundan ve edebiyattan (olumlu atıflardan) ve nihayetinde gerçek bir aşkla sevilme durumundan uzak tutmasının çeşitli sebepleri bu çalışmada örneklenmeye çalışılmıştır. Bunlar kadına yüklenen, hileci/fesat/dönek tabiatlı olma, entelektüel olarak cazip olmama, şehvi/yoldan çıkarıcı olma gibi özelliklerle özetlenebilir.³ Dror Ze’evi (2008) kadınlardan bu uzak kalma durumunu “kadınların cinselliğinden ve şeytani gücünden duyulan korkunun erkeklerin birbirleriyle arkadaşlığı tercih etmesiyle sonuçlanması” olarak tanımlar. (s. 13-14) Kadının aşağı görülmesinin bir sebebi de onun, erkeğin kusurlu bir versiyonu olduğuna inanıştır. (s. 34)

Kadınlara meyletmek aptallıktır çünkü kadınlarla tensel veya tinsel bir ilişki kurmak –daha sonraki örneklerde göreceğimiz üzere– felaket getirir. Muhibbi mahlaslı Kanuni Sultan Süleyman’ın (d. 900/1494 - ö. 974/1566) ve Gelibolulu

³ Divan edebiyatında kadına genel bir bakış ve kadına yüklenen hilekârlık, yalancılık, eksik akıllılık, vefasızlık, şehvilik gibi olumsuz özelliklerin bir değerlendirmesi ve örnekler için bkz. Çetinkaya, Ü. (2008). Divan Edebiyatında Kadına Genel Bakış. *Turkish Studies*, 3/4, 279-334. doi: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.368>

Süruri'nin (d. 897/1491-92 - ö. 7 Cemâziyelevvel 969/13 Ocak 1562) şu beyitleri bu durumu özetler niteliktedir:

Zen nedür ki merd olanlar vireler aña gönül
Ey *puser* sevdüm seni şanma ki gönüm zendedür (Muhibbi: G 532/2, s. 190)

'Âlem içre vār-iken *māḥbūblar*
Ebleh oldur dil vire *maḥbūbeye* (Muhibbi KYOY: Müfredat 3794, s. 1817)

Ʒodı *maḥbūbı* çü bir '*avreti* sevdi Mecnün
Doldurupdur anı taşlamağa tağlar etegin (Gelibolulu Süruri: G 340/2, s. 229)

Aşağıdaki beyitlerin yazarlarına göre kadınlar saf bir aşkla sevelemez. O yüzden kadın sevgililere âşık olan Ferhad (kūh-ken) ve Mecnun, daha sonra da birçok örnekte göreceğimiz üzere eleştirilmişler, bazen de aşağılanmışlardır:

Gider aña baña şöḥbetlerin Ferhād u Mecnün'ün
Ki *merd*-i 'ışk-ı pāküz biz şafāmuz yok bizüm *zenden* (Behiştî: G 365/3, s. 308)

Eylemeñ Ferhād u Mecnün'ı Behiştî'ye kıyās
Merd-i rāh-ı 'ışka olmaz hem-ḳadem *zen-pāreler* (Behiştî: G 137/5, s. 178)

Maḥabbet nüktesin 'ālemde şāh-bāz-ı 'aşk añlar
Ne bilsün fenn-i 'aşkı kūh-ken gibi esīr-i *zen* (Hakani: G 436/3, s. 532)

Añma Ferhād ile Mecnūnı benüm yanumda
'Āşık-ı pāk ile bir olmaz o kim *zen* gözedür (Zati I: G 305/7, s. 305)

'Arşa-i 'ışka ḳadem başmaz olanlar *zen-perest*
Bu erenler küşt-gīrinūñ ulu meydānidur (Şihabi: G 112/3, s. 220)

Nevi'ye (d. 940/1533-34 - ö. 1007/1599) göre gerçek aşk kaynaklı acı, kadınlar vasıtasıyla tadılmaz:

Gel ḡonca-şıfat ḥande-zenān olma *zenāna*
Būlbūl gibi derd ile dilā na'ra-zenān ol (Nevi: G 287/3, s. 401)

Yine Hakani'ye göre kadın, insanı yoldan çıkaran, onu belaya sevk eden bir unsurdur:

Zenden ḳalır mı rāh-ı belāda refīḳ meded
Yoldaşı kimsenūñ ḡüzelüm reh-zen olmasun (Hakani: G 465/3, s. 561)

Hicri'ye (ö. 964 veya 965/1556-57 veya 1557-58) göre kadınlarla birliktelik şehvetten ötürüdür. Namuslu birini bularak onların şehvetinden uzaklaşmak gerekir:

Bir pāk-dāmeni bul koma etegin elden
Boşa *zen ü zenānı* olma mürīd-i şehvet (Hicri: G 11/3, s. 178)

Gelibolulu Süruri'nin aşağıdaki beytinde anlatılmak istenen, kadınlarla birlikte olmanın zevkli olduğu, insanı yoldan çıkarttığı için onlara meyletmemek gerektiği olmalıdır:

Ağız dadını bilen çünkü *zene* meyl itmez
Yarım ağız dimedüm var ola şîrīn dadı (Gelibolulu Süruri: G 493/4, s. 308)

Dükakinzade Ahmed Bey, Ravzi (ö. 1009/1600'den sonra) ve Şihabi'nin aşağıdaki beyitlerinde kadınlara düşkünlüğün, tensel, nefsi ve dünyevi bir durum olduğu için erkeklik davasına uymadığı belirtilmiştir:

İtmesün *da 'vā-yı merd* 'ālemde olan *zen-perest*
Āşinā-yı rūh olan olmaz cihānda ten-perest (Dükakinzade Ahmed Bey: 130/V/1, s. 219)

Ey harīş-i māl ü mülk olduñ zebūnı bir *zenūñ*
Hüb-rûlar sevmeden *merdāne* olmağdur hüner (Ravzi: G 241/3, s. 230)

Zühre çengine kulak tutma degül-señ *zen-perest*
Gel Şihābī hayli *erkek* sâzdur diñle kópuz⁴ (Şihabi: G 133/5, s. 228)

Sadece 16. yüzyılda olmamakla birlikte birçok şiirde dünyanın ve felek/kaderin –sürekli değişim ve kötülük getirdiği için– kadın tabiatlı olduğu belirtilmiştir. Divan edebiyatında dünya, birçok yerde çok hile ve hüner sahibi bir kocakarıya (pirezen, acuze) benzetilmiştir. “Zen-i dünya” tabiri kadınlık ve

⁴ Tanrıça İştâr/Afrodite/Venüs ve nihayet Zühre'yle ilişkilendirilen çeng, daha çok kadınların çaldığı bir “kadın sazi” olarak tanımlanmıştır. Gelibolulu Mustafa Âli, *Mevā'idü'n-nefāis fî Kavāidi'l-mecālis*'te enstürmanlara cinsiyet atayarak çeng ve çegâneyi “iki fâhişe'-i şâhib-zuhûr” olarak tanımlar. Bunlar meclisteki öteki sazların seslerini bastırdıkları için çok konuşup dedikodu yapan kadınlara benzetilmiştir. Şeşhane ve kópuz içinse “şâhib-i esrâr u remz bir Rûm-ili dîvânesi ve zümre'-i 'aşk-bâzân-ı 'uğalānuñ ferzânesidür” der. (Şeker, 1997, s. 298)

erkeklikle alakalı olmayan bir hayli beyitte de karşımıza çıkar. Asla gerçek mutluluk ve huzur getirmeyen, insanın nefsî tarafını besleyen dünyasal unsurlara yönelmek, insanı felakete sürükleyecektir. Kadınlar da bu bakımdan dünyayla paralel bir düzlemde değerlendirilmiş, onlara yönelmenin erkekçe bir davranış olmadığı özellikle Muhibbi olmak üzere birçok şairce belirtilmiştir:

Pîr-zen dehre şu kim meyl étmedi
‘Avret ise dahı aña er dè sen (Hayreti: G 460/5, s. 445)

Cevce gelmez merdüm-i dānāya dūnyā-yı denī
Almaz erzān dēyü erzen dānesine er zenī (Hayreti: G 510/1, s. 477)

Maḥbūb-ı cihān-ile bir olmaz zen-i dūnyā
‘Avratla ber-ā-ber degül e merd olan erler (Livayi: G 99/4, s. 233)

Dūnyāya māyil olmadı ‘ālemde merd olan
Meyl eyleyen zamāneye ‘avrat degül midür (Medhi: G 161/5, s. 404)

Ey Muḥibbī virme dil dūnyāya zendür bilmiş ol
Hîç işitmedük zene meyl eyleye merdāneler (Muhibbi: G 717/5, s. 242)

Merd-i meydān ol Muḥibbī eyleme dūnyāya meyl
Degmede meyl eylemezler ‘avrete merdāneler (Muhibbi: G 760/5, s. 253)

Merd-i meydān ol Muḥibbī virme dūnyāya gönül
Hîç dil virmez zene meyl eylemez merdāneler (Muhibbi: G 924/7, s. 301)

Nev-‘arūs-ı ḥüsnine aldanma dūnyā bīvedür
Ey Muḥibbī merd olan itmez zen-i mekkāre şevk (Muhibbi: G 1412/7, s. 436)

Bīvedür gel cihāna dil virme
Zene gönül virür mi merdāne (Muhibbi: G 2338/6, s. 685)

Zāl-ı dehre ey Muḥibbī sen sen ol meyl eyleme
Zen nedür ki meyl ide ki cihān serverleri (Muhibbi: G 2733/5, s. 792)

İy Muḥibbī merd iseñ dūnyā seni aldamasun
Danış evvel ‘ağsin it yok ‘ağlı anuñ zen gibi (Muhibbi KYOY: G 3194/5, s. 1583)

Yine Behiştî'ye göre güzelliğini hak etmeyenlerle paylaşmak –yani namussuzluk– ancak kadınların veya kadın gibi olanların sergileyeceği bir davranıştır:

Dīde-i nā-dāna hüsnuñ ‘arza kıılma *zen* gibi
Pāk dāmen ol *habībūm* Yūsuf-ı Ken‘ān gibi (Behiştî: G 540/1, s. 407)

Lamii (ö. 938/1532), kadınları aşağılar içerikte kıtalar yazmıştır. Mezemmet (kınama, yerme) kelimesini içeren başlıkları da bu şiirlerin yazılış amacını ilan etmektedir. Dönemin erkeklerinin önemli bir kesiminin de –daha sonra da göreceğimiz örnekler vasıtasıyla– kadınları içleri kötülük dolu, hileci, yalancı olarak tarif eden Lamii’yle aynı fikirde olduğunu düşünebiliriz:

Der-mezemmet-i zenān
Zenlerüñ taşlarına aldanma
İçleri toptolu habāsetdür

Mekr ü tezvır ü fitne vü telbīs
Bunlara şan‘at u virāsetdür (Lamii: Kıtā: 56, s. 351)

Der-mezemmet-i kaḥbe-gān
Merdiseñ evde kaḥbeyi tütme
Ger boyınca batarsa altuna

La‘net olsun ana vü mālına da
Mālı mel‘ün ü kendü mel‘üne(Lamii: Kıtā 57, s. 351)⁵

Tezkirelerdeki biyografilerde bazı yazarların kadınlardan hayatları boyunca uzak durduğu kaydedilmiştir. Örneğin, Kınalızade Hasan Çelebi (ö. 1012/1604) tezkiresinde, adaşı Aşçızade Hasan Çelebi (ö. 942/1535) için “‘Âlemde tecerrüd ile geçinüp hergiz *zen* tâ’ifesiñün ‘ıkâb-ı ‘akd u kaydına şikâr ve ol tâ’ifenün niçe işkencesine giriftâr olmamışdı” diye yazar. (Sungurhan, 2017b, s. 293)

⁵ Lamii’nin kadınların şehevi özellikleriyle alakalı öteki kıtaları için bkz. 2. Bölümün “Zen/Nisa/Karı” kısmı.

Bazı yazarlar da kadınlardan uzak durmayı kadın nefretine kadar vardırmıştır.

Latîfî (d. 896/1491 - ö. 990/1582), tezkiresinde Kanuni dönemi şairlerinden

Fehmî'nin (ö. ?) kadınlardan kaçınmasına değinerek onlar aleyhine yazdığı bir şiiri

alıntılar:

Ammâ bir mertebede 'âşık-pîşe ve *maḥbûb-perest* idi ki yanında *zen ü zenpâre begâyet dîn ü pest* idi. Tâyife-i *zen* ḥod bir derecede menfûr ve bir mertebede *maḥzûr* idi ki *zen bişürdügi yiyecegi yimezdi ve zenpâre derzi dikedügi giyecegi giymezdi ve mâderi zen olduğı için pederi ḥânesine girmezdi*. Muḳtezâ-i taḥî'atı ve iktizâ-i cibilleri üzre bu şi'r anuñ aḥvâlini müş'irdür.

Şi'r

Zen eger ḥüsn ile ḥurşîd-i dıraḥşândan ise
Kadi tûbâ vü ḥadi gülşen-i rıdvândan ise

Ḥâr-perver gül-i ḥod-rûdur aña virme gönül
Bedeni terlik ile berg-i gülistândan ise

Dilberüñ gün gibi zâhir mi degül rüçḥânı
Kaḅkî nâdân zeni terciḥ ide oğlândan ise

Bulmasun olsun anı tıfl-ı yetîm-i nefsum
Memesi lûleleri⁶ çeşme-i ḥayvândan ise

İtme yâ Rab aña muḥtâc benüm nefsum itin
Ger sifâl-i küs-i zen kâse-i mercândan ise

Yeg durur pâk-naẓar 'âşık-ı dîdâr olmak
Fehmiyâ nefse uyup lezzet-i bürrândan ise (Latîfî, Tezkiretü's-şuara: Canım, 2018, s. 423-424)

Latîfî, 16. yüzyıl şairlerinden Vahidî'den (ö. ?) bahsederken onun bir kadın tahakkümünde olanlar için söylediği şiiri alıntılar. Bu şiirde kadınlardan uzak durulması öğütlenir:

Mutâyebe

Ve bu latîfe daḥî şol merd-i bî-gayret ve ol nâmerd-i bî-ḥamiyyet ki rîşin *zen* eline virmiş ola ve yazık ol şaḳala ki zen elinde ola. Bu ma'nâyı iş'âr u işrâb ider bu kıt'a anuñdur.

Kıt'a

Erlik ile çün vara maḡlûb ola bir *er zene*

⁶ Genelde rastlamadığımız ancak şiirin konusu kadın olunca birdenbire ortaya çıkan bu güzellik unsuru hakkında bir değerlendirme için bkz. Sonuç bölümü.

Kıymeti gevher olursa almağıl bir erzene

Sen sen ol benden naşihat ey ahî tütma dahî
Çün senüñle tutuşup 'avret vara yine bene

Bir şakal kim 'avret elinde ola dökülsün ol
Yedmege 'avret yular olmaya tâ ol gövdene (Latifi, Tezkiretü's-şuara:
Canım, 2018, s. 542-543)

Yine Latifi, tezkiresinde çağdaşı olan Suni-i Selaniki'nin (ö. ?) kadınlar aleyhine söylediği bir şiiri paylaşır. Bunun sebebi aslında kendi karısından şikâyetçi olmasıdır:

Mutâyebe

Ve tâyife-i zenden gâyetde şekvâsı ve cins-i nisvân ile 'acep münâza'ası
vardur ammâ tebâdür iden budur ki şikâyet ü 'aczi kendü 'acûzesinden ola.
Ve bu şi'r-i hezel-âmîz hezeliyyât şifâtından tahrîf olunmuşdur.

Şi'r ber-vech-i mutâyebe

Her kişi toğrı diyü besler evinde *karısın*
Böyle ger bilmeyeler tutmayaldı birisin

Anı mestûre şanur ol dahî mestûr işler
Bu sebebden ovma'ûñ bilmez ötesin berisin

Sihr ü mekr ile eger gözlerini bağlamasa
Ya keserdi başını yâhûd üzerdi derisin

Geyik olmak ne revâdur kişi it nefsi için
İşbu hâl ile zebûn-ı *zen* olan *er* erisin

Koyuna girse bular çok kuzu hâşıl eyler
Kişi koyun gibi idinse revâdur sürüsün

İ'tikâd itme bulara kulağın arduna tut
İlden işit göre bir ki nice 'avret erisin

Merhamet eylemeyüp Şun'î bulara hergiz
Urasın gencini kazuğa kırasın *karısın* (Latifi, Tezkiretü's-şuara: Canım, 2018,
s. 339-340)

Tezkirelerde anlatılan evlilik hikâyeleri de genelde fakirlik, sefalet ve yok oluşla tamamlanır. Latifi, tezkiresinde 16. yüzyıl şairi Hatifi-i Rumi'yi (ö. ?) “zenpârelüğü belâsından muşâhabet-i zene mâyil ve hevâdâr u harîdâr” olarak tanımladıktan sonra bir kadının malını mülkünü ona bırakmak isteğiyle kandırarak

onunla evlenmesini ve Hatifi'nin malına çökmesini uzun uzadıya anlatır. (Canım, 2018, s. 554-557)

Kınalızade Hasan Çelebi, tezkiresinde Fikri'nin (ö. 982/1575) ömrü boyunca kadınlardan uzak durmuşken, ömrünün sonlarına doğru bir "acuze"ye tutulup yok oluşunu hazırlamasından dem vurur:

'Acebdür ki 'İsâvâr tecerrüd ile olup tâ'ife-i nisâya kat'en ta'alluk u takayyud itmeyüp belki fırka-i zenâna müdâm la'net-zenân iken âhir-i 'ömrinde mekkâre-i dünyâ gibi hezâr erden kalmış ve tavk-ı mehr-i pür-kahrın niçe merd-i dehrün boynına salmış bir '*acûze-i şemtâ vü hıdâ 'a-i şûhâya* mübtelâ olup ol mihnet ü belâyla dil-rîş ü zâr ve sîne-i bî-sekînesi ol şiddet ü 'anâ ile mecrûh u efkâr iken bu 'âlem-i vücûddan terk-i diyâr idüp âheng-i rihlet-i dârü'l-karâr eylemişdür. (Kınalızade Hasan Çelebi, Tezkiretü's-şuara: Sungurhan, 2017b, s. 680)

Latifi'nin tezkiresinde,

'Ömri oldukça 'âlem-i tecerrüdde mîr-i mücerredân ve ser-halka-i rindân ve maqdûrî der-miyân idi. Biñ zen-i zibâ-yı pür-zer ü zîverden bir kız nakşî dilberi ve nâ-zenîn-i nâz-perveri ve hezâr *duhter*-i dûşize-i hûrî-manzardan kabâ-yı abâyıla bir *maḥbûb*-ı sîm-beri ve âyîne-i nemed-pûş gibi bir sâde-peykeri hezâr-bâr yeg görürdi. (Latifi, Tezkiretü's-şuara: Canım, 2018, s. 130)

şeklinde, evlilikten uzak duran ve erkekleri kadınlara tercih eden biri olarak tarif edilen Üsküplü İshak Çelebi (ö. 943/1537), Âşık Çelebi'nin tezkiresine göre, Haydar Çelebi bir kadınla münasebet kurup evlenmeyi düşündüğü sırada ona bir mektup yazıp

İmdi gerekdür ki er gibi olup kayd-ı nikâhı talâk-ı ıtlâka tebdîl idüp reh-zen idüp *zen-dost*lık pîşesin pişvâ idinmeyesin.

Beyt

Der şaf-ı her kaḥbe-i ḥod rā me-zen

Tā ne-güyendet cevānān kaḥbe-zen⁷

Kemāl-i insānī ḥuzūz-ı nefsanīden geçüp mażarrat-ı şehvānī ref'ine mübāşir olup menāfi'-i rūḥānī celb itmekdür. (Âşık Çelebi, Meşairü's-şuara: Kılıç, 2010a, s. 340-341)

yollu tavsiyelerle onu bundan vazgeçirmeye çalışır.

⁷ Her kahbenin safına kendini atma ki gençler sana kahbe kadın demesinler.

İshak Çelebi, aşağıdaki beytinde de evliliğe karşı çıkmaktadır:

Añma te' ehhül itmegi İshāk kayddur
Yanınca sāyesi dañi merd-i mücerrede (Üsküplü İshak Çelebi: G 237/5,
s. 297)

16. yüzyılın mutasavvıf şairi Müderris Yahya Efendi (d. 900/1494-95, ö. 978/1571) de evliliği peygamberin sünneti olarak gören İslam akaidiyle zıt düşme pahasına, bekârlığı öven bir gazel söylemiştir. Bu şiirde evlilik hapis hayatı ve bir “avret”e kul olma olarak tanımlanırken bekârlık, sultanlık olarak kabul edilmiştir:

Alma ğavġā başuña evlenme sultān ol yūri
Aġu ħatma aşıña evlenme sultān ol yūri

Gez *mücerred* gözüñ aç olsun saña taġ üsti bāġ
Ĥabse şalma sen seni evlenme sultān [ol yūri]

Uyma nefsüñe şaķın kim ħul ider bir ‘avrete
Pādişāh ol olma ħul evlenme sultān ol [yūri]

Evlenen baħre düşer evlādı olan ġarķ olur
Sen kenār-ı baħri tūt evlenme sultān ol [yūri]

Etini it gevdesin bit yir diseler ergenüñ
Sen seni yime hemān evlenme sultān ol [yūri]

Yañılup ger evlenürsem baña yārān uymasun
Yine virdümdür dirüm evlenme sultān ol [yūri]

Ey Müderris Ĥaķ seni luţfından āzād eyledi
Gel yeñile olma ħul evlenme sultān ol yūri (Müderris Yahya Efendi, Divan:
Tombul, 2018, s. 225)

Evlilik karşıtı olan şairleri çoġaltabiliriz. Bahari (d. 898 ?/1492-93? - ö. 958/1551-52) ve Filibeli Vecdi’nin (ö. 1008/1599) aşağıdaki gazellerinde bekârlık övülürken, evliliğin ve kadınların kaçınılması gereken şeyler olduġu anlatılır:

Mücerred olanuñ efkārı meyde
Ĥulaġı her nefes āvāz-ı neyde

Şu kim nefse uyup itdi te' ehhül
Deġişdi ‘ālem-i ıtlākı ħayda

Tecerrüd 'âleminüñ şāhı-y-iken
Ne lâzım bende olmak 'Amr ü Zeyde

Gerekmez baña tabl-ile gelen *zen*
Hemân 'ışk ola tenhâ yirde şayda

Te'ehhül didüğüñ gider geçer de
Bahārī key şaķın aldanma keyde (Bahari: G 106, s. 221-222)

Zenden ibādur dā'imā erbāb-ı *tecrīd*ün işi
'Ārif nazar kılmaz zene almaz dehānına dīşi

Vecd ü fenādur cünbişi terk ü *tecrīd*dürür işi
Vecdī nazar kılmaz zene almaz dehānına dīşi

Ġāyet *tecerrüd* üzredür evzā' u tavr ü cünbişi
Dimek ta'accüb olmasa Vecdī'nüñ ağızında dīşi

Ağızında dendān kalmamış Vecdī *mücerred* bir kişi
Söner *tecerrüd* ehlini dā'im firār eyler dīşi (Filibeli Vecdi: G 74, s. 136)

Nevi'nin aşağıdaki beytinden, kadınla evlenip çocuk sahibi olma isteğinin,
insanın maneviyatını veya kısmetini olumsuz etkileyen bir durum olduğu anlaşıyor:

Şoĥbet-i hūr u melekden ādem olmazdı ba'īd
Nev'iyā fikr-i *zen* ü sevdā-yı ferzend olmasa (Nevi: G 425/5, s. 482)

Ravzi'nin aşağıdaki gazelleri ve beytinde de bekârlığın övülmesiyle birlikte
törlü kötü özellikleri yüzünden kadınlardan uzak durulması telkin edilir:

Mücerred merd-i pākem ben gerekmez hīç baña 'avret
Erenler aña er dimez ki yanında tuta 'avret

Eger er Rüstem-i Zāl-i zamān olsa zebūn eyler
İdüp mekr u füsūn ile elif-ķaddin dü-tā 'avret

Erenler cān'icün ey dil hemān ğilmāna 'ışk olsun
Gerekmez cennet içre görünürse cā-be-cā 'avret

İdüp hep kendüye sa'yi yapardı 'ālemüñ gönlin
Yaķardı mülk-i dünyāyı olaydı pādīşā 'avret

Zelīhā-yı zamān ancak diyüp meyl itme ey Ravzī
Eger kim ĥüsn ile olursa bir Yūsuf-liķā 'avret (Ravzi: G 122, s. 181)

Melâhat burcına olsa eger şemsü'd-đuḥā 'avret
Ne mümkündür dil-i târikümi rûşen kıla 'avret

Uyarsañ sözine eyler mekânüñ âteş-i dūzaḥ
'Aceb bu ḥāl ile bilsem niçe cennet bula 'avret

Perī-şüret melek-sîret güzeller var iken şüfi
Neden *zen-pāre* olduñ sen ne siḥr itdi saña 'avret

Eger bir kerre üf dirseñ düşer arḳası üstine
Cihānuñ pehlevānidur öbür işden yaña 'avret

Şaḳın āl eyler aldanma görüp dest-i müḥennāsın
Melek olsa da siḥr eyler ḥazer kıl Ravziyā 'avret (Ravzi: G 123, s. 181)

Her ne şüret gösterürse râzı ol dünyā-yı dūn
Merd iseñ gel 'avret ile eyleme zinhār baḥs (Ravzi: G 145/3, s. 191)

Kadınlara meyleden erkeklerin tezkire yazarlarınca da kınandığını görüyoruz. Tezkirelerde kullanılan ifadelerden, erkek yazarların çoğunluğunun kadınlara meyletmediği, meyledenlerin azınlık teşkil ettiği ve bu özellikleri sebebiyle kusurlu görüldükleri belirtilmiştir. Bu durumun en belirgin örneği, kadınlara yazılmış olan tek şehrengizin sahibi olan Azizi'nin (ö. 993/1585) biyografisi etrafında şekillenir:

Âşık Çelebi (d. 926/1520 - ö. 979/1572), onun için "Bî-'ayb Ḥudā zen-bāzdur" (Kılıç, 2010b, s. 1074) ifadesini kullanır. Yani ayıpsız olan Allah'tır ancak, bu şairin kadınlara yönelmek gibi bir aybı vardır.

Gelibolulu Mustafa Âli (d. 948/1541 - ö. 1008/1600), *Künhü'l-aḥbār*'da o ve şehrengizi için "Lâkin bî-'ayb Ḥudādur *zen-dost* olup ba'z-ı bîkr-i ma'nālara dest-res buldı. Ḥattā İstanbuluñ nigārları ḥaḳḳında bir Şehr-engīzi vardır. *Maḥbūbān* vaşfinda olmaduğı ḥayşiyyetle ve ol 'aybı ile yine taḥsīne sezā-vārdur" (İsen, 2017, s. 256) ifadelerini kullanır. Yani bu şehrengiz, erkek güzeller hakkında olmamak gibi bir aybı taşımasına rağmen yine de övgüye layıktır.

Kınalızade Hasan Çelebi (ö. 1012/1604), tezkiresinde Azizi'nin şehrengizinden “*Hilâf-ı mu ‘tâd-ı şu ‘arâ-yı zemâna* şehir-i İstanbulda olan tâ’ife-i *zenâne* Şehr-engîz diyüp meşhûr-ı devrân ve makbûl-ı halk-ı zemân olmışdur” (Sungurhan, 2017b, s. 563) şeklinde bahsetmiştir. Bu ifadeden anladığımız üzere Azizi, herkesin aksine davranıp mahbubları konu etmemesine rağmen yine de bu şehrengiziyle meşhur olmuş ve halkın takdirini kazanmıştır.

Âşık Çelebi, “zen-dost” olarak nitelenen bir başka şair Ehli (ö. 1009/1600) için “Şu ‘arâda hılâf-ı kıyâs olan *zen-dost*lığdan gayrı rezâ’ilden ba’iddür” (Kılıç, 2010a, s. 404) ifadesini kullanır. Buradan iki yargıya ulaşırız: 1. Şairlerin genelinin kadınlara değil, erkeklere meylettiği (yani zen-dost değil, mahbub-dost olduğu), 2. Zen-dostluğun rezillik/utanç olarak kabul edildiği.

Meşâ’irü’ş-şu ‘arâ’da başka bir zen-dost şair Subhi (ö. 955/1548-49) üzerinden zen-dost ve mahbub-perest şairlerin örneklendiğini görürüz. Buna göre Âşık Çelebi, zen-dost olan öteki şairlere Tacizade Cafer Çelebi ve Hayali’yi örnek verir:

Merhûmuñ *kıyâs-ı şu ‘arâya muhâlif* iki haşleti var idi. Evvelâ *zen-dost idi, şu ‘arâdan Tâcî-zâde Ca’fer Çelebi ve Hayâlî gibi. Nite kim ekşerî ‘alâ vefkı’l-cumhûr maḥbûbperestdür Me ‘âlî ve Nihâlî ve Gazâlî gibi.* İkinci buydı ki ekşer-i şu ‘arâ ki mey ü maḥbûbdan dem ururlar (Âşık Çelebi, Meşairü’ş-şuara: Kılıç, 2010c, s. 1279)

Kadınlara duydukları aşkla efsaneleşen geleneksel mesnevi kahramanları da mahbub-dost şairlerin eleştirilerinden nasibini almıştır. Zen-bâz, zen-perest ve daha kaba bir tabirle zen-pâre (zampara) olarak nitelenen Mecnun ve Ferhad gibi âşıkların bu tutumları, çeşitli şairlerce akılsızlık ve erkeklikten uzaklaşma olarak nitelenir:

Ko *Mecnûn* ile *Ferhâd*ı iki *zen-pâre* bātıldur
Baña gel ister iseñ *hizmet-i pîr ihtiyâr-ı ‘ışk* (Âşık Çelebi: G 76/6, s. 117)

Geldüğüm gördi götürdi ayağı Mecnûn-şıfat

Zen-perest itmez Behiştî merd-i meydân ile bahş (Behiştî: G 59/5, s. 134;
G 60/5, s. 140)

Zen-perest olduğıçün tîşe ser-i Ferhād'a
Hüsrevā kūh-ı fenā Şîrîn'inüñ dişidür (Behiştî: G 155/4, s. 188)

Mecnūn gidüp yabanlara *zenden* açarsa söz
Olmaz 'aceb delü sözi ey dil yabanadur (Gelibolulu Süruri: G 150/4, s. 128)

Fazliyā ol hüsrev-i hüsne hevā-dār olmayup
Bir *zene* dil virdügi-y-çün er dimez Ferhād'a dil (Kara Fazli: G 123/5, s. 357)

Meded bir dahı anmañ baña Ferhād ile Mecnūnı
Yazılmış defter-i 'uşşāğda *zen-pāreler* gördüm (Mostarlı Hasan Ziyai: G
293/4, s. 154)

Olduğı-çün cihānda *zen-perest*
Etdiler ta'n-ı aşkı Ferhāda (Şihabi: G 264/3, s. 281)

Ḳays-ıla Vāmık u Ferhāda kıyās itme beni
Añma adını baña bir nice *zen-bāzlaruñ* (Yakini: G 107/4, s. 212)

Zene dil virdi tañ mıdur iy dil
Tîşesi ta'ne itse Ferhāda (Yakini: G 169/6, s. 247)

'Āşık-ı bî-illetem meylüm benüm dīdāradur
Dōstlar Ferhād ile Mecnūn iki *zen-bāredür* (Zati I: G 267/1, s. 267)

Gördi bir *zen-bāre Ferhādı* maḥabbet Hüsrevi
Cān-ı Şîrîni[ni] aldurdı anuñ bir *ḳarıya* (Zati III: G 1442/3, s. 281)

Ḳoyup seni Leylāyı severse n'ola Mecnūn
Çokdur bu cihān içre begüm kendüyi bilmez (Yahya Bey: G 148/3, s. 374; G
185/3, s. 398)

Ḳışsa-i Leylī vü Mecnūnı baña añmañ kim
Sevmezin *nāḳısatü'l-'aḳlı* seven mecnūnı (Yahya Bey: G 461/3, s. 562)

Taşlıcalı Yahya Bey (ö. 990/1582) kadınlara âşık olan Ferhad, Mecnun,
Vamık gibi mesnevi kahramanlarını ve bu mesnevilerin yapısını eleştirmekle
kalmamış, kendi telif ettiği mesnevisi *Şāh u Gedā*'daki aşkı iki erkek kahraman
arasında cereyan ettirerek gerçek bir aşk mesnevisinin nasıl olması gerektiğini
göstermek istemiş gibidir. Mesnevinin girişinde yine “nāḳısatü'l-'aḳl” olarak
tanımladığı kadınların hikâyelerinin anlatılmaya layık olmadığını; âşığın uykularını

kaçırtacak, bedenini ve ruhunu parlatacak derecede –veya gerçek– bir aşkın “bir servi boylı maḥbūb”la yaşanacağını söyler:

Biri ta’rīf idüp didi Ferhād
Kodı soñında ‘ışk ile eyü ad

Biri Mecnūn durur didi ol dem
Tekye-i ‘ışka pīr-i pīş-ḳadem

Biri eydürdi ‘ışk ile Vāmık
Oldı ‘ālemde ‘āşık u şādık

İşidüp sözlerin didüm ne ‘aceb
Baña hoş gelmedi bu sözler hep

Bir alay bī-mezāk u *zen-pāre*
Bir alay derd-mend ü bī-ḳāre

Ne bilür sırr-ı ‘ışk-ı pinhānı
Ne bilür vecd ü ḥāl-i cānānı

Lāyık oldur ki hīḳ olmaya naḳl
Ḳıssa-i ‘ışk-ı *nāḳısatü’l-‘aḳl*

‘Āşık oldur ki ‘ışkı ile müdām
Eyleyüp uyḥuyı gözine ḥarām

Seve bir servi boylı *maḥbūbı*
Derd-i ‘ışkınuñ ola Eyyüb’ı

Vire mir’āt-ı cism ü cāna cilā
Bir cilāsın cüvāna bende ola

‘İşk-ı maḥbūb ile kim olsa ḥazīn
Añlamaz anı Ḥüsrev-i Şīrīn

Ġamze-i ḥūba kim olur meftūn
Oldı menfūrı Leylī vü Mecnūn⁸ (Taşlıcalı Yahya Bey, Şah u Geda: Yoldaş,
1993, s. 127-128)

Birçok şair de, bir kadın karaktere iki erkeğin birden âşık olduğu *Ḥüsrev ü Şīrīn* mesnevisinin bu yapısını beğenmeyip bunu yeniden kurgulama yoluna

⁸ Bu kısmın bir yorumlaması için bkz. Andrews & Kalpaklı, 2016, s. 72-73.

gitmiştir. Yeniden dağıtılan rollere göre bu hikâyede aşk, Hüsrev ve Ferhad arasında yaşanmaktadır. Şirin’se bu yeni yapıda bir karakter olarak değil, sadece bir sıfat olarak kendine yer bulabilmiştir:⁹

Bu Āhī derd ile *Ferhād*’uñ oldu
Ki sen ol *Husrev-i şîrîn*-zebānsın (Ahi: G 93/6, s. 44)

İrmeden öldüm o *şîrîn* la’lûñe *Ferhādvār*
Husrevā oñmaz-ıñış üstād olan meşhûrdur (Haveri: G 9/4, s. 189)

Sen *husrev-i hüsni* görse *Ferhād*
Virürdi revān cān-ı *şîrîn* (Helaki: G 109/4, s. 149)

Husrevā Ferhādunam gel bağrumı hûn eyleme
Yaşumı *şîrîn* lebûñ hecriyle gül-gûn eyleme (Zati III: G 1346/1, s. 219)

1.3 Müzekker sevgili

Hemcinslerine hem şiirlerde hem de gerçek hayatta meyleden Osmanlı şairlerine dönemdaşları mahbub-dost, mahbub-perest gibi tanımlamalar getirmişlerdir.

Bunların günümüzdeki karşılığı erkek sevgililere yönelme, onlara olan düşkünlüktür diyebiliriz. Divan edebiyatındaki sevgilinin “müzekker” olduğunu kabul eden bazı araştırmacılar, bunu tasavvufi sebeplere bağlamak ister. Bu görüşü şu şekilde özetlemek mümkündür:

Bu tâbir; fil-asıl mec’ul Osmanlı edebiyatının en menfur örfüne istinadedir. Malûmdur ki o edebiyatta sevgili müzekkerdir. Bu; aslı tasavvufî bir mahiyette “Cemal-i Mutlak”ı muhatap ittihaz ederek hep güzellikler onda bulunmuş, hep muhatap o ittihaz edilmişse de ehl-i hava bundan istifade ederek mecazi mahbup sevmek âdeta zarafet ve irfan levazımından addedilmiştir. (Pakalın, 1993a, s. 29)

Bu tanım, Mehmet Zeki Pakalın’ın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri*

Sözlüğü’nün “Ahım şahım” maddesinden alınmıştır. Burada kullanılan “cemal-i

⁹ Bu konuda daha fazla açıklama ve örnek için bkz. 2. Bölümün “Hüsrev” kısmı.

mutlak” tabirinin “Allah’ı kıvrırcık saçlı bir emred suretinde gördüm” hadisine dayandığını söyleyebiliriz. Bu hadisten hareketle tasavvuf kültüründe genç, sakalsız erkekler; Allah’ın tecellisinin temaşa edilebileceği güzellik sembolleri olarak teşekkül etmiştir.¹⁰ Divan edebiyatındaki sevgililerin müzekker olduğunu kabul eden araştırmacılar, onların tasavvuf geleneğinin konusu olan işte bu güzellik sembolü emredler olduğunu savunmuş; bu temaşa geleneğini cinsellikten tamamen arındırarak divan şiirine teşmil etme yoluna gitmişlerdir. Bu düşünce tarzında kadının erkekte şehvet uyandırdığı için ilahi aşka köprü olamayacağı, erkeğin erkekte şehvet uyandırmasının mümkün olmadığı için ilahi aşka bir köprü teşkil edebileceği; dolayısıyla bütün Osmanlı erkek yazarlarının aslında tabiatları gereği erkekleri değil, sadece kadınları arzuladığı ancak dinî/tasavvufi bir motivasyonla eserlerinde erkek sevgilileri konu ettikleri gibi bir ön kabul vardır.¹¹

Bugünden 16. yüzyıl Osmanlı’sına bakıldığında özellikle genç oğlanların toplumun bazı kesimleri tarafından arzu uyandırıcı (müşteha) olarak görüldüğü gerçeğini kabul etmek gerekir. Kemal Paşazade’nin (d. 1469? - ö. 1534?) fetvalarından birine konu olan, bu çalışmanın ikinci bölümünün “Oğlan/Oğul/İbn” kısmında da yer verilen aşağıdaki alıntı bu durumun örneği niteliğindedir. Fetvanın dayandığı olay, bir imamın 15-16 yaşlarındaki bir çocuğun namazda ön safta yer almasına karşı çıkmasıyla başlar. Karşı çıkış sebebi, çocuğun arkadaşlarının ve yanındakilerin namazının bozulmasına yol açacağını düşünmesidir. İmamın bu tutumu cemaatten birini rahatsız etmiş olmalı ki durum şeyhülislama taşınmıştır.

¹⁰ Annemarie Schimmel (2001), bunu şöyle özetler: “Güzel sevgili için şahid sözcüğü kullanılır; çünkü ilâhi cemâlin gerçek şahididir o. Ona bakmak, onu uzaktan sevmek, sufiyi gerçek dinsel vecde geçirebilir ve onun yüzünü seyre dalmak ibadettir. Güzelliğin ortaya çıktığı her yerde zorunlu olarak aşk doğacaktır.” (s. 309)

¹¹ Bu görüşün bir eleştirisi için bkz. Tuğcu, 2007, s. 125-134; Kuru, 2007, s. 85.

Şeyhülislamın fetvası oğlan müşteha, yani arzu uyandıran biriye ön safta olmasının sakınca yaratacağı yönündedir:

Mes'ele: *On beş on altı yaşında oğlan şalâtda sevabıñ kaşd idüp ön şafa tırmağ diledükde imâm olan kişi dise ki senüñ arduñda ve iki tarafında olan kimesnelerüñ namâzı fâsid olur diyü men' itmek istese şer'an kâdir olur mı?*
El-cevâb: Olur didügi *oğlan müştehâ* ise.¹² (Kemal Paşazade, 5a)

Buradan çıkan sonuç, 15-16 yaşında bir oğlan çocuğunun erkekler nezdinde “müşteha” olarak algılanmasının, 16. yüzyıl Osmanlı'sında doğal karşılandığı yönündedir. İmam ve şeyhülislamın bu konuda önlem alma refleksi geliştirmeleri de durumun toplum nezdindeki yaygınlığından ötürü olsa gerektir.

Öte yandan, erkeklerin kadınlarla özgürce görüşemediği kapalı Osmanlı toplumunun şer'i yapısı yine de bu iki cinsin birbiriyle ilişki kurmasına engel teşkil etmiyor olmalıdır. Yönelimi karşı cinse olan evli veya bekâr Osmanlı erkeğini hemcinsleriyle ilişki kurmaya zorlayacak bir etmen yokken yine de hemcinslerine cinsel istek duyup onlarla birlikte olması, gönüllü bir tercih veya yönelimden kaynaklanıyor olmalıdır.¹³ Kitabında 1500-1800 yılları arasında Osmanlı coğrafyasında teşekkül eden Arap edebiyatını inceleyen Khaled el-Rouayheb (2005), kadınların erişilir olmadığı için eşcinselliğin yaygın olduğu fikrinin gerçeği yansıtmadığını, bu coğrafyada fahişelerin ve genelevlerin varlığına deliller olduğunu yazar. (s. 30)

Tüm bu inanç sistemi ve geleneğin, 16. yüzyıl gazelleri özelinde kadınların sevgili olarak konu edilmeye layık görülmemesi olarak tezahür ettiğini söyleyebiliriz. Öyle ki, kadın sevgilileri konu eden gazellerdeki atıflar bile erkeğe özgü tanımlamaları içerir. Buna örnek olarak Gelibolulu Sun'î'nin (d. 890/1485-86 -

¹² Bu alıntının bir yorumlaması için bkz. Peirce, 2000, s. 169-170.

¹³ Bazı araştırmacılar tarafından ortaya konan, kapalı toplum yapısı sonucu erkeklerin kadınlara ulaşamayıp hemcinslerine yöneldiği fikrinin eleştirisi için bkz. Arvas, 2014, s. 147-149.

ö. 941/1533-34) Sultane isminde bir kadına söylediği gazel verilebilir. Bu gazelin söz konusu Sultane’ye yazıldığını biyografik malzeme yardımıyla öğreniriz,¹⁴ nitekim gazelde Sultane’nin ismi yer almadığı gibi sevgilinin kadın olduğuna dair hiçbir delil de yoktur. Buna mukabil sevgili, “efendi, padişah” gibi erkek atıflarıyla anılır:

Belā-yı ‘ışka uğratdı beni bir *Rūm sulṭānı*
Meger sulṭānum Allāh eyleye bu derde dermānı

Esir itdi beni bir kâfire gönlüm diyen zâlim
Ḥalâş eyleñ o kâfirden meded siz bir müselmānı

Kilīsāya bile varmak ile yanınca mūmıyuz
Görelde şüretinde ol bütün envār-ı imānı

Gehī zülfi ‘aşāsın ejder eyler ḥalka Mūsī-vār
Gehī ‘İsī suynı gösterür la‘l-i bed-efşānı

Bu gün sulṭān kılıyuz Şun‘iyā Mısr-ı muḥabbetde
Efendim pādīşāhumdur benüm bu Rūm sulṭānı

Aña yok çäre sulṭānīyelerle vāsıl olmağa
Hemān papas etegin tut dilerseñ kucasın anı (Gelibolulu Suni: G 179, s. 112)

Bu konuda daha bilinen bir örnek, aynı zamanda üretken bir şair olan Muhibbi mahlaslı Kanuni Sultan Süleyman’ın karısı Hürrem Sultan’a bir mektupla gönderdiği iddia edilen gazelidir. (Halman, 1987, s. 30) Hürrem Sultan’a çok büyük bir aşkla bağlı olduğu bilinen Muhibbi, buna rağmen dört bini aşkın şiirinde Hürrem’i özel ad olarak zikretmemiş, aşağıdaki gazelde onun ismini cins isim olarak bile kullanmamış; buna mukabil ona habib, hudavend, husrev, Yusuf, han gibi erkek atıfları olan hitaplarla seslenmiştir:

‘Abīrüm ‘anberüm varum *ḥabībüm* māh-ı tābānum
Enīsüm maḥremüm rāzum güzeller *şāhı sulṭānum*

Ḥayātum ḥāşılum ‘ömrüm şarābum kevserüm ‘adnüm
Baḥārüm behcetüm rūzum gülüm iy verd-i ḥandānum

Çenārum serv-i sırābum gülistān-ıla büstānum

¹⁴ Bu alıntılar için bkz. 2. Bölüm, “Sulṭāne”.

Merāmum dürr-i şehvārum şabāhum şoḥbetüm şāmum

Ḥiredmendüm Ḥudāvendüm nihālüm zāhirüm pendüm
Ḳubādum ḥusrevüm mīrüm cihān iḳlīmine şāhum

Neşātum ‘işretüm bezmüm çerāğum neyyirüm şem’üm
Turuncum nār u nārencüm benüm şem’-i şebistānum

Nebātum şekkerüm gencüm bu ‘ālem içre bī-rencüm
‘Azīzüm Yūsuf’um varum gönül Mısr’ındaki ḥanum

Sitanbul’um Karaman’um diyār-ı milket-i Rūm’um
Bedaḥşān’um u Kıfcağ’um Ḥorāsān’um u Bağdād’um

Saçı dārum kaşı yayum gözi pür-fitne bīmārum
Ölürsem boynuña ḵanum meded hey nā-müselmānum

Ḳapuñda çünki meddāḥam seni medḥ iderem her dem
Yürek pür-ğam gözüm pür-nem Muḥibbī’yem hoş elḥānum (Muhibbi KYOY:
G 2317, s. 1189)

1.4 Sevgilinin fizik ve tavır özellikleri

Afsane Najmabadi (2005), erken Kaçar Hanedanı zamanında (1785-1925) İran’da erkek ve kadınların benzer şekillerde ve atıflarla temsil edildiğini, bu iki cinsi birbirinden ayırmanın çok mümkün olmadığını; kadın-erkek ikiliğinin modern bir adlandırma olduğunu savunur. Modern öncesi İslam edebiyatında aşk ve güzellik, cinsellik atıflarından bağımsızdır. (s. 1-17) Cihan Okuyucu (2011) da benzer bir tezi savunarak divan şiirinde ve minyatürlerde “sevgilinin çok zaman cinsiyeti teşhis edilemeyecek tarzda tasvir edil[diğini]” söyler. (s. 212-213) İrvin Cemil Schick (2020) ise 14. yüzyıl ortalarından 19. yüzyıl ortalarına kadar Osmanlıca ve Eski Anadolu Türkçesiyle yazılmış metinlerde kullanılan terminolojiden hareketle üç toplumsal cinsiyet ve iki de cinsellikten söz etmenin mümkün olduğu sonucuna varmıştır. Bunlar “kadın, yetişkin erkek ve genç oğlan”dır. Yazar, şöyle devam eder:

Yani genç oğlanlar hiçbir şekilde bazılarının sandığı gibi “dişil” addedilmiyor kaynaklarda, kadınları ikame etme işlevi de görmüyorlar. Her ne kadar sakal

ve bıyıkları olmaması kadınlarla ortak bir nitelik sayılabilirse de, genç oğlanların farklı bir toplumsal cinsiyet teşkil ettiği kesin.¹⁵ (s. 89)

16. yüzyılın gazellerinde genç mahbublar revaçta olsa da Schick'in dediği gibi, bunların kadınsı veya kadın muadili olanlarının makbul olduklarına dair bir örneğe rastlayamayız. Aksine, birçok yerde erkek karakterli ve erkeksi, “levendane” tarzı olan sevgililerin övüldüğünü ve tercih edildiğini görürüz:

Ravziyā *merd*-i cihāndur dime zinhār aña kim
Zen-şıfat zīver ile zīnet aña ‘ādet olur(Ravzi: G 310/5, s. 258)

Zenāna vaz‘ iden oğlana bakmaz er gibi er
Levend tarzı müşāhed gerek güzellerde (Yakini: G 178/3, s. 251)

Hoş āmed sözlerine yār illerūñ iy dil
Gör ol nev-ḥaṭṭ güzel dāyim hemān bir rīş-ḥand ister

İgen ḥüsn-i cihān-efrūzına yār olmasun ġarrā
Ki Bālī lā‘übālī bī-tekellūf şāh-levend ister (Bali: G 42/4-5, s. 173)

Dilerem kim düşüben yolına pā-māl ola dil
Severem böyle levendāne olıcaḡ güzeli (Hayreti: G 549/4, s. 501)

Sāḡi-i bāde-leb ü cür’ a-dehānı severem
Mā’ ilem böyle levendāne cevānı severem (Hakani: G 390/1, s. 486)

Ey gönül ‘ālemde dilber şāh-levend olmak gerek
Bir nihāl-i serv gibi ser-bülend olmak gerek (Manastırlı Celal Bey: G 335/1, s. 463)

Ümidi Ahmet’in (ö. 979/1571) aşağıdaki beyitlerinde şuh ve şeh-levend kelimelerinin bir arada kullanıldığını görüyoruz:

‘Azm-i şikār idüp yine ol şūḡ-ı şeh-levend
Virmiş kemend ṭurra-i pür-çīne tāblar(Ümidi Ahmet: G 35/3, s. 194)

Gönül ḡul olmaḡa bir şūḡ u şeh-levend ister
Ḥam-ı ġīsū-yı müşkāsāların boynına bend ister (Ümidi Ahmet: G 65/1, s. 225)

¹⁵ Alıntılar makalenin 11 Aralık 2019 tarihinde Türkçe yapılmış tebliğ hâлиндendir. (s. 3)

Amri'nin (ö. 930/1523-24?) aşağıdaki beytinde yırtıcı hayvanlarla benzetilen, âşğın gönlünü avlayan, dominant ve erkeksi bir sevgili söz konusudur:

Perçemüñ *şehbāzı* ile kim gönül *şayyād*sın
Yaraşur *kaplan* derisi takye *arslanum* saña (Amri: G 4/5, s. 40)

Bu sevgililerin birçoğu savaşçı, zalim, maskülen özellikler gösterdiği gibi birçoğu da bizatihi sipahiler, kuloğulları, yeniçeriler, levendler gibi orduda görevi olan askerlerdir. Afet, peri, güzel, dilber gibi tanımlamaların onların cesur, savaşçı, kan dökücü ve erkeksi olmalarına mani teşkil edip onları kadınsılaştırmaktan ziyade, güzelliklerine atıfla kullanıldığı anlaşılmaktadır:

Bir *bahādır* bir *kıyık şāhīnūñ* oldum çākeri
Āfet-i cān-ı cihāndur *kanlu* Balğandur yeri

Oldı her dīvāne vü şeydāsına tağ üsti bağ
Gün gibi zīrā *seferden* hālī olmaz ol *perī* (Yahya Bey: G 472/1-2, s. 569)

O *sipāhī güzeli* zümre-i hūbuñ begidür
Tūğ-ı zūlf-ile *livā-ğadd*-ile *begler begidür* (Bali: G 33/1, s. 168)

Bir *dil-ber-i sipāhī* bir *ceng-cūy*ı sevdüm
Bir *şeh-süvār-ı āfet* bir *tünd-hüb*ı sevdüm (Celili: G 271/1, s. 197)

‘Āşık oldum bir *sipāhī-zādeye*
Hışm idüp baña *levend*in gösterür

Yügrük atıñ *kılıcuñ keskin* didüm
Gāh *tūğ*ın geh *semend*in gösterür (Baki: G 174/3-4, s. 209)

Sipāhī-zāde ceyş-i hüsnüñ olsa n’ola *sālār*ı
Sipeh-sālār-ı rāh-ı hüsnüñ oldur şimdi *serdar*ı (Süheylî: G 335/1, s. 319)

Ġamzesi *tūğ*ini *ser-tiz* eyleyüp mest ü *ğazūb*
Görmedüm ol *yār-ı merdüm-küş* gibi şeydā *levend* (Yetim: G 33/2, s. 294)

Eşk-i ter dirler aña *sūy-ı sevād-ı dīdede*
Bir *delūkanlu çeri çābük-levend*üm var idi (Medhi: G 568/3, s. 613)

Mest olup her dem *kılıcıyla cihānı* korkudur
Bilmezem Yağyalı mıdur ol *güzeller serveri* (Bahari: G 139/2, s. 254-255)

Hañçeri belinde *şemşiri* takılmış yanına

Dilberüm şimdi kesicilerle yürür gâzîdür (Hayali: G 83/3, 5, s. 118)

Bahari'nin aşağıdaki gazelinde âşık/şair idealindeki sevgili tarifini yapmıştır.

Bu tarife göre kişinin güzel, şuh, nazik, bakımlı olması onun aynı zamanda

levendane, rindane, merdane, şirane olmasına engel değildir:

Güzel oldur ki anuñ vaşfı *levendâne* ola
Şüh ola *nâzûk* ola her işi *rindâne* ola

Degme bir hâr u hasa gül gibi meyl eylemeye
Servveş serkeş olup cünbişi *merdâne* ola

Şöyle *zînet vire kendüye* o gün yüzli perî
Kim anı her kim ırakdan göre *divâne* ola

Mey içüp seyre çıka şalına 'ışk ehli ile
Harekâtı sekenâtı kamu *şirâne* ola

Gele 'âr eylemeyüp meclis-i 'uşşâka müdâm
Şem' ü cem' ola Bahārî aña pervâne ola (Bahari: G 120, s. 235)

Livayi'ye (ö. 974'te sağ/1566-67'de sağ) ait olan, yine idealdeki sevgilinin
tarifi yapılan bir başka gazelden çıkan anlama göre sevgilinin görünüşü her ne kadar
bir kız kadar zarif olsa da o, tavır olarak yine erkeksi olmalıdır. Bu örneklerden
sevgililerde aranan şuhluk, nezaket, zarafet gibi özelliklerin onların cinsiyetini
belirlemediği gibi onları kadınsı da kılmayacağını; bunların incelikli, kibar ve erkeksi
bir sevgiliyi nitelemek için kullanıldığını görüyoruz:

'Âşık olan kişinin yârî *zarîf-âne* gerek
Göricek 'âşıkını diye *zarîfâ* ne gerek

Serv gibi şalınup gül gibi güldükce yüzi
Öpile koşıla bir şahid-i kâşâne gerek

Ne kadar şîvesi kız nakşı olursa olsun
Revişi oturuşu turuşu merd-âne gerek

Der-miyân ola nesi varsa miyânı gibi hep
Der-kenâr olduğu hâletde kerîm-âne gerek

Hele ‘ālemde benüm bildüğüm oldur güzelüñ
Müjesi ған içici gözleri mest-āne gerek

Giderse bāde-i telhi leb-i şirini yeter
Yemek içmek kişiye çün ki hākīm-āne gerek

Eline aldı Livāyī ayağı yā hū saña
Yüri sen mescide şūfī baña mey-hāne gerek (Livayi: G 251, s. 335-336)

Öte yandan, Vusuli’nin (ö. 1000/1591) olan aşağıdaki beyitte âşık/şair,
görünüş olarak da kız gibi değil, erkek gibi duran bir sevgili tercih ettiğini söyler:

Kız-naķşı olan hūba meyl itmeyüp ister dil
Bir cünbişi *merdāne* bir tavrı *levendāne* (Vusuli: G 163/4, s. 174)

Sevgililerde erkeksi karaktere de önem verilmiştir. Kaypak olma, sözünün eri olmama, çok kişiyle düşüp kalkma gibi özellikleri olan sevgililer eleştirilmiştir. Örneğin, Gelibolulu Süruri’nin aşağıdaki beytinde âşık/şairin, aşk sevdasından vazgeçme veya kadınlara meyletme raddesine gelecek kadar hercai oğlanlardan çektiği anlaşılmaktadır:

Eyle terk-i ‘aşk-bāzı yā yüri zen-dost ol
Tek Sürürī sevdüğün *hercā*’i oğlan olmasun (Gelibolulu Süruri: G 360/5, s. 239)

Bu tipte kaypaklık gösteren erkek sevgililer “zen-i zamane, zen-i bazar” gibi kadınsal atıflarla, yine kadınların aşağılanması yoluyla eleştirilmiştir:

Zen-i zemāneye ey dil talāk-ı mutlak vir
Erenler aña dimez er k’ola zebūnı anuñ (Hayali: G 266/3, s. 181)

Aşağıdaki beyitlerde erkek sevgililerin mertlik ve dürüstlüğe sığmayan davranışları yüzünden “zen-i bazar” olarak, düşük bir kadın karakterinde olmakla itham edildiğini görürüz:

Bir faķirem hātırım yıķmak benüm *erlik* midür
Yuf cihānda èy *zen-i bāzār* n’ètdüm ben saña (Hayreti: G 75/7, s. 204)

Yoğ imiş şānuñda *erkeklik* nişānı hāşılı
Bī-ḥamiyyet bir *zen-i bāzār* imişsin añladum (Hayreti: G 407/2, s. 411-412)

Yine bir *merdāne beg* sevdüm érenler cāniçün
Ëy *zen-i bāzār* senden vaz geldüm sevmezin (Hayreti: G 434/6, s. 429)

Ravzi'nin aşağıdaki beytinde şarap (duhter-i rez) ile zen-i bazar arasında rezil edicilik üzerinden kurulan paralelliğin karşısına “nevres civan” olarak tanımlanan erkek sevgili konumlandırılmıştır:

Seni rüsvā-yı 'ām eyler elüñ çek duhter-i rezden
Zen-i bāzāra mā' il olma bir nev-res cevān iste (Ravzi: G 553/4, s. 357)

Divan şiirinde en sık kullanılan unsurlardan biri olan “hat”ın gençlerde ergenlikle beraber çıkmaya başlayan sakal ve bıyıklar olduğu konusunda sözlükler hemfikirdir.¹⁶ Sevgiliyi emredlikten uzaklaştıran hat, her zaman sevgilinin güzellik çağının sona erdiğinin habercisi değildir. Hattın gelmesiyle hayal kırıklığı yaşayan âşıklar olduğu gibi sevgilinin güzelliğine güzellik kattığı düşünülen hattın sebze-zâr, çemen, misk gibi olumlu benzetmelerle ele alındığına da sıkça rastlanır. Erkeği kadınsı görünüşten ayıran bu unsur etrafında çok çeşitli hayaller ve tercihler oluşmuştur. Yalın yüzlü; henüz sakalı çıkmaya başlamamış sevgililer beğenildiği gibi, sakalları yeni çıkmaya başlamış sevgililer de, tıraş olup yeniden yalın yüzlü olanlar da, tıraş olmayıp sakal bırakanlar da, bazen aynı sevgilinin hem sakallı hem sakalsız hâlleri de ilgi görebilir. Bu konuda âşık/şairlerin farklı zevkleri ve tercihleri söz konusudur. Minyatürlerde tek tip bir sevgili tasviri söz konusu olabilse de gazellerdeki durum bundan farklıdır.

Aşağıdaki beyitlerde yalın yüzlü (sade-rû) olan sevgililerin beğenildiğini veya tercih edildiğini görüyoruz:

¹⁶ Hattın tanımı ve çok sayıda olup burada her kategori için üçer adet verilen beyit örneklerinin devamı için 2. Bölümün “Hat” kısmına bakılabilir.

Sîneñe bir *sāde-rū* dil-dārı muhkem şarasın
Derd-i 'ışkuñ bulmadum ben bundan özge çāresin (Behiştî: G 414/1, s. 335)

Ḥāl u *ḥaṭṭdan* 'izārı *sāde güzel*
Tañ degül ger güneş gibi görine (Mostarlı Hasan Ziyai: G 423/3, s. 203)

Yine bir gerçek *yaluñ yüzlü kıyāmet nev-tirāş*
At sürüp akıncı-veş göñlüm evin itdi tırāş (Üsküplü İshak Çelebi: G 113/1, s. 190)

Aşağıdaki örneklerde hattı yeni çıkmaya başlayan sevgililerden övgüyle bahsedilir:

La 'l-i lebiyle ş'ol *ḥaṭ-ı nev-hīz-i* dil-rübā
Gūyā kirās-ı āl ile yeni ḥiṣārdur (Aşki: G 97/2, s. 200)

Ya ḥod bir *nev-ḥaṭ* a'lā dil-rübādur
İki mışrā' olupdur aña ebrū (Baki: G 398/9, s. 346)

Dün bir *ḥaṭ-ı nev-resteye* meftūn olayazdum
Leylā-yı ser-i zūlfine Mecnūn olayazdum (Hakani: G 362/1, s. 458)

Aşağıdaki beyitlerde yeni çıkmaya başlayan hat, sevgilinin güzelliğini gölgeleyen bir unsur olarak kabul edildiği için âşıklar bu durumdan üzüntü duymuş, sevgiliyi tıraş olmaya davet etmiş, tıraş olunca sevgilinin güzelleştiğini ifade etmişlerdir:

Tutmuş kitāb-ı ḥüsni *ḥaṭṭ-ı nev* ol *şehūñ*
Ey Ravzī bende defter-i 'ömri dürem gibi (Ravzi: G 632/5, s. 390)

Şafḥa-i ḥaddūñden eyle *ḥaṭṭ-ı nev-hīzūñ terāş*
Göñlümün āyinesine ḵonmasun gerd-i fütūr (Sebzi: G 161/4, s. 338)

'Ārız-ı *nev-ḥaṭṭını* gördüm *tirāş* itmiş yine
Ḥamdülillāh āftāb-ı 'ālem olmuş mehveşüm (Behiştî: G 329/2, s. 287)

Aşağıdaki beyitteyse sevgiliye hem hattın hem de tıraş olmanın yakıştığı söylenir:

Dirsem n'ola ki şāḥib-i seyf ü kalemdür ol
Hem *ḥaṭ* yaraşdı ol *şeh-i ḥübāna hem tıraş* (Gelibolulu Suni: G 77/2, s. 73)

Aşağıdaki örneklerde sevgililerin tıraş olmaları yönünde telkin edildiğini

görüür:

Qazıt bu *haftt*-ı gubarı yüzünden ey meh-rū
Ki cān āyīnesinde gubarı n'eyleyelüm (Aşki: G 290/2, s. 297)

Qoma *qazıt haftuñi* gün yüzi münevver ola
Şaçuñı çöz ki dimāğ-ı cihān mu'athtar ola (Sehi Bey: G 255/1, s. 303)

Haft yaraşmaz 'arīzuñda gel anı eyle *tırāş*
Hiç revā mı gerd qona āyīne-i pāk üstine (Muhibbi KYOY: G 3001/4, s. 1497)

Aşağıdaki beyitlerdeyse sevgiliden tıraş olmaması istenir:

Qadūñ devrinde *haftuñi* kerem eyle *terāş* itme
Bahār eyyāmıdur haż itmezin seyr-i çemensizin (Sebzi: G 580/3, s. 569)

N'eyler ki nigāruñ *haft*-ı miskīni *tırāş*ı
Olsa yaraşur hūsnı kitābına havāşī (Sehi Bey: G 274/1, s. 312)

Qazıtma 'arīzuñ *haftın* kerem kııl
Be-hey zālīm yerinde şu mı çıkdı (Meali: G 79/2, s. 271)

Zatı'nin olan aşağıdaki beyitteyse sevgiliye olan ilgisi onun sakalının

geçirdiği evrelere göre değışmeyen vefalı bir âşık söz konusudur:

Şakaluñ ağarsa dahi ben seni terk itmezin
Gāyeti bu kim diyem hālvā-yi peşmīnī aña (Zatı I: G 5/2, s. 5)

1.5 Literatür değerdendirmesi

Bugüne kadar doğrudan olmasa da kısmen dünyevi sevgililere veya sevgilinin – genelde cinsiyeti olmak üzere– bazı dünyevilik özelliklerine odaklanan çalışmalar yapılmıştır. Bunlardan en önemlisi, bu tezin yazılmasında da en büyük ilham kaynaklarından biri olan Walter G. Andrews ve Mehmet Kalpaklı'nın (2016) *Sevgililer Çağı: Erken Modern Osmanlı-Avrupa Kültürü ve Toplumunda Aşk ve Sevgili* adlı kitabıdır. 15. yüzyılın sonundan 17. yüzyılın başlarına kadar olan bir

zaman diliminde aşk ve sevgililerin hususiyetlerini en kapsamlı bir şekilde, çeşitli edebi türler üzerinden, Avrupa'daki benzerleriyle karşılaştırarak ele alan bu eser büyük bir boşluğu doldurarak alanında çığır açmıştır. Bu kitapta yer verilen birçok örnekte konu edilen sevgililer aynı zamanda sosyal hayatta karşılığı olan, dünyevi sevgililerdir.

Bazı araştırmacılar da sevgilinin dünyevilik atıflarından bazılarına odaklanmıştır. Örneğin, Cemal Kurnaz (1990), “Çizgi Dışı Güzeller” adlı makalesinde birkaç örnek üzerinden paraya meyleden ve ulaşılabilir güzelleri incelemiştir.

Halil Çeltik (2013), *Rumeli Şairlerinin Şiir Dünyası* adlı kitabının bir bölümünde Rumelili şairlerin divanlarındaki “çizgi dışı sevgili” ve “çizgi dışı âşık” tiplerini ele almıştır. Çalışmada “sevgiliyle mektuplaşma”, “âşığıyla görüşen sevgili”, “paraya düşkün sevgili”, “bûse dağıtan güzeller”, “sevgiliyi terk eden âşık” gibi başlıklar altında dünyevilik izleri taşıyan sevgililer örneklenmiştir. (s. 445-485)

Mete Bülent Değer (2020), “Klasik Türk Şiirinde Âşığın Sevgili ile Vuslatı” adlı makalesinde 14-20. yüzyıllar arasında yazılmış divanlarda kavuşulan ve öptüren sevgilileri örneklemiştir.

Bülent Kaya (2021), “Klasik Türk Şiirinde Gelenek Çizgisi Dışında Âşık ve Sevgilinin Yeri” adlı makalesinde 18 ve 19. asırlara yoğunlaşmakla birlikte 13-19. asırlar arasında söylenmiş şiirlerde “âşık ve sevgilinin gelenek çizgisi dışındaki yeri”ne odaklanıp “sevgiliyi öpen âşık”, “sevgiliyle karşılıklı konuşan âşık”, “sevgiliyi sevmekten vazgeçen âşık”, “âşığa merhamet eden sevgili”, “âşığı öpen sevgili” gibi başlıklar altında bulduğu örnekleri değerlendirmiştir.

Sevgilinin cinsiyetine odaklanan çalışmalardan bir tanesi İsmet Zeki Eyuboğlu’nun (1991), *Divan şiirinde Sapık Sevgi* adlı kitabıdır. Yazar, toplumdan kopuk olarak kabul ettiği divan şiirinin gerçeklikle olan tek bağlantısının adı belli olan erkek sevgililer üzerinden kurulduğu iddiasıyla kitabının bir bölümünü (s. 107-170) 14-19. yüzyıllar arasındaki şairlerin genel olarak erkek sevgililere yazdıkları şiirleri rnekleyerek oluşturur. Osmanlı’yı “oğlancılık” üzerinden karalama motivasyonuyla kaleme alınmış bir başka örnek olan, Rıza Zelyut’un (2016) *Osmanlı’da Oğlancılık* adlı kitabı da farklı türlerden “oğlancı” içerikli malzemenin örneklenmesi üzerine kurgulanmış olup kitabın “Oğlancı Saray şairleri” bölümünde çeşitli yüzyıllardan mahbubları konu eden şiir örnekleri ele alınmıştır. (s. 155-184)

Bundan başka, son zamanlarda divan edebiyatında sevgilinin cinsiyeti, cinselliğin alımlanmasıyla ilgili, yine bir ucu dünyevi sevgililere dokunan akademik çalışmalar yapılmıştır. Selim Sırrı Kuru’nun (2000), *Dāfi ‘’l-ğumm ve rāfi ‘’l-humm* neşri 16. yüzyıl Osmanlı’sında cinselliğin algılanış, uygulanış biçimi ve cinsiyetler konularında çığır açıcı bir başka çalışmadır. Mehmed Gazali’nin (Deli Birader) bu eserine bu tezin birçok yerinde atıf yapılmıştır. Kuru’nun birçok makalesinde de sevgilinin cinsiyeti meselesi deliller üzerinden tartışılır. “Gazelde Sevgilinin Cinsiyetlendirilmesi Açısından Erkek İsimli Redifler” (2007) başlıklı makalesinde erkek isimlerinin özellikle 16. yüzyılda şiirlerde redif olarak kullanılması, sevgilinin cinsiyetinin belirlenmesi ve bunun modern araştırmacılar açısından yarattığı sıkıntılar ekseninde ele alır. Aynı konuyu “Naming the Beloved in Ottoman Turkish Gazel: The Case of İşhak Çelebi (D. 1537/8)” (2016) başlıklı kitap bölümünde bu sefer İşhak elebi’nin şiirleri üzerinden irdeler.

16. yüzyılın sosyal hayatını ve edebiyat ortamını, şiirlerinde sosyal hayata ve dünyevi sevgililere bolca yer veren Zati odağında inceleyen Sooyong Kim’in (2018)

The Last of an Age: The Making and Unmaking of a Sixteenth-Century Ottoman Poet adlı eserinden de bahsetmek gerekir.

Osmanlı edebiyatında, İslam kültüründe cinsellik ve sevgilinin cinsiyeti konularına birçok araştırmasıyla ışık tutan bir başka isim İrvin Cemil Schick'tir. Schick, "Three Genders, Two Sexualities: The Evidence of Ottoman Erotic Terminology" (2020) başlıklı kitap bölümünde 14. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar olan geniş bir zaman diliminde edebi örnekler üzerinden cinsel pratikleri ve terminolojiyi ayrıntılı bir şekilde ele alır. Ayrıca, *Bedeni, Toplumu, Kâinatı Yazmak: İslâm, Cinsiyet ve Kültür Üzerine* (2011) adlı kitabında yazarın İslam kültüründe beden ve cinsiyet konularını işlediği makalelerin Türkçe çevirileri toplanmıştır.

Erken modern Osmanlı'da cinsiyet atfı için kullanılan terminolojiye odaklanan bir başka araştırmacı Leslie Peirce'tir. Peirce (2000), "Ekberiyet, Cinsellik ve Toplum Düzeni: Toplumsal Cinsiyetle İlgili Osmanlı Söz Dağarcığı" adlı makalesinde 16-17. yüzyılın kanunname, fetva, şeriye sicili gibi belgelerine odaklanarak toplumsal cinsiyet tanımlamalarının izini sürer. Ayntab mahkemesinin bir yıllık kayıtlarına dayanarak oluşturduğu kitabıysa Türkçeye *Ahlak Oyunları: 1540-1541 Osmanlı'da Ayntab Mahkemesi ve Toplumsal Cinsiyet* (2005) başlığıyla çevrilmiştir.

Modernite öncesi İslam toplumunda cinsiyetler, cinsellik pratikleri, cinsiyet atıfları gibi konulara eğilen Afsane Najmabadi, Khaled el-Rouayheb, Dror Ze'evi gibi yazarlar da önemli çalışmalara imza atmışlardır. Najmabadi (2005), *Women with Mustaches and Men without Beards: Gender and Sexual Anxieties of Iranian Modernity* adlı kitabında erken Kaçar Hanedanı zamanı (1785-1925) İran'ını ele almış; el-Rouayheb (2005), *Before Homosexuality in the Arab-Islamic World, 1500-*

1800 adlı kitabında Osmanlı coğrafyasında teşekkül eden Arap edebiyatını incelemiş;
Ze'evi (2008), *Müslüman Osmanlı Toplumunda Arzu ve Aşk 1500-1900* adlı
kitabında Osmanlı sahasındaki çeşitli yazın türlerine eğilmiştir.

BÖLÜM 2

CİNSİYETİ BELLİ OLAN SEVGİLİ

2.1 Erkek sevgili

2.1.1 Erkek isimleri

Bu kısımda gazellerde konu edilen, divan edebiyatının sevgili tipi vasıflarını haiz ve isimleri belli olan erkekler ele alınmaktadır. Söz konusu erkek sevgililer hakkında daha fazla bilgiye ulaşmak için tezkireler, şehrengizler ve divanlardaki öteki nazım biçimlerine de başvurulmuş olup zaman zaman buralardan alıntılara yer verilmiştir. Hakkında bilgiye ulaşılamayan erkeklerin konu edildiği şiirler alıntılanmakla yetinilmiştir.¹⁷

2.1.1.1 ‘Abdī

Bu isimdeki sevgililerin Hayreti (ö. 941/1534-35) ve Zati’nin (ö. 953/1546) gazellerinde yer aldığını görüyoruz:

Lebleri şan gonce-i bāğ-ı cināndur ‘Abdīnūñ
Kāmeti bālāsı bir serv-i revāndur ‘Abdīnūñ

Yolına kurbān olanlar ‘ömr-i sermed kesb eder
‘Abdi olan cān ile şāh-ı cihāndur ‘Abdīnūñ

Ehl-i hāle pertev-i nūr-ı tecellādur yüzi
Āsitānı kıblegāh-ı ‘āşıkāndur ‘Abdīnūñ

Êşiginde cān u baş terk etmeyenler ey gönül
Da‘vī-i ‘ışkında va’llāhi yalandur ‘Abdīnūñ

Vaşf-ı hüsnnin nèce seyr etsün kişi kim Hayretī

¹⁷ Sevgilinin cinsiyeti ve erkek isimli redifleri inceleyen bir makale için bkz. Kuru, S. S. (2007). Gazelde Sevgilinin Cinsiyetlendirilmesi Açısından Erkek İsimli Redifler. *Kitaplık*, 107, 83-89.

Lebleri cān zülfî 'ömr-i cāvidāndur 'Abdīnuñ (Hayreti: G 309, s. 350-351)

Dostlar āzāde bir serv-i bülendüm var idi
Bir boyı şimşāda kul olmuş efendim var idi

'Abdi olmuş bir güzeller şāhınuñ biñ cān ile
'Abdī dērler adına bir beg efendim var idi

Kesdiler tīg-i cefā ile meded yoldaşlar
Kul idüm boynumda bir müşkīn kemendüm var idi

Muşhaf-ı hüsnüñ haqıyçün ey şanem sevdüm seni
Bī-vefālar sevmeye gerçi ki andum var idi

Senden umduğum budur kim geh geh añup dēyesin
Hayretī dērler bir oñmaduñ levendüm var idi (Hayreti: G 563, s. 510-511)

Eger 'arz eylese ey dil cemālin bir nazār 'Abdī
Cihānuñ şehirleri anuñ olalar ser-be-ser 'abdi

Anı bu hüsn ile görse eger kim dirdi İskender
İşigüñde gulām olmañ bütün dünyā deger 'Abdī

Umarın ben kuluñ başa vara derd-i seri āhır
İdindüm pāyuña başum komağı derd-i ser 'Abdī

Gören anı güneş şandı kuluñuñ nār-ı āhından
Yanubdur yüregi çarhuñ saña kılmaz eser 'Abdī

Bu hüsn ü hulkuñı görmüş iki maḥbūb kul olmuş
Gice gündüz ider hıdmet saña şems ü kamer 'Abdī

Halāvet milketi içre ne nāzūg h'ācedür la'lüñ
İki şīrīn gulāmıdur anuñ şehd ü şeker 'Abdī

Cihāna pādīşāh olmañ kadar hazz eylemem Zātī
Faķīre āsitānında kulum dirse eger 'Abdī (Zati III: G 1717, s. 454)

2.1.1.2 'Abdī Çelebi

Bu isimde, İslī Abdi Çelebi veya Abdi İslī Sırık diye de anılan, asıl adı Abdülvehhab (ö. 943/1536) olan şairin, bu bölümde ismi yer alan Tatar Memi adlı dilber yüzünden yine Bursalı başka bir şair olan Lamii'yle (d. 878/1472-73 - ö. 938/1532)

çekiştiklerini tezkirelerden öğreniyoruz. Abdi, hoşlandığı Tatar Memi için Lamii'den bir şiir yazmasını ister.¹⁸ Bu şiirden rahatsız olan Tatar Memi, bir şiir yazarak Lamii'yi hicveder. (*Meşā'irü'ş-şu'arā*'da aktarılanlara göre Abdi Çelebi bu şiiri Tatar Memi'nin ricası üzerine Lamii'ye yazar.) Bu şiiri Tatar Memi'nin yazdığına ikna olmayan Lamii ise onu Abdi Çelebi'nin yazdığını düşünerek Abdi'yi bir şiirle hicveder. Abdi de Lamii Çelebi'yi hicveden bir şiir yazar. Bunun üzerine “fukarâ vü sulehâ-yı nakş-bendiyye” toplanıp Abdi Çelebi'yi katleder. (Kınalızade Hasan Çelebi, *Tezkiretü'ş-şuara*: Sungurhan, 2017b, s. 539-540; Âşık Çelebi, *Meşairü'ş-şuara*: Kılıç, 2010b, s. 1045-1046)

Abdi Çelebi isminin Caferi mahlaslı şairin kıssasında da yer aldığını görüyoruz. 15. yüzyıl sonunda yaşadığı düşünülen Caferi'ye Galata emini oğlu Abdi Çelebi'nin âşık olduğunu, Âşık Çelebi'nin (d. 926/1520 - ö. 979/1572) tezkiresinden öğreniyoruz. Abdi Çelebi, Caferi öldükten 40 gün sonra, naaşını mezarını yapmak üzere çıkardıklarında onun göğsünü öper:

Cümleden bir 'âşıkı ki Ğalaṭa emîni oğlu 'Abdî Çelebi'dür ki ḥālâ kâzî-ı Āmid'dür, merḥūmuñ 'ışkı ile 'ūd-nevâzlığa heves idüp bir mertebeye iletdi ki her nağmesi micmer-i dilde bir aḥker-i cān-sūz olduğına sîne-i 'ūdda olan dāğlar şāhiddür. Kırk günden şoñra mezārın yapmağçün kabrin açduklarında mezbūr 'Abdî Çelebi-i merḥūmuñ sînesin öpdî ve yüzün gözin sürdi ve bu kıssayı yārāndan çok kimesne gördi. (Âşık Çelebi, *Meşairü'ş-şuara*: Kılıç, 2010a, s. 466)

Üsküplü İshak Çelebi'nin (ö. 943/1537) aşağıdaki gazelinde konu edilen

Abdi Çelebi'nin kim olduğu hakkındaysa kesin bir bilgimiz bulunmuyor:

Ḳul olur her ki göre sen şeh-i 'ālî-nesebi
Āferîn cāzibe-i ḥüsnüñe 'Abdî Çelebi

Dilde bir ḥayme kurupdur şeh-i 'ışkūñ ki anuñ
Zülf-i 'anber-şikenüñ 'aksi olupdur tınābı

¹⁸ Bkz. bu bölümün “Tatar Memi” kısmında geçen “Ḳaşı kemān müjesi tîr ü ğamzesi ḥançer / Güzel Memi gibi 'ālemde var mıdur dil-ber” matlalı gazel.

Ol iki çeşm-i sitem-pîşe elinden feryād
Gitmedi ‘āşık-ı dil-hasteye hışm u ğazabı

Tā ki cān levhine nakş oldı gönülden gitmez
Nokta-i hāl-i zenaḥdānı ile ḥatt-ı lebi

Telh düşnāmlar ile yine ol şīrīn-leb
Añmıŝ İshākı ‘aceb ḥayr ola ne’yki sebebi (Üsküplü İshak Çelebi: G 338, s. 338)

2.1.1.3 ‘Abdī Şāh

Aşki’nin (ö. 984/1576-77) murabbaında ve gazelinde ismi geçen Abdi Şah’ın, iki şiirde de kullanılan elhan kelimesinden dolayı aynı kişi olup müzisyen olduğu anlaşılıyor:

Gel ey nergisleyin çeşmi siyāhum
Boyı tāze niḥālüm yüzi māhum
Seni sevmek midür ancaḳ günāhum
Benüm ‘ömrüm efendüm ‘Abdi Şāh’um

Kaçan maḥfilde sen *elhān* edersin
Kamu ‘āşıkları ḥayrān edersin
Beni sen ‘āḳıbet bī-cān edersin
Benüm ‘ömrüm efendüm ‘Abdi Şāh’um (Aşki: Murabba 100/1-2, s. 138)¹⁹

Benüm şol ‘Abdi Şāh’um bir gül-i nev-restedür ammā
Anuñ bülbul-şifāt etdügi *hoş-elhāna* ‘aşḳ olsun (Aşki: G 377/2, s. 342)²⁰

Sehi Bey’in (ö. 955/1548-49) bir gazelinde de yer alan Abdi Şah’ın, zamanında güzelliğiyle öne çıktığı belli olmakla birlikte Aşki’nin müzisyen sevgiliyle aynı kişi olup olmadığı konusunda bilgimiz bulunmuyor:

Güzeller çok velikin ‘Abdī Şāh’ı
Şorarsañ āfet-i devr-i zamāndur

Güneş ḥüsni gülinden bir varaḳdur

¹⁹ Murabbaın tamamı için bkz. 3. Bölümün “Müzisyen” kısmı.

²⁰ Gazelin tamamı için bkz. 3. Bölümün “Esnafe Sevgili” kısmı.

Yañağı taze berg-i ergavāndur

Göñül açmağ için ‘uşşāka her bār
Sehī şî rūñ be-gāyet armağandur (Sehī Bey: G 46/5-7, s. 180)

Bu ismin Hayretî’nin (ö. 941/1534-35) bir gazelinde de yer aldığını
görüyoruz:

Ėamzeler tîrin atarsın baña rāmîler gibi
Yıkduñ a zālîm göñül mülkin ĥarāmîler gibi

‘Abdî şāhum ĥidmedüñde ‘abd-i ĥās eyle beni
Bendeñem lâyıķ degüldür görme ‘āmîler gibi

Bir ağız nāz u kırışmeyle kime vērseñ selām
‘Ömrüm ölmez ol ebed dārü’s-selāmîler gibi

Cür‘a-i cām-ı maĥabbet nüş eden abdāllar
Hergiz ayılmadılar şāhum müdāmîler gibi

Şāh ĥakkıyçün *Ĥaĥıboğlın* görel’den Ĥayretî
Baş açuķ abdāl olmışdur imāmîler gibi (Ĥayretî: G 531, s. 490-491)

2.1.1.4 ‘Abdiraĥmān

Bu isimdeki sevgilinin tespit edilebildiğı kadarıyla sadece Livayî’nin (ö. 974’te
sağ/1566-67’de sağ) bir gazelinde konu edildiğini görüyoruz:

Şebîh-i ĥüsn-i Yūsuf’dur cemālî ‘Abdiraĥmān’uñ
Gönül mışrında sulţāndur ĥayālî ‘Abdiraĥmān’uñ

Meger bir ĥoca-i Hindü-sitān’dur Rûm’a düşmişdür
Ĥüsün ĥānına miĥmān oldı ĥālî ‘Abdiraĥmān’uñ

Firāķı rûzesin tutanlar oldı yolına ĥurbān
Egerçi ‘îd-i ekberdür vişālî ‘Abdiraĥmān’uñ

Nazîri yer yüzinde yokdurur ol māh-ı tābānuñ
Meger gökde ĥamer ola mişālî ‘Abdiraĥmān’uñ

Cebîni yüzine urur mehüñ noķsānını her şeb
Hilālî şerm-sār eyler hilālî ‘Abdiraĥmān’uñ

Gül-ile ĥonca ağız-y-la ruĥından şîve-kār eyler
Nihāl-i serve nāz itse nihālî ‘Abdiraĥmān’uñ

Livāyī budurur hāl-i perīṣān olduğum zülfî
Şabā-veş bî-ḳarār itdî şimālî ‘Abdiraḥmān’uñ (Livayî: G 257, s. 339-340)

2.1.1.5 ‘Abdu’llāh

Riyazî’nin (d. 980/1572, ö. 1054/1644) tezkiresinden, şair Civanî’nin (ö. 1119/1707-

08) Abdullah isminde bir civanı olduğunu ve onun için bir şiir söylediğini

öğreniyoruz:

Cüvânî ‘Abdu’llāh için demişdür:

Şi’r

Şi’rûme kâfiye itsem n’ola mâhî gâhî

Bir bahâne ararın aîmaga ‘Abdu’llāh’ı (Riyazî, Tezkiretü’ş-şuara: Açıkgoz, 2017, s. 56)

Ahî’nin (ö. 923/1517) Abdullah isimli sevgiliye söylediği iki adet gazeli

vardır:

Luṭf ile bürc-i sipihr-i hüsne şol kim mâhdur
Şöhre-i şehre-i melâḥat şimdi ‘Abdu’llāh’dur

Şem’-i ruḥsāruñ gibi rûşen delîlüm var iken
Dil şeb-i zülf-i siyāhuñda niçün güm-rāhdur

Gel ziyâretten şafâ ehlini maḥrûm itme kim
Muştâfâ nûrî ḥaḳı ol çihre Beytu’llāh’dur

N’its’iderdüm çıkışurdum gözlerüm yaşıyla lîk
Âh kim fâş eyleyen rāz-ı derûnum âhdur

Âhî’yâ âh itme kim yile virürsin gendümi
Hırmen-i ‘ışık içre cism-i nâ-tüvānum kâhdur(Ahî: G 32, s. 16-17)

Göklere çıkar idi ḥasret ile âteş-i âh
Mihr-i bürc-i şeref olmasa idi ‘Abdu’llāh

Zülf-i ‘anber-şikenüñ ḥasreti ile ölsem
Ḳabrüm üzre yetişür kâh-şıfat mihr giyâh

Şıdkumuñ da’vîsine ‘ışkuñ yolında dostum
Eşk-i çeşmümle olupdur çihre-i zerdüm güvâh

Mihr ile māhuñ yüzine bakmayam Tañrı haķı
Bir göz ucuyla ider iseñ baña gāhī nigāh

Nice görünsin felek tākında iy meh āfitāb
Āteş-i āhumla odlara yanupdur şubhğāh

Mihr-i ruhsāruñdan iy meh-rū yanardum hecrden
Sāye-i zūlf-i siyāhuñ olmasa <baña penāh>

Āhī hāk olur ise ger āteş-i hecrān ile
Ehl-i diller yazalar merķadine t̄ābe şerāh (Ahi: G 112, s. 53)

16. yüzyıl sonunda vefat eden Mani (ö. 1007/1598-99), Abdullah isimli,
kendisine âşık olduğunu söylediği sevgiliye sekiz adet gazel söylemiştir:

Haddi yok derd ile feryād u figān u āhuñ
Cān u dilden öle mi ‘āşıkı ‘Abdu’llāh’uñ

Şala mı şem‘-i şeb-efrūzı cihāna pertev
Kılmadı zerre ķadar ğanī mihr ü māhuñ

Ser-i kūyunda nola cümle du‘ām olsa ķabūl
Ka‘bedür ‘āşık-ı şūrīdelere dergāhuñ

Nola feryād u figān eyler isem sultānum
Yok durur hāl-i dilümden ķaberi āgāhuñ

Māniyā ‘azm-i diyār-ı ‘adem itdük tenhā
Kimse bu yolda daķı olmadı hīç hem-rāhuñ (Mani: G 54, s. 112)

Gerçi gördüm niçe biñ dürlü cefā ol şāhdan
Geçmedi dil yine kayd-ı zūlf-i ‘Abdu’llāh’dan

Bulmadum mū-yı miyānından eşer bir kimsede
Eyledüm sırr-ı dehānından ķaber evvāhdan

Berg-i kāh ardında mümkindür nihān olmaķ şehā
Farķ olunmaz za‘f ile cism-i nizārum kāhdan

Kimseye Ādem dimez kendin görür şeytān gibi
Bir muşāniddür raķīb-i dīvi sür dergāhdan

Māni-i bīçāreye çak böyle işte
Yohşa ķavf itmez misin ey yār Allāh’dan (Mani: G 78, s. 136)

Māh-rūlar meh degül ruhsār-ı ‘Abdu’llāh ile
Zerreler olmaz ber-ā-ber ķünkü mihr ü māh ile

Zāhir itme ‘aybuñı bir kimse vākıf olmasın
Pādşāhum seyre gitme düşmen-i bed-ḥvāh ile

Şöyle oldum pāy-būsın mekriyile nā-tüvān
Za‘fdan çarḥa ağardum vezn olaydum kāh ile

Kimse bilmez künc-i ğamda çekdigüm miḥnetleri
Ḥālūmi ancak hemān ben bilürüm Allāh ile

Her ne dilerse disünler Māni ‘āşıkdur saña
Ḥāline bir bak ḳoma künc-i belāda āh ile (Mani: G 86, s. 114)

‘Āşıḳ oldum cān u dilden bir güzeller şāhına
Varumı bezl eyledüm yolında ḥāk-i rāhına

Cān-ı şīrīnin ele almış gelür dīvāne dil
Tuḥfesin ḳılmaḳ diler teslīm ‘Abdu’llāhına

Ṭotalum ol ḳāmet-i bālāña āhumdan şaḳın
İrmek olmaz āh ile cānānumuñ dergāhına

Ġırre olma ḳāmet-i bālāña āhumdan şaḳın
Çarḥ-ı gerdün ḥāyil olmaz ehl-i derdüñ āhına

Bir ‘aceb vechile el-ḥaḳ ḳaçdılar Mānī bu gün
Āsmānı beñzedenler yārimüñ dergāhına (Mani: G 91, s. 149)

Müşerref eyledi dün meclisi cānānumuz geldi
Serīr-i mülk-i ḥüsnüñ şāhı ol sultānumuz geldi

Ġam ile ğoncaveş erbāb-ı meclis ḳan yudariken
Gülüp açıldılar çün ol gül-i ḥandānumuz geldi

‘Aceb ḳanda ey ol dil-ber diyü fikr eyle ol ruḥun
Bi-ḥamdillāh daḥi şimdi birine cānumuz geldi

Serīr-i milket-i ḥüsn ü melāḥat şāhı ‘Abdu’llāh
Şafālar virdi bezme ol şeh-i ḥübānumuz geldi

Atup tīrini dil-ber ḥāne-i dilde ḳarār itdi
Yüri cān-ı ‘azīzüm ḳarşı çık mihmānumuz geldi (Mani: G 102, s. 160)

Ḳāmeti üzre görenler ruḥ-ı ‘Abdu’llāh’ı
Ser-i serv üzere ḳarār itdi şanurlar māhı

Cān u başum yoluña cümle fedā olsa nola
Baş u cān ile ḳul oldum saña ben va’llāhi

Ḥüb-rūlar ne ‘aceb ḥizmet iderlerse saña

Şimdi sensin güzelüm kişver-i hüsnüñ şāhı

Kūy-ı dil-berde nola cümle du‘ām olsa kabūl
Ka‘bedür ‘āşık-ı şūrīdelere dergāhı

Ṭotalum cevruñe şabr eyler imiş Māni kuluñ
Kendü luṭfuñdan aña mihr ü vefā kıl gāhı (Mani: G 103, s. 161)

Görüp āyīnede ‘aks-i ruḥ-ı ‘Abdu’llāh’ı
Burc-ı ābīde karar itdi şanurlar māhı

Ser-fürü eyler ana evc-i felekden meh-i nev
Taḥt-ı hüsn üzere oturmuşdı güzeller şāhı

Bakmayup kimse katı sürme ayaklandı bu gün
Dīde-i ‘āleme kuḥl olmadı ḥāk-i rāhı

Elif-i sīneme teşbīḥ ider imiş kendin
Oldı serv-i sehī gülzār-ı cihānda siyehī

Māniyā şanma benefşe görinen gülşende
Bülbülüñ tutdı çemen şahnını dūd u āhı (Mani: G 104, s. 162)

Ġayr ile şahn-ı çemen seyrin idermiş gāhı
Ḥārdan ḥazret-i Ḥāk şaklaya ‘Abdu’llāh’ı

Bāğda şoḥbet ider ḥār ile āh ol gül-i ter
Ne ‘aceb şahn-ı gülistāna şalar semm-i āhı

Çıkdı eflāke demi oñmadı āhum yāre
Yücedür çarḥ-ı felekden o şehūñ dergāhı

Ḳanı devründe senüñ gibi güzel bir dil-ber
Nola dirsem saña ben mülk-i leṭāfet şāhı

Māniyā kaşını rüyında görenler ki anı
Cūybār içre karar itdi şanurlar māhı (Mani: G 105, s. 163)

Mani’yle aşağı yukarı aynı tarihlerde vefat eden Cinani (ö. 1004/1595) de

Abdullah isminde bir sevgiliye iki adet gazel söylemiştir:

Ey felek kevkeb iseñ germ olma mihr ü mähla
Vechi yokdur baḥşī ḳo ruḥsār-ı ‘Abdullāhla

Ḳavl idüp senden beni a‘dā cüdā itmek diler
Dōstum redd itme ḳavl-i düşmen-i bed-ḥāhla

Meş‘al-i sūz-ı derūnumdur anı rüşen kılan

Yoḥsa dehri tîre eylerdüm fiġān u āhla

Bî-kerāhet rind-i dŭrd-āṣām ierken sākīyā
Sufīye cām-ı şafā şunmak neden ikrāhla

‘Ākıbet berbād ider çün-kim Cinānī rŭzgār
Farķı yok taḥt-ı Cemŭñ ‘ālemde berg-i kāhla (Cinani: G 245, s. 589-590)

Dil-i şŭrīde sevŭp cān ile ‘Abdullāhı
Her kaçan nāmını yād eylese eyler āhı

Ķul ile Tañrısı arasına girme zāhid
Ne adar cŭrm ise sevdŭm o bŭt-i dilḥāhı

Ṭuyulup şoñra yŭzi arası şermende olur
Mihr-i ruḥsārına teşbīh ide her kim māhı

‘Aynuma almaz isem kuḥl-i Sıfāhanı n’ola
Besdŭr dīde-i giryāna ġubār-ı rāhı

Göricek ḥāl-i siyāhını zenaḥdānında
Şandum ol sāye dŭrŭr cāy ide a‘r-ı çāhı

Cennete nisbet olınsaydı Cinānī ne ‘aceb
Eylers ol ḥŭr-veşŭñ kŭyını menzil-ġāhı (Cinani: G 297, s. 616-617)

Yine 16. yŭzyıl sonunda vefat eden bir başka şair olan Şemsi Paşa (ö.

988/1580) da Abdullah isminde bir sevgiliye aşıġıdaki gazeli söylemiştir. Aşıġı

yukarı aynı tarihlerde yaşamış olan Şemsi Paşa, Cinani ve Mani’nin şiirleri belki de

aynı Abdullah’a hitaben söylenmişti:

Yŭsuf-ı Mıṣrī’ye kim beñzede ‘Abdullāh’ı
Ol ‘Azīz’ŭñ ulıdur bu ḥod ġŭzeller şāhı

Ṭolaşur mihr-i felek ġŭn yŭzini görmek iŭn
Yŭz sŭrer işigine her ġice çarḥuñ māhı

‘Ārızuñda ġoreli ‘aks-i felek ebrŭñı
Ķalmadı şabr u arārı şuya dŭşdi māhı

Bize ta‘n eyleme şŭfī ġöricek bir ġŭzeli
İḥtiyār elde degŭldŭr severŭz Vallāhı

Yŭzine toġrı baġmazsa n’ola sultānum
Ģŭşe-i çeşm-ile Şemsī’ye naḫar ıl ġāhı (Şemsi Paşa: G 446, s. 664)

2.1.1.6 ‘Abdü’l-‘azîz

Özellikle esnaf kesiminden güzel mahbublara birçok şiir yazan Zati (ö. 953/1546), aşağıdaki gazeli gümüş bedenli bir mahbub olan Abdülaziz’e söylemiştir:

Bir melek gördüm bu gün dirler aña ‘*Abdü’l-‘azîz*
Dir gören ‘ömrüñ mezîd itsün Hüdâ ‘*Abdü’l-‘azîz*

Yokdur ol deñlü terâzûdan iner Yûsuf-Cemâl
Olsa lâyıķ Mışr-ı hûsne pâdişâ ‘*Abdü’l-‘azîz*

Ağır altun deger *sîmîn-beden maḥbûbdur*
Mışr-ı hûsnüñ olsa sultânı revâ ‘*Abdü’l-‘azîz*

Döstlar Mışruñ ‘*Azîzi* deñlü ‘izzet kesb idem
Âsitânında kulum dirse baña ‘*Abdü’l-‘azîz*

Kâ‘be-i hûsnüñ ziyâret itmek istersem nola
Zemzem-i lâ‘lûñ virür câna şafâ ‘*Abdü’l-‘azîz*

Zâtı‘ye ‘izzet yeter kapuñda taḥkîr itdügüñ
Aña ḳahruñ luṭf u düşnâmuñ du‘â ‘*Abdü’l-‘azîz*

Derd-mendüñ dürd çekmez derd-i bî-haddüñ çeker
Senden iren derd-i bî-dermân devâ ‘*Abdü’l-‘azîz* (Zati II: G 539, s. 43)

2.1.1.7 ‘Abdü’l-celîl

Helaki (ö. 1572-1576 arası) Abdülcelil isminde bir sevgiliye bir gazel söylemiştir.

Onunla aynı dönemde yaşamış olan başka bir şair olan Celili’nin (d. 893/1487-88 - ö. 977/1569-70) de isminin Abdülcelil olduğunu tezkirelerden öğreniyoruz. Aşağıdaki gazelde ismi geçen Abdülcelil’in kim olduğu hakkındaysa bir bilgimiz bulunmuyor:

Şol pâdişeh ki nâm ile ‘*Abdü’l-celîldür*
Şânında nâzil âyete hûsn-i cemîldür

Küyı behişt ü ḳâmeti Tûbâ vü kendi hûr
La‘l-i lebini şorar iseñ Selsebildür

Çeşm-i çerâğ-ı ehl-i dil olmağa ol mehüñ
Nûr-ı cebîni gün gibi rûşen delîldür

Yād eylemezse la‘lini bād-ı hevā olur
Ger nefh-ı ‘İsī vü nefes-i Cebre’ıldür

Cān vir Helākī yolına çok yalvarup di kim
Ma‘zūr tüt egerçi ki şey’en kalıldür (Helaki: G 43, s. 83)

2.1.1.8 ‘Ābid

Cinani’nin, Abid isminde bir “şahid”e hitaben söylenmiş üç adet gazel, bir de müstezâtı vardır. Şiirlerde güzelliği övülen Abid’in kim olduğu hakkında başka bilgi verilmemektedir:

Bī-bedeldür haḳ bu kim ḥüsn ü behāsı ‘Ābidüñ
Cān virürseñ vaşlınuñ olmaz behāsı ‘Ābidüñ

Eyledi ‘ābidlerüñ bünyād-ı taḳvāsın ḥarāb
Ol leb-i şîrîn ile ḥüsn-i edāsı ‘Ābidüñ

Yeg gelür sâ’ir cüvānānuñ vefāsından hele
Göñlüme ma‘būd haḳkıyçün cefāsı ‘Ābidüñ

Ġamze-i ‘ābid-fırībin bir nazar seyr eyleyüp
Oldı ‘ālem küşte-i tîr-i belāsı ‘Ābidüñ

Şimdi mest-i neşve-i ḥüsn ü melāḥatdür henüz
N’ola ma‘zūr olsa ger cümle hevāsı ‘Ābidüñ

Ġam degül zühd ü ‘ibādetden Cinānī çekse el
Oldı çün evvel görışde mübtelāsı ‘Ābidüñ (Cinani: G 117, s. 523)

‘Ālemüñ zeyni demek dildāra olmışdur maḥal
Görmedüm ‘Ābid gibi ma‘būd haḳkıyçün güzel

Güş idelden medḥüñi oldum kulaḳdan ‘āşıḳuñ
Ey leṭāfet gülsitānınuñ gül-i bî-ḥārı gel

Āşinālardan kaçup bîḡāneye yār olma kim
Gül gibi pākizesin nāmuñ gerekdür bî-ḥalel

Şubḥa-dek her şeb gözüm efkār ile bîdārdur
Kākülüñ sevdāsı oldı başuma tûl-ı emel

‘Āşıḳ-ı şūrīdeñ olmazdı Cinānī olmasa

‘Älem-i kälü-belâda kısmet-i rüz-ı ezel (Cinani: G 140, s. 535)

Mihr-i ruĥuñı göster ey mäh-ı dirahşānum
Ol dehre ziyā-güster ey kevkeb-i rahşānum

‘Uşşāka terahhūm kıl nāz ile tekellūm kıl
Gül gibi tebessūm kıl ey ğonca-i ħandānum

Ġayetde güzelsin sen bī-miṣl ü bedelsin sen
Her medĥe maĥalsin sen ey āfet-i devrānum

Bir naĥl-i dilārāsın Ĥaĥķā bu ki a‘lāsın
Her vech ile zībāsın ey serv-i ĥırāmānum

Ey nāmı olup ‘Ābid ĥüsniyle olan vāĥid
Yok sencileyin ṣāhid rüyūñ aña bürĥānum

Ey kākül-i müṣgīnūm ey lebleri ṣīrīnūm
Ey ğamzesi pür-kīnūm āṣūb-ı dil ü cānum

Bezmünde cemālūndür hecründe ĥayālūndür
Ümmīd-i viṣālūndür dil derdine dermānum

Ṭāvūs-ı Cinānumsın bir tāze civānumsın
Hem sīnede cānumsın hem dīnūm ü imānum (Cinani: G 147, s. 539)

Müstezād berāy-ı ‘Ābid Ṣāh ğüfte
Devr itse olup ĥaṣre deĝin miṣlini cūyān
Bu ĥubbe-i mīnā

Ķopmaz daĥi ‘Ābid gibi bir serv-i ĥırāmān
Mevzūn u dilārā

Ķırsaydı cihān ĥalkını ṣemṣīr-i müjeyle
Ṣaymaz anı bī-dād

Kim aña kırılmış gibi her ĥaste virür cān
Bī-minnet ü pervā

Ķuvvetde olup za‘fi ten-i zerd ü nizāruñ
Cān virmesi ĥaldı

Gel iki gözüm itme beni hecr ile nālān
Ķıl vaṣl ile iĥyā

Her ĝün baña ‘arz itmez iseñ mihr-i cemālūñ
Ġün gibi seĥerden

Aķşamla ĝelüp meh gibi ol bir gice mihmān
Ġamĥānede tenhā

Bir ğonca-i tersin seni pejmürde iderler
Her ħāra taķılma

Nāmuñ çekilür eyleme aġyār ile seyrān
Li'llāhi Ta'ālā

Erbāb-ı nazar āyīne-veş aña baķarsa
Men' eyleme baķsun

Sīneñ gibi kim gördi senüñ ey şeh-i ħübān
Mir'āt-ı muşaffā

Ĥüsn ile daĥi gelmedi dünyāya nazīrūñ
Bī-miśl ü bedelsin

Pes saña Cinānī yaraşur 'āşık-ı giryān
Kim yok aña hemtā (Cinani: Müstezad 308, s. 622-623)

2.1.1.9 'Acem-zāde

Bursalı Rahmi'nin bir gazelinde adı gećen Acem-zade'nin, gazelde kullanılan terimlerden vaiz olduġu anlaşılıyor. Bundan bařka, Âşık ćelebi'nin tezkiresinde adı dönemin mahbubları arasında gećen bir Acem-zade'den daha bahsedilir.²¹

Melekler sidrede taĥsīn iderler ćarĥ-ı a'lāda
Ser-āġāz eylese söz ile kürsīde 'Acem-zāde (Bursalı Rahmi: G 204/1, s. 273)²²

2.1.1.10 Aĥmed

Yaygın bir isim olan Ahmed'in birćok řair tarafından yazılmış birćok gazelde konu edildiġini görürüz. Ahmed ismindeki erkekler, divan edebiyatının sevgili tipi vasıflarıyla anılmış, güzellikleri övölmüş, onlara gönöl verildiġi anlatılmıştır. Bazen bu sevgililerle şairler arasındaki ilişkilerin tezkirelere de yansıdığını görürüz.

²¹ Bkz. bu bölümün "Miyān-beste" kısmı.

²² Gazelin tamamı için bkz. 3. Bölümün "Vaiz" kısmı.

Örneğin, Riyazi (d. 980/1572, ö. 1054/1644), tezkiresinde “Cami-i Diger” diye anılan Habibzade Abdülbaki Çelebi’nin (ö. 1019/1610-11), civanı Ahmed için yazdığı şiirleri alıntılanmıştır:

Cüvânı *Ahmed* ile gezüp hakkında dimişdür:

Nazm

Gezse n’ola o yâr ‘adû-yı kezûbla
Dâyim yalancınûñ çün olur şâhidi bile

Ve lehu

Nazar kıl zîr-i ebrûsında çeşm-i mest-i dildâra
Ne beñzer şol kemer altında içmiş rind-i mey-hâra

Ve lehu

N’ola sayd olsa dil murgı görüp ol çeşmi şebbâzı
Hat-ı ser-sebzi bir şebbâzdur kim ola pervâzı

Hümâ-yı devleti sayd ister iseñ hord u hârı ko
Alurlar uyhusın lâ-büd şikâra salsalar bâzı

Kuluña dest-gîr ol sıyt-ı nazmum tutsun âfâkı
Bilürsin serverâ çıkmaz yaluñuz destüñ âvâzı

Ve lehu

Şu deñlü tîr-i müjgânuñ tenümde cây-gîr oldı
Benüm her üstühânım sanki bir kandîl-i tîr oldı (Riyazi, Tezkiretü’ş-şuara:
Açıkgöz, 2017, s. 100)

Aşağıda, Ahmed ismindeki sevgililere çeşitli şairlerce yazılan şiirler

alıntılanmıştır:

Âfitâb-ı şubh-ı devletdür cemâli *Ahmed*’üñ
Gülsitân-ı bâğ-ı Cennetdür vişâli *Ahmed*’üñ

Cân ü dil rahşını tārâc itmege iy dostlar
Tutdı cismümde vağan haylî hayâli *Ahmed*’üñ

Bir nefes gitmez hayâli gözlerümden hâlûñüñ
Merdüm-i çeşmümdedür güyâ ki hâli *Ahmed*’üñ

Bülbül-i güyâ gibi bir dem ser-âgâz eylese
Nağme-i Dâvûd’a ta’n eyler maķâli *Ahmed*’üñ

Künc-i fûrkatde yaturken hamdü li’ llâh *Âhî*’yâ
Oldı ben dil-ḥasteye mûnis hayâli *Ahmed*’üñ

(Ahi: G 56, s. 27)

Tübā budağıdur kad-i bālāsı *Aḥmed*'ün
Fırdevs bāğıdur ruḥ-ı zībāsı *Aḥmed*'ün

Ey āsitānı Ka'besine 'azm iden yiter
'Uşşāka armağan lebi ḥurmāsı *Aḥmed*'ün

Şūrīde-ḥāl olup düşe miydüm ayaklara
Başumda olmasa şacı sevdāsı *Aḥmed*'ün

'İşkı yolında varumı yağmaladı benüm
Rehzen degül mi nergis-i şehlāsı *Aḥmed*'ün

Yıkdı gönülde ḥāne-i şādīyi Amriyā
Mihnet evin yapar ğamı bennāsı *Aḥmed*'ün (Amri: G 63, s. 99)

Aḥter-i burc-ı melaḥatdür cemāli *Aḥmed*ün
Gevher-i dürc-i letāfetdür maḳālī *Aḥmed*ün

Naḥl-ı bālāsını ey dil serve teşbīh eyleme
Tüb-ı fırdevsdür ḳadd-i nihālī *Aḥmed*ün

Teşne-leb 'aşıklara virür hayāt-ı cāvidān
Āb-ı Ḥayvāndur lebi-l-i zülālī *Aḥmed*ün

'İşkı sulṭān olalı cismüm iline cān gibi
Kondı gönlüm mülkine zıll-ı ḥayālī *Aḥmed*ün

Devlet ü 'izzet Celīliye yiter ey dostlar
Ger müyesser ola iḳbāl-i vişālī *Aḥmed*ün (Celili: G 218, s. 169)

Yolına 'ālem revān eyler revānı *Aḥmed*ün
Cilve kılsa nāz ile serv-i revānı *Aḥmed*ün

Naḳd-i cānı kıl tekellüf vaşlın isterseñ dilā
Bī-tekellüf der-kenār olmaz miyānı *Aḥmed*ün

Gül gibi ḥandān olup bir dem açılmaz 'aşıka
Gonca-i nev-restedür gūyā dehānı *Aḥmed*ün

Küşte-i şemşir-i 'ışk olsam ta'accüb eylemeñ
Ġamzesi bī-dillere virmez emānı *Aḥmed*ün

Virdi revnaḳ gülsitān-ı ḥüsn-i bī-hemtāsına
Sünbül-āsā kākül-i 'anber-feşānı *Aḥmed*ün

Kāmeti servin görüp herkes hevādār olmasun
Cevri çoḳdur 'aşık-ı zāra Cinānī *Aḥmed*ün (Cinani: G 133, s. 531-532)

Berg-i gül den tazedür ruhsâr-ı ali *Ahmed*üñ
‘Andelîbi lâl ider rengîn maķâlî Ahmedüñ

Câme-i surhün geyüp reftâra gelse nâz ile
Ta‘n ider gül naħline nâzûk nihâli Ahmedüñ

Ėam degül tenhâ gelüp olmazsa pehlû bir gice
Şubħa dek koynumdadur her şeb ĥayâli Ahmedüñ

Kıışsa-i Maħmûd ile Ayaza döndi kıışsamuz
Dil olaldan ‘âşık-ı teşne-ħâlî Ahmedüñ

Teşnelikten ben helâk oldum Cinânî gerçi kim
Mürdeler ihyâ ider la‘li zülâlî Ahmedüñ (Cinani: G 134, s. 532)

Her kim nazâr kıla ruħ-ı zîbâ-yı *Ahmede*
Hoş luţf ile virür şalavâtı Muħammede

Mihr-i cemâlî rûşen ider tîre göñlümi
Meh-rûlar içre şems disem nola Ahmede

Ėandîl-i mihri ĥırmen-i mâhı oda yaķar
Ėahuñ şerârı ger ire tāk-ı zebercede

Şol mâtem ehli gibi ķaralar giyüp ider
Mersîyye-i cemâlüñi ĥatţuñ müsevvede

Sevdi Fiğânî bir şanem-i meh-liķâyı kim
Beñzer cemâlî Yûsufa ĥulķı Muħammede (Figani: G 86, s. 76)

Nazîrûñ görmemiş ins ü perî bilmem ne cânsın sen
Bulınmaz dünyede mişlüñ meger ĥûr-ı cinânsın sen

Bu cism-i pür-leţâfetle bugün sen cân-ı ‘âlemsin
Anuñçün dîdeden cân gibi her demde nihânsın sen

Serîr-i behcet üzre Ėusrev ü Şîrîn-dehenler çok
Ser-âmed serv-ķâmet *Ahmed*-i nâzûk-miyânsın sen

Çenâr u ‘ar‘ar u şimşâd tursunlar ayağ üzre
Ėırâm it gülşen içre şû-be-şû serv-i revânsın sen

Şalın ey serv-i bustân-ı şafâ ser-sebz ü serdâr ol
Nihâl-i bağ-ı ‘âlem naħl-i gülzâr-ı cihânsın sen (Filibeli Vecdi: G 38, s. 117)

Kim baķdı ise âyine-i rûy-i *Ahmed*’e
Virdi şafâ ile şalavâtı Muħammed’e

Ƙudret yedi beyāza çıkarmağa h sn  n 
Y suf cem lin eylemiş evvel müsevvede

 ıblemsin ey  anem yüzün ardu  degül ki   n
Her vech ile nam z dürüst oldu Ka'be'de

 av  asuz olmaz uşbu cih n içre bir güzel
Ol h b y r i  n ne var olursa 'arbede

Tecr d  ıl 'al y  ı senden S r riy 
T  iresin ma  am-ı n f s-ı mücerrede (Gelibolulu Süruri: G 406, s. 263)

H ten  h l r n  y d iderin H    n 
H l-d r A med m      m-i   z lin görsem (Hakani: G 401/5, s. 497)

M h '     pertev-i mihr-i cem l-i A mede
Mihr-i env r m btel  n r-ı hil l-i A mede

 ft b- s  me  betden bakılmaz  a  mıdur
Ol ham-ı ebr  ile r y-i cel l-i A mede

Hüsn-i a l  -ı mel y       bu kim olmaz 'ad l
Zihn-i p     tab'-ı derr   u     l-i A mede

Yal  uz b sesi her bir celsede bi  c n değer
H     c nlar fed  'abd-i vi   l-i A mede

Sığır-i la'lindeki ol lezzet-i l   net nedür
Kim z r r  meyl ider t   -ma   l-i A mede

   met-i la'lin ne bilsün m dde'  ol gül-ru   n
M ste     olmaz er zil  ubb-ı   l-i A mede

Ol ru -ı p r-t b ile       bu gün H    niy 
Şems p r-  l olsa be  zerdi cem l-i A mede (Hakani: G 507, s. 603)

Benüm     m benüm     m benüm     sevdüğüm A med
    m   ulu  am   lma beni l tf  t      dan red

    p z lm ile b -d  d      urdu  cevre b ny  d 
Y   p bu   lb-i n -   d  vef  yolına yapdu  sed

Ceb n   mihr   m   mdur yüzün n r-ı il   mdur
Ma  alle  secdeg   mdur       n ka'be-i ma'bed

Yanup k ll  k l olmak dur bel lu bülbül olmak dur
      nde   l olmak dur efendi devlet-i sermed

Müdām ey Hayretī miskīn yūri āşūfte vü ğamgīn
Görüp aḥvālūn ol bī-dīn teraḥḥum eyleye şāyed (Hayreti: G 107, s. 226)

Pīr-i çarḥuñ tūtalum şem‘-i cihān-efrūzı var
Yā benüm *Aḥmed* gibi bir nev-cüvānum yok mıdur (Hayreti: G 127/3, s. 239)

Çok zamāndur ḥastasıdur dostlar cān *Aḥmedüñ*
Emsem olurdı lebin derdüme dermān *Aḥmedüñ*

Nēce ‘āşık olmasun şūfī cemālī nūrına
Kim yüzün görse olur kāfir müselmān *Aḥmedüñ*

Ma‘nī-i tefsīr-i ḥüsninden yazılsa bir varak
Şıgmaya ‘ālem tolu olursa dīvān *Aḥmedüñ*

Hey Muḥammed ümmeti bi’llāhi mü’minler midür
Küfr-i zülfin bilmeyenler dīn ü imān *Aḥmedüñ*

Mezheb-i ‘ışık içre ümmetden degüldür Hayretī
Ka‘be-i kūyında kurbān etmeyen cān *Aḥmedüñ* (Hayreti: G 302, s. 346-347)

Küfr-i zülfin bilmeyenler dīn ü imān *Aḥmedüñ*
Nūr-ı ḥüsnin görmemişdür ey müselmān *Aḥmedüñ*

Şāh-ı ‘ışkam ğuşsa-i ‘ālemden āzād olmuşam
Cān u dilden bendesi olalı sultān *Aḥmedüñ*

Şafḥa-i nūra yazupdur şanki āyāt-ı duḥān
‘Ārızı üzre görinen ḥatt-ı reyḥān *Aḥmedüñ*

Muṣṭafā ḥakkı baña gülberg-i terden tāzedür
Ka‘be-i ‘ışkı tārīkında muğāylān *Aḥmedüñ*

Muṣṭafāya gerçek ümmetsen eger ey Hayretī
Cān ile ol ka‘be-i kūyında kurbān *Aḥmedüñ* (Hayreti: G 303, s. 347)

Vërdügince zülf-i kāfir-kīş zīnet *Aḥmede*
Ḥaḥ müyesser ēde ‘ömr-i bī-nihāyet *Aḥmede*

Muṣṭafā ḥakkı şefā‘atden olur maḥrūm olar
K’etmediler cān ile dilden maḥabbet *Aḥmede*

Görselerdi Muṣṭafā nūrın cebīninde anuñ
Ümmet olurlardı yetmiş iki millet *Aḥmede*

Nēce kāfirdür gönülden Muṣṭafāyı sevmeyen

Nece mü'mindir şu kim olmaya ümmet Aḥmede

Ḥayretī dāyım raḳīb-i Bū-leheble seyr eder
Hîç lâyıḳ görmez erbāb-ı zarāfet Aḥmede (Ḥayreti: G 503, s. 472-473)

Gerçi Yūsuf gibi çok āfet-i devrān ammā
Baña Aḥmed gibi bir serv-i ḥirāmān olsa (Hilali: G 80/3, s. 153)

Seyr idenler sīnesin ol nūr-ı Yezdān Aḥmed'ün
Didiler ḳoynına girmiş bedr-i raḥşān Aḥmed'ün

Rūm ilinün begidür altun başlu şancaḳlar çeker
Şems-i tābende ḳulı olmaḡla sultān Aḥmed'ün

Umarum zūlfı ḳoya erbāb-ı dīne kīnesin
Görse kāfir yüzini olur müselmān Aḥmed'ün

İşiginde dil ḥadīs-i şems-i ḥüsnin şerḥ ider
Ka'be'de gūyā oḡur medḥini Ḥassān Aḥmed'ün

Ey Hüdāyī olmasun 'ālemde adum Muştafā
Olmazisem Ka'be-i vaşlına ḳurbān Aḥmed'ün (Hüdayi-i Kadim: G 102, s. 160-161)

Ḥatdan daḡı ḡālī iken levḥ-i cemālī Aḥmed'ün
Oḡur kitāb-ı 'aşḳını şimdi mevālī Aḥmed'ün

Çekdi cihānı kendüye ḳullāb-ı zūlf-i serkeşi
Aḳıtdı ḡil'atün ḡöñlini la'li zülālī Aḥmed'ün

Hübān-ı şehri ḳıldı ḳayd zūlf-i kemend-endāzına
Şīrān-ı dehri itdi şayd çeşm-i ḡazālī Aḥmed'ün

Oldı benāt-ı la'line tāvūs-i ḳudsīler meges
Lāl eyledi tūtīleri şīrīn-maḳālī Aḥmed'ün

Ol servi çekmek istese n'ola Hüdāyī sīneye
Cān ḡülşeninde yaraşur nāzük-nihālī Aḥmed'ün (Hüdayi-i Kadim: G 104, s. 161-162)

Şems ü mehi ḳıldı ḡacil ruḡsār-i āli Aḥmed'ün
İtdi hilālī münfa'il ḳaşı ḡayālī Aḥmed'ün

Bū Cehl ile aña raḳīb olmaḳ revā mıdur ḳarīb
Bū Cehl'e lâyıḳ mı naşīb ola vişālī Aḥmed'ün

Ka'be ḳapusında n'ola her şām idersem zemzeme
Sevdāsı düşdi başuma oldum Bilāl'i Aḥmed'ün

Ġavġā-yı baġs-i ‘ilm ile heb tıddı mescid medrese
Düşdi kitāb-ı ‘aşkına şimdi mevālī Aġmed’üñ

Ġalb-i Hüdāyī ‘aşk ile olsa hevāyī tañ mıdur
Cezb itdi anı jāle-veş mihr-i cemālī Aġmed’üñ (Hüdayi-i Kadim: G 105,
s. 162)

Geldi dehāna çıķdı cismümde cānum Aġmed
Öldürme ħasret-ile gel bini cānum Aġmed

Sen māha dil virel'den düşdi yere sitārem
Ben derd-mend ölüsem boynuña ħanum Aġmed

Bülbül gibi ħemende tutdı cihānı nālem
Gül gibi açılal’dan ġonca dehānum Aġmed

‘İlm-i yakīn-i ħüsnüñ geçmişdi zanndan ammā
Aġzuñ-ile belüñde ħaldı ġümānum Aġmed

‘Arz olmadı ħapuñda sen māha gerçi ħālüm
Erişdi āsumāna yerden fiġānum Aġmed

Āşüfte olalıdan saña cihān tı olupdur
Āşüb u fitne-y-ile āħir zamānum Aġmed

Künc-i belāda oldı Livāyī zerre-veş ġüm
ġün gibi rüşen ol sen genc-i nihānum Aġmed (Livayi: G 74, s. 216)

Ġurre-i ġarrā mıdur ħaşı hilālī Aġmed’üñ
Ay mıdur ya ġün mi ol zībā cemālī Aġmed’üñ

ġün yüzi devrinde oldı ġüşe-i mehde ‘ayān
Māh-ı nevdür ġüyyā ħaşı hilālī Aġmed’üñ

Cānumı yolında ħurbān eylemekdür niyyetüm
Rüzī olursa eger rüz-ı vişālī Aġmed’üñ

Virür ‘uşşāķa dehān-ile miyānından ħaber
Luţf-ile ġüftāra gelse ħıl u ħālī Aġmed’üñ

Ġorġum oldur bād-ı āhumdan egilür bir yaña
İy dirġā tāzedür serv-i nihālī Aġmed’üñ

Tāb-ı āhumdur livāsı eşk-i ħeşmümdür sipāh
Ġöñlümün tahtında sultāndur ħayālī Aġmed’üñ

Olduġın bilse Livāyī’nüñ nezāketde ħasen
Zāhib olmazdı ħayālāta kemālī Aġmed’üñ (Livayi: G 263, s. 343)

Bendesiyem Aḥmed-i muḥtār ḥaḳḳı *Aḥmed*’üñ
Ṭālib-i dīdāriyam dīdār ḥaḳḳı Aḥmed’üñ

Terk idüp cān u ten u esbāb-ı ‘ömri cümleten
‘Aşkıını terk itmezem Cebbār ḥaḳḳı Aḥmed’üñ

Cāy iderse yaraşur her dem serāy-ı dīdemi
Ḥāk-pāy-i dīde-i ḥūn-bār ḥaḳḳı Aḥmed’üñ

Gül yüzinden ayru efgān eylerem şeb-tā-seher
Bülbül-i nālāniyam gül-zār ḥaḳḳı Aḥmed’üñ

Göñlümüz āzādedür ḥübān-ı ‘ālemden velī
Ḳulıyuz ḳurbāniyuz ḥünkār ḥaḳḳı Aḥmed’üñ

Ḳıble-gāhumdur nazarda şol muḳavves ḳaşlaruñ
Cebhesinden berḳ u ran envār ḥaḳḳı Aḥmed’üñ

Medḥiyā sevmekden özge yok günāhum Ḥaḳḳ bilür
Vālih u ḥayrāniyam Ğaffār ḥaḳḳı Aḥmed’üñ (Medhi: G 301, s. 476-477)

Cüdā düşdüm bugün *Aḥmed* gibi bir şems-i enverden
Şikāyet naḥs-ı ṭālī‘den meded bī-devlet aḥterden

Helākem Aḥmed-i Muḥtār ḥaḳḳıyçün ger olmazsa
‘İnāyet Ḥazret-i Ḥaḳdan şefā‘at hem peyām-berden

Cüdāyem derine Aḥmedüñ ammā raḥm idüp bir gün
Beni yād eylemez mi kimse bārī āşinālardan

Cüdāyem gerçi Aḥmedden biḥamdi’llāh ümīdüm var
Naşīb olan gelür āḥir baña ḳadr-i muḳadderden

Żiyā’iye delīl olmazsa nūr-ı Aḥmed-i Muḥtār
Ḥalāş olmaz ebed tārīk-i derd-i hicr-i dil-berden (Mostarlı Hasan Ziyai: G 331, s. 168)

Ey ḳapısı penāh-ı cān *Aḥmed*
İşigi ma‘bed-i cihān Aḥmed

Ser-i kūyi maḳām-ı Maḥmūdī
Dergehi ‘arş-ı āsmān Aḥmed

Ḳaşı miḥrābı ḳıble-i aşḥāb
Ruḥ-ı āli gül-i cinān Aḥmed

Bir bakımda şikār-ı cān idici
Ḳirpügi oḳ ḳaşı kemān Aḥmed

Büy-i zülfün esīridür Nev'ī
Ey boyı serv-i gülsitān Aḥmed (Nevi: G 50, s. 260)

Dil-i ğam-dīdeye görindi feraḥlar bu gice
Var ise meclise gelmişdür o dil-ber bu gice

Cur'aveş yirlere çaldum yine ğam şīşesini
Ruhları āyinesidür baña manzar bu gice

Niçe şād olmayalum meclise geldi Aḥmed
Harem-i Ka'be-i dil oldu münevver bu gice

Lebleri şekkerin ol Yūsuf-ı Mısr-ı behcet
Ağzuma şundı benüm yine mükerrer bu gice

Ravziyā zulmet-i ğam kapladı kalbüm şehrin
Meclise gelmez o gün yüzlü muḥarrer bu gice (Ravzi: G 559, s. 359-360)

Olalıdan berī sen ḥüsn ile tūbā Aḥmed
Beñzemez ḳaddüne cennetdeki tūbā Aḥmed

Gün gibi burc-ı melāḥatden olinca peydā
Didiler rā ḳaşuña ğurre-i ğarrā Aḥmed

Eylesem ḥıdmetüñi gicede vü gündüzde
Baña yiterdi hemān manşıb-ı a'lā Aḥmed

La'l-i lebünle nisān eyle bu sīnem üzre
Çün olur olsa ḳumāş üstine tamğa Aḥmed

Müntehā olmuş iken sidre-ḳadūñ tūbādan
Daḥı bir dilbere meyl itmezin ašlā Aḥmed

Ḥüsn-i pīrā olalı dünyada ben bildüğüm ol
Gelmedi sencileyin 'āleme zībā Aḥmed

Nev-bahār-ı ruḥuña 'āşık olaldan Sebzī
Oldı ber-vech ile āşüfte vü şeydā Aḥmed (Sebzi: G 85, s. 298)

Gül-günī bāde içre ḳaşı yāyı Aḥmed'ün
Güyā şafak içinde şıyām ayı Aḥmed'ün

Mūsī ḥaḳı ziyā vireli gün gibi yüzi
Raḥşende eyledi yed-i beyzāyı Aḥmed'ün

Gülzār içinde goncaları ḳana ğarḳ ider
Şermende eyleyüp gül-i ra'nāyı Aḥmed'ün

Gülşende ‘arz idüp çemene serv-kāmeti
Hayretde kodı serv-i dil-ārāyı Aḥmed’üñ

Bülbül gibi yüzini görüp nāle eyleme
İster mi ṭab’-ı Sebzī hoş-edāyı Aḥmed’üñ (Sebzi: G 385, s. 461)

Hızr u Mesīḥ-veş dileseñ ‘ömr-i sermedi
Em leblerini sīneye çek ey dil Aḥmed’i

Kuruyı kaldı tırdığı yirlerde serv-i bāğ
Görince nāz u şīve ile ol sehī-ḳadi

Dünyā belāsı başuma üşür midi benüm
Boynuma almasaydum o zülf-i mücennedi

Üstāddur telemmüz ider fāzılān-ı dehr
‘Aşķında ‘aql-ı küldür anuñ tıfl-ı ebcedi

Bu mürde kālbum bula Sebzī hayāt-ı nev
Yirsem ṭabanca gibi eger dest-i Aḥmed’i (Sebzi: G 885, s. 734)

Ayağūñ tozu başum tācı Aḥmed
Ḳuluñam işigūñden eyleme red

Gül-i cennet utanurken yüzüñden
Senüñ gün yüzüñe öykine mi verd

Ḳara zülfüñ gibi öpem ayağūñ
Müyesser olur ise ‘ömr-i sermed

İñen dayanmasun minberde vā’ız
Ne çağırur bağırur derdine derd

Yaşum Ye’cüc’ına İskender-i ‘aql
Bir avuc ḥāk-i cismüm ide mi sed (Sehi Bey: G 35, s. 173)

Olmasa cemālüñ dil ü cān kıblesi Aḥmed
‘Uşşāķa ṭapuñ olmaz idi mesken ü ma’bed

Ye’cüc-ı yaşum virdi cihān mülkini seyle
Ḥāk-i tenüm İskender-i ‘aql idemedi sed

Eşki Sehī’nüñ düşe dura irdi ḳapuña
Sâyıldür anı luṭf idüben eylemegil red (Sehi Bey: G 302, s. 328-329)

Bedr olur günden güne māh-ı cemāli Aḥmed’üñ
Şu’le şaldı ‘āleme ruḥsār-ı ali Aḥmed’üñ

Gerçi gördük bu gülistānuñ hezārān gonçesin
Lîk yok bir gonçede gunc u delâli Ahmed'ün

Gün gibi başum göge irmek olurdı kadr ile
Ben fakîr üftāde olsam pāy-mālî Ahmed'ün

Zerreves hāk-i hākîri hākden kaldurmasa
Gün gibi olmazdı böyle kadri 'ālî Ahmed'ün

Gün gibi çarha çıkarmazdı Süheylî medh ile
Görse meh-rûlarda ger mişlin mişālî Ahmed'ün (Süheylî: G 178, s. 262)

Fer virür māha toğunca şems-i rûyî Ahmed'ün
Terledükçe ter düşer her verde hōyî Ahmed'ün

Dîdeden bārānı ebr-āsā dökersem yiridür
Raht-ı şabrum seyle virdi cüst ü cūyî Ahmed'ün

Mürğ-ı dil pervāz idüp vardukça bāğ-ı kūyına
Âdeme unutturur uçmağı kūyî Ahmed'ün

Divşürüp gülzār-ı kūyından leţāfet güllerin
Beste kıldı deste deste tār-ı mūyî Ahmed'ün

İy Süheylî cilve kılsa nāz ile tāvusvār
Tutar afākî şādā-yî hāy ü hūyî Ahmed'ün (Süheylî: G 179, s. 262)

Semt-i vefāyî²³ geşt ü güzār eyledüm revān
Tā ki tokandı çeşmüme bir şūh-ı dil-sitān

Hübān-ı dehri bende-i fermān idüp o māl
Olmuş kemāl-i hüsn ile sulţān-ı kām-rān

Nām-ı şerîfî Ahmed ü ahlākî dil-pesend
Burc-ı şerefde mihr ile itmiş o meh kırān

Evc-i felekde şanki tulū' eyler āftāb
Şahn-ı vefāda cilveye çıkısa o meh 'iyān

Bāğ-ı cihānda gül gibi iy gonçe gül açıl
Kılsun Süheylî karşıña bülbül gibi figān (Süheylî: G 238, s. 284)

Şabā hüsnüñ bahārından haber virse gülistāna
Yağalar çāk idüp güller gelür bülbüller efğāna

²³ 1. ve 4. beyitlerde geçen, tez yazarı tarafından küçük harfle belirtilen vefa kelimesinin şairce semt ismi olarak düşünüldüğü anlaşılmaktadır. Ahmed, onun Vefa'da rastladığı bir güzel olmalıdır.

‘Alemler āhlar yir yir dögilür sīneler güm güm
Işıklar gibi ‘aşıklar baş açdı girdi meydāna

Şanurdum āteş-i fūrkatden özge bir belā yokdur
Seni ağyār-ıla gördüm ışındum nār-ı hicrāna

Şarinsa şemsi dūlbendin güneş gibi güzel *Ahmed*
Gören dir āfītāb inmiş gümüş serv-i hırāmāna

Yağalar çāk idüp ‘uşşāk iderler āh u efgānı
Şarāb-ı nāz içüp dilber yürür mestāne mestāne

Belā zindān-ı çāhından halāş olmağ ne mümkindür
Yapışmazsan eger ey dil kemend-i āh u efgāna

Uyup her serv-i reftāra ne ister bilmezem Şem‘ī
Düşüp kūy-ı harābāta gezer meyḥāne meyḥāne (Şem‘i: G 143, s. 525)

Meh-pāreler içinde selām olsun *Ahmede*
K’oldı delīl gün yüzi nūr-ı Muḥammede

Beñzemeyeydi kaşları miḥrābuna hilāl
Baş egmez-idi kimse bu tāk-ı zebercede

Āhum tokındı çarḥına çarḥuñ döne döne
Gelmez cihāna bencileyin bir felek-zede

Sākī şalardı sâ‘id-i sīmīni boynuma
El virse fūrşat eylese devlet müsā‘ade

N’ola görürse iki cihān naşşını ‘ayān
Gözlük idindi cām-ı meyi pīr-i meykede

Mikrāz-ı ‘ışka Şem‘ī boyun vir nizā‘ı ko
‘Ayb olur ehl-i diller arasında ‘arbede (Şem‘i: G 147, s. 527)

Görüp yüzinde pertev-i nūr-ı Muḥammedī
Kāfirdür ol ki sevmeye gün yüzlü *Ahmedi*

Tāb-ı ruḥıyla yağdı cihānı güneş gibi
Ol pāytaht-ı mülk-i cihānuñ ser-āmedi

Biñ kez başın şalarsa elif kāmetin görüp
Mecnūn bu mektebūñ olımağ tıfl-ı ebcedi

Çāk itse ‘ışkı tañ mı girībān-ı şabrumı
Dāmen-keşide gördüm o serv-i sehī-ḳadi

Düşdi ‘aşāya za‘f ile İshāk-ı derdmend

Raḥm eyle ol fakīrūne yok ğayrı mesnedi (Üsküplü İshak Çelebi: G 298, s. 313)

Bilsem nedür günāhum bakmaz yüzüme *Aḥmed*
Baña yazuk degül mi hey ümmet-i Muḥammed (Üsküplü İshak Çelebi: G 24/1, s. 129)

Kāmeti rūz-i kıyāmetden ‘alāmet *Aḥmedüñ*
Derdi dünyānuñ devāsından kıyāmet Aḥmedüñ

Müftī-i pīr-i maḥabbet katline ‘āşıqlaruñ
Muşḥaf-ı ḥüsninde bulmış ḥaylī āyet Aḥmedüñ

Dāl-i devlet sīnede biñ na‘l kesmek ‘ışkına
Ḥışm-ı çeşmi ‘āşıka ‘ayn-ı ‘ināyet Aḥmedüñ

Ebr-i luṭfindan Ḥudānuñ rūz ü şeb tırmaz yağar
Ḥüsninüñ bağına bārān-ı leṭāfet Aḥmedüñ

Nitekim Şāh-ı Risāletde nübüvvet Zātī’yā
Muşḥaf-ı ḥüsninde ḥatm olmuş melāḥat Aḥmedüñ (Zati II: G 769, s. 273)

Kā‘be-veş ḳalbe şafā virür vişāli *Aḥmedüñ*
Niçün olmayam vişālinden şafālī Aḥmedüñ

Ravza-i kūyın nola dā‘im ziyāret eylesem
Nūr-ı Aḥmed gibi berḳ urur cemālī Aḥmedüñ

Gül yüzün ‘arz itdi aldı āl ile dil bülbülin
Hey Muḥammed ümmeti bī-ḥaddür āli Aḥmedüñ

Merve ḥaḳḳı ta‘n ider şāfī şafāda Zemzeme
Selsebīlūñ ‘aynıdur lā‘li zülālī Aḥmedüñ

Mü‘minüñ göñlin açar gūyā ḥadīs-i Muşṭafā
Ḳalbüme virür şafā şāfī maḳālī Aḥmedüñ

Çok zamāndur gözlerümden merdüm-i çeşmüm gibi
Hiç ḥālī olmadı ḥālī ḥayālī Aḥmedüñ

Dīn-i Aḥmed gün gibi olduğca rūşen Zātī’yā
Mīhr-i ḥüsnī görmesün hergiz zevālī Aḥmedüñ (Zati II: G 770, s. 274)

Her kim ki baksa āyīne-i ḥüsn-i *Aḥmede*
Yüz şevḳ ile virür şalavātı Muḥammede

Zıkr itse lā‘li ḥāşiyetin bir nefes Mesīḥ
Evrād idinür idi nūfūs-ı mücerrede

Sümm-i semendüñüñ yiri sînemde ey şanem
Beñzer harâb deyrde tāk-ı zebercede

Kūyuñda yüzüñi görüben cān viren irer
Huld-ı berīn içinde hayāt-ı muhalledede

Haṭṭuñ belürdi şanma yed-i kudret eyledi
Cān şafhasında bahs-i siyāhum müsvedde

Dil möhresini kapdı yine hokka-bāz-ı 'ışk
Ey ağzı hokka oynadı maḥbūb şu 'bede

Çarḥ aña cevır okın urur ol çarḥa āh okın
Devr içre var mı Zātī kadar bir felek-zede (Zati III: G 1383, s. 242-243)

Murabba 'be-nām-ı Aḥmed

Serīr-i dillere sultān olan şāh-ı cihān Aḥmed
Meh-i nev oldı ebrū-yı hilālūñden nişān Aḥmed
Ser-ā-ser töldı mihrūñle zemīn ü āsmān Aḥmed
Ey alnı āftābum a meh-i nā-mihrbān Aḥmed

Bu kadd-i ser-firāz ile bugün serv-i çemen sensin
Leb-i cān-baḥşuñ ile ḥusrev-i şīrīn-dehen sensin
Şeh-i Mısr-ı melāḥat Yūsuf-i gül-pīrehen sensin
Ey alnı āftābum a meh-i nā-mihrbān Aḥmed

Oḡur nūr āyetin ey meh görenler rüy-ı raḥşānuñ
Dehānuñ nuṭka gelse adı añılmaz Mesīḥā'nuñ
Nazīri yok güzelliḡde şehisin mülk-i 'Osmān'nuñ
Ey alnı āftābum a meh-i nā-mihrbān Aḥmed

Mücellādur cemāl-i mehveşüñ ḥurşīd-i ḥāverden
Muşaffādur zülāl-i la 'l-i nābuñ āb-ı Kevser'den
Kapuñda ḡuluñ olmaḡ yeg baña mülk-i Sikender'den
Ey alnı āftābum a meh-i nā-mihrbān Aḥmed

Hüdāyī görmedi hergiz saña benzer güzellerde
Senüñ evşāf-ı ḡüsnüñ soyleneür illerde dillerde
Güzelsin ḡüsnüñe hergiz bedel yok bī-bedellerde
Ey alnı āftābum a meh-i nā-mihrbān Aḥmed (Hüdayi-i Kadim: Murabba 5, s. 90-91)

2.1.1.11 Aḥmed (‘Arab-zāde)

Bu isimdeki sevgilinin, Manastırlı Celal Bey (d. 922-924/1517-1519 - ö. 982?/1574?)

tarafından bir gazelde konu edildiğini görüyoruz:

Ol ‘Arab-zāde ki *Aḥmed* durur anuñ ‘alemi
Rūm dilberleri her fende yanında ‘Acemī

Burc-ı ḥüsn içre anuñ künyetidür şemsü’ d-dīn
Yiridür kulle-i eflāke çıkarsa ‘alemi

Dirilürdi ölüler gerçi dem-i ‘İsāda
Söylese her kişi rāciḥ görür andan bu demi

Dilini bilmezin anuñ ki diyem aḥvālüm
Nice avurda çekeydüm ‘aceb ol gonçe-femi

Niyyet itmiş sefere hem-dem ü yoldaş olsun
Koşayın kâfile-i āhuma ol pür-sitemi

Vuşlatuñ yoğ idi mişli soñı hecr olmasa
Āhirinde belī her ‘ālemüñ olur eleme

Sen ṭabībā yūri var derdüñe dermān eyle
Ḥōş gelüpdür bu Celālīye anuñ derd ü ğamı (Manastırlı Celal Bey: G 606, s. 608-609)

2.1.1.12 Aḥmed (Sipāhī-zāde)

Süheylī’nin (d. 992-3?/1585? - ö. 1043/1633-34) iki gazeline konu olan bu isim için

bkz. 3. Bölümün “Sipahizade” kısmı.

Varup dārü’ş-şifā-yı kūyına olmam muḳarrerdür
Sipāhī-zāde Aḥmed eylemezse baña tīmārı (Süheylī: G 334/3, s. 319)

Sipāhī-zāde ceyş-i ḥüsnüñ olsa n’ola sālārı
Sipeh-sālār-ı rāh-ı ḥüsnüñ oldur şimdi serdārı

Bilürsin Aḥmedüñ düşmez zemīne sāyesi şāhum
Ko ṭurmasun gider yanuñdan ağıyār-ı siyehkārı (Süheylī: G 335/1-2, s. 319)

2.1.1.13 Ahmed (Şolağ)

Hakani (ö. 1015/1606), birçok gazelinde Solag²⁴ Ahmet adında bir sevgiliye yer vermiştir. Üç adet konu bütünlüklü gazelinin de sadece Solag Ahmet'e ayırmıştır.

Bunlardan bir tanesinde de Ahmet'in askerde olduğu bilgisini verir. Bazı şiirlerinde Ahmed ismi kullanılmayıp bu kişinin sadece Solag olan lakabı kullanılsa da bunların aynı kişi olduğunu tahmin edebiliriz:

Senüñ dil virdüğüñ dil-dāra Hākānī bakılmazsa
Benüm de pādişāh-ı dehre bakmaz bir *Şolağum* var (Hakani: G 76/5, s. 172)

Ser egmez efser-i hākān-ı Çine şimdi Hākānī
Şolağ Ahmed gibi pür-hāl bir hünkāra mālīkdür (Hakani: G 78/5, s. 174)

Leṭāfetden bakılmaz ğamzeler itdükçe Hākānī
Benüm hürşīd-i 'ālem-tāba beñzer bir *Şolağum* var (Hakani: G 98/5, s. 194)

Tır-i ğam hastesi Hākānī-i zārı dirseñ
Tā *Şolağum* kaşı yāyın görelī olmadı sağ (Hakani: G 238/7, s. 334)

Bir sağ yiri kalmadı sīnemdeki dāğum
Yayın çekemez pādişehüm kimse *Şolağum*

Teklīf komaz hañcer-i müjgānuña kaṭ'ā
Dilā bilenür hāşılı çağında bıçağum

Eflāke de baş egmez idüm haḳ bu ki sākī
Mestān ile bir kerre eger öpsem ayağum

Erbāb-ı dile būsede imsāk ise maḳşūd
İmdi mey-i gül-fāma daḫi şunma dudağum

Hākānī bu gün fāriğ u āzādeyem ilden
Bi'l-lāh nazīri yoğ imiş künc-i firāğum (Hakani: G 288, s. 384)

Dil ü cān virmeyince rindler Hākānī sağ olmaz
Riḳābında *Şolağ Ahmed* gibi pür-hāl hünkāruñ (Hakani: G 305/5, s. 401)

Ser-i kūyinde bārī hātır-ı Hākāniyi hoş tut
Ki ben gitdüm *Şolağ Ahmed* çigüm 'ālemde sen sağ ol (Hakani: G 329/5, s. 425)

²⁴ Solak aynı zamanda "Yeniçeri ocağını teşkil eden 196 ortadan 60, 61, 62 ve 63üncü ortalara verilen addır." (Pakalın, 1993c, s. 254) Burada sevgilinin lakabının mesleğine de işaret edebileceğini göz önünde bulundurmak gerekir.

Hāl-dār ola güneş gökde eger Hākānī
Hüblar şāhı *Şolağ Ahmed* beñzer dir idüm (Hakani: G 363/5, s. 459)

Ġamz ile çatar mı yine kaçın yürüdükçe
Cevr okın atup yāyını yaşmaz mı *Şolağum* (Hakani: G 371/4, s. 467)

Yüzüñ nūr-ı tecellīdür senüñ ey ġamzesi cādū
Cemāl-i Zū'l-Celāle mazhar olmuş ol iki ebrū

Gözüñ āhū-yı miskīni ciger-ḥūn itdügi yetmez
Belā bu nāfenüñ nāmın çeker ol hāl-ı 'anber-bū

Ne şem'üñ şu'le-i cān-süzıdur ol sīne bi'l-lāh
Nedür bir nūrdan deryā mıdur sulṭānum ol pehlū

Felek ferrāş iken el-ḥaḳḳ bisāt-ı inbisātuñdan
Melā'ik itseler ġisūların lāyık budur cārū

Vişāli günlerin gördük o māhuñ minnet Allāha
Şeb-i vuşlatda oldu yine ol beñler birer şeb-bū

Görünmez ḥaḳ budur kim şimdilik 'askerde Hākānī
Şolağ Ahmed gibi bir ġamzesi cādū kemān-ebrū (Hakani: G 500, s. 596)

Dün ġamzesi okların atarken şola şağa
Mestāne uruldum dil ü cān ile *Şolağa*

Hic şaydına bir çāre yok ol tāyir-i ḳudsüñ
Şıgmaya gibi sidre-i bālāsı ḳucağa

Dil aynasına teşne geçer ḥançer-i mirrīḥ
Meh ḳarşu tutar sīnesin açup o bıçağa

Pür-dāğ dili kūh-kenüñ bende-i Mecnūn
'Aşḳ ehli düşerler kimi dāğa kimi bāğa

Hākānī ölümlüñdür aña kıyma dimişler
Bir taze cevān söylemiş ol pīr alacağa (Hakani: G 522, s. 618)

Şağında bulur devleti şolında cihānı
Hākānī *Şolağ* ile iden geşt ü güzārı (Hakani: G 603/6, s. 699)

2.1.1.14 Ahmed (Na'lbend oğlu)

Üsküplü İshak Çelebi'nin (ö. 943/1537) Nalbendoğlu Ahmed'e yazdığı aşağıdaki gazelin tamamı için bkz. 3. Bölümün "Baba mesleği/konumu belli olanlar" kısmı.

Güzellik pāy-ı tahtında ser-āmed
Güzel dirseñ *na 'lbend oğlu Ahmed* (Üsküplü İshak Çelebi: G 23/1, s. 128)

2.1.1.15 Ahmed Balı

Balı/Balı,²⁵ 16. yüzyılın sık rastlanan isimlerindendir. Tek olarak kullanılmasının yanında, burada olduğu gibi başka isimlere eklendiği de görülür. Aşki'nin (ö. 984/1576/77) murabbaında İstanbullu bir güzel olduğu anlaşılan Ahmed Balı'nın, Kanuni devrinde vefat ettiği söylenen Sebzi'nin gazelindeyse kuloğlu olduğu belirtilmiştir. Bu ikisinin aynı kişi olup olmadığına dair bir bilgiye sahip değiliz.

Bir siyeh-perçemlinüñ göñlüm perīşān-ḥālīdūr
Âl ile diller alan anuñ yañağı alıdur
Niceler rüsvā vü şeydā baş açuk abdālīdur
'Āşıkam bir nev-cüvāna adı *Aḥmed Balı*'dur

Ġamzesi sehḥārālīkda Bābil'üñ enbāzıdur
'İlm-i iḥyāda Mesīḥā'nuñ lebi hem-rāzıdur
Şehr-i İstanbul'uñ ol meh-rū bu gün mümtāzıdur
'Āşıkam bir nev-cüvāna adı *Aḥmed Balı*'dur

Göñlüm ārām eylemez görelden ol meh-tal'atı
Ben za'īfūñ kalmadı bir zerre şabr u tākatı
Vaşlına bir çāre eyleñ hey Muḥammed ümmeti
'Āşıkam bir nev-cüvāna adı *Aḥmed Balı*'dur

Yir edelden dilde tīr-i ġamzesi cānum gibi
Zaḥm-ı sīnem kan döker çeşm-i dūr-efşānum gibi
Şaklaram mihrin o māhuñ dīnüm imānum gibi
'Āşıkam bir nev-cüvāna adı *Aḥmed Balı*'dur

Dilde sūz u cānda ah-ı derd-nāküm var benüm
Tīğ-ı ġamdan tende zaḥm-ı çāk çākum var benüm
'Āşkiyā bilsūñ cihān ḥalkı ne bākum var benüm
'Āşıkam bir nev-cüvāna adı *Aḥmed Balı*'dur (Aşki: Murabba 85, s. 125-126)

²⁵ “Arapça bālī” ‘yutan’ anlamına gelir; Kova burcunda bir yıldız adıdır. Ancak 16. yy’da popüler olan Balı/Balı adı bunlarla ilgili olmasa gerektir. Hacı Bektaş-ı Veli’nin halifesi olan Resul Balı (öl. 1278) adı şüphesiz ‘oğul’ anlamındadır. Kanuni çağında akıncı beyi olduğu söylenen Malkoçoğlu Bali Bey (1495-1543?) ile Rumeli evliyalarından Bali Efendi’nin (öl. 1553) adları da Bektaşî bağlantısını düşündürür.” <https://www.nisanyanadlar.com/isim/Bali> Erişim: 28.08.2023

Bir kul oğlunuñ kulıysam adı *Ahmed Bālī*’dür
Kadd-i hoş-reftārı anuñ şanki sidre-i dālıdur (Sebzi: G 212/1, s. 365)²⁶

2.1.1.16 Ahmed Bālī (Dümenci-zāde)

Gelibolulu Süruri’nin (d. 897/1491-92 - ö. 969/1562) Dümencizade Ahmed Bali’ye söylediği aşağıdaki gazelin tamamı için bkz. 3. Bölümün “Baba mesleği/konumu belli olanlar” kısmı.

Nāmı *Ahmed Bālī* ol meh kim *Dümenci-zāde*’dür
Şimdi şehr-āşüb u ra’nā kim cihān fettānidur (Gelibolulu Süruri: G 93/3, s. 99)

2.1.1.17 Ahmed Çelebi

Meşā’irü’ş-şu’arā’nın I. Ahmed devri (1603-1617) sonlarında vefat ettiği bilinen Halil-i Zerd kıssasında Ahmed Çelebi ismine rastlamaktayız. Ahmed Çelebi’nin bahçesi, Üsküplü İshak Çelebi’nin (ö. 943/1537) ve Halil-i Zerd’in de aralarında bulunduğu ulema sınıfının buluşma yeri iken Halil-i Zerd hakkında, Ahmed Çelebi’nin dilberine gönül verdiğine dair dedikodu çıkarılınca Halil-i Zerd hacca gitmiş, orada da vefat etmiştir:

Ahmed Çelebi ki akrānınuñ güzidesi ve rüzgāruñ gürg-ı bārān-didesi ve küttāb-ı dīvānuñ dānişveri vü hüner-verzidesi olup evi erbāb-ı tecrīdūñ hānkehı ve bāğçesi İshāk Çelebi-i merhūm ve sā’ir rindān-ı ‘ulemānuñ teferrücgāhı idi, merhūm Şarī Halīl ekşer-i zemānda anuñla olurdu. İttifāk Ahmed Çelebi’nüñ kendüye maşşūş bir dilberi ile ser ü kārı vardur diyü hussād ittifāk iderler. Halīl-i derdmend dilberüne gönül virdi, tevsen-i tab’-ı tünd-gāmı peyvend-i edebi kırdı kuruya girdi diyü Ahmed Çelebi’ye nifāk iderler belki ba’zılar Halīl’i dil-berle laṭife vü bāzide belki dest-i dirāzide belki hınk-ı nefsi meydān-ı zevkde, vakt-i hınkda terk ü tāzide gördük dirler. Halīl’e haclet ‘arız olup piyāde sefer-i hacca niyyet eyledi. Anda varup Ka’be vü Taybe’de ikāmet ve cüz’i şurre ile kanā’at eyledi. Haylī şalāh hālī ve

²⁶ Bu gazelin tamamı için bkz. 3. Bölümün “Kuloğlu” kısmı.

sütüde hışâli şâyi‘ oldı. Ba‘dehu mevti vâkı‘ oldı. (Âşık Çelebi, Meşairü’s-
suara: Kılıç, 2010c, s. 1534)

Ahmed Çelebi adında şahıs veya şahıslara hitaben 16. yüzyıl ortalarında sağ
olduğu bilinen Livayi, Kanuni Sultan Süleyman döneminde vefat ettiği söylenen
Sebzi, Zaifi (ö. 964/1557) ve Zati’nin (ö. 953/1546) de şiirler yazdığını görüyoruz.
Bu şiirlerdeki Ahmed Çelebi’ler divan edebiyatının sevgili tipi vasıflarını taşımakla
birlikte haklarında kişisel bilgi verilmemektedir:

Ğazel der-nām-ı Aḥmed

Yedi ğamzeñ dil-i biryānumı Aḥmed Çelebi

İçdi hışm-ile gözüñ kanumı Aḥmed Çelebi

Vereyin cānumı kurbān saña çift olmağ-ıçün

Tek kabūl eyle bu kurbānumı Aḥmed Çelebi

Leb-i cān-baḥşuñı hıfz eyleyeli ḥatt-ı lebüñ

Görmez oldı gözüm ol cānumı Aḥmed Çelebi

Leblerüñ şerbetini derdüme emsem dediler

Meded emdür baña dermānumı Aḥmed Çelebi

Beni yerden götürüp hayfumu dād itmez-iseñ

Göklere ergürem efgānumı Aḥmed Çelebi

Eliñe ayak alup içme raķīb-ile müdām

Gel e acıtma benüm cānumı Aḥmed Çelebi

Reh-i ‘ışķuñda Livāyī hıç ola mı ola şād

Aldı ğam leşkeri her yanumı Aḥmed Çelebi (Livayi: G 454, s. 470-471)

Her ki baksa yüzüñ envārına Aḥmed Çelebī

Yana pervāne gibi nārına Aḥmed Çelebī

Meded öldüm katı şalınmasun ol sidre boyuñ

Kim döyer şīve-i reftārına Aḥmed Çelebī

Gele gül ‘ayş idelüm devr-i zamān virmez emān

Bu ğünü kımayalum yarına Aḥmed Çelebī

Gözlerüñ kanumı içdüğine inkār itmez

Leb-i la‘lūñ yiter ikrārına Aḥmed Çelebī

Gözlerüñ ḥastesidür Sebzī-i bīçāre senüñ

Bakmaz olduñ dil-i bīmārına Aḥmed Çelebī (Sebzi: G 792, s. 683)

Sensin ol ḥüsn ilinüñ serveri *Aḥmed Çelebi*
Bendedür saña cihān ḥūbları Aḥmed Çelebi

Levh-i cānumda muşavversin eyā rūḥ-ı revān
Sensin ol nūr-ı Ḥudā mazḥarı Aḥmed Çelebi

Tek kabūl eyle müjeñ tīrine kurbān olalum
Komışuz yoluña cān ü seri Aḥmed Çelebi

Yād-ı la‘lūñle kıızıl kana boyandı gül ü mül
Vaqt-i güldür içelüm sāgarı Aḥmed Çelebi

Niçe biñ cān dökilür zülfüñi tağıtdukça
Tañ mı dinse aña cān maḥşeri Aḥmed Çelebi

İki ‘ālem şehi olmak neyidi dünyede ger
Ḥāk-i pāñ olsa başum efseri Aḥmed Çelebi

Saña kul olmağıla buldı Zā‘īfī şöret
Ki gören didi budur çāker-i Aḥmed Çelebi (Zaifi: G 318, s. 237-238)

Raḥm kıl dīde-i giryānuma *Aḥmed Çelebi*
Hey yazuk girme benüm kanuma Aḥmed Çelebi

Şubḥ-veş şevk ile çāk itmeyeyin mi yakamı
Mihrüñ el urdı girībanuma Aḥmed Çelebi

Bezm-i ğamda beni gel gör ki neye uğramışam
Tut kulağ nāle vü efgānuma Aḥmed Çelebi

Görelī cān u göñülden saña cān virdüğimi
Kaşd ider ḥūñi gözün cānuma Aḥmed Çelebi

Oldı biryān cigerüm āteş-i ‘ışkuñla senüñ
Gör ḥālüm gel e bir yanuma Aḥmed Çelebi

Tutılur nuṭkı cemālün görenün ‘aklı gider
Kim diye ḥālümü sultānuma Aḥmed Çelebi

Diye kim Zātī’yi ‘ışk eyledi şāh-ı şu‘ārā
Kim nazar eylese dīvānuma Aḥmed Çelebi (Zati III: G 1647, s. 412-413)

Görmedüm sencileyin bir yüzi gül gonca-lebi
Tālibin cān u göñül görmege ide talebi
Ölmek ister aşılup zülfüne ney ki sebebi
Gözlerüm nūri güzeller şehi *Aḥmed Çelebi*

Zülfüñ ile ruḥuña ‘aşıḳ olup leyl ü nehār
Dil-i şūrīde kıılır gırye idüp āh ile zār
Merdüm-i dīde gibi kııl gözüm üstinde qarār
Gözlerüm nūrı güzeller şehi Aḥmed Çelebī

Kāmetüñ gelse kıyāma koparur fitneleri
Öldürür ğamzelerüñ zulm ile şāḥib-naẓarı
Görmedüm sencileyin ğamze-zen ü ‘ışve-geri
Gözlerüm nūrı güzeller şehi Aḥmed Çelebī

Harem-i Ka‘be-i kūyuña gelüp ehl-i şafā
Kıldılar cān u dili şevḳ ile ‘aşḳuñda fedā
İtdiler mihr-i cemālüñi görüp şükr-i Ḥudā
Gözlerüm nūrı güzeller şehi Aḥmed Çelebī

Leblerüñ cāmını nüş eyleyen ašlā olmaz
Ḥaṣre dek mest ü ḥarāb olur u kendin bilmez
Sebzī dir sencileyin dünyada zībā olmaz
Gözlerüm nūrı güzeller şehi Aḥmed Çelebī (Sebzi: Murabba 12, s. 243-244)

2.1.1.18 Aḥmed Şāḥ

Yahya Bey’in *Şāḥ u Gedā* mesnevisindeki Şāḥ’ın, Ahmed Şah isimli, Yahya Bey’e ilgi duymayan asker mahbubundan mülhem olduğunu tezkirelerden öğreniyoruz.

Yahya Bey’in, aşağıdaki gazelleri yazdığı da aynı kişi olmalıdır nitekim bu şiirlerde

Ahmed Şah’ın askerliğiyle ilgili bir atıf bulunmasa da âşığına ilgi göstermeyen,

iltifat etmeyen bir sevgili söz konusudur. Bu bakımdan bu gazeller, tezkirelerde

anlatılanlarla eşleşmektedir.²⁷

İşitdi ben ḳulınuñ sevdüğünü *Aḥmed şāḥ*
Şefā‘atine sebep ola umarın bu günāḥ

Yazıḳ degül mi sitārem gibi kaçır benden
Ṭurup selāmumı almaz şefā‘at ile o māḥ

Vefālar itmek içün cevri bir bahāne imiş
Cefāları baña maḥşūşdur bi-ḥamdi’llāḥ

²⁷ Bu konuda ayrıntılı bilgi ve alıntılar için bkz. 3. Bölümün “Asker Sevgili” kısmı.

Bilürdi ok gibi toğrulugum o kaşı hemān²⁸
Göz ucu ile baña bir kez eyleyeydi nigāh

Ziyāde ‘āşık olan yāra ‘arz-ı hāl idemez
Meger ki nāle vü āh u fiğān ide nāgāh

Kapuñda bendeñi öldür şevāba gir dir idüm
Eger ki hāzretüñe zahmet olmasa ey şāh

Şehīd-i şāhid-i ‘ışk ol cihānda ey Yaḥyā
Mezāruñ eyle fenā ehline ziyāretgāh (Yahya Bey: G 365, s. 506-507)

Bendesine incinür bakmaz fiğān u āhuma
Yā İlāhī n’eyleşem hoş gelse *Aḥmed Şāhuma*

Umarın sūz ü niyāzum yāra te’ sīr eyleye
Cān u dilden çok niyāz itdüm bu gün Allāhuma

Hey ne müşkildür ki şerrinden emīn olmağ için
Dost olmağ lāzım ola düşmen-i bed-hāhuma

Mest-i cām-ı ‘ışk olup dīvānelikler eylerin
Bir temāşā olmağ için her gice ol māhuma

Göñli olmuşdur baña yāruñ vefālar itmege
Ḥaḳdan ilhām oldu ey Yaḥyā dil-i āgāhuma (Yahya Bey: G 410, s. 532-533)

Yahya Bey’in aşağıdaki gazellerinde de Ahmed, “Şah”sız olarak yer alsa da özellikle ilk gazeldeki “üsküflü” tabirinden ötürü buradaki Ahmed de yukarıda bahsi geçen asker Ahmed Şah olabilir:

Siyāh altunlular geymiş sipihr-i ḥüsne māh olmuş
Kul itmiş kendüye ḥalkı ne ‘ālī pādīşāh olmuş

Kıyāmet kāmetine *Aḥmedüñ* cem’ oldu ‘āşıklar
Livā’ ü’l-ḥamde beñzer ümmete güyā penāh olmuş

O gün bir ‘āşıkın gördüm görünmez nār-ı āhından
Ḥaḳīkatde velī müstağraḳ-ı nūr-ı İlāh olmuş

Sevüp gün yüzlü dilberler o māha ‘āşık olmuşlar
Ne zībā şāh olur ol kim aña begler sipāh olmuş

Göñül murgın şikār eyler o bir *üsküflü* şāhındür
Güzellik āsumānında meh-i zerrīn-külāh olmuş

²⁸ Bu kelime kemān olsa gerektir.

Bizüm mezhebde düşnāmuñ du‘ādur ‘āşıka cānā
Senüñ yanuñda bu sevmek sevimek bir günāh olmış

Ümīd-i pāy-būsiyle hemīşe sāye-veş Yahyā
Güzergāhında ol şems-i cihānuñ ḥāk-i rāh olmış (Yahya Bey: G 191, s. 401-402)

Bülbül-i bāğ-ı belāğatdur zebānı Aḥmedüñ
Şems içinde mīmdür güyā dehānı Aḥmedüñ

Bu gönüller tahtınuñ sultānı olsa yiridür
‘Arş-ı ‘ālī üzredür zīrā mekānı Aḥmedüñ

Gönül alçaklığın idüp ‘āşıka virür selām
Sidreden a‘lā iken serv-i revānı Aḥmedüñ

Hüsn ü ḥulḳ ile aña cūd u şehādur Çār Yār
Gör nice ‘ālī durur ‘ālemde şānı Aḥmedüñ

Minnet ol Mennāna ey Yahyā kemāl-i luṭf ile
Dostluğına yaratmışdur cihānı Aḥmedüñ (Yahya Bey: G 213, s. 415-416)

Âşık Çelebi’nin tezkiresinden, 16. yüzyıl ortalarında vefat eden Arifi’nin (ö. 970/1562) de Ahmed Şah adında bir sevgilisi olduğunu öğreniyoruz:

. . . her zemānda ya‘nī eyyām-ı ğam u şādmānīde ve hengām-ı pīrī vü
cevānīde bir a‘lā *maḥbūbsuz* olmazdı. Elbette dil-bere kuş südi ve ādem cānı
olsa ölür dirilür bulurdı neyi bulmazsa bulmazdı *āḥir dil-beri Aḥmed Şāh* idi
ki kendinüñ ekşer-i kemālātından bā-naşīb idi. Şoñra hemşīresin almağla
karīb ü nesīb idi. Ol daḥı bir mü‘eddeb ü kāmīl-i kābil ü muḳbil cevān idi.
Āḥir anun dizinde cān virdi ve anuñ eliyle ḳabre girdi. (Âşık Çelebi,
Meşairü’ş-şuara: Kılıç, 2010b, s. 1034)

2.1.1.19. ‘Alem Şāh

Güzellik unsurlarından başka haklarında bilgi verilmeyen Alemşah/Alem Şah isimli
sevgililere Sebzi ve Zati’nin birer gazel söylediğini görüyoruz:

Benüm serv-i hırāmānum ‘Alem Şāh
Günüñ günden ziyāde itsün Allāh

Şararduk bāğ-ı ḥasretde biḥī tek

Lebûñ şeftâlusını görüp eyvâh

Göricek gülşen içre serv ü nergis
Gelür yāduma kaddûñle gözüñ âh

Ġubâr-ı reşkden çeşmüm olur pür
Yüzini ayağuña süricek râh

Kime itsün şikâyet Sebzî bendeñ
Olıcağ zulmı iden aña sen şâh (Sebzi: G 692, s. 630)

Hüsn iline bir vech ile şâh oldı ‘*Alemşâh*
Mecmû‘ melekler didiler yarıcuñ Allâh

Şevk ile yakamı nice çāk itmeyeyin kim
Görseñ baña ey dīde ne yüzden toğar ol mâh

Dünyâ gibi göñli gözi pür şevk olur ol gün
Her kim yüzini ol güneşüñ görse şehir-gâh

Kûyı yolını bekle yüri tut bu tarîkı
Yol ister iseñ cennete ey zâhid-i güm-râh

Mât eyleye fi’l-hâl mehi naṭ‘-ı felekde
Ey Zâtî ger kim açā ruḥ yüzini ol şâh (Zati III: G 1255, s. 160)

2.1.1.20 ‘Alî

Geçmişte de günümüzde de hayli yaygın olan Ali ismindeki sevgililere birçok şair tarafından birçok gazel söylenmiştir. Şairlerin, ismi Ali olan sevgililere gönül verdiğini ve onlara şiir yazdığını tezkirelerden öğreniyoruz. Ahdi’nin (ö. 1002/1593-94) *Gülşen-i Şu‘arâ*’sından öğrendiğimize göre, doğum veya ölüm tarihlerini bilmediğimiz ancak 16. yüzyıl şairi olduğu belli olan Meşrebi, Ali isminde bir civana âşık olup ona şiir söylemiştir:

‘*Alî nām bir cevân*-ı nâzenîn ve bir mâh-ı zühre-cebînüñ ‘ışkıyla dest-i zîbâsına dâğ-ı âteşin yakmış ol ešnâda ol şâ‘ir-i maḥabbet-endüz bir gazel-i pür-süz dimiş bu evrākda bir iki beyti erkām olundı.

Şi‘r

Dilâ yazuḥsınırdı öpmege ‘âlemde cān anı
Elinden yandum ol dāğūñ ki yakdı dest-i cānânı

Bozulmasun diyü yârûñ fitîl-i dâğ-ı cān-sāzı
Aña bend eyledüm bir nice yirden rişte-i cānı

‘Alî ‘ışķına yüz biñ dâğ-ı şevķ ur Meşrebî cānā
Erenler sikkedür yan severseñ Şāh-ı Merdānı (Ahdi, Gülşen-i Şuara:
Solmaz, 2018, s. 278)

Başka bir 16. yüzyıl şairi olan Sami de lakabı Dürr-i Necef olan Ali

ismindeki bir civan için aşağıdaki beyti söylemiştir:

Dürr-i Necef lakābıyla mülakķāb ‘Alî nām bir cevān-ı pāk-meşreb [için]
dimişdür.

Beyt

Virdi cihanda silk-i cevāne çün şeref
Lāyık degül mi dinse ‘Alî’ye dürr-i Necef (Ahdi, Gülşen-i Şuara: Solmaz,
2018, s. 183)

Aşağıdaki şiir örnekleri, ismi Ali olan ve divan edebiyatının konu ettiği
sevgilinin vasıflarını taşıyan erkeklere söylenmiştir. Baki’nin olan ilk şiir, Ali ismi
için akrostiş niteliği taşımaktadır:

‘Ayn-i ‘Alî ol iki nergis-i cādūña fidā
Yā zülāl-i lebüñe yā ruḥ-ı nīkūña fidā

Elifî serv gibi bāğ-ı maḥabbetde bu gün
Ḳad-i mevzūnuñ ile ol iki bāzūña fidā

Lāmı erbāb-ı ğamuñ ḳadd-i dü-tāsı mānend
Zülf-i mergūbuñ ile kākül-i hoş-būña fidā

Yāsı her laḫza kemānuñ gibi pīçide olup
Ĝamuñ oķları ile iki ebrūña fidā

Merdüm-i dīde gibi Bākî ḳalan noķtaları
Ol iki ya ḳaşuñ altındaki hindūña fidā (Baki: G 16, s. 111)

Āh kim bir serv-ḳad sevdüm yine adı ‘Alî
Vird idindüm anı teşhīr itmege nād-ı ‘Alî

Dilde nāmun naķş idüp eṭrāfın itdüm dāğ-ı ‘ışķ
Vaşluña irem mi diyü eyledüm remel-i ‘Alî

Gel ki jeng-i intizār ile mükedderdür gönül
Ey gubār-ı maḳdemüñ āyīne-i cān şayḳalı

Ḳadre irsem zülfüñe bend olmak eylerdüm taleb
Müstecābü'd-da'vet olsam 'ışḳuñ isterdüm velī

Hep yirinde çeşm ü ebrü ḳadd ü pehlū reng-i rū
Sevmiyen ol hūbı 'Āşık yā velīdür yā velī (Āşık Çelebi: G 14, s. 87)

Cāy itse ne ḡam sīnede peykānı 'Alīnūñ
Zaḥmın bitürür merḥem-i iḥsānı 'Alīnūñ

Ḳatl itmek içün ḥançer-i ḥūn-rīzi ne lāzım
'Uşşāḳa yeter nāvek-i müjḡānı 'Alīnūñ

Cem'iyet-i ḥātır ḳomayup eyledi vālih
Başdan beni destār-ı perīşānı 'Alīnūñ

Ol bilde ṭurup göz göre ḳan eylemek ister
Bes bellū yine ḥançer-i bürrānı 'Alīnūñ

Tīr-i müjesi oldı ciger delmede māhır
Bu nām iledür şöhret ü 'ünvānı 'Alīnūñ

Teng eyledi reşkiyle dil-i ḡonca-i bāḡı
Güftāra gelüp ḡonca-i ḥandānı 'Alīnūñ

Ālūde-i ḥūn eylemese dīde Cinānı
Al olmaz idi gül gibi dāmānı 'Alīnūñ (Cinani: G 128, s. 529)

Ḥāḳānı velīlerle ḳopam gibi ben āḥır
Zīrā ki gönül virdüğümün nāmı 'Alīdür (Hakani: G 97/5, s. 193)

Aşluñ yegāneler yeñi fer'uñ güzīdedür
Nāmuñ 'Alī muḥabbetün ammā Yezīd'edür

Kimünle yatduñ iy dür-i yek-dāne bu gice
Sinn-i zararla la'l-i lebānuñ gezīdedür²⁹

Didüm kemend-i zülfüñe oldum girifte ben
Dil midür anı baña iden didi dīdedür

Ol cāzibe ol ān-ile ḥālet ki sendedür
Zülfün ḳılında niçe gönüller keşīdedür

Bilmez Livāyī ḳā'idesin ḥüsn-i devletün

²⁹ Isırılmış.

Ol nev-civān-ı tāze dahı nā-resīdedür (Livayi: G 142, s. 263)

Bir ğazel didüm yine ol şāh-ı hūbān haqqına
Ġāyet a' lā itdüm anı çalışup cān haqqına

Hakkıdur aġyārı zīr-i hāk-i hicrāna komağ
Luţf idüp ko anı ey serv-i hırāmān haqqına

Dostum taşdan katıdur kalb-i sengīnūñ senūñ
Söz geçer mi bilmezem 'uşşāk-ı nālān haqqına

Ġayrılar cevır ü cefādan hazz iderlerse eger
Hoş gelür mihr ü vefā ben zār u giryān haqqına

Kamberāsā bendeñ oldı Māni-i şeydā senūñ
Gel 'Alī-şāhum nazār kıl Şāh-ı Merdān haqqına (Mani: G 92, s. 150)

'Ālemi hüsne kıldı bende-i fermān 'Alī
Mülk-i hüsne hāşılı sultāndur sultān 'Alī

Nağd-i cānum hāk-i pāy-ı kūyına olsun nişār
Cümle varum hep yolında hāk ile yeksān 'Alī

Ayaġuñ topraġına mülk-i Hoten olmaz behā
İşigūñ taşına degmez mülk-i 'Osmān 'Alī

Serv-şadler sāye gibi hāk ile yeksān olur
Her kaçan kılşāñ semend-i hüsne ile cevlan 'Alī

Gerçi çok dil virmege kāyıl cüvānlar dehrde
Gönlüm aldı Māniyā ammā benüm sultān 'Alī (Mani: G 97, s. 155)

Gönlümi açup ġonca-i handānı 'Alī'nüñ
Çözdü girih-i ġuşşamı dendānı 'Alī'nüñ

Akıtsa 'aceb mi dil-i meyyālī görince
Deldi yüregüm nāvek-i müjgānı 'Alī'nüñ

Meşhūr idi müjgānı ciger delmede ammā
Geçdi gelicek cānuma peykānı 'Alī'nüñ

'Āşıklar idüp vuşlatını cān ile bāzār
Kesdi arasın hançer-i bürrānı 'Alī'nüñ

Şahn-ı çemenüñ serv ile şimşādını başdı
Reftāra gelüp şadd-i hırāmānı 'Alī'nüñ

Ağyārı idüp ol leb-i can-bağ ile ihyā
Öldürdi beni Çeşme-i hayvānı ‘Alī’nün

Meddāh ide Nev’īyi eger ol şeh-i hūban
Āfākı tuta defter ü dīvānı ‘Alī’nün (Nevi: G 266, s. 389)

Kirpigün tır-i kazā ebrūlaruñdur yā ‘Alī
‘Āşık-ı mecrūhuñam gitmez dilimden yā ‘Alī

Tīg-ı gāmzeñ vaşfidur lā seyfe illā Zūlfikār
Midhad-i zāt-ı şerīfün lā fetā illā ‘Alī

Zü’l-himār-idi gözün güyā anı bir lu’b-ile
İki kıldı kara zūfün zūlfikār-āsā ‘Alī

‘Ārızuñda çekdük imāna getürdük tut ki biz
Kāfir-i tersā-idi bu zūlf-i ‘anber-sā ‘Alī

Ehl-i imānı koyar küfre bu zūlf-i ‘anberīn
Kāfiri eyler Müselmān ol dağı zībā ‘Alī

Luṭf-ile olmaz kerāmetde nazīrūñ bir dil-ber
Hüsn-ile gelmez vilāyetde saña hemtā ‘Alī

Sa’y idüp kūyuñ tavāf eylerse Remzī bula kim
Oldur erbāb-ı Şafāya Ka’be-i ‘ulyā ‘Alī (Remzi: G 223, s. 314)

Tır olup müjgānlaruñ ebrūñ olaldan yā ‘Alī
Bīm-i cān kıldı gözüme uyquyı rü’yā ‘Alī

Zü’lfeķār-ı gāmzeñ içün tende açup şerhalar
Ser-be-ser etrāfını kıldum münakkaş yā ‘Alī

Dostum gāmzeyle kim ağyāruña kılduñ nigāh
Zü’lfeķārın şaldı küffār üstine güyā ‘Alī

Kūyuñ aşhāb-ı şafā-y-ıla n’ola kılsam tavāf
Kıble haqqı baña oldur ka’be-i ‘ulyā ‘Alī

Cān revān eyler yolında sen mürüvvet kânınuñ
Kılsa ihsānuñ Yaķīnīyi n’ola ihyā ‘Alī (Yakini: G 195, s. 259-260)

İdeli cismi kebüter çeşm-i fettānum ‘Alī
Kūyuña ‘azm eyledi murğ-ı dil ü cānum ‘Alī

Bāmuñ üstinde kebüterler degül pervāz iden

Devr ider āvāre-diller kūyuñ cānum ‘Alī

Sen perī için yaḥod ḥayl-i melek nāzil olup
Ka‘be-i kūyuñ ziyāret itdi sulṭānum ‘Alī

Yā yoluñda ḥāk olan ‘āşıklarūñ ervāḥıdır
Kim hevāñ-ıla ururlar raqş cānānum ‘Alī

Kūyuña feryād u nālemden kebūter inemez
Saña nālem nice degsün şāh-ı ḥübānum ‘Alī

Ḥūblar zikri gibi olmaz Yāḳīnī fikr-i ḥüb
Ḥamdüli‘llāh oldı evrād-ı dil ü cānum ‘Alī (Yakini: G 196, s. 260)

Baş açuk abdāluñ olmışdur göñül cānum ‘Alī
Halk içinde çağırubdur dīnüm imānum ‘Alī

Bir arada Zū‘l-ḥimār u Zū‘l-fıḳārı görmeyen
Çeşm ü gamzeñ gözlesün ey merd-i meydānum ‘Alī

Tekye-i sīnemde gel tīgūñle çek bir Zū‘l-fıḳār
Yādigāruñ olsun ey sulṭān-ı ḥübānum ‘Alī

Yā ‘Alī dime deyu biñ pāre itseñ cismümi
Yā ‘Alī yaza zemīne dökülen ḳanum ‘Alī

Yüregin ḳopardı bāb-ı Ḳal‘a-i Ḥayber gibi
Ḥışm ile kime nazar itdiyse aşlanum ‘Alī

Cümle ḥübāndan biri önince Ḳanber olımaz
Düldül-i nāza süvār oldukça sulṭānum ‘Alī

Zātī’nüñ ğam Ka‘be-i ḳalbin ḥarāb itmek diler
Ḳandesin ey merd-i merdān şīr-i Yezdānum ‘Alī (Zati III: G 1633, s. 403-404)

Cān riştesidür ol şanemüñ zülfinüñ teli
Bālā-ḳadi belāsına anuñ didüm belī
Ḥüsnile oldı cümle vilāyetde ol velī
Ol şūḥ-ı dil-rübā ki dinür nāmına ‘Alī

Bu ḳāmetile serv-i riyāz-ı cināndur
Bu mürde cisme lebleri rūḥ-ı revāndur
Meydān-ı ḥüsn içinde cihān pehlevānidur
Ol şūḥ-ı dil-rübā ki dinür nāmına ‘Alī

Nürile yazmış alnına ol kātib-i ezel

Şadr-ı serîr-i mesned-i hüsne budur maḥal
Zât-ı şerîfine dilerin irmesün ḥalel
Ol şüh-ı dil-rübâ ki dinür nāmına ‘Alî

Fıkr-i miyânı kıldı beni zâr u nâ-tüvân
Sırr-ı lebinî niçeye dek eyleyem nihân
Gün gibi itdüm ol şanemüñ mihrini ‘ayân
Ol şüh-ı dil-rübâ ki dinür nāmına ‘Alî

Almazsa ‘aynına n’ola mäh-ı münevveri
Ḥüsn iḳlîminüñ oldi şeh-i heft-kışveri
Oldur Hüdâyî mülk-i dilüñ şimdi serveri
Ol şüh-ı dil-rübâ ki dinür nāmına ‘Alî (Hüdayi-i Kadim: Murabba 13,
s. 96)

2.1.1.21 ‘Alî (Berber)

Helaki’nin (ö. 980-983 arası/1572-76 arası) Ali adında bir berbere yazdığı
musammatın tamamı için bkz. 3. Bölümün “Berber/Ser-tıraş” kısmı.

Bir serv-i nâz-pîşe ki ‘âlem delisidür
İḳlîm-i ḥüsn ü mülk-i cemâlüñ velîsidür
Dilberler içre cân virüben sevmelisidür
Şol âfet-i zemâne ki *Berber* ‘Alîsidür (Helaki: Musammat 8/1, s. 28)

2.1.1.22 ‘Alî (Derviş)

Meali’nin (d. 895/1490 - ö. 943/1535-36) Ali adında bir dervişe yazdığı gazelin
tamamı için bkz. 3. Bölümün “Derviş” kısmı.

Ḳan itmeg-ise ‘âdeti *Dervîş* ‘Alînüñ
Yolında ölem gâyeti Dervîş ‘Alînüñ (Meali: G 202/1, s. 396)

2.1.1.23 ‘Alī Bālī

16. yüzyıl divanlarında Ali Bali isminde sevgililere hitaben söylenmiş birçok şiire rastlıyoruz. Eğer hemen hemen aynı tarihlerde yaşamış şairlerin yazdığı bu şiirler aynı kişiye hitap etmiyorsa, bunun yaygın bir isim olduğu anlaşılıyor.

Ali Bali isimli mahbublarla şairlerin aşk ilişkileri tezkirelere de yansımıştır.

Örneğin, Ahmed Çelebi Parepare-zade’nin (ö. 968/1560) Ali Bali isimli bir mahbuba tutkun olduğunu, ona ithafen şiir söylediğini Âşık Çelebi’den öğreniyoruz. Lamii Çelebi’nin ise Parepare-zade’yi, Ali Bali’nin zengin âşıklara meyilli olduğu yönünde uyaran yolda bir cevap manzumesi vardır:

Ammā bī-‘ayb Ḥudā bāde-i ‘ışk-ı pāk ile mest ü maḥbūb-perest idi. Ekser-i nā’iblerinden birinün yā bir muḥzırının bir kâbilce oğlancuğun bulup Gülistān okıdurdı. Kendüden veled gelmeyüp ol ḥasretten illerün oğlancukların olḥsamağla gönlin avıdurdı . . . Ve ‘Alī Bālī nām bir dil-ber sevüp ölecek ḥaste gibi şayuklayurek sözün aña döndermişdür. Sebeb-i te’lifde bu sebakla zıkr itmişdür kişüret-i mektüb-ı mezkūr

Manzūm

Şorarsañ ki ne oldı ḥādīs olan
Bu deñlü bu iḳdāma bā‘ış olan

...

Bu ‘özüüm kavīdür hemān ey hümām
Bahānedür ayruḳları ve’s-selām

Cevāb-nāme-i Lāmi ‘ī Çelebi el-merḥūm

Gel ey mekteb-i cānda alan sebak
Sözün tāze ḥalvā vü zarfı varak

...

Bilürem seversin ‘Alī Bālīyi
Velī sevmez ol kīse-i ḥālīyi

...

İcāzet dilerseñ beşāret yiter

Eger ‘ārif iseñ işāret yiter (Âşık Çelebi, Meşairü’ş-şuara: Kılıç, 2010a, s. 314-320)

Yine Âşık Çelebi’den, meşhur şair Hayalî’nin (ö. 964/1556-57) sarrac olan

Ali Bali’yi zamanının en güzel üç dilberinden biri saydığını öğreniyoruz:

Sarrāc ‘*Alī Bālī* ki zemānı dil-berlerinüñ bī-hem-tāsı ve ‘aşrı cevānlarınuñ şūh-ı şeh-rārāsı idi ve Hayālī Beg her zemānda *ben zemānumda üç dil-ber gördüm anlara rābi* ‘*olmaz*, felek-i rābi‘de hūrşīd dahı bunlardan hūb tal‘atla tālī ‘*olmaz* dir idi, ‘*Alī Bālī*’yi anlardan ‘add iderdi. (Âşık Çelebi, Meşairü’ş-şuara: Kılıç, 2010c, s. 1552)

Aşağıdaki şiirler, Ali Bali isimli erkek sevgililere yazılmıştır. Farklı nazım biçimlerinde olan bu şiirlerde söz konusu kişilerin divan edebiyatının sevgili tipi vasıflarını taşıdığını görüyoruz:

Bendeyem sen şeh-i devrāna ‘*Alī Bālicuğum*
Şanma şağın beni bīğāne ‘*Alī Bālicuğum*

Bir haṭā ile göñüllenme baña pārs-şıfat
Gel benüm gözleri şīrāne ‘*Alī Bālicuğum*

Ben yüzi kara güneh-kār yanuñca yürisem
Kānberüñ gibi levendāne ‘*Alī Bālicuğum*

Āsitānuñda çü bitdüm yine anda yitürem
Atma ben bendeñi yabāna ‘*Alī Bālicuğum*

Düldül-i nāza süvār ol ki senüñ devründe
Bir güzel çıkmaya meydāna ‘*Alī Bālicuğum*

‘Ahdüm odur ki öñünde düşüben cān vireyin
Gel çıkarma beni yalana ‘*Alī Bālicuğum*

Bu Celālī kuluñuñ kanını iç mey yirine
Gel benüm gözleri mestāne ‘*Alī Bālicuğum* (Manastırlı Celal Bey: G 378, s. 487)

‘Aceb mi lebleründen öğrenürse hūblar āli
Yağar sükkerler ağzuñdan söze gelseñ ‘*Alī Bālī*

Beni lutf ile öldürseñ kabūl eyle dil ü cānum
Bu deñlü zaḥmetüñ ey şūh u fettān olmasun hālī

Murādum kaddüñe irmek durur gerçi liyākat yok
Efendüm kendüzine her kişinüñ himmeti ‘*ālī*

Saçuña dil koşılmadan başına and içerlerdi
Dilinde şimdi efvāhuñ bir uğrıdur aşılmalı

Celālī hasteñi dün gördüğüñ gibi kıyās itme

Yitiş gel ey tabīb-i cān bugün ayruksıdur hālī
607, s. 609-610)

(Manastırlı Celal Bey: G

Güle beñzer ruḥ-ı zībāsı ‘Alī Bālīnūñ
Müle beñzer leb-i ḥamrāsı ‘Alī Bālīnūñ

Ārzū komadı gül-zār-ı cinān seyrine hīç
Ruḥ-ı zībāsı temāşāsı ‘Alī Bālīnūñ

Āh kim öldüriserdür beni bugün yarın
Dōstlar va‘de-i ferdāsı ‘Alī Bālīnūñ

Yañağı gül-şen-i cennet tudağı ğonca-i gül
Ben kulu bülbül-i güyāsı ‘Alī Bālīnūñ

Bu Me‘ālīye kılur raḥm cihān halkı kamu
Olalı ‘aşık-ı şeydāsı ‘Alī Bālīnūñ (Mealī: G 201, s. 395)

Murādum bu ki göñlüm mürşid-i ‘aşka mürīd olsun
Yolında cānumuz ol şāhid-i cānun şehīd olsun

Degülse nükte-i rāz-ı femūñ künhiyle mefhūmum
Vefā-yı dil-berān-āsā vücūdum nā-bedīd olsun

Meger kim sāye-i perr-i hümādur zülf-i şeb-rengūñ
Şeh-i mülk-i ğam eyler bendeñi ömrūñ mezīd olsun

Vefā sende mürüvvet sende iḥsān u saḥā sende
‘Alī Bālūm seni her kim ki sevmezse Yezīd olsun

Żiyā’ī gibi da‘vā-yı maḥabbet eyleyen ‘aşık
Vuşul-i vuşlat-ı yarı unutsun nā-ümīd olsun (Mostarlı Hasan Ziyai: G 319, s. 163-164)

Beni āşüfte ruḥlaruñ alı
İtdi çok sevdüğüm ‘Alī Bālī

Ruḥun üstinde çeşm-i fettānuñ
Fitneden olmadı begüm hālī

Ḳahramānī göziyle hışm itdi
Bana aındurdu Rüstem-i Zāl’ı

Öldürürsin beni behey āfet
Gül gibi geyme cāme-i alı

Yine bir tāze dil-rübā sevdi
‘Acabā Sebzī’nūñ n’ola hālī (Sebzi: G 800, s. 687)

Olalı 'ışkuñ ile yār 'Alī Bālīcuğum
Olmuşam derde giriftār 'Alī Bālīcuğum

İş güç idinme baña cevır ü cefā eylemegi
A benüm şūh-ı cefā-kār 'Alī Bālīcuğum

Ƙana Ƙana nice merdümelerin içdi Ƙanın
Ol iki dīde-i hūn-hār 'Alī Bālīcuğum

Sāye-veş Ƙalma yire 'āşık-ı üftādeleri
Ƙılma ağıyār ile reftār 'Alī Bālīcuğum

Şerbet-i şehd ü şeker revza-i cānı ter ider
Eyleseñ lutf ile güftār 'Alī Bālīcuğum

Sögicek ağızuma gayetde şafā kesb iderin
Ol iki la'l-i şeker-bār 'Alī Bālīcuğum

Geldi dīzāruñı şu gibi revān görmek için
Zātī 'āşık-ı dīzār 'Alī Bālīcuğum (Zatı II: G 988, s. 492)

Ey 'Alī Bālūm Ebū Bekr u 'Ömer 'Osmān haqqı
Sevdüğüm sensin Ƙo sevsin gayrı 'Amru Zeydimüz (Gelibolulu Süruri: G 196/4, s. 152)

'Alī Bālī durur adı biri bir şāh-ı 'ālemdür
Perī-peyker melek-manzar güzeldür dilber ādemdür
Hayā vü hilm ü 'işmet şimdilik aña müsellemdür
Nazīrin görmedüm yārān bu şehir-i cennet-āsānuñ (Hayreti: Musammat 57/9 s. 188-190)

'Aşkuñ ile eyledüñ āşüfte aḥvālüm benüm
Oldı sevdā-yı ḥaṭuñ menşūr-ı a'mālüm benüm
Māh-peykerler añılsa bu durur Ƙālüm benüm
Husrev-i mülk-i melāḥatdur 'Alī Balı'm benüm

Düşdi Ƙeşmüñden cihāna fitne vü āşūblar
Hep senüñ āşüfteñ olmuşdur Ƙamu maḥbūblar
Sende ḥatm oldı fūnūn-ı şīveler üslūblar
Husrev-i mülk-i melāḥatsuñ 'Alī Balı'm benüm

Şāh-ı ḥüsn olduñ yūri devrān senüñdür şimdilik
Hūblarla Ƙurılan dīvān senüñdür şimdilik
Şehsuvārüm cilve Ƙıl meydān senüñdür şimdilik
Husrev-i mülk-i melāḥatsuñ 'Alī Balı'm benüm

Pāyuña düşse ‘aceb mi hāk olup üftâdeler
Nağşınıñ hayranıdur her bir yañağı sâdeler
Bende olsa yaraşur saña sipāhī-zâdeler
Husrev-i mülk-i melâhatsuñ ‘Ali Balı’ m benüm

Gün gibi rahşân olan hadd-i münîrûndür senüñ
Gel kadem bas kim dil-i ‘Aşkî serîrûndür senüñ
Kande bir sultân-ı hüsn olsa esîrûndür senüñ
Husrev-i mülk-i melâhatsuñ ‘Ali Balı’ m benüm (Aşki: Murabba 92, s. 131-132)

Aldı gönüm dōstlar bir gözleri zālîm benüm
Yandı şem ‘i şevkına pervâne-veş bālüm benüm
Bir iki günden ‘aceb yâ Rab n'ola hālüm benüm
Nev-resîde goncadur dahı ‘Ali Balı’ m benüm

Kanlı yaşum mihr-i ruhsâr ile etdi lāle-zâr
Gösterüp nağşın beni dîvâne kıldı ol nigâr
Bülbül-i şûrîdesi her gûşede vardur hezâr
Nev-resîde goncadur dahı ‘Ali Balı’ m benüm

Nâ-resîde tıfl iken dahı o şûh-ı bî-vefâ
Ş'ol kad-i bālâyile ‘uşşâka olmışdur belâ
Ter düşer sovuğ el uzatma kerem kıl ey şabâ
Nev-resîde goncadur dahı ‘Ali Balı’ m benüm

Hârdan bir havlı çekmiş aña işitdüm rakîb
Bülbül-i dil-ğasteler vaşlına olmaya qarîb
Ol meh-i bûy-ı vefâ ‘ayb eyleme ey ‘andelîb
Nev-resîde goncadur dahı ‘Ali Balı’ m benüm

Tagıdup gül ruhları üzre saçın sünbül gibi
Rûz u şeb nice ğarîbi inledür bülbül gibi
‘Aşkîyâ gör kim n'olur katlan açılsuñ gül gibi
Nev-resîde goncadur dahı ‘Ali Balı’ m benüm (Aşki: Murabba 93, s. 132)

Boyuñ servin gorüp şu gibi akdı kalb-i meyyālüm
Siyeh kâküllerüñ gibi perîşân oldı aḥvālüm
Şeh-i ferḥunde-fālüm âftâb-ı evc-i iḳbālüm
Şeh-i mülk-i melâhatsin meh-i burc-i sa‘âdetsin
Leb-i şîrîn dehânı sâķî-i Kevşer ‘Alî Bālî’ m

Oluḅ biñ şevketile dilden hüsnuñ süvārî gel
Çeküp meydân-ı hüsn içre müjeñden Zü'l-fikârı gel
Yanuñdan kes helâk eyle ‘adû-yı zü'l-ḥumârı gel
Leb-i şîrîn dehânı sâķî-i Kevşer ‘Alî Bālî’ m

Hüdâyî kara kuluñdur kapuñda nitekim Kanber

Anuñ goñlini yakma mişl-i bāb-ı kal‘a-i Hayber
Mürüvvet kânısın yoğdur vilāyetde saña beñzer
Leb-i şîrîn dehānı sākî-i Kevşer ‘Alî Bālî’m (Hüdayi-i Kadim: Murabba 23,
s. 103)

Görüp dil bir saçı Leylî nigāruñ oldı meyyālî
‘Aceb Mecnûn’ı olmışdur anuñ bilsem n’ola hālî
Eger kimdür dir iseñ ol yüzi gül ruhleri ālî
Güzeller dil-rübālar serveri a‘lā ‘Alî Bālî

Cihānda bî-nihāyetdür egerçi dilber-i zîbā
Kamusı gül-sitān-ı hüsñ içinde bir gül-i ra‘nā
İdüp tercîh o mähî cümlesinden didiler [baña]
Güzeller dil-rübālar serveri a‘lā ‘Alî Bālî

Dağı bir göncedür taze cihān bağında ol dilber
Kadi serv ü yañağı gül ruhı lāle gözi ‘abher
Bulırmaz arasañ cümle cihānı bir aña beñzer
Güzeller dil-rübālar serveri a‘lā ‘Alî Bālî

Baňa ta‘n itme olursam cemālî nūrına nāzır
Muhammed ümmetisin şüfıyā Allah’ı gör hāzır
Müselmān ola v’Allahî cemālîni gören kâfir
Güzeller dil-rübālar serveri a‘lā ‘Alî Bālî

Kadi her dilberüñ gerçi kıyāmetdür ‘alāmetdür
Velîkin ol saçı mahşer şanem gāyet kıyāmetdür
Cihān dilberleri içre ol iy Fazlî bir āfetdür
Güzeller dil-rübālar serveri a‘lā ‘Alî Bālî (Kara Fazlî: Musammat 13, s.
240-241)

Der-Ta ‘rîf-i ‘Alî Bālî

Rüz u şeb ey rüy u müyuñ fikr ü eşğālüm benüm
Kulluğundur devlet ü i‘zāz u iqbālüm benüm
Muşhaf-ı hüsñündedür mes‘ūd olan fālüm benüm
Hay ‘ömrüm hāşılı rûhum ‘Alî Bālî benüm

Huşk édüp ben hastanuñ bāğ-ı vücūdın iftirāk
Yandurup hāk ile yeksān eyledi nār-ı firāk
Dêrmesün bāğ-ı vişālün mîvesin her bî-mezāk
Hay ‘ömrüm hāşılı rûhum ‘Alî Bālî benüm

Édüp ‘uşşākı hāzān bülbülli gibi hāzîn
Sen ki bir cennet gülisin olma her hāra qarîn
Tûtî-i cānsın n’içün zāğa olursın hem-nişîn
Hay ‘ömrüm hāşılı rûhum ‘Alî Bālî benüm

Sen süleymān-ı zamānsın dîve yār olmağ neden

Bir hümāsın kerkes-i dūna şikār olmak neden
Serv-i ser-keşsin ḥas ü ḥāra kenār olmak neden
Ḥay ‘ömrüm ḥāşılı rūḥum ‘Alī Bālim benüm

Her pelīdi hem-ser étme kendüñe ey serv-i nāz
Ġonce gibi ḥār u ḥas bezminde luṭf ét açma rāz
Ehrimenler meclisinden ihtirāz ét ihtirāz
Ḥay ‘ömrüm ḥāşılı rūḥum ‘Alī Bālim benüm

Ḥayretīyi ağladup aġyārı ḥandān eyleme
‘Aql u hūşın kākülün gibi perīşān eyleme
Öldürüp ben nā-tüvānı göz göre kan eyleme
Ḥay ‘ömrüm ḥāşılı rūḥum ‘Alī Bālim benüm (Hayreti: Musammat 56, s. 187-188)

2.1.1.24 ‘Alī Bālī (Başcı-zāde)

Sebzi’nin murabbaında “Başcı-zāde ‘Alī Bālī o güzeller güzeli” mütekerrir mısraıyla
övülen bu kişinin hakkında güzellik unsurlarından başka bilgimiz bulunmuyor:

Oldı dīvāne bahār-ı ruḥımı dil seveli
O ġazālī özenüp şevk ile okur ġazeli
Şorar iseñ seni kimdür ki iden böyle deli
Başcı-zāde ‘Alī Bālī o güzeller güzeli

Kim ki dükkānına varsa o mehi seyrāna
Düşürüp ‘aşkına dillerde ider efsāne
Yār ider bülbul-i şūrīde gibi eġāne
Başcı-zāde ‘Alī Bālī o güzeller güzeli

Gün gibi kime ṭulū‘ eylese ol māh-ı seḥer
Sīnesin ġamzesi tūrīne ider anı siper
Tīġ-ı müġġanı ile cān u dil iki deler
Başcı-zāde ‘Alī Bālī o güzeller güzeli

Kaçan ol serv ider ġülşen içinde reftār
Kāmet-i dil-keşine bende olur serv ü çenār
İtdürür bülbul-i bī-çārelere āh-ı hezār
Başcı-zāde ‘Alī Bālī o güzeller güzeli

Göreliden biri ol serv-i semen-sīmāyı
Sebziyā sevdi gönül oldı ‘aceb rüsvāyı
Zülfi zencīrine bend eyledi ol seydāyı
Başcı-zāde ‘Alī Bālī o güzeller güzeli

(Sebzi: Murabba 13, s. 244)

2.1.1.25 ‘Alī Bālī (Berber)

Zatı’nın (ö. 953/1546) Ali Bali ismindeki bir berbere söylediği gazelin tamamı için bkz. 3. Bölümün “Berber/Ser-tıraş” kısmı. Gazelin matlaından Ali Bali isminde birçok kişi olduğunu öğreniyoruz:

Cihānda çok nigāruñ adına dirler ‘Alī Bālī
Velikin pādīşāhı cümleñüñ *berber* ‘*Alī Bālī* (Zatı III: G 1804/1, s. 509-510)

2.1.1.26 ‘Alī Bālī (Ca‘fer-zāde)

Sebzi’nin bir murabbaında konu ettiği Caferzade Ali Bali, üçüncü kıtadan anlaşıldığına göre muhtemelen esnaftan biriydi:

Oldı peydā bir güzel şehir içre meyli yādedür
Sīne-i pūr-kīnesi harf-i vefādan sādedür
Gerdeni sīmīn şurāhī la‘li rengīn-bādedür
Ol melek-sīma ‘*Alī Bālī* ki *Ca‘fer-zādedür*

Kim ki ol mähı gelüp bir dem temāşā eyleye
‘Āşık olup tākāt u şabrını yağmā eyleye
Gelmiye kenduye ayruk şöyle şeydā eyleye
Ol melek-sīmā ‘Alī Bālī ki Ca‘fer-zādedür

Cāme-i sürh ile gelmekden şehir *dükkānına*
Āl ider ‘āşıklarının girmek için kanına
Kıymasun ayruk yazıkdur mübtelālar cānına
Ol melek-sīmā ‘Alī Bālī ki Ca‘fer-zādedür

Düldül-i nāza süvār olsa kaçan ol şeh-süvār
Her tarafda sağlu sollu gamzelerdür zü’l-fekār
Pā-bürehne baş açık abdāl ider bī-ihtiyār
Ol melek-sīmā ‘Alī Bālī ki Ca‘fer-zādedür

Pādīşāha ‘arz iderse hüsnini çāker ider
Mihnet ü derd ü belā iklīmine ser-ver ider
Sebzī’yi ol dem be-ḥaqqı Murtaza Kanber ider
Ol melek-sīma ‘Alī Bālī ki Ca‘fer-zādedür (Sebzi: Murabba 3, s. 235-236)

2.1.1.27 ‘Alī Bālī (Sūzen-ger)

Zatı’nın yine Ali Bali ismindeki, bu sefer suzen-gere söylediği gazelin tamamı için

bkz. 3. Bölümün “Suzen-ger” kısmı.

O *sūzen-ger* kim adına dimişlerdür ‘*Alī Bālī*
Belā zembūrına igne anuñ müjgān-ı kıttālī (Zatı III: G 1665/1, s. 423-424)

2.1.1.28 ‘Alī Bālī (Şolak-zāde)

Yakini’nin (ö. 976/1568-69) bir gazelinde Solak-zade Ali Bali ismine rastlıyoruz.

Gazelin kalan kısmında bu kişi hakkında herhangi bir bilgiye rastlamıyoruz:

Vefā itmezse n’ola ger *Şolak-zāde* ‘*Alī Bālī*
Kulı kurbānıyam anuñ hemān dünyāda sağ olsun (Yakini: G 162/4, s. 243)

2.1.1.29 ‘Alī Çelebi

Aşkı’nın (ö. 984/1576-77) bir gazeline konu olan ve divan edebiyatının sevgili

tipinin özelliklerini gösteren Ali Çelebi’nin kim olduğu hakkında bilgimiz

bulunmuyor:

Yaşuma kıl meded ‘*Alī Çelebi*
Luṭfuñı eyle sed ‘*Alī Çelebi*

Ṭa‘n-ı aḡyār ile işigūñden
Bendeñi kılma red ‘*Alī Çelebi*

Sen raḡībe qarīb olduḡuña
Eylerem ben ḡased ‘*Alī Çelebi*

Tekye-i ḡamda olup abdāluñ
Geyerem bir nemed ‘*Alī Çelebi*

Görmeyelden cemālūñı ‘*Aşkī*
Oldı cānsuz cesed ‘*Alī Çelebi*(Aşki: G 564, s. 437)

2.1.1.30 ‘Alī Şāh

Bu isim Süheyli’nin (d. 992-3?/1585? - ö. 1043/1633-34) ve Kanuni döneminde yaşadığı söylenen Sebzi’nin gazellerinde, güzelliği övülen bir sevgiliye işaret etmektedir:

Göñül sevdā-yı ‘ışkına esir oldu ‘*Alī Şāhuñ*
Ne çāre bir kazādur şöyle düşdi hikmet Allāh’uñ

Karārum kalmadı Yūsuf gibi yüzi koyı düşdüm
Görince iy ‘azizüm ol zenaḥdānuñdaki çāhuñ

Varup gülzār-ı kūyında inen āh eyleme iy dil
‘İzārı güllerin şoldurmasun āh-ı sehergāhuñ

Kuluñ çün her ne kim söylerler ise lütf kıl şāhum
Kelāmın istimā’ itme meded aḡyār-ı bed-ḥ’āhuñ

İşigüñden eger yüz biñ cefā görse koyup gitmez
Süheylī cān ü dilden bendesi oldu o dergāhuñ (Süheyli: G 172, s. 259-260)

Benüm bir āftābum var diyü germ olma iy gerdün
‘*Alī* şāhum gibi bir serv-i bālā hoş-ḥırāmuñ yok (Süheyli: G 165/4, s. 257)

Gün yüzüñi gördüğüm gibi güzel şāhum benüm
Bendeñ oldum yılduzum sevdi seni māhum benüm

Pādişāhum gül yüzüñi görmesem bir dem senüñ
‘Ālemi odlara yaḡar āteş-i āhum benüm

Pā-bürehne baş açuḡ abdāluñ olmazsam eger
Zü’l-feḡār boynuma uğrasun ‘*Alī Şāh*’um benüm

Görinen şanmañ safaḡdur dāmen-i eflākde
Çarḡa çıḡdı od bıraḡdı āteş-i āhum benüm

Şubḡ olunca her gice inletme Sebzi bendeñi
Saña te’sir itmesün āh-ı seher-gāhum benüm (Sebzi: G 539, s. 545-546)

Hayreti’nin (ö. 941/1534/35) musammatında “Alim Şahum” olarak ifade edilen sevgilinin ismi de yine Ali Şah; dolayısıyla Ali’ye getirilen birinci tekil şahıs iyelik eki olmalıdır.

Ermedi sem 'üne hergiz gitdi ey mähum benüm
Näle-i şebgîr ile âh-ı sehergâhum benüm
Şafha-i eflâke tahtır eyledi âhum benüm
Âh şâhum dilberüm rûhum 'Alîm Şâhum benüm

Tutdı âfâkı yine âh u figânum sevdüğüm
'Âleme fâş oldu esrâr-ı nihânum sevdüğüm
Yazdı levh-i sîneme eşk-i revânum sevdüğüm
Âh şâhum dilberüm rûhum 'Alîm Şâhum benüm

Güşe-i miñnet yine şimdi mekânumdur benüm
Münisüm gam hem-demüm âh u figânumdur benüm
Şubh olunca her gece vird-i zebânumdur benüm
Âh şâhum dilberüm rûhum 'Alîm Şâhum benüm

Ger ölürsem uşbu derd ü 'ışk ile ben mübtelâ
Haşra dek hâk-i mezârumda biten her bir giyâ
Söyleye dëye zebân-ı hâl ile her dem şehâ
Âh şâhum dilberüm rûhum 'Alîm Şâhum benüm

Yüz şuyından el yuyuban terk edüben 'ârını
Hayretî tahtır kılmış fâş edüp esrârını
Bu müsâfir-hâne-i dehrün der ü dîvârını
Âh şâhum dilberüm rûhum 'Alîm Şâhum benüm (Hayreti: Musammat 59, s. 192)

2.1.1.31 Altun Baş

Yahya Bey'in (ö. 990/1582) gazelinde konu edilen Altun Baş'ın, siyah giyen ve çok hayranı olan bir mahbub olduğu anlaşıyor:

Şem '-i bezm-ârāsıdır 'uşşâkuñ ol bedr-i tamām
Sîm-sîmâlarda *Altun Baş* olupdur aña nām

Ağır altun deger maḥbûbdur Yûsuf gibi
Cümle halk ol kâmeti mevzûna olmışdur gulām

'Âlem içre şanki 'abbāsî 'alemdür kâmeti
Ol siyeh-pûşa ki *Altun Baş* dirler hâş u 'ām

Çin şehir altun kalemle yazsun anı âfitâb
Bir güzel matla' dimiş ol husrev-i şîrîn-kelām

Şi' rümün her mışra' ı vaşfinda ey Yahyâ anuñ
Zer-nişân bir tîgdür güyâ sevâd-ı haṭ niyām (Yahya Bey: G 253, s. 440-441)

2.1.1.32 ‘Āmil-zāde

Zatî’nin (ö. 953/1546) bir gazelinde yer alan ve güzellik unsurları övülen bu kişi hakkında başka bir bilgimiz bulunmuyor:

Bürc-i hüsnüñ âfitâbı şimdi ‘*Āmil-zādedür*
Aña ser-gerdān felek rûy-i zemîn üftâdedür

Berg-i cev̄r ü nâz ile zeyn olmuş ol serv-i revân
Mîve-i lutf- u vefâdan âh kim âzâdedür

Dürlü şüretlerle ‘uşşâka geçer nakş ol şanem
Deyr-i kalbi âh kim nakş-i vefâdan sâdedür

Zülfî sevdâsı_ile küyında şu kim secde kıla
‘Arş mesciddür per-i Cibrîl aña seccâdedür

Öldürür bir gün beni anuñ lebi haţ gösterüp
Fitneye ekşer sebep bezm-i cihânda bâdedür

Hızra tuş oldum didi Āb-ı Hayātuñ haşleti
Sûre-i Kevşer haķı ol lâ‘l-i rûh-efzâdadur

İrgür anuñ güşına Zâtî bu silk-i cevheri
Yaraşur gâyetde güş-i dil-ber-i ra‘nâda dūr (Zatî I: G 239, s. 239)

2.1.1.33 Ānî

Bu isimdeki sevgilinin, Cinani’nin (ö. 1004/1595) bir matlaında yer aldığını görüyoruz:

‘Aceb rûh-ı muşavverdür bulunmaz aña bir sâñî
Cinânîñ derûnında n’ola cāy eylese *Ānî* (Cinani: Matla 88, s. 650)

2.1.1.34 ‘Anber

1003/1594’ten önce öldüğü tahmin edilen Bali’nin bir gazelinde yer alan Anber, Nişanyan’ın adlar sözlüğünde kadın ismi olarak belirtilse de³⁰ gazelde geçen hat, âdemoğlu, birader gibi ifadelerden bunun bir erkek ismi olduğu anlaşılıyor:

Gözi ‘ayn-ı ‘Alī’dür *haṭṭı* Kanber
Beni ‘abd-ı Hābeşdür nāmı ‘*Anber*

Bir *ādem oğlıyuz cānā* senüñle
Bu cān Yūsuf’ına kıyma *birāder* (Bali: G 35/1-2, s. 169)

2.1.1.35 Āsaf

Mani’nin (ö. 1007/1598-99) Asaf isminde bir beyzadeye yazdığı gazelin tamamı için bkz. 3. Bölümün “Soylular” kısmı:

O şāha bende olmak diler isen kadr u ‘ūnvānı
Kim olsa *Āsaf*’a mālīk odur dehrüñ Süleymān’ı (Mani: G 95/1, s. 153)

2.1.1.36 Aydın

Bu ismin en geç 13. yüzyıldan beri kullanılan bir erkek ismi olduğunu öğreniyoruz.³¹

Alıntıda küçük harfle yazılmış olsa da bunu özel isim olarak değerlendirmek daha makul olacaktır:

Günüñ gökçeklügi faşl-ı bahār ü ġāyet ay aydıñ
Varayın kūyuña bu şeb didüm rüşen kıl ay *aydıñ*

Senüñ mihrüñle ben cān virmege ġāyetde pür-şevkem
Kamu tedbīrden rüşen gelür baña bu rāy aydıñ

Kamer gibi eger bir şeb çıkup pür itseñ olurdu
Karañu gicede gündüz gibi ser-cümle cāy aydıñ

³⁰ Bkz. <https://www.nisanyanadlar.com/isim/Anber> Erişim: 30.08.2023

³¹ <https://www.nisanyanadlar.com/isim/Aydın> Erişim: 30.08.2023

Gözün gönlün açılsun gel nazar kıl yâre ey şöft
Güneşden yaña olsa revzeni olur sarây aydın

Gözüm gönlüm olup rüşen günüm toğardı ey Zâtî
Gözün aydın dise yârân şehirde gelse var aydın (Zati II: G 790, s. 294)

2.1.1.37 Āzāde Muşlı Bālî

Helakî'nin (ö. 980-983 arası/1572-76 arası) bir musammatında, ismi mütekerrir

mısralarda anılan Azade Muslı Bali'ye şair/âşık tarafından gönül verildiğini ve onun güzelliğinin övüldüğünü görüyoruz:

Bir cuvân sevdüm leb-i şîrîni oğul balıdur
La'linün cân mestidür dil zülfinün abdâlıdur
Bağ-ı mihrün bu leb ü kadd ile tadı talıdur
Serv-i refârum benüm Āzāde Muşlı Bālîdür

Ġamze-i mekkâridür dünyâda âfet var ise
La'l-i şekker-bâridür kân-ı melâhat var ise
Hey müselmânlar şu 'âlemde kıyâmet var ise
Serv-i refârum benüm Āzāde Muşlı Bālîdür

'Ârız-ı rengînidür gülzâr-ı firdevsün gülî
Kâkül-i müşkînidür bostân-ı hüsnün sünbülü
Mîve-i şâh-ı ümîd ü bāğ-ı 'ömrüm hâşılı
Serv-i refârum benüm Āzāde Muşlı Bālîdür

Seyr-i gülşen eylese gönlekçek ol nâzûk-beden
Ġonca-veş çâk eyler idi Yûsuf-ı gül pîrehen
Ey 'azîzüm mışr-ı hüsn içre terâzûden inen
Serv-i refârum benüm Āzāde Muşlı Bālîdür

Mübtelâsın vaşl ile hurrem-dil ü handân ider
Âşinâsın yad idüp hecr ile ser-gerdân ider
Bu Helâkî'nün devâsuz derdine dermân ider
Serv-i refârum benüm Āzāde Muşlı Bālîdür (Helakî: Muassamat 9, s. 29)

2.1.1.38 ‘Azîz

Yine Helaki, bu sefer Aziz isminde ve “nevcivan” olarak tanımladığı sevgiliye aşağıdaki gazeli söylemiştir:

Bir mehûn nām-ı ‘azîzi hırz-ı cānumdur benüm
Yâ ‘Azîz ismi yine vird-i zebānumdur benüm

Yūsuf-ı gül-çihre çok ammā ki ben kûl olduğum
Mısr-ı hüsn içre ‘azîz ü kāmranumdur benüm

Derd ile ben müflisi pîr ü zelîl ü hâr iden
Devletüm ‘ömr-i ‘azîzüm *nev-cüvān*umdur benüm

Tende cānumdur ‘azîz ammā ‘azîz-i cān olan
Bir büt-i şekker-leb ü şîrîn-zebānumdur benüm

Luṭfı yok fâş eylemek nām-ı ‘azîzin ‘āleme
Ey Helākî çünkü meşhûr-ı cihānumdur benüm (Helaki: G 104, s. 144)

2.1.1.39 Baba-zāde

Mani’nin (ö. 1007/1598-99) üç gazeline ve şehrengizine konu olan Baba-zade’nin, şair için önemli biri olduğu kanaatine varabiliriz. İlk gazelde ve şehrengizinde geçen “can-ı peder” tabirinden, onun genç bir sevgili olduğu anlaşıyor:

Luṭf ile eyle *Baba-zāde*ciğüm baña nazar
Kerem it cevri ü cefâ eyleme ey cān-ı peder

Katı çok kana heves eylesün sultānum
Korqarın bir gün emerler leb-i la‘lün iller

Zerreves ‘āşık-ı üftādeñ olup mihr-i münîr
Her şehir şevk-i ruḥuñla yakasın çāk eyler

Yüzüne bakmasuñ ağıyâr zarardur gâyet
‘Āleme başdan anuñ dīdesidür ‘aynı zarar

‘Āşık-ı sādıkama şıdık ile fermān-ber kim
Bakma ağıyâra ki yañlışdur ola nûr-ı başâr (Mani: G 10, s. 68)

Gösterdi vefā şüretin evvel baña cānān
Ey gördüğünü söyle didi sonra o fettān

Ġurbet eleme cān u dile rāḥat olur idi
Olsam ser-i kūyında eger bir gice miḥmān

Fermānuñ ile saña ḳul oldum ben efendim
Bir bencileyin var mı daḫi bende-i fermān

Elden o mehūñ mīve-i vuşlatı çıkarsa
Fevt itme ölüp bitmiş iken ey dil-i nālān

Mānī de *Baba-zādecigüm* eski ḳulundur
Babamı severseñ baña cevri eyleme her ān (Mani: G 66, s. 124)

Cemālūñ şem ‘i yansun ḥānḳāh-ı dār-ı dünyāda
Çerāḡuñ aydın olsun dīnüm īmānum *Baba-zāde*

‘İzār-ı gül Babadur cezbese dillerde ḡālibdür
‘Aceb mi kâ ‘inātı eyleseñ derviş-i dil-dāde

Ḳadīmī ḳullarından eksük itmez luṭf u iḥsānın
Er oḡlıdur disem lāyık degül mi ol perī-zāde

İçüp ‘aşḳuñ şarābın ḥaṇçer-i bürrānına düşdüm
Ḳatarlar şu eger ḡāyetde ḳattāl olsa bir bāde

Reh-i mihr ü vefāya biñ belā ile ḳadem başdı
Bi-ḥamdi ‘llāh yola geldi hele ol serv-i āzāde (Mani: G 83, s. 141)

Mani, Baba-zade isimli mahubdan şehrengizinde de bahsetmektedir:

Baba-zāde biri sultān-ı ḥübān
Cihānı eyledi ‘aşḳıyla nālān

Sehī-ḳadd dil-rübādur ‘işvegerdür
Ser-āmed yār u cān-ı pederdür

Ezelden ‘āşık-ı nā-şādıyum ben
Anuñ rüsvā-yı māder-zādıyum ben

Babası sevse ol yārı maḥaldur
Oḡlı cāndandurur dirler meşeldür

Olaldan ḳişver-i ḥüsn içre sultān
Ḳulı ḳurbānı oldu cümle ḥübān

Nola en şöıra añılsa o dil-ber
Yürürler kulları ardınca şāhlar

Turur baħruñ yüzinde ħār u ħāşāk
Olur deryā dibinde gevher-i pāk

Ziħī bulur mı yükseklik perīşān
Ya andan āftāba var mı nokşān

Yüzi rahşende olsun dāyım anuñ
Çerāġı ħaşre dek yansun bīnānuñ (Mani: Şehrengiz 150-158, s. 185-186)

2.1.1.40 Baħşī

Zatī'nin Baħşī isminde bir sevgiliye söylediġi iki adet gazeli vardır. Bunlardan 1606 numaralı gazelde Baħşī'nin hamamda çalışan bir dellak olduġu anlaşıyor. Hemen bir sonraki gazelde Baħşī'nin mesleġiyle ilgili bilgi verilmesi de bunların aynı kişi olduğunu tahmin edebiliriz:

Boyuñ Tūbā özūñ ħūrī aķan āb-ı revān Kevşer
Senūñ ħammāmuña Zātī nola dirse cinān *Baħşī* (Zatī III: G 1606/4, s. 387)³²

Benüm kıblemdür ol dil-ber ki dirlermiş aña *Baħşī*
Şafāda Zemzemūñ 'aynı anuñ la'ı şafā-baħşī

Hevā-dāram aña luţf it benüm aĥvālūmi 'arz it
Görürseñ ey şabā billāhi ol serv-i hevā-baħşī

Leb-i cān-baħşuña karşı işitdük buse añmışlar
Keremler eyle 'uşşākuñ baġışla cürmin ā Baħşī

Faķīre el virür devlet elüm maķşūduma irer
İderse el ucıyle luţf idüp bir merĥabā Baħşī

Eger kim Zātī'ye bir gün kapumda bendesin dirse
Cihānuñ beglügin eyler aña ol dem 'atā Baħşī (Zatī III: G 1607, s. 387)

³² Bu gazelin tamamı için bkz. 3. Bölümün "Dellak" kısmı.

2.1.1.41 Balı

Balı/Balı³³ isminin başka bir ismin eşliği olmaksızın, tek olarak kullanılmasına

Zatı'nın gazellerinde ve Aşkı'nın bir murabbaında rastlıyoruz:

Adı ol pîr olasınuñ ki dilâ *Bālî* imiş
Deheni teng-ı şeker la'li oğul balı imiş

Müntehâ kâmetini Sidreden a'lâ gördüm
Didi kim himmeti üftâdemüzüñ 'ālî imiş

Yâr şeftâlûsin alma bize olmadı naşîb
Bâğ-ı ışkuñ içi pür-nâr imiş eyvâlî imiş

Kej rakîbüñ ben eyâ serv-i sihî şimdiye dek
Taқыecak şanur idüm başını çalmalı imiş

Bâğ-ı hüsnine nigâruñ nazar itmez şofî
Zâtî'yâ hocresi öninde ol aşmalı imiş (Zatî II: G 591, s. 95)

Yine bir şûh-ı şîrîne düşürdüm husrev-i bâli
Kıyâmet kaddi ney-şekker lebi şehd adıdur *Bālî*

Kamerden behceti ra'nâ güneşden şüreti zîbâ
Meleken menzili a'lâ felekden rif'ati 'ālî

O şeh çıktukça kaşrından miyân-ı şehir olur cennet
Kenâr-ı bahra geldükce leb-i Kevşer olur yalı

Benüm bir bâğdur kalbüm içi başdan başa pür-nâr
Anuñ bir böstândur 'ışkı uçdan uca ayvâlî

Anuñçün nâme-i âl eyledüm bu kanlu yaşumla
Ola kim eyleye rağbet 'azîz olur Resûl Âli

Virür kalbe şafâ anuñ cemâli Ka'besi ânî
Alur bir demde biñ 'aklı gözi sihri ruhı alı

Hemân Zâtî degül ancak olubdur cümle şâ'irler
Anuñ bâzâr-ı 'ışkıında metâ'-ı hüsnî dellâli (Zatî III: G 1501, s. 321)

Saña kim dir ki başdan başa pür-lezzet degül *Bālî*
Sözün şîrîn ü kaddün ney-şeker la'lüñ oğul balı

Sözün tatlu vü düşnâmuñ lezîz ü leblerüñ halvâ
'Aceb bilsem bularuñ kanķısı şekker degül *Bālî*

³³ Bu isim hakkında bilgi için bkz. bu bölümün "Ahmed Balı" kısmı.

Teşevvuk nârı yakmışdur per-i pervâne-i şabrum
Beni gâyet belâya uğradubdur bu gönül Bâlî

Açılsun goncalar güller üzölsün bâğdan cümle
Açıl ben bülbülüñle gülşene gül gibi gül Bâlî

Nola şu yirine Zâtî anuñ kanın müdâm içse
Lebüñe tutmuş öykünmüş bu gün meclisde mül Bâlî (Zatî III: G 1639, s. 407)

Fitne-i cân ol perî-rünuñ yüzinde hâlidür
Sînemi mecrûh eden ş'ol gamze-i kıttâlidür
Bir efendidür olınca aña kul olmalıdır
Mülk-i hüsnüñ husrev-i şîrîn-dehânı Balı'dur

Ol şanem seyr eylese deryâ yüzini nây ile
Sâhil-i baħrûñ tolar etrâfı huy u hây ile
Ş'ol ruħ-ı gülgün ile bu la'l-i ruħ-efzâyile
Mülk-i hüsnüñ husrev-i şîrîn-dehânı Balı'dur

Olalı bürc-i Hîşâr'ın şâhı ol sîmîn-beden
Âfitâb-ı hüsnüñ şermendesidür her gören
Küh-ken-veş tatlu cânından güzer kılsuñ seven
Mülk-i hüsnüñ husrev-i şîrîn-dehânı Balı'dur

Kef geçer dil süzdügince gamze-i gammâzını
Cân erir nâgeh işitse nâz ile âvâzını
Zühre gökde rakş eder alsa eline sâzını
Mülk-i hüsnüñ husrev-i şîrîn-dehânı Balı'dur

Nûr-ı Hâk'dur ol güneş ruhsârınuñ pîrâyesi
Tâc-ı zerdür zerre-i hâk-i rehinüñ pâyesi
Çok şükür ol servüñ oldı 'Aşkiyâ hem-sâyesi
Mülk-i hüsnüñ husrev-i şîrîn-dehânı Balı'dur (Aşki: Murabba 97, s. 135-136)

2.1.1.42 Balı (Dervîş)

Hemen hemen aynı tarihlerde yaşamış olan Şemsi Paşa (ö. 988/1580) ve Aşki'nin (ö. 984/1576/77) şiirlerinde bahsi geçen Dervîş Balı belki de aynı kişiydi:

Ser-pâ-bürehne tekye-i miħnetde 'Aşki'i
Âbdâl eyleyen gam-ı dervîş Balı'dur (Aşki: G 116/5, s. 209)

Bir nazarda çâkeri oldum ruħında âlinuñ
Sâye-veş efgendesiyem ben o servi talınuñ
Kadri yokdur işiginde 'âşık-ı pâ-mâlinüñ

Ben de oldum bendesi ‘ālemde *dervīṣ Bālī*'nüñ
6/1, s. 732)³⁴

(Şemsi Paşa: Murabba

2.1.1.43 Balı Şāh

Aşki'nin aşağıdaki murabbainda adı geçen, taze cıvan ve mahbub-ı zaman diye tabir edilen Balı Şah'ın –hangi Hisar olduğu belli olmasa da– Hisarlı olduğu belirtilmiştir:

Gel ‘arz-ı cemāl eyle baña ey yüzi māhum
‘Aşk ehli içün hüsünü yaratmış İlāh'um
Öldürme beni cevri ile ‘afv eyle günāhum
Şīrīn-dehenüm lāle-‘izārum Balı Şāh'um

‘Uşşāka cefā edici bir *tāze cīvānsın*
Bu hāl u ruḥ u çeşm ile fettān-ı cihānsın
Mişlūñ daḥı yok dilber ü *maḥbūb*-ı zamānsın
Sīmīn-zekānum ḡonca-dehānum Balı Şāh'um

Ney ki sanemā her nefes āvāze-i sāzuñ
Bir nağme ile ‘aqlın alur ehl-i niyāzuñ
İnşāfa gel e yok mıdur oranı bu nāzuñ
Nāzik-bedenüm mūy-meyānum Balı Şāh'um

Ten zerd ü nizār oldı beni öldi ḥayāl et
Vaşl olmaz ise bārī gelüp ‘arz-ı cemāl et
Cānuma benüm geçdi ya mum eyle ya bāl et
Şīrīn-sūḥanüm tāze-nihālüm Balı Şāh'um

Ter ḡoncasısuñ ey yüzi gül bāḡ-ı *Hişār*'uñ
‘Aşķī yaraşur olur ise bülbul-i zāruñ
Cān gülşeninüñ revnaķıdur ferr-i ‘izāruñ
Ey la‘l-i lebi kınd ü zülālüm Balı Şāh'um (Aşki: Murabba 86, s. 126)

2.1.1.44 Bārī

Zatı'nin bir gazelinde konu edilen bu sevgilinin, gazelin son beytinden hareketle satranca ilgisi olduğunu tahmin edebiliriz:

³⁴ Bu murabbain tamamı için bkz. 3. Bölümün “Derviş” kısmı.

Nihāl-i bōstān-ı şīve kim dirler aña *Bārī*
Melāhatdur anuñ bergi leṭāfetdür anuñ bārı

Ṭarāvet sebze-zārında boyı bir serv-i ra‘nādur
Melāhat çeşme-sārında şıvarmışdur anı *Bārī*

Hezārān āh elinden ol çınār-ı çeşme-i cevruñ
Vefā itmez cefā eyler hevā-dārına her bārı

Yiridür ger inildüm işiden deng olsa ey meh-rū
Bu gün gerdün da çekmez ben ğubāruñ çekdüğü bārı

Girerdüm *Zātī’yā* bu lū‘b ile bezmine ol şāhuñ
Benüm bu üstühānum aña şatırenc itseler bārı (Zati III: G 1500, s. 320)

2.1.1.45 Bāyezīd

Zati’nin Bayezid redifli gazelinde âşık/şairin, bu adı taşıyan kişiye ilan-ı aşk ettiğini görüyoruz. Gazel, bu kişi hakkında başka bir ayrıntı içermiyor:

Āsitānında beni idinse der-bān *Bāyezīd*
Reşk iderdi rif‘atüm göre_idi Sultān Bāyezīd

Bir deminde ‘ışkuñuñ ben bulduğum bulmuş degül
Erba‘ın ile şeh-i erbāb-ı ‘irfān Bā-Yezīd

Olmuşam dirsem revā sultān-ı mülk-i saltanat
Mülk-i derd-i ‘ışkın itdi baña ihsān Bāyezīd

Dirdi şeyh itdükleri kalbin ‘imāret eyleye
Nāzır olsa anlara luṭf ile bir ān Bāyezīd

Ḳulları olsa revādur *Zātī’yā* hūbān-ı şehir
Devlet ile mülk-i hüsne oldu sultān Bāyezīd (Zati I: G 115, s. 115)

2.1.1.46 Bayrām

1594’ten önce öldüğü bilinen Bali ve 1571’de vefat eden Behiştî’nin gazellerinin birer beytinde Bayram ismine rastlıyoruz. Bali’nin beytinde Bayram’ın şehir oğlu

olduğu belirtilmiştir.³⁵ Behiştî'nin gazelindeyse Bayram'ın sadece mahbub olduğu söyleniyor:

Şehr-i hüsnüñ zînetiyle şöhretin gör Bâliyâ
Nâm-ile *Bayrām* bugün bir hûb *şehr oğlanı*dur (Bali: G 59/5, s. 183)

Ey perî-ruh şekl-i insāna gireydi vuşlatuñ
Bir güzel *maḥbûb* olurdu kim adı *Bayrām* ola (Behiştî: G 4/2, s. 102)

2.1.1.47 Bedrû'd-dîn

Zatî, aşağıdaki gazelinde şahid ve şehsüvar diye tabir ettiği ve 4. beyitten Şam'a gittiği anlaşılan Bedreddin'in güzelliğini övmektedir:

Ḳani ol günler ki dil mülkinde bir meh şāh idi
İdemezdi hüsni da'vâsın gören ol *şāhidi*

Olduğınca devlet ile atına ol *şehsüvār*
Güşına iren şadâ-yı yarıcuñ Allāh idi

Göremezdük luṭfını ḳahrın çekerdük dāyimā
'Ālem-i hüsni içre nām-ı la'li luṭfullāh idi

Şehr-i Şāmı gitdi şevḳiyle müşerref itmege
Adı *Bedrû'd-dîn* idi bir bedr olmuş māh idi

Zātî'yā dil Yūsufını anda maḥbûs itmege
Güldüğince 'ārız olan ruhlarına çāh idi (Zatî III: G 1792, s. 502)

2.1.1.48 Beg-zāde

Süheylî'nin (d. 992-3?/1585? - ö. 1043/1633-34) gazellerinde adı geçen “beg-zade”, sevgilinin konumunu belirleyen bir tanımlamadan ziyade, özel isim kategorisine daha çok uymaktadır:

Vāli-i memleket-i hüsni olalı *Beg-zāde*

³⁵ Bkz. 4. Bölümün “Şehir oğlanı” kısmı.

Bendesi oldu gelüp cân ile her āzāde

Ḳāmeti gibi dirāz ola görem ‘ömri anuñ
Raḥm idüp nāle vü zāre yirişür feryāde

Bāde nūş eyleyüp aġyār ile iy lebleri mül
Hırmen-i dāniş ü ārāmumı virme bāde

Olayın dirseñ eger sākin-i beytü’l-ma‘mūr
İltifāt eyleme hergiz bu ḥarāb-ābāde

Dün gice ‘ālem-i ġafletde yaturken nā-ġāh
Baña bir pīr-i sühen-senc didi rü’yāde

Tāze cân bula Fuzūlī dem-i cân-baḥşuñdan
İy Süheylī bu ġazel varur ise Bağdāde (Süheylī: G 293, s. 303-304)

Serīr-i milk-i ḥüsne şāh olan *Beg-zādedür* şimdi
Yolında ḥalk-ı ‘ālem sāyeveş üftādedür şimdi

Giriftār-ı kemend-i dām-ı zülf-i yār olalı dil
Berīdür kayd-ı dehr-i dūndan āzādedür şimdi

Hevā-yı la‘l-i meygūnuñla ‘ālem iy gözi mestüm
Düşüp kūy-ı ḥarābāta esīr-i bādedür şimdi

Dolaşdı kākūline şāneāsā ol perīşānuñ
Perīşān göñlümüz bir sūdı yok sevdādedür şimdi

Gelüp kul olduġı-çün ḳāmet-i mevzūnuña bir dem
Çemende bağbānuñ himmeti şimşādedür şimdi

Ġazel kim sāde sultānī gerekdür dir-imiş dildār
Anuñ-çün vaşf-ı ruḥsārında şi‘rüm sādedür şimdi

Virüp dil naḳdini aldı ġamuñ bāzār-ı ‘ışk içre
Süheylī cân u dilden ol şeh-i dil-dādedür şimdi (Süheylī: G 351, s. 325)

2.1.1.49 Behrām

Zatı’nin Behram redifli, bu adda bir sevgiliye söylenmiş gazeli aşağıdaki gibidir:

Beni zulm ile öldürdi gözi cellādı *Behrāmuñ*
Niçün itmez leb-i Nūşinrevānı dādı Behrāmuñ

Teraḥḥum itmedi derdā çıkardı ḳahr ile cânum

Çıkpudur kahr ile dünyā yüzinde adı Behrāmuñ

Bu gün ş u yirine kan içmede gāyetde kāmildür
Bu ş an ‘atde meger Mirrīhdür üstādı Behrāmuñ

Dilā dār-ı cihān içre daħı ölmedi bir āşık
Girince gūra zindān-ı ğamı āzādı Behrāmuñ

‘Aceb mi lücce-i baħr-i şafāya āşinā olsam
Faķiri pādişāh eyler vişāli yādı Behrāmuñ

Eger kim bir nazar Zātī leb-i Şirīnini görse
Olurdi Ğusrev-i devr-i zamān Ferhādı Behrāmuñ

Vaţan tutdukca dāyim kubb-e devvārda Mirrīh
Ola muħkem binā-yı ‘ömrinüñ bünyādı Behrāmuñ (Zati II: G 800, s. 304)

2.1.1.50 Bekir

Tezkirelerin mahbub-dost ve şahid-bazlığında ittifak ettikleri İshak Çelebi’nin (ö. 943/1537) divanında birçok erkek ismine rastlıyoruz. Bunlardan biri de Bekir’dir. Bekir ismi, gazellerinde olmasa da İshak Çelebi’nin iki şehrengizinde yer almaktadır. İlk şehrengizin başlığında şehir belirtilmese de

Bütün dünyāda var mı Bursa şehri
Kamusı rüstāyī Bursa şehri

şeklinde olan 21. beyitten bunun Bursa şehrengizi olduğunu anlıyoruz. Bu şehrengizde “Medh-i ‘İvāz”, “Medh-i Maħmūd” şeklindeki ara başlıklarla mahbublar yedişer beyitte övülmüştür. Bunlar: ‘İvāz, Maħmūd, *Bekir*, Muştafā, Pāybörkc-i-zāde, Ğasan, Bālī, Ğüseyn adlı mahbublardır.

İshak Çelebi’nin ikinci şehrengiziyse Üsküp şehrinin mahbublarına söylenmiştir. Bunlar da *Meħemmed Bekir*, *Bekir*, Maħmūd (iki kere geçiyor), (Kazzāz) Pīr ‘Alī, Pīr ‘Alī, (Aşcıoğlu) Muştafā, Muştafā, Kılıccıoğlu ‘Alī Bālī, Kazancıoğlu Muştafā adlı mahbublardır. (İshak Çelebi, s. 87-108)

İki şehrengizde Bekir ismine rastlasak da Âşık Çelebi'nin tezkiresinin İshak Çelebi bahsinde geçen, Tahtakale'deki Şerbetçi Bekir, başka biri olsa gerektir:

Tahte'l-kal'a'ya uğrayup at üzerinde *Şerbetçi Bekir nām mahbūbu*ñ kaṭāyının yir imiş, ol zemānda luṭf-ı ṭab'a mahmūl imiş . . . Edirne'de daḥı kemā-kān *şāhid-bāzlıklar* ve rind ü *evbāş*larla enbāzlıklar eylemişdür. (Âşık Çelebi, Meşairü'ş-şuara: Kılıç, 2010a, s. 331)

Yine *Meşā'irü'ş-şu'arā*'da, şair Abdi'nin (ö. 943/1536) kıssasından, Sinan Çelebi'nin oğlu Mesih'in, Abdi'nin dilberi Bekir'e âşık olduğunu öğreniyoruz. Bekir, Abdi'ye söz verdiği hâlde o gece evine gelmez. Abdi, daha sonra onun geceyi Mesih'le geçirdiğini anlar:

Bursa'da merhūm gūyende Sinān Çelebi'nüñ *Mesih* nām bir serv-endām oğlu var idi, anı gūyende gören gökde istediğin yirde bulurdu ve Mesih anuñ gökden inmiş laḳabıdır diñilse olurdu, 'Abdī Çelebi'nüñ *Bekir* nām bir dilberine 'âşık olur ve serv ü yāsemīn gibi biri birine mu'ānık olur. Bir gün Bekir Çelebi 'Abdī Çelebi'ye bu gice māh-ı nev gibi hāneñde aḥşamlarum diyü va'de-i ferdāya ve elem-i intizārla şūr u ḡavḡaya şalar. Derdmend tertīb-i şoḥbet ve cem'-i esbāb-ı 'işret ider, şem' gibi şabāḥa dek dikilür ṭurur, def gibi yūzi kızarup ḳulaḡı çıñladuḡça dil-ber geldi ola diyü yollara gūş urur. Ḥabāb-ı mey sāḡı ayaḡına göz dikdügi gibi ḳudūmına hezār yirden çeşm-i intizārın küşāde ider, cāmdan hāneye zīyā-yı māh-tāb düşse ümmīdin ziyāde iderdi. Nā-gāḥ şubḥ olup pertev-i ḥurşīd-i şubḥ ḳalk (?) fe'elkūhü 'alā vechi ebī ye'ti başīran diyü hāne-i 'ālemi mūnevver eyler. Dil-ber daḥı hāne-i Mesih'den gelüp 'Abdī Çelebi'yi döşekde avlar. Egerçi dil-ber inkār ider ammā 'Abdī Çelebi görür ki Bekir'üñ ḥālinden būy-ı buḥūr-ı meryem ve nefesinden ḥayāt-efzā dem gelür. Bilür ki ol şeb Mesih ile hem-āḡūş ve kārı şubḥa dek leb-i bāde vü bāde-i leble nūş-ā-nūş imiş. Bu ḳıṭ'ayı diyüp 'arz-ı ḥāl eyler.

Ḳıṭ'a

Hele ey yir yüzinde mihr-i münir
Elüñ alup göge çıkarsa Mesih

Bendeñe ḥalf-i va'de itmekle
Senden umulmaz idi ḳulm-ı şarīḥ

Yine bu cümle ile biz diyelüm
Kullu şey'in mine'l-meliḥ meliḥ (Âşık Çelebi, Meşairü'ş-şuara: Kılıç, 2010b, s. 1047-1048)

Bekir ismine Lamii'nin (ö. 938/1532) divanında da rastlıyoruz. Lamii onu redifi "güzel Bekrûn" olan bir gazelle övmüştür. Abdi ve Lamii'nin daha önce de Tatar Memi adlı mahbub yüzünden çekiştiklerini görmüştük.³⁶ Belki bu Bekir de Abdi'nin dilberi olan Bekir'dir:

'İzârî bâğ-ı hüsni içre gül-i terdür güzel *Bekrûn*
Güneşden mâh-ı ruhsârı münevverdür güzel *Bekrûn*

Göricek sâ'id ü sâkın serâpâ lerzededen şâkın
Lebi helvâ teni pâlûde-i terdür güzel *Bekrûn*

Ḥacil eylerse tañ mîdur meh-âsâ şem'-i kâfurı
Gümüşden gerdni nûr-ı muşavverdür güzel *Bekrûn*

Nesîm-i şubh alur her dem güzêr kıldukca cân bûyın
Şeb-i müşkîn gibi saçı mu'anberdür güzel *Bekrûn*

'Aceb mi cânâ cân virse anuñla cânâ cân olmak
Lebi âb-ı hayâtıyla muhammerdür güzel *Bekrûn*

Bilür kim mâh-ı tâbânuñ şeb eyler kadrini efzûn
Anuñçün geydügi her gün qaralardur güzel *Bekrûn*

Dem-â-dem Lâmi'î cânuñ olur gördükce pür-envâr
Cebîni meh ruhi hırşîd-i hâverdür güzel *Bekrûn* (Lamii: G 279, s. 272)

Riyazi (d. 980/1572, ö. 1054/1644) ve Kınalızade'nin (ö. 1012/1604) tezkirelerindeyse Bekir Şah ismine rastlıyoruz. Şair Derviş Fikri (ö. 992/1584), mahbubu olduğu belli olan Bekir Şah'la samimiyetlerinin nişanesi olarak bir mısra söyler:

Fikrî, *Bekir Şâh nâm hat-ber-âver*³⁷ cüvânla pehlû olurken fikre varup, cüvân; "Ne fikr idersin?" didükde:

Mısra'

Bekir Şâh ile pehlû oldu Fikrî

Nesr

mısra'ın okuyup, cüvân; "Yohsa târîh midür?" didükde, "Beş yıl evvel olsa târîh olurdu." Diyü latife itmişler. (Açıkgöz, 2017, s. 263; Sungurhan, 2017b, s. 681)

³⁶ Bkz. bu bölümün "'Abdî Çelebi"' kısmı.

³⁷ Ber-âver: Yemiş veren.

2.1.1.51 Bekir Bālī

Sebzi'nin, adına murabba düzdüğü Bekir Bali'nin, çok âşığı olan celalli bir sevgili olduğu anlaşıyor:

Yine bir şāha dil virdüm sorarsañ benden aḥvālī
Döker 'āşıklaruñ kanını yire tīg-ı kattālī
Ararsañ mülk-i 'Osmānda bulunmaz anuñ emşālī
'Ömer-heybet 'Alī-siret şeh-i 'ālem Bekir Bālī

Beni rāh-ı ğam-ı 'aşkında itdi ḥāk ile yek-sān
Ser-i zülf-i siyāhı gibi idüp zār u ser-gerdān
İder her demde tīg-ı ḥün-feşānı ile yüz biñ kan
'Ömer-heybet 'Alī-siret şeh-i 'ālem Bekir Bālī

Benüm serv-i revānum şu gibi her cānibe aḳma
Dil ü cānını ḥasret odına üftādeñüñ yaḳma
Dönüp ol çeşm-i ḥün-rizüñle rahm it ḥışm ile baḳma
'Ömer-heybet 'Alī-siret şeh-i 'ālem Bekir Bālī

Gören gül gibi ruḥsāruñ girībānını çāk eyler
Ser-i küyuñda zevḳ u şevḳ ile cismine ḥāk eyler
Nice ehl-i niyāzı ḥançer-i ğamzeñ helāk eyler
'Ömer-heybet 'Alī-siret şeh-i 'ālem Bekir Bālī

Kıyāmet ḳoparur serv-ḳaddüñ reftāre geldükçe
Lebüñ cānlar bağışlar mürdeye güftāra geldükçe
Ḳapuñdan sürme luṭf it Sebzi-i bī-çāre geldükçe
'Ömer-heybet 'Alī-siret şeh-i 'ālem Bekir Bālī

(Sebzi: Murabba 15, s. 245-246)

2.1.1.52 Bıçakçı-zāde

Bu isimdeki sevgiliye aşağı yukarı aynı tarihlerde yaşamış olan Yahya Bey (ö. 990/1582), Cinani (ö. 1004/1595) ve Medhi'nin (ö. 1006/1597-98) şiirlerinde rastlıyoruz. Yahya Bey'in şehrengizindeki Bıçakçızade'nin adı Veli'dir:

Bıçakçı-zāde bir zībā şanemdür
Cefā kılıcı yār-i pür-sitemdür

*Velī*dür adı ol şāh-ı cihānuñ
Vilāyetde nazīri yokdur anuñ

Varup aḡyāra rahm itdügi ḥaḳdur

Bize gelse velî kılıç bıçağdur (Yahya Bey, s. 256)

N'ola mecrûh eylesem her 'âşık-ı dil-dâdeyi
Yanuma tağdum şalındurdum *Bıçağçı-zâdeyi* (Cinani: Matla 40, s. 638)

Tıfl-ı eşküm reh-güzârında ğubâr-âlûdedür
Ol sehî-ğadd bir nazar kılmaz o merdüm-zâdeye
Khanum içsün tek varup ağıyla mey içmesün
Dostlar khanum helâl olsun *Bıçağçı-zâde'*ye (Medhi: Rubai 17, s. 621)

2.1.1.53 Budak

Bu ismin 16. yüzyıl Anadolu kayıtlarında en yaygın Türk adlarından biri olduğunu öğreniyoruz.³⁸ Ölümü 1600'den sonra olan Ravzi, Budak adlı erkek sevgiliye dört adet gazel; Zati (ö. 953/1546) de yine Budak adlı biri için bir adet gazel söylemiştir:

Ey nihâl-i kaddi nahl-ı mîve-i cānum *Budak*
Bâğ-ı cānumda benüm serv-i hırāmānum Budak

Sen perî-şāndan cüdā budur perîşān olduğum
Görmezin sünbül saçun ey verd-i hānānum Budak

Bâğ-ı hüsn içre görel'den Sidre serv-i kâmetün
Hacletinden kimseye görünmez ey hānum Budak

Dest-i cevruñdeñ neler çekdüm bilürdün hālümü
Bir nazar görseñ eger çāk-ı girîbānum Budak

Gün toğardı başuma 'ālemde ey Ravzî eger
Gelse bir gün hānuma ol mihr-i rahşānum Budak (Ravzi: G 396, s. 293)

Gülşen-i cānumda bir serv-i dil-ārādur *Budak*
Çeşmi nergis la'li gonce verd-i ra'nādur Budak

Sidre'ye baş egmese ol muntehā kâmet n'ola
Gülsitān-ı behcet içre şāh-ı Tūbā'dur Budak

Yūsuf-ı cān u dile çāh-ı zenaḥdānuñ senün
'İşkuña düşdüm Züleyhā gibi me'vādur Budak

Ārzū kılsa 'aceb mi gönüm anı dā'imā
Haḳ budur kūyuñ senün Firdevs-i a'lādur Budak

³⁸ <https://www.nisanyanadlar.com/isim/Budak> Erişim: 31.08.2023

Cūy-ı eşküm Ravziyā anuñçün akar pāyine
Gülşen-i cānumda bir serv-i dil-ārādur Budak (Ravzi: G 397, s. 294)

Bāğ-ı ıřkuñ içre eşküm cūy-ı cārīdür *Budak*
Kaçma gel seyr idelüm hüsnuñ bahārıdur Budak

Tāze tāze n'ola şeftālūsın almağ istesem
Mīve-i hüsni melāhat şāhsārıdur Budak

Gördüğümce n'ola ağızum suyu akarsa revān
Bāğ-ı hüsnuñ şimdi şāh-ı mīvedārıdur Budak

Mīve-i luṭf u vefā cem' itmedür kārı tamām
Her kimüñ kim bāğ-ı 'ālem içre yārıdur Budak

Ğonce-i gülzār-ı hüsni ağızuñ gül-i ra'nā yüzüñ
Ravzi-i āşūfte-dil anuñ hezārıdur Budak (Ravzi: G 398, s. 294)

Lālezār-ı behcetüñ serv-i revānıdur *Budak*
Gülşen-i hüsnuñ nihāl-i ergavānıdur Budak

Tāk-i 'ömrüm mīvesi dirsem saña olmaz 'aceb
Bāde-i la'lüñ şarāb-ı zindegānıdır Budak

Saña bir dem hem-dem olan zinde olur Hızır'veş
Her sözüñ cāna hayāt-ı cāvidānıdır Budak

Görmedüm bir gül ki aña ırmege bād-ı hāzān
Gel vefā kıl nev-bahār-ı hüsnuñ ānıdur Budak

Ravzi şeftālū-yı la'lüñ ārzū eyler senüñ
Mīveler irişdi ihsānuñ zamānıdur Budak (Ravzi: G 399, s. 294)

Bir güzel şāh-ı gül-i Firdevs-i a'lādur *Budak*
Berg-i nāz ile tonanmış serv-i ra'nādur Budak

Büstān-ı hüsni içinde rāstı yüz luṭf ile
Mīve-i şīve bitürmiş şāh-ı zībādur Budak

Tatlu tatlu ağızuma söger şafā vü zevk ile
Mīve-i lā'l-i lebüñ şīrīn temāşādur Budak

Çok budağa kondı kılmadı qarārı murğ-ı dil
Şimdi serv-i kāmētüñ ol murğa me'vādur Budak

Tatlu tatlu mīve-i şīrīn lebüñ vaşf eylemek
Her kime müşkil gelürse baña hālvādur Budak

Ğirre olma bāğ-ı hüsne āhın alma 'āşıkuñ

Nice şāhı yile virmişdür bu dünyādur Budak

Merhamet kıl Zātī'ye sāyende hōş geçsün senün
Midhatün bāğında bir murğ-ı hōş-āvādur Budak

(Zati II: G 645, s. 149)

2.1.1.54 Ca'fer

Zaifi (ö. 964/1557), Sebzi (ö. 1520-1566) ve Zati'nin (ö. 953/1546) Cafer adlı sevgililere söyledikleri gazellerde bu kişilerin güzellikleri övülmüş, kimlikleri hakkında bilgi verilmemiştir:

La'lüne nisbet cihānda dadı yoğdur şekerün
'Aybdur añağ adın dişün katında gevherün

Hey nice da'vā-yı hüsn eyler güneş utanmayup
İşigünde her gün iy mäh olmışiken çākerün

Vireli müşgīn saçun ziynet dükān-ı hüsnüne
Kāsīd oldı işi bāzār içre misk ü 'anberün

Diş biler çeşmün ki datlu datlu içe kanımı
Acı acı dil virür her dem revā mı hancerün

Çande görse yüzini şu gibi meyl ider revān
'Āşık-ı dīdārı olalı Zā'īfī Ca'ferün (Zaifi: G 177, s. 147)

Güzeller zümresinün şehr-yārı şimdi Ca'fer'dür
Çapusında kul olan pādīşāh-ı heft-kışverdür

Helāk olur gören taşvīrini ol nağş-ı zibānūn
Melekdür yā perīdür dir yahūd rūh-ı muşavverdür

Berī idüp cihānın dil-rübāsından dil ü cānı
Ser-i zülfine bend eyler 'aceb mümtāz-ı dilberdür

Melāhat gülşeninde kāmētün nāzik nihāl olmuş
Yüzün gül gibi ra'nādur dehānūn gonca-i terdür

Cemālün Sebzi'ye 'arza kılursañ şubh-ı şādıkda
N'ola çokdan berü kūyuñda dil bir hāk-i aḥkardur (Sebzi: G 96, s. 304)

Maṭla'-ı hüsnin görüp kim olsa 'āşık Ca'ferün

Dir kelāmına aḥadīs-i meşārık Ca‘ferüñ

Ca‘fer-i şādık ḥaķı_ıçün olmaya bir ben kadar
Şubḥ gibi mihrinüñ yolında şādık Ca‘ferüñ

Ca‘fer-i Tayyār gibi kūyına uçmak diler
Cennet-i a‘lā ḥaķı cümle ḥalāyık Ca‘ferüñ

Dir imiş ‘āşıqları ser-cümle öldürsem gerek
Eyle yā Rab ḳavline fi‘lin muvāfık Ca‘ferüñ

Māhdur Zātī muşerref eyleyüp her menzili
Şan‘atı her-cāyılık olursa lāyık Ca‘ferüñ (Zatı II: G 782, s. 286)

2.1.1.55 Cān Memi

Yahya Bey’in (ö. 990/1582) aşağıdaki musammatına konu olan Can Memi, Sani (ö. 1586) mahlaslı kuloğlu şair olmalıdır. Yahya Bey’le iki mesleği de kesişmektedir. Âşık Çelebi, onun güzelliğinden uzunca bahseder. Memi, şahid olduğu gibi kendisi de şahid-bazdır:

Cān Memi demekle ma‘rūfdur. İstanbullıdır. Ḳuloğlıdır. Emīr Buḥārī mahallesinde olurdu. Bir mertebe şāḥib-i ḥüsn idi ki ḳavm-i cānda ve nesl-i insānda nazīri var idügi ma‘lūm degül idi. Ancak hem-tāsı āyīnede görünür, ol daḥı kemā hüve ḥaḳḳuhu mersūm degül idi. Mezbūruñ şöhreti gün gibi āfākı tutdı, ḥaḳ-ı ‘ālem zemān-ı Mesīḥ’üñ ölümlüsi dirilürken gökde istedüklerin yirde bulup bunuñ la‘l-i cān-baḥşı zuḥūr itmekle illere çeşme-i ḥayvāndan el yudurup çeşme-i cānlarından şovutdı. Āyīneye nazar kılsa baña beñzemege ne cānuñ var dirdi, ol sebebden āyīne-i çeşme-i ḥayvān yüze gelüp anuñla rū-be-rū olmaḳdan yacanurdu. ‘Uşşāḳ-ı dil-ḥasteleri dārü’ş-şifā-yı āstānına gelüp her biri cānın sürerdi, her birine ki şāfi cevāb virmek için lebin depredürdi, güyā bunların cānından oy virürdi. Bu şūr u şağabdan ḥalāş olmağcün ḥaṭṭı geldüğine cān otı gibi cānlar virürdi. Yılda bir kerre yüzün görmegi cānlarından yeg görürdi. Bu ḥāletle *hem şāhid u hem şāhid-bāz idi*, kendü gibi dil-berler lebin nuḳl idinüp bādecik emüp cāna cān ḳatardı. (Âşık Çelebi, Meşairü’ş-şuara: Kılıç, 2010c, s. 1483)

Yahya Bey’in ona “Mesih-i Sani” şeklinde hitap etmesi, onun mahlasına bir gönderme olmalıdır:

Ol perī-peyker melek-manzar ki ādem cānıdur
Cān bağışlar sözleri güyā *Mesīḥ-i şānī*dür

Hüblar sultānı cānlar cānı hānlar hānıdur
Cān Memi dirler aña ‘āşıkıların cānānıdur

Söylese rüy-yı celāl ile cilā-yı rūḥ olur
Dermendine cefā kılsa şifā-yı rūḥ olur
Dögse ihsān u vefā sögse ğıdā-yı rūḥ olur
Cān Memi dirler aña ‘āşıkıların cānānıdur

Fazl ile möhr-i Süleymān gibi ellerde be-nām
Yüzini bir kez gören biñ cān ile olur ğulām
‘Āşık-ı dil-ḥasteler anuñ dirisidür müdām
Cān Memi dirler aña ‘āşıkıların cānānıdur

Ehl-i diller arasında cān gibi merğūbdur
Bī-nazīr ü bī-mişāl ü bī-bedel maḥbūbdur
Kāmet-i mevzūnı şankim nūrdan mektūbdur
Cān Memi dirler aña ‘āşıkıların cānānıdur

‘Işık bāzārında derd ehlini baķduķca alur
Çeşm-i mestini temāşā eyleyen ḥayrān qalur
Şanasın rūḥ-ı muşavverdür adı cānān gelür
Cān Memi dirler aña ‘āşıkıların cānānıdur

‘Ālem içinde ḥayāl-i ḥāba beñzer şoḥbeti
Fūrķata tebdīl olur cān gibi āḥir vuşlatı
Ademe bāķī degüldür vuşlatınuñ devleti
Cān Memi dirler aña ‘āşıkıların cānānıdur

Hüsn ile meşhūrdur mihr-i cihān-ārā gibi
Yırde buldum gökde isterken seni ‘İsā gibi
‘Işık ile ölümlüsi olur gören Yahyā gibi
Cān Memi dirler aña ‘āşıkıların cānānıdur (Yahya Bey: Musammat 38, s. 211-213)

Yahya Bey’in bundan hemen önceki musammatı da Memi’ye söylenmiştir.

“Canım Memi” tabirinden burada söz konusu olan kişi de Can Memi olabilir:

Bir gice seyrümde gördüm on sekiz biñ ‘ālemi
Gün gibi tokuz tolaşdum bu sipihr-i a‘zamı
Ne melek gördüm saña beñzer ne nesl-i ādemī
Nev-cuvānum sevdüğüm hānum Memi cānum Memi

Bir nefes şems-i cemālüm olsa çeşmümden nihān
İşigün olur yaşum yıldızlarından āsumān
Zerrece sensüz görünmez gözüme mülk-i cihān
Nev-cuvānum sevdüğüm hānum Memi cānum Memi

Cümle ‘ālem ‘āşık olmuşdur saña biñ cān ile

Ꞑulı çok sultāna beñzersin begüm ‘unvān ile
Bende-i fermānuña zulm eyleme hicrān ile
Nev-cuvānum sevdüğüm hānum Memi cānum Memi

‘Ālemüñ beglerbegisisin güzeller hānısın
Cānumuñ cānānısın halk-ı cihānuñ cānısın
Āfitābısın bu devrānuñ meh-i tābānısın
Nev-cuvānum sevdüğüm hānum Memi cānum Memi

Ꞑalbümi maḥzūn idüp ağıyārumı şād eyleme
Ḥatırum yıꞑma raꞑıbüñ göñlin ābād eyleme
Āşinālıꞑ eyle Yahyā bendeñi yad eyleme
Nev-cuvānum sevdüğüm hānum Memi cānum Memi (Yahya Bey:
Musammat 37, s. 210-211)

Yine *Meşā ‘irü’ş-şu ‘arā*’dan öğrendiğimiz üzere Şair Husrev (ö. 1004/1595-96); Can Memi’nin Sipahi lakaplı bir dilberi sevmesi üzerine aşağıdaki beyiti söyler.
Buradaki “halayık can” tabirinden, söz konusu Memi’nin halayık olduğu anlaşılıyor:

Cān Memi, Sipāhī laḳab bir dil-ber sevdükde dimişdür.
Beyt
Lebi şīrīn yüzi ḥurşīd ruḥsārın ꞑamer dirler
Bu ḥüsn ile Sipāhīyi ḥalāyık cān sever dirler (Āşık Çelebi, *Meşairü’ş-şuara*:
Kılıç, 2010c, s. 1531)

2.1.1.56 Cemālū’d-dīn

Bu isme Zati’nin gazelinden bir beyitte rastlıyoruz:

Görüp ḥatṭuñ didi çeşmüm yaşum bārānı ḥavfinden
Siyeh yağmurluğın egnine almışdur *Cemālū’d-dīn* (Zati III: G 1173/2, s. 106)

2.1.1.57 Cemīl

Ubeydi (ö. 981/1573) ve muhtemelen 16. yüzyıl başlarında vefat eden Vasfı, bu ismi konu eden birer adet gazel söylemişlerdir:

Cām-ı ‘aşꞑuñ kim ki nūş eyler cihānda ey *Cemīl*
Bāğ-ı cennetde şarābı olur anuñ selsebīl

Camî‘-i şun‘unda gök çarhı muşanna‘ bir çerāğ
Māh-ı nev anuñ kenārında yanar rüşen fitl

Sen mu‘îni olıcağ gerdün görünüp aña çāh
Berk-i hātifden serî‘ü’s-seyr ola mūr-ı zelil

Ğullaruñ tek içene āb-ı zülāl-i lütfüñi
Şāhrāh-ı cūd ü in‘āmuñda ihsānuñ sebil

Çekmege bir kıl kadar zaḥmet şıratı geçmede
Lütfüñ olursa eger miskîn ‘Ubeydî’ye delil (Ubeydi: G 187, s. 132-133)

Hüblük peykerine ‘arz idicek ḥüsn Cemil
Saña ‘arz eylemiş ol ḥüsn zihî ḥüsn-i cemil

Lālenüñ bağına dāğ urdı şehā şevk-i ruḥuñ
Ğıldı çeşmüñ hevesi nergis-i şehläyı ‘alil

Ğarğ ol ey dil gözümün yaşına diñlen bir dem
Diñlenür ğarğ olıcağ şem‘ sirişkine fetil

Cān senüñ la‘l-i revān-baḥşuña ey şirîn-leb
N’ola meyl eylese *el-cinsü ile ‘l-cinsi yemil*

Neng ü nāmūsı bütün Vaşfinüñ ey dost sıduñ
Büt-şiken olduğı için didiler saña Ḥalil (Vasfı: G 40, s. 98)

2.1.1.58 Cerrāḥ-zāde

Gelibolulu Süruri (d. 897/1491-92 - ö. 969/1562) ve Zati’nin (ö. 953/1546) bu ismi konu eden şiirleri vardır. Ali Çelebi Efendi’nin (ö. 979/1572) de aynı isimli bir dilbere şiir söylediğini Âşık Çelebi’den öğreniyoruz:

Zemān-ı cevānide Cerrāḥ-zāde dimekle ma‘rūf bir dil-ber sevdükde bu
maṭla‘ı dimişdür ki
Maṭla‘
Mā ‘aşıkān-ı u āfiyet ez dest dādeim
Mecrūḥ-ı tiğ-i ğamze-i Cerrāḥ-zādeim³⁹ (Âşık Çelebi, Meşairü’ş-şuara: Kılıç, 2010b, s. 1116)

³⁹ Biz âfiyeti yitiren âşıklarız. Cerrah-zâde’nin gamze kılıcıyla yaralı olarak doğmuşuz.

Mecrūh iden beni çün o *cerrāh-zādedür*
Her yāra revzen oldı bu göñlüm güşādedür

Akıtdı hūn-ı ‘āşıkı müjgānı nış olup
Her ‘āşık uşşı gitmiş anuñ çün fütādedür

Ol müste‘idde sūhte olalı şuglümüz
Fikr-i dehān u ‘aynı ile mīm ü şādedür

Yād itdi kendüye beni yād eylemez yine
Hercā’idür egerçi anuñ meyli yādedür

Kaçma Sürūrī’den şanemā añlayup garaž
*Maḥbūb*dan murādı çü *pehlū-yi sādedür* (Gelibolulu Süruri: G 135, s. 121)

Cerrāh-zāde oklarını zaḥmuma fetīl
Zātī eger ki itmese olmazdı rāhatüm (Zati II: G 915/5, s. 419)

2.1.1.59 Cevrī

Mostarlı Hasan Ziyai’nin (ö. 992/1584) bir gazelinde yer alan bu isimin “tahallüs eylemek” ve “mahlas” tabirleri dolayısıyla bir mahlas olduğu anlaşılıyor. Bu mahlası kullanan Cevri (ö. 994/1585) Ziyai’yle aynı devirde yaşamış olduğundan, gazelde bahsi geçen şair Cevri olabilir:

O zālīm kim taḥallüş eylemişdür kendüye *Cevrī*
Cefāsı ḥāṭır-ı vīrānede boynumdadur cevri

Ne dil kurtuldı derdünden ne maḥlaş buldı cevrenden
Anuñ kim maḥlaş *Cevrī*dürür cevri ü cefā ṭavri (Mostarlı Hasan Ziyai: G 458/1-2, s. 216)

2.1.1.60 Cüsuḥ

Bu isimdeki sevgiliye sadece, Sebzi’nin bir gazelinde rastlıyoruz:

Kirpigün tır ideli kaşlarını yā *Cüsuḥ*’uñ
Öldürürsin nice ‘āşıkları zibā Cüsuḥ’uñ

Gelse reftāra kıyāmet koparur sidre haķı
Gülşen-i bāğ-ı leṭāfetde o bālā Cüsuḥ’uñ

Bilmezem ḥālī n’olur teşne-leb ü zār u nizār
Kerbelā-yı ğamuña düşdi dil eyvā Cüsuḥ’uñ

Baňa bülbul gibi feryād u fiğān itdürür āh
‘Ārızuñ olalıdan gül gibi ra’ñā Cüsuḥ’uñ

Söze geldükçe nice mürdeler iḥyā eyler
Leblerüñdür var ise Hızr u Mesīḥā Cüsuḥ’uñ

Döner isem olayın rāh-ı ğam içinde Yezīd
Ger şehīd itse beni gözleri şehlā Cüsuḥ’uñ

Gösterüp gün yüzi üstinde hilāl-ebrūsın
Sebzi’yi eyledi āşüfte vü şeydā Cüsuḥ’uñ (Sebzi: G 423, s. 482-483)

2.1.1.61 Çavuş-zāde

Medhi’nin (ö. 1006/1597-98) bu isimdeki sevgiliyi konu eden gazelinin tamamı için

bkz. 3. Bölümün “Baba mesleği/konumu belli olanlar” kısmı:

Anuñ ‘aks-i cemālidür güneş ‘arş-ı mu‘allāda
‘Aceb mi nūr-ı maḥẓ olsa leṭāfetle Çavuş-zāde (Medhi: G 466/1, s. 561)

2.1.1.62 Dāvūd

Zati’nin Davud ismindeki, müzisyen olması muhtemel olan sevgiliyi konu ettiği

gazelin tamamı için bkz. 3. Bölümün “Müzisyen” kısmı.

Eridür āheni ey dil laṭīf āvāzı Dāvūduñ
‘Acebdür Zöhre olursa eger dem-sāzı Dāvūduñ (Zati II: G 689/1, s. 193)

2.1.1.63 Dāvud Balı

Aşki’nin (ö. 984/1576-77) bir murabbaina konu olan Davud Balı’nın, mütekerrir

mısralarda belirtildiği üzere kuloğlu olduğunu anlıyoruz:

Ėamzesi ĥālın lebinde nokta-i mevhūm eder
Būsedden hıřm ile cān-ı ‘āřıkı maĥrūm eder
Alsa her āhen-dilūñ ĥalbin eline mūm eder
ř’ol ĥuloĥlu beg gūzel kim nāmı Dāvud Balı’dur

Ĥalk ol Leylī-veřūñ Mecnūn-ı ser-gerdānıdur
Cān ile begler āĥalar ĥulıdur ĥurbānıdur
‘Ařĥiyā ĥōrmek dilerseñ menzili Gūrāni’dūr
ř’ol ĥuloĥlu beg gūzel kim nāmı Dāvud Balı’dur (Ařki: Murabba 107/V-
VI, s. 145)⁴⁰

2.1.1.64 Dede

Bu isim bir tarikat dedesi intıbaı uyandırsa da 1600’den sonra öldüĥü bilinen Ravzi’nin ve 1566-67’de saĥ olan Livayı’nin şiirlerinde gūzellik unsurlarıyla anıldıĥı için divan edebiyatında konu edilen sevgili olarak kabul edildiĥi anlaşılmaktadır. Dede ismi Ravzi’nin, İdincik’in erkek gūzellerini övdüĥü 106 kıtalık muhammesinin bir kıtasına ayrılmıştır:

Birinūñ nāmı *Dede* mestūrdur peřmīnede
Kimse hem-rāĥ olımaz anuñla kibr ü kīnede
Kendi ĥōrūr miřlini ancaĥ hemān āyīnede
‘Andelīb-i cān u dildūr kim yarařur sīnede
Ĥaĥ budur bāĥ-ı İrem’dūr řehr-i İdincik ki var (Ravzi: Muhammes 3/64,
s. 124)

Ravzi ayrıca Dede’ye müstakil bir murabba ayırmıştır. Burada da bu kiři tasavvufi atıflardan ziyade, gūzellik unsurlarıyla öne çıkmaktadır:

Kūh-ı ĥamda itdüĥümce derd ile efĥān *Dede*
Raĥm idüp ben ĥasteye ĥiĥ ĥılmađuñ dermān *Dede*
Dilde fikr ü zikrüm olmişdur benüm her ān *Dede*
Cān *Dede cānān Dede* dil taĥtına sultān *Dede*

Ĥasretūñde her ne dem kim eylesem āĥ u fiĥān
Ėörüp anı ebr āĥlar nāle eyler āsmān
Ben dimek lāzım degül ĥālüm saña ĥünden ‘ıyān
Cān *Dede cānān Dede* dil taĥtına sultān *Dede*

⁴⁰ Ėalıřmada bu murabbain sadece iki kıtası yer almaktadır.

Başına aġar perī görse yüzüñ cānā *perī*
Görmedüm insān içinde saña beñzer *dil-beri*
Bizi hayrān eyle *la 'lūñ* hoşkasından gel beri
Cān Dede cānān Dede dil tahtına sultān Dede

Niçe demdür hankāh-ı *'ışkınıñ* ferrāşıyam
Pā-bürehne baş açık hıdmetde bir Bektāşiyem
Nāhun-ı hırmān ile lāyık mı ańsam kaşıyam
Cān Dede cānān Dede dil tahtına sultān Dede

Bir zamān Ravzī-şıfat idüp derūndan āh u zār
Haft-ı haddūñ yādına gitmezdi hātırdan ġubār
Şimdi hayrān eyleseñ *ma 'cūn-ı la 'lūñ*den ne var
Cān Dede cānān Dede dil tahtına sultān Dede (Ravzi: Murabba 21, s. 107-108)

Dede ismi Livayī'nin aşağıdaki gazelinde de sevgili vasıflarıyla işlenmiştir:

İy melāhat milketine hān olan sultān *Dede*
V'ey şehādet kişverine şāh olan bürhān Dede

Māh-ı tābān gibi bir gün şark kūyuñdan çıkup
Gire mi koynuma yā Rabb bir gice 'üryān Dede

Alur-idüm Hızr gibi çeşme-i cāndan hayāt
Aġzuma verse tudaġın çeşme-i hayrān Dede

Vire mi hīç la'lini senbūse gibi aġzuma
Gözleri mest-āne mey-gūn lebleri hayrān Dede

Yolına vermege ne-y-di cān u dilden cānumı
Ger ala-y-dı lutf-ile yā kahr-ile cānān Dede

Çeşm-i āhūsı-y-la kıldı cānumı benden şikār
Al-ile ol gözleri ala olan arslan Dede

Tekye-i miñnetde cānını fidā itmek diler
Rāhat-ı rūh-ı Livāyī yoluña qurbān Dede (Livayī: G 389, s. 426-427)

2.1.1.65 Dervīş

Bu isim birçok şairin şiirine konu olmakla birlikte bu isimde bir şair de mevcuttur.

Kınalızade Hasan Çelebi'yle (ö. 1012/1604) arkadaşlığı olan şair Dervīş'in (ö.

980/1572), bir nevcivan dilberi sevip ona beyit söylediğini, Hasan Çelebi'nin

tezkiresinden öğreniyoruz:

Ol takrîble mezbûr ile ülfet üzre olup diyâr-ı gurbet ü vahşetde istihkâm-ı mebnâ-i müvâneset ü sohbet kılınmış idi ve peyveste kandîl-i cânı revgan-ı sadâkatle enâre ve mâ-beynimizde müdâm rahîk-i 'atîk-i hullet peymâne-i yegâneğî vü vahdet ile âvâre olunmuş idi. Anda pîr-i fânî iken bir *dil-ber-i nev-cevânı sevüp* 'ışk ile 'âleme destân ve hüsn gibi meşhûr-ı cümle-i cihân oldukda vâlid-i mâcid münâsib-i hâl bu matla'-ı garrâyı diyüp mezbûra irsâl itmiş idi.

Beyt

Bâde-i 'ışk u cünûna eyleyüp peymâne ser
Bir cevân 'ışkına oldum mübtelâ pîrâne ser (Kınalızade Hasan Çelebi, Tezkiretü's-şuara: Sungurhan, 2017b, s. 357)

İshak Çelebi (ö. 943/1537), Cinani (ö. 1004/1595), Zati (ö. 953/1546), Hakani (ö. 1015/1606), Taşlıcalı Yahya (ö. 990/1582) ve yine Ravzi de Derviş isimli sevgililere şiirler yazmışlardır. Ravzi'nin Derviş'inin, mütekerrir mısralardan Mihaliç'te olduğu anlaşılmaktadır:

Kul oldı dil yine bir dilber-i cefâ-kîşe
Göñül vilâyetinüñ pâdişâhı *Dervîşe* (Üsküplü İshak Çelebi: G 253/1, s. 282)⁴¹

Virüp yolında dervîşâne keş-i cânı *Dervîşüñ*
Olursam tekye-i gamda n'ola kurbânı *Dervîşüñ*

'Aceb mi ehl-i diller şem'-i ruhsâruña cem' olsa
Cemâli rüşen eyler mekteb-i 'irfânı *Dervîşüñ*

Bakup reşk eylemezdüm pâdişâh-ı milket-i dehre
Olaydum bî-tekellûf bir gice mihmânı *Dervîşüñ*

Şu deñlü şöhet ü 'üvnânı vardur hüsn ile şimdi
Olupdur pâdişehler bende-i fermânı *Dervîşüñ*

Virüp dil naqdini dervîş-i dervîşân disem tañ mı
Maħabbet tekyesinde böyledür erkânı *Dervîşüñ*

Cinânî pâdişâh-ı mülk-i dehre ser-fürü' itmez
Olaldan bir gedâ-yı bî-ser ü sāmânı *Dervîşüñ* (Cinani: G 123, s. 526-527)

⁴¹ Gazelin tamamı için bkz. 3. Bölümün "Kuloğlu" kısmı.

Rakīb-i bed-likā ile tütarsın dā'imā pençe
Yazık engüşt-i sīmīne ne lāzım böyle işkence

Muḳarrer ḡonca sīr-āb olduğınca açılır ammā
İçerken bāde-i nābı iñen açılma ey ḡonca

Ḳalup ḡamhānede aḥşamlamazsañ ḡam degül zīrā
Yeter ey māh-rū her şeb ḡayālūñ baña eglence

Bulınmaz saña beñzer bir suḥendān u hūner-perver
Egerçi dil-rübālar çok lebi ḡonca beli ince

Cinānī *Dervīşūñ* evşāfın eyler la'1-i nābuñla
Hezārān āferīn ol şāhib-i ṭab'-ı ḡüher-sence (Cinani: G 209, s. 571)

Nola cān ü ḡöñül olsa ḡulı ḡurbānı *Dervīşūñ*
Bu 'ālem tekye-ḡāhında naḡīri ḡani *Dervīşūñ*

Hicābı keşf it ey şōfī temāşā ḡıl bu esrārı
Gören ḡalvā-yı la'lini olur ḡayrānı *Dervīşūñ*

Şeref vire felekde Müşterīye ṭālī'üm biñ yıl
Eger kim āsitānında olam mihmānı *Dervīşūñ*

Feleklerde görüp yüz şevḡ ile çarḡa semā' eyler
Olupdur ay ile ḡün mihri ser-gerdānı *Dervīşūñ*

Yürürler baş açuk yalın ayak 'uryān olup *Zātī*
Şacı meftūli abdāl eyledi çendānı *Dervīşūñ* (Zati II: G 781, s. 285)

Hākānī-şıfat biñ dil ü cān ile bu ḡün ben
Bir şāh-ı cevān-baḡta ḡul oldum adı *Dervīş* (Hakani: G 221/5, s. 317)

Çoḡaldı 'āşık-ı dīvāne vü 'uryānı *Dervīşūñ*
Ḳapusında ṭurur begler gibi dīvānı *Dervīşūñ*
N'ola biñ cān ile olsam ḡulı ḡurbānı *Dervīşūñ*
Güzeller pādīşāhı ḡublar sultānı *Dervīşūñ*

Leb-i cān-baḡşını gören Mesīhā dir ise ḡaḡdur
Muşavver rūḡdur endāmı yā ḡod nūr-ı muṭlaḡdur
Güneş gibi cihānda ḡadri 'ālī ḡöñli alçaḡdur
Güzeller pādīşāhı ḡublar sultānı *Dervīşūñ*

Hilāl ebrūsına mecnūn olanı sīne-çāk eyler
Ölümlü 'āşıkını şīve-i reftārı ḡāk eyler
Dem-ā-dem ḡamze-i cellādı ādemler helāk eyler

Güzeller pâdişāhı hūblar sultānı Dervīşūñ

Kaçan rüy-ı celāl ile baña ‘arz-ı cemāl eyler
Selāmum almayup ğamdan elif kaddümi dāl eyler
Semend-i ‘ışkı ben üftādesini pāymāl eyler
Güzeller pâdişāhı hūblar sultānı Dervīşūñ

Derūn-ı dilden anı kim ki sevmezse Yezīd olsun
Ġam-ı Yaḥyā gibi devrān içinde nā-bedīd olsun
Vücūdın Ḥaḳ belādan şaḳlasun ‘ömri mezīd olsun
Güzeller pâdişāhı hūblar sultānı Dervīşūñ (Yahya Bey: Musammat 35, s. 208-209)

Melāḥat gülsitānınuñ gül-i ḥandānidur Dervīş
Ma‘ārif güllerinüñ bülbül-i nālānidur Dervīş
Sa‘ādetle mürüvvet mülkinüñ sultānidur Dervīş
Mihāliç’de göreydün niçe ādem cānidur Dervīş

Egerçi cāmi‘ içre ol perī-peyker mu‘arrifdūr
Kitāb-ı cevri hep ez-berlemiş kân-ı ma‘ārifdūr
Vefā ta‘rīfini bilmez sen anı şanma ‘ārifdūr
Mihāliç’de göreydün niçe ādem cānidur Dervīş

Kaçan ta‘rīf okursa cāmi‘-i ḥüsn içre ol dil-ber
Semā‘a başlar anı gūş idüp mihrāb ile minber
Görüp taḥşīl ider ‘āşıklar anı vecd ü ḥāletler
Mihāliç’de göreydün niçe ādem cānidur Dervīş

Temāşā eyledüm cāmi‘de ol yār-ı süḥan-dānı
Du‘ā-yı ḥayrınıñ muḥtācı kılmış cümle insānı
Ġıdā-yı rūḥdur dirsem yaraşur anuñ elḥānı
Mihāliç’de göreydün niçe ādem cānidur Dervīş

Muḥabbet ḥānekāhında beni pīr eyleyüp cevri
Yakupdur cānum ey Ravzī o ḥāl-i fülful-i cevri
Bañadur cevri aḡyāra vefādur ‘ādet ü ṭavrı
Mihāliç’de göreydün niçe ādem cānidur Dervīş (Ravzi: Murabba 16, s. 100-101)

2.1.1.66 Dervīş ‘Alī

Zatı’nin, Ali isimli dervīşe yazdığı gazelin tamamı için bkz. 3. Bölümün “Dervīş” kısmı.

Beni öldürdi gözüñ heybeti Dervīş ‘Alī
Yine cān virdi lebün ḥāleti Dervīş ‘Alī (Zati III: G 1643/1, s. 410)

2.1.1.67 Dervîş Bālî

Kara Fazlî (ö. 971/1564) aşağıdaki musammatı Dervîş Bali adında bir nevcivana

yazmış, şiirde ona âşık olduğunu belirtmiştir:

O meh kim tekye-i hüsnuñ şeh-i şāhib-kemālidür
Güneş yaluñ ışıkdur hizmetinde pāy-mālidür
Göñül abdāldur ‘ışkında mest ü lāübālîdür
Bugün ol pîr ola mı *nev-cüvān Dervîş Bālî*’dür

Olup ol *nev-cüvānuñ* tekye-i ‘ışkında dil mihmān
Lebi esrārına cān ile oldı vālîh ü hayrān
Aña tāt u kabā terk itdürüp abdāl iden ‘uryān
Bugün ol pîr ola mı *nev-cüvān Dervîş Bālî*’dür

Geçelden tekye-i hüsni içre ol şeh şadr-ı hūbāne
Işıklar gibi ‘âşıklar baş açdı girdi meydāne
Bu resme ehl-i ‘ışkı eyleyen hayrān u dīvāne
Bugün ol pîr ola mı *nev-cüvān Dervîş Bālî*’dür

Ben anı ihtiyār idüp beni ol eyledi maqbūl
Kılupdur halka halka dūd-ı āhı boynuma meftūl
Ben abdālî işiginde iden bir boynı bağılu kıl
Bugün ol pîr ola mı *nev-cüvān Dervîş Bālî*’dür

Gice gündüz yanan nār-ı gam ile sîne dāğıdur
Kim anuñ tekye-i ‘ışkında bir yanar çerāğıdur
Mekānum rüz u şeb Fazlî anuñ ‘ışkı ocağıdur
Bugün ol pîr ola mı *nev-cüvān Dervîş Bālî*’dür

(Kara Fazlî: Musammat 9, s. 237)

2.1.1.68 Duḳā

Amrî’nin (ö. 930/1523-24?) bir gazelinde zikredilen bu ismin gerçek bir dükaya⁴²

(dük) mı yoksa adı Duka olan birine mi işaret ettiği konusunda bilgimiz bulunmuyor:

‘Amrî’yi bir güzel sever dirler
Kim i ki sevdüğü *Duḳā* mı ki (Amrî: G 129/5, s. 165)

⁴² Kelime, Mertol Tulum’un (2011) sözlüğünde “beg, begler begi, mîr-i mîrân” olarak karşılanmıştır. Ayrıca argoda penis, vajina ve para anlamları vardır. (Aktunç, 1990)

2.1.1.69 Ebri Şāh

Aşki'nin (ö. 984/1576-77) kullandığı terminolojiden akrobat olduğu anlaşılan Ebri

Şah'ın konu edildiği murabbain tamamı için bkz. 3. Bölümün "Oyuncu" kısmı.

Revnağ-ı cem'iyet-i ehl-i şafādur *Ebri Şāh*
Hüsn-i hulk ile ser-āmed dil-rübādur Ebri Şāh
Pür-hüner bir 'işve-ger lu'bet-nümādur Ebri Şāh
Merdüm-i çālāk-ı meydān-ı vefādur Ebri Şāh (Aşki: Murabba 96/1, s. 134)

2.1.1.70 Eledo

Bu isme en yakın olarak tespit edilebilen kelime Yunanca "Gel" anlamına gelen "elado"dur. Ayrıca "elado etmek" in "çalmak, ele geçirmek" anlamları olduğunu öğreniyoruz. (Aktunç, 1990) Ancak Ravzi (ö. 1600'den sonra) ve Hayreti'nin (ö. 941/1534-35) gazellerinde geçen Eledo, özel isim olmalıdır:

Ey benüm mäh-ı tal'atum *Eledo*
Hey benüm mihr-i devletüm Eledo

Canda yok sen gidel'den ārāmum
Tende kalmadı tākātüm Eledo

Ğoma kūy-ı nūhust içre beni
Ğandasın hey sa'ādetüm Eledo

Beni cūy-ı sirişke ğark itme
Hey meded serv-ķāmetüm Eledo

Ğam-ı çeşmüñle ben helāk oldum
Gitme hey 'ayn-ı āfetüm Eledo

Döyemez cān firākuña cānā
Dilde kalmadı rāhatum Eledo

Yohsa ķā'il degül misin haşre
Eledo hey kıyāmetüm Eledo

Beni Ravzī'veş eyleme ğam-keş
Ğoma dilde melāletüm Eledo (Ravzi: G 467, s. 322)

Ëy kaşı rā-yı rahmetüm *Eledo*
Ağzı mīm-i maḥabbetüm *Eledo*

Saña düşmez yabanda şalınma
Eledo serv-i kāmētüm Eledo

‘Āşıkına kıya kıya bakıcı
Ëy gözi kaşı āfetüm *Eledo*

Baňa sensüz muḥāl imiş dirlik
Tende cān u cānda rāḥatūm *Eledo*

Ḥayretīyi ğamuñ helāk etdi
Zāyir ol bārī türbetüm *Eledo* (Hayreti: G 473, s. 453)

2.1.1.71 Emīr-zāde

Bu ismin Sehi Bey’in (ö. 955/1548) gazelinin bir beytinde yer aldığını görüyoruz:

Ḥüsn içinde *Emīr-zāde* gibi
İtdi ḥālūñ ‘imāmesini yeşil (Sehi Bey: G 147/3, s. 240)

2.1.1.72 Eşref-zāde

Bu isme Gelibolulu Suni’nin (d. 890/1485-86 - ö. 941/1533-34) bir gazelinde denk gelmekteyiz. Bir murabbaında Üzümcüzade isimli başka bir sevgiliyle, bu sefer

Eşrefoğlu olarak anılan da aynı kişi olmalıdır:

Şimdi ben bir āfitābuñ olmuşam dildādesi
Āsumān gömgök delüsidür zemīn üftādesi

Ṭuramaya dil ayağ üstine bezm-i ḥaşre dek
Şöyle sermest itdi anı ‘ışk-ı yāruñ bādesi

Suya şaldum dir ise ey dil inan gerçek durur
Rehn-i meydür şeyḥ-i şehruñ bilürüm seccādesi

İdemez yanınca şalınıp ayak seyrānını
Olmayan ol serv-ḳaddūñ sāye-veş üftādesi

Yire göke şıgmadı şevkindan anuñ āfitāb

Şun‘inüñ görseñ nice mehrûdur *Eşref-zâdesi* (Gelibolulu Suni: G 200, s. 119)

İki serv-kāmete şimdi cihān dildādedür
Sāye gibi yollarına cān u dil üftādedür
Anlaruñçün halk şimdi heb gavgādadur
Biri *Eşrefoğlu* birisi *Üzümcüzādedür*

Kara tonlu Ka‘bedür biri birisi kıblegāh
Eşrefi sâ‘atde toğmışdur şanasın mihr ü māh
Bu şanemlerdür iden İslām mülkini tebāh
Biri *Eşrefoğlu* birisi *Üzümcüzādedür*

Ol iki tāze nihāl-i servler boydaşlar
İki şems-i ‘ālem-ārālar iki adaşlar
Ol güzellikde ser-āmedler cefāya başlar
Biri *Eşrefoğlu* birisi *Üzümcüzādedür*

Her kişi bir bī-vefā derdinden iñler dāyimā
Ol iki zālīm elinden n’eyleyim yā Rabbenā
Hey müselmānlar cefā idenlerüñ her dem baña
Biri *Eşrefoğlu* birisi *Üzümcüzādedür*

La‘l-i Şīrini firākı bağrumı hūn idenüñ
Leylī-i zülfi hevāsı cānı meftūn idenüñ
Kūh-ı gāmda Şun‘ıy Ferhād u Mecnūn idenüñ
Biri *Eşrefoğlu* birisi *Üzümcüzādedür* (Gelibolulu Suni: Murabba 4, s. 34-35)

2.1.1.73 Eyyüb

Zatı’nin aşağıdaki gazeli Eyüp isminde bir mahbuba yazdığı anlaşıyor. Bu kişinin sevgili vasıflarıyla övülmesinden başka hakkında bir bilgi verilmemiştir:

Eger kim görmek isterseñ bütün ‘ālem deger hūbı
Gözüñ aç hāb-ı gāfletden temāşā eyle *Eyyübı*

Bi-haqq-ı Sūre-i Yūsuf getürdi şanmañuz devrān
Vücūda devr-i Yūsufdan beru bu deñlu mahbūbı

Meger firdevs-i kūyında görübdür kāmetin anuñ
Taḥayyür baħrine taldı şalup baş aşığa Tūbī

Günāhum görse şabr itmez baña çok cebr ider Eyyüb
Muḥammed ‘ışkına yā Rab naşīb it şabr-ı Eyyübı

Şararmış beñzi hōrşidüñ ser-ā-ser ditrer endāmı

Olubdur ey gönül gâlib o mâhuñ hüsni mağlûbı

Koyup tesbîhi ey Zâtî du ‘âlar ideler aña
Eger bu hüsni ile anı görürse cevâ-ı Kerrübî (Zati III: G 1690, s. 438-439)

2.1.1.74 Fahrî

Bu isim Zati’nin (ö. 953/1546) bir gazelinde yer almaktadır. Aynı isimde bir de şair vardır. (ö. 946/1539-40). Sehi Bey (ö. 955/1548), tezkiresinde ondan şöyle bahseder:

Semâniyede müderris iken fevt oldı. Gâyetde kâbil ve ehl-i ma‘rifet fazıl
netâyic-i tab‘ı laţîf ve vâridât-i zihni münîf her vech ile mi‘yâr-i kelâmda
sühân-perdâz ve şâhib-fazl arasında mümtâz nâzûk-tab‘ bir hoş yigit idi.
(Sehi Beg, Heşt-Bihişt: İpekten, Kut vd., 2017, s. 63)

Gazeldeki Fahrî’nin güzellik unsurlarından başka bir ayrıntı verilmediği için bu iki Fahrî’nin aynı kişi olup olmadığı hakkında kesin bir hükme varamıyoruz:

Cemâlûñ bağ-ı cennetdür boyuñ serv-i revân *Fahrî*
Senûñ serv-i revânuñdan ider serv revân Fahrî

Günâha girme incitme Muhammed ümmetin luţf it
Şefâ‘at eylesün dirseñ saña İki Cihân Fahrî

İşigüñden cüdâ görüp beni yaşın yaşın ağlar
Yüzine dest-mâli ebr tutup âsümân Fahrî

Deñizlerde görinenler cezâyir şanma deryâlar
Yaşumdan başına toprak koyup ister emân Fahrî

Kem er midür bu gün meydân-ı ‘ışkuñ içre bu Zâtî
Bilûñ çoçmağ için kıldı zerini der-miyân Fahrî (Zati III: G 1641, s. 408-409)

2.1.1.75 Fazlı

Kanuni dönemi şairlerinden Sebzi’nin murabbaında yer alan, İstanbul’da güzelliğiyle öne çıkan bu sevgili belki de Zati’nin öğrencisi olan şair Kara Fazlı’dır (ö. 971/1564):

Ƙalem-i ſun‘ ı alaldan ele naĳĳāſ-ı elem
Yazmadı naĳſ-ı ħaĳ u ħāl-i miſāl̄ine meſel
Olımaz ħūr u perī ħüsnine ‘ālemde bedel
Yoĳ durur *Fazlı* gibi ſehr-i Sitanbul’da güzel

Eyler isem n’ola bir nāzına biñ dürlü niyāz
Ƙorĳarın aĳlar isem fāſ ola göñlümdeki rāz
Yaraſur eyler ise ‘āſıĳına ſīve vü nāz
Yoĳ durur Fazlı gibi ſehr-i Sitanbul’da güzel

Œem‘ -i ruĳsārını ‘arz eylese pervānesiyem
Zülfı zencīrinüñ āſüfte vü dīvānesiyem
Çeſm-i meyĳānesinüñ bāde-i meſtānesiyem
Yoĳ durur Fazlı gibi ſehr-i Sitanbul’da güzel

Yürise ſīve-i nāz ile kıyāmet ƴoparur
Çeſm-i ser-mesti ile fitne vü āfet ƴoparur
Ān-ı ħüsnini gören ſevĳ ile ħālet ƴoparur
Yoĳ durur Fazlı gibi ſehr-i Sitanbul’da güzel

Sebziyā düſſe aña merdüm ü ħalkuñ naĳarı
Terk ide ‘āſıĳ olup yolına cān ile seri
Diyeler ſāhid olup ħüsnine ħūrī vü perī
Yoĳ durur Fazlı gibi ſehr-i Sitanbul’da güzel (Sebzi: Murabba 18, s. 247-248)

2.1.1.76 Feraĳ

Bu isimdeki sevgilinin, Zati’nin bir gazelinde yer aldığını görüyoruz:

Gül yüzin ‘arz itdügince verd-i ħandānum *Feraĳ*
Gülſen-i ‘ıſĳ içre olur bülbul-i cānum feraĳ

Œād ü ħandān ü feraĳ ĳam-ĳāneme vırsün ſeref
Maĳdeminden eylesün ĳalb-i perīſānum feraĳ

Her günüm ‘ıd-i ſerīf ola ſebüm ĳadr ü berāt
Külbe-i aĳzānuma olursa miĳmānum Feraĳ

Ol feraĳdan ĳonca-veſ ĳāk-i ĳirībān eyleyem
Dirse ben ĳam-ĳīnine murĳ-ı ĳōſ-elĳānum Feraĳ

Ben faĳīri itdi Zātī ‘ıſĳ ſāh-ı mülk-i naĳm
İtmesün mi okuyan maĳzūnı dīvānum feraĳ (Zati I: G 101, s. 101)

2.1.1.77 Ferdî

Hilali (ö. 950/1543) ve İshak Çelebi'nin (ö. 943/1537) şiirlerinde kullanılan bu isim, aynı tarihlerde yaşamış ve erkeklerle aşk maceraları tezkirelerde uzun uzun anlatılan şair Ferdî'yi (ö. 962/1555) hatırlatmaktadır.⁴³ Âşık Çelebi (d. 926/1520 - ö.

979/1572), tezkirelerin güzelliği konusunda ittifak ettiği Ferdî için şunları yazar:

Zemânında ruḥ-ı zîbâsı bahâr-ı ḥüsnüñ nev-şükûfte verdi ve kıdd-i bâlâsı
cûybâr-ı leṭâfetüñ serv-i nâz-perverdi idi ve luṭf-ı ṭab'ı ve cevdet-i zihni kitâb-
ı ma'ârifüñ varâk-neverdi idi. (Âşık Çelebi, Meşairü's-şuara: Kılıç, 2010c, s. 1159)

Aşağıdaki örneklerde söz konusu edilen Ferdî de güzelliğiyle öne çıkmaktadır:

Gülşen-i ḥüsnüñ ruḥuñ gibi gül-i ḥandânı yok
Goncenüñ öykünmege la'lüne cânâ cânı yok

Gerçi çokdur pâdşâhân-ı cihân-ârâ ötey
Mısr-ı ḥüsnüñ şimdi *Ferdî* gibi bir sultânı yok

Günde biñ kez öldürür bir kerre tırmaz 'ahdine
Âh elinden ol nigâruñ 'ahdi vü peymânı yok

Çâresin derd-i ğamuñ benden şorarsañ iy gönül
Ölmeden ğayrı hele ben bildüğüm dermânı yok

Şerḥ olunmaz vaşf-ı ğam gelmez zebâna derd-i dil
İy Hilâlî ğuşsa-i hicrânımuñ pâyânı yok (Hilali: G 47, s. 119)

Cân virüp bir güzeli sevmeye n'eydi İshâk
Behcet-i ḥüsn ile *Ferdî* gibi mümtâz olsa (Üsküplü İshak Çelebi: G 262/5, s. 289)

2.1.1.78 Ferhâd

Hemen hemen aynı tarihlerde yaşamış olan Zaifî (ö. 964/1557), Sehi Bey (ö. 955/1548) ve Zati'nin (ö. 953/1546), adı Ferhad olan sevgililere söyledikleri gazeller

⁴³ Ferdî'yle Mustafa Ağa'nın hikâyesi için bkz. 3. Bölümün "Asker Sevgili" kısmı.

aşağıdaki gibidir. Bu şiirlerden Ferhad'(lar)ın kimlikleri hakkında bilgi edinemiyoruz:

Beni âşüfte-hâl itdi şacı sevdâsı *Ferhād'*uñ
Delürdüm tağlara düşdüm olup şeydâsı Ferhād'uñ

'Aceb mi şeh-süvār-ı nāz olursa milket-i Rūma
Nişāndur nāme-i hüsne kaşı tuğrāsı Ferhād'uñ

İrerse göklere başı boyına beñzemez tūbā
Olupdur sidreden a'lā kad-i bālāsı Ferhād'uñ

Yaluñuz ben degül gül-zār-ı hüsne karşı āh iden
Niçe bülbüller inletdi gül-i ra'nāsı Ferhād'uñ

Hoş aındum tīşe-i āh ile ol şīrīn-dehen göñlin
Kaya kesmekde olmuşam Sehī üstādı Ferhād'uñ (Sehi Bey: G 130, s. 230)

Cānuma biñ cān viren şīrīn-sūhan *Ferhāddur*
Gonce-veş dil-teng iden hüsrev-dehen Ferhāddur

'Aklımı âşüfte vü göñlüm perīşān eyleyen
Zülf-i 'anber-bū şacı müşgīn-resen Ferhāddur

Bāğ-ı vaşlında şarāb-ı la'lini nūş itdürüb
Mevsim-i gülde baña tevbe-şiken Ferhāddur

Mürtezā haqqı maḥabbet zü'l-fikārını uran
Ol hüseynī-hulq u ol hüsni ḥasen Ferhāddur

Mihr-i hüsni revzen-i çeşmüme doğup her seher
Hāne-i göñlümi rüşen eyleyen Ferhāddur

Himmeti iksīriyle ḥāki ḥāliş zer ider
İy Za'īfī la'l-i leb sīmīn-beden Ferhāddur (Zaifi: G 90, s. 94)

Beni şūrīde itmişdür leb-i şīrīni *Ferhāduñ*
Niçün kılmaz nazar ol gamze-i bī-dīni Ferhāduñ

'Aceb kühsār-ı fūrkatde ne içün itdi dīvāne
Eger kim yoğ ise ben derd-mende kīni Ferhāduñ

Nice kılsun eğer aña benüm bu tīşe-i cehdüm
Ki seng-i Bīstūndan pek dil-i sengīni Ferhāduñ

Raķībūñ tīşe-i kahr ile kalbin eyle biñ pāre
Hemīşe tağ u taş kesmekdürür āyīni Ferhāduñ

Yanumca tağ u taş āheng ider āh ü figān itsem
Olaldan Zātī'yā bir 'āşık-ı ğam-gīni Ferhāduñ (Zatī II: G 764, s. 268)

2.1.1.79 Ferruḥ

Bu isimdeki sevgililerden Aşki (ö. 984/1576-77), Meali (d. 895/1490 - ö. 943/1535-36), Seyyid Şerifi Mehmed (ö. 1040/1630), Şemsi Paşa (ö. 988/1580), Medhi (ö. 1006/1597-98), Taşlıcalı Yahya (ö. 990/1582), Zaifi (ö. 964/1557) ve Zati'nin (ö. 953/1546) gazellerinde söz edildiğini görüyoruz:

Görünelden göze endām-ı *Ferruḥ*
Dilümden gitmez oldu nām-ı *Ferruḥ*

Benüm ḥāl-i dil-i zārum İlāhī
Kim ola eyleye i' lām-ı *Ferruḥ*

Bu ben āşüfte-ḥālün şıḥhatına
Du'ā-yı ḥayrdur düşnām-ı *Ferruḥ*

Çek ey dil başuña ta ḥaşr olunca
Kara yazuymış ālām-ı *Ferruḥ*

Göñül mürği muḳayyed düşdi 'Aşķī
Girfitār eyleyelden dām-ı *Ferruḥ* (Aşki: G 36, s. 169)

Yine faşl-ı bahār irdi feraḥ devrānıdur *Ferruḥ*
Geçür 'ömri şafāyile dem ü devrānıdur *Ferruḥ*

Senün ser-mest çeşmünün katı ser-ḥoşıdur cānum
Senün ḥaṭṭ-ı ğubāruñun göñül ḥayrānıdur *Ferruḥ*

Çün oldu mu'tedil eyyām kemāl ehli-yile nūş it
Muḥibb olana kıl in'ām ki dünyā fānidür *Ferruḥ* (Meali: G 77, s. 269)

Yetiş ey cānumun cānānı *Ferruḥ*
Çü sensin derdümün dermānı *Ferruḥ*

Yazılmış şafḥa-i rūyuñda gördüm
Zamānuñ ḥusrev-i devrānı *Ferruḥ*

Didüm kimdür 'aceb serdār-ı ḥübān

Didiler ol melaḥat kānı Ferruḥ

Cihān ansuz kuru bir cisme beñzer
Olupdur bu cihānuñ cānı Ferruḥ

Dil-i Medḥī'yi cāy itsen yaraşur
Göñüller taḥtınıñ sultānı Ferruḥ (Medhi: G 96, s. 372)

Gel iy derd ehlinüñ dermānı *ferruḥ*⁴⁴
Göñül iqliminüñ sultānı ferruḥ

Yüzüñ firdevsini iden temāşā
Unıdur ḥūrī vü ğılmānı ferruḥ

Virürdüm buse-i la'lüñ alurdum
Tamāmet milket-i 'Osmān'ı ferruḥ

Lebüñ 'āşıklarına kıyma şāhum
Yumazlar ḳan-ıla çün ḳanı ferruḥ

Fedā olsun yoluña cān u başı
Ki sensin Şemsī'nüñ cānānı ferruḥ (Şemsi Paşa: G 34, s. 252)

Alup şabr u ḳarārum rüy-ı *ferruḥ*⁴⁵
Bilüm бүkdi ğam-ı ebrü-yı ferruḥ

Mu'aṭṭar eyledi bāğ-ı cihānı
Şemīm-i zülf-i 'anber-büy-ı ferruḥ

Ne ḥāşıldur gülistān-ı cihāndan
Ger olmasa ḳad-i dil-cüy-ı ferruḥ

Alup 'aqlum perīşān itdi göñlüm
Seḥer ki nergis-i cādū-yı ferruḥ

Ḳabül itse Şerīf-i ḥaḳīri
Olurdi çāker-i Hindū-yı ferruḥ (Şerifi: G 79, s. 188)

Ḳāmetüm āh oḳına çünki kemāndur *Ferruḥ*
Da'vīye ma'nī vü hem 'ışḳa nişāndur Ferruḥ

Sen ki şemşir ile 'āşıkларуñı öldüresin
Ne mübārek dem ü ne ḳutlu zamāndur Ferruḥ

Çarḥ-ı ğaddār gibi vuşlatuñuñ va'deleri

⁴⁴ Alıntılanan çalışmada küçük harfle yazılmıştır.

⁴⁵ Alıntılanan çalışmada küçük harfle yazılmıştır.

Her kime gercek ise baña yalandur Ferruḥ

Söze geldükce olur tūḫ-i ṣīrīn-güftār
Cāme-i sebz ile bir serv-i revāndur Ferruḥ

Beni pīr eyledi bu zāviye-i ğamda velī
Nev-resīde daḫi bir tāze cuvāndur Ferruḥ

Cānum ağzuma gelür buse kinār idince
Sīm-ten ğonca-dehen mūy-miyāndur Ferruḥ

Ṭoĝmadı başuma devlet güneşi ey Yahyā
Gelmedi ḥānemüze ḫayli zamāndur Ferruḥ (Yahya Bey: G 47, s. 310)

İy leṭāfet çemeni içre gül-i ter *Ferruḥ*
V'iy gül-istān-ı melāḫatde semen-ber Ferruḥ

Ne perīsin ki ḫalur ḫüsnüñe ḫayrān melek
Ne beşersin ki gören üstüñe dītrēr Ferruḥ

Aĝzuñ ölçüsini aldum güzelüm zerrece yok
Ḳılca bilüñ ḫaberini viremezler Ferruḥ

Ş'olkadar muşḫaf-ı ḫüsnüñ okıdum dün gice kim
İşkuñ āyetlerini eyledüm ezber Ferruḥ

Söyleseñ gülīşekerler şaçar iy cān dudaĝuñ
Leblerüñ baña gelür ḫand-i mükerrer Ferruḥ

Oldı rüsvā vü melāmet delü gibi göñlüm
Zülfi zencīrine bend ideli dil-ber Ferruḥ

Didiler böyle kim āşüfte-dil eyledi seni
İy Za'īfī didüm ol zülfi mu'anber Ferruḥ (Zaifi: G 44, s. 64-65)

Māh-ı nev gibi eger gelse kināra *Ferruḥ*
Ṭālī'-i naḫsüm ola sa'd ü sitāre ferruḥ

Gelmedüñ menzilüme māh gibi bir gice āh
Bilmezin ṭālī'-i naḫsüm neye vara Ferruḥ

Çıķup eflāke biri mihr ü biri māh oldı
Nār-ı mihrüñden iki dāne şerāre Ferruḥ

Māh içinde elifüñ 'aynı olan enf itmiş
Bedri engüşt-i Nebī-veş iki pāre Ferruḥ

Bizde aḫşamlaya bir şeb toĝa göñlümden o bedr

Ṭālī‘-i naḥsüm ola Tañrı oñara Ferruḥ

Bir şabāḥ aç gözüñi başuña gün toğdı dise
Ṭālī‘üm ḥāb-ı nuḥūsetden uyara Ferruḥ

Gün gibi karşıdan ol meh çıkagelse Zātī
Gün toğa başumuza ola sitāre ferruḥ (Zatı I: G 106, s. 106)

2.1.1.80 Fethī

Bu kişi veya kişilere Nev‘i (d. 940/1533-34 - ö. 1007/1599), Üsküplü Atâ (ö. 1524-1552) ve Yakini’nin (ö. 976/1568/69) gazellerinde rastlıyoruz:

Ey sözi kâşif-i esrār-ı nihānum *Fethī*
Lebi miftāḥ-ı der-i maḥzen-i cānum *Fethī*

Zamm idüp ḥāl-i ruḥın ḥaṭṭına fettānlıkda
Dilleri kesr iden āşüb-ı cihānum *Fethī*

Komadı dilde sükūn ol kadi şīrīn-harekāt
Reşk-i tūbā-yı cinān naḥl-i revānum *Fethī*

Ḥaṭ-ı müşgīn mişālī dili āşüfte kılup
Eyledi zīr ü zeber şāḥ-ı cihānum *Fethī*

Cerr ider būs-i leb-i la‘lūñi Nev‘ī-i gedā
Kıl ‘atā pīr olası tāze cūvānum *Fethī* (Nevī: G 553, s. 554)

Vuşlatuñ cerrini ref‘ eyleme cānum *Fethī*
Naşb-ı nefis itme belā zammına cānum *Fethī*

Zekānuñ sībi virür kalb-i za‘īfe kuvvet
Teşneyem kandur eyā tāze cevānum *Fethī*

Feth-i ıklīm-i murād-ı dil-i dīvāne gibi
Ṭop-ı ḡabḡabla olur kal‘a-i cānum *Fethī*

Ne girībān ü etek var ne kabā var ne ‘Atā
Ne mekīnem bu cihānda ne mekānum *Fethī* (Üsküplü Atâ: G 101, s. 269)

Feth-i bāb eylese fettāḥ ışığı ka‘besini
Kılsa meftūḥ ḥabīb-i dil ü cānum *Fethī*

Gel yetiş leşker-i şādīyle meded nuşret kıl

Ceyş-i ğam aldı beden burcunı cānum Fethī

Ġam tılısm olsa ‘aceb mi dil-i vīrānede kim
Sen cūvān ‘ışkı-durur genc-i nihānum Fethī

Şalma derbend-i ğama eyle der-i vaşlı gūşād
Yeter it zār beni rūh-ı revānum Fethī (Yakini: G 194, s. 259)

2.1.1.81 Fethullāh

Hüdayi-i Kadim’in (ö. 991/1584) murabbaında yer alan ve güzellik unsurlarından başka hakkında elimizde bilgi olmayan Fettullah; ister istemez, aynı dönemde yaşadıkları, adı Fethullah olan Arif (ö. 970/1562) mahlaslı şairi hatırlatıyor:

Tulu ‘itdi melāḥat maṭla ‘ından gün gibi ol māh
‘Alā ‘ayneyke ‘aynillāh didi her ‘āşık-ı āgāh
Celāl ü ‘izzet ü şevketle taḥt-i ḥüsne oldu şāh
Leṭāfet mülkini feth eyledi ğamzile *Fethullāh*

Alaylar bağlayup zülfi çeker müjgānı ḥançerler
Emān virmez hemān karşına kim gelse ḥançerler
Yolına cān u ser virse revādur nice serverler
Leṭāfet mülkini feth eyledi ğamzile Fethullāh

Görenler itseler n’ola aña taḥsīn şābāşı
Dil-āverler gibi tīr ü kemān almış ele başı
Sipāh-ı ğamzesine kākūlin idüp bölük başı
Leṭāfet mülkini feth eyledi ğamzile Fethullāh

Yüzi feth āyetidür kāmētidür āyet-i nuşret
Perī şeklinde taşvīr itmiş anı Mānī-i kudret
Bugün meh-rūlar içre gün gibi bulsa n’ola şöhret
Leṭāfet mülkini feth eyledi ğamzile Fethullāh

Hüdāyī ‘ömri ol māhuñ cefāsı gibi çoğ olsun
Aña yavuz şanan mihr ü vefāsı gibi yoğ olsun
Dem-ā-dem ṭal‘atī nūruyla ‘ālem pür-fürūğ olsun
Leṭāfet mülkini feth eyledi ğamzile Fethullāh
Murabba 14, s. 96-97)

(Hüdayi-i Kadim:

2.1.1.82 Feyyāz

Bu isimdeki sevgiliye Cınani'nin (ö. 1004/1595) bir gazelinde rastlıyoruz:

Cevher-i 'aklı olan kıldı fenādan i'raḥ
Bildi hem-reng-i beḳā olmaduḡın bu a'rāz

Yeñilendi göricek 'arızuñı derd ü elem
Belürür faşl-ı bahār olsa ṭabībüm emrāz

Alalı naḳd-i dil ü cānı görünmez la'lüñ
Beñzer ol kimseye kim itmiş ola istikrāz

Beni kırtardı gamuñ ḡayra izāfetden hep
Ḥālet-i 'ıṣṣuñı feyḫ itdüḡi demde Feyyāz

Göñül āyīnesini jeng-i kederden pāk it
Ḳalmasun ya'nī derūnuñda Cınānī aḡrāz (Cınani: G 89, s. 508)

2.1.1.83 Gülāle

Livayî'nin (ö. 974'te saḡ/1566-67'de saḡ) divanında yer alan; ikisi erkek, biri kadın üç köleye söylenmiş gazellerden gulam Gülale'yi konu edeninin tamamı için bkz. 3.

Bölümün "Köleler" kısmı.

Gülāle ism-i Ġulām
Yā Rabb ḳoḳam mı ince miyānın *Gülāle*'nüñ
Ḳoḡulayam mı ḡonca-dehānın *Gülāle*'nüñ (Livayî: G 260/1, s. 341)

2.1.1.84 Ḥabīb

Lamî'nin (ö. 938/1532) bir gazelinde rastladığımız bu kelimenin bir erkek sevgili ismi olduḡu anlaşıyor:

Cān şaydın ider gözleri āhūsı *Ḥabīb*büñ
Şan dām-ı belādur ḡam-ı ḡiysūsı *Ḥabīb*büñ

Ḥamr ırmaḡı içinde İrem naḡline beñzer
Çeşmümde ḡayāl-i ḳad-i dil-cūsı *Ḥabīb*büñ

Nergis giceler uyhu yüzün görmese tañ mı
Meshûr kılubdur gözi cāzûsı Hâbîbüñ

Mihrāba sücûd itdüre eylerse işâret
Bir kez yañılup kûşe-i ebrûsı Hâbîbüñ

Şan gülşen-i ruhsârına gül dirmege girmiş
Dürdâne bugün beñleri hindûsı Hâbîbüñ

Hurşîd ü kamer olsa nola böyle cihân-tâb
Olmasa idi hüsni terâzûsı Hâbîbüñ

Şalınsa kıyâmet koparur Lâmi‘î ol serv
Bâlâsı belâdur dile toğrısı Hâbîbüñ (Lamii: G 274, s. 271)

2.1.1.85 Hâcî

Zatî’nin (ö. 953/1546) divanındaki iki adet gazelin konusunu oluşturan bu kişinin isminin anlamından ötürü gazellerin hac unsurlarıyla örüldüğünü görüyoruz. Hacı da yine güzellik unsurları ve vafedilişiyle divan edebiyatındaki sevgili tipinin özelliklerini göstermektedir:

Benüm Ka‘bem benüm kıblem benüm çok sevdüğüm Hâcî
Şafâda la‘lûññ Zemzem bi-hakkı Merve muhtâcı

Varup kûyuñ tavâf idüp yüzüñi görmese ‘âşık
Aña beñzer ide haccı vü nûrı görmeye hâcî

İzüñ tozın şabâ göke çıkarsa tura yirinden
Melekler ayda hōş geldüñ gözüm nûrı başum tâcı

Lebini şekkere teşbîh idermiş her hâlâvetsüz
Eger ey baħr-i eşküm acır iseñ gel aña acı

Göreldeñ la‘l-i şîrîññ nigârâ Zâtî’nüñ tab‘ı
Olubdur midhatüñ şehrinde şeker-rîz ü hâlvâcı (Zatî III: G 1636, s. 405-406)

Yañağüñ pertev-i nûr-ı cebîn-i Muştafâ Hâcî
Tuțağüñ ‘ayn-ı Zemzemdür virür cāna şafâ Hâcî

Şafâyı yeg virür Merve haķıyçün sebz-i cennetden
Tarîķ-i Ka‘be-i kûyuñ muğaylânı baña Hâcî

Benüm mihrüm nola olsa ziyāde anı gördükce
Çerāğ-ı Ka‘be-i hüsnuñ virür mihre žiyā Hācī

Gözümüñ yaşına nisbet deñizler ka‘ba gelmezler
Ėamuñla baħr-i ‘ışkuñda olaldan āšinā Hācī

Kimüñ kim akçası çoğ ola hac lāzım gelür aña
Žiyāret itse hüsnuñ çeşm-i sīm-efşān nola Hācī

Şu kim kūyuñ koyup Ka‘be ziyāret kılmağa vara
Dimezler mezheb-i ‘ışk içre ‘āşıklar aña hācī

Ṭavāf-ı Ka‘be-i kūyuñ ide geldi bu gün Zātī
Cemālüh nūrını göster aña luṭf eyle ā Hācī (Zatī III: G 1644, s. 410-411)

2.1.1.86 Hācī-zāde

Hakani’nin (ö. 1015/1606) gazelinin bir beytinde yer alan bu ismin sahibinin, hakkında pek bir bilgi olmamasına rağmen kūy ve canını kurban etme gibi motifler dolayısıyla sevgili vasıfları taşıdığı anlaşılmaktadır:

Dün gice az kaldı Hāķānī şafādan cānı kim
Ka‘be-i kūyinde Hācī-zādenüh ħurbān idem (Hakani: G 366/5, s. 462)

2.1.1.87 Hāfız

Seyyid Mehmed Şerifi’nin (ö. 1040/1630) bir gazelinde yer alan bu isim, çalışma yazarınca her yerde küçük harfle yazılsa da bazı yerlerde bir sevgili ismine işaret ettiği belli olmaktadır:

Bed-nażardan ruħuñı ola o Mevlā hāfız
Çün cenābı gibi yok dünyede a‘lā hāfız

Zātuñ envā‘-ı sa‘ādeti şehā cāmi‘ olup
Saña her bār ola Ḥayy u tüvānā hāfız

Süre-i Nūrı haṭīb ‘adlühne ser-nāme okur
Āyet-i fetħi olur kürsīde gūyā hāfız

Hüsn-i ihsānuñ ez-berden işitdüm sevdüm
Okudum ehl-i dile didi ne ra‘nā ḥāfız

Aça dīvānını dīvāne ne sözler yazdı
Ey Şerifî göre Şîrâzî-i dānā ḥāfız (Şerifî: G 176, s. 260)

Sebzi'nin mesleği ve ismi Hafız olduğu anlaşılan kişiye söylediği gazelin
tamamı için bkz. 3. Bölümün “Hafız” kısmı:

Hakkuñ kelāmına itdükçe ibtidā Ḥāfız
Olur saña bu cihān ḥalkı mübtelā Ḥāfız (Sebzi: G 336/1, s. 435)

2.1.1.88 Ḥalīl

Lamii (ö. 938/1532), Zati (ö. 953/1546), Cenabi Paşa (ö. 969/1561-62) ve Yahya
Bey'in (ö. 990/1582) şiirlerinde divan şiirinin sevgili tipi vasıflarıyla yer alan
Halil'in aynı kişi mi yoksa farklı kişiler mi olduğu hakkında bilgiye sahip değiliz:

Cān gülşenidür āteş-i ruḥsārı Ḥalīlūñ
Açsa gül-i ter nola ruḥı nārı Ḥalīlūñ

Turmaz siper-i sīnede vü cevşen-i dilde
Her atduğı ok çeşm-i kemāndārı Ḥalīlūñ

Eşkiyle ḥarāb itme gönül ḥānesini iy göz
Çün Ka‘be-i dildür ezelî-dārı Ḥalīlūñ

Her tārına biñ ‘āşık-ı cānbāz aşılurdu
Hurşide kemend atsa saçı dārı Ḥalīlūñ

Ey reşk-i melek olma rakībile muşāhib
Şeyṭān ne revādur ki ola yāri Ḥalīlūñ

Kendümden uşandum ekeli toḥm-ı maḥabbet
Dilde ‘ades-i ḥāl-i siyehkārı Ḥalīlūñ

Vaşlı etegi çün elüñe Lāmi‘ī girmez
Yüz sür ayağı tozına var bari Ḥalīlūñ (Lamii: G 271, s. 270)

Şifā-baḥş-ı cāndur likā-i Ḥalīl
لقاء اظليل شفاء العليل

Ƙarār eyleseñ dilde cānā nola
Ki gülşen ƙılur nārı nūr-ı Ƙalıl

Ne vechile senden firār ide cān
Gözündür çü muhızır dilümdür kefil

Ne tañ nūr-ı Ƙağ dise cān rüyuña
Yiter āyineñ elde rüşen delil

Dilüm hüşnüñi nice seyr eylesün
Çeker dīde-i cāna ol ğamze mīl

Şaçuñ Cebra'ıl ü ƙadūñ Sidredür
Ruğuñ bāğ-ı cennet lebūñ selsebīl

Firākında sen Yūsufun Lāmi'ī
İdüp giryeler dir فصير جميل (Lamii: G 296, s. 277)

Göñlümde bir od yağıdı ki ruhsarı Ƙalılūñ
Yanında anuñ zerrece yok nārı Ƙalılūñ

Gül-zār-ı cinān āteş-i Numrūd olur ey dil
Görinmez ise çeşmüme dīdārı Ƙalılūñ

Kā'be ƙaralar geydi revān acıdı Zemzem
Öldürdi beni ğamze-i hūn-hārı Ƙalılūñ

Cān didi revān Merve hağı Zemzeme beñzer
Ƙağ bu ki şafāda deheni yarı Ƙalılūñ

Şūrīde idüp Zemzemi kendüye ağıtdı
Şūrīnlük ile lā'ı-i şeker-bārı Ƙalılūñ

'Ālemde bu vīrāne dilūñ bu ki murādı
Dil Ka'besini yapmağ ola ƙarı Ƙalılūñ

Bir şūret ile aya tapanuñ bütini sır
Rüşen bu ki Zātī yüzi gül-zārı Ƙalılūñ (Zati II: G 771, s. 275)

Ka'be-i kūyında Zātī ol kemān-ebrū Ƙalıl
Cān virürdüm 'id-i vaşla eylese ƙurbān beni (Zati III: G 1487/5, s. 312)

Oldı dil aşüftesi bir dilberūñ ismi Ƙalıl
Büt-perest olsun cihānda yürisūñ Āzer gibi (Cenabi Paşa: G 356/5, s. 264)

Ka'be gibi yine müstağrak-ı envār olmış
Ey Ƙalılüm yüzūñ üstindeki hālūñ 'adesi (Yahya Bey: G 479/4, s. 573)

Bāğ-ı cennetdür yüzüñ gūyā dehānuñ Selsebīl
Ka‘bedür gūyā cemālūñ nūridur rūşen delīl
Kimseler görmiş degül hūsnūñ gibi hūsn-i cemīl
Hey yolında öldüğüm qurbānlar olduğum *Halīl*

Hasret olmasun cemālūñ nūrına her hās u ‘ām
Ka‘be gibi eyleme şāhum ırāqlarda maḳām
Bir nefes sensüz baña dirlik ḫarām oldu ḫarām
Hey yolında öldüğüm qurbānlar olduğum *Halīl*

Ḳuluñ olmağı değışmez kimse sultān olmağa
Sa‘y ider üftādelər kapuña derbān olmağa
Ehl-i diller cān virür yoluñda qurbān olmağa
Hey yolında öldüğüm qurbānlar olduğum *Halīl*

Beñzer ol pervāneye ḫālūñ ki şevḳ ile revān
Cān atup şem‘-i cemālūñde küyünmiş nāgehān
Yā sevād-‘ayn-ı ‘āşık yā ‘adestür bī-gümān
Hey yolında öldüğüm qurbānlar olduğum *Halīl*

Çünkü ey Yahyā ecel cāmın şuna dest-i fenā
Yolı üzre qazalar ḳabrūmi erbāb-ı fenā
Yazalar seng-i mezārum üzre aşḫāb-ı şafā
Hey yolında öldüğüm qurbānlar olduğum *Halīl*

(Yahya Bey: Murabba
41, s. 215-216)

2.1.1.89 Halīm

Bu ismin, tespit edilebildiği kadarıyla sadece Cinani’nin (ö. 1004/1595) şiirlerinde
yer aldığını görüyoruz:

Ol serv-i ser-firāz ki nāmı *Halīmdür*
Gelmez cihāna eyle güzel *Ḥaḳ ‘alīmdür*

Olduḳça ten müsāfir-i ser-menzil-i vücūd
Dil ḫānesinde şāh-ı ḫayālün muḳīmdür

Meyl eylemezse sūy-ı ‘adūya ‘aceb degül
Naḫl-i bülend-i ḳaddi anuñ müstaḳīmdür

Mülk-i bedende cānumuñ eglendügi bu kim
Demler durur aña ḡam-ı ‘ışḳuñ nedīmdür

Künc-i belāda ḳaldı Cinānī-i ḫaste-dil
Ḳıl merḫamet aña ki şevāb-ı ‘azīmdür

(Cinani: G 54, s. 490-491)

Biñ yāre urup ğamze-i çālāki *Ḥalīmūñ*
Öldürdi beni çeşm-i ğaḏab-nāki *Ḥalīmūñ*

Yıgdür baña gülzār-ı cinānuñ çemeninden
Kūyında biten ḥār ile ḥāşāki *Ḥalīmūñ*

Ḳan ağlamadan dīde-i ğam-dīde çıkardı
Kuḥl olmasa ger işiginūñ ḥāki *Ḥalīmūñ*

Fehm itmez idi ḳadrini yārān-ı şafānuñ
Şāf olmasa ger işiginūñ ḥāki *Ḥalīmūñ*

Bir ğayri güzel sevdi Cinānī dimesünler
Dil mihrini terk eyleye ḥāşā ki *Ḥalīmūñ* (Cinani: G 107, s. 518)

Şol ‘āşıkın ki ḥātırı pūr-ḥavf u bīm ola
Lāyık budur ki dilberi anuñ *Ḥalīm* ola (Cinani: Matla 98, s. 653)

2.1.1.90 *Ḥamdi Bali*

Bu isimdeki sevgilinin Ubeydi’nin (ö. 981/1573) bir gazelinde konu edildiğini
görüyoruz:

Yine dil sevdi bir ḳaşı hilālī
Şorarsañ ismin anuñ *Ḥamdi Bali*

Yüzinde görelī ḥāl-i siyāhın
Göñülde ḥālī olmaz hīç ḥayālī

Gelür ḥarf-i vişāl-i tāli ‘ümde
Açarsam Muşḥaf-ı ḥüsninde fālī

Çekelden sīneme tīr-i ḳazāsın
Elif ḳaddüm olubdur yā mişālī

Dirīğā kim ‘Ubeydī bir kez ol şāh
Dimez kim ol gedānuñ noldı ḥālī (Ubeydi: G 330, s. 204)

2.1.1.91 Hamza ‘Alī

Zatī’nin, Hamza Ali adlı, küleh-dûz olduğu anlaşılan sevgiliye söylediği gazelin tamamı için bkz. 3. Bölümün “Küleh-dûz” kısmı.

Şol şūḥ-ı *küleḥ-dûz* ki_adı *Hamza ‘Alī*dür
Başumda anuñ ‘ışkı külāhı ezelīdür (Zatī I: G 313/1, s. 313)

2.1.1.92 Hamza Bālī

Meşā’irü’ş-şu‘arā’nın, Kanuni döneminin sonlarında vefat eden Süluki bahsinde, onun Hamza Bali adında biriyle birlikte olduğu kayıtlıdır:

Maḥbûb sevdâsıyla ve seyâḥat hevâsıyla vatanından cüdâ düşüp Rûmili’ne geldükde fakîrûñ yanına gelüp ser ü kârı bizümle oldu ve bizüm şî’rümûze neẓâ’ir diyüp güftâr-ı eş’ârı bizümle oldu. Hâlâ kifâf-ı nefis belki ancak sedd-i ramak olacak kitâbetle kâni’ ü *Hamza Bālîsi*’yle ‘âlem-i vişâlde bî-müzâḥim ü bî-mâni’dür. Hâlâ yine Rûmillerinde seyâḥatde ve her gördüğü *maḥbûba* izhâr-ı ‘ışk u maḥabbetdedür. (Âşık Çelebi, *Meşairü’ş-şuara*: Kılıç, 2010b, s. 1002)

Zatī’nin şiirlerinde geçen Hamza Bali’yle Süluki’nin Hamza Bali’sinin aynı kişi olup olmadığı hakkında bilgimiz bulunmuyor:

Müzeyyen bâğ-ı cennetden cemâli *Hamza Bālînûñ*
Muşaffâ Āb-ı Kevşerden maḳâlî *Hamza Bālînûñ*

Bulam ben Hızr-veş zulmet içinde Āb-ı Ḥayvânı
Eger rûzî ola bir şeb vişâli *Hamza Bālînûñ*

Cefâ eyle disem bir pehlevândur kim nazîri yok
Vefâ eyle disem qalmaz mecâlî *Hamza Bālînûñ*

Gözümünden çıkdı ‘ışk içre benüm cümle cihân ammâ
Göñülünden gitmedi hergiz ḥayâlî *Hamza Bālînûñ*

Du‘â oku hâzer eyle kurupdur key şaḳın ey dil
Kemân-ı ḥîleyi qaşî ḥilâlî *Hamza Bālînûñ*

Görinen şanma beñlerdür göñül murğın şikâr eyler
Döküp dâne ider ruḥsârî âlî *Hamza Bālînûñ*

Ümîd-i Āb-ı Kevşerden revân el yudum ey Zâtî

Naşīb olsa eger la‘li zülālī Ḥamza Bālīnūñ (Zatī II: G 791, s. 295)

Vireldan lebleri balına balı *Ḥamza Bālīnūñ*
Belā vü miḥnet arusu üşübdür başuma çoñ çoñ (Zatī II: G 760/2, s. 264)

2.1.1.93 Ḥasan

Oldukça yaygın olan bu ismin, Amri (ö. 930/1523-24?), Hakani (ö. 1015/1606), Hayreti (ö. 941/1534-35), Kara Fazlı (ö. 971/1564), Lamii (ö. 938/1532), Livayî (ö. 974’te sağ/1566-67’de sağ), Medhi (ö. 1006/1597-98), Nev’î (d. 940/1533-34 - ö. 1007/1599), Sebzi (ö. 1520-1566), Prizenli Şem’î (ö. 936/1529-30), Taşlıcalı Yahya (ö. 990/1582), Yakini (ö. 976/1568/69) ve Zatî’nin (ö. 953/1546) şiirlerinde divan edebiyatının sevgili tipi vasıflarıyla yer aldığını görüyoruz:

Baňa ḥayfuñ biñ tûmendür sevdüğüm
Yaḥşî kıl kim bu yamandır sevdüğüm

Sevdüğüm midür günāhum bilmedüm
Baňa bu zûlmüñ nedendür sevdüğüm

Yakma yıkma bozma vîrân eyleme
Dil ḥayālûñe vaṭandır sevdüğüm

Göñlüm andan böyle meftûn oldu kim
Ala gözler pür-fitendür sevdüğüm

Cānum içre cānum u görür gözüm
Ḳurretü’l-‘aynum *Ḥasan*’dur sevdüğüm

Şekkerîñ bûseyle besle ‘Amrîyi
Tûtî-i şîrîn-suḥandür sevdüğüm (Amri: G 71/5, s. 71)

İsmi *Ḥasan* ḥulķı ḥasen cānāndan ayrıldum meded
Ḳaldı tek ü tenhā bu ten ben cāndan ayrıldum meded

Ġam guşşa el bir eyledi cānuma te’şîr eyledi
Bükdi bēlüm pîr eyledi oğlandan ayrıldum meded

Ḳaldum ġam-ı hicrānla ben ey gözlerüm kan ağla sen
Ḳanı güzel gözlü *Ḥasan* ben andan ayrıldum meded

Ya 'küb-veş giryân isem beytû'l-hazende tañ degül
Vâ fûrkatâ bir Yûsuf-ı Ken 'ândan ayrıldum meded

Ëy dil yine Ya 'küb-vâr her rûz u şeb kı l âh u zâr
Bir dilber-i Yûsuf- 'izâr sultândan ayrıldum meded

Qalmadı rûhuñ râhatı düşvâr imiş fûrkat katı
Bir şîvesi âfet büt-i devrândan ayrıldum meded

Ëy Hayretî cân bülbülü arturdu âh u gulguli
Vâ hasretâ ben bir gül-i handândan ayrıldum meded (Hayreti: G 106, s. 225-226)

Lebi la 'l u dişi lûlû-yı 'adendür *Hasanuñ*
Şaçları nâfe-i âhû-yı hutendür *Hasanuñ*

Zülfî sünbül gözi nergis yañağı gül boyı serv
Deheni gonca hadi tâze-semendür *Hasanuñ*

Ger kıla cev r ü cefâ eyleye ger mihr ü vefâ
Zâtı gibi şıfatı cümle hasendür *Hasanuñ*

Gün yüzinde görünür iki cihân nakşı 'ayân
Yârab ol âyine-i hüsni nedendür *Hasanuñ*

Lâmi 'î aşmağičün bir kıla cânbâz-ı dili
Zülfî geh çenber olur gâh resendür *Hasanuñ* (Lamii: G 291, s. 276)

Ruğlarıñ âl eyleyüp gül-berg-i handānum *Hasan*
Haft-ı la 'lûñ gâret-i cân itdi sultānum *Hasan*

Ser-nigün bir cām iken hikmet nedür kim ol zeķan
'Âlemi mest eyler ey aşüb-ı devrānum *Hasan*

Rûzgâr ile yoluñ düşmez mi ben hâk üstine
Şalınup başsañ kadem serv-i hırāmānum *Hasan*

Âteşin ruhsâr u la 'l-i âbdâr ile bugün
Luft u ân ıssı melâhat kânı cânānum *Hasan*

Zülf ü ruhsāruñ görelden Nev 'î-i aşüfte-hâl
Bende-i Âl-i 'abâ'dur şâh-ı hūbanum *Hasan* (Nevi: G 351, s. 439-440)

Ruğum zerd eylesem tañ mıdur ol sîmîn-bedensizin
Aşılmağ isterin vaķt olur ol zülf-i resensizin

Şerâr-ı tîşe-i âhum yiridür çıkısa eflâke
Belâ tağında Ferhād oldum ol şîrîn-sühansızın

Hadûñ devrinde haţtuñı kerem eyle terāş itme
Bahār eyyāmıdur haţ itmezin seyr-i çemensizin

Seni ey gülbün-i şāh-ı melāhat gonca-i ra‘nā
Katı nāzūklük eylerdüm kıcaydum pīrehensizin

Qadūñle ‘arızuña beñzeyelden rāstī bu kim
Gülistān-ı cihānda olmadum serv-i semensizin

Hayātumdan eşer kıalmaz cüdā olur tenümden cān
Eger bir lahza olursam bu ‘ālem içre sensizin

Hüseyn-i Kerbelā haqqı eyā Sebzī cihān içre
İder zehr-i belā küşte eger olsam *Hasansızın* (Sebzi: G 580, s. 569)

Nice teşbīh ideyin gün yüzüñi aya *Hasan*
Ya kaşuñ ğarresini ğurre-i ğarrāya *Hasan*

Nürdan serv didiler göricek kāmētüñe
Beñzeden ruĥlaruñı şem‘-i şeb-ārāya *Hasan*

Tolaşurdı dil-i miskīnūme zūlfüñde şaçuñ
İrişüp şāne eger girmese araya *Hasan*

Şan hümādur ki düşer gölgesi ĥurşīd üzre
Salıcaķ zūlf-i ruĥuñ gün yüzüñe sāye *Hasan*

İki ‘ālemde benüm başum-içün devleti yok
Ayaĥuñ topraĥın ol kim vire dünyāya *Hasan*

Tolaşup Şem‘-i-yi āşūfteye çok bend eyler
Hey dimezseñ eger ol zūlf-i semen-sāya *Hasan* (Şem‘i: G 129, s. 515-516)

Şol bī-bedel güzel ki *Hasan* dirler ad ile
Şāh olsa mülk-i ĥüsne n’ola ‘adl ü dād ile

Hüsn ile şāh-ı ‘ālem iken oldı āşinā
Bu ez‘afü’l-‘ibād u ğarībü’l-bilād ile

Devlet aña dirin ki ölince kıul olasın
Luţf ıssı dılrübāya vü sulţān-ı ‘ādile

Maķbūl olan du‘ā gibi maķşūda irmege
Ey şeyĥ-i şehr baña bu gün bir du‘ā dıle

Zevķ u şafā odur ki gele söyleşe ĥabīb
Biñ dürlü şīve ile hezārān ‘inād ile

Günden künilerin ben o bedr-i tamāmumı
Allāh şaklasun ki biliş ola yad ile

Yahyā o şāhuñ adunı vird-i zebān ider
Güyā ki ism-i a‘zam oğur i‘tikād ile (Yahya Bey: G 405, s. 529-530)

Güli şermende kılup ‘arız-ı alı *Hasanuñ*
Goncayı eyledi dem-beste vü lālī *Hasanuñ*

Müjelerle görinen merdüm-i dīdem sanmañ
Gözde naķş oldu hayāl-i haṭ u hālī *Hasanuñ*

Ser-fürü eyleme maḥşerde dilā tūbāya
Sāye-güster ola ger kadd-i nihālī *Hasanuñ*

Yaķa çāk eyle şafā bul bürisün cismüñi āh
Ka‘be-veş ‘ışķı-y-ıla giy kara şālī *Hasanuñ*

‘Alevī-vār ruḥı şevķı-y-ıla pür-süzuz
Yaķdı yandurdu bizi tāb-ı cemālī *Hasanuñ*

Lāl olup hayret-ile kala hezārān şimşād
Meyl-i reftār ide ger kadd-i nihālī *Hasanuñ*

Ķılca tāķat ķomadı ķıldı hayālī beni zār
İy Yakīnī teni mū ķıldı hayālī *Hasanuñ* (Yakini: G 104, s. 211)

Bir şemme büy-i zülfüñi almış şabā *Hasan*
Gülşende sünbüle ulamış bu şabāḥ esen

Zehr-i belāyı her dem içersem ḥasen degül
Ger bildürürse ḥālūmi yāra şabā ḥasen

Yanmışsın āteş-i ruḥ-i dil-dārdan bu şeb
Ey şem‘ göreyin seni çıkma şabāḥa sen

Ķam gicesinde kalmışam ol āfitābumuñ
İrgür esenligi ḥaberin ey şabāḥ esen

Rūşen ḥaber getürdi o ḥörşiddin baña
Ey Zātī ḥācetüm bu ki olsun şabāḥ esen (Zati III: G 1061, s. 37)

Gülşen-i bāğ-ı cemālūñ gül-i ḥandānı *Hasan*
Evc-i eflāk-i kemālūñ meh-i tābānı *Hasan*

Cānın alduñ saña ölümlü geçen kimselerūñ
Yok mıdur yoḥsa bu ben ḥaste-dilūñ cānı *Hasan*

Ḳalkıcaḳ haşırda yirden girüben çarḥa diyem
Şûr-ı âhumla kıyâmet ḳoparup ḳanı Ḥasan

Nola ölsem yoluña âdeme virmekde ḥayât
Mât ider la‘l-i lebûñ Çeşme-i Ḥayvânı Ḥasan

Her ne kim gelse Ḥasandan ḥasen olur güzelüm
Her ne kim eyler iseñ ben bilürem anı Ḥasan

Şerbet-i la‘lûñi ben teşne-dil itdükçe taleb
Yok mıdur zehr-i belâ şunmağûñ oranı Ḥasan

‘Âlemi gün gibi devr eyledi Zâtî niçe yıl
Görmedi sencileyin âfet-i devrânı Ḥasan (Zati III: G 1062, s. 37-38)

Ḳaşlaruñ yayuñ degül billâh yâ neñdür Ḥasan
Sîneme tîr ur senüñ ta‘lîm-ḥâneñdür Ḥasan

Şâh idersin bendeñi dirsın faḳîrümdür benüm
Saña dirlerse eger bu mübtelâ neñdür Ḥasan

Dir imişsin emmege döymezi benüm nâzüg lebüm
Şöyle bildüm ol senüñ nâzüg bahâneñdür Ḥasan

Ol kıyâmet ḳametüñdür mürdeler iḥyâ iden
Öldüren ‘âşık-ları vaz‘-ı şehâneñdür Ḥasan

Ben aña varmağa dâ‘im nice cânlar vireyim
‘Âşıḳa Firdevs-i a‘lâ âsitâneñdür Ḥasan

Höcresin ben ‘âşıḳuñ rence-ḳadem ḳıl dâ‘imâ
Gel müşerref eyle luṭf it bende-ḥâneñdür Ḥasan

Bendesiyem ben anuñ ol pâdişâhumdur benüm
Baña dirlerse eger kim Zâtî’yâ neñdür Ḥasan (Zati III: G 1215, s. 133)

Kim ki bir medḥ-i ḥasen söylese ḥüsn-i Ḥasana
Ḥaḳ ta‘âlâ yaza dîvânına yüz biñ ḥasene

Âferîn sünbül-i pür-çînüñe ey misk-i Ḥıṭâ
Ḳılca kıymet ḳomadı nâfe-i misk-i Ḥotene

Yüzinüñ ağını görsün yûri ey serv-i revân
Bâğda âyine-i ḥüsnüñi ‘arz it semene

Dili ağzında şeker olsun İlâhî göreyin
Kim ki şekker dir ise ol leb-i şekker-şikene

Zâtî’yâ başına zindân olur âḥir bu cihân
Kim ki dil Yûsufını şalsa o çâh-ı zekâna (Zati III: G 1332, s. 210)

Aşağıdaki gazeldeki “hasen” tabirlerinin birçoğu adı Hasan olan bir sevgilinin ismiyle tevriyeli kullanılmış olmalıdır:

Dil meşāmmına irüp zülf-i semen bûy-ı hasen
Müstemend itdi beni hâşılı gīsü-yı hasen

Tır-i āhum siper-i çarha tokunsa ne ‘aceb
Kāmetüm kıldı kemān bu ham-ı ebrû-yı hasen

Hayl-i hūbān-ı cihān zerre görünmez gözüme
Mihr-i enver görünür baña hele rûy-ı hasen

‘Aklumuz yiller ile yirine gelmezse n’ola
Sihr ider alur anı ğamze-i cādū-yı hasen

Hüsn-i hulkın nice vaşf eyleye Medhî kim anuñ
Cümleten vechi hasen hulkı hasen hūyı hasen (Medhi: G 427, s. 540)

Nāmı *Hasan* bir āfetūñ āb-ı vişāline
Hākānī teşne yüzine mānende Hüseyn (Hakani: G 468/5, s. 564)

Nedür bi’llāhi adı ol civānuñ
Hasan mıdur Hüseyn’e oldı hem-ser (Livayi: G 153/4, s. 270)

Ey bāğ-ı hüsne serv-i ser-efrāz olan *Hasan*
Sāyeñ gibi fütādelerüñ kılma pāy-māl (Nevi: G 275/2, s. 394)

Mest olup naqd-i dili yolda düşürmiş Nev’i
Mū-miyān bulmış anı yoḥsa *Hasan* Hān mı disem (Nevi: G 296/5, s. 407)

Görinel’den gözüme aḥsen-i hüsni *Hasan*’uñ
Ne benüm kıldı dilā dilde kudūret ne senüñ

Bizi yerden götürüp hānemüze verdi şeref
Sevilen kadrini şimdi bilür oldı sevenüñ (Livayi: Kıta 23, s. 487)

Şaḥn-ı gül-zār-ı cihānda verd-i ḥandānum *Hasan*
Bāğ-ı dehr içre kadi serv-i hırāmānum *Hasan*
Yoluña olsun fedā ‘aql u delü cānum *Hasan*
İy melāḥat taḥt-gāhı üzre sultānum *Hasan*

Görmeyelden gözlerüm iy māh-ı bī-mihrüm seni
Haste göñlüm göglere irgürdi āh u şīveni
Zehr-i hicrānuñ senüñ āḥır şehīd eyler beni
İy melāḥat taḥt-gāhı üzre sultānum *Hasan*

‘Ālem içre bī-nihāyetdür egerçikim güzel

Hüsn ile olmaz birisi de saña hergiz bedel
Yūsuf-ı s̱ānī durur dirsem eger gāyet muḥal
İy melāḥat taḥt-gāhı üzre sulṭānum Ḥasan

Hüb-rûlar arasında bir güzel cānānesin
Bilmezem hūr u perī mi ya melek cānā nesin
Ḥāl-i ruḥsāruñ gibi ‘ālemde sen bir dānesin
İy melāḥat taḥt-gāhı üzre sulṭānum Ḥasan

Bir güzelsin ‘ālem içre bī-şebēh ü bī-naẓīr
Milket-i ḥüsn ü melāḥatda şeh-i şāḥib-serīr
Her gören biñ cān ile olsa ‘aceb midür esīr
İy melāḥat taḥt-gāhı üzre sulṭānum Ḥasan

Tīg-ı hicrūñ ger Ḥüseyn-āsā beni ide şehīd
Dōstum yüz döndürürsem andan olayın Yezīd
Ḥaḳ Te‘ālā eylesün ‘ömrūñ senūñ her-dem mezīd
İy melāḥat taḥt-gāhı üzre sulṭānum Ḥasan

Fazlī-i bī-çāreyem düşdüm cemālūñden cüdā
Åh u nālem hem-nefes endūhdur mahrem baña
Merḥamet kıl ḥālūmi ‘arz eyledüm ben mübtelā
İy melāḥat taḥt-gāhı üzre sulṭānum Ḥasan (Kara Fazli: Musammat 14, s. 241-242)

2.1.1.94 Ḥasan Bālī

Hayli yaygın olan Hasan Bali ismine divan şiirinin sevgili tipi olarak Ahi (ö. 923/1517), Dükakinzade Ahmed Beg (ö. ?), Livayi (ö. 974'te sağ/1566-67'de sağ), Sebzi (ö. 1520-1566), Prizenli Şem'i (ö. 936/1529-30), Taşlıcalı Yahya (ö. 990/1582), Zati (ö. 953/1546), Hüdayi-i Kadim (ö. 991/1584), Kara Fazli (ö. 971/1564) ve Meali'nin (d. 895/1490 - ö. 943/1535-36) şiirlerinde rastlamaktayız:⁴⁶

Kim geyürdi gül gibi bu cāme-i alı saña
Kimler öğretti bu ālı hey Ḥasan Bali saña

Vaşluñuñ ‘īdine kurbān itdügün’çün ‘ālemi
Şol kemān-ebrūñ için kurbānlar olmalı saña

Şem‘ gibi başuma ‘ışkuñ ne odlar yakduğın

⁴⁶ Bu isimde, sarraf olduğu belli olan Hasan Bali'ye, 16. yüzyıl şairi Zeyni'nin söylediği şiir için bkz. 3. Bölümün "Sarraf" kısmı.

Bir gice tenhā bulup yansam birez hālī saña

Ol güzeller şāhına Āhī kuluñdan diyesin
‘İşk meşk itmiş durur kim Rūm abdālī saña (Ahi: G 6, s. 5)

Hicr ile yā-Rab n’olur hālüm *Hasan Balum* benüm
Hey helāk oldum meded zālīm *Hasan Balum* benüm

Men müferrih leblerüñden şöyle hayrān olmışam
Tākatüm yok ‘arz idem hālüm *Hasan Balum* benüm

Muşhaf-ı hüsnüñde zülfüñ fāl-i devlet dālidür
Her kaçan açsam gelür fālüm *Hasan Balum* benüm

‘Āleme sultān olsun dirseñ bu ben dervīşüñi
Atlaruñ çulından at şālüm *Hasan Balum* benüm

Cān virürse yoluña Aḥmed *sehā* ma ‘zūr dut
Dīnüm īmānum benüm cānum *Hasan Balum* benüm (Dükakinzade Ahmed
Bey: G 195, s. 287)

Gazel der-nām-ı Hasan

Cefā vü cevri-ile öldüm gülüm balum *Hasan Bālī*
Vefānuñ qadrini bildüm gülüm balum *Hasan Bālī*

Güler yüzüñü görince ayağüñ tozu haqqı-çün
Gözümüñ yaşını sildüm gülüm balum *Hasan Bālī*

Diyār-ı ğurbetüñ aḥvālını sorar-iseñ benden
Vaṭandan daḥı dün geldüm gülüm balum *Hasan Bālī*

Gözüm yaşını al-ile değışdüm rişte-i ala
Ḥayālūñ haytına ildüm gülüm balum *Hasan Bālī*

Senüñle şöḥbet-i cāndan haber almışlar ağzumdan
Ki bildügümi yañıldum gülüm balum *Hasan Bālī*

Livāyī’nüñ fiğānı işigiñde güşīña girmez
Erişdi çarḥa inildüm gülüm balum *Hasan Bālī* (Livayi: G 455, s. 471)

Güzeldür müntehādur serv-i kāmetsdür *Hasan Bālī*
Güzeller çok durur ammā kıyāmetdür *Hasan Bālī*

Ser-ā-ser ‘ālemüñ ḥalkın helāk eyler emān virmez
Meded bu çeşm ü bu ebrū ne āfetdür *Hasan Bālī*

Yir itmek āsitānuñda göge çıkmakdan artuğdur
Seg-i kūyuñla yār olmak sa‘ādetdür *Hasan Bālī*

Lebüh fikr eyleyüp alsam elüme bir kadeh bāde
Oluram mest-i lā-ya'kıl ne hāletdür Ḥasan Bālī

N'ola bülbul gibi feryād u fiğān eylese Sebzī
Özüh hūrī yüzüh gülzār-ı cennetdür Ḥasan Bālī (Sebzi: G 799, s. 687)

Ṭudağuh şekkeri pālūde-i terdür Ḥasan Bālī
Lebüh şekker sözüh känd-ı mükerrerdür Ḥasan Bālī

Gül-i bāğ-ı İrem hüsnuh kıyāmet kāmētüh Ṭübā
Çerāğ-ı māh hüsnuh ile münervverdür Ḥasan Bālī

Güzellik meclisi Ḥaqqā budur kim yirde vü gökde
Gül-i sīrāb-ı hüsnuhnden 'aceb terdür Ḥasan Bālī

Göñül geçmez vişālüh lezzetinden zehr-i hecrühle
Baña zehr-i gamuh şehd-ile şekkerdür Ḥasan Bālī

Oķır Şem'ī giceler şubha dek şevk-ı cemālühle
Dilinde āyet-i "ve'n-nūr" ezberdür Ḥasan Bālī (Şem'i: G 187, s. 551)

Var mı Ḥasan Bālīye beñzer 'aceb
Adı güzel kendi güzel gonca-leb

Kāküli sevdāsı ruḥı ḥasreti
Göñlümüh eglencesidür rüz u şeb

Kaşı kemānından anuh dāyimā
Hoş gelür oldı bize tır-i ğāżab

Hor u ḥaķır olduğumı isterin
Şāyed olam merḥametine sebeb

Kendü eliyle beni öldürmesün
Çekmesün ol cism-i laṭīfī ta'ab

Rüz-ı kıyāmetde öle dirile
Cān gibi gibi Yahyā anı ide taleb (Yahya Bey: G 23, s. 294-295)

Ḥasen Bālī ne şīrīn dil-ber olmuş
Ḥasen hüsni ṭudağı şekker olmuş

Gözüm a'rāķ gördi ğabğabında
Ayıtdı kim be-ğāyet bih-ter olmuş

Ṭudağı Süre-i Kevşer ḥaķı_ iĉün

Leṭāfet cennetinde kevser olmuş

Berāt-ı hüsne virmiş kaşı ‘unvān
Güzeller cevķine ser-defter olmuş

Didüm pālūde-i ter ol yañağa
Ne nāzūg yār olur def‘i ter olmuş

Şafā ṭablını çal qar ‘ayş otağın
Seni gören disün bu mih-ter olmuş

Görüp dendānı evsāfin o dil-ber
Ayıtdı nazm-ı Zātī cevher olmuş (Zatı II: G 596, s. 100)

Ḥüseynüñ ağzın añmağa dilüm varmaz benüm amma
Ḥasan Bālī’nuñ ağzından zebānum tercemān olsun (Ahi: G 86/5, s. 41)

Elā ey nūr-ı hüsni āftāb-i burc-i iķbālüm
Dile zehr-i ğamuñ kār itdi müşkil oldı aḥvālüm
Zülāl-i la‘lūne dil-teşnedür bu ḳalb-i meyyālüm
Benüm serv-i ser-efrāzum güzeller içre mümtāzum
Gül-i bāğ-ı cinānum ruḫları ālüm Ḥasan Bālī’m

Cemālūñ nūridur ehl-i şafānuñ ḳurretü‘l-‘aynı
Gül-i ḥüsnūñ durur gül-zār-ı dehrūñ zīnet ü zeyni
Revān-baḫş olmada la‘lūñ şarāb-ı Kevser’üñ ‘aynı
Gül-i bāğ-ı cinānum ruḫları ālüm Ḥasan Bālī’m

Keselden yaralar sīnemde tīg-i çeşm-i ḳattālūñ
Ḥüseyn-i Kerbelā ḫaḳḳı dil ü cān oldı abdālūñ
Hüdāyī gibi lāyık cümle ‘ālem ḫalkı pāmālūñ
Gül-i bāğ-ı cinānum ruḫları ālüm Ḥasan Bālī’m (Hüdāyī-i Kadīm:
Murabba 25, s. 105)

Hicrānuñ ile geçdi meh ü sālüm efendüm
İrişmedi vaşla dil-i meyyālüm efendüm
Ġāyet de mükerrer durur aḥvālüm efendüm
Ben bendeñe raḫm eyle Ḥasan Bālüm efendüm

Destüñdeki ḫātem gibi ḳaddüm ḫam olupdur
Çesm-i dem ile lā‘l-i nigīn ḫātem olupdur
Ağladuğuma raḫm ider iseñ dem olupdur
Ben bendeñe raḫm eyle Ḥasan Bālüm efendüm

Sen serv-ḳadi cāme-i sebz ile görelden
Şu gibi revān oldı gönül iy yüzi gülşen
Üftāde durur sāye gibi mihrūñ ile ten

Ben bendeñe raħm eyle Ħasan Bālüm efendüm

Bu süsenī ferrāce vü ol fıstıķī atlas
Gey yaraşur el-ħaķ saña iy gözleri nergis
Dil-dāde durur bencileyin ĥüsnüñe herkes
Ben bendeñe raħm eyle Ħasan Bālüm efendüm

Ger ĥüsn-i ĥaţuñ bilmez isem nāme-i iķbāl
Ķaţ‘ it kalemüñ gibi başum tīg ile fı‘l-ħāl
Yaz göñlini Fazlī kuluñuñ eyleme ihmāl
Ben bendeñe raħm eyle Ħasan Bālüm efendüm (Kara Fazlı: Musammat
20, s. 246)

Var mı ‘ālemde ‘aceb ĥüb Ħasan Bālī gibi
Böyle maţlüb ola merġüb Ħasan Bālī gibi
Ħüsn fenninde ĥōş-üslüb Ħasan Bālī gibi
Olmaya dünyede maĥbüb Ħasan Bālī gibi

Cenneti şüfiye ve Şōfiya şehrini baña
Baña yāruñ deheni Kevşer ü Tesnīmi aña
Ħāşā dil anı koyub ĥür-ile ġilmānı aña
Olmaya dünyede maĥbüb Ħasan Bālī gibi

Ķāzabı luţf-durur ĥışmı bize ‘izzetdür
Cevri şirīn ü cefāsı daĥi pür-lezzetdür
Yok-durur mişli iñen şūĥ ü iñen āfetdür
Olmaya dünyede maĥbüb Ħasan Bālī gibi

Cānuma geçdi nidem āħ beni öldürse
Bārī öldürmez-ise vaşlı-yile güldürse
Müdde‘ī gözini kanlu yaş-ile töldursa
Olmaya dünyede maĥbüb Ħasan Bālī gibi

Bu Me‘ālī sever anı dil-ile cāndan yig
Nice sevmeye güzel var mı-durur andan yig
Tudaġı ġoncadan u ĥaddı gülistāndan yig
Olmaya dünyede maĥbüb Ħasan Bālī gibi (Meali: Murabba 2, s. 169-170)

2.1.1.95 Ħasan Bālī (Berber)

Bu kişiyi konu eden Kara Fazlı’nın (ö. 971/1564) musammatının tamamı için bkz. 3.

Bölümün “Berber” kısmı.

Varup dükkānına seyreyleyin ol çihre-i āli
Olup ol pīr olası nev-cüvānuñ cümle meyyāli

Tırāş olup hemān oldum olur baş açık abdālī
İşin başa iletmiş hūbdur *Berber Ḥasan Bālī* (Kara Fazlī: Musammat 11/1, s. 238)

2.1.1.96 Ḥasan Ḥān

Bu isimdeki sevgiliye Mani'nin (ö. 1007/1598-99) iki gazelinde rastlıyoruz:

Nola başum keserse tīg-ı bürrānı *Ḥasan ḥānuñ*
Muṭī'üm emrine baş üzre fermānı Ḥasan ḥānuñ

Ni'colur reh-i bī-dām-ı belāda eyleyüp bīmār
Çıkardı başdan zülf-i perīşānı Ḥasan ḥānuñ

Şanurlar kim şafağda zāhir oldu encüm-i tābān
Görünse ger kaçan la'linde dendānı Ḥasan ḥānuñ

Düşürdi ḥançer-i hūbān dehri ser-be-ser şimdi
Bilinde ḥançer-i ser-tiz ü bürrānı Ḥasan ḥānuñ

Ser-ā-pā tīr-i müjgān ile kıldı cismümi pür-ḥūn
Yine iḥsānına ğarķ oldum ey Mānī Ḥasan ḥānuñ (Mani: G 42, s. 100)

Ḳasd eyledi derdüme timāre *Ḥasan ḥān*
Derd aña beni eyledi bīçāre Ḥasan ḥān

Cānum gibi dil-i rūḥ-ı revānı sever oldum
Ey dil ola mı bu dil-i bīmāre Ḥasan ḥān

Bīçāre koydu bister-i hicrānda dirīgā
Derd-i dilüme kılmadı bir çāre Ḥasan ḥān

Dil-berler olur sāye gibi ḥāk ile yeksān
Gelseydi eger nāzla reftāre Ḥasan ḥān

Şīrīn lebine dil vire mi Kūh-kenāsā
Ey Mānī düşürdi beni kūhsāre Ḥasan ḥān (Mani: G 68, s. 126)

2.1.1.97 Hasan Şemsî

Bu isimdeki sevgilinin Gelibolulu Suni'nin (d. 890/1485-86 - ö. 941/1533-34) şu gazelinde yer aldığını görüyoruz:

Ne içün kande ey şeh la'lüñ ağzı dadlı virmez
Ezildiye leb-i şîrînüñ ol kelle baş ezmez

Ḥavādis okını kavs-i felekden gör atan kimdür
Çıķup menzil-be-menzil çarhı sen ey tîr-i āhum gez

Raķîbā niçün ol şehden hicāb u vehm itmezsîn
Be Peygamberden utanmaz behey Allāhdan korkmaz

Seni dülbend-veş bir kerre şarmak ey *Hasan Şemsî*
Cihānda yeg durur hamsîn-i naķd-i 'ömrden şad kez

'Acüz-ı devr-i mekkār ortada 'ömr ile ey Şun'î
Sovuķluk itmedin dur duķter-i rezle hūmārun yaz (Gelibolulu Suni: G 73,
s. 71-72)

2.1.1.98 Hāşî

Bu isim, Meali'nin (d. 895/1490 - ö. 943/1535-36) bir kıtasında geçmektedir:

İtme baña cefā yigit *Hāşî*
Kerem it kıl vefā yigit *Hāşî*

Tıfl-ı dil pîr oldı hecrüñ-ile
Merhamet kıl aña yigit *Hāşî*

Severem arķānı topuĝuña dek
Māyilem ol yaña yigit *Hāşî*

Rāh-ı 'ışķuñda katı yoruldum
Bineyin arķāna yigit *Hāşî*

Dek gelür götüñe siküm⁴⁷ ki niçün
Ġayre eyler vefā yigit *Hāşî*

Vech midür 'avāma yüz viresin
Sen-iken dilber ā yigit *Hāşî*

⁴⁷ Bu kelimeler, alıntılanan çalışmada “g..tüñe s..üm” şeklinde sansürlü hâlleriyle yer almıştır.

‘Ālem itsün Me’ālī arkānda
Vir murādın aña yigit Hāşī (Meali: K1ta 17, s. 475)

2.1.1.99 Hatıboğlı

Bu isimdeki sevgililer için bkz. 3. Bölümün “İmam-hatip” kısmı.

2.1.1.100 Haydar

Bu isim, divan edebiyatının sevgili tipi olarak, Zati’nin (ö. 953/1546) şu gazelinde yer almaktadır:

Tîz yazsun tîgi bir hoş Zülfikârı Haydaruñ
Tekye-i sinemde olsun yâdigârı Haydaruñ

Nola cān virsem aña bir demde biñ cān şayd ider
Ġamzesinüñ Zülfikâr-ı cān-şikârı Haydaruñ

Aña şîve tâziyâne Düldül-i hüsne süvâr
‘Ālemi tutsa ‘aceb mi iştiḥârı Haydaruñ

Dōstum dirgür beni öldür ḥasedden düşmeni
Kāfir öldürmekdürür ‘ālemde kârı Haydaruñ

Şîve-i çeşmüñ açarsa nola ġam-gīn dilleri
Zülfikârı feth idüpdür her diyârı Haydaruñ

Düşmeni katl eyle maḥmûr eylemiş cām-ı gurûr
Zülfikârı öldürüpdür Zü-l-ḥimârı Haydaruñ

Zâtî-i dervîşi ser-cümle cihāna şāh ider
İşiginde Kānberi eylerse Bārī Haydaruñ (Zati II: G 786, s. 290)

2.1.1.101 Haydar Çelebi

Emri'nin (ö. 983/1575) aşağıdaki gazelinde divan edebiyatının sevgili tipi vasıflarıyla konu edilen bu ismin, alıntılanan çalışmada Haydar kısmı küçük harfle, Çelebi kısmı büyük harfle yazılmıştır:

Çünkü hūbānuñ olur serveri *haydar Çelebi*
Kul ider kendüye güzelleri *haydar Çelebi*

Cennet-i kūyī içinde ola sākī deheni
Leblerinden aqıdur Kevseri *haydar Çelebi*

İtdi bülbul gibi zār 'aşık-ı bī-çāreleri
Zeyn idelden yüzine gülleri *haydar Çelebi*

Gülşen-i hüsnine karşı dün ü gün nāle ile
Vālīh itdi yine bülülleri *haydar Çelebi*

Sūz-ı ruhsārı ile cānuma germiyyet idüp
Nār-ı mihr ile yaqar dilleri *haydar Çelebi*

Nazm-ı zülfüñi senüñ söyleyimezler tolaşur
Şehr şā'irlerinüñ dilleri *haydar Çelebi*

Emriyā gerden-i sīnemde gören kākülini
Didi kāfūra şaçar 'anberi *haydar Çelebi* (Emri: G 554, s. 291)

2.1.1.102 Hızır

Hızır/Hızır ismindeki sevgililer, Zati (ö. 953/1546) ve Hüdayi-i Kadim'in (ö. 991/1584) şiirlerinde karşımıza çıkıyor:

Göñül deyrinde naqş olsa 'aceb mi şüreti *Hızruñ*
Bulınmaz şüret-i Çinde cemālī hāleti *Hızruñ*

Nice cān virmeyem aña bi-haqq-ı Sūre-i Kevser
İder māt 'Ab-ı Hayvānı tuğağı şerbeti *Hızruñ*

Baňa dünyā harām oldı harāmī çeşmine kanum
Halāl itdi müselmānlar cemālī āyeti *Hızruñ*

Vücūdum zevrağın yaşum yetiş deryāya garq itdi
Mededsüz qalana irmekdür ey cān 'ādeti *Hızruñ*

Maḥabbet bahrine şalduñ vüçüduñ zevrağın çünkim
Eyâ Zâtî bile olsun senüñle himmeti Hızır (Zati II: G 776, s. 280)

Murabba 'be-nām-ı -hızır
Kevkeb-i burc-i sa'ādet māh-ı tābānum Hızır
La'1-i nābı cān u dil derdine dermānum Hızır
Zulmet-i ğamda koma ey nūr-ı Yezdān'um Hızır
Gel yetiş ey la'1-i nābı āb-ı ḥayvānum Hızır

Ḥaṭṭ-ı sebzūñ gūyiyā bu la'1-i rūḥ-efzāyile
Hızırdur kim hem-dem olmuş Ḥazret-i 'İsā'yile
Kalmışum vādī-i ğamda āḥ u vāveylāyile
Gel yetiş ey la'1-i nābı āb-ı ḥayvānum Hızır

Dilde yandı mihr-i rūyuñ şevkına bir niçe dāğ
Şan maḳām-ı Hızır'dur yir yir uyarmışlar çerāğ
Senden ayru geldi cāna cümle 'ālemden ferāğ
Gel yetiş ey la'1-i nābı āb-ı ḥayvānum Hızır

Derd-i hicrūñden şifā bulsun dil-i bī-çāreler
Cām-ı la'lūñden şafā kesb eylesün āvāreler
Göz ağıp yir yir seni gözler tenümde yāreler
Gel yetiş ey la'1-i nābı āb-ı ḥayvānum Hızır

Bu Hüdāyī 'aşık-ı şūrīde-ḥālūñdür senüñ
Dermendūñdür yoluñda pāymālūñdür senüñ
Nice yıllardur ki müştāk-ı cemālūñdür senüñ
Gel yetiş ey la'1-i nābı āb-ı ḥayvānum Hızır (Hüdayi-i Kadim: Murabba 6, s. 91-92)

2.1.1.103 Hızır Bālī

Bu isimdeki sevgililere bir örnek olarak Latifi'nin (d. 896/1491 - ö. 990/1582) tezkiresindeki, Şeyh Ruşeni'nin (ö. 892/1487) âşık olduğu Hızır Bali isimli mahbub verilebilir. Bir mecazi aşktan hakiki aşka gidiş hikâyesi olan bu anlatıda Ruşeni'nin tasavvuf yoluna girip gerçek Hızır'ı bulması, Hızır Bali adlı mahbub sayesinde gerçekleşir:

Rivâyet iderler ki zamân-ı cevânîde ğâyetde şûr u şevkî gâlib ve cān u dilden şarâb u şâhide tâlib imiş. Nakale-i menâkıbdan menkûl u mervîdür ki muḥaşşıl-ı 'ilm iken şehir-i Burûsada *Hızır nām bir maḥbûba* mu'allim olur ve

vâsıtai ta'lim ile mu'allemine ta'alluk kılır. İttifaq birkaç hemmâz u gammâz ve şâhib-i nifâk şûret-i vifâkdan ittifaqla mâbeyne firâk ve meyâna iftirâk düşürürler ve yâr-ı lâle-ruhuñ 'arîza-i 'ırzına humret getirüp [ve] bir renk virürler. Elhâşıl bu iftirâk u ihtirâkuñ hâlet-i harâretinden teb tutmuş gibi canına tâb düşüp bî-tâkat u tâb olduğda görür ki kalbinüñ *maḥbûba* 'alâka ve irtibâtı muhkem ve ğam-ı maḥabbet ü 'aşk dilde müdġam. Mürġ-i dil hevâ-yı ıtlâkda âzâde ve bî-pervâyiken kafes-i kayd-ı maḥabbetde muḳayyed ü bî-pervâ esîr ve sâde-i selâmet yaķasında iken dest-i maḥabbet-i dost girîbân-gîr olmuş şabr u karâra aşlâ mecâl ve musâḥabet ü muḳârenete kaṭ'â ihtimâl yok. Hemândem ḥalkdan 'uzlet ve hücreinde sırran ḥalvet idüp kendü ismiyle ol periye da'vet ider. Çünkü birkaç gün Hızır ismine mülâzemet ve müdâvemet kılır. Üçüncü gün Hâzret-i Hızır 'aleyhi's-selâm âlem-i ġaybdan zâhir olur. Hızrdan murâduñ ve arzû-yı fu'âduñ nedür diyüp misâl-i âb-ı hayât nâşîḥâne birkaç kelimât ider yine âlem-i zâhirden âlem-i ġayba gider. Bu cânibde cânân ismüñ tekâza ve te'sîrinden mete'ellim ü müte'essir olup bir hâlet-i 'acîbe birle helâke karîb olup infi'âl ü ıztırâbını ıztırârî peder ü mâderine ḥaber virür. Hemândem ḥîş u ḥîşâvendi ol dildar u dilbendi âfet ü gezendden ḥavf u ḥazer idüp getirürler ve hezâr nedâmet ü i'tizârla ḥuzûr-ı Hâzret-i Rûşenîye yetürürler. Hezâr lâbe ve i'tizârdan sonra eyidürler ki *Hızır Bâlî* min-ba'd bende-i ḥîzmet-ġüzârınızdur ḥîzmeti şerîfinüz terk itmesün ve bir an ḥîzmetinizden ba'îd olup ġayri yire gitmesün diyicek Şeyḥ Rûşenî-i rûşen-dil didi ki ben Hızır buldum ve enfâs-ı hayât mâ'ından müstefîd ü müstefîz oldum diyü cevâbın virdi. (Latifi, Tezkiretü's-şuara: Canım, 2018, s. 84)

Bu isimdeki sevgililere en çok Kanuni döneminde vefat eden Sebzi'nin şiir söylediğini görüyoruz. Meali (d. 895/1490 - ö. 943/1535-36), Zati (ö. 953/1546), Ravzi'nin (ö. 1009'dan sonra/1600'den sonra) de Hızır Bali'nin divan edebiyatının sevgili tipi olarak yer aldığı şiirleri vardır:

Cânumı almaġa ider alı
Gözlerin sevdüğüm *Hızır Bâlî*

Ele girse vişâli bir dem anuñ
Ḥarc iderdüm yolına hep mâlı

Aġzı öpmeli la'li şormalı
Çaķ çağında temâm kuçmalı

Gögsinüñ aġı yâsemîn olmuş
Güle beñzer yanâġınuñ alı

Umaram sîneye çekem seni ben
Himmetüm âlidür benüm âlî

Hışm-ile kirpigi döker kanlar

Sihr-ile âdem öldürür hâli

Seni ister Me'âlî dünyâda
Fikr-i vaşlûñ hemîşe işgâli (Meali: G 102, s. 294)

Hızır Bâlî leb-i la'lûñ hayât-ı cāvidānîdür
Vişâlûñ 'asıka cāndur hem âb-ı zindegānîdür

Kaşıyla kâmetin şanmañ hemân ancak alan göñlüm
Beni şeydâ kılan her demde anıñ hüsni ânıdır

Gel'e nûş idelüm gülşende bâde gel yüzüñ göster
Bahâr eyyâmı gül devri yigitlik 'unfuvānıdır

Bilesin hâlini bir vakt olayın 'âşık-ı zāruñ
Ne diyem ben saña şimdi hele hüsnuñ zamānıdır

Görinen gice vü gündüz şafağdur şanma çarh üzre
Felek 'uşşâkı öldürdi yüzine çaldı kanıdır

Nice tevbe olur bu demde zâhid şâhid ü meyden
Yigitlik devri 'işret çağı 'âşıklık evānıdır

Şikest eyler dil ü cān şîşesin âhir bu seng-i çarh
Şikest itmedi mi Cem cāmını Sebzî bu fānîdür (Sebzi: G 145, s. 329)

Cihān halkı kulu olmalu bir şāh-ı cihānum var
İki 'ālemde maṭlubum ḥabîb-i dil-sitānum var

Hızır Bâlî lebüñden ger naşîb olursa bir bûse
Benüm Hızır u Mesîḥ-âsâ hayât-ı cāvidānum var

Bugün meydān-ı 'aşkuñda helāk itmege a'dāyı
Ḥamîde ḫadd ile āhum gibi tîr ü kemānum var

Yakalar çāk ide güller ola şūrîde bûlbûller
Şalınsa nâz ile bâğ içre bir serv-i revānum var

Gelürse Sebziyâ gam-ḥāneme luṭf idüp ol şāhum
Ayağına nisār itmege eşk-i dūr-feşānum var (Sebzi: G 177, s. 347)

'Âşık iden beni cānâ sensin
Eyleyem âleme rüsvâ sensin

Ey *Hızır Bâlî* leb-i la'lûñ ile
Şöyle beñzer ki Mesîḥâ sensin

Her zamān bûlbül-i şūrîde gibi

İñleden ey gül-i ra‘nâ sensin

Zülfün itmedi beni âşüfte
Beni şeydâ kılan illâ sensin

Sebziyâ dünyada Mecnûn gibi
Añılan ‘âşık-ı şeydâ sensin (Sebzi: G 599, s. 580; G 663, s. 615)

Câm-ı la‘lûni *Hızır Bâlî*’nüñ emmiş dün gice
‘Ömri olduğınca Sebzî âb-ı hayvân istemez (Sebzi: G 271/7, s. 399)

Şaçuñ zulmet tudağun Çeşme-i Hayvân Hızır Bâlî
Saña her kimse kim mâyl degül hayvân Hızır Bâlî

Kerem kıl Hızır ‘ışkına baña andan revan eyle
Lebün Âb-ı Hayâtından umar bu cân Hızır Bâlî

Baña Hızır ir ki olayım belâ bahrine müstağrak
Vücüdum zevrak-ı köhne yaşum ‘ummân Hızır Bâlî

Boyun servindedür dil tıflı ger Hızır irmeye *hañtuñ*
Helâk eyler anı bu kâkül-i su‘bân Hızır Bâlî

Ne içün bir nefesde Hızır-veş her yirde hâzırdur
Eger tayy-ı mekân bilmezse bu efgân Hızır Bâlî

Göñül fülkini gird-âba düşürdi ol zeķan çāhı
Aña Hızır-ı *hañtuñdan* irişür dermân Hızır Bâlî

Hızır ‘ışkına billāhi ne içün eyledün eyd e
Bu Zātî bendeñi mülk-i gama sultân Hızır Bâlî (Zati III: G 1642, s. 409)

Hızır Bâlî’yle dest-büs iderken gel beni seyr it
Eger görmek dilerseñ bir arada Hızır u İlyās’ı

Tabībüm gel nazar kıl Ravzi-i dil-ḥasteye tā kim
Maḥabbet resmin i‘lām eyleye Maḥmūd’a Ayas’ı (Ravzi: G 578/8-9, s. 367)

Egerçi ehl-i ‘ışkuñ ḥālî miḥnetden degül ḥālî
Sen ol şāh-ı cihānsın saña ‘ālem bende olmalı
Fırākuñda dil ü cānuñ mükedder oldı aḥvālî
Meded āb-ı hayāt-ı la‘lün iḥsân it *Hızır Bâlî*

Ḥavāle oldı cāna kâkülün su‘bānı sāḥirsın
Niçe mu‘cizler izḥārında Mūsî gibi māḥirsın
Dil-i pejmürdemi ‘İsî-şifat iḥyāya kādırsın
Meded āb-ı hayāt-ı la‘lün iḥsân it Hızır Bâlî

Niçe demdür seni görmek murād eyler dil-i şeydā
Beni hecr ü firāk odına yakup olma nā-peydā
Yüzüñ ‘ömrinde bir kez bāri görsün dīde-i bīnā
Meded āb-ı hayāt-ı la‘lūñ ihsān it Hızır Bālī

Firākuñ zulmetinde nitekim İskender-i devrān
Revā mıdur ki cānā sensüz olam zār u ser-gerdān
Beyābān-ı ğam-ı hecrüñde oldum hāk ile yeksān
Meded āb-ı hayāt-ı la‘lūñ ihsān it Hızır Bālī

Kelām-ı hikmet-āmīzüñle ey rūḥ-ı hayāt-efzā
Saña müştāk u hasretdür ser-ā-ser büsbütün dünyā
Vişāl-i pūr-ḥiṣālūñle müşerref idüp aḫyānā
Meded āb-ı hayāt-ı la‘lūñ ihsān it Hızır Bālī

Zemīn heft ü baḥr heft ü heft eflāk ḥaḳḳıçün
Ḥabīb-i ekrem olan sır-ı *erselnāk* ḥaḳḳıçün
Şeb-i isrā deminde mevrīd-i *levlāk* ḥaḳḳıçün
Meded āb-ı hayāt-ı la‘lūñ ihsān it Hızır Bālī

Melekler gibi cānā dīdeden pinhān olursın sen
Meger var ise merḥabam laṭife cān olursın sen
Niçe Ravzī gibi dil-ḥasteye dermān olursın sen
Meded āb-ı hayāt-ı la‘lūñ ihsān it Hızır Bālī (Ravzi: Murabba 23, s. 108-109)

2.1.1.104 Hudāverdi

Bu isimdeki sevgililere Baharī (d. 898 ?/1492-93? - ö. 958/1551-52) ve Sebzi gazel söylemiştir:

Şu bir māh-ı melek-sīmā kim ismidür *Hudāverdi*
Vişālīn çokdan isterdüm biḥamdi’ llāh Hudā verdi

Ḳad-i bālāsıdur bāğ-ı bihiştüñ serv-i ra‘nāsı
Ruḥ-ı zībāsıdur anuñ cinān gülzārınuñ verdi

Bugün iklim-i ḥüsn içre ferīd olsa ‘aceb-midür
Melāḥat baḥrinüñ ol-şeh olupdur bir dūr-i ferdi

Niçün ben ḥasteye tīmār itmez ol-gözi bīmār
Ğam-ı ‘ışkında bilmez mi benüm bu çekdügüm derdi

Götürmez bār-ı hicrānuñ Bahārī deñlü bir kimse
Kim oldur şimdi ey dil-ber belā meydānınuñ merdi (Baharī: G 149, s. 264)

N'ola cān u gönülden bendeñ olsam ey *Hudāverdi*
Seni ben gökde isterken bugün yirde Hudā verdi

Ser-āmed eyleyüp cümle güzellerden seni bārī
Dağı bir dilbere virmedi bu hüsni saña verdi

Şabāh-ı haşre dek lā-ya'kıl olup bilmezem kendüm
Şu deñlü bāde-i la'lüñ baña zevk u şafā verdi

Temāşā itmege gün ruğları māhiyyetin anuñ
Bu çeşmüme ayağı toprağından tütüyā verdi

Hemān olur be Sebzī işiden Ferhād-veş 'āşık
Hudā mülk-i belāğatde saña şīrīn-edā verdi (Sebzi: G 875, s. 728)

2.1.1.105 Hurrem

Hurrem'in, Redhouse'ın *Lexicon*'unda erkek ismi olduğu kaydedilmiştir. Evliya Çelebi'nin (ö. 1095/1684?) *Seyahatname*'sinde de muhtelif yerlerde adları Hurrem Çavuş, Hurrem Çelebi, Hurrem Paşa, Hurrem Şah, Hurrem Usta olan kişilere rastlarız. Riyazi'nin tezkiresinde Hurrem Paşa adında, Necati ve Ahmed Paşa'yı önceleyen bir şair kaydedilmiştir. (Açıkgöz, 2017, s. 136) Başka bir 16. yüzyıl şairi Şah Çelebi (ö. 1000/1591), Hurrem Çelebi adında bir kadının oğludur. (Kılıç, 2010c, s. 1424) Buna mukabil, Kanuni Sultan Süleyman'ın karısının adının Hurrem Sultan olduğunu eklemek gerekir.

Hurrem ismi, genel olarak erkek sevgilileri konu eden Ahi (ö. 923/1517), Zati (ö. 953/1546), Meali (d. 895/1490 - ö. 943/1535-36) gibi şairlerin şiirlerinde yer almaktadır:

Āh kim derd ile oldum mübtelāsı *Hurrem*'üñ
Düşdi nāgeh göñlüme zülfi hevāsı *Hurrem*'üñ

'İd-i vaşlı şevkī içün rûze-i ğam çekmişem
Tā naşīb ola diyü bir merhabāsı *Hurrem*'üñ

Şarmaşup her şeb kuçar ol serv-қaddi al ile
Nice nāzügdür görüñ gül-gün қabāsı *Hurrem*'üñ

Ne şorarsın kãdudur diyü gönül Āb-ı Hayāt
Mürdeye yetmez mi la‘l-i cãn-fezāsı Hurrem’ün

Olmağ isterseñ cihān içinde Āhī pādīşāh
Sa‘y idüp var ol işiginde gedāsı Hurrem’ün (Ahi: G 61, s. 30)

Her kişi_ile āşināluğdan şafāsı Hurrem’ün
Ey dirīgā olmaya_idüm āşināsı Hurrem’ün

Dīni ayruğ kāfire itmez baña itdüklerin
Olmasun kāfirce kāfir mübtelāsı Hurrem’ün

Şād u hurrem olmadum hergiz düşelden ‘ışkına
Dā’imā gönülüm melül eyler cefāsı Hurrem’ün

Yir ü göki aradı yaşımla āhum bulmadı
Yir delindi yire geçdi vefāsı Hurrem’ün

Mülket-i derd ü belā vü miḥnetün sultānıyam
Sāye şaldı üstüme ‘ışkı hümāsı Hurrem’ün

Korğum oldur şu gibi ide havāya münkalib
Döstlar ben ḥākini nār ü havāsı Hurrem’ün

Budurur Zātī ümīdüm dā’imā müştākını
Eyleye hurrem cemāl-i dil-güşāsı Hurrem’ün (Zati II: G 679, s. 183)

‘Āşık-ı ğam-gīni şād eyler cemālī Hurrem’ün
Zā’il eyler ğuşşayı dilden ḥayālī Hurrem’ün

شكر الله Husrevā cānı Feraḥşād eyledi
Ol şeker lebden gelen şīrīn maḳālī Hurrem’ün

Şāhid olsun dil-rübālar cānı kurbān eyleyem
Ger naşīb ola baña ‘īd-i vişālī Hurrem’ün

Zülfüme ‘uşşākı aşardum günāh olmasa dir
Sözine tırursa boynuma vebālī Hurrem’ün

Gün yüzün ‘arz eylese bedr’ün tamām eyler işin
Mişli var mı nice billāhi kemālī Hurrem’ün

Kāmeti yādına sīnemde elif çeksem nola
Şafḥa-i ‘ālemde bulunmaz mişālī Hurrem’ün

İtdi mihri māh-ı nev bürc-i belāda Zātī’yi
Tuş olaldan çeşmine kaşı hilālī Hurrem’ün (Zati II: G 779, s. 283)

İtdi düşmanlar ile seyr ü temāşā *Hurrem*
İtmedi dōstını hayf u dirīgā *hurrem*

Müşterīsinden ider vaşl metā'ını dirīg
Ey dirīgā vü dirīgā vü dirīgā *Hurrem*

Nice meyl eylesün dāyim aña bülbul-i dil
'Ārızuñ gülşen-i cennet gibi zībā *Hurrem*

Gördüğümce yüzüñi gül gibi göñlüm açılur
Vechi var saña disem verd-i muṭarrā *Hurrem*

Hey di der-bend-i maḥabbetde ḥarāmī gözüñe
Eyledi şabrumuzuñ naḳdini yağmā *Hurrem*

Seni dünyāya güzellük tūtalum eyledi şāh
Bāḳī kalmaz ḥaẓer it kimseye dünyā *Hurrem*

İtmedi Zātī-i pūr-derdini şād itdi melūl
Eyledi düşmen-i bī-derdi dirīgā *hurrem* (Zati II: G 985, s. 489)

Düşeli 'ışkuña göñlüm hoşcadur 'ālimcigüm
Mūnisüm derd ü gamuñdur eşkdür hem-demcügüm
Bir gün ola olasın şāllāh benüm maḥremcügüm
Pād-şāhum devletüm çok sevdüğüm *Hurremcügüm*

Kim naşīhat kıldı kim böyle beni zār idesin
'İşkuñuñ derdi-yle bīmār u dil-efgār idesin
Ṭatlu cānumdan beni hecrüñ-le bīzār idesin
Pād-şāhum devletüm çok sevdüğüm *Hurremcügüm*

Ğussañı çok çekmişem bir dem beni şādān kıl
Göz yaşın çok dökmişem gel *hurrem* u ḥandān kıl
Yok-mı inşāfuñ yeter derd-ile ser-gerdān kıl
Pād-şāhum devletüm çok sevdüğüm *Hurremcügüm*

Umaram kesb-i kemāl itmege ṭālib olasın
Ol sebebden ben ḳuluñ-ile muşāḥib olasın
Ḥālūme ḥāldaş olub yār-i mūnāsib olasın
Pād-şāhum devletüm çok sevdüğüm *Hurremcügüm*

Görelī zībā cemālūñi Me'ālī dil-berā
'İşkuña düşüb saña cānı-yla oldı mübtelā
Raḥm kılmazsañ aña derdā dirīgā ḥasretā
Pād-şāhum devletüm çok sevdüğüm *Hurremcügüm* (Meali: Murabba 5, s. 181-182)

2.1.1.106 Husrev

Husrev adlı sevgililer için şiirler söyleyen Prizenli Şem'i (ö. 936/1529-30), Hayreti (ö. 941/1534-35), Manastırlı Celal Bey (d. 922-924/1517-1519 - ö. 982?/1574?) ve Zati'yle (ö. 953/1546) aynı dönemde yaşamış Husrev (ö. 1004/1595-96) isminde bir de şair olduğunu not etmek gerekir. Âşık Çelebi'den öğrendiğimize göre erkeklerden hoşlanan bu şair,

Yūsuf nām dil-beri bir gün 'Avretbāzārı'na gelmedükde dimişdür.

Beyt

Zindān olursa tañ mı benüm başuma cihān

Bāzāra gelmedi bu gün ol Yūsuf-ı zemān (Âşık Çelebi, Meşairü'ş-şuara:

Kılıç, 2010c, s. 1531)

Husrev için yazılan şiirler şunlardır:

Çanda ben çanda temennā-yı vişāli *Husrevüñ*

Göñlüme eglence yètmez mi hayāli *Husrevüñ*

Bir nefesde nêçe biñ ferzāneyi Ferhād eder

Nuṭka gelse nāz ile şīrīn maḳāli *Husrevüñ*

Kıble ḥaḳḳı āsitānı ka'betü'l-'uṣṣāḳdur

Pertev-i nūr-ı ilāhīdür cemāli *Husrevüñ*

Murğ-ı cāna var mıdur aldanmamağa çāre hīç

Dāne vü dām olsa çün kim zülf ü ḥālī *Husrevüñ*

Begligüm var 'ālemüñ sultānıyam ey Hayretī

Êşiginde ben de bir kulu olalı *Husrevüñ* (Hayreti: G 307, s. 349)

Nazar kıl bu yaña bir kez gel ey kaşı kemān *Husrev*

Müjeñ oḳlarına olsun dil ü cānum revān *Husrev*

Ḥadeng-i ğamzeñi boynuma çekmek intizārından

Bükildi yā gibi sīnemdeki her üstüḥvān *Husrev*

Meger var ise ḳaddüñe müşābih gördi bāğ içre

K'ayağına gelür servüñ aḳar āb-ı revān *Husrev*

Felekde māh ile ḥurşīd naḳş-ı na'l-i esbūñdür

Atuñ oynagı olmışdur zemīn ü āsumān *Husrev*

Girihler zülfüñ ucında görinen ser-be-ser 'ömrüm

Göñüller murğına olmuş mürettep āşiyān *Husrev*

Celālî küh-ı miḥnetde senüñ Ferhāduñ olmaḡdan
Ğaraḡ bir büsedür şîrîn ṭudaḡuñdan hemāñ Ḥusrev (Manastırlı Celal Bey: G
504, s. 555)

Bir lebi Şîrîne dil virdüm ki âdem cānıdur
Adı *Ḥusrev*dür güzellik mülkinüñ sultānıdur

Çarḡa girmişdür döner gün gibi mäh-ı âsumān
Devr içinde bir meh-i bî-mihr ser-gerdānıdur

Gül yüzüñ devrinde her kim içdi cām-ı la‘lünü
Şoḡbet anuñ şoḡbeti devrān anuñ devrānıdur

Başuma gün toḡmadı şubḡ-ı visāle irmedüm
Baña gün göstermeyen anuñ şeb-i hicrānıdur

Ḥasta eyler gözleri şıḡḡat baḡışlar lebleri
‘Āşık-ı dil-ḡastanuñ hem derdi hem dermānıdur

Ol güzeller şāhınuñ düşdi kemend-i zülfine
Bende-i ‘ışk oldı Şem‘î ‘ālemüñ sultānıdur (Şem‘î: G 43, s. 459-460)

Zulm ile çeşmi revān acıtdı cānı *Ḥusrev*üñ
Dād kılsun lebleri Nüşîn-Revānı *Ḥusrev*üñ

Ey şeker yoḡsa senüñ süd bir qarındaşuñ mıdur
Vay ne tatlu yār olur şîrîn zebānı *Ḥusrev*üñ

Çeşme-sārı güyyiā Şîrîn müşerref eyledi
Dîdede ‘aks-i leb-i şekker-fişānı *Ḥusrev*üñ

Tatlu tatlu sögmegi iş güç idindi aḡzuma
Hey ne şîrîn-kār imiş şekker dehānı *Ḥusrev*üñ

Görmedüm Zātî cihānda ol kadar şîrîn kelām
Vay benüm aḡzumda ola_ıdi lisānı *Ḥusrev*üñ (Zatî II: G 669, s. 173)

İşidüp āvāz-ı şîrinüñ benüm *Ḥusrev*cigüm
Olmuşam Ferhād-ı miskīnüñ benüm *Ḥusrev*cigüm

Cān-ı şîrîni virirdüm aḡzuma Ferhād-veş
İrse cām-ı la‘l-i şîrinüñ benüm *Ḥusrev*cigüm

‘Ārız-ı gül-günüñ ile kākül-i Şebdîzüñi
Koşmaḡ olsun her gün āyînüñ benüm *Ḥusrev*cigüm

Naḡşını gör gözlerüm Şāvūrı aşdı göñlümüñ
Şāḡına taşvîr-i rengīnüñ benüm *Ḥusrev*cigüm

Eylemezdüñ tîşe-i ğamdan helāk āhır beni
Olmasa Ferhāduña kīnūñ benüm Hüsrevcigüm

Mülk-i dīn ü zühd ü ‘aqlı ser-be-ser eyler hārāb
Hey dimezseñ çeşm-i bī-dīnūñ benüm Hüsrevcigüm

La‘l-i şīrīnūñ revān bir cām şunsun Zātī’ye
Oldı Ferhād-ı belā-bīnūñ benüm Hüsrevcigüm (Zatı II: G 948, s. 452)

2.1.1.107 Hüsrev Çelebi

Bu isme, Meali’nin (d. 895/1490 - ö. 943/1535-36) divanındaki bir gazelde
rastlıyoruz:

Güş urub nāle vü efgānuma *Hüsrev Çelebi*
Gelmedi neyleyeyin yanuma *Hüsrev Çelebi*

Şanuram mihr-i cihān-tāb toġar ‘ummāna
Gelse bu dīde-i giryānuma *Hüsrev Çelebi*

Añsızın öpsem elini kaçıyub ben kılına
Berk yapışsa girībānuma *Hüsrev Çelebi*

Añan oñatça sen-iken nice dil vormeyeyin
Sen yüzi gül saçı reyhānuma *Hüsrev Çelebi*

Hecr-ile yandüğümü bilmek-içün sīneni sür
Bu benüm sīne-i sūzānuma *Hüsrev Çelebi*

Şevk-i şīrīn dehenūñ-le şaluban küh-ı ğama
Girme Ferhād gibi kıanuma *Hüsrev Çelebi*

Ey Me’ālī göreyin ‘aşıkınuñ cınārına
Uğraya kıyduğı cānuma *Hüsrev Çelebi*

Niçeler sencileyin kaçdı kuluñdan evvel
Soñra geldi hepisi yanuma *Hüsrev Çelebi* (Meali: G 92, s. 284)

2.1.1.108 Hünkâr

Ravzi’nin (ö. 1009/1600’den sonra) bir murabbaında adı geçen Hünkâr’ın,
İdincik’ten, savaşı bir sevgili olduğı anlaşılıyor:

Ol güzeller şāhı kim bir bī-vefā dildārdur
Āşinālardan kaçır bīgānelerle yārdur
‘Adl ü dādı kıldı nā-peydā ‘aceb cevvdārdur
Şehr-i İdincik’de şimdi sevdüğüm Hünkār’dur

Kılıcıyla ser-be-ser feth itdi ‘Osmān illerin
Zīr-i aḥkāmında kıldı şāh u Ken‘ān illerin
Defter-i ḥāşına kayd itdi dil ü cān illerin
Şehr-i İdincik’de şimdi sevdüğüm Hünkār’dur

Nāz ile seyrāna çıksa ol şeh-i ‘ālī-cenāb
Yüz sürer pāy-ı semendine felekde āfitāb
Sāyesi olur hemān anuñla ancak hem-riḳāb
Şehr-i İdincik’de şimdi sevdüğüm Hünkār’dur

Fürkatinde eşk-i çeşmüm baḥr-ı bī-pāyān olur
On sekiz biñ ‘ālemi ḡarḳ eyleyüp tūfān olur
Mā-cerāmı yazsalar biñ defter ü dīvān olur
Şehr-i İdincik’de şimdi sevdüğüm Hünkār’dur

Ser-be-ser ‘ālem o şāh-ı mülk-i ḥüsnüñ bendesi
Gün yüzini görüp olmış mihr ü meh şermendesi
Niçe yüz biñ vardır Ravzī-şifāt efkendes
Şehr-i İdincik’de şimdi sevdüğüm Hünkār’dur

(Ravzi: Murabba 13, s. 99)

2.1.1.109 Hüseyn

Yaygın isimlerden biri olan Hüseyn adındaki sevgililerin Hüdāyi-i Kadim (ö.

991/1584), Lamii (ö. 938/1532), Ravzi, Remzi (ö. 954/1547/48), Cinani (ö.

1004/1595), Livayî (ö. 974'te sağ/1566-67'de sağ), Manastırlı Celal Bey (d. 922-

924/1517-1519 - ö. 982?/1574?), Sebzi ve Zati'nin şiirlerinde konu edildiğini

görüyoruz:

Ol dil-rübā ki nām ile dirler aña Hüseyn
Çekmek belā-yı çeşmini ‘uşşāḳa farz-ı ‘ayn

Kim beñzedür cemāline māh-ı müniri kim
Mihr-i ruḥıyle farkı anuñ bu ‘d-ı maşrıḳeyn

Devr-i felekde ‘arş-ı berin aña reşk ider

Kürsî bulalı zât-ı şerîfünle zîb ü zeyn

‘Aşrında buldı kahve anuñ bāde hürmetin
Bezm-i şarāb şânına rindānuñ oldı şeyn

Qılımış boyınca kana girüp ‘ālemi helāk
Olmış kabā-yı sürh ile serv-i bülendi zeyn

Qıl āsitān-ı yāre Cinānī serüñ fedā
Boynuñda qalmasun yüri eyle edā-yı deyn (Cinani: G 185, s. 559-560)

Dāğ urdı dile hicr ü haṭ u hālī Hüseyn’üñ
Bir lahza gāmından degilüm hālī Hüseyn’üñ

Şakḳā-yı leb-i la‘li şafā-bahş-i cihāndur
Dil-teşneler olsa n’ola meyyālī Hüseyn’üñ

Hüsni Hasan ahlākı ‘Alī sîreti Aḥmed
Olsam yaraşur bende-i pāmālī Hüseyn’üñ

Bustān-ı cemālinde o sîb-i zeḳanından
Şeftālûların cān virüp almalı Hüseyn’üñ

Başını kesüp eyler ışıq ‘āşıkı fi‘l-hāl
Tıgın çeküp ol gāmze-i ḳattālī Hüseyn’üñ

La‘netler ide cānile ağıyār Yezîd’e
Her kim ki olur ‘āşık-ı abdālī Hüseyn’üñ

Mātem-zede-i haṭṭ-ı ruḥı oldı Hüdāyī
‘Aşkına n’ola giyse siyeh şālī Hüseyn’üñ (Hüdayi-i Kadim: G 110, s. 164)

Şabr eyle gönül cevır ü cefāsına Hüseynüñ
Bir gün iresin luṭf u vefāsına Hüseynüñ

Tîr-i müjesi küştesi her küşede biñ var
Kurbān olayım ḳaşları yāsına Hüseynüñ

Geçdükçe göz ucıyle nişānlar seni ey cān
Ya dil siper it tîrine ya sîne Hüseynüñ

Gülşende şebūh içer iken gonca-i ḥandān
Çāk itdi yaḳasını şafāsına Hüseynüñ

‘Uşşāḳı muḥayyer iderem meclis-i gāmda
Dem-sāz olalı ‘ışkı nevāsına Hüseynüñ

Āzāde iken serv gibi bendesi oldum
Meyl eyliyeli ḳaddi hevāsına Hüseynüñ

Bülbül gibi dil kıddin öperken gül işitdi
El açdı çenâr ile du‘âsına Hüseynüñ

Bir zerre durur Lâmi‘îya mihr-i cihân-tâb
Ger nisbet idem hüsn ü bahâsına Hüseynüñ (Lamii: G 275, s. 271)

Öldürdi beni gamzesi cādūsı Hüseyn’üñ
Müjgân okın atar dile ebrūsı Hüseyn’üñ

Devlet güneşi toğsa benüm başuma bir gün
Olurdu müyesser baña pâ-būsı Hüseyn’üñ

Çengâl-i ser-i zülfî baña kılsa siyâset
Bend olsa benüm boynuma gīsūsı Hüseyn’üñ

Hoş-bûlar ile tıldı meşâm-ı dil ü cânım
Açıldı gibi gınce-i gül-būsı Hüseyn’üñ

Meclisde eger gün gibi çâk itse yakasın
Rüşen görünürdi baña pehlūsı Hüseyn’üñ

Gördi benüm ağladığımı eyledi hande
Açdı şadefin dişleri lü’lü’si Hüseyn’üñ

Pür kıldı gülîstânını ey Ravzî sirişküm
Gelmez mi kinâre kıdd-i dil-cūsı Hüseyn’üñ (Ravzi: G 402, s. 296)

Gülzâr-ı cinândur ruh-ı zîbâsı Hüseynüñ
Dünyâda olur hüsn ü temâşası Hüseynüñ

Eyler midî yolunda sebîl eşk-i revânı
Olmasa gözüm merdümü sakķâsı Hüseynüñ

Ben zehr içerem ‘aşk-ile karşımda şeker yir
Hâl-i meges-i la‘l-i şeker-hâsı Hüseynüñ

İhyâ ider ölmüşleri ‘İsî gibi her dem
Geldikce söze la‘l-i güher-zâyı Hüseynüñ

Ol vech-i Hasandan yaña her kim baķa Remzî
Olur be ‘Alî ‘âşık-ı şeydâsı Hüseynüñ (Remzi: G 106, s. 260)

Aşğıdaki gazelin 6. beytinde, sevgilinin Vefa hamamına gitmesinden

bahsedilmiştir:

Şaşı sünbül beñi fülful *Hüseyn*'üm
Dili bülbül yanağı gül *Hüseyn*'üm

Gözi nergis 'izārı lāle-i ter
Femi gonca dudağı mül *Hüseyn*'üm

Kimi iñer kimi ağlar hezāruñ
Biri girye biri gulğul *Hüseyn*'üm

Ebu'l-Kāsım'durur cedd-i şerīfūñ
Kulı Kamber atı Düldül *Hüseyn*'üm

Şakāyık zanbağ-ile buldı revnak
Yüzüñde yer yerin gül gül *Hüseyn*'üm

Vefā hammāmına girmege ne-y-di
Eger germ olmasa şengül *Hüseyn*'üm

Livāyī'nūñ kızıl gülden murādı
Bilür misün nedür aq gül *Hüseyn*'üm (Livayi: G 306, s. 372)

Kıldurur baña her gün āh *Hüseyn*
Seni sevmek midür günāh *Hüseyn*

Nār-ı aşkuñda oldı dil 'Alevī
Kılma hiç bunda iştibāh *Hüseyn*

Dil ü cān kākülūñ belāsından
Düşdi kerb ü belāya şāh *Hüseyn*

'Arz-ı kurbāna geldi kapuña
Eyleye hālne nigāh *Hüseyn*

Deşneñi teşnelerden itme dirīg
Yirde bitmez şusız giyāh *Hüseyn*

Āsitānuñda rüy-māl idemez
Bilmeyen kişi resm ü rāh *Hüseyn*

Eylemişdür havāricūñ eleme
Leşker-i şabrumı tebāh *Hüseyn*

Dil zenaḥdānuña eşir olalı
Ne durur bildi çāh u cāh *Hüseyn*

Kahra şalma Celālī çākerūñi
Nazar it aña geh gāh *Hüseyn* (Manastırlı Celal Bey: G 480, s. 540)

Lāyık mıdur vefā idüp ağıyāra ā *Hüseyn*
Her dem cefālar eyleyesin baña vā *Hüseyn*

Bu hān-kāh-ı ‘aşkda ebed il olup gönül
Sîne kudümını döküben dir ki şā *Hüseyn*

Sakḳā-yı şehir eyleye yaşum o dem sebīl
La‘lün ğamıyla ölür isem teşne yā *Hüseyn*

Ġamzeñ kılıcı eyledi ‘aşıkları şehīd
Kūyuña dirler ise n’ola Kerbelā *Hüseyn*

Olsun Yezīd sevmez ise Sebzī cān ile
Hüsni-ı Hasan hākı seni ey dil-rübā *Hüseyn* (Sebzi: G 636, s. 600)

Şehr-i derdünde olubdur gözlerüm sakḳā *Hüseyn*
‘İşkuña her dem sebīl eyler yoluñda mā *Hüseyn*

Şerḥa şerḥa itdi tīg-i iştıyākuñ cismını
Çağırup abdāl-ı dil derd ile aydur yā *Hüseyn*

Şusuz oldum Kerbelā-yı ‘ışkda ben teşne āh
Dimedi sakḳā-yi la‘lün bir içim şu ma *Hüseyn*

Kerbelā-yı ğamda ‘uşşākı şehīd eyler güzel
Şehr içinde çok velī illā *Hüseyn* illā *Hüseyn*

Cānını şusuz viren şāh-ı şehīdān ‘ışkına
Zātī-i dil-teşneye şun āb-ı la‘lün a *Hüseyn* (Zati III: G 1135, s. 82)

Añdukça lutf it ağızuma sög dāyimā *Hüseyn*
‘İşkuñ şehīdiyem baña eyle du‘ā *Hüseyn*

Üstümde şanma berḳ uranı pertev-i hüsām
Bu ben şehīdüñ üstine nūr indi a *Hüseyn*

Ol la‘l-i nāb ü āb-ı ‘izār ile yaraşur
Ben teşne bir içim şu dir isem saña *Hüseyn*

Dil vidrüm āb-ı la‘lüne kanuma şusadum
Ol tīg-i āb-dāruñı içür baña *Hüseyn*

Yā Rab bi-ḥaḳḳ-ı Şāh-ı Şehīdān-ı Kerbelā
Halüm nola iderse baña ger belā *Hüseyn*

Ger ‘ışkı Kerbelāsınuñ içinde cān virem
Ben teşnesine virmeye bir katre mā *Hüseyn*

Zātī hüsām-ı ḥasret ile itmege şehīd

Deşt-i firākı itdi baña Kerbelā Hüseyn (Zatı III: G 1136, s. 82-83)

Teşne-dil la'î-i lebûnden âb ümîd eyler Hüseyn
Korķum oldur bunı ol şusuz şehîd eyler Hüseyn

Baňa işler eyleyübdür ol raķîb-i bed-fi'âl
Şana kim mü'minlere anı Yezîd eyler Hüseyn

Öldürüp bir gün beni kūyında kor ise yetîm
Ben şehîdûñ yirini 'arş-ı mecîd eyler Hüseyn

Kim ki bayram irtesi hem-şoĥbet olursa saña
Kadre irer ol kişı tekrâr 'îd eyler Hüseyn

'Arz iderse muşĥaf-ı ĥüsnin eger kim Zâtî'yâ
Tâli'üm ferĥunde vü fâlüm sa'îd eyler Hüseyn (Zatı III: G 1189, s. 117)

Ruĥınıñ eline alındı canum dirsın ey Ravzî
Eger ol yâr-ı çâr-ebrû Hüseyn ise ĥasen dil-ber (Ravzi: G 198/7, s. 213)

Kerbelâ-yı derd-i fûrkatde helâk eyler beni
Ol Hüseyn-i bî-vefâ ol yâr-ı çâr-ebrû mı bu (Ravzi: G 474/7, s. 325)

Öldürür şemşîr-i ĥam bir dem Hüseyn'i görmesem
Kerbelâ-yı 'ışķ içinde çekdigüm zahmet gibi (Ravzi: G 591/7, s. 373)

Kerbelâ-yı ĥam-ı 'ışķında soynsam ne 'aceb
Var Hüseyn'üñ baña beñzer niçe 'uryân delüsi (Ravzi: G 615/4, s. 384)

Rûy-ı ĥasenin sevdi Hüseyn'üñ dil-i şeydâ
Dil-berlerüñ a'lâsını zîbâsını buldı (Ravzi: G 630/4, s. 389)

Leb-i dil-ber ĥayâliyle göñül ĥayrân olur ammâ
Beni mest-i ĥarâb eyler Hüseyn'üñ çeşm-i şehläsı (Ravzi: G 633/8, s. 390)

Düşelden Kerbelâ-yı hicrûñe ey çeşmi fettânum
Zülâl-i vaşluña dil teşnedür bu kalb-i meyyâlüm
Dimezsın tekye-i 'aşķda aĥvâlüñ ne abdâlüm
Ĥasen şüretlü mâhum gel 'Alî sîretlü şâhum gel
Benüm ĥarrâ Hüseyn'üm nûr-i 'aynum ruĥları âlüm

Kara zülfüñ çeküp 'uşşâķ-ı sevdâ-keşleri bende
Ser-efrâzân-ı dehri ĥapuña kıldı ser-efgende
Saña lâyıķdur olsa şeh Hüseyn-i Bayķarâ bende
Benüm ĥarrâ Hüseyn'üm nûr-ı 'aynum ruĥları âlüm

Ĥudâ'dan dilerüm cevruñ gibi 'ömrüñ mezîd olsun
Yoluña cân u başı virmeyen cânâ Yezîd olsun
Ĥudâyî bendeñ oldür tîĝ-i ĥamzeñle şehîd olsun

Benüm garrā Hüseyñ'üm nūr-ı 'aynum ruḥlan ālüm (Hüdayi-i Kadim:
Murabba 22, s. 102-103)

La'l-i lebi ızhār idüp mūy-ı *Hüseyñ*'i
Hoş-būyı tutar sünbüli şeb-būy-ı *Hüseyñ*'i
Kim görse sever kâmet-i dil-cūy-ı *Hüseyñ*'i
Gün gibi tolansam ne 'aceb kūy-ı *Hüseyñ*'i
Ârām idemez görmese dil rüy-ı *Hüseyñ*'i
Sevdi dil ü cānum benüm ebrū-yı *Hüseyñ*'i

Pā-māl görüp zülfi gibi şām-ı ğamında
Kan ağladur oldı baña aḥşam-ı ğamında
Dil murğı giriftār olup dām-ı ğamında
Eglence olur göñlüme hengām-ı ğamında
Ârām idemez görmese dil rüy-ı *Hüseyñ*'i
Sevdi dil ü cānum benüm ebrū-yı *Hüseyñ*'i

Âzād idüp ḥāl-i ruḥı dām-ı belādan
Sevdā-yı ser-i zülfi beni kesdi hevādan
Pāk âyinesi jeng-i ğam-ı mihr ü vefādan
Dil şîşe-ḥurd olsa ne var seng-i cefādan
Ârām idemez görmese dil rüy-ı *Hüseyñ*'i
Sevdi dil ü cānum benüm ebrū-yı *Hüseyñ*'i

Ben niçe temāşā idem ol mūy-ı miyānı
Müjgānlarınuñ tîrin atar kaşı kemānı
Reftārı ḥacıl eyler anuñ serv-i revānı
'Âlemde Yezîd olsun o kim sevmeye anı
Ârām idemez görmese dil rüy-ı *Hüseyñ*'i
Sevdi dil ü cānum benüm ebrū-yı *Hüseyñ*'i

Şemşîr-i ğamı yâreleri sînede bitmez
Bir mihr ü vefâ eylese biñ cevrine yitmez
Ey Ravzî bana raḥm ile bir kez nazar itmez
Dil-ḥastesine zaḥm-ı ḥadengi neler itmez
Ârām idemez görmese dil rüy-ı *Hüseyñ*'i
Sevdi dil ü cānum benüm ebrū-yı *Hüseyñ*'i (Ravzi: Müseddes 1, s. 134)

Kıble-i 'uşşâķ olalıdan o zîbāca cebîn
Secde itmek Ka'be-i kūyuña oldı farz-ı 'ayn
Şîve vü nâz ile viren kendüsine zîb ü zeyn
Püştede bir dil-rübādur ismidür anuñ *Hüseyñ*

Eyleyüp yelgen tırıya yürüseydi nâzla
Kul olur şâh u gedā görüp anı i'zâzla
Kan dökken her laḥzada ol ğamze-i ğammâzla
Püştede bir dil-rübādur ismidür anuñ *Hüseyñ*

Şeş-peri destinde iken aña olsa şeş perî
Dökülürdi yire ḥışm u heybetinden şehperi

Tîğ-ı hışmıyla olan meydân-ı hüsnün serveri
Püştede bir dil-rübâdur ismidür anuñ Hüseyn

Sorgucunı yelkeni üzre görüp şandum hemân
Ağ sünbüldür kızıl lāleyile olmuştur ‘ayân
İñleden ben bülbülin ol gonca-i gülzâr-ı cān
Püştede bir dil-rübâdur ismidür anuñ Hüseyn

Olayın hüsn-i Hasan haķı cihān içre Yezîd
Olmaz isem cān u dilden pîr ‘aşķına mürîd
Kerbelâ-yı ğamda iden Sebzî’yi her dem şehîd
Püştede bir dil-rübâdur ismidür anuñ Hüseyn (Sebzi: Murabba 8, s. 240)

2.1.1.110 Hüseyn Şāh

Hayreti’nin (ö. 941/1534-35) bir gazelinde konu edilen Hüseyn Şāh’ın, güzellik unsurlarından başka, hakkında bir ayrıntı verilmediğini görüyoruz:

Ëy burc-i melāḥatde māhum *Hüseyn şāhum*
V’ëy mıṣr-ı leṭāfetde şāhum Hüseyn şāhum

Eflāke duḥān-ı āh tahrîr edüben her ğāh
Toldurdu ser-ā-ser āh şāhum Hüseyn şāhum

Gözüm yaşı rûd oldu cānum tolu od oldu
Ërdi göge dūd oldu āhum Hüseyn şāhum

Göz yaşını taşurdum başdan yine aşurdum
Düşdüm ğama şaşurdum rāhum Hüseyn şāhum

Ben Ḥayretî-i ḥayrān kapuñda umup dermān
Yüz sürme durur her ān cāhum Hüseyn şāhum (Hayreti: G 387, s. 398)

2.1.1.111 Hüseyn-i Bali ibn-i Bayezid

Sebzi’nin bir murabbasında ve gazelinde konu edilen bu sevgilinin, murabbada verilen ayrıntıya göre babasının adı Bayezid, kendisi de çarşıda külah dükkânı olan biri olmalıdır. Gazelde sadece güzellik unsurlarıyla işlenen Hüseyn Bali, belki de murabbadakiyle aynı kişidir:

Bir cefâ-hû mihri yok ser içre olmuşdur bedîd
Ġamzesi tîġın çeküp ‘uşşâkıñı eyler şehîd
Meh-likâlar arasında gün gibi olan ferîd
Kim durur dirseñ *Hüseyn-i Bālî ibn-i Bāyezîd*

Lāleyi hālî durur dāġ urıban abdāl iden
Kākülidür sünbülü her dem perîşân-hāl iden
Gülsitānda ġoncaya ġumret virüben al iden
Kim durur dirseñ *Hüseyn-i Bālî ibn-i Bāyezîd*

Gün gibi mehrûlar arasında yolın imtiyâz
Artuġ iden nâzını ‘uşşâkı itdükçe niyâz
Serv-ġadd ü ġonca-leb ol gül-‘izâr u ser-firâz
Kim durur dirseñ *Hüseyn-i Bālî ibn-i Bāyezîd*

Mâh-ı nev gibi tolu *dükkânı içi şeb-külâh*
Aġ dir aña şatılmaġ içün subġ-gâh
Çâr-sû-yı ‘aşġ içinde mülk-i ġusne pâdişâh
Kim durur dirseñ *Hüseyn-i Bālî ibn-i Bāyezîd*

Gülşen içre Sebziyâ ol serv itdükçe kıyâm
‘İzzet ile iki bükülüp giyâh eyler selâm
Bende-i ġalka-be-ġuş iden meh-i bedri tamâm
Kim durur dirseñ *Hüseyn-i Bālî ibn-i Bāyezîd* (Sebzi: Murabba 2, s. 235)

Hüseyn Bālî gibi şehir-i melâġatde nigâr
Gelmiye nice nice döne bu çarġ-ı devvâr

Kerbelâ ġaġġı sebîl itmez ise cân u dili
Reh-i ‘aşġuñda Yezîd olsun aña ‘âşık-ı zâr

Ġamzesi tîġı helâk eylesesün dirseñ eger
Ser-i zülfi gibi var ayaġına düş yalvar

Gülsitân-ı ruġuña ġarşu eyâ lāle-‘izâr
Gözlerüm ebr-i bahârî gibi durmaz aġlar

Olmasun dirsens eger döne döne Sebzî helâk
Gördüğün kişiyeye yüz virme begüm âyine-vâr (Sebzi: G 213, s. 366)

2.1.1.112 İbrâhîm

İbrahim yaygın bir isim olmakla birlikte bu ismin etrafında şekillenen bir aşk

hikâyesine örnek olarak, I. Ahmed devri (1603-1617) sonlarında vefat ettiği bilinen

Halil-i Zerd'in Lamii'nin (ö. 938/1532) oğlu olan İbrahim'e beslediği muhabbeti

verebiliriz. Kınalızade'nin tezkiresinde bu hikâye şu şekilde anlatılır:

Merhûm Lâmi'inün *Pertevî* mahlas ve *İbrâhîm* nâm bir dil-ber-i sîm-endâm
oglı var idi ki felek-i hûbı ve melâhatün hûrşîd-i tâlî'î ve 'âlem-i hüsn ü
cemâlün bedr-i lâmi'î bir dil-ber-i sîm-ber idi ki gökde âftâb âyîne-i cemâl-i
'âlem-tâbına kendüyi mukâbil tutduğıçün zavâle irüp başı zevâlli olmuşdur ve
bedr-i münîr-i hûrşîd rûy-ı 'âlemgîrinden nûr ugurladığıçün 'ukde-i zenebde
dest-i husûfun zelîl ü pâ-mâli olmuşdur.

Beyt

Olupdur hüsn-i bî-misl ü nazîri

Melâhat burcınun mihr-i münîri

Cevân-ı mezbûr Halîl-i zelîli mânend-i İsmâ'îl kurbân-ı gamze-i ser-tîzi idüp
âteş-i 'ışkla yirini nâr-ı Halîl itmekle maraz-ı mahabbet-i pür-mihnet ü âlâmı
ile cism-i zerdîfâmını gâyetde 'alîl itmiş idi. Bir gün Pertevî Şems mey-hânesi
dimekle ma'rûf kâşâneye pertev-endâz olup şâ'ir-i mezbûr dahı ol mahall ü
makâmda mukâbil-i âftâb-ı dîdârı olmagla pür-sûz u güdâz oldukda bedîhe bu
beyti dimişdür.

Beyt

Pertev-i mihr-i ruhun yüzümüze virdi ziyâ

Şems mey-hânesinün yine günü togdı şehâ (Kınalızade Hasan Çelebi,

Tezkiretü's-şuara: Sungurhan, 2017b, s. 338)

İbrahim isimli sevgililere Hayreti, Helaki (ö. 980-983 arası/1572-76 arası),

Livayi (ö. 974'te sağ/1566-67'de sağ), Manastırlı Celal Bey (d. 922-924/1517-1519 -

ö. 982?/1574?), Mani (ö. 1007/1598-99), Medhi (ö. 1006/1597-98), Sebzi, Süheyli

(d. 992-3?/1585? - ö. 1043/1633-34), Zati ve Ubeydi'nin (ö. 981/1573) şiirlerinde yer

verildiğini görüyoruz:

Êrişür 'arşa âhum *İbrâhîm*

Saňa érmez mi mâhum *İbrâhîm*

Yazılur levh-i 'arşa âhum ile

Âh şâhum u mâhum *İbrâhîm*

Dâmen-i çarha her gün od bırağur

Nâle-i şubhğâhum *İbrâhîm*

Ben bu sûz-ı dil ile hâk olıcağ

Od olur her giyâhum *İbrâhîm*

Hayretinün dil-i harâbını yap

Ka 'bedür secdegâhum *İbrâhîm*

(Hayreti: G 390, s. 400)

Ey boyı serv-i nāzum *İbrāhīm*
Şaçı 'ömr-i dırāzum *İbrāhīm*

Qıble haqqı ki Ka'be kapuñadur
Her cihetden namāzum *İbrāhīm*

Baňa kıyma kebüter-i haremem
Hey benüm şāhbāzum *İbrāhīm*

Nāzuñ ehl-i niyāza eyleme az
Senden oldur niyāzum *İbrāhīm*

Çekme üftādeden iñen daħi baş
A benüm ser-firāzum *İbrāhīm*

Gül den açan hezār gonca-i rāz
Saňa keşf itdi rāzum *İbrāhīm*

Luţf ile eyledi Helākīyi kul
Şeh-i miskīn-nevāzum *İbrāhīm* (Helaki: G 97, s. 137)

Kand-i la'lüñ dildedür her gāh *İbrāhīm*cigim
Şehd ü şekkerler yesün efvāh *İbrāhīm*cigim

İy halilüm çekmesin hattı gül-şen-i hüsne niķāb
Çün bilürsin anı yakmaz āh *İbrāhīm*cigim

Hüsn dükkānın açıldan yer yüzinde gün yüzüñ
Müşteridür saňa gökde māh *İbrāhīm*cigim

'Anberīn zülfüñle miskīn kākülüñ der yol mıdur
Olma bu miskīn-ile hem-rāh *İbrāhīm*cigim

Ben kuluña kakıyup hışm itme kim şāhum saňa
Düşdi göñlüm nā-gehān nā-gāh *İbrāhīm*cigim

Qāmetüñ sancaķ çeküp kaldursa ol meh-peykerüñ
Her gören der yarıcıñ Allāh *İbrāhīm*cigim

Göñlinüñ tahtın serāy itdi Livāyī çün saňa
Gel anuñ göñline gir ol şāh *İbrāhīm*cigim (Livayi: G 318, s. 379-380)

Gel ağlatma beni vaşluñla handān eyle *İbrāhīm*
Baňa bu nār-ı hicrānı gülistān eyle *İbrāhīm*

Bu göñlüm Ka'besi haķ bu harāba müşrif olmışdur
Nazar kıl luţf ile ta'mir it ihsān eyle *İbrāhīm*

Qapuñda olmağa bābum degüldür dāyimā bārī

Seg-i kūyuñla bir kaç gice mihmān eyle İbrāhīm

Tapuñdan ğayra secde itmesün küffār-ı bed-kīşuñ
Şıyup putlarını ħāk ile yeksān eyle İbrāhīm

Celālī niçe demlerdür ki baş açup niyāz eyler
Gel e yoluñda ol muhtācī kurbān eyle İbrāhīm (Manastırlı Celal Bey: G 387, s. 491-492)

Yazuğdur munca baña ey gül-i gülzārūm *İbrāhīm*
Nihāl-i gülsin alma āh-ı āteşbārūm İbrāhīm

Büt-i ħüsnin ħadūñ ‘arzuñ virelden ‘āleme şüktrin
Cihānı tutdı nāmuñ ħüsn ile *ħünkārūm* İbrāhīm

Kenār olmaz mısın ey serv-kāmet gonca-fem daħi
Cihānı ğarķa virdi eşk-i gevherbārūm İbrāhīm

Halīlūm āteş-i hicrāna yakma cān-ı maħzūnı
Yirūm gülzār-ı vaşl eyle benüm dildārūm İbrāhīm

Reh-i ğamda kılur Mānī-i zārı sāyeveş tībān
Şalınsa nāz ile ol serv-i hoş-reftārūm İbrāhīm (Mani: G 60, s. 118)

Beni güldür çoğ ağlatduñ gül-i ħandānum *İbrāhīm*
Gözüm yaşına raħm eyle benüm sultānum İbrāhīm

Bugün ħayl-i civānāna n’ola serdār olursañ sen
Melāħat tahtına geçdüñ şeh-i ħübānum İbrāhīm

Gül ü sünbül temāşāsın kim eyler bāğ-ı ‘ālemde
Ruħuñla kākülündür bāğ-ile bustānum İbrāhīm

Benüm noķşānuma ķalma şehā bedr-i tamām sensin
Cemālūñ nūrını ‘arz it meh-i tībānum İbrāhīm

Esīrūñ müstemendūñ derdmendüñdür senūñ Medħī
Tabībūm sevdüğüm rūħum efendüm cānum İbrāhīm (Medhi: G 374, s. 513)

Āh çeşm-i siyāhum *İbrāhīm*
Yüzi gün alnı māhum İbrāhīm

Suħuf ‘aşķuñ ħaķı-ķün añlama kec
Toğrudur saña rāhum İbrāhīm

Der ü dīvār var mı şehir içre
Yazmıyam āh şāhum İbrāhīm

Kaşları kıble-i dil ü cânım
İşigi secde-gāhum İbrāhīm

Sebzî'ye cevır kılma gel hāzer it
Tāzesin alma āhum İbrāhīm (Sebzi: G 517, s. 534)

Şafādur Ka'be-i kūyuñ benüm sultānum *İbrāhīm*
Tavāf itsem n'ola sa'y ile anı cânım İbrāhīm

Olurdum ni'met-i h'vān-ı Halīlū'llāh'a müstağrak
Olaydı bir gice ğam-ḥāneme mihmānum İbrāhīm

Ḥayāl-i la'l-i nābuñ ḥasretiyle iy ruḥı alüm
Ölürsem boynuña olur muḥaşşal kanum İbrāhīm

Seni baş üzre tutsunlar dir iseñ gül gibi dā'im
Açılma herkese iy ğonçe-i ḥandānum İbrāhīm

Saña ḥālāt-ı derd-i 'ışkumı i'lām iderdüm līk
Süheylī gibi yokdur dimege dermānum İbrāhīm (Süheylī: G 217, s. 276)

Bir āteş yakdı dilde ḥasret-i ruḥsār-ı *İbrāhīm*
Anuñ yanında gūyā bir şererdür nār-ı İbrāhīm

İlāhī Ka'be ḥakkı_ıçün ümīdüm budurur senden
Göñüller Ka'besini yapmağ ola kār-ı İbrāhīm

İrersem Ka'be-i vaşla ne şükrāne virem yā Rab
Bu İsmā'ıl cānı ile kurbān bārī İbrāhīm

Gül-i gül-zār-ı cennet āteş-i Nemrūd olur ey dil
Görinmezse eger kim gözüme dīdār-ı İbrāhīm

'İmāret eyleye mi'mār-ı devlet Ka'be-i ḳalbin
Şafālar kesb ide Zātī olursa yārı İbrāhīm (Zatī II: G 974, s. 478)

İşidelden senüñ evşāf-ı ḥüsnüñ ḥānum *İbrāhīm*
Göñülden bende-i fermānuñ oldum cânım İbrāhīm
Ḥayāl-i ḥaṭṭuñ olmışdur hemān yārānum İbrāhīm
Benüm ka'bem benüm kıblem benüm sultānum İbrāhīm

Gözüm nesnem degül her dem eger giryānuñ olmazsa
Bu göñlüm gūsfendin n'edem kurbānuñ olmazsa
Ḥalīlüm olmasun ḥānem eger mihmānuñ olmazsa
Benüm ka'bem benüm kıblem benüm sultānum İbrāhīm

Ben öldüm tīg-ı hecr ile gözüñ ḳaşşābı olmazsa

Helāk-ı _olmazsa
Beni çengāle urdı ğam şaçuñ kullābı olmazsa
Benüm ka‘bem benüm kıblem benüm sulṭānum İbrāhīm

Beyābān-ı ğamuñda ey gözüm nūrı benüm her dem
Gözüme nūr-ı hüsñüñsüz kaçan tārık olur ‘ālem
Okuram yana yana uşbu mışrā‘ oldı eglencem
Benüm ka‘bem benüm kıblem benüm sulṭānum İbrāhīm

Güneş gibi cihān içre bugün şāhum ‘ayānsın sen
Gözinde Hayretinüñ gerçi cān gibi nihānsın sen
İrağdan hüküm edersin bu gönül mülkine hānsın sen
Benüm ka‘bem benüm kıblem benüm sulṭānum İbrāhīm (Hayreti:
Musammat 53, s. 182-183)

Ubeydî’nin muhammesinde konu edilen İbrahim’in, sipahizade olduğu belirtilmiştir:

Ol şehüñ kim devlet-i ‘aşkında yaşum sîmdür
Nağd-i cān isterse tîği çāresi teslîmdür
Atlarından ‘add iderse kulını ta‘zîmdür
Kuliyum kurbānıyum küşte-i müjgānıyum
Bir sipāhî-zāde sevdüm nāmı İbrāhīm’dür

Vādi-yi ğamda yağup bārān-ı eşküm bî-hisāb
Oldı seylāb-ı belādan hāne-i kalbüm harāb
Gönlümi yapsa bulurdı Ka‘be yapmışca sevāb
Kuliyum kurbānıyum küşte-i müjgānıyum
Bir sipāhî-zāde sevdüm nāmı İbrāhīm’dür

Gönlüm abdālî olup yakdı nice dāğ-ı ğamı
Nār-ı āhum bir ışık olup dolandı ‘ālemi
Ey ‘Ubeydî ben daği olsam ‘aceb mi ad hemi
Kuliyum kurbānıyum küşte-i müjgānıyum
Bir sipāhî-zāde sevdüm nāmı İbrāhīm’dür (Ubeydi: Muhammes-i
Mütekerrir 9, s. 32)

2.1.1.113 İbrāhīm-i Kazzāz

Cinani’nin (ö. 1004/1595) bu isimdeki sevgiliyi konu ettiği gazelin tamamı için bkz.

3. Bölümün “Kazzaz” kısmı.

Sorarsañ kimdür ey dil mülk-i hüsñüñ şimdi mümtāzı
Temāşā eyle gel mihr içre *İbrāhīm-i Kazzāzı* (Cinani: G 288/1, s. 612)

2.1.1.114 İbrī Bālī

Bu isimdeki sevgilinin, tespit edilebildiği kadarıyla sadece Sebzi'nin bir gazelinde konu edildiğini görüyoruz:

Müferriḥ la'lidür yāḳūt-ı aḥmer *İbrī Bālī*'nüñ
Dür-i dendānı ağızında ne cevher *İbrī Bālī*'nüñ

Dilā esrārınüñ ḥayrānı olan 'āşıḳa her dem
Leb-i şīrīnidür pālūde-i ter *İbrī Bālī*'nüñ

Düşer miydi 'aşāya zerd-rū olup gülistānda
Gözinüñ ḥastesi olmasa 'abher *İbrī Bālī*'nüñ

Erisün dili ağızında boğazımdan aşılsun hem
Dir ise la'line her kim ki şekker *İbrī Bālī*'nüñ

Meh ü mihr-i cihān-gerdüñ olaydı 'aḳl ile hūşı
Olurlar mıydı ḥüsnine berāber *İbrī Bālī*'nüñ

Ne deñlü varsa insī ile cinnī bu cihān içre
İdüpdür ḥātem-i la'li musahḥar *İbrī Bālī*'nüñ

Gül evrāḳın ile virür açılır gonca gülşenden
Cemāl ü ḥüsni her demde muḳarrer *İbrī Bālī*'nüñ

Düşürdi yıldızın māhuñ yaturdı çarḥını mihrüñ
Ruḥıdur 'ālemi iden münevver *İbrī Bālī*'nüñ

Ḥayāt-ı cāvidān taḥşīl iderdüm Hızr u 'İsā-veş
Olaydı Sebziyā vaşlı müyesser *İbrī Bālī*'nüñ (Sebzi: G 401, s. 469-470)

2.1.1.115 İlyās

Bu isimdeki sevgililerin aynı tarihlerde yaşamış Zati (ö. 953/1546) ve Hayreti'nin (ö. 941/1534-35) şiirlerinde konu edildiğini görüyoruz:

Cefā ile beni öldürdi *İlyās*
Benümçün Cem' oldu tutdı il yās

Lebi Āb-ı Ḥayāta cür'a dökmiş
O cür'a dirisidür Hızr ü İlyās

Biçildi kişt-zār-ı 'aḳl-ı 'uşşāḳ
Düzüldi ol iki ebrū iki dās

Baňa tiryāk-i la‘lin şunsun ol mäh
Felekler zehr içürmişdür toköz tās

O meh-rūsuz geçen bayrama nisbet
Dü kevne varmalıdır Zātī’yā yās (Zati II: G 574, s. 78)

Ölümlü hastası oldum gönül çün çeşm-i İlyāsuñ
‘Acebdür cem‘ olup bir gün senüñ tutmazsa il yāsuñ

Vücūduñ zevrağın şalduñ gönül çün ‘ışkı baħrine
Bile olsun senüñle himmeti Hızr ile İlyāsuñ

O māhuñ hān-ı hūsnine senüñ çün ihtiyācuñ yok
Gedā gibi niçün düşmez elüñden ey güneş tāsūñ

Dimişdüñ katl idem bir gün ben öldüm intizār ile
Demidür tiz eyle al bile gel tīg-i elmāsuñ

O māhuñ vaşf-ı ruhsārın yazarsın yaraşur Zātī
Devātuñ mihr ü hāmeñ şa‘şa‘a şubh olsa kırtāsuñ (Zati II: G 774, s. 278)

Gümiş serv-i hırāmāndur kad-i bālāsı İlyāsuñ
Erişmiş mīve-i cāndur lebi hūrmāsı İlyāsuñ
Nişān-ı hūsn ü behcetdür kaşı tuğrāsı İlyāsuñ
Cihāna gelmedi gelmez bugün hemtāsı İlyāsuñ

Lebine teşnedür anuñ dem-ā-dem hızr-ı ferrūh-dem
Sözinüñ kan helākīdür hemīşe ‘İsī-i Meryem
Ol ādem cānına yā Rab nēce cān vērmesün ādem
Cihāna gelmedi gelmez bugün hemtāsı İlyāsuñ

Leb-i la‘l-i revān-baħşı şarāb-ı zindegānīdür
Emüp nūş eyleyen anı şorarsañ Hızr-ı şānīdür
Ruħında zülfī cennetde hayāt-ı cāvidānīdür
Cihāna gelmedi gelmez bugün hemtāsı İlyāsuñ

Anuñ her bir beñi cānumda bir dāğ-ı maħabbetdür
Hayāl-i tır-i müjgānı dile sehm-i sa‘ādetdür
İti olmak kapusunda be-ğāyet ulu ni‘metdür
Cihāna gelmedi gelmez bugün hemtāsı İlyāsuñ

Ben anuñ Hayretī yıllar durur ki mübtelāsiyam
Dem-ā-dem vaşlı in‘āmın umar kemter gedāsiyam
Ne var yād eylese bir gün kadīmī āşināsiyam
Cihāna gelmedi gelmez bugün hemtāsı İlyāsuñ (Hayreti: Musammat 50, s. 179-180)

2.1.1.116 İlyās Balı

Aşki'nin (ö. 984/1576-77), esnaf olduğu anlaşılan İlyas Balı ismindeki sevgiliye söylediği gazelin tamamı için bkz. 3. Bölümün “Dükkân” kısmı.

Görmez isem ğam degül yāruñ cinān gūlzārını
Görmüşem *İlyās Balı*'nuñ bu gün dīdārını

Gülşen-i cennet gibi ol lāle-ruḥ *dükkānınuñ*
Āl-i vālālarla zeyn etmiş der ü divārını (Aşki: G 545/1-2, s. 428)

2.1.1.117 İlyās (Ser-tıraş)

Manastırlı Celal Bey'in (d. 922-924/1517-1519 - ö. 982?/1574?) İlyas ismindeki berbere söylediği gazelin tamamı için bkz. 3. Bölümün “Berber/Ser-tıraş” kısmı.

Göñlümi aldı benüm nā-geh bugün bir *ser-terāş*
Tığına yüz sürmege anuñ gerekdür ıutlu baş

Nāmıdur *İlyās* lākin Hızır olur çok kimseye
Çok ser-i güm-rāhı kırtarur dimez hīç kıru yaş (Manastırlı Celal Bey: G 294/1-2, s. 440)

2.1.1.118 İmām-zāde

Cinani'nin (ö. 1004/1595), mesleği imam-hatiplik olduğu anlaşılan İmam-zade isimli sevgiliye söylediği gazelin tamamı için bkz. 3. Bölümün “İmam-hatip” kısmı.

İder dil secde-i ḥāk-i derin pāmāl ü üftāde
Kaçan ‘arz eylese mihrāb-ı ebrūsın *İmām-zāde* (Cinani: G 236/1, s. 585)

2.1.1.119 'İsā

Bu isimdeki sevgililere bir örnek olarak Gelibolulu Mustafa Âli'nin (d. 948/1541 - ö.

1008/1600) tezkiresinde, şair Feyzi (ö. ?) bahsinde yer alan, sipahizade İsa

verilebilir:

[Feyzi] Rūmilinden bir hoş-tab' u lā'übālī ādem idi. Bir zamān dānişmend
oldı. Şoñra 'İsā-nām bir sipāhizādeye gönül virüp aña dil-bend oldu. Hattā bir
beytde

Naẓmuhū

Çü 'İsāya bu mürde hem-dem oldum
Ki gökde istedigüm yirde buldum
maẓmūnı ile sırr-ı mā-fi'l-bālini halka uyurdı. (Gelibolulu Mustafa Âli,
Kūnhū'l-ahbar: İsen, 2017, s. 191)

Manastırlı Celal Bey, Sebzi, Aşkı (ö. 984/1576-77) ve Ravzi'nin (d. ?? - ö.

1009/1600'den sonra) de İsa isimli sevgililere şiir söylediğini görüyoruz:

Yirde gökde görmedüm bir meh-liķā 'İsā gibi
Öge öge göge çıkarsam revā 'İsā gibi

Cān u dil terkiyle ol māhuñ irişdüm kūyına
Eyledüm tecrīd ile gönüllerde cā 'İsā gibi

Ölmege cānlar virürler hasteler çün gördiler
Mürdeler ihyā ider la'lüñ şehā 'İsā gibi

Fitneler kopardı 'uşşāk içre demdür eyleseñ
Katl-i Deccāl-i rakıbi iktizā 'İsā gibi

Ey Celālī vuşlata irmek keşāfetle muhāl
Kılmayan kesb-i leṭāfet muṭlaķā 'İsā gibi (Manastırlı Celal Bey: G 627, s.
619-620)

Hayāt-ı cāvidān virür leb-i cān-baḥşı 'İsā'nuñ
Ölümlüsi dirilse ṭan mıdur gökde Mesīhā'nuñ

Girüp kanuma sevdürdi görüp ol bī-vefā yarı
Ölürsem kanum olsun boynına bu çeşm-i giryānuñ

Görenler sāye-veş pā-māl olurlar rāh-ı kūyında
Nihāl-i kāmēt-i refṭārın ol serv-i hırāmānuñ

Toğarken mihr-i 'ālem-tābı ol māh-ı ziyā-baḥşuñ
Gören dir çarḥı batdı yıldızı düşdi bu devrānuñ

Eger ol nev-civān olmasa idi Sebziyā hergiz
Dir idüm kim güzellerden nesi vardur bu dünyānuñ (Sebzi: G 388, s. 462-463)

Niçe gündür kandesin ‘Aşkī seni arar seni
Göge mi çıķduñ benüm rûhum benüm ‘İsā’cuğum (Aşkī: G 292/5, s. 298)⁴⁸

Yine bir dil-rübā sevdüm ki kaddi şāh-ı Tübā’dur
Perī-peyker melek-sīmā güzeldür şūh-ı zībādur
Dil-i pejmürdemi ihyā ider güyā Mesīhā’dur
Felekde ol meh-i nā-mihrbān kim nāmı ‘İsā’dur

Nazīri gelmemişdür ‘āleme ol şūh-ı memdūhuñ
Kelām-ı hikmet-āmīzi ‘aceb maķbūlidür rūhuñ
Aña Hāk rūzi kıla dilerin kim ‘ömrini Nūh’uñ
Felekde ol meh-i nā-mihrbān kim nāmı ‘İsā’dur

‘Aceb olmaz melek-hūdur disem ol nā-müselmāna
Görürse çeşm ü ebrūsın gelür kāfirler İmāna
İrişür pāye-i kadr-i bülendi evc-i keyvāna
Felekde ol meh-i nā-mihrbān kim nāmı ‘İsā’dur

Yüzini görse bir kerre giderdi hüzni Ya‘ķūb’uñ
Sözin gūş eylese kalmazdı derdi tende Eyyūb’uñ
Meħmed haķķı oldur Muştafā’sı cümle maķbūbuñ
Felekde ol meh-i nā-mihrbān kim nāmı ‘İsā’dur

Esīr-i bend-i küfr-i zülfı kıldı ehl-i İmānı
Olupdur bendesi cümle Firenk iķlīmīnūñ bānı
Tekellüm itse ey Ravzī bağışlar mürdeye cānı
Felekde ol meh-i nā-mihrbān kim nāmı ‘İsā’dur (Ravzi: Murabba 10, s. 97)

2.1.1.120 İshāk

Bu isimde bir sevgiliye Hayreti’nin (ö. 941/1534-35) bir gazel söylediğini görüyoruz:

‘Aceb serv-i hırāmāndur kad-i bālāsı İshāķuñ
Erişmiş mīve-i cāndur lebi ħurmāsı İshāķuñ

Ya tāķ-ı kaşr-ı cennetdür yāħod andan ‘alāmetdür
Begüm yā rā-yı rahmetdür kaşı tuğrāsı İshāķuñ

⁴⁸ Bu gazelin tamamı için bkz. 2. Bölümün “Baba” kısmı.

Ya bir alıcı laçındür ya yağmacı Moğolçındür
Kıyar insāna bī-dīndür gözi şehlāsı İshākuñ

Ya rā'nā verd-i aḥmerdür ya nāzük lāle-i terdür
Ya bir māh-ı münevverdür ruḥ-ı zībāsı İshākuñ

Yine ey Ḥayretī n'ètdi beni mecnūn-ı 'ışk ètdi
Düşürdi tağlara gitdi saçı sevdāsı İshākuñ (Hayreti: G 306, s. 348-349)

2.1.1.121 İskender

İskender ismindeki sevgililere Bahari (d. 898 ?/1492-93? - ö. 958/1551-52), Zati (ö. 953/1546) ve Ubeydi'nin (ö. 981/1573) şiir söylediğini görüyoruz:

Merḥamet kıl 'āşık-ı ğam-ḥ^vāra *İskendercigüm*
Gelmesün derd ü ğamuñla zāre *İskendercigüm*

Ḳanda bulurdı şeref bu çā[r]şū-yı kā'ināt
Gelmeñ bu ḥüsn-ile bāzāra *İskendercigüm*

Ol-ḳad-i bālā-y-ile şalınma her nā-cins-ile
Mā'il olma gül gibi her ḥāra *İskendercigüm*

Bezm-i ğamda çeşm-i mestün'den ḥarāb olmuş dile
Ḥançer-i ğamzeñle urma yara *İskendercigüm*

Derd-i hecrünle Bahārī rüz [u] şeb dil-ḥastedür
Dil virelden sen büt-i dildāra *İskendercigüm* (Bahari: G 80, s. 195-196)

Kimde var sultān-ı ḥüsni devleti *İskenderün*
'Ālemi tutdı ser-ā-ser şöhreti *İskenderün*

Hikmeti gör nice Eflātūnları eyler zebūn
Bir nazarda gözlerinün heybeti *İskenderün*

Ġuşşa Ye'cücinden olurdı gönül mülki ḥarāb
Olmaya_idi sed ümīd-i vuşlatı *İskenderün*

Hızr ile İlyās anuñ dirisidür tamlamış
Āb-ı Ḥayvāna tutağı şerbeti *İskenderün*

Ger muḳābil olsa sır Āyīne-i *İskenderi*
Zātī'yā rüşen budur kim şüreti *İskenderün* (Zati II: G 783, s. 287)

Üftādeyin bālā-yı hoş-reftārına *İskender*'ün
Dil-dādeyüm la'l-i şeker-güftārına *İskender*'ün
Ālūfteyüm kaşr-ı haṭ-ı esrārına *İskender*'ün
Aşūfteyüm bu tarz u bu eṭvārına *İskender*'ün

Tut kim ol ehl-i dil gözi mekkāra rüyın sed ider
Ye'cüc-i haṭṭı fitnesinden havfimiz yok kıl kadar
Ruhsār u zülfıyle tutar şark ile ğarbı ser-te-ser
Şad āferinler hüsn-i hoş-āsārına *İskender*'ün

Kākülleri zulmet-i kıbāb ırmağı la'li cān-fezā
Meyl-i kadın üzre yüzi āyīne-i 'ālem-nümā
Derseñ 'Ubeydī göstere 'ālem-i cenneti baña
Eyle nazar āyīne-i ruhsārına *İskender*'ün (Ubeydi: Murabba-ı Müzdeviç
1, s. 25)

2.1.1.122 İsmā'ıl

Bu isimdeki sevgiliye Mani (ö. 1007/1598-99) bir gazel söylemiştir:

Eyler *İsmā'ile* hep ins ü melek cānın fedā
Ey gönül gökden iner yirden biter kurbān aña

Ol şeh-i hüsnün bütün dünyā olmalu bendesi
Aña kurbān olmaya cānlar virür şāh u gedā

Tu'me-i 'aşkuñda cānum nola kurbān eylesem
Çok koyun kurbān içindür ey şeh-i Yūsuf-liķā

Ġamze-i hūn-rīz ile 'āşıkları kurbān idüp
Resm-i İsmā'ile ihyā eyledün ey dil-rübā

Aña kurbān olmadın bir kimse kaçmaz Māniyā
Tek ayağın boynuma başsun hemān ol..... (Mani: G 4, s. 62)

2.1.1.123 İvaz

Muidi'nin (ö. 994/1585-86) divanında bu isimdeki sevgili için söylenmiş bir gazele rastlıyoruz:

Şol nigār-ı sīmber kim adına dirler *İvaz*
La'l-i nābıdur 'araz bi'z-zāt ü cevher bi'l-'araz

Öldürür kıaddüm kemān idüp velī şükr aña kim
Nāvek-i müjgānıdur cismümde cānumdan ‘İvaz

Cān-ı ‘āşık leblerüñsüz bir nefes tutmaz karar
Cevher olmuştur lebi güyā ki cānlardur ‘araz

Vā‘izüñ bārid sözinden hātırum rencidedür
Kim hevā serd olsa artar haste dillerde maraz

Çünkü cān virmezsin ol şüh-ı cihānuñ yolına
İy Mu‘īdī yā nedür billāh dirlikden gāraz (Muidi: G 193, s. 200)

2.1.1.124 Kalendar

Sakalsız bir sevgili olduğu anlaşılan Kalendar, Ravzi’nin aşağıdaki murabbaında konu edilmiştir:

Melāhat mülkine bir şāh-ı ‘ālem şimdi serverdür
Şecā‘at kūhına güyā mehābetle gāzanferdür
Hilāl-ebrū melekler içre ol bir māh-peykerdür
Yine bir sāde-rū sevdüm ki nāmıyla Kalendar’dür

Halās idüp gönül ‘allāmesin envā‘-ı müşkilden
Haṭı gayrı terāş itdüm kalendarler gibi dilden
Yudum destüm ser-ā-ser bād u āb u āteş ü gilden
Yine bir sāde-rū sevdüm ki nāmıyla Kalendar’dür

Yakup dāğı pür itdüm lālelerle sīnemüñ bāğın
Revān itdüm gülistānumda eşk-i çeşmüm ırmağın
Işıklar gibi dilde ‘ışkınuñ tekrār idüp dāğın
Yine bir sāde-rū sevdüm ki nāmıyla Kalendar’dür

Olup ser-pā bürehne cān u dilden oldum abdāl
Ser-ā-serler gibi ‘ışkında geydüm köhne bir şāl
Fırākında dil-i dīvānemüñ bilmez nedür hāl
Yine bir sāde-rū sevdüm ki nāmıyla Kalendar’dür

Çerāğ-ı ‘ışkı yakdum hānkāh-ı gāmda pīr oldum
Kemend-i kāfir-i zūlfine ey Ravzī esir oldum
Cihāna ‘ışk ile geldüm ne şāh u ne vezir oldum
Yine bir sāde-rū sevdüm ki nāmıyla Kalendar’dür (Ravzi: Murabba 11, s. 98)

2.1.1.125 K alender B ali

Yine Ravzi'nin, bir gazelini ayırdığı K alender Bali, belki de bir önceki kısımdaki K alender'le aynı kişiydi:

‘Iş  tenn rında s nem kim benüm od  aşıdır
 teş-i d za   ad m den anu  oddaşıdır

Sensüz ey h r -şıfat meyl-i behiş itmez g   l
Ser-be-ser olursa anu  i i altun  aşı d r

Y r mi ayırdı benden itdi p -m l-i bel 
Ol ra  b-i fitne-c  kim her bel nu  başıdır

Başdan alup ‘a lumu ser-mest   b -h ş eyleyen
Ser-be-ser cümle  ar bat ehlin  s başıdır

Baş a u  abd lı olmuşdur *K alender B ali*'n  
Ravzi-i d v neyi şanma  ki bir Bekt ş 'd r (Ravzi: G 230, s. 226)

2.1.1.126 K apucız de

Ravzi'nin bu isimdeki sevgiliye yazdığı gazelin tamamı için bkz. 3. Bölümün “Baba mesleği/konumu belli olanlar” kısmı.

K apucız de dirler şehr-i hüsn içre bir  fet var
K puya giderin ş ha o z limden şik yet var (Ravzi: G 185/1, s. 207)

2.1.1.127 K asım

Bu isimdeki sevgililere Lamii ( . 938/1532), Cinani ( . 1004/1595) ve Zati'nin divanlarındaki gazellerde rastlıyoruz:

Dem-be-dem c n kısmet eyler  alk  la‘li *K asımu *
Ola mı ben b -dil   b -c na meyli *K asımu *

Sidreyi  ayr n kılup eyler  ac let ser-nig n
Bir  adem reft r idicek  addi na lı *K asımu *

Nicesi ten c bbesin g l gibi şad-  k itmeyen
  r elinden gitmez oldu zeyl-i vaşlı *K asımu *

Eglenür âyine-veş dün-gün mişâli birle çarh
Neylesün devr içre yok bir dağı mişli Kāsımuñ

Biñ göñül ‘arz eyleseñ bir kez dönüp bakmaz aña
‘Älemüñ cānınadur ser-cümle dağı Kāsımuñ

Günde biñ kez va‘de-i vaşl eyler itmez bir vefā
Äh kim devrāna beñzer ‘ahd u kavli Kāsımuñ

Nice taḥrīr itsün ol ḥüsn-āfitābın Lāmi‘ī
Kim serāpā nūrdur taşvīr ü şekli Kāsımuñ (Lamii: G 290, s. 275)

Cinani’nin, Kasım adlı sevgilinin kaşına rastık çekmesinden bahsettiği

gazelin tamamı için bkz. bu bölümün “Vesme/Kına” kısmı.

Sürh iderse n’ola ebrūsına cānān *vesmeyi*
Ḥūn-ı ‘aşıkdan yaķar şimdi nigārān *vesmeyi*

Tīğ-i sürḥıdur ol ebrūlar Cinānī *Kāsımuñ*
Eyle ḥūnıdūr yaķar kaniyla her an *vesmeyi* (Cinani: G 265/1, 6, s. 600)

Şekline bu vech ile viren melāḥat *Kāsımuñ*
Derdini derdā ki itmiş baña kısmet *Kāsımuñ*

Bir kitāba and içüp seyrüñde bir nazüg didi
Muşḥaf-ı ḥüsninde ḥatm olmuş leṭāfet *Kāsımuñ*

Başuma nola kıyāmetler koparsa fūrḳati
Kāmeti rūz-ı kıyāmetden ‘alāmet *Kāsımuñ*

Äh kim cismümde cānum kılca kaldı bulmadum
Kocmağa mūy-ı miyānın kılca fırsat *Kāsımuñ*

Görelī Zātī kıyāmet kāmetin geldi baña
Derdi dūnyānuñ devāsından kıyāmet *Kāsımuñ* (Zati II: G 798, s. 302)

2.1.1.128 Kāsım-oğı

Bu isimdeki sevgili Helaki’nin (ö. 980-983/1572-76 arası) bir gazelinde yer almaktadır:

Şol meh-cebīn ki kaşı kemān-ı keyānıdūr

Ḳurbān-ı tîri olması devlet nişānıdır

İsm ile *Ḳāsım-oğlı*dur ammā ki ḥüsn ile
Şimdi zemānenüñ o Bedî'ü'z-zemānıdır

Ḳattāllıkda ğamzeleri Seyf-i Zü'lyezen
'Ayyārılıkda dīdeleri 'Amra şānīdür

Tañ mı piyāde eylese şāhı süvār iken
Ḥālî ki ḥüsn 'arşasınüñ pehlevānıdır

Zār ide Zālî Rüstem-i Destānları zebūn
Bu çeşm-i hāşimî ki cihān qahramānıdır

Zencīr-i 'adl kākūlidür ḥüsni bāğ-ı dād
Bağdād-ı ḥüsniñ lebi Nūşīnrevānıdır

Mihr ile Ḥamza kışşası qaldı o māh ile
Şimdi Helākīnüñ oqınan dāstānıdır (Helakî: G 59 s. 99)

2.1.1.129 Kaya

Kaya ismindeki sevgililere birçok şair tarafından gazel söylendiğini görüyoruz.

Bunlardan Amrî'nin (ö. 930/1523-24?) Kaya ile olan hikâyesi, Latifî'nin (d.

896/1491 - ö. 990/1582) tezkiresine yansımıştır. Amrî, ona yüz vermeyen taş kalpli

Kaya'ya şiirler söylemiştir:

Nesr

Ḳaya nām bir dilber-i sengin-dile mübtelā idi. Ḥaqqā budur ki Ḳaya dahî bâbı vefāda taş ḳaya idi. Gün olmazdı ki mestāne kūyına varmayaydı ve Ḳaya dahî bunu cefā taşına tutup bir nice yirde başın yarmayaydı.

Beyt Didiler tutar Ḳaya seni cefāsı taşına
Geldi hep didükleri ben mübtelānuñ başına

Maṭla 'Ḳatı bağırlu taş ḳayasun sen
Sezmezem kim gönül yapasun sen

Ḳıṭ'a Neng ü 'arı büt idinmekden ise biñ kerre
Ehl-i 'irfān arasında uşanup şınmaḳ yeg

Yaşlı kerkesler ile konuşuben uçmaḳdan
Yavri şāhinler ile ḳana bulaşmaḳ yeg

Kefen olmakdan ise H̱āce mü'ezzin destār
H̱ublar şevķile meclisde oda yanmak yeg (Latifi, Tezkiretü's-şuara:
Canım, 2018, s. 381)

Amri'nin şu gazelindeki, katı gönüllü olduğu belirtilen Kaya da aynı kişi
olmalıdır:

Naķş iderken la'lüni naķķāş-ı eşk ey dil-sitān
Al beñ olmuş yüzüne tamlamış bir kıtra kan

Al beñ dimeñ aña bir dāne habbü'l-miskdür
Cān dimāğın eyledi ẖoş ḇy ile 'anber-feşān

Al ben āfākı müşkīn eylemek olur mı ẖiç
Müşkdür bu āl vālā içre kalmışdur nihān

Kaş u gözle sözleründen 'aķlı aldurdum diṟğ
Uğrun uğrun baķışuñdan gitdi īmān el-aman

Katı göṉlinden Kāyanuñ merħamet ummazdı ger
Görmese 'Amrī kayadan aķduğın āb-ı revān (Amri: G 80, s. 116)

Bundan başka, Kaya isimli sevgililere H̱udāy-i Kadim (ö. 991/1584) iki adet,
Ravzi (ö. 1009/1600'den sonra) altı adet; Ümidi Ahmed (ö. 979/1571), Nevi (d.
940/1533-34 - ö. 1007/1599) ve Sebzi (ö. 1520-1566) de birer adet gazel söylemiştir.
Bu şairlerin hemen hemen aynı tarihlerde yaşamış olduğuna ve tasvir ettikleri
sevgililerin neredeyse hepsinin aynı katı yüreklilik özelliğini gösterdiğine bakılırsa
belki de hitap ettikleri Kaya'lar aynı kişiydi.

Hem-ser olur mı emlike sūkker Kāyacuğum
Olmaz güher ħacerle ber-ā-ber Kāyacuğum

Beñzetdi gerçi kendüyi lutf ıssı ħalbüñe
Ĥayli şovuklık eyledi mermer Kāyacuğum

Yazmakdan ise nāme-i a'mālumi melek
H̱ub idi yazsa kātib-i defter Kāyacuğum

Meclisde ḇs-i la'li temennāsın eyledüm
Didi zamānı var o sitem-ger Kāyacuğum

Gökden şanur H̱udāyī ħuluñ indi mā'ide

Kūyuñda yağsa başına taşlar Qayacuğum (Hüdayi-i Kadim: G 139, s. 178)

Ter düşse saht olup n'ola sükker Qayacuğum
Lezzet lebüñde ğayr-ı mükerrer Qayacuğum

Seng-i belāñı isteridüm baş açup senüñ
Şükr-i Hudā ki kıldı müyesser Qayacuğum

Añdum hatuñ yazup yañılup eyledüm haṭā
Yazma günāha kātib-i defter Qayacuğum

Dīvāne olduğum saña beñzer ki tıydılar
Eṭfāl-i şehir üşüp beni taşlar Qayacuğum

Eksük zarāfetile raķībüñ zamānidur
Serv olmadı giyāhile hem-ser Qayacuğum

Terk eyle gel raķībüñi ser-tāc-ı 'ālem ol
Hoşdur ki bī-şadeḫ ola gevher Qayacuğum

Seng-i mezār idinmege iç işigüñ taşın
Şaķlar Hüdāyī başı ber-ā-ber Qayacuğum (Hüdayi-i Kadim: G 140, s. 178)

'Aşıkuñ āyīne-i ḫalbin şıyup cānum Qaya
Bī-vefālīk yüzlerin gösterme cānānum Qaya

Cism-i pāküñ bağrına başmağa mānend-i nigīn
Māh-ı nev ḫātem gibi ḫaddin būker ḫānum Qaya

Gıtdüğinde Yūsuf ırmışdı ḫalel būnyādına
Mısr-ı ḫüsni eyledüñ ta'mīr sultānum Qaya

Sīb-i ğabğabdan murādum naḫlini maḫrūm idüp
Dökme elmasın sirişk-i dīdemüñ cānum Qaya

Hūblar silkinde mişlüñ kimseler gūş itmedi
Bir dūr-i nā-yābsın ey māh-ı tābānum Qaya

Tōp-ı ğabğabla güzeller cem'ini kılduñ şikest
Milk-i ḫüsñüñ şāhısın āşüb-ı devrānum Qaya

Qanğı taş ḫatıysa ursun başını aña raķīb
Nerm olur Nev'īye ol şem'-i dirāşşānum Qaya (Nevi: G 13, s. 238)

Görse Qaya beni yire bakup arar kaya
Suçum nedür ki taş ile başum yarar Qaya

Dīvānesin ḫaçan ki görürse vefā idüp
Avuc ḫayasın ikide birde atar Qaya

Gerçi ki taş yüreklidür aşıla vefası yok
Dil gayrı dil-ber istemez aña yeter Kaya

Baňa cefâ taşın atar ağıyara rahm ider
Bir dem mi var tokunmaya taşı meger kaya

Başumda götürürdüm idüp dâ'im ihtirâm
Ravzî bulunsa başuma lâayık yarar Kaya (Ravzi: G 88, s. 168)

Niçe almasun dil-i 'âşıkların dil-ber Kaya
Mülk-i hüsne olmuş istiḥkāk ile server Kaya

Başuma çal işigün taşın didükce hışm ider
Bilmezin suçum nedür kim hışm idüp fırlar Kaya

Âteş-i âh-ı derûnumla benüm nerm olmadı
Var ise pûlâddır qalbün yahod mermer Kaya

Şîve bardağı içinde bir içim şudur yahod
Sükkerî pâlûdedür dir dir dilâ ditrer Kaya

Mün'akis olmuş benüm sûz-ı derûnum şanasın
Tâb-ı tebden gördüm ey Ravzî yanar par par Kaya (Ravzi: G 89, s. 168)

Kûh-ı gam Ferhâd'ıyam 'ışkuında ey dil-ber Kaya
Husrev-i mülk-i melâḥat yâr-ı şîrînter Kaya

Hıdmetünden yüz çevirmez bendeyem kapuında ben
Baňa kesdürseñ yiridür dâ'imâ taşlar Kaya

Gönlün ayrılmağı ağıyâr ile hem-râz olmadan
Bâd-ı âhumla yirinden gerçi kim kıpar Kaya

Başuma devlet hümâsı sâye şalardı eger
Reh-güzâruında olaydı kelle bir kemter Kaya

Taşdan taş çalarsın Ravzî-i bî-çâreyi
Büseyi yâkût-ı la'lünden iderse cer Kaya (Ravzi: G 90, s. 168-169)

Zümre-i meh-rûlara kılan seni server Kaya
Cismüñi billûr itmiş qalbüñi mermer Kaya

Öldürürseñ bâri cevruñ çekmeden ben ḥasteñi
Eyleme seng-i mezârum üstüme ser-ber Kaya

Gele mi küyuında kı bir rahneye didüm didi

Kim be-nām-ı Ka‘be’ye lāyık degüldür her kıya

Bir kara taş iken ayırmaz rakıbi kendüden
Dil hışārın top-ı cevır ile harāb eyler Kıya

Cevheri bir tāk olur yir yir nişān-ı seng-i yār
Başuma çaldukça ey Ravzi o meh-peyker Kıya (Ravzi: G 91, s. 169)

Taşa çaldum başumı yoluñda ey hānum Kıya
Başa çıkımadum ğam-ı ‘ışkuñla sultānum Kıya

Seng-i mermerden midür kalbün ki te’ sîr eylemez
Nerm ider pülādı gerçi āh u efġānum Kıya

Ārzū-yı kuhl-ı hāk-i pāyün ile dem-be-dem
Kānlar āġlar dā’imā bu çeşm-i giryānum Kıya

Cūy-ı eşküm taşdı tutdı ser-be-ser dünyā yüzün
Korkum oldur kūyuñı ġarķ eyleye cānum Kıya

Küfr-i zülfün fikridür Ravzi’nün alan ‘aqlını
Anı mahrūm itme gel ey dīnum īmānum Kıya (Ravzi: G 92, s. 169)

Rūyı perīler görinür anuñçün anda dā’imā
Dirler dil-i ‘āşıklara āyīne-i ‘ālem-nümā

Kabza-i hüsnünde ey meh-pāre meh bir ayadur
Mihr-i hāversin güneş ruhsāra nisbet sāyedür

Degme bir şāh-ı cihānuñ başı irmez pāyine
Nerdübān-ı kaşr-ı yāre nüh felek bir pāyedür

Kıldı başum bir münakkaş top zaḥm-ı kayadan
Bir nigār-ı seng-dil sevdüm ki nāmı Kıya’dur

Ser-be-ser her ehl-i şevkuñ ‘ālem içre raġbeti
Ol meh-i hurşīd-ruhsār u melek-sīmāyadur

Mülk-i hüsn içre nazīrün yok senün bir hūācesin
Şad hezārān genc-i Kārūn saña kim sermāyedür

Kurtulalum diyü deccāl-i ğam-ı eyyāmdan
İntizār-ı halk-ı ‘ālem maḳdem-i ‘İsā’yadur

Gerçi çok ar‘ar harāmī var melāḥat bāġınuñ
Ravziyā meylüm benüm ol serv-i hoş-bālāyadur (Ravzi: G 224, s. 223)

Cevrũñ taş ı eger gele ber-ser *Qayacuğum*
Eyler cihānda bendeñi server *Qayacuğum*

Taş başına ki qomaya taş işigũne baş
İtmeye hāk-i kūyunı bister *Qayacuğum*

Rahm eyle hāl-i zārına üftāde ‘āşıkũ
Ey qalbi taş u sīnesi mermer *Qayacuğum*

Pertev şalarsa taşlara ey māh gün yüzũñ
‘Aks-i lebũñle la‘l ola mermer *Qayacuğum*

Ol şart ile ki olmaya āzād Sebzī‘yi
Yaz kulluğuna kātib-i defter *Qayacuğum* (Sebzi: G 553, s. 553)

Hecrũñ deminde āhumı tağlar *Qayacuğum*
Sengĩn-dil iken işidüp inler *Qayacuğum*

Hātem yüzũm sürem diyũ sīmĩn benanuña
Derd ile başdı bağrına taşlar *Qayacuğum*

Rāhuñ taşını yoldaş idindüğũmi görüp
Ta‘ne taşını urdı ‘adũlar *Qayacuğum*

Döymeze n’ola taş yüregũm nār-ı hasrete
Döymeze fırāk odına demürler *Qayacuğum*

Hālin Ümĩdĩnũñ gam-ı hecrũñle göreli
Cũlar taş ile döginüp ağlar *Qayacuğum* (Ümidi Ahmet: G 159, s. 319)

2.1.1.130 Kaya (Demirci)

Bir önceki başlıktaki Kaya isimli sevgiliye söylenmiş altı adet gazeli olan Ravzi, bir gazelinde de mesleği demircilik olan bir Kaya’dan bahsetmiştir. Önceki altı gazelde demirciliğe bir atf olmamakla birlikte buradaki Kaya da taş kalpli olarak tasvir edilmiştir:

Sevme gel ol *demirci* dil-berini
Yüregi taş *Kaya*‘yı n’eylersin (Ravzi: G 428/2, s. 306)

2.1.1.131 Kaya Bālī

Bu isimdeki sevgiliye Zati'nin (ö. 953/1546) şehrengizi ile İshak Çelebi (ö. 943/1537) ve Gelibolulu Süruri'nin (d. 897/1491-92 - ö. 969/1562) gazellerinde rastlıyoruz. Zati, bu kişiyi Kaya Bali başlığıyla tanıtip adının Kaya olduğunu söylemiştir. Bu sevgilinin de taş yürekli ve vefasız olmasından hareketle bu üç başlıktaki Kaya'ların da aynı kişi olabileceği ihtimalini göz önünde bulundurabiliriz:

Kaya Bālī

Biri bir seng-dildür adı *Kaya*
Getürdi 'aşkı tağ u taşı kaya

Anuñ gönlin fakīrūñ gözi yaşı
Akıtmadı akıtdı gerçi taşı (Zati, Edirne Şehrengizi: Karaca, 2018 s. 134)

Yazıldı hāne-i dilde yaşumla āh şāhum
Kıya bakışlu *Kaya Bālī* 'aşıkı İshāk (Üsküplü İshak Çelebi: G 136/7, s. 205)

Vefāsızlıkda şankim taş kayasın hey *Kayabali*⁴⁹
Bu katı gönülün ile nice olur 'aşıkun hālī

Çü kağdum taşı başa başı taşta olmadı çāre
Kim ola katı gönülünün baña bir pāre ikbālī

Ruḥı al u lebi al u işi al ol dil-ārāmuñ
'Aceb midür dilā dirsem anuñ çokdur katı alı

Raḳībe mūm u baña taş kayadur ol cefā-pīşe
Kime 'arz eyleyem kim ḥal ide bu müşkil aḥvālī

Raḳīb imdi lebün tiryāki ğamdan helāk oldum
Dirḡā zehr-i kātıl oldu baña leblerün balı

'Aceb midür ser-āmed yigrek olsa diller almağda
Hüsün meydānını çün buldı hālī alnınuñ hālī

Yeñi dīvānedür diyü 'aceb çok taş üşürdiler
Kayabali'nuñ olaldan Sürūrī tāze abdālī (Gelibolulu Süruri: G 499, s. 311)

⁴⁹ Bu isim Kaya Bālī olmalıdır.

2.1.1.132 Kemāl

Bu sevgili isminin tespit edilebildiği kadarıyla sadece Zati'nin divanında konu edildiğini görüyoruz:

Ol meh-i bedr-i münirüñ ki _adına dirler Kemāl
Bürc-i dilde mihr-i hüsni āfitāb-ı bī-zevāl

Şevk-i hüsni şem'-i dilde bir söyünmez şu'ledür
Şah-n-ı sīnemde hevā-yı servi zıll-i lā-yezāl

Gözleri nūrı vü 'uşşākuñ sürür-ı kalbidür
Māh-ı bedre ta'n ider irmiş kemāle ol Kemāl

Bir nefesde her sözi biñ cān bağışlar 'āşıkā
Ger şorarsañ la'l-i nābın çeşme-i āb-ı zülāl

Göz qarardup fitne uyarmağda çeşmi sihr ider
Ruḥları eyler gönüller almağa her gün yüz āl

Hey elā gözlüm meded alındı gönüm ālūñe
Al ruḥsāruñ baña 'arz eyle luṭf it cānum al

Ehl-i diḳḳatler görüp bir kıl kadar kıl itmedi
Bağladum Zātī beli vaşfında bir ince ḥayāl (Zati II: G 834, s. 338)

2.1.1.133 Keyvān

Zati'nin Hintli gulam Keyvan'a söylediği gazelin tamamı için bkz. 3. Bölümün "Hintli" kısmı.

Dün gice bir 'arşdan a'lā maḳāmum var idi
Anda dil-dār ile toḳsan biñ kelāmum var idi

Döşemişdüm yidi çarḥ üzre bisāt-ı 'işreti
Adı *Keyvān* idi bir Hindī gulāmum var idi (Zati III: G 1479/1-2, s. 306)

2.1.1.134 Kiyā Bālī

Bu isimdeki sevgiliye Sebzi'nin bir gazel söylediğini görüyoruz:

Ey güzeller bölüğünün şehi *Kiyā Bālī*
Seni cāndan sevenün nice olur aḥvālī

Yüzümü sürsem ayağıña vişālün gicesi
Yeter idi baña ‘ālemde o cāh-ı ‘ālī

Gülşenün her güli ḥumret mi bulurdı böyle
Gün yüzünden eger ol almasa reng ü ālī

Seni sevdüklerine luṭf idüben incinme
Ḥüsn-i ra‘nāsı olan şöyle olur mı ḥālī

Ey perī kūyuñı mesken ideliden Sebzī
Bir deli oldı ki taḫrīre gelür mi ḥālī (Sebzi: G 874, s. 728)

2.1.1.135 Kulu

Bu isimdeki sevgiliye tespit edilebildiği kadarıyla sadece Zati’nin bir gazelinde rastlıyoruz:

Görse bu ḥüsn ü cemāl ile seni şāh *Ḳulī*
Dir idi ‘ömrün uzun yarıcuñ Allāh *Ḳulī*

Az ḳaldı ki ḳuluñ öldüresin cevruñ ile
Göreyin ‘ömrünü çoğ eylesün Allāh *Ḳulī*

Beni devrān saña ḳul yazalı göz yaşı revān
Sürḥ ile her der ü dīvāra yazar āh *Ḳulī*

Merḥamet ḳıl ḳuluña çarḥ-ı cemālün mehisin
Yirde ḳalmaz ḥazer it āh-ı seḥer-gāh *Ḳulī*

Sen şeh-i mülk-i cemālün ḳulıdur adı velī
Ḥüsnünün olmağa pür-şevḳdurur māh *ḳulī*

Gör sitārem ki nice ṭālī‘i bed ḳul imişin
İnledür döne döne gāh felek gāh *Ḳulī*

Sen eger Zātī’ye ḳulum diyesin yarım ağız
Büsbütün ‘āleme eylesin anı şāh *Ḳulī* (Zati III: G 1646, s. 412)

2.1.1.136 Kurd Bali

Bu isimdeki sevgiliye Âşık Çelebi'nin (d. 926/1520 - ö. 979/1572) âşık olduğunu

Kınalızade Hasan Çelebi'nin (ö. 1012/1604) tezkiresinden öğreniyoruz:

Merhûm 'Âşık Çelebi *Kurd nâm bir dil-ber-i sîm-endâma* 'âşık olup ol mâh-ı enver menzil-be-menzil hareket ü sefer idüp ol 'âşık-ı zârı pençe-i gürg-i hicrâna giriftâr itdükde Kandî bu târîhi dimişdür.

Mısrâ'

Kurd âh-ı 'âşık alup gitdi âh (Kınalızade Hasan Çelebi, Tezkiretü's-şuara: Sungurhan, 2017b, s. 702)

Kurd, Âşık Çelebi'yi terk edince Kandî-i Müverrih (ö. 962/1555) buna tarih düşürmüştür. Âşık Çelebi bunu tezkiresinin Kandî-i Müverrih bahsinde kendi ağzından aktarır:

Hakîr, Kurd nâm bir dil-bere rübûde idüm, beni terk idüp gitdükde

Mısrâ'

Kurdî âh-ı 'Âşık alup kucdı âh
diyü târîh didi (Âşık Çelebi, Meşairü's-şuara: Kılıç, 2010c, s. 1333)

Âşık Çelebi'yle aynı tarihlerde yaşamış şair Aftabi'nin (ö. 981/1573) de Kurd isimli, keman kaşlı bir civana âşık olduğunu Ahdi'nin (ö. 1002/1593-94) tezkiresinden öğreniyoruz. Belki bu Kurd da Âşık Çelebi'nin âşık olduğu Kurd'la aynı kişidir:

Sâbıkan mezkûr *Kurd nâm bir kemân-ebur cevâne* ya'nî bir âşüb-ı dil ü câne 'âşık-ı nâ-tüvân olup zarâfet-âmîz bir matla'-ı pür-sürür elfâz-ı belîğ ile meştûr ol dilber-i perestîze 'anber-rîz-i kalemle rakam kılmış şebt olundu. Kemân-ı bahtını sa'd ile kurdı
Kara bağına kim ki çekdi Kurdî (Ahdi, Gülşen-i Şuara: Solmaz, 2018, s. 109)

Yine *Meşâ'irü's-şu'arâ*'dan öğrendiğimize göre Naimi-i Salis (ö. ?) adlı şair, Kurd Bali olarak anılmaktadır. Âşık Çelebi, onun şuh bir mahbub olduğunu ve onunla birlikte bulunduğunu belirttiğine göre gönül ilişkisi olan Kurd Bali de büyük ihtimalle söz konusu Naimi'dir:

Bu Na‘ımī Edirnelidür. *Ḳurd Bālī* demekle meşhūr mahbūb ve bir şūh-ı şehri-
āşūbdı. Medārisde mezkūr ile cem ‘olduk. ‘Ākıbet Semāniyye’ye vardukda
çerh-ı felek ki ejder-i heft-serdür, dem çeküp anı daḥı yutdı ve nerrād-ı felek
şeş-der-i kazāda naḳd-i ‘ömrin alup anı utdı. Ez-eş‘ār-ı ū:

Dīdem ol āşūb-ı dehrūn çeşm-i fettānın sürer
Sīnem ol kaşı kemānuñ tūr-i müjgānın sürer (Âşık Çelebi, Meşairü’ş-şuara:
Kılıç, 2010c, s. 888-889)

Yahya Bey’in (ö. 990/1582) *İstanbul Şehrengizi*’nde de Kurd Bali’nin

kendisine mahublar arasında yer bulduğunu görüyoruz. Yukarıdaki alıntıda şehrin
ünlü şuhlarından olarak addedilen Kurd Bali’nin bir şehrengizde yer alması, –eğer bu
ikisi aynı kişiye– buraya kadar çizilen profilini tamamlayıcı niteliktedir.

Birisi *Ḳurt Bālī* ol cefākār
Girür ‘āşıqlaruñ koynına her bār

Bu rüy-ı ‘ālemüñ görür gözidür
Daḥi nev-reste bir körpe kızıdur

Öñince sīnemi vīrān iderdüm
Ele girse koyun ḳurbān iderdüm (Yahya Bey, *İstanbul Şehrengizi*: s.
263)

Bu isimdeki sevgili Zati’nin (ö. 953/1546) bir gazelinde de kendine yer
bulmuştur:

Güzeldür al vālādan ‘izārı *Ḳurd Bali*’nüñ
İdüpdür tāfte maḥlūkı nārı *Ḳurd Bali*’nüñ

Murādum budurur senden İlāhī koynuma girsün
Bu göñlüm ḳuzusı oldı şikārı *Ḳurd Bali*’nüñ

Melāḥat Mısrınuñ sultānıdur ol Yūsuf-ı sālī
Göñüller Yūsufını ḳapma kārı *Ḳurd Bali*’nüñ

Ḳoyunum biñ olurdı dōstlar bu köhne ağılda
Mey-i vaşlın naşībüm itse Bārī *Ḳurd Bali*’nüñ

Revān dükkānına varmak gerekdür Zātī’yā çok çok
Ola kim ola meyli varı varı *Ḳurd Bali*’nüñ (Zati II: G 700, s. 204)

2.1.1.137 Lāle-ruḥ ve Fındık Memī

Fındık Memi ismine *Meṣā'irü's-ṣu'arā'* nın Zeyni (ö. ?) ve Hatifi (ö. ?) bahislerinde rastlıyoruz. Hatifi'yle olan ilişkilerinde Memi, nakit para seven bir sevgili;⁵⁰ Zeyni bahsindeyse âşık-sevgili-rakip üçgeninin bir üyesi olarak karşımıza çıkıyor. Zeyni, Memi yüzünden Sübuti'yle rekabete girer ve iki şair atışır. Zeyni daha sonra Kalenderlere karışıp kaş ve kirpiklerini tıraş eder. Memi onun bu hâlini beğenmeyip sohbetinden men eder. Âşık Çelebi'ye göre, Zeyni'nin düşüşü şarap, afyon, evlilik, fakirlik, hastalık ve ölüm sıralamasıyla gerçekleşir. (Bu arada bir kızla evlenmesi de düşüş seyrinin bir parçası olarak değerlendirilir.)

Zeynī bir zemān maḥfel-i ḥuffāzuñ revnaķı ve meclis-i 'uṣṣāķuñ zeyni oldı.
Niçe zemān cüz'-hān u devr-hān oldı. Ba'dehu ḳaba ṣaķal ṣarķıdup Ḳaraman
bāzārında ṣaḥḥāf dükkānı açup ṣāḥib-i ser ü sāmān oldı. Bu eṣnāda *Fındık
Memi* ki 'ıṣķı nuķl-ı meclis-i 'uṣṣāķ idi, anı sevüp 'āṣıķ-ı yār-ı piste-dehān
oldı. *Sübütī* daḥı 'āṣıķ idi, biri birine raķıb idiler. Bir gün üç Niṣāncı
ḥammāmında cem' oldılar. Zeynī *Sübütī*'ye ta'rız idüp didi ki

Beyt

Gerçi uyuzlanup ṭolaşur it raķıbler
Fındık Memi yirine meger ḳozum alalar

Sübütī daḥı Zeynī'nüñ saķalınıñ ḳabalıķına ta'rız idüp bu kıt'ayı dimiṣdür.

Kıt'a

Seḥer ḥammāma girdüm Zeyni geldi
Cihānuñ zīveri vü zeyni geldi

Ṭaşağumla saķaluñ vezne urdum
Saķalından taşağum yeyni geldi

Zeynī ter düşüp fi'l-hāl saķalın ve ḳaşın ve kirpügin çār-darb terāş eyledi,
kendüyi ḳalenderlere baş eyledi. Dil-ber, Zeynī'nüñ bu ḥālinden 'ār idüp
şoḥbetinden redd eyledi. Bu ḥālde Zeynī mey-ḥārılık u bī-kārılık kārına ṭadandı
gāḥ ṣarāb germiyyetine ve gāḥ efyün keyfiyyetine aldandı, gitdükçe efyūna
mağlūb oldı. Bu ḥālde bir kıza daḥı mübtelā olup 'aḳd-i nikāḥ ile ṣayd itdi.
Cihetlerin ṣatdı āḥir faķr ğalebe idüp ma'lūl u menkūb oldı. Maraḳ daḥı
hücūm idüp faķır ü zelīl marīz ü 'alīl dünyādan gitdi.

Şi'r-i ū

Küsüp dil-ber selāmını keselden

⁵⁰ Bkz. bu çalışmada 5. Bölüm, "Para seven sevgili".

Tabî'at olmadı hālî keselden (Âşık Çelebi, Meşairü's-şuara: Kılıç, 2010a, 588-589)

Fındık Memî'nin, Sebzi'nin bir gazelinde Lale-ruh adlı başka bir dilberle yer aldığını görüyoruz. Lale-ruh'un kimliği hakkında bir bilgimiz bulunmuyor:

İki dilberler ki olmuş bir birinüñ hem-demi
*Lāle-ruh*dur birinüñ adı biri *Fındık Memî*

Nāz ile Fındık Memî çeşm-i çerezdür 'āşıkā
Görmediler lāle-ruh gibi görenler 'ālemi

Süze baksa gözleri bādāmını Fındık Memî
Sihr ile 'aqlın alur dīvāne eyler ādemi

Lāle-ruhda var kerāmet Hızır ile 'İsā gibi
Söze gelse mürdeler ihyā ider gonca-femi

Ölmedin irişdüre Allāh umarın 'ākıbet
Sebziyā dünyā degermiş ikisinüñ bir demi (Sebzi: G 771, s. 672)

2.1.1.138 Latîf

Ahi'nin (ö. 923/1517), zer-ger olduğu anlaşılan Latîf'e söylediği gazelin tamamı için

bkz. 3. Bölümün "Zer-ger" kısmı:

Sen kemān-ebrū için olalı kıddüm yā *Latîf*
Rûz u şeb vird-i zebān idinmişümdür yā *Latîf*

Levh-i zerde gör ki sîm-âb ile ne nakş itmişem
Şanma *zer-gerlik*de sen üstādsın tenhā *Latîf* (Ahi: G 44/1-2, s. 22)

Hüdayi-i Kadim'in de (ö. 991/1584) aşağıdaki gazelinin Latîf isminde bir erkeğe söylediği anlaşıyor. Rediflerin hepsi çalışmada küçük harfle yazılmış olsa da kalın vurgulanan redifleri sıfat değil de özel isim olarak düşünmek daha doğru bir okuma sunabilir:

Luţfile bir nazar kıla diyü baña *latîf*
Vird-i zebānum oldı şeb ü rûz yā *latîf*

Meyl itse teşne-diller aña n'ola şu gibi
Başdan ayağa anı yaratmış Hudā laṭīf

Ṭūbī'den olsa kaddile 'ālī 'aceb midür
'Ulvī durur ṭabī' atı şol kim ola laṭīf

Dil gün yüzinde ebr-i ḥaṭın görse zevk ider
Olur teferrüc idene sünbül hevā laṭīf

Ey cān ṭabībi 'āşıka şun ḥ'ān-ı la'lüni
Bīmār olana çünkü gerekdür gıdā laṭīf

İtme 'adū-yı tīre-derūnile imtizāc
Cem' olmadı keşīf ile hergiz şehā laṭīf

Gel zerre-veş Hüdāyī kuluñ ḥākden götür
Ay āftābum a gözümüñ nūrı a *laṭīf* (Hüdayi-i Kadim: G 84, s. 151-152)

2.1.1.139 Luṭfī

Bu isimdeki sevgilinin Zati'nin iki gazelinde yer aldığını görüyoruz:

Ne nāzügdür o la'īn ḥokka içre ol dūrer *Luṭfī*
Cihānda defter-i dūrri dūrerse ol dūrer Luṭfī

Nola ben bendeñi öldürmege kaşd itseñ ey ḥūnī
Olur sultānlaruñ mülk-i cihānda mu'teber luṭfī

Kerem kıl Sūre-i Kevşer ḥakıyçün ağzı dadın vir
Lebūne öykünürmiş şol ḥalāvetle şeker Luṭfī

Ṭarīk-ı Ka'be-i vaşluñda ḥarc olmağ içün her dem
Düşüp oda köze cānlar eritdi sīm ü zer Luṭfī

Güneş nerd-i melāḥatde iñen germ olmasun Zātī
Ne deñlu kāmīl olursa ider anı kamer Luṭfī (Zati III: G 1637, s. 406)

Eyā cism-i cihānuñ cānı *Luṭfī*
Dil-i pūr-derdümüñ dermānı Luṭfī

Dem-ā-dem ney gibi bezm-i belāda
Niçe bir eyleyem efğānı Luṭfī

Saña dil virenüñ cānın alursın
Faķirüñ yok mı yohsa cānı Luṭfī

Ġam-ı yāķūtuñı ķut itdi cāna
Melāhat cevherinüñ kāmı Luţfı

Bu ġün her-cāyılık meydānı iķre
Yeger mihr ü meh-i tābānı Luţfı

Ķıyāmet ķoparup maķşerde yarın
Fiġān idüp diyem kim ķanı Luţfı

Dili şevķ ile biryān ide Zātı
Olursa bir gice mihmānı Luţfı

(Zatı III: G 1638, s. 406-407)

2.1.1.140 Luţfı Bālı

Bu isimdeki sevgilinin Helaki'nin (ö. 980-983/1572-76 arası) bir musammatında konu edildiġini görüyoruz:

Bu şehrüñ serv-ķad dilberlerinüñ
Ķıyamet müntehāsı *Luţfı Bālı*
Perı-peyker melek-manzarlarınıñ
Ser-āmed dil-rübāsı Luţfı Bālı

Çeküp ķāmet nihāl-i nāz olmış
Seçilmiş serv-veş mümtāz olmış
İñen çāpük iñen şebbāz olmış
Şu ber-ķördār olası Luţfı Bālı

Sözinden nefħa-i 'İsı hacildür
Lebinden āb-ı Zemzem teşne-dildür
İñen ra'nādur iñen bı-mışıldür
Benüm derdüm devāsı Luţfı Bālı

Şarābı 'āşık-ı üftādelerle
Tolu nüş eyle cām u bādelerle
Derünü şāfı ķalbi sādelerle
Öpüş hey ķuculası Luţfı Bālı

Ķaçan cevłān iķün binseñ semendi
Ayaklatma ġarīb-i müstmendi
Cuvānsın alma āh-ı derdmendi
Şaķın hey pır olası Luţfı Bālı

İlāhı la'l-i nüşinin müdām it
Edeb 'ömr-i 'azizin müstedām it
Helākı bendeñi cāndan ġulām it
Ki olsun pādışası Luţfı Bālı (Helaki: Musammat 14, s. 37)

2.1.1.141 Luṭfullāh

Ravzi'nin (ö. 1009/1600'den sonra) Lutfullah adlı kişiyi konu ettiği murabbada, şairin çok dilemesine rağmen Lutfullah'ın İdincik'e gelmemesi anlatılmaktadır:

Cān u dil tahtına şāh-ı ercemendüm gelmedi
Būstān-ı luṭfa serv-i ser-bülendüm gelmedi
Mısr-ı ğamda teşneyem cüllāb-ı kandüm gelmedi
N'ideyin ḥayfā ki *Luṭfullāh* efendüm gelmedi

Niçe döysün ḥaste-dil bu kahr-ı ḥecrūñ nīşine
Luṭf u himmet ni'metinden taş toḡunmaz dīşine
Şeyḥ olan lāyık mıdur cevreylemek dervīşine
N'ideyin ḥayfā ki Luṭfullāh efendüm gelmedi

Bu nūḥūset kim gōñül mülkini virān eyledi
Düşmeni ḥandān idüp aḥbābı giryān eyledi
Miḥnet-i ḥasret baña dünyāyı zindān eyledi
N'ideyin ḥayfā ki Luṭfullāh efendüm gelmedi

Gelmege 'ahd eylemişken ol şeh-i 'ālī-neseb
Yine ḥulf-i va'deye bilsem 'aceb neyki sebeb
Maḳdemine muntazırdur gerçi kim aḥbābı hep
N'ideyin ḥayfā ki Luṭfullāh efendüm gelmedi

Şehr-i *İdincik* diyārın itse teşrīf ol melek
Ravziyā ḳuṭb-ı murādum üzre dönerdi felek
Ḥaḳḳ'a çok itdüm tazarru' eyledüm yüz biñ dilek
N'ideyin ḥayfā ki Luṭfullāh efendüm gelmedi (Ravzi: Murabba 26, s. 111)

2.1.1.142 Maḥmūd

Bu ismin birçok şair tarafından divanlarda konu edildiğini, bu ismi taşıyan kişilere sevgili atıfları yüklendiğini görüyoruz. Mahmud ismi Hayreti (ö. 941/1534-35), Hüdayi-i Kadim (ö. 991/1584), Kara Fazlı (ö. 971/1564), Meali (d. 895/1490 - ö. 943/1535-36), Medhi (ö. 1006/1597-98), Mostarlı Hasan Ziyai (ö. 992/1584), Muhibbi (d. 900/1494 - ö. 974/1566), Sebzi (ö. 1520-1566), Sehi Bey (ö. 955/1548), Zaifi (ö. 964/1557), Zati (ö. 953/1546), Şihabi (ö. ?) ve Ubeydi'nin (ö. 981/1573) şiirlerinde yer almaktadır:

Ey leṭāfet mülkinüñ sultānı *Maḥmūd*'um benüm
Ka'be-i vaşluñ durur aḳṣā-yı maḳṣūdum benüm

Ey ḥalīlüm Ka'be ḥaḳḳı kıbleden dönsün yüzüm
Kaşlaruñdan ğayrı ger varise mescūdum benüm

Fikr-i zülfüñ nāfe-veş baĝrum kara kan eyledi
Bu durur sevdā-yı 'aşḳuñdan şehā sūdum benüm

Ḳurtılur baḥtüm nuḥūsetden sa'ādetler görem
Gelse bir şeb ḥāneme ol māh-ı mes'ūdum benüm

Öldüğümde meşhedüm nūrın müşāhid ola ḥaḳḳ
Ger ola ol şāhid-i maḳṣūd meşhūdum benüm

Nār-ı āhum ebrū-yı zerdi ğamından kim çıkar
Türbetüm üzre ola ṭāḳ-ı zer-endūdum benüm

Ey Hüdāyī ḥidmetinde cān virürsem ol şehūñ
Merḥamet ide umarum baña ma'būdum benüm (Hüdāyī-i Kadim: G 132,
s. 174)

Göñülde derd-i hicrān oldı mevcūd
'Aceb mi ṭālī'üm olmazsa mes'ūd

Ġarībūñdür dil-i āvāre hoş tut
Ḥüdā senden dilerseñ ola ḥoşnūd

Çıkarma dūd-ı āhum āsumāna
Beni hecr āteşine yakma çün 'ūd

Baña cevır eylemek lāyık degüldür
Senüñ ism-i şerīfūñ oldı *Maḥmūd*

Elem çekme bugün Medḥī kuluñdan
Ki devrān yādın eyler anı nā-būd (Medhi: G 102, s. 375)

Degül mi 'arş-ı mu'allā liḳāsı *Maḥmūduñ*
Degül mi Sidre ḳad-i müntehāsı *Maḥmūduñ*

Benānı māh-ı nev-i 'iddür ḥaḳṭḳatde
Meh-i münevvere beñzer ayası *Maḥmūduñ*

Dem-ā-dem aḳıdur oldı eşk-i ḥūnīnüm
Boyandı ḳana kırmızı libāsı *Maḥmūduñ*

Cefā vü cevırını yıllarca çekdiğüm bu kim
Göñülde vardur ümīd-i vefāsı *Maḥmūduñ*

Žiyā'iyā şeh-i mülk-i belā olur 'āşık
Olinca cān u gönülden gedāsı Maḥmūd'ūñ (Mostarlı Hasan Ziyai: G 232, s. 131)

Beni āşüfte-ḥāl itdi şacı sevdāsı Maḥmūd'ūñ
Kul itdi serv-i āzādı kad-i bālāsı Maḥmūd'ūñ

Düşürdi vādī-i 'aşka idüp ḥayrān u ser-gerdān
Ne sihr itdi baña bilsem gözi şehlāsı Maḥmūd'ūñ

N'ola elden düşürmezsem ayağı her dem ey sākī
Beni mest-i ḥarāb itdi lebi ḥamrāsı Maḥmūd'ūñ

Gülistān-ı ser-i kūyında feryād u figān eyler
Benüm gibi hezārān bülbül-i gūyāsı Maḥmūd'ūñ

Yaqasın çāk idüp Sebzī ider feryād u efgānı
Olup āşüfte vü şūrīde vü şeydāsı Maḥmūd'ūñ (Sebzi: G 384, s. 460-461)

Ten-i bī-cāna cān virür leb-i ḥelvāsı Maḥmūd'ūñ
Bi-ḥamdillāh ki dāyimdür baña i'tāsı Maḥmūd'ūñ

Degül hūrī melekde yok bu resme bir perī-peyker
Kamu ḥüsn ehlini kıldı ḥacil sīmāsı Maḥmūd'ūñ

Olur her seng-i bī-kıymet zer ü yāķūt-ı bī-pervā
Kılur altun ḥāki çün duta ayası Maḥmūd'ūñ

Ḥaṭ-ı reyḥān mı bu k'itmiş cemāli gül-şenin tezyīn
Bitürdi yoḥsa sünbüller ruḥ-ı zībāsı Maḥmūd'ūñ

Ža'īfī çün kadem başduk tarīķ-ı 'ışķına lā-büdd
Oluruz ḥaşre dek cāndan belī şeydāsı Maḥmūd'ūñ (Zaifi: G 191, s. 155)

Bir māha nāzır oldum şehir içre nāmı Maḥmūd
'Uşşāķa yūzi kıble kūyı Maḥām-ı Maḥmūd

Mülk-i cihān içinde ben de Ayās gibi
Ġāyetde ḥāş olurdum olsam ġulām-ı Maḥmūd

Dārü's-selām olurdu ey dil caḥīm-i fūrķat
Gelse_ıdi ben Ayāsa bir gün selām-ı Maḥmūd

Rūşen budur ki māhuñ 'ālemde çarḥı batdı
Tā bürc-i ḥüsnüñ oldı bedr-i temāmi Maḥmūd

Dāmān-ı çarḥ-ı Aṭlas āhumla yandı Zātī

Tā dest-i nār-ı şevka viridi yaşamı Maḥmūd (Zati I: G 113, s. 113)

Şol t̄alib-i ‘ilmüñ ki dinür adına *Maḥmūd*
Anuñ dav’-ı mışbāḥ-ı cemāli bize maḥşūd

Ben nice beyān eyleyeyin ḥüsn-i bedī‘in
Ma‘nide anuñ mişlini Ḥaḳ itmedi mevcūd

Hergiz yoğ iken od kadar t̄iz-ṭabī‘at
Daḫi şu oḫur sūḥtesidür ruḫınuñ od

Ger ben ḳara yazulıyı oḫursa o meh-rū
Evc-i şerefe ire sitārem ola mes‘ūd

Ġāyetde ḥasen ola anuñ ḥālī cihānda
Zātī‘ye eger ḥāş Ayazı şuna Maḥmūd (Zati I: G 114, s. 114)

Şeh-i ḥübān ulu nāmına *Maḥmūd* dinür
Cān virür almaḳ içün ḥāk-i kef bā-lāle (Muhibbi KYOY: G 3051/5, s. 1520)

‘Aşḳ-ı *Maḥmūd*-ıladur ‘aşıḳlara mümtāzlık
Saña maḥşūş oldu ey meh ḥüsn-ile ayāzlık (Şihabi: G 180/1, s. 246)

Der-ta‘rīf-i dilber-i ḥōd
Yanalum micmer-i ‘ışḳına düşüp ‘ūd gibi
Göklere êrgürelüm nāleleri dūd gibi
Gel murād êdinelüm derdini maḥşūd gibi
Ḳanı bir şūḫ güzel dünyede *Maḥmūd* gibi

İçelüm ‘ışḳı şarābın yine şeydā olalum
‘Ār u nāmūsı koyup ‘āleme rūsvā olalum
Gül yüzi şevḳı ile bülbul-i gūyā olalum
Ḳanı bir şūḫ güzel dünyede Maḥmūd gibi

Geh gözi fikri ile vālih ü ḫayrān olalum
Zülfi sevdāsı ile gāhī perīşān olalum
Ḳulına ḳul oluban ‘āleme sultān olalum
Ḳanı bir şūḫ güzel dünyede Maḥmūd gibi

Ḳılalum ḳāmetümüz ḳaşı ḫayāliyle ḫiyāl
Bükülüp ḫalḳa olalum nēte-kim mīm-i melāl
Dāl-i devletdür olursak ger ayağında çü dāl
Ḳanı bir şūḫ güzel dünyede Maḥmūd gibi

Demezüz kim olalum ḫāşı vü maḳbūli anuñ
Olalum Ḥayretiyā tek ḳulınuñ ḳulı anuñ
Ḥāk olalum nereye uğrar ise yolu anuñ
Ḳanı bir şūḫ güzel dünyede Maḥmūd gibi (Hayreti: Musammat 47, s. 175-176)

Der-Vaşf-ı Maḥbûb

Ağlasam bir demde başumdan aşar rûdum benüm
İñleşem âh eylesem şehri yaķar odum benüm
Korķaram çaķ ḥüsnüñ eyvânın dutar dûdum benüm
Ḥay kıblem ḥay ka‘bem hay Maḥmûdum benüm

Ka‘be gibi eşigüñ ‘uşşāķa ma‘beddür senüñ
Tab-ı ḥüsnüñ pertev-i nûr-ı Muḥammeddür senüñ
La‘lünü şordum dediler mîm-i Aḥmeddür senüñ
Ḥay kıblem ḥay ka‘bem hay Maḥmûdum benüm

Hoş gönüller düzdi hoş fettân-ı ‘âlem şühşın
Sen benî-âdem degûlsın bir muşavver rûḥsın
Cümleden erbâb-ı ḥüsn içre bugün memdûḥsın
Ḥay kıblem ḥay ka‘bem hay Maḥmûdum benüm

Demezem kim âsitânuñda olayın ‘abd-i ḥâş
Baña ‘âlemde seg-i kūyuñla besdür ihtisâş
Boynı baēlu bir ķuluñam diler öldür diler aş
Ḥay kıblem ḥay ka‘bem hay Maḥmûdum benüm

Ḥayretinüñ göñlü şehristânınuñ sulṭânısın
Yarasınuñ merhemi hem derdinüñ dermânısın
Nêce cânlar vêrmesün ol saña cânlar cânısın
Ḥay kıblem ḥay ka‘bem hay Maḥmûdum benüm (Ḥayreti: Musammat 52,
s. 181-182)

Murabba‘ be-nām-ı Maḥmûd

Ey ḥaṭ-ı yâķût-ı la‘li mûnis-i cânım benüm
Zülf ü reyḥânı enîs-i ķalb-i ḥayrânım benüm
Ben ķara yazulıyı aēlatma gel ḥânım benüm
Şâh Maḥmûd’um goñül taḥtında sulṭânım benüm

Bendenüñ luṭf eyle ey Maḥmûd-ı mülk-i ‘izz ü nâz
Defter-i ‘uşşāķda nāmını ḥayl-i ḥâşa yaz
Gün gibi meh-pâreler içinde bulduñ imtiyâz
Şâh Maḥmûd’um goñül taḥtında sulṭânım benüm

Ķışsa-i ḥüsn ü bahānuñ germ olup hengāmesi
Oldı dîvāneñ cihānuñ ‘âķıl u ‘allāmesi
Oķınur dillerde şimdi ḥüsninüñ şeh-nāmesi
Şâh Maḥmûd’um goñül taḥtında sulṭânım benüm

Ruḥların dîvânını seyr itse ey şâh-ı güzîn
Kâtibine ide yüz taḥsîn kirāmen kâtibîn
Naķş-ı ḥüsn ü ḥaṭṭuña cāñā hezārân āferîn
Şâh Maḥmûd’um goñül taḥtında sulṭânım benüm

Cilveñi gördi Hüdāyî sidre ṭāvûsı gibi
Yire çaldı ‘arz u ‘ārın nām u nāmûsı gibi

Oldı meddāhuñ senüñ Firdevsî-i Tūsî gibi
Şâh Maḥmūd'um goñül taḥtında sultānum benüm (Hüdayi-i Kadim:
Murabba 17, s. 98-99)

Şehr içre goñül oldı zāhir yine bir meh-rū
Hürşîd-i cihān zerre mihr-i ruḥına karşı
Bu ḥüsn ile olmışdur bir şehr-i semen-ber o
Ol bedr-i cihān-ārā Maḥmūd-ı hilāl-ebrū

V'Allāhi anuñ gibi bir māh-ı münîr olmaz
Hürşîd-i cemāline dünyāda nazîr olmaz
Billāh gel inşāf it aña kim esîr olmaz
Ol bedr-i cihān-ārā Maḥmūd-ı hilāl-ebrū

Bir dilber-i ra'nādur bir serv-i dil-ārādur
Bir ben degülüm el-ḥaḳ hep ḥalk aña şeydādur
Gün gibi cihān içre ḥüsn ile hüveydādur
Ol bedr-i cihān-ārā Maḥmūd-ı hilāl-ebrū

Pür-şür ider cānum kaldıkça şeker-ḥande
Lā'î şekerî ağzı dadını virür ḳande
Āzāde iken kıldı 'ışķına beni bende
Ol bedr-i cihān-ārā Maḥmūd-ı hilāl-ebrū

İy Fazlî görüp sevdüm biñ cān ile ol māhı
Eflāke irişdürsem her-dem yiridür āhı
Öldürse ḳomaḳ yokdur dāmānına v'Allāhi
Ol bedr-i cihān-ārā Maḥmūd-ı hilāl-ebrū (Kara Fazli: Musammat 21, s. 247)

Ḥaḳ virse murādum baña maḳşūd ele girse
Ol kân-ı kerem dil-ber-i pür-cevr ele girse
Yā beni helāk eylese yā-ḥōd ele girse
'Ālem benüm olur-idi Maḥmūd ele girse

Yeterdi baña ol şanemüñ yüzine bakmaḳ
Dîdārına karşı şu gibi şevḳ-ile aḳmaḳ
Geh geh ḥōş-idi zülfini hem boynuma taḳmaḳ
'Ālem benüm olur-idi Maḥmūd ele girse

Olduğum odur şöḥbetine tālîb ü rāğîb
Bulınmaya anuñ gibi bir yār-i münāsib
İllā bulımaḳ ol-da benüm gibi muşāḥîb
'Ālem benüm olur-idi Maḥmūd ele girse

Virüp yile nāmūsumı vü 'ārumı küllî
'İşķ-ile ideyin ḳamu bāzārımı küllî
Ḥarc eyleyeyin yolına heb varımı küllî
'Ālem benüm olur-idi Maḥmūd ele girse

Ḳıldum çü Me'ālî ben o dil-dāra maḥabbet

Çekdüm gam-i 'ışkı-yla nice derd ü meşakkat
Andan umaram kim elüm alup ide himmet
'Âlem benüm olur-idi Maḥmūd ele girse (Meali: Murabba 1, s. 167-168)

Sehi Beg'in murabbaında adı geçen Mahmud'un kuloğlu olduğu anlaşıyor:

Gördüm ol gün yüzlü yārı ṭālī'üm mes'üddur
Nāzına öğrendi dil her cevrine hoşnūddur
Ġamzesinüñ ḥançeri pür-ḥūn zehr-ālūddur
Şol güzeller şāhı kim ismi anuñ Maḥmūddur

Bir *kul oğlu* kulıyam ol beg efendümdür benüm
Bāğ-ı dilde şalınur serv-i bülendümdür benüm
Ḥālūme bakup dimez bu derd-mendüm benüm
Şol güzeller şāhı kim ismi anuñ Maḥmūddur

Sünbül-i gül-püşın ol serv-i dil-ārā çün kese
Bārī ben dil-ḥasteye bir mū kadar bu mār ise
Vāy baña ger şayd olursa her pelīd-i nā-kese
Şol güzeller şāhı kim ismi anuñ Maḥmūddur

Varduğumca şīve resmin arturur ol serv-i nāz
Öldürür āḥir beni itmezse cevr ü nāzın az
Yaraşur Sultān Maḥmūd olsa bende Āyāz
Şol güzeller şāhı kim ismi anuñ Maḥmūddur

Serv-i gülğün-püşdur güyā kabā-yı aldan
Ya gül-i terdür ki gül-şende açılmış daldan
Bülbül-i zārencidür bilmez dirīgā ḥālden
Şol güzeller şāhı kim ismi anuñ Maḥmūddur

Bir güler güldür yüzi sünbüldür anuñ perçemi
Kıble-i 'ayn-ı sa'ādetdür kaşınuñ her ḥamı
Ḥüsn ü ḥulḳ u luṭf ile olmaz o deñlü ādemī
Şol güzeller şāhı kim ismi anuñ Maḥmūddur

Her ne gelse luṭfidur ol serv-i hoş-reftārdan
Yüz çevürme gel Sehī öldürse tīg-i yārdan
Leblerinden buse ile şulḥ ider inkārdan
Şol güzeller şāhı kim ismi anuñ Maḥmūddur (Sehi Bey: Murabba 1, s. 330)

Giydün yakalı cāmeni tā dil yıka cānum
Fāş etdün ile göñsün açup mihr-i nihānum
Koluñ sığaduñ dökmek için yerlere kanum
Ey ḡamzesi vessāb ve ey kābil-i āftāb
Maḥmūd'um efendüm şeh-i ḥübān-ı cihānum

Sevr-i feleki etdi yedi pāre bıçağūñ
Şanma meh-i nev aḳdı aña şırce şecā'uñ
Kurbānın olayın yüzüme tek baş ayağūñ

Ey ğamzesi vessāb ve ey kâbil-i āftāb
Maḥmūd'um efendüm şeh-i ḥübān-ı cihānum

Üftāde 'Ubeydī baña kurbān ola derseñ
Cān naḳdini yoluñda nişār ide dilerseñ
Ger mūr-ı ta'ām konmaya cömerdi severseñ
Ey ğamzesi vessāb ve ey kâbil-i āftāb
Maḥmūd'um efendüm şeh-i ḥübān-ı cihānum (Ubeydi: Muhammes-i
Mütekerrir 12, s. 34)

2.1.1.143 Maḥmūd (Nakkaş)

Zatı'nin, mesleği nakkaşlık olan bu kişiyi konu ettiği gazelin tamamı için bkz. 3.

Bölümün “Nakkaş” kısmı.

Temāşā kıлмаğ isterseñ eger şun'ını ma'būduñ
Naẓar kıl naḳş-ı bī-hemtāsına *Naḳḳāş Maḥmūduñ* (Zatı II: G 784/1, s. 288)

2.1.1.144 Maḥmūd (Terzi)

Zatı'nin, terzi Mahmud'u konu ettiği gazelin tamamı için bkz. 3. Bölümün “Terzi” kısmı.

Göñül şındı olaldan mübtelāsı *derzi Maḥmūduñ*
İrişmez derdüme vaşlı devāsı *derzi Maḥmūduñ* (Zatı II: G 688/1, s. 192)

2.1.1.145 Meḥemmed

Bu ismi, Hayreti (ö. 941/1534-35) bir gazelinde konu ediyor. Zamanının ünlü güzellerinden, bu bölümün “Ferdī” başlığında ele alınan şair Ferdi'nin (ö. 962/1555) adının da Mehemmed olduğunu hatırlamak yerinde olabilir. Gelibolulu Mustafa Âli'nin (d. 948/1541 - ö. 1008/1600) tezkiresinde ondan “İstanbul kuloğullarından şāḥib-i ḥüsn ü cemāl ve pesendide-i gunc u delāl Meḥemmed-nām bir cevān-ı bī-mişāl idi” şeklinde bahsedildiğini görüyoruz. (İsen, 2017, s. 184)

İsmi Mehemmed olan bir şair de Tıraşî'dir (ö. ?). Kendisi de güzel olan Tıraşî'nin, Zencirî ismindeki bir civana âşık olduğunu yine Mustafa Âli'nin tezkiresinden öğreniyoruz:

Nefs-i Gelibolıdan nāmı Mehemmed cerrāhzādelikle sāderūlar içinde ser-
āmed huşūşā kuloğullarından ma'dūd olup mecrūh-ı tīg-ı ğamzeleri şāhib-
baht-ı sermed bir cevānken ğazeliyyāt okımağa heves itdi . . . Müderrisinden
Ḥadīdī maḥlaş bir hemşehrîsi ve o *Zencirî-nām bir cevāna 'āşık idi*. Anuñ
hicvinde bir beyti münāsib ü muvāfık idi.

Ve lehū

Zülfine bende geçdün zencirini sürürsün
Olduñ cefā çekici sovk demür döğersin (Gelibolulu Mustafa Âli, Künhü'l-
ahbar: İsen, 2017, s. 232)

İmān degül mi nūr-ı cemāli *Mehemmedüñ*
Kur'ān degül mi ya ḥaṭ u ḥālī *Mehemmedüñ*

Pâyāna erdi şavm-ı firāk āḥir oldı ğam
Geldi erişdi 'id-i vişālī *Mehemmedüñ*

Almağa göñlümi mey içer la'l-reng olur
Çokdur bu vech ile baña āli *Mehemmedüñ*

Ehl-i kemāle cevır ü cefā kılmadur müdām
Kiçi yaşında ulı kemālī *Mehemmedüñ*

Dünyā ğamından olmuşam āzāde Ḥayretī
Biñ cān u dille kıl olalı *Mehemmedüñ* (Hayreti: G 304, s. 347-348)

2.1.1.146 Mehemmed (Ḥāfız)

Zatî'nin, mesleği hafızlık olan Mehemmed'i konu ettiği gazelin tamamı için bkz. 3.

Bölümün "Hafız" kısmı.

Bir ğazel didüm yine *Ḥāfız Mehemmed* üstine
Gü'yîyā medḥ okıdı Ḥassān Aḥmed üstine (Zatî III: G 1314/1, s. 198)

2.1.1.147 Mehemmed Çelebi

Bazen de şiirlerde sevgililerin ismi yer almasa bile, tezkireler vasıtasıyla hangi şiirin kim için yazıldığını öğrenme şansına sahip oluyoruz. Âşık Çelebi'nin, tezkiresinde aktardığına göre Bahari (d. 898 ?/1492-93? - ö. 958/1551-52), alıntılanan bir gazel ve beyiti, kâtip şakirdi iken sevdiği, tezkirenin yazıldığı zamanda hâlen divan mukataacısı olan Mehemmed Çelebi için söylemiştir:

Hâlâ dīvān muḳāṭa‘acılarından *Mehemmed Çelebi nām kimesneyi dil-berligi zemânında kâtib şākirdi iken sevüp dīvāna tereddüdi münāsebeti ile bu gazeli dimişdür.*

Ġazel

Mihr-i ḥaddüñ ki baña āḥir nefes imān olur
İrte bir gün nāme-i a‘mālūme ‘unvān olur

Hāk ne ḥāşiiyyet ḳodı vaşluñda kim cānā seni
Hābda her kim ḳucarsa ‘āleme sultān olur

Māh-rūlar içre ey meh ol ḳadar mümtāzsın
Kim güneş her gün ḳapuñda ḥāk ile yeksān olur

Dil-berā birkaç gün oldı görmeyelden sen mehi
İntizār ile meded öldüm ḳaçan dīvān olur

Bu beyti daḥı anuñ yādına dimişdür.

Beyt

Dimek olmaz bir sipāhī dil-berin sevdüm yine
Anuñ içün beklerem her şubḥ dīvān yolların (Âşık Çelebi, Meşairü’ş-şuara: Kılıç, 2010a, s. 435-436)

Bahari'nin gazelinin divandaki versiyonu aşağıdaki gibidir:

Mühr-i ḥaṭṭuñ kim baña āḥir nefes imān olur
İrte bir gün nāme-i a‘mālūme ‘unvān olur

Hāk ne ḥāşiiyyet ḳodı vaşluñda kim cānā seni
Hābda her kim ḳucarsa ‘āleme sultān olur

Māh-rūlar içre ey meh şol-ḳadar mümtāzsın
Kim güneş her gün ḳapuñda ḥāk ile yeksān olur

Dil-berā birkaç gün oldı görmeyelden sen şehi
İntizār-ile meded öldüm ḳaçan dīvān olur

Şöyle yıkdı dest-i cevruñ dostum dil hānesin
Hergiz ābād olmayup günden güne vīrān olur

Hîç dem yok kim Bahārī'ye müjeñ kaşd itmeye
Ben de bildüm ara yirde 'ākıbet bir ған olur (Bahari: G 14, s. 127-128)

Âşık Çelebi'nin, tezkiresinde altıncı beytini alıntıladiğı gazelin tamamı şu
şekildedir:

Gözlemekden her gün ol serv-i hırāmān yolların
Seyle virmişdür gözüm yaşı gülistān yolların

Hāk-i pāy-ı yār gibi görmedüm kuhl-i başar
Geşt idüp bād-ı şabā-y-ile Sıfāhān yolların

Tıfl-ı dil bir lahza eglenmez sarāy-ı sīnede
Şimdiden öğrenmek ister kūy-ı cānān yolların

Menzil-i maqşūda vü kūy-ı vişāle irmedüm
Gösterelden baña ol bī-mihr hicrān yolların

İrmese Mecnūn[a] bū-yı 'ışk-ı Leyliden eşer
Âhir ol miskīn tutar mıydı beyābān yolların

Dimek olmaz bu sipāhī dil-berin sevdüm yine
Ol-sebebden beklerem her şubh dīvān yolların

Ger kemāle irgürem dirseñ Bahārī şi'rüñi
Tut tarīk-i nazm u eş'ār içre Selmān yolların (Bahari: G 89, s. 203-204)

Yine Âşık Çelebi'nin tezkiresinden, Amri (ö. 930/1523-24?) ve İshak
Çelebi'nin (ö. 943/1537) dönemdaşı olan “Kurd Karındaşı” lakaplı Mehmed
Çelebi isminde biri olduğunu öğreniyoruz. Anekdotla göre bu iki şair, Mehmed
Çelebi'ye askıntılık etmek isterler. Mehmed Çelebi onların bu niyetlerini
anlayınca dış görünüşlerini aşağılayarak onların ilim ve marifet ehli olmadıklarını
söyler:

Kibār-ı kuzātdan *Kurd Karındaşı* demekle ma'rūf *Mehmed Çelebi* nām bir
'ilm ü ma'rifetle müsellemler bir rind-i cihān-sūz-ı 'ālem bir kāzī var idi . . . Ol
rivāyet ider ki *maḥbūblıgum 'āleminde ve güzelligimüñ çaķ germā-germ çaķı*
deminde bir gün İshāk Çelebi ile 'Amrī yolda baña dūçār oldılar. Muşāḥabet

kaşd idüp ‘Amrī dil-beri avurda çekelüm didi. İshāk Çelebi şeklinden suhan-āferīn olmak aňlanur, cā’iz ki haclet lāzım ola ferāğat yegdür didi. ‘Amrī eslemeyüp yanuma geldi. Çelebi bi’llāh biz iki kişiyüz, üzerümüze ne ță’ifeden olmak düşer kerem eyle beyān eyle siz de haylī kābiliyyet fehmiyledük didi. Ben dahı ğaražlarından habīr olup hele ehl-i ‘ilm ü ma‘rifet olmak düşmez ğayrısın bilmezem didüm. Mebhūt olup yanumdan gitdiler biri birin melāmet itdiler didi. (Âşık Çelebi, Meşairü’ş-şuara: Kılıç, 2010b, s. 1125)

Bunlardan başka, Ravzi’nin (ö. 1009/1600’dan sonra) üç ve Zati’nin (ö. 953/1546) bir gazelinde de konu edilen Mehemmed Çelebi’ler olduğunu görmekteyiz. Bunların kimliği hakkında elimizde ipucu bulunmuyor:

Eyledüm seyr-i temāşā ‘Acem’i vü ‘Arab’ı
Görmedüm mişlüñi Rūm içre *Mehemmed Çelebi*

Kim ki görürse olur kūh-ı belā Ferhād’ı
La’l-i Şīrīn ile ol Hüsrev-i ‘ālī nesebi (Ravzi: G 595/1-2, s. 374)

Ĝam-ı ‘ışkuñda çeker çok kişi gerçi ta’bı
Seni çokdan severüz biz de *Mehemmed Çelebi*

‘İşkı feryād ile ‘ālemlere ifşā eyler
Gül cefā itdüğünñ bülbüle budur sebebi

Sū-be-sū ālemi geşt eyle revān tek ey dil
Kūy-ı cānāna varup eyleme sū-yı edebi

Var ise yok dime lutf eyle kerem kıl cānā
Söğerek ağzuma şun gel benüm ol la’l-i lebi

Almağa kayısı la’l-i lebi şeftālūsın
Ravziyā nüş idelüm yār ile āb-ı ‘inebi (Ravzi: G 606, s. 378-379)

Rāh-ı ğamda n’ola dil çekse belā vü ta’bı
Beni hecr āteşine yakdı *Mehemmed Çelebi*

Gülşen-i ğamda n’ola āh u fiğānlar itsem
Görmez oldı dil ü cān bülbüli ol ğonce-lebi

Ditredür gerçi ki hummā-yı ğam-ı ‘ışk-ı nigār
Derd-i hicrāne düşerseñ göresin tāb-ı tebi

Kūy-ı dil-berde baña şāl-ı melāmet yegdür
Hulle geydürse kabūl itmezin İdrīs nebī

Ser-fürû ' itmez idi cāma şurāhī hergiz
Ravziyā hürmet ile tutmasa āb-ı 'inebi (Ravzi: G 618, s. 384)

Hey di şol ğamze-i hūn-hāra *Meḥemmed Çelebi*
Yüregüm eyledi biñ pāre Meḥemmed Çelebi

Ugradubdur dili bir derde ğamuñ kalmadı āh
Ölmeden artuğ aña çāre Meḥemmed Çelebi

Āh kim bağlamalu oldu göñül bencileyin
Tolaşur zūlf-i siyah-kāra Meḥemmed Çelebi

Cān-ı şīrini revān eyler idüm aña revān
İrsem ol la 'l-i şeker-bāra Meḥemmed Çelebi

Seni sevdüğüme şāhid yeter āhumla yaşum
Hiç yir kalmadı inkāra Meḥemmed Çelebi

Dest-i şevk ile kabā olsa nola pīrehenüm
Kıldı 'ışkuñ beni āvāre Meḥemmed Çelebi

Pür-havādur ser-i Zātī yine mānend-i ḥabāb
Merḥamet kıl o hevā-dāra Meḥemmed Çelebi (Zati III: G 1648, s. 413)

2.1.1.148 Mehemmed Şāh

Bu isimdeki sevgillinin Aşki (ö. 984/1576-77), Yahya Bey (ö. 990/1582) ve Ravzi'nin (ö. 1009/1600'den sonra) gazellerinde konu edildiğini görüyoruz. Aşki'nin Mehemmed Şah'ı bir Mevlevi dervişidir. Yahya Bey'in gazelinde konu edilen Mehemmed Şah'sa, ilk beyitteki "vefā meydānı" muhtemelen tevriyeli kullanıldığı için Vefa semtinde vakit geçiren bir güzel olmalıdır:

Dögüp def sīnesin güm güm gelürler neyler efğāna
Semā' edüp kaçan girse *Meḥemmed Şāh* cevläna (Aşki: G 420/1, s. 364)⁵¹

'Āşıkā mihr ü vefā itmez ol ādem cānı
Cilvegāhıdur anuñ gerçi vefā meydānı

Ey dil ağıyar ile gördükçe *Meḥemmed şāhı*
Şalavāt ile kıl āvāre hemān şeytānı

⁵¹ Bu gazelin tamamı için bkz. 3. Bölümün "Derviş" kısmı.

Öldürürmiş seveni ğamze-i hūn-rīziyle
Yılduzum sevdi anuñçün o meh-i t̄abānı

‘Āqıl oldur ki cihān naqşına meyl eylemeyip
Devr-i cām-ı mey ile hoş geçüre devrānı

Yāra derd-i dili şerh itmege şimdi Yaḥyā
Yaramuñ ağızına dildür şanasın peykānı (Yahya Bey: G 513, s. 592-593)

Mizācum bildi şafrāvīdūr ey Ravzī tabībāne
Ġam-ı ‘ışķa *Meḥammed Şāh* içürdi baña maḥmūde (Ravzi: G 497/5, s. 335)

Vaşf iderseñ baña ‘ālemde *Meḥammed Şāh*’ı
Muştafā medḥi gibi cümleden a‘lā eyle (Ravzi: G 572/3, s. 365)

2.1.1.149 Meḥammed Şāh (Bıyıklı Mi‘mār oğlu)

Bu ismin Ravzi’nin iki murabbaında yer aldığını görüyoruz. Divanda arka arkaya yer alan bu murabbalarda bahsedilen, aynı kişi olmalıdır:

Aña *Bıyıklı Mi‘mār oğlu* dirler ol bir āfetdūr
Ayağı başduğı yirler müretteb hep ‘imāretdür
Cefā kaşrın yapar gönlüm yıkar bilsem ne ḥāletdür
Gelibolı’da bir zībā güzel sevdüm müselmānlar

*Meḥammed Şāh*dur ismi sever cānum o cānānı
Niçe bī-dīn ola ol kim göricek sevmeye anı
Kemān ebrūlarınuñ n’ola olsam kulu kurbānı
Gelibolı’da bir zībā güzel sevdüm müselmānlar (Ravzi: Murabba 14/5-6, s. 99-100)

O müjgān ile ebrūya müşābih t̄ir u yā gelmez
O gīsū-yı dil-āvīze mu‘ādil ejdehā gelmez
Dil-i ‘aşıklara bir dem mi var andan cefā gelmez
Meḥammed Şāh’a beñzer ‘āleme bir bī-vefā gelmez

Gülistān-ı melāḥatde açılmış taze bir güldür
Leṭāfet bezmini zeyn eylemiş bir şūḥ-ı şengüldür
Beni āşūfte-ḥāl iden o gīsūlarla kāküldür
Meḥammed Şāh’a beñzer ‘āleme bir bī-vefā gelmez

Ruḥında nūr gördi geldi yüz biñ kāfır imāna
Cefālar eylemekdür pīşesi her bir müselmāna
Beni t̄ir-i cefāsı gibi ḥayfā atdı yabana
Meḥammed Şāh’a beñzer ‘āleme bir bī-vefā gelmez

Ruḥı berg-i gül-i terdür lebi ğonca saçı sünbül
Gülistānında feryād-ı hezār eyler niçe bülbül
Melāḥat bezmi içre la‘l-i gevher-bārı cām-ı mül
Meḥammed Şāh’a beñzer ‘āleme bir bī-vefā gelmez

Ruḥı gencīne biñ başlu bir ejder gūyiyā zülfi
Göñüller bend ider bir bend ile her dā’imā zülfi
Perīşān itdi sünbül gibi ‘aqlum Ravziyā zülfi
Meḥammed Şāh’a beñzer ‘āleme bir bī-vefā gelmez (Ravzi: Murabba 15, s. 100)

2.1.1.150 Memi

Memi’nin Osmanlı’da gayet yaygın bir isim olduğu anlaşıyor. Bu isme sahip olan birçok mahbub bulunması muhtemeldir. Bunlara bir örnek olarak *Meşā’irü’ş-şu‘arā*’nın Hasan Çelebi (Aşcızade) bahsinde adı geçen Memi verilebilir. Burada aktarılan anekdota göre tutkun olduğu Memi’nin Edhem isminde bir rakibe meylettigini gören Hasan Çelebi, onu ağır bir şekilde hicveder:

Levendligi zemānında *Memi* nām bir dil-bere mübtelā olup *Edhem* nām bir rakībi daḥı olup Memi’nüñ aña meylin ziyāde görüp bu hicvi dimişdür.

Ḳıṭ‘a

Bu imiş ‘ālem içre maḳşūduñ
Seni Edhem sever Memi diyeler

Geñ gelürse kūnuñ eger sikine
Nesne yok giyse Edhemī diyeler (Âşık Çelebi, *Meşairü’ş-şuara*: Kılıç, 2010b, s. 623)

Memi ismindeki mahbublar için birçok şairin şiir söylediğini görüyoruz.

Bunlar, Bahari (d. 898 ?/1492-93? - ö. 958/1551-52), Celili (d. 893/1487-88 - ö. 977/1569-70), Manastırlı Celal Bey (d. 922-924/1517-1519 - ö. 982?/1574?), Gelibolulu Süruri (d. 897/1491-92 - ö. 7 Cemâziyelevvel 969/13 Ocak 1562), Üsküplü İshak Çelebi (ö. 943/1537), Hayreti (ö. 941/1534-35), Sebzi (ö. 1520-1566), Sehi Bey (ö. 955/1548), Zaiḫi (ö. 964/1557), Zati (ö. 953/1546), Kara Fazli (ö.

971/1564), Ravzi'dir (ö. 1009/1600'den sonra). Bu şiirlerdeki Memi'lerin divan

edebiyatının sevgili tipinin özelliklerini gösterdikleri görülür:

Fitne vü âşûb ile yıkdı ser-â-ser 'âlemi
Bir gözi sāhîr özi kâfır ki ismidür *Memi*

Ne kadar hüsni âsmânında melekse halk-ile
Kaçmasun âdemden ol gün yüzlü olsun âdemî

İncine şanmañ beni dâ'im yimekten guşşasın
Yeg gelür helvâ-yı şîrinden baña derd ü ğamı

'Âşık-ı âvâreler mey-gün lebinüñ yâdına
Dem mi vardur ki ele almayalar cām-ı Cemi

Ġamzesinden yaralanmışdur Bahārî dostlar
Ol tabîb-i cāna diñ luţf-ile ursun merhemi (Bahari: G 131, s. 246-247)

Celili'nin gazelindeki Memi'nin Bursa'da olduğu anlaşılıyor:

Tübî-i cinândur kad-i bālāsı *Memînüñ*
Hurşîd-i cihândur ruh-ı zîbāsı *Memînüñ*

Mihr ile felek dahı yiler gice vü gündüz
Bir ben degülüm 'âşık-ı şeydāsı *Memînüñ*

Ölmiş idi bî-çâre gönül hecr eleminden
İrişmese ger la'l-i Mesîhāsı *Memînüñ*

Şalınur idi serv gibi 'ıyd yirinde
Yüz yaşın ile kadd-i dil-ārāsı *Memînüñ*

Meyl eylemezem 'ıyd temâşāsına hergiz
Yiter baña ruhsâr temâşası *Memînüñ*

Ben sāğar-ı mey içmedüm ey zāhid-i ħod-bîn
Mest itdi beni lebleri şahbāsı *Memînüñ*

Bursayı degül ger arasañ mülk-i cihānı
Bu hüsni ile bulunmaya hem-tāsı *Memînüñ*

Ġomadı Celîlîyi hevâ odına yakup
Bî-çâreyi ħāk eyledi sevdāsı *Memînüñ*

Yavuz nazar irişmeye hüsnine İlāhî
Ter ola hemîşe gül-i ħamrāsı *Memînüñ* (Celili: G 217, s. 168-169)

Na'ıçeñ naķşıyla sīnem gülşen oldı Gül *Memi*
Her ne yire ayağın başarsa biter gül Memi

Sırr-ı 'aşkuñ gizlemek mümkün mi ki bī-ihtiyār
Aduñ añılrsa olur 'āşıkıların bülbül Memi

Her kim avurda çeke keyfiyyetin iş'ār ider
Kıp kızıl dīvāne ancak leblerüne mül Memi

Koşılup bād-ı şabā ile hevāya yiltenür
Ben dağı bildüm anı başdan çıkar kākül Memi

Kimine gülmek naşib oldı kimine ağlamak
Ko Celālī derd-mendün ağlasun sen gül Memi (Manastırlı Celal Bey: G 604, s. 608)

Sürürī bir güzele tāze 'āşık olmışdur
Şoranlara diyesin ey şabā adı *Memi*'dür (Gelibolulu Süruri: G 148/5, s. 128)

Şāh-ı 'aşkuñ gerçi dil tahtında sultāndur *Memī*
Līk zulm-i hecr ile ten mülki virāndur Memī

'Ömr-i sermed bulsa tañ mı la'l-i nābüñ nüş idem
Çün leb-i şeker-feşānuñ āb-ı hayvāndur Memī

Görelī gülşende rüyuñ gönçeler dem-bestedür
Ağız açup hüsnuñe gül dağı hayrāndur Memī

Şüriş-i nāz ile tıldursa 'aceb mi 'ālemi
Fenn-i şive içre çün gāyetde fettāndur Memi

Hasret-i rüyuñla kārı bu Sürürī hastenün
Gāh zār u gāh feryād u geh efgāndur Memī (Gelibolulu Süruri: G 462, s. 292-293)

Kār itdi baña gamze-i mekkārı *Meminün*
Öldürdi beni çeşm-i sitemkārı *Meminün*

Aldı beni ruhsārı hayālī saçı fikri
Dilden dün ü gün gitmedi efkārı *Meminün*

Günden güne açılrsa güzellense n'ola kim
Cennet gülidür şafha-i ruhsārı *Meminün*

Gerçi ki nihān oldı perī-vār görünmez
Gözümde uçar şive-i refārı *Meminün*

Yetmez mi bu kim iki cihāndan olur āzād

‘İşk ile olan kişi giriftārı Meminũñ

Merdümlük idüp var yûri ey çeşm-i dürer-bār
Bizden ayağı tozını öp bārı Meminũñ

Şu gibi revān oldu gözi yaşı yeñilmez
İşhāk olalı ‘āşık-ı dildārı Meminũñ (Üsküplü İshak Çelebi: G 139, s. 207)

Meded kıl ey şabā peyki haber vēr baña yārumdan
Nedir aḥvālî n’eyler ki haber vēr baña yārumdan

‘Aceb n’eyler nedür cānı o yêrde n’oldı aḥvālî
Kerem kıl gel қо ihmālî haber vēr baña yārumdan

Meded var gör *Memi* n’eyler kim olmış hem-demi n’eyler
Nêc’oldı ‘ālemi n’eyler haber vēr baña yārumdan

Kimiki şimdi yoldāşı kimũñle hoşiki başı
Bile yanınca mı nāşî haber vēr baña yārumdan

Yêtürdi Ḥayretî yāri gece gündüz êder zārı
Bu yêrlerde midür bārı haber vēr baña yārumdan (Hayreti: G 465, s. 448)

Ḳalam şu gurbet êllerde *Memiyi* görem mi
Çirkin yüzüm ayağına düşüben sürem mi

Dutuldum gam duzağına düşüp kucağına
Girüp vişālî bağına güllerin derem mi (Hayreti: Kıta 586, s. 525-526)

Meminũñ dil qadīmî çākeridür
Êşigi kelbidür ḥāk-ı deridür

Düşel’den bend-i zülfine Meminũñ
Cihān dilberlerinden dil berîdür

Dehānında қоқarken şîr-i māder
Göñüller şaydınũñ şîr-i neridür

Otursa nāz ile şehbāz-ı vaḥşî
Yürise luṭf ile kebk-i derîdür

Nazîrin görmemişdür dahı gözler
Begüm âdem degüldür ol perîdür

Cemālî âfitāb-ı evc-i behcet
Ki aña mihr ile meh müşterîdür

Kaçan söz söylese biñ şive ile
Eridür yüregüm yağın eridür

Hemân bu gurbet êlde yâdigârı
Kulağumda sözi gevherleridür

Yêr edinmedügümçün âsitânuñ
Beni it gibi öldürseñ yèridür

Tarîk-ı 'ışk içinde Hayretîyi
Begüm hâlince görseñ yol eridür

Nedâmet erlerinüñ başı buğı
Deliler haylınuñ ser-defteridür (Hayreti: G 166, s. 263-264)

Meminüñ dil 'aceb âvâresidür
Ölümlü hastası bî-çâresidür

Oñulmasun kıo gitsün dilde zaħmum
K'anuñ şemşîr-i 'ışkı yarasıdur

Cihânda kabza-i kavs-i murâdum
Meminüñ iki kaşı arasıdur

Nêce sevmeyeyin cân u gönülden
Yürekler vaşlası cân pâresidür

Ağarmışdur şakalı Hayretinüñ
Tarîkuñ eski yüzi karasıdur (Hayreti: G 167, s. 264-265)

Meminüñ dil kadîmî bendesidür
Ayakda kalmışı efgendesidür

Beni vîrân eden düzdîde geh gâh
Bakup bir göz ucıyla hândesidür

Bu gönülüm hânesini rüşen eden
Çerâğ-ı 'arız-ı tâbendesidür

Kızarsa tañ mı beñzi âfitâbuñ
Cemâli ayınuñ şermendesidür

Sürûd-ı 'ışkı diñleñ Hayretîden
Bu bezmüñ ol da bir güyendesidür (Hayreti: G 168, s. 265)

Gözi âşüftelere âfet-i cândur *Meminüñ*
Sözi dil-hastelere rûh-ı revândur *Meminüñ*

Derdüme şerbet-i şāfī gibi emdür dudağı
Söylese tatlu dili cānuma cāndur Meminüñ

Belini diğkat ile fehm edemez mūy-şikāf
Kimse bilmez deheni rāz-ı nihāndur Meminüñ

Yaykara ile şıdı kalbini üftādelerüñ
Kaşları gör nece fettān-ı cihāndur Meminüñ

Gerçi kim Hayretī ‘āşık dirilüp urma қо lāf
Ölmeyen da‘vī-i ‘ışkında yalandur Meminüñ (Hayreti: G 305, s. 348)

Ëy bāğ-ı dilde serv-i revānum *Memicigüm*
Olsun revān yoluña revānum Memicigüm

‘Işkuñ şarābın içeli olmuş durur benüm
Mey-hāneler bucağı mekānum Memicigüm

Yakma beni firāk odına tā ki ermeye
Eyvān-ı şāh-ı hüsne duhānum Memicigüm

Eşküm yetimi çıksa gözümden ‘aceb midür
Fāş etdi cümle rāz-ı nihānum Memicigüm

Sensin sebeb hayātına dërse ‘aceb midür
Bī-çäre Hayretī saña cānum Memicigüm (Hayreti: G 388, s. 398-399)

Dest-i kudret şöyle halk itmiş seni ra‘nā *Memī*
Beñzemez gül yüzüne hergiz gül-i ra‘nā *Memī*

Nüş iderler miydi varup gūşe-i meyhānede
La‘lüne beñzemeseydi bāde-i hamrā *Memī*

Ġāfıl olma ihtirāz it kanlı yaşumdan benüm
Ġarķa virür ‘ālemi cūş eylese deryā *Memī*

Haṭṭ-ı hālünü yazıcaķ Münşī-i Kudret ezel
Kaşlarıñ kılmış berāt-ı hüsünüñ tuğrā *Memī*

Dōst ayağı irmedin hüsünüñ bahārına ḥazān
Nergis-i şehlā gibi ey gözleri şehlā *Memī*

‘Arz-ı hüsni iden güzellerden cihānda Sebziyā
Kılmadı şūrīde vü şeydā beni illā *Memī* (Sebzi: G 796, s. 685-686)

Gün gibi ‘arz-ı cemāl it mäh-ı tībānum *Memī*
Ḥasretüñden az kalıpdur çıķmağa cānum *Memī*

Ƙanuma aşlar yirürdi āh hūnī gözlerūñ
Ƙana Ƙana içmeyince Ƙanmadı Ƙanum Memī

Bāğda servi eger reyhānı Ƙılur ser-nigūn
Ƙākülūñle Ƙāmetūñ serv-i hırāmānum Memī

Uyuben bī-dīn rakībe zulmı ‘ādet eyleme
‘Adl ü dād it bendeñe luṭf eyle sulṭānum Memī

Sebzī-i āşūfte-hāli inledüp bülbül gibi
Hārlarla hem-dem olma verd-i ḥandānum Memī (Sebzi: G 797, s. 686)

Ey güzellik burcı üzre māh-ı tābānum Memī
Cān u dilden bendeñem raḥm eyle sulṭānum Memī

Gülşen-i kūyuñda feryād eyler isem tañlama
Bülbül-i āşūfteñem ey verd-i ḥandānum Memī

Ġāfil olma ihtirāz it Ƙanlu yaşumdan benüm
Ġarḩa virür ‘ālemi bu çeşm-i giryānum Memī

Nāz ile reftāra gelseñ ‘aḩl u dil ḩayrān olur
Gülşen-i ‘ālemde ey serv-i hırāmānum Memī

Sebzī’yem kim ‘īd-i vaşluña irişmeden eger
ḩasretūñden ölür isem boynuña Ƙanum Memī (Sebzi: G 807, s. 691)

Gel ey ṭabīb-i cān u dil ü derdümūñ emi
Öldürdi cevruñ ile beni hecrünūñ semi

Ƙorḩutma öldürem diyü derdüñle dilberā
Ƙurbānlar eyleyüp bulmazın ben ol demi

Rāz-ı derūnı eyledi eşküm cihāna fāş
Dīvāne göñlümūñ n’idem olmadı hem-demi

Ƙurtılsa ğuşşadan n’ola yüzüñi seyr iden
Her kim nezāre Ƙılsa bahāra gider ğamı

Ƙadre irerdüm olur idi ṭālī ‘üm sa‘īd
Ƙoynuma girse bir gice ey dil gözi Memī (Sebzi: G 767, s. 670)

Yüregümi tīg-i ḩasret yaralar cānum Memī
Büse-i la‘l-i lebūñden eyle aña merhemi

Bunca ḩüsn ü ḩulḩ ile bilsem nice cānsın ‘aceb
Sen perī-peyker melek şeklinde olmaz ādemī

Ağlamakdan dem-be-dem kana boyadı gözlerüm
Hey meded yaşuma rahm eyle demidür çaķ demi

Olalı sen yār ile āgyār-ı bī-dīn hem-niṣīn
Fūrkatūñde gözlerümün kan olupdur hem-demi

Terk idüp ben bendeyi āgyāra meyl eylersin āh
Eyle mi ey pādīṣāh-ı kiṣver-i ḥüsn eyle mi

Ḥasret-i ṣevķ-i lebünle ḥaste cān olmuş Sehī
Ey ṭabīb-i cān u dil yok mı bu derdün emsemi (Sehi Bey: G 285, s. 318-319)

İy semen-sīmā gül-i ter lāle-ruḥsārum *Memi*
Ṣaçları sünbül dehānı ğonce dil-dārum *Memi*

Ol konuṣmış beñlerünñi zülfün ağında görüp
Dāneler ṣanup dutuldu mürġ-ı dil yārum *Memi*

Ḥün-ı ‘uṣṣāķa boyarsun kullaruñı çün ṣafaķ
Āsümāñiler geyüp çün çarḥ-ı ġaddārum *Memi*

Dūd-ı āhumdan boyandı göklere tokuz felek
‘Ālemi yaķsa ‘aceb mi sīneden nārum *Memi*

Ger seni sevmek ġünāh ise efendi kılunām
Dile ‘afv it dile öldür yokdur inkārum *Memi*

A efendüm a benüm rūḥ-ı revānum dil-berüm
Gözlerüm nūrı vü ‘ömrüm ḥāṣılı yārum *Memi*

Nakd-i ‘aql ü ṣabrı ḥarc itsün Ĵa‘īfī yoluña
Mā-ḥaṣal olsun fidā cān ü ser ü varum *Memi*(Zaifī: G 316, s. 236)

Nakķāṣı ki bir yire gele rūy-i zemīnün
Resm eyleyimez nakṣını *nakķāṣ Meminün* (Zatī II: G 773/1, s. 277)⁵²

Ey ṭarāvet būstānında ġülistānum *Memi*
Vey melāḥat ġülṣeninde verd-i ḥandānum *Memi*

Ģül-sitān-ı ‘ıṣķ içre derdini ben bülbulün
Yazsalar bir bir hezār olurdu destānum *Memi*

Rāh-ı mihründe du‘ā-yı nūr ḥaķķıyçün senün
Ṣubḥ ġibi ṣādıķam ey mihr-i raḥṣānum *Memi*

⁵² Bu gazelin tamamı için bkz. 3. Bölümün “Nakķaṣ” kısmı.

Bir seher sen mihri koynumda bulursam uyanup
Subh-veş şevk ile çāk idem girībānum Memi

Çünkü hāk oldum hevāñ ile senüñ sāyeñde ben
Nola hōş geçsem eyā servi hırāmanum Memi

Åh kim bensüz rakīb-i hār ile sen gül gibi
Açılırsın gülşene ey verd-i handānum Memi

Tañlamazdı pādişāh-ı mülk-i ‘ışkam didüğüm
Zātī’yā ger bir nażar göreydi dīvānum Memi (Zati III: G 1629, s. 401)

Subh-dem bu baña hātifden rivāyetdür *Memi*
Süre-i Yūsuf cemālūñden hikāyetdür Memi

Nola okursam seni levh-i cemālūñden senüñ
Süre-i seb‘u’l-meşāñi heft āyetdür Memi

Āyetü’l-Kürsī okursañ şevk ile kürsīde ‘Arş
Saña kürsī olmağ ister bu ne hāletdür Memi

Tūtī-i sebz-i haṭuñ bir gün cemālūñ muşhafın
Hıfz ider şanma güzelliük bī-nihāyetdür Memi

‘Āşıkı öldürmege dürlü kırā‘atle okur
Pür-cefālar maḥfelinde gāyet āfetdür Memi

Vāy benüm ağzumda olayı anuñ tatlu dili
Maḥfel üzre bülbül-i bāğ-ı belāğatdür Memi

Zātī’ye tefṭiş iderseñ Süre-i Nūr u Duḥāñ
Rüy u müy-ı bī-nażirūñden kināyetdür Memi (Zati III: G 1630, s. 401-402)

Hey dimezseñ eger ol ğamze-i ğammāza *Memi*
Sīnemüñ zaḥmini eyler yine ter tāze Memi

Merḥamet eylemeyüp ger baña āh itdüresin
Ra‘d-veş gümleye güm güm der ü dervāze Memi

Luṭf idüp cānumuzı almağa cellād-ı müjeñ
Umaruz kim okuyup göñlümüzi yaza Memi

‘Ömrüm evrākını virürdi yele bād-ı firāk
Vaşluñ ümmīdi eger olmasa şīrāze Memi

Eyleyi viridi gözüm pādişeh-i ‘ışka şikār
Gösterüp murğ-ı dili kākül-i şeh-bāza Memi

Çār pāre ide çengin yire çalup Zühre

Çengī çengin ura ger mihruñ ile sāza Memi

‘Ārızuñ Zātī’yi yüz naķş ile öldürdi deyu
Düşdi ‘uşşāk arasına bir āvāze Memi (Zati III: G 1722, s. 457)

Cān olaldan ol Mesīh-efgānuñ iy dil hem-demi
Pür-sürür oldı ferāmūş eyleyüp derd ü ğamı
Kim dūrür dirseñ eger ol pādişāh-ı ‘ālemi
Dil-nevāzum ser-firāzum dilberüm nāzūk Memī

Hüsn-i bī-hem-tā ile bir dilber-i mergūbdur
Yok nazīri ‘ālem içre māh-ı şehir-āşūbdur
Bī-nazīr ü bī-bedeldür hūbdur maḥbūbdur
Dil-nevāzum ser-firāzum dilberüm nāzūk Memī

Lā‘l-i cān-baḥş ile ol āfet Mesīh-i sānidür
Ḥande-i şīrīn-i cān-efzāsı ādem cāmıdur
Ġamzesi cānlar alur līkin cihān fettānıdur
Dil-nevāzum ser-firāzum dilberüm nāzūk Memī

Çesm-i şehlāsı ‘aceb hūnī ḥarāmīdür anuñ
Murğ-ı dil şaydına zūlfı fitne dāmıdur anuñ
Ġamzesi siḥriyle ‘ālem cümle rāmīdür anuñ
Dil-nevāzum ser-firāzum dilberüm nāzūk Memī

Bir *ķuloglı*dur ki ‘ālem ḥalkınuñ maḥbūlidür
Manşīb-ı hüsnīnūñ anuñ şāhlar ma‘zūlidür
Fazlī-i üftāde ol şāh-ı cihānuñ ḳulıdur
Dil-nevāzum ser-firāzum dilberüm nāzūk Memī (Kara Fazli: Musammat 17, s. 244)

Gün gibi seyrān idenler on sekiz biñ ‘ālemi
Görmediler saña beñzer māh-peyker ādemi
Bir meleksın olma lūtf it seg raķībūñ hem-demi
Server-i mülk-i melāḥat zıll-ı Yezdānum Memi

Ey dehānı ğonce sen kim bir gül-i gülzārsın
Büstān-ı hüsn içinde serv-i ḥoş-reftārsın
Gülşen-i nāz içre niçün hem-nişīn-i ḥārsın
Ey gül-i gülzār-ı cennet verd-i ḥandānum Memi

Bir kıyāmet serv-ķāmet māh-ṭal‘at hūbsın
Pür-melāḥat ğamze āfet bī-bedel maḥbūbsın
Mısr-ı dilde Yūsuf-ı Ken‘ān gibi mergūbsın
Ey şeker-ḥandūm efendüm şāh-ı hūbānum Memi

Şīvesi vü nāzı çok bir dil-rubāsın nāzenīn
Cümle hūbān-ı cihān saña ğulām-ı kemterīn
Ḥıdmetūñ kılsa yaraşur hūri-i ḥuld-i berīn

Ey melâhat kişverinüñ şâhı sultānum Memi

Gün yüzüñi görmegiçün meh yaķar her şeb çerāğ
Mihr-i ‘ālem bir yaña alur eline şeb-çerāğ
Rûz u şeb mihr-i ruķuñ seyrinden itmezler ferāğ
Ey ruķı mihr-i münîrüm mäh-ı tībānum Memi

Mülk-i hüsne sāye şalduñ husrev-i hûbānsın
Menba ‘-ı luţf u melâhat ma‘den-i ihsānsın
Cümle ‘ālem bir bedendür sen içinde cānsın
Ey dil-i āvāremüñ ārāmı cānānum Memi

Tîr-i ‘ışķuñ cāna geçdi ey şeh-i ebrû-kemān
Vaķtidür kim cānumı ķurbān idem saña revān
Ben ölürsem ğam degül ‘ālemde sen sağ ol hemān
Ey benüm rûķ-ı revānum sevdüğüm cānum Memi

Ravzi-i üftādeye mihr ü vefālar vaķtidür
‘İd irişdi pādişāhum merħabālar vaķtidür
‘İş u ‘işret mevsimi zevķ u şafālar vaķtidür
Ey lebi āb-ı hayātum Hıẓr-ı devrānum Memi (Ravzi: Murabba 25, s. 110-111)

2.1.1.151 Memi Bālî

Bu ismin, Hayreti’nin bir gazel ve murabbaında konu edildiğini görüyoruz:

Söz mi bu ya dem-i ‘İsā mı *Memi Bālîcîğüm*
Göz mi bu nergis-i şehlā mı *Memi Bālîcîğüm*

Zülf-i hoş-bū mı ‘aceb başuma sevdā mı ki bu
Bu belā mı baña bālā mı *Memi Bālîcîğüm*

Ğamzelerden taķınup tîğini mestāne gözüñ
Ķasdı dil mülkini yağma mı *Memi Bālîcîğüm*

Böyle ser-keşlik éder serv-i ser-efrāz ‘aceb
Ķāmetüñ gibi dil-ārā mı *Memi Bālîcîğüm*

Beni giryān édüben düşmeni ħandān étdüñ
Ķaražuñ yoķsa temāşā mı *Memi Bālîcîğüm*

Va‘de-i vaşlı bu gün yarına şalduñ ķuluña
Yine bu şîve-i ferdā mı *Memi Bālîcîğüm*

Ķayretîyi yine bir cür‘a ile mest étdi
Leb mi bu ya mey-i ħamrā mı *Memi Bālîcîğüm* (Hayreti: G 389, s. 399)

Memi Bālī durur birisi bir çeşm-i Moğolçīndür
Kıya bakıcı diller alıcı şehbāz laçindür
Göñüller kebgın avlasun yürisün yavır şāhīndür
Nazīrin görmedüm yārān bu şehir-i cennet-āsānuñ (Hayreti: Musammat
57/11 s. 188-190)

2.1.1.152 Memi Çelebi

Bu isimdeki sevgilinin, Meali ve Sebzi'nin gazellerinde konu edildiğini görüyoruz:

Cānumuñ cānısın *Memi Çelebi*
Hūblar hānısın Memi Çelebi

Saňa kim dir bu hūsn-ile evvel
Yūsuf-ı şānısın Memi Çelebi

Hem güzel hem muşāhib ādemsin
Ma'rifet kānısın Memi Çelebi

Burc-ı hūsn ü leṭāfetüñ ḥaḳḳān
Meh-i tābānısın Memi Çelebi

Nazar it ben kuluña mülk-i dilüñ
Çün-ki sultānısın Memi Çelebi

Kerem eyle muşāhebet idelüm
Berü gel kanısın Memi Çelebi

Ḥasta düşdi Me'ālī sen anuñ
Derdi dermānısın Memi Çelebi (Meali: G 91, s. 283)

Gözlerin sevdüğüm *Memī Çelebī*
Leblerüñ derdümüñ emi Çelebī

Öldürürsin sevenleri ğam ile
Böyle m'olur hemi Memī Çelebī

Derd-i zülfüñle ḥaste-dil olanuñ
Leblerüñdür emi semi Çelebī

Degme bir ḥār u her pelīdüñ sen
Olma gül gibi hem-demi Çelebī

Sīneye çekse idi Sebzī seni
Olmaz idi anuñ 'ami Çelebī (Sebzi: G 795, s. 685)

2.1.1.153 Memi Muştafā

Bu ismin, Üsküplü İshak Çelebi'nin bir gazelinde yer aldığını görüyoruz:

Ol bir fülāna virmegil İshāk gönlünü
Bu Rūm ilinde niçe *Memi Muştafā* olur (Üsküplü İshak Çelebi: G 63/7,
s. 156)

2.1.1.154 Memi Şāh

Bu isme *Meşā'irü'ş-şu'arā*'nın Gazali (Deli Birader) bahsinde rastlıyoruz. Gazali, inşa ettirdiği kompleksin zaviyesinde Ateşî isminde bir dervişi görevlendirir. Onun sakalsız ve çok güzel olan oğlu Memi Şah'ıysa hamamın cazibe unsuru olarak konumlandırır. Daha sonra da, Âşık Çelebi'nin aktardığı üzere, Deli Birader'in ne kadınlarla ne de erkeklerle ilişkisi olduğu bir sırada Memi Şah'la hamamda ahlaksızlık yaptığını öne sürerek hamamın yıktırılmasının zeminini hazırlarlar:

Âteşî nām bir dervīş-i pūr-sūzı zāviye-nişin itdi. *Memi Şāh* adlu bir yaluñ yüzli oğlu var idi ki gören bī-ihtiyār 'Alevī olurdı, Birāder anuñ şem'-i hūsnine pervāne ve genc-i 'ışkına vīrāne ve zencīr-i zūlf-i meftūlüne dīvāne olup haste-i ışkı olduğda fūrūğ-ı hūsnin şem'-i bālīn itdi. Cümleden evvel hāmmāmı temām itdi ve dellākların birer serv-i sīm-endām itdi. Havzı olduğu cihetden Kapluca diyü nām itdi. Âteşî-zāde'yi [*Memi Şah*] hāmmāma ālet-i hengāme idüp kendü hāmmāmcı yirinde geçüp ārām itdi . . . Birāder Efendi terk-i tecerrüd ve lāf-zenlikde ne merd-i *emred* ve ne zenle teḳayyüdden dem ururken *Âteşî-zāde Memi Şāh*'la 'ālemde belki mā vü meni mertebesi ber-ṭaraf olduğu demde gördük diyü şāyi' ü ifşā itdiler (Âşık Çelebi, *Meşairü'ş-suara*: Kılıç, 2010c, s. 1646, 1649)

Bu isimdeki sevgililer birçok şair tarafından konu edilmiştir. Bunlar Behiştî (ö. 979/1571), Figani (ö. 938/1531-32), Hayreti, Hüdayi-i Kadim (ö. 991/1584), Sebzi, Sehi Bey (ö. 955/1548), Vasfî (ö. ?), Zati, Kara Fazlı (ö. 971/1564) ve Yahya Bey'dir.

Efendüm devletüm şāhum *Memi şāh*
Sa'ādet bārek u yarıcuñ Allāh

Hemīşe baht u devlet yāruñ olsun

Yavuz gözden seni saklasın Allāh

Emīrüm ser-fīrāzum *pādişāhum*
Nazar kıl ben kuluña gāh u bī-gāh

Yigitsin nūr-ı siyeh tāze gülşen
Güzel başuñ içün alma şaķın āh

Behiştī devlet-i kurb oldu hāşıl
Eger soñra nifāk itmezse bed-hūāh (Behiştī: G 485, s. 376)

Dil mürdesini düşde didüm kim ider ihyā
Gösterdi baña Hāzret-i ‘İsā *Memi şāh* (Figani: G 95/4, s. 81)

Ëy gonce gülüm serv-i revānum *Memi Şāhum*
Gözde bebegüm tende revānum *Memi Şāhum*

Nāzüklük ile azın azın göñlümi alduñ
Ëy şivesi çok şūh-ı cihānum *Memi Şāhum*

Ben pīri yine tāze civān eyledi ‘ışkuñ
Ëy pīr olası tāze *civānum* *Memi Şāhum*

Ben toğrı kuluñum atup ok gibi yabana
Red eyleme Ëy kaşı kemānum *Memi Şāhum*

Yık Hāyretinüñ göñlini cevri ile kayırmaz
Yap yap yine Ëy genc-i nihānum *Memi Şāhum* (Hayreti: G 413, s. 415)

Cemāli mihr-i enverden mücellādur *Memī Şāh’uñ*
İşigi çarh-ı a‘lādan mu‘allādur *Memī Şāh’uñ*

Şalınsun ‘izz ü nāzile leţāfet büstānında
Nihāl-i kaddi bir serv-i dil-ārādur *Memī Şāh’uñ*

Şarāb-ı la‘l-i cān-bağşı dilā dīdār hāķķiçün
Zülāl-i ‘ayn-ı Kevşer'den muşaffādur *Memī Şāh’uñ*

‘Aceb mi Ka‘be-i kūyında kurbān eylesem cānı
Cemāl-i bā-kemāli ‘id-i adhādur *Memī Şāh’uñ*

Hüdāyī hāķ bu kim şimdi melāhat āsmānında
Yañağı āftāb-ı ‘ālem-ārādur *Memī Şāh’uñ* (Hüdayi-i Kadim: G 114, s. 166)

Dir iken yāra hālüm yana yana
İşidenler didiler yā ne yā ne

Ne hūnīdür o hūnī gamzeñ ey dōst

İçer şu gibi kanum kana kana

Benüm tohm-ı hayātumdur *Memī Şāh*
Lebūñ üstinde hālūñ dāne dāne

Güzel sevmeye dir idūñ baña ey dil
Başuña uğradı gör şana şana

Bir âteş-pāre gibi Sebzī gibi
Okusunlar bu şi‘ri yana yana (Sebzi: G 718, s. 644-645)

Gökler yüzini tutsa n’ola şevk ile āhum
Ben bendesine raḥm ide şāyed *Memī Şāhum*

Bir ḥaymeye döndi görinen bu yedi eflāk
Kim aña direk yirinedür dūd-ı siyāhum

Şād itdi beni koynuma girdi benüm ol yār
Beñzer ki şeref burcına vardı yine māhum

Durmaz cigerüm nāvek-i derd ile delersin
Ey şūḥ-ı cefā-pīşe ‘aceb ney ki günāhum

Kapuñdan ırağ itme Sehī kuluñ esirge
Ey işığı toprağı benüm pūşt ü penāhum (Sehi Bey: G 166, s. 252)

Ögmeñ baña maḥbūb diyü mihr ile māhı
Dünyāda güzel sevmezem illā *Memī şāhı*

Yüz ‘ışk ile *üsküf*ini ger geyse o meh-rū
Mihr-i felekūñ başına teng ola külāhı

Ey dil anuñ üftādesi tenhā seni şanma
Āşüftesidür şāh u gedā mīr ü sipāhı

Serkeşlik idüp ‘āşıka cevri eylemez ol şāh
Çok çok yaşasun devlet-i ḥüsniyle İlāhı

Ol *şāh* daḥi *tıfl* durur gamze okıyle
Vaşfı kılın öldürse yazılmaya günāhı (Vasfi: G 102, s. 160)

Kemāli_ile eger görmek dilerseñ lutfın Allāhuñ
Göñül aç cān gözün seyr it leb-i la‘lin *Memī Şāhuñ*

Güneş şanmañ tülū‘ iden görüp ḥörşid-i ruḥsārın
Yüregi kopup ağzına gelür şubḥ u seḥer-gāhuñ

Perīdür var ise anı gören ādem olur bī-ḥuş

Ke-mā-hī bilmedi māhiyyetin bir kimse ol māhuñ

Şeh-i ferzāneler na‘t-ı cemālinde ruḥın görse
Piyāde ola fi-l-ḥāl atınuñ öñince ol şāhuñ

Cemālī bürci ol māhuñ irişmiş menzil-i māha
İrişmez aña ey Zātī kemend-i nāle vü āhuñ (Zati II: G 778, s. 282)

Merḥamet kıl bendeñe luṭf it *Memi Şāhum* benüm
Olmasun nāle reh-i ‘ışkuñda hem-rāhum benüm

Saña te’şir itmeyüpdür şubḥ-gāhuñ dā’imā
Yüregini kıparur āh-ı seḥer-gāhum benüm

Bedr-i enver gibi şevkumden cihāna sıgmayam
Bir gice ger bende aḥşamlarsa ol māhum benüm

Nola ḥörşid-i cihān-ārā iseñ yaqma beni
Yirde qalmaz ey felek-rif‘at şaḥın āhum benüm

Çün baña şabr u taḥammül virmedüñ ol āfeti
Böyle bī-raḥm eyleyüp neylerdüñ Allāhum benüm

Dirse bendemdür kapumda ol şeh-i mülk-i cemāl
Cümle cāh-ı şāhdan a‘lā ola cāhum benüm

Āsitānum ḥāki dirse baña Zātī ol melek
‘Arş-ı a‘lādan mu‘allā ola der-gāhum benüm (Zati II: G 891, s. 395)

Seni bu ḥüsn ile nā-geh gören Allāh didi
Nice ğarrā güzel olur bu *Memi Şāh* didi

Göricek kāmētüñi tırdı ayağ üzre çınār
Elini başa koyup yarıcuñ Allāh didi

Ser-nigün bürka‘-ı zülfüñde görenler yüzüñi
Bürc-i ‘akrebde tülū‘ eylemiş ol māh didi

Āh kim dāmen-i nāmūsumı çāk itdi raḳīb
Seg-i kūyuñ görüben ḥālūmi veh vāh didi

Şevkden çıkmayı yazdum bu gice irteye ben
Şem‘-veş öldüreyin sini seḥer-gāh didi

Tıtdı od penbe-i ebri görinen berḳ degül
Gökden ol māhı melekler görüben āh didi

Gördi Zātī ser-i zülfeynüñi kaṭ‘ itdüğüñi

Âh kim budur iden ‘ömrümi kütâh didi (Zati III: G 1649, s. 414)

Seyrümde didüm hüsni ilinüñ kim ola mâhı
Gösterdi baña Hazret-i Yûsuf *Memî Şâh*

‘Âşıkları öldürdüğüñ âl ile ol ruh
Kanlu deyu zencîre çeker zülf-i siyâhı

Ol mâh-ı tamâmı gözedür şimdi bütün şehir
Mir’ât-ı ruhın şakla yavuz gözden İlâhî

Şi’r ile seni okıdı bendeñ işigüñden
Gökden yire indürse gerek sihr ile mâhı

‘Âşıklarunuñ bî-güneh öldürdüğüñ aılmış
Öldüre idi Zâtî’yi yoğ idi günâhı (Zati III: G 1651, s. 415)

Bâğ-i hüsni içre boyı serv-i revânum *Memî Şâh*
Nâzenînum güzelüm şûh-i cihânum *Memî Şâh*
Ben de bir bülbülünem alma figânum *Memî Şâh*
Ey cemâli gül-i gül-zâr-ı cinânum *Memî Şâh*

Servi hayretde koyan şîve-i refîârundur
Lâl iden gonçeleri nâzile güftârundur
Kıl terâhhum ki gönül ‘âşık-ı dîdârundur
Ey cemâli gül-i gül-zâr-ı cinânum *Memî Şâh*

Tolsa evşâf-ı cemîlünle n’ola rûy-ı zemîn
Hayl-i hûbâna bugün sensin olan şâh-i güzîn
Hüsniñ kıldı feleklerde melekler taşsîn
Ey cemâli gül-i gül-zâr-ı cinânum *Memî Şâh*

Beni divâne kılan kâkül-i hoş-büyundur
Cûy iden kanlu yaşum kâmet-i dil-cüyundur
Ravza-i cennet-i ‘âlî harem-i küyundur
Ey cemâli gül-i gül-zâr-ı cinânum *Memî Şâh*

Rahm idüp n’ola Hüdâyî kuluña yâr olasın
Nice bir pâdişehüm hem-dem-i âgyâr olasın
Gül-i tersin yaraşur saña ki bî-hâr olasın
Ey cemâli gül-i gül-zâr-ı cinânum *Memî Şâh* (Hüdayi-i Kadim: Murabba 9, s. 93-94)

Yeridür ra’d feleklerde eger eyleye âh
Ebr-i bârân geye giryân oluban dūd-i siyâh
Yana yakıla güneş yırtı yüzün derd ile mâh
Kanı ol gülün-i gülzâr-ı leâfet *Memî Şâh*

Oluban cān gibi pinhān bizi bī-cān ètdi
Dünyeden göz yumuban ‘ālemi giryān ètdi
Zülfi gibi dil-i ‘uşşākı perīşān ètdi
Kanı ol gülbün-i gülzār-ı leṭāfet Memi Şāh

Düşdi çün kim kara toprağa o berg-i gül-i ter
Döginüp taş ile göz yaşların akıtdı şular
Başına ḥāk saçup derd ile dēr bād-ı seḥer
Kanı ol gülbün-i gülzār-ı leṭāfet Memi Şāh

Şīven ètsün yoluban saçlarını sünbüle dēñ
Gülmesüñ dünyede açılmasun artuḡ güle dēñ
Diñmesüñ derd ile her laḥza dēsün bülbüle dēñ
Kanı ol gülbün-i gülzār-ı leṭāfet Memi Şāh

Boynını бүkdi şurāḥī acıdı bāde-i nāb
Kef urup yüzine def inledi nāy ile rebāb
Ehl-i bezmüñ cigerin ḥasret odı kıldı kebāb
Kanı ol gülbün-i gülzār-ı leṭāfet Memi Şāh

Ṭolinup gün gibi gözden günümü eyledi şām
Ġam u endūh ile cān ‘ālemini dutdı Ġamām
Şimdiden soñra baña meclis-i mey oldı ḥarām
Kanı ol gülbün-i gülzār-ı leṭāfet Memi Şāh

Öldürürse beni Ġam kılmağ içün def’-i melāl
Elüme almayayın and içeyin bāde-i āl
Çalayın yere şafā sāğarını cür’a-mişāl
Kanı ol gülbün-i gülzār-ı leṭāfet Memi Şāh

Nağme-i muṭribi şimden gèrü gūş ètmeyeyin
Germ olup meclis-i meyde ṭolu nūş ètmeyeyin
Mest ü medhūş oluban cūş u ḥurūş ètmeyeyin
Kanı ol gülbün-i gülzār-ı leṭāfet Memi Şāh

‘Āleme sākī-i devrānuñ işi āl ancak
Kāse-i dehr ṭolu bāde-i ḳattāl ancak
Her gelen gitmede èy dil ‘aceb aḥvāl ancak
Kanı ol gülbün-i gülzār-ı leṭāfet Memi Şāh

Bize devrān yine ḥoş zulm-i firāvān ètdi
Yere sürdi yüzümüz ḥāk ile yeksān ètdi
Cānı tenden ayırup arada hicrān ètdi
Kanı ol gülbün-i gülzār-ı leṭāfet Memi Şāh

Gülđi mi kimse ki ol āḥir-i kār ağlamaya
Āteş-i ḥasret ile yā cigerin tağlamaya
‘Āḳil oldur ki bu dünyāya göñül bağlamaya
Kanı ol gülbün-i gülzār-ı leṭāfet Memi Şāh

Hayretî 'âkil iseñ dehr-i fenâdan güzer ét
İhtilâf eyleme yârân-ı vefâdan güzer ét
'Uzlet ét hâşılı erbâb-ı şafâdan güzer ét
Kanı ol gülbün-i gülzâr-ı leâfet Memî Şâh (Hayreti: Musammat 46, s. 173-175)

Der-medh-i Memî Şâh

Leblerüñ vaşf étmege aldum elüme hâtemi
Nuṭṭa geldi oldu bir tûṭî-i şekker-hâ Memî
Geldi ol dem dilüme bu mışra' -ı ğarrâ Memî
Ay efendim a begüm a pâdişâhum a Memî

Êşigüñde bendeñem ben sen efendimsin benüm
Cân u dil mülkinde mîr-i ser-bülendümsin benüm
Hâşılı bir pâdişâh-ı ercümendümsin benüm
Ay efendim a begüm a pâdişâhum a Memî

Cümle rûşendür saña hâlüm ne lâzım ben dëyem
Ben de kapuñda bilürsin kim qadîmî bendeyem
Kaçma benden sâye-veş yanuñca bir efkendeyem
Ay efendim a begüm a pâdişâhum a Memî

Şöyle tölmişdur senüñ mihrüñle cânâ cân u dil
Kim tenümde her kılum gûyâ olup bir başqa dil
Çağırup her dem zebân-ı hâl ile dër muttaşıl
Ay efendim a begüm a pâdişâhum a Memî

Hayretinüñ güş édüp feryâdını ey verd-i ter
Kılmañ aḥvâline bir dem göz ucıyla nâzer
Gece gündüz çağırup bûlbûl gibi kapuñda der
Ay efendim a begüm a pâdişâhum a Memî (Hayreti: Musammat 54, s. 184-185)

Mübtelâ oldum görüp gün yüzüñ iy mâhum benüm
Gör ne hâl oldu baña yoğ iken âgâhum benüm
Çünki alduñ göñlümi alma şaḫın âhum benüm
Ben kuluña merḫamet eyle Memî Şâh'um benüm

Leyli-i zülfüñ şalaldan göñlümi sevdâlara
Düşmüşem Mecnûn-ı ser-gerdân gibi şahrâlara
Eşk-i çeşmüm fûrkatinde ta'n ider deryâlara
Ben kuluña merḫamet eyle Memî Şâh'um benüm

Hicrûñ ile âh kim âsûde-hâtır olmadum
Göz açup bir gün cemâl-i vaşla nâzır olmadum
Küfr-i zülfüñe göñül virdümse kâfir olmadum
Ben kuluña merḫamet eyle Memî Şâh'um benüm

‘Aql u şabr u cān u dil yād oldı benden Һasretā
Mümkin olmadı senüñle bir dem olmaķ āşınā
Hicrūñ ile nice bir maḥzūn olam ben mübtelā
Ben ҡuluña merḥamet eyle Memī Şāh’um benüm

Fazlī-i üftādeyem şalduñ diyār-ı miḥnete
Āh kim raḥm itmedüñ ben bende-i bī-devlete
Ṭākatum ṭāķ oldı ҡalmadı mecālüm fūrķate
Ben ҡuluña merḥamet eyle Memī Şāh’um benüm (Kara Fazli: Musammat
12, s. 239-240)

Çıķup āhum gibi gitdüm diyār-ı ğurbete şāhum
Benüm āh-ı seḥergāhumdur ancaķ yolda hem-rāhum
Sen idüñ şehr-i dilde pādişāhum sevdüğüm māhum
Güneş yüzlü ҡara gözlü şeker sözlü Memi şāhum

Bu hicrānı işitsün aĝlasun derd ehli āh itsün
Sen olmayınca şöḥbetde gözüm kime niĝāh itsün
Göñül yā kime ҡul olsun ya kimi pādişāh itsün
Güneş yüzlü ҡara gözlü şeker sözlü Memi şāhum

Güzeller pādişāhısın begüm gözle sezāvāruñ
Fiĝān u nāle gibi varmasun ķapuña aĝyāruñ
Şaķın göñli gibi āhını alma ‘āşık-ı zāruñ
Güneş yüzlü ҡara gözlü şeker sözlü Memi şāhum

Ne cānda zevķ-i ‘ālem var ne ‘ālemde şafā sensüz
Cihānda ķılmasun ‘āşık-ları bir gün Hudā sensüz
Ķarañudur gözüme cümle ‘ālem dāyimā sensüz
Güneş yüzlü ҡara gözlü şeker sözlü Memi şāhum

Ķul itdüñ kāyinātı kendüne sultān-ı ‘ālemsin
Selām olsun saña ḥüsn ü cemāl ile müsellemsin
Güzellerde nazīrūñ yok perī-veş şekl-i ādemsin
Güneş yüzlü ҡara gözlü şeker sözlü Memi şāhum

Oñulmaz derde tuş oldum ķapuñda eyledüm rıḥlet
Göñül şehrine hicrānuñ düşürdi āteş-i Һasret
İşidenden ıraĝ olsun ne müşkil derd olur fūrķat
Güneş yüzlü ҡara gözlü şeker sözlü Memi şāhum

Mübārek ḥātırūñdan gitmesün Yahyā ҡuluñ bārī
Żarūrī gitdi şehrūñden idüp feryād ile zārī
Zemāne fūrķate tebdil idermiş vuşlat-ı yārī
Güneş yüzlü ҡara gözlü şeker sözlü Memi şāhum (Yahya Bey: Murabba
42, s. 216-217)

Ƙapuñda ƙul olmağ iledür ‘izzet ü cāhum
Yokdur bu cihān içre benüm ğayrı penāhum
Servüm semenüm tāze gülüm çeşmi siyāhum
Sultānum efendüm yüzi māhum *Memi şāhum*

Sevdüm seni bu hüsn ü cemāl ile begendüm
Dil murğı saña uçdı benüm serv-i bülendüm
Cānum yüregüm ğonca-lebüm şāhlevendüm
Sultānum efendüm yüzi māhum *Memi şāhum*

Maħbüb olıcağ sencileyin olsa nigārā
Göstermedi emsālūñi āyīne-i dünyā
Saña yaraşur dirler ise ey gül-i ra’nā
Sultānum efendüm yüzi māhum *Memi şāhum*

Dilberler ile cem‘ oluban ‘işret idersin
Sultānlar ile bāde içüp şöhet idersin
Yahyā ƙuluñı ğün yüzüñe hasret idersin
Sultānum efendüm yüzi māhum *Memi şāhum* (Yahya Bey: Murabba
43, s. 218)

2.1.1.155 Memī Şāh (Derzi)

Kara Fazli’nin, Memi Şah ismindeki terziyi konu ettiğ musammatın tamamı için
bkz. 3. Bölümün “Terzi” kısmı.

Şabrum yaƙasın çāk ider isem n’ola her ğāh
El irmedi dāmān-ı vişāline anuñ āh
Eğnūme şafā cāmesini eyledi kūtāh
Āvāreler [a]parası çık *Derzi Memī Şāh* (Kara Fazli: Musammat 10/1, s. 238)

2.1.1.156 Mesīh

Bu isimdeki bir sevgiliyle ilgili, Âşık Çelebi’nin tezkiresindeki bir anekdot daha
önce bu bölümdeki “Bekr” başlığında alıntılanmıştı. “Bursa’da merhūm ğüyende
Sinān Çelebi’nün *Mesīh* nām bir serv-endām oğlı var idi, anı ğüyende ğören ğökde
istedüğün yirde bulurdı ve Mesīh anuñ ğökden inmiş lağabıdur diñilse olurdu” (Âşık

Çelebi, Meşairü’ş-şuara: Kılıç, 2010b, s. 1047) şeklinde tanıtılan Mesih, Abdi Çelebi’nin Bekir adındaki dilberine âşık oluyordu.

Mesih ismindeki sevgililerin Aşki (ö. 984/1576-77) ve Hayreti’nin (ö. 941/1534-35) gazellerinde konu edildiğini görüyoruz:

Bir nefesle nice mürde eylemiş ihyā *Mesîh*
Sen beni her dem nedendür öldürürsün a *Mesîh*

Hep mesîhîler riyâzet ehli olmağın benüm
Za‘f-ı hicrândan vücûdum kıldı nâ-peydâ *Mesîh*

Şanuram oldu Mesîhâyile hem-dem âfitâb
Her kaçan alsa eline şâğar-ı şahbâ *Mesîh*

Mürde-dil ‘âşıkları bir demde ihyâ kıлмаğa
Mu‘ciz-i ‘İsâ kılmur ol la‘l-i şekker-hâ *Mesîh*

Deyr-i ‘âlemde esîr-i şüret eyler ‘Aşkîi
‘Âkıbet zünnâr-ı zülf ü çehre-i zîbâ *Mesîh* (Aşki: G 33, s. 168)

İhyâ ederdi mürdeleri dâyimâ mesîh
Sen öldürürsin âdemi hikmet ne a *Mesîh*

Her derde eyler idi mesîhâ devâ velî
Bu derdi kimse etmedi illâ baña *Mesîh*

Başum ererdi gün gibi çak çarh-ı çârûme
Ben zerreye dèyeydi eger hâk-i pâ *Mesîh*

Düşnâ mı ile bulsa n’ola mürde-dil hayât
Ölü dirildür idi edicek du‘â *Mesîh*

Devr-i lebinde *haṭ* görüben dèdi Hayretî
Hızır ile geldi bir araya gūiyâ *Mesîh* (Hayreti: G 100, s. 221)

2.1.1.157 Mihâyil

Bu isimdeki bir sevgiliden, tespit edilebildiği kadarıyla sadece Üsküplü İshak

Çelebi’nin (ö. 943/1537) iki gazelinde bahsediliyor:

Ğamdan âzâd eylemek gâyetle müşkildür beni

Hey ne kâfirdür esîr iden *Mihâyildür* beni (Üsküplü İshak Çelebi: G 333/1, s. 335)

Gerçi ba'iddür reh-i 'ışkı menâzili
Sevdüm 'azîzler dönüşüm yok *Mihâyili* (Üsküplü İshak Çelebi: G 334/1, s. 335)

2.1.1.158 Mîrzâ

Tespit edilebildiği kadarıyla sadece Revani'nin (ö. 930/1523-24) bir gazelinde yer alan bu ismin, çalışmada küçük harfle yazıldığı görülüyor:

Tâzece bir goncadur ol dil-ber-i ra'nâcuğum
Ya nihâl-i servdür ol kâmet-i bâlâcuğum

Ğussadan nergis gibi beñzüm şararsa tañ degül
Bir naẓar kılmaz baña ol gözleri şehlâcuğum

Tatlu tatlu öpdi qarşumda lebüñi cām-ı mey
Bilmezem sâķī ben andan nice alam acuçum

Yeg sever 'âşıkларуñ atañdan anañdan seni
Kaçma anlardan ziyân gelmez benüm *babacuğum*

Hey niçün rahm eylemezsin bu Revânî bendeñe
A begüm a pâdişâhum a benüm *mîrzâcuğum* (Revani: G 253, s. 323-324)

2.1.1.159 Miyân-beste

Miyan-beste'nin aynı zamanda dönemin ünlü mahbublarından biri olduğunu Âşık Çelebi'nin tezkiresinden öğreniyoruz. Seydi-i Sani'nin (ö. ?) bahsinde adı geçen

Miyan-beste; Sarrac Ali Bali ve Acemzade'yle birlikte, Seydi-i Sani'nin mahbubları arasındadır:

[Seydi-i Sani] Her zemânda *İstanbul'un bir meşhûr mahbûbın* yanına alur şalındurur, at u ẓon u libâs-ı gûn-â-gûn idivirüp yanınca bile indirür bindirürdi. Bir zemân *'Acem-zâde'*yi yanına aldı, bir zemân *Miyân-beste'*yi, bir zemân *Serrâc 'Alî Bâlî* demekle ma'rûf cevân-ı nev-resteyi âmmâ aña incinüp hâķķında bîvefâlık itdi, içürüp keyfiyyetle 'aķlın zebûn itdi. Birkaç

levend üşürüp düğün itdi ve ol düğünü bir iki gün itdi. (Âşık Çelebi, Meşairü’ş-şuara: Kılıç, 2010b, s. 1015)

Zatî’nin de Miyan-beste’yi konu eden bir gazeli vardır. Eğer bu iki Miyan-beste aynı kişiyse dönemin mahbubu ve aynı zamanda sarraçtır:

Şu *serrâc*-ı dil-ârâ kim aña dirler *Miyân-beste*
Uyan çâbü-k-süvâr-ı ‘ışkına bir demde biñ deste (Zatî III: G 1445/1, s. 283)⁵³

2.1.1.160 Molla Siyâh

Bu ismin, tespit edilebildiği kadarıyla Behiştî’nin (ö. 979/1571) bir gazelinde konu edildiği görülüyor:

Şûretâ sühte va‘zına girel’den berü âh
Hüblar adını anuñ qodılar *Molla Siyâh* (Behiştî: G 436/1, s. 348)⁵⁴

2.1.1.161 Muḥammed

Bu isimdeki sevgililere söylenmiş gazellerde Hz. Muhammed’in peygamberliğine çokça telmih yapılsa da kullanılan güzellik unsurları ve sevgiliden bahsedilişteki yer yer hafife kaçan üsluptan dolayı bu kişilerin dünyevi sevgili sınıflamasına daha yakın bir yerde durduğu belli olmaktadır. Hz. Muhammed’i en çok çağrıştıran sevgiliyi konu eden Hüdayi-i Kadim’in (ö. 991/1584) gazelinde, hitap tarzı ve kullanılan terminoloji dolayısıyla buradaki Muhammed’in de beşeri sevgili örneğine daha yakın olduğu anlaşıyor. Hüdayi, Hz. Muhammed’i konu eden gazellerinde daha vakarlı bir üslup kullanmakta ve dinî terminolojiye daha çok atıf yapmaktadır.

Cevr itmek işüñ bendeñe her gâh *Muḥammed*
Senden nice hoşnûd ola Allâh *Muḥammed*

⁵³ Bu gazelin tamamı için bkz. 3. Bölümün “Serrac” kısmı.

⁵⁴ Bu isim için ayrıca bkz. 3. Bölümün “Suhteler” kısmı.

Dāyim tayanup ḥüsnüñe zılm itme gedāya
Kalmaz saña bu ḥaşmet ile cāh Muḥammed

Qaldum şeb-i fūrkatde kara baḥtum ucından
‘Arz itmez iseñ gün yüzüñ eyvāh Muḥammed

‘Ār eyleme söylense kuluñla eger aduñ
Her gāh añılur bende ile şāh Muḥammed

Yıllardur işigüñde yatur ḥaste Hüdāyī
Hālinden anuñ olmaduñ āgāh Muḥammed (Hüdayi-i Kadim: G 24, s. 122)

Muhammed ismindeki sevgililere Ravzi (ö. 1009/1600’dan sonra) ve Zati’nin
(ö. 953/1546) de gazel söylediğini görüyoruz:

Hırām-ı naḥl-i qadd ü şīve-i çeşm ile ebrūda
Naẓīr olmaz *Muḥammed* ḥaḳḳ için ‘ālemde maḥmūde

Egerçi kayısı la’lünden ister kimi şeftālū
Benüm āvāre gönülüm ārzū-yı sāde pehlūda

Şadef ağzuñ koyup ğavvāşı gör deryāya tālībdür
Şafā-yı dürr-i dendānuñ bulınur şandı lū’lū’de

Hevā-yı kākülünle niçe demler oldum āvāre
Nigārā naḳd-i ‘ömri ḥarcānup sevdā-yı gīsūda

Şorarsañ ḥālını Ravzī’nün ağlar kūşe-i ğamda
Fırāş-ı derd-i ḥicrānuñda yatar gözleri şuda (Ravzi: G 484, s. 329-330)

Allāh nice zībā ruḥuñuñ ali *Muḥammed*
Dir gören anı صل على آل محمد

Ol kimseye ben nice müselmān diyeyin kim
Adın işidüp olmaya meyyāl-i Muḥammed

‘Arş ayağına qadr ile başum irişürdi
Olsam ser-i zülfi gibi pā-māl-i Muḥammed

Ger ḥālümüz a’dā ile teftīş olunursa
Gūyā ki Ebū-Cehl ile aḥvāl-i Muḥammed

Yüz reng ile bī-çāre vü şūrīde idüpdür
Zātī’yi senüñ ‘arızuñuñ ali Muḥammed (Zati I: G 109, s. 109)

2.1.1.162 Muḥammed (Ca‘fer-zāde)

Prizrenli Şem’i’nin (ö. 936/1529-30) bir murabbaında uzun uzun övüp ilan-ı aşk ettiği bu kişinin lakabının Caferzade, adının Muhammed olduğunu öğreniyoruz:

Ol güneş kim gül yüzi ḥāl-i siyehden sâdedür
Serv-ḳadler içre her dem rāstī āzâdedür
Sāye-veş düşmiş yanınca cān u dil üftâdedür
Ol perī-peyker melek kim adı Ca‘fer-zâdedür

Adı ol māhuñ *Muḥammed*dür cemālī “ve’ḍ-ḍuḥā”
Ehl-i diller zülfine “ve’l-leyl” dirlerse revā
Görmedi kimse anuñ mişli felekde meh-liḳā
Ol perī-peyker melek kim adı Ca‘fer-zâdedür

Āsumān-ı ḥüsnüñ ol gün yüzlü şimdi mähıdur
Yüz sürerler mihr ü meh gūyā felek dergāhıdur
Bendesidür ḥūblar şimdi güzeller şāhıdur
Ol perī-peyker melek kim adı Ca‘fer-zâdedür

Cāma düşdi gördiler meygün lebin āvāreler
Gün gibi şeydāsı olmışdur anuñ meh-pāreler
‘Aḳıbet ḥüsn-ile ol meh-rū cihānı aralar
Ol perī-peyker melek kim adı Ca‘fer-zâdedür

‘Ālemi mest eyledi meygün lebi peymānesi
Mihr ü meh oldu çerāğ-ı ḥüsninüñ pervānesi
Bir perīdür kim cihān oldu ḳamu dīvānesi
Ol perī-peyker melek kim adı Ca‘fer-zâdedür

Ol perī-peyker ki ‘ālem vālih ü ḥayrānıdur
La‘l-i rūḥ-efzāyıla iki cihānun cāmıdur
Hem güzeller şāhıdur hem ḥūblar sulṭānıdur
Ol perī-peyker melek kim adı Ca‘fer-zâdedür

Sīnesin pür-dāğ idüp ol meh-liḳānuñ ‘ışḳına
Çarḫa girdi āsumān ol dil-rübānuñ ‘ışḳına
Yansa Şem’ī ṭaṇ mıdur ol bī-vefānuñ ‘ışḳına
Ol perī-peyker melek kim adı Ca‘fer-zâdedür (Şem’i: Murabba 2, s. 427-428)

2.1.1.163 Muḥammed Çelebi

Bu isimdeki sevgilinin tespit edilebildiği kadarıyla sadece Livayi'nin (ö. 974/1566-67'de sağ) bir gazelinde konu edildiğini görüyoruz:

Gazel der-nām-ı Muḥammed

Saḥa kıl ḥalk-ı cihān oldu *Muḥammed Çelebi*

Ne cihān kevn ü mekān oldu Muḥammed Çelebi

Seyr idüp gezmege sultān-ı ḥayālüne senün

Dil ü cān taḥt-ı revān oldu Muḥammed Çelebi

Beñlerün Rūmili beglerbegi olmağa senün

Mısr-ı ḥüsn iline ḥān oldu Muḥammed Çelebi

Gözünün biri Nerīmān birisi Qahramān

Leblerün Nüşirevān oldu Muḥammed Çelebi

Qaşların sīneme ḡamzeñle nişān atmağ-ıçün

İki misk tozlı kemān oldu Muḥammed Çelebi

Gül yüzün ḡonca dehānun görüp ağladı gözüm

Yok yere arada qan oldu Muḥammed Çelebi

Gerçi kıl oldu Livāyī saḥa zāhirde şehā

Ma'nide šāh-ı cihān oldu Muḥammed Çelebi (Livayi: G 453, s. 470)

2.1.1.164 Muḥammed Šāh

Bu ismin Gelibolulu Süruri (d. 897/1491-92 - ö. 7 Cemâziyelevvel 969/13 Ocak 1562), Manastırlı Celal Bey (d. 922-924/1517-1519 - ö. 982?/1574?), Süheyli (d. 992-3?/1585? - ö. 1043/1633-34), Şihabi (ö. ?) ve Hüdayi-i Kadim'in (ö. 991/1584) şiirlerinde yer aldığını görüyoruz. Hüdayi-i Kadim'in bir gazel ve bir mersiye de konu ettiği Muhammed Şah'ın aynı kişi olduğunu düşünebiliriz.

Naql olunur ey *Muḥammed Šāh* la'lünden ḥadīs

Gerçi 'İsā'dan rivāyet şimdi olunmaz ḥadīs

Yağlı ballū ṭayyib u ṭāhir iderdik 'İyşi biz

Aramızda olmasa ey dost ol düşmen ḥabīs

Andum oldur ey leb-i mül içmeyem sensüz şarāb
Gel benümle nūş-ı mey kılmayan tā kim hanīs

Yār kendüm kevnime bir cevce gelmez hāşılı
Dāne-i eşküm egerçi ol dem anuñla harīs

Fürkatüñ zulmünden eyler bu Sürürī el-ğiyās
Hey meded şāhum meded feryādına olğıl muğīs (Gelibolulu Süruri: G 49, s. 77)

Elümden çıkdı ‘aşkuñda dil ü cānum *Muhammed şāh*
Baña bu yolda çok hayf oldı sultānum *Muhammed şāh*

Pusudan seyr idüp kaddüñi göñlüm şu gibi aqdı
Bu sūya benüm serv-i hırāmānum *Muhammed şāh*

İlüñ boynına şalarsın elüñi gözüme karşı
Elüñden kanlar ağlar çeşm-i giryānum *Muhammed şāh*

Yezīd ü Rāfīzī görse eger sen çār-ebrūyı
Muhibb-i çār-yār olurdu hep hānum *Muhammed şāh*

‘Aliy-yi Murtażā haqqı Celālī olmasun ādem
Kalursa Zū’l-fekār-ı gamzeñe kanum *Muhammed şāh* (Manastırlı Celal Bey: G 518, s. 562-563)

Olursa nergis-i şehlasınuñ dil n’ola meftūnı
Muhammed Şāhdur şimdi bu bāguñ nañl-i mevzūnı

Ġam-ı sevdā-yı zülfiyle işidenler hikāyātum
Kurı efsāne dirler kıssa-i Leylī vü Mecnūnı

Yüzüm def kāmētüm çeng eyledüñ bezm-i melāhatde
Bu mıdur sen şeh-i milk-i cefānuñ yoksa kāmūnı

Şafā-yı şafvet-i āb-ı ‘izāruñ görmedüm iy şāh
Geçirdüm gerçi hep bir bir gözümde Nıl ü Ceyhūn’ı

Süheylī nazm-ı gevher-bāruñı ağıyāre ‘arz itme
Şikest itdürme nā-ehle meded ol dürr-i meknūm (Süheylī: G 327, s. 316)

Muhammed Şāha kul oldum anuñdur şimdi dārālık
Baña hubbī yeter dünyāda añmam beglik ağalık (Şihabī: G 179/1, s. 246)

Bendesidür yine tābende *Muhammed Şāh*’uñ
Dāğ-ı mihrin gotürür tende *Muhammed Şāh*’uñ

Ėonçeler bir yire gelmiş virüp ağız ağıza
Söyleşür la‘lini gülşende Muḥammed Şāh’uñ

Şīşe-i ‘ırzı şikest ola benāt-ı Mısr’uñ
Olsa vaşf-ı lebi her kıanda Muḥammed Şāh’uñ

Ey güneş ‘arız-ı ‘ālemde olurduñ bir tek
Olsa ger ḥāl-i ruḥı sende Muḥammed Şāh’uñ

Ey Hüdāyī dilerüz Ḥazret-i Ḥaḳ’dan ki ide
Devlet-i ḥüsnini pāyende Muḥammed Şāh’uñ (Hüdayi-i Kadim: G 99, s. 159)

Mersiyye-i Muḥammed Şāh

Āh kim vādī-i hicrāna düşürdüm rāhum
Düşdi çāh-ı laḥide Yūsuf-ı Mısr-ı çāhum
Demidür başuma odlar yaқа nār-ı āhum
Ḳanı ol gözlerimüñ nūrı Muḥammed Şāh’um

İrişüp ‘ömri bahārına anuñ bād-ı ḥazān
Şararup şoldı bugün ol gül-i gül-zār-ı cinān
İdeyin bülbül-i şeydā gibi feryād ü fiğān
Ḳanı ol gözlerimüñ nūrı Muḥammed Şāh’um

Bir gice ol gül-i ra‘nā tutilup māh gibi
İrişe ḥāk oldu yiri mihr-i seḥer-gāh gibi
Mātem içün n’ola giysem қaralar āh gibi
Ḳanı ol gözlerimüñ nūrı Muḥammed Şāh’um

Ḥüsniye mihr-i cihān-tāb iken irişdi zevāl
Bedr iken burc-i leṭāfetde bugün oldu hilāl
Serv iken sāye gibi yirlere oldu pāmāl
Ḳanı ol gözlerimüñ nūrı Muḥammed Şāh’um

Teneşür üzre görenler anı giryān oldu
Burc-ı āb oldu mehüñ menzili bārān oldu
Ėamile ağlamadan dīdelerüm ḳan oldu
Ḳanı ol gözlerimüñ nūrı Muḥammed Şāh’um

Genc iken daḥi dirīğ ol ruḥı şems-i gerdün
Zīr-i ḥāk oldu yine niteki genc-i medfūn
Ḥūn-ı eşküm demidür aḳsa mişāl-i Ceyḥūn
Ḳanı ol gözlerimüñ nūrı Muḥammed Şāh’um

Eylerisem n’ola Ya‘ḳūb gibi nāle vü zār
Ālile Yūsuf’umı gürg-i ecel itdi şikār
Derd-i fūrḳat ne ‘aceb eylerise cānuma kār
Ḳanı ol gözlerimüñ nūrı Muḥammed Şāh’um

Ey felek baña ‘aceb cevr-i firāvān itdüñ
Alduñ ol rûh-ı revānum beni bī-cān itdüñ
Hānemi kalb-i Hüdāyī gibi vīrān itdüñ
Kanı ol gözlerimüñ nûrı Muhammed Şāh’um

Ya ilāhī dilerüm rûhı anuñ şād olsun
Ni‘am-ı ravza-i firdevs āña zād olsun
Menzili hāne-i cennet gibi ābād olsun
Kanı ol gözlerimüñ nûrı Muhammed Şāh’um (Hüdayi-i Kadim:
Murabba 20, s. 100-101)

2.1.1.165 Muhammed Mümtāz

Medhi’nin (ö. 1006/1597-98) konu ettiği bu sevgili, akrostiş bir gazelde yer almıştır.

Bu özelliği, şiirin başında “Her beytinden ki harf-i evvel çıkmagla ‘Muhammed Mümtāz’ nümāyān olur” cümlesiyle belirtilmiştir:

[mim] Mecnūn idüben sen beni ‘üryān ideceksin
Āvāre kılop vālih ü hayrān ideceksin

[ha] Hakkā bu ki bir dem gele ey gevher-i nā-yāb
Şol dīdelerüm yaşını ‘ummān ideceksin

[mim] Mihr eylemeyüp bezm-i firākuñda dem-ā-dem
Bağrumı delüp ney gibi nālān ideceksin

[dal] Dil nār-ı firākuñla yanup külhān-ı tende
Āhir yerümi āteş-i sūzān ideceksin

[mim] Meh gibi olup burc-ı melāhatde ziyā-bağş
Gün gibi çıkup ‘ālemi seyrān ideceksin

[mim] Merdümlük idüp hātır-ı ‘uşşākı sorarsañ
Her birisini ‘āleme sultān ideceksin

[te] Ten hecrüñ-ile bir kafese döndi gamuñdan
Bülbül gibi murğ-ı dili giryān ideceksin

[elif] Ey mürdeleri zinde kılan Īsī dehānum
Çok hastelerüñ derdine dermān ideceksin

[ze] Zār oldı gül-i rüyuña karşı dil-i Medhī
Gālib sen anı murğ-ı hoş-elhān ideceksin (Medhi: G 433, s. 543)

2.1.1.166 Muḥarrem

Bu isimdeki sevgili veya sevgililerin Dükakinzade Ahmed Beg (ö. ?), ve Zati'nin (ö. 953/1546) gazellerinde konu edildiğini görüyoruz:

Serāser cümle ḥübānuñ bugün māhı *muḥarrem*dür⁵⁵
Hilāl ebrūları anuñ hemān māh-ı muḥarremdür

Bugün āyīne-i nūr-ı Ḥüdā'dur ḥüsn ü zībāsı
Güzeldür ḥür ü ḡilmāndan melāikden mükerrermdür

Çün alduñ nāz ü 'işveyle ḥabībüm cān ü dil mülkin
Serīr-i mülket-i ḥūbı saña 'ömrüm müsellemdür

N'ola meydān-ı ḥüsn içre Süleymān'iseñ iy dilber
Degüldür bāķi aldanma ḥabībüm ḥüsn-i ḥātemdür

Müjeñden sīne-i Aḥmed nigārā çāk çāk oldu
Oñulmaz derdine çāre ḥabībüm bu ne merhemdür (Dükakinzade Ahmed
Bey: G 63, s. 146)

Melāḥat āsmānınuñ bu gün māhı *Muḥarrem*dür
Gözi göñli olur rüşen anuñla kim ki maḥremdür

Cemāli nūrını gör kim berķ urur ol māhuñ
Göñüller āsmānında anuñ mihri mükerrermdür

Deminde mürdeler iḥyā idermiş ḥikmetin anuñ
Lebinden sırr ile şordum didi 'İsā-ibn-i ('İsebn-i) Meryemdür

Κulaḡına anuñ ey dil benüm āhum nice irsün
Serāyı ol melek-sīmānuñ eflāk-ı mu'azzamdur

Şebi ḡadr u ḡüni 'īd u anuñ her ayı biñ yıldur
O māh-ı 'ālem-ārā ile Zātī ol ki hem-demdür (Zati I: G 185, s. 185)

2.1.1.167 Murād

Hayreti (ö. 941/1534-35) ve İshak Çelebi'nin (ö. 943/1537) gazellerinde yer alan bu isimdeki bir sevgiliyle Hafız-ı Acem'in (ö. 1551) de bir gönül macerası yaşadığını

⁵⁵ Bu gazelin Muḥarrem isimli bir “dilber”in evsafını anlattığı açık olmakla beraber, çalışmada özel isim büyük harfle yazılmamıştır.

Meşā'irü'ş-şu'arā'dan öğreniyoruz. Âşık Çelebi'nin aktardığına göre Hafız-ı Acem, *Nefsetü'l-maşdür* adlı eserini, âşığı olduğu Murad için yazmıştır:

Murād nām bir sīm-endām gulāmlarına bende olup 'ışk-bāzlık idüp ol vakāyi'i bir kitāb itmişlerdür. Nāmı Nefsetü'l-maşdür'dur. Hakkā ki kütüb-i 'ışkıyyede nādīrū'n-nazīr mestūrdur.⁵⁶ (Âşık Çelebi, *Meşairü'ş-şuara*: Kılıç, 2010b, s. 606)

Ëy güzellik mışrına sultān olan sultān *Murād*
Bende-i maqbūlūn olmağdur hemān senden murād

Yadlarla āşinā olsañ kayırmaz dostum
Tek kerem kıl gāh geh ben āşināñı eyle yād

Ādemīce bir cūvāncuksın kerem kıl eyleme
Ëy perī-peyker iñen her ehrimenle ittihād

Cān vèrüp derd al dilā bāzār-ı ğamda ètmedin
Bu metā'-ı 'ömrüñi dellāl-ı dehr āhir mezād

Hayretī başuñdaki key tāt-ı zerrīnūñ durur
Şāh-ı 'ışksın sen ne müflisdür yanuñda keykubād (Hayreti: G 105, s. 225)

Göñlūñ murādına ireyin dir iseñ *Murād*
Vaşluñ ümīdin eyleyenı itme nā-murād (Üsküplü İshak Çelebi: G 25/1, s. 129)

2.1.1.168 Mūsā/Mūsī

Bu isimdeki iki sevgilinin Hüdayi-i Kadim'in (ö. 991/1584) bir murabbaında ve

Zatı'nın (ö. 953/1546) bir gazelinde yer aldığını görüyoruz:

Gel ey dil mülkine şāh-ı cihānum
Ten-i fersūdeme rūh-i revānum
Alup cādū gözüñ sihrile cānum
Müjeñ tīgile dökdi yire xanum
Benüm *Mūsācuğum* 'İsā dehānum

⁵⁶ Ömer Faruk Akün, *TDV İslām Ansiklopedisi*'nin "Hafız-ı Acem" maddesinde, Âşık Çelebi'nin bu ifadesinden hareketle *Nefsetü'l-maşdür* adlı eser için şu tanıtımı yapıyor: "Âşık Çelebi'nin açıkladığına göre Hâfız-ı Acem'in başından geçen tuhaf bir gönül macerasını hikāye eden eserdir. Âşık Çelebi bunun, o zamana kadar aşk vadisinde yazılmış eserler içinde benzeri nādīr görülebilecek bir özellikte olduğunu ifade etmektedir." *Türkiye Diyanet Vakfı İslām Ansiklopedisi*, c. 15 (1997): 80-83.

Raķībūñle şan aŗvāl-i aŗibbā
Mişāl-i kışşa-i Fir‘avn u Mūsā
Meded Tevrāt-ı haţtuñ haķķı cānā
Dil-i pejmürdemi gel eyle iŗyā
Benüm Mūsācuğum ‘İsā dehānum

Ṭayanur tırūñe ķalb-i perīşān
‘Aşāya nitekim Mūsī-i ‘İmrān
Ağız açduķca zülfüñ hem-çü şü‘bān
Ḥalāş olmak ne mümkin ķalb-i ḥayrān
Benüm Mūsācuğum ‘İsā dehānum

Yed-i beyzā durur ol sā‘id-i sīm
N’ola öpsem idüp ta‘zīm ü tekrīm
Gözüñ Hārūt’a eyler sihr ta‘līm
Sozūñ gūş iden eyler cānı teslīm
Benüm Mūsācuğum ‘İsā dehānum

Ḳadūñle ruḥlaruñ ey ġayret-i ḥūr
Dıraḥt-ı vādī-i Eymen’dür ol nūr
Hüdāyī-i ġarīb ü zār mehcūr
Ġulāmuñdur bi-ḥaķķın sūre-i Ṭūr
Benüm Mūsācuğum ‘İsā dehānum (Hüdayi-i Kadim: Murabba 30, s. 107-108)

Şu dil-ber kim dinür adına *Mūsī*
Vişāli ni‘meti göñlüm umusı

Cihānda baña devlet el virürdi
Naşīb olsa eger kim dest-būsı

Ḳapusına faķīri da‘vet itse
Açulurdi baña devlet ḳapusı

İşiginde benüm āhum odından
Kebāb ola ġibi ‘arşuñ ḥorōsı

Şu dīdāruñ muḥibbidür ki Zātī
Yanında bir şererdür nār-ı Mūsī (Zati III: G 1619, s. 394-395)

2.1.1.169 Muslī

Muslī, Muşlī, Muşli, Muşlı, Mışlı şeklinde yazılan veya okunan bu isimdeki sevgililerin Cinani (ö. 1004/1595), Sebzi (ö. 1520-1566), Yakini (ö. 976/1568/69),

Zatı (ö. 953/1546), Hüdayi-i Kadim (ö. 991/1584) ve Kara Fazlı'nın (ö. 971/1564)

şiiirlerinde yer aldığını görüyoruz:

Sīneye gelmez kaçır bir nev-civānum var benüm
Ġamdan öldüm şanmañuz sīnemde cānum var benüm

Unudılsa kışsa-i Şīrini Ferhāduñ n'ola
Yār ile şimdi bir özge dāsitanum var benüm

Şāhlar efgende-i rāh-ı gedā-yı kūyıdur
Bendesiyem şimdi bir şāh-ı cihānum var benüm

Sāyesinde olmadı āsūde-ḥāl olmak naşīb
Bāğ-ı dilde gerçi bir serv-i revānum var benüm

Diller almak şan'at olmışdur Cinānī çeşmine
Muṣlī dirler nāmına bir dil-sitānum var benüm (Cinani: G 166, s. 549)

'Arz iderken lūtf ile her-dem cemālin *Muṣli Şāh*
Kim añar rūy-ı Celāli aña kim eyler nigāh

Bir nihāl-i nāz-perverdür kad-i bālāsı kim
Serv-kadler pāymāl-i rāhıdur bī-iştibāh

El idüp 'uṣṣāka gül şeftālu itmiş cāmesin
Ol gülüñ şeftālusın almak gerekdür gāh gāh

Añlamazsın zāhidā sen 'ıṣkı inkār eyleme
Bir 'aceb ḥāletdür ol dervīşi eyler pādīşāh

Sür yüzüñ ḥāk-i der-i dildāre te'hīr eyleme
Ey Cinānī eyleyüp ol āsitānı secde-gāh (Cinani: G 220, s. 577)

Allar giymiş içine taşına ol gül-'izār
'Āşıkı öldürmek için bülbul-i şūrīde-vār

Ey yüzi gül kırmızı cāme kıocar gördi seni
Gözlerüm yaşı o dem kıldı cihānı lāle-zār

Görinen ḥumret şafaḳ şanma şehir ey āfitāb
Al camenüñ 'aksidür oldı felekde āşikār

Çünkü kat kat kana görmek istemezdük ḡonca-veş
Yā n'iderdük cāmeñi al eyleyüp ey gül-'izār

Al cāmeñ ile revān olsañ sen ey serv-i revān
'Aks-i cāmeñden gül ile lāle ola reh-güzār

Qırmızı cāme giyen ol gül-‘izāra cān virür
Sebzī gibi ‘āşık-ı şūrīdesi var şad-hezār

Bilmek isterseñ giyen kimdür o gül-gün cāmeyi
Muşlı-ı la ‘līn-ķabā serrāc-ı şāh-ı tēc-dār (Sebzi: G 178, s. 348)

Nāz ile tāvus-veş eyler ise cevīlān *Muşlıcık*
Eyleye ‘āşıkları hāk ile yek-sān *Muşlıcık*

Bir kılında nice bin ‘āşıkları ber-dār ider
Şol-ķadar çok başludur zūlf-i perīşān *Muşlıcık*

Ka‘be hāķķı Tañrı ırgürse vişālūñ ‘īdına
Eyler idüm cānumı kūyuñda ķurban *Muşlıcık*

Ārzū kılmaz idüm hūr-ı cinānuñ vaşlını
Sīne-ber-sīne olaydum saña ‘uryān *Muşlıcık*

Yüz sürer işigüñe her şeb gelüp māh-ı münīr
‘Ārızūñdur var ise hūrşīd-i rahşān *Muşlıcık*

‘Aynına almaz idi kuhl-ı Şıfahānı eger
Hāk-i pāyuñ sürme itse ehl-i ‘irfān *Muşlıcık*

Sebzī’ nūñ budur murādı Tañrı’dan her rüz u şeb
Ĥvān-ı vaşluña ola bir gice mihmān *Muşlıcık* (Sebzi: G 365, s. 450-451)

Cān bağışlar cānuma la‘l-i zülālī *Muşlı*’nuñ
Gökde aya ta‘n ider ķaşı hilālī *Muşlı*’nuñ

Gülsitānda şīve vü nāz ile reftār eylese
Serviyi hayretde ķor ķadd-i nihālī *Muşlı*’nuñ

Meh bilüp eksüklüğün didi felekde ķat ķat
Āfītāb-ı ‘ālem-ārādur cemālī *Muşlı*’nuñ

Nāme-i a‘ mālīdür ben ‘āşıķuñ maḥşer günü
Şafḥa-ı ḥüsñinde olan ḥatṭ u ḥālī *Muşlı*’nuñ

Ben nice bir cān ile vaşlın temennā eyleyeyim
Sebzīyā biñ cān deger ‘īd-ı vişālī *Muşlı*’nuñ (Sebzi: G 390, s. 463-464)

İtme ben ‘āşıķuña cevır ü cefā *Muşlıcığum*
Luṭf idüp eyleyüģör mihr ü vefā *Muşlıcığum*

Kim durur Ka‘be-i vaşluña irüp eylemeye

Saňa biñ cān ile cānını fedā Muşlıcığum

Tiğ-ı hecrüñ cigerüm yaralayup ide helāk
Vaşluñı itmez iseñ baňa ‘aťa Muşlıcığum

Ehline şarf idegör luţf idüben itme dirîğ
Virmiş iken saňa bu hüsni Hudā Muşlıcığum

Ğadre irsem dir idüm ‘ıd-ı vişālüne irüp
Sîne-ber-sîne ola Sebzî saňa Muşlıcığum (Sebzi: G 515, s. 533)

Olaldan derd-i ‘aşkuña senüñ ben mübtelā *Muşlı*
Tapuñdan zerre deñlü görmedüm mihr ü vefā Muşlı

Ezelden düşüren her ‘aşıkı bir yār-ı mehrüya
Düşürmişdür benüm cān u dil ü ‘aşkum saňa Muşlı

Seni cāndan seven ‘aşıkları ferdālara şalma
Güzellik elde iken eylegil vaşluñ ‘aťa Muşlı

Olinca dāmenüñ elden komağ yokdur Hudā haqqı
İrişe başuma her yañadan tiğ-ı belā Muşlı

Gülistān-ı cihān içre misāl-i gonca-i ra‘nā
Geyerseñ giy yaraşur egnüñe gül-gün kabā Muşlı

Eger dīvāne itmek olmasaydı Sebzî-i zārı
Gözünle kirpigün sihr eylemezlerdi aña Muşlı (Sebzi: G 806, s. 690)

İy benüm lāle-ruhum serv-i revānum *Muslî*
Şaşı sünbül yüzi gül gonca-dehānum Muslî

Hāne-i dilde muķīm oldı hayāl-i la‘lün
Şimdi oturdı dağı yirine cānum Muslî

Kerem it oğ gibi gel atma beni yabana
Toğru bir bendeñem iy kaşı kemānum Muslî

Gelmeyüp sīneme ben hasteyi bī-cān itme
A benüm iki gözüm rūh-ı revānum Muslî

Gül yüzün’çün çekeli bülbul-i dil hār-ı cefā
Tutdı dünyā yüzini āh u fiğānum Muslî

Ten-i pā-mālūmi itdün hedef-i tır-i cefā
Tañ mıdur qalmaz-ısa nām u nişānum Muslî

Sen meleksüz yanuma gelse perī-peykerler

Hür olsa dahı yokdur nigerānum Muslī

‘Alev-i āteş-i ‘ışkı nice bir gizleyeyin
Yakdı yandurdı beni sūz-ı nihānum Muslī

Bu Yakīnī gibi ‘ömrüm beni mehcūr itme
Geçmesün hecr-ile ‘ömr-i güzerānum Muslī (Yakini: G 197, s. 260-261)

Nitekim derdinden olmaz sīne hālī Mıslınuñ
Fitneden hālī degül ‘ālemde hālī Mıslınuñ

Sūre-i Kevşer hākı_ıçün Selsebīlūñ ‘aynıdur
Baña şorarlarsa ger la‘li zülālī Mıslınuñ

Gör nice āl ehli nāzūg yār olur ol gül lebi
Ālden hālī degül zībā cemālī Mıslınuñ

Bu ne hikmetdür ki def‘ī mürdeler ihyā ider
Mantık-ı ‘İsī gibi muhyī maḳālī Mıslınuñ

Naḳd-i ḳalbin ‘ālemūñ almağa gör nāzūgılgın
Hüs-n-i zībāsı ider günde yüz ālī Mıslınuñ

Ka‘be-i kūyında varup cānı ḳurbān eyleyem
Ger baña rūzī ola ‘īd-i vişālī Mıslınuñ

‘Urs-ı ‘īdum ye’s olur Zātī görünmezse eger
‘īd-gehd-e ‘aynuma ḳaşı hilālī Mıslınuñ (Zati II: G 693, s. 197)

Ben bülbulūñ ağlatma gel ey gonge-dehānum
Bir kez güle bak yüzüme kim şād ola cānum
Raḥm eyle güzel başuñıçün alma fiḡānum
Ey pīr olası Muşlıcuḡum tāze cüvānum

Terdür yanaḡuñ luṭfile gül-berg-i ṭarīden
Rūşen bilürin cebheñi mihr-i seherīden
Zībā yaradubdur seni Ḥaḳ hūr u perīden
Ey pīr olası Muşlıcuḡum tāze cüvānum

Vezn itmegiçün ḥāk-i rehūñ cevherin ey cān
Olmuşdur iki dīdelerüm keffe-i mīzan
Hüs-nile bahā Mısr’ına sensin meh-i Ken‘ān
Ey pīr olası Muşlıcuḡum tāze cüvānum

Baḡrum delinüp nāvek-i müjgānuñ ucından
Düşdüm dile ol ḥancer-i bürrānın ucından
Sevdā-zedeyüm zülf-i perīşānuñ ucından
Ey pīr olası Muşlıcuḡum tāze cüvānum

Sen şāh-ı cihāna olalı bende Hüdāyī
Eyler dil ü cānile saña medḥ ü senāyī
Ger pīr olayın dirseñ aña itme cefāyī
Ey pīr olası Muşlıcuğum tāze cūvānum (Hüdayi-i Kadim: Murabba 15,
s. 97-98)

Benüm ey ḥusrev-i şīrīn-leb ü gülgün-‘izārum gel
Serīr-i mülk-i ḥüsne şehryārum şeh-süvārum gel
Gidübdür sensüzün ben elden ‘inān-ı ihtiyārum gel
Cefā irmez mi pāyāna nihāyet yok mı hicrāna
Benüm Muşlıcuğum şūḥ-ı cihānum şīve-kārum gel

Siyeh kāküllerüñ gibi gönül aşüfte-ḥālūndür
Şafā-yı cism ü cānum rü’yet-i nūr-ı cemālūndür
İki ‘ālemde maḫşūdum senüñ bir şeb vişālūndür
Benüm Muşlıcuğum şūḥ-ı cihānum şīve-kārum gel

Ḳarardı lāleveş dil ḥasret-i ḥāl-i ‘izāruñla
Münevver kıl anı gel mihr-i rüy-ı tābdāruñla
Hüdāyī derdmendüñ oldı derd-i intizāruñla
Benüm Muşlıcuğum şūḥ-ı cihānum şīve-kārum gel (Hüdayi-i Kadim:
Murabba 24, s. 103-104)

Nām-ı şerīfūñ ey perī olalı mīr-i ‘āşıkān
Soldı şarardı ruḥlarum niteki mīr-i ‘āşıkān
Her dem aḳar bu dīdeden çehre-i zerdüm üzre ḳan
Muşlıcuğum ser-āmedüm ḳāmeti ‘ömr-i sermedüm
Berg-i ḥazāna döndi gel hicrile cism-i nā-tüvān

Tāze açılmış ey perī bāğ-ı ruḥuñda lāleler
Gel berü şahn-ı gülşene nūş idelüm piyāleler
Bülbül-i dil niçeye dek ide fiğān u nāleler
Muşlıcuğum ser-āmedüm ḳāmeti ‘ömr-i sermedüm
Hicrile guşşa-nākūñüm vaşl ile eyle şādmān

Oldı Hüdāyī cānile bende-i nā-tüvān saña
Eyledi naḳd-i ‘ömrini rūḥı gibi revān saña
Ḳazret-i Ḳaḳ vire şehā devlet-i cāvidān saña
Muşlıcuğum ser-āmedüm ḳāmeti ‘ömr-i sermedüm
Pādişāh-ı zamānesin şimdi senüñ durur zamān (Hüdayi-i Kadim:
Murabba 29, s. 106-107)

Görmeyelden ḥüsnüñi iy Yūsuf-i gül-pīrehen
Bayram oldı Ḳazret-i Ya‘ḳūb-veş Beytū’l-ḥazen
Bendeñüm raḥm it baña ölsün mi sultānum seven
Meh-cebīnüm nāzenīnüm Muşli-i sīmīn-beden

Bir güzelsin ‘ālem içre ḥüsnüñe yokdur naḳır
Milket-i ḥüsn ü cemāl içre şeh-i şāḥib-serīr

Ben degül ancak saña cümle cihân olmuş esîr
Meh-cebînüm nâzenînüm Muşli-i sîmîn-beden

‘Ârızun hürşîd ü alnuñ mâhdur kaşuñ hilâl
Menzilüñ hürşîd-i ‘âlem-tâb-veş burc-ı cemâl
Luţf kıl ben zerreye hicr ile oldum pâ-y-mâl
Meh-cebînüm nâzenînüm Muşli-i sîmîn-beden

Gülşen-i ‘âlemde sen bir goncesin iy serv-i nâz
Serv-ı kadd u lâle-ı hadd u ser-firâz u dil-nevâz
Nâzı az it hey helâk oldum habîbüm nâzı az
Meh-cebînüm nâzenînüm Muşli-i sîmîn-beden

Fazlî-i bî-çâre iy gül hüsnüñüñ şeydâsıdur
Gül-sitân-ı ‘ışkuñuñ bir bülbül-i gûyâsıdur
Derdüñ ile ‘âlemüñ âvâre vü rûsvâsıdur
Meh-cebînüm nâzenînüm Muşli-i sîmîn-beden

(Kara Fazli: Musammat
18, 244-245)

2.1.1.170 Muşlı Bali

Bu isimdeki sevgilinin, tespit edilebildiği kadarıyla Helaki’nin (ö. 980-983/1572-76 arası) bir gazelinde yer aldığını görüyoruz. Ayrıca, son beyitte yer alan isimlerden, kadınların meyledilme olasılığı dâhilinde olmadıkları belli ediliyor:

Ne ‘âlemde elem ne ehl-i ‘âlemde melâlüm var
Ėam-ı ‘ışk ile şâdam hamdû li’llâh özge hâlüm var

N’ola mest ü harâb u vâlih ü şûrîde-hâl olsam
Ki bir âşûb-ı ‘âlem bir levend-i lâübâlîm var

Sipîhr-i hüsn ü behcetde hilâl-ebrû vü meh-ruhsâr
Yine bir sa’d-ı tâlî ‘âfitâb-ı bî-zevâlüm var

Alınsa tartılup naqd-i cihân u câna erzândur
Terâzûdan iner bir Yûsuf-ı Mısr-ı cemâlüm var

Bu ‘âlemdür *kimi Aḥmed kimi Maḥmûda mâyıldür*
Helâkî Ḥaḳ bilür ancak benüm bir *Muşlı Bâlîm* var (Helaki: G 60, s. 100)

2.1.1.171 Muşlı Çelebi

Bu isimdeki sevgilinin, tespit edilebildiği kadarıyla Sebzi'nin bir gazelinde konu edildiğini görüyoruz. Sebzi, aynı zamanda Muslî ismindeki sevgiliye de beş adet gazel yazmıştı. Bu Muslî'lar belki de aynı kişidir.

Ger gire ğamzelerüñ kanuma *Muşlı Çelebî*
Anı minnet bilürem cānuma *Muşlı Çelebî*

Cān u dilden seni sevdüğüme inanmaz iseñ
Nazar it dīde-i giryānuma *Muşlı Çelebî*

Yolına cānı revān eylemeden ğayrı ne kim
Uğrasın şanur isem cānuma *Muşlı Çelebî*

Nār-ı āhumla yanar çarḥ-ı felek eyle hāzer
Tut kulaḳ nāle vü efgānuma *Muşlı Çelebî*

Sebziyā ölmüş iken bulur idüm tāze hayāt
Nāz ile gelse idi yanuma *Muşlı Çelebî* (Sebzi: G 791, s. 683)

2.1.1.172 Muslî Şāh

Bu isimdeki sevgili veya sevgililere Hüdayi-i Kadim (ö. 991/1584), Sebzi ve Kara Fazlî'nin (ö. 971/1564) şiirler söylediğini görüyoruz. Sebzi; Muslî ve Muslî Çelebi'ye olduğu gibi, Muslî Şāh ismindeki sevgiliye de şiir söylemiştir. Bunların aynı kişi olup olmadığı hakkında bilgimiz bulunmuyor.

Öte yandan, daha önce Muslî ismine de şiir düzdüğünü gördüğümüz Hüdayi'nin kendi isminin Muslî Şāh olduğunu öğreniyoruz. Âşık Çelebi onun alımlılığını şu cümlelerle tanımlar:

İstanbul'dan Hāşeki Sultān maḥallesindendir. Adı *Muşlî Şāh*'dur. Cevān-ı bü'l-heves ve hoş-nefs ü hūb-nefesdür. Meḥāfil-i gülşen-i şoḥbet-i İlāhīnūñ güyā bülbülü ve mecālis-i encümen-i bezm-i melāhīnūñ bülbüle-i pür-gulğulıdır. Āvāze itse bülbül güyā olur ve şi'r takṣīm eylese tūṭī-i şeker-hā olur. Bülbül ne kuşdur ki anuñ yanında öter ve Zührenūñ ḥod ol olduğu

bezmde tınmaduğı mŭsikŭ yirine geçer. (Âşık Çelebi, Meşairü'ş-şuara: Kılıç, 2010a, s. 537-538)

Bu şiirlerin muhatabının Hŭdayi olma ihtimali olduğu gibi, Hŭdayi de aşığıdaki gazel ve murabbai kendi için sŭylemediyse hoşlandığı bir adaşı için sŭylemiş olmalıdır.

Sen Mısr-ı hŭsnŭn olalı sultānı *Muşlŭ Şāh*
Halk aŭmaz oldu Yŭsuf-ı Ken'ān'ı Muşlŭ Şāh

Mihr-i ruħuñla dilde yanan tāze dāğdur
Gŭl-zār-ı 'ŭmrŭmŭñ gŭl-i ħandānı Muşlŭ Şāh

Zŭlfŭñ cefā ider baña kim kāfir eylemez
Yokdur meger ki dŭni vŭ ĩmānı Muşlŭ Şāh

Geh geh unutma seng-i du'āyile yād idŭp
Ta'mŭr eyle bu dŭl-i vŭrānı Muşlŭ Şāh

Dŭdār-ı dil-gŭşāñı iderken mŭşāhede
N'eyler Hŭdāyŭ ravza-i rıdvānı Muşlŭ Şāh (Hŭdayi-i Kadim: G 183, s. 200)

Bir şeh-sŭvāra 'arsa-i dil cılve-gāhdur
Nŭr-ı cemāli arĥ-ı melāĥatde māhdur
Mihr işığinde bende-i zerrŭn-kŭlāhdur
Şol dil-rŭbā ki nāmı anuñ *Muşlŭ Şāh*'dur

Biñ kerre yollarında tŭrup eylerisem āh
Bir kerre çeşm-i şefķatile eylemez nigāh
Dil mŭlkinı sipāh-ı ğamı eyledi tebāh
Şol dil-rŭbā ki nāmı anuñ Muşlŭ Şāh'dur

Reftāra gelse nāzile ol yār-ı dil-nevāz
İrmez nihāl-i ķāmetine serv-i ser-firāz
Meh-rŭlar içre gŭn gibi bulmuşdur imtiyāz
Şol dil-rŭbā ki nāmı anuñ Muşlŭ Şāh'dur

Gŭlşende lāle gŭn yŭzinŭñ dāğ-dārıdur
Sevdāyŭ eyleyen anı ĥāl-i 'izārıdur
Şimdi cemāli bāğınuñ evvel bahārıdur
Şol dil-rŭbā ki nāmı anuñ Muşlŭ Şāh'dur

Mestāne eşmidŭr cigerŭm eyleyen kebāb
Maĥmŭr ğamzesidŭr iden eşķŭmi şarāb
Ķalb-i Hŭdāyŭ gibi cihānı iden ĥarāb

Şol dil-rübā ki nāmı anuñ Muşlı Şāh'dur (Hüdayi-i Kadim: Murabba 11, s. 94-95)

Bende kim hüsnuñe ey şāh-ı cihānım *Muşlı Şāh*
Ey lebi gonca yüzi bağ-ı cinānum Muşlı Şāh

Ka'be-i kūyuñda görmezsem cemālūñ nūrını
Tutisar yir ü gögi āh u figānum Muşlı Şāh

Bilmezem n'itdūñ ne şihr itdūñ baña kim her zamān
Nāmuñ olmışdur benüm vird-i zebānum Muşlı Şāh

Vaşluñ eyle luṭf idüp ben mürdeye virgil hayāt
Şīve-kārum dilberüm rüh-ı revānum Muşlı Şāh

Sebzī'yem kim ḥasret olmadın kocaydum bir keret
Rāḥat olurdu seni bir pāre cānum Muşlı Şāh (Sebzi: G 701, s. 635)

Cāmesin al eyleyüp 'āşıqları iden helāk
Muşlı-ı ra'nā dinür ol gül-'izāruñ nāmına (Sebzi: G 704/5, s. 636-637)⁵⁷

Sīneñi dāğ u elifle zīnet itdūñ *Muşlı Şāh*
Yine yakduñ göz göre ben 'āşıkuñ cānını āh

Bād-ı āhum yile virmişdür sipihrüñ saḫfını
Bilmeyen şanur gice ardınca irdi şubḥ-gāh

Sensin ol burc-ı şeref üzre leṭāfet māhı kim
Zerredür ḥüsn ü cemālūñden senüñ mihr ile māh

Ġamzeñüñ tıḡı ider cism-i nizārum çāk çāk
Luṭf idüp bu nāz u şīveyle baña itme nigāh

Bir ḥaṭı sebzūñ hevāsı Sebzī'yi öldürdüğün
Diller olup ḥākinüñ üstinde söyler her giyāh (Sebzi: G 738, s. 655)

Görelde sen yüzi ḥurşīdi māhum
İrer yirden göge feryād u āhum
Ġarīb isem n'ola vardur İlāh'um
Meded raḥm eyle öldüm *Muşlı Şāh*'um

İrer şīrīn lebūñden sükkere dād
Kul olmuş kāmētūñe serv-i āzād
Dili zülfüñ mişāli itme berbād
Baña raḥm eyle öldüm Muşlı Şāh'um

⁵⁷ Bu gazelin tamamı için bkz. 2. Bölümün "Hamam/Kaplıca/Havuz" kısmı.

Haṭuñdur āyet-i ḥüsn ü melāḥat
Yüzüñden gül alur reng ü leṭāfet
Nice bir yaқа cismüm dāğ-ı ḥasret
Esirge ben kuluñ hey Muşlı Şāh'um

Göñüller kapıcı bir dil-rübāsın
Güzeller arasında pādişāhsın
Dimesünler seni kim bī-vefāsın
Baña raḥm eyle öldüm Muşlı Şāh'um

Saña ḥasret geçelden cān-ı ḡam-nāk
İder gül gibi her dem yaқasın çāk
Hevā-yı āteş-i 'aşk itmeden ḥāk
Baña raḥm eyle öldüm Muşlı Şāh'um

Yüzüñdür Sebzī'nün bāğ-ı bahārı
Görüp bülbul gib'eyler āh u zārı
Esirge ol ḡarīb-i ḥāk-sārı
Ölür hecrüñle bir gün Muşlı Şāh'um (Sebzi: Murabba 7, s. 239)

Bende oldum gördüğüm dem ḥüsnüñe ey pādişāh
Merve ḥaқkı Ka'be-i kūyuñ idindüm secde-gāh
Göge boyar gökleri eyle ḥāzer dūd-ı siyāh
Āh şāhum dilberüm rüh-ı revānum *Muşlı Şāh*

Ḥüsn ü behcet gülşeninüñ ḡonca-i ḥandānısın
'Aşık-ı giryān u zāruñ sīnesinde cānısın
Fitne-i çeşm-i siyāhuñla cihān fettānısın
Āh şāhum dilberüm rüh-ı revānum Muşlı Şāh

Ol mehüñ ḥasret ölürsem gözleriyle қаşına
Diyesiz yārān-ı müşfik şehrimüz naққāşına
Luṭf idüp bu mışra'ı yaza mezārum ṭaşına
Āh şāhum dilberüm rüh-ı revānum Muşlı Şāh

Merḡ-zār u gülsitānda nāle kılr murḡ-ı zār
Kim görürse ḥāl-i zārın iñler idi zār zār
Derd ile bu mışra'ı feryād idüp dirdi hezār
Āh şāhum dilberüm rüh-ı revānum Muşlı Şāh

Gördiler mir'āt-ı vechüñde Cemāl-i Zü'l-celāl
Bilüñ ile aḡzun içün kılmadılar қıl u қāl
Yazdı bunı her der ü dīvārda ehl-i kemāl
Āh şāhum dilberüm rüh-ı revānum Muşlı Şāh

Ey Ḥalīlüm saña beñzer gelmemişdür 'āleme
Ka'be'ye beñzer yüzüñ la'lüñ zülālī zemzeme
Bu gelür cārī olup gören zebān-ı ādeme
Āh şāhum dilberüm rüh-ı revānum Muşlı Şāh

Nice meyl itsün kişi cennāt-ı ‘adnũñ dārına
İrmeyicek anda Sebzī yārınũñ dīdārına
Girmeyem ben görmeyince yazılı dīvārına
Âh şāhum dilberũm rũh-ı revānum Muşlı Şāh
241-242)

(Sebzi: Murabba 10, s.

Tekye-i ihsānı kim bir hoş ziyāret-gāhdur
Yüz sürer dā’im mücerredler ulu der-gāhdur
Hvān-ı vaşlı hāşş u ‘āma hasbeten-lillāhdur
Ol saḥāvet menba’ı kim adı Muşlī Şāh’dur

Kim ki kākup bāb-ı cūdına anũñ idhāl ider
Yalvarup naqd-i murādın isteyüp dũrler doker
Geydũrũr ol dem aña ihsān idũp bir tāk-ı zer
Ol saḥāvet menba’ı kim adı Muşlī Şāh’dur

Kāmetin her kim ũmĩd-i vaşl ile idũp kemān
Tĩr-i āhuñ menzilinĩ itse burc-ı āsmān
Tĩr-i maqşũdın nisāna ırgũrũr ol nev-cũvān
Ol saḥāvet menba’ı kim adı Muşlī Şāh’dur

Her gedā kim naqd-i vaşlın isteyüp efgān ider
Luţf idũp ol dem aña bir gũlce sĩm ihsān ider
Ol gedāyı ğark idũp sĩm ũ zere şādān ider
Ol saḥāvet menba’ı kim adı Muşlī Şāh’dur

Geydũrũp iḥrām-ı in‘āmını idũp iḥtirām
Virdi her nā-maḥreme vuşlat ḥarĩminde maḥām
Ben faķĩre bilmezem yā Rab niķũn kıldı ḥarām
Ol saḥāvet menba’ı kim adı Muşlī Şāh’dur

Hāne-i vaşlında her kim bir gece miḥmān olur
Taḥt-ı ‘āc ũstine çıkup ‘āleme sultān olur
Yüz koyup ol şāh öñinde ḥāk ile yeksān olur
Ol saḥāvet menba’ı kim adı Muşlī Şāh’dur

Naqd-i vaşlın ḥās u ‘āma bezl idũp ol kām-rān
Pādişehdũr arķasında hoş geķer pĩr ũ cũvān
Fazliyā var iste bende yok dımez virũr hemān
Ol saḥāvet menba’ı kim adı Muşlī Şāh’dur (Kara Fazli: Musammat 22, s.
247-248)

2.1.1.173 Musli Şāh (Baķķālzāde)

Ravzi’nin (ö. 1009/1600’dan sonra) bu isimdeki sevgili için söylediği gazel ve
murabbain tamamı için bkz. 3. Bölũmũn “Baba mesleği/konumu belli olanlar” kısmı.

Cüdāyam gerçi kim *Bakḳālzāde Musli Şāhumdan*
Ġam-ı la‘iyle dükkān-ı belāda bal u yağum var (Ravzi: G 194/2, s. 211)

Āsmānda āteş-i āhumla yandı mihr ü māh
Āh-ı dil-sūzum duḡānıdur benüm ebr-i siyāh
Yana yana tañ mı kılsam rüz u şeb derd ile āh
Göñlüm aldı āl ile *Bakḳālzāde Musli Şāh* (Ravzi: Murabba 20/1, s. 106-107)

2.1.1.174 Muştafā

Tezkirelerde, bu isimdeki bazı şairlerin güzellikleriyle ünlü olduklarından bahsedildiğini görüyoruz. Bunlardan biri Azmi’dir (ö. ?). Âşık Çelebi, onu “*Muştafā* nām, *Sürmeli Kadın* demekle ma‘rûf bir serv-i sîm-endām idi. Mevlidi Piriştine’dür. Nuḡī vü Levḡī’nün birāderidür ki ikisi bile yirlü yirinde mestür olmuştur” şeklinde tanıtır. (Âşık Çelebi, *Meşairü’ş-şuara*: Kılıç, 2010b, s. 1067)

Güzelliğiyle öne çıkan bir başka Mustafa, Rayi (ö. 981/1573-74) mahlaslı şairdir. Gelibolulu Mustafa Âli, ondan şu şekilde bahseder:

İstanbulıdur. Derzizāde demekle meşhūr ‘Ulvīnün birāder-i kihteri idügi ma‘rûf u mezkûrdür. *Muştafā*-nām bir *nev-cevān* idi. Merḡūm Kınalı-zāde ‘Ali Çelebinün maḡbûl ü mer‘îsi ve gāh āyine-i cemālin gören manzûr u mer‘îsi belki ‘āmme-i ‘ulemā *şāhid-bāz*larını *maḡbûb* u rā’îsi iken sene ihdā ve şemāninde fevt oldu. (Gelibolulu Mustafa Âli, *Künhü’l-ahbar*: İsen, 2017, s. 244)

Burada alıntılanan şiirlerdeki Mustafa’larınsa kimlikleri hakkında pek bir bilgimiz bulunmuyor. Bu her dönemde son derece yaygın olan isimdeki sevgililere birçok şairin şiir söylediğini görüyoruz. Bunlar tespit edilebildiği kadarıyla Ahi (ö. 923/1517), Amri (ö. 930/1523-24?), Bahari (d. 898 ?/1492-93? - ö. 958/1551-52), Celili (d. 893/1487-88 - ö. 977/1569-70), Gelibolulu Süruri (d. 897/1491-92 - ö. 7 Cemâziyelevvel 969/13 Ocak 1562), Hayreti (ö. 941/1534-35), Lamii (ö. 938/1532), Livayi (ö. 974'te sağ/1566-67'de sağ), Manastırlı Celal Bey (d. 922-924/1517-1519 - ö. 982?/1574?), Meali (d. 895/1490 - ö. 943/1535-36), Muidi (ö. 994/1585-86),

Ravzi (ö. 1009/1600'den sonra), Sehi Bey (ö. 955/1548), Şem'i (ö. 936/1529-30),

Üsküplü İshak Çelebi (ö. 943/1537), Zati'dir (ö. 953/1546).

Bu dem bostān bu dem bostān budacık
Bize bī-gāne gibi āşinācık

Ƙamer devrindeki gül yüzlilerden
Güzeller şāhı dil-ber *Muṣṭafācık*

Sögermiş ağzumuza tatlu tatlu
İgen nāzūgdür ol şīrīn tudacık

Gözüm yaşı gibi kanlu şarābı
Senūñle içelüm iki kabacık

Belā āşūftesi olmışsın Āhī
Behey şūrīde miskīn mübtelācık (Ahi: G 46, s. 23)

Meyl itdürimez āh o boyı müntehācuğı
Bād ile gerçi kim egilür gül budacuğı

Çarḥ-ı felekden ol gele mi ey yüzi güneş
Ben zerreye qarīn ide sen meh-liķācuğı

Mey yirine ciger kanını nūş idenlere
Bi'llāhī dirīğ eyleme bir merḥabācuğı

Nūr-ı cemāl-i Aḥmed-i Muḥtār ḥaḳḳı ben
Cān ile sevmişem görelī *Muṣṭafācuğı*

Ol *tıfl*-ı nāzenīn gele mi höcreme benüm
Varma levend odasına dirmiş babacuğı

'İşkı meyiyle 'Amrī'yi ḥōş bülbül eyledi
Ol yüzi gül ki goncaya beñzer tıdacuğı (Amri: G 134, s. 170)

Ey melāḥat taḥt[ı] üzre şāh-ı ḥübān *Muṣṭafā*
Vey leṭāfet burc[ı] üzre māh-ı tābān *Muṣṭafā*

Beñziyemez ḥadd-i zībāña çemen şahnında gül
Öykünimez ḳaddūñe serv-i ḥırāmān *Muṣṭafā*

Yir ü gögi tıtmasun feryād u āhum key şaḳın
Ben ḡarībe eyleme cevri firāvān *Muṣṭafā*

Her kaçan ağyār-ile gelseñ kenār-ı āba sen

Reşk-ile kanlar döker bu çeşm-i giryân Muştafâ

Ey Bahārî derd-i hicrân-ile bīmār olmuşam
Ölürem ger eylemezse baña dermân Muştafâ (Bahari: G 130, s. 245)

Dostlar bir serv-kāmet dil-rübādur sevdigüm
Bir nihāl-i nāz-perverd-i cefādur sevdigüm

Ben de ölsem cān virüp ‘ayb eylemeñ ey dostlar
Kulların öldürici bir pādşādur sevdigüm

Ṭaň degül ger bir dem ārām itmeyüp kılsa şitāb
Nāzenīn ‘ömrüm gibi çün bī-vefādur sevdigüm

‘İşk bāğın tāze eyler girye vü āhum meger
Biri aķar şu biri bād-ı hevādur sevdigüm

Ey Celilī ger Muḥammed ümmeti iseñ inan
Sümme vallāhi gönülden *Muştafā*dur sevdigüm (Celili: G 284, s. 205)

Oda yanardı dilüm bend-i hevāsı olmasa
Ḥāk olurdı cismüm ümmīd-i vefāsı olmasa

Hoş idi mihr ü maḥabbet olmasa endüh-ı ğam
‘İşk-ı Şīrīn bāl idi acı belāsı olmasa

Derdüñ ile rāḥatum var n’eyleyem dermānunu
Kāşki ‘ālemde bu derdüñ devāsı olmasa

Raḥm it aldurma Celilī didüm güldi didi
‘İşka uymazdı elemüñden şafāsı olmasa

Dostlar bir dem qarār itmezdi cān-ı bī-qarār
Bursada ger *Muştafā*nuñ muhtelāsı olmasa (Celili: G 347, s. 238-239)

‘Ādeti dil-berüñ cefā mı olur
Şan‘atı ‘āşikuñ belā mı olur

*Muştafā*lar güzel mi olur hep
Her güzel yoḥsa *Muştafā* mı olur

Yāri bir öpmege bahā dū cihān
Anı kuçmağa hiç bahā mı olur

Ḳadd ü bālāsı bigi ol servüñ
Ṭoğrı di ṭübā müntehā mı olur

Mey ü *maḥbūbsuz* geçen demde

Ey Sürūrī ‘aceb şafâ mı olur (Gelibolulu Süruri: G 142, s. 124)

Āvâresine pâre geçmekdür işi dāyım
Şol *derzî* dilberi kim nāmıyla *Muṣṭafâ*dur (Hayreti: G 175/3, s. 269)⁵⁸

Yine biñ cān ile bir cānāna düşdi göñlümüz
*Muṣṭafâ*dur adı bir sulṭāna düşdi göñlümüz

‘Ālem-i ‘ışka bırağal’dan bizi bu rûzgār
Şanki bir zevrağ durur ‘ummāna düşdi göñlümüz

Şūfiyā men ‘ edemezsın bizi biñ şeyṭānlığ ét
‘Āşıkuz biz sūret-i raḥmāna düşdi göñlümüz

Ruḥların devrinde bend oldı saçun zencirine
Nevbahār içre yine dīvāne düşdi göñlümüz

Bundan özge Ḥayretī ‘ālemde rüsvalık m’olur
Pırlik vaktinde bir *oğlana* düşdi göñlümüz (Hayreti: G 210, s. 289)

Ey Mısr-ı ḥüsn Yūsufi Aḥmed-likācuğum
‘İsī lebi ḥayāt viren *Muṣṭafā*cuğum

Ay u güneş cemālüne secde itse tañ mıdur
Cān kıblesisin ey şanem-i dil-rubācuğum

Bāğ-ı ḥarīm-i cānda ne zībā nihālsin
Ey şāh-ı sidre gibi kadi müntehācuğum

Oğ gibi kaçma yā gibi egdün çü göñlümi
İñletme ‘andelībünñ ey gül-budacuğum

Hicründe lāle gibi dilüm dāğ-dār olup
Hün-i sirişk-i çeşmle pürdür kabācuğum

Cevr itme ben garībüne tā kim dinilmesün
‘Ömrüm zamāne gibi saña bī-vefācuğum

Devlet gibi kemīnün iken Lāmi‘ī senün
Zulm eylemek revā mı aña pādīşācuğum (Lamii: G 312, s. 282)

İy yüzi gül kāmety serv-i revānum *Muṣṭafā*
Lebleri kevşer ruḥı bāğ-ı cinānum *Muṣṭafā*

⁵⁸ Bu gazelin tamamı için bkz. 3. Bölümün “Terzi” kısmı.

Gönlümün eglencesi ārām-ı cānı cismimün
‘Ömrümün ser-māyesi sīnemde cānum Muştafā

Nūr-ı Aḥmed berķ urur alnuḡda dāyım gün gibi
Kaşlarıḡdur fitne-i āḡir zamānum Muştafā

Reng-i rūyuḡ ḡasreti-y-le ölür-isem ben za‘īf
Ġāfil olma ki düşer boynuna ķānum Muştafā

Güş-vāre gibi güşuḡda aşılıḡ zülfüḡe
Ne ḡaṡa kıldı beḡuḡ devletlü ḡānum Muştafā

Ġılalı vaşf-ı miyānuḡla dehānuḡ şerḡini
ḡamdü li‘llāḡ kalmadı şekk ü gümānum Muştafā

Naẓm-ı Ḥusrev gibi şīrīndür Livāyī’nün sözi
Vaşf-ı la‘lūḡ olalı vird-i zebānum Muştafā (Livayi: G 13, s. 176-177)

Āsuman-ı çarḡ-ı ḡüsne āfitābum *Muştafā*
Şehriyār-ı devletüm ‘izzet-me’ abum Muştafā
Şeh-süvār-ı sīm-ten zerrīn rikābum Muştafā
Ḥusrev-i şīrīn-dehen ‘alī-cenābum Muştafā

Ḥüsn ilinüḡ ḡānısın dil-berlerüḡ sultānısın
Ḥaste cānumun devāsı derdümün dermānısın
Rūḡ-ı māder pīr-perversin babanuḡ canısın
Nev-nihālüm nev-civānum nev-şebābum Muştafā

Yerde vaşşāfuḡ beşerdür gökde meddaḡuḡ melek
Ḥüsnüḡü ta‘rīf ider şaf şaf felekde mā-melek
Zühre-y-ile reşk ider şīt ü şadāḡa nüh felek
Āfitāb-ı tāb-ı ‘ālem māḡ-tābum Muştafā

Baḡs-i ḡüsnin itmez iy gün sen meh-i tābān ile
Sen Süleymān-ı zamānsın Dāvudī elḡān-ile
Ben yoluḡda şādıķū’ l-lķavl ķuluḡam biḡ cān-ile
Şīve-i ḡüsn-i ḡasen nāzūk cevābum Muştafā

Cümle ‘ālem ḡüsnüḡ-ile ḡulķuḡı ta‘rīf eder
Medḡuḡı herkes Livāyī ķuluḡa teklīf eder
Ġıl-ı zülfüḡle muşannif ķuluḡı taşnīf eder
Türk-i Çīn ü Māçin’e Efrāsiyāb’um Muştafā (Livayi: Murabba 8, s. 157)

*Muştafā*dur adı bir şūḡ-ı cihāndur sevdüḡüm
Ḥaķ budur ser-fitne-i āḡir zamāndur sevdüḡüm

Devr-i ādemden nazīri ķopmamıḡdur dünyede
Ḥāşılı bir ḡonçe-i bāḡ-ı cināndur sevdüḡüm

Tiğ-ı gâmzeyle kimesne kodı mı öldürmedük
Pîr olası bir delûkanlu cûvândur sevdüğüm

Kim ki dil âyînesin ‘arz eylese düşnâm ider
Döştlar bir tûti-i şîrîn-zebândur sevdüğüm

‘Âşık oldıysa Celâlî hüsnüñe cevri eyleme
Gâfil olma böyle kalmaz bu cihândur sevdüğüm (Manastırlı Celal Bey: G 385, s. 490)

Cânumı terk itdüm ol gönca-dehânuñ ‘ışkına
Göñlümi berkitdüm ol hûb-ı zemânuñ ‘ışkına

Yir yirin sînemdeki na‘l u elif didiklerin
Çekmişemdür döstüm tîr ü kemânuñ ‘ışkına

Yâd idüp bezm-i kadehde kâmet ü ebrûsını
Eydürem her sâgarı içdükçe anuñ ‘ışkına

Ahmed-i muhtâr hakkı-çün Muhammed ümmeti
Düşmişem yok ihtiyârum *Muştafânuñ* ‘ışkına

Hoş muhayyel şî‘r dir oldı Me‘âlî düşeli
Ey lebi gönca dehânuñ-la miyânuñ ‘ışkına (Meali: G 16, s. 208)

‘İşkuñ odı-yla şems ü kamer *Muştafâcuğum*
Tennûr-ı âsmânda yanar *Muştafâcuğum*

Mîm-ağzuñ-ile lâm-şaçuñ la‘l-i nâbuña
Müldür diyü işâret ider *Muştafâcuğum*

Şîrîn lebüñ tañ mı göñül tıflı itse meyl
Halvâyı tıfl olan çü sever *Muştafâcuğum*

Ağzumda diş komadı lebüñ emziren seni
Şîre şeker katardı meger *Muştafâcuğum*

Râ-kaşuñ-ile cîm-şaçuñdan Me‘âlî ger
Bir bûse eylese nola cer *Muştafâcuğum* (Meali: G 137, s. 330)

Oñmasun bitmesün göreyin bit
Emmiş ol dil-rubâcuğun boynın

Pire şallâ kara yire gire kim
Şormış ol meh-likâcuğun boynın

İlgili kurısun ki düğme müdâm
Öper ol bî-vefâcuğun boynın

İki yakası olmasun gönlek
Kuşar ol pür-cefâcuğun boynın

Boğazından aşıla ‘anberîne
Kokar ol pād-şâcuğun boynın

Döşlar yad oldı öpmedüm
Bir gez ol âşnâcuğun boynın

Ey Me’âlî koñulasam ben-de
Biricük *Muştafâ*cuğun boynın (Meali: Kıtâ 24, s. 479)

İy kaşları kemân ü güzel *Muştafâ*’cığum
Kurbânlar olduğım şanem-i bî-vefâcığum

Çün derdmendüñem bir ağız söyle baña kim
Ol hoşka-i dehânda nihândur devâcığum

Düşmenle tatlu dirilüp itdün beni helâk
‘Ayb itme ağladuğıma kim çokdur acığum

Dil fülki atdı qaraya deryâ-yı ğamda âh
Hızr ol yitiş ki vahtidür iy âşnâcığum

Ben yıllar oldı derd ile bîmâram ol dañi
Bir gün gelüp dimez nicesin mübtelâcığum

İy pîr-i ‘ışk degme bir oğlana uymazam
Pürdür nasîhatün güheriyle kulacığum

Sensüz kuluñ Mu’îdiye ğam gün mi gösterür
Yazukdur iy efendiciğüm pādşâcığum (Muidi: G 310, s. 290)

Künc-i ğamdur meskenüm ol dil-rübâsuz n’eyleyem
Bu ğarîb illerde kaldum âşnâsuz n’eyleyem

Göñlüm ol hercâiye virsem ta’accüb itme kim
Bulmadum ‘âlemde bir dilber cefâsuz n’eyleyem

Ayağa düşdüm el irmez dâmen-i dildâre âh
Uğradum bir derde kim öldüm devâsuz n’eyleyem

Katlüme ‘ahd itmiş iken döndi inkâr eyledi
İtdüğü ikrâra durmaz bir vefâsuz n’eyleyem

İy Mu’îdî añmadum cân mülkini cânânsuz
Baña çün cennet gerekmez *Muştafâ*’suz n’eyleyem (Muidi: G 314, s. 292-293)

Gayrı dil-ber severseñ ey dil eger
Cevri çok *Muṣṭafā*'yı n'eylersin (Ravzi: G 430/2, s. 307)

Beytü'l-Harām içinde mihrāba beñzemez mi
Kalsa n'ola dil ü cān ebrüy-ı *Muṣṭafā*'da (Ravzi: G 546/3, s. 355)

Ne mekānum var cihānda ne turağum *Muṣṭafā*
Kūy-ı hasretdür benüm dā'im konağum *Muṣṭafā*
'İşkuña şahid yeter sīnemde dāğum *Muṣṭafā*
Nev-resīdem nev-cevānum yavrucağum *Muṣṭafā*

Derd-i 'işkuñ itdi ben bīmār-ı zārı nā-tevān
Bir hūmāsın şahsār-ı dilde kılduñ āşiyān
Murğ-ı cānum kūyuña uçmağ diler dā'im hemān
Nev-resīdem nev-cevānum yavrucağum *Muṣṭafā*

Āteş-i ruhsār-ı rengīnūñ ki oldı şeb-çerāğ
Geldi 'uşşāka fūrūğ-ı mihr-i 'ālemden ferāğ
Hem-cenāh olmağ saña lāyık mı her zāğ u kelāğ
Nev-resīdem nev-cevānum yavrucağum *Muṣṭafā*

Dil hūmāsın şah-bāz-ı zūlfūñ idel'den şikār
Pençe-i cevruñde bir bī-çāreyem bīmār u zār
Merhametle hālūme bir kez nazar kılsañ ne var
Nev-resīdem nev-cevānum yavrucağum *Muṣṭafā*

Yavrı şahinsin şakın zāğ ile pervāz eyleme
Āşiyān-ı nāzdan pervāza āğāz eyleme
Ravzi-i dil-ḥasteñe derd ile dem-sāz eyleme
Nev-resīdem nev-cevānum yavrucağum *Muṣṭafā* (Ravzi: Murabba 7, s. 95)

Encümāsā hūb-rūlar meh-liķā dirler baña
Şāh-ı iklīm-i cefāyam bī-vefā dirler baña
Cevrūme gāyet bulunmaz pūr-cefā dirler baña
Merve ḥakkı kıble-i ehl-i şafā dirler baña
Pādişāh-ı mülk-i hüsne *Muṣṭafā* dirler baña

Bir nigār-ı şīvekārın nāzenīnin dil-berin
Āfitāba ser-fūrū itmez ben ol meh-peykerin
Bī-naẓīr u bī-bedel bir dil-ber-i bālāterin
Gerçi çok erbāb-ı hüsne ammā ki ben ser-defterin
Pādişāh-ı mülk-i hüsne *Muṣṭafā* dirler baña

Şıyt-ı cevrum kā'inātı kıldı memlū ser-be-ser
Yakdı şem'-i hüsne pervāne diller bāl u per
Hem-zebān olmağ baña bir demde biñ dünyā deger
Katlı-ı 'uşşāk itmege şemşīr-i hicrānum yeter
Pādişāh-ı mülk-i hüsne *Muṣṭafā* dirler baña

Gün gibi eflāk-i cevri dā'imā devr eylerin

Menzilüm geh burc-ı ‘akreb gāh olur sevr eylerin
Kānde kim bir mübtelā görsem āña cevri eylerin
‘Işkımuñ her hastasına hoş ‘aceb tavr eylerin
Pādişāh-ı mülk-i hüsne Muştafā dirler baña

Dem-be-dem ‘uşşāka zaḥm-ı hancer-i hīcrāndan
Kūyumuñ etrāfı māl-ā-māl olupdur kandan
Bir ṭabībem halkı me’yūs eyledüm dermāndan
Ravziyā sen daḥı gel uşanduñ ise cāndan
Pādişāh-ı mülk-i hüsne Muştafā dirler bana (Ravzi: Muhammes 2, s. 114-115)

Aşağıdaki gazeldeki sevgili, isminden dolayı Hz. Muhammed’e atıflar içermekle birlikte; gonca, leb, ruhsar, zülf gibi klasik güzellik unsurlarıyla çizilen tablo uhreviden çok dünyeviye yakın olduğu için dünyevi bir sevgili olduğunu düşündürüyor:

Derdā ki derde itmez iseñ çāre *Muştafā*
Cān kıldı derd-i ‘aşk ile bī-çāre Muştafā

El urdı bād-ı şubḥ girībān-ı goncaya
Öykündügiyçün o leb-i ruhsāra Muştafā

Kurbānlar olduğum seni sevmek günāh ise
Bend it dili o zülf-i siyeh-kāra Muştafā

Nār-ı ‘azāb içinde koma ‘aşkuñ ümmetin
Raḥm it şefi’ olup bu günāh-kāra Muştafā

Rağbetle sözini Sehī’nüñ itseñ istimā’
Vire nizām dūr gibi eş’āra Muştafā (Sehi Bey: G 257, s. 304)

Āfitāb-ı ṭal’atun nūr-ı Hudādur *Muştafā*
Rāstī ‘uşşāka şem’-i reh-nümādur Muştafā

Āsitānuñ Ka’bedür nūr-ı Muhammed ḥaqqı-çün
Anuñ-içün Ka’be-i ehl-i şafādur Muştafā

Gevher-i eşküm nedür kim itmeyem anı nişār
Ayağun toprağına cānlar fedādur Muştafā

Rāstī kaddün belādur bu dil-i üftādeye
Kākülün ammā belā üzre belādur Muştafā

Yansa Şem’i ṭaḥ degül her şeb firākuñ nārına

Pertev-i nūr-ı cemālūñden cüdādur Muştafā (Şem'i: G 2, s. 431-432)

Tevbe itdüm dir imiş İshāk dilber sevmeye
Hāy inanmañ Tañrı haqqı *Muştafā*ya cān virür (Üsküplü İshak Çelebi: G 33/6, s. 136)

Şol qarşudan gelen ne güzel dil-rübā olur
Beñzer didükleri meger ol *Muştafā* budur (Üsküplü İshak Çelebi: G 75/2, s. 165)

Şimdi İshākuñ tūalum bir perīymiş sevdügi
Ġāyibe hükm itmek olmaz *Muştafā* olmak neden (Üsküplü İshak Çelebi: G 215/1, 7, s. 257)

Ey benüm rüh-ı revānum dil-sitānum *Muştafā*
Ārzū-yı hātırum ārām-ı cānum Muştafā
Hüsn ilinde şehriyār-ı kāmranum Muştafā
Pādişāhum husrev-i şīrīn-dehānum Muştafā

Āfitāb-ı 'ālem-ārādur fūrūğ-ı tal'atūñ
Şahn-ı büstān-ı cināndur āsitān-ı devletūñ
Gülbün-i güلزār-ı cennetdür nihāl-i kāmētūñ
Bāğ-ı 'ömrüm hāşılı serv-i revānum Muştafā

Tā ki yüz biñ nāz ile 'a[r]z-ı cemāl itdūñ baña
Māh ruhsāruñ görüp medhūş olup kaldum taña
Çok güzeller görmişem illā selām olsun saña
Nāzenīnum dilberüm şūh-ı cihānum Muştafā

Kāmet-i bālāñ ile işin bitürdüñ 'ar'aruñ
Dostum gāyet ser-āmedsin bulunmaz hem-serūñ
Tirini iç kabzadan atar muḳavves kaşlaruñ
Ġamzekārum fitne-i āḫir zamānum Muştafā

Şol kadar İshāk āh u nāle vü zār eyledüm
Kendü cānından cihān ḫalkını bīzār eyledüm
Zikrin ol nām-ı şerīfūñ dilde tekrār eyledüm
Hırz-ı cānum Muştafā vird-i zebānum Muştafā (Üsküplü İshak Çelebi: Musammat 6, s. 82-83)

Muşhaf-ı hüsnünde ḫatm olmuş leṭāfet *Muştafā*
Nitekim ol Faḫr-i Ālemde nübüvvet Muştafā

Maḫşer-i fūrkatde dil yandı bi-haqqı Çār Yār
Biz güneḫ-kār ümmete eyle şefā'at Muştafā

İşigünde fikr-i ruhsāruñla ḫāb almış gözüm
Görürem olmuş mekānum bāğ-ı cennet Muştafā

Çok şükür öldüm dirildüm görmeyince ölmedüm
Didiler ol kâmete gâyet kıyâmet Muştafâ

İç işigün taşına itün gibi başın koyu
Zâtî'nün ger var ise başında devlet Muştafâ (Zati III: G 1631, s. 402)

Ey leâfet âsümânı üzre mâhum *Muştafâ*
Vey melâhat milketinde pâdişâhum Muştafâ

Ravza-i Ahmed hâkıyçün dîn-i 'ışka gireli
Ka'be-i küyüñ olubdur secde-gâhum Muştafâ

Alnuña öykündügiçün hançer-i i'câz ile
İki şakķ itdi mehi ey yüzi mâhum Muştafâ

Hâzret-i Faḥr-i Cihānuñ Çār Yārı 'ışkına
Gel şefâ'at kıl baña 'afv it günâhum Muştafâ

Gerd-i râhuñ ḥasreti nârıyle yansam kuḥl ola
Çeşm-i Cibrîle benüm düd-ı siyâhum Muştafâ

Nola mihr-i âsümân-ı ḥüsn iseñ yakma beni
Ġâfil olma yirde qalmaz nâr-ı âhum Muştafâ

Faḥr-i 'Âlem ḥörmetiçün umaram kim Zâtî'yi
Bende-i muḳbil ide saña İlâhum Muştafâ (Zati III: G 1632, s. 403)

2.1.1.175 Muştafâ Çelebi

Bu isimdeki sevgilinin, tespit edilebildiği kadarıyla Zaifi'nin (ö. 964/1557) gazelinde konu edildiğini görüyoruz:

Dil olalı şaçuña senüñ mübtelâ çelebi
Yürür hevâ-yı 'ışkuñ ile dâyimâ çelebi

Ġamzeñ okı çü öldüriser 'âkıbet beni
Emr it lebüñ ki vire baña kan bahâ çelebi

Benden unutma yâd gibi kim kanı ezel
Anda senüñle olmuş idük âşinâ çelebi

'İşkuñ rehinde dil güm olurdu bu gice ger
Olmasaydı şem'-i ruḥuñ reh-nümâ çelebi

Rüşen budur ki cān gözine hoş celā gelür
Hāk-i rehūñ ger itseñ aña tütüyā çelesi

Bārī selām virmez iseñ nāzükāne bir
Göz ucu ile eyle bize merhabā çelesi

Kıl merhamet Za‘īfiye kim kem kuluñ durur
Yüz süre geldi işigüñe *Muṣṭafā Çelebi* (Zaifi: G 330, s. 244-245)

2.1.1.176 Muẓaffer

Bu isimdeki sevgilinin, tespit edilebildiği kadarıyla sadece Kara Fazlî’nin (ö.

971/1564) bir gazelinde konu edildiğini görüyoruz:

Dil milkini fetḥ eyledi bir şāh-ı muẓaffer
Kim dirler anuñ nām-ı şerīfine *muẓaffer*⁵⁹

Server yolına server iseñ cān-ile iy dil
Ser vermeyene ‘āşık olan dimeye server

Gezdürdi felek şehri sürüp yüzüne kara
Beñzetdi idi ḥüsnüñe meh kendüyi beñzer

Sehv ile didüm müşg-i Ḥaṭā kākül-i yāre
Düşmiş işidüp gice anı sünbül-i tartar

Dil milketine buldı zafer eyledi gāret
İy Fazlî anuñ-çün didiler aña muẓaffer (Kara Fazlî: G 72, s. 326-327)

2.1.1.177 Müsellem-zāde

Babasının görevi üzerinden adlandırılan bu sevgiliyi, Süheyli (d. 992-3?/1585? - ö.

1043/1633-34) bir gazelinde konu ediyor:

Yine bir şāha kul oldu bu dil-i üftāde
Nām ile dirler o meh-rūya *Müsellem-zāde*

Bāreḫa’llāh zihī mihr-i sipihr-i behcet

⁵⁹ Gazelde sevgilinin “nām-ı şerīfi” açıkça belirtilmekle birlikte, özel isimleri büyük harfle belirten araştırmacının, bu ismi özel isim statüsünde kabul etmediği anlaşılıyor. Aynı beyitte iki kere geçen bu kelimenin ilk mısradaki sıfat, ikincisinde isim olarak kullanıldığı açıktır.

Görmedüm hüsni ile mânendini bu dünyâde

Gerçi kim nakş-ı dil-ârâsına mânend olmaz
Levha-i kalbi velî harf-i vefâdan sâde

Bunca demdür ki yatur hâk-i rehinde dil-i zâr
Bağmaz ol serv-i revân ‘âlem-i istîgnâde

Rahm kıl başuñ içün hâl-i diger-günına bak
Koma ayakda Süheylî kuluñı üftâde (Süheylî: G 312, s. 311)

2.1.1.178 Nasûh

Bu sevgili ismi, Cinani (ö. 1004/1595), Manastırlı Celal Bey (d. 922-924/1517-1519

- ö. 982?/1574?) ve Aşki’nin (ö. 984/1576-77) şiirlerinde konu ediliyor. Şiirlerin

hepsinde Nasuh tövbesine telmih yapıldığını görüyoruz:

Nâşîh yedinde kılmış idüm tevbe-i naşûh
Hayfâ ki bozdu hüsni ile ol tevbeyi *Naşûh*

Destûnden ol ki nûş ide bir kâse kahveyi
Mest-i müdâm olur aña lâzım degül şabûh

Terk eyle gel ümîd-i vişâlin anuñ dilâ
Yetmez olursa tākāt-i Eyyûb u ‘ömr-i Nûh

Pîr-i muğānuñ işigini beklesem n’ola
Erbâb-ı ‘ışk andan olur vâşıl-ı fütûh

Vaşf eyledi Cinânî Mesîhâ-yı la’lûñi
Cânâ ‘aceb mi olsa eger sözlerinde rûh (Cinani: G 22, s. 474-475)

Kesme selâmı girme benüm kanuma *naşûh*⁶⁰
Dil-ğasteye cevâb-ı lebûndür gîdâ-yı rûh

Kılma kitâb-ı hüsnuñe tahrîr hattuñı
Metn-i mübeyyen olana lâzım degül şürûh

Luţfuñ var ise la’lûñi şun sâkiyâ baña
Maḥmûr olana lerze virürmiş mey-i şabûh

Tûfân-ı hecre düşdi dilâ keşti-i vücûd

⁶⁰ Küçük harfle yazılan bu kelime özel isim olmalıdır.

İrmek kenār-ı vuşlata mevķūf-ı ‘ömr-i Nūh

Mey içmesün Celāli ğamum def‘ine dīmiş
Ağzuma artuķ almayayın tevbe-i naşūh (Manastırlı Celal Bey: G 33, s.
296-297)

Tevbe-i ‘aşķ etmezem zīrā ki yārumdur *Nasūh*
Naķşınıñ hayrānıyam zībā nigārumdur Nasūh
Cān u dilden çākeriyem şehriyārumdur Nasūh
Bülbül-i şūrīdeyem bāğ u bahārumdur Nasūh

Sīneme ser-çeşme-i la‘linden akdı cūy-ı ‘aşķ
Çeşmüme mir‘āt-ı hūsnūñdeñ göründi rüy-ı ‘aşķ
Cānuma ol verd-i zībādan irişdi būy-ı ‘aşķ
Bülbül-i şūrīdeyem bāğ u bahārumdur Nasūh

Verd-i ruhsārın görüp çeşmüm boyandı kan ile
Geçdi ömrüm ah kim hār u haş u hicrān ile
Bu dil-i sūzān ile bu nāle vü efgān ile
Bülbül-i şūrīdeyem bāğ u bahārumdur Nasūh

Virmezem bāğ-ı cināna ol gülñ dīdārını
Kılmazam serve bedel ş’ol kām̄et-i reftārını
Komazam elden ölince kūyuññ gülzārını
Bülbül-i şūrīdeyem bāğ u bahārumdur Nasūh

‘Aşķiyā hār u sitem kār etdüğince cānuma
Ağlaram hālüm varup ol ğonca-i handānuma

.....
(Bülbül-i şūrīdeyem bāğ u bahārumdur Nasūh) (Aşķi: Murabba 111, s.
147-148)

2.1.1.179 Nebī

Bu isimdeki sevgililerin Hayreti (ö. 941/1534-35) ve Zati’nin (ö. 953/1546)

gazellerinde yer aldığını görüyoruz:

Boynuma zülfñ taķup bir bend-i pür-sevdā *Nebī*
Kıldı ben dīvāneyi başdan yine şeydā Nebī

Dīn ü imān kişverin göz göre tārāc étdiler
Hey dèmezsın nā-müselmān gözlerüñe a Nebī

El vilāyetdür güzeller nāzeninler çok velī

Cümlesinüñ serveridür ey dil-i şeydā Nebī

Dūzah-ı hicrānına biñ kerre gördi yandugum
Ben günehkāra şefā‘at étmedi aşlā Nebī

Tā ki küfr-i zülfine imān getürdüm Hayretī
Rūz u şeb olmuş durur vird-i zebānum yā Nebī (Hayreti: G 550, s. 502)

Ol dil-ber-i şerbetçi ki_anuñ adı Nebī’dür
Şekker lebinüñ şerbet-i şāfi laķabıdur(Zati I: G 454/1, s. 454)⁶¹

‘İşķuñ virübdürür baña bir hāleti Nebī
Görmüş degüldür anı ķamu ümmet-i Nebī

Bildi mu‘arız olsa gerek ‘arızuñla māh
Şakķ itdi tīg-i mu‘ciz ile Hāzret-i Nebī

İncitdi gitdügüñ ķamu ‘uşşāķı şehrden
Ey māh Ka‘be ehlini şan hicret-i Nebī

Vācib degül ki cevri idesin dā‘im ümmete
Farz idelüm ki olmuş ola sünnet-i Nebī

Hālüm kıyāmet eyle yirüm gülşen-i cinān
Hāşr ol benümle eyle baña şefķati Nebī

Yüz şevķ ile getir şalevātı Muħammede
Berķ urdı nūr gibi dilā ıal‘at-i Nebī

Yā Rab bi-hakķ-ı cümle-i aşķāb-ı Muştafa
Luţfuñdan eyle Zātī’yi hem-şoķbet-i Nebī (Zati III: G 1645, s. 411)

2.1.1.180 Nesīmī-zāde

Bu isimdeki sevgilinin Hakani’nin (ö. 1015/1606) bir gazelinde yer aldığını
görüyoruz:

Görmesünler ķarasın aģyār o hatt-ı sādenüñ
Ey şabā zülf-i perişān it Nesīmī-zādenüñ (Hakani: G 279/1, s. 375)

⁶¹ Bu gazelin tamamı için bkz. 3. Bölümün “Şerbetçi” kısmı.

2.1.1.181 Nevres

Nevres adlı sevgiliye, tespit edilebildiği kadarıyla sadece Cinani'nin şiir söylediğini görüyoruz. Bir matlada Nevres Şah şeklinde bahsedilen de yine aynı kişi olmalıdır:

Gülşenüñ sencileyin bir gül-i ḥandānı mı var
Ḡoncanuñ la'lüñi yād eylemege cānı mı var

Ṭal'atun mihri-i münire niçe teşbīh ideyin
Ḥāl-i ebrūsı ile çāh-ı zenaḥdānı mı var

Ser-i kūyuñ var iken bāğ-ı cinānı kim añar
Ḳāmetün naḥli gibi serv-i ḥırāmanı mı var

Bağrumuñ başı yiter merhem-i vaşluñla velī
'Āşık-ı ḥaste-dilün başına dermānı mı var

Ḡayrı ḥübānı koyup *Nevrese* dil virse n'ola
Herkesün ṭab'-ı Cinānī gibi iz'ānı mı var (Cinani: G 65, s. 496)

Dōstlar bilmem ne kılsam düşmen-i bed-ḥāhuma
Cānuma kaşd eyleyüp yār oldu *Nevres Şāhuma* (Cinani: Matla 106, s. 655)

Felekler niçe yıl devr itse olmaz bir daḥi zāhir
Ne *Nevres* gibi bir dilber Cinānī-veş ne bir şā'ir (Cinani: Matla 113, s. 656)

2.1.1.182 Nevreste

Bu isimdeki sevgiliye de tespit edilebildiği kadarıyla sadece Cinani'nin divanında rastlıyoruz. Matlanın sunuşunda verilen bilgiye göre Nevreste adlı civanın rakibi Peyveste'dir.

Oñulmaz niçe demdür bağrumuñ başı melālüm var
Esirge başuñ için ben ḡarībi özge ḥālüm var

Beni luṭf it 'adū-yı nākes ü dūn ile bir görme
N'ola māl u menālüm yoğ ise faẓl u kemālüm var

'Aceb mi ṭal'at-ı mihri-i münire nāzır olmazsam
Meh-i rüyuñ gibi bir āfitāb-ı bī-zevālüm var

Neden çāh-ı zenaḥdānuñla 'uşşākı helāk itmek
'İnāyet kıl cevābın lebleründen bir su'ālüm var

Cinānī naḥl-i bāğ-ı cennet olsa i'tibārūm yok
Benüm *Nev-reste* dirler şimdi bir nāzük-nihālüm var (Cinani: G 59, s. 493)

Meyl idüp ağıyāra bakmaz 'āşık-ı nā-kāmına
Ol nihāl-i tāze kim *Nevreste* dirler nāmına

Nokta-i ḥālī müveccih nūn-ı ebrūsı velī
'Aksine dönmiş olup mā'il ruḥ-ı gül-fāmına

Berg-i gülden kendü nāzıkdür temāşā bunda kim
Hoş döyer sengīn dili 'āşıkıların ibrāmına

Bekleyüp perçin tolanursın 'aceb āvāresin
Bilmeyüp ey murğ-ı dil ḥayfā ki düşdün dāmına

Der-kenār itmek ne mümkindür Cinānī yāri kim
Sāye-veş a 'dā taķılmış serv-i sīm-endāmına (Cinani: G 237, s. 586)

Nevreste nām civān ḥaķķındadır, raķībi Peyveste nāmdur
Kenāra gelmek olurdı o naḥl-i *Nevreste*
Yanıdadur bile ammā raķībi *Peyveste* (Cinani: Matla 81, s. 648)

2.1.1.183 Neẓīr

Nezir ismindeki sevgilinin, tespit edilebildiği kadarıyla sadece Âşık Çelebi'nin (d. 926/1520 - ö. 979/1572) bir gazelinde konu edildiğini görüyoruz:

Kim durur dirseñ serīr-i ḥüsne şāh-ı bī-naẓīr
Ol beşer-şüret melek-sīmā perī-peyker *Neẓīr*

Bu nihāl u bu cemāl u ḥaṭṭ u ḥāl u rüy-ı āl
Dil-rubā vü dil-güşā vü dil-firīb ü dil-peẓīr

Ḥaste-i hicrāna tīg-i ğamzeñ irişünce dir
Tīr-i dil-düz-ı müjeñ zaḥm-ı firāķa bire bir

Rūyuña 'azm itmiş iken ḳaldı zülfünde göñül
Ka'beye 'azm itdi oldı kāfiristānda esīr

Bīm-i hecrūñ 'ıyd-ı vaşluñ 'Āşıkā ḥavf u recā
Ḥandeñ ile ğamzeñ olmışdur Beşīr ile Neẓīr⁶² (Âşık Çelebi: G 109, s. 133)

⁶² Bu beyitteki beşir (müjdeleyen) ve nezir (uyandıran) kelimeleri, *Kur'an* ayetine telmih içermektedir: “Açıķçası, biz seni doğruluk ve dürüstlük üzere peygamber yaptık, müjdeleyesin ve uyandırasın diye. Sen cehenneme gireceklerden sorumlu değilsin.” (Bakara 2/119)

2.1.1.184 Ni‘met

Zatı’nin dellak Nimet’le, Âşık Çelebi’nin tezkiresinde de anlatılan gönül hikâyesi ve aşağıdaki gazelin tamamı için bkz. 3. Bölümün “Dellak” kısmı.

Dōstlar billāhi diñ ol pīr olası *Ni‘mete*
Ben mūrīd-i tālib-i dīdārı kıysun *halvete* (Zatı III: G 1430/1, s. 272-273)

2.1.1.185 Nūh

Bu isimdeki sevgililerin Cinani (ö. 1004/1595), Manastırlı Celal Bey (d. 922-924/1517-1519 - ö. 982?/1574?) ve Üsküplü Atâ’nın (ö. ?/1524, 1533 veya 1552’den sonra) gazellerinde yer aldığını görüyoruz. Şiirlerden, Cinani’nin Nuh’unun hamamda vakit geçiren biri, Üsküplü Atâ’nınkinin bir gemici güzeli olduğu anlaşılıyor:

Ol şanem kim *Nūh*dur dilberler içre nām aña
Bir perīdür cāy-gāh olsa n’ola *hammām* aña

‘Ömr-i Nūh u şabr-ı Eyyüb ile çün girmez ele
Eylemeñ hergiz ümīd-i vaşl ile ibrām aña

Nūh-veş biñ yaşasın dirdüm velīkin isterem
Haşre-dek olmaya hergiz gāyet ü encam aña

Deste-i sūnbül gibi ol kākül-i müşgīne bak
Gör ne hālet bağlamış ol serv-i sīm-endām aña

Devlet-i Dārā ile Cemşīde itmezdüm heves
Bezm-i meyde sākīyā nūş eylesem bir cām aña

Eşk-i çeşmünden Cinānī kıopmasun Tūfān-ı Nūh
Ağlayup her lahza sıklıklet virme bī-hengām aña (Cinani: G 7, s. 466)

Eşk-i çeşmüm niçe demdür akıdur hicrān-ı *Nūh*
Ğarķa virmişdür vücūdum zevraķın tūfān-ı Nūh

Merhem-i Dāvūdi olursa müfīd olmaz baña
Hak bilür kār eylemişdür cānuma peykān-ı Nūh

Kimisi Mihr ü Vefā dir kimisi Şāh u Gedā

Mācerā-yı baħr-ı eşkümdür benüm destān-ı Nūh

Pāyına düşen bulur ġālib selāmet yaķasın
Mürşid-i rāh-ı necāt olmuş durur dāmān-ı Nūh

İşiginde iti olmuşdur raķīb-i rū-siyeh
‘İd-i vaşlinda Celālī sen de ol ķurbān-ı Nūh (Manastırlı Celal Bey: G 34, s. 297)

Eşķ tūfānına bu fülk-i teni ġarķa viren
Şol *gemici güzelidür* ki dinür adına *Nūh* (Üsküplü Atâ: G 26/2, s. 215)

2.1.1.186 Nu‘mān

Bu isimde bir sevgilinin Aşķi’nin (ö. 984/1576-77) murabbaında konu edildiğini görüyoruz:

Ėayr ile şalınma ey serv-i hırāmānum benüm
Ėār ile açılma ey tāze ġülistānum benüm
Yirde ķalmaz ġāfil olma ah u efġanum benüm
Hay çoklar sevdüğüm ġün yüzli *Nu‘mān*’um benüm

Lāle-veş dāġ-ı ġamuñla baġrumı ġūn eyleme
Yaşumı meygūn lebüñ hicriyle ġülgūn eyleme
Cevr ile ben ġastanuñ ġālın diger-ġūn eyleme
Hay çoklar sevdüğüm ġün yüzli *Nu‘mān*’um benüm

Meyl ķılmazsuñ ġelüp ben zār u şeydādan yana
Seyre çıķmazsuñ bizümle deşt ü şahrādan yana
Ėörelüm bari ġel e ġeh ġeh muşallādan yana
Hay çoklar sevdüğüm ġün yüzli *Nu‘mān*’um benüm

Düşdüġince ġāk-i rāh-ı dilbere üftādeler
Ėaldurur elin alup her bir yañaġı sādeler
Serkeş olmazlar cihān içinde merdüm-zādeler
Hay çoklar sevdüğüm ġün yüzli *Nu‘mān*’um benüm

Ş’ol kemān-ebrūlaruñdur eyleyen cismüm hilāl
Ėaddūmi bār-ı ġamuñ hicrinde ķat ķat etdi dāl
Cevr eliyle eyleme ‘Aşķī ķuluñı pāymāl
Hay çoklar sevdüğüm ġün yüzli *Nu‘mān*’um benüm (Aşķi: Murabba 98, s. 136-137)

2.1.1.187 Nürü'd-dîn

Bu isimdeki sevgili, tespit edilebildiği kadarıyla Zati'nin (ö. 953/1546) bir gazelinde yer almaktadır:

Gün yüzün kim nūr-veş berķ urmadur āyīn aña
Didi rūşen ad viren kim ise *Nürü'd-dīn* aña

Seg dimiş mir'āt-ı hāl-i 'āşıkā bakmış 'adū
Dōstlar billāhi kimdür dimeyem hōd-bīn aña

Şevķ-i ruḥsāruñla bir od var ki dilde virmeye
Ey ḥalīlüm yedi deryānuñ şuyı tesķīn aña

Bād Çīne bŷy-i şām-ı zŷlf-i yārı çin şabāḥ
Ger iletse 'ömri olduġınca ḥalk-ı Çīn aña

Kākŷl-i dil-ber dil-i Zātī'ye bir bend itdi kim
Didi gören ṭolaşup ne_eylerdŷñ a miskīn aña (Zati I: G 50, s. 50)

2.1.1.188 Oruç Bālī

Oruç Bali ismindeki sevgili, tespit edilebildiği kadarıyla Ravzi'nin (ö.

1009/1600'den sonra) bir murabbaında konu edilmiştir:

Ey vişālŷñ dāfi'-i taşdı' u emlālüm meded
Derd-i hecrŷñle digergŷn oldı aḥvālüm meded
'İd-ı vaşluñ ni'metin luṭf eyle hey zālīm meded
Rŷze-i ġamdan helāk oldum *Oruç Bālīm* meded

Niçe 'İd oldı bizŷmle itmedŷñ bir merḥabā
Bir gŷzelsin yād ile yanında birdŷr āşinā
Bezme gel kim iṇelŷm la'lŷñ şarābın dā'imā
Rŷze-i ġamdan helāk oldum *Oruç Bālīm* meded

Bār-ı ḥasret ḳaddŷmi lām itdi ey ebrŷ-hilāl
Teşne-dil ḳaldum lebinden şunmaduñ āb-ı zŷlāl
'İd-ı şādīye irişmekdür baña emr-i muḥāl
Rŷze-i ġamdan helāk oldum *Oruç Bālīm* meded

Kŷyuñı devr itmedin dolāb-ı 'İde döndi ser
Ža'fdan gŷyā salıncaġ oldı dil ey verd-i ter
Āteş-i miḥnetde yanup şiş kebāb oldı ciger
Rŷze-i ġamdan helāk oldum *Oruç Bālīm* meded

Nerd-i 'ışkuñ Ravzi-i āşüfte kim Leclāc'ıdur
Dār-ı zülf-i pür-şikencüñ cān u dil Hallāc'ıdur
Hān-ı ihsānuñ ki 'ālem ser-be-ser muhtācıdur
Rūze-i ğamdan helāk oldum Oruç Bālim meded (Ravzi: Murabba 9, s. 96)

2.1.1.189 'Osmān

Bu isimdeki sevgililerin Cinani (ö. 1004/1595), Medhi (ö. 1006/1597-98), Süheyli (d. 992-3?/1585? - ö. 1043/1633-34) ve Zati'nin gazellerinde, yer yer Hz. Osman'a telmih içeren ifadelerle yer aldığını görüyoruz. Süheyli, gazelinde kahvecilikle uğraştığı anlaşılan bir sevgiliyi konu etmiştir.

Vechi var çün luṭf ile mānend-i deryādur o kef
Ḳoynuña alsañ dūr-i yektāyı mānend-i şādef

Ḳıldı Hāḳ bir gevhere mālīk ki lāyıḳdur anuñ
Naḳd-i 'ömri cān virüp yolında eylerseñ telef

Ol iki ruhlarla kim mānend-i mihr ü māhdur
Nāmuñı 'Osmān-ı Zi'n-nūreyn idüp virdi şeref

Ḳalmamışdur dürr-i yektāñı görelden kıymeti
Gerçi kim bir gevher-i nā-yābdur dürr-i Necef

Dūr gibi āvīze-i gūş eylese 'ālem n'ola
Ey Cinānī oldı naḫmuñ ğayret-i naḫm-ı selef (Cinani: G 92, s. 510)

Gülüp her dem açılmaḳ ol gül-i ḥandāna ḳalmışdur
Bahāra ḳarşu zār olmaḳ dil-i nālāna ḳalmışdur

Didüm mest-i mey-i 'aşḳam beni mihmān idüñ cānā
Didi dil-ber ser-i kūyumda çok mestāne [ḳalmışdur]

Didi ol meh 'izārum şevḳine yaḳ sīneñe yüz dāğ
Didüm ben nār-ı 'aşḳuñla kül oldum ya ne [ḳalmışdur]

Güzeller içre serverdür cemāli mihr-i enverdür
Tamām āyīn-i ḥübānı bugün 'Osmān'a [ḳalmışdur]

Cihān ḥalkı tamāmet ol şaḫı leylāya meftündür
Hemān dār-ı cihān da Medḥī-i divāne [ḳalmışdur] (Medhi: G 153, s. 400)

Şafaḳ içre eger görmek dilerseñ mäh-ı tábânı
Ḳabā-yı atlas-ı gülgün ile seyr eyle ‘Osmānuñ (Süheyli: G 326/1, s. 316)⁶³

Faḳîri yaḳdı yandurdı firâḳı nârı ‘Osmānuñ
Bi-ḥaḳḳ-ı Çâr-yâr eyle İlâhî yârı ‘Osmānuñ

Ḳılup göñlin gözin rüşen ider insânı zü’n-nüreyn
Tecellî ḳılduğınca ruḥları envârı ‘Osmānuñ

Kelāmullâh ḥaḳı içün benüm bu sözde kızbüm yok
Şafâ virür baña Ḳur’ân gibi güftârı ‘Osmānuñ

Dilâ ol Kâ’be-i ehl-i şafâ maḥcûbdur gâyet
İdüpdür zâtına ḥil’at ḥayâyı Bârî ‘Osmānuñ

Zemân-ı Âl-i ‘Osmâna ziyâde zîb ü fer virdi
Bu reng ü bu tarâvetle yüzi gül-nârı ‘Osmānuñ

İlâhî nitekim Ḳur’ân yazardı Ḥaẓret-i ‘Osmân
Göñüller şafḥasını yazmağ ola kârı ‘Osmānuñ

Menâr-ı kâmeti üzre dem-â-dem berḳ urur Zâtî
Çerâğı nûr-ı Aḥmedden yaḳar ruḥsârı ‘Osmānuñ (Zati II: G 763, s. 267)

Göreldeñ göñlümi aldı ruḥ-ı zîbâsı ‘Osmānuñ
Beni gavḡâlara şaldı şacı sevdâsı ‘Osmānuñ

İşüm gücüm fiğân itdi gözüm yaşın revân itdi
Beni öldürdi ḳan itdi leb-i ra’nâsı ‘Osmānuñ

Tenüm hecri_ile ḥâḳ eyler ḡamı_ile sîne-çâḳ eyler
Beni âḥîr helâḳ eyler ḳad-i bālâsı ‘Osmānuñ

Şalındı nâz ile gitdi fiğânum ‘âlemi tıtdı
Göñül mülkine ḥükm itdi ḳaşı tuḡrâsı ‘Osmānuñ

Seveldeñ Zâtî ol mähı irürdi göklere âhı
İder dîvâne vallâhi beni sevdâsı ‘Osmānuñ (Zati II: G 816, s. 320)

⁶³ Bu gazelin bir benzeri de divandaki 339 numaralı gazeldir. Gazelin tamamı için bkz. 3. Bölümün “Kahveci” kısmı.

2.1.1.190 ‘Osmān-zāde

Bu isimdeki sevgiliye Sebzi’nin (ö. 1520-1566) bir murabbaında rastlıyoruz:

Bende-i ‘aşkı olanlar guşşadan āzādedür
Gözlerine kaçına halk-ı cihān āvāredür
Kullarına zulmı yokdur meyli ‘adl ü dādedür
Şehr-i hüsnüñ şehr-yārı şimdi ‘Osmān-zādedür

Bu cemāl ü hüsnî kim virmişdür aña Allāh
Ġamze-i çeşmi helāk eyler kimi itse nigāh
Bende-i cihān-pezi cümle-i halk u sipāh
Şehr-i hüsnüñ şehr-yārı şimdi ‘Osmān-zādedür

Seyr-i gülzār itse ol hadd u lebi hamrā ile
Gülleri şermende ider gonca-i ra’nā ile
Servler şaf şaf turup hıdmet ider ālā ile
Şehr-i hüsnüñ şehr-yārı şimdi ‘Osmān-zādedür

Gül yüzini görelî gülşende oldu mün’akıl
Yire geçdi serv kaddinden olup gāyet hacıl
Dil olup şevk ile söyler cismüm üzre cümle kıl
Şehr-i hüsnüñ şehr-yārı şimdi ‘Osmān-zādedür

Sebziyā ben bir gedāyım ol şehī ‘ālī-cenāb
Ġam degül yüz döndürüp eylerse benden ictināb
Hüsnine mağrurdur rahm eylemez hālim harāb
Şehr-i hüsnüñ şehr-yārı şimdi ‘Osmān-zādedür (Sebzi: Murabba 19, s. 248-249)

2.1.1.191 ‘Ömer

Yaygın olan bu isimdeki sevgililere Cinani (ö. 1004/1595), Hakani (ö. 1015/1606),

Manastırlı Celal Bey (d. 922-924/1517-1519 - ö. 982?/1574?), Medhi (ö. 1006/1597-

98) ve Kara Fazlî’nin (ö. 971/1564) şiirlerinde rastlıyoruz:

Mihri şermende kılup ‘arız-ı zībā-yı ‘Ömer
Rū-siyāh itdi mehi ġurre-i ġarrā-yı ‘Ömer

Kaçar iblīs-i ‘adū olmaz aña hem-sāye
Gelse reftāre kaçan serv-i dilārā-yı ‘Ömer

Cān virür il kaşı rāsına ki kurbānı ola
‘Aşık öldürmege maşrūf olalı rāy-ı ‘Ömer

Arasañ her ne kadar milket-i 'Osmān içre
Mümkin olmaz bulına hüsn ile hemtā-yı 'Ömer

'Ayn-i 'adliyle Cinānīye nazar kılsa n'ola
Oldı cān u dil ile 'āşık-ı şeydā-yı 'Ömer (Cinani: G 39, s. 483)

Kār-ı 'uşşāk-ı dil-efgāre idüp dūn nazar
İşimüz nāle vü āh eylemeseñ āh 'Ömer (Hakani: G 111/1, s. 207)

Hākānī gidüp halka-i 'uşşāka bu gün ben
Oldum 'Ömer'ün tırta-i gīsūsına mā'il (Hakani: G 348/5, s. 444)

Faşl-ı bahārda ne dimekdür ki cevri ile
Hākānī ben 'Ömer gibi sultāndan ayrılam (Hakani: G 411/5, s. 507)

Cerre çekdüm la'lini şundı baña gül-nār 'Ömer
Olsun ol serv-i revān 'ālemde ber-hurdār 'Ömer

Hvāba varmaz gözlerüm sevdā-yı zülf-i yār ile
Kadre irmek mümteni'dür olmayan bī-dār 'Ömer

'Ahd idüp öldürdügüñçün çok yaşar 'āşıklar'ın
Kavlün ü fi'lün durur var ise berg ü bār 'Ömer

Gönçe la'lün gül yüzün sünbül saçun nergis gözün
Sensin ey cān-ı cihān bu hüsn ile gülzār 'Ömer

Luţf ile yapduñ Celāl'ın yıkılmış gönlini
Çekmesün kaşr-ı vücūduñdan elin 'ammār 'Ömer (Manastırlı Celal Bey: G 128, s. 350)

Ey vücūdum şehrine sultān-ı hūbānum 'Ömer
Sevdüğüm rūhum 'azizüm hem-demüm cānum 'Ömer

Derde düşdüm çār yār-ı bā-şafā hakkı yetiş
Ey tabīb-i çāre-sāzum derde dermānum 'Ömer

Bülbül-āsā kārüm feryād u efgān eyledün
Bād-ı āhından şakın ey verd-i handānum 'Ömer

Murg-ı dil pervāne-veş düşdi cemālün nārına
Yakdı yandurdu beni şem'-i şebistānum 'Ömer

Ġam şebinde Medhī-i bimāra göster tal'atün
Māhtābım devletüm mihr-i dirahşānum 'Ömer (Medhi: G 109, s. 378-379)

O ğanīdür bu cihān halkı faķiri 'Ömer'ün
Şāhdur taht-geh-i hüsn-i seriri 'Ömer'ün

N'ola biñ cān ile olursam esīri 'Ömer'üñ
Var mıdur milket-i 'Osmān'da nazīri 'Ömer'üñ

Baňa ta'n eyleme hüsine olursam nāzır
Bātl itme hākı iy şūfi Hāk'ı gör hābır
Çihresinde anun envār-ı Muḥammed zāhir
Var mıdur milket-i 'Osmān'da nazīri 'Ömer'üñ

Küfr-i zülfini göricek bu dil-i sifte-hāl
Geldi imāna hemān şıdk ile Bū-Bekr mişāl
Gögden inmişdür aña hāk bu ki iklīl-i cemāl
Var mıdur milket-i 'Osmān'da nazīri 'Ömer'üñ

Hüsine beñzedemez dil gül-i ḥandānı anuñ
Zülfine sünbüli vü ḥaṭṭına reyḥānı anuñ
Kulı olsa yiridür Yūsuf-ı Ken'ān'ı anuñ
Var mıdur milket-i 'Osmān'da nazīri 'Ömer'üñ

Fazliyā görmemişem hīç güzel aña nazar
Yūsuf-ı Mısr-ı melāḥatdūr o dünyāda meger
Ger olursam n'ola ol şāh-ı cihāna çāker
Var mıdur milket-i 'Osmān'da nazīri 'Ömer'üñ (Kara Fazli: Musammat 15, s. 242)

2.1.1.192 'Ömer (Hācī)

Bu sevgilinin konu edildiği, Muidi'nin (ö. 994/1585-86) gazelinin tamamı için bkz.

3. Bölümün "Hacı" kısmı.

Ka'be-i ehl-i şafādur yüzi Hācī 'Ömer'üñ
Gözün aç seyr ide gör var ise iy dil nazaruñ (Muidi: G 233/1, s. 230-231)

2.1.1.193 'Ömer (Okçu)

Hicri (ö. 964 veya 965/1556-57 veya 1557-58) ve Lamii'nin (ö. 938/1532), okçu olduğu belirtilen sevgilileri konu ettikleri gazellerinin tamamı için bkz. 3. Bölümün "Okçu" kısmı.

Oğ gibi bir kez dil-i ḥākīye itmezsin nazar
Ey kaşı yasına kurbān olduğum okcı 'Ömer (Hicri: G 24/1, s. 184-185)

Topruiyam yoluŋda niun idesin egri nazar
Ey kaşı yāsına urbān olduğum *Okcı ‘Ömer*

(Lamii: G 86/1, s. 219)

2.1.1.194 Pīr ‘Alī

Ahdi, *Gülşen-i Şu‘arā*’nın Kınalızade Ali Efendi (ö. ?) bahsinde, onun bu isimdeki biri için bir muamma söylediğinden bahseder:

Be ism-i Pīr ‘Alī:

Bār-ı derdümden benüm ey meh olupdur ham sipihr
Ser-nigün oldı ėamumdan müşterī vü mäh u mihr (Ahdi, *Gülşen-i Şuara*:
Solmaz, 2018, s. 70)

Ayrıca bu isimdeki sevgiliye Sebzi’nin bir murabbaında rastlıyoruz:

Ey güzellik mülkine şah-ı cihānum *Pīr ‘Alī*
Alma zulm idüp benüm āh u fiğānum *Pīr ‘Alī*
İñleyüp bülbül gibi vir murğ-ı cānum *Pīr ‘Alī*
Ėonca-i bāğ-ı leţāfet nev-cüvānum *Pīr ‘Alī*

Düldül-i nāza süvār olsañ şeh-i Ėaydar gibi
Ėızmet itsem cān u dilden ben saña Ėanber gibi
Olmasam yanıŋdan ayru bende bir āker gibi
Ėonca-i bāğ-ı leţāfet nev-cüvānum *Pīr ‘Alī*

Zülf ü rüyuŋı göreliden iñlerem leyl ü nehār
Kākülün gibi bozup ‘aqlumı kılduñ tār-mār
Saña beñzer görmedüm gördüm güzeller şad-hezār
Ėonca-i bāğ-ı leţāfet nev-cüvānum *Pīr ‘Alī*

Al cāme ile temāşā eyleyen ey nev-cüvān
Didi toğmışdur şafağdan güyiyā mihr-i cihān
Ėamzeler kan dökmede her biri tīg-ı Ėün-feşān
Ėonca-i bāğ-ı leţāfet nev-cüvānum *Pīr ‘Alī*

İşigi başa iletdün gül gibi ey bī-vefā
Zinde eylerse bu mürde albi la‘lün n’ola
Gülşen-i küyuŋda feryād eylese Sebzi revā
Ėonca-i bāğ-ı leţāfet nev-cüvānum *Pīr ‘Alī* (Sebzi: Murabba 16, s. 246)

2.1.1.195 Pîrî

İsmi Nevaici Nakkaş Pirî Çelebi olan, Zati'nin (ö. 953/1546) gazellerini yazan bir nakkaştan bize Âşık Çelebi bahseder. Hicri'nin de (ö. 964 veya 965/1556-57 veya 1557-58) mesleği nakkaşlık olan bir Pirî'ye söylenmiş gazeli vardır.⁶⁴

Şol melek-manzar perî-peyker ki adı *Pîridür*
Gökden indi der isem meh-likāya yiridür (Hicri: G 27/1, s. 186)

Mesleği belirtilmeyen bir Pirî'ye de Helakî'nin (ö. 980-983/1572-76 arası) bir gazelinde rastlıyoruz:

Şol tabîb-i dil k'anuñ nām-ı şerîfi *Pîridür*
Hasta cānum şıhhati iki gözümüñ biridür

Başuma seng-i belā ol mû-miyānuñ taşıdur
Cānuma sehm-i kaçā ol kaşı yānuñ tûridür

Âdemi deyr-i cihānda eyleyen dîvāne-nağş
Ol perînuñ şeklidür ol kâfiruñ taşvîridür

La 'l-i rûh-efzāsına 'İsā nice cān virmesün
Niçe yıllardur kim anuñ yadı birle diridür

Bende-i halka-be-güş olsa Helākî nola kim
Sevdüğü iklîm-i hüsnuñ pâdişāhı mîridür (Helakî: G 57, s. 97)

Ayrıca Pirî olarak anılan ve nakkaşlık yapan Bursalı Rahmî Çelebi (ö. 975/1567-68), döneminin ünlü güzellerinden olduğu için bu şiirlerin ona da söylenmiş olabileceğini hatırdı tutmak gerekir. (Bkz. bu bölümün “Raḥmî Çelebi” kısmı.)

⁶⁴ Âşık Çelebi'nin aktarımı ve Hicri'nin gazelinin tamamı için bkz. 3. Bölümün “Nakkaş” kısmı.

2.1.1.196 Pīrice Bālī

Bu isimdeki bir sevgiliye tespit edilebildiği kadarıyla Ravzi'nin (ö. 1009/1600'den sonra) murabbainda rastlıyoruz:

Şoyal'dan tekye-i 'ışkuñda ben Mecnūn abdālī
Belā vādilerinde oldı göñlüm guşsa pā-mālī
Ġam-ı zūlfüñle 'uşşākuñ perīşān oldı aḥvālī
Meded ey pīr olası nev-cevānum *Pīrice Bālī*

O ḳadd ü ḳāmet ile serverā serv-i revānsın sen
Ol iki çeşm-i zībāyile bir ḥūr-ı cinānsın sen
Ḳuluña 'adl ü dād eyle begüm şāh-ı cihānsın sen
Meded ey pīr olası nev-cevānum *Pīrice Bālī*

Düşüp çāh-ı ḡam-ı ḥāl-i zenaḥdāna dil-i maḥzūn
Dem-ā-dem ḳanlar aḡlar ḥasretüñde dīde-i pūr-ḥūn
Firāk-ı leyli-i zūlfüñle ḳılma gel beni Mecnūn
Meded ey pīr olası nev-cevānum *Pīrice Bālī*

Gülistān-ı leṭāfetde açılmış bir gül-i tersin
Melāḥat āsmānında meh ü mihre ber-ā-bersin
Beni cevır ile öldürme 'adālet kānı serversin
Meded ey pīr olası nev-cevānum *Pīrice Bālī*

Beni yād itmeyüp her gāḥ olursun yād ile yārān
Revā mıdur ki hercāyī ola sencileyin cānān
Cefā tīrine ovmāc itme Ravzī bendeñi her an
Meded ey pīr olası nev-cevānum *Pīrice Bālī* (Ravzi: Murabba 27, s. 112)

2.1.1.197 Pīrūze

Piruze ismine tezkirelerde, şair Cevheri (ö. 980/1572-73) bahsinde rastlıyoruz.

Cevheri'nin bu mahlası almasının sebebi olan Piruze Ali Bali, zamanının ünlü güzellerindendir. Kınalızade Hasan Çelebi (ö. 1012/1604), Cevheri'nin Piruze Ali

Bali'ye duyduğu efsaneleşmiş aşkı şöyle aktarır:

Pīrūze 'Alī Bālī demekle ma'rūf olan dil-ber-i bī-misālūn 'âşık-ı şifte hālī olmanın Cevherī tahallus itmişdür. Merhūm-ı merkūmun karīni ve hem-dem ü hem-nişini olan Zū'n-nūnzāde ve Mevlānā Selīkī hikāyet iderler idi ki merhūm-ı merkūm evā'il-i hālinde Pīrūze 'Alī Bālī demekle meşhūr bir cevān-ı serv-kadd ve bir dil-ber-i lâle-hadde 'âşık ve 'izār-ı 'azrāsı ve leyli-i

zûlf-i semensâsı hevâsıyla Mecnûn u Vâmık olup ‘ışk u mahabbeti ile ‘aleme destân ve ahbâr-ı Leylâ vü Mecnûn gibi meşhûr-ı cihân olmuş idi. (Kınalızade Hasan Çelebi, Tezkiretü’ş-şuara: Sungurhan, 2017b, s. 280)

Ayrıca Âşık Çelebi ve Kınalızade’nin tezkirelerinde anlatılan hikâyeye göre, Cevheri’nin kutsal bir kimlik kazanmasının sebebi de Piruze’ye duyduğu aşk olmuştur. Cevheri, Piruze Ali Bali’yi rüyasında görüp sarığına sıkıştırmak üzere ayağının toprağından bir tutam ister. Piruze, toprağı kâğıda sarıp verir. Cevheri ise uyandıktan sonra dostlarına bu hikâyeyi anlatırken toprak dolu kâğıdın sarığında olduğunu görürler. Bu olaydan sonra ona ermiş nazarıyla bakmaya başlarlar. (Kılıç, 2010a, s. 500; Sungurhan, 2017b, s. 280)

Zatî’nin aşağıdaki gazelindeki “O zât-ı cevherüñ” tabirinden hareketle belki de söz konusu Piruze, Cevheri’nin Piruze’sidir:

O zât-ı cevherüñ k’olmuş mübârek nâmı *Pîrûze*
Komışdur haţ-ı yâkûtı dür ü lâ’l üzre pîrûze

Tenüm zerd ü boyum halka gök itdi taş ile alnum
Bir altun hâteme döndüm ki ola kaşı pîrûze

Gözi firûze-fâm ol bir şanemdür tap diyince var
Temâşâ kıl eger irmek dilerseñ rûz-i pîrûze

Zümürüd tākūñ altında haţ-ı firûze-fâm ile
Mişâl olur mı billāhi o mihr-i ‘âlem-efrûza

Benümle haşr olursa bir kıyâmet günde ol âfet
Kazâsın ister ey Zâtî gelürse ol güne rûze (Zatî III: G 1416, s. 263)

2.1.1.198 Piyâle

Livayî’nin (ö. 974’te sağ/1566-67’de sağ) Piyale ismindeki köleyi konu ettiği gazelin tamamı için bkz. 3. Bölümün “Köleler” kısmı.

İsm-i Gulâm

Ya Rabb sürem mi yine şafâsın *Piyâle*'nüñ
Güş eyleyem mi hüsni-i edâsın *Piyâle*'nüñ (Livayi: G 261/1, s. 342)

2.1.1.199 Rahmî Çelebi (Pîr Mehemmed/Pîrî)

Şair ve nakkaş olan Bursalı Rahmi Çelebi'nin (ö. 975/1567-68) ismi tezkirelerde Pîr Mehemmed, Pirî, Pirî Şah olarak da anılır. Güzelliği konusunda ittifak hâlinde olan tezkire yazarları ve şairler, ondan uzun uzun, övgüyle bahsetmişlerdir. Kınalızade Hasan Çelebi, tezkiresinde onun henüz çok genç ve güzelken şiir söylemeye başladığını yazar:

Nāmı *Pîr Mehemmed*dür. 'Uşşâka Rahmî gâlib dil-ber-i ra'nâ olmagın mahlas-ı mezbûr ile hüsni bî-hem-tâsı gibi şöhre-i dünyâ olmuşdur. Henüz ruhsâr-ı rengîn ve rûy-ı nâzenîni hatt-ı siyâhdan sâde ve serv-i ra'nâ ve kâmet-i bâlâsı bâg-ı letâfet ve gülşen-i melâhatde serv-i âzâde iken şi'ri'ye kûşîş ve bu fenne hayli verziş idüp âvâze-i nām u nişânı inzimâm-ı hüsni-i bî-nazîr ile 'âlemgîr olmuş idi. (Kınalızade Hasan Çelebi, Tezkiretü'ş-şuara: Sungurhan, 2017b, s. 380)

Âşık Çelebi de tezkiresinde onun, devrinin en güzeli olduğunu bir şiir ve divan edebiyatı motifleriyle bezeli bir anlatıyla aktarır. Onun güzelliğini âb-ı hayat, ay ve güneş bile kıskanmaktadır:

Burusalıdır. Nakḳāş Bālî oğlıdır ki babası fenninde erbâb-ı nakşuñ pîş-revî ve kişver-i resmûñ Ḥusrev'idür. *Rahmî Çelebi'nüñ adı Pîr Mehemmed'dür*. Şâ'irüñ bu şi'ri bu da'vâya kavî seneddür.

Nazm
Melâhat kişverînüñ üç şanem şâhib-serîridür
Birî *Nakḳāş Bālî* oğlıdır ki nāmı *Pîrî*dür

Biri Aştarsuz oğlıdır birisi Kanlu Muşlîdür
Pîrî Şâh içlerinde pâdşâh anlar vezîridür

Deh-sâle olduğdan şoñra hüsni ü cemâlle tāk-ı şeş-derde - mäh-ı çehâr-deh rüzeyi kamer itdi. Ve şîr u şadâsı sebeb-i gulğul-ı heft-kişver itdi. *Hüsni bir mertebede idi ki 'aql-ı küll mecnûnı ve âftâb ser-gerdân u meftûnı idi. Âb-ı hayât reşk-i zülâl-ı la'linden delükden delüğe bucaḳdan bucağa girüp kimesneye görünmege yüzi yoḡdı ve mihr ü mäh 'ışḳında biri birine rakîb olup*

biri birini görecek gözi yoğdı. Mevālī-i ‘ulemādan, e‘ālī-i ümerādan, zurefā-yı erkāndan, şu‘arā-yı ehl-i ‘irfāndan, lezzet-i ‘ışk ve şūriş-i şevk dadın bilenlerden bir kimesne yoğdı ki defter-i ‘ışkında ismi mersūm olmaya ve ol kitāb-ı merkūmda ‘ilmi ma‘lūm olmaya. (Âşık Çelebi, Meşairü’ş-şuara: Kılıç, 2010c, s. 1343, 1345)

Âşık Çelebi tezkiresinin Na’ti (ö. ?) bahsinde de Rahmi’den bahsedildiğini; Nati, Figani (ö. 938/1531-32) ve Nuhi’nin (ö. 940/1533-34) dönemin ünlü dilberleri olan Rahmi Çelebi, Astarsuzoğlu ve Kanlu Muslı’yla vakit geçirdiklerini görüyoruz. Yukarıdaki alıntıdaki iki beyitlik nazım bu alıntıda da tekrar etmiştir. Yukarıda “şair” olarak bahsedilen şiir sahibinin burada bahis konusu edilen Na’ti olduğu anlaşılıyor:

Fiğānī ve Nūhī ile Efe mey-hānesinūñ dürd-i den gibi üftādeleri ve habāb gibi kadeh āvāreleri ve şehriñ meşhūr şāhid-bāz u ğulām-pāreleri idi. Gāh gülşen ü kâşānelerde gül gibi gülüp açılurlar gāh kūşe-i mey-hānelerde cur‘aveş dökilüp saçılurlardı . . . Ol zemānda şehriñ şöhre-i diyār ve meşhūr-ı rüzgār dil-berleri ki Raḥmī Çelebi ve Astarsuzoğlu ve Kanlu Muslī idi. Bir gazelde bu vech ile cem‘ itmişdür.

Nāzm

Melāḥat kişverinūñ üç şanem şāhib-serīridür
Biri Nakḳāş Bālī oğlıdur ki nāmı Pīrīdür

Biri Astarsuzoğlıdur birisi Kanlu Muslīdür
Pīrī Şāh içlerinde pādşāh anlar vezīridür (Âşık Çelebi, Meşairü’ş-şuara: Kılıç, 2010b, s. 884-885)

Rahmi Çelebi’nin güzelliği; yanağındaki kırmızılığın doğal mı yoksa yapay mı olduğu tartışma yaratmış olmalı ki Yahya Bey’in (ö. 990/1582) bu konuda bir şiir söylediğini görüyoruz. Bu şiiri Âşık Çelebi, terzkiresinde şu şekilde tanıtır: “Raḥmī Çelebi’nūñ ḥüsni zemānında reng-i rüyı al olduğundan al reng ü al olmak töhmetin idüp ‘arızındaki ḥumret zātī olmayup ‘arızī olmak ihtimālin virürlerdi. Yahyā Beg aña binā’en bu rengi virmişdür.” (Kılıç, 2010b, s. 681) Şiirin tezkireden az farklarla ayrılan divandaki versiyonu şöyledir:

*Raḥmī didükleri dil-ārāmuñ
Reng-i rüyına ‘ışk ola her bār*

Güle bakmağ için kamu ‘uşşāk

Gül gül olmuş şafâdan ol ruhsâr

Yüzine bakıcağ gözüm kamaşur
Aklıgı oldu gün gibi hem-vâr

‘Ârızı rengine kim itse nazar
‘Ârızîdür şanur bu nağş-ı nigâr

Mısr-ı hüsn içre tañ mı olsa ‘azîz
Çihresinde çü hüsn-i Yûsuf var

Ol şanem bilmezüz ne sihr eyler
Şûrete gelmez oldu haţt-ı ğubâr

Ne ‘aceb yol-durur ki varılmaz
Esb-i fikretle eyleseñ reftâr

Hânesinde erâzil ile içüp
Ne revâdur ki ola mest-i humâr

Uyur ardınca uyanuğ çokdur
‘İşret ehline uymasun zinhâr

Bildürürler kişiye miqdârın
Ehl-i ‘irfâna itmesün inkâr

Ğam yime il sözinden ey Yahyâ
Olmadı çünkü bir gül-i bî-hâr

Şubh-veş mihr-i yâre şâdıksın
Eksük olmaz ‘adâvet-i şeb-i târ (Yahya Bey: Mukatta 7, s. 599)

Hayali Bey (ö. 965/1557) de bir beyitte Rahmi’yi anarak şiirini onun renkli
yanağına benzetmiştir:

Düzme ve koşma degül nazm-ı Hayâlî olalı
Kad ü ruhsâre-i *Rahmî* gibi rengîn mevzûn (Hayali: G 410/5, s. 232)

Bursalı olan bir başka şair Lamii (ö. 938/1532) de Rahmi Çelebi’yi bir
gazelinde redifler vasıtasıyla adını bolca zikrederek över:

Cevri çoğ eyleme cânuma *Rahmî Çelebi*
Girmesün ğamzelerün kanuma *Rahmî Çelebi*

Leb-i cân-perverün ıştırma rakîbüñ göricek
Kıyma bir kâfir için cânuma *Rahmî Çelebi*

Neydügin hālını ben bülbulüñüñ şerh ideyüm
Kulağ ol gül gibi efgānuma Raḥmī Çelebi

Fehm iderdüñ ne içün oldı tenüm ḥākister
Nazar itseñ dil-i sūzānuma Raḥmī Çelebi

Gele bir yanuma luṭf it ola kim mest gözüñ
Meyl ide sīne-i büryānuma Raḥmī Çelebi

Oldı eflāke güneş gibi sözüm ser-nāme
Yazalı nāmuñı dīvānuma Raḥmī Çelebi (Lamii: G 495, s. 333)

Rahmi Çelebi, güzelliği ve nakkaşlığı dolayısıyla Yahya Bey ve Lamii'nin
şehrengizlerine de konu olmuştur. (Rahmi Çelebi'nin nakkaşlığı ve alıntılar için bkz.

3. Bölümün “Nakkaş” kısmı.)

2.1.1.200 Ramazān

Lamii (ö. 938/1532), Zaifi (ö. 964/1557) ve Kara Fazli'nin (ö. 971/1564) şiirlerinde
konu edilen Ramazan'ın, bir erkek sevgiliyle Ramazan ayının ve Ramazan
bayramının vasıfları iç içe geçmiş olarak ele alındığını görüyoruz:

Cullāb-ı lebi çeşme-i cāndur *Ramazānuñ*
Gül-berk-i ruḥı bāğ-ı cināndur *Ramazānuñ*

Her küşeden ebrūsına 'ıyd ayı gibi ḥalk
Biñ cān u dil ile nigerāndur *Ramazānuñ*

Şīrīn lebüñle şatmağa sükker lebi helvā
Tatlu dili hoş şehd-beyāndur *Ramazānuñ*

Gördi yüzi āyine bağan gün gibi ḥakkı
Bī-şek surḥi āyīne-i cāndur *Ramazānuñ*

Gevher sözi cān 'ukdesin açduḡca bilindi
La'īn deheni dürc-i nihāndur *Ramazānuñ*

Ḥāk-i kademī kadrini añlar şu gönül kim
Yıllar işi hicrinde fiğāndur *Ramazānuñ*

Ey dil şeb-i miḥnetde ne yirseñ ne içerseñ
Derd ü ḡamuñ ḡayri ziyāndur *Ramazānuñ*

Ey Lāmi'ī demdür k'iresin 'ıyd-i vişāle

Dil-ḥastasısuñ bunca zamāndur Ramaẓānuñ (Lamii: G 280, s. 273)

Göründi gice ƙaşı hilāli Ramaẓānuñ
İrişdi meger ‘iyd-i vişāli Ramaẓānuñ

Ʀa‘n itse güzellikde ‘aceb mi meh ü mihre
Virür kevne çün nūr cemāli Ramaẓānuñ

‘İsā gibi cān virse lebi mürdeye Ʀañ mı
Çün āb-ı ḥayāt oldı zülāli Ramaẓānuñ

Gelmeye güzellikde cihāna daḥı mişli
Yūsuf daḥı olmaya mişāli Ramaẓānuñ

Yā şāḥ-ı gül-i tāze yāḥūd naḥl-i iremdür
Yā serv-i sehī ƙadd-i nihāli Ramaẓānuñ

Dil cem‘ini āşüfte idüp ƙıldı perīşān
Sevdāda ƙodı zülfi ḥayāli Ramaẓānuñ

‘İşk aḡına bend itdi Ża‘īfiyi bu gice
Zülfi-i siyehi ruḥları alı Ramaẓānuñ (Zaifi: G 193, s. 157)

Göster bize yā Rabb cemālin Ramaẓān’uñ
Seyr eyleyelüm ƙaşı hilālin Ramaẓān’uñ
Seyr ile şunup ḥüsni nevālin Ramaẓān’uñ
Ƙıl rüzī-i şeb ‘īd-i vişālin Ramaẓān’uñ

Ol māḥ ki ḥūrşīd-i biyā-baḥş-ı cihāndur
Dil şavm-ı firāķını tutar nice zamāndur
‘Ālem saña yā Rabb güneş gibi ‘iyāndur
Ƙıl rüzī-i şeb ‘īd-i vişālin Ramaẓān’uñ

Ebrūsı ḡamı ƙaddümi döndürdi hilāle
Dil rüze-i hicrinde ider āḥ ile nāle
Ƙıl ḥvān-ı vişālin baña yā Rabb ḥavāle
Ƙıl rüzī-i şeb ‘īd-i vişālin Ramaẓān’uñ

Bir şeb beni yā Rabb o meh-i bedre irişdür
Ayakda ƙoma al elümi şadre irişdür
Luṭf eyle oruç ayı gibi ƙadre irişdür
Ƙıl rüzī-i şeb ‘īd-i vişālin Ramaẓān’uñ

Bir kez göreyin yılda ben o ‘ārızı māḥı
İy Fazlī çıƙarsam n’ola ger göglere āḥı
Göster baña ebrūsı hilālini İläḥī
Ƙıl rüzī-i şeb ‘īd-i vişālin Ramaẓān’uñ
245-246)

(Kara Fazli: Musammat 19, s.

2.1.1.201 Receb

Bu isimdeki sevgililerin Bahari (d. 898 ?/1492-93? - ö. 958/1551-52), Meali (d. 895/1490 - ö. 943/1535-36), Süheylî (d. 992-3?/1585? - ö. 1043/1633-34), Zati (ö. 953/1546) ve Gelibolulu Sunî'nin (d. 890/1485-86 - ö. 941/1533-34) şiirlerinde konu edildiğini görüyoruz:

Ey leṭāfet burcınıñ māhı *Receb*
Vey melāhat mülkinüñ şāhı *Receb*

Dünyede genc-i vişālūñ var-iken
Neylerem ben 'izz-ile cāhı *Receb*

Tāb-ı envār-ı cemālūñle yine
Odlara yaqduñ beni āh ī *Receb*

Āh-ı 'āşık göklere çıksa n'ola
Yirde kıalmaz kimsenüñ āhı *Receb*

Çekdi bu yolda Bahārī çok belā
Hey ne müşkil 'aşkuñuñ rāhı *Receb* (Bahari: G 5, s. 118-119)

Sūzen-i ğamz-ile sīnem çākını dikmez mi ki
Şol güzel ḥayyāt kim nām-ı şerīfidür *Receb* (Meali: G 37/2, s. 229)⁶⁵

Aldı dil-i zārımı bir yūzi gül ğonçe-leb
Tal'atı māh-ı münīr nām-ı şerīfi *Receb*

Kūşe-i ebrūları rāların itdüm sū'āl
Geldi o meh nāz ile didi buralar 'aceb

Vuşlatuña irmedin sen şehe lāyık mıdur
Öldüre ḥūnī gözün bendeleri bī-sebeb

Tāb-ı ruḥuñ seyr idüp zülfüne bend olmadur
Geldügi dergāhuña āyıla gün rüz ü şeb

Zāhir olan her gice şanma Süheylī nücūm
Oldı nişār o şehūñ pāyına bī-ḥad zeheb (Süheylî: G 26, s. 207)

Çün görindi gözüme kaşı hilālî *Recebūñ*
Ola rüzī umaram 'id-i vişālî *Recebūñ*

⁶⁵ Receb ismindeki terziyi (hayyat) konu eden bu gazelin tamamı için bkz. 3. Bölümün "Terzi" kısmı.

Arasañ şevk ile her şehri yılañ on iki ay
Bu cemāl ile bulınmaya mişāli Recebūñ

Kimse mihr eylemedi zerrece şems-i feleke
‘Āleme berķ uralı mäh-ı cemāli Recebūñ

Yılda bir kez görünür mäh-ı receb gibi bize
Döstlar hey nice billāhi kemāli Recebūñ

Eksük olmaz nola pür-şevk olursam dün ü gün
Bürç-i dilden meh-i ruhsārı hayāli Recebūñ

Cümle mü’ minleri gūyā receb ayı haberi
Şād ider cān ü dili hūb maķāli Recebūñ

Mihr-i mäh-ı ruḥı Zātı bu Hudādan dilegüm
Haşre dek bürç-i dili kımaya ḥālī Recebūñ (Zatı II: G 772, s. 276)

Yine bir tālib-i ‘ilmi bu göñül kıldı taleb
Kütüb-i vaşlını maṭlūb idinüp çekdi ta‘ab
Şem’-i Mişbāḥ okur sūḥtesi olsa ‘aceb
Ş’ol ruḥı zav ki dinür ism-i şerīfine *Receb* (Gelibolulu Suni: Murabba 1/1, s. 31)⁶⁶

2.1.1.202 Rüşen Çelebi

Bu isimdeki sevgilinin Behiştî’nin (ö. 979/1571) bir gazelinde konu edildiğini
görüyoruz:

İrişüp şubḥ-ı vişāl āḥir olur guşsa şebi
Çihre gösterse kaçan gün gibi *Rüşen Çelebi*

Leb-i ‘İsī-nefesūñ rūḥ-ı Muḥammed ḥakıçün
Ḥāl-i ruhsāruña rām eyledi Rūm u ‘Arab’ı

Şām-ı ğamda dil ider ‘ışkuñı ‘ālemlere fāş
Ki nihān eyleyimez şem’i zücāc-ı Halebī

Gösterüp göz göre aġyāra vefā yüzlerini
Neyiki ‘āşıkā bu cevır ü cefānuñ sebebi

Yār ışiginde görüp baña Behiştî didiler
Bu meşeldür kişinūñ gökden inermiş laķabı (Behiştî: G 561, s. 419-420)

⁶⁶ Suhte olduğu anlaşılan sevgiliyi konu eden murabbain tamamı için bkz. 3. Bölümün “Suhteler” kısmı.

2.1.1.203 Rüşenek

Aşağıdaki gazelde Livayi (ö. 974'te sağ/1566-67'de sağ), bu isimdeki sevgilisinden ayrı kaldığını anlatıyor:

Yeridür inler-isem nüh-felekden
Ayırdı cān-ı ādem bir melekden

Hayālî hancerinüñ gözlerümde
'Alāmetdür deñizlerde semekden

Güm oldum ğam beyābānında nāgāh
Özümi yavı kıldum istemekden

Murāda ermedüm bir dem egerçi
Diriğ eylemedüm sa'y u emekden

Haķıķatdür ğaraż şanma mecazī
Tapuñā 'arż olam nān u nemekden

Geyürdiler düğünler hil'at-i haşş
Ser-ā-ser cismüme şāh-ı benekden

'Aceb midür benüm dün olsa günüm
Livāyi ayru düşdüm *Rüşenek*den (Livayi: G 354, s. 403)

2.1.1.204 Rüstem

Bu isimdeki sevgilinin, tespit edilebildiği kadarıyla sadece Zati'nin (ö. 953/1546) bir gazelinde konu edildiğini görüyoruz:

Vaşf-ı hüsni tutdı ser-tā-ser cihānı *Rüstemüñ*
Söylenür mecmū'-ı dilde dāsītānı *Rüstemüñ*

Dāsītān-ı hüsniñ okursa nola her gün hezār
Tāze vü terdür cemālī gülsitānı *Rüstemüñ*

Hācetüm Haķdan budur kim *Rüstemi* pīr eylesüñ
Zāl idüpdür 'ışķı mecmū'-ı cuvānı *Rüstemüñ*

Kavs-i hışmı_ile bir ok urursa çeşm-i düşmene
Kala 'ālem içre hōş nām ü nişānı *Rüstemüñ*

Aña Zātī Mısr-ı hüsniñ Yūsufidur dirsem ol
Kālbler yarar çü müjgānı sinānı *Rüstemüñ* (Zati II: G 768, s. 272)

2.1.1.205 Şālîḥ

Bu isimdeki –gazelde anıldığı tabirle– dilberi, tespit edilebildiği kadarıyla sadece

Cinani’nin (ö. 1004/1595) konu ettiğini görüyoruz:

Şalāḥ u zūhdi idüp ber-ṭaraf dilā *Şālîḥ*
Cihānı eyledi ‘ışkıyla mübtelā *Şālîḥ*

Felekde gerçi ki mehrûlaruñ nihāyeti yok
Velî senüñ gibi dilber mi var baña *Şālîḥ*

Recā-yı devlet-i vaşluñ ki fıkı-i fāsîd imiş
Görüp o fıkı ile düşdi gönül saña *Şālîḥ*

Ne ğam iderse eger şîve-i şütür a ‘dā
Benümle tek bir olup eylesün vefā *Şālîḥ*

Alınca gönlümüz elden egerçi itdi vefā
Cefāya başladı şimdi Cinānīyā *Şālîḥ* (Cinani: G 21, s. 474)

2.1.1.206 Sa‘dullāḥ

Bu isimdeki sevgilinin tespit edilebildiği kadarıyla, Zati’nin (ö. 953/1546) bir

gazelinde konu edildiğini görüyoruz:

Yüzüñ göster sa ‘âdet vir tōp itdür āhı *Sa‘dullāḥ*
Nuḥûsetden beni kurtar yetiş billāhī *Sa‘dullāḥ*

Akıtdı Nîl-veş yaşum benüm ol Yūsuf-ı gānī
Melāḥat Mısrı sultānı güzeller şāhı *Sa‘dullāḥ*

Metā‘-ı mihrine cān ü gönülden müşterî itdi
Gözümüñ nûrı vü bürc-ı melāḥat māhı *Sa‘dullāḥ*

Ne tālî‘-geşteyem gör kim sitāremde saadet yok
Raḳīb-i naḥsüñ olmışdur bu gün hem-rāhı *Sa‘dullāḥ*

Melāḥat mısırınuñ Zātī şeker-rîzidür el-ḥaḳ
Göricek lâ‘l-i şîrîñüñ dimişdür gāhı *Sa‘dullāḥ* (Zati III: G 1327, s. 207)

2.1.1.207 Şarıca

Bu isimdeki “sarışın gözlü” bir sevgiliye yine Zati’nin bir gazel söylediğini görüyoruz:

Kerem it menzilümüz eyle müşerref bu gice
Bile aḥşamlayalum ey yüzi meh ḳalma gice

Hırmen-i ḥüsnüñi seyr eylemege varımadum
Kendümi bulımadum ḳalmadı ḳudret ṭarıca

Bende-i muḥlişi altun ayağın toprağınun
Şarışın gözlidürür nām-ı şerīfi *Şarıca*

Yine olursa hemān bir pere od olmağ işün
Ey gönül āteş işi olsañ olurduñ delüce

Bunca gündür ki ṭabībüm yatarın ḥaste vü zār
Dimedün Zātī-i bī-ḳāremüzün ḥālī nice (Zati III: G 1426, s. 270)

2.1.1.208 Sefer

Bu isimdeki sevgiliyi Ahi (ö. 923/1517) ve Sebzi’nin (ö. 1520-1566), gazellerinde konu ettiğini görüyoruz. Aynı dönemlerde yaşamış bu şairler belki de aynı kişiye gazel söylemiştir:

Dirler ki ‘āşık olana yā şabr u yā sefer
Şabrum dükendi lāzım olupdur baña sefer

‘İşkuñ müsāfirini igen yakma gün gibi
Ā ḳible-gāh-ı Ka ‘be-i maḳşūdum ā *Sefer*

Dil bir yaña çeker saña cān bir yaña beni
El-ḳışsa vācib oldu baña bir yaña sefer

Görsem yüzüñi gönlüme ölmek gelür hemān
Zirā begüm mübārek olur gün toğa sefer

Dil-ber maḥallesinden ırağ itme Āhī’yi
Yazuḳ degül mi eyleye bir mübtelā sefer (Ahi: G 15, s. 10)

Dirdüm bahār irişe idem bir yana sefer
Oldum belā-yı ‘aşkuña ben mübtelā *Sefer*

Cânlar gözine virmek için rûşenâ yeter
Hâk-i cevâhir-i kâdemüñ tütüyâ Sefer

Oturmağ ile girmez ele yâr-ı nâzenîn
Kûy-ı nigâra varmağa düşdi baña sefer

Gün toğdı şanmañuz seheri âsumândan
Âfâkı itdi hüsni ile pür-ziyâ Sefer

Rûy-ı zemîne çarğ-ı leţâfetde gelmedi
Bir sidre boylu sencileyin müntehâ Sefer

Bu yol mıdur yoluñda görüp haste vü nizâr
Ben mübtelâña eylemedüñ merhabâ Sefer

Sebzî bu cihânda her kişinüñ bir murâdı var
Hûr u bihişti zâhide yitür baña Sefer (Sebzi: G 120, s. 316-317)

2.1.1.209 Serrâc-zâde

Adı Serrac-zade Mehemed olan bu sevgili, Cinani'nin (ö. 1004/1595) divanındaki birçok şiirde karşımıza çıkmaktadır. Cinani'nin, ona hitaben söylediği kasidede, güzelliği ve türlü nitelikleri bolca övülen Serrac-zade'nin şair olduğu anlaşıyor. Bu kişi, Cinani'yle aynı dönemde yaşayan Serrac-zade lakablı, Mehemed isimli ve şair olan Kara Fazlı (ö. 971/1564) olabilir.⁶⁷

Ser- 'asker-i cemî'-i cüvânân-ı dil-pesend
İklîm-i hüsne 'adl ile sulţân-ı kâm-kâr

Ma'kül-ı fehm ü nükte-şinâs-ı suhen-verân
Şâ'ir-nihâd u şâhib-i tab '-ı suhen-güzâr

Serrâc-zâde Şâh Mehemed ki hüsni ile
Yûsuf gibi zamânede bulmuşdur iştihâr

Tab '-ı laţîfi nadire-i 'aşr u ser-bülend
Zât-ı şerîfi mazhar-ı elţâf-ı Kirdigâr

Nâzûk nihâli serv-i ser-efrâzdur velî

⁶⁷ Kara Fazlı'nın biyografisi için bkz. Kılıç, 2010c, s. 1195; İsen, 2017, s. 260; Sungurhan, 2017b, s. 666.

Rengîn maḳālî kılmış anı naḥl-i miyve-dār (Cinani: Kaside 27/17, 19-21, 23, s. 93)

Ey gül-i ra‘nā ḡonca-i ḥamrā ḥüsn ile yektâ serv-i semen-sâ
Ḳâmeti bālâ zülfi şeb-âsâ dilber-i zîbâ yâr-ı dil-ârâ

Görmedi iller bir saña beñzer lebleri sükker ol da mükerrer
Mihr-i münevver ḥüb-ı semen-ber rûḥ-ı muşavver dil-keş ü ḡarrâ

Ḥüsni müselleḡ gül gibi ḥurrem münis ü maḥrem müşfik (ü) hem-dem
Zübde-i ‘âlem kıdve-i âdem şâh-ı mükerrerrem ḡayret-i Dārâ

Nâmı *Meḥammed* zâtı münecced ḥüsni mü‘ebbed ḥulḳı mü‘eyyed
Şefḳati bî-ḥad luṭfı mücedded bendesini redd eylemez aşlâ

‘Ârızı rengîn sözleri şîrîn la‘li güher-çîn sâ‘id-i sîmîn
Kâküli müşḡîn sînesi pür-kîn ḡamzesi bî-dîn gözleri şehlâ

Naḳd-i revânı ya‘nî ki cāmı virdi Cinânî gördi çün anı
Tutsa cihânı n’ola fiḡânı itdi çü anı vâlih ü şeydâ (Cinani: G 9, s. 467)

Göklere peyveste olmazdı duḡânı âhumuñ
Ḥüsni gibi ḥulḳı olsaydı *Meḥammed* şâhumuñ

Ḥüblardan imtiḥân itmiş güzel bulmuş seni
Mişli yokdur ḥaḳ budur fehm-i dil-i âḡâhumuñ

Pertev-i mihr-i ‘izâruñ rüşenâ-baḡş olmasa
Künc-i nâr bigi ziyâ bulmazdı menzil-ḡâhumuñ

Gitdi kūy-ı ‘ışḳa kim kıldı selâmet rāhını
Bilmezem ḥālî n’olur âḡir dil-i ḡümrâhumuñ

Mihr-i enver gibi ṭālî‘dür gelür her gün velî
Şevḳi yokdur bir gice teşrîfe ammâ mâhumuñ

Ey Cinânî ḥıdmetin kılsam n’ola biñ cân ile
Ben de maḳbûliyam ol şâh-ı ‘ālî-câhumuñ (Cinani: G 120, s. 525)

‘Âşıḳlara yüz tutdı bugün devlet-i sermed
Kim ‘arz-ı ‘izâr eyledi *Sarrâc Meḥammed*

Baḡlandı ḡöñül kâküli zencîrine âḡir
Sevdâ-yı ḡam-ı ‘ışḳı ile oldu muḳayyed

Görmek dileyüp pertev-i envâr-ı cemâlin
Dil Ka‘be-şîfat kıldı ser-i kūyını ma‘bed

Yansun ḳo ‘adū âteş-i hecrüñde dem-â-dem
Kâfir yiridür ḳalsa caḥîm içre muḥalled

Hallāk-ı ezel hüsni ile kılmış seni cānā
Mümtāz u ser-efrāz u sehī-ḳadd u ser-āmed

Ol lebleri yāḳūta bedel hūb Cinānī
Gelmez nitekim devr ide bu ṭāḳ-ı zeberced (Cinani: G 25, s. 476)

Şimdi Cinānī bülbülidür bir gül-i terüñ
Serrāc-zāde Şāh Meḥemmeddür aña nām (Cinani: G 150/13, s. 541)⁶⁸

Bilseler emr-i şeh-i hüsni ile mecbūr olduğum
‘Āleme ma‘lūm olurdu bārī maḡdūr olduğum

İsterem Ḥaḳ dīn ü imānından anı dūr ide
Her kim ister bir nefes senden benüm dūr olduğum

Pāk-bāzam meşrebüm pāk olduğın dünyā bilür
Bī-sebebdür ‘özü-i a‘dā ile ma‘zūr olduğum

Men‘ idersin zāhidā yār ile mey nūş itdügüm
İstemezsin gibi hīç bir laḡza mesrūr olduğum

Ben Cinānī n’ola yād olsam *Meḥemmed Şāh* ile
Ḥōş gelür Leylī vü Mecnūn gibi meşhūr olduğum (Cinani: G 151, s. 542)

Hūbān-ı ‘aşr içinde göz gördi dil begendi
Sarrāc-zāde dirler bir serv-i ser-bülendi

İtmiş çeküp kemende ‘uşşāḳı ser-fiḡende
Kılmış cihānı bende bir mişli yok efendi

Hüsniyle şimdi mutlak bir dānedür muḥaḳḳaḳ
Zībā yaraşmış el-ḥaḳ bu ṭarz-ı şeh-guyendi

Her dem ider ri‘āyet yok luṭfina nihāyet
Kıldı rübūde ḡāyet ben zār u müstemendi

Senden cefā vefādur cān u dile şafādur
Şanma baña belādur şimenlerüñ gezendi

Dil saña oldı çāker bendüñdedür muḳarrer
Ol kākül-i mu‘anber olmuş aña kemendi

Yolında naḳd-i cānı virmeñ dirler Cinānī
Vā‘iz degül zemānı luṭf it ḳo nuş u pendi (Cinani: G 253, s. 593-594)

İn nīz Sarrāc-zāde güfte
Şarf itmiş iken yoluña dil naḳd-i revānı

⁶⁸ Sarrac-zade’nin hamam ziyaretini anlatan bu gazelin tamamı için bkz. bu bölümün
“Hamam/Kaplıca/Havuz” kısmı.

Ey cān-ı cihānum

Hāşā ki añup bir daḥi kevn ile mekānı
Yād ide zebānum

Şūfī ne bilür ‘aşık-ı şūrīde şafāsın
İdrāki yetişmez

Fehm eyleyen erbāb-ı şafādur yine anı
Yok anda gümānum

Ağyāra lebūñ sırrını ol kim ider ifşā
Nādān-ı cihāndur

Cānum gibi ben şaklaram ol rāz-ı nihānı
Yok añmağa cānum

Pürdür bedenüm ‘ışık ile bir vech ile şimdi
Ey rūḥ-ı muşavver

Naḳş eyleye nāmuñla senūñ cümle cihānı
Dökseñ yire ḳanum

Hicrān elemi cānuma kār eyledi ḡāyet
Yok şabra mecālüm

Dünyāyı tutarsa n’ola mānend-i Cinānī
Feryād u fiğānum (Cinani: G 310, s. 624-625)

Heme īn nīz Sarrāc-zāde güfte
Dil mülkin alup eyledi cān naḳdini tārāc
Bir şāh-ı zafer-fer

Lāyıkdur aña olsa güneş başına zer-tāc
Oldur şeh-i kişver

Eyler mi idi külbe-i aḥzānumı rūşen
Geldükçe o meh-rū

Bir serv-i ser-efrāza esīr oldu Cinānī
Āzād gezerken

Kim nāmı *Meḥemmed laḳabı zāde-i Sarrāc*
Gül-rüy u semen-ber (Cinani: G 311/1-3, 9-10, s. 625-626)

Raḥt-ı şabrın bāda virdürdi dil-i üftādeye
Böyle mi olur uyan ‘ālemde *Sarrāc-zādeye*

Sīne-bend itmek ḳolum mümkün olurdu bir gice
Gelse luṭfından eger meyl itse cām-ı bādeye

Ža‘f ile zerd eyledi beñzüm rikāb-ı zer gibi
Tā fütür şanma cefāsın çekmege dil-dādeye

Ol gül-efserden cüdā göstermez oldu kākūlin
Bend ile olmaz muḳayyed bu dil-i āzādeye

Ḥimmet itdüm kuşkına kuvvet diyüp gitdi raḳīb
Kim olur ḳādir benüm gibi bu ḥarḳ-ı ‘ādeye

Ḥüsn ile dilberlerüñ mümtāz u müsteşnāsıdır
Kimdür ol kim ol ḳad-i bālāya bir kez lā diye

Ṭarz-ı maḳbūlı Ḥüdāyīdür Cinānī yārümüñ
‘Ārif olan meyl ider elbetde raḥt-ı sādeye (Cinani: G 212, s. 573)

Müstezād-ı diger berāy-ı Sarrāc-zāde Meḥemmed Şāh
Az ḳaldı ḡam-ı hecrüñ ile çıḳmaḡa cānum
Teng oldu zemānum

Āḥir nefesidür yetiş ey rūḥ-ı revānum
Āşüb-ı cihānum

Ben vaşluñ içün sa‘y-ı belīḡ eylerem ammā
Yok sende mürüvvet

Güş eylemedüñ şefḳat idüp āḥ u fiḡānum
Ey tāze cüvānum

Gel sīne-i bī-kīnede bir gice kenār ol
Bī-‘öḡr ü bahāne

Fāş eyler isem kimseye esrār-ı nihānum
Lāl ola zebānum

Ten za‘f ile bīmār u zebūn oldu didükçe
Efsāne şanursın

Bir gün ölürem līk düşer boynuña ḳanum
Yok tāb u tüvānum

Pākīze-naḡar ‘āşıḳ-ı sādıḳ bulımazsın
Mānend-i Cinānī

Raḥm eyle aña ey gül-i gülzār-ı cinānum
Dil mülkine ḥānum (Cinani: G 309, s. 624)

Der ḥaḳḳ-ı pençe-gīrī sulṭān-ı ḥübān ya‘ni Sarrāc-zāde Meḥemmed Şāh
Pençe-i āfitābsın ey māḥ
Bī-naḡīr eylemiş seni Allāḥ

Dest bālā-yı destdür ammā
Pençe-gır olmaz āfitāb saña

Elüñ öpmek yeter baña ihsān
N'ola itseñ elüñdedür dermān

İl gibi görmeyüp vefā eyle
Bir el ucıyle merhabā eyle

Dest-būsuñla eylemezsin dād
Dād ey bī-vefā elüñden dād (Cinani: Kıta 44, s. 188)

Yakduñ beni hecr āteşine āh *Meḥemmed*
Dādum ala senden benüm Allāh Meḥemmed (Cinani: Matla 99, s. 653)

2.1.1.210 Seyyid 'Alī

Bu isimdeki mahbubun, Zati'nin (ö. 953/1546) bir gazelinde konu edildiğini görüyoruz. *Mir'āt-ı Memālik* yazarı, Kâtibi (ö. 970/1562) mahlaslı şairin adının da Seyyid Ali olduğunu not etmekle birlikte bu ikisinin aynı kişi olduğuna dair elimizde bir bilgi bulunmuyor:

Cānumı acıtdı zūlm-i fūrkat-i *Seyyid 'Alī*
Dād itsün pādīşāh-ı vuşlat-ı Seyyid 'Alī

Ger olursa 'id-i ḥüsninde be-ğāyet yaraşur
Āl-i Aḥmed gibi ḥaḍrā ḥil'at-i Seyyid 'Alī

Merve ḥaqqı Ka'be-i ḥüsne olubdur ḥaḳ budur
Pādīşāh-ı milket-ārā ḥazret-i Seyyid 'Alī

Bir terāzūdan iner maḥbūbdur Yūsufda yok
Dōstlar ḥüsn ü bihā vü behcet-i Seyyid 'Alī

Āfitāb-ı 'ālem-ārāda bulunmaz zerrece
Gün gibi rūşen olubdur ḥālet-i Seyyid 'Alī

Berḳ-i āhum şöhre-i āfāk olubdur nitekim
'Ālemi tutdı ser-ā-ser şöhret-i Seyyid 'Alī

Zātī'yi eyle bi-ḥaqqı evliyā vü enbiyā
Yā İlāhī luṭf kıl hem-şoḥbet-i Seyyid 'Alī (Zati III: G 1635, s. 405)

2.1.1.211 Seyyid-zāde

Bu isimde bir dilber hakkında Şevki-i Sani'nin (ö. ?) bir şiir söylediğini Âşık

Çelebi'nin tezkiresinden öğreniyoruz:

Şi 'r-i ū der-hakk-ı dil-ber Seyyid-zāde
Ey pertev-i nūr-ı nebevī sendeki ol had
Gördüm yüzünü şalli 'alā nūrı Muhammed

Dirdüm ki beyāza çıka gīsū-yı sevādı
Müşkil bu dahı karaladı hatt-ı müca''ed (Âşık Çelebi, Meşairü'ş-şuara: Kılıç, 2010c, s. 1451)

Seyyid-zade, Zati'nin bir gazeline konu olmuştur. Gazelden, Zati'nin onun güzelliğine âşık olduğunu öğreniyoruz:

Nola olsam 'âşık-ı dīdārı Seyyid-zādenüñ
Nūr-ı Aḥmedden eṣer ruḥsārı Seyyid-zādenüñ

Nūr-ı Aḥmedden Medīne şehri gūyā gönlümi
Kıldı rüşen mihrinüñ envārı Seyyid-zādenüñ

Zār ü ser-gerdānı geçme yoḥsa küle eyler felek
Küllī eczānı celāli nārı Seyyid-zādenüñ

Rūḥ-ı Kudsī Sidreden aydur bülend āvāz ile
Müntehādur serv-i ḥōş-reftārı Seyyid-zādenüñ

Hey ne şīrīn idi söğse tatlu tatlu ağzuma
Zātī'yā la'l-i şeker-güftārı Seyyid-zādenüñ (Zati II: G 775, s. 279)

2.1.1.212 Sinān

Bu isimdeki sevgilinin, tespit edilebildiği kadarıyla sadece Nevi'nin (d. 940/1533-34

- ö. 1007/1599) iki gazelinde yer bulunduğunu görüyoruz:

Naḳş itse eger Yūsuf-ı gül-çihreyi Mānī
Taḥrīr ide evvel ḥam-ı ebrū-yı Sinān'ı (Nevi: G 487/1, s. 517)

Görince ğamzesini Yūsuf'ıñ ciger delinür
Dili cerāḥat olur dilberi Sinān olanuñ (Nevi: G 255/2, s. 382)

2.1.1.213 Sirke-zāde

Bu isimdeki sevgiliden Cinani'nin (ö. 1004/1595) bir matlaında bahsedilmiştir:

Nāmı egerçi ol şanemüñ *Sirke-zādedür*
Lezzetde la'li şehd ü şekerden ziyādedür (Cinani: Matla 87, s. 650)

2.1.1.214 Şolak-zāde

Bu isimde Semai (ö. 996/1586) mahlaslı bir şair olduğunu bilmekle beraber,

Cinani'nin gazelinde konu edilen sevgilinin Semai olup olmadığı hakkında bir bilgimiz bulunmuyor:

Şeh-i mülk-i melāhatdur bulunmaz mişli dünyāda
N'ola 'uşşāka yār olmazsa sağ olsun *Şolak-zāde*

Ta'ālāllāh ne hōş taḥrīr idüpdür kātib-i kudret
Ol ebrūlar ki yazmış ruḥlarıñda şüret-i rāda

Nihāl-i kāmētüñ kim naḥl-ı gülzār-ı leṭāfetdür
Kaçan reftāra gelse ta'ne eyler serv-i āzāde

Ġubār-ı şāh-rāh-ı 'ışkuñam dırsın şakın ammā
Seni tozlatmasun ey 'āşık-ı şeydā vü dīl-dāde

Cinānī devr-i güldür yār ile gel bāde nūş eyle
Bi-ḥamdillāh ki hep esbāb-ı 'işret oldı āmāde (Cinani: G 244, s. 589)

2.1.1.215 Süleymān

Bu isimdeki sevgililerin Amri (ö. 930/1523-24?), Emri (ö. 983/1575), Livayi (ö.

974'te sağ/1566-67'de sağ), Yahya Bey (ö. 990/1582) ve Zati'nin (ö. 953/1546)

gazellerinde konu edildiğini görüyoruz:

Kim gördi senüñ gibi perī-zād *Süleymān*
La'l ola lebi ḳaddi gümüñ serv-i ḥurāmān

oltuğına girüp ¼aşıuñuñ gözlerüñ ey dst
Fettnlığ ile aldı ne dn ¼odı ne ĩmn

lsn dir iseñ ‘şı¼-ı dil-¼aste fera¼dan
Şĩrĩn dehenñden idegör bseye dermn

amzeñ dile gelse ña ta‘zĩm iderem ¼n
İkrm gerek kfĩr olursa da¼ı mihmn

Sen bse ile göñlini ‘Amrĩnñ alıgr
Ben deyeyin olur iseñ şoñra peşĩmn (Amri: G 89/1, s.125)

Dehnum a¼mađa yokdur meclm ey *Sleymnum*
Fĩrkuñ ¼temiyle ağzuma mhr urdı tebhle (Emri: G 470/3, s. 249)

¼a¼-ı mruñ ğamıyla dil dnpdr vdĩ-i nemle
Sleymnum tera¼hum ¼ıl pr oldu ¼eşm-i ter nemle (Emri: G 474/1, s. 251)

Sleymnum dehnuñ bir ¼ızıl yķt ¼temdr
O la‘l üzre ¼a¼-ı sebzüñ zmrrdden yüzük ¼aşı (Emri: G 538/3, s. 283)

Güzeller ‘askerine oldu sultn
Perĩler pdşhıdur *Sleymn*

Lebinden bse virüp cn alınca¼
Verr yolında ölenlere ol cn

A¼ılmasın deyü genc-i nihnı
¼ılur künc-i miyn i¼inde pinhn

¼amel burcındaki ol iki sler
Biri gündür birisi mh-ı tbn

Be hey kfĩr inanmazsañ gr işte
Görinür gün yüzinde nr-ı ĩmn

Felek-rif‘at beşer-şret melekdür
Olınca¼ şöyle olsa dem insn

¼amer gibi girrdi ol se¼ba
Livyĩ koynuma girseydi ‘ryn (Livayi: G 360, s. 407)

Sleymnum gibi dilber zarĩf  nzenĩn olsa
Bel-yı rzgr u fet-i ry-ı zemĩn olsa

Şanasın mevc urur dery-yı ¼sni bd-ı humdan
¼a¼an kim nz ile anıñ kemn ebrsı ¼ĩn olsa

Düşinde pâdişâh olmak gibidür ‘âşık-ı şâdık
Zamân ile kulunuñ kulu ile hemnişîn olsa

Dirîgâ bî-günâh iken beni geçmiş münâfıklar
Geçerken âşinâlık eylese gönüm emîn olsa

Ğam-ı hicrân ile Yahyâ gibi ayruksı hâlüm var
İrağ oldum nigârumdan ecel bârî yakın olsa (Yahya Bey: G 384, s. 518)

Bizi yakduñ şarup ol şemsî dülbendi *Süleymāna*
Şikāyet eylerüz ey meh şakın Sultān *Süleymāna* (Zati III: G 1318/1, s. 200)⁶⁹

Nola dil hüdühüdi düşse şeh-i hübân *Süleymāna*
Muñ‘ oldu vuñuş u tayr u ins ü cān *Süleymāna*

Baña möhr-i Süleymān vefkını lutf eyle ey veffāk
Ola ben mūra tā kim irmege dermān *Süleymāna*

Didüm ben mūra lutf it Ehrimen söziile zulm itme
Şikāyet eylerin senden şakın Sultān *Süleymāna*

Tapuña Ehrimenler ey perî-ruh karşı turdukça
Şanasın cem‘ olup dīvān tutar dīvān *Süleymāna*

Sebādan şan Süleymān hazz idem kūyında gāyetde
İderseñ ben gubārı ey şabā mihmān *Süleymāna*

Ferahdan ayağı gördüm hümānuñ hiç yir başmaz
Hevā itmek diler anı meger biryān *Süleymāna*

Havāda tahtımı yiller götürürdi benüm Zātī
Olaydum āsitānında eger der-bān *Süleymāna*(Zati III: G 1460, s. 293-294)

Şahi mahlaslı Şehzade Bayezid’in (d. 934/1527 - ö. 970/1562) babasının ismini içeren şiirleri genelde hasbıhal olarak öne çıkıp kendi hayat hikâyesinden örnekler taşımaktadır. Şiirlerinde bazen Kanuni’ye doğrudan seslenerek, padişaha yazıldığı belli olan ancak padişahı sevgili prototipi içine yerleştiği gazelleri vardır:

Bir *Süleymān-nām şāha* bu gönül dīvānedür
Kim *cemāl-i şem‘* ine perler yakar pervānedür

⁶⁹ Gazelin tamamı için bkz. 3. Bölümün “Bakkal” kısmı.

La ‘l-i nābuñ hasretiyle giceler tā şubḥa dek
Uyku girmez gözüme destümde bir peymānedür

‘İşk-ı dil-berden beni zāhid yine men‘ eyleme
Girmez ancak gözüme sözün senüñ efsānedür

Vaşl-ı dil-berle bu gönüm ḥānesi ma‘mūr iken
Hecr elinden ḥāliyā başdan başa vīrānedür

Bellüdür *āsār-ı ‘ışkun* rüy-ı zerdümden benüm
Anuñ için dir gören Şāhī ‘aceb dīvānedür (Şahi: G 49, s. 70)

Yukarıdaki şiirde baba Sultan Süleyman aynı zamanda bir sevgilidir ve onun aşkından, dudaklarından, hasretinden, güzelliğinden bahsedilmiştir. Aşağıdaki gibi şiirlerdeyse bunların doğrudan padişaha yazıldığını belli eden bir kanıt yoktur. Bunları Şahi’nin hayat hikâyesiyle birlikte okuduğumuzda ancak, babasına yazılmış olabileceğini çıkarabiliriz. Nitekim “beg” gibi, klasik divan şiirlerinde gördüğümüz bir hitap ve şiirlerindeki hasbıhal teması bizi padişah-sevgiliye yaklaştırsa da buradaki sevgili daha muğlaktır. Her hâlükârda erkek bir sevgiliye hitap edildiği anlaşılmaktadır:

Ölince eger âteş-i hicrāna yanam ben
Hāşā ki *begüm* dünyede senden uşanam ben

Şol rāh-ı maḥabbetde çeküp bār-ı belānı
Şabr eyleyen ey *yār-ı cefākār* benem ben

Sevdā vü ḡam-ı *Leylī-i zülfüñe* düşelden
Mecnūn gibi āşüfte dil-āvāre benem ben

Bu *ḥüsn-i dil-āvīz* ile gülzār-ı ḥasende
Dirsen yaraşur serv-ḳad ü gül-dehenem ben

Vaşf itmede Şāhī *leb-i cānāmı* cihānda
Tūṭī gibi nāzūk ü şīrīn-sühānem ben (Şahi: G 121, s. 105)

2.1.1.216 Süleymān Bālī

Bu isimdeki sevgilinin tespit edilebildiği kadarıyla Kara Fazlī'nin (ö. 971/1564) bir musammatında konu edildiğini görüyoruz:

Yile viren 'aklumu anuñ hevāyī hālīdür
Bend iden göñlüme ol zülf-i perīşān-hālīdür
Mūr-veş dil diyu derd-i 'ışkınuñ pā-mālīdür
Sevmişem bir şāh-ı hüsñ adı Süleymān Bālī'dür

Görmedi anuñ gibi bir pādīşā çeşm-i cihān
Yolına terk eyler ise dil 'aceb mī cism ü cān
Ben degül ancak kulu olmuş durur ins ile cān
Sevmişem bir şāh-ı hüsñ adı Süleymān Bālī'dür

Mūr-veş pā-māliyet itmez baña bir gün nazar
İtdi pāyī diyu derd ü guşşada zīr ü zeber
Meyl ider düşmenlere feryād elinden dōstlar
Sevmişem bir şāh-ı hüsñ adı Süleymān Bālī'dür

Ruḥları hüsñ āsümānında münevver māhdur
Kaşları muşḥaf yüzünde medd-i Bismi'llāh'dur
Milket-i hüsñ ü melāḥatde mükerrrem şāhdur
Sevmişem bir şāh-ı hüsñ adı Süleymān Bālī'dür

Cām-ı lā'lı-ı ḥasreti her-dem gözüm giryān ider
Nāme-i zülf-i dil-i miskīn-i ḡamdan ḡan ider
Bezm-i ḡamda ney gibi her-dem işüm efgān ider
Sevmişem bir şāh-ı hüsñ adı Süleymān Bālī'dür

Bezm-i ḡamda her kaçan dil cām-ı lā'lin yād ider
Çeng olur ḡaddüm benüm dil ney gibi feryād ider
Dōstını aḡladup düşmenlerini şād ider
Sevmişem bir şāh-ı hüsñ adı Süleymān Bālī'dür

Komadı bir dāne şabrum dīlde ol ḡāl-i siyāh
Ḥirmen-i dünyāyı berbād itse n'ola bād-ı āh
Fazlī'yi yad eyleyüp aḡyārı yād eyler o şāh
Sevmişem bir şāh-ı hüsñ adı Süleymān Bālī'dür

(Kara Fazlī: Musammat 16, s. 243)

2.1.1.217 Süleymān Beg

Bu isim, Üsküplü İshak Çelebi'nin (ö. 943/1537) bir gazelinde konu edilmiştir:

Cemāl iḡlīmīne olsa n'ola sen şāh-ı ḡubān beg

Güzeller pâdişāhısuñ nazîrûñ yok *Süleymān Beg*

Vefā vü mihr ile ol meh cihānuñ göñlin almışdur
Kul eyler kendüye halkı olıcağ ehl-i ihsān beg

Ölince baña bu devlet yeterdi āsitānında
Beni derbān idineydi ideydi derde dermān beg

Diyār-ı hüsne hüküm itmek ne lâzım hāl-i müşkînüñ
Revā mı ehl-i islāma ola bir nā-müselmān beg

Nazar kıl hāline şāhum ser-efrāz eyle İshākı
Disünler ol fülāna yine virdi hayli ‘unvān beg (Üsküplü İshak Çelebi: G
144, s. 211)

2.1.1.218 Şa‘bān

Zatı’nin aşağıdaki gazelinde Şaban ismindeki sevgiliyle Şaban ayının vasıflarının
birbirinin içine geçiyormuş gibi kullanıldığını görüyoruz:

Münevver itdi āfākı cemāli māhı *Şa‘bānuñ*
Nazîri var mı şehir içre bu gün billāhi *Şa‘bānuñ*

Eyā dil şehir-i ‘ışk içre işitdüm yol tarîk oldur
Yıluñ on iki ay eyle yolında āhı *Şa‘bānuñ*

Şacı zencîrine bağlañ göñül dīvāne olmuşdur
Hilālūñ meh cebîninde görüp vallāhi *Şa‘bānuñ*

Yüri var sen cinān içün recebden oruca başla
Baña cennet yeter şōfî teferrüc-gāhı *Şa‘bānuñ*

Güneş gibi bu rüşendür ki Zātî açılır göñlüm
Eger kim ayda bir gün olam hem-rāhı *Şa‘bānuñ* (Zati II: G 780, s. 284)

2.1.1.219 Şāh Dervīş

Süheylî’nin (d. 992-3?/1585? - ö. 1043/1633-34) konu ettiği bu sevgiliye söylenmiş
gazelin tamamı için bkz. 3. Bölümün “Derviş” kısmı.

N’ola telh eylesem dilden mezāk-ı ‘işret ü ‘ayş

Görince ‘āşık oldum ben gedā ol *Şāh Dervīşi*

Beni ḥayrān idüp mecnūn-ı ser-gerdāna döndürdi
Şu dem kim kākūli sevdāsı şaldı cāna teşvīşi

Eyü kişi diyü kāfır raķībe i ‘timād itme
Saña zann itme sen kim yār ola yārā o bed-kīşi

Üşürme başuña zenbūr-ı ğam terk-i riyāset kı
Bu dünyānuñ belā balında vü nūşındadur nīşi

Süheylī post-pūş abdālī oldı tekye-i ‘ışkuñ
Unutma künc-i ğamda ğāh ğāh ol mihnet-endīşi (Süheylī: G 337, s. 320)

2.1.1.220 Şāh Hüseyn

Gelibolulu Süruri’nin (d. 897/1491-92 - ö. 7 Cemâziyelevvel 969/13 Ocak 1562)

konu ettiğı bu sevgili daha önce “Hüseyn” veya “Hüseyn Şāh” başlıklarında anılan sevgililerden biri değilse, tespit edilebildiğı kadarıyla sadece aşağıdaki gazelde işlenmiştir:

Kaşuñ gözüñ çü siyāh u tenüñ beyāz şaḥīḥ
‘Aceb mi kim ki göre dirse saña ente melīḥ

O vaşla rāzı bu cān virmedi dimiş düşmen
Ol iftirā-yı mücerred durur bu kizb-i şarīḥ

Çü ḥüsn içinde ḥasensin bi-‘ilm *Şāh Hüseyn*
Revā degül sege bu cehl ile raķīb-i kabīḥ

Şabāḥ tevbeler itdüm şabūḥ içmemeye
Harābe virdi bugün tevbemi o veche şabīḥ

Sürürī her ne kadar ider ise zühd ü riyā
Güzel sever diseler kim işitse dir ki şaḥīḥ (Gelibolulu Süruri: G 60, s. 81)

2.1.1.221 Şāh Muḥammed

Bu isimdeki, Zati'nin gazelinde konu edilen sevgili eğer daha önce "Muḥammed" veya "Şāh Muḥammed" başlıklarında adı geçen kişilerden biri değilse, bu isim tespit edilebildiği kadarıyla sadece Zati'nin divanında yer almaktadır:

Ey ḥüsn ilinüñ pādişehi *Şāh Muḥammed*
Ḥāk-i rehi şehir külehi *Şāh Muḥammed*

Tübā gibi olsun diyenüñ başı aşağı
Sidre boyuñ serv-i siḥ *Şāh Muḥammed*

Āhum saña feryāda varursa nola yıkdı
Dil mülkini 'ışkuñ sipehi *Şāh Muḥammed*

Anuñ da hevāñ ile benüm gibi içi pür
Feryād-ı neyi şanma tehī *Şāh Muḥammed*

'Ālemde bu gün Merve ḥākı Kā'be kapuñdur
Erbāb-ı şafā secde-gehi *Şāh Muḥammed*

Eşküm yiri surḥ eyledi bu āteş-i āhuñ
İrdi göke dūd-ı siyehi *Şāh Muḥammed*

Sevmek seni cürm ise eger ḥalk-ı cihānda
Zātī kuluñuñ çok günehi *Şāh Muḥammed* (Zati I: G 119, s. 119)

2.1.1.222 Şāmī

Kınalızade Hasan Çelebi'nin tezkiresinin Merami (ö. 1574-1595) bahsinde Şam'dan gelip güzelliğiyle birçok kişinin dikkatini çektiği anlaşılan Şami adındaki bir dilberden bahsedilir:

Şâmî nâm dil-ber-i sîm-endâm kamervâr ufk-ı şâmdan tâli' ü şârik olup
menzil-be-menzil hareket ü seyr iderek Kostantiniyye-i mahmiyeyi rûy-ı bî-
nazîr ü karîni ile reşk-i sipihr-i berîn idüp bûlbûlân-ı gülistân-ı belâgat ol
zemânda gazelserâliklar ve tûtiyân-ı şekkeristân-ı fesâhat ol eyyâmda şekker-
hâliklar itdüklerinde mezbûrun bu beyti ḥüsn-i kabûl ile manzûr olmuş idi.

Beyt

Geldi ikbâl ile basdı yüzümüz üzre kadem

Eyledi Rûmı müşerref o cevân-ı Şâmî (Kınalızade Hasan Çelebi, Tezkiretü's-
şuara: Sungurhan, 2017b, s. 772)

Merami'yle aynı dönemde yaşamış Cinani (ö. 1004/1595), Nev'i (d. 940/1533-34 - ö. 1007/1599), Ravzi (ö. 1009/1600'den sonra) ve Sebzi'nin (ö. 1520-1566) şiirlerine konu olan Şami de aynı kişi olmalıdır. Özellikle Ravzi'nin gazelindeki "Bir perī zāhir olup..." ifadesi, Şami'nin, Şam'dan İstanbul'a gelişiyle benzeşmektedir:

Ey yüzi pertev-i envār-ı hidāyet *Şāmī*
Pertev-i mihr-i ruḥı şubḥ-ı sa'ādet *Şāmī*

Dem-i vaşluḥda tecellā-yı ruḥuñ şubḥ-ı şafā
Ġam-ı zūlfuñ dil-i şeydāya melālet *şāmı*

Kevkeb-i eşkümi dökseñ n'ola ey māh-liḳā
Şeb-i hecrüñ baña çün oldı kıyāmet *şāmı*

Olmaya şevḳ ile tā şubḥ-ı sa'ādet bīdār
Mümkin olsaydı eger 'āşıḳa vuşlat *şāmı*

Zulmet-i şām-ı firāk içre Cinānīyi ḳoma
Ey ruḥı tābı meh-i evc-i melāḥet *Şāmī* (Cinani: G 278, s. 607)

Dil firāḳuñda diler ol ḥaṭ-ı 'anber-fāmı
Gözedürler nitekim şāyım olanlar *şāmı*

Na'ıçeñ resmini gözler meh-i nev gibi gözüm
Gel ḳo hercālılıḳı bedr-i münīrüm *Şāmī*

Nisbetüm yok şeb-i hecrüñde ḳara günlülere
Saña *Şāmī* lakabın gerçi ḳomış bir 'āmī

Bezm-i ḥüsnüñde lebüñden içilürse n'ola cām
Rüm-ili şoḥbeti gül devri bahār eyyāmı

Gökden inmiş şanemā ḳāmetüñe ḥil'at-i nāz
Yirlü yirinde ne ḥüb olmuş anuñ endāmı

Ḳadr-i 'uşşāḳı bilür bir meh-i tābānum yok
Leyle-i Ḳadr ile Nev'ī n'ideyin bayramı (Nevi: G 555, s. 555)

Bir perī zāhir olup nām-ı şerīfi *Şāmī*
Çeşmüme ḳıldı benüm şubḥ ile bir aḥşāmı

Ḳıldı bünyād-ı cefā gerçi 'Acem mülkinde

Zulm ile yıkdı harāb eyledi Rūm'ı Şām'ı

Gün gibi rüşen ider mihr-i ruḥı āfākı
Gerçi Şāmīdür o meh-pārenüñ ey dil nāmı

Varayın bir gice aḥşamlamağa aña dimiş
Haḳ naşīb eylese görsem o mübārek şāmı

Günümüz rüz-ı sa'īd olsa görüp mihr-i ruḥın
Ravziyā gelse ne hoş idi şafā eyyāmı (Ravzi: G 627, s. 388)

Ger ḳabūl itse beni ḥıdmete ey dil Şāmī
Aña şükrāne virem Mısr u Haleble Şāmı

Añdurur la'ı lebi sāḳī içdükçe müdām
Nice elden ḳoyalum göz göre sāḳī cāmı

Şāmīnün ḡamze vü ebrūsına 'aşḳ olsun kim
Öldürür şīve vü nāzı ile ḥaşş u 'āmı

'Ālem içinde olam 'īd gibi ḥürmetlü
Şāmīnün vaşlı ile eyler isem bayrāmı

Şāmī gönderse n'ola ḡamzesi tīrin cāna
Eksük olmaz ḳulına pādişehün in'āmı

Ser-fürü itmez idüm Sebzī şeh-i baḥr u bere
Ger ḳabūl itse beni ḥıdmete bir dem Şāmī (Sebzi: G 892, s. 737-738)

2.1.1.223 Şerīfe-zāde

Tezkirelerde bu isme sadece şair Edayi (ö. 982/1574) bahsinde, Edayi'nin intisap ettiği kişi olması hasebiyle rastlıyoruz. Âşık Çelebi ondan “Mezbūr Edāyī Şerīfe-zāde –ki ḥaḳḳā erbāb-ı dīvānuñ revnaḳı ve ḥaḳḳ-ı istihḳāḳ-ı devletün müsteḥaḳḳı idi– aña ḳaşd-ı intisāb eyledi” şeklinde bahseder. (Kılıç, 2010a, s. 325) Bunun haricinde, onun arzulanan bir kişi olduğuna dair Hayali (ö. 965/1557) ve İshak Çelebi'nin (ö. 943/1537) şiirlerinden başka bir veri bulunmuyor:

Hüblar ser- 'askeri bir ḡül 'izār-ı sādeditür
Ger dilerseñ bilmege ismin Şerīfe-zādedür

Rûz u şeb her dem bisât-ı meclisinde ol mehûn
Ay ü gün şırça kadehlerdür şafağ pür-bâdedür

Ḳaddine öygündüğü içün serv-i büstân-ı cihân
Bâr-ı miḥnetden ḥalâş olmış gezer âzâdedür

Tâli ‘üm yârî kılup mihr ede ben zâra deyu
Sâyesi her gün gezer yanınca bir üftâdedür

Göricek yaşıñ seni küyuñdan ırmağ istedi
Ey Ḥayâlî demedi ol meh ki *merdüm-zâdedür* (Hayali: G 170, s. 147)

Kim olsa sevdüğü gâyet güzel mi İshâkuñ
Nazîri yok didüğinden *Şerîfe-zâde* gibi (Üsküplü İshak Çelebi: G 308/5, s. 320)

2.1.1.224 Şeyhî

Bu isimdeki, Ebussud Efendi’nin danışmendi iken genç yaşta vefat eden 16. yüzyıl şairi Şeyhi’yi (ö. 971/1563), Kınalızade Hasan Çelebi, tezkiresinde şöyle tanımlıyor:

Merhûm Sinân Efendinün ferzend-i ercmeni Hüseyin Efendinün oğludur. Nâmı Mehmeddür. Rakam-ı necâbet cebhe-i hilkatinde mektûb bir cevân-ı ma’dûd u mahsûb idi. Her-bâr merâret-i meşakkat-i taleb-i ‘irfân mezâk-ı dil ü cânına âb-ı hayât gibi lezîz ü matlûb ve beyâz u sevâd-ı kitâb nazar-ı basîretinde hatt-ı jengâr ve ruhsâr-ı pür-envâr-ı dil-berân-ı melek-dîdâr gibi mahbûb u mergûb idi. (Kınalızade Hasan Çelebi, Tezkiretü’ş-şuara: Sungurhan, 2017b, s. 484)

Bahari (d. 898 ?/1492-93? - ö. 958/1551-52) ve Lamîi’nin (ö. 938/1532)

gazellerinde ismine rastladığımız sevgili de belki Kınalızade’nin tezkiresinde övülen şair Şeyhi’dir:

Bugün ḥüsn [ü] melâḥatde hemân Şeyhîye ‘ışk olsun
Leṭâfetde ḥalâvetde hemân Şeyhîye ‘ışk olsun

Eger-çi şahn-ı gülşende biter çok serv ü gül ammâ
Reşâkatde zarâfetde hemân Şeyhîye ‘ışk olsun

Sözi rengîn sūḥan-perver güzel çok dünyede lîkin
Feşâḥatde belâgatde hemân Şeyhîye ‘ışk olsun

İñen çokdur bu ‘âlemde güzel yüzlü nigâr ammâ
Şabâhatde vecâhetde hemân Şeyhîye ‘ışk olsun

Bugün mülk-i cihân içre Bahārī taht-ı hüsn üzre
‘Adâletde sa‘âdetde hemân Şeyhîye ‘ışk olsun (Bahari: G 85, s. 200-201)

Od eyler lâlenüñ yirin gül-i ruhsârı Şeyhîñüñ
Şu ider sükkerüñ bağrın dem-i güftârı Şeyhîñüñ

Lebine cân virüp beñzer harîdâr olduğum bildi
Benümle gör ne yüzdendür bugün bâzârı Şeyhîñüñ

Urur bâzâr-ı hüsn içre cân tâvûsıdur cevlan
İder kebk-i hırâmânî hacı-reftârı Şeyhîñüñ

Bahariyyât-ı hüsn okur ruğından ‘andelîb-i dil
Ne hoş mecmû‘adur rengîn ruğı gülzârı Şeyhîñüñ

Tagılsa tûr-veş tañ mı dil-i şad-pâre-i ‘uşşâk
Tecellî nûrıdur el-hâk bugün didârı Şeyhîñüñ

Mürîd olur görüp her cân ruğında nûr-ı îmânı
Ne kâfirdür nihân gözden saçı zünnârı Şeyhîñüñ

‘Aceb mi zerd ü zâr olup ‘aşâyâ düşse nergis-vâr
Şu dil kim Lâmi‘î oldı gözi bîmârı Şeyhîñüñ (Lamii: G 283, s. 273)

2.1.1.225 Şifâ Kânûn

Zatî’nin bir gazelinde konu edilen bu isimdeki müzisyen-sevgili için bkz. 3.

Bölümün “Müzisyen” kısmı.

Ne derdine devâdur ‘âşıkun *muṭrib Şifâ Kânûn*
Virür emrâzına çengününde ammâ kim şifâ kânûn (Zatî III: G 1069/1, s. 41-42)

2.1.1.226 Şükrî

Bu isimdeki sevgiliye Amri (ö. 930/1523-24?) ve Zatî’nin (ö. 953/1546) gazellerinde rastlıyoruz:

Yine bir şekkerin haber didiler
'Amrî'yi Şükri'yi sever didiler

Gördüm ol dilberi öpem didüm
'Aşıka gördüğü yeter didiler

Kimse kucmaz mı ol miyânı didüm
Kimse kucmaz meger kemer didiler

Ne didilerse didiler 'Amrî
Görmedük bunca sîm-ber didiler (Amri: G 34, s. 70)

Yine bir pâdişâha bendeyem dirler aña Şükri
Şekerden tatlu anuñ hân-ı 'ışkınuñ baña şükri

Baňa vâcib olubdur kahrına şükr eylemek anuñ
Muhammed ümmetine nitekim lutf-ı Hudâ şükri

Dehânından nitekim tûtî-i gûyâlaruñ şekker
Zebânımdan bi-hamdillah ki düşmez dâ'imâ şükri

Sirişküm durre garķ eyler beni göz yumup açınca
Senüñ deryâ-yı 'ışkınuñla olaldan âşinâ Şükri

Namâz-ı şükr kılsam nola varup ben aña karşı
Tavâf-ı Ka'be-i küyüñ virür kalbe şafâ Şükri

Fakîre el virür devlet benümçün okınur hutbe
İderse 'id-gehde el uciyle merhabâ Şükri

Ayıtmış secde-i şükr eylesün ben şakirem andan
'İnâyet irdi Hağdan eyle turma Zâtî'yâ şükri (Zati III: G 1807, s. 512)

2.1.1.227 Tâcî

Bu isimdeki sevgilinin, tespit edilebildiği kadarıyla sadece Zati'nin bir gazelinde yer aldığı görülüyor:

Şol güzeller tâc-dârı ki_adı anuñ Tâcîdür
Başum içün ayağı toprağı başum tâcîdur

Mâh-rûlar gün yüzün seyr itmege pür-şevkdür
Nite kim mihr-i cihân-tâbuñ kamer muhtâcîdur

Acı dilli düşman ile tatlu tatlu söyleşür
Ol şeker-leb 'âşık-ı şîrîn-kelâmı acîdur

Kākülün kullābı havfindan nehengün serverā
Zehresi çāk oldı deryālar anuñçün acıdur

Leblerün vaşında cānā Zātī'nün eş'arını
Dir gören Zātī'ye şekker-rız ü yā halvācıdur (Zati I: G 282, s. 282)

2.1.1.228 Tāhir

Bu isimdeki sevgilinin, tespit edilebildiği kadarıyla sadece Zati'nin gazelinin bir beytinde yer aldığı görülüyor:

Añup şafā ile lebin ol hūb Tāhirün
Ey dōstlar bu qalbūme şāfi şafā virün (Zati II: G 752/1, s. 256)

2.1.1.229 Tatar Memi

Abdi ve Lamii'nin Tatar Memi adlı mahbub yüzünden çekişip birbirine hicivler yazdıkları, bu çekişmenin Abdi'nin ölümüyle sonuçlandığı, bu bölümün “Abdi Çelebi” kısmında anlatılmıştı. Bu başlığın konusunu oluştursan Lamii'nin, Tatar Memi için söylediği aşağıdaki gazeldir. *Meşā'irü's-şu'arā*'nın Lamii (ö. 938/1532) bahsinde Lamii'nin ömrünün sonlarına doğru Tatar Memi için söylediği bu gazelin yarattığı etkiler ve Tatar Memi'nin akıbeti şöyle anlatılır:

Huzūr-ı kalb ü ferāğ-ı bāl, cem'iyet-i hātır u şafā-yı hāl ile 'ilm ü 'ibādete meşgūl iken āhir 'ömrinde *Tātār Memi* demekle ma'rūf bir cevāna ba'z-ı yārān ibrāmıyla bir gazel didi ki maṭla'ı budur.

Maṭla'

Qaşı kemān müjesi tır ü gamzesi hancer
Tātār Memi gibi var mı cihānda bir dil-ber

Dil-berün 'uşşākı vü hevādārı, huşušan İslī 'Abdī demekle ma'rūf 'āşık-ı serdārı reng-pezīr olup merhūmı garīb hicivler ve galīz şetmler ile āzürde itdiler ve halkuñ seng-i ta'nı ile zaḥm-hürde itdiler. Hikmet Allah'ıñ mezkūr İslī 'Abdī daḥı çok zemān geçmeden 'ömr ü manşıbdan ber-hürdār olmadan fevt oldı. Tātār Memi daḥı mülāzım olup kāzī olduğdan soñra kil-k-i ezel taḥriri ile 'avārız içün vārid olan hükme qalem qatup yigirmişeri yigirmi beşer itdügi

ecliden il issi tıyup anı tıutup bu dest-dırāzlıđına rızā virmeyüp elin kesmek
kaşđ itdiler. *El benüm etek senüñ* diyü her kimüñ dāmenine el şındı ise *el*
içün ağlayan gözsüz kalmış elümden gelmez diyü mu‘ın olmayup āhir elden
fā‘ide yoğduğın bilüp bī-yār u bīmār tek ü tenhā bir aķçasuz vü pulsuz
hıdmetkārsuz u kolsuz terk-i diyār idüp ile‘l-ān nām u nişānı nā-peydādur.
(Aşık Çelebi, Meşairü’ş-şuara: Kılıç, 2010b, s. 746-748)

Kınalızade Hasan Çelebi’nin tezkiresinin Abdülvehhab (ö. 943/1536)

bahsinde de onun Tatar Memi’ye olan düşkünlüğü ve Lamii’nin gazeliyle olayların
başlaması şu şekilde anlatılır:

Her kanda bir serv-i gül-’izâr görse elbette ana hevâdâr olup fâhte-misâl her
gice bir serv-i gülzâr-ı cemâlün koynına girmeyince olmaz ve zer kemeri gibi
her gün bir sîm-beri der-kenâr idüp câmesi gibi der-âgûş itmeyince cânı
gelmez idi. Âhir-i kâr tatar-ı ecel u ‘asker-i fenâ mülket-i hayâtı târâc u
yagmâ idüp merhûm-ı merkûmun sebab-i vefâtı *Tatar Memi* demekle meşhûr
kendinün bir dil-ber-i şîrîn-harekâtı olmuştur. Tafsîl-i hâl bu minvâl üzre
olmuştur ki âsmân-ı ma’ârifün bedr-i lâmi’ ve hûrşîd-i sâtî’i meşâyih-i
‘aliyye-i nakş-bendiyyeden merhûm Lâmi’î mezbûr yıldızı alışur ve
muhâvere vü latîfesi barışur idi. Ol eclden hâtırı için Tatar Memi nâmına bir
gazel dimişdür ki matla’ı budur.

Matla’

Kaşı kemân müjesi tîr ü gamzesi hançer
Tatar Memi gibi var mı cihânda bir dil-ber (Kınalızade Hasan Çelebi,
Tezkiretü’ş-şuara: Sungurhan, 2017b, s. 539)

Lamii’nin, matlaı tezkirelerdekinden hafif farklılıklar gösteren söz konusu
gazeli şudur:

Kaşı kemân müjesi tîr ü gamzesi hançer
Güzel Memi gibi ‘âlemde var mıdır dil-ber

Egerçi āhu-yı Tatardur o çeşm-i siyâh
Velik her dem içre şîr gibi hûn-i ciger

İderdi nāfe-i çîn gül gibi yakasın çāk
İletse şemme-i bûyın Hıtaya bād-ı şehir

Nihāl-i kıddine nāhl-i bülend okurdum anuñ
Yilinden āhumuñ ol serv egile idi eger

Ğubār-ı pâyın umup rāha göz diker nergis
Degülse dīde-i ‘uşşāk vardur anda nazar

Hayādan olsa gül ü lāle tañ mı ğark-ı ‘arak

Bu yüzden oldu çü meh-veş ‘ızārı tāze vü ter

Göreydi Lāmi ‘iyā ol lebūñ leṭāfetini
Kāla dehānın açup piste cān eride şeker (Lamii: G 105, s. 224)

2.1.1.230 Tayfūr

Bu isimdeki sevgili, tespit edilebildiği kadarıyla sadece Behiştî’nin (ö. 979/1571) bir gazelinde konu edilmektedir:

Gel ey şūfī siyāhın görmek isterseñ eger nūruñ
Cemāli Ka‘besinde kākūlin seyr eyle *Tayfūr*’uñ

Dil ü cān ortaya almış hayāl-i hālūñi gözler
Eline gūyiyā bir dāne girmişdür iki mūruñ

Hayālūñ dīki düşmenden kesilmez çāresiz kaldum
Vücūdı hānesin yakmağa bārī olsa destūruñ

Enār u sīb u engūruñ yetişmiş lā-nazīr olmuş
Cemālūñ bāğı üzre ben olaydum bārī nāṭūruñ

Halel gelmez Behiştī nazmuña ṭa‘n eylese nā-dān
Ne ğam şeyṭān ḥarābına dürişse beyt-i ma‘mūruñ (Behiştî: G 276, s. 257)

2.1.1.231 Topcızāde

Bu isimdeki sevgiliye, tespit edilebildiği kadarıyla sadece Ravzî’nin (ö.

1009/1600’den sonra) bir gazelinde rastlıyoruz:

Başladı *Topcızāde* dahı tıfl iken hele
Yıkmaga dil ḥişārını yap yap ḥarāb idüp

Vaşfinda zülfinūñ yine ‘allāme-i ḥired
Bir hoş risāle yazdı niçe faşl u bāb idüp

Fürkat şebinde Ravzî’nūñ od eyledūñ yirin
Çak böyle her gün aña n’idersin ‘azāb idüp (Ravzî: G 101/3-5, s. 173)

2.1.1.232 Tırnuş

Bu isimdeki sevgiliye, tespit edilebildiği kadarıyla sadece Sebzi'nin (ö. 1520-1566)

bir gazelinde rastlıyoruz:

Şimdi çek ey dil hele cevr ü cefâsın *Tırnuş*'uñ
Bir gün ola göresin mihr ü vefâsın *Tırnuş*'uñ

*Tırnuş*uz hizmetde diyü gülşen-i kûyında âh
Biñ var ola eyleyen vaşlı hevâsın *Tırnuş*'uñ

Cennetüñ havrâsına kılmazdı hergiz hasretüm
Süre bilsem olmadın zevk u şafâsın *Tırnuş*'uñ

Gözüme karşı benüm koşduğı içün dâ'imâ
Pârelerdüm destüme girse kabâsın *Tırnuş*'uñ

Bunca 'id oldı ser-i kûyında tırdum zâr olup
Görmedüm bir ucıyla merhabâsın *Tırnuş*'uñ

Her ser-i mû cismüm üzre bir dil olsa Sebziyâ
Gice gündüz eylesem medh ü şenâsın *Tırnuş*'uñ

Ger bahâ isterse vaşlınuñ metâ'ına dilâ
Sezmezem kim yitire kimse bahâsın *Tırnuş*'uñ (Sebzi: G 409, s. 474)

2.1.1.233 Üskübi

Üskübi ismindeki sevgili, Ubeydi'nin (ö. 981/1573) aşağıdaki muhammesinde konu edilmiştir:

Görüp tarz-ı nev-nidānuñ senüñ ey pāk-tābānum
Çeküp çāk eyledüñ deşt-i belā giryānum
Perīşān oldı destāruñ gibi 'aql u dil ü cānum
Benüm serv-i bülendümsin efendim pehlevendümsin
Benüm sultānum *Üskübicegüm* āşüb-ı devrānum

Görinen hāl-i miskisüñ mi yahūd ey perī-şüret
Kitāb-ı hüsnüñe mihr-i kabül urdı yed-i kudret
Cemālüñ levhini seyr idenüñ 'aqlın alur hayret
Benüm serv-i bülendümsin efendim pehlevendümsin
Benüm sultānum *Üskübicegüm* āşüb-ı devrānum

Ruh-ı rahşānuñ ey kaşr-ı cihān-ı nūr-ı Meḥmed'dür
Dehānuñ nüktesi güyā ki remz-i mīm-i Aḥmed'dür

‘Ubeydī nola derse kākülüne ‘ömr-i sermeddür
Benüm serv-i bülendümsin efendim pehlevendümsin
Benüm sultānum Üskübicegüm āşüb-ı devrānum (Ubeydi: Muhammes-i
Mütekerrir 13, s. 34-35)

2.1.1.234 Vāhid

Bu isimdeki sevgilinin, Cinani’nin (ö. 1004/1595) iki gazelinde konu edildiğini
görüyoruz:

Dile biñ zaḥm urup müjgān-ı *Vāhid*
Helāk itdi beni peykān-ı Vāhid

Ḥayāl-i ‘arızı çıkmaz gözümde
Göñülden gitmez oldı ān-ı Vāhid

İder biñ mürde-i hicrānı ihyā
Dilā bir luṭf ile iḥsān-ı Vāhid

Ġamuñ dil ḥānesinde mu‘tekifdür
Yeter ol tekyeye miḥmān-ı vāhid

İki dilber sever ol dir imişsin
Beni öldürdi ol bühtān-ı vāhid

Cinānī vaşf-ı yāri nazm idelden
Olupdur her sözi dīvān-ı vāhid (Cinani: G 24, s. 475-476)

İ‘tidāl-i elif-i ḳaddi anuñ şāhiddür
Ki bugün ḥüsn ile bir dāne olan *Vāhiddür*

Nefs-i vāhid geçerüz yār ile biz mütteḥidüz
Bu cihetden bize hep ḥalḳ-ı cihān ḥāsiddür

Naḳd-i cānı virürüz gerçi meṭā‘-ı vaşla
Yārdan bey‘-i vefā fikri velī fāsiddür

Ser-i kūyūnda kemāline irişdi ‘uşşāk
Döstüm düşmeni ‘add eyleme kim zā’iddür

Ey Cinānī mey imiş ḳalīb-ı efsürdeye rūḥ
Cām ile bādeye meyl eylemeyen cāmiddür (Cinani: G 41, s. 484)

2.1.1.235 Vefā

Bu isimdeki sevgiliye, tespit edilebildiği kadarıyla sadece Cinani'nin bir matlaında rastlamaktayız:

Dilā ol bī-vefā kim nām-ı şīrīnin *Vefā* dirler
Vefānuñ adı vardur anda ğāyet pūr-cefā dirler (Cinani: Matla 50, s. 641)

2.1.1.236 Velī

Bu isimdeki sevgililerin Sebzi (ö. 1520-1566), Zati (ö. 953/1546) ve Sehi Bey'in (ö. 955/1548) şiirlerinde konu edildiğini görüyoruz. Sebzi'nin gazelindeki Velī'nin vaaz verdiği anlaşılıyor:

Bāğ-ı hūsn içre olaldan gül gibi ra' nā *Velī*
Eyledi 'āşıkların bülbül gibi şeydā *Velī*

Gördüğüm yokdur velāyetde diyü her şubh u şām
Çağrışup feryād idüp 'āşıkларуñ dir yā *Velī*

Kürsiye çıkup ser-āğāz eylese Dāvūd-vār
Mürdeler ihyā ider Hızır u Mesīh-āsā *Velī*

Düşse ayağıña seccāde gibi kūtḥ-ı zamān
Āsitānuñda yüzün döndürmeye aşlā *Velī*

Kaṭre kaṭre hūn olup kirpiklerümden dökilür
La' l-i nābuñdan cüdā nüş eylesem şahbā *Velī*

Nāz ile ğamzeñ süzüp sihr ile diller almada
Görmedüm sencileyin bī-mişl ü bī-hemtā *Velī*

Gülşen-i kūyuñda görüp Sebzī-i bīmāruñı
Bir nazar kıl lutf ile ey gözleri şehlā *Velī* (Sebzi: G 827, s. 702)

Şehr içinde bir meh-i bürc-i melāḥatdür *Velī*
Māh-rūlar arasında ğāyet āfetdür *Velī*

Pāyına akıtdı ser-cümle vilāyet ehlini
Haḫ budur kim server-i ehl-i velāyetdür *Velī*

Yüzünü gösterse gönlüm ğayrıya meyl eylemez
Türkürür akar şuyı şāhib-kerāmetdür *Velī*

Misl-i kākül bir büt-i Çin ü Hıfāsın bī-naẓīr
‘Āşık-ı miskīne cevruñ bī-nihāyetdür Velī

Bī-‘ināyetlerde gözler görmemişdür ‘aynuñı
Hışm-ı çeşmüñ ‘āşıkā ‘ayn-ı ‘ināyetdür Velī

Pādişāh-ı ‘ışkuñuñ oldum nedīmi cān ile
Bī-vefālar sevmeküñ soñı nedāmetdür Velī

Sīnesinde sen şeh-i çāpük-süvāruñ ‘ışkına
Zātī’ye biñ na‘l kesmek dāl-i devletdür Velī (Zati III: G 1640, s. 408)

Şol gözi nergis boyı serv itdi ‘uşşākın deli
Bāğ-ı hüsñüñ olalı görür gözi tutar eli
Dimesin mi baş egüp her gonca-leb aña belī
Gül-şen-i hüsñ içre bir serv-i dil-ārādur Velī

Alçaq itdi yalımın servüñ boyı reftārda
Goncaya ağız mı açdurur lebi güftārda
Bitmeye bir gül yüzi gibi dañi gül-zārda
Gül-şen-i hüsñ içre bir serv-i dil-ārādur Velī

Lāle-zār-ı hüsñüñüñ şeydāsı olmışdur çemen
‘Ārızından cerr ider reng-i leṭāfet yāsemen
Nice hayrān olmasun ḳaddine serv-i nārven
Gül-şen-i hüsñ içre bir serv-i dil-ārādur Velī

Çeşm-i mesti ḡamzesi pür-fitne vü āşūbdur
Nāzı nāzūkdür anuñ her şīvesi mergūbdur
Sev ḡoñūl ol bī-vefā dil-dārı ḡāyet hūbdur
Gül-şen-i hüsñ içre bir serv-i dil-ārādur Velī

Bāğ-ı hüsne fer viren gül-ruḡlarınıñ alıdur
Nergisi bī-hvāb iden ala gözinüñ alıdur
Ḡamzesi tīrinden ey dil sende hişşe alıdur
Gül-şen-i hüsñ içre bir serv-i dil-ārādur Velī

Şun‘-ı luṭfindan yaratmış Ḥaḳḳ zihī hüsñ zihī
Kim ider şermende zībā ṭal‘atı mihr ü mehi
Ol cemāl-i pür-kemāli nice medḡ itsün Sehī
Gül-şen-i hüsñ içre bir serv-i dil-ārādur Velī (Sehi Bey: Murabba 4, s. 332-333)

2.1.1.237 Yahyā

Bu isimdeki sevgililerin, İshak Çelebi (ö. 943/1537), Sebzi (ö. 1520-1566) ve Zaifi'nin (ö. 964/1557) gazellerinde konu edildiğini görüyoruz. Bu sevgililerin kimlikleri hakkında bilgimiz olmamakla birlikte tezkirelerde aynı dönem şairlerinden Nev'i (d. 940/1533-34 - ö. 1007/1599), beyazlığından dolayı Sütü Pirinç lakaplı İlmi-i Sani (ö. 975?/1568'den önce), Taşlıcalı Yahya (ö. 990/1582) ve Lisani'nin (ö. 1018/1609) adlarının Yahya olduğu belirtilmiştir.

Gün gibi rüşen degül midür ne hâcet gizlemek
Sevdüğün İshāk *Yahyā* olmasun öldür beni (Üsküplü İshak Çelebi: G 295/5, s. 311)

Olaldan çeşmümeñ manzûr *Yahyā*
Göñül oldu cihân hâkına rüsvā

Kemān-keş kaşlarının okı için
İderler birbiriyle hâk gāvā

İdelden sînemi ta'lim-hâne
Olupdur kirpigi ok u kaşı yā

Lebidir gördigini hâkı gördi
İdüben reşk çıktı göge 'İsā

Eger cennetde dîdār ister iseñ
İdeyin ta'lim-hānesini me'vā

Girüben bāğ-ı vaşluña raķībūñ
Lebūñ şeftālüsini yiye eyvā

Yiterdi Sebziyā sehm-i sa'âdet
İdeydi zahm-ı tîri sînede cā (Sebzi: G 7, s. 253-254)

Oldı çün dürc-i şeker gonce-femi *Yahyānuñ*
Hayy ider mürdeleri 'İsā demi *Yahyānuñ*

Kodı bād-ı seheri bencileyin sevdāda
Tāb-dār olalıdan zülfi hamı *Yahyānuñ*

Dem-be-dem ağzuma söger leb-i şîrîni ile
Dāyimā baña irişür keremi *Yahyānuñ*

Cismümi gamzesi tîri ile pür-hûn eyler

‘Acebā çeşmi nemi gördi nemi Yaḥyānuñ

Seyr ider kevni Zā‘ifî olup āşüfte-dil
Düşeli gönline zülfeyn-i ğamı Yaḥyānuñ (Zaifi: G 192, s. 156)

2.1.1.238 Ya‘kūb

Bu isimdeki sevgililerin Hayali (ö. 965/1557), Livayı (ö. 974’ta sağ/1566-67’de sağ)
ve Sehi Bey’in (ö. 955/1548) şiirlerinde yer aldığını görüyoruz:

Beni kul etdi ‘aşkına bugün bir şāh-ı Ken‘ānī
Mübārek ismidür Ya‘kūb u kendü Yusuf-ı şānī

Nola ser-defter-i hūbān-ı ‘ālem olsa ol server
Melāḥat nāmesi şimdi anuñla buldı ‘unvānı

Baḥa dil uzadur ey ğonce-i nev-rüste her bir hār
Varup seyrān edersem sensizin şāhn-ı gülistānı

Görenler nīlgūn dūlbend ile ol yār-ı meh-rūyı
Şanur dördüncü kat gökden göründi mihr-i raḥşānı

Helāk etdün Ḥayālīyi ümīd-i vaşl ile āḥır
Niçün yok yere öldürdün be hey kāfir müselmānı (Hayali: G 620, s. 304)

Kelām-ı la‘l-i dürr-bārı revāndur ḥüsn-i Ya‘kūb’uñ
Bedī‘-i ḥüsnī Yūsuf’dan beyāndur ḥüsn-i Ya‘kūb’uñ

Kemāl-i aḥsen-i takvīmine şāhiddür Allāh’um
Berāt-ı ḥüsne ebrūsı nişāndur ḥüsn-i Ya‘kūb’uñ

‘Aceb olmaz nihān olsa dehānı zerre-veş anuñ
Cemāli ay-ile günden ‘ayāndur ḥüsn-i Ya‘kūb’uñ

Su’āl eylemege ne-y-di cevābında gümānum var
Leb-i mercān-ı dürr-kārı ne cāndur ḥüsn-i Ya‘kūb’uñ

Niçe Rüstemleri kahr-ile bakdukca zebūn eyler
Nerīmān’dur gözi ya Kāhraman’dur ḥüsn-i Ya‘kūb’uñ

Tamāmdur her yeri bir kılca yokdur eksügi iy dil
Eger var-ise bir şüpheñ miyāndur ḥüsn-i Ya‘kūb’uñ

Livāyī bülbül-i nālānıdur ol ğoncanuñ gūyā

Ruḥ-ı zībāsı gül-berg-i cināndur ḥüsn-i Ya'küb'un (Livayi: G 259, s. 340-341)

Sev gönül şol bî-vefâ dil-dârı gâyet ḥübdur
Nâzı nâzükdür anuñ her şivesi mergübdur
Tâzeler de gerçi her bir *sâde-rû maḥbûbdur*
Şimdi ḥüsn iklîmine sultân olan Ya'kûbdur

Ol perî-rû bâğ-ı ḥüsnüñ bir gül-i ḥandânıdur
Dil nice meyl itmesün la'line âdem cânıdur
Mısr-ı ḥüsnüñ ey gönül ol Yûsuf-ı Ken'ânıdur
Şimdi ḥüsn iklîmine sultân olan Ya'kûbdur

Bunca 'izz ü nâz ile ol ḥüsn ilinüñ şâhıdur
Hem vefâ vü mihr ile gökler yüzünüñ mâhıdur
Kendüzi bir *beg* güzeldür ḥüblar sipâhıdur
Şimdi ḥüsn iklîmine sultân olan Ya'kûbdur

Ḥâk-i pâyı ırmeyen gül-şen şakın gül-şen degül
Cân virüp yolında toprağ olmayan ten ten degül
Ḥalk-ı 'âlem zülfünüñ efgendesı bir ben degül
Şimdi ḥüsn iklîmine sultân olan Ya'kûbdur

Ol güzeller şâhınıñ inmiş güzellik şânına
İns ü cin şaf bağlayup karşı durur dīvânına
Vaşfını bilmek dilerseñ bak Sehî dīvânına
Şimdi ḥüsn iklîmine sultân olan Ya'kûbdur (Sehi Bey: Murabba 2, s. 331)

2.1.1.239 Yorgi

Sebzi'nin (ö. 1520-1566) meyhanede çalışan Yorgi isimli sevgiliye yazdığı anlaşılan gazelinin tamamı için bkz. 3. Bölümün "Muğbeçe/Saki" kısmı.

Gök altında nazîrünü yok bugün ey meh-likâ *Yorgi*
Virür cām-ı lebün 'âşıqlara zevk u şafâ *Yorgi* (Sebzi: G 821/1, s. 698)

2.1.1.240 Yûsuf

Bu yaygın isimdeki sevgililer için söylenmiş birçok şiir bulunmaktadır.

Tezkirelerden de bazı şairlerin bu isimde sevgililerinin olduğunu öğreniyoruz.

Örneğin Âşık Çelebi, şair Husrev'in (ö. 1004/1595-96) Yusuf adındaki sevgilisi

Avretpazarı'na gelmeyince aşağıdaki beyti söylediğini kaydeder:

Yūsuf nām dil-beri bir gün 'Avretbāzārı'na gelmedükde dimişdür.

Beyt

Zindān olursa tañ mı benüm başuma cihān

Bāzāra gelmedi bu gün ol Yūsuf-ı zemān (Âşık Çelebi, Meşairü'ş-şuara:

Kılıç, 2010c, s. 1531)

Gelibolulu Mustafa Âli de tezkiresinde şair Günahi'nin (ö. 988/1580/81),

Husrevzade Yusuf adındaki bir civana âşık olduğunu yazar:

Sene sittin ve tis'a mie târîhinde mevlevî külâhı ile Gelibolıya geldi. Hattâ anda *Husrevzāde Yūsuf-nām bir şîrîn-leb cevāna Ferhād-vār 'âşık-ı mecnûn oldı*. Ba'de zamānın vaṭan-ı aşlîsi civārındaki Selānîkde cihet-i ta'rîfe ḳanā'at eyledi. Bu kere sâde-rûları ta'rîfe naşb-ı nefis idüp ğazeller söyledi. Ve ba'zısına fenn-i fûrs ta'lîmin eyledi. (Gelibolulu Mustafa Âli, Künhü'l-ahbar: İsen, 2017, s. 199)

Bu isimdeki sevgililere Livayı (ö. 974'te sağ/1566-67'de sağ), Manastırlı

Celal Bey (d. 922-924/1517-1519 - ö. 982?/1574?), Muidi (ö. 994/1585-86), Nevi (d.

940/1533-34 - ö. 1007/1599), Nihani (ö. 925/1519), Sebzi (ö. 1520-1566), Şem'i (ö.

936/1529-30), Ubeydi (ö. 981/1573), Yakini (ö. 976/1568/69), Zati (ö. 953/1546) ve

Ravzi'nin (ö. 1009/1600'den sonra) şiirlerinde rastlıyoruz.

Tübā-yı cān mı ol ḳad-i ra'nāsı *Yūsuf* uñ

Serv-i revān mı ḳāmet-i bālāsı *Yūsuf* uñ

Her kim görürse yüzünü bu ḥüsn ü ḥulḳ-ile

Ola 'azîz-i Mısr-ise lālāsı *Yūsuf* uñ

Dürc-i şadefde lū'lū'-i lālā olur ḥacıl

Güftāra gelse la'l-i güher-zāsı *Yūsuf* uñ

Ken'ān-ı dilde olsa n'ola müjdegāna bu

Erdi meşāma bûy-ı temennāsı *Yūsuf* uñ

Ya'ḳûb-ı dil yumışdı elin dîdeden velî

Erdi ḳamîş-i kuḥl-ı müdāvāsı *Yūsuf* uñ

Güyā Züleyḥa'dur ditirer *Yūsuf* üstine

Gül ruhlarında zülf-i semen-sāsı *Yūsuf* uñ

Gül ruhların Livayî gibi vaşf ider kanı
Çokdur egerçi bülbül-i gūyāsı Yūsuf' uñ (Livayi: G 258, s. 340)

İdeli hecrüñ beni giryān benüm Yūsufcuğum
Raħm iderler ħālūme iħvān benüm Yūsufcuğum

Mā-ħaşal 'aks-i ħayāl-i mihr-i ħüsnüñle senüñ
Dīdem olmışdur çeh-i Ken'ān benüm Yūsufcuğum

Āşinā iken beni yād itmedüñ yād eyledüñ
Mısr-ı ħüsne olalı sulţān benüm Yūsufcuğum

Yaşımı kanlu çıkardı rüz-ı hecrüñde raķīb
Eyledi bir merdüme bühtān benüm Yūsufcuğum

Ağlamakdan gözlerüm Ya'ķüb-veş oldı sefīd
Ĥālūme ağlar gören insān benüm Yūsufcuğum

Sa'yüm oldur 'aşķuñı ağıyārdan iħfā idem
Eyleme ħalka beni destān benüm Yūsufcuğum

Dür olalıdan cemālūñden Celālī çākerüñ
Oldı cismi cānına zindān benüm Yūsufcuğum (Manastırlı Celal Bey: G 399, s. 497)

Tā ki cāna od şalup yaķdı hevāsı Yūsuf' uñ
Nīl idüpdür gözlerüm yaşın cefāsı Yūsuf' uñ

Çün melāĥat Mısrı'nuñ taĥtında sulţāndur bugün
Tan degül ħalk-ı cihān olsa gedāsı Yūsuf' uñ

Dīn ü dil naķdin virüp yağmāya mest eyler beni
Göz ucıyla uğrın uğrın merĥabāsı Yūsuf' uñ

Müşterīyem gerçi eşķ-i çeşm ü rüy-ı zerd ile
Veh ki sīm ü zer degül dirler behāsı Yūsuf' uñ

Zerre deñlü görmedüm 'āşıķlara mihr itdüğün
Ağzı gibi var ise yokdur vefāsı Yūsuf' uñ

Yād iken çok luţf iderdi şimdi baķmaz yüzüme
Ne belā idi ki oldum āşnāsı Yūsuf' uñ

İy Mu'īdī ĥāţıruñ niçe ri'āyet kıla kim
Yalıñuz bir sen degülsin mübtelāsı Yūsuf' uñ (Muidi: G 253, s. 246)

Melâhat mısırınıñ sultân-ı ‘âlî-şânıdur *Yūsuf*
Leţâfet göklerinüñ kevkeb-i rahşânıdur Yūsuf

Elinde mu‘ciz-i Mūsâ haţı Hızr u lebi ‘İsâ
Göñül Ya‘küb-ı nâ-bînâ meh-i Ken‘ân’ıdur Yūsuf

Kosunlar buğz u kîni hūblar inşâfa gelsünler
Birâderler güzellik tahtınıñ sultânıdur Yūsuf

Ağarsa giryeden çeşmüñ gözet lutfın melûl olma
Ezelden ehl-i derdüñ derdinüñ dermânıdur Yūsuf

Tırâş itdi göñülden ğayr resmin tîğ-i bürrânı
Vücûdum defterinüñ Nev‘iyâ ‘unvânıdur Yūsuf (Nevi: G 215, s. 358)

Görince ğamzesini *Yūsuf*’uñ ciger delinür
Dili cerâhat olur dilberi *Sinân* olanuñ (Nevi: G 255/2, s. 382)

Varma yabana şaķın şüh-ı cihānum *Yūsuf*
Kurd alur sen kuzuyu tâze cevānum Yūsuf

Gülşen-i vuşlatuñı düşmana ihsân idüp
Salma zindân-ı firâķa beni hānum Yūsuf

Yer ü gök olsa terâzū çekile çekmekden
Çekdigüm bâr-ı ğam-ı mihrüñi cānum Yūsuf

Geceler ‘âlem-i ru’yāya düşer nice ‘azîz
Görmek için seni ey rûh-ı revānum Yūsuf

Göñli Ya‘kübünü inletme Nihānî kuluñuñ
Şeh-i gül-pîrehenüm ğonce-dehānum Yūsuf (Nihani: G 75, s. 135)

Gel ey dil Mısrı’nuñ sultânı *Yūsuf*
Bu cān Ya‘küb’ınıñ cānânı Yūsuf

Gören dir ‘aks-i ruhsāruñ görende
Müşerref eylemiş meydânı Yūsuf

Nigāh itmez olaldan ğayrı yāra
Züleyhâ-yı dilüñ cānânı Yūsuf

N’ola seyr eyler ise Nîl-i eşküm
Kenār-ı Nîl olur seyrân-ı Yūsuf

Çü düşdüñ ‘aşķına şabr-ı cemîl it
Vişâle irişe hicrân-ı Yūsuf

Elin kesdi görenler hayretinden

Göñül olsa n'ola kırbān-ı Yūsuf

Hayālî olsa n'ola Sebzî dilde
Maķām itmedi mi zindānı Yūsuf

Eger pirāhenüñ bŷyın işitse
Açılır çeşm-i cānum ānî Yūsuf (Sebzi: G 349, s. 442)

Ān u hŷsnine revān virmege ister cānı
Kim ki seyr eyler ise nāz ile *Yūsuf* hānı

Bir güzeldür ki dilā Mısr-ı melāhatda bu gün
Cān ile görse anı Yūsuf olurdı şānî

Yūsufı gören elin kesdiyise hayretde
Oldı 'aşkına bunuñ halk-ı cihān kırbānı

Yūsufını nice sevdi ise Ya'ķŷb gibi
Bir nefes ayrılamaz şöyle sever cān anı

Sebzîyā 'āşık iseñ şabr-ı cemîl it yŷri var
Ger dilerseñ ki vişālŷm irişe hecr ānı (Sebzi: G 891, s. 737)

'Ālemŷñ hŷsn-ile sen cānānısın *Yūsufcuğum*
La'l-i cān-bahşuñla cānlar cānısın Yūsufcuğum

Ben senŷñ Ya'ķŷbunam derd ŷ belā vŷ hŷzn-ile
Sen güzellik mŷlkinŷñ sultānısın Yūsufcuğum

Māh-rŷlar arasında gün gibi bir dānesin
Şimdi şehrŷñ āfet-i devrānısın Yūsufcuğum

Secde itse mihr ŷ meh n'ola ayağın tozına
Mısr-ı hŷsnŷñ Yūsuf-ı Ken'ānısın Yūsufcuğum

Vaşluña cānlar virŷp n'ola idersem ārzŷ
Hasta gönlŷm derdinŷñ dermānısın Yūsufcuğum

Bŷlbŷl-i şŷrîde-veş inîletme her dem zār u zār
Gŷlşen-i hŷsnŷñ gŷl-i handānısın Yūsufcuğum

Şem'-i-yi bî-çāreden men' eylemezsın la'lŷñi
Hāşa lillāh sen mŷrŷvvet kānısın Yūsufcuğum (Şem'i: G 120, s. 509-510)

Varma yābāna şaķın şŷh-ı cihānum *Yūsuf*
Kurd alur sen kızuıyı tāze *cevānum* Yūsuf

Gülşen-i vuşlatuñı düşmene ihsân idüp
Şalma zindân-ı firâka beni hânum Yūsuf

Yir ü gök olsa terāzū çekile çekmekden
Çekdüğüm bār-ı ğam-ı mihrüñi cānum Yūsuf

Giceler ‘ālem-i rü’ yāya düşer nice ‘azīz
Görmek için seni ey rûh-ı revānum Yūsuf

Göñli Ya ‘kūb’ını inletme ‘Ubeydī kuluñuñ
Şeh-i gül pīrehenüm gonca-dehānum Yūsuf (Ubeydi: G 152, s. 114)

Leṭāfet bāğınuñ serv-i semen-sīmāsıdur *Yūsuf*
Melāḥat gülşeninüñ bülbül-i zībāsıdur Yūsuf

Anuñ devrinde batdı yıldızı her māh-ruḥsāruñ
Güzellik burcunuñ mihr-i cihān-ārāsıdur Yūsuf

Cemālūñde görinen lem ‘a-i nūr-ı Hudā ḥaqqı
Kaşuñ ‘īd-i duhānuñ ğurre-i ğarrāsıdur Yūsuf

Belā Ken ‘ānınuñ ben hüzn-ile Ya ‘kūbuyam gūyā
Cemāl iklīmınüñ sulṭān-ı bī-hem-tāsıdur Yūsuf

Yakīnī gülşen-i ‘ışkında ben bir bülbül-i zāram
Leṭāfet mısırnuñ tūṭı-i şekker-ḥāsıdur Yūsuf (Yakini: G 89, s. 203)

Gel ey Ya ‘kūb-ı kalbüñ cānı *Yūsuf*
Melāḥat Mısırnuñ sulṭanı Yūsuf

Bu cān Ya ‘kūbı Ken ‘ān-ı bedende
Fiğānlar eyleyüp dir kanı Yūsuf

Gözümde ‘aks-i hüsnüñ gūyiyā māh
Müşerref eyledi mīzānı Yūsuf

Terāzūdan iner ğarrā güzelsin
Elā ey Mısr-ı hüsnüñ cānı Yūsuf

Dili ğamzeñ sinānı deldi aḳar
Gözümde Nīl gibi kanı Yūsuf

Degüldür vākı ‘am ta ‘bīre kābil
Helāk itdi ğamuñ zındanı Yūsuf

Eger pīrāhenüñ büyi irişse

Açıla ‘ayn-ı Zātī ānī Yūsuf (Zatī II: G 635, s. 139)

Yūsufı ʔaň mı şatun alursa anı *Yūsufuň*
Cān virür Mısr-ı cemālin gören ānī Yūsufuň

Şimdi sensin Mısr-ı hüsn içre terāzūdan iner
Oldı ʔatm ey Yūsuf-ı şānī zemānı Yūsufuň

Zahm-ı sīnem Nīl-veş ʔurmaz aķar her dem revān
Şāh olaldan Mısr-ı sīnemde sinānı Yūsufuň

Bir nazar görse seni ey pādīşāh-ı Mısr-ı hüsn
‘Ālemi ʔuta Züleyhā-veş figānı Yūsufuň

Baňa Mışruň şekkerinden Zātī’yā şīrīn gelür
Ağzuma sögse leb-i şekker-fişānı Yūsufuň (Zatī II: G 767, s. 271)

*Yūsuf*çuğum ʔolarsa gözüm nola ķan ile
Müjgānuň urdı sīneme zahmı sinān ile

Haʔtuň gelince ķuzucağum güdeyin seni
Ola ki ķoyuna ķoyam āķır zemān ile

Ķat ķat yürekleri acıdı nitekim piyāz
Gördi beni ‘adūlar o şīrīn zebān ile

Gördi ki cümle vuşlatuň āķır firākı var
ʔoldurdu bezm-i gülşeni bülbul figān ile

Eylük şanup virürseň eger kelbūň adını
Zātī ķuluň cihānı ʔutar ad u şan ile (Zatī III: G 1421, s. 266-267)

Görüp nā-gāh *Yūsuf Şāh*’ı Ravzī
Giriftār oldum ol ķāh-ı zekānda (Ravzī: G 562/5, s. 361)

Elā ey gül-bün-i gülzār-ı hüsnüň verd-i ķandānı
Esīr-i cāna maķbes ķıldıuň ol ķāh-ı zenaķdānı
Lebūň cüllābına dil-teşne Mısr’uň şekkeristānı
Benüm sultān-ı hūbānum efendüm *Yūsuf*-ı şānī

Saňa şānī gerek Yūsuf’sın evvelsin benüm hānum
Nazīr olmaz egerçi ‘ālem içre saňa sultānum
Lebūňden geldi bir buse alınca ağzuma cānum
Benüm sultān-ı hūbānum efendüm Yūsuf-ı şānī

Züleyhā’veş dil-i dīvāne zülfüňden kemend ister
Meger bāzūlaruň görmiş gümüşden sīne-bend ister
Zülāl-i la’lūň eyler ārzū şanma ki ķand ister
Benüm sultān-ı hūbānum efendüm Yūsuf-ı şānī

Görürsin Nîl-i eşküm almasın gülüm balım
Teraḥḥum eyleyüp bir kerre şormazsın benüm ḥālim
Revā mıdur ki sen şāh-ı kerīme diyeler zālīm
Benüm sulṭān-ı ḥübānum efendüm Yūsuf-ı s̄anī

Reh-i 'ışk içre ey Ravzī geçerseñ baş ile cāndan
Saña anı ider kim gördi Yūsuf anı iḥvāndan
Mükedder eyledi aḥvālümü Ya 'kūb-ı Ken 'ān'dan
Benüm sulṭān-ı ḥübānum efendüm Yūsuf-ı s̄anī (Ravzi: Murabba 24, s. 109-110)

2.1.1.241 Zünnūn

Bu ismin tespit edilebildiği kadarıyla sadece Zati'nin bir gazelinde konu edildiğini görüyoruz:

Cebīni bedr üstinde hilāl-ebrūsı Zünnūnuñ
Du 'ā-yi Nürdan rūşen budur kim 'aynıdur Nūn'uñ

Yedi iklīmi seyr itdüm sekiz uçmak ḥaḳı hergiz
Toḳuz eflākūñ altında nazīrin görmedüm onuñ

Temāşā itmedi hergiz anuñ nişfinca bir meh-rū
Ser-ā-ser büsbütün şehrin görenler rub '-ı meskūnuñ

Aşurdı nāzını ḥadden beni nāz ile öldürdi
İlāhī nāzını vezne getür ol serv-i mevzūnuñ

O rūḥ-efzā ile dem-sāz ola_idüm bir nefes dirdüm
Hemān 'āşıqlaruñ beñzini sāz itmek mi k̄anūnuñ

Beni māt eyledüñ mansūbe geçdüñ ḥalk arasında
Senüñ 'āşıqlara şāhum be-ḡāyet çokdur oyunuñ

Bahār-ı ḥüsnini görüp aña rüzī olup dirdük
Ne rüzı fark ider Zātī ne leyli oldu mecnūnuñ (Zati II: G 785, s. 289)

2.1.1.242 Çeşitli isimler

16. yüzyıl divan edebiyatında, gazeller dışındaki nazım biçimlerinde bazen sevgili sınıfındaki birçok erkekten bahsedildiğini görürüz. Bunlar içerik olarak şehrengizleri

andırır. Birçok erkek güzelini divan şiiri sevgili tipi çerçevesinde ele almak için, tespit edilebildiği kadarıyla bazı şairler murabba, musammat, muamma, türkü, manzum mektup gibi nazım biçimlerini kullanmışlardır. Şehrengizlerden farklı olarak bunların bazılarında söz konusu erkeklerin bulunduğu mekân belirtilmemekle birlikte, yine de belli bir yöre veya şehir erkeklerinden bahsedildiği anlaşılmaktadır.

Örneğin Ravzi'nin (ö. 1009/1600'den sonra) divanında bu özelliği gösteren murabba, muhammes gibi formlara rastlıyoruz. Bu şiirlerin her dörtlük veya beşliğin başka bir erkeğin güzelliğine ve özelliklerine ayrıldığı görülüyor.

Ravzi'nin 25 kıtalık murabbainın ilk 10 kıtası şöyledir:

Rûze-i ğam gitdi geldi rûz-ı dürd-âşâmlık
Kûşe-i ğurbetde niçe bir idem bî-kâmlık
N'ola dirsem her perî-ruhsâra eyle dâmlık
Ben ğarîb üftâdeye bir bûse vir bayramlık

Evvelâ ey serv-ğadd u ser-firâz u nâzenîn
Şems-i ruhsâr u melek-sîmâ nigâr-ı meh-cebîn
Pîş-rev ol kaçma *Ahmed Bâli* la'lûnden hemîn
Ben ğarîb üftâdeye bir bûse vir bayramlık

Ey hümâ-yı evc-i 'izzet mihr-i eflâk-ı vefâ
'Âşık-ı dil-ğasteye la'lûn zülâlidür şifâ
Mâh-rûlar arasında ser-firâzum *Muştafâ*
Ben ğarîb üftâdeye bir bûse vir bayramlık

Ey kapusı 'âşık-ı bî-dillere beytü'l-ğarem
Ka'be'de her dem kabûl olur du'âlar lâ-cerem
Muştafâ ğağkî *Meħemmed Şâh* lutf it kıl kerem
Ben ğarîb üftâdeye bir bûse vir bayramlık

Bilürin 'âlemde ey sultân-ı ğübânum velî
Her gedânuñ şâh-ı 'âlî-şâna irişmez eli
Şîr-i Yezdân 'ışkına ammâ benüm cânum *'Ali*
Ben ğarîb üftâdeye bir bûse vir bayramlık

Zehr-i fûrğat cânuma kâr itdi ğâk oldı beden
Sen beni her dem-be-dem zâr u nizâr itmeñ neden
Lutf u ihsân it benüm çok sevdüğüm cânum *Hasan*
Ben ğarîb üftâdeye bir bûse vir bayramlık

Göremezdüm mihr-i ruhsâruñ senüñ ey nûr-ı 'ayn
Olmasa mâ-beynüm a'dâ ile ba'de'l-maşrıkeyn

Kerbelā-yı kūyuña geldüm meded şāhum *Hüseyn*
Ben ġarīb üftādeye bir buse vir bayramlık

Āteş-i Nemrūd-ı hicrāna beni görme maḥal
Gülsitān it vuşlatuñ ābın şunup güzel güzel
Göñlümün yap Ka‘be’sin luṭf eyle *İbrāhīm* gel
Ben ġarīb üftādeye bir buse vir bayramlık

Niçe demler rāh-ı ‘ışkuñda olup ḥor u zelīl
Ka‘be-i kūyuña itdüm zemzem-i eşküm sebīl
‘İd-i aḍḥādur meded kurbānlar olduğum *Halīl*
Ben ġarīb üftādeye bir buse vir bayramlık

Ey ‘Azīz-i Mısr-ı behcet Şāh-ı gerdün-iḳtidār
Gel beni ağlatma her dem ḥūn ile Ya‘kūb’vār
Leblerüñden sen de *Yūsuf Bāli* luṭf it ābdār
Ben ġarīb üftādeye bir buse vir bayramlık (Ravzi: Murabba 17/1-10, s. 101-104)

Ravzi, yine güzel erkekleri tanıtmak için oluşturduğu 106 bentlik muhammesinin, 9. bentten itibaren 95 bendini, bu sefer belli bir yerin; İdincik’in erkeklerine ayırmıştır. Muhammesin örnek olarak alınan 10 bendi aşağıdaki gibidir:

Var o yirde āsmānāsā melekler bī-ḥisāb
Şanıla meşhūr-ı ‘ālem dil-ber-i ‘ālī-cenāb
Her birine mübtelā olmuş hezārān şeyḥ u şāb
Görse ol meh-rūları şermende olur āftāb
Ḥaḳ budur bāğ-ı İrem’dür şehir-i İdincik ki var

Evvelā *Hünkār*-ı şānī bir melek-manzar biri
Yaraşur olursa bu dīvāneñ ol ser-defteri
Ser-be-ser mecmū‘-ı ḥübān olmuş anuñ leşkeri
Seyre çıkdukça temāşā eyle anı gel beri
Ḥaḳ budur bāğ-ı İrem’dür şehir-i İdincik ki var

Biri bir ebrū-hilāl u ruḥları mihr alnı māh
Muştafā’dur nām ile ḥübān içinde oldı şāh
Aldı göñlüm nā-gehān eliyle ol çeşm-i siyāh
Bed nazardan şakla ol şāh-ı cihānı yā İlāh
Ḥaḳ budur bāğ-ı İrem’dür şehir-i İdincik ki var

Birisi bir māh-rū nāmıyla *Kādizāde*’dür
Mīve-i mihr ü vefādan şervetüñ āzādedür
Āşinālık eylemez bizümle meyli yādadur
Şeh-süvār-ı ḥüsn olanlar hep aña üftādedür
Ḥaḳ budur bāğ-ı İrem’dür şehir-i İdincik ki var

Hācı Bayram oğlu dirler birisi bir mähdur
Ka‘be-i kūyî dil ehline ziyâretgâhdur
Bendesidür cümle halk ismi *Mehemmed Şāh*’dur
Sürmeyen yüzini hāk-i pâyine güm-râhdur
Hāk budur bāğ-ı İrem’dür şehr-i İdincik ki var

Birisi bir *beg* güzeldür kimseye itmez vefā
Leşkeri cevri ü cefâdur mülk aña hüsni ü behā
Müsteḥakḳ-ı tâc-ı devletdür disem lâyıḳ aña
Mülk-i hüsne anı şāh eyle İllāhî dā’imā
Hāk budur bāğ-ı İrem’dür şehr-i İdincik ki var

Düldül-i hüsne süvār olmuş birisi bir perî
Ḥaydarîāsā ‘*Ali Bālî*’nün oldum Ḳanber’i
Ben degül cümle vilâyet halkı oldı çâkeri
‘Âlem içre bîşe-i hüsniñ odur şîr-i neri
Hāk budur bāğ-ı İrem’dür şehr-i İdincik ki var

Biri bir *Baḳḳalzāde* bî-terahḥum kîne-cû
Dirheme mâ’ il terâzû gibi gördüm rû-be-rû
Teşne-diller şerbet-i güftârın eyler ârzû
‘Âşıḳa cevri ü cefâ itmek olupdur aña hû
Hāk budur bāğ-ı İrem’dür şehr-i İdincik ki var

Menba‘-ı hüsni ü behā biri *Mehemmed*’dür be-nām
Fıkr-i cām-ı la‘liyile oldı dil mest-i müdām
Rûy-ı mehtâbına mihr-i ‘âlem olmuşdur gulām
Ḥālî dâne murğ-ı dil şaydına anuñ zülfi dām
Hāk budur bāğ-ı İrem’dür şehr-i İdincik ki var

Biri *āhenger Mehmed Şāh*’dur ol yârı gör
Âheni nerm eyler âteş ol ruḥı gül-nârı gör
Ḳo ‘inādı ‘ârif ol dükkāna gel yalvarıḡ
Küfr-i zülfi olmuş imān ehlinüñ zünnârı gör
Hāk budur bāğ-ı İrem’dür şehr-i İdincik ki var

(Ravzi: Muhammes 3/8-

17, s. 115-118)

Hayreti’nin (ö. 941/1534-35) aşağıdaki musammatıysa –başlığının da ilan ettiği üzere– Belgrad şehri ve onun güzellerini tanıtmayı bakımından, içerik olarak şehrengiz türüyle paralellik taşır:

Der-ta ‘rîf-i Beligrād ve dilberân-ı ān şehr
Gezüp her güşesin bu ḳubbe-i şeş-sûy-ı a‘lānuñ
Teferrüc eyledüm her bir bucağın dār-ı dünyānuñ
Êdüp seyrânını her bāğ u rāğ-ı ‘âlem-ārānuñ
Nazîrin görmedüm yārân bu şehr-i cennet-āsānuñ

Taşı la‘l-i bedahşân toprağı şan misk ü ‘anberdür

Şuyı ya selsebîl ırmağıdur ya āb-ı kevşerdür
İçinde ādemi ekşer perî yüzlü meleklerdür
Nazîrin görmedüm yārān bu şehr-i cennet-āsānuñ

Melek sîretlü hūrî-çihreler bî-ḥadd ü gāyetdür
Lebi kevşer boyı tûbā güzeller bî-nihāyetdür
İrem gülzārıdur bu ḥāşılı yā bāğ-ı cennetdür
Nazîrin görmedüm yārān bu şehr-i cennet-āsānuñ

Bu yêrlerde gönüller alıcı şebâzlar vardur
Ḥiyel ta' lîm ederler dehre çok tannâzlar vardur
Güzeller bî-bedeller hūblar mümtâzlar vardur
Nazîrin görmedüm yārān bu şehr-i cennet-āsānuñ

Bu yêr gülşen durur bunuñ çok olur verd-i ra' nāsı
Yüzi gül kāküli sünbül boyı serv-i dil-ārāsı
İki 'ālem deger şāhum birinüñ bir temāşāsı
Nazîrin görmedüm yārān bu şehr-i cennet-āsānuñ

Mıyū Bālī durur biri kâmusından ser-āmeddür
Temāşā eylemek bir dem cemālin 'ömr-i sermeddür
Kaşı zıll-i ilāhîdür yüzi nūr-ı maḥammeddür
Nazîrin görmedüm yārān bu şehr-i cennet-āsānuñ

Birisi *Yūsuf*-ı şānî güzellik mısırınıñ ḥanı
Göreydi şāh-ı ken'ānî eger bu ān ile anı
Olup biñ cān ile şānî kul olurdu aña ānî
Nazîrin görmedüm yārān bu şehr-i cennet-āsānuñ

Hudāverdi durur adı biri bir pür-zarāfetdür
Cihānde ḥüsn ü ḥulḳ ile nazîri yok bir āfetdür
Güzeldür bî-bedeldür bir kıyāmet serv-kāmetdür
Nazîrin görmedüm yārān bu şehr-i cennet-āsānuñ

'*Alī Bālī* durur adı biri bir şāh-ı 'ālemdür
Perî-peyker melek-manzar güzeldür dilber ādemdür
Ḥayā vü ḥilm ü 'işmet şimdilik aña müsellemdür
Nazîrin görmedüm yārān bu şehr-i cennet-āsānuñ

Biri *Şa' bān Bālī*dür güzeldür şūḥ dilberdür
Fırāḳı oruc ayıdır vişālî 'id-i ekberdür
Nazîr olmaz aña 'ālemde bir rûḥ-ı muşavverdür
Nazîrin görmedüm yārān bu şehr-i cennet-āsānuñ

Memi Bālī durur birisi bir çeşm-i Moğolçindür
Kıya bakıcı diller alıcı şebâz laçindür
Güñüller kebgın avlasun yürisün yavrı şāhîndür
Nazîrin görmedüm yārān bu şehr-i cennet-āsānuñ

Velī Bālī durur adı biri bir dil-rübācuḳdur

Hilāl-ebrū kamer-ṭal‘at nigār-ı pür-belācuḡdur
Daḡı nev-reste dilberdür daḡı bostān budacuḡdur
Nazīrin görmedüm yārān bu şehir-i cennet-āsānuñ

İlāhī bu Beligraduñ esāsın üstüvār eyle
İçinde cümle *maḡbūb*ın cihān durduḡça var eyle
Belā-keş Ḥayretīnūñ cānın añlara nişār eyle
Nazīrin görmedüm yārān bu şehir-i cennet-āsānuñ (Hayreti: Musammat 57
s. 188-190)

Erkek sevgililerin isimlerinin yer aldığı bir edebi tür de muammadır. Bunların
çoḡu sevgili sıfatları taşıyan erkekler için oluşturulmuştur. Ubeydi’nin (ö. 981/1573)
divanında 158 adet muamma bulunmaktadır. Bunlardan birkaçı aşağıdaki gibidir:

İskender

Māh bī-ḡod oldu ruḡsārın göreliden āşikār
Kendi şöñucı görinse zerreden kim vechi var

İbrāhīm

Müjeler bir araya gelse ne var
Zülfī çün zülfe girişür her bār

Enes

Süz-ı mihrüñden zemīn ālüftedür
Āsumān hem teşne hem āşüftedür

Memi

Cānum havā-yı naḡme-i ceng ü rebābda
Göñlüm leb-i nigārda gözüm şarābda

Süheyl

Bir nice küşe etdi baña o nev-cevānum
Her küşesi peyāpey āşüfte etdi cānum (Ubeydi: s. 211-215)

Lamii (ö. 938/1532) ve Mostarlı Hasan Ziyai’nin (ö. 992/1584) divanlarında
da beğenilen erkekler olduğu anlaşılan kişilere söylenmiş muammalara rastlarız:

Der-ism-i ‘*Alī*

Evrāk-ı güli çünkü şabā dökdi şehir-gāh
Bülbül ten-i āşüftesini yakdı idüp āh (Lamii: Muamma 3, s. 371)

Der-ism-i *Kemāl*

Ḥayalūñden olan ḡālī kem olsun
Aña ḡayvān diñüz ne ādem olsun (Lamii: Muamma 4, s. 371)

Der-ism-i *Tāhir* ki tamām zāhirest
Yārūñ adı gider mi hātırdan
Çünki bir noktayile zāhir olur (Lamii: Muamma 5, s. 371)

Der-ism-i *Ferhād*
Feryād u dilden kūyuñda kimse yatmaz
Zulm itdügine zülfüñ āhır degül mi bu dāl (Lamii: Muamma 9, s. 371)

Der-ism-i *Nūh*
Çün ol leylī ğamı kıldı ciger-hūn
Dil-i mecrūh yanup oldı Mecnūn (Lamii: Muamma 11, s. 371)

Der-ism-i *Hūd*
Vücūdum derdile pāmāl olupdur
Hevān altında kıddüm dāl olupdur (Lamii: Muamma 12, s. 371)

Der-ism-i *Necm*
Feraḥdan cāmesin çāk itdi ğonca
Çü kıldum nisbetini ol dehāna (Lamii: Muamma 13, s. 371)

Der-ism-i *Necmī*
Feraḥdan cāmesin çāk itdi ğonca
Çü kıldum ağzına fī'l-cümle nisbet (Lamii: Muamma 13, s. 371)

Der-ism-i *Faḥrī*
Çarḥa atdı mihr ü meh 'aks-i ruḥından efseri
Yüz sürüp pāyine buldı kıadr u 'izzet müşterī (Lamii: Muamma 15, s. 372)

Be-nām-ı *Memī*
Kanı kimdür yolında virmeyen cān
Dehānına şarāb aldıķda cānān

Be-nām-ı *Kubād*
Niçe hālet zuhūr ide rüşen
Kıad-i dil-berde ikiden birden

Be-nām-ı *Şānī*
Benüm bir nāleme olmaz mu'ādil
Ger olursa fiğānı üçyüz ey dil

Be-nām-ı *Şeylī*
Seyr idüp bāğ u bahārı tañ mı ḥayrān olsa dil
Kıudretin Bārī Ta'ālānuñ görür her şeyde bil

Be-nām-ı *İzārī*
Çekmişem çok cefā-yı dil-dārı
Çekmeseydüm 'azābda bārī

Be-nām-ı *Alī*

Ruḥuñ kim aña ‘ālem müşterîdür
Ḥür u mäh-ı tamām u Müşterîdür

Be-nām-ı *Resm*
Çü ‘aql-ı mû-şikâf anda kalur ḥayrân-ı dem-beste
Kâlp n’eyler ḥayâl-i zülf-i yârumda dil-i ḥaste

Be-nām-ı *Ḥüsām*
Beni ağlatdı ḥayâl-i müjgân
Göze çöp düşse olur yaşı revân

Be-nām-ı *Şadr u Şun*
Yâd idüp ebrûñı mäh-ı nev müdâm
Kapuñ öninde gelüp virür selâm

Be-nām-ı *‘Alî*
Gice âhum od urdı câme-i çerḥe degül encüm
Gören anı felekde her tarafdan deh düşer şâhum

Be-nām-ı *Şems*
Keşf ola dirseñ eger kim saña nām-ı nâzenîn
Evvelâ ol niyyet için yılda çek bir erba‘în (Mostarlı Hasan Ziyai: Muamma
1-11, s. 233-234)

Zaifî’nin (ö. 964/1557) rast makamında bestelendiği anlaşılan, aşağıdaki
türküsünde her dörtlükte sevdiği, farklı isimde bir erkek “dilber”i konu ettiğini
görürüz:

Der-maḳām-ı rāst
Donanup geydi kırmızı alı
Dâneler saçdı yüzine ḥālı
Baña âl itdi ruḥları alı
Sevdüğüm dil-berüm *köçek Bālî*

Meclise geldi mäh-peykerler
Ḥüblar nâzenîn semen-berler
Birbirinden laṭif dil-berler
Sevdüğüm dil-berüm *‘Alî Bālî*

Birinüñ şekkerîn dudağı var
Birinüñ lâleden yañağı var
Birinüñ yüregümde dâğı var
Sevdüğüm dil-berüm *Memî Bālî*

Biri başladı şîve vü nâza
Birisi itdi ḥûb âvâze
Büse virdi biri ter ü tâze

Sevdüğüm dil-berüm *Hasen Bālī*

Birinüñ gül-şeninde var güller
Birinüñ leblerinde var müller
Medh ider güllerini bülbüller
Sevdüğüm dil-berüm *Yūsuf Bālī*

Birinüñ kâmeti nihâl olmuş
Birinüñ kaşları hilâl olmuş
Karşusunda Zâ'îfî lâl olmuş
Sevdüğüm dil-berüm *Sefer Bālī* (Zaifi: Türkiyat 3, s. 281-282)

Erkek sevgililerin sıralandığı bir tür de manzum mektuptur. Cinani (ö.

1004/1595), İstanbul'dan Bursa'ya gönderdiği, aşağıdaki mektupta her beyitte bir sevgilinin nasıl olduğunu sorar:

Şûret-i mektûb-ı manzûm ez-İstanbûl be-Burûsati'l-mahrûsa
Merhabâ ey nesîm-i vâkt-i şehir
Söyle ahvâl-i rûzigâr iyi mi

Bursa şehrinden eyledünse güzër
Nice ol şehir ü ol diyâr iyi mi

Zümre-i ehl-i 'ışk u hûbândan
Cümle yârân ki anda var iyi mi

Evvelâ ehl-i dillere serdâr
Feyzî-i ma'rifet-şî'âr iyi mi

Armağan-zâde ol gül-i ahmer
Tuḥfe-i 'âşıkân-ı zâr iyi mi

Re'yî şîḥhatde mi nedür fikri
Dir mi hiç şî'r-i âb-dâr iyi mi

Milket-i hüsne mîr olan *Haydar*
Ġamzesi tîġi Zülfeḳâr iyi mi

Ṭab'-ı vekḳâdına selâm olsun
Ol Selâmî-i nüktedâr iyi mi

Mâh-ı nev dinilen o bedr-i tamâm
Mihr-i ruḥsârı tâbdâr iyi mi

Yâ İmâm Hâcenüñ nedür ḥâlî
Ḥayfa uğrayan ihtiyâr iyi mi

Kaşı mihrāb olan *İmām-zāde*
Arduna geçmeli Nigār iyi mi

Tābdih-zāde ol emīr-i kebīr
Ākilü'l-berş ve'l-ğubār iyi mi

Beni pīr eyleyen '*Alī Kūçek*
Ol sehī-kadd ü gül- 'izār iyi mi

Dilbere cān viren *Bekir Çelebi*
Bilmeyen şabr u ihtiyār iyi mi

Nām ile *Takyeci 'Alī Balı*
Ol ceres geçdügüm nigār iyi mi

Karabaşoğlu ol beyāz-ı şahīh
Hüsn ile bulan iştihār iyi mi

Mest-i nāz ol *Celāl-i kūçek* nām
Kahramān gözleri humār iyi mi

'Āşıka serv gibi serkeş olan
Muşlī-i şūh u şīve-kār iyi mi

Seyr iden bir nefesde niçe maḳām
'Abduraḥmān-ı bī-ḳarār iyi mi

Hüseyn Balı nāz u şīvede mi
Ol elā gözli ğamze-kār iyi mi

Koñşuluk mākiyānın avlayıcı
Mollā Rubāhī nā-bekār iyi mi

Hūblar içre *Biñ 'Ali* dinilen
Millet-i hüsne şehriyār iyi mi (Cinani: Manzum Mektup 6/1-22, s. 150-152)

Cinani, aşağıdaki mektubunda da Bursa'nın güzel erkeklerini tanıtır:

Der-icmāl-i tafşıl-i aḥvāl-i cüvānān u yārān u ihvān-ı Burūsati'l-maḥrūsa
Hūbdur ḥayli şafā üzre dūrür yine *Halīm*
Dem-i cān-baḥş ile 'ālemde Mesīh-āsādur

Serv-i ser-sebz gibi her-dem *Emīr İbrāhīm*
Şalınup gülşen-i dehr içre gezer a'lādur

Teni pālūde-i nāzūk gibi dirdir dıtrēr
Bu ḳadar var ki esīr-i elem-i hummādur

Oldı hüsniyle şeh-i mülk-i belā *'Abdullāh*
İşigi rif'at-i şān ile felek-fersādur

Muḳtedādur şaf-ı hūbāna *İmām-oğlu* daḥi
Ḳadri ḥüsn ile anuñ ḳaddi gibi bālādur

‘Ömerüñ ḥüsn ile şehir içre ‘acīb şöhreti var
Pertev-i mäh daḥi mihr-i cihān-ārādur

Çiğnedüp halkı süvār oldı semend-i nāza
Yine *Serrācuñ* işi mülk-i dili yağmadur

Yār-ı vezzān terāzūdan iner dilberdür
N’ola mevzūn ise Yūsuf gibi müsteşnādur

Yıla bir mäh-ı *Muḥarrem* gibi şehir içre Sefer
Ğurre-i ebrū-yı zībāsı ‘aceb ğarrādur

Seyr-i gülzār-ı cemāl eylemez oldı *Celāl*
Rüz u şeb gūşe-i ‘uzletde tek ü tenhādur
(Cinani: Manzum Mektup 8/17-18, 20-28, s. 156-157)

(Cinani: Manzum Mektup 8/17-18, 20-28, s. 156-157)

2.1.2 Erkeğe özgü adlandırmalar

2.1.2.1 Mahbub

Mertol Tulum’ın hazırladığı *17. Yüzyıl Türkçesi ve Söz Varlığı*’nda (2011) bu kelime “güzel, güzel yüzlü, sāhib-cemāl, cemīl, hūb, hūb-rüy, dil-ber, sevilen, ma ‘şūk, sevgülü, sevdük, yār, dost, muhabbetlü, habīb, cānān, ḥalīl” gibi kelimelerle karşılanmış, kelimenin müennesi “mahbūbe” olarak verilmiştir. *Kamus-ı Türkî, Lugat-ı Naci* gibi 19. yüzyıl sözlüklerinde de bu kelimenin “Sevilen, sevgili, maşuk” olarak karşılandığını, cinsiyet atfı gözetilmediğini görüyoruz. Sözlük yazarları bu kelimenin müennesinin mahbube olduğunu belirtmekle yetinmişlerdir. Ferit Devellioğlu’nun sözlüğünde bu kelimenin karşılığı “1. muhabbet olunmuş, sevilmiş, sevilen, sevgili. 2. erkek sevgili” olarak verilmiştir. Redhouse’ın *Lexicon*’undaysa bu kelime “A beloved, a darling, a loveable boy; hence, a catamite”⁷⁰ şeklinde

⁷⁰ Sevilen, sevgili, sevilen erkek çocuğu; yani oğlan/ibne.

geçmektedir. *Kubbealtı Lugatı* gibi modern sözlüklerse kelimenin müennesi olan mahbubeyi “Sevilen kadın, kadın sevgili, mâşûka” diye karşılarken mahbubu “Sevilen kimse, sevgili” olarak vermekle yetinmişlerdir.

Oysaki edebî kaynaklarda genelde mahbub kelimesinin kullanıldığını ve bu kullanıldığı zaman erkek sevgili/güzelin söz konusu olduğunu, nadiren bir kadın sevgili/güzelden bahsedildiğindeyse mahbube kelimesinin kullanıldığını görmekteyiz.

Örneğin, Evliya Çelebi, *Seyahatname*’sinde, gezdiği birçok yer için “mahbûb u mahbûbeleri meşhûrdur/çoktur/memduhtur” şeklinde yorumda bulunur. Yine *Seyahatname* boyunca kadın sevgili veya güzelleri nitelemek için mahbube kelimesini kullandığını görürüz. Örneğin, Beç güzellerini anlatırken başına gelen tuhaf bir olaydan sonra buranın mahbub ve mahbubelerini öpmekten vazgeçmesini şu şekilde anlatır:

Hevâsının letâfetinden cümle halkı kâfûrî beyâzdır ve tenâsüb-i a’zâları gâyetü’l-gâye kulak şahmesi gibi yumuşak olup sîm-ten bir alay Alman *mahbûbları* var kim gâyet beyâzlıklarından çoğu asferü’l-levndirler, ammâ bir mel’ânetleri var kim ta’bir olunmaz. Gerçi kabâhatdir, ammâ sergüzeştimiz olmağile sehel sehel tahrîr edelim, ammâ müstemi’ olan ahhâb afv edeler.

Bir gün başkomsar oğlu *Meykel nâm gulâmı la ‘l-gûn tebekânî yanaklar ve kiraz gibi al dudaklar ile görünce hatâ’ en tama ‘-ı hâma düşüp vakt-i seherde la ‘l-gûn yanağından bûs etdikde* hakîrin dudağına bir nemekîn arak gelüp arak-âlûd olmuş zan etdim.

Sonra gördüm bu pençe-i âfitâb muğ-pîçe kendü sidiğiyle yüzün ve gözün yaykar. Bildim ki bu gulâmı bûs etdikde leblerime nemekîn lezzeti gelen sidik imiş. *Gayri mahbûb u mahbûbelerin âlüfte ve âşüftelik sebebiyle bûs etmeden ferâğat etdim.* Anınıçün bu diyâr kefereleri ve mahbûbları saruya mâ’il beyâzsı çehre-i zerdleri vardır, ammâ sidikle yüzlerin yaykadıklarından gâyet vücûdları nerm ü râm olurlar. Bir zamân Nemse çâsârının beş altı yüz aded mümtâz müstesnâ *pençe-i âfitâb mehtâb misilli mûğzâde pîçe mahbûb-ı bî-hicâb cüvân Alman-ı bî-îmânlar ile gönül eğleyüp tesellî-i hâtır bulurduk.* (Dağlı, Kahraman & Dankoff, 2003, s. 123-124)

Gazali’nin (ö. 940-42/1534-36) *Dâfi ‘ü’l-gumûm ve râfi ‘ü’l-humûm*’unda da erkek sevgili/güzellerin mahbub, kadınların mahbube olarak ayrıldığını görürüz.

Kadınları anlatıldığı 4. bölümde onlar “maḥbūbe kızlar maḥbūb oğlanlar gibi olur sevimlekden şafā sürüp mülāyim ve zarīf olurlar” şeklinde tarif edilmektedir. (Kuru, 2000, s. 105)

Kadın güzelleri tasvir için yazılan tek şehrengiz olan Azizi’nin (ö. 993/1585) *İstanbul Şehrengizi*’nde kullanılan terminolojiye bakıldığında erkek × kadın ayrımının, maḥbub × zen, hub × zen, maḥbub × maḥbube kelimeleriyle karşılandığını görürüz:

N’olaydı ey muşāhibler n’olaydı
Ki zenler de cihānda vaşf olaydı

Nitekim vaşf-ı *maḥbūbān*-ı ‘ālem
Zenān evşāfı da oḳınsa her dem

Nitekim aṅılur *ḥūblar* cihānda
N’ola *zenler* aṅılsa her zamānda

...
Şular kim zevḳ kaydını yimişler
Hemīn *maḥbūb* u *maḥbūbe* dimişler

Pes eyle olsa ey yār-ı güzīnler
Niçün yār olmayalar nāzenīnler

...
Zen ü *maḥbūbı* olmasa zamānuñ
Ḥaḳīḳat nesi var idi cihānuñ

Şehrengizin ilk maḥbubesinin adıysa Saçlı Zaman’dır:

Biri maḥbūbenüñ Saçlı Zamān’dur
Ḳatı çok başlu fettān-ı cihāndur (Azizi, İstanbul Şehrengizi: Çetinkaya, 2014, s. 247, 249)

Maḥbub × maḥbube ayrımına veya maḥbubun sadece erkek sevgili anlamına geldiğine divanlarda da –genelde kadınların kötülendiği beyitlerde olmak üzere– rastlıyoruz. Örneğin Muhibbi (d. 900/1494 - ö. 974/1566) mahlaslı Kanuni Sultan Süleyman, bir müfredinde âlemde maḥbublar varken maḥbubeye gönül verenin aptal olduğunu söyler:

‘Älem içre vār-iken *māhbūblar*
Ebleh oldur dil vire *maḥbūbeye* (Muhibbi KYOY: Müfredat 3794, s. 1817)

Bazı şairler de mahbubları bırakıp Leyla’ya tutulan Mecnun’u kınarlar:

Kodı *maḥbūbı* çü bir ‘avreti sevdi Mecnūn
Doldurupdur anı taşlamağa tağlar etegin (Gelibolulu Süruri: G 340/2, s. 229)

Şeh-i iklīm-i istiğnā imiş *maḥbūblar* bilsün
Unutsun vaşl-ı Leylāyı diñüz Mecnūn-ı ğam-gīne (Mostarlı Hasan Ziyai: G 417/2, s. 200)

Gelibolulu Suni’nin (d. 890/1485-86 - ö. 941/1533-34) aşağıdaki beytinde
zen/huri × mahbub/gılman ayrımının yapıldığını görürüz. Şair, vaizden huri değil,
gılman sohbeti duymak istediğini belirtmiştir:

Vā‘ızā *zen* şöḥbetini istemez *maḥbūb-ı* dost⁷¹
Şun‘iye *ġilmāndan* söyle қо *ḥūra* şöḥbetin (Gelibolulu Suni: G 139/5, s. 97)

Şihabi’nin (ö. ?) aşağıdaki beytinde mahbub ve mahbubelerin denge unsuru
oluşturduklarını, ikisinin de gerekli olduğunu çıkarsıyoruz:

Revnaḳ-ı bezm-i meyūñ *maḥbūb-ı* ra‘nā birledür
Rüşināsı meclisūñ şem‘-i şeb-ārā birledür

‘Älemūñ āsāyişi *maḥbūb* ile *maḥbūbedür*
Cennetūñ ārāyişi ġilmān ü ḥavrā birledür (Şihabi: G 92/1, 3, s. 212)

Livayi’nin (ö. 974’te sağ/1566-67’de sağ) aşağıdaki beytinde birlikte olmayı
kabul etmeyen mahbubdansa, kabul eden mahbubenin tercih edilir olduğunu
görüyoruz. Buradaki tercih sebebi, sevgilinin cinsel birleşmeye onay vermesidir:

Bezl iden *maḥbūbe* yegdür buhl iden *maḥbūbdan*
İkilüp biçilmeyen vādī vü şahrādan n’olur (Livayi: G 155/6, s. 271)

Aşağıdaki beyitlerde mahbub kelimesiyle mesnevi kahramanı Şirin’in
karşılandığını görüyoruz. Burada kadın sevgili için de mahbub kelimesi
kullanılmıştır:

⁷¹ Bu kelime “maḥbūb-dost” olmalıdır.

Ṭaşa çekmiş halk için Ferhād *Şīrīn* şüretin
'Arz kılmış halka *maḥbūb*ın 'aceb bî-'ār imiş (Fuzuli: G 132/3, s. 194)

Sīm ü zer kimde olursa şayd olur *maḥbūblar*
Yeg gelür *Şīrīne* Ḥusrev ol gedā Ferhāddan (Muhibbi: G 2225/4, s. 655)

Aşağıdaki beyitlerde de mahbub kelimesi –bilhassa Fuzuli'nin (d. 888/1483 - ö. 963/1556) beytindeki huri ve gılman kümesinden dolayı– hem erkeği hem de kadını, yani genel anlamda sevgiliyi işaret ediyor gibidir:

Olsa *maḥbūblaruñ* 'aşkı cehennem sebebi
Ḥūr u gılmānı kalur kendüsine Rıdvān'ın (Fuzuli: G 161/2, s. 208)

Ḥūbdur her ne cefā gelse gelür cāna o ḥūb
Her ne *maḥbūb* kıılır 'āşka oldur *maḥbūb* (Şuhudi: G 5/1, s. 33)

Mahbub kelimesinin tezkirelerde de sayısız defa yer aldığını görürüz. Çoğu mahbublara meyleden ve divanlarında erkek sevgilileri konu eden Osmanlı erkek şairlerinin mahbublarla olan gönül ilişkileriyle alakalı olmak üzere, tezkirelerde birçok anekdot anlatılır.

Örneğin Âşık Çelebi, tezkiresinde büyük şair Baki'nin (d. 933/1526 - ö. 1008/1600) mahbublara olan ilgisini “Maṭmaḥ-ı nazarı teşbīh-i nergis-i *maḥbūbān* ve naşb-ı 'aynı ḥayāl-i nokṭa-i ḥāl-i ḥūbān idi. Zūlf-i dil-ber vaşfi edāsında ḳaddi efkārdan dāl idi” diyerek belirtir. (Kılıç, 2010a, s. 409)

Yine Âşık Çelebi, zamanının ünlü mahbubu Dellak-zade'ye âşık olan Ahi'nin (ö. 923/1517), her gün onu görmek için Fatih Sultan Mehmed türbesine gittiğini yazar:

Maḥbūb-ı vakt olan Dellāk-zāde ki Sultān Meḥemmed-i merḥūm türbesinde cüz'-ḥān imiş, Āhī anuñ āteş-i 'ışkı ile sūzān imiş. Türbe öñinde her gün aña mülāzemet ider imiş, ne yire gidersin diyü şorduklarında
Mışrā 'Türbeye gel ki benüm rūḥ-ı revānum göresin
mışrā'ı ile cevāb virür imiş. (Âşık Çelebi, Meşairü's-şuara: Kılıç, 2010a, s. 394)

Yine aynı tezkirede Hicri'nin (ö. 964 veya 965/1556-57 veya 1557-58) mahbublara düşkünlüğü “*Maḥbūb* yolına ser-pîç eylemezdi. Başdan destārın perrān iderdi ve bir dil-ber görse şevkine giribānın çāk idüp giñ yaḳadan seyrān iderdi” cümleleriyle anlatılır. (Kılıç, 2010a, s. 534)

Bazen mahbub düşkünü şairlerin birbiriyle arkadaşlık ettiklerini de öğreniyoruz. Örneğin mahbub-dostluğuyla ünlü olan Üsküplü İshak Çelebi (ö. 943/1537), başka bir mahbub-dost olan Deli Birader Gazali'yle mahbubların bulundukları hamam, mesire gibi yerlerde vakit geçirir:

Maḥbūb-dostlıkda ve ‘āşık-pîşelikde ‘ālemüñ rind-i bî-bāki ḥammāmlarda vü mesīrelerde maḥbūb işitse varup seyr itmekde zurefānuñ cüst ü çālāki idi. Kocalup ölüp gidince nev-cevān maḥbūblaruñ ölümlüsi dirilür helāki idi . . . Deli Birāder demekle ma‘rūf Ğazālī -ki vaḳtinde mezkūr ve tertībi ile meşūr olur- ol vaḳt Mekke’de mücāvır ve İshāk Çelebi ile laṭifesi barışur yār-ı mu‘āşir idi. (Âşık Çelebi, Meşairü’ş-şuara: Kılıç, 2010a, s. 332-333)

Gelibolulu Mustafa Âli (d. 948/1541 - ö. 1008/1600), mahbub-dostların dostu, zen-dostların düşmanı olan Gazali'yi de tezkiresinde “Şūh u lā’übālī evā’il-i cevānīde bāde-i nāb meclisinüñ meyyālī *maḥbūb-dostlaruñ* müşkil-küşā-yı lāzımu’l-iclālī *zen-perestlerüñ* zemm ü ḳadhla heccāv u hezzālī bir zarīf u rind-i *şāhid-bāz* harīf” şeklinde tanıtır. (İsen, 2017, s. 179)

Latifi'nin (d. 896/1491 - ö. 990/1582) tezkiresinde geçen bir hikâyeye göre şair Hayreti (ö. 941/1534-35), kör olduktan sonra arkadaşlarından rica edip aşkla bağlı olduğu mahbubunun elini öpmek istediğini söyler. Arkadaşları ona mahbubu diye kaba birinin elini öptürüp onunla alay ederler. Buna çok içerleyen Hayreti, ölmeyi diler ve o hafta da ölür. (Canım, 2018, s. 205-206)

Sehi Bey (ö. 955/1548) de tezkiresinde 15. yüzyıl şairi Halili'nin *Firāk-nāme*'sini, sevdiği mahbubundan ayrılması üzerine yazdığını kaydeder: “Aşlda diyār-ı şarkdan gelüp Anadolı cānibinde olan İznīk-nām şehirde şuḡl idüp ol yirde bir *maḥbūb* ile münāsebet idüp iştiyāk ḥāmesi ile anuñ adına bir Türkī *Firāk-nāme*

yazmış halk içinde Firāk-nāme-i Hālilī dimekle meşhūr u mezkūrdur.” (İpekten, Kut vd., 2017, s. 82-83)

Tezkirelerdeki bu örnekleri çoğaltmak mümkündür.

16. yüzyıl divanlarında da mahbub kelimesinin birçok defa kullanıldığını görürüz. Bazı şiirlerde bunlar, isimleri belli olan erkek sevgililere atıfla kullanılmaktadır:

Gerçi *Meḥemmed* bī-bedel bir māh-rū *maḥbūb*dur
Rūşen budur kim gün gibi andan güzeldür *Muṣṭafā* (Ravzi: G 95/2, s. 170)

Meḥemmed Ṣāh ile ey dil *Memi Ṣāh* iki gül-rūdur
Birinūñ çeşmi nergisdür birinūñ zūlfı şeb-būdur

Biri bir ḥūb ra‘nādur biri *maḥbūb*-ı ğarrādur
Melāḥatde ber-ā-berdür naẓar kıl göz terāzūdur (Ravzi: G 227/1, 6, s. 224-225)

Ey perī-ruh şekl-i insāna gireydi vuşlatuñ
Bir güzel *maḥbūb* olurdu kim adı *Bayrām* ola (Behişt: G 4/2, s. 102)

Şem‘-i bezm-ārāsıdır ‘uṣṣākuñ ol bedr-i tamām
Sīm-sīmālarda *Altun Baş* olupdur aña nām

Ağır altun deger *maḥbūb*dur Yūsuf gibi
Cümle halk ol kāmeti mevzūna olmışdur ğulām

‘Ālem içre şanki ‘abbāsī ‘alemdür kāmeti
Ol siyeh-pūşa ki *Altun Baş* dirler ḥāş u ‘ām (Yahya Bey: G 253/1-3, s. 440-441)

Ağır altun deger sīmīn-beden *maḥbūb*dur
Mısr-ı ḥüsnūñ olsa sultānı revā ‘*Abdū’l-‘azīz* (Zati II: G 539/3, s. 43)

Bir terāzūdan iner *maḥbūb*dur Yūsufda yok
Dōstlar ḥüsn ü bihā vü behcet-i *Seyyid ‘Alī* (Zati III: G 1635/4, s. 405)

Eger kim görmek isterseñ bütün ‘ālem deger ḥūbı
Gözūñ aç ḥāb-ı ğafletden temāşā eyle *Eyyūbı*

Bi-ḥaqq-ı Sūre-i Yūsuf getürdi şanmañuz devrān
Vücūda devr-i Yūsufdan beru bu deñlū *maḥbūbı* (Zati III: G 1690/1-2, s. 438-439)

Bazı beyitlerde de mahbub kelimesinin, sevgilinin cinsiyetine atıf içeren kelimelerle birlikte kullanıldığını görmekteyiz:

‘İşk-ı ebed dilerseñ bir pîre ‘âşık ol kim
Maḥbûb-ı sâde-rûnuñ gelse gerek *şakaḥ* (Behiştî: G 531/4, s. 402)

Zâhid-i şad-sâle Zâtî dînin îmânın vir ür
Bir *yalıñ yüzlü* güzel *maḥbûb oğlan* şevğine (Zatî III: G 1386/5, s. 245)

Dadı yok *maḥbûbsuz* gül-şende şöḥbet itmegüñ
Cennete zînet viren *vildân-ile ğilmândur* (Mealî: G 232/3, s. 427)

Sensün güzeller serveri *maḥbûblarun* ser-defteri
Hürî misin yâḥûd perî hey padişâhum hey *begüm* (Nihani: G 127/2, s. 187)

Şabâ yili getürmedi peyâm ol dil-berümden hîc
Nigârûm serv-şad *maḥbûb efendüm* serverümden hîc (Zaifî: G 37/1, s. 60)

Bazı şairlerin redifî mahbub olan gazeller söylediğini görüyoruz. Bunlardan bir tanesi Vasfî’dir (ö. ?). Burada mahbub, âşğa vefasızlık gösterme, cefa etme gibi özellikleriyle divan edebiyatının klasik sevgili telakkisine uymaktadır:

Âḥ kim baña naşîb olmuş cefâ *maḥbûbdan*
Geçdi ‘ömrüm görmedüm bir dem vefâ *maḥbûbdan*

İdemezven tâ kıyâmet ger ider olsam beyân
Şol kadar çekdüm cefâ ben mübtelâ *maḥbûbdan*

Gerçi kim bîdâd olan bilmez benüm ḥâlüm velî
Ben ne miḥnet çekdügüm bilür Ḥudâ *maḥbûbdan*

Her gice ta şubḥ olunca ney gibi efgân idüp
İñlerem derd ile kim düşdüm cüdâ *maḥbûbdan*

Bu dil-i bîmâra em şordum ṭabîb-i ‘ışkdan
Didi kim Vaşfî olur saña devâ *maḥbûbdan* (Vasfî: G 62, s. 120)

Mahbubla meyin çok zaman yan yana kullanıldığını görüyoruz. Meyin, mahbubun mütemmim cüzü olarak kabul edildiğini birçok şiirde “mey ü mahbub” kalıplaşmış ifadesinden de anlayabiliriz. Bu ifade tezkirelere de sirayet etmiştir. Örneğin Âşık Çelebi, tezkiresinde “ekşer-i şu‘arâ ki *mey ü maḥbûbdan* dem ururlar” der. (Kılıç, 2010c, s. 1279) Benzer bir ifadeyi Latifî’nin tezkiresinde de görürüz.

Latifî, şair Ferruhi (ö. 944/1537) için “Zümre-i ‘irfândan mahfî ve mestûr degüldür ki şî’rûn ekser mevâdd ü mebâhisi ‘ibârât-ı şem’ ü *şâhid ü şarâb* ve isti’ârât-ı *mey ü mahbûbdur*” der. (Canım, 2018, s. 408)

Mahbublar ve içkinin birçok şairin hayatının parçası olduğunu yine biyografilerinden anlıyoruz. Beyani (ö. 1006/1597) tezkiresinde, Fakiri’yi (ö. 932/1526) tarif ederken “Küşâde dil *mey ü mahbûba* mâ’il taleb ü mansıb u câhdan müstagnî nakd-ı ışk u mahabbetle gönli ve gözi ganî idi” der. (Sungurhan, 2017a, s. 153)

Kınalızade Hasan Çelebi (ö. 1012/1604) de şair Valihi’nin (ö. 994/1585) “evâ’il-i hâlinde *mey ü mahbûbun* vâlihî vü hayrânı bezm-i şarâbun sâgar-ı sahbâ gibi zâd-ı ser-gerdâni iken” daha sonra tasavvufa meylettiğini not eder. (Sungurhan, 2017b, s. 891)

Mey ü mahbub tabirini birçok beyitte görebiliyoruz.⁷²

Ümîdî *bâdeden* geçmek olurdu
Velî *mahbûbdan* müşkil ferâgat (Ümidi Ahmet: G 16/5, s. 174)

Ğaraż yâr ile ‘işretdür bu nüzhet-gâh-ı hurremden
Mey ü mahbûbdan ğayrı nedür maķşûd bu ‘âlemden (Baki: G 367/1, s. 327)

Çıkarmak mümkün olmadı gönülden zevk-ı *mahbûbı*
Gidermek kâbil olmadı başumdan zevk-ı *şahbâyı* (Helaki: G 155/4, s. 195)

‘Ömrüñi her dem geçür zevk it *mey ü mahbûb* ile
Çünkü dünyâ-yı denî bildüñ Muhibbî fâniür (Muhibbi: G 404/5, s. 154)

Genelde birçok şeyden ötürü zahidler tarafından kınanan şairler, mahbublara meylettikleri için de kınanmışlardır. Aşağıdaki beyitlerde bunun örneklerini görüyoruz:

Mahbûba mâ’il olsam şüfî ne ta’n idersin
Lâzım degül mi yoĥsa da’vâ-yı ‘ışķa *şâhid* (Behiştî: G 81/2, s. 147)

⁷² Beyitlerde birçok örneği olan “mey ü mahbub” ifadesinin buraya sadece dört adedi alınmış olup geri kalanı EK A’dadır.

Nazar itmek kiři cā' iz degöl *maḥbūba* dirmiřsün
Nazar itmek degöl körlüğüne zāhid severlerde (Behişti: G 487/4, s. 377)

Zāhidā *maḥbūba* düşdi diyü 'ayb itme bize
'İşka düşdiyse ne var 'āřık günehkār olmadı (Üsküplü İşhak Çelebi: G 296/2, s. 312)

Nola sevdümse *maḥbūbı* ne var gönlümde ey zāhid
Aña çün vākıf olmaduñ neden dirseñ vebālüm var (Muhibbi: G 963/4, s. 313)

Tār-ı tesbīḥ oldı *maḥbūba* rubābuñ zāhidā
Güş-ı cānuñ sen hemān āheng-i çeng ü 'ūda kııl (Hakani: G 346/3, s. 442)

Öte yandan şairler, onları eleştiren softaların kendilerinin de mahbuba meylettiklerini şiirlerinde dile getirmişlerdir. Aşağıdaki örneklerde kendi de din sınıfından olan Meali'nin meslektaşlarının ikiyeüzlülüğü hakkında iğerden bilgi verdiğini görüyoruz:

Maḥbūblaruñ kıymetini řüfi ne bilsün
Maḥbūbı yenir řanır o bī-çāre nigārā (Meali: G 18/3, s. 210)

Maḥbūbı var müderris ü müfti vü kāzīnūñ
Monlāları řikārde kim dir ki ola şüm (Meali: G 140/5, s. 156)

'Ayb olsa be cāhiller eger ḥūbe maḥabbet
Maḥbūbı olur mıydı kıatında 'ulemānuñ (Meali: G 186/6, s. 380)

İki *maḥbūb* sever řimdi Me'ālī yārān
Kāzi bir řāhide zīrā ki kıanā'at itmez (Meali: Müfred 373, s. 499)

Maḥbūbı kıocmañuz diyü eyler nařīhati
Yaḥyā yinür şanur sezerin şofi dilberi (Yahya Bey: G 467/1, 7, s. 566)

Ḥūb sevmen diyü vā' iz ḥalkā dün pend eyledi
Çekdi *maḥbūbı* nezāketle 'aceb bend eyledi (řahi: Müfred 13, s. 149)

Muttařıl řofi varan aḥbāba ḥalvet 'arż ider
'Ālem-i vaḥdetde bir *maḥbūbı* tenhālar gibi (Nevi: G 468/2, s. 506)

Az da olsa bazı yerlerde şairlerin, mahbub sevmenin mecazi aşktan hakiki aşka bir basamak olduğunu; bu yüzden mahbub sevdiklerini ama şekil güzelliğinde takılmamak gerektiğini söylediklerine rastlıyoruz:

Sîretüñ ‘âşıkı ol gözleme *maḥbûb* cemāl
Reng-i ruḥsâr ile tâ kim saña ol geçmeye âl (Hayali: G 320/1, s. 200)

Ėaraż bir zevķ-i rûḥânî durur *maḥbûb* sevmekden
Murādum ḥaṭṭ-ı nefsânî degüldür ḥûb sevmekden

Cemāl-i Zü’l-celâli ańlamak bilmek durur maķşûd
Perî-peyker melek-şûret güzel-*maḥbûb* sevmekden

Göñül pervâne-veş cemāl-i yâre koñ yansun
Ėaraz yanmak yakılmaķdur hemân maṭlûb sevmekden

Nihâl-i kaddi-i yâre nisbet itme serv-i âzâdı
Yüri ey bâğ-ḃân geç sen kırı bir çöp sevmekden

Güşâde-ṭab‘ olup şûḥ olmadur maķşûd dil-berden
Ne ḥâşıldur Şuhûdî dilber-i *maḥbûb* sevmekden (Şem’i: G 158, s. 144)

2.1.2.2 Şahid

Şahid kelimesinin sözlüklerde genelde sevgili olarak karşılandığını görüyoruz. Bu kelimenin cinsiyetiyle alakalı bir karışıklık söz konusudur. Bazı sözlükler bu kelimeyi cinsiyetsiz olarak belirtmiş; bazıları hem kadın hem erkek sevgili, bazıları sadece kadın sevgili, bazılarıysa sadece erkek sevgili olarak karşılamışlardır.

Meninski’nin sözlüğünde mahbub, güzel (kadın, erkek), sevgili (kadın, erkek); Mertol Tulum’un sözlüğünde “cânân, dil-ber, dil-sitân, bî-tâ, türk, ḳasîm, ma‘şûḳ, mäh-peyker, meh-liķâ, meh-veş, sâde-rû, perî-peyker, şoḥ, matbû‘ u mevzûn”;

19. yüzyıl sözlüklerinden *Kamus-ı Türki*’de “dilber, güzel”;

Lugat-ı Naci’de “mahbub, mahbube”, “şahid-i bâzâr”ın “Mübtezel güzel”;

Kamus-ı Osmani’de: “Dilber, mahbube; ayş ve sohbet hazır olan”, “şahid-i bâzâr”ın “Açık meşreb, hayasız kadın, ruspî”;

Steingass’ın sözlüğünde: “A beautiful woman; a handsome man”, “şahid-baz”ın “Whoremonger, sodomite”,⁷³

Redhouse’ın *Lexicon*’unda “A pretty boy, especially, a catamite”⁷⁴, “şahid-baz”ın da “A sodomite.” olarak;

Devellioğlu’nun sözlüğündeysen “1. sevgili (bkz: mahbûbe). 2. güzel. (bkz: dil-ber)”, “şâhid-i bâzâr”ın orta malı güzel [kadın], “şâhid-bâz”ınsa “güzelle oynayan: oğlanc, kulampara (bkz: mahbûb-dost)” olarak karşılandığını görüyoruz. Yani Devellioğlu’na göre şahid mahbube demek olurken, şahidle gönül eğlendiren kişi olan şahid-baz ise oğlanc demek olur.

16. yüzyılın divanlarındaysa şahidin mahbubla eş anlamlı olarak kullanıldığını görürüz. Bu durumda 16. yüzyıl için mahbubda olduğu gibi şahid için de en geçerli tanımın 19. yüzyıl sözlüğü olan Redhouse’ın *Lexicon*’unda verildiğini söyleyebiliriz. Divanlarda şahidin mahbub kelimesiyle eş anlamlı olarak kullanıldığını şu örneklerden anlamaktayız:

Câme-i zîbâyı n’eyler *şâhid-i* zîbâ olan
İstemez medh ü senâ *maḥbûb*-ı müsteṣnâ olan (Nevi: G 373/1, s. 452)

Maḥbûba mâ’il olsam şûfî ne ṭa’n idersin
Lâzım degül mi yoḥsa da’vâ-yı ‘ışka *şâhid* (Behiştî: G 81/2, s. 147)

Maḥabbet itme ey dil *şâhid-i* pür-‘işve-i dehre
Bilürsin kimseye itmez vefâ *maḥbûb*-ı hercâyî (Sehabi: G 397/4, s. 165)

Mergüb cihân içre begüm *şâhid* ü meydür
Durma *mey* ü *maḥbûbsuz* ey ‘âkil içinde (Sehabi: G 336/3, s. 144)

Cân-ı şîrîni revân eyler gönül cânâneye
Rind-i *şâhid-bâzdur* *maḥbûbuna* şekker şunar (Hayali: G 77/3, s. 116)

İki *maḥbûb* sever şimdi Me’âlî yārân
Kâzî bir *şâhide* zîrâ ki kanâ‘at itmez (Meali: Müfred 373, s. 499)

⁷³ Zampara (zen-pare), oğlanc/kulampara (gulam-pare).

⁷⁴ Mahbub oğlan, bilhassa ibne.

Aşağıdaki örneklerdeyse şahidin, isimleri belli olan erkek sevgililer için kullanıldığına şahit oluyoruz:

Ey nāmı olup ‘*Ābid* hüsniyle olan vāhid
Yok sencileyin *şāhid* rüyuñ aña bürhānum (Cinani: G 147/5, s. 539)

Kaı ol günler ki dil mülkinde bir meh *şāh* idi
İdemezdi hüsñ da ‘vāsın gören ol *şāhidi*

Şehr-i Şāmı gitdi şevkiyle müşerref itmege
Adı *Bedrū’ d-dīn* idi bir bedr olmuş māh idi (Zatı III: G 1792/1, 4, s. 502)

Buna mukabil bu kelimenin bu çalışma için taranan malzeme içinde herhangi bir kadın sevgiliyi nitelemek için kullanıldığı tespit edilemedi.

Ayrıca, şahid-bazların oğlana meyleden kişiler olduğunu, aşağıdaki beyitlerde bu kelimenin tanımını yapan şairlerin bizzat kendilerinden öğreniyoruz:

Alıma ‘aşıklaıñ göñlin bu çarh-ı pīre-zen
Rind-i *şāhid-bāz* olanuñ nisbeti *oğlan*adur (Livayi: G 82/4, s. 221)

‘Aşıkun rüsvāyi olduğın kayırma şūfiyā
Rind-i *şāhid-bāz* olan *oğlan* sever bed-nām olur (Revani: G 81/3, s. 223)

Bunun yanında birçok şairin mahbub-dost olduğu gibi şahid-baz/şahid-perest olduğunu da hem tezkire yazarlarından hem de şairlerin bizatihi kendilerinden öğreniyoruz. Şairler, şahidlere meylettiklerini övünerek, bir gurur vesilesi olarak ifade etmişlerdir:

Baıa bāde yeter *şāhid-perestem*
Budur rind olana evrād ü evkāt (Muhibbi: G 241/2, s. 109)

Bu hevāyī göñlümi bir dil-ber içün şakların
Rind-i *şāhid-bāz* olan ekşer kebüter-bāz olur (Revani: G 130/2, s. 251)

Benem mest-i mey-i engür-ı vaħdet rind-i *şāhid-bāz*
Benem bāz-ı sepīd-i mey-kede zāğ-ı siyeh gāmmāz (Medhi: G 221/1, s. 436)

Eger ben rind-i *şāhid-bāz* isem ta‘n itmesünler kim
Yigitlik çağı ‘işret devri ‘aşıklık zamānidur (Amri: G 39/4, s. 75)

‘Āşık-ı şūrīdeler ‘ālemde *şāhid-bāz* olur

Gördüğü kebk-i hırāmı şayd ider şāh-bāz olur (Dükakinzade Ahmed Bey: G 44/1, s. 124)

Yine bir şāhīn bakışluyı şikār itmek diler
Dōstum Yahyāyı gel gör nice *şāhid-bāz* imiş (Yahya Bey: G 193/5, s. 403)

Çanda kim olursa gitmez bir dem ağzından zeri
Oldı Vaşfī gibi beñzer rind-i *şāhid-bāz* gül (Vasfī: G 37/7, s. 95)

Bir hümāyı şayd kıldı bir işāretle bugün
İy Ža‘īfī tañ mı dirsem aña *şāhid-bāz* göz (Zaifī: G 128/5, s. 116)

Tezkirelerde işlenen şahid-bazlığa baktığımızda, şair biyografileriyle şairlerin divanlarında yazdıklarının birbirini tuttuğunu görürüz. Örneğin, ömrünü şahid-bazlık ve içkiyle geçiren Revanī (ö. 930/1523-24), ömrünün sonunda içkiye tövbe eder ancak bu bilgiyi veren Kınalızade’nin tezkiresinde Revanī’nin şahid-bazlığa da tövbe ettiğine dair herhangi bir kayda rastlamayız:

Merkūm ekser-i vaktinde bâdenûş u *şāhid-perest* ü müdām sahbâ-yı ‘ışk-ı cevânân ile medhûş u mest idi. Lâkin âhir-i ‘ömrinde tevbe inâbet idüp sâgar-ı ‘ıyşî ve nûşî şikest itdükde rûh-ı revânı ‘âlem-i fânîden mülket-i câvidânîye revân olup sene selasîn ve tis’ami’ede... (Kınalızade Hasan Çelebi, Tezkiretü’ş-şuara: Sungurhan, 2017b, s. 396)

Revanī’nin divanında da erkek sevgilileri terk etmemesiyle ilgili beyitlere rastlıyoruz:

Şūfī olduñ dañı terk eylemedüñ *maḥbûbı*
Kim kabûl ide Revânî seni bu hūyuñ ile (Revanī: G 349/5, s. 381)

Nice şūfîdür Revânî k’olımaz *maḥbûbsuz*
Çomaz *oğlan* sevmesin bu hırça vü tāt ile (Revanī: G 347/5, s. 380)

Âşık Çelebi, Zati’ye (ö. 953/1546) kendi hayatını anlattırdığı bölümde Zati’nin kendisini “şahid-baz” olarak tanımladığını, arkadaşı Kadri Efendi’yle Tahtakale ve Efe meyhanesi gibi yerlerde vakit geçirdiklerini görüyoruz:

Luţf-ı Hudā’ya kâni‘, *şāhid-bāz*lıkda ve kadeḥ-perdāzlıkda hevâ-yı nefis-i şūma tâbi‘ idüm Kadri Efendi-i merḥūm ol vaqt dānişmend ü mülāzım idi, anuñla hem-kāse vü hem-kadeḥ ve yār-ı guşşa vü feraḥ idüm. Ol Ayaşofya hücrelerinde, ben Şeyḥ Vefā ḥānḳāhında olurduk. *Taḥte’l-ḳal’a* mecma‘umuz

ve *Efe mey-hānesi* taḥşīl-i āb-rū ve tertīb-i dimāğ u tenkīye-i mizāc için seylān-ı seyl-āb-ı ḥuzūr u ḥubūr menba‘umuz idi. (Âşık Çelebi, Meşairü’ş-şuara: Kılıç, 2010c, s. 1582)

Zati, aşağıdaki beytinde de saf şarapla şahide meylettiğini, bunların uhrevi karşılığı olan cennet hurilerini ve Kevser ırmağını kadın düşkünün olan zahitlere terk ettiğini söyler. Dolayısıyla, kendisinin bu kınadığı zümre gibi, kadınlara meyletmediğini çıkarabiliriz:

Meylüm benüm cihānda mey-i nāb u *şāhide*
Hūr-ı cinān u Kevseri zen-bāre zāhide (Zati III: G 1391/1, s. 247)

Benzer bir beyit de Muhibbi’ye aittir. Şarabın ve şahidin zıt kutuplarında yine Kevser ve huriler konumlandırılmıştır:

Zāhidā alma ele tek sen şarāb u *şāhidī*
Var saña olsun mübārek kevser iç ḥūrāya baḡ (Muhibbi: G 1405/4, s. 434)

Âşık Çelebi, tezkiresinde Şemsi Paşa’yı (ö. 988/1580) “Şikār-bāzlıkda mümtāzdur, *şāhid* şaydında ḥod bülend-pervāzdur” (Kılıç, 2010c, s.1438) şeklinde tarif eder. Şemsi Paşa, kendisinin de şahidi olduğunu bir beytinde söyler:

Derd-i dilden nāme yazdum *şāhid-i* ṭannāzuma
Bī-ḥabardur sevdüğümden vāḡif olmaz rāzuma (Şemsi Paşa: G 346/1, s. 564)

Âşık Çelebi’nin tezkiresinden, bir başka 16. yüzyıl şairi Figani’nin (ö. 938/1531-32) de şahidlere aşırı düşkün olduğunu, onlarsız yapamadığını öğreniyoruz:

Şāhid-perest idi ki gūyā anadan toğduğu gibi şeker yirine leb-i dil-ber ile ağız açılmış idi; meclisde dil-ber olmasa ağız dadıyla yimek yimezdi ve ‘ayn-ı ‘ıyş u ‘işret gibi gözi ‘işretle açılmışdı ki ‘ıyş u ‘işret itmedüğü günü ‘ömrden dimezdi. Odası dilberlerle kalb-i ‘âşık yā deyr-i Ferḥār gibi pür naḡş u nigārdı ve gūyendeler ü sāzendeler cem‘ olup şaf şaf otursalar gūyā ki mūsīkārđı. (Âşık Çelebi, Meşairü’ş-şuara: Kılıç, 2010c, s. 1206)

Yine *Meşâ'irü 'ş-su 'arā'*nın, bu sefer şair Nati (ö. 860/1455-56) bahsinde Figani'ye şahid-bazlıkta Nati ve Nuhi'nin (ö. 940/1533/34) de eşlik ettiğini öğreniyoruz. Bu profildeki şairlerin Efe meyhanesinde vakit geçirdikleri anlaşılıyor: “Fiğānī ve Nūhī ile Efe mey-hānesinüñ dürd-i den gibi üftādeleri ve ḥabāb gibi ḳadeh āvāreleri ve şehruñ meşhūr *şāhid-bāz* u *gūlām-pāreleri* idi.” (Kılıç, 2010b, s. 884)

Aşağıdaki beyitlerde şahidler aşkla ilişkilendirilmiş, Remzi'nin (ö. 954/1547/48) beytinde aşkın karşı kutbu “pire-zen dünya” olarak belirlenmiştir. Bundan âşık/şairin, dünyanın sunduğu geçici hazlara (bir anlamda kadınlara) değil, gerçek aşkı yaşama olanağı sunan kişilere (yani erkeklere) meyilli olduğunu anlıyoruz:

Merd-i *şāhid-bāzam* oynum 'aşk bāzārındadır
Şanma Remzī pīre-zen dünyādur oynaşum benüm (Remzi: G 142/5, s. 276)

Ben bu bāzāruñ ne bāzırgānı ne bezzāzıyam
Kūy-ı 'ışkuñ oñmaduḳ bir rind-i *şāhid-bāzıyam* (Hayreti: G 346/1, s. 374)

Ḳullaruñdur ehl-i 'ışk-ıla *efendi-nāzlar*
Şāh olurlar mülk-i ḥüsne *şāhid-i ṭannāzlar* (Şemsi Paşa: G 123/1, s. 341)

Ḳanı ol demler ki ağlardum sevüp bir *şāhidi*
'İşk-ı da 'vāsınuñ eşkümlü idi *şāhidi* (Behiştî: G 533/1, s. 403)

Mahbubun çoğu zaman meyle birlikte anıldığı gibi, şahid kelimesinin de şarap ve bazen de şem, çalgılar gibi öteki meclis unsurlarıyla birlikte kullanıldığına rast ediyoruz. Şairlerin bu özelliğinden –mahbub kısmında olduğu gibi– tezkirelerde de bahsedildiğini görmekteyiz. Örneğin tezkirelerde Revani'nin şahidlerin yanı sıra içkiye düşkünlüğünden de bahsedilir. Riyazi (d. 980/1572, ö. 1054/1644), tezkiresinde ondan “Rind-i *şāhid-bāz* u *bādeperest* olup şarāb-ı 'aşkla müdām mest idi” diye bahseder. (Açıkgöz, 2017, s. 166) Latifi de onun için “A 'nî Ḥvāce Ḥāfız gibi mebāḥiṣ-i eş 'ârı *şāhid ü şem ' ü şarābdan* ve me'āḥîz-i nazmı sâkî mey ü ney ve çeng ü rebābdandır” der. (Canım, 2018, s. 245)

Başka bir 16. yüzyıl şairi olan Cevheri'nin (ö. 980/1572-73) meye ve şahid/mahbuba aşırı düşkünlüğünden *Meşā 'irü 'ş-şu 'arā*'da esprili bir şekilde bahsedilir: “Evā'il-i hālinde *mey-perest* ve 'ışk-ı *şāhid* ile mest idi. Her kanda hum-ı mey görse küp düşerdi ve her kûy-ı harābātda eski haşır döşerdi; *maḥbûb* izin görse kebkebi naḫşın nokṭa-i ḥākī idüp seyr-i nokṭa ile ḥānesin bilürdi, dil-ber şaydına ḥod yatıya varurdu.” (Kılıç, 2010a, s. 498-500)

Şahid ve mey kalıbının divanlarda üç şekilde yer aldığını görmekteyiz.

Bunların ilki “şarab u şahid/şahid ü mey” şeklinde iki unsur içerir. Bunlara örnek vermek gerekirse,

Nice kırtarsın dil ü dīnin Celilī dostlar
Rāh-zendür çün *şarāb u şāhidi* İstānbuluñ (Celili: G 199/7, s. 159)

Şāhid ü mey bezmini iki cihāna virmezem
Zāhir ü bāṭın bir itdüm içimi vü taşımı (Livayi: G 426/5, s. 452)

Bir kadeḥ *mey* saña bu 'ālemde bir *şāhid* yeter
Ḥvāce-i dünyā gibi keḫ çekme gel māl üstine (Muhibbi: G 2434/4, s. 710)

Geçilür her ne kim olsa güzergāh-ı cihān içre
Velī *cām*-ıla *şāhiden* geçilmez tañrı tanıkdur (Hicri: G 61/3, s. 204)

İkinci modelde şahid ve meye öteki meclis unsurlarının da eklendiğini görürüz. Bunlar şem, müzik, meze ve arkadaşlar gibi öğelerdir:

Şem ' ü şarāb u şāhide cān virsevüz n'ola
Bir kimseden zamānede yok ihtirāzımız (Sebzi: G 289/2, s. 408)

Kuruldu bezm-i vaḥdet 'işret ile
*Şarāb ü şāhid ü şem ' ü neḡam*dur (Dükakinzade Ahmed Bey: G 85/11, s. 168)

Belā vü derd ü ḡam u hemden olsa dil nāḫār
Ḥarīf ü şāhid ü şem ' ü şarāba çāre gerek (Hüdayi-i Kadim: G 116/3, s. 167)

Şāhid-i şem ' u şarāb u nüdemā-yı zürefā
Çemen-i sebz-nişīn ü bülegā-yı aḥbāb (Şihabi: G 28/4, s. 186)

Şāhid ü şem ' ü şarāb u nuḫl hergiz bāde yok

        (Muhibbi: G 1427/1, s. 440)

     . ,             :

 u     
      (Revani: G 454/2, s. 442)

      * u *  
          (Livayi: G 151/3, s. 268)

          
  *      * (  : G 39/2, s. 119)

  u       
         (Muhibbi KYOY: G 52/4, s. 152)

      * u *
         (Muhibbi: G 1364/4, s. 423)

         .    ,  , ,         .        .         ,   .

        
    * *  (Cinani: G 184/2, s. 559)

   * *     
      (Nevi: G 392/5, s. 464)

       
    * *  (Nevi: G 208/3, s. 354)

        ,         :

     

Şatma kendüñ bize ey *şāhid-i bāzār* yüri (Mani: G 99/4, s. 157)⁷⁵

Sīm ü zer ümīdiyle ḥarīdār ararlar
İtdüm nice yüz *şāhid-i bāzār*ı temāşā (Yakini: G 9/5, s. 159)

Yine de bunların vefalı olanlarının, vefasız olan sevgiliden yeğ görüldüğü de olur:

Vefāsı yok cefāsı çok yār-ı māh-peykerden
Vefā semtin bilür bir *şāhid-i bāzār* yigrekdür (Medhi: G 158/2, s. 403)

2.1.2.3 Beg

Mertol Tulum'un sözlüğünde bu kelimenin "beyg, sancak begi, mīr-i livā, mīr-i 'alem, kenārenk" şeklinde karşılandığı; 19. yüzyıl sözlüklerinden *Kamus-ı Türki*'de,

1. büyük, zengin, bay, ileri gelen adam. 2. baş, reîs: aşîret beyi. 3. hâkim, emir, vâli, prens: Sisam, Karadağ beyi. 4. âmir, zâbıta, kumandan: alay beyi, sancak beyi. 5. bazı eski hânedânlara mensûb efrâdla paşazâdelere ve sınıf-ı askeriyede kaymakam ve miralay rütbelerini hâiz olanlara ve ecnebî küberâsına verilen unvan olup, isme lâhık olur: Ali Bey, Hasan Bey, kaymakam bey, konsolos bey. 6. aşık kemiğinin dört yüzünden biri. 7. iskambil oyununda kâğıdın birlisi: kupa beyi. (Ş. Sami, 2012, s. 234)

anlamlarına geldiği belirtilmiştir. Beg'in şiirlerde hem gerçek anlamıyla hem de mecazi anlamıyla kullanıldığını görürüz.⁷⁶ Kelimenin mecazen kullanımı, şairleri güzelliği, ağırbaşlılığı, soylu görünümüyle etkileyen kişileri nitelemek için olsa gerektir. Bu kelime genel olarak şiirlerde divan edebiyatının sevgili tipi vasıfları olan, güzellenen ve âşık olunan erkekler için kullanılmıştır. Sevgili olan bu beyler, aşağıdaki örneklerde olduğu gibi bazen de isimleriyle şiirlerde yer alırlar:

Bunca 'izz ü nāz ile ol ḥüsn ilinüñ *şāhid*dur
Hem vefā vü mihr ile gökler yüzünüñ māhıdur
Kendüzi bir *beg* güzeldür ḥūblar sipāhıdur
Şimdi ḥüsn iklîmine sultān olan *Ya 'kūb*dur (Sehi Bey: Murabba 2/3, s. 331)

⁷⁵ Bu gazelin tamamı için bkz. 4. Bölümün "Şahid-i bazar" kısmı.

⁷⁶ Bu kelimenin Osmanlı'daki sınıfsal-tarihsel anlamı ve örnekler için bkz. 3. Bölümün "Soylular" kısmı.

Nāmı *Ahmed*’dür birinüñ bir *mükerremzâdedür*
Bağ-ı Firdevs-i vefâdan çıkmış âdemzâdedür
Bî-bedel bir *beg* güzel bir *mîr ekremzâdedür*
‘Âlemüñ maqbûli bir *şâh-ı mufahhamzâdedür*
Hağ budur bağ-ı İrem’dür şehr-i İdincik ki var (Ravzi: Muhammes 3/13,
72, s. 117, 125)

‘İşkuñ müsâfirini igen yakma gün gibi
Â kıble-gâh-ı Ka’be-i maşşûdum a *Sefer*

Görsem yüzüñi göñlüme ölmek gelür hemân
Zîrâ *begüm* mübârek olur gün toğa sefer (Ahi: G 15/2, 4, s. 10)

Dostlar âzâde bir serv-i bülendüm var idi
Bir boyı şimşâda kul olmuş efendim var idi

‘Abdi olmuş bir güzeller şâhınüñ biñ cân ile
‘*Abdî* dërler adına bir *beg efendim* var idi (Hayreti: G 563/1-2, s. 510)

Beni âşüfte ruğlaruñ alı
İtdi çok sevdüğüm ‘*Alî Bâlî*

Ruğun üstinde çeşm-i fettânuñ
Fitneden olmadı *begüm hâlî* (Sebzi: G 800/1-2, s. 687)

Ş’ol *kuloğlu beg* güzel kim nāmı *Dâvud Balı*’dur (Aşki: Murabba 107/V-
VI, s. 145)

Aşağıdaki alıntılarda “beg”in yine erkeği niteleyen padişah, efendi, mahbub,
nevcivan, sade-rû gibi kelimelerle birlikte yer aldığını görüyoruz:

Cân ü dilden yine sen *pâdişehüñ* bendesiyüz
Boynumuz kılca *begüm* kākülüñ efgendesiyüz (Dükakinzade Ahmed
Bey: G 112/1, s. 200)

Nice begler efendiler güzeller *pâdişâhlar* çok
Benüm sensin *efendüm* de *begüm* de *pâdişâhum* da (Haveri: G 32/2, s. 203)

Yüzüñi yüzüme ur tuymasun ağıyâr *begüm*
Diyeyin sen *şehe ihfâ* ile vardur haberüm (Vasfi: G 45/4, s. 103)

Unutma eski kulları in ‘âm-ı ‘âmmdan
Olduñsa no’la hüsnile *mağbûblar begi* (Gelibolulu Süruri: G 470/3, s. 296)

Nev-cuvānum beni öldür gam ile pîr itme

Kerem it *begcegüzüm* hayr işi te'hîr itme (Üsküplü İshak Çelebi: G 233/1, s. 269)

Ol gözi âhû güzel kim müşgi kemhâlar giyer
Sâde-rûlar içre bir *begdür* ki qaralar giyer (Revani: G 52/1, s. 206)

Ben seni gördükçe kaçmağ istesem incinme kim
Hây *efendüm* hây *begüm* kuru temâşâdan n'olur (Revani: G 73/2, s. 218)

Sipâhî beg yigitler arasında ey gözi âfet
Görince sen güzeller şâhını medh ü senâ itdüm (Sebzi: G 514/4, s. 533)

Çapuñdan ayırma beni zulm eyleme *hanum*
Bir merd-i ğarîbem ne yirüm var ne mekânım
Şabr idemez oldum döyemez cevruñe cânım
Beg-zâdecigüm begcegizüm tâze cuvânım (Yahya Bey: Musammat 34/1, s. 207-208)

Haft-ı la'lûñden 'aceb-midür dehânuñ olsa fâş
Gizlû sırrı eyleyicidür *begüm* izhâr *haft* (Vusuli: G 91/2, s. 119)

Begüm hüsnüñ esâsı bir kıl üzredür şakın âhîr
Okunup âyet-i *haftuñ* dürlür zülf tûmârı (Hicri: G 138/6, s. 245)

Divanlarda beg kelimesinin rediflerde yer aldığı birçok gazel örneğine rastlanmaktadır. Bu gazellerde yer alan beglere divan edebiyatının sevgili tipi vasıfları yüklendiğini görürüz. Örneğin Hayreti'nin aşağıdaki gazelinde geçen bege duyulan aşkı ve ondan lütuf talep edildiğini görmekteyiz:

'Âşık-ı dîdâruñam dîdâr hâkkıyçün *begüm*
Nûr-ı pāk-i Aḥmed-i muḥtâr hâkkıyçün *begüm*

Başımı kesseñ baña senden kesilmek yok durur
Zü'l-fikâr-ı haydar-ı kerrâr hâkkıyçün *begüm*

'İşkuña çün kim belî dedüm belâdan dönmezem
Şol ezelde êtdüğüm ikrâr hâkkıyçün *begüm*

Yıkma gönlüm hânesin lutf eyle beytu'llâhdur
Bu eve bünyâd uran mi'mâr hâkkıyçün *begüm*

Hayretî abdâlî kılma ḥvân-ı vaşluñdan ırak
Tekye-i ḥakda olan esrâr hâkkıyçün *begüm* (Hayreti: G 342, s. 371)

Aşağıdaki gazelde Lamii'nin, "begüm" diye seslendiği sevgilisinin göz, leb, kaş, saç, hat gibi bazı güzellik unsurlarını kullanarak gazeli oluşturduğunu görüyoruz:

Nergisi kıldı gözüñ şivesi dil-ḥasta *begüm*
Goncayı la'l-i lebüñ eyledi dem-beste *begüm*

Ḳāmeti māh-ı nevüñ çarḥ-sıfat oldu düṭā
Gördi çün kaşlaruñuñ yāyını peyveste *begüm*

Ḥalka ḥalka saçuñ endīşe kilididür anı
Ki şabā bir bir açar el urup āheste *begüm*

Dil-i sevdā-zede derd ü gamuñ isterse nola
Tıfl-veş gönline ne gelse diler ḥasta *begüm*

Gelmedin ḥaṭṭuñ ider usturaya meyl 'aceb
Güvleyüp oda atar cānını o nāreste *begüm*

Bağlamış rişte-i cān ile meger güllerini
Bāgbān-ı ezel itdükte saçuñ este *begüm*

Demidür ḥūni gözüñ Lāmi'īyi ide helāk
Ne içün fāriğ iken uydı o bed-meste *begüm* (Lamii: G 315, s. 283)

Zaifi'nin (ö. 964/1557) aşağıdaki gazelinde daha çok güzellik unsurunun sıralandığını görüyoruz. "Begüm" diye hitap edilen sevgilinin yanak, dudak, gerdan, saç, hat, reftar, boy, göz, diş gibi güzellik uzuvları divan edebiyatı geleneği çerçevesinde ele alınmıştır:

Ruḥlaruñ rengīndür berk-i gül-i terden *begüm*
Leblerüñ şīrīndür ḳand-i mükerrerden *begüm*

Lāleden la'lindür iy gül-'izār ol ḥadd ü leb
Gül-şen-i ḥüsnüñ müzeyyen bāğ-ı kevşerden *begüm*

Gerdenüñ kāfurdan daḥı beyāz iy meh-cebīn
Saçlaruñ rengi siyehdür misk ü 'anberden *begüm*

Bac alurlar Rūmda ol zülf ü ḥaṭṭ ü leblerüñ
Mısr u maçīnden gelen müşgile şekkerden *begüm*

Görelī reftāruñı ḥayrāndur serv-i çemen
Rāstī mevzūndur ḳaddüñ şānavberden *begüm*

Gözlerüñ Hārūtile Mārūtdan fettāndur
Ġamzeñ āfetdūr cihānda ibn-i aşferden begüm

Bu Ża‘īfī rişte-i müşgīne lü’lü’ler dizer
Dişlerüñ vaşfinda yeg her biri gevherden begüm (Zaifi: G 217, s. 172)

Muhibbi, aşağıdaki gazelinde “serv-i hırāmān, şāh-ı hūbān” diye nitelediği sevgilisi olan beyden –5. beyitten anladığımız üzere– öpücük almıştır. Ancak bundan sonra sevgilinin ilgisi azalmış olacak ki şair/âşık ondan tekrar ilgi beklediğini belirtiyordur:

Gülşen-i hūsn içre sen serv-i hırāmānsın *begüm*
Ağlayup āh eylesem gül gibi hāndānsın begüm

Çün tabīb-i dilsin umsam nola senden bir cevāb
Haste göñlüme şifā derdüme dermānsın begüm

Pāy-māl itseñ beni zülfüñ gibi olmaz ‘aceb
Görürem her dem seni zülf-i perīşānsın begüm

Ġullaruñdur hūblar kapuñda durur bende-vār
Bu cihāna hūsn ile sen şāh-ı hūbānsın begüm

Naqd-i cāna buseñi sen evvel ikrār eyledüñ
Şoñradan döndüñ neden bilsem peşīmānsın begüm

Bu Muhibbī şeb-i hicr içre zulmetde koma
Rüşen it göster yüzüñ çün māh-ı tābānsın begüm (Muhibbi: G 1802, s. 538)

Aşağıdaki gazelde Nihani’nin (ö. 925/1519), “güzeller serveri” ve “mahbubların ser-defteri” diye hitap ettiği beginden yakarış tonuyla ilgi talep ettiği anlaşılıyor:

Dil oldı derdüñ hem-demi hey *pādişahum* hey *begüm*
Can oldı ‘aşkuñ maḥremi hey *pādişahum* hey *begüm*

Sensün güzeller serveri maḥbūblarun ser-defteri
Hūrī misin yāḥūd perī hey *pādişahum* hey *begüm*

Kūyuñda şeydā bülbülem eflāke çıkdı gūlgulem
Sen hān-ı a‘zam ben ḳulam hey *pādişahum* hey *begüm*

Pervāneyem bī-bāl ü per üftādeyem bī-pā vü ser
Hālūme eyle bir nazār hey pādīşahum hey begüm

Eyler Nihānī dāyimā sen şāh-ı hūbāna du‘ā
Nola diseñ bir merḥabā hey pādīşāhum hey begüm (Nihani: G 127, s. 187)

Çeşitli şairlere ait aşağıdaki beyitlerde de beglerin güzellikleriyle övüldüğünü
görüyoruz:

Serv ḳaddūñle şalın kim hūblar uysun saña
Sancağūñ çek *beg* güzelsin hūsn iline mīrsin

Tutdı āfākı cemālūñ ḳaçma ‘Amrī’den *begüm*
Ḳul gerekmez mi saña sultān-ı ālem-gīrsin (Amri: G 83/4-5, s. 119)

Kimse yok ḳışver-i hūsn içre *şehā* senden yeg
Ḳaḳ budur mülk-i melāḥatde bugün *begsin beg* (Bahari: G 59/1, s. 174)

Ḳucmaḳ degül ğaraż seni dīdārdur murād
Deryā-yı iştīyāk *begüm* bī-kenārdur (Baki: G 90/3, s. 156)

Sen ki hūsn iḳlīmīnūñ şimdi *begüm* sultānısın
Göñlümūñ taḥtı gibi ‘ālī serīr olmaz saña (Üsküplü İshak Çelebi: G 4/2, s. 114)

Manşīb-ı hūsn ü melāḥat cümleden saña maḥāl
Sen *begüm* ğāyet güzelsin sen iñen ğāyet güzel (Üsküplü İshak Çelebi: G 163/1, s. 223)

Güzeller şāhıyam diyü iñen mağrūr-ı hūsn olma
Niçe şāhı ḳul itmişdür *begüm* bu özge dünyādur (Kemal Paşazade: G 157/5, s. 198)

Bize sükker lebūñ zühhāde kevşer
Begüm her şerbetūñ bir lezzeti var (Lamii: G 149/5, s. 236)

Zülfūñ tağıtma ‘arīzuñ üzre benüm *begüm*
Ḳāfir çerīsi mülket-i İslāma irmesün (Mostarlı Hasan Ziyai: G 342/4, s. 172)

Begüm sen mülk-i hūsne pādīşāsın
Güneş ruḥsārsın zerrīn ḳabāsın (Revani: G 276/1, s. 337)

Ol miyān da güzel ol kākül-i ḥoş-bū da güzel
Ḳılca yok ‘aybı *begüm* o da güzel bu da güzel

Leb-i cān-baḥş u dehānuña *begüm* söz yokdur
Līkin ol çeşm-ile ol ğamze vü ebrū da güzel (Vusuli: G 125/1, 3, s. 144)

Aşağıdaki örneklerdeyse beglere daha teklifsizce yaklaşıldığını, âşık/şairlerin onlarla fiziken birlikte olmak istediklerini görüyoruz:

Bir *beg oğlu beg* gözi âhūyı şayd etsem gerek
Şîr ü bebrem beglik arşlan-ḥānede yoḳlañ beni (Livayi: G 451/2, s. 469)

Cümle varum yoluña olsun *begüm* tek bir gice
Sen gümüş tenlü lebi la‘li der-âgüş ideyin (Meali: G 176/3, s. 370)

Leb-i Şîrîn-i şeker-bāruñu emsem a *begüm*
Ne yazuk ger döne Ferhād emegine emegüm

Ğazab atına binüp bendeleri çignetme
Çek atuñ başını hey begcegizüm hāy *begüm* (Remzi: G 140/1, 3, s. 275)

Zerrece yoḳdur dehānuñ kılca görünmez miyān
Öpülüp ḳoculmağa andan *begüm* ḳābil misin (Revani: G 275/2, s. 336)

Niçe ḳanum iḳer her dem tudaḡuñ
Begüm ‘ayb olmasun bi’illāh şormak (Hilali: G 49/3, s. 121)

Ümîd-i vaşl ile dilden gidüpdür şabr u ‘aḳl u cān
Müşerref olmayalum mı *begüm* gel oda tenhādur (Üsküplü İshak Çelebi: G 67/3, s. 159)

Begüm bir buseñi biñ *şāhid-i bāzāra* virmem ben
Lebūñuñ aḡzı iḳrārı baña biñ nice şāhidden (Bali: G 129/3, s. 221)

Göster yüzüñ göreyin
Baḳup ḡayrān durayın
Leblerüñi şorayın
Benüm *begüm efendi* (Zaifi: Türkiyat 2/2, s. 280-281)

Aşağıdaki örneklerde beglere âşık olunduğunu, onların sevildiğini görüyoruz:

‘Āşıḳuñ bir buseyile ḡatırın ḡoş tut *begüm*
‘Ārife bāḡ-ı cihāndan bir gül-i zībā yeter (Lamii: G 154/3, s. 237)

Hey *begüm* sevdüğüme ḡışmuñ neden
Niçe bin ‘âşıḳlaruñ var bir de ben (Amri: G 85/1, s. 121)

Şaḡuñ zencîri sevdāsında Bākī
Begüm dīvānedür dīvāne ma‘zūr (Baki: G 132/5, s. 183)

N’ola sevdiyse Celilī dil ü cānıyla seni
Kāfir olmaz a *begüm* ḡişi ḡüneḡkār olıcaḡ (Celili: G 193/5, s. 156)

Düşdük-ise ‘ışkuña her dem cefâ mı kıl vefâ
Öldük-ise hey *begüm* unutmaduğ a ‘âdeti (Meali: G 114/5, s. 306)

‘Âşıka mihr ü vefâ olsun hemîşe ‘âdetüñ
A *begüm* a *pâdişāhum* bî-vefâlıkdan nolur (Nihani: G 47/3, s. 107)

Dile sensiz *begüm* karar olmaz
Var mı bir dem ki âh u zâr olmaz

Sevmege çeşm ü kadd ü ebrûnı
Hey *begüm* ehl-i ‘aşka ‘âr olmaz (Sebzi: G 290/1-2, s. 409)

Begüm ‘uşşāka dād itseñ n’ola dīvān-ı hüsnüñde
Şaçuñdur ‘adl zencîri lebüñ Nüşinrevân olsun (Şem’i: G 122/4, s. 511)

Olalı ışkuñ ile yâr benüm *begcegüzüm*
Olmışam derde giriftâr benüm *begcegüzüm*

Bulmağ isterseñ eger dildeki derd oklarını
Sînemi hançer ile yar benüm *begcegüzüm*

Gelmedi âb-ı revân olalı ‘âlemde revân
Ben kadar ‘âşık-ı dîdâr benüm *begcegüzüm*

Beñzümün şaruluğı derdüme şahid mi degül
Ben nice ideyin inkâr benüm *begcegüzüm*

Gökleri göke boyarsa nola âhum dütüni
Urdı gam mülk-i dile nâr benüm *begcegüzüm*

Şerbet-i vaşluñ olur olur ise çâre baña
İtdi derdüñ beni bîmâr benüm *begcegüzüm*

Yaluñuz Zâtî-i bî-çâre vü dil-ḥaste degül
Saña cân virici biñ var benüm *begcegüzüm* (Zati II: G 934, s. 438)

Be güzeller be ala gözlüler âhū *begler*
‘İşkuñuza tolu bir cām-ile yâhū *begler* (Bali: G 47/1, s. 176)

2.1.2.4 Efendi

“Sahib, malik, mevla, beg” anlamlarına gelen ve erkekler için bir ululama sözü olan efendi, birçok şair tarafından şiirlerde sevgiliye hitap olarak kullanılmıştır. Bu kelimenin de yine divan edebiyatının sevgili tipini nitelemek için kullanıldığını;

efendi olan sevgililere âşık olunduğunu, onların sevildiğini ve divan edebiyatının
klasikleşmiş güzellik unsurlarıyla vasıflandıklarını görürüz.

Efendi, bazı şiiirlerde de isimleri belli olan sevgililere hitap ederken
kullanılmıştır:

Benüm ‘ömrüm *efendüm* ‘*Abdi Şāh*’um (Aşki: Murabba 100, s. 138)

Dostlar āzāde bir serv-i bülendüm var idi
Bir boyı şimşāda kıl olmış *efendim* var idi

‘Abdi olmuş bir güzeller şāhının biñ cān ile
‘*Abdī* dērler adına bir *beg efendim* var idi (Hayreti: G 563/1-2, s. 510)

Hicrānuñ ile geçdi meh ü sālüm *efendüm*
İrişmedi vaşla dil-i meyyālüm *efendüm*
Ġāyet de mükerrer durur aḥvālüm *efendüm*
Ben bendeñe raḥm eyle *Hasan Bālüm efendüm* (Kara Fazli: Musammat
20/I, s. 246)

Mīr ü gedāyı bende iden ḥüsn ü ḥulḳ-ile
Sultān *efendi* şāh-ı Kālander Yigiticigim (Livayi: G 283/7, s. 357)

Esīrūñ müstemendūñ derdmendūñdür senūñ Medḥī
Ṭabībüm sevdügüm rūḥüm *efendüm* cānum *İbrāhīm* (Medhi: G 374/5, s. 513)

İy kaşları kemān ü güzel *Muṣṭafā*’cıgum
Kurbānlar olduğım şānem-i bī-vefācıgum

Sensüz kuluñ Mu‘īdiye ġam gün mi gösterür
Yazukdur iy *efendicigüm* pādşācıgum (Muidi: G 310/1, 7, s. 290)⁷⁷

Aşağıda bir kısmı örneklenen şiiirlerde de efendinin; padişah, beg, levend,
emir, server, han, nevcivan, mahbub gibi erkekleri niteleyen öteki kelimelerle birlikte
kullanıldığını görüyoruz:

Ol güzeller şāhına medḥ ü senā olsun dērin
Pādīşāhuma efendüme du‘ā olsun dērin (Ahi: G 82/1, s. 39)

Bugün şol *lāle-ḥad gül-ḥahre dilber* kim *efendümdür*
Külāhın başına egri giyer bir şeh *levendümdür* (Cenabi Paşa: G 77/1, s. 69)

Nice yārūñ ḥizmetinden bir nefes olam cüzā

⁷⁷ Bu gazelin tamamı için bkz. bu bölümün “Muṣṭafā” kısmı.

Dil-berüm cānum efendüm pādişāhumdur benüm (Lamii: G 324/6, s. 285)

Didiler baña Revānī yār neñdür ben didüm
Gözlerüm nūrı *efendüm pādişāhumdur* benüm (Revani: G 257/5, s. 326)

Zülfün ğamı-y-la aşar-iseñ vaĳtidür *begüm*
Gerdāna taĳdum işte *efendi* kemendümi (Livayi: G 427/3, s. 452)

Senün yoluñda gitdi bunca varum
Bir aĳca yok ĳatuñda i ‘tibārum
Efendüm devletüm ‘ömrüm *nigārum*
Beni hīĳ añmaduñ yazuĳ degül mi

Emīrüm serverüm ĳānum efendüm
Cihānda ben seni sevdüm begendüm
Yañaĳı gül boyı serv-i bülendüm
Beni hīĳ añmaduñ yazuĳ degül mi (Meali: Murabba 3/3, 8, s. 171-174)

Hālūme baĳmaz *efendüm* hey müselmānlar meded
Pīrlügümde olmuşam bir *nev-cüvānuñ* bendesin (Sehi Bey: G 275/4, s. 313)

Maĳbūb-ı cihānsın yūri ‘ālemlere ĳükm it
Ben bende-i kemter işigünde sen *efendi* (Şemsi Paşa: G 476/2, s. 694)

Aşağıdaki gazel ve beyitlerde efendilerin güzellik unsurlarından bahsedilmiştir. Onların, divan edebiyatının sevgili tipi rolünde olup güzelliklerinin; saç, dudak, yanak, boy gibi unsurlarının övüldüğünü görüyoruz. Bazı beyitlerde de öpülmek istendikleri belirtilmiştir:

Ey la ‘l-i lebi Çeşme-i Hayvānum *efendi*
Gören seni bu luĳf ile dir cānum efendi

Düşdüm elüm al başuñ içün luĳf u kerem ĳıl
Ayaĳda ĳoma bendeñi sultānum efendi

Öldürme ĳuluñ düşmen-i şer sözine uyma
Şāyed saña ĳayr eylemeye ĳanum efendi

Sāyeñde senün ĳoş geĳelüm ‘abd-i faĳīrüz
Şol zıll-ı vefā serv-i ĳırāmānum efendi

Öldürdi beni ehrimen-i düşmeni ĳahr it
Ben mūruña raĳm eyle Süleymānum efendi

Diye ĳuluña pādişeh-i mülk-i ma ‘ānī
ĳusrev göre ger defter ü dīvānum efendi

Gökde uçura Zātī kuluñ bülbul-i medhūñ
Dirseñ aña ger murğ-ı hoş-elhānum efendi (Zati III: G 1785, s. 498)

Bāguñ egerçi gül gibi *serv-i bülendis*
Meh-rūlaruñ efendi bu gün *şeh-levendis* (Ahi: G 92/1, s. 44)

Büt-i meh-pāreler içre egerçi naķş-ı dil-keş çok
Efendi deyr-i ‘ālemde saña beñzer *nigār* olmaz (Aşki: G 180/4, s. 241)

Uydurursın bile yanunca raķībi her dem
Şeh-i hūbānsın efendi saña lāyık mı o seg (Bahari: G 59/4, s. 174)

Degül *pehlū efendi* cism-i pākūñ bir içim şudur
Miyānuñ havz-ı sīmīn içre düşmiş şanki bir mūdūr (Baki: G 170/1, s. 207)

Meclisde *būseñe* tolaşur şöyle añların
Cāmuñ efendi bir ġarazı var tehī degül (Baki: G 288/4, s. 278)

Efendi kāñi ‘üz bir şīvesine gūşe-i çeşmūñ
Vefā resmi *güzeller* içre vuşlatdan ‘ibāretdür (Bali: G 58/2, s. 174)

Efendi sen *şeh-i Yūsuf-liķāya* kul diyen kimdür
Ki bendeñ olalı göñlüm baş egmez degme sultāna (Behiştī: G 460/3, s. 362)

Sīnemi def idüben kāmētümi çeng itdūñ
Hūblar içre *efendi* bu mıdur kānūnuñ (Bursalı Rahmi: G 118/3, s. 220)

Her ne lutfuñ var ise ben müstemende eyle kim
Bu *güzellik* gibi sende çak *efendüm* çağıdır (Cenabi Paşa: G 46/4, s. 48)

Senūñ *cām-ı lebūñdür* ehl-i şevķūñ hızb itdüġi
Efendi kahnemūñ ma‘lūmıdır keyfiyyet-i hālī (Cinani: G 277/4, s. 606)

Şaķın mazlūmuñ āhından bilürsın pāyidār olmaz
Efendüm bu güzellikler *begüm* bu *pādişālıklar* (Emri: G 201/4, s. 113)

Ben gedāyı saña kul itmiş *efendüm* tā ezel
Sen şehi *hüsñ ü cemāl* iline sultān eyleyen (Gelibolulu Süruri: G 337/2, s. 227)

Zekāt-ı naķd-i *hüsñdür efendi* būselerūñ
Anı maħalline şarf eyle hāşıl it hasenāt (Hakani: G 37/2, s. 133)

Kākülūñden cān meşāmına érel’den bŷ-ı misk
Cān ile dilden *efendi* olmışam hindū-yı misk (Hayreti: G 277/1, s. 332)

Baş egmez sen *şanemden* ġayrıya dil
Döğerlerse *efendi* tıp diyince (Hicri: G 130/2, s. 240)

‘Älemde *efendi* saña beñzer güzel olmaz
Bu *kirpüğe* bu göze bu *kaşa* bedel olmaz (Üsküplü İshak Çelebi: G 101/1, s. 182)

Dilerse *la’l u ruḥuñ* Lāmi’i ‘acebleme kim
Leṭāyifiyle *efendi* kılın ider küstāḥ (Lamii: G 70/5, s. 214)

Ḳānūn-ı *hüsne* gālib olur şer’-ile *ḥaṭuñ*
Ḥüccet ḳavī olinca *efendi* berāta ne (Livayi: G 402/3, s. 436)

Ḳaddüñ efendi toğrusı bu serv-i nāzdur
Ḥaṭṭ-ı ruḥuñ benefşe-i büstān-ı şivedür (Manastırlı Celal Bey: G 72/3, s. 319)

Yalvarup didüm *efendi* bu Me’ālī neñdür
Nāz u şive-yle gülüp didi kölemdür daḥi ne (Meali: G 57/5, s. 249)

Şafā geldüñ benüm *serv-i bülendüm*
Efendüm sevdüğüm *çābük-levendüm* (Medhi: G 368/1, s. 510)

Efendi koluñı boynuma şal ki lāzumdur
Semend-i tab’-ı *Ẓiyā’*ye bir gümüşli kemer (Mostarlı Hasan Ziyai: G 147/4, s. 100)

Yüzi gül saçları sünbül şu *dilber* kim *efendümdür*
Külāhın başına şeb-rev geyer bir *şeh-levendümdür* (Muhibbi KYOY: G 1048/1, s. 607)

Egerçi Nev’i’ye *būs-ı lebüñ* degül mümkün
Hemān *efendi* mücerred ğaraḫ temennādur (Nevi: G 90/5, s. 284)

Didüm *efendi* kūyuña gelmiş *raḳīb-i ḥar*
Didi nedür murādı ayıtdum ḥaṭab ḥaṭab (Ravzi: G 112/3, s. 177)

Bir *büse* ‘atā eyle ödünc olsun *efendi*
El-ḳarḫ ü aḥebbü’ş-şadaḳāt led ḳarız (Remzi: G 87/7, s. 252)

Ben seni gördükçe *ḳoçmağ* istesem incinme kim
Hāy *efendüm* hāy *begüm* ḳuru temāşādan n’olur (Revani: G 73/2, s. 218)

Beni *ğamzeñle* öldürme be zālīm
Yigitsin sen *efendi* girme ḳana (Sebzi: G 717/5, s. 644)

Dil-i miskīni eyleyen mecrūḥ
Kākülüñdür efendi şāne degül (Sehabi: G 229/4, s. 106)

Öldürmege *ḳuluñı* şalma *şaḫun* kemendin
Cān ḳasdına *efendi* *ğamzeñ* atılmış oḳdur (Sehi Bey: G 57/3, s. 187)

Efendi zülfüñi *kākül* egerçi ser-keş itmişdür

Bu bir nām-ı nişānuñdur *kaşuñ* tuğrāya baş egmez (Şerifi: G 129/2, s. 224)

Sandūk-ı tenden almağa cānın Süheylinüñ
Gönder *efendi* nīze-i *gamzeñ* havāledür (Süheyli: G 74/5, s. 224)

Alursa cānumı *gamzeñ* n'ola 'ömrüm revān olsun
İçerse *leblerüñ* kanum *efendüm* nüş-ı cān olsun (Şem'i: G 122/1, s. 511)

Sen şeh-i mülk-i melāhatsin kuluñdur şāhlar
Tañ mıdur ben bendeñe itseñ *efendüm* nāzlar (Şemsi Paşa: G 123/2, s. 341)

Şevkumdan ölürin yüzüñi kim görem senüñ
'Arz-ı *cemāl* iderseñ *efendi* kerem senüñ (Yahya Bey: G 230/1, s. 426)

Hālün emīn-i şehir-i *ruhuñ* kâtibi haţuñ
Çeşmüñ *efendi* nāzırı kaşuñ havāledür (Ubeydi: G 74/3, s. 74)

Tenümde var iken rîş-i hadeng-i *gamze-i çeşmüñ*
Efendi zaḥm-ı tîğ-ı hün-feşānuñda ne zaḥmetdür (Ümidi Ahmet: G 86/3, s. 246)

Naqd-i cānum *leb-i la'üñ* neden aldı rişvet
Katlûme çünki *haţuñ* virdi *efendi* hüccet (Vusuli: G 13/1, s. 60)

Başladuñ gün gibi ben zerreye hercâyîlige
İy *efendüm* ne 'aceb âfet-i devrān olduñ (Yakini: G 101/5, s. 210)

Şabā yili getürmedi peyām ol *dil-berüm*den hîc
Nigārum serv-kaḍ *maḥbûb efendüm serverüm*den hîc (Zaifi: G 37/1, s. 60)

Lebi mül saçları sünbül ruḥı gül beñleri fülful
Semen-sīmā vü sīmīn-ber şafā geldüñ şafā geldüñ

Benüm kıblem benüm māhum *efendüm* devletüm şāhum
Gel iy *server* gel iy server şafā geldüñ şafā geldüñ (Zaifi: G 185/3-4, s. 151)

Gerek *zülfiñle* bend eyle gerek *tîğüñle* katl eyle
Kuluñ kurbānunam tutdum *efendi* emrüne gerden (Zati III: G 1076/4, s. 46)

Aşağıdaki örneklerde efendi diye hitap edilen sevgililere âşık olunduğunu,
onların sevildiğini görüyoruz:

Cevr ü cefāñı çekmege *sevdi gönül* seni
Derd ü belāya geldüm *efendi* cihāne ben (Baki: G 357/5, s. 321)

Ney ki *efendi* 'āşıkūña ğayr şanmalar
Döyince görmedük seni ne bu uşanmalar (Bali: G 65/1, s. 179)

Cezālar eyleyicek cürmise seni *sevmek*
Efendi cümleden artuḡ baña ‘azāb olsun (Behiṣti: G 419/2, s. 338)

Ol *efendüm* pek *güzel* kim ‘ālemün şultānidur
Başda tāt-ı devletümdür *cānumuñ cānānidur* (Cenabi Paşa: G 79/1, s. 70)

Luṭf it zekāt-ı *hüsniñi* vir ben faḡrüne
Güç gelmesün *efendi* zāmīr-i münīrüne

Kaçma hemīşe sīne-i ‘uṣṣāḡı eyle cāy
Şehsin *efendi* devlet ile çık serīrüne (Cinani: G 230/1, 4, s. 582)

Efendi āh ider aḡlatma ‘āşıkı zinhār
Zemīni yaşı deler āhı āsumāna çıkar (Emri: G 187/2, s. 106)

Şu kim *seve* seni luṭf it sen anuñ alkışın al
Zarar görürseñ *efendi* bu ben du‘acıya söḡ (Gelibolulu Süruri: G 261/3, s. 188)

Efendi haste-dil ‘uṣṣāḡa ihsān it cefādan geḡ
Müjeñden çekme tek hañçerlerüñ geḡdük vefādan geḡ (Hakani: G 46/1, s. 142)

‘Aden dürrine baḡmaz cevher-i ‘aşḡuñ harīdārı
Efendi hoḡḡa-i la‘lünde ki lü‘lü’ degildür ol (Hakani: G 332/3, s. 428)

Sīnemi tīḡ-i cefāñ-ile nice bir çalasın
Bezm-i ‘ışḡuñda *efendi* bu mıdur ḡānūnuñ (Haveri: G 17/3, s. 194)

Akıtdı hūn-ı ciğerden gözünde seylābı
Efendi sürdü hele devletüñde dem ‘āşık (Hayali: G 248/4, s. 174)

‘Uṣṣāḡa cefā étme *efendim* bu cihāndur
Étdüklerüñi bendelere sen de bulursın (Hayreti: G 415/4, s. 416)

Görem mi gün yüzüñ āyā *efendi*
Ölem mi ḡasret ile yā *efendi*

Dēr imiş ḡayrı şāha bende oldı
Benümçün müdde‘ī ḡāşā *efendi*

Cefā tīḡiyle yüz biñ pāre kılsañ
Yüzüm döndürmezem ḡat‘ā *efendi*

Dile öldür dile aş lā dēmēm yok
Ḳuluñ ḡurbānuñam aşlā *efendi*

Ḳabūl étdüñ bizi redd ét raḡībı
İñen yüz vèrmeseñ ammā *efendi*

Gezüp mecnûn gibi deşt-i belâda
İşümdür âh u vâveylâ efendi

Ƙara yazulu dervîş Hayretînüñ
Nedür başında bu sevdâ efendi (Hayreti: G 564, s. 511)

Göricek kim ola cân virmeye sen bî-bedele
‘Âşık-ı hastaña incinme *efendi* sümeye⁷⁸ (Üsküplü İshak Çelebi: G 245/4, s. 278)

Dirlük ƙomazsın ehl-i dile işigünde hîç
Ölsün mi sen şehi iy *efendi seven* gedâ (Kara Fazli: G 18/2, s. 294)

İtme ‘uşşâķına i‘râz bunı fehm it kim
Cevherüñ zâtına ƙâ’imdür *efendüm* i‘râz (Kelami: G 166/3, s. 321)

Yüz çevirme öpmek isterse eger ruhsâruñı
Saña tutmışdur *efendi* ‘âşık-ı bîçâre yüz (Mani: G 34/4, s. 92)

Niçün erbâb-ı ‘aşķı terk itdün ƙoduñ gitdün
Saña ‘uşşâķ-ı bî-dilden *efendüm* ne zarar geldi (Mani: G 94/3, s. 152)

Her dem baña ‘azâb u ‘ikâb u ‘itâbuñı
İtme *efendi* çün ki cihânda iden bulur

Mağv itdi derd-i ‘aşķuñ *efendi* vücudını
Bilmem Ziyâ’î bendeñi ğuşşañ neden bulur (Mostarlı Hasan Ziyai: G 80/3, s. 75)

Çeşm ü hâl ü dehenüñ fikri gönülden gitmez
Eksük olmadı derünümdeñ *efendi* ğam-ı ‘aşķ (Mostarlı Hasan Ziyai: G 221/4, s. 127)

Aşıldı dil ser-i ğisûña ‘âşık-ı zâruz
Efendi n’eyler isen eyle bir güneş-kâruz (Nevi: G 178/1, s. 336)

Yidügüm hün-ı ğamuñ bilmez isem ‘ışķuñda
Gözüme tursun *efendi* göreyin ƙan olsun (Nevi: G 341/2, s. 433)

Hâmüş u lâl iken ğam-ı ‘ışķuñda ser-be-ser
Ƙıldıñ bizi *efendi* ğırıvân unutma hâ (Ravzi: G 80/6, s. 164)

Gördüĝi gibi Revânî nola ƙul olsa saña
Şâ’irüñ gönli *efendi* ğüzele mâyil olur (Revani: G 125/5, s. 248)

Görmedün haste-i ‘aşķuñı görüp aĝyârı
Bâriden ƙorƙup *efendi* beni de gör bârî (Şerifi: G 323/1, s. 367)

⁷⁸ Boş yere.

Dil tıtdı rāh-ı 'ıṣkuñı zāhid riṣā yolın
Āsān degül gözetmek *efendi* belā yolın (Şem'i: G 124/1, s. 512)

Ḳuluñ degül mî gönülden çıkarma 'āṣıḳuñı
Gerek yakın bil *efendi* gerek ırağ olsun (Şemsi Paşa: G 287/2, s. 505)

Efendüm kākülüñ çevkânına tûb eylesün başın
Şihābī çākeri meydān-ı 'ıṣkuñ içre ser-bāz it (Şihabi: G 51/5, s. 195)

Efendüm bir ġarībem ki diyār-ı 'ıṣkuña düşdüm
Ḳabûl et kim benüm gibi belā-keş her zamān düşmez (Şihabi: G 126/4, s. 225)

Vālihüñ oldum ise döğme beni
Mest-i 'aṣḳuñ *efendi* bî-ḥaddür (Ubeydi: G 63/4, s. 69)

Şanma yüzüñi görmek ile ḳānî' olmayam
Gelmez *efendi* 'āṣıḳ-ı dīdārdan ġaraż (Ubeydi: G 130/4, s. 103)

Ḥasūd ölürdi ḥasedden benümle *yār* olsañ
Efendi yok dimeseñ luṭf idüp ne var olsañ (Zati II: G 750/1, s. 254)

2.1.2.5 Ağa

Mertol Tulum'un sözlüğünde bu kelimenin "beg, beyg, efendi, çelevi, sultān, başa, pāṣā, sipāhī, devletlü, devletmend, büzürgvār, seyyid, seyd, ḥoca, mevlā, menlā" olarak karşılandığını; Redhouse'ın *Lexicon*'unda "Bey veya efendi, küçük bey, en büyük amca, ailenin reisi veya en büyük ağabey, büyük bir evin uşağı, bey veya efendi gibi kullanılan saygı ifadesi" anlamlarına geldiğini görüyoruz. *Kamus-ı Türki*'de de kelime "büyük, efendi, amir, reis, bey, okuyup yazmak bilmeyenlere efendi yerine şeref unvanı, uşağın hürmetlicesi, kibar uşağı" olarak karşılanmıştır.

Aşağıdaki örneklerden anlaşıldığına göre ağa kelimesi de beg veya efendi kelimelerinin belirttiği; sevgilinin saygınlık, yekta olma ve tahakküm etme özelliklerini karşılamak için kullanılmıştır:

Buldı kūyuñda devā derd-i dil-i bīmārumuz
Sen *ağasın* biz ḳuluz kūyuñdadur tīmārumuz (Fuzuli: G 120/1, s. 188)

Hüblar senüñ kapuña gelürler bölük bölük
Gitmezler özge kapuya sensüñ *ağaları* (Fuzuli: G 297/1-2, s. 277)

Hüsni ü hulk ile güzeller bölüğün zabt eyle kim
Bu cihân mülkinde bir kaç gün *ağalık*dur garaž (Muidi: G 194/5, s. 201)

İnen itme *begüm* cevri ü cefâlar
Bir iş eyle ki kılsunlar du‘âlar
Revâ görmez bunu *begler ağalar*
Beni hîç aınmaduñ yazuk degül mi (Meali: Murabba 3/11, s. 171-174)

Tamamı bu bölümde “Baba” başlığında alıntılanan, Aşki’nin (ö. 984/1576-77) aşağıdaki gazelinde de ağalık karakterinin genç olan sevgiliye yüklendiğini görüyoruz:

Kullaruñ birbirine girür arada kan olur
Luţf edüp paşalar ile yürime *ağacuğum*
Niçe gündür kandesin ‘Aşkî seni arar seni
Göge mi çıkdıñ benüm rûhum benüm ‘*İsâ*’cuğum (Aşki: G 292/4-5, s. 298)

2.1.2.6 Genç sevgili

2.1.2.6.1 Civan/Nev-civan⁷⁹

Bu kelimeler, Mertol Tulum’un sözlüğünde “er, erkek, yigit, kişi, merd, merdüm, recül, cüvân-merd, müzekker, mer, oğlan, oğul, oğlancık, ter oğlanı, bağana, taze, sabî, gulâm, kodek, püser, çocuk; nev-cüvân: oğlan, genc oğlan, gulâm, cüvân, nev-hâste”;

Kamus-ı Türkî’de “genç, taze adam, delikanlı, şab, berna; nev-civan: pek genç delikanlı”;

Lugat-ı Naci ve *Kamus-ı Osmanî*’de “genç, taze; nev-civan: pek genç, pek taze”;

⁷⁹ Bu kelimeler, alıntılanan çalışmalarda cevân, cüvân ya da cuvân şeklinde de okunmuş olup burada yazarların tercihiine müdahale edilmemiştir.

Redhouse’ın *Lexicon*’unda “1. young, youthful. 2. A youth, a boy, a young man, especially beardless as yet; nev-civan: A youth, young lad, young man.”⁸⁰

Devellioğlu’nun sözlüğünde “genç, tâze delikanlı; nev-civan: tâze, genç delikanlı” şeklinde karşılanmaktadır. Bazı sözlüklerin bu kelimeleri de androjen sınıfına soktuğu, bunlara herhangi bir cinsiyet atamadığı anlaşıyor.

Bu kelimelerin genç erkekleri tanımlamak için kullanıldığına birçok yerde rastlıyoruz. Örneğin, Evliya Çelebi’nin *Seyahatname*’sinde özellikle meslek erbabı genç erkeklerin “takyacı cüvânları, kavukcu cüvânları, sarrâc cüvânları, berber cüvânları” gibi tanımlamalarla anıldığını görürüz. Bunların tarif ediliş şekline göre çoğunlukla meslekte/dükkânda cazibe unsuru olarak kullanıldıklarını, müşteri çekmek için özellikle genç ve güzel olanlarının seçildiği anlaşılr.⁸¹

Tezkirelerde erkek şairlerin tercihen genç erkeklerle olan münasebetleri anlatılırken civan ve nevcivan da mahbub ve şahid gibi kullanılan kelimeler arasındadır.

Künhü’l-ahbâr’ın tezkire kısmının Manastırlı Celal Bey (d. 922-924/1517-1519 - ö. 982?/1574?) bahsinde aktarıldığına göre tezkire yazarı Gelibolulu Mustafa Âli ve Manastırlı Celal Bey, adının İsmail olduğu anlaşılan bir civanı çok beğenirler. Civanın güzelliği karşısında büyülenen bu iki şair, aşağıdaki iki beyti söyler:

Ol târîhde âsitâne-i şehzâdede

Mısrâ‘

Qoyun elâ gözlü *İsmâ‘il*üm ol körpe kızu

mısrâ‘ı birle murabba‘ bağlamış. Bir *cevân* var idi ki Ka‘be-i küyını tavâf idenlerüñ cânları kırbân-vâr idi. Bir gün kemâl-i leâfettele ‘arz-ı dîdâr idüp bedîdâr oldı. Celâl Beg merhûm ve bu haqîr-i mağmûm bedîhe birer maṭla‘ dimege gūyâki mülhim-i gaybî cenâbından emr olındı. Fe lâ cerem evvelâ ol emîr-i muḥterem

Nazm

‘İd-i vaşluña irişmege tek imkân olsun

Bir başum var yoluña ol daḥi kırbân olsun

⁸⁰ 1. genç, taze. 2. genç, oğlan, genç adam, bilhassa sakalı çıkmamış; nev-civan: genç, genç çocuk, genç adam.

⁸¹ Bu konu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. 3. Bölüm, “Esnaf Sevgili”.

maṭla‘ını söyledi. Ve ol hinde bu ḥaḳīr daḥi

Naẓm

Öldürürsün seni cān ile gönülden seveni

Beni evvel beni ey gözleri ḳattāl beni

maṭla‘ını edā eyledüm. (Gelibolulu Mustafa Âli, Kühnü’l-ahbar: İsen, 2017, s. 237)

Yine aynı tezkirede yazdığına göre “Kandi-i Müverrih Evā’il-i ḥālinde merḥūm Ḳandī *Ḳırḳ Çeşmeli Aḥmed-nām cevānı* ve şā‘ir Yahyā Beg Şāh Aḥmed-nām dil-sitānı severler imiş.”⁸² (İsen, 2017, s. 194)

Yine Gelibolulu Mustafa Âli, şair Meali (d. 895/1490 - ö. 943/1535-36) hakkında bilgi verirken onun kadınlardan kaçtığını, dilber civanları seyretmekten zevk aldığını yazar. Bu örnekte kadınla erkeğin iki kutba yerleştirildiğini, erkek tarafının “civan” kelimesiyle karşılandığını görürüz:

Elbette ‘avretlerden hārib⁸³ ve *dil-ber cevānlar* seyrine rāḡīb olmaḡla Mīḥālīç ḳāḏīsı iken bir *ḳul oḡlına* ibtilāsı ve ol ‘işvekāruñ derdmende bir ḡarīb cevı ü cefāsı Tezkire-i ‘Āşıkda meşūrdur. (Gelibolulu Mustafa Âli, Kühnü’l-ahbar: İsen, 2017, s. 204)

Benzer bir karşıtlık Ravzi’nin (ö. 1009/1600’dan sonra) aşağıdaki beytinde de görülür. Buradaki beyitte bir leffüneşir kurgulandığını görürüz. Olumsuz olan kutba “heva-yı can” ve “zen-i dünya” konmuş iken karşı kutupta “bir gayrı can” ve “nevcivan” yer almaktadır. Kadınlar ve kadın gibi olan dünya çeldiricidir, nefse özgüdür. Bunun karşısında olan “bir gayrı can” yani nefisten arınmış olan, mütekâmil ruh ise asıl ulaşılması gerekendir. Bunun yolu da bir erkeğe duyulan aşktan geçer:

Hevā-yı cāndan geç ey gönül bir gayrı cān iste

Zen-i dünyāyı ḥāṭırdan çıkar bir *nev-cevān* iste

(Ravzi: G 544/1, s. 354)

⁸² 3. Bölüm, “Asker Sevgili” başlığı altında hakkında daha fazla ayrıntı verilen Çeşmeli Ahmed’in burada civan olarak tanımlandığını görüyoruz.

⁸³ Kaçan, firar eden.

Civan/nevcivan kelimeleri bazı erkek şairlerin gençliğine atıfta bulunmak için de kullanılmıştır. Örneğin Latifi, şair Hüdayi'den (ö. 991/1584) “Şâ‘ir-i kâbil *nev-cevân* u nev-heves ve şahâdet-i mağâlî kemâline ve lutf-ı tab‘ına besdür” şeklinde bahseder. (Canım, 2018, s. 210)

Şairlerin isimleri belli olmayan bazı civanlara duydukları yoğun ilgiyi –bazen aşkı da– tezkirelerden öğreniyoruz. Örneğin Riyazi'nin aktardığına göre İshak Çelebi, dershanede iken pencereden bir civanın geçtiğini görünce kalkar, ona yetişip güzelliğini seyredene kadar da civanın peşinden gider:

Nakl olunur ki bir gün dershânesinde seccâde-nişîn-i ifâde iken pîşgâh-ı revzenden bir *cüvân*-ı gül-‘izâr güzâr ider. Müsâdif-i dide-i nazar-bâzı olıcak kıyam idüp,
Şi‘r
Ez-kâl u kıyl ü medrese hâli dilem girift
*Yek-çend nîz hidmet-i ma‘şûk u mey kunem*⁸⁴
diyü huzzâr-ı meclis-i ifâdeye i‘tizâr-kûnâñ *cüvân*uñ ardına düşer gider.
‘Âkıbet varup mülâki olup temettü‘-i seyr-i cemâl ider. (Riyazi, Tezkiretü’ş-şuara: Açıkgoz, 2017, s. 57)

Yine Riyazi'nin anlattığına göre şair ve tezkire yazarı Âşık Çelebi, Üsküp'te bir civana fena hâlde âşık olmuş, birçok şiir söylemiştir:

Fi‘l-vâki‘ bu kelâm-ı tetayyur-güne hasb-i hâli vâki‘ olup ol mîr-i ‘âşıkân gülzâr-ı ‘aşk u vefâ Üsküp’de bir *cüvân*-ı serv-bâlânûñ derd-i ‘aşkıyla tünd-bâd-ı hazân-ı fenâdan yüz yire komış idi.
Bu eş‘ar anuñdur:
Nazm
Kadem basup gele çün kabr-i Kays’a nâka-i Leylâ
Mezârı üstine örter deve tabanı bir kemhâ
Ve lehu
Libâsın sanmañuz ol gül-‘izârûñ çeşm-i bülbüldür
Hezârân çeşm-i bülbülden tecellî itdi bir güldür
Ve lehu
Jâledür dirmiş dür-i dendânûñ ey gonçe-dehen
Gonçeye incinme oldur anuñ agzına düşen
Ve lehu
Ne olduk yâre hem-pehlû ne öpdük la‘l-i cânânı
Berîyüz cümle hazzlardan ne rûhânî ne cismânî
Kıt‘a

⁸⁴ Sakın başkasının bataklığına batma! Bir kez gittin mi, gidiş o gidiş, bir daha dönemezsin.

Saňa dil virdüm ise ey büt-i Çîn
Vahdet-i Hakk’a münkir olmadum a
Beni agyâra nisbet eylersin
‘Âşık oldumsa kâfir olmadum a (Riyazi, Tezkiretü’ş-şuara: Açıkgoz, 2017, s. 215)

Civanların birçok şiirde isimleriyle birlikte geçtiklerini görmekteyiz.

Özellikle murabba, musammat gibi formlarda yazılan şiirlere konu olmuş, bu şiirlerde güzellikleri övülmüş, onlara ilan-ı aşk edilmiş ve isimleri mütekerri mısralarda tekrar edilmiştir. Bu örnekler, şairlerin âdeta bu formları civanlarından uzun uzun bahsedebilmek için seçtiklerini düşündürürler:

Bir *cuvân* sevdüm leb-i şîrîni oğul balıdur
La ‘linüñ cân mestidür dil zülfinüñ abdâlıdur
Bâğ-ı mihrüñ bu leb ü kıdd ile tadı talıdur
Serv-i refârum benüm *Âzâde Muşlı Bâlîdûr* (Helaki: Muassamat 9/I, s. 29)

Kaçan cevân için binseñ semendi
Ayaklatma ğarîb-i müstmendi
Cuvânsın alma âh-ı derdmendi
Şağın hey pîr olası *Lutfî Bâlî* (Helaki: Musammat 14/V, s. 37)

Ben bülbülün ağılatma gel ey ğonge-dehânum
Bir kez güle bak yüzüme kim şâd ola cânum
Rağm eyle güzel başuñiçün alma figânum
Ey pîr olası *Muşlıcuğum taze cuvânım* (Hüdayi-i Kadim: Murabba 15/1, s. 97-98)

O meh kim tekke-i hüsnuñ şeh-i şâhib-kemâlidür
Güneş yalun ışıkdur hizmetinde pây-mâlidür
Gönül abdâldur ‘ışkında mest ü lâübâlîdür
Bugün ol pîr ola mı *nev-cuvân Dervîş Bâlî*’dür

Olup ol *nev-cuvânıñ* tekke-i ‘ışkında dil mihmân
Lebi esrârına cân ile oldı vâlih ü hayrân
Aña tâc u kabâ terk itdürüp abdâl iden ‘uryân
Bugün ol pîr ola mı *nev-cuvân Dervîş Bâlî*’dür (Kara Fazli: Musammat 9/I-II, s. 237)

Varup dükkânına seyreyleyin ol çihre-i ali
Olup ol pîr olası *nev-cuvânıñ* cümle meyyâli
Tırâş olup hemân oldum olur baş açık abdâli
İşin başa iletmiş hübdur *Berber Hasan Bâlî* (Kara Fazli: Musammat 11/I, s. 238-239)

Kâmetin her kim ümîd-i vaşl ile idüp kemân

Tîr-i âhuñ menzilini itse burc-ı âsmân
Tîr-i maķşûdın nisâna irgürür ol *nev-cüvân*
Ol saķâvet menba'ı kim adı *Muķlî Şâh*'dur (Kara Fazlı: Musammat 22/III, s. 248)

Ey güzellik mülkine şâh-ı cihānum *Pîr 'Alî*
Alma zulm idüp benüm âh u figānum *Pîr 'Alî*
İñleyüp bülbül gibi vir murğ-ı cānum *Pîr 'Alî*
Gonca-i bâğ-ı leţâfet *nev-cüvānum* *Pîr 'Alî*

Al cāme ile temāşâ eyleyen ey *nev-cüvân*
Didi toğmışdur şafaķdan gūyiyā mihr-i cihān
Ėamzeler ķan dökmede her biri tîğ-ı hūn-feşān
Gonca-i bâğ-ı leţâfet *nev-cüvānum* *Pîr 'Alî* (Sebzi: Murabba 16/1, 4, s. 246)

Bir siyeh-perçemlinüñ göñlüm perîşān-hālidür
Âl ile diller alan anuñ yañağı alıdur
Niceler rüsvā vü şeydā baş açuķ abdālıdur
'Âşıkam bir *nev-cüvāna* adı *Aķmed Balı*'dur (Aşki: Murabba 85/1, s. 125-126)

'Uşşāķa cefā edici bir *tāze cüvānsın*
Bu hāl u ruķ u çeşm ile fettān-ı cihānsın
Mişlūñ daķı yok dilber ü *maķbūb*-ı zamānsın
Sīmîn-zekānum gonca-dehānum *Balı Şâh*'um (Aşki: Murabba 86/II, s. 126)

Civanlara kaside de ithaf edildiğini görüyoruz. Cinani (ö. 1004/1595), bir kasidesini Bursa civanlarından biri olan Hatibzade Ahmed'i övmek için yazmıştır. Kasidenin başlığı şu şekildedir: "Kaşide-i uķrā berāy-ı midķat-i *cüvānî* ez-cüvānān-ı Burusati'l-maķrūsa"

Ėaķîb-zāde ki nām-ı şerîfî *Aķmeddür*
Ėapusınuñ niçe şeh oldı bende-fermānı (Cinani: K 18/11, s. 63)

Civan diye tabir edilip sevilen, âşık olunan, güzellenen erkeklerin isimlerine gazellerde de rastlıyoruz:

Cinānî fehm-i pākūm her *civānı* mā'il itmişdür
Baña *Fehmî* 'aceb mi iltifāt itse *Civānî* hem (Cinani: G 158, s. 545)

Pîr-i çarķuñ tūtalum şem'-i cihān-efrūzı var
Yā benüm *Aķmed* gibi bir *nev-cüvānum* yok mıdur (Hayreti: G 127/3, s. 239)

Ben pîri yine tâze civân eyledi 'ışkuñ
Ëy pîr olası tâze *civānum Memi Şāhum* (Hayreti: G 413/3, s. 415)

Aşluñ yegāneler yeñi fer'uñ güzidedür
Nāmuñ 'Alī muḥabbetüñ ammā Yezīd'edür

Bilmez Livāyī kâ'idesin ḥüsn-i devletüñ
Ol *nev-civān*-ı tâze daḥı nā-residedür (Livayî: G 142/1, 5, s. 263)

Şordılar baña *civānānuñ* kâmusın ben didüm
Cümlesi zībādur ammā cümleden *mīrzā*⁸⁵ [güzel] (Medhi: G 321/4, s. 487)

Bugün ḥayl-i *civānāna* n'ola serdār olursañ sen
Melāḥat taḥtına geçdüñ şeh-i ḥübānum *İbrāhīm* (Medhi: G 374/2, s. 513)

Cerr ider būs-i leb-i la'lüñi Nev'î-i gedā
Kıl 'atā pîr olası tâze *civānum Fethī* (Nevi: G 553/5, s. 554)

Ġam tılısm olsa 'aceb mi dil-i vīrānede kim
Sen *civān* 'ışkı-durur genc-i nihānum *Fethī* (Yakini: G 194/3, s. 259)

Ḥayāt-ı cāvidān virür leb-i cān-baḥşı 'Īsā'nuñ
Ölümlüsi dirilse ṭan mıdur gökde Mesīḥā'nuñ

Eger ol *nev-civān* olmasa idi Sebziyā hergiz
Dir idüm kim güzellerden nesi vardur bu dünyānuñ (Sebzi: G 388/1, 5, s. 462-463)

Beni pîr eyledi bu zāviye-i ğamda velī
Nev-resīde daḥı bir tâze *civāndur Ferruḥ* (Yahya Bey: G 47/5, s. 310)

Varma yābāna şaḳın şūḥ-ı cihānum *Yūsuf*
Kurd alur sen kuzuyı tâze *cevānum* Yūsuf (Ubeydi: G 152/1, s. 114)

Aşağıdaki beyitlerde civan/nevcivan kelimelerinin efendi, levend, yiğit, beg, oğlan vs. gibi erkeğe özgü adlandırmalarla birlikte kullanıldığını görüyoruz:

Dil-i zārın cemāl-i bā-kemālūñ aldı 'uşşākuñ
Efendi saña beñzer ehl-i dil bir *nev-civān* olmaz (Cinani: G 77/3, s. 502)

Kim görse āfitāb ile ol *nev-civān*ı dir
Beñzerse şöyle beñzese *oğul* babasına (Emri: G 428/4, s. 228)

Sāḳi-i bāde-leb ü cür'a-dehānı severem
Mā'ilem böyle *levendāne cevāmı* severem (Hakani: G 390/1, s. 486)

⁸⁵ Küçük harfle yazılan bu kelime özel isim olmalıdır.

Ḳulı ḳurbān ider Ḥākānī *nev-ḥaṭlar müzellefler*
Bu gün gülzār-ı ḥüsne bir *cevān-ı sāde-rū* geldi (Hakani: G 591/7, s. 687)

Yigitlik-içün ölicecek unutmasun beni
Aydüñ benüm şu pīr olası *nev-cevānuma* (Haveri: G 30/6, s. 202)

Nev-cüvānsın alma āhın ben faḳīrūñ her seḥer
Ehl-i derd êtdüğü āh u vāh ḥaḳḳıyçün *begüm* (Hayreti: G 341, s. 370-371)

Nev-cuvānum beni öldür ḡam ile pīr itme
Kerem it *begcegüzüm* ḥayr işi te'ḥīr itme (Üsküplü İshak Çelebi: G 233/1, s. 269)

Yine pīrlikde göñlüm o *civāna* rāḡīb olmış
Yeñi başdan ol faḳīre ḡam-ı 'aşḳ ḡālib olmış

Yazar ehl-i 'aşḳa cevır eylemenüñ *sevābı* çokdur
Görüñ ol ḥuceste *tıflı* ne laṭīf *kātib* olmış (Kelami: G 157/1, 3, s. 315)

Bir tıfl-i cān-ı baba *oḡlancığım* yetürdüm
Bulıvır iy tevānā cānāncığım yetürdüm

Nā-geh bu gürg-i gerdün çıkardı ḳoyunumdan
Bir cān ḳuzısı körpe *oḡlancığım* yetürdüm

Pīr itdi bini anuñ ḡam-ı şeb-i firākı
Bir *nev-şebāb-ı nev-rüz cüvāncığım* yetürdüm (Livayi: G 301/1-3, s. 369)

Pīr iken sevdi Sehī bir *nev-civāmı* n'eylesün
Ḳocalığında o miskīn oldu *oḡlan ḥastası* (Sehi Bey: G 296/7, s. 325)

Tīḡ-ı ḡamzeyle kimesne ḳodı mı öldürmedük
Pīr olası bir *delūkanlu cüvāndur* sevdüğüm (Manastırlı Celal Bey: G 385/3, s. 490)⁸⁶

Dem-ā-dem bir *yalıñ yüzlü civānuñ* ḥasretindendür
Ciger tennūr-ı hicrān içre biryān olmaḡa bā'is (Medhi: G 81/4, s. 364)

Ten-i şad çāküm üzre dāḡlar kim ḳapḳara yanmış
Hep anlar bir *yalıñ yüzlü civānuñ* yādigāridür (Medhi: G 135/2, s. 391)

Meclisde *şākī* bir *püser-i nev-cüvān* gerek
Şūḥ u zarīf ü işve-ger ü nüktedān gerek (Şihabi: G 188/1, s. 250)

Nev-cüvānum cevre döymeḡ baña itsün cevriñi
Eydüñüz *maḥbūbına* ol gözleri fettānumuñ (Yahya Bey: G 219/3, s. 419-420)

⁸⁶ Bu gazelin tamamı için bkz. bu bölümün "Muştafa" kısmı.

Aşağıdaki beyitlerdeyse kendilerine âşık olunan civan/nevcivanlardan

bahsedildiğini görüyoruz:

Bélini çeng éki бүkmiş elinden zār édüp ağlar
Hevā-yı ‘ışk pīr étdi beni bir *nev-cüvān* için (Ahi: G 89/4, s. 43)

Ġam ocağında bir abdāl idüm tenhā bi-ḥamdi’lleh
İrişdi pīr-i ‘aşkuñ himmeti bir *nev-cüvān*um var (Aşki: G 69/6, s. 186)

Dilā bir *nev-cevān*ı sev vefāsı olsun olmasun
Cihānda ‘aşksuz olmağdan ise mübtelā yigdür (Baki: G 186/4, s. 215)

Bākīyi zār u zebūn itdün *yigitlik* bu mudur
Sen tevānā *nev-cevān* ol nā-tevān bir pīr-i ‘aşk (Baki: G 235/7, s. 246)

Bir *nev-cevāna* ‘âşık pīr olmağ isterin
Bir kâfirūñ elinde esīr olmağ isterin (Behiştî: G 418/1, s. 338)

Urmışam mūy-ı sefid ile reh-i cānāne ser
Bir *cüvāna* ‘âşık oldum dostlar pīrāne-ser (Bursalı Rahmi: G 232+3/1, s. 298)

Dehr vakf itmiş beni *nev-res cevānlar* ‘aşkına
Her *yeten* meh-veş esīr-i ḥaṭṭ u ḥāl eyler beni (Fuzuli: G 294/6, s. 275)

‘İşk ile pīr olmuş idüm sevdi dil bir *nev-cuvān*
Derd ile ḥāk olmuş iken buldı ten bu tāze cān (Gelibolulu Suni: G 135/1, s. 95)

Göñülde ‘aşkuñ oldı ey *cevān* genc
Belī vīrānede olur nihān genc (Hayali: G 37/1, s. 101)

Selāmet ehli iken yine bir *cuvān* ‘ışkı
Beni melāmet ü rüsvā-yı şeyḥ ü şāb itdi (Helaki: G 141/2, s. 181)

Kim dir ki göñül kuçıla hergiz o kuçılmaz
Bir tāze *civān* ‘ışkına tāze heves ol gel (Muhibbi KYOY: G 2012/4, s. 1053)

Bī-güneh ‘âşıklarūñ kırdūñ kapuñda iy şanem
Nev-civānsın dōstum lāyık mıdur kan idesin (Muhibbi KYOY: G 2471/3, s. 1259)

Ol *cüvānuñ* ‘ışkı dillerde nice şāf olmasun
Nev’iyā bir demde biñ kalb-i muşaffādan geçer (Nevi: G 66/5, s. 269)

Aşağıdaki beyit örneklerinde civan/nevcivanların dudak, kâkül, yüz, göz, saç, boy, kaş gibi divan edebiyatındaki sevgili tipinin güzellik unsurlarının övüldüğünü görüyoruz:

Katı merdâne güzeldür o *civān*-ı taze
N'ola her merd-i ğarībe ola şāh-ı merdān (Bali: G 125/3, s. 218)

Mağrūr eylemiş o *cüvām* şarāb-ı hüsñ
Erbāb-ı 'aşkı eyler anuñçün harāb-ı hüsñ (Kelami: G 265/1, s. 380)

Bir *cuvānuñ* yine la'linden derūnum kıldı cūş
Kandadur sākī haber vir kū-yı pīr-i mey-furūş (Lamii: G 194/1, s. 248)

Dilde virdüñ ol *cuvānuñ* kāküli eş'aridur
Böyle mi telkīn idübdür Lāmi'ī pīrūñ senüñ (Lamii: G 260/8, s. 268)

Dil-teşne māhiyem ki bu dem sevmişem yine
Bir sīmīn-ber *cuvān* ki teni ābdan güzel (Lamii: G 297/6, s. 278)

Sen *nev-cuvānuñ* ay yüzini seyr içün 'ayān
Gözlük idindi mihr ü mehi pīr-i āsümān (Lamii: G 367/1, s. 297)

Şundum çü yayum ol gözi āhū *cuvāne* ben
Atılsam oğ gibi nola dün-gün yabāna ben

Gül gibi düşdi elden ele Lāmi'ī yine
Bir taze şī'r söyledüm ol *nev-cuvāna* ben (Lamii: G 386/1, 8, s. 303)

Pīr oldı maḥabbet ile Mu'īdī velī yine
Bir gül yanaqlı taze *cüvāndan* haber virür (Muidi: G 82/9, s. 116)

Ca'd-ı zülfüñ ğabğabuñ üzre perīşān eyle kim
Nev-cüvānsın yaraşur top ile çevgān oynamak (Muidi: G 216/3, s. 219)

Gelen şalını şalını *cüvām* seyr eyle
Melek mi hūriye beñzer mi anı seyr eyle (Sebzi: G 747/1, s. 659)

Binüp nāz atına seyr eyleyen ol *nev-cüvān* ancağ
Yüzi gül lebleri mül kāmety serv-i revān ancağ (Şemsi Paşa: G 175/1, s. 393)

Ne ḥikmetdür bu kim ol *nev-cuvānuñ* genc-i hüsñinde
Şanasın iki şemşīr-i tılısm olmuş iki kaşı (Yahya Bey: G 478/2, s. 573)

Genç anlamında olan civan/nevcivan kelimesinin birçok beyitte de pīr ya da yaşlılığı belirten başka bir kelimeyle tezatlı olarak kullanıldığını görürüz. Bu

beyitlerde kurulan hayalde gönlü yaşlanmayan ama fiziken yaşlanan şair, yaşlılığında bir nevcivana tutulmuştur ya da nevcivanın aşk acısı veya ayrılığı onu yaşlandırmıştır. Âşığa eziyet eden nevcivanlara da zaman zaman “pîr olası” diye ilenilir.

Yeni dīvāne oldum eski derdüm tazelendi
Kocaldum mihr umarken bu cihānun *nev-cevān*ından (Mostarlı Hasan Ziyai: G 310/2, s. 160)

Pîr olduñ ise şanma Muhibbî ola dil pîr
Bir taze *cevān*ı sevüben taze cevān ol (Muhibbi: G 1657/5, s. 499)

Pîrlik za‘fı *cüvān*lar ğamı bükdi belümüz
Nev‘iyā bunlara hep meyl-i vaṭandur bā‘is (Nevi: G 38/5, s. 253)

Maḥabbet pîriyem göñlüm benüm bir *nev-cevān* ister
Melāḥat āsmānında meh-i nā-mihrbān ister (Ravzi: G 202/1, s. 214)

Pîr oldukça *cevānlar* sevmeden ḥālī degül
Gitdi dil sevdā-yı ḥāl-i dil-rübādan geçmedi (Ravzi: G 628/3, s. 388)

Pîr oldı çarḥ taze *cüvānlar* ğamı ile
Şimdi duḥānı āhumuñ anuñ ‘aşāsıdır (Revani: G 144/3, s. 259)

Vişāline irüp cānum revān itsem ‘aceb görmeñ
Fırāk u ‘aşkı pîr iden beni ol *nev-cüvānum*dur (Sebzi: G 119/2, s. 316)

Pîr kıldı beni bir taze *civānuñ* ‘ışkı
Eyledi ser-zeniş-i pîr ü civāndan fāriğ (Sehabi: G 189/2, s. 91)

Fırākuñ ile ben ey *nev-cüvānum* oldum pîr
Kara kan ağlamadandur sevād-ı dīde beyāz (Sehi Bey: G 114/3, s. 220)

Peleng ile beni begdeş idübdür kūh-ı fūrkatde
Kıarardur cismümi ol pîr olası *nev-cevān* yir yir (Zati I: G 321/6, s. 321)

Gördükçe nev-bahārı düşer Zātī’yā dile
Ol pîr olası taze *cuvānuñ* güzelliği (Zati III: G 1565/5, s. 362)

2.1.2.6.2. Oğlan/Oğul/İbn

Oğlan kelimesinin genç erkek çocuğu anlamına geldiği konusunda sözlükler ittifak hâlinedir. Buna örnek vermek gerekirse Mertol Tulum’un sözlüğünde “genc oğlan,

ğulām, cūvān, nev-cūvān, nev-hāste, genc yigit, anac, bālīg, şābb, emred, kūdek, şāgird, püser, resīd, resīde, bernā, nev-res, deli kanlū, oğul, ibn, bin, veled, ferzend, zāde, peçe, mevlūd, hıdmetkār, ādem, yanaşma, ter oğlanı, hādīm, hadīm, ‘abd, bende çāker, muķtevī, pīşkār, kul, tutsak, köle, kullukçi, besleme, bende, esīr, ‘izzet-hāh, devlet-cūy, du‘āci, halka be-gūş, çāker, nūker”; *Kamus-ı Türkī*’de “1. erkek çocuk, uşak, gulam, püser. 2. henüz tüyü gelmemiş genç erkek, delikanlı, şebab” olarak karşılanmıştır. Türk Dil Kurumunun sözlüğündeysen dört ve beşinci anlamlar olarak “Cinsel bakımdan erkeklerin zevkine hizmet eden” ve “Genç erkek hizmetçi”nin verildiğini görüyoruz. Bunlardan ikincisi “uşak” ve “gulam” a tekabül ediyor olmalıdır. 16. yüzyıl edebî yazınında oğlan kelimesinin aslında mahbub, şahid, civan gibi tabirlerle karşılanan, sevgili kategorisine sokulan genç ve alımlı erkek çocuklarının bir başka nitelemesi olduğu söylenebilir. Bunlar yine yaşça büyük erkekler tarafından sevilen, âşık olunan, divan şiirinin sevgili tipi vasıflarıyla tarif edilen kişilere işaret eder. Bunların bazen de arzu nesnesi olarak algılandığını, bazen de tahakküm –belki de taciz– edildiğini görürüz.

Örneğin Evliya Çelebi’nin, *Seyahatname*’sinde gümrükçülerden bahsederken anlattığı, oğlanlarla bir şakalaşma hikâyesi buna örnek olabilir:

Yahūdī simsārlar ve arayıcılar “Kaçkın gümrük var mı?” diyü temāşacılar mābeynine girüp yük ararlar, *ba’zı dilber oğlanlara şarılup*, “Sende kaçkın gümrük esbābı vardır yükine şiş salalım” dilerler fakīr *ğulām*, “bende yük yokdur” diyü yemīn itdükte, “Sus yemīn itme yā bu ardındaki boğça nedir kim bu kadar kıyruğ yağı saklamışsın” diyü laṭife ile ‘ubūr iderler. (Gökyay, 1996, s. 261)

Oğlanlarla ilişkiye girmenin, şikâyet edilmesi hâlinde şer’an cezasız kalmadığını da görmekteyiz. *Künhü’l-aḥbār*’da anlatıldığına göre, 16. yüzyıl şairi Sihri-i Sani (ö. 1574-1595), sakalsız bir oğlana içki içirip sabaha kadar onunla cinsel birliktelik yaşadıktan sonra oğlanın akrabasının paşaya şikâyeti üzerine hadım edilerek cezalandırılmıştır. Ancak burada kendisine şikâyetle bulunulan paşayla

Sihri'nin intisaplı olduğu defterdarın arasının açık olması sonucu böyle bir cezanın ortaya çıktığı anlaşıyor:

Defterdār Sirozī Ḥasan Çelebi ile Halebe varduğda Sihri at bāzārı kātibi olmuş. Her ardına geçdüğü tavāra binmek mümkün şanup bir *sāde-rū oğlanı* odasına götürmüş. Bir gice şabāha dek vāfir yedürüp içirmiş. Hattā derdmendi kendüden geçürmüş. İrtesi ki *oğlan* ser-ḥāb-ı ḥumārdan bīdār olmuş. Bend-i şalvārını bürīde ṭonını pīrāhenini derīde bulmuş. Akrabāsından olan müselmānlar seherden Haleb Beglerbegisi Ḳubād Paşa dīvānına varmışlar. Sihri bu *emredi* murdārlamış diyu şikāyet kılmışlar. Meger ki Paşa ile defterdāruñ 'adāvet-i sābıkası var imiş. Adamlarına siyāset ü ihānet kıлмаğa talebkār imiş. Eşegine güci yetmez semerin döger. At Bāzārı kātibi derdmend Sihriyi götürmüş ḥayāların budatup rüsvāy-ı 'ālem itmiş. Bu kaziyye ki İstanbulda işidildi. (Gelibolulu Mustafa Āli, Kūnhü'l-ahbar: İsen, 2017, s. 153)

Stephan Gerlach (d. 1546 - ö. 1612) da Eylül 1575 tarihli anılarında bir oğlanla ilişkiye girip ona şiddet uyguladıktan sonra kaçan ama sonra yakalanıp idam edilen zengin bir kişiden bahseder. Buradaki ölüm cezasının da oğlanla rızası dışında ilişkiye girmekten dolayı değil, onu ciddi biçimde yaralamak, belki de ölümüne sebebiyet vermekten dolayı olduğu tahmin edilebilir:

Bugün deniz kenarında, her zaman ölüm cezalarının yerine getirildiği yerde bir suçluyu astılar. Adamın 100.000 duka değerinde bir serveti olduğu söyleniyor. (Demek ki bugün zengin olsan da, yarın darağacına çekilebilirsin.) Adam bir oğlan çocuğu ile ilişkiye girmiş, oğlan ikinci kez buna razı olmayınca, adam onun burnunu, kulaklarını, ellerini ve ayaklarını kesmiş . . . Asıldığıının ertesi günü adam darağacından aşağıya düştü ve berbat bir vaziyette iki gün öylece yatıp kaldı. Onu kaldırıp denize atacak kadar ölüye saygı gösterecek kimse çıkmadı. (Gerlach, 2007a, s. 237)

Osmanlı toplumunda tabandan saraya kadar geniş bir kesim tarafından genç oğlanlara rağbet edildiğini görürüz. Yine Gerlach'ın, Ekim 1576 tarihli notlarından öğrendiğimize göre “Sarayda dünyanın en güzel oğlanlarını bulmak mümkündür. Sultan Selim [II] gönlünü eğlendirmek istediği zaman, bu oğlanlara sırma işlemeli giysiler giydirirler, erkek kıyafetleriyle tıpkı genç kızlar gibi süslerler ve padişahın

karşısına dizerler. Padişah da onlarla keyif sürer. Ama şimdiki padişah [Murad III] kendi karısıyla yetinmektedir.” (Gerlach, 2007a, s. 438)

1532-1540 yılları arasında Osmanlı İmparatorluğu’nda yaşayan Luigi

Bassano, oğlanların Osmanlı aile hayatındaki yeri hakkında şunları söyler:

Her Türk’ün evinde, eşiyle birlikte genellikle açıkça cariyeleri de vardır, aynı şekilde genç oğlanlarla birlikte aynı yatakta bulunurlar. Bu huyun herkeste lekesi vardır: Paşalar, beylerbeyi, Barbaros, frate [hoca?], prete [müezzin?] ve diğerleri. Herkesin şaşkınlığı ve hayranlığıyla şimdiki sultan, kendinden önce gelen diğer sultanların çok dost olduğu bunca çirkin uygulamalara karşı çok düşmandır. (Bassano, 2015, s. 63-64)

Yine aynı yazar, esir pazarında oğlan çocuklarının kızlara göre daha çok para ettiğini de ekler:

Ölümlülerin karşılaştığı sefillikler arasında hiçbiri, kanımca, zoraki Türklerin eline düşenlerin kaderi kadar acı olamaz. Bir Hristiyan’a at, eşek ya da ineğin fiyatından daha ucuza sahip olunabiliyor ve birçok yerde bulunan açık artırmalı pazar yerlerinde şu şekilde satılıyorlar: Onların tellal dediği ve bizde aracı anlamına gelen kişiler, satılacak olan Hristiyan’ı elinden tutup fiyatının ne kadar olduğunu bağırarak onu pazar boyunca götürüyor ve en yüksek parayı teklif edene veriyorlar. Genç erkek çocuklar yüksek fiyata, kızlar ise ucuz fiyatla satılır, böylece bu millet oğlancılık lekesi ile kirlenmiştir. (Bassano, 2015, s. 111)

Oğlan diye tabir edilen genç erkeklerin, öteki erkekler arasında arzu nesnesi (müşteha) olduklarının delillerine fetvalarda da rastlarız. Kemal Paşazade’nin (d. 1469? - ö. 1534?) *el-Fetâvâ* adlı eserinde 15-16 yaşlarında bir oğlanın “müşteha” ise namazda ön safta durmasının sakıncalı bulunmasına dair bir fetva kayıtlıdır:⁸⁷

Mes’ele: *On beş on altı yaşında oğlan* şalâtda şevabuñ kaşd idüp ön şafa тұрмақ diledükde imâm olan kişi dise ki senüñ arduñda ve iki tarafında olan kimesnelerüñ namâzı fâsîd olur diyü men’ itmek istese şer’an kâdir olur mı? El-cevâb: Olur didügi *oğlan müştehâ* ise. (Kemal Paşazade, 5a)

⁸⁷ Bu konuya Leslie Peirce (2000), “Ekberiyet, Cinsellik ve Toplum Düzeni: Toplumsal Cinsiyetle İlgili Osmanlı Söz Dağarcığı” başlıklı makalesinde dikkat çekmiştir. (s. 169-170)

Mahbubların, şahidlerin, civanların olduğu gibi oğlanların da 16. yüzyıl divanlarında birçok şiire konu olduğunu görürüz. Oğlan kelimesinin de civan gibi genç erkekleri nitelediği anlaşılıyor. Örneğin, Livayi'nin aşağıdaki gazelinde genç erkek sevgililer için kullanılan birçok terimi bir arada bulabiliyoruz. Bunlar oğlan, civan ve tıflıdır. Şair bu gazelle, ayrıldığı sevgilisinin genç olduğunu özellikle vurgulamak istemiş gibidir:

Bir tıfl-ı cān-ı *baba oğlancığım* yetürdüm
Bulıvir iy tevānā cānāncığım yetürdüm

Nā-geh bu gür-g-i gerdün çıkardı koyunumdan
Bir cān kuzısı körpe *oğlancığım* yetürdüm

Pīr itdi bini anuñ ğam-ı şeb-i firākı
Bir nev-şebāb-ı nev-rūz *cüvāncığım* yetürdüm

Ol *tıfl*-ı nāziyenüñ nāzına meyl edüp ben
Derdine düşdüm anıñ *dermāncığım* yetürdüm

Giryān olursa n'ola Ya'kūb-ı dil-ḥazīnüm
Ben Mısr-ı ḥasret içre Ken'āncığım yetürdüm

Başuma üşmesün mi ğam leşkeri Livāyī
Bir çāker-i kemīne *sultāncığım* yetürdüm (Livayi: G 301, s. 369)

Gelibolulu Süruri'nin aşağıdaki gazelinde oğlan sevgilinin –hangi yaşa geldiği belirtilmese de– büyümesi anlatılıyor:

Sevin ey dil koşulur saña çü *cānān* büyüdi
Yeñemez babası şimden girü *oğlan* büyüdi

Gice gündüz olurise bize tañ yiri degül
Güneşe döndi tamām ol meh-i tābān büyüdi

Kimse hem-pā vü ser olup şalamaz boynına kıl
Göge irdi başı ol serv-i ḥırāman büyüdi

No'la *oğul* idinüp yāri geçürsem yakadan
Pīrehen pārelenür çāk-ı giribān büyüdi

Umarum pārelene şaşdı Sürūrī düşmen
Uludı uş n'idelüm ol kiçi şeytān büyüdi (Gelibolulu Süruri: G 498, s. 310)

Bu noktada sevilen bu erkek çocuklarının kaç yaşlarında olduğu sorusu akla gelebilir. Bu gençler sakalsız bıyıksız olarak tabir edildiğine göre henüz buluğa ermemiş olmalıdırlar. Nitekim hattı gelince (sakalı çıkmaya başladıktan sonra) sevgilinin gözden düşmesi divan edebiyatında sıkça rastlanılan bir tablodur. Şair/âşıkların bazı beyitlerinde, sevilen bu çocukların yaşı hakkında bilgi verildiğini görürüz:

O mäh-ı *çār deh-sāle* ki *ayūñ on dördine* beñzer
Bizümle dün gice aḥşamladı aḥşamdan geldi (Zati III: G 1628/4, s. 400)

Çār-deh sāle ola ḥüsn ile *bedr-āy* gibi
Arta günden güne serv-i ḳadi mānend-i nihāl (Lamii: G 295/9, s. 277)

Ayūñ on dördi gibi bir mehe vir göñlüni gel
Ḥāverī sev güzeli *iki yedi yaşından* (Haveri: G 24/7, s. 199)

Hidmetinde *çār-deh sāle* nice *maḥbūb* var
Ḥükmi cārī zīr-i destinde yedi iḳlīmdür (Şemsi Paşa: G 84/2, s. 302)

Bilmeyüp ḥālūmi cevır eyler-ise olmaz ‘aceb
Ṭıfıldur sevdücegüm daḥı *on üç yaşında* (Muhibbi KYOY: G 3132/3, s. 1556)

Klasik telakkide sevgilinin güzelliğinin ayın on dördü gibi, kemal noktasında olduğu birçok beyitte karşımıza çıkar. Yukarıdaki bazı beyitlerdeyse dolunaya benzetilen sevgilinin yüzü/güzelliğiyle sevgilinin yaşı arasında mecazdan öte, maddi bir paralellik kurulduğunu görüyoruz.

1634 yılında Doğu Akdeniz’deki Osmanlı topraklarını ziyaret eden Henry Blount (1636), anılarında burada gördüğü ve daha çok “catamite” (oğlan, ibne) kategorisinde değerlendirdiği çocukların 12-14 yaşlarında, bazılarının da 9-10 yaşından fazla olmadığını yazar. (s. 14)

Künhü’l-aḥbār’dan öğrendiğimize göre, 15. yüzyıl şairi Halili’nin (d. 810 ?/1407-8 ? - ö. 890/1485) *Firāk-nāme*’sinin yazılış sebebi, şairin henüz kendisi de gençken 14 yaşında bir çocuğa âşık olması ve onun ayrılığıdır:

Diyârbekirdendür. Vilâyet-i Rûma gelüp kendüsi henüz *çärebrû cevân* iken *bir şûh-ı çârdeh-sâleye ta ‘aşşuğ itdi*. Ve anuñ vişâli hâtırasıyle okımağ yazmağ sevdâları kendünden gitdi. Nice rûzgâr ol cefâkârûñ bend-i zûlfine giriftâr olup şehr-i İznîkde kaldı. Bi’l-âhare sa’âdet-i vişâl müyesser olmamağın vaşf-ı hâlini nazm idüp *Firāk-nâme-i Halîlî* diyü dillerde destân oldı. (Gelibolulu Mustafa Âli, Künhü’l-ahbar: İsen, 2017, s. 54)

Öte yandan, 13-14 yaşlarında oldukları anlaşılan bu çocukların yaşça daha büyük veya yaşlı olan erkekler tarafından aşk veya arzu nesnesi olarak kullanılmasının halkın bir kesimi tarafından da tepkiyle karşılandığını tahmin edebiliriz.

Temmuz 1573’te, Belgrad’da ikamet eden bir Türk beyinin onlar için verdiği davette, yemekten sonra iki genç oğlanın dans etmeye başlaması üzerine rahatsızlık duyan Gerlach, “düzgün ahlaklı” Türklerin de oğlanların kötüye kullanılmasından şikâyetçi olduğunu yazmıştır:

Ayın birinci günü, kentin en üst yetkilisi olan beyi ziyarete gittik . . . Kentin beyi kırmızı ve yeşil yaprak desenleriyle süslü sırma ipliklerle çok güzel dokunmuş bir kıyafet giymiş, oturuyordu; kentin en yaşlıları ve danışmanları da etrafını almışlardı. Konutun giriş kapısının önünde de yaklaşık 200 Türk görevli dizilmişti. Onların arasından geçtik. Bey bizi yemeğe davet etti ve sofraya takriben 5 çeşit yemek geldi. Öğle yemeğinden sonra, ortaya iki genç oğlan çıkarak dans etmeye başladı. (Türklerde çok yaygın olan, böyle oğlanların kötüye kullanılmaları âdeti utanç verici bir durum. Düzgün ahlaklı birçok Türk de bundan şikâyetçi ve bu usulün Latin kökenli halklardan geldiğini iddia ediyorlar.) Saygıdeğer efendim bu gösteriye kalmayıp rahatsızlığını öne sürerek oradan ayrıldı. (Gerlach, 2007a, s. 68-69)

Hayreti’nin aşağıdaki beytinden de oğlancılığın, toplumda belli bir tepkiye sebep olduğunu çıkarırız:

Oğlan sever dëyü beni sevmez egerçi halk
Sevmezse sevmesün deli gönülüm sever diler (Hayreti: G 182/4, s. 273)

Daha önce şairleri, hemcinslerine meyletmelerinden dolayı kınayan zahidlerdi. Burada bu cepheye toplumun da eklenmesi, aşk nesnelerinin küçük yaştaki çocuklar olmasından dolayı olabilir. Yine de şair için bu utanılacak bir şey

değildir. Nitekim o ve öteki şairler bu hislerini gizli gizli yaşamak yerine divanlarına kaydetmiş ve kadınlara değil de oğlanlara yöneldiklerinden övünerek bahsetmişlerdir:

Kimseden utanmadın ey Hayretî olup harîş
Kocadukça meyl eden *oğlana* gönlümdür benüm (Hayreti: G 372/7, s. 389)

Hatta Zati, aşağıdaki beyitte köklü bir gelenek olduğu anlaşılan oğlanlarla eğlenmenin, hayatın temellerinden biri olduğunu söyler gibidir. Belki bir anlamda şiiri bu kadar renkli kılan, şiirlerde de işlenen söz konusu gelenektir:

Egilemezdi Zâtî'yâ eş'âr-ı rengînüñ seni
Atanuñ ger olmasa *maḥbûb oğul* eglencesi (Zati III: G 1623/5, s. 397)

Birçok şiirde de oğlanlar, divan edebiyatının sevgili tipinden farksız olarak tarif edilmiştir. Örneğin Bahari'nin aşağıdaki gazelinde dördüncü beyite gelinceye kadar “vefasız, afet-i devran, gamzesi peykân, gül-i handan” olarak tanımlanan kişinin divan edebiyatının soyut ve idealize sevgili tipi olduğunu düşünebiliriz. Dördüncü beyitteyse şair, söz konusu edilen bu sevgilinin güzel bir oğlan olduğunu söyler:

Bir vefâsuz cevri çok cānāna virdüm gönlümü
Bilmedüm bir âfet-i devrāna virdüm gönlümü

Tîr-i cevri-ile kemān olsa 'aceb-mi kâmetüm
Bir kıyâmet gamzesi peykāna virdüm gönlümü

Goncaveş dil-teng olup ağladığuma dem-be-dem
Gülmek olmaz bir gül-i ḥandāna virdüm gönlümü

Dostlar añup yigitlik çağını bî-iḥtiyār
Pîrlıkde bir güzel *oğlana* virdüm gönlümü

Ey Bahārî cān u ten nice ḥarāb olmaya kim
Göz göre bir gözleri fettāna virdüm gönlümü (Bahari: G 146, s. 261)

Aşağıdaki beyitlerde çeşitli şairlerce oğlanların dildar, dilber, peri-rû, gonca dehan, güzel, simin-beden olarak nitelendiğini; onlara gönül verildiğini, âşık olunduğunu görüyoruz:

Ey felek gögsün gerüp hırşîd ile germ olma kim
Pîrsin gönlün yaçar dildâr *oğlandur* henüz (Üsküplü İshak Çelebi: G 99/6, s. 182)

Bilümi бүkdi ğamından başumı top eyledi
Dil-berüm *oğlandur* ister güy u çevgân oynamak (Lamii: G 249/2, s. 264)

Sen perî-rüyı görüp ben nice hayrân olmayam
Şeyh-i devrân dirler cân virür *oğlan* üstine (Lamii: G 430/3, s. 315)

Cân virdüğüm oldur görüp ol ğonce dehânı
Cânlar virür ol gördüğü *oğlana* disünler (Revani: G 59/7, s. 210)

Zâhidâ zevk u şafâ vü hâlet isterseñ eger
Gül gibi cām-ı şarâb iç bir güzel *oğlan* ile (Sebzi: G 682/3, s. 625)

Beñzin iksîr-i fenâ zerd itse şüfî vechi var
Her kimün yanında bir sîmîn-beden *oğlanı* yok (Sehi Bey: G 126/3, s. 227)

Zâhid-i şad-sâle Zâtî dînin îmânın vir ür
Bir *yahñ yüzlü* güzel *mağbûb oğlan* şevkine (Zati III: G 1386/5, s. 245)

Gerçi pîr olduñ Mu‘îdî aşşı ne âh itmedin
‘Âşıkın hâlini bilmez çünkü *oğlandur* habîb (Muidi: G 33/7, s. 77)

Bu dimez şâh *oğlıdır* yâhûd şeh-i ‘âlem durur
Sevdürür her dil-rübâyı ‘aşk ola içdâm-ı ‘aşk (Sebzi: G 359/6, s. 447)

Düşdi gönlüm yine bir serv-i hırâmân eline
Mürğ-i pür-beste gibi kim düşe *oğlan* eline (Hüdayi-i Kadim: G 194/1, s. 205)

Oğlanlar bazı şiirlerde de isimleriyle yer alırlar:

İsmi *Hasan* hulkı hasen cânândan ayrıldum meded
Kaldı tek ü tenhâ bu ten ben cândan ayrıldum meded

Ġam ğuşsa el bir eyledi cânuma te’sîr eyledi
Bükdi bëlüm pîr eyledi *oğlandan* ayrıldum meded (Hayreti: G 106/1-2, s. 225)⁸⁸

⁸⁸ Bu gazelin tamamı için bkz. bu bölümün “Hasan” kısmı.

Yine biñ cān ile bir cānāna düşdi gönümüz
*Muṣṭafā*dur adı bir sultāna düşdi gönümüz

Bundan özge Ḥayretī ‘ālemde rüsvālīk m’olur
Pīrlik vaktinde bir *oğlana* düşdi gönümüz (Hayreti: G 210/1, 5, s. 289)⁸⁹

İy kaşları kemān ü güzel *Muṣṭafā*’cığum
Kurbānlar olduğum şanem-i bī-vefācığum

İy pīr-i ‘ışk degme bir *oğlana* uymazam
Pürdür nasīhatūñ güheriyle kulacığum (Muidi: G 310/1, 6, s. 290)

Kadınların/kadınlığın olumsuzlanmasını ve bunun karşı kutbuna erkeklerin konulması fikrinin aşağıdaki beyitlerde oğlanlar üzerinden devam ettiğini görürüz. Kadınlara ve kadın gibi olan dünyaya meyletmeyip oğlanları sevmek, şairler için bir övünç vesilesi olmuştur:

Dil bağlamadı *pīre-zen*-i dehre Ḥayretī
Kocadı gitdi dahı bir *oğlan* esīridür (Hayreti: G 157/5, s. 258)

Kanda bir olur gönül tıflı-y-la çarḫ-ı *pīre-zen*
İy Livāyī *zenden*-ise yeg gelür *oğlan* baña (Livayi: G 20/7, s. 181)

Alıma ‘āşıkıların gönlin bu çarḫ-ı *pīre-zen*
Rind-i *şāhid-bāz* olanuñ nisbeti *oğlan*adur (Livayi: G 82/4, s. 221)

Āfitāb-ile gelüp germ olma her gün iy semā
Zen-perest şanma bizi kim meylümüz *oğlan*adur (Livayi: G 83/3, s. 222)

Gel zen-i dünyāya virme bu gönül tıflın şakın
‘Ārif iseñ ko *zeni* meyl eyle *oğlandan* yaña (Gelibolulu Süruri: G 27/6, s. 63)

Erkekleri bırakıp kadınlara meyletmekse ahmaklık olarak görülmüştür. “[B]ir Fireng cāriyesi sevüp Fireng uyuzı ol[an]⁹⁰ Yetim, aşağıdaki beyitte özeleştiri yapıyor gibidir:

Terk idüp ey Yetīm *oğlanı*
Ahmaḫ oldı *nisāya* düşdi gönül (Yetim: G 121/5, s. 388)

⁸⁹ Bu ve bir sonraki gazelin tamamı için bkz. bu bölümün “Muṣṭafā” kısmı.

⁹⁰ *Meṣā’irü’ş-şu’arā*’da geçen bu hikāye için bkz. bu bölümün “Zen/Nisa/Karı” kısmı.

Helaki (ö. 980-983/1572-76 arası) de, güzelliğiyle begler içinde kulu olunası bir sevgiliyi övdüğü gazelinin son beytinde Mecnun gibi, kadınlara meyletmediğini, “oğlan delisi” olduğunu açıkça söyler:

Bakmaz Helākī hūr daḥi olsa Leylīye
Mecnūn gibi degüldür ol *oğlan delisidür* (Helaki: G 48, s. 88)⁹¹

Hayreti de aşağıdaki beytinde aynı sebepten ötürü Ferhad’ı kınamaktadır:

Bu kadar ‘aql ile taşlar başına Ferhāduñ
Bir zene vērdi gönül olmadı *oğlan delüsi* (Hayreti: G 523/2, s. 485)

Oğlanlara meyleden şairler kendilerini zaman zaman oğlan delisi veya oğlan hastası olarak tanımlarlar. Bu şairler, oğlanlara duyulan arzunun yaş ilerledikçe daha da kuvvetlendiğini, bir iptilaya tutulmuş gibi oğlansız yapamadıklarını ifade ederler. Aşağıdaki beyitlerde pîrlikle oğlanlığın yine tezatlı kullanıldığını görürüz:

Düşdi üftāde yaşum gibi ayağa mey-i nāb
Olalu sen *delūkanlu* güzelūñ kan delüsi

Gelūñüz yine yigitlikler édüp ‘aşıklar
Pîrlikde olalum bir güzel *oğlan delüsi* (Hayreti: G 524/4-5, s. 486)

Pîrlikde nāgehān olduñ bir *oğlan hastası*
Kılmadı çün boynuña kılın ḥamāyil vāz gel (Hayreti: G 338/5, s. 369)

Çekdügüm derdi şorarsañ ey ṭabīb-i rūzgār
Ah ki *oğlan hastalıgı*dur edemezsin ‘ilāc (Meali: Müfred 31, s. 501)

Bir nazar kıl iy perī-peyker Mu‘idī-bendene
Kim olupdur pîr iken bī-çāre *oğlan hastesi* (Muidi: G 460/7, s. 405)

Pîr iken sevdi Sehī bir *nev-civāmı* n’eylesün
Kocalığında o miskīn oldu *oğlan hastası* (Sehi Bey: G 296/7, s. 325)

Bizi ey pîr ölümle korkutma
Ölürüz olmazuz biz *oğlansız* (Remzi: G 76/4, s. 247)

Ne deñlü tevbe-kār olsa çekerdi sīneye Şemsī
Bu dehr-i pîre-zende olsa bir *oğlan gönüllücek* (Şemsi Paşa: G 192/5, s. 410)

⁹¹ Bu gazelin tamamı için bkz. bu bölümün “Hat” kısmı.

Vāz gelmez Me'ālī oğlandan
Pīrīnūñ uymaz ol naşīhatine (Meali: G 59/10, s. 251)

Pīr eyledi Mu'īdīyi devr-i zemān velī
Bī-çāre daḥi gördüğü oğlane imrenür (Muidi: G 120/7, s. 145)

'Işk bāzārında şūfī cān virür her dil-bere
Şakalı ağarmış ammā daḥi oğlan arturur (Revani: G 111/3, s. 240)

Hep hevā gitdi cuvānlık gideli n'ideyin āh
Kaldı başumda hemīn bir güzel oğlana heves (Vasfī: G 24/4, s. 82)

İdersin tāze oğlancıklar ile dā'imā bāzī
Dilā pīr olmaduñ mı niçeye dek uşbu oğlanlık (Gelibolulu Süruri: G 241/4, s. 177)

Gelibolulu Süruri de aşağıdaki beytinde konu ettiği oğlana “pir olası” diye seslenir. Aynı tabirin civanlar için de kullanıldığını görmüştük. Buradaki sevgili, sakallarının çıkmaya başlamasıyla oğlanlıktan, dolayısıyla güzellikten ayrılmış olacak; o günleri yād edecektir.

Şol kara bahtum gibi ḥaṭṭ-ı siyāhuñ iricek
Añasın ey pīr olası güzel oğlan olduḡuñ (Gelibolulu Süruri: G 257/4, s. 187)

Meali'nin aşağıdaki beytinde içkinin mahbub ve şahidlerde olduğu gibi katalizör bir etkisi olduğunu, içki içtikten sonra oğlanlara olan meylin arttığını görüyoruz:

Bu Me'ālī eyledükçe ḥumm-i meyden bāde nūş
Germ olub küb küb düşer gördüğü oğlan üstine (Meali: G 61/7, s. 253)

Öte yandan her oğlan tipinin de olumlanmadığını; vefasız, bağlı olmayan, hercai oğlanların şairlerce eleştirildiğini görürüz:

Gönlüm alup vormeyen dil-dār-ı fettāndan ne ḥaz
Baña mihrī olmayan maḥbūb oğlandan ne ḥaz (Gelibolulu Süruri: G 222/1, s. 166)

Muşāhibden ider ey dil sirāyet ādeme çok ḥū

No'la ger sevmez isem bî-vefâ hercâyi *oğlam* (Gelibolulu Süruri: G 496/4, s. 309)

Ḳadrüñ olsun dir iseñ maḥfil-i pîrânda bülend
Baş қоşayın dime bî-ḳadr *oğlanlar* ile (Helaki: G 132/5, s. 172)

Gelibolulu Süruri'nin (d. 897/1491-92 - ö. 7 Cemâziyelevvel 969/13 Ocak 1562) aşağıdaki beytinde hercai oğlanları sevmektense aşktan feragat etmenin veya kadınlara yönelmenin yeğ tutulduğunu görürüz:

Eyle terk-i 'aşḳ-bâzı yâ yûri zen-dost ol
Tek Sürürî sevdüğüñ hercâ'î *oğlan* olmasun (Gelibolulu Süruri: G 360/5, s. 239)

Bir eleştirilen kesim de her zaman olduğu gibi zahidlerdir. Zahid veya sufi geçinip de kadın aşkına veya dünyaya meyleden kesimlere oğlanların aşkı (gerçek aşk) şairlerce layık görülmemiştir:

Saña yegdür zen-i dünyāya nazar
Zāhidā bakma saḳın *oğlana* (Ravzi: G 513/2, s. 342)

Zen-i dünyāya maḥabbetler idüp sencileyin
Şūfiyā sevmeyelüm mi *güzel oğlanları* (Ravzi: G 594/3, s. 374)

Öte yandan, oğlana meyledilmesini eleştiren ama kendisi oğlanlara meylederek ikiyüzlü davranan dinci kesim de şairler tarafından sıkça eleştirilmiştir:

Şūfi sevmez beni dil virdi diyü *oğlana*
Kendü ammā bu yaña ulı yürür *vildāna* (Behiştî: G 441/1, s. 351)

Bir gözi bizdeyidi şūfinüñ
Ḳıpdı bir gözini bir *oğlana* (Ravzi: G 524/2, s. 346)

Güzel sevmeñ dir imiş ḥalka vā'iz
Velî kendüyi gör *oğlansuz* olmaz (Celili: G 152/6, s. 132)

Dil tıflını faḳîhine şehrüñ inanma kim
'Ārif durur saḳın anı *oğlana* ḳaşd ider (Gelibolulu Süruri: G 102/8, s. 104)

Bir güzel *oğlan*-ile içüp şarıl dāyim didi

Müntehā-yi ‘ayşî şordum ben tarīkat pīrine (Meali: G 58/4, s. 250)

Şūfī eydür baña kim biz sevdüğümüz sen-de sev
Seveyin biñ cān-ile ger didügi oğlan ise (Meali: G 69/2, s. 261)

Ğālib ilden şakınursın vā‘ızā ferzendüñi
Ki_oğlana meyl eylemeñ diyü sürersin pendüñi (Meali: G 125/1, s. 301)

Dīnin imānın virür halvetde oğlan üstine
Zāhid-i şad-sāle gerçi halka istiğnā şatar (Zati I: G 377/4, s. 377)

Tıfla bakmañ diyü vā‘ız halkı pend eyler velī
Bir gözi bizde idi bir gözi oğlandan yaña (Zati III: G 1818/4, s. 523)

Oğul kelimesinin Arapçası olan “ibn”in de bazı şiirlerde daha çok “fūlan ibn-i fūlan” şeklinde, tamlama hâlinde yer aldığını görüyoruz. Bu tabir de yine arzulanan oğlanları nitelemek için kullanılmıştır:

Bu sipāhī bu beg oğlu dēme düş ayağına
Kuculur bunda fūlān ibn-i fūlānlar var imiş (Hayreti: G 231/5, s. 302)

İbn-i fūlāna vāşıl olunca Hüdāyiya
Rez-duhteriyle egleyelüm göñlümüz birez (Hüdayi-i Kadim: G 62/7, s. 139)

Dü cihāndan dil ü cān ile ferāgat iderüz
Olmazuz hāşılı ol ibn-i fūlāndan fāriğ (Üsküplü İshak Çelebi: G 124/5, s. 197)

Fūlān ibn-i fūlāna kādır olsam
Aradan ikilik gitse bir olsam (Üsküplü İshak Çelebi: G 170/1, s. 228)

Öldürür iseñ adını dimez dañi Yahyā
Ölümlüsidür şimdi fūlān ibn-i fūlānuñ (Yahya Bey: G 226/5, s. 424)

Hāb-ı miñnetde koyup gice Me‘ālī kuluñı
Ey fūlan ibn fūlān kimüñ odasında-yidüñ (Meali: G 193/5, s. 387)

Dil-rübālarla ayak seyrini ko ey Ravzī
Şimdiden girü fūlān oğlı fūlāndan el çek (Ravzi: G 412/9, s. 301)

2.1.2.6.3 Tıfl

Mertol Tulum'un sözlüğünde bu kelime için "küçürek, kiçirek, küçücek, uvacık, ufacığ, ufağ, bağanacığ, çöcük, kihter, uşak, 'uşşāk, oğlancık, bağana, ma'süm, mahsüm, mahtum (< maḥdüm), sabī, püser, peçe, ferzend, kodek, yavır, semeret, veled, netice, nitāc, zāde" karşılıkları verilmiş,

Kamus-ı Türki'de "Küçük çocuk, sabi" anlamlarıyla karşılanan bu kelime için,

Kamus-ı Osmanî "Çocuk. Müzekker ü müennesi birdir" açıklamasını vermiştir.

Redhouse'ın *Lexicon*'undaysa kelimenin müennesinin "tıfle: kız çocuğu" olduğu yazar.

Tıfl sözcüğünün Amri (ö. 930/1523-24?) ve Vasfî'nin aşağıdaki gazellerinde isimleri belli erkek sevgililer için kullanıldığını görüyoruz:

Nūr-ı cemāl-i Aḥmed-i Muhtār ḥakkı ben
Cān ile sevmişem görelî *Muṣṭafācuğı*

Ol *tıfl*-ı nāzenīn gele mi höcreme benüm
Varma levend odasına dirmiş babacuğı

'İşkî meyiyle 'Amrî'yi ḥoş bülbül eyledi
Ol yüzi gül ki goncaya beñzer tıdacuğı (Amri: G 134/4-6, s. 170)

Ögmeñ baña maḥbûb diyü mihr ile māhı
Dünyāda güzel sevmezem illā *Memî ṣāhı*

Ol *ṣāh* daḥi *tıfl* durur gamze okıyle
Vaṣfî kılın öldürse yazılmaya günāhı (Vasfî: G 102/5, s. 160)

Kelamî'nin (ö. 1640) aşağıdaki beytinde söz konusu tıflın da erkeğe özgü bir meslekle ilişkilendirildiğini görürüz:

Yazar ehl-i 'aşka cevır eylemenüñ sevābı çokdur
Görün ol ḥuceste *tıflı* ne laṭif *kātib* olmış (Kelamî: G 157/3, s. 315)

16. yüzyıl şiiirlerinde tıfların da sevilen ve âşık olunan sevgililer olarak şiiirlerde yer bulduğunu; güzellik unsurlarıyla öne çıkıp divan edebiyatının sevgili tipi vasıflarıyla anıldıklarını görüyoruz:

Yaşum deryâlar oldı Nev'iyâ abdâl-ı 'ışk oldum
O *tıfl*-ı nâzenînüm gel yabalı eylesün seyrân (Nevi: G 342/5, s. 434)

Viridi bir *tıfl*-ı perî 'ışkını Allâh baña
Ki benüm hâlümü bilmez ölürin âh baña (Vasfî: G 1/1, s. 59)

Sîne şahrâsına dil dıkdüm nişân ol *tıfl* için
Atsun ğamz okların ebrûlara kim ya dimez (Muhibbi KYOY: G 1297/2, s. 723)

Dil-ârâm olmağa bir *tıfl*-ı nev-res nâzenîn olsa
Semen-ber sîm-sâ'id mû-miyân u meh-cebîn olsa (Behiştî: G 480/1, s. 373)

Ol *tıfl*-ı şanem server-i hûbân olıcağdur
Âşüb-ı zamân fitne-i devrân olıcağdur (Celili: G 101/1, s. 105)

Yoluña dil-ğasteler kurbân olurken gel yetiş
Hâzır ol ey *tıfl*-ı nevres 'id-i adhâ seyrine (Cinani: G 226/2, s. 580)

Tıflların konu olduğu birçok beyit de bu kelimenin sözlük anlamı düşünülerek oluşturulmuştur. Söz konusu sevgililer süt içen, mektebe giden, oyun oynamaktan hoşlanan çocuklardır. Örneğin, aşağıdaki beyitlerde ağzı süt kokan ama can yakan; Baki'nin olan son beyitte ise sarılmaya daha kundaktayken alışmış sevgililerden bahsedilmiştir:

*Tıfl*dur yârum benüm ağzında vardur bûy-ı şîr
Lîk her pîr ü civân 'ışkına olmışdur esîr (Muhibbi KYOY: G 716/1, s. 454)

*Tıfl*dur pend-i peder diñlemez ol mâh dahı
Şîr-i mâder yirine içmege kıanum özenür (Baki: G 75/2, s. 146)

Oldı bir *tıfl*uñ kemend-i zülfine cânlar esîr
Ğamzesinden kıan tamar ağzında ammâ bûy-ı şîr (Baki: G 145/1, s. 191)

Böyle şîrîn neden olduñ meger iy *tıfl*-ı lañîf
Cân-ı şîrîn yidürür süd yirine dâye saña (Kara Fazlî: G 7/4, s. 288)

Güzeller *tıfl* iken eyler kıuculmağa heves şimdi
Şarılmağ resm ü âyînin bilürler dahı kıundağdan (Baki: G 366/5, s. 327)

Genç sevgililere şiirlerinde çokça yer veren Muhibbi'nin aşağıdaki beyitlerinde de yaşlarından dolayı oyuna meraklı olan çocuk-sevgililer, âşığının gönlüyle oyuncak gibi oynar:

Dağı gönlüm hānesini yapmadan döner yıkar
Tıflıdur bāzice eyler sevdüğüm nev-restedür (Muhibbi KYOY: G 545/3, s. 379)

Dil hānesini gāh yapar geh döner yıkar
Ol tıflı gör ki 'âşık ile oynaması var (Muhibbi KYOY: G 753/4, s. 470)

Geh yapar hāne-i gönlümü dönüp anı yıkar
Tıflıdur anuñ-ile dil o der-bāz eyler (Muhibbi KYOY: G 868/6, s. 520)

Küyına varsam o tıfluñ baña bu devlet yiter
Kim bu mecnūnı ider bāzice ata taş-ıla (Muhibbi KYOY: G 3047/4, s. 1518)

Günde biñ kerre yapar yār yıkar gönlüm evin
Tıflıdur olmaz 'aceb itdügi hep bāz gele (Muhibbi KYOY: G 3138/2, s. 1558)

Cinani'nin aşağıdaki beytinde kurulan hayalde, yaşından dolayı kuş izlemeye meraklı olan sevgili, âşığın gönül kuşuna meyleder:

Meyl iderse ol gül-i nevres n'ola dil murğına
Tıflı olan māyıl dūrür elbetde bülbül seyrine (Cinani: G 229/4, s. 581)

Muhibbi, Celili (d. 893/1487-88 - ö. 977/1569-70) ve Hayali'nin (ö. 965/1557) aşağıdaki beyitlerindeki tıflar mektep mefhumuyla birlikte ele alınmıştır. İlk iki beyitte mektepte vefa yerine cefa öğrenen sevgililer söz konusuken üçüncüsünde âşığın sinisini talim tahtası yerine kullanan, yani onu yaralayan, ona eziyet eden bir sevgiliden bahsedilir:

Meger okıtmadı ol tıfla vefā mes'elesin
Lık öğretdi cefā fennin edīb-i mekteb (Muhibbi KYOY: G 149/4, s. 196)

Yā mu'allim öğredür resm-i cefāyı yā rakīb
Dostlar ol şūh-ı tıfluñ bir cefā-āmūzı var (Celili: G 95/2, s. 102)

Elifle na'l ile zeyn oldı sīnem
O tıfla tahta-i ta'līme beñzer (Hayali: G 74/4, s. 115)

Baki'nin aşığıdaki beyitlerinde genç sevgili-yaşlı âşık sorunsalının işlendiğini görüyoruz. Genç sevgilinin, âşığın yaşı dolayısıyla edindiği bilgeliği umursamayıp muhtemelen şekilde takıldığı anlaşıyor:

Müşkıl imiş ki dil-rübā *tıfl* ola dil-sitān ola
'Âşık-ı zār u mübtelā pîr ola nā-tevān ola

Yaşuma bakmaz ol perî bilmedi kadr-i gevheri
Tâlib ola bu demleri bulmaya bir zamān ola (Baki: G 404/1-2, s. 349)

Amri'nin aşığıdaki beytinde sevgiliye “bebek” diye seslenildiğini görmekteyiz. Yaşı çok küçük olan birini işaret ettiği belli olan bu niteleme için başka örnek olmadığından ayrı bir kategori açılmadı:

Öpüp ağzında didüm bire *bebek* bire bebek
'Âşıkın öldürücü körpe kuzu böyle gerek (Amri: G 64/1, s. 100)

2.1.2.6.4 Püser⁹²

Püser kelimesinin erkek çocuk anlamına geldiğinde sözlükler ittifak hâlinedir. Bunlara örnek vermek gerekirse Mertol Tulum'un sözlüğünde bu kelime “peçe”ye yönlendirilip “yavır, semeret, veled, tıfl, netice, nitâc, zâde, mevlūd, püser, piser, emred, oğulcık, bağane, büneyy, pisterek, püsterek, uşak, 'uşşāk, oğlancık, ma'süm, mahsüm, mahtüm (< maḥdum), tıfl, sabî, ferzend, kodek, oğlancık, çocuk” anlamlarıyla; Steingass'ın sözlüğünde “a son, boy, youth (oğul, erkek çocuk, genç) anlamlarıyla; *Kamus-ı Türkî*'de “1. oğul, erkek evlad. 2. oğlan, gulâm, erkek çocuk” şeklinde karşılanmıştır.

⁹² Bu kelime, alıntılanan çalışmalarda puser, piser şeklinde de okunmuş olup burada yazarların tercihi müdahale edilmemiştir.

Püserlerin, toplumda bazı kesimler tarafından beğenilen genç erkek çocuklara işaret ettiğini bazı örneklerde görüyoruz. Örneğin Evliya Çelebi, ziyaret ettiği bazı yerlerin güzel çocukları için “püser” tabirini de kullanmıştır. Tebrîz-i Dilâvîz için “Bunları dahi terâzü ile verir huddâm-ı civânânları pâk ve mahbûb-ı sîneçâk *püserleri* var” (Kurşun, Kahraman & Dağlı, 1999, s. 132); Diyarbakır için de “Mahbûb ve matlûbü’l-kulûb *püserânları* vardır kim hüsn ü cemâlde ve lutf [u] i’tidâlde hûb-manzar ve *perî-peyker meh-pâre cüvânları* var . . . Cümlesi zarîf u *nüktedân püserânlarıdır*” der. (Dağlı & Kahraman, 2001, s. 30)

Püserlerin de özellikle yaşça kendilerinden büyük erkekler tarafından arzulandıklarını, sevildiklerini ve onlara âşık olunduğunu görüyoruz. Örneğin 16. yüzyıl şairi Emami (ö. 999/1590-91) için, *Meşâ’irü’s-su’arâ*’da şu ifade yer alır: “Egerçi pîrâne-ser idi ammâ *püserler* ile ‘ışk-bâzlıkda *cevân*lardan berter idi.” (Kılıç, 2010a, s. 356)

Gazali’nin *Dâfi’ü’l-gumûm ve râfi’ü’l-humûm*’unda da püserlerin birliktelik yaşamak için elverişli ve kolay ulaşılır olduğundan bahseden bir şiir yer alır. Üstelik genç erkeklerle girilen ilişkinin yaptırımı yok gibidir.

Eger bir hûş *puser* şayd itse bir yâr
Geh öpüp ağzını emse lebini
Geh gündüz uydurup seyrâna gitse
Göñülde eyleye çün anı râzî

Anuñla ‘ıyş u ‘işret itse her bâr
Geh oğşasa el urup gabgabını
Tâ şubha dek pehlûya çekse
Ne beg mâni’ olur aña ne kâdî (Gazali, *Dâfi’ü’l-gumum ve râfi’ü’l-humum*: Kuru, 2000, s. 67)

16. yüzyıl divanlarında püserlerin de kendilerine epeyce yer bulduklarını görürüz. Mahbublar, şahidler, civanlar, oğlanlar, tıflar gibi püserler de şiirlerde sevgili muamelesi görmüşlerdir. Aşağıdaki örneklerdeki şiirlerde püserlere ilan-ı aşk

edilmiş, onlara gönül verildiği belirtilmiştir. Özellikle Muhibbi'nin ilk iki beyti bir püsere ilan-ı aşk niteliğinde olup aynı zamanda âşık/şairin kadınlara değil, genç erkeklere meyiletmesinin manifestosu gibidir:

Çok zamāndur kim nigārā bu dil ü cān sendedür
'İşkuñı terk itmezem nite ki cānum tendedür

Zen nedür ki merd olanlar vireler aña gönül
Ey *puser* sevdüm seni şanma ki gönlüm zendedür (Muhibbi: G 532/1-2, s. 190)

Hāk-i pāyuñdur şehā kühl-i başar
Tütiyādan yig görür ehl-i nazar

Seng-i bī-dāduñ gelürse başuma
Faḥr olur baña geyerem tāt-ı zer

Her ne deñlü yār düşmenlik ide
Baña ne kılsa gelür ol dōst er

Şalma beni dāyimā ferdālara
Yarına kim çıkabilmez iy *puser*

İy Muhibbī şükr kıl lā-büd gelür
Her ne kim başa yazıldı ḥayr u şer (Muhibbi KYOY: G 1010, s. 590)

Beni öldürmege gel ey *puser* ihmāl itme
Atalar dīmediler ḥayr işi te'hīr ideler (Baki: G 177/4, s. 210)

Cān naḳdin alup nāzük-*puser*ler
Nāzükligile 'āşık umarlar (Behişt: G 143/1, s. 181)

Nāzük *piser* ol *dil-bere* deñ kim göz uciyla
Vaşlın ide 'āşıklara rindāne tekellūf (Zaifi: G 158/6, s. 135)

'Ayb kılma *sever* isem n'ola şīrīn-*puseri*
Bir gün ol seng-i belā saña birāder tōḳınur (Celili: G 127/6, s. 119)

Acı acı cefālaruñı tatlu görürem
Senden ne gelse baña gelür ey *puser* lezīz (Gelibolulu Süruri: G 76/2, s. 90)

Kitāb-ı şevḳuñ okur ey *puser* meger ḳandīl
Şabāḥa dek gece göz nūrunı dōker kandīl (Hayali: G 317/1, s. 199)

'İşkına ol *puserüñ* sīnesine pīr-i felek
Çekmiş üç dāğ anı necm-i terāzū şanmañ (Meali: G 182/3, s. 376)

Aḳdı şu gibi gönül ayağına ol *puserüñ*

Cân u dilden kılıyuz hâşılı şâhib-naẓaruñ (Revani: G 223/1, s. 305)

Nice cân virmeye dil sen büt-i sîmîn *püsere*
Utanur itmege nisbet *lebüñi* gül-şekere

Küyuñ aşüftesi oldı güzelüm uşbu Sehî
Vireliden dil ü cân sen büt-i sîmîn *püsere* (Sehi Bey: G 235/1, 5, s. 291)

Aşağıdaki beyitlerde püserlerden öpücük almak ve onlara sarılma isteğinin
dile getirildiğini görürüz:

Didi Muhibbî ey *puser* yoluñdadur cân ile ser
Bir *büse* luḡ itseñ eger olurdı aña çün bahâ (Muhibbi: G 30/5, s. 50)

Gerçi kim ‘âlem içinde olupdur şekker lezîz
Ammâ *lebüñ* gibi degül [ol] iy *püser* lezîz (Muhibbi KYOY: G 421/1, s. 322)

Mihr ü meh verse n’ola vaşluña cân-ile seri
Rüz-ı hierüñden alup *çoçmağ*-içün sen *püseri* (Livayi: G 447/1, s. 466)

Zatî’nin aşağıdaki beytinde püserlerin rağbet ettiği âşıkların mutluluğa
eriştiği, onların ilgisini kazanamayanlarınsa meyhaneye düştüğü belirtilmiştir:

Püserler merhabâsiyle kimine devlet el virdi
Kimi pîr-i muğân ayağına düşdi mürîd oldı (Zatî III: G 1585/4, s. 374)

Aşağıdaki beyitlerde konu edilen püserler, güzellikleriyle öne çıkar:

Şanma *hüsni* ehli hemân sâde *püser* yazandur
İşka dil vir ikisinden daḡı ‘ışk aḡsendür (Behiştî: G 124/1, s. 171)

‘Osmân ilini eylemişim seyr ser-be-ser
Hiç görmedüm nazîrüñ ola bir *güzel püser* (Livayi: G 126/1, s. 252)

Gül yüzlü *güzel* tâze *püserler* alamadan
Remzî gama düşdi yazıḡ üftâde kocaldı (Remzi: G 221/7, s. 313)

Şol *püser* kim vaşf olunmaz *hüsni*-i bî-hem-talıḡı
Mâh-ı nevdür gün-be-gün efzûn olur ḡarralıḡı (Muidî: G 430/1, s. 382)

Dinse kûṭb-ı felek-i *hüsni* yiri ol *püsere*
Lîk her menzili seyr itmede beñzer kâmere (Zatî III: G 1326/1, s. 206)

Bâzâr-ı *hüsniñ* iy *piser-i* hâce germ iken

Vir naqd-i cāna vaşl metā‘in ticāret it (Zaifi: G 32/2, s. 57)

Aşağıdaki beyitlerde genç erkek çocuklarının şuh, şiveli ve nazenin olarak tanımlandıklarını görürüz. Zati’nin olan son beyitte konu edilen püserler ise divan edebiyatındaki sevgililer gibi vefasız ama cefalıdır:

Toğmadı māder-i eyyāmdan ey *şūh püser*
Şıfat-ı nev‘-i beşerde saña beñzer bir zāt (Celili: G 44/3, s. 73)

Be ne imiş bu yerlerüñ töresi
Şīvesi çok *püser*lerüñ töresi (Hayreti: G 572/1, s. 516)

Bunı şīve kitābında yazar mı ey *püser* bilmem
Okursın luţf ile zāğ-ı raķībi yanuña gāhī (Nevi: G 504/4, s. 527)

Meyl eyler ehrimenlere ol *nāzenīn püser*
Göz göre şayd ider balabanlar o şāhini (Nevi: G 543/3, s. 548)

Vefā kılmaķda süst āhū *püser*ler
Cefā kılmaķda ammā şīr-i nerler (Zati I: G 189/1, s. 189)

Revani’nin olan şu beyitte âşığa parası yüzünden meyleden, uyanık bir püser söz konusudur:

Şarrāf-ı dīdede o *püser* çok güher sezer
Yüzüme güldüğü bu kim ol bende zer sezer (Revani: G 53/1, s. 207)

Aşağıdaki beyitlerde püserlerin güzellik unsurları işlenmiştir. Bunlar divan edebiyatının sevgili tipine ait olan ağız, dudak, kaş, sakalsızlık gibi unsurlardır. Emri’nin (ö. 983/1575) olan son beyitte, söz konusu edilen püserin, parmağına kına yaktığını görürüz:

Al bir tūṭī-durur gūyā *zebānuñ* ey *püser*
Kim virür güftār-ı şīrīnūñ aña her dem şeker (Emri: G 97/1, s. 61)

Rengīn lebūñden urmasa dem ey *püser* şarāb
Olur mı idi la‘l gibi mu‘teber şarāb (Revani: G 20/1, s. 187)

Maḥlaşda aña *lā ‘lūñi* Zātī nola olur
Ba‘de‘ṭ-ṭa‘ām mīve-i ter ey *püser* lezīz (Zati I: G 135/5, s. 135)

Hilāl-*ebrū puserlerle* olur zeyni bu dünyānuñ
Belī genc iledür güzelliği ıandaysa vīrānuñ (Gelibolulu Suni: G 88/1, s. 77)

Yalan degül sözüm ey gerçek erler
Şağalsuzdur bizüm yerde *puserler* (Medhi: G 163/1, s. 405)

Māh-ı neve bir al ile reng eylemek ister
Emrī o *puser* kim urur engüştine *hunnā* (Emri: G 27/5, s. 26)

Ravzi'nin şu muhammesinde İdincik'te bulunan, kimin oğlu olduğu belli olan
bir puserin övüldüğünü görüyoruz:

Birisi '*Abdu'l-Celil'ün oğlu* bir ra'nā beşer
Cümle hūbān içre bir maḥbūb müsteṣnā beşer
Kıl nazar inşāf ile gör kim niçe zībā *puser*
Her gören bī-iḥtiyār ider 'aceb a'lā *puser*
Haḫ budur bāğ-ı İrem'dür şehir-i İdincik ki var (Ravzi: Muhammes 3/97,
s. 129)

Puserlerin konu edildiği bazı beyitlerde, çocuklukla alakalı bazı kavramlara
dayalı hayaller kurulduğunu görürüz. Bunlar sırasıyla, puserin ettiği cevirden dolayı
âşığın sine beşiğinde canının çocuk gibi inlemesi; anneleri, dadıları ve babalarının
hepsinin puserin yoluna can vermek için âşığı yetiştirmeleri; yaşlanınca çocuklaşan
âşığın puserle oynaması; puserin süt emer gibi âşığın kanını emmesidir:

Ol *puser* cevri itduğinden şanmasun iñler beni
Sīnemün *kehvāresinde*⁹³ *tıfl*-ı cānum söylenür (Zati I: G 331/4, s. 331)

Ey *puser* çār ümmehāt u heft dāye nüh peder
Yoluña cān virmek için eylemiş ḥāşıl beni (Zati III: G 1486/3, s. 311)

İtme bāzī *puser* ile dimesünler tā kim
Pīr iken uşbu Sūrūrī yine oğlan oldu (Gelibolulu Süruri: G 502/5, s. 312)

Ey *puser* kanımı içerse lebün
Emdüğün sūd gibi ḥelāl olsun (Meali: G 179/2, s. 373)

⁹³ Beşik.

Zatî'nin aşağıdaki beyitlerinde püserlerle birlikte olmak için şeyhlerden

himmet umuluyor gibidir:

Eyle ey şeyh 'avām içre beni ehl-i havāşş
Okuyup ol *püser* ile ideyin şöhet-i hāşş (Zatî II: G 614/1, s. 118)

Libās-ı zühdi ider çāk seyri ol *püserüñ*
Keşef gibi yūri ey şeyh çek yakaña serüñ (Zatî II: G 794/1, s. 298)

Ey şeyh lutf kıl baña Allāh 'ışkına
Eyle du 'ā *püserler* ile imtizāc için (Zatî III: G 1195/4, s. 121)

Dükakinzade Ahmed Bey (ö. ?), aşağıdaki beytinde pîr, civan veya püser,

herkeste Allah'ın nurunu gördüğünü söyler:

Her şeyde bizüm gördüğümüz nūr-ı Hüdā'dur
Ger pîr ü *civān* ola vü ger gönca *püserden* (Dükakinzade Ahmed Bey: G 214/8, s. 308)

2.1.2.6.5 Delikanlı

Mertol Tulum'un sözlüğünde "bālīg, oğlan, nā-bālīg, soñıne bakmaz, fikirsiz, bī-basar, gāfil, bī-teemmül, mütehevvir, küstāh, fikirsiz, bī-tedbir, gönüllü, 'aşkın, keyflü, şevklü, şeremetlü, cüst, çüst, hāzır baş, şö, çālāk, şö-tabīatlü, fekih" olarak karşılanan delikanlıların da 16. yüzyıl divan şiirlerinde arzulanan, sevilen ve sevgili sınıfına sokulan genç erkekler olduğunu görüyoruz:

*Delükanlı*luğun arturdu 'aceb hikmetdür
Puhte olup meyüñ oldukça ziyāde sāli

*Haftı*nuñ karaları görünür oldı 'Āşık
Kıyılayı gör eyü gelmedi Kur'ān fālı (Āşık Çelebi: G 16/4, 5, s. 89)

Delükanlılık itse ol *dilber*
Anı uşlatmağa zamāne yeter (Dükakinzade Ahmed Bey: G 57/5, s. 139)

Bādeye düşdün yitürdün naqd-i şabrı iy gönül
'Ākıbet n'eyler göresin ol *delükanlu* saña (Kara Fazli: G 27/2, s. 300)

Başdan aşdı yaşuma yüz virdüğümce āh kim
'Āleme rüsvāy idiser bu *delükanlu* beni (Lamii: G 467/4, s. 326)

Tîğ-ı ğamzeyle kimesne ğodı mı öldürmedük
Pîr olası bir *delükanlu cüvāndur* sevdüğüm (Manastırlı Celal Bey: G 385/3, s. 490)⁹⁴

Ben anı gördüm *delükanlularuñ* ölmelüsi
Gel Celālî bendeñi öldür buçağın sevdüğüm (Manastırlı Celal Bey: G 411/7, s. 504)

Ey *delükanlu* benüm gönümü yakdun kaçma gel
Genc sensin genc için bir güşe-i vîrāneyüz (Medhi: G 226/4, s. 438)

Eşk-i ter dirler aña süy-ı sevād-ı dîdede
Bir *delükanlu* çeri çābük-levendüm var idi (Medhi: G 568/3, s. 613)

Zühd ü takvāyı bozan lāle vü gül şöhetidür
Yoldaş olmalı degülmüş *delükanlular* ile (Revani: G 338/3, s. 374)

Ne için baş koşasın ğamze-i hūn-rîze gönül
'Ākıl olan kişi uyar mı *delükanlu*ya (Revani: G 393/6, s. 408)

Virdi 'ömrüm āh kim ol gözleri āhū yile
Bilmezem yā Rabb nic'idem ol *delü kanlu* ile (Sehi Bey: G 212/1, s. 278)

Yaşuña yüz virme ey Zātî başuñdan aşmasun
Yüz bulıcağ çoğ iş eyler ol *delü kanlu* saña (Zati I: G 22/5, s. 22)

Şihabi'nin aşağıdaki beytinde sevgilinin benzetildiği goncanın, delikanlı bir civan olarak çizildiğini görüyoruz:

Ġonca güyā bir *delükanlu cüvāndur* sîne-çāk
Mey içen elde şürāhîsi olup başı kabak (Şihabi: G 177/4, s. 245)

2.1.2.6.6 Baba

Bu tabirin, âşık/şairlerin –muhtemelen oğulları yaşında olan sevgililere– literatürde

“hitap evrime” (address inversion)⁹⁵ şeklinde tabir edilen yöntemle seslenmeleri

⁹⁴ Bu gazelin tamamı için bkz. bu bölümün “Muştafā” kısmı.

⁹⁵ “Address inversion” terimi için bkz. Braun, F. (1988). *Terms of Address: Problems of Patterns and Usage in Various Languages and Cultures*. Berlin, New York: Mouton de Gruyter. Bu terimin Türkçe karşılığı S. Defne Kartal'ın bitirme tezinden alınmıştır. Bkz. Kartal, S. D. (t.y.). *Türkçe'nin Kullanımında “Anne-m/-cim” Hitabının Yeri* (Yayımlanmamış Bitirme Tezi). İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi.

sonucu ortaya çıktığı anlaşıyor. Daha çok ebeveynlerde görülen bu hitap tarzında anneler çocuklarına “anneciğim”, babalar da “babacığım” der.

Aşkı’nın, küçültme ekinin redif olarak kullanıldığı aşağıdaki gazelinde yaşı küçük olduğu belli olan sevgiliye “babacığım”dan başka “ağacığım” diye de seslenildiğini görüyoruz. Adı İsa olan ve “dilber” olarak nitelenen bu sevgili, daha önce de örneklerini gördüğümüz gibi, henüz süt içen bir çocukken aynı zamanda gamzesi de âşığın kanını içmektedir. 4. beyitten bu çocuğun birçok hayranının da olduğunu anlıyoruz:

Dilbere harc etmege destümde yok dünyācuğum
Ol sebebdan dōstlar çokdur cigerde acuğum

Saṇa bu ḳan içmegi ḡamzeñ mi ta’līm eyledi
Şīr-ḥvāre tıfl iken daḥı benüm *babacuğum*

Ġāret etmezdi göñül mülkin eger baş ḳoşmasa
Şol *ḥat*-ı müşḡin ile bu zūlf-i ‘anber-sācuğum

Ḳullaruñ birbirine girür arada ḳan olur
Luṭf edüp paşalar ile yürime *aḡacuğum*

Niçe gündür ḳandesin ‘Aşḳī seni arar seni
Göge mi ḳıḡduñ benüm rūḥum benüm *‘Isā’cuğum* (Aşkı: G 292, s. 298)

Livayi’nin aşağıdaki beytinde “babacığım” tabiriyle âşıkla sevgili arasında kurulan baba-oğulumsu ilişkinin ikinci mısradan tıfl-ata konumlandırmasıyla daha da kuvvetlendiğini görüyoruz:

Sen benüm *babacığım* ‘âşıkdan ıḃā eyleme
Görmedüm ‘ālemde ben bir *tıfl* atasından ḳaçar (Livayi: G 134/3, s. 258)

Revani’nin aşağıdaki beyitlerinde de çocuk terminolojisinin ata ve ana kelimeleriyle devam ettirildiğini görüyoruz. Söz konusu sevgiliyi âşıkları, anne ve babasından da daha çok sevmektedir:

Yeg sever ‘âşıḳlaruñ atañdan anañdan seni
Ḳaçma anlardan ziyān gelmez benüm *babacuğum*

Hey niçün rahm eylemezsin bu Revānī bendeñe
A begüm a pâdişāhum a benüm *mīrzācuğum* (Revani: G 253/4-5, s. 323)

Zatî'nin şu beytinde âşık/şairin yalvardığı kişinin bir Acem püseri olduğu belirtilmiştir:

Gördükce ol 'acem *püserin* yalvarup direm
Raḥm eyle ben ġarībūñe luṭf it *babacuğum* (Zatî II: G 975/2, s. 479)

2.1.2.6.7 Yiğit

Mertol Tulum'un sözlüğünde “genc yigit, taze yigit, cüvân-merd, merd, cüvân-baht, hadîsü's-sinn, er, erkek, kişi, merd, merdüm, recül, cüvân, müzekker, mer” olarak karşılanan bu kelimenin, 19. yüzyıl sözlüğü olan *Kamus-ı Türki*'de ilk anlamı “yetişmiş genç, delikanlı”, ikinci anlamı “merd, yürekli, cesur” olarak verilmiştir. Modern sözlüklerdeyse ilk anlamla ikinci anlamın yer değiştirdiğini görürüz. Örneğin, *Kubbealtı Lugatı*'nda ilk anlam olarak “Yürekli, gözü pek, kahraman (kimse)”, ikinci anlam olarak –“Kelimenin asıl anlamı budur; birinci mânâ daha sonra anlam kaymasıyle ortaya çıkmıştır” notuyla– “delikanlı, genç adam” verilir.

Eski metinlerde ve şiirlerde de bu kelime “genç” anlamıyla önümüze gelmektedir. Örneğin Evliya Çelebi, Kayseri gençleri için “mahbûbu tez sakallanup *fetâ yigit* olup sayd [u] şikâre ve avân zümresine mâ'il olurlar” der. (Kahraman & Dağlı, 1999, s. 108) Diyarbakırlı gençlerin büyüdükçe buğday tenli olmalarınıysa şu şekilde ifade eder: “Bu şehrin ekseriyyâ ricâl makûlesi kemâl mertebe müsinn ü mu'ammer oldukça reng-i rûyi gendüm-gün olup, Zâl-ı zamân oldukça gazûb u şecî' levend olup tâzeleri cenge terğîb ederler ve *cüvân fetâları* kezâlik buğday iğlü *zinde yigitlerdir*. (Dağlı & Kahraman, 2001, s. 123)

Sehi Bey, tezkiresinde şair Atayı (ö. 841/1437) için “Nihâyet derecede mahbûb-ı zamân ve bî-bedel *nev-cüvân yigit* idi” der. (İpekten, Kut, vd., 2017, s. 75)

İshak Çelebi'nin şakirdi Zemini (ö. 960/1552) için “Handān-rū ṭabī‘at-ı şī‘riyyesi ḡālib ve kendüsi şī‘r dimege ṭālib nev-ḥeves *tāze maḥbūb yigītdür*” der. (İpekten, Kut, vd., 2017, s. 176) Bu ifadelerde yiğit kelimesinin gençlik belirten kelimelerle bir arada kullanıldığını görürüz.

Aşağıdaki beyit ve gazellerde de yiğit kelimesinin genelde nevcivan, taze, delikanlı gibi gençlik belirten tanımlamalarla veya zıt anlamlı olan pîr veya pîr olası ifadeleriyle birlikte kullanıldığını görüyoruz. Bu örneklerde de yiğitler, divan edebiyatında kullanılan güzellik unsurları yüklenen sevgililerdir:

Bākīyi zār u zebūn itdūñ *yigītlık* bu mudur
Sen tevānā *nev-cevān* ol nā-tevān bir pîr-i ‘aşk (Baki: G 235/7, s. 246)

Efendüm devletüm şāhum *Memi şāh*
Sa‘ādet bārek u yarıcuñ Allāh

Yigitsin nūr-ı siyeh *tāze* gülşen
Güzel başuñ içün alma şaķın āh (Behiştî: G 485/1, 4, s. 376)

Aḡzuñ öpsem didigümce katlūme kaşd itdūñ āh
Tāze yigitsin ḥazer kıl yok yire kân eyleme (Celili: G 361/2, s. 246)

Yigitlik-içün ölicecek unutmasun beni
Aydūñ benüm şu *pîr olası nev-cevānuma* (Haveri: G 30/6, s. 202)

İy *pîr olası* niçe bir incidesin beni
Tāze yigitsin eylemedin beddu‘ā yitiş (Muidi: G 186/2, s. 94)

Büküldi kāmētüm ḡamdan ağardı mūy-ı jülīdem
Yigitlükde beni pîr eyledi bir *nev-cüvānum* var (Kara Fazli: G 87/4, s. 336)

Hızır Bālī leb-i la‘lūñ ḥayāt-ı cāvidānīdūr
Vişālūñ ‘āşīka cāndur hem āb-ı zindeḡānīdūr

Gel’e nūş idelüm gülşende bāde gel yüzūñ göster
Bahār eyyāmı gül devri *yigitlik* ‘unfuvānıdur⁹⁶ (Sebzi: G 145/1, 3, s. 329)

Şebāb eyyāminuñ bil kadrini kim
Yigitlik çağıdur ey *nev-civān* genc (Sehabi: G 44/4, s. 39)

Yeter cevri eyle cāna hey *yigit* hey
Yaraşmaz *pîre* kim ola mu‘azzeb (Sehi Bey: G 16/6, s. 162)

⁹⁶ En taze çağ.

Gel 'ıyş idelüm gül gibi tenhāca *yigitcik*
Zībāca vü ra'nāca vü a'lāca *yigitcik* (Kara Fazlı: G 119/1, s. 355)

Sevdüm yene bir dil-ber-i ra'nāca *Yigitcik*⁹⁷
Sīmāsı güzel ruhları zībāca *Yigitcik*

Haftı semen ü kāküli sünbül beñi fülful
Gül yüzünü kim görse dir a'lāca *Yigitcik*

Maşşūdum-idi vaşlını taşşıl idebilsem
Mışbāhına yazmış *haftı dībāce Yigitcik*

Şanur ki güzelliği qalır kendüye bākī
Hüsine gurūr eyler o ğarrāca *Yigitcik*

Sīb oldı zenehdānı anuñ ğabğabı türunc
Ol serv-i revān kāmetsi bālāca *Yigitcik*

Zerrīn-kemer ü sīm-ten ü zerre-dehendür
Ol yüzi güneş mäh-ı mücellāca *Yigitcik*

Göñliñi Livāyī'nüñ alup eyledi yağma
Şabrını o bir zülf-i muţarrāca *Yigitcik* (Livayî: G 246, s. 332-333)

Sen terk ideli bini görenler *Yigitcigim*
Dir sağ olur mı ola ölenler *Yigitcigim*

Dār-ı cihānı başuma tar eyledi felek
Şandum yıkıldı kubbeye-i enver *Yigitcigim*

Devlet konardı başuma başdan ayağa dek
'Arz itse mähı mihr-i münevver *Yigitcigim*

Yerler yüzinde bī-bedel ü bī-naẓır olan
Gökler yüzinde tālī'i Ülker *Yigitcigim*

Ben ğayrlarla bīhūde baḡs eylerin müdām
Eyler senüñle 'ālemi iller *Yigitcigim*

Şahn-ı çemende bülbül-i bāğ-ı melāḡatüm
Cān gül-şeninde serv ü şanevber *Yigitcigim*

Mīr ü gedāyı bende iden hüsñ ü ḡulḡ-ile
Sulḡān efendi şāh-ı Kālander Yigitcigim

Ḥaddi turunc ğabğabıdur sīb-i İsfahān
'Ünnāb-ı ter tudaqları kevşer *Yigitcigim*

⁹⁷ Büyük harfle yazılan bu kelime cins isim olarak da kabul edilebilir.

Dād it keremler ile ‘atā kıl Livāyī’ye
Ol iki kelle sükkeri şekker Yigiticim (Livayi: G 283, s. 356-357)

Yine sevdüm bir *delükanlu* perī-sīmā *yigit*
‘Āşıkı cevır ile pür itmekde nā-pervā *yigit*

Rāst-ḳadd ü kec-*küleḥ* dāmānın itmiş der-miyān
Naḳd-i dil ḳapmaḳda ġāyet ḳāpük ü ra‘nā *yigit*

Da-ḥi çevgān urmadın meydānda başum ḳıldı top
Şol semend-i nāz ile cevḻān iden *mirzā* *yigit*

Şimdi pīr-i nā-tüvān oldumsa bakmaz yüzüme
Sevdüğimde gerçi ol tıfl idi ben şeydā *yigit*

Bāde-i gülgün içüp vehm itme her bir ḥārdan
Ḥamdülillāḥ kim yigitsin iy gözi şehlā *yigit*

Hey di çeşm-i mestüñe ḥışm ile ḥaṇçer çekmesün
Ḥastedür göñlüm kerem kıl eyleme ġavġā *yigit*

Her ne deñlü pīr ise ġamdan Mu‘īdī ġam degül
Cām-ı ‘ışḳ ile ider bir şūḥ-ı müstesnā *yigit* (Muidi: G 37, s. 79-80)

Ḥalka zülfüñ oldı ḳayġu a *yigit*
Zulm elin uzatdı ġīsū a *yigit*

‘Āşıkı gördükçe olursın ġazūb
Olmaġıl gel böyle bed-ḥū a *yigit*

Ḥaṇçerüñden mā didükçe olmaduk
Bir içim şuyuñdan uṭlu a *yigit*

İtlerüñle hem-sifāl olmak diler
Seg raḳībūñ ḳatı ulu a *yigit*

Pīrlikde oldı dīvāneñ Yetīm
Eyledüñ ol pīri uşlu a *yigit* (Yetim: G 20, s. 281)

Yigitsin genc ‘uşşāḳın şaḳın āhını alma kim
Yetīmüñ ‘arşı āhından iñledür ins ü cān ditrer (Zaifi: G 109/4, s. 105)

Aġlatma bu Zāīfī miskīni *genc yigitsin*
Āḥ-ı derün-ı dilden iñende olma ġāfil (Zaifi: G 197/7, s. 159)

Binüp nāz atına ‘ışḳ ehli ḳatı[ı]er eyler
Cefā tıġıyla raḥm itmez *yigitçükdür delü kanlu* (Zaifi: G 260/5, s. 199)

Yakasın ḳāk ḳāk itmiş yürür mestāne mestāne

Bu gün ol şüh-ı bî-pervā yigitdür lā-ubālīdür (Bursalı Rahmi: G 59/2, s. 183-184)

Cüy-bār eyle gözüm yaşını sen şimdi hele
Yüri iy serv yigitsin yüri yoluna gele (Haveri: G 35/1, s. 204)

Olalıdan gül gibi ol gonca-leb ra 'nā yigit
Şalınur mağrūr olup hüsne ol zībā yigit

Cür 'a-veş pā-māl idüp bezm-i firāka şaldı āh
Meykede küncinde olmuşken kadeh-peymā yigit

Kim nazar eylese anı öldürür pervā yimez
Görmedüm bunuñ gibi bî-rahm ü bî-pervā yigit

Var iken hüsniñ zamānı dünyada itme cefā
Bāķī kalmaz kimseye bu hüsni ü bu zībā yigit

Ėamzeden hançer çeküp öldüresin lāyık mıdır
La 'l-i cān-bahşuñla olmuşken Mesīh-āsā yigit

Süze süze şanuram kanını 'uşşākuñ içer
Nergisini süzdüğünce ol gözi şehlā yigit

Gül yüzi devrinde Sebzī nice feryād itmeyem
Eyledi 'aşıkların bülbul gibi şeydā yigit (Sebzi: G 49, s. 276-277)

Sipāhī beg yigitler arasında ey gözi āfet
Görince sen güzeller şahını medh ü şenā itdüm (Sebzi: G 514/4, s. 533)

Beni Ėamzeñle öldürme be zālim
Yigitsin sen efendi girme kana (Sebzi: G 717/5, s. 644)

Her nefes odlar yağar feryād u āhumdan benüm
Ėh-ı 'aşıkdan yigitsin olma Ėāfil dōstum (Sehi Bey: G 300/3, s. 328)

Ey kıyāmet günü gibi āfet-i devrān yigit
Ey güzellik āsumānında meh-i tābān yigit

Karşu karşu rāh-ı kūyında şabā-yı āh ile
Serv gibi şalınan sultān-ı 'alī-şān yigit

Bu semend-i āsumān üstinde olan gün gibi
Atı üstinde yaraşık server-i hūbān yigit

Sāķī-i cām-ı maħabbet matla 'ı ihsān-ı Hāk
Şīvesi çok luṭfi bî-ħad hüsni bî-pāyān yigit

Kāmeti serv-i şanavber saçı sünbül yüzi gül
'Ayn-ı 'uşşāka gülistān u bahāristān yigit

Gönlümün eglencesisin cânımın diñlencesi
Ey cihânı kendüye kul eyleyen sultân yigit

‘Âlemün rûh-ı revânısın cihānuñ cânısın
Eyleme sensüz bizi Yahyâ gibi bî-cân yigit (Yahya Bey: G 31, s. 300)

2.1.2.6.8 Vildan/Gılman

İkisi de çoğul olan bu kelimelerden vildan, “velid”in çoğulu; gılman ise “gulam”ın çoğuludur.

Velidin *Lugat-ı Remzî*’deki karşılığı “gulam, köle, abd ve çocuk, sabî” iken, aynı sözlük vildanı “Veledler, oğullar, püserler ve velidler, gulamlar, köleler” olarak karşılamıştır. Gulamın *Kamus-ı Türki*’deki karşılığı “oğlan, erkek çocuk, köle, bende”, Devellioğlu’nun sözlüğündeki karşılığı “tüyü bıyığı çıkmamış delikanlı, genç, köle, esir, kölemen”dir.

Gılman, Mertol Tulum’un sözlüğünde “peçegân, atfâl, sıbyân, fetâ” olarak karşılanmıştır.

Bu kelimenin kul, bende anlamlarından dolayı padişahın özel hizmetlilerine de “gılman-ı hassa” denmiştir. (Pakalın, 1993a, s. 665)

Bu kelimelerin şiirlerde kullanılmasının sebebiyse *Kur’an* ayetlerinde yer bulmasından ötürüdür. Vildan ve gılmanlar cenneti kazanmış kimseler için hizmet eden genç ve güzel çocuklardır. *Kur’an*’daki şu ayetlerde geçmektedirler:

“Çevrelerinde taptaze, küpeli genç hizmetçiler [vildan] dolaşacak” (Vâkıa, 56/17)

“Etraflarında, genç çocuklar [vildan] dolaşacak, öyle ki görünce onları saçılmış inciler sanırsın.” (Dehr/İnsân, 76/19)

“Etrafları dünya tatlısı çocuklarla, gençlerle [gılman⁹⁸] dolup taşacak” (Tûr 52/24)

⁹⁸ İhsan Eliaçık (2020), gılmanın kök anlamını ve aynı kökten üretilen kelimeleri şu şekilde sıralıyor: “Sözlükte [G-L-M] kökü mastar olarak ‘birinin şehveti azmak, artmak’ demektir. Bir şeyle (macun vs.) birini şehvete getirmek (iğlam), şehveti artmak (iğtilam), şehveti gelmeye başlayan, bulûğ çağına yaklaşmış çocuk, küçük hizmetçi (ğulam), cinsel ilişki şiddeti, libido (ğulme), büyüme çağı, gençlik

Yusuf Şevki Yavuz (1996), bu iki kelimenin aynı anlamda kullanıldığını şöyle ifade eder:

Kur’ân-ı Kerîm’de iki âyette geçen vildânın da (el-Vâkıa 56/17; el-İnsân 76/19) gılmanla aynı mânada kullanıldığı anlaşılmaktadır. Velîd (çocuk) kelimesinin çoğulu olan vildan, her iki âyette de “ebedî” anlamındaki “muhalled” sıfatıyla nitelendirilmiş olup bu sıfat gençlerin fizyolojik değişikliğe uğrayıp yaşlanmaktan korunduğunu ifade etmektedir. (s. 50)

Bu kelimeler, genç erkeklerden hoşlandıklarını gizlemeyen Osmanlı şair ve yazarlarınca –tarif ettikleri kişilerin cennetsel bir güzelliğe sahip olduğunu belirtmek için olsa gerek– dünyevi düzleme taşınmıştır. Örneğin Evliya Çelebi, Foça gençlerinin güzelliğini betimlerken mahbub, civan, yiğit kelimelerinin yanı sıra gılmanı da kullanır: “Ammâ şehr-i Foça’nın âb [u] hevâsının letâfetinden mahbûb u mahbûbesi gâyet memdûhdur. Hattâ *gilmâm* yigirmi yaşına bâliğ olunca henüz kemâlin bulmuş mümtâz u müselleme cüvân yiğit olurlar.” (Kahraman & Dağlı, 2002, s. 257)

Ahdi (ö. 1002/1593-94), *Gülşen-i Şu‘arâ*’sında şair Behiştî’nin (ö. 979/1571) birlikte eğlendiği güzel civanları huri ve gılmanlara benzetir:

Rûz u şeb şevk u zevkden ‘ayş ü ‘işretten hâlî olmayup sehî-kadd sîm-berlerle ve lâle-hadd dilberlerle seyr-i sahrâ ve geşt-i zâr-ı vefâ etrafına revân olup gûyâ reşk-i huld-ı berîn içre *hûr ü gilmân* ve manzûr-ı dîde-i pîr ü cevân olan cevânlar ile zevk ü şafâda mağrûr ve terennümât-ı tarab-efzâ ile nevâda mesrûr iken bu maṭla‘ı mestûr kılmış aşhâb-ı ‘ayş ü huzûr arasında meşhûrdur.

Maṭla‘

Tene dîrnâ diyü meclisde sürûr itseñ sen

Başlar ey rûḥ-ı revân ditremege dir dir ten (Ahdi, *Gülşen-i Şuara*: Solmaz, 2018, s. 116)

(gûlûme), kuyulardaki su gözü, menba, cinsel ilişki arzulayan kız (ğaylem), şehveti çok olan adam (gıllîm), genç kız (gûlâme) kelimeleri bu köktendir...” (s. 651)

Aşağıdaki örneklerdeki sevgililerin güzelliğinin cennetsel güzellikle karşılaştırıldığını görüyoruz. Behiştî'nin beytinden itibaren cennete özgü çeşitli unsurlar da kullanılmıştır:

Mihr ü meh verse n'ola vaşluña cān-ile seri
Rüz-ı hicriñden alup çoçmağ-ıçün sen *püseri*

Nice *hūrī* nice *gilmān* nice *vildān* ü melek
Be hey ādem güzeli nice deyem saña perī (Livayi: G 447/1, 4, s. 466)

Dadı yok *maḥbūbsuz* gül-şende şöḥbet itmegün
Cennete zīnet viren *vildān*-ile *gilmāndur* (Meali: G 232/3, s. 427)

Dem olur şūfī ḥayāl-i dil-rübālarla benüm
Kaşr-ı cennet gibi çeşmüm menzil-i *vildān* olur (Behiştî: G 94/2, s. 154)

Cenāb-ı ma'rifetde sākī-i *Kevşer* olup şundum
Behiştî perveriş cāmın niçe pākize *gilmāna* (Behiştî: G 481/5, s. 374)

Ben nice vaşf-ı cemīl-i dil-beri idem edā
Var ise himmetleri anuñ *cinān gilmāndur* (Şerifi: G 122/3, s. 218)

Gilmān-ı *cinān* olsa dönüp ğayrıya bakmaz
Meh-rūlar içinde bu gönül seni begendi (Şemsi Paşa: G 476/3, s. 694)

Göz kararup bacadan düşer kapuyı yapsalar
Görmekiçün meh-cemāl-i *şāhid*-i kāşānemüz

Böyle *vildām*la *gilmām*la tezyīn olalı
Beñzemez mi *ravza-i rıdvāna* mekteb-ḥānemüz (Zaifi: G 126/4, 6, s. 115)

Mesken-i ḥūb olalı *vildāna* mekteb ḥānemüz
Kaşr-ı *fırdevs* oldu şan *gilmāna* mekteb ḥānemüz

Ferşī biñ şiveyle bakar āsümānuñ saḫfına
Böyle me'vā olalı *vildāna* mekteb ḥānemüz (Zaifi: G 127/1, 3, s. 115)

Eger *gilmān*-ı kaşr-ı *cenneti* seyr etmek isterseñ
Temāşā eyle şōfī ol perī *ḥammāmdan* geldi (Zati III: G 1628/6, s. 400)

Behiştî'nin aşağıdaki beyitlerinde cennet güzellerinin değil, dünyadaki güzellerin tercih edilmesi söz konusudur:

Gül-fām-ı ḥarābātı kıldum çü Behiştî seyr
Vildāndan elüm çekdüm *maḥbūba* perestem ben (Behiştî: G 375/5, s. 314)

Şûfî sevmez beni dil virdi diyü *oğlana*
Kendü ammā bu yaña ulı yürür *vildāna* (Behiştî: G 441/1, s. 351)

Nevî'nin (d. 940/1533-34 - ö. 1007/1599), tasavvufî bir hava içeren gazelinin aşağıdaki beytinde nefsin gılmanlarla oyalanmasından ötürü özeleştiri yapılmıştır:

Uçup bāzū-yı şehden şāhbāz-ı 'ışk iken Nev'î
Bu zāğ-ı nefis içün bāzīçe-i *gilmānda* kalmışsın (Nevî: G 330/5, s. 427)

Ravzî'nin aşağıdaki beyitlerinde kadınların değil, erkeklerin tercih edildiği; gılmanlar (ve ilk beyitte huriler) üzerinden anlatılır:

Cennetüñ hūrileri cümle saña ey Ravzî
Hâk müyesser ide *Rıdvān* ile *gilmām* baña (Ravzî: G 39/5)

Erenler cān'ichün ey dil hemān *gilmāna* 'ışk olsun
Gerekmez cennet içre görünürse cā-be-cā 'avret (Ravzî: G 122/3, s. 181)

2.1.2.7 Hükümdar sevgili

16. yüzyıl divanlarında divan edebiyatının sevgili tipine birçok beyitte hükümdarlık terimleriyle seslenildiğini görüyoruz. Bunlar, şah/şeh, padişah, şehriyar, hüsrev, server, sultan, hudavend, hünkâr, han, kayserdir. Bu kelimelerin gerçek hükümdarlara hitap olarak değil; sevgilinin tek, müstağni, kudretli, dominant profiline işaret etmek için kullanıldığı anlaşılıyor. Bazı beyitlerde bu profilde olan sevgililerin güzellik unsurlarının övüldüğünü, onlara âşık olunduğunu ve âşık/şairlerin onların dudağını öpmek, onlara sarılmak gibi fiziksel temas taleplerinin de olduğunu görüyoruz.

Anlamı hükümdar olan bu kelimelerin erkek sevgililere hitap olarak kullanıldığını söylemeye gerek yoktur. Şiirlerde sevgilinin güçlü profiliyle ilintili olarak mecazen bile kullanılsa bu kelimeler, yüklendikleri cinsiyetten ya da Osmanlı

şiiirinin oluştuğu ve örnek aldığı coğrafyalardaki hükümdarların hep erkek olmasından dolayı erkek veya erkek vasıflı sevgililerin konu edildiği anlaşılmaktadır. Bundan başka, hükümdarla eş anlama gelen kelimelerin birçok şiirde erkek isimleriyle birlikte anıldığını; bunların sevgili vasıfları taşıdığını görürüz:

Sevdi gönlüm cān ile bir *şāh*ı Sultāniyye'de
Kılmağ ister hātırum vallahi Sultāniyye'de

‘Aşkiyā seyr et *Hasan Şāh* ile *Ahmed Balı*’yı
Gör ne āfetler kıpar billāhi Sultāniyye’de (Aşki: G 435/1, 5, s. 371)

Şu bir māh-ı melek-sīmā kim ismidür *Hudāverdi*
Vişālın çokdan isterdüm bihamdi llāh *Hudā* verdi

Bugün iklīm-i hüsn içre ferīd olsa ‘aceb-midür
Melāhat baħrinüñ ol *şeh* olupdur bir dūr-i ferdi (Bahari: G 149/1, 3, s. 264)

Efendüm devletüm *şāhum Memi şāh*
Sa‘ādet bārek u yaricuñ Allāh

Emīrüm ser-firāzum *pādişāhum*
Nazar kıl ben kuluña gāh u bī-gāh (Behişt: G 485/1, 3, s. 376)

Ögmeñ baña maħbūb diyü mihr ile māhı
Dünyāda güzel sevmezem illā *Memi şāhı*

Ol *şāh* daħi *tıfl* durur ğamze okıyle
Vaşfı kılın öldürse yazılmaya günāhı (Vasfı: G 102/1, 5, s. 160)

Ne içün kande ey *şeh* la‘lūñ ağzı dadlı virmez
Ezildiyse leb-i şīrīnūñe ol kelle baş ezmez

Rakībā niçün ol *şeh*den hicāb u vehm itmezsın
Be Peyğamberden utanmaz behey Allāhdan korkmaz

Seni dülbend-veş bir kerre şarmak ey *Hasan Şemsī*
Cihānda yeg durur hamsīn-i nağd-i ‘ömrden şad kez (Gelibolulu Suni: G 73/1, 3, 4, s. 71)

Ser egmez efser-i hākān-ı Çine şimdi *Hākānī*
Şolağ *Ahmed* gibi pūr-hāl bir *hünkāra* mālīkdür (Hakani: G 78/5, s. 174)

Hākānī-şıfat biñ dil ü cān ile bu gün ben
Bir *şāh*-ı cevān-baħta kıl oldum adı *Derviş* (Hakani: G 221/5, s. 317)

Beni kıl etdi ‘aşkına bugün bir *şāh*-ı Ken‘ānī
Mübārek ismidür *Ya kūb* u kendü Yusuf-ı şānī (Hayali: G 620/1, s. 304)

İlāhī la 'l-i nūşinin müdām it
Edeb 'ömr-i 'azîzin müstedām it
Helākī bendeñi cāndan ğulām it
Ki olsun *pādişāsi Lutfi Bālī* (Helaki: Musammat 14/VI, s. 37)

Ey leţāfet mülkinüñ sultānı *Maḥmūd*'um benüm
Ka'be-i vaşluñ durur aqşā-yı maqşūdum benüm

Fikr-i zülfüñ nāfe-veş bağrum kara kan eyledi
Bu durur sevdā-yı 'aşkuñdan *şehā* sūdum benüm

Ey Hüdāyī ḥidmetinde cān virürsem ol *şehūñ*
Merḥamet ide umarum baña ma'būdum benüm (Hüdayi-i Kadim: G
132/1, 3, 7, s. 174)

Güzellik pāy-ı tahtında ser-āmed
Güzel dirseñ *na'lbend oğlu Aḥmed*

Esirge *pādişāhum* şehr-i dilde
Ta'addī bī-nihāye zūlm bī-ḥadd (Üsküplü İshak Çelebi: G 23/1, 3, s. 128)

Kul olur her ki göre sen *şeh-i 'ālī-nesebi*
Āferīn cāzibe-i ḥüsnüñe *'Abdī Çelebi* (Üsküplü İshak Çelebi: G 338/1, s. 338)

Bendeyem sen *şeh-i devrāna 'Alī Bālicuğum*
Şanma şaķın beni bīgāne *'Alī Bālicuğum* (Manastırlı Celal Bey: G 378/1,
s. 487)

Eyler *İsmā'ile* hep ins ü melek cānın fedā
Ey göñül gökden iner yirden biter kurbān aña

Ol *şeh-i ḥüsnüñ* bütün dünyā olmalu bendesi
Aña kurbān olmaya cānlar virür şāh u gedā

Tu'me-i 'aşkuñda cānum nola kurbān eylesem
Çok koyun kurbān içindür ey *şeh-i Yūsuf-likā* (Mani: G 4/1-3, s. 62)

Gerçi gördüm niçe biñ dürlü cefā ol *şāhdan*
Geçmedi dil yine kayd-ı zülf-i *'Abdu'llāh*'dan (Mani: G 78/1, s. 136)

O *şāha* bende olmak diler isen qadr u 'ünvānı
Kim olsa *Āşaf*'a mālīk odur dehrüñ Süleymān'ı

O *şāhuñ* nāmı *Āşaf* kendüsi ammā Süleymān'dur
Nola maḥkūm iderse emr ü fermānına devrānı (Mani: G 95/1-2, s. 153)

Büt-i ḥüsnin ḥadūñ 'arzuñ virelden 'āleme şükrin
Cihānı tutdı nāmuñ ḥüsn ile *ḥünkārum İbrāhīm* (Mani: G 60/2, s. 118)

Beni güldür çoğ ağılatduñ gül-i handānum *İbrāhīm*
Gözüm yaşına rahm eyle benüm *sultānum* *İbrāhīm*

Benüm nokşānuma kalma *şehā* bedr-i tamām sensin
Cemālūñ nūrını ‘arz it meh-i tībānum *İbrāhīm* (Medhi: G 374/1, 4, s. 513)

İy kaşları kemān ü güzel *Muṣṭafā*’cığum
Kurbānlar olduğum şanem-i bī-vefācığum

Sensüz kuluñ Mu‘īdiye ğam gün mi gösterür
Yazukdur iy efendicığum *pādşācığum* (Muidi: G 310/1, 7, s. 290)

Cism-i pākūñ bağına başmağa mānend-i nigīn
Māh-ı nev hātem gibi kaddin bükür *hānum* *Ḳaya* (Nevi: G 13/2, s. 238)

Taşa çaldum başımı yoluñda ey *hānum* *Ḳaya*
Başa çıkmadum ğam-ı ‘ışkuñla sultānum *Ḳaya* (Ravzi: G 92/1, s. 169)

Ruḥlarıñ āl eyleyüp gül-berg-i handānum *Ḥasan*
Ḥaṭṭ-ı la‘lūñ ğāret-i cān itdi *sultānum* *Ḥasan* (Nevi: G 351/1, s. 439-440)

Bendesiyem ben anuñ ol *pādişāhum*dur benüm
Baña dirlerse eger kim *Zātī’ya* neñdür *Ḥasan* (Zatī III: G 1215/7, s. 133)

Gün yüzüñi gördüğüm gibi güzel *şāhum* benüm
Bendeñ oldum yılduzum sevdi seni māhum benüm

Pādişāhum gül yüzüñi görmesem bir dem senūñ
‘Ālemi odlara yaķar āteş-i āhum benüm

Pā-bürehne baş açuk abdāluñ olmazsam eger
Zü’l-feķār boynuma uğrasun ‘*Alī Şāh*’um benüm (Sebzi: G 539/1-3, s. 545-546)

Yine bir *şāha* kul oldı bu dil-i üftāde
Nām ile dirler o meh-rūya *Müsellem-zāde* (Süheyli: G 312/1, s. 311)

Olursa nergis-i şehlāsınuñ dil n’ola meftūnı
Muḥammed Şāhdur şimdi bu bāguñ naḥl-i mevzūnı

Yüzüm def kāmētüm çeng eyledūñ bezm-i melāḥatde
Bu mıdur sen *şeh-i* mīlk-i cefānuñ yoksa kānūnı

Şafā-yı şafvet-i āb-ı ‘izāruñ görmedüm iy *şāh*
Geçirdüm gerçi hep bir bir gözümden Nīl ü Ceyhūn’ı (Süheyli: G 327/1, 3, 4, s. 316)

Hübluk peykerine ‘arz idicek ḥüsn *Cemīl*
Saña ‘arz eylemiş ol ḥüsn zihī ḥüsn-i cemīl

Lâlenüñ bağına dâğ urdı *şehā* şevk-i ruḥuñ
Kıldı çeşmüñ hevesi nergis-i şehlâyı ‘alîl (Vasfî: G 40/1-2, s. 98)

Hüsn iline bir vech ile şâh oldı ‘*Alemşâh*
Mecmû‘ melekler didiler yarıcuñ Allâh

Yetiş ey *Husrev*-i Şîrîn-zebân meydân-ı hasretde
‘Alev Gül-günını âhum koşubdur düd-ı Şeb-dîze (Zatî III: G 1356/2, s. 225)

Yine bir *pâdişâha* bendeyem dirler aña *Şükri*
Şekerden tatlu anuñ ḥân-ı ‘ışkınuñ baña şükri (Zatî III: G 1807/1, s. 512)

Bendesiyem bir *şehüñ* ‘âlemde nâmidur *Ḳubād*
Ḥâk-i pâyın tâc-ı şâhî ise lâyıḳ Keyḳubād (Bursalı Rahmî: G 32/1, s. 165)

Melâḥat tahtına *şeh* kişver-i hüsn içre *Ḥaydardur*
Ki ‘ışkı Zü’l-feḳârıyla göñül mülki musaḥḥardur (Bursalı Rahmî: G 39/1, s. 169)

Cân virürse yoluña Aḥmed *şehā* ma‘zûr dut
Dînüm îmānum benüm cānum *Ḥasan Balum* benüm (Dükakinzade Ahmed Bey: G 195/5, s. 287)

Bu kelimelerin birçok şiirde de bir arada kullanıldığını görürüz. Padişah veya şehzade olan şairler de sevgililerine bu hitaplarla seslenmiştir. Bu hitap tarzı, kendi kimliğini sevgilinininde eritme, sevgiliyi yüceltme şeklinde değerlendirilebilir. Örneğin Muhibbi’nin, mütekerrir mısraı “Â begüm â pâdişāhum â güzel ḥanum benüm” olan iki adet murabbâı vardır. (Muhibbi KYOY: 3562, s. 1763; 3563, s. 1764) Şahi (d. 1525 - ö. 1561) mahlaslı oğlu Şehzade Bayezid’in de divanında aynı mütekerrir mısralı bir murabba bulunduğuna rastlarız:

Çāk idelden dest-i ḥasret bu girîbānum benüm
Gîceler tâ şubḥ olunca diñmez efgānum benüm
Zulmı ‘âdet eyleyüp dökme yire ḳanum benüm
Â begüm â pâdişāhum â güzel ḥanum benüm (Muhibbi KYOY: 3562/1,⁹⁹ s. 1763)

Ḥasretünden ḳan aḳıdur çeşm-i giryānum benüm
Güş ḳılmazsın dirîgā âh u efgānum benüm
Ḥâlûme lutf eyle raḥm it şâh-ı ḥübānum benüm

⁹⁹ Alıntılanan çalışmada murabbalar ayrı kategoride değerlendirilmemiş olup ayrıca sıra numarası verilmemiştir.

A *begüm a pādīṣāhum* a güzel *ḥanum* benüm (Şahi: Murabba 11/1, s. 137)

Başka şairlerin murabbalarında da bu kelimelerin bir arada kullanıldığını görürüz. Buna Meali'nin murabbaından aşağıdaki alıntılar örnek verilebilir:

Benüm kim olmaya suçum günāhum
Revā mıdur alasın her gün āhum
Esirge a *begüm a pād-ṣāhum*
Beni hīç aṇmaduñ yazuḳ degül mi

Emīrüm serverüm ḥānum efendüm
Cihānda ben seni sevdüm begendüm
Yañağı gül boyı serv-i bülendüm
Beni hīç aṇmaduñ yazuḳ degül mi (Meali: Murabba 3/5, 8, s. 171-174)

Gazellerden alınan aşağıdaki beyitlerde de hükümdarlığa ait çeşitli kelimelerin bir arada kullanıldığını görürüz:

Şaḳın mazlūmuñ āhından bilürsin pāyidār olmaz
Efendüm bu güzellikler *begüm* bu *pādīṣālıklar* (Emri: G 201/4, s. 113)

Mir'āt-ı mücellā-yı *sultān-ı* ezelsin sen
Ḥübān-ı cihān içre bī-miṣl ü bedelsin sen

Ḥāḳānī-i nā-ṣādı 'ālemde uşandurduñ
'Ālemde velī *ṣāhum* bir dāne güzelsin sen (Hakani: G 421/1, 5, s. 517)

Yüzdeki ḥālūñ deger Rüm'üñ ḥarācı *ḥüsrevā*
Pādīṣehsin n'ola alsañ cümle ḥübāndan ḥarāc (Kara Fazli: G 54/2, s. 316)

Ḥasretā derdā *efendüm serverüm ḥānum* gider
Kim sa'ādetle yine ol *ṣāh-ı* devrānum gider

Gerçi kim ben bundayum ammā ki göñlüm andadur
Her yañe[den] kim benüm ol *ṣāh-ı* devrānum gider

Ḥaḳ şala girü sa'ādetle irişe 'an-ḳarīb
Fazliyā ol *pādīṣāh-ı* milk-i 'irfānum gider (Kara Fazli: G 77/1, 3, 6, s. 329)

Ḥiredmendüm *Ḥudāvendüm* nihālüm zāhirüm pendüm
Ḳubādum *ḥüsrevüm* mīrüm cihān iḳlīmüne *ṣāhum* (Muhibbi KYOY: G 2317/4, s. 1189)

Ḥudāvendā ḳoluñ boynumdan aşur
Yalıñuzlık bir Allāh'a yaraşur(Livayi: G 156/1, s. 271)

Yine *beglik* yine *hünkār*lık var
Güzellik şühluḡ dil-dārılık var (Nevi: G 164/1, s. 328)

Mülk-i hüsne n'ola *şāh* olduñ ise *hünkār*um
İtme şehir içre ayak seyrini pāşālar ile (Ravzi: G 568/2, s. 363)

Götür yüzden hicāb-ı zülfüñi lütf eyle *sultān*um
Fürüg-ı mihr-i ruhsāruñla 'ālem pür-ziyā olsun

Serir-i saltanatda *pādişāh*-ı kām-rān ol sen
Nice şehirler der-i devlet-me'ābuñda gedā olsun

Süheylīyi eger kurbānūm olsun dir iseñ *şāh*um
Müjeñ oklarını gönder aña iy kaşı yā olsun (Süheyli: G 279/2, 4, 5, s. 298)

Āteş-i fakr-ıla yanmaḡdan *şehā* hākisterem
Kımyā-yı himmetüñden bir avuç hāk isterem

Ehl-i dünyā aḡçesi olmayana ādem dimez
Merd imiş şüretde *sultān*um meger ḡalb-i direm

Husrevā bu deñlü nazma cür'et itmekden ḡaraḡ
Hasb-ı hālüm 'arz olunmaḡdur dimez kim şā'irem (Şihabi: G 217/1, 3, 4, s. 262)

'İşve-dārūm şive-kārūm nāzenīnūm āfetüm
Lā-naḡirūm bī-mişālūm ser-firāzum *serverūm*

Küşe-i ebrūñ yigdür tāḡ-ı Kisrādan baña
Ey leb-i nūşin revānūm kaşr-ı cāna *Ḳayserūm* (Şihabi: G 218/2-3, s. 262)

Kimden ayrıldı *Ẓa'ifī* nice aḡlasun āh
Begūm efendūm idi *şāh*um u *sultān*umıdı (Zaifi: G 296/8, s. 223)

'Aşḡiyā tır sil süpür sırça şarayın göñlūñüñ
Şehriyārūm serverūm ol mülke *hān* olmuş gelür (Aşki: G 51/5, s. 177)

Pādişehsin saña sekbānlık yaraşmaz *serverā*
Ḳoma bi'llāh olmasun yanūñda aḡyār-ı kilāb (Gelibolulu Süruri: G 31/4, s. 67)

Nice begler efendiler güzeller *pādişāh*lar çok
Benüm sensin *efendūm* de *begūm* de *pādişāh*um da (Haveri: G 32/2, s. 203)

Yürürken gün gibi her gün şehirde sāye sultānı
Ḳamer-ruḡlar seririnde *efendūm şehriyār* ancak (Hayali: G 245/2, s. 173)

'Āleme viren ziyā gün yüzlü māhumdur benüm
Bendesiyem ben anuñ ol *pādişāh*umdur benüm (Hayali: G 373/1, s. 219)

2.1.2.7.1 Şah

Mertol Tulum'un sözlüğünde “şeh, pādīshāh, melik, hān, sultān, hākān, şehriyār, hudāvendigār, hıdīv, sāhib-serīr, sāhib-kırān, hudāvend, husrev, kisrā, evreng-nişin, hasīr, mevlā, cihān-dār...” gibi anlamlara gelen bu kelimenin şah ve şeh olmak üzere birçok şiirde kullanıldığı görüyoruz. Tek heceli olan ve ihtiyaca göre uzun veya kısa okuma olanağı sunan bu kelimenin pratik amaçlarla, zaman zaman dolgu malzemesi olarak kullanıldığını da tahmin edebiliriz. Nitekim şah/şeh kelimesi 16. yüzyıl divanlarında yüzlerce kez kendine yer bulmuştur.

Ayrıca Mehmet Zeki Pakalın (1993a), 900/1494-95 yılından sonra mahbublara “şah” diye hitap edildiğini, isimlerinin arkasına “Ahmet Şah, Ali Şah” şeklinde “Şah” kelimesinin eklendiğini yazar. (s. 29)

Aşağıdaki beyit örneklerinde şah diye hitap edilen sevgililere gönül verildiğini, onlara âşık olunduğunu görüyoruz:

Büse ihsān eylesen *şāhā* n'ola ben 'āşıkā
Çün kemāl-i hüsnüñe ol mūcib-i nokşān degül (Celili: G 223/5, s. 172)

Fürkate şalma *şehā* cevri ile her lahza beni
Odlara yakma igende seni cāndan seveni (Celili: G 425/1, s. 280)

Gel Cenābī bendenüñ şayd it *şehā* murğ-ı dilin
Kim zemīn-i sīnesin dirler yüce avlağimüş (Cenabi Paşa: G 137/5, s. 109)

Cinānī sen *şeh-i* bī-dāda gönlümi vireli
Dilindedür dün ü gün gāh hayf u gāh dirīg (Cinani: G 91/5, s. 509)

Göñül mülkinde sen *şāhuñ* hayālin eyleyüp taşvīr
Şaf-ı müjgān ile cānā aña karşı çıkar çeşmüm (Filibeli Vecdi: G 34/3, s. 115)

Ben gedā sen *şāha* yār olmak yok ammā n'eyleyim
Ārzū ser-geşte-i fıkri muhāl eyler beni (Fuzuli: G 294/4, s. 275)

Büy-ı zülfünden olupdur fāş 'aşkum 'āleme
Kim olur gāmmāzlık her dem *şehā* çün hū-yı misk (Gelibolulu Süruri: G 273/3, s. 194)

Yine bir *şāh*-ı deryā-bezl-i ‘ālī-şāna kul oldum
Göñül virdüm dil ü cān ile bir cānāna kul oldum (Hakani: G 394/1, s. 490)

Şerbet-i vaşluñ irişmezse olur haste göñül
Doyamaz cevriñ *şāhum* seven ölsün mi seni (Haveri: G 40/4, s. 208)

Seni sevdümse *şāhum* n’ola lutf eyle beni oldür
Eger kuldān haṭā gelse *şehenşehden* ‘aṭā yegdür (Hüdayi-i Kadim: G 53/3, s. 137)

Dirlük komazsın ehl-i dile işigünde hīç
Ölsün mi sen *şehi* iy *efendi* seven gedā (Kara Fazli: G 18/2, s. 294)

Şekvā idüp dime o *şehūn* işi nāzdur
‘Aşkuñ dilā kavā‘idi nāz u niyāzdur (Manastırlı Celal Bey: G 83/1, s. 326)

Şöyle mecrūḥ itdi bu dil-ḥasteyi ‘ışkuñ *şehā*
Bir nefes ḳaldı ki vire yoluña cānı dürüst (Muhibbi KYOY: G 222/4, s. 229)

Şöyle yakduñ āteş-i ‘ışka *şehā* cān u dili
Ḳorḳaram āh itmege yaḳa cihānı bu şerer (Muhibbi KYOY: G 808/4, s. 494)

İderseñ ‘āşikuña her ne cevri eyle ey *şāhum*
Senūñ ‘ışkuñla Raḥmī iftiḥār itmez mi añlarsın (Bursalı Rahmi: G 165/5, s. 249)

Metā‘-ı ‘ışkuña *şehā* olup mālīk ider göñlüm
Ġinā bāzārı içre ḥvāce-i dünyāya istiḡnā (Ravzi: G 73/2, s. 161)

Şorarsın ger Şehābī’nūñ *şehā* ‘ışkuñda aḥvālin
Muḳīm-i künc-i ḡam kūy-ı felāket nā-murādīdür (Sehabi: G 73/5, s. 50)

Menzil-i sultān-ı ‘ışkuñdur vücūdum kişveri
Ḳıl beni ma‘mūr *şāhum* ḳoma kim vīrān olam (Sehabi: G 259/2, s. 116)

Mācerā-yı ‘aşkuñı ‘arz itmege *şāhum* saña
Kātib-i eşküm yüzümde sürḥle inşā yazar (Sehi Bey: G 73/3, s. 196)

Çün oldı ‘ışkuñ ey *şeh* baña vāḳı‘
İrişdi başuma dürlü veḳāyi‘ (Şahi: G 73/1, s. 82)

Cānuma od şalma aḡyār ile cām-ı mey içüp
‘Aşka ḳulm itme *şāhum* tāc-ı zībālar geyüp (Yahya Bey: G 29/2, s. 298)

Hengāme-i ‘ışkuñda *şehā* kāse-i çarḥı
Bir barmaḡı üzre çevirür dūd-ı siyāhum (Zati II: G 903/3, s. 407)

Bu fānī mülke geldüm sen *şāha* ‘āşık oldum
Olmasun ey ṭabībüm ḡurbetde kimse haste (Zati III: G 1403/2, s. 255)

Aşağıdaki beyitlerde, kendilerine şah/şeh diye hitap edilen sevgililer, güzel olmalarıyla ve divan edebiyatının sevgili tipinin güzellik unsurlarıyla yer bulmuştur.

Bazen de onlardan öpücük almak istendiği belirtilmiştir:

Bī-mecāl *ağzuñ* katında bitse *zülfüñ* ta'n degül
Nice kim bīmār olur tiryākden erham *şehā* (Acem Süruri: G 24/5, s. 207)

Çeşm-i mestüñ gerçi kim cenge göz açdurmaz *şehā*
Kālbe evvel kend'özin uran *müjeñ* ālāyıdur (Ahi: G 20/3, s. 12)

Hasta düşdi şebrev-i dil bend-i *zülfüñden şehā*
Aşmalıysa ölmedin zār ile şu bīmārı aş (Amri: G 46/4, s. 82)

Melek-sīmā perī-peyker şehā sīmīn-bedensin sen
Güzeller içre hercāyī 'aceb bilsem nedensin sen (Aşki: G 379/1, s. 343)

Dil-berā bir kaç gün oldı görmeyelden sen *şehi*
İntizār-ile meded ol dem kaçan dīvān olur (Bahari: G 14/4, s. 127)

'İzāruñda şehā hāl-i siyāhuñ
Şeker üstine konmış bir megesdür (Baki: G 179/4, s. 211)

Sen *begüm* diyince Bālī *dil-bere*
Ol 'azīz yārenler anı didi *şāh* (Bali: G 162/5, s. 246)

Nev-ḥaṭ lebüñde konmuş hālūñ *şehā* 'acebdür
Rūm'a teveccüh itmiş ser-leşker-i 'Arabdur (Behiştî: G 105/1, s. 160)

Lebüñ öpsem luğatın bilmedi hīc kimse n'ider
Ola bu ince sözi *şāh-ı sūhān-dāne* diyem (Cenabi Paşa: G 206/4, s. 158)

Beni geh öldürüp *çeşmüñle* geh vaşluñla ihyā it
Tecellī eyle *şāhum* geh cemāl ü geh celālūñle (Cinani: G 225/2, s. 579)

Niçe yanmayan *şehā şīrīn lebüñden* ayruyam
Āteş-i hicrān yaķar şem'-i şebistānı dürüst (Dükakinzade Ahmed Bey: G 17/5, s. 95)

Göster Emrī kuluña *zülf* ile *çeşm* ü *kadūñi*
K'anları vaşf ide vü eyleye sen *şāha* du'ā (Emri: G 21/5, s. 24)

Ölürsem ey şabā ḥāk-i mezārūm ilet ol *şāha*
Beni unutmaz ol *meh-rū* nitekim sağ esensin sen (Figani: G 67/4, s. 67)

Gülzār-ı *ruhında* o *şehūñ* gül güle söyler
Sünbül şacı bāğında anuñ sünbüle söyler (Gelibolulu Suni: G 37/1, s. 58)

Cebīnūñ māh *yüzüñ* mihr ü *kaşuñdur* hilāl ey *şeh*
Seni beñzetmek olmaz māh-ı mihr ü ‘ālem-efrūza (Gelibolulu Süruri: G 429/4, s. 274)

Bir demde *şehā* itmede biñ mürdeyi ihyā
Āyīn-i Mesīhāyı ider *leblerüñ* icrā (Hakani: G 10/1, s. 106)

‘Arz it *ruhuñ* ki güllerüñ ol yüzi şıyupdur
Alsun semen çemende *şehā* yüzi ağını (Haveri: G 47/2, s. 211)

Görelde sen *yüzi* māhuñ *şehā* āyīne-i ḥaddin
Ḥayālī rūz u şeb tūtī-şifat medḥüñde gūyādur (Hayali: G 149/5, s. 140)

Leblerüñde görinen *haṭ* nüshā-i cāndur *şehā*
Haṭṭ-ı yāḳūt ile bāl ü cān-ı Ḳur’āndur *şehā*

Kaşlaruñ [ü]stinde bi-smi’llāhi rahmāni’r-raḥīm
Okumayan kıble ḥaḳḳı nā-müselmāndur *şehā*

‘Ārizi *haṭṭuñla* la ‘lūñ *haṭṭı* evrāk-ı güle
Yazılı gūyā du‘ā-yı nūr-ı imāndur *şehā*

Yazılı bir cām-ı rengīnūñ kenārında yāḥod
Dest-i ḳudret birle bir beyt-i *Gülistāndur* *şehā*

Ḥvān-ı luṭfuñ *Ḥayreti* dervīşden kılma dirīg
Bir iki gün tek ye-yi ‘*ışḳuñda* mihmāndur *şehā* (Hayreti: G 77, s. 206)

Ḳaldurup Hindüñ sipāhın yüridi *haṭṭuñ* *şehā*
Çekmek için Rūma leşker *kākül*-i müşkīn-i dōst (Helaki: G 14/6, s. 54)

Görenler *kaşuñ* üzre *alnuñ* ey *şāh*
Didiler burc-ı ḳavse geldi uş māh (Hicri: G 128/1, s. 239)

Yine *zūlfüñden* dili āzād kıl tut kim *şehā*
Eyledüñ kāfir elinden bir Müselmān’ı ḥalāş (Hüdayi-i Kadim: G 73/5, s. 146)

Geh beni öldürmege *müjgānın* ol *şeh* tır ider
Gāh ḳanum dökmege her *gamzesin* şemşir ider (Kara Fazli: G 68/1, s. 324)

Toldı derūn-ı dil ziyā ḥālet-i mihr-i yārdan
Naḳş-ı *ruḥıyla* ol *şehüñ* buldı şafā bisāṭımız (Kelami: G 119/4, s. 292)

‘Āşık olmadıysa *kaşuñ* yayına *şāhā* eger
Boynını ḳarşuñda niçün gurre-i garrā eger (Kemal Paşazade: G 62/1, s. 145)

Mest imişsin *leblerüñ* şordum *şehā* ḳan itmedüm
Pes neden her dem baña egri nigāh eksük degül (Lamii: G 298/5, s. 278)

Naṭ’-ı *hüsünde* iyā *şeh* sür esb-i nāzı ṭurma

Manşûbe-y-ile *haţtuñ* sürmezden öñ piyāde (Livayi: G 407/2, s. 439)

Sen *şāha* bende itdi beni Hākim-i ezel
Alur göz ile bak kölesi olduğum *güzel* (Manastırlı Celal Bey: G 358/1, s. 475)

İstedüm bir *būse ruhsārından* ibrām eyledüm
Vireydi yüz baña ammā ol *şeh-i* ‘ālī-cenāb (Mani: G 5/3, s. 63)

Sükker *lebüñle* tatlu *dilüñ* bir midür *şehā*
Şordum maķāl bir imiş ammā me’āl iki (Medhi: G 557/4, s. 607)

Gözde senüñ *mū-miyānuñ* kanlu yaş içre *şehā*
Riştüdür şanur görenler sübhā-i mercānda (Mostarlı Hasan Ziyai: G 388/3, s. 189)

Benüm sevdā-yı *zülfüñle* *şehā* başumda sūdum var
Eger cevri ü eger mihrüñ ne kim gelse sürüdüm var (Muhibbi KYOY: G 441/1, s. 331)

Hey ne şirindür *şehā lā* ‘l-i şeker-rizüñ senüñ
‘Āleme fitne virür *zülf-i* dil-āvizüñ senüñ (Muhibbi KYOY: G 1822/1, s. 963)

Yüzümü *zülfüñ* gibi yoluñda cārüb itmedin
Bulmadum bir laḫza *şāhum* pāy-būsa dest-res (Muidi: G 180/3, s. 190)

Naẓm eyleye Nev‘i o *şehüñ lebleri* vaşfın
Ağzında ola känd-i mükerrer ne dimekdür (Nevi: G 127/6, s. 306)

Tutmuş kitāb-ı *hüsnini haţt-ı nev* ol *şehüñ*
Ey Ravzī bende defter-i ‘ömri dürem gibi (Ravzi: G 632/5, s. 390)

Ol *şāha* boynu bağlu kul iden Revānīyi
Şol *gerden-i* beyāz ile *zülf-i* siyāhıdur (Revani: G 108/5, s. 239)

Mehrûlar içre gün *yüzüñi* görelî gözüm
Sevmez cihānda kimseyi illā *şehā* seni (Sebzi: G 837/6, s. 708)

Maḫabbet ehline mihr ü vefā eyle cefā itme
Güzel şāhum güzellerden vefā resmi münāsibdür (Sehabi: G 93/3, s. 56)

Hükmi cihāna seyf *müjeñ kaşlaruñ* kalem
Şāhā berāt-ı *hüsne* hilālūñ yeter nişān(Şerifi: G 250/3, s. 316)

Haṭā itdüm suçum bağışla *zülfüñ* miske beñzetdüm
Şehā bilmezlik ile aralıkda bir haṭā oldı (Süheyli: G 336/4, s. 320)¹⁰⁰

¹⁰⁰ G 355/3’ün bir benzeri.

Cennet ü havrâda yokdur sendeki *hüs*n ü bahâ
Söz dırâz itmek ne lâzım bî-bedelsin sen *şehâ* (Şahi: G 4/1, s. 49)

Leblerüñ şevkı-durur cām-ı muşaffâdan ğaraž
Naḥl-i *qaddüñdür şehâ* cennetde tûbâdan ğaraž (Şemsi Paşa: G 164/1, s. 382)

Râ-yı rûşendür *şehâ ruḥsāruñ* üzre hâcibüñ
Nokṭadur ḥâl-i ruḥuñ nûr u zıyâ üstindedür (Yahya Bey: G 88/4, s. 336)

Şalınur *kâkülüñ* her gâh gâhî râst gâhî kec
Yürür güyâ ki mâr ey *şâh* gâhî râst gâhî kec (Ubeydi: G 30/1, s. 52)

Yine dil boynına *zûlf*-i siyehüñ şaldı kemend
Dem mi vardur ki *şehâ* geçmeye bend üstine bend (Vasfî: G 10/1, s. 68)

Nice ‘âkılleri bende çeküp dîvâne itmişdür
Senüñ zencîr-i *zûlfüñ* çok kişi[yi] *şâhum* uşlatdı (Vusuli: G 180/3, s. 186)

İy Yakînî ten-i mecrûhdaki her zaḥmum
Zü’lfeḳâr-ı *müjesinden* o *şehüñ* kan ağlar (Yakini: G 30/5, s. 171)

Zûlf ü *la’lünde şehâ* dîl bağı şîrînlik mi var
Kim cemâlüñ muşhafinuñ ‘âşıkıdur ‘âm ü ḥâş (Zaifî: G 144/2, s. 126)

Bağışlarsın baña *şâhâ* ḥarâcın Çîn ü Mâçîñüñ
Eger bir mû virürseñ *kâkülüñden* ben perîşâna (Zati III: G 1321/3, s. 202)

2.1.2.7.2 Padişah

Şah ile aynı anlama sahip padişah kelimesi de şah kadar olmasa da şiirlerde kendine yer bulmuştur. Aşağıdaki beyitlerde sevgili olan padişahlara gönül verildiğini, onlara âşık olunduğunu görüyoruz:

Ey *şeh* yıkıldı cümle dîl kişveri gamuñda
‘Âlem ḥarâba vardı sen kendü ‘âlemüñde

Şanma ki müflis olam ‘ışkuñda *pâdişâhum*
Sîm-i sirişk-i dîde eksük degül demüñde (Bahari: G 114/1, 2, s. 229)

Felekde ay u gün sen *şehryāruñ* şehr-i ‘aşkıñda
Kesilmiş başlardur kim dikildi burc u bārûya (Baki: G 458/4, s. 384)

Ḥāk-i zillet ḥil‘atüm seng-i melāmet efserüm
Pâdişâhum devlet-i ‘ışkuñda ne kemdür baña (Celili: G 2/2, s. 50)

‘Āşık itdüñ boynuma taķduñ belā zencīrini
El-amān iy *pādişāhum* ‘ışķ elünden el-amān (Muhibbi KYOY: G 2485/4, s. 1264)

Oynar oldum devlet-i ‘ışķuñda sīm-i eşķ ile
Pādşāhum ben gedānuñ işin altun eyledüñ (Muidi: G 250/5, s. 244)

Hayl-i ‘uşşāk dizilsün ķo ķapuñda ķat ķat
Pādişehsin güzelüm ķarşuña dīvān olsun (Süheyli: G 272/2, s. 296)

Pādişāhum hey ne müşkil derd imiş sevmek seni
Gelmesün ķullar başına uşbu hāl-i bü’l-‘aceb (Yahya Bey: G 20/5, s. 292)

Pādişāhum merhamet kılsañ nola ‘āşıklara
Şāha lāyıkdur ri‘āyet eylemek paşaları (Zati III: G 1595/3, s. 380)

Aşağıdaki gazel ve beyitlerde padişah hitabıyla anılan sevgililerin, divan edebiyatının konusu olan güzellik unsurlarının övüldüğünü görüyoruz:

Dil oldı derdüñ hem-demi *hey pādişahum hey begüm*
Can oldı ‘aşķuñ maķremi *hey pādişāhum hey begüm*

Sensün güzeller serveri maķbūblarun ser-defteri
Hūrī misin yāķūd perī *hey pādişāhum hey begüm*

Kūyuñda şeydā bülbülem eflāke çıķdı ğulğulem
Sen hān-ı a‘zam ben ķulam *hey pādişahum hey begüm*

Pervāneyem bī-bāl ü per üftādeyem bī-pā vü ser
Hālūme eyle bir nazar *hey pādişahum hey begüm*

Eyler Nihānī dāyimā sen şāh-ı hūbāna du‘ā
Nola diseñ bir merhabā *hey pādişāhum hey begüm* (Nihani: G 127, s. 187)

Ķāmetüñ cilvesin dirīğ itme
Pādişehler bülend-himmet olur (Baki: G 93/3, s. 158)

Devletüñde irişüp zaķm-ı *müjeñ pādişehüm*
Merdüm-i dīdelere dīde-i ķattāl olmış (Behişt: G 230/2, s. 231)

Ķāmetüñ reftār ile servi düşürdi ayağa
Bu meşeldür *pādişāhum* dest ber-bālā-yı dest (Cenabi Paşa: G 15/2, s. 27)

Cān ü dilden yine sen *pādişehüñ* bendesiyüz
Boynumuz kılcā *begüm kākülün* efgendesiyüz (Dükakinzade Ahmed Bey: G 112/1, s. 200)

Lebüñ öpmek dilesem luţf ile ‘afv it güneķüm

İhtiyārī degülüz n'eyleyelüm *pādişehüm* (Dükakinzade Ahmed Bey: G 179/1, s. 271)

Mensûb idüm kapuñda *şehā* hîdmete durup
Kānūn mıdur ki 'azl idesin sen bilā-sebeb

Hışm eyledüñ *dehānuñı* çün öpmek istedüm
Ey *pādişāh* yok yire kılduñ baña gāżab (Gelibolulu Süruri: G 36/2, 4, s. 68)

Vaşf-ı *dendānuñı* nazm eyledi Hākāni yine
Dizdi cān riştesine *pādişehüm* lū'lū'lar (Hakani: G 145/5, s. 241)

Ben gedādan yığma ey *dilber* zekāt-ı hüsñüñü
Pādişāhum dōstum luţf u 'aţālar vaqtidür (Hayali: G 181/3, s. 151)

Çek dār-ı *zülfüñe* deli gönüm levendini
Sen *pādişāhı* sevmek ile oldı müttehem (Hayreti: G 394/3, s. 402)

La 'l-i yāķutuñla lū'lū' *dişlerüñ* medh itmede
Pādişāhum sözlerüm vardır dūr-i meknūn gibi (Hicri: G 131/2, s. 241)

Dil-i dīvāneyi luţf it resen-i *zülfüñe* çek
Pādişāhum gel anı 'āşık-ı serdār eyle (Üsküplü İshak Çelebi: 264/5, s. 290)

Tır-i dil-dūzuñ durur bir şāh-bāz-ı cān-şikār
Pādişāhum āhenīn minķārdur *peykān* aña (Kara Fazli: G 8/2, s. 288)

Surh ile her dem yazar yaşum ruhum levhinde kim
Āh *şāhum pādişāhum* dīnüm īmānum *perī* (Lamii: G 519/4, s. 340)

Pādişāhum şehir-i hüsñüñ 'āşıkā Bağdāddur
Kim *lebüñle gamzeñ* anda dād ile bī-dāddur (Manastırlı Celal Bey: G 105/1, s. 337)

Başdan aşup buse-i *ruhsārına* şarkar *şehā*
Pādişāhum virme luţf it turra-i tarrāre yüz (Mani: G 34/2, s. 92)

Hükm ider dil mülkine bir *pādişāha* mālīküz
'Arş haķķı *serverā* zıll-ı İlāh'a mālīküz

İki *ruhsārı* anuñ biri birinden pūr-ziyā
Gündüzin mihre gice raşşende māha mālīküz (Medhi: G 218/1-2, s. 434)

Miyānundan naşībüm alayın men' itme ben benden
Bilürsin *pādişāhum* kim alan bir kıldan almışdur (Mostarlı Hasan Ziyai: G 157/3, s. 103)

Leblerüñ zıkr eylesem cānā gözüñ hışm itmesün
N'eylesün maħmūrdur iy *pādişāhum* bu garīb (Muhibbi KYOY: G 177/2, s. 209)

Her ne kim itseñ revādur *pādişehsin* sevdüğüm
Her ne kılsañ kıl Muhibbī boynı bağılu bendedür (Muhibbi KYOY: G 763/7, s. 474)

Muhibbi'nin aşağıdaki beytinden, sevgiliyle daha önceleri buluşulduğunu anlıyoruz:

Emīr-i tācdārumsın kuluñam şehriyārumsın
İki 'ālemde varumsın n'ichün dün gīce gelmedüñ (Muhibbi KYOY: G 1845/4, s. 973)

Yine bir *husrev-i Şīrīn-lebūñ* dil oldu Ferhād'ı
Eger kimdür dir iseñ *pādişāhum* işte sen *dil-ber* (Ravzi: G 198/2, s. 212)

Devr-i hüsnünde nola devr eylese 'aşıklaruñ
Pādişāh olan Revānī çün ider dīvān-ı 'ıyd (Revani: G 45/5, s. 202)

Ğullaruñ devlet-i hüsnünde umar *būseleruñ*
Pādişāh olduñ *efendi* bize şükrāne gerek (Revani: G 207/3, s. 296)

Çek dilerseñ tīr-i *ğamzen* dile şun cām-ı *lebūñ*
Pādişāhum kuluñuñ öldür beni dir gür gerek (Salih Çelebi: G 93/3, s. 181)

Çapup *haţtuñ* çerisi *pādişāhum*
Güzellik mülkine ılğar iderler (Sehi Bey: G 51/3, s. 182)

Kakülūñ fikri ile *şaçuña* bend oldu kākül¹⁰¹
Hicr-i *zülfüñle* olur *pādişehüm* bendeñe bñ (Şerifi: G 272/4, s. 331)

Virme yüz *haţtuña* *zülfüñ* gibi gel başuñ için
Rūmı ayaklamasun *pādişehüm* ceş-i 'Arab (Ümidi Ahmet: G 8/4, s. 165)

Ol *pādişāhuñ* gülşen-i hüsninde *Ža'īfī*
Zülfīyle *haţı* sünbül ü reyḥān neme yitmez (Zaifi: G 123/5, s. 113)

2.1.2.7.3 Hüsrev

Yine hükümdar, padişah, şah anlamlarına gelen hüsrev kelimesinin, şiirlerde genel olarak mesnevi kahramanı Hüsrev'e telmihle kullanıldığını görürüz. Bilindiği üzere bu mesnevinin Hüsrev, Ferhad ve Şirin olmak üzere üç ana karakteri vardır.

¹⁰¹ Bu kelime "gönül" olmalıdır.

Ferhad'ın da Hüsrev'in de ulaşmaya çalıştığı Şirin adlı sevgili olduğu için bu mesnevinin esas öznesinin Şirin olduğunu söyleyebiliriz. Halbuki bu mesneviye telmih yapan aşağıdaki beyitlerde Ferhad-Şirin-Hüsrev üçlüsünün paylaştığı roller yeniden dağıtılıyor gibi görünmektedir. Bu tabloda sevgili olarak Hüsrev seçilmiş, Hüsrev'in eş karşılığı olarak Ferhad konmuş; yani hakiki aşkın Hüsrev'le Ferhad arasında yaşandığı hayal edilmiştir. Bu durumda birçok beyitte Hüsrev'in sevgili, Ferhad'ınsa âşık/şair olduğunu görürüz. Bu mesnevinin eski yapıdaki ana kahramanı olan Şirin'se ancak yeni kurulan bu tabloda bir karakter olarak değil, sıfat olarak; kelime anlamıyla yer bulabilmiştir:

Şehā bir dil-ber-i nā-mihribānsın
İgen şīvelüce şāh-ı cihānsın

Bu Āhī derd ile *Ferhād*'uñ oldı
Ki sen ol *Husrev-i şīrīn*-zebānsın (Ahi: G 93/1, 6, s. 44)

Husrevā yıllar-durur yoluñda *Ferhāduñ* geçer
Mā'il ol gel Bākī-i *şīrīn*-suḥanden cānibe (Baki: G 440/5, s. 373)

Husrevā şimdi lebūñden ḡayrı *Şīrīn* adı yok
Benden özge Bīsūtūn-ı miḥnetūñ *Ferhādı* yok (Şihabi: G 173/1, s. 243)

Kūh-ı 'ışkuñda göñül *şīrīn* degül mi *husrevā*
Şol kadar şūrīdelik eyler ki *Ferhād* eylemez

Cānumı acıtdı dehr-i pīre-zen *Ferhād*-veş
Zātī'yā ol *husrev-i şīrīn*-dehen dād eylemez (Zati II: G 533/6-7, s. 37)

Husrevā cānum benüm *Ferhād*-ı miḥnet-bīn imiş
Acıluḡlar kim aña senden gelür *şīrīn* imiş (Zati II: G 593/1, s. 97)

Cān-ı *şīrīni* iderdüm saña ol sâ'at revān
Husrevā bir kez diseñ ḡālūñ ne *Ferhādum* benüm (Zati II: G 889/3, s. 393)

Husrevā *Ferhādunam* gel baḡrumı ḡūn eyleme
Yaşumı *şīrīn* lebūñ hecriyle gül-gūn eyleme (Zati III: G 1346/1, s. 219)

Tudaḡuñ *Husrevā* aḡzuma söḡdi şöyle ḡazz itdüm
Şafā ile şanasın cām-ı *Şīrīn* irdi *Ferhāda* (Zati III: G 1433/2, s. 275)

Ol *Husrev-i şeker-leb-i Şīrīn*-zebānumuñ
Ferhād-ı dil maḡabbeti ḡaḡındadur daḡı (Zati III: G 1742/3, s. 470)

Bu gün *Ferhāddan* dīvānedür kühsār ‘ışkuñda
Gör e ey *husrevüm* Zātī ne *şīrīn* yādigār oldı (Zati III: G 1758/5, s. 480)

Cān virürsem la‘l-i *şīrīn*ñünden ayru *Hüsrevā*
Rūh-ı *Ferhād* olmaya bir dem mezārımdan cüdā (Gelibolulu Suni: G 4/3, s. 45)

Şun ‘iyi ey *Husrev-i şīrīn*-dehen öldürme kim
Çarḥ ağlar ‘ālemüñ gülmez yüzi ‘uşşāk acır

Hüsrevā kimdür didüm *Ferhād*’ı mecnūn eyleyen
Didi Aḥmed ile *Şīrīn*-cevānumdur benüm (Dükakinzade Ahmed Bey: G 183/5, s. 275)

Niçün bī-dād ola *Ferhād*-ı mazlūm
Virürken *husrevā şīrīn* lebüñ dād (Helaki: G 26/3, s. 66)

Bir çağım oddur şakın ey *husrev-i şīrīn*-zebān
Her şerer kim tīşe-i *Ferhād*-ı miskinden çıkar (Helaki: G 49/6, s. 89)

İrmeden öldüm o *şīrīn* la‘lüne *Ferhādvār*
Hüsrevā oñmaz-ı mış üstād olan meşhūrdur (Haveri: G 9/4, s. 189)

İy *husrev-i heft-ıklīm şīrīn* lebüñ ḥayrān
Ferhād-ı dil-i şeydā bir ḥāl-i perīşanem (Livayi: G 302/5, s. 370)

Aşki ve Gelibolulu Suni’nin aşağıdaki beyitlerinde söz konusu mesnevi
karakterlerinden sadece Husrev ve Ferhad yer almış, Şirin devre dışı bırakılmıştır:

Hüsrevā kūh-ı belāda benüm ol *Ferhād*’uñ
Ġam-ı Şebdīz-i ḥaṭuñ yaşumı etdi gülgün (Aşki: G 349/2, s. 328)

Hüsrevā Ferhād dünyāsın deġişelden berü
Daḥi dün yāsın çıkarmışdur anuñ dünyā-yı pīr (Gelibolulu Suni: G 24/5-6, s. 53)

Aşağıdaki beyitlerde hüsrev kelimesi yine mesnevi kahramanı Hüsrev’e
telmihle kullanılmış olup bu sefer karakterlerden Ferhad olmayıp sadece Şirin vardır
ancak o da yine kelime anlamıyla yer bulmuştur. Tatlılık anlamı olduğu için divan
edebiyatında ağız, dudak, söz gibi unsurlarla sıkça kullanılan şirin kelimesi yine bu
benzetme yönüyle karşımıza çıkar:

İstikāmet gülşeninüñ serv-i hoş-reftāriyem
Bir boyı āzāde şāhuñ toğrı hıdmetkāriyem

Yūsuf-ı şīrīn-dehensin *husrevā* didüm didi
Yok Behiştī Mısr-ı hüsñüñ bir şeker-güftāriyem (Behiştī: G 324/1, 5, s. 284)

Muşhaf-ı hüsñünde hattıñ yazmış āyet ber-kenār
Husrevā Şīrīn lebüñden anı tefsīr eyleñüz (Dükakinzade Ahmed Bey: G 111/5, s. 199)

Duhter-i rez leb-i şīrīnūñne hem-şīre imiş
Şordum ol *Husrevümün* gonca-i hoş-būsından (Gelibolulu Suni: G 141/4, s. 98)

La'l-i nābuñ 'aksi geldi çeşm-i mey-gün üstine
Husrevā Şīrīndür şan bindi Gülgün üstine (Gelibolulu Suni: G 153/1, s. 102)

Dişinüñ dür ola lalası lebüñ dāyesi şīr
Saña *Husrev* kul ola la'lüñe Şīrīn dādı (Gelibolulu Suni: G 176/2, s. 111)

Kılsun hāzer zebāne-i āh-ı Hüdāyī'den
Ey bād-ı şubḥ o *husrev-i* şīrīn-zebāneden (Hüdayi-i Kadim: G 188/7, s. 202)

Her zelīle di müşāvir olmasun şīrīn lebüñ
Husrevā şanma cihanda her kişi Şāvūr olur (Kemal Paşazade: G 81/6, s. 156)

Husrevā şīrīn lebüñden eyle mestem inlerem
Kanda kaldı küh-ken āheng eder eṭrāf aña

Husrevā irmez leb-i şīrīnūñne dest-i ümīd
Ḥāk-i kabrūmden düze rekve meger ḥazzāf aña (Livayi: G 12/2, 6, s. 176)

Bir zer-kemer sīmīn-beden bir yüzi-gül gonca dehen
Bir *husrev-i* şīrīn-suḥan *sultāndan* ayrıldum meded (Livayi: G 78/2, s. 218)

Yād itdügümce kand-i lebüñ *husrevā* senüñ
Ṭatlu dilüme lezzet-i şīrīn-edā gelür (Livayi: G 104/3, s. 237)

Gerçi cānum acıdur acı firākuñ *husrevā*
Ṭatludur şīrīn vişālūñde lebüñ cānum gibi (Livayi: G 442/2, s. 462)

Ben niçe mest olam mey-i bezm-i elest ile
Şīrīn lebüñ şarābı gerek *husrevā* baña(Ravzi: G 94/4, s. 170)

Okı ey *husrev-i* şīrīn-dehen Ravzī'nüñ eş'ārın
Eger bezm-i belāgatde dilerseñ mu'teber şerbet (Ravzi: G 117/5, s. 179)

Husrevā 'ālemi tıtdı feryād
Söyle şīrīn dehenüñ kılsun dād (Ümidi Ahmet: G 25/1, s. 183)

Aldı ‘aqlını Vuşulî kuluñuñ v’allahî
Husrevâ şîve ile nâz-ıla şîrîn hândeñ (Vusuli: G 121/5, s. 141)

Baňa şîrîn dehânuñdan sen âhır acı dil virdüñ
Hemân ey husrevüm şekker gibi ağızluğüñ tatlu (Zati III: G 1227/3, s. 142)

Ol husrev-i şekker-leb şîrîn-suhan olmışdur
Ammâ ki cefâ-pîşe şorsam neden olmışdur (Zati I: G 262/1, s. 262)

Tatlu tatlu leblerüñ vaşında şî‘rüm okuyan
‘Âleme şîrînlük için husrevâ şekker okur (Zati I: G 393/3, s. 393)

Leb-i şîrînüñüñ ey husrevüm hemşîresi çıktı
Meyüñ keyfiyyeti aşlın bu gün mey-hâne de şorduk (Zati II: G 647/4, s. 151)

Bağrumı bir husrev-i şîrîn-zebândur hûn iden
Çeşmümi şebdîz-i dūd-ı hattıdur gül-gün iden (Zati III: G 1133/1, s. 80)

Âh kim cānumı acıtdı benüm zehr-i firāk
Yetiş ey husrev-i şîrîn-dehenüm dād eyle (Zati III: G 1395/4, s. 250)

Didi Zātî tatlu tatlu lâ‘lūñi vaş eyleyüp
Hamdū lillāh husrevâ şîrîn-makāl itdün beni (Zati III: G 1489/7, s. 313)

Husrevâ didüm lebüñ vaşında bir şîrîn ğazel
Dil-rübâlar bir birinden kâpışur halvâ gibi (Zati III: G 1543/6, s. 348)

Aşup Şāvūr-ı çeşmüm şāh-i dilde husrevâ naķşuñ
Elinden dād anuñ telh itdi bezm-i cān-ı şîrîni (Zati III: G 1688/3, s. 437)

Şikāyetler idüp ağlar mı şanduñ husrevâ senden
Aķar ağızı suyu şîrîn lebüne çeşmüm imrendi (Zati III: G 1773/3, s. 490)

Gelibolulu Suni’nin aşağıdaki beyitlerinde Şirin, mesnevi karakteri ismi

olarak yer almaktadır ancak herhangi bir sevgili atfı bulunmamaktadır:

Dāyimā sen māha şî‘rūmdür benüm şūret viren
Husrevâ Şāvūr durur Şîrîne hep şūret viren

Husrevâ ‘ışķuñ pelāsını geyürdi egnüme
Saňa bu hūsn ü bahā vü nāzdan hîl‘at viren

Hāk-i zilletde be-ġāyet Sun‘iyi itdi hākîr
Sen boyı serv-i ser-efrāza şehā rif‘at viren (Gelibolulu Suni: G 132/1, 3, 5, s. 94)

Aşağıdaki beyitlerde hüsrev, *Hüsrev ü Şîrîn* mesnevisi telmihinden bağımsız olarak yer almaktadır. Hükümdar olan sevgiliye âşık olunur ve onun divan edebiyatının sevgili tipinden farklı olmayan güzellik unsurları övülür:

Devlet-i 'aşkuñda kalmaz ğayra 'arz u ihtiyāc
Hüsrevā kapuñda 'Aşkī ehl-i istiġnā geçer (Aşki: G 128/5, s. 215)

'İşkuñla *hüsrevā* şeh-i mülk-i maḥabbetüz
Kevn ü mekândan uludur bârgāhumuz (Yakini: G 70/3, s. 193)

Gönlümüz ma'müresin ol *hüsrev-i* bī-dādger
Mülk-i İrân şandı beñzer tırma vīrân itmede (Baki: G 414/6, s. 356)

Gül yüzine bulmadı mānend bir gül *hüsrevā*
Bende Harfī nitekim kesb eyledi gülzârlar (Cenabi Paşa: G 101/5, s. 84)

Ġarķ olupdur başdan ayaġa varınca ķan dere
Bir nazar kıl *hüsrevā* bu eşk-i gülğundan yaña (Emri: G 17/2, s. 21)

Gözlerüñ 'aksi ile bu çeşm-i hūnīnüm benüm
Hüsrevā bir la'l hātemdür ki bādem ķaşıldur (Gelibolulu Suni: G 62/2, s. 67)

Cāmi'-i *hüsniñde* gūyā na'llenmiş şīşedür
Māh-ı nevle bu felek ey *hüsrev-i* rüy-ı zemīn (Gelibolulu Suni: G 140/2, s. 98)

Şun'iyā şan bir hümādur sāye şalmış bir şehe
Hüsrevüñ başında ol şāhāne *yelken takyesi* (Gelibolulu Suni: G 194/5, s. 117)

Aylandursa ne var 'arşa-i *hüsni* içre müdām
Kendi *hüsrev ruḥı* gül-gün şacı şebdīz geçer (Hayreti: G 144/2, s. 250)

Hüsrevā şebdīz-i zūlfüñ na'line neşr étmege
Dem-be-dem gül-gün-ı eşküm la'l-vār eksük degül (Hayreti: G 334/3, s. 366)

Vaşf-ı *lebünñde* ben şu gedāyam ki *hüsrevā*
Rengīn sözümnden oldı benüm şermsār la'l (Revani: G 228/6, s. 309)

Ġarşu çıķsa tañ mıdur *kūyuñ* kilābı *hüsrevā*
Ġāh dilberle varur Şemsī ol aradan geçer (Şemsi Paşa: G 115/5, s. 333)

Hüsrevā bildüm *cemālūñ* nūrına müştāķdur
Ka'be-i kūyuñ tavāf eyler gelüp her sāl gül (Şemsi Paşa: G 215/4, s. 433)

Hüsrevā bir nice gün ḥasret-i *ruḥsāruñ*-ıla
Gözlerüm yaşı yine ala boyandı ala (Şemsi Paşa: G 325/4, s. 543)

Hânekâhı gönlümüñ fikr-i müjeñle husrevâ
Nağş olupdur her der ü dīvāra şekl-i Zü'lfikār (Vasfî: G 15/4, s. 73)

Tal'atunla eyledi hurşid mağribden tülû'
Vechi var âhir zamân oldı dir isem husrevâ (Yakini: G 5/2, s. 157)

Yetişdi Husrevâ Şeb-dîz-i haţtuñ
Kopardı hüsn meydânında tozı (Zatî III: G 1687/3, s. 437)

2.1.2.7.4 Server

Mertol Tulum'un sözlüğünde "sâhib, sâlâr, ser, ser-dâr" kelimelerine yönlendirilen; baş, reis anlamlarına gelen server de öteki hükümdarlık belirten kelimeler kadar olmasa da kendine şiirlerde yer bulmuştur. Aşağıdaki beyitlerde server diye hitap edilen sevgililere âşık olunduğunu ve onların divan edebiyatının kullandığı güzellik unsurlarına sahip olarak çizildiklerini görüyoruz:

Ol serverün bu sîne-i hâkîde tîrini
Her kim ki gördi didi ne hoş buldı yirini

Bir gice devlet-ile bu gönlüm sarâyınuñ
Gel pâdişāhum eyle müşerref serîrini (Bahari: G 135/1, 4, s. 251)

Kişver-i aşkuñ nice sultānı isem ben gedā
Mülk-i hüsnüñ şāhısın Tañrı haqı-y-çün serverā (Medhi: G 31/2, s. 338)

Serverā gerçi kapuñda nice aşık vardur
Şanma ki bencileyin aşık-ı şādık vardur (Şemsi Paşa: G 74/1, s. 292)

Beni hāndān iden bir serverün ışkı sürürıdur
Çerāğ-ı hānekāh-ı dil kemāl-i şevk-ı nûrıdur (Yahya Beg: G 90/1, s. 337)

Didi kandan düşdi gelmek saña baħr-ı ışkuma
Eşkümuñ nîli çeker ol baħre iy server didüm (Zaifi: G 231/4, s. 181)

Serverā ger olmasa çeşmüñ şeh-i mülk-i cihān
Bağlamazdı iki şaf olup müjeñ dīvān aña (Bahari: G 4/2, s. 117)

Hālümüz gāyet eyü h'ân-ı belā bî-pāyān
Ol-şeh-i mülk-i melāhat olalı serverümüz (Bahari: G 40/5, s. 154)

Ben nātüvānı hāste görüp ol şeh-i cemāl
Raħm itdi geldi üstüme serverlik eyledi (Bahari: G 147/2, s. 262)

D r imişsin  ullarum   n  izz   n zum var benüm
Server  bir n zu a yüz bi  niy zum var benüm (Hayreti: G 365/1, s. 384)

Boyu  görüp didiler server  şanavber a a
 Aceb mi beste ola piste gibi diller a a (Hüdayi-i Kadim: G 3/1, s. 113)

 ullara çıkmaz g rinmez böyle server görmedük
Bir per -peykerd r ol   lemd  gözler görmedük (Hüdayi-i Kadim: G 101/1, s. 160)

Ser virüp bir boyı serve yine server diyelüm
Ayağı tozını c n çeşmine cevher diyelüm (Hüdayi-i Kadim: G 133/1, s. 174)

Hükm geçmez emrine r m itmege ol serveri
şekl-i ebr s  ber t-i h snine tuğr yiken (Hüdayi-i Kadim: G 155/4, s. 186)

D kmes n ditremes n t ze nih l-i serv  i
Server  dest-i te  v l birle te   r-i hev  (Kelami: G 10/4, s. 227)

R z-ı vuşlatda dil-i b  areye kılma cef 
Server  l yık mıdur çekmek başa i    m-ı  ıyd (Mani: G 8/4, s. 66)

 an yalaşup t r-i  amze le  arındaş olalı
C n   dilde yir idüpdür server  t r   sen   (Zaifi: G 186/3, s. 152)

Ey  server-i seh -  met per -   h r -i cennet
Beşer-ş ret melek-s ret h m - al  at nig rumsın (Zaifi: G 253/4, s. 195)

 hum  t r   tenüm y  kıl kem nu  yirine
P te kıl efl ki iy server niş nu  yirine (Zaifi: G 266/1, s. 203)

T ze c n virür leb-i la  l   m d m  s  are
C r -i c mu an iy server  ay t irer yire (Zaifi: G 267/1, s. 203)

Ru -ı reng n   iy dil-ber  amer mi y  g l-i ra  n 
Leb-i ş r n   iy server şeker mi y  m l-i  amr  (Zaifi: G 3/1, s. 36)

şab  yili getürmedi pey m ol dil-ber mden h c
Nig rum serv- ad ma b b efendüm server mden h c (Zaifi: G 37/1, s. 60)

Yahya Bey'in aşağıdaki beytinde ata binen bir sevgili söz konusudur:

Geçdi   mr m gibi yoldan şeh-s v rum serverüm
Atınu  izi gibi ardınca  aldı gözlerüm (Yahya Bey: G 266/1, s. 448)

2.1.2.7.5 Sultan

Başka bir hükümdarlık ifadesi olan sultanın da şiirlerde yer bulduğunu görüyoruz.

Mertol Tulum'un sözlüğünde “pādişāh, šāhinşāh, kıysar, kisrā, hoşrev, hākān, ḫalīfe”, aynı zamanda “melike, pādişāhūñ ḫātūni, pādişāhūñ yoldaşı, ḫāssaki sulṭān, ḫāsseki, begüm, kadın, ḫātūncik, ḫadīncik, sittī, sādēt, seyyidet, bānū, tekīn, sāhibe” olarak kadınları da nitelediği belirtilmiştir.

Cinani, Hakani (ö. 1015/1606), Hayreti ve Süheyli (d. 992-3?/1585? - ö.

1043/1633-34), aşağıda matlaları verilen “sulṭānum” redifli gazeller söylemişlerdir.

Bu şiirlerde de, sultan olan sevgiliye divan şiirinin sevgili tipinin vasıfları yüklenmiştir:

Dil-i nālānumı luṭfuñla ḫandān eyle *sulṭānum*
‘İnāyet kıl anı mesrūr u şādān eyle sulṭānum (Cinani: G 149/1, s. 540)

Mülk-i dilde olalı *şāh* benüm *sulṭānum*
Zulm idersin baña her-gāh benüm sulṭānum (Cinani: G 162/1, s. 547)

Melāl-i ḫātīrum gördükçe mesrūr olma *sulṭānum*
Terahḫum kıl bu fānī ḫüsne maḡrūr olma sulṭānum (Cinani: G 164/1, s. 548)

El irmezse eger ol zülf-i ‘anber-çīne *sulṭānum*
Şikest irmek muḫarrer mülk-i ‘aql u dīne sulṭānum (Hakani: G 377/1, s. 473)

Şaḫın dil sāḡarın mestāne meksūr itme *sulṭānum*
‘Adūyı iltifātuñ birle mesrūr itme sulṭānum (Hakani: G 379/1, s. 475)

Görüp maḫzūnluḡum meclisde mesrūr olma *sulṭānum*
Saña düşmez ḡubār-ı ḫātır-ı mūr olma sulṭānum (Hakani: G 384/1, s. 480)

Cemālūñ gülşeni her laḫza ḫandān ola *sulṭānum*
Hezārān bülbul ol gülşende nālān ola sulṭānum (Hayreti: G 356/1, s. 379-380)

Lebüñden bendeñe bayrāmlık iḫsān eyle *sulṭānum*
Sevindür bir yetīmi şād u ḫandān eyle sulṭānum (Hayreti: G 357/1, s. 380)

Varup her ehrimen meşreble nūş étme *sulṭānum*
Bizi mey içmeden ser-mest ü ser-hōş étme sulṭānum (Hayreti: G 414/1, s. 415-416)

Cāna kār itdi ḡamuñ āh benüm *sulṭānum*
İñlerem derd ile her gāh benüm sulṭānum (Süheyli: G 228/1, s. 280)

Aşağıdaki şiir alıntılarında da sultanların sevgili vasıflarıyla anıldığını, onlara âşık olduğunu görürüz. Bazı örneklerde sultan hitabının yanında sevgilinin cinsiyetini kesinleştiren ifadeler de eklenmiştir:

Mîr ü gedâyı bende iden hüsni ü hulk-ile
Sultân efendi şâh-ı Kâlelder Yigircim (Livayi: G 283/7, s. 357)

Bir tıfl-i cân-ı baba oğlancığım yetürdüm
Bulıvir iy tevânâ cânâncığım yetürdüm

Nâ-geh bu gürg-i gerdün çıkardı koyunumdan
Bir cân kuzısı körpe oğlancığım yetürdüm

Başuma üşmesün mi ğam leşkeri Livâyî
Bir çâker-i kemîne *sultâncığım* yetürdüm (Livayi: G 301/1-2, 6, s. 369)

Ġılzet eyler buse için aşılup dil zülfüne
Boynuña bâr olmasun luğ eyle *sultânum* benüm (Nevi: G 312/4, s. 417)

İşk şâhına kul olup ihtiyâr ile bugün
Dostlar baş egmeyen *sultâna* gönlümdür benüm (Hayreti: G 372/2, s. 389)

Senüñ 'ışkuñ baña besdür benüm devletli *sultânum*
Metâ'-ı cân senüñ anda benüm nem var besbelli (Ravzi: G 589/3, s. 371)

Eger şemşîr-i cevruñle benüm devletli *sultânum*
Beni öldürmek isterseñ n'ola luğ u mürüvvetdür

Ayağuş tozına yüz sürmeden kaçmaz benüm *şâhum*
Gedâ-yı küyüñ olmak 'âşıkun başında devletdür (Ravzi: G 215/2-3, s. 219)

Sen melâhat kişverinde n'ola şâh-ı hüsni iseñ
Bende-i sultân-ı 'ışkam ben de *sultânum* benüm (Hayreti: G 386/4, s. 397)

Esîr-i bend-i hicrânem zenehdânun hevâsı-y-la
Ser-i sevdâ-yı zülfeynün düşelden başa *sultânum* (Medhi: G 364/4, s. 508)

Benüm *hânum* benüm cânun tabîbüm derde dermânun
Yüzi gül-berg-i handânun boyı serv-i hırâmânun

Dil-i Medhîye rahm eyle esîr ü müstemendüñdür
Benüm cânun benüm *hânum* benüm devletlü *sultânum* (Medhi: G 370/1, s. 511)

Âsmâna âstânun var iken baş egmezem
İntisâbum sañadur devletlü *sultânum* saña (Muidi: G 18/3, s. 65)

Kemān-ebür güzelsin sen benüm devletli *sultānum*
Ne kim var ise ‘āşıklar kuluñ kurbānuñ olsun hep (Ravzi: G 110/6, s. 176)

Saňa senden çok şikāyet bilmezsin hīç ben gedā
Nice ‘arz-ı hāl idem devletlü *sultānum* saňa (Salih Çelebi: G 17/4, s. 138)

İtlerüñ hayline kat āzāde bir şāh it beni
Hem-dem olmak saňa *sultānum* bu ben kul ‘ār ise (Salih Çelebi: G 129/6, s. 201)

Kerem kıl bezm-i meyde tīg-ı cevri çekme *sultānum*
Yoluñda cān virür ‘āşıklarüñ halk-ı cihān kōrkār (Şemsi Paşa: G 67/5, s. 285)

2.1.2.7.6 Şehriyar

Yine hükümdar, padişah anlamlarında kullanılan şehriyar kelimesinin az oranda da olsa gazellerde yer aldığını görürüz. Şehriyarlar da âşıkların gönlünü alan ve divan edebiyatının sevgili tipinin vasıflarını taşıyan kişiler olarak karşımıza çıkar. Bazı örneklerdeyse hükümdarlık belirten öteki kelimelerle bir arada kullanılırlar:

‘Aşkiyā tūr sil süpür sırça şarayın göñlüñüñ
Şehriyārūm serverūm ol mülke *hān* olmuş gelür (Aşki: G 51/5, s. 177)

Bir *şehriyāra* göñlini bağladı Āhī kim
Atup kemend-i zülfini iklīm-i cān tutar (Ahi: G 18/3, 7, s. 11)

Yine şikāra çıkdı hümā-sāye *Şehriyār*
Bu şādilige hānde eder kebk-i kühsār (Hayali: G 131/1, s. 134)

Yürürken gün gibi her gün şehirde sāye sultānı
Kamer-ruhlār serīrinde *efendüm şehriyār* ancak (Hayali: G 245/2, s. 173)

Nigārā kişver-i dilde *emīr-i tāt-dārumsın*
Güzeller pādīşāhısın *efendüm şehriyārumsın* (Zaifi: G 253/1, s. 195)

2.1.2.7.7 Han

Mertol Tulum’un sözlüğünde “beg, buyurukçi, sultān, emīr, mīr seyyid” anlamları verilen, padişahın Türkçe karşılığı olarak kabul edebileceğimiz han kelimesinin de

daha önceki örneklerde öteki hükümdarlık belirten kelimelerle bir arada kullanıldığını görmüştük. Seyyid Şerifi Mehmed (ö. 1040/1630) ve Süheyli'nin aşağıdaki beyitlerinde müstakil olarak yer alan hanlarınsa ince belli, kendisine âşık olunan ve cefa eden sevgililer konumunda olduklarını görüyoruz:

Hānum bu Şerîfî dir dikkatle şena sende
Her bār-ı şafālar sür al mūy-ı miyāndan hāz (Şerifi: G 174/5, s. 258)

Dağı yok mı benüm *hānum* baña bu cevruñ oranı
Nice bir ağladursın ben fakīr-i zār u giryānı (Şerifi: G 322/1, s. 366)

N'ola çāk-i girībān eylesem gül gibi şevkūmden
Ġam-ı 'ışkıyla nālān olduğum ol *hānum*ı gördüm (Süheyli: G 225/2, s. 279)

2.1.2.8 Cesur sevgili

2.1.2.8.1 Levend/Şehlevend/Levendane

Venediklilerin doğudan toplayıp maaşla çalıştırdıkları, İtalyanca “levantino”dan devşirilen bu kelime Osmanlı'daki bahriye sınıfına tekabül etmekteydi.¹⁰² Mertol Tulum'un sözlüğünde bu kelimenin “akıncı, ilğarcılar, çarkacılar, pīş-āhenk, pīş-üftād, gönüllü, fidāyī, lā-übālī, bī-pervā, der be-der” olarak, hem yaptıkları işe hem de karakter özelliklerine atıf yapan kelimelerle karşılandığını görüyoruz. Makalesinde bu kelimenin çağrışımlarının bir takibini yapan Leslie Peirce (2000), 16-17. yüzyıllarda levendlerin, enerjileri savaşa yönlendirildiği veya evlendirildikleri zaman olumlu atıflarla anıldıklarını; başıboş bırakıldıkları zamansa toplum için gizli bir tehlike oluşturduklarını yazar. (s. 171-172)

Bu kelime, 19. yüzyıl sözlüklerine olumlu ve olumsuz anlamlarıyla dâhil edilmiştir. Örneğin, Steingass'ın sözlüğüne göre kelimenin Farsçada “özgür,

¹⁰² Kelimenin askerî terminolojideki karşılığı için bkz. 3. Bölümün, “Levend” kısmı.

bağımsız, asker, gönüllü, maceracı, karısına düşkün, cesur” gibi olumluların yanı sıra “cahil, uyuşuk, miskin, tembel, meyhane ve genelev müdavimi, fahişe, haylaz oğlan” gibi olumsuz karşılıkları da vardır. Bu anlam farklılıklarını Türkçe sözlüklerde de takip etmek mümkündür. *Lugat-ı Naci*’de bu kelimenin Steingass’ın verdiği anlamlara paralel olarak “Tembel, kâhil, ayyaş, zendost” şeklinde karşılandığını görürüz. *Kamus-ı Türkî*’de kelimenin ilk anlamı “vaktiyle Venediklilerin maaşla kullandıkları hafif asker” olarak verilmiş olup sıfat karşılığı “cüst ü çâlâk, serî’u’l-hareke, hafif tavır ve hareketli ve yakışıklı kıyafetli”dir. Türk Dil Kurumuna göreyse günümüzde erkek ismi olarak da kullanılan bu sözcük olumlu anlamlarıyla birlikte gelmiştir: “Boylu boslu, iri yapılı, güçlü kuvvetli, yakışıklı (kimse). Kabadayı tavrılı, cesur (kimse).”

Osmanlı toplumunda bir tipoloji oluşturduğu anlaşılan levendlerin farklı kesimler için farklı düşünceler uyandırdığı anlaşılmaktadır. Kanuni’nin kanunnamelerinden bu tipin Osmanlı toplumu için tehdit de oluşturabildiğini anlıyoruz. Kanunnamenin, içki içmek, hırsızlık, gasp ve tecavüz suçlarına kesilecek para cezalarını belirten fasılda kadınların ve oğlanların bulunduğu yerlerden levendler men edilmiştir: “Ve dahi avret ve oğlan varduğu ve su alduğu yere *levend tâifesi* varmaya, men edeler. Memnû olmayanı ta’zîr edüb iki ağaca bir akçe cürm alına.” (Akgündüz, 1993a, s. 471) Başka bir yerde levendler hırsızlarla aynı kefeye konur: “Hırsuzluğu zâhir olan kimesne âhar kimesne içün şerîkimdir dese, eğer ol kimesne *müttehem* ve *levend* ise işkence edeler. Müttehem değil ise, mücerred hırsuz kavliyle işkence etmeyeler.” (Akgündüz, 1993b, s. 357)

Ankara’nın 1583-1584 yıllarını kapsayan 1 numaralı şeriye sicilinde de levendlerin yol açtığı rahatsızlıklara karşı yaptırım uygulanmasını ifade eden bir

kayıt vardır. Burada levendlerin “emred” diye tabir edilen tüysüz genç oğlanları taciz ettiklerini görüyoruz:

Mefahir-ül-kuzât v’el-hükkâm maadin-ül-fezayil v’el-keîâm Ankara şancağında vâki’ olan kadılar zide fazlıhüm tevki’-i refi’-i Hümâyûn vâsıl olıcak ma’lûm ola ki, taht-ı kazanuzda Sûhte namına bazı *levant* zuhur idüp ev basup ve yollara ve bellere inüp âyende ve revende müslümanların *emred oğulların* çeküp ve emvâl ve esbabların garet idüp dayıma fesad ve şenaat itmekten hâli olmadıkların. . . (Ongan, 1958, s. 4-5)

Âşık Çelebi, şair Mesîhi’nin (ö. 918/1512) görevden kaçmasını anlatırken onu “levend-meşreb, laubali-mezheb ve havai” olarak tanımlar: “‘Alî Paşa ki zemânında mesned-i efâzıl ve mürebbî-i kavâbil imiş, Mesîhî’yi dîvânına kâtib ve hem-dem ü muşâhib idinür ammâ levend-meşreb ü lâ’übâlî-mezheb olmağın hevâ’ılığdan eli degmez.” (Kılıç, 2010b, s. 808-809)

Yine de başına buyruk, bıçkın, erkeksi, hareketli, cesur olduğu anlaşılan bu erkek tipinin, hemcinslerinden hoşlanan Osmanlı yazarlarınca beğeniyle karşılandığı anlaşılıyor. Örneğin Evliya Çelebi, “Sitâyîş-i mahbûb-ı gulâm-ı Van” başlığıyla tanıttığı levend civanlarının “her cünbüş-i harekâtı ve refîâr u güftârları cümle merdâne âteşpâre” olduğundan bahseder. (Dağlı & Kahraman, 2001, s. 123)

16. yüzyıl şiirlerinde yine “hilal-ebru”, “meh-rû” gibi tanımlamalarla ve âşık/şairlerde yarattığı etkiyle divan edebiyatının sevgili tipolojisine dâhil olmakla birlikte levendlerin laubalilik ve serserilik (evbaş) gibi özelliklerinden de dem vurulduğunu görüyoruz:

Ne ‘âlemden elem ne ehl-i ‘âlemden melâlüm var
Ğam-ı ‘ışk ile şâdam hamdû li’llâh özge hâlüm var

N’ola mest ü harâb u vâlih ü şûrîde-hâl olsam
Ki bir aşüb-ı ‘âlem bir *levend-i lâübâlîm* var

Sipîhr-i hüsn ü behcetde hilâl-ebrû vü meh-ruhsâr
Yine bir sa’d-ı tâlî ‘ âfitâb-ı bî-zevâlüm var

Alınsa tartılup naqd-i cihān u cāna erzāndur
Terāzūdan iner bir Yūsuf-ı Mısr-ı cemālüm var

Bu ‘ālemdür *kimi Aḥmed kimi Maḥmūda māyildür*
Helākī Ḥaḳ bilür ancaḳ benüm bir *Muṣḥ Bālīm* var (Helaki: G 60, s. 100)

Sen *levend oḡlanını* ḳapup baña irgürmege
Bir kemend-i āh ile eşkümdür *evbaşum* benüm (Gelibolulu Süruri: G 291/4, s. 204)

Ne revādur giceler şem‘ ile meclis ḳurasın
Cilv‘ide yüzüne ol bir *ḳara taḳyalu levend* (Behiştî: G 79/4, s. 146)

Medhi’nin aşağıdaki beyitlerindeki “ḳābük-levend” tabiri de *Kamus-ı Tūrki*’nin yukarıda alıntılanan “cüst ü ḳālāk, serî’u’l-hareke” tanımlamalarını hatırlatmaktadır:

Şafā geldün benüm serv-i bülendüm
Efendüm sevdüğüm ḳābük-*levendüm* (Medhi: G 368/1, s. 510)

Ḳarşudan biñ nāz-ile serv-i bülendümdür gelen
‘Aḳlumu ḡāret ḳılan ḳābük-*levendümdür* gelen (Medhi: G 399/1, s. 526)

Eşk-i ter dirler aña sūy-ı sevād-ı dīdede
Bir *delüḳanlu çeri* ḳābük-*levendüm* var idi (Medhi: G 568/3, s. 613)

Şehlevend/şahlevend tabirininse sadece olumlu atıflar içerdiğini görüyoruz. *Kamus-ı Tūrki*’de bu kelimenin tanımı “irice yapılı, güzel”dir. *Kubbealtı Lugatı*’nda “boy lu pos lu, yakışıklı genç kimse, güzeller güzeli” olarak karşılanmıştır.

Tezkirelerde güzelliği sayfalarca tarif edilen Hayali için Âşık Çelebi, “Rūmili’nün suḥanārāsı, hevā-yı istignānuñ hümāsı, Ḳāf-ı ‘ālem-i itlāḳuñ ‘Anḳāsı, bī-teḳayyüdlik kūyınıñ gedāsı, *şeh-levendlik* gürühünüñ pādşāsı” ve “‘Uluvv-ı cāh-ı şuverî ve derün-ı āḡāh-ı ma‘nevîyi cem‘ itmiş bir *şeh-levend* idi” tanımlamalarını kullanır. (Kılıç, 2010c, s. 1541, 1545)

Aşağıdaki gazel alıntılarında da şehlevend olarak tabir edilen sevgililerin divan edebiyatının konusu olan güzellik unsurlarıyla vasıflandırıldıklarını görüyoruz:

Bāguñ egerçi gül gibi serv-i bülendisin
Meh-rûlaruñ *efendi* bu gün *şeh-levend*isin (Ahi: G 92/1, s. 44)

İtdi şikār göñlümi bir şüh-ı *şeh-levend*
Müjgānı tîr ü kaşı kemān tırrası kemend (Baki: G 34, s. 121)

Göñül bir rind-i ‘ālem-süz şüh-ı *şeh-levend* ister
Ki ‘aşk odına yakmağa dil ü cāndan sipend ister (Baki: G 143/1, s. 190)

Hoş āmed sözlerine yār illerüñ iy dil
Gör ol *nev-ḥaṭṭ* güzel dāyim hemān bir *rîş-ḥand* ister

İgen ḥüsn-i cihān-efrūzına yār olmasun ğarrā
Ki Bālī *lā’übālī bī-tekellüf şāh-levend* ister (Bali: G 42/4-5, s. 173)

Cān bendesi olmağa bir *şāh-levend* ister
Göñlüm kuşu konmağa bir serv-i bülend ister (Behiştî: G 133/1, s. 175)

Bugün şol lāle-ḥad gül-çehre dilber kim *efendümdür*
Külāhın başına egri giyer bir *şeh levendümdür* (Cenabi Paşa: G 77/1, s. 69)

Seni tîğ-i ğamzıyle eyler helāk
Cinānī şaķın *şeh-levendüñ* senüñ (Cinani: G 126/5, s. 528)

Ḥammāma girdi nāz ile bir sîm-ten güzel
Leb ābdār zülf muṭarrā beden güzel

Bālā bülend ü *şāh-levend* ü şaķı kemend
Ḥüb u laṭîf ü nāzük ü şîrîn-dehen güzel (Üsküplü İshak Çelebi: G 160/1-2, s. 221)

Ey Celālī başuma olmuş iken āzāde
Yiñi başdan beni kıl eyledi bir *şāh-levend* (Manastırlı Celal Bey: G 48/5, s. 305)

Ey göñül ‘ālemde dilber *şāh-levend* olmak gerek
Bir nihāl-i serv gibi ser-bülend olmak gerek (Manastırlı Celal Bey: G 335/1, s. 463)

Ol dem esîr-i cān-ile ol *şeh-levende* ben
Virdüm görince göñlümi ol dil-pesende ben (Medhi: G 426/1, s. 539)

Yüzi gül saçları sünbül şu dilber kim *efendümdür*
Külāhın başına şeb-rev geyer bir *şeh-levendümdür* (Muhibbi KYOY: G 1048/1, s. 607)

Bugün ben küştesiyem bir *sipāhî şeh-levendüñ* kim
Güzeller içre gülgün-ı ruḥın şalmışdur alaya (Nevi: G 391/3, s. 463)

Qarār itmez göñül bir lahza bende

Düşel'den ol nigār-ı *şeh-levende* (Ravzi: G 562/1, s. 361)

Lebleri mül yüzi gül kâmeti bir serv-i bülend
'Âlemi kendüye kul eyledi ol *şāhlevend* (Yahya Bey: G 54/1, s. 314)

Zevrak-ı baħr-i melāhat kaşuñ ey *şāh-ı levend*¹⁰³
Oldı fânūs-ı zer üstinde hümāyūn eskef¹⁰⁴ (Ubeydi: G 149/4, s. 113)

Dağ yakup gice bāzūsına ol *şāh-levend*
Kölina bağladı bir hūb güzel bāzū-bend (Ümidi Ahmet: G 28/1, s. 187)

'Azm-i şikār idüp yine ol şūh-ı *şeh-levend*
Virmiş kemend tırta-i pür-çine tāblar (Ümidi Ahmet: G 35/3, s. 194)

Göñül kul olmağa bir şūh u *şeh-levend* ister
Ham-ı gīsū-yı müşkāsaların boynına bend ister (Ümidi Ahmet: G 65/1, s. 225)

Şanmañ ol şūh-ı dil-ārāyı ki kākül götürür
Şeh-levendāne taķup başına sūnbül götürür (Ümidi Ahmet: G 79/1, s. 239)

Levendane tabirinin tanımını *Kamus-ı Türki*'de "cüst ü çâlāk tarzında, hiffet ve sürat-i hareketle, yakışıklı ve hafif bir revişle" olarak yapılmıştır. Âşık Çelebi'nin, İlmi-i Sani'yi (ö. 975?/1568'den önce) tanımlarken kullandığı ifadelerden, bu tabirin cesur ve korkusuz insanlar için de söz konusu olduğunu görüyoruz: "Kendü bir bülend-bālā, *levendāne* bī-bāk u bīpervā, maħbūb-ı şehrārā idi" (Kılıç, 2010b, s. 1097)

Bahari'nin (d. 898 ?/1492-93? - ö. 958/1551-52) ve Hakani'nin (ö. 1015/1606) aşağıdaki beyitlerinde şairlerin bu nitelemeye bazı atıflar yüklediğini görüyoruz. Onlara göre levendane olan kişi; şuh, nazik, rindane, nazlı ve mestane olmalıdır:

Güzel oldur ki anuñ vaşfı *levendāne* ola
Şūh ola nāzūk ola her işi rindāne ola (Bahari: G 120/1, s. 235)

Cānā nedür ol nāz ile mestāne revişler
Öldürdi bizi āh o *levendāne* revişler (Hakani: G 105/1, s. 201)

¹⁰³ Muhtemelen "şāh-levend".

¹⁰⁴ Bu kelime "üsküf" olmalıdır.

Aşağıdaki beyitlerde de levendane olarak tanımlanan kişilerin klasik divan edebiyatı güzeli vasıflarıyla övüldüğünü görüyoruz:

Nedür o tarz-ı *levendāne* ile ol reftār
Nedür o kâmet-i bālā-bülend ü garrālīk (Cinani: G 93/3, s. 510)

‘Ālemi meftūn ider tarz-ı *levendāne*ñ senūñ
Seyr iden mümkün midür olmaya dīvāneñ senūñ (Cinani: G 116/1, s. 522)

Sāki-i bāde-leb ü cūr’ a-dehānı severem
Mā’ ilem böyle *levendāne* cevānı severem (Hakani: G 390/1, s. 486)

Nedür o vaż’-ı *levendāne* tarz-ı Türkāne
Nedür o nāvek-i müjgān o hançer-i ebrū (Hakani: G 495/4, s. 591)

Dilerem kim düşüben yolına pā-māl ola dil
Severem böyle *levendāne* olıcak güzeli (Hayreti: G 549/4, s. 501)

Ol *levendāne* reviş ol tarz-ı maḳbūlūñ senūñ
Halk-ı dünyāyı ser-ā-ser eyledi kuluñ senūñ (Nevi: G 264/1, s. 387)

Ey ‘Ubeydī penbe-i dāğı degüldür görinen
Ol *levendāne* güzel başına ak gül taḳınur (Ubeydi: G 85/5, s. 80)

Cinani ve Yahya Bey’in (ö. 990/1582) aşağıdaki beyitlerinden, levendlerin kendilerine göre bir sarık bağlama tarzı olduğunu öğreniyoruz. Yahya Bey’in beytinden daha iyi anlaşıldığına göre bu levendlerin kayıtsız karakterleriyle paralel olarak, dağınık olan bir sarığa işaret etmektedir:

Getürmiş eline *destār* ucın şokmış *levendāne*
Yaraşmış ol gözi hūnīye bu tarz-ı yetīmāne (Cinani: G 211/1, s. 572)

Mest-i cām-ı ‘ışk olup *āşüfte-destār* ol yüri
Bir *levendāne* şarıklı dilber-i bī-kārı sev (Yahya Bey: G 361/2, s. 504)

Vusuli (ö. 1000/1591), aşağıdaki beytinde erkeksi ve levend tavrılı güzellere hoşlandığını belirtir:

Kız-naḳşı olan hūba meyl itmeyüp ister dil
Bir cünbişi merdāne bir tavrı *levendāne* (Vusuli: G 163/4, s. 174)

2.1.2.8.2 Merd

Merd kelimesi Mertol Tulum'un sözlüğünde "kişi, âdemî, âdemî-zâd, harîf, şahs, nefer, ferd, merdüm, yigit, tâze yigit, cüvân-merd, cüvân-baht, genc yigit" olarak; Redhouse'ın *Lexicon*'unda "1. Adam, erkek, 2. Koca, 3. Cesur, erkek adam" anlamlarıyla yer almaktadır. Bu kelimenin günümüzde anlam genişlemesine uğrayarak yiğit, cesur kimse, kahraman olarak karşılandığını görüyoruz.

Aşağıdaki beyitlerde merd mefhumunun erkekliğin ötesinde yetkinlik, güvenilirlik, kuşatıcılık; Hayali'nin beytindeyse sertlik özellikleriyle kullanıldığını görüyoruz:

N'ola ey *merd*-i sipihr artar-ise nûr [u] ferûñ
Mihr ü meh iki çerâğıdur elûnde bir erûñ (Bali: G 96/1, s. 205)

Sen bir nihâl-i tâzesin ey serv-i ser-firâz
*Merd*lik eyle sâye şalup ben hâkîrûñe (Cinani: G 230/3, s. 582)

Şöfî tarîk-i 'aşkda biz derd esîriyüz
Hûn-ı cigerle dem geçiren *merd* esîriyüz (Hayali: G 210/1, s. 161)

Aşağıdaki beyitlerde sevilen/âşık olunan kişilerin genç erkekler olduğu anlaşılıyor:

N'ola her *merd-i cüvānuñ* pâyına sürsem yüzüm
Böyle ta'lim eyleyüpdür baña üstādum benüm (Sebzi: G 531/3, s. 541)

İlâhî göreyin pîr olasın sen
Beni pîr itdi 'ışkuñ ey *civân-merd* (Zati I: G 118/6, s. 118)

2.1.2.8.3 Dilaver

Bu kelimeye Mertol Tulum'un sözlüğünde "yüreklü, gayretlü, cür'etlü, zü-dil, sâhib-dil, cerü'l-cenân, vezînü'r-re'y, asîlü'r-re'y, gönüllü, cānlü, cirâetlü, cerî, dilîr, behâdir, fidâî, savaşı eri, cenkçi, cengî, gâzî, şecâ'atlü, şecî', mübâriz, cān-âver, ser-bâz, kesîrü'l-cihâd, neberd-pîşe, neberd-âzmâ, rezm-âzmâ, çeri, savaşı, kıl, levend,

‘askerlü, seferlü, yarar yigit...” gibi karşılıklar verilmiştir. *Kamus-ı Türki*’de “yürek taşıyan, yürekli, cesur, dilîr, kahraman” olarak karşılanmış, Türk Dil Kurumunun sözlüğündeki karşılığıysa “yiğit”tir.

Bursalı Rahmi’nin (ö. 975/1567-68), aşağıdaki gazelinde “İstanbul dilaveri” tanımlaması altında somut, toplumda karşılığı olan bir sevgiliden bahsettiğini görürüz. Bu sevgili, dilaver karakteriyle uyumlu olarak cevredici, serkeş olmasının yanında afet, dilber, şuh gibi divan şiirinin sevgili tipi vasıflarını yüklenmiştir:

Ey baña *cevr idici Sitanbul dilāveri*
Nāz eyleme iñende hey *āfet* gel e beri

Gelmes[se] küsdi şanma ki bilmes oda yolın
Turma be-hey cülābi yetiş var al a beri

Var kūyına fiğān idüp ol *dil-berüñ dilā*
Tā kim işide rahm ide şāyed gele beri

Gör kim ne hāle irdi gözüm görmeyüp seni
Bir kez *efendi* gel nazar eyle hele beri

Şoḥbet yarağını yine hep hāzır eyledük
Ser-keşlik itmeyüp yine gelseñ nola beri

Ol *şūh*-ı ‘āleme içelüm çifte tolular
Sākī oturma sāğarı tıldur al a beri (Bursalı Rahmi: G 225, s. 286-287)

Şemsi Paşa’nın aşağıdaki beytinde geçen dilaver sevgiliyse keman kaşlı olması ve gamzesinin ok atması gibi klasik telakkilerin yanında sarhoş olarak nitelenmiştir. Şairin burada sarhoş tabiriyle sevgilinin gözünün mestliği gibi romantik bir ifade yakalama kaygısı olmadığını, sarhoşluğun dilaverliğe ait bir karakter özelliği gibi ifade edildiğini görüyoruz:

Rāst geldüm bir kemān-ebrü *dilāver* serḥōşa
Urdı tır-i gāmzesin döndürdi sīnem terkeşe (Şemsi Paşa: G 351/1, s. 569)

2.1.3 Erkeğe ait unsurlar

2.1.3.1 Hat

Çizgi ve yazı gibi anlamlarını dışarıda bırakıp sevgilinin güzellik unsuru vechesinden baktığımızda, hattın gençlerde ergenlikle beraber çıkmaya başlayan sakal ve bıyıklar olduğu konusunda sözlükler ittifak hâlinindedir. Bu kelime,

Meninski'nin sözlüğünde “tāze zuhūr eyleyen sakal”,

Mertol Tulum'un sözlüğünde “tüycigez, ayva tüycigazi, bıyucigaz, hāv [yumuşak tüy], gendā-mūye [yeni doğmuş bebeğin saçları], mūrçe hatt, perşehī [kanat?], zugb [zağab?: yumuşak tüyler]”,

Kamus-ı Türkî'de “Gençlerde yeni çıkmaya başlayan bıyık ve sakal”,

Kamus-ı Osmani'de “Taze zuhur etmeye başlamış olan sakal”,

Lugat-ı Naci'de “Taze yetişmiş sakal”,

Devellioğlu'nun sözlüğünde “Gençlerde yeni terleyen bıyık veya sakal”,

Kubbealtı Lugatı'nda “Gençlerde yeni beliren sakal ve bıyık” olarak karşılanmıştır.

Tezkirelerde de genç şairlerin güzelliklerinin hatları gelmeden önce ve geldikten sonra olarak iki devreye ayrıldıklarını görürüz. Örneğin Âşık Çelebi, Tabi-i Sani'den (ö. 955 veya 970/1548 veya 1562) bahsederken hattı geldikten sonra eski güzelliğinde eksilme olduğunu şu şekilde ifade eder:

İstanbul'da Emîr Buḥārî mahallesindendir. Bir zemân sipihr-i ḥüsnüñ ḥurşid-i tâbdârı olup feleküñ âftâbı kalmışdır. Hâliyâ *hatt* irişüp ol âftâb-ı burc-ı leṭâfetüñ âfetin alup tarâvetden âbı kalmış idi yâhud şem'-i ruḥsârına rûzgâr üf diyüp ancak fetil-i zülfinüñ tâbı kalmış idi. El-ân *nev-hatt* u nevres, nev-peydâ vü nev-heves şâ'irdür. (Âşık Çelebi, Meşairü's-şuara: Kılıç, 2010c, s. 1475)

Kınalızade Hasan Çelebi de Bursalı Rahmi'nin daha hattı gelmeden, güzelliğinin doruğundayken meşhur bir şair olmasını şöyle anlatır:

Nāmı Pîr Mehemmeddür. ‘Uşşāka Rahmî gālib dil-ber-i ra’nā olmagın mahlas-ı mezbûr ile hüsni bî-hem-tāsı gibi şöhre-i dünyā olmuşdur. *Henûz ruhsâr-ı rengîn ve rûy-ı nāzenîni hatt-ı siyâhdan sâde* ve serv-i ra’nā ve kâmet-i bālāsı bāğ-ı letāfet ve gülşen-i melāhatde serv-i āzāde iken şî’re kûşîş ve bu fenne hayli verziş idüp āvāze-i nām u nişānı inzimām-ı hüsn-i bî-nazîr ile ‘ālemgîr olmuş idi. (Kınalızade Hasan Çelebi, Tezkiretü’ş-şuara: Sungurhan, 2017b, s. 380)

Hat kelimesi, divan edebiyatında sayısız şiirde kullanılmış, bu kelime ekseninde birbirinden farklı hayaller oluşturulmuştur. Erkek sevgilinin güzellik unsuru olarak kullanıldığı malum olan hatla ilgili, bu kısımda sadece sevgilinin cinsiyetine açıkça atıf yapan örnekler seçilmiştir.

Zatî’nin yüz kıllarıyla ilgili neredeyse bütün terminolojiyi kullandığı gazelini, bu kısmın başında örnek olarak vermek uygun olabilir. Sevdigine aşkla bağlı olan âşık/şair, sevgili yaşlanıp bıyıklansa, sakalı da beyazlasa ondan vazgeçmeyeceğini gazel boyunca dile getirmektedir:

Lā’lûne burma *bıyık* geldi_ise nola husevā
Yegdür ol buğı burar hālvā-yi şîrinden baña

Şakalūn ağarsa daħi ben seni terk itmez
Ġāyeti bu kim diyem hālvā-yi peşmînî aña

Sebze-zāruñ ger semen-zār olsa göñlüm ğam yimez
Hürde-i şekker şanur oldukça nāzır ol yaña

Rîşūñ ağarsa şanam anı kefi deryā-yi hüsni
Lücce-i ‘ummān-ı ‘ışka şöyle oldum āşinā

‘Ārızında taze *hať* görmiş şafālar kesb ider
Şakalı ağarsun ol *haťı* siyāhuñ Zātî’yā (Zatî I: G 5, s. 5)

Aşağıdaki şiirlerde de hattın, isimleri belli olan erkek sevgililerle ilişkilendirildiğini görüyoruz:

‘Aşkuñ ile eyledūñ āşūfte aḥvālüm benüm
Oldı sevdā-yı *haťuñ* menşūr-ı a‘mālüm benüm
Māh-peykerler añılsa bu durur kālüm benüm
Husev-i mülk-i melāhatdur ‘*Ali Balı*’m benüm (Aşki: Murabba 92/I, s. 131)

Ger hüsni *haṭṭ* bilmez isem nāme-i iḳbāl
Kaṭ' it kalemüñ gibi başum tīg ile fī'l-hāl
Yaz göñlini Fazlī kuluñuñ eyleme ihmāl
Ben bendeñe raḥm eyle *Hasan Bālüm efendüm* (Kara Fazli: Musammat
20/V, s. 246)

Birisi bir pādişāh-ı mülk-i hüsni ismi *Hüseyn*
Kerbelā-yı 'ışkına cān virmek oldı baña deyn
Zikr-i nāmıdur viren bu defter ü dīvāna zeyn
'Ömrümün tūmārını tayy itdi *haṭṭ*-ı 'arızeyn (Ravzi: Muhammes 3/63, s. 124)

Haṭ-ı mūruñ ğamıyla dil dönüpdür vādī-i nemle
Süleymānum teraḥḥum kıl pūr oldı çeşm-i ter nemle (Emri: G 474/1, s. 251)

Ey sıfātuñdur sıfāt-ı zāt-ı Haḳ ismüñ *Kerīm*
H'vān-ı ḳahruñ müşrike maḥşūşdur luṭfuñ 'amīm

Vaşf-ı hüsniñdür *şehā* esmā-i hüsniñden ğaraż
Haṭṭ-ı vechüñden 'ayān Allāhü Raḥmānū'r-Raḥīm (Manastırlı Celal Bey: G
420/1-2, s. 509)

Senün ser-mest çeşmüñün ḳatı ser-ḥoşıdur cānum
Senün *haṭṭ*-ı ğubāruñuñ göñül ḥayrānıdur *Ferruḥ* (Meali: G 77/2, s. 269)

Ruḥlaruñ āl eyleyüp gül-berg-i ḥandānum *Hasan*
Haṭṭ-ı la'lüñ ğāret-i cān itdi sultānum Ḥasan (Nevi: G 351/1, s. 439-440)

Bürc-i hüsniñ āfitābı şimdi 'Amil-zādedür
Aña ser-gerdān felek rüy-i zemīn üftādedür

Öldürür bir gün beni anuñ lebi *haṭ* gösterüp
Fitneye ekşer sebep bezm-i cihānda bādedür (Zati I: G 239/1, 5, s. 239)

Görüp *haṭṭ*uñ didi çeşmüm yaşum bārānı ḥavfinden
Siyeh yağmurluğın egnine almışdur *Cemālū'd-dīn* (Zati III: G 1173/2, s.
106)

Her kim ki baḳsa āyīne-i hüsni *Aḥmede*
Yüz şevḳ ile virür şalavātı Muhammede

*Haṭṭ*uñ belürdi şanma yed-i ḳudret eyledi
Cān şafḥasında baḥş-i siyāhum müsevvedde (Zati III: G 1383/1, 5, s. 242)

O zāt-ı cevherüñ k'olmış mübārek nāmı *Pīrūze*
Ḳomışdur *haṭṭ*-ı yāḳūtı dūr ü lā' l'üzre pīrūze

Zümürürd ṭaḳuñ altında *haṭ*-ı firūze-fām ile
Mişāl olur mı billāhi o mihr-i 'ālem-efrūza (Zati III: G 1416/1, 4, s. 263)

*Yūsuf*çuğum ṭolarsa gözüm nola ḳan ile

Müjgānuñ urdı sīneme zaḥmı sinān ile

Haṭṭuñ gelince kuzucağum güdeyin seni
Ola ki koyuna koyam āḥır zemān ile (Zati III: G 1421/1, 2, s. 266)

Ṭūṭī-i sebz-i *haṭṭuñ* bir gün cemālūñ muşḥafın
Ḥıfz ider şanma güzelliük bī-nihāyetdür *Memi* (Zati III: G 1630/4, s. 401)

Boyuñ servindedür dil tıflı ger Ḥızır ırmeye *haṭṭuñ*
Helāk eyler anı bu kākül-i şu‘bān *Ḥızır Bālī*

Göñül fülkini gird-āba düşürdi ol zeḳan çāhı
Aña Ḥızır-ı *haṭṭuñ*dan irişür dermān *Ḥızır Bālī* (Zati III: G 1642/4, 6, s. 409)

İḥyā ēderdi mürdeleri dāyimā Mesīḥ
Sen öldürürsin ādemi ḥikmet ne a *Mesīḥ*

Devr-i lebinde *haṭ* görüben dēdi Ḥayretī
Ḥızır ile geldi bir araya gūyiyā Mesīḥ (Hayreti: G 100/1, 5, s. 221)

Aşağıdaki örneklerde hat; delikanlılık, oğlan, beg, efendi, mahbub gibi erkeğe
özgü adlandırmalarla birlikte kullanılmıştır:

Delükanlıluğın arturdu ‘aceb ḥikmetdür
Puḥte olup meyūñ olduḳça ziyāde sāli

Haṭṭınuñ karaları görünür oldu ‘Āşık
Ḳıyılayı gör eyü gelmedi Ḳur’ān fālī (Āşık Çelebi: G 16/4, 5, s. 89)

Şol kara baḥtum gibi *haṭṭ-ı siyāhuñ* iricek
Añasın ey pīr olası güzel *oğlan* olduḡuñ (Gelibolulu Süruri: G 257/4, s. 187)

Şol pādīşeh ki mısr-ı cemālūñ velīsidür
Begler içinde ḳulı olup sevmelisidür

Dilberde ān didükleri ben bildüğüm bu kim
Ḳaşuñ ḳarası ala gözüñ sürmelisidür

Reyhān *haṭı* gubārını nesh itdi kāküli
Haṭṭuñ muḥaḳḳaḳ oldu ki ḥūbı celīsidür

Ṭağ ādemi durur diyü Ferhāda ṭa‘n ider
Mecnūnı gör şunuñ gibi yaban delisidür

Baḳmaz Helākī ḥūr daḥi olsa Leylīye
Mecnūn gibi degüldür ol *oğlan delisidür* (Helaki: G 48, s. 88)

‘Āşıkları *haṭṭuñ* gelicek sürme ḳapuñdan

‘Azl etme *begüm* bendeleri hāşıl içinde (Hayali: G 519/2, s. 270)

‘Aceb mi hāşiye yazsa ğubārī *haṭṭ* ile *haṭṭuñ*
Begüm mecmū‘a-i hüsñüñ kitāb-ı pür-ma‘ānīdür (Hayreti: G 111/4, s. 229)

Haṭṭ-ı la‘lünden ‘aceb-midür dehānuñ olsa fāş
Gizlū sırrı eyleyicidür *begüm* izhār *haṭ* (Vusuli: G 91/2, s. 119)

Ġam-ı *haṭṭ*-ı ğubāruñ yiyen aldı leblerüñ hazzın
Begüm hayrān olan artuḫ ider hālvā-yı terden hāz (Vusuli: G 92/2, s. 120)

Lebleründe görinen *haṭ* nüşha-i cāndur *şehā*
Haṭṭ-ı yāḳūt ile bāl ü cān-ı ḳur‘āndur *şehā* (Hayreti: G 77/1, s. 206)¹⁰⁵

‘Ārızuñda görüben *haṭṭuñ*ı dil dēdi *şehā*
Görmedüm böyle güzel yazılı bir hūb keteb (Hayreti: G 83/3, s. 210)

Ḳaldurup Hindüñ sipāhın yüridi *haṭṭuñ* *şehā*
Ḳekmek için Rūma leşker kākül-i müşkīn-i dōst (Helaki: G 14/6, s. 54)

Ḳānūn-ı hüsne ğālib olur şer‘-ile *haṭuñ*
Hüccet ḳavī olunca *efendi* berāta ne (Livayi: G 402/3, s. 436)

Geldi *haṭuñ* dürdi hüsñüñle hayātum defterin
Hayflar olsun *efendüm* baña yazuḳlar saña (Manastırlı Celal Bey: G 6/4, s. 282)

Efendi fitne-i āḫir-zamān imiş *haṭṭuñ*
Beni ne fitneye uğratdı gör zamāne yine (Aşki: G 433/4, s. 370)

Münkesif eyledi *haṭṭuñ* günümüz şām oldu
Ay *efendi* gel e şimden girü aḫşām oldu (Zati III: G 1760/1, s. 481)

Nihānī sehv ile didi *haṭuñ*a müşk-i Hıtā
Benüm *efendicigüm* ḳul ḫaṭāsuz olmaz imiş (Nihani: G 72/5, s. 132)

O çihre kırmızı ğarrā çuḳa geyer *maḥbūb*
Olubdurur aña *haṭṭuñ* ḳarınca ayağı ḫav (Zati III: G 1232/3, s. 145)

Yetişdi *Husrevā* Şeb-dīz-i *haṭṭuñ*
Ḳopardı hüsñ meydānında tozı (Zati III: G 1687/3, s. 437)

¹⁰⁵ Bu gazelin tamamı için bkz. bu bölümün “Şah” kısmı.

2.1.3.1.1 Nev-hîz/Nev-hat

Sevgilide hattın çıkmaya başlaması, hayatında büyük bir dönüm noktasına işaret eder. Yalın yüzlü, genç erkeklerden hoşlandığını açıkça belirten birçok Osmanlı erkeği için sevgilinin buluğa ermesi; eski güzelliğini kaybetmesi, zamanının geçmesi, gözden düşmesi demektir. Bazı kişilere göreyse yeni çıkmaya başlayan ve henüz sakal mahiyeti kazanıp sertleşmemiş olan kıllar, sevgilinin güzelliğine güzellik katar. Her iki durum da göz önüne alındığında yeni çıkmaya başlayan sakalın, önemli bir konu teşkil edip bu durumu ifade eden kelimelerin, şiirlerde çokça yer bulunduğunu görürüz. Bunlar “hatt-ı nev, hatt-ı nev-hîz, nev-hat, hatt-ı nevin” gibi tabirlerdir. Bunların kelime anlamlarına baktığımızda *Lugat-ı Naci*’de hatt-ı nev, hatt-ı nev-hîz’in “Henüz görünmeye başlamış olan sakal”, nev-hat’ın: “sakalı henüz görünmeye başlamış olan”; Devellioğlu’nun sözlüğünde hatt-ı nev, hatt-ı nev-hîz, hatt-ı nevin’in: “yeni yeni terlemeye başlamış olan sakal” olarak karşılandığını görürüz.

Tezkirelerden örnek vermek gerekirse bu ifadelerin bazen şairler için, bazen de şairlerin hoşlandığı sevgili tipleri için kullanıldığını görüyoruz. Örneğin Âşık Çelebi, *Kandi-i Müverrih* (ö. 962/1555) için “Merhûm Burusalıdur. Kendiden istimâ’ itdüğüm üzre Burusa’da bir *cevân-ı nev-hîz* ve *ķannâd-ı şeker-rîz* imiş” der. (Kılıç, 2010c, s. 1329)

Latîfî de tezkiresinde Helakî-i Rûmî’nin (ö. ?) maḥbubun sakalı yeni çıkmaya başlamış olanından hoşlandığını şu şekilde dile getirir:

Rumilinde Töbrîcâ vilâyetinden dervîş-meşreb ve mevâlî-mezheb bir şahş-ı ‘âşık-pîşe ve maḥbûb-perest ü maḥabbet-endîşe kimesne idi. Ölür dirilür bir gürz-i dırâzı bulurdı ve dilbersüz olmaz etsüz etmeksüz olurdu ve *maḥbûbuñ nev-hatt* u bâlâbülendin ve serv-ķâmet ü şâh-levendin severdi. (Latîfî, Tezkiretü’ş-şuara: Canım, 2018, s. 559)

Aşağıdaki örneklerde yeni çıkan hattın, sevgiliye güzellik kattığından dolayı şairlerin onu övdüğünü görürüz:

La 'l-i lebiyle ş'ol *haṭ-ı nev-hîz-i* dil-rübā
Gūyā kirās-ı āl ile yeni hışārdur (Aşki: G 97/2, s. 200)

Haṭ-ı nev-hîzüm ile didi ne dirsın ruḥuma
Didüm ol rû da güzel *haṭṭ-ı* semen-bû da güzel

Şahn-ı *hammāmda* dün gördüm o nāzûk-bedeni
Sîne de mûdan eşer yok daḥı pehlû da güzel

Eyledüm diḳḳat ile mûy-miyânına nazar
Cümleten bî-bedel ü sâ'id ü bāzû da güzel (Baki: G 313/2, 4-5, s. 293-294)

Haṭ-ı nev-hîzün gibi Sebzi'ye şaldı fitneler
Zülfün ile ideli ol çeşm-i fettān iḥtilāt (Sebzi: G 334/5, s. 434)

Ser-efrāz ol benüm servüm lebündür gönceden nāzûk
Görenler *haṭṭ-ı nev-hîzün* didiler kim çemenden yeg (Cenabi Paşa: G 175/2, s. 135)

Gözlerün nergis yüzün gül *haṭṭ-ı nev-hîzün* çemen
Gülşen-i hüsnün temāşāsın kılanlar oldu şen (Cenabi Paşa: G 242/1, s. 184)

Haṭ-ı nev-hîzine meylüm görüp ḥandān olur ḥayfā
Baña her vech ile maḳşûdı yārūn rîş-ḥand itmek (Hakani: G 312/4, s. 408)

Sebzi'nin (ö. 1520-1566) şu beyitlerinde yeni çıkan hatlar âşık/şaire hüzn verir ve onların tıraş edilmesi telkin edilir:

Ḥaddün üzre *haṭṭ-ı nev-hîzün* ziyāde olmada
Tutmasun mı gönlümün āyinesin gerd-i melāl (Sebzi: G 465/4, s. 506)

Şafḥa-i ḥaddünden eyle *haṭṭ-ı nev-hîzün* terāş
Gönlümün āyinesine ḳonmasun gerd-i fütür (Sebzi: G 161/4, s. 338)

Nev-hîzle eş anlamlı olan nev-hat ifadesinin kullanıldığı aşağıdaki beyitlerde sevgilinin bu özelliğinin bir güzellik unsuru olarak kabul edilerek olumlandığını ve övüldüğünü görüyoruz:

Ya ḥod bir *nev-haṭ* a'lā dil-rübādur
İki mışrā' olupdur aña ebrū (Baki: G 398/9, s. 346)

Hoş āmed sözlerine yār illerüñ iy dil
Gör ol *nev-haṭṭ* güzel dāyim hemān bir *rīṣ-hand* ister

İgen ḥüsn-i cihān-efrūzına yār olmasun ġarrā
Ki Bālī lā'übālī bī-tekellūf *ṣāh-levend* ister (Bali: G 42/4-5, s. 173)

Ḥüsnüñe *nev-haṭ* lebüñ kim şekl-i *ṣār ebrū* virür
'Āşıkı öldürmege ḥalvā ile dārū virür (Behiştî: G 84/1, s. 149)

Şaldı miyāne şofra ki bir 'işret eylese
Nev-haṭ şanemler ile budur kühende şem' (Behiştî: G 238/3, s. 236)

Haṭṭ-ı nev görmek ile dil-berinüñ terkin uran
Beñzer ol kāfire kim münkir ola Qur'āna (Behiştî: G 441/3, s. 351)

Eger Hızır içdügi Āb-ı Hayāt'ın ma'nisin şorsañ
Leb-i *nev-haṭṭ*ınun tefsiri durur ol rivāyetde (Behiştî: G 478/3, s. 372)

Nev-haṭ olmayanlara yazılmasun ser-nāmeler
Sāde-i sultāniye lāzım degül taḥrīrler (Emri: G 86/4, s. 55)

Şi'rüm ki anda vaşf-ı ruḥ-ı dil-rübāsı var
Beñzer şu yār-ı *nev-haṭa* rengin edāsı var (Emri: G 190/1, s. 107)

Nigāruñ çünkü *nev-haṭ*dur bürüdet eylemez çendān
Hevā-yı nev-bahār ile yine ey dil ḥuzūruñ var (Gelibolulu Süruri: G 175/2, s. 141)

Tāze *nev-haṭ*lar ile eglenürüz Hākānī
Devr-i nev-rūzuñ olur seyr-i çemenzārı lezīz (Hakani: G 62/5, s. 158)

Dün bir *haṭ-ı nev-resteye* meftūn olayazdum
Leylā-yı ser-i zülfine Mecnūn olayazdum (Hakani: G 362/1, s. 458)

Budur reşād olduğum ol gül-ruḥı *nev-haṭ* görüp
Sebzenüñ merğüb olur her faşl içinde tāzesi (Lamii: G 486/3, s. 331)

Vefāsuz sāde-rūlardan hayır gelmezmiş 'uşşāka
Cefā ehli güzelden *nev-haṭ-ı* ehl-i vefā yegdür (Livayi: G 151/2, s. 268)

Şemsi'yā *nev-haṭ*lara eyle ziyāde mihrüñi
Meskenet ehli olur gelse ruḥ-ı cānāna ḥaṭṭ (Şemsi Paşa: G 165/5, s. 383)

Zenaḥdānuñda gelmiş *tāze haṭṭ* iy gözleri āhū
Dem-ā-dem gösterürler nāfe-i Tātārlar şeklin (Şemsi Paşa: G 294/2, s. 512)

Dīvānuñ oldı Zātī bir dil-rübā-yı *nev-haṭ*
Şā'irleri zamānuñ andan ider *tırāşı* (Zati III: G 1756/5, s. 479)

Nev-haṭ lebüñde konmuş ḥālūñ *şehā* 'acebdür

Rûm’a teveccüh itmiş ser-leşker-i ‘Arabdur (Behiştî: G 105/1, s. 160)

Aşağıdaki beyitlerde nev-hat desteklenmemiş, bu giderildiği zaman sevgilinin güzelleşeceği düşünülmüştür:

La ‘l-i lebin gören kişi *nev-hafları* n’ider
Şâfî şarâb var iken esrâra kim bakar (Behiştî: G 166/3, s. 194)

‘Ârız-ı *nev-haflarını* gördüm *tirâş* itmiş yine
Hamdülillâh âftâb-ı ‘âlem olmuş mehveşüm (Behiştî: G 329/2, s. 287)

Nev-hafl olma yanlara yazılmasun ser-nâmeler
Sâde-i sulţân-ile lâzım degül tahtîrler (Livayî: G 84/6, s. 223)

Tutmuş kitâb-ı hüsni *hafl-ı nev* ol *şehûn*
Ey Ravzî bende defter-i ‘ömri dürem gibi (Ravzî: G 632/5, s. 390)

Behiştî’nin aşağıdaki beytinde aşk maceralarından yorulmuş, sevgilinin sakallısından da sakalsızından da sıkılmış bir âşık söz konusu olmalıdır:

Ne *ruh-ı sâde* Behiştî ne *hafl-ı nev* aňalum
Defteri oda urup ağ u karadan geçelüm (Behiştî: G 318/5, s. 281)

2.1.3.1.2 Müzellef

Müzellef kelimesinin de nev-hat’la aynı anlamda olup sakalı yeni çıkmaya başlayan kişiler için kullanıldığını görüyoruz. Bu kelimeyi *Lugat-ı Naci* “nev-hat, sakalı yeni çıkmaya başlayan”, *Kamus-ı Osmanî*: “nev-hat, henüz sakal başı çıkmaya başlamış olan” şeklinde karşılamıştır.

Hakani’nin (ö. 1015/1606) aşağıdaki beyitlerinde de nev-hat ve müzellef kelimelerinin eş anlamlı olarak kullanıldığını görürüz:

Müzellef nâzenînüñ haddi yok Hâkâniyâ ammâ
Hüner bir böyle *nev-hafl* dil-ber-i mümtâz bulmağdur (Hakani: G 95/7, s. 191)

Kulı kurbân ider Hâkânî *nev-haflar müzellefler*
Bu gün gülzâr-ı hüsne bir cevân-ı sâde-rû geldi (Hakani: G 591/7, s. 687)

Aşağıdaki beyitlerde de “müzellef” olarak tabir edilen sevgililerin bu özelliklerinin övüldüğünü görürüz:

Bir *müzellef* serv-*qadd* gibi Bahārī her gice
Sīnesine ol *qası* yayın o*qın* yek yek *şarar* (Bahari: G 33/5, s. 147)

Şu *müzellef* kim ola didüm işitdi didi yār
Melek-i sīm-ten ü gül-ru*h*-ı müşgīn-bālem (Emri: G 330/4, s. 178)

Müzellef tek güzeller şūreti ‘aksiyle bu eşküm
Deñiz mālikleri oynar hemāna Şun ‘i deryādur (Gelibolulu Suni: G 53/5, s. 64)

‘Acabā devr-i hūsn devri midür Hā^hqānī
Şimdi her *ha^h*tı gülün böyle *müzellef* mi olur (Hakani: G 123/7, s. 219)

Müzellef bir cevān-ı meh-cebīne mübtelāyem ben
Bükübdür *qaddüm* ol *ha^h*t-ı dü-tā pīr-i dü-tāyem ben (Hakani: G 487/1, s. 583)

Ey kemān-ebrū nice cān virmesün ‘āşıklarūñ
Bir *müzellef* serv-*qad* ma^hbūbdur tīrūñ senūñ (Revani: G 206/4, s. 296)

2.1.3.1.3 Sakal

Hatla eş anlamlı olan sakal kelimesinin bazı beyitlerde de hatla birlikte, aynı anlamda kullanıldığını görüyoruz:

*Ha^h*tdur dime gül çevresini tıtdı benefşe
Sen anı tırāş it ki hemān adı şa^hqaldur(Revani: G 97/4, s. 232)

Beñüñde mūy görüp anı *ha^h*t şanup cānā
Getürdi berg-i *qaranfūl sa^hkal* tarağı aña (Emri: G 29/1, s. 27)

Şa^hkalı bitdi dinilür bir gün
Hīç o *ha^h*t-ı gubār bitmeye mi (Gelibolulu Suni: G 203/2, s. 120)

Şūfī *qomaz tırāşa ha^hatın* çün Sürūriyā
Tel tel nice *şa^hkalın* anuñ şāne yolmaya (Gelibolulu Süruri: G 412/5, s. 266)

Sevgilinin hattının gelmesiyle gözden düşmesini anlatan aşağıdaki beyitteki deyimde geçen sakal kelimesiyle de hat, aynı düzlemde kullanılmıştır:

Cān virürdük şanemā yoluña baş oynamağa

Çün-ki irişdi *hañuñ* bitdi oyınuñ *sağah*¹⁰⁶ (Meali: G 103/3, s. 295)

Yahya Bey'in "Oñmasun bitmesün ey dilber-i ra'nā *şağaluñ*" mütekerrir mısralı murabbaında sevgilinin sakalı çıkması sonucu güzelliğine gölge düşmesi anlatılmaktadır. Sakalın bu şiirde güzellik ülkesini işgal eden kara düşman, yüze kir getiren bir unsur, kara haber gibi sert benzetmelerle sevgiliyi güzellikten uzaklaştırması ele alınmıştır:

İñledüp ağladur oldı seni cānā *şağaluñ*
Ufacuğ şancı olupdur saña gūyā *şağaluñ*
Eyledi sen güzeli halka temāşā *şağaluñ*
Oñmasun bitmesün ey dilber-i ra'nā *şağaluñ*

Hüsnüñ ilin kara düşman gibi pāmāl itdi
Yüzüñe kir getürüp kāmetini dāl itdi
Bir avuç kıl ile bir dezgehi baññāl itdi
Oñmasun bitmesün ey dilber-i ra'nā *şağaluñ*

Qanı ol dem ki binüp nāz atına niçe zamān
Çignedürdüñ yūriyüp ehl-i niyāzı her ān
Eyledi torbadağı şūretüñi halka 'ayān
Oñmasun bitmesün ey dilber-i ra'nā *şağaluñ*

Şehr-i hüsnüñde zuhūr ideli bu kara haber
Bağmaz oldı yüzüñe hasret olan ehl-i nazar
Halk arasında *şağaluña* gülüp dirse saña¹⁰⁷
Oñmasun bitmesün ey dilber-i ra'nā *şağaluñ*

İ'timād eyleme Yahyāya yalandur şanemā
Gele diyü *şağaluñ* el açup eylerdi du'ā
Halk arasında *şağaluña* gülüp dirse saña
Oñmasun bitmesün ey dilber-i ra'nā *şağaluñ* (Yahya Bey: Murabba 40, s. 214-215)

Livayî'nin aşağıdaki beyitlerinde sakalı çıkmadan önce âşık/şair için ulaşılmaz olan sevgililerin ancak sakalları çıkıp rağbetten düştükten sonra âşıkların onlara karşı şansının oluşmaya başladığını görüyoruz:

Bir gün ola ki Livāyî'den utanup ölesin

¹⁰⁶ Oyunun sakalı bitmek: Bitmiş olayları anlatmak için, genellikle Karagöz oyunlarının sonunda kullanılan deyim.

¹⁰⁷ Aşağıdaki kıtaya ait bu dize, yanlışlıkla tekrardan yazılmıştır.

Şakaluñ gele ẖazān iriſe ẖüsnüñ bāğına (Livayi: G 392/7, s. 429)

Mihr ü vefāsına bularuñ ‘āſıķ iremez
Bārī ecel gibi eriſe-y-di ſakalları (Livayi: G 457/4, s. 473)

Der-āğuş olanuñ biñdür ſafası
Ḵoçulmayanlaruñ bir pul bahāsı

Şular kim ne yedürürdi ne yerdi
Şakalı bitdi geldi iſtihāsı (Livayi: G 459/1-2, s. 474)

Muidi’nin (ö. 994/1585-86) aſağıdaki beytinde sakallı değıl de yüzü lale gibi pürüzsüz olan sevgilinin yeğlendiğı belirtiliyor:

‘Ālem cināna beñzedi yir yok ſakalluya
Bezm içre lāle-ruħlar ile gülis̱tān gerek (Muidi: G 226/2, s. 225)

2.1.3.1.4 Rîſ

Yine “sakal, lıhyet” (Tulum, 2011) demek olan rîſ kelimesinin de bazı beyitlerde – genelde güzelliğı zayıflatan bir unsur olarak– kullanıldığını görüyoruz. Örneğın, Hayreti’nin aſağıdaki beytinde “na-pak” olarak nitelenen sakal, sevgiliyi

“murdar”lığa kadar götüren bir unsurdur:

Ğonce açılmış gül iken ẖār olursın ‘ākıbet
Rîſ-i nā-pāküñ gelür murdār olursın ‘ākıbet (Hayreti: G 94/1, s. 217)

Aſağıdaki beyitte de sakalın, dilberin yanağına yakıſmadığının belirtildiğini görüyoruz. Sevgililer, tıraş olup yüzü açılınca âlem de güzelleſmektedir:

H̱üb olur ‘ālem tırāſ olduķça kāfir zümresi
Ey Yetīm el-Ĥaķ yaraſmaz ‘arız-ı dil-berde rîſ (Yetim: G 75/5, s. 340)

Dükakinzade Ahmed Bey’in aſağıdaki beytinde sevgiliyle istiareli kullanılan gül-gonca, âſığın inlemesini iſitince sakal altından gülmeğtedir. Burada mecazen kullanılan bu ifade, gerçeklik düzleminde sakalı olan bir sevgiliye de iſaret ediyor olabilir:

İşidüp nâleni mestâne Ahmed
Gülüp gül-gonca geldi *rîş-ğande* (Dükakinzade Ahmed Bey: G 235/7, s. 329)

2.1.3.1.5 Bıyık

Hayali'nin aşağıdaki beytinde dudak üstünde çıkan kaştan sevgilinin bıyığı

kastediliyor olmalıdır:

Mâ'il oldum bir *lebi üstinde kaşı* gelmişe
'Âşık oldum bir güzel taze *tırâşı* gelmişe (Hayali: G 494/1, s. 261)

Muhibbi'nin aşağıdaki beytinde de dudak üstünde görünen kıldan kasıt, bıyık olmalıdır:

Yir yirin cānā *lebüñ üzre görinen mû* mıdur
Yohsa yañlış añladum ol sāye-i ebrû mıdur (Muhibbi: G 607/1, s. 211)

2.1.3.1.6 Kazıtmak

Hat, divan şiirinde olumlu ve olumsuz olmak üzere iki anlamın birden yüklendiği bir unsur olmuştur. Bazı durumlarda hattın gelmesi, sevgilinin güzelliğine hâlel getirir; bazı durumlardaysa hat, sevgiliyi daha da güzelleştirir. Şiirlerde bu durumların şairin güzellik tercihinine veya söz konusu edilen sevgiliye göre değişiklik gösterdiğini görürüz. Buna göre şairler sevgililere sakallarını kazıtması veya bırakması konusunda telkinler vermiş, tercihlerini belirtmişlerdir. Aşağıdaki örneklerde hat kelimesinin kazıtmak fiiliyle bir arada kullanıldığını, sevgililere tıraş olunmasının telkin edildiğini görüyoruz:

Kazıt bu *hatt-ı* ğubârı yüzünden ey meh-rû
Ki cān āyînesinde ğubârı n'eyleyelüm (Aşki: G 290/2, s. 297)

Ahmed'ün katline *hattuñ* hat yazar tezvîr idüp

Luṭf idüp cānā *ḳazıt*ğıl ol *ḥaṭun* tezvīrini (Dükakinzade Ahmed Bey: G 276/7, s. 375)

Ḳazıt ḥaṭuñı zülf yiter çün belā baña
Bir yañaden bu daḥi gelür bir belā olur (Muhibbi: G 569/2, s. 200)

Ḳazıt ḥaṭuñla zülfüñi yağı gibi gelür
Ḥüsnuñ ilini urmağa imāne ḳasd ider (Muhibbi: G 591/3, s. 207)

Ḳoma *ḳazıt ḥaṭuñı* gün yüzi münevver ola
Şaçuñı çöz ki dimāğ-ı cihān mu‘aṭṭar ola (Sehi Bey: G 255/1, s. 303)

Aşağıdaki beyitlerde de hattını kazıtan sevgililer söz konusudur. Bu, genel olarak güzelliklerini ortaya çıkaran bir hareket olmuştur:

Ḳazıtdı ḥaṭtı ḥüsnuñ ānı çıkdı
Velī anı anuñ yalanı çıkdı (Gelibolulu Süruri: G 487/1, s. 305)

Kesdi saçını guşsamı dilden kem eyledi
Müşgīn *ḥaṭın ḳazıtdı* beni bī-ğam eyledi (Sehi Bey: G 288/1, s. 320)

Zülfın çözüp *ḳazıtdı ḥaṭını* Sehī nigār
Miski ayağa şaldı idüp ‘anberi kesād (Sehi Bey: G 33/5, s. 172)

Luṭf-ı ruḥsārı olur *ḥaṭtın ḳazıtduḳça*‘āşikār
Milk-i ḥüsni ḍarb-ı tīg ile açar ol *şehsüvār* (Kemal Paşazade: G 97/1, s. 164)

Āzādelik risālesidür ehl-i ‘ışḳa *ḥaṭ*
Ḳazıduñ ēy nigār yazıldı meger ğalaṭ (Hayreti: G 235/1, s. 304)

Şāne urduñ zülfüne *ḥaṭtuñ ḳazıduñ* tīg ile
Anı Şāma şāh u bunı Mışra sulṭān eyledüñ (Lamii: G 268/4, s. 270)

Lamii’nin aşağıdaki beyitlerinde usturayla tıraş olan güzeller söz konusudur:

Gelmedin *ḥaṭtuñ* ider *usturaya* meyl ‘aceb
Güvleyüp oda atar cānını o nāreste *begüm* (Lamii: G 315/5, s. 283)

Tābnāk itse o māhuñ tañ mı ḥaddın *ustura*
Mıhr-i devlet toğdı şeh devrānıdur Rūm üstine (Lamii: G 431/4, s. 316)

Aşağıdaki beyitlerde ise hatlarını kazıtmamak konusunda sevgililere telkin verildiğini görmekteyiz:

Bir güzel sevmişem *tırāşı* güzel

Haft u hâli vü gözi kaşı güzel

Haftuñı ko yüzünde *kazıtma*

Kim kitâbı ider havâşî güzel (Sehi Bey: G 152/1, 6, s. 243)

Kazıtma ‘arızuñ *haftın* kerem kıl

Be-hey zâlim yerinde şu mı çıkdı (Meali: G 79/2, s. 271)

Teshîr kılup etmek için *haft-ı* ‘izâruñ

Kazıtma ko vefk üzre yazılmış raşam olsun (Remzi: G 154/6, s. 282)

Amri ve Muhibbi’nin aşağıdaki beyitlerinde tıraş olup olmama konusunda irade sergileyen sevgililer konu edilmiştir:

‘Arızı *haftın* *kazıtmaz* nâz ider ol cevri çok

Gör ne yüzden ‘arz ider bu ‘Amrî-i miskîne kîn (Amri: G 82/6, s. 118)

Haftı geldi dilberüñ kosun gerekse *kazısın*

Men‘ olunmaz ser-nüvişt olmuş başında yazısın (Muhibbi: G 2109/1, s. 623)

Aşağıdaki beyitte saçını kazıtma tasavvuru olan bir sevgili söz konusudur:

Qadduña beñzer elif didüm o zülfi lāma

Nâz-ile didi ki bi-llâhi *kazı* gitsün anı (Meali: G 106/5, s. 298)

2.1.3.1.7 Tıraş

Hat kazıtmakla eş anlamlı bir ifade olarak hattı tıraş etmek de şiiirlerde hatırı sayılır oranda kullanılmıştır. Âşık/şairlerin sevgililere yine tıraş olmak ve hat bırakmak yönünde iki türlü telkin verdiklerini görürüz. Aşağıdaki beyitlerde hattın tıraş edildiğinde güzelliğin artacağı düşünüldüğünden tıraş telkin edilmiştir:

Dildāra diñ ki *haft-ı ruḥını tırāş* ide

Nāgeh beyāza çıkmaya kıla müsevvede (Üsküplü İshak Çelebi: G 273/1, s. 296)

Derc idüp la‘lūñ ki yazdı dürc-i yâkūt üzre *haft*

Başladı yine *tırāşa* bildi itdügün ğalaṭ (Helaki: G 74/1, s. 114)

Dīn yüzüñden olalı *haftuñ tırāş*

Leşker-i İslām-ile açıldı üc (Livayi: G 64/5, s. 209)

Haṭ yaraşmaz ‘arızuñda gel anı eyle *tırāş*
Hıç revā mı gerd kōna āyīne-i pāk üstine (Muhibbi KYOY: G 3001/4, s. 1497)

Çün ḥaṭādur ḥüsnüñ evrākında *ḥaṭṭuñ* iy şanem
Gel *tırāş it* anı muşḥafda ḥaṭā olmak neden (Muidi: G 330/5, s. 305)

Gelmesün yüze *terāş eyle ḥaṭ-ı ruḥsāruñ*
Didi Kur’ān’da Ḥudā ve ‘*ctenibū kavle ’z-zūr* (Ravzi: G 252/2, s. 235)

Pādişehsin *ḥaṭṭ-ı ’anberbāruñı eyle tırāş*
Bir қарınca dil uzatmasun Süleymānum saña (Revani: G 2/2, s. 175)

Қamerdür ‘arızuñ devr-i қamerde fitnedür *ḥaṭṭuñ*
Tırāş it koma olsun fitne-i devr-i қamer peydā (Sehabi: G 8/4, s. 26)

‘Ömrüñ içre göñlüñe dirseñ ki қonmaya gubār
Ḥaṭṭ-ı miskīnūñ tırāş it zülf-i ‘anber-bārı қо (Sehi Bey: G 197/4, s. 269)

Tırāş it ‘asker-i *ḥaṭṭuñ* ruḥuñdan kākülün tursun
Қırılса gām degül leşker hemān serdār sağ olsun (Şemsi Paşa: G 271/3, s. 489)

‘Ömr uzunluğı baña kākül-i āşüfte yeter
Ölümümdür *ḥaṭuñı* görmeyeyin eyle *tırāş*

Қocılur *tāze tırāşı gelicek dilberler*
Bu meşeldür ki buğından bilinür yinecek aş (Yahya Bey: G 189/6, 7, s. 400)

Aşağıdaki gazel ve beyitlerde de anlam, sevgilinin sakal tıraşı olduğu takdirde veya olduktan sonra güzelliğinin artacağı/arttığı şeklinde oluşturulmuştur:

Dellāke her kaçan gelüp ol meh tırāş olur
Ol urduğınca başına baғrumda baş olur

Her bir hırāş kim ola başında dilberüñ
Başlar ki baғrum üzre durur pür-hırāş olur

Ḥaṭṭı ḥaṭādur anı *tırāş* itse vechi var
Ḥaṭ kim ḥaṭā ile ola ekşer tırāş olur

Bünyādı ḥüsnüñüñ şanemā bir қıl üzredür
Ḥaṭṭuñ gider ki ḥüsnüñüñ esrārı fāş olur

Āhen olaydı göñlüñe āhum iderdi kār
Bildüm güzellerüñ şanemā baғrı taş olur

Vaşfı ayak da yatdise dünyāda ğam degül
K'erbāb-ı 'ışkā 'ālem-i 'uqbāda baş olur

Ey h'vāce Çīn metā'ını ko kim bu Rūmdur
Bunda mey adlu hāş firengī kumāş olur (Vasfī: G 11, s. 69)

Haṭṭını dil-ber tırāş itdükçe olur pādīşāh
Hüblük mülkini ḍarb-ı tīg ile eyler nigāh (Revani: G 387/1, s. 404)

Haṭṭı var diyü Revānī koma gönllünde ğubār
Sen terāş irtesi bir kerre gör ol māhveşi (Revani: G 435/6, s. 432)

Haṭṭ-ı lebin Vuşulī tırāş eyledükçe yār
Yākūt hātem üzre şanasın kazar haṭ (Vusuli: G 90/5, s. 118)

Tozlar kıparur haṭṭı tırāş irtesi sende
Dīvār-ı maḥabbetden uçur günde birer taş (Zaifī: G 140/7, s. 124)

Bu yañlışdur diyü haṭṭın tırāş itmişdür ol āfet
Yine āh itdürüp 'āşıklara tozlar kıparmışdur (Zatī I: G 278/4, s. 274)

Yansa par par o meh olup haṭ-ı fir'avnı tırāş
Gün gibi Āteş-i Mūsānuñ ider sırrını fāş (Zatī II: G 578/1, s. 82)

Ol Muḥammed-hū vü Yūsuf-çihre vü 'İsī-nefes
Nār-ı Mūsā-veş yine par par yanar olmuş tırāş (Zatī II: G 590/4, s. 94)

Nār-ı Mūsī-veş o meh par par yanar olmuş tırāş
İstemez toz kınduĝın āyīne-i pāk üstine (Zatī III: G 1311/5, s. 196)

Sevmişem sünbülü sırma gibi bir sīm-keşi
Yiridür çarḥ idinürse eger ay u güneşi

Nār-ı Mūsā gibi par par yanar ey Zātī yine
Biz tırāş irtesi seyr eyledük ol māh-veşi (Zatī III: G 1564/1, 7, s. 361-362)

Yine haṭṭını tırāş ittürüp ol şāh didi
Ne içün milket-i Rūm üstine kāfer yürüsün (Zatī III: G 1099/4, s. 60)

Haṭṭı tırāş olınsa 'izārı laṭīf olur
İmān Behiştī tāzelenür küfr-i tamsdan¹⁰⁸ (Behiştī: G 409/5, s. 333)

Geldükçe haṭı tırāş itse ruḥından
Kāĝıd kızınur aña tıķınsaydı mürrekkeb (Cinani: G 14/3, s. 470)

Jengār-ı haṭṭuñı yine maḥv eylemiş tırāş
Mir'āt-ı haddüñüñ hele ğāyet cilāsı var (Cinani: G 33/2, s. 480)

¹⁰⁸ Salikte beşerî sıfatlardan iz ve belirti kalmaması.

Āteşin ruhların açdı çü *haṭın itdi tırāş*
Eyledi āteş-i pinhānumı ḥalkā yine fāş (Gelibolulu Süruri: G 209/1, s. 105)

Bu nazm-ı pāki ta‘ayyüb¹⁰⁹ eylemeñ dirsem ter işide
Başumdan gitdi ‘aqlum geldi ol şūḥuñ *tırāşi* de¹¹⁰ (Hakani: G 549/1, s. 645)

Yāruñ kaçan ki *haṭṭ-ı ġubārı tırāş olur*
Esrār-ı ‘ışk şūret-i ḥüsniñde fāş olur (Üsküplü İshak Çelebi: G 44/1, s. 143)

Zann itme ketm ola *haṭ-ı ḥüsniñ terāş* ile
Şāyi‘ olur ne var ola ḳara ḥaber gibi (Manastırlı Celal Bey: G 628/2, s. 620)

Gelibolulu Suni’nin tıraş redifli aşağıdaki gazelinde sevgiliye hem hattın hem de tıraş olmanın yakıştığı söylenir:

Ol meh ruḥından olsa n’ola ş’ol raḳam tırāş
Evrāḳı kāh olur ider ehl-i ḳalem *tırāş*

Dirsem n’ola ki şāḥib-i seyf ü ḳalemdür ol
Hem haṭ yaraşdı ol şeh-i ḥübāna hem tırāş

Haṭṭ-ı ruḥuñ gelelden ider oldı şīveyi
Eş‘ār-ı Rūmdan şu‘arā-yı ‘Acem tırāş

Ş’ol ḥalkā-i ḳalenderiden olmağ isteyen
Ḥātem gibi gerek ola ser-tā-ḳadem tırāş

Şun‘ī nazīresi yazılur mı bu levḥe hīç
Tut şafḥa-i cihāndan eyā çarḥ olam tırāş (Gelibolulu Suni: G 77, s. 73)

Baki’nin aşağıdaki beytinde sevgiliye –tıraş kelimesi geçmese de– tıraş olması telkin ediliyor olmalıdır:

Şeb-i zūlfuñ nihān eyle ruḥuñ rüşen nehār olsun
Gider ebr-i *haṭuñ* yüzden cemālūñ nev-bahār olsun (Baki: G 352/1, s. 318)

Aşağıdaki örneklerde sevgiliye tıraş olmaması yönünde telkin verilmektedir.

İshak Çelebi’nin gazeli; Hayali, Muhibbi ve Aşki’nin beyitlerinde şairlerin “üç günde

¹⁰⁹ Bu kelime vezin ve anlam gereği “ta‘yīb” olmalıdır.

¹¹⁰ “tırāşi da” olsa gerektir.

bir” tabirini paylaştıklarını görüyoruz.¹¹¹ Sevgililerin üç günde bir tıraş olarak
güzellik unsurlarından arınmaları âşıkları üzmektedir:

Olsa ‘aceb mi ikide bir inkisārimuz
Üç günde bir tırāş ider oldu nigārimuz

Hüsni zamānı fevtine mātem libāsını
Gerçi ki geydi çıkaramaz gül-‘izārimuz

Yolında hāk olanları gāyet ayakladı
Āyīne-i cemālini tıtdı ğubārimuz

Gül dāmenini kırtarımaz dest-i hārdan
Hayfā bozuldu şoḥbet-i ‘ayş-ı bahārimuz

Haṭ yaraşur ruḥunda disem diñlemez sözüm
Bildi ki rīş-ḥande çıkar i‘tibārimuz

Vaşluñ hümāsı elde idi gelmese ḥaṭuñ
Akşam irişdi ḥayf kaçurduk şikārimuz

İşhāk çok sözi қо ğaraздur senüñ sözüñ
Ol *nev-tırāş* girü bizüm eski yārimuz (Üsküplü İshak Çelebi: G 109, s. 188)

Haṭtını kılma tırāş ey āfitāb üç günde bir
Eyleme billāhī dünyāyı ḥarāb üç günde bir (Hayali: G 137/1, s. 136)

Āh olur qarşumda ol dilber tırāş üç günde bir
Tan mıdur çıkısa benüm bağrumda baş üç günde bir (Muhibbi: G 632/1, s. 218)

Haddüñ üzre қо ḥaṭuñ olsun ‘ıyān üç günde bir
Olasın tā āfet-i devr-i zamān üç günde bir (Aşki: G 82/1, s. 192)

Tırāş itme қо dursın *ḥaṭt-ı* sebzüñ
Yüzüñde āyet-i ḥüsn olmasın ḥakk (Sehi Bey: G 141/3, s. 236)

Leşker-i ḡam görünür kopdı gelür gerd-i melāl
Komaya gibi *ḥaṭuñ* gözümüz açmağa mecāl

Қо tırāş itme ki zībā görünür *ḥaṭt-ı ruḥuñ*
Şāde-rū dilbere geyse yaraşur naḳş-ı ḥayāl

Levh-i dilden *ḥaṭ-ı* āmāli tırāş eyleyicek

¹¹¹ Stephan Gerlach’ın (1546-1612) aktardığına göre “Türklerin yasalarına göre, her Türkün üç günde bir sakalını düzeltirmesi gerek.” (2007b, s. 631) Bu alıntının tamamı için bkz. 3. Bölümün “Berber/Ser-tıraş” kısmı.

Saňa kim dir gözüñ üstinde kaşuñ var abdāl (Üsküplü İshak Çelebi: G 152/1-2, 6, s. 216)

Ne lâzım *haṭṭ*-ı miskīnūñ ‘izāruñda *tırāş* itmek
Denī dünyāya bu genc-i nihānı böyle fāş itmek (Hayali: G 291/1, s. 190)

Haṭṭuñ terāş idüp ser-i mūyuñ düşürme kim
Tolar bir anda fitne-i āhır zamān zemīn (Manastırlı Celal Bey: G 461/3, s. 531)

Cān-ı ‘āşıkda çün ğubār kıomaz
Kaçmañuz dil-berüñ *tırāş*ından (Revani: G 283/2, s. 342)

Ḥadūñ devrinde *haṭṭuñ*ı kerem eyle *terāş* itme
Bahār eyyāmıdur hāz itmezin seyr-i çemensizin (Sebzi: G 580/3, s. 569)

Gül yüzüñde gel *tırāş* itme ğubār-ı *haṭṭı* kıo
Olımaz çün zerreler hūrşīd-i tābāndan cüdā

Sebz-i *haṭ* kim la‘l-i cān-baḥşuñdan olmışdur *tırāş*
Hızrdur olmuş meger ser-çeşme-i cāndan cüdā (Sehi Bey: G 3/3, 4, s. 153)

Dirsem ‘aceb midür saňa iy *haṭṭ*-ı müşk-bār
Şehr-i nigār çevresine bir hışārsın

Yir yir belürmiş *eylemegil* yüzüñi *tırāş*
Güyā ki *haṭṭ*-ı müşküñle evvel bahārsın (Şemsi Paşa: G 279/3, 4, s. 497)

Aşağıdaki beyitlerde de doğrudan tıraş olmama telkin edilmese de hattı gelen sevgilinin güzelleştiği yönünde bir anlam oluşturulmuştur:

Mihrüm arturdı benüm yār *tırāş*ı geleli
Haṭṭı misk ile meger nüşa yazar yā götürür (Sehi Bey: G 61/6, s. 189)

N’eyler ki nigāruñ *haṭ*-ı miskīni *tırāş*ı
Olsa yaraşur hüsni kitābına havāşī (Sehi Bey: G 274/1, s. 312)

Lāyık midur *tırāş* idesin ol *haṭ*-ı teri
Rūmuñ yüzi şuyıdur efendüm *yeniçeri* (Yahya Bey: G 467/1, s. 566)

Ruḥ-ı pür-hālī *haṭ*ın her gün ider yār *tırāş*
Bezm-i cān micmerinūñ dūd-ı sipendin yigmez (Zati II: G 552/5, s. 56)

Ruḥlarından *haṭṭ*-ı kâfir-kışini idüp *tırāş*
Ol büt-i Çin Rüm ilinde fitneler kıoparmasun (Zati III: G 1137/3, s. 83)

Aşağıdaki beyitlerde tıraş olmaya olumlu veya olumsuz bir anlam

yüklemekten, sevgilinin tıraş olmasıyla ilgili bazı hayaller kurulduğunu görüyoruz:

Ġāyib oldı yüze gelmez olalı *haṭṭuñ tırāş*
Beñzer ol mūrīçeye ol kim Süleymān'dan kaçar (Livayi: G 133/3, s. 257)

Düşürmişdüm *haṭṭuñ* vaşında bir hōş ma' nī-i nādir
Bulup anı *tırāş* itmiş işitdüm şöñra bir şā'ir (Nevi: G 125/1, s. 304)

Haṭṭıñı şafḥa-i ḥaddinde *terāş* itse o māh
Kim görürse diye mir'āt-i mücellādan yeg (Sebzi: G 411/3, s. 475)

Ol māh gün yüzi *haṭṭıñı* çün *tırāş* ider
Dīn ğayretine kāfir ile şan savaş ider (Sehi Bey: G 50/1, s. 182)

Tırāş itmiş *haṭṭıñı* ḥüb-rūlar
Gülü gör kim nice bī-ḥār iderler (Sehi Bey: G 51/5, s. 183)

Güne göstermez *tırāş* eyler ğubār-ı *haṭṭı* gör
Nice yüz kondurmaz ol meh mihr-i raḥşān üstine (Sehi Bey: G 233/3, s. 290)

Çün yazılmışda bozılmış yok dilā
Yā ne vech ile *tırāş* olmuş o *haṭ* (Ümidi Ahmet: G 111/1, s. 271)

Ruḥdan ğubār-ı *haṭṭı* *tırāş* itdi tīg ile
Evrāķı ğüyyā ider ehl-i kalem tırāş (Yakini: G 78/2, s. 198)

Aşağıdaki beyitte sevgili tıraş olurken sakallarının çıkardığı hışırtı, sevgilinin güzelliği için kendini feda eden kılların figanı olarak telakki edilmiş; hüsitalil sanatı uygulanmıştır:

Tırāş olduğda *haṭ* şīt-i şarīrin şanma bī-hūde
Fırāk-ı ḥüsn için her bir ser-i mū bir fiġān eyler (Nevi: G 123/2, s. 303)

Ravzi'nin aşağıdaki kıtasında şairin kendisinin hattını tıraş ettiğini görüyoruz:

Ḥalās idüp gönül 'allāmesin envā'-ı müşkilden
Haṭı ğayrı *terāş* itdüm kalendarler gibi dilden
Yudum destüm ser-ā-ser bād u āb u āteş ü gilden
Yine bir sāde-rū sevdüm ki nāmıyla Kalendar'dür (Ravzi: Murabba 11/2, s. 98)

Aşağıdaki beyitlerde yeni tıraş olmuş, yalın yüzlü sevgililer için “nev-tıraş” ve “taze tıraş” ifadelerinin kullanıldığını görüyoruz. Sevgililerin bu sakalsız hâlleri övülmektedir:

Hilâli yâda getüren ol iki kaşuñ için
Kamerden açma haber *hadd-i nev-tirāşuñ* için (Behiştî: G 411/1, s. 334)

Erbâb-ı şevk gerçi virür göze kaşa dil
Ben virmişem zamānede bir *nev-tirāşa* dil (Bursalı Rahmî: G 123/1, s. 223)

Yine bir gerçek *yaln yüzlü* kıyāmet *nev-tirāş*
At sürüp akıncı-veş gönlüm evin itdi tıraş

Âb-ı ruhsāruñda *haţtuñ zāhir* oldı cā-be-cā
Yir yirin yine puşudan fitneler kaldurdı baş (Üsküplü İshak Çelebi: G 113/1-2, s. 190)

Gösterüp ‘uşşāka eski şüretin ol *nev-tirāş*
‘*Arızı haţtın kazıtdı* ma‘nî-i ‘ışk oldı fāş (Üsküplü İshak Çelebi: G 116/1, s. 192)

Niçe dil bil ki aña cān virelüm
Olıcek ol meh-i nev *tāze tirāş* (Muhibbi KYOY: G 1453/2, s. 792)

Ta‘ne taşına nişān itdi beni ey Nev‘î
Haţı pîrûze bir āşûb-ı cihān *tāze-tirāş* (Nevî: G 203/5, s. 351)

Her kişi göñül olmaya ta kim saña nāşi
Sev bir güzeli sen ki gele *tāze tirāşı* (Revânî: G 460/1, s. 446)

Cān virse Revānî ne ‘aceb *tāze tirāşa*
Bu yolda ağarmışdur anuñ çünkü şakalı (Revânî: G 469/5, s. 451)

Tañlama cān virsem ol *tāze tirāşuñ haţtına*
Ey göñül mergûb olur her nesnenüñ tervendesî (Sehî Bey: G 275/3, s. 313)

Muhibbi’nin aşağıdaki beytinde saçını tıraş eden bir sevgili ve buna karşı çıkan bir âşık söz konusudur:

Zülf-i müşkînüñi ey dilber *tirāş itmek* neden
Çeşminüñ yaşın döküp bağrumı baş *itmek* neden (Muhibbi: G 2222/1, s. 654)

2.1.3.1.8 Berber

Aşağıdaki örneklerde sakalı geldiğinden dolayı berbere giden sevgililer söz konusudur. Aşki'nin olan ilk beyitte berber, sevgilinin yanağını okşayacağı için âşğın kıskançlık duyduğunu görüyoruz:

Baňa ölüm degül mi *haṭṭuñ* erüp
Enegün oḥşar oldı *berberler* (Aşki: G 70/4, s. 186)

Haṭṭı irelden dutar boynını tığ-i *berbere*
Bir zamān idi ki baş egmez idi serverlere (Gelibolulu Süruri: G 415/1, s. 267)

Ḥammāme girüp yār eger gelse *tırāşa*
Ben olsam aña kāşki *berber* daḥi nāzik (Muhibbi: G 1633/4, s. 493)

Āh kim seyr eyleyüp yārūñ *haṭṭın berber* dimiş
Bu belā vü fitne ye'cūciñe āhen sed gerek (Lamii: G 285/3, s. 274)

Gün yūzi āyīneveş olur mücellā ol mehūñ
'*Ārızı haṭṭın terāş eyleser berber Cum'a gün* (Ravzi: G 429/4, s. 307)

Aşağıdaki beyitte klasik telakkinin aksine sarı hatlı bir sevgilinin söz konu olduğunu görüyoruz:

Şaru haṭ kim yūzi üzre dil-berūñ 'asker çeker
Leşkerin Rūm üstine gūyā Beni Aşfer¹¹² çeker (Gelibolulu Süruri: G 119/1, s. 112)

Aşağıdaki tabloda ise saçı sakalına karışan bir sevgili söz konusudur:

Zūlfı geh haṭṭına dolaşur gehī haṭ zūlfine
Eyledi meydān-ı ḥüsn içini ser-tā-ser güreş (Sehi Bey: G 111/2, s. 218)

2.1.3.2 Sade-rû/Yalın yüz/Sade-pehlû

Sade-rû, Mertol Tulum'un sözlüğünde "cānān, dil-ber, dil-sitān, türk, ḳasīm, şāhid, ma'şūḳ, māh-peyker, meh-liḳā, meh-veş, perī-peyker, şoḥ, matbū' u mevzūn",

¹¹² Sarı ırk.

Kamus-ı Türki’de “Yüzü tüysüz, taze (delikanlı)”, *Kamus-ı Osmanî*’de “Tüysüz dilber, sakalı bıyığı olmayan genç” olarak tanımlanmıştır.

Gelibolulu Mustafa Âli, sade-rûlara *Mevâ'idü'n-nefâis fî Kavâidi'l-mecâlis*’te “Ahvâl-i sâde-rûyân der taleb-i ma'rifet ve intisâb u hizmet beyânındadır” başlığıyla bir bölüm ayırmıştır. Bu bölümde sakalları çıkmamışken ve güzelliklerinin doruğundayken düzgün birilerinin hizmetine girip hayatlarını kurtaranlarla bu başarı hikâyesini gerçekleştiremeyenler olarak iki tip sade-rûyu ele alır. Bunların sade-rû iken gördükleri rağbeti ve tıraşları geldikten sonraki düşüşlerini şu şekilde anlatır:

Husn-dâr *sâde-rûlar* ve behcet ü melâhat şâhıbi melek-hûları zamân-ı tarâvetlerinde Yûsuf-ı Mısrî gibi harîdârları vâfir olur. Hâlâ ki *tıraş-âver* olunca taşşîl-i ma'rifet(ü)tekâmîl esbâb-ı devlet etmesi nâdir olur. Zîrâ ki husn ü (cemâlleri) ma'zûr olurlar. Aşhâb-ı câh u celâlûn taleb ü rağbetlerinden istiğnâ 'arza kılurlar. Vakt-i fırsatda niçe murâdâta dest-res müyesser iken ğafletleri ucundan ne anlara vâsıl olurlar ne huşûlü merâma vesîle bulurlar.

Bedîhiyye:

Âdemûn bâşına ömrinde hümây-ı devlet
Konsa bir kerre konar ikiye varmaz fırsat
Ey puser atılan ok dönmeğe yokdur çare
Pîr olunca çalışup yâ gibi olsan iki kât (Gelibolulu Mustafa Âli, Mevaidü'n-nefais fî Kavâidi'l-mecâlis: Şeker, 1997, s. 379-380)

Sade-rû iken, güzelliğinin verdiği rehavet ve şımarıklıkla rezil insanlarla takılanlarsa sakalları çıkıp da güzellikleri son bulunca yok pahasına satılırlar:

Fî nefsi'l-emr *sâde-rûluk* manşıbından ma'zûl ve bîvefâlar miyânında câyı mu'ayyen-i maḥlûl ba'zî *şehr oğlanları* vardır; niçesi bir cüvânûn yanına düşüp birer pâye-dest bulmak hevesi ile hevâ-dârdur. Dil-rubâlara yolundan çekerler çalarlar. *Sakalı* gelince ol *rîş* hand ile oyalarlar. Ve ol vaktde ki o maḥdûmı yok bahâsına satarlar. (Gelibolulu Mustafa Âli, Mevaidü'n-nefais fî Kavâidi'l-mecâlis: Şeker, 1997, s. 380-381)

Mustafa Âli, başka bir yerde müzisyenler ve sakinin yanında sade-rûların da şarap meclisinin olmazsa olmaz elemanı olduklarını söyler:

Hafî olmya ki bezm-i şarâb olan meclisde muṭlak husn-dâr ve maḥbûb u gûyende ve ḥ'ânende kısmından olan gül 'ızârân merġûb ba'dehü sâkî nâmına hizmetde ve ehl-i bezmi görüp gözetmekde ve mîr-i meclisün mizacına muvâfık hareketde harf-i maḥdûr üzre olan *sâde-rûy-ı maṭlûb* elbette hem-

nişîn olmak gerekdür. (Gelibolulu Mustafa Âli, Mevaidü'n-nefais fi Kavaidi'l-mecalis: Şeker, 1997, s. 348)

Dükakinzade Ahmed Bey ve Sebzi'nin şu beyitleri, bu meclis tasavvurunu özetliyor gibidir:

Hey meded sākī cihānda 'āşīkuñ eglencesi
Sāde-rū maḥbūb ile herdem şarāb u sāz olur (Dükakinzade Ahmed Bey: G 44/2, s. 124)

Meclis içinde yaluñ yüzlüleri seyr idelüm
Sākiyā yandırı gör şem'i tūr aḥşam oldı (Sebzi: G 886/4, s. 734)

Mustafa Âli'nin aşağıdaki tespitinden, hizmet eden bu sade-rûların şehvet uyandırdığını ancak onlara şehvetle bakmanın meclis adabına aykırı olduğunu öğreniyoruz:

Ba'zı bî-edebân . . . nice nâdân ekâbir ve a'yân mecâlisine ki varurlar. Sāde-rū hizmet-kârlarına nazar-ı şehvânî ile göz dikmeği münâsib görürler. Hem mîr-i meclisden utanmazlar, hem nazar-ı şehvet haram idüğünü gerçek sanmazlar. (Gelibolulu Mustafa Âli, Mevaidü'n-nefais fi Kavaidi'l-mecalis: Şeker, 1997, s. 349)

Şairlerin en genel tabirlerle sade-rû ve yalın yüzlü diye adlandırdıkları sevgililer, birçok şiire konu teşkil etmişlerdir. Onlar da arzulanmış, onlara da divan edebiyatının sevgili tipi vasıfları yüklenmiştir. Aşağıdaki örneklerde yüzlerinde sakal ve bıyık olmayan sevgililerin, isimleriyle ve sakalla ilgili öteki unsurlarla birlikte yer aldıklarını görüyoruz:

Yine bir sāde-rū sevdüm ki nāmıyla *Ḳalender*'dür (Ravzi: Murabba 11, s. 98)

Sev gönül şol bî-vefā dil-dārı gāyet hūbdur
Nāzı nāzūkdür anuñ her şivesi mergūbdur
Tāzeler de gerçi her bir sāde-rū maḥbūbdur
Şimdi hüsn iklîmine sultān olan *Ya ḳūbdur* (Sehi Bey: Murabba 2/1, s. 331)

Hūblar ser-'askeri bir *gül izār-ı sâdedür*
Ger dilerseñ bilmege ismin *Şerife-zâdedür* (Hayali: G 170/1, s. 147)

Sāde-rûlarda ne yüz ḳaralığıdır bu kim

Halk o pîr ola çıka dir *sağalı* ağırası (Bali: G 191/2, s. 267-268)

Her *sāde-rû* ki allana vü yüzi açıla
Âyîne gibi gördüğine yüz virür hemân

Umar mısûñ ki bitmeye *haṭṭuñ tırāş ile*
Rûhum şanur mısûñ ki ecelden olur amân (Gelibolulu Suni: G 133/2, 4, s. 94)

‘Âşık yüzine gülmenüñ üstâdudur temâm
Bir *sāde-rûda* haḡ bu ki yok böyle *rîş-ḡand* (Hakani: G 59/4, s. 155)

Kulı kurbân ider Hâḡānî *nev-ḡaṭlar müzellefler*
Bu gün gülzâr-ı ḡüsne bir cevân-ı *sāde-rû* geldi (Hakani: G 591/7, s. 687)

Aşağıdaki örneklerdeyse sade-rûlar, erkeğe özgü adlandırmalarla birlikte

kullanılıyor:

Ol gözi âhû güzel kim müşgi kemḡâlar giyer
Sāde-rûlar içre bir *begdür* ki qaralar giyer (Revani: G 52/1, s. 206)

Efendi sāde-rûlukda bu gün tîḡüñ ser-âmeddür
Anı pehlûsına bir kez şaranuñ ‘ömri sermeddür (Gelibolulu Suni: G 30/1, s. 55)

Sāde-rû maḡbûblar nâ-pāk ü bed-ḡudan kaçır
Anları şanmañ öpülmez *sāde* pehlûdan kaçır (Üsküplü İshak Çelebi: G 85/1, s. 172)

Behiştî’nin aşağıdaki beytinde yine sade-rû bir mahbub olan sevgili, sakalı

çıkınca dönüşüm geçireceği için halihazırda yaşlı olup dönüşüm geçirme şansı

olmayan başka birine âşık olunması salık veriliyor. Bu sayede yaşlı olan kişiye

duyulan aşk, ebedi olacaktır:

‘İşk-ı ebed dilerseñ bir pîre ‘âşık ol kim
Maḡbûb-ı sāde-rûnuñ gelse gerek sağalı (Behiştî: G 531/4, s. 402)

Aşağıdaki beyitlerde de sevgili vasıflarıyla tarif edilen ve dilber, dildar, nigâr

diye adlandırılan sade-rûların güzelliklerinin övüldüğünü ve onlara âşık olunduğunu

görüyoruz:

Naḡl eyledüm cihândan ey yâr[-ı] *rûy-ı sāde*
Da ‘v â-yı ‘aşk tâ kim ola naḡl-ı şehâde (Bali: G 164/1, s. 247)

Bir tavrı hûb nakşı güzel *sāde-rû* için
Demsāz-ı ‘ışk olup dil-i Nev’î hevâdadur (Nevi: G 120/6, s. 302)

Pehlûya çekse tîğuñi Bâkî şafâ bulur
Şan *sāde-rûy* dil-ber-i ‘uryâne şarmaşur (Baki: G 47/8, s. 129)

Sîneñe bir *sāde-rû* dil-dârı muhkem şarasın
Derd-i ‘ışkuñ bulmadum ben bundan özge çâresin (Behiştî: G 414/1, s. 335)

Âyine gibi sâde dilem Lâmi’î niçün
Olmaz benümle rû-be-rû ol *sāde-rû* nigâr (Lamii: G 133/7, s. 232)

Ehl-i inşâf acır ağlar bizi inşâf idelüm
*Sāde-rû*lardan ayırmağa kıyarsa ecelüm (Mostarlı Hasan Ziyai: G 292/1, s. 153)

Olsun tena‘‘um içre ol *māh-rû-yı sâde*
Kalsun belâ vü gâmda bu ‘âşık-ı fütâde (Muhibbi: G 2499/1, s. 728)

Sāde-rû dilberlere hâcet degül meşşâta hîç
Çeşm ü ebrûsı vü zülfi hâlidür pirâyesi (Nihani: G 208/3, s. 268; G 226/3, s. 286)

Mey içüp *sāde-rû* güzeller ile
Devr-i gülde bahârı gözleyelüm (Sehi Bey: G 174/4, s. 257)

Çeşmümün her *sāde-rû* görse göz itmek pîşesi
Kâkûl-i yâra tolaşmak gönlümün endîşesi (Şemsi Paşa: G 463/1, s. 681)

Eylemez katlüm benüm ol *sāde-rû* dilber murâd
Tîgi rengin olsa kanumla olur dem ber-murâd (Şihabi: G 79/1, s. 206)

Aşağıdaki beyitlerde, sade sıfatının yine sevgilinin sakalsızlığını ifade etmek için ruh, ruhsar, izar, arız, had gibi yanağın eş anlamlısı olan kelimeleri nitelediğini görüyoruz:

*Sāde-ruḥ*lar hasretinde ağladum şol denlü kim
Çihremi hûn-âbe-i eşküm münakkaş eyledi (Celili: G 388/4, s. 261)

Her *sāde-ruḥuñ* vaşfinı yazmakda Revânî
Naḳḳâş durur kim virür âyîneye şûret (Revani: G 29/5, s. 192)

Hâlsiz dil aldı bir güzel yine
Şâhdur dehr-i *sāde-rû*larına

Hâl u *ḥaṭṭdan* ‘izârı *sāde* güzel

Ṭaň degül ger güneş gibi görine (Mostarlı Hasan Ziyai: G 423/1, 3, s. 203)

Râstlıktan ğayrı umma bu Muhibbî'den *şehā*
Sāde ḥaddūñ gibi ḳalbine naẓar ḳıl sâdedür (Muhibbi KYOY: G 920/5, s. 546)

Bu Muhibbî *ḥaṭ* ü ḥāl ü zülfüñe ḳılmaz naẓar
Baḳmazuz naḳşına biz bir *sāde-ruḥsār* isterüz (Muhibbi: G 1142/7, s. 363)

Āh kim görelî ol *sāde* 'izārı gözümüz
Levḥ-i dilden yuyamaz naḳş-ı nigārı gözümüz (Revani: G 150/1, s. 263)

'*İzār-ı sâdesi* üzre şan ol ruḥ-ı rengin
Görinür āyineden la'l-i gūşvâresidür (Baki: G 94/4, s. 159)

Ḥaṭṭ gelüp nesh idemez bir *sāde-ruḥsār* isterüz
Bāğ-ı 'ālem içre bir gül-zār-ı bî-ḥār isterüz (Zatî II: G 540/1, s. 44)

Ey Behiştî *sāde ruḥsāra* çeküp *ḥaṭṭ-ı ğubār*
'Aḳlumu alup beni ol naḳşa ḥayrān itdiler (Behiştî: G 90/5, s. 152)

Demidür *sāde*- 'arızlar Behiştî berg-i gül gibi
İde esb-i şabā-reftārile seyr-i Süleymān'ı (Behiştî: G 551/5, s. 414)

“Yalın yüz” tabiriye yine sakalsız bıyıksız sevgiliye işaret etmekle birlikte en çok iki şeye benzetilmiştir. Bunlardan biri sevgilinin yüzü gibi parlak ve pürüzsüz oluşundan dolayı kılıç, hançer gibi kesici aletlerdir:

Tiğ-i yār irdi Celîlî sîne-i ğam-ḥāneye
Bir *yaluñ* yüzlü güzel hem-şoḥbetüm vardur benüm (Celili: G 243/7, s. 183)

Bir dilber-i āhen-dil bir ḥüb *yaluñ* yüzlü
Cān virse n'ola cānā dil ḥançerūñ üstinde (Emri: G 495/3, s. 261)

Nice cānlar yidürüp dil naḳdini çaldurmayam
Tiğî yāruñ bir *yalın yüzlü* ser-āmed ḥūbdur (Gelibolulu Suni: G 51/4, s. 63)

Bir *yaluñ yüzli* ḳolın boynuma şaldı şanuram
Gerdenüme geldügince tiğüñ ey mālîk-rikāb (Gelibolulu Suni: G 5/4, s. 45)

Bir āhen-dil *yaluñ yüzli* güzeldür
Helākî ḥançer-i cānāne āfet (Helaki: G 15/5, s. 55)

Bir āhen-dil *yaluñ yüzli* güzeldür
Hilālî ḥançer-i cānān āfet (Hilali: G 5/5, s. 72)

İricek sîneme tîğüñden ol deñlü şafâ sürdüm
Şanasın bir *yalıñ yüzlü* nigārını kinār itdüm (Üsküplü İshak Çelebi: G 184/2, s. 237)

Bir vefâ ehli *yalıñ yüzlü* güzel gibi gelüp
Ėamzesi tîgi girüp sîne de 'uryan olası (Üsküplü İshak Çelebi: G 285/5, s. 305)

Ol *yalıñ yüzlü* kamer ruhsâr kaşından gelür
Bir işâretle iki bölse seni şemşîr-veş (Kelami: G 158/3, s. 316)

Bir *yalıñ yüzlü* hûbdur kılıcı
Nev'iyâ niçe başa cāna deger (Nevi: G 112/5, s. 297)

Maḥbûb yalın yüzlü güzeldür kılıcuñ kim
Belinde anuñ zînet içün zer kemeri var (Revani: G 119/2, s. 245)

Ḥabîbûñ bir *yalıñ yüzlü* güzeldür tîğ-ı bürrânı
Aña pervâne-veş ey dil maḥabbet şem'ini yandur (Yahya Bey: G 83/3, s. 334)

Bizde ey ḥ'âce güzeller kılıc ile dirilür
Rûma gel niçe *yalıñ yüzlü* cılasun göresin (Yahya Bey: G 323/3, s. 482)

Bir *yalıñ yüzlü* hûbdur tîğuñ
Göñlüm anuñla sâde-pehlûdur (Yakini: G 52/5, s. 183)

O *yalıñ yüzlü* güzel gonca-dehen dildaruñ
Müjesi ḥançerine cānı Ėılâf eyleyelüm (Şemsi Paşa: G 239/4, s. 457)

Yalın yüzün benzetildiği bir başka öge ateştir. Sakalsız sevgilinin yüzü ateş gibi yakıcıdır. Bu tip sevgili imajı etrafında ateş ve yakıcılıkla ilgili olan bazı motiflerin kullanıldığını görürüz. Bunlardan biri de şem ve pervanedir:

O *yalıñ yüzlü*nüñ dāyim dil-i *pervâne* yanınca
Zebān-ı *şem* 'den pervāneye pervā ne yanınca (Manastırlı Celal Bey: G 545/1, s. 576)

Bir *yalıñ yüzlü* göricek cān atar pür-şevk olup
Yanmağı pervāneden öğren göñül pervāneden (Yahya Bey: G 305/4, s. 471)

Yüzi *şem* 'ine yanarsa n'ola *pervâne şem* 'üñ
Kim siyeh perçemlü *yalıñ yüzlü* bir ra'nā musāḥibdür (Hicri: G 38/3, s. 192)

Emrimüz var her *yalıñ yüzlü*yü da'vet kılmağa
Her kimüñ destinde hükm-i şāḥi var *pervānedür* (Medhi: G 170/2, s. 409)

Yaḳsa *yalıñ yüzlüler* yanup yakılma Zātî'yā

Şem‘i görseñ kim ne odlar alkıdır pervāneye (Zati III: G 1388/5, s. 246)

Aşağıda örneklenen beyitlerde de yalın yüzlü sevgililerin yakıcılığının çeşitli şekillerde tezahür ettiğini görüyoruz:

Yalıñ yüzlülerüñ şevkıyla yandum nār-ı hasretten
Benüm göynüklerüm söyler çeküp yir yir zebān āteş (Hicri: G 78/6, s. 213)

Şūfī tutışma degme *yalıñ yüzlü* şevkine
Maḥbūb bī-naẓīr ü güzel bī-bedel gerek (Meali: G 117/2, s. 310)

Ten-i şad āküm üzre dāğlar kim apara yanmış
Hep anlar bir *yalıñ yüzlü civānuñ* yādigārıdır (Medhi: G 135/2, s. 391)

Medḥiyā odlara yağdı bir *yalıñ yüzlü* bizi
Tañ mıdır ḥākister olsa sīne-i sūzānumuz (Medhi: G 208/5, s. 429)

Ġayra dāğ urduğın ı tıydum o *yalıñ yüzlü*
Nār-ı Ġayret beni yağdı yüregüm tağladı (Şerifi: G 311/2, s. 360)

Ol *yalıñ yüzlü*den ayru ben neler çekdüğümü
Yana yana ḥālūme şem‘-i şebistān ağlasun (Şemsi Paşa: G 305/2, s. 523)

Çün oldu *yalıñ yüzlü* kulı ḥaddüññ *āteş*
Lāyık mı degül *ḥaṭṭuñna* dūd olsa aravaş (Zati II: G 604/1, s. 108)

Ol *yalıñ yüzlü* ey Ziyā‘ī müdām
Bizi hicrān odına *yamada* (Mostarlı Hasan Ziyai: G 426/5, s. 204)

Şovukluk eyleyüp dāyim *yalıñ yüzlüleri* şehirñ
Revā mı ‘āşık-ı bī-çareler cevır odına *yana* (Vusuli: G 158/3, s. 170)

Yaşasın sūz ile Zātī ‘Arabı vü ‘Acemi
O *yalıñ yüzlüye* ger şevk ile türkī *yaşasın* (Zati III: G 1211/7, s. 131)

Aşağıdaki beyitlerde yalın yüzlülere âşık olunduğunu, onlara gönül verildiğini görüyoruz:

Bir *yalıñ yüzlü civāna* dil viren ‘āşık müdām
Devır idüp şem‘-i ruḥuñ pervāne olsun ağlasun (Medhi: G 396/4, s. 524)

Bir *yalıñ yüzlüye* düşdi murğ-ı dil pervāne-veş
Cān atup ol āteş-i sūzānı eyler ārzū (Medhi: G 440/3, s. 547)

Bir *yalıñ yüzlüye* dil şem‘ini yandurdum yine
Ben beni pervāne-veş odlara yandurdum yine (Zati III: G 1238/1, s. 149)

Sen *yalıñ yüzli* perī teshīri için şubha dek
Da‘vete meşgūl olur derd ehli yārān her gice (Sehi Bey: G 240/4, s. 294)

Zāhid-i şad-sāle Zātī dīnin īmānın vir ūr
Bir *yalıñ yüzli* güzel *maḥbūb oĝlan* şevkine (Zati III: G 1386/5, s. 245)

“Sade-pehlū” tabiriyse vücudunda da kıl olmayan sevgililere işaret ediyor olmalıdır. Bu örneklerden bazılarında sevgilinin kılsız bir vücuda sahip olması bir temenniyken bazılarındaysa şahit olunan bir duruma işaret eder:

Pīrehensüz ol semen-sīneyle dün Hākāniyā
Sāde-pehlūlar degül mi didigūñ tā şubha dek (Hakani: G 315/6, s. 411)

Güzeller *sāde pehlū* olmayınca
N’iderler yok yere buse kenārı (Livayi: G 441/3, s. 462)

Nev‘iyā kūt-ı rūḥdur şi‘rūñ
Şan güzellerde *sāde pehlūdur* (Nevi: G 558/7, s. 560)

Nice yād itsün Revānī *sāde pehlūy*ı saña
Bende-i muḳbil efendisiyle kılmaz çünkü lāĝ (Revani: G 180/5, s. 281)

Yalıñız bir buse adın añağa varmaz dīlüm
Sāde pehlūya benüm cānum nice döysün yürek (Yahya Bey: G 210/3, s. 413)

Sāde pehlūya dirīgā ol şanem kā’il degül
Kimsenüñ maḳşūdı yanında anuñ ḥāşıl degül (Yahya Bey: G 243/1, s. 434)

Odasında kişi şehā semen-ber lāle-ruḥlarla
Ne hoşdur sīne-ber-sīne olalar *sāde pehlūlar* (Zaifi: G 54/6, s. 71)

Nedür o çeşm-i Moĝol-çin o ğamze-i āhū
Nedür o nāfe-i sīmīn o *sīne-i bī-mū* (Hakani: G 495/1, s. 591)

2.1.3.3 Çâr-ebru

Kelime anlamı olarak “dört kaşlı” demek olan bu tabir, bıyıkları yeni çıkmaya başlayan delikanlılar için kullanılmıştır. Bıyıkların da kaşlar gibi iki parçadan oluştuğu kabul edilerek, ergenlikle yüze yeni eklenen bu unsurun, yüzde daha önceden bulunan iki adet kaş sayısını dörde çıkardığı varsayılmış olmalıdır.

Çâr-ebîrû, Redhouse’ın *Lexicon*’unda “Slightly mustachioed (lad)” yani “hafif bıyıklı delikanlı”, *Mükemmel Osmanlı Lugatı*’nda “dört kaşlı civan” Devellioğlu’nun sözlüğünde: “dört kaşlı: ter bıyıklı genç” olarak karşılanmıştır.

Sevgilinin ergenliğe girmeye başladığını belirten bu tabirin, şiir dışı metinlerde de kullanıldığını görürüz. Örneğin, Gelibolulu Mustafa Âli’nin *Kühû’l-ahbâr*’ında, Hayali Beg’in daha bıyıkları yeni terlemeye başlamamışken şiirleriyle ünlenmesi, edebi bir tasvirle anlatılır:

İsmi Mehemmed baht u sitâresi sermed erbâb-ı hüsn-i bahâ miyânında ser-âmed bir *nev-cevân* idi. Daği *sebbezâr-ı haţtı nâ-resîde çâr-ebîrûlar gibi muhavves kaşlarınıñ sâyesi leb-i la’linde demîde olmadın eş’âr-ı hasene ile hüsn-i iştiâr bulmış idi.* (Gelibolulu Mustafa Âli, *Kühû’l-ahbâr*: İsen, 2017, s. 133)

Yani Hayali Beg, daha kaşlarının gölgesi dudaklarına düşmemişken meşhur olmuştur.

Yine aynı tezkirede bu sefer 16. yüzyıl şairi Germi’nin (ö. ?) bıyıkları çıkmaya başlayan, yani çâr-ebîrû civanlardan hoşlandığı, bu konuda söylediği beyitle birlikte şu şekilde aktarılır:

Bu beyti daği *şâhid-bâzlığına müşâhid ve cevânun çâr-ebîrûsına meylinün teveccühi hakkında vâriddür.*

Dîger

Hüsnî artar güzelün *haţtı gelicek Germî*

Nâ-tırâşide olan dir ki tırâş gelmiş (Gelibolulu Mustafa Âli, *Kühû’l-ahbâr*: İsen, 2017, s. 265)

Seyahatname’den öğrendiğimiz üzere, bazı erkeklerin bıyıklarının çıkması, 30 yaşlarını buluyordur. Evliya Çelebi, Peçoy civanlarını anlatırken onların 30 yaşında henüz “çâr-ebîrû” olmuş güzeller olduğundan bahseder:

Âb [u] hevâsının letâfetinden cümle *gilmân*ları otuz yaşına varınca henüz *çâr-ebîrû cüvân-ı hûb-rû* olup perî-peyker ve melek-manzar hadden efzûn şems-tâbân-misâl ve sâhib-i kemâl hüsn-i cemâl ile meşhûr *cüvân*ları var. (Kahraman & Dağlı, 2002, s. 181)

Çâr-ebrunun divanlardaki yansımalarına baktığımızda bazı beyitlerde bu tabirin âdeta tanımının yapıldığını görürüz. Örneğin Behiştî, Gelibolulu Süruri ve Sehi Bey'in aşağıdaki beyitlerinde sevgilinin dudaklarının üstünde çıkmaya başlayan hattı kaşlarıyla toplayınca çâr-ebruya ulaşıldığı anlaşılır:

Hüsnüñe *nev-ḥaṭ* lebüñ kim şekl-i *çâr ebrû* virür
'Āşıkı öldürmege ḥalvâ ile dârû virür (Behiştî: G 84/1, s. 149)

Serây-ı 'aşka tâ dīvār ola çâr
Lebi ḥaṭṭıyla *kaşın çâr* iderler (Gelibolulu Süruri: G 89/4, s. 97)

Kaşuñla leblerüñ *ḥaṭṭı* yazılmış *çâr-mışra* 'dur
Meger dīvân-ı hüsnüñden rubâ'î intihâb olmuş (Sehi Bey: G 110/5, s. 217)

Aşağıdaki beyitlerde çâr-ebruların nigâr, güzel, sanem gibi divan edebiyatının sevgili isimleriyle anılarak güzelliklerinin övüldüğünü görüyoruz:

Cemâl-i 'âlem-ârâsı bugün ol *çâr-ebrûnuñ*
'Aceb mescid degül midür ki vardur iki mihrâbı (Hicri: G 132/3, s. 241)

Mâyil oldum nâgehân bir *çâr kaşı gelmişe*
Kimseler dil virmesün hergiz *tırâşı gelmişe* (Muhibbi: G 2450/1, s. 714)

Bir nigâr-ı *çâr-ebrûdan* cüdâ düşdüm yine
Derd-i hicrâna 'ilâc ey Ravzi-i nâ-çâr güc (Ravzi: G 154/5, s. 195)

Çâr ebrû bir güzel sevdi Revânî çün gönül
Çâr mışra' çağıram ben bî-nevâ şimden gerü (Revani: G 315/7, s. 361)

Çâr-ebrû bir şanem gördüm vişâlin özledüm
Bir kalender oldı dirler nâfe-i tâtâr için (Salih Çelebi: G 117/6, s. 194)

Eyledüñ ey yâr-ı *çâr-ebrû* belâ-yı hecr-ile
Mübtelâ vü bî-kes ü dīvâne vü şeydâ beni (Yahya Bey: G 489/4, s. 579)

Gören sen *çâr-ebrû* mäh-rüyuñ la'l-i nâbın dir
Şanasın la'lden bir ḥâtem olmuşdur iki kaşlu (Vusuli: G 144/2, s. 158)

Râḥat ü şabr ü qarâr u dili bir *çâr-ebrû*
Aldı yüz âl ile göz derd ile nâ-çâr ağlar (Zati I: G 291/2, s. 291)

Atınuñ dörd ayağı yirin bulup koşdum bu gün
Uğradum bir *çâr-ebrû* bî-bedel pehlû-keşe (Zati III: G 1258/3, s. 161)

Ravzi'nin aşağıdaki beytinde çâr-ebruların, yaşı daha genç olan sade-rûlara göre daha ulaşılır olduğunu anlıyoruz:

Sâde-rûlarda vefâ şüreti yok
Çâr-ebrûları sevdüm nâ-çâr (Ravzi: G 184/4, s. 207)

Çâr-ebru tabirinin bazı örneklerde de “çâr-yar-ı güzîn”den mülhem çâr-yâr (dört halife) ile istiareli kullanıldığını görüyoruz:

Çâr-yâr oldı bu gün Ka'bede çâr-ebrûsı
Ruhları olalıdan iki cihānuñ güneşi (Gelibolulu Suni: G 209/2, s. 122)

Kaşlarıñ hañt-ı lebünle çâr-yâr idi bize
'Asker-i hañtuñ gelüp 'uşşâk-ı nâ-çâr oldılar (Gelibolulu Süruri: G 126/3, s. 116)

Çâr-yârı görmek isterseñ o çâr-ebrûya bak
Mescid-i Akşâda farz it cem' olupdur çâr-yâr (Manastırlı Celal Bey: G 104/2, s. 337)

Kerbelâ-yı derd-i fûrkatde helâk eyler beni
Ol Hüseyin-i bî-vefâ ol yâr-ı çâr-ebrû mı bu (Ravzi: G 474/7, s. 325)

Diñ tabîb-i dil ü cân dil-ber-i çâr-ebrûya
Çâr-yâr aşkına ben hasteye itsün çäre (Şerifi: G 296/3, s. 347)

Bezendi Ka'be-i hüsni olaldan yâr-ı çâr ebrû
Cebîni pertev-i nûr-ı nebîdür çâr-yâr-ebrû (Şihabi: G 242/1, s. 272)

Manastırlı Celal Bey'in aşağıdaki beytinde çâr-ebru olan sevgili, ismiyle birlikte anılmıştır:

Yezîd ü Râfîzî görse eger sen çâr-ebrûyı
Muhibb-i çâr-yâr olurdu hep hânım Muhammed Şâh (Manastırlı Celal Bey: G 518/4, s. 563)

2.1.3.4 Şehsüvar/Çabük-süvar/At

Kamus-ı Osmanî de “ata güzel binici, pek iyi binen”, *Kamus-ı Türkî* de “atlılar serveri, pek mahir ve şanlı binici” olarak karşılanan, şehsüvar/şahsüvarlar diye tanımlanan, ata iyi binen sevgililer, şiirlerde kendine bolca yer bulmuştur. Bunlardan

askerlik terimleriyle birlikte yer alanlar 3. Bölüm'ün "Asker Sevgili" kısmında işlendi. Burada örneklenen şehsüvarlarla ilgili beyitlerse söz konusu kişilerin atlarla ilgili jargonla birlikte yer almaları ve sevgili vasıfları taşımaları dışında başka ayrıntı içermediği için yine asker mi yoksa toplumun ata binen öteki unsurlarından biri mi olduklarını ayırt etme imkânı bulunmuyor.

Bu sevgili tipinin de yine erkek vasıfları ve bazı şiirlerde de erkek isimleriyle birlikte anıldığını görüyoruz:

Şāh-ı hüsñ olduñ yūri devrān senüñdür şimdilik
Hūblarla kūrılan dīvān senüñdür şimdilik
Şehsuvārum cılve kıl meydān senüñdür şimdilik
Husrev-i mülk-i melāhatsuñ 'Ali Balı'm benüm (Aşki: Murabba 92/III, s. 131)

Bu gün meydān-ı hüsñ içre ol iki şehsüvār İshāk
Sözünden eyle fehm itdüm 'Alemşāh ile Rüstemdür (Üsküplü İshak Çelebi: G 64/7, s. 157)

Na 'lçeñ şeklini mihrāb idindi cümle 'āşıklar
Ayağūñ başduğı yer mübtelālar secdegāhıdur

Feleklerde melekler çeşminüñ cümle nazargāhı
Begüm sen şehsüvāruñ tūtiyā-yı gerd-i rāhıdur (Üsküplü İshak Çelebi: G 77/4, 6, s. 166)

Geçdi 'ömrüm gibi yoldan şehsüvārum serverüm
Atınuñ izi gibi ardınca kaldı gözlerüm (Yahya Bey: G 266/1, s. 448)

Olduğınca devlet ile atına ol şehsüvār
Güşına iren şadā-yı yarıcuñ Allāh idi

Şehr-i Şāmı gitdi şevkiyle müşerref itmege
Adı Bedrü'd-dīn idi bir bedr olmuş mäh idi (Zati III: G 1792/1, 4, s. 502)

Şehsüvarlara müstakil gazeller de oluşturulmuştur. Bunun bir örneği olan Ahi'nin aşağıdaki gazelinde öpülmeye ve kucaklanmaya da izin veren bir şehsüvar güzelin arzulandığını görüyoruz. Bu sevgili aynı zamanda divan edebiyatının beyaz, parlak yüzlü sevgili telakkisine aykırı biçimde "siyeh-çerde" olarak tarif edilmiştir.

Bu tabirden, söz konusu kişinin atı üstünde çok vakit geçirdiği için güneşe maruz kaldığını tahmin edebiliriz.¹¹³

Güzellik nevbahārında cihān bāğı bahār olsa
Baña ol yüzi gülşensüz gerekmez ger hezār olsa

Süvār-ı esb-i nāz olmuş güzeller pādişehler çok
Atı öñince seyr itsem baña bir *şehsüvār* olsa

Lebi gönca bili ince güzeller çok durur ammā
Kuculsa dermiyān olsa öpülse derkinār olsa

Ne zībā kaşır idi el-ḥaḳ zümürrīd-rengi eflākūñ
Bināsı pāyidār olsa esāsı üstüvār olsa

Ḳamer yüzlü ḳara beñlü güzeller pādişāhıdur
Benüm māh-ı *siyeh-çerdem* ‘aceb mi ḥāldār olsa

Başum alup giderdüm ben ‘adem mülkine dek Āhī
Öte yanında dünyānuñ eger bir reh-güzār olsa (Ahi: G 97, s. 46)

Celili aşağıdaki gazelini, bulunduğu şehir belli olan bir sevgiliye ayırarak şiiri daha somut bir zemine çekmiştir. Gazelin baştan sona atla ilgili terimlerle örülmüş olmasından, ata binmenin bu sevgili için bir yaşam biçimi veya meslek olduğunu anlıyoruz. Bu sevgili, âşık/şair tarafından ulaşılamaz olması yönünden (4. beyit), divan edebiyatının klasik sevgili telakkisiyle paralellik arz ediyor:

Sevmişem bir āfet-i cān *şeh-suvārı* Bursada
Olmuşam *süm-i semend-i* ḥāk-sārı Bursada

Tā *semend-i* ḥüsne cevlān virdi ol meh şayd için
Oldılar fitrākumun cānlar şikārı Bursada

Atı na ‘lın kırdurup dāğ itdi yir yir sīnemi
Veh ki oldum nā-tüvān u dīl-figārı Bursada

Çünkü gördüm baña rām olmadı ol *çāpuk-süvār*
Eline virdüm *‘inān-ı*¹¹⁴ ihtiyārı Bursada

Ḳayfdur *atı ayağı* yire başmak kāşki

¹¹³ Güneşe maruz kaldığı için esmerleşen ve asker olduğu belli olan sevgili tipi için bkz. 3. Bölüm “Sefere giden sevgili”.

¹¹⁴ Dizgin.

Olsa h  k-ölçüde   hrem reh-g  z  r   Bursada

Dostlar ol y  re de     heste cevl  n eylesün
Olmasun diller igen p  -m  l    z  r   Bursada

  anma kim sensüz Celil   r  hat u   s  ded  r
Derd    mi  netle ge   rd   r  zg  r   Bursada (Celili: G 342, s. 236)

Aşağıdaki beyitlerde de konu edilen   ehs  varların genel olarak güzellikleri ve
divan edebiyatının sevgili tipi vasıflarıyla ele alındığını görmekteyiz:

  ehs  v  rum h  sn meyd  nında cevl  n eyle kim
Zülf    h  l  n   oldı   evg  n-   mu   anber g  y-   misk (Aşki: G 243/4, s. 273)

Ta  ksun p  lehengin   eh-s  v  rum aylandurs  n
Cih  na n  r u fer virs  n güzellik   sm  nında (Baki: G 448/2, s. 377)

Mur  d   ayd  n     ayd eyleyüp kemend  n  de
O   eh-s  v  r  la Ra  m   ken  re   azm idelüm (Bursalı Rahmi: G 143/4, s. 236)

Bir nih  l-i t  ze üstinde g  l-i ra  n  a durur
Y   semend-i n  za binmiş   eh-s  v  rumdur gelen (Celili: G 310/3, s. 219)

D  nmedi   evg  n-   z  lf  n  den ser  m ey   eh-s  v  r
Bir kezin urma   ile g  lt  n döndürdü yüzin (Figani: G 70/3, s. 68)

  eh-s  v  rum h  sn meyd  nında kend  n     n dil al
   n ser-  med dil-ber  s  n gel ber     n   n  d  l al (Gelibolulu Süruri: G 286/1, s. 201)

Elden   m  n-     abr   gider b  -  ar  r olur
Meyd  n-   h  sn içinde gören   eh-s  v  rum   (Hilali: G 105/4, s. 178)

Ol   eh-s  v  r   L  mi  i  y   ba  ladu  n     dil
Y   t  r-i g  mzesini   ab  l eyle y   beni (Lamii: G 500/7, s. 334)

Ba  um   t  p eylerem ben z  lf  n  n     evg  n  na
At   alan meyd  n-   hüsne   ehs  v  rumdur benüm (Muhibbi KYOY: G 2404/2, s. 1229)

Olalıdan h  sn meyd  nında ol meh   ehs  v  r
Ba  um   t  p eyledüm ben z  lf  n  n     evg  n  na (Muhibbi KYOY: G 3153/5, s. 1565)

  eh-s  v  rum ki ba  ar g  mze ile h  sn ilini
Virmezem iki cih  na   a  ınu  n bir   ıln   (Muidi: G 427/1, s. 379)

N  z ile   heste   heste yürür ol   eh-s  v  r

Şan nesīm-i şubḥ ile gül-berg-i ra'nādur gider (Nevi: G 150/2, s. 320)

Hüsn ile āfākı tutmuşdur *nigārum* gün gibi
Yalıñuz yügrük geçer ol *şeh-süvārum* gün gibi (Revani: G 465/1, s. 448)

Cilvelerle bir cilā virdi bugün ol *şeh-süvār*
Hüblar içre anuñ gibi cilāsın görmedüm (Sebzi: G 561/5, s. 557)

Yalıñuz yügrük geçersin semend-i *hüsn*-ile
Şehsüvārum arada yok sence meydān aralar (Şihabi: G 118/3, s. 222)

Sen kaşı yāya baş egdi ser-i *zūlfüñ* gibi halk
Şehsüvārum biliñüz beste-i fitrāk degül (Ubeydi: G 195/4, s. 136)

Şeh-süvārum hışm-ı *çeşmüñ* 'ayn-ı 'izzetdür baña
Sīnede na'lüñ nişānı dāl-ı devletdür baña (Zati I: G 40/1, s. 40)

Aşağıdaki beyitlerde konu edilen şehsüvar sevgililere âşık olunduğunu ve
gönül verildiğini görüyoruz:

Geçmeyince serden ah ol *şehsüvāruñ* 'aşkına
Defter-i 'uşşāka ey dil geçmedi nāmum benüm (Aşki: G 305/3, s. 305)

Şehsüvārum atına bindükçe cānum talbınur
Yüregüm oynar benüm geldükçe cevlan günleri (Bahari: G 133/4, s. 248)

Beni meydān-ı maḥabbetde semend-i siteme
Çignedelden beri ol *şāh-süvārı* severem (Hakani: G 400/3, s. 496)

Güyā olup ceresleri ol *şeh-süvārumuñ*
'Uşşāka derd-i 'aşkı zebānumdan oy verür (Hayali: G 167/2, s. 146)

Mülk-i 'ışkuñ vaşfını benden işit ey *şeh-süvār*
Hicrī-i şūrīdenüñ zīrā atı oynadıdır (Hicri: G 54/7, s. 200)

Semend-i 'ışka urdı tāziyāne
Sevenler 'ışk-ile bir *şeh-süvārı* (Livayi: G 441/2, s. 462)

Özgeler ey *şeh-süvārum* dil virürlerse saña
Yoluña cānın virür Medhī suḥan-güyuñ senüñ (Medhi: G 284/5, s. 468)

Şeh-süvārum süm-i *semendüñ* için
Rāh-ı 'aşkuñda ten gubar olsun (Medhi: G 430/2, s. 541)

Başumuz toḅ itmişüz meydān-ı 'aşk-ı yāra biz
Tūtalum ol *şeh-süvāruñ* zūlfı çevgān olmasun (Mostarlı Hasan Ziyai: G 350/4, s. 175)

N'ola ger şayd eylese dil murğını ol *şehsüvār*
Bu cihān mülkinde ol çün hūblaruñ şebāzıdur (Muhibbi KYOY: G 999/2, s. 585)

*Şeh-süvār*um elüm al koma ayaklarda beni
Rāh-ı 'ışkuñda senüñ katı buñaldum bu gice (Ravzi: G 555/3, s. 358)

Hayl-i 'uşşākı eger yoklaya ol *şāh-ı süvār*
Beni ser-defter idüp cümleden āvāre yazar (Sehi Bey: G 74/4, s. 196)

Hayl-i ğam bulmaz zafer rif'atleri efzūn olur
*Şeh-süvār*um üstine 'āşıkluñ sürseñ semend (Şerifi: G 89/4, s. 196)

Bu şadr-ı sīne maḥzen-i esrār-ı 'ışk idi
Ol *şeh-süvār* na'l kesüp eyledi gedik (Zati II: G 710/4, s. 214)

Aşağıdaki beyitlerde yine sevgili vasıflarıyla nitelenen şehsüvarların bu sefer
nal, süm (toynak), semend (at), esb (at) gibi atlarla ilgili terimler ve atın eş anlamı
olan kelimelerle beraber yer aldığını görüyoruz:

Hāküm ziyāret eyleyenüñ kaşları yeri
Şan naḳş-ı na'l-i esbi durur *şehsüvār*umuñ (Ahi: G 50/3, s. 25)

*Şeh-süvār*um nāz-ile 'uşşākına
Gāh tīgīn geh *semend*in gösterür (Bahari: G 12/2, s. 125)

At şaldı ruḥ-ı gül-günına şeb-dīz saçı
*Şeh-süvār*um çeküben nāz-ı *semend*in yiñemez (Bali: G 67/4, s. 183)

Sīneme çekdi elif tīg-ı ğam ey *şāh-süvār*
Rīze rīze tenümi *atuña* fitrāk ideyin (Celili: G 319/6, s. 224)

Şanuram bād-ı şabā ḥāke döker berg-i güli
Gelse reftāra ger ol *şāh-süvār*uñ *feresi* (Emri: G 536/4, s. 282)

Na'l-i esbūndür görinen ḥākde ey *şehsüvār*
Yüzüm üstinde görinenler degül kaşum benüm (Gelibolulu Suni: G 113/4, s. 87)

Bir *şehsüvāra* ḥalka-be-gūşam ki *atınuñ*
Her bir nişān-ı na'l-i birer secdegāh imiş (Hayreti: G 232/4, s. 302)

Her gün *semend*-i nāz ile ol *şeh-süvār* āh
Atlara çignedüp yele vire ğubārımız (Hicri: G 67/3, s. 207)

Atı ayağına ferş olmağa ol *şeh-süvār*uñ şīb

Tenüm zerd eyleyüp derdiyle altunlu kumâş itdüm (Kara Fazlı: G 127/3, s. 360)

Dâğ-ı na 'leyn-i semendüñ senüñ ey şāhsüvār
Şaqlaruz sinede biz mühr-i Süleymān yirine (Manastırlı Celal Bey: G 580/5, s. 595)

Pāyi esbine gönüller cān ata yüz sürmege
Şeh-süvārüm çün semend-i nāza şīve-yle bine (Meali: G 66/2, s. 258)

Rüz-ı 'azm ol şeh-süvāruñ atı na'lı yirleri
Hāk-i sīnem üzre yer yer kıldı hasret dağıdur (Remzi: G 35/2, s. 228)

Qaldı yollarda Revānī atınuñ izi gibi
Görmege bir dahı ol şāh-süvārı gözümüz (Revani: G 150/5, s. 263)

Sīne sahrāsında yer yer zāhir oldı şekl-i na'ı
Şehsüvārüm kanda başdıysa semendüñ tāze süm (Şihabi: G 213/2, s. 260)

Yollarda kalur atı izi gibi gözlerüm
Geçse semend-i nāz ile ol şehsüvārümüz (Yahya Bey: G 146/3, s. 373)¹¹⁵

Hecr ile atı izinden tende yüz biñ dāğı var
Şehsüvārüm görmege gelmez mi At Meydānını (Yahya Bey: G 495/4, s. 582)

Nişān-ı na'ı-i esbüñ ger qararsa tañ mı sīnemde
Cihān içre olur ey şeh-süvārüm pür-melāl egri (Zati III: G 1795/2, s. 504)

Mertol Tulum'un sözlüğünde "pehlüvān, behādir, dilr, dil-āver, qahremān, yekke-süvār, cerrār, sipeh-sālār, sāhib-kırān, sāhib-zuhūr, gāzī" olarak karşılanan; Steingass'ın sözlüğünde "At terbiyecisi, binici, yetenekli binici, at satıcısı" anlamlarına gelen çabük/çapük-süvar birleşik kelimesiyle nitelenen kişiler de bazı beyitlerde yine sevgili vasıflarıyla kendilerine yer bulmuştur. Bu ifadeye daha çok Zati'nin divanında rastlıyoruz:

Sīnesinde sen şeh-i çāpük-süvāruñ 'ışkına
Zātī'ye biñ na'ı kesmek dāl-i devletdür Velī (Zati III: G 1640/7, s. 408)

Sen şeh-i çāpük-süvāruñ pāyına yüz sürmege
Leşker-i eşküm aşıdı gitdi ordudan yaña (Zati I: G 35/2, s. 35)

¹¹⁵ Aynı beyit "Geçse" yerine "Gitse" farkıyla G 187/3, s. 399'da da var.

Ey *şeh-i çāpük-süvārum* na' l kesdūñ sīneme
Eyledūñ dīvār-ı bāğ-ı sırr-ı 'ışka bir gedik (Zati II: G 792/2, s. 296)

Sīnemi çignetdi ol *çābük-süvārum atına*
Cānı teshīr itmek için *na' l* şaldı āteşe

Atınuñ dörd ayağı yirin bulup koşdum bu gün
Uğradum bir *çār-ebrū* bī-bedel pehlū-keşe (Zati III: G 1258/2, 3, s. 161)

Şu kim seyr eyler ol *çāpük-süvārı*
Gider elden 'inān-ı ihtiyārı (Zati III: G 1748/1, s. 474)

Gördüm gelür sürür ile bir *şāh-ı çāpüki*
Dil mülkin aldı āl ile ruhsār-ı nāzügi (Zati III: G 1788/1, s. 499)

Hüsn meydānına geldūñ çünkü iy *çābük süvār*
Başumı top eyle oldı zülf-i çevgānuñ senūñ (Muhibbi KYOY: G 1790/2, s. 948)

Avlayımaz sen gözi āhūyı ey *çāpük-süvār*
Kendüsin aşdurmayan fitrākūñe nahcīrveş (Vusuli: G 86/2, s. 115)

Aşağıdaki şiir örneklerinde “süvar” tabiri geçmemekle birlikte ata binen sevgililer söz konusudur. Bazen de sevgililerin atlarını konu eden gazellerin, rahşiyeleri andırır nitelikte olup bu şiirlerde sevgililerden çok, atların odakta olduğuna rastlamaktayız. Yahya Bey’in, sevgilinin kara atını konu ettiği gazeliyle Revani’nin gazeli bunlara örnek olarak verilebilir:

Ḳara ata n'ola binse o meh-rū
Olur zīrā çerāğ altı ḳarañu

Şeb-i Ḳadr ile rüz-ı 'īde beñzer
Ḳara atıyla dildār-ı perī-rū

Semend-i āsumānda māha dönmiş
Siyāh at üzre ol şāh-ı melek-ḥū

Süvār olmuş aña bī-bāk gerçi
Gelür cāna ḳarañulukda ḳorḥu

Siyāh at ile Yaḥyā gördi anı
Didi ol āfitāba sāyedür bu (Yahya Bey: G 359, s. 503)

Şahrāda ḳaçan *at* ile seyrān ide cānān
Güyā ki olur bād ile bir serv-i ḥırāmān

Şahrâda *semendî* izi şanmañ göz açupdur
Geldükçe temâşâ ide tâ kim anı meydân

Atuñ izidür başuma çün tâc-ı sa‘âdet
Yoluñda kı kim hâk olayın ey şeh-i hûbân

‘Uşşâk tağılsa ne ‘aceb *atuñ* öñinden
Kim bād-ı şabâyıla olur hâk perîşân

Cānāneyi *at* üzre görüp didi Revānī
Bildüm ki yel üstinde imiş taht-ı Süleymān (Revani: G 299, s. 351)

Aşağıdaki beyitlerde de yine ata binen ve sevgili vasıflarıyla nitelenen kişileri
görüyoruz:

Sürdüm şu deñlü reh-güzer-i *esbüñe* yüzüm
Ebrüm naķşını gören añlar nişān-ı sümm

Dil tığ-i gāme küştesidür çin idüp kaşuñ
Terk eyle yaykarayı *begüm* bir olur ölüm (Âşık Çelebi: G 35/1, 3, s. 97)

Olduğı ‘çün *na ‘l-i esb-i* dil-bere kaşum şebîh
İtdi anı merdüm-i çeşmüm güher-bār üstine (Baki: G 482/4, s. 399)

Yolda gitmez hâtırımdan resm-i pāy-i *esb-i* yār
Kim sefer ehline ‘âdetdür Behiştî nān gerek (Behiştî: G 279/5, s. 259)

Semend-i yāri görsem cüş ider eşk-i revān yir yir
Şabādan mevc urur güyā ki baħr-i bī-kerān yir yir (Bursalı Rahmi: G 56/1, s. 182)

Olduğıyçün *na ‘l-i esb-i* dilbere kaşum şebîh
Aldı anı merdüm-i çeşm-i güher-bār üstine (Emri: G 438/4, s. 233)

Eşkümler yüzüm *atı* ayağına ol *şehüñ*
Altunlu ser yirine bugün sīm ü zer döşer (Hicri: G 21/3, s. 183)

İster iseñ *esb-i* dilber pā kıya ruhsāruña
Yolları üzre düşüp anuñ türāb olmak gerek (Muhibbi: G 1615/4, s. 489)

Āfitābı bende ider māhı şevķinden hilāl
İdiñüz ol dil-rübāya *ata binüp* kışmasın (Muhibbi: G 2016/2, s. 597)

Binmiş *semend-i* nāza nigār-ı semen-‘izār
‘Ömrüm gibi gelür geçer āh ol deyince hā (Remzi: G 1/4, s. 211)

Binüp nāz *atına* seyr eyleyen ol *nev-cüvān* ancak
Yüzi gül lebleri mül kāmety serv-i revān ancak (Şemsi Paşa: G 175/1, s. 393)

Sürdüm yüzümi *na' l*çesi izine yāruñ
Biñ cān ile hāḳ-i ḳademi oldum oranuñ (Yahya Bey: G 226/4, s. 424)

Seni ol *at* kim ey server-i hūbān götürür
Ḳıyma billāhi inen sürme yazuḳ cān götürür (Zati I: G 232/1, s. 232)

Çeküp tīg üstine *at* şaldı ol şūh
Ḳılıcı keskin olsun *atı* yügrük (Zati II: G 766/3, s. 270)

Begüm seni seveli tırmaz anı fıkr iderin
Ki her dem *atuñ* önince yayan olam yüriyem (Yahya Bey: G 291/2, s. 463)

Aşağıdaki beyitlerde ata binen sevgililere âşık olunup gönül verildiğine şahit oluyoruz:

Binüp *semend-i nāza* zülfin idüp *kemendi*
Ben mübtelā-yı 'ışḳuñ boynına daḳup bendi (Muhibbi: G 2691/1, s. 780)

Yine gönölüm şehrine bir Rūm ili dil-bercigi
Neçe *at* şaldı aḳın eyler görüñ ol gercegi (Remzi: G 219/1, s. 312)

Atını yārun şabāya beñzedür ehl-i nazar
Kim anuñ önince 'âşıklar ḡubār olup gider (Yahya Bey: G 74/2, s. 328)

2.1.3.5 Hamam/Kaplıca/Havuz

Özellikle genç oğlanlardan hoşlanan Osmanlı erkekleri için bu mahubları çıplak görebilecekleri yerler büyük önem arz ediyordu. Bu mekânlar su kenarları, kaplıcalar, havuzlar, özellikle de hamamlardı.¹¹⁶ Bu tip mekânları ziyaret etmenin bazı kişiler için rutin hâline geldiğini kendilerinden de öğrenebiliyoruz. Örneğin Âşık Çelebi, *Meşā'irü 'ş-şu 'arā'* da Manastırlı Celal Bey'le vakit geçirdikleri mekânların arasında mahubların toplanma yeri olan hamamları ve gümüş bedenlilerin suda oynadıkları Davutpaşa İskeleyi'ni de sayar:

Ol eṣnāda bu faḳīr ile muşāḥabete ve üns ü ülfete tenezzül iderlerdi. Seyr-i gülüstānda ve deyr-i muḡānda Eyyūb u Kāḡıd-hāne çemenlerinde Ğalaṭa ve

¹¹⁶ Halvet odaları olan, dellaklarla cinsel birleşmeye de olanak sağlayan hamamlar için bkz. 3. Bölümün, "Dellak" kısmı.

Hâşk y enc menlerinde, Z t  d kk nında ve Atmeyd n 'nda bah r Ő hetlerinde ve h z n cem'iyetlerinde g h *maĥb blar mecma'ı olan ĥamm mlar seyrinde* ve g h *D v d Paşa iskelesinde Şuya oynayan s m-end mlar seyrinde* g h h n  hlarda vef  sem 'ında ve g h h r b tlarda deblek sem 'ında hem-dem id k. ( Őık  elebi, Meşairü'Ő-Şuara: Kılıç, 2010a, s. 469)

Bu tür mek nların anlatıldığına *Seyahatname*'de de rastlıyoruz. Evliya Çelebi, İstanbul'un ünlü mesiresi K  ıthane deresinde bazı kişilerin mahublarıyla çekinmeden cilveleŐerek, birbirlerine sarılarak yıkandıklarını yazar. Kabuğu soyulmuŐ bademlere benzetilen bu mahublar, lacivert peŐtamallara sardıkları vücutlarıyla balık gibi dalıp çıkarak  Őıklarının gönüllerini okŐarlar:

Ve ta't l g nleri niçe bi  kayık ve peremeye s v r olmuş niçe bi  p r c v n-ı ' Őık n-ı Ő dık n bu c y-ı meserrete gelüp her biri birer güne *cilvelenir*. Ba'zı c nlar *maĥb bları* ile mezk r nehre girüp Őin verlik idüp birbirlerin b -p k der-   Ő iderler bir nehr-i muĥabbetdir . . . Yine böyle iken *niçe bi  dilber n mu aŐŐer-b d m g l-pembe miŐ l v c d-ı n zen nlerin n lg n ibriŐ m f talara sarup m h ler gibi g vv Őlık idüp ' Őıklarına dil-n v Őlık iderler*. (Gökyay, 1996, s. 207)

Buna benzer bir durum da Nil nehrinde yaşanmaktadır. Bu sefer  Őıklarla maŐuklar çırılçıplak suya girip birbirlerini kucaklarlar. Bir " zge temaşa" olarak nitelediği bu manzara karşısında çok etkilendiği belli olan Evliya  elebi, bunu  vmede dilin kusurlu olduğunu yazar:

Cümle h sniyy tından biri budur kim *niçe bin pençe-i  fit be ve meh-r  gul m-ı mehceb nler anadan doğma ury n olup m lik-i Nil-miŐ l nehr-i Nil'de Őin verlik edüp bil -v sita ve b f ta  Őık ile ma'Ő k birbirlerin dir   Ő edüp kuc kua  ve ber-buca  ve b -b     r m olurlar*. Bunun dahi erb bı vardır, kimi vahdetde kimi iŐretde kimi  lem-i hayretde. Bu  lem bir  zge tem Ő   hdır. Elh s l bu cem'iyet-i k br n n midhatinde lis n kısırdır. (Kahraman, Dağlı & Dankoff, 2007, s. 337-338)

Evliya  elebi, bir yerde de temmuz ayında Nil nehrinin yükselip bazı hali leri doldurması sonucu burada düzenlenen  lemlerde yine çekinmeden

peştamalsız olarak suya giren parlak tenli, balık gibi dalıp çıkan mahbub civanları,

bazı âşıkların tavlayıp kucaklamalarını anlatır:

Bu halîc üzre ahâlî-i Mısır kâmil beş ay zevk u safâ edüp geceler Kadir, rûz-ı rûşenleri rûz-ı ıyd-i adhâ olur. Ve herkes ahhâbıyla mukarnazlı ve münakkaş şâhnişînlerde hoşnişînlik edüp şebekeleri ile mâhî sayd ederler. Ve Mısır'ın cümle dilberânları bu halîce gelüp *cân-ı cânânlar ol mahbûb cüvânânlar bilâ-hicâb fûtasız uryânen halîce girüp sâf billûr nûr ten-i münevveri ile bahr-i ma'ârif-vâr gümüş balığı gibi şinâverlik edüp mâlik-i Nîl-vâr gavvâslık ederlerken ba'zı âşıkân bu mâhî mâh-pâreleri dil riştesiyle sayd edüp der-kenâr ederler.* (Kahraman, Dağlı & Dankoff, 2007, s. 154)

Bunlara benzer bir manzaraya Yahya Bey'in *İstanbul Şehrengizi*'nde de rastlarız. Yahya Bey, şehrengizin bahar bölümünde, denize giren gonca ağzılı, gümüş tenli mahbubları suya konmuş taze güller olarak tasvir etmiştir. Onları Galata'ya taşıyan kayık istiridye kabuğu, mahbublar da içindeki incilerdir:

Bu demlerde derilüp her semen-ten
Komazlar dâmen-i deryâyı elden

Şoyunup şuya girürler ser-â-ser
Açılır gonca-lebler sîm-tenler

Görürsin anları şuda şoyunmuş
Şanasın tâze güller şuya konmuş

Harâmîler gibi deryâ-yı 'ummân
Şoyup her hûbı anda eyler 'uryân

Düşer âb üstine her sîm-sîmâ
Semâdan nûr iner deryâya güyâ

Ta 'âla'llâh zihî nakkâş-ı kudret
Yazar bu vech-ile âb üzre şüret

Binüp keştîye dahı niçe dilber
Kâlatada ayak seyrânın eyler

Şadef olur o keştî-i şinâver
İçinde dilrübâlar lûlû-yı ter

Bu şehri içre dahı var niçe mahbûb
Cihâna her biri cân gibi mergûb (Yahya Bey, s. 253-254)

Mahbubların çıplak olarak seyredilebildiği mekânların en popüleriyse şüphesiz hamamlardır. Hamamlarda mahbub seyri, divan edebiyatında birçok şairin işlediği bir tema olup hammamiye/hamam-name adında bir şiir türü oluşmuştur. Kaside, mesnevi, gazel vs. nazım biçimlerinde oluşturulan hamamnamelerde, söz konusu hamam ve vücutları ayrıntılı olarak temaşa edilen erkek güzelleri tasvir edilir. İlk hamamname örneğini Deli Birader Gazali (ö. 942/1535?) vermiştir. (Pala, 2004, s. 187)

Bu çalışmada, daha çok *Dāfi 'ü'l-ğumûm ve rāfi 'ü'l-humûm* adlı erotik eseriyle anılan Gazali, aynı zamanda bir hamam işletmecisidir. Kendisi de bir mahbub-perest olan Gazali'nin Beşiktaş'ta açtığı hamam, mahbubların toplanma yeri olmuştur. Âşık Çelebi, Deli Birader'i şöyle tanımlar:

Ve kendünün hûb-çihreler ve hûsn ü cemâlden şâhîb-behreler şevk ü şegâfi şöyle idi ki erbâb-ı şohbet içinde bir *maḥbûb* olsa rîş-i sefidî ile yoluna cârû-keş olurdu ve reh-güzârına gird-i gerd-i bağçeden ğubâr irmemekçün dîde-i rûzgâr dîdesiyle âb-efşanlık idüp eşk-i hûnpâşî renginden yollar 'ayn-ı pây-endâz-ı münakkaş olurdu . . . Pîr oldukça *nev-cevân*lara harîş olmuşdı. (Âşık Çelebi, Meşairü's-şuara: Kılıç, 2010c, s. 1644)

Deli Birader, Beşiktaş'ta zaviye, mescid, içinde havuz bulunan bir hamam ve kendi evinden oluşan bir kompleks inşa ettirir. Zaviyenin başına getirdiği Ateşî adında bir dervişin, güzelliğiyle öne çıkan oğlunu da hamamın cazibe unsuru olarak kullanır. Hamam, İstanbul'un dilberleriyle dolup taşmaya başlar. Âşık Çelebi, hamamın şehvi tarafını edebî bir şekilde ifade etse de bu hamamın müşterilerinin daha çok cinsel tatmin için buraya geldiği, içeride yer bulamayanların da olup bitenleri damdaki camlardan izledikleri anlaşılıyor:

Âteşî nâm bir dervîş-i pür-sûzî zâviye-nişîn itdi. *Memî Şâh* adlu bir yaluñ yüzli oğlu var idi ki gören bî-ihtiyâr 'Alevî olurdu, Birâder anuñ şem'-i hûsnine pervâne ve genc-i 'ışkına vîrâne ve zencîr-i zülf-i meftûlüne divâne olup haste-i ışkî olduğda fûrûğ-ı hûsnin şem'-i bâlîn itdi. Cümleden evvel hammâmı temâm itdi ve dellâkların birer serv-i sîm-endâm itdi. Havzı olduğu cihetden Kapluca diyü nâm itdi. Âteşî-zâde'yi hammâma âlet-i hengâme idüp

kendü hammāmcı yirinde geüp ārām itdi. İstanbul dil-berleri sū-be-sū ol hammāmuñ ayağına akdılar, *niçe hecr āteşiyle yanmış ‘āşıklar varup ol hammāmda tevsen-i nefis-i tündkâmlarını āb-ı şehvete yaqdılar*. Hurefā-yı havāş u ‘avām içerüde yir bulımayup tama çıkup cāmdan baqdılar. Birāder Efendi sīmīn gülīçelerden fūtalr tıldurup nātūrlar şevkden fūta urup dellāklar kīseler pūr eylediler. (Âşık Çelebi, Meşairü’ş-şuara: Kılıç, 2010c, s. 1646)

Bunları tezkiresinin “Gazali” bahsinde anlatan Âşık Çelebi’nin ifadelerinden kendini Deli Birader’in yanında konumlandığı anlaşılır. Ona göre temelde yıkılış sebebi de buranın çok popülerleşmesi sonucu hamamları boş kalan öteki hamamcılarının kıskançlığıdır. Bu kişiler şiirleriyle de onları kışkırtan Gazali’yi “ol hammām menba’-ı şer ü şūr ve mecma’-ı ehl-i fişk u fücūr oldu” diye İbrahim Paşa’ya şikâyet edince paşa yüz acemi oğlanı gönderip hamamı yıktırır. (Kılıç, 2010c, s. 1646)

Gazali ve hamamın yıkılış hikâyesi *Künhü’l-aḥbār*’da da yer alır. Gelibolulu Mustafa Âli’nin “Hemān dem yüz nefer ‘Acemī oğlanı hammāmuñ hedmine me’mūr kılınur. Birāderüñ bunca yıllık zahmeti bir anuñ içinde hebā olup fenā bulur. Ya’nī ki hammāmı mecma’-ı ehl-i fişk u fücūr oldu diyu yıkdırulur” ifadelerinden onun da Gazali’ye sempati beslediğini, burada sözleri alıntılanan tezkire yazarlarının kendilerinin de belki bu hamamın müşterisi olduğunu hissederiz. (İsen, 2017, s. 182)

Gazali’nin hamamiye olarak sınıflanan, hamamının yıkılmasını anlatan şiiriye şudur:

Āh kim ehl-i şevk hammāmı
Bulmadı müddetiyle encāmı

Nā-gehān tıldı Ehrimenler ile
Deve āḥūrı oldu der ü tamı

Aşlan ağzına kazmalar tokunup
Dermendüñ bozıldı endāmı

Göreyüm gözi çıka ufadanuñ
Ki görür gözüm idi her cāmı

Şimdi ağlamağ ile fark olmaz
Seherinden Gazālî'nün şâmı

Çoyayum gayrı nice ödeyeyüm
Bunı yapıduğda itdügüm vāmı (Âşık Çelebi, Meşairü's-şuara: Kılıç, 2010c, s. 1646)

Hamam kültürüyle olan içli dışlılığı dolayısıyla hamamla ilgili şiirlerin belki de en parlak örneğini vermesi beklenen Gazali'nin bu şiiri, hamamının yıkılması sonrasına denk geldiği için kötümser bir tondadır. Öteki hammamiye örnekleriyle bu tonu taşımaz. Bu şiirlerde genel olarak erotik bir hava hâkimdir. 16. yüzyılın ünlü mutasavvıf-şairi, Kanuni'nin süt kardeşi, Müderris mahlaslı Beşiktaşlı Yahya Efendi'nin (d. 900/1494-95, ö. 978/1571) hammamiyesi de buna bir örnek olarak verilebilir. Bu şiir, içerdiği erotik tasvirlerle Müderris'in divanında bir istisnayı teşkil eder:

Germiyyet-i 'ışkile olaydı tenüm hammām
Koynuma gireyidi her dil-ber-i gül-endām

Geh fūta olup 'uryān bilini kaçayidüm
Geh kīse olup yüzüm sürmege olalar rām

Şābūn olup üzülsem geh döne dön'anlara
Geh olsam ayak taşı akdāma idüp ikdām

Bu hāleti seyr içün şemsile kamer inüp
Hammām-ı tene çeşmüm gibi olısdur cām

Virürse Müderris el bu devlet eger saña
Her giceñ ola Qadr u her günüñ ola bayram (Müderris Yahya Efendi, Divan: Tömbul, 2018, s. 188)

Divanında mahbublara fazla yer ayırmayan, 16. yüzyılın büyük şairi Fuzuli'nin (ö. 963/1556) de bir hammamiyesi vardır.¹¹⁷ Hamamdaki güzelin tasvirinde kullanılan nilgün futaya sarılı mukaşşer badam ifadelerinin (3. beyit),

¹¹⁷ Fuzuli'nin bir dellake yazdığı, konu bütünlüklü başka bir gazeli için bkz. 3. Bölümün "Dellak" kısmı.

Kâğıthane’de suya giren erkeklerin tasviri için *Seyahatname*’de de kullanıldığını gömüştük. Dolayısıyla Evliya Çelebi’nin, Fuzuli’nin bu gazeline gönderme yaptığını düşünebiliriz:

Ƙıldı ol serv seher nâz ile hammâma hırâm
Şem ‘-i ruhsârı ile oldı münevver hammâm

Görinürdi bedeni çāk-i girībânından
Câmeden çıkdı yeñi ayını gösterdi tamâm

Nîl-gün futaya şardı beden-i ‘uryânın
Şan benefşe içine düşdi muķaşşer bādâm

Oldı pābūs-ı şerīfiyle müşerref leb-i havz
Buldi dīdār-ı laṭīfiyle ziyā dīde-i cām

Şandılar kim şatılur dāne-i dürr-i ‘arākı
Urdı el kīseye çoklar kılup endīşe-i hām

Kākülin şāne açup kıldı hevāyı müşgîn
Tīg müyin dağıdup itdi yeri ‘anber-fām

Tās elin öpdı hased kıldı kara bağrumı şu
Yetdi şu cismine reşk aldı tenümden ārām

Çıkdı hammāmdan ol perde-i çeşmüm şarınup
Tutdı āsāyiş ile gūşe-i çeşmümde maķām

Merdüm-i çeşmüm ayağına revān şu dökdi
Ki gerek şu dökile servüñ ayağına müdām

Müzd-i hammāma Fuzülî virürüm cān naķdin
Ƙılmasun şarf-ı zer ol serv-ķad ü sīm-endām (Fuzuli: G 182, s. 219)

Bazı hammaiyelerde de övülen güzelin isminin verildiğini görürüz. Cinani ve Sebzi’nin aşağıdaki gazellerinde güzeller tasvir edildikten sonra bunların Sarraczade Şah Mehemmed ve Muslı oldukları söylenir:

Hammmāma girdi nâz ile ol serv-i hōş-hırām
Göz dikdi kaldı anı görüp hālvat içre cām

‘Üryān idüp hemīşe koyar yāri koynına
Niçün çeker harāreti germābe şubḥ u şām

Ḥammām içinde beñzedi rūḥ-ı mücerrede
Yiridür olsa ḥalvet-i çārüm aña maḳām

Tā çıkmayınca pīreḥeni anı bilmedüm
Bir serv imiş gümüşden o ḳad eylemiş kıyām

Lülü-yi ter dizilmiş aña ḳatreler degül
İşlandı şanma perçem-i pürçin-i müşg-fām

Germābe içre mermere reşk eylesem n'ola
Yüzler sürer çün ol kef-i pāye 'ale'd-devām

Seyr eyleyen niçe tama'-ı ḥām kılmāsın
Pehlū beyāz u sā'id ile sāfi sīm-i ḥām

Başdan ayağa eksügi yokdur egerçi kim
Bī-miṣl ü bī-naẓır o ḥammāmlik temām

Germābeden çıkınca bizüm çıkdı cānumuz
Tutdı cihānı na'ra-i 'uşşāk-ı müstehām

Seyr eylemek o serv-i ḳabā-pūşı bī-libās
Maḥşül-i 'ömr-i 'āşık imiş ḥāşıl-ı kelām

Yir yir tenümde zāhir olan şanmañuz 'araḳ
Çeşm-i terüm gibi bedenüm yaşı döker müdām

Keşretde ḥod mülāyemete iḳtidār yok
Ḳıl bārī ey perī baña ḥalvetde iltiyām

Şimdi Cinānī bülbulidür bir gül-i terüñ
Serrāc-zāde Şāh Meḥmeddür aña nām

Yā Rab cihānda ḥüsnini her dem ziyāde ḳıl
Olsun şabāḥ-ı ḥaşre-degin 'ömrü müstedām (Cinani: G 150, s. 540-541)

Kim görürse¹¹⁸ ol perinüñ ey gönül ḥammāmına
Cānını eyler revān ol serv-i sīm-endāmına

Lü'le-veş yaş akıdur çeşmüm benüm reşk eyleyüp
Çeşm olup anı temāşā itdügi-çün cāmına

Yüzini ferş eyleyüp sürdi o sīmīn pāyına
Äferin ol mermerün ey dil bugün aḳdāmına

Şoyunup 'uryān olup dīvānesi olurdum āḥ
İrgüreydi ol perī ger vaşlınuñ bayrāmına

¹¹⁸ Girürse?

Cāmesin al eyleyüp 'āşıqları iden helāk
Muṣṭı-ı ra' nā dinür ol gül- 'izāruñ nāmına

Mihr ü mehden her felek revzenler açup seyr ider
Yine ol hırşīd-i ʔal'at ʔıkdı beñzer bāmına

ʔās-veş ser-geşte olup fūta-veş göğerdüm āh
İrmedüm Sebzī ben anuñ būsesi in'āmına (Sebzi: G 704, s. 636-637)

Bazı hammamiyelerde hamamın bulunduğu yer veya ismi hakkında bilgi verildiğini görürüz. Örneğin Aşki'nin aşağıdaki gazelinde âşık/şairin Anadolu hamamlarını ötekilere üstün tutmasından, övdüğü güzelin bu hamamlarından birinde olduğunu ve kış günlerinde hamam sohbetinin tercih edilen bir aktivite olduğunu anlıyoruz:

Rūşen etdi yine bir māh-liḳā ḥammāmı
Yaraşur mihr o ḥammāmuñ olursa cāmı

Nār-ı şevḳ ile n'ola cānını eyleyse baḥūr
Deyr-i ḥalvetde gören ol büt-i sīm-endāmı

Kim ki bayrām gicesi seyr ede ḥammāmda seni
Şeb-i ʔadr ile o bir yirde görür bayrāmı

Rūm ḥammāmları gibi perīler kāmı
Görmedüm dünyede gezdüm hele Mısr u Şam'ı

'Aşkiyā kış güninüñ şoḥbeti ḥammām iledür
Ol perī-çehreye var eyle yüri iḳdāmı (Aşki: G 519, s. 415)

Üsküplü İshak Çelebi'nin aşağıdaki hammamiyesinde geçen hamamsa Vefa hamamıdır:

Kişinüñ bir vefā ehli mülāyım dilberi olsa
Belā vü derd ü ḥasretten bu ğamgīn dil berī olsa

Seher vaktinde rindāne *Vefā ḥammāmına düşsek*
Hemān tenhāca ḥalvetde ben olsam ol perī olsa

Metā'-ı vaşl-ı dildāra ḥarīdār olmağa n'eydi
Kişinüñ mey gibi elde muḳavvim cevheri olsa

Hevāyī düşdi dil tıflı kesilmez zülf-i dilberden
Anı naķd eylemek yegdür hemān bir müşterī olsa

Lebinden buse oldukça ķo sögsin ağzuña İshāk
Ki senbuse lezīz olur be-gāyet sükkerī olsa (Üsküplü İshak Çelebi: G 230, s. 268)

Hayali'nin aşağıdaki hammamiyesinin konusu, şiirin yazıldığı tarihte yeni açıldığı (1546) anlaşılan, içindeki çinilerden dolayı Çinili Hamam diye de anılan

Mimar Sinan yapısı Hayrettin Paşa Hamamı'dır:

Adın añmaz idüñ sofī daħi firdevs-i a'lānuñ
Eger ra'nālaruñ görseñ Stanbul u Ğalata'nuñ

Melek-sīmā güzellerle virelden kendiye zīnet
Sekiz cennet temāşāsını eyler Yedi Kule'nüñ

Haṭāyī nāzenīnlerle nigāristān-ı Çīnīdür
Açılaldan beri ḥammāmı Ḥayreddīn paşanuñ

Kenār itmek diler vār ise bir serv-i dil-ārāyı
Güzeller gördüğünce el şalar her mevci deryānuñ

Ḥayālī mey-fürüşuñ ayağın öpmek muķarrerdür
Yüzüñ gördükde bayrām ertesi cām-ı muşaffānuñ (Hayali: G 283, s. 187)

Hamamda rastlanan güzellerin bazen de ulaşılabilir sevgili kategorisinde olduklarını görüyoruz. Örneğın Üsküplü İshak Çelebi'nin aşağıdaki hammamiyesinin 3. beytinden, aşık/şairin hamamda yalnız kaldığı güzelle birlikte olduğu anlaşılıyor:

Ḥammāma girdi nāz ile bir sīm-ten güzel
Leb ābdār zülf muṭarrā beden güzel

Bālā bülend ü şāh-levend ü saçı kemend
Ḥüb u laṭīf ü nāzūk ü şīrīn-dehen güzel

Ḥammām ḥalvet idi hemān ol perī idi
Nāzūklūk ile sīneye çekdüm iñen güzel

Biñ 'āşık öldüren kimiki bir nigāh ile
Bu işi kimse eylemez illā ki sen güzel

Şimdi şehirde sen misin ol bir didükleri

Diller vilāyetini ḥarāb eyleyen güzel

Sen var iken bu ṭal‘at-ı zībādan utanur
Varmaz didüm ki diyebilem gayra ben güzel

Bakma bahār-ı dehre gel İshāk merd iseñ
Zīnetle hergiz olmaya bir pīre-zen güzel (Üsküplü İshak Çelebi: G 160, s. 221)

Zaifi’nin aşağıdaki hammamiyesinden de âşık/şairin hamamda yalnız kaldığı
bir güzelle öpüştüğünü ve kucaklaştığını anlıyoruz. Gazelin son beytinde bu
sevgilinin süslü, kadınsı bir güzel olduğu belli oluyor:

Ḥammāma geldi bir şanem-i sīm-ten güzel
Rūḥ-ı muşavver ü bedeni çün semen güzel

Cismi laṭīf ü nāzūk ü aḥlākı bī-bedel
Şīrīn-zebān ü gül gibi gonce-dehen güzel

*Bir ben bir ol nigār idi ḥammāmda hemān
Öpdüm lebini pehlūya çekdüm iñen güzel*

Didi kim ola şimdi ‘aceb pādişāh-ı ḥüsn
Didüm cihān şanemlerinüñ şāhı sen güzel

Seyl-āb-ı nehr-i fūrḳate vaşlını sedd çeküp
Göñlüm evi ḥarābını ma‘mūr iden güzel

Dillerde vaşf-ı ḥüsnüñ okınur senüñ müdām
‘Alemdede yalıñuz dimezin saña ben güzel

İtdi Ża‘īfī naḳş-ı cihān nice merdi zen
Tezyīn ideli kendüyi bu *ḳahbe zen* güzel (Zaifi: G 200, s. 161)

Zati’nin aşağıdaki gazelinde, ilk beytinde rastladığı güzelle dördüncü beyitte
onu soyup tıraş eden dellak, iki ayrı kişi gibi görünüyor:

Bir perī-ruḥsāra germ oldum bu gün *ḥammāmda*
Pertev-i mihr-i cemālī berḳ urur her cāmda

Bī-naẓīr ü bī-bedel başdan ayağa cümleten
Yok bahāne zerrece ol serv-i sīm-endāmda

Zülfı ucından şu deñlü muşt urdum sīneme

Urmadılar tabla çevgân ol kadar bayramda

Yine bir pîr olası şoydı tırâş itdi beni
Şeyh Câmî görse dervîşi olurdu Câmda

Koynuma koymak dilersem nola ger hâmmâm-veş
Zâtî'yâ yokdur nazîri şimdiki eyyâmda (Zatî III: G 1373, s. 236)

Bazı hammamiyelerin, hamam terminolojisiyle oluşturulduğunu görüyoruz.

Medhi (ö. 1006/1597-98), Nevi ve Yakini'nin (ö. 976/1568/69) gazellerinde cam, sabun, şane, külhan, futa gibi hamam elemanları, sevgilinin güzelliğini tamamlayıcı unsurlar olarak kurgulanmıştır:

Selâmetle şîhhatler ey gül-endâm
Saña dârü's-selâm olsun bu *hâmmâm*

'Arağ-rîz olduğun gördükde cānā
Dem-ā-dem derleyüp dürrler döker *cām*

Azaldı kendüsin maḥv itdi *şābūn*
İrince vaşluña çekdi çok ālām

Ten-i şad-pārem oldı şekl-i *şāne*
Ham-ı zülfüñ kılupdur qaddümi lām

Yanar *külhān* gibi Medhî derūnum
Anuñ-çün eylemez cān tende ārām (Medhi: G 353, s. 502)

Bilüñdeki şu siyeh *fūta* seçdi endāmuñ
Çalındı şan meḥeke sîm-i nukre-i ḥāmuñ

İrişdi 'ālem-i vaḥdet şafāsına şūfî
Şoyup nigārı koyan ḥalvetine *hâmmāmuñ*

Ayağūñ öpmege şarkān siyāh *fūta* mıdur
Yaḥūd sürer mi yüzün zülf-i 'anberîn-fāmuñ

Görince sen mehi hâmmâm içinde ḥayretten
Dikildi qaldı yire gözleri bugün *cāmuñ*

Qoya *libās*-ı teni cāmekān-ı dünyāda
Senūñ eger göre Nev'î *bürehne* endāmuñ (Nevi: G 256, s. 382-383)

Şoyunsa girse hâmmāma qaçan ol serv-i sîmîn-ten

Anı seyr itmege her cām olur bir dīde-i revzen

Açılsa gonca-lebler her biri gunc u delāl¹¹⁹ itse
Olur hāmmām içi gūyā açılmış taze bir gülşen

Gireydi nāz-ıla hāmmāma ol serv-i sehī-kāmet
Ayağına *şu* iṣār ider-idüm *tās*-ı çeşmümden

Kaçan kim *fūtas*ın kuşansa ol mihr-i cihān-ārā
Hicāb-ı ebre girer gūyiyā nīm-i meh-i rūşen

Yüzüm hāmmāma ferş idüp başum itsem *işik taşı*
Der-i şādī açılsa üstüme hāmmāma girseñ sen

‘Aceb zulm issidür hāmmām alur koynına ol māhı
Yanarken āteş-i mihr-i ruḥuñla dā’imā *külhan*

Anuñ ‘çün tīg çekdi başuma kaşd eyledi *dellāk*
Ayağıñ öpdüğümçün dostum oldu baña düşmen

Yakīniye ‘*arak-rīz* oldu dirler cümleten cismüñ
O ḥod yād eyleyüp hicrānı ağlar cümle cisminden (Yakini: G 143, s. 233)

Aşağıda örneklenen hammamiyelerde genel olarak hamamda rastlanılan
güzellerin övüldüğünü görüyoruz:

Bir semen-sīmāyı seyr etdüm bugün hāmmāmda
‘Āşık olmuş ağlayup yaşlar döker hāmmām da

Bir kıyāmet nāzenīn-kāmet durur k’etse kıyām
Nürdan bir serv-i nāz olur hemān endāmda

Kātib-i kudret ezel bezminde ḥatt-ı la‘lini
Bir muḥayyel şī‘rdür yazmış kenār-ı cāmda

Gözlerüñ gūyā iki kāfir ḥarāmīler durur
Dīn ü imān ġāret eyler kişver-i islāmda

Qullaruñla serverā ‘ıyş-ı müdām ét sen müdām
Ḥayretī bir merḥabāya rāzīdur eyyāmda (Hayreti: G 496, s. 468-469)

Hāmmāma girdi bir gül-i nāzük-beden güzel
Bülbül diline ‘āşık olur her gören güzel

Hūrī midür melek midür ādem mi bilmezin

¹¹⁹ Naz ve eda.

Ol meh perī degülse ‘acebdür iñen güzel

Her kim görürse yüzini dir bir içim şudur
Mādan yaratmış anı meger yaradan güzel

Sīmīn-ten idi fūtası zerrīn-kenār idi
Belde bākında kem yeri yok cümleten güzel

Esbāb-ı hūsn ü hulk u melāhatde ber-kemāl
Hūb u laṭīf ü nāzūk ü zībā ḥasen güzel

Didüm çınāra nicesin ol serv-ile didi
Reftāra kalsa benden o serv-i çemen güzel

Ser-tā-ka-dem tenāsüb-i a‘zā yerinde hep
Ammā Livāyī bir yeri var cümleden güzel (Livayi: G 268, s. 346-347)

Zāhir olsa n’ola her gāh ol perī ḥammāmda
Kim perī olanlaruñ olur yeri ḥammāmda

Şahn-ı ḥammāmı tutar būy-ı gülāb u ‘anberīn
Derlese yārīñ ten-i nāzik-teri ḥammāmda

Ol perī-peyker temāşāsın recā idenleruñ
Cāma dönmiş kapu gözler gözleri ḥammāmda

His idüp cism-i laṭīfūñden dil-i sengīnūñi
Ḥacletinden kızdı gördüm mermeri ḥammāmda

Şoyunur bir yalın ayak baş açuk abdāl olur
Seyr ide varanlar ol sīnemizi ḥammāmda

Halk-ı ‘ālemden kaçarsañ ey perī ḥalvetde
Şoḥbeti Remzīyle eyle gel beri ḥammāmda (Remzi: G 203, s. 305)

Şoyındı girdi nāz ile ḥammāma ol cānānumız
Endāmını göstermedi şakındı bizden cānumuz

Görmeye diyü gün yüzün biz göñlümüzden kaçaruz
Kurtulmazuz sāyeden bekler durur bir yanumuz

Şoḥbetde dil-ber yalanur didüm yalandur didiler
Toluyı def’ī yaladı gerçek gibi yalanumuz

Şekker dehāna nāzla bal ezdügince ağzuma
Senbūsesine lebleruñ görür turur imānumuz

Ol serv-i bālā işigin yaşdanalıdan ey Sehī

Yüceldi çıkdı göklere kaçır-ı felek-evyānumuz

(Sehi Bey: G 102, s. 212)

Ey perī bir ben idüm bir daḥi sen bir ḥammām
Veh ki ḥalvetde saña idemedüm feth-i kelām

Tutuşup cismi yanar ‘āşık-ı dil-ḥaste gibi
Görđi ḥammām seni çünkü işi oldu tamām

Bu nice cism-i laṭīf olur eyā şems-i cihān
Kışkanur kendü gözinden bakamaz cismüñe cām

Ğarażum şu gibi ayağuna yüz sürmek idi
Ah kim olmaz imiş ‘āşık olanda ikdām

Cānumuz çıkdı çıkalum gidelüm ey Yahyā
Ol perī olmayıcağ odlara yansun ḥammām (Yahya Bey: G 256, s. 442)

Ḥammām gibi odlara yakup bu çākeri
Kānuma girdi girmedi ḥammāma ol perī

Bir himmet eyleñ ola ki ḥammāma gire yār
Ey başı kaba yalıñ ayak Rūm erenleri

Ḥalvetde nūr görmek ise kaçdı zāhidūñ
Ḥammām içinde görsün o mäh-ı münevveri

Ḥammām içini beñzedürin cāy-ı maḥşere
Kim olur anda şāh gedānuñ berāberi

Yahyā şu koymağ için ayağına ol mehūñ
Güyā ki tās idindi felek mihr-i enveri (Yahya Bey: G 474, s. 570)

Aşağıdaki beyitler hammamiye olmayan gazellerden alıntılanmıştır. Bunlarda da hamamda rastlanan güzellerin övüldüğünü görüyoruz. Cinani’nin beytindeki güzelin adı Nuh’tur:

Ol şanem kim *Nūḥ*dur dilberler içre nām aña
Bir perīdür cāy-gāh olsa n’ola ḥammām aña (Cinani: G 7/1, s. 466)¹²⁰

Cem’ olup cevlan ider şehriñ melek-sīmaları
Cennet olmuş mīr-i baḥrūñ seyr kıl ḥammāmını

Zulmet ü āb-ı ḥayātuñ ‘aynın eyler āşikār

¹²⁰ Bu gazelin tamamı için bkz. bu bölümün “Nūḥ” kısmı.

Her gül-endāmuñ siyeh fūteyle gör endāmını (Aşki: G 521/2-3, s. 416)

Şahn-ı hammāmda dün gördüm o nāzük-bedeni
Sīnede mūdān eşer yok daḥı pehlū da güzel

Eyledüm dikkat ile mūy-miyānına nazar
Cümleten bī-bedel ü sā'id ü bāzū da güzel (Baki: G 313/4-5, s. 294)

Bükilüp fevte¹²¹ sıkılmazdı çıkup hammāmdan
Düşmeseydi ger cedāsun* serv-i sīm endāmdan (Bali: G 134/1, s. 225)

Rakīb-i seg saña yapışmağa hammāmda tenhā
Varup dellāk ola diyü giriftār-ı melālem ben (Behiştî: G 385/3, s. 319)

Geldi kış eyyāmı her gice gönül ḥalvet kılup
Eyle hammāmın perī-rūlarla ṭurma şöḥbetin (Gelibolulu Suni: G 139/4, s. 97)

Soyunmuş Nev'iyā ol māh hammām içre seyr eyler
Temāşā eylesün ḥazṣ eyleyen endām seyrinden (Nevi: G 326/5, s. 425)

Ḥūb-rūlarla hemān ḥalvete irşād eyler
Girme hammāma disem şūfi diyen nā-pāke (Ravzi: G 479/2, s. 327)

Ol perī gördüm yunurdu dün gelip hammāmda
Saçına şöyle bürünmüşdi ki 'uryān şanmadum (Salih Çelebi: G 104/6, s. 187)

Baş açık 'uryān olup dīvānesi oldum meded
Görelî hammām içinde dilberüñ pehlūsını (Sebzi: G 847/4, s. 714)

Hammāmda gördüm o perī-çihreyi ḥalvet
Hiç dā'ireye uğramaz itdüm nice da'vet (Yakini: G 19/1, s. 164)

Hammāmda bir pāre karar eyle bizümle
Niçün ivesin şuya mı düşdi şeker ey dōst (Zati I: G 87/3, s. 87)

Egilür görenüñ ağzı olur ser-mest ü dīvāne
Bu gün hammāmda ben bir perī-ruḥsāra germ oldum (Zati II: G 977/3, s. 481)

Bir perīye germ olup hammāmda didüm aña
Bāğ-ı cennet içre bir billūrdan şimşādsın (Zati III: G 1064/5, s. 39)

Eger gılmān-ı kaşr-ı cenneti seyr itmek isterseñ
Temāşā eyle şōfi ol perī hammāmdan geldi (Zati III: G 1628/6, s. 400)

¹²¹ Bu kelime futa olmalıdır.

Sevgiliyle karşılaşma ve onu çıplak olarak seyretme imkânı sağlayan bir mekân da kaplıcadır. Üsküplü İshak Çelebi'nin bir Bursa kaplıcasını konu ettiği belli olan aşağıdaki kaplıca redifli gazelinden, burasının da gümüş bedenli mahbubların madeni olduğunu anlıyoruz. Âşık/şairin buraya geliş amacıysa –son beyitten anlaşıldığı üzere– bunlardan biriyle fiziksel bir birliktelik yaşamaktır:

Sīm-tenler ma'deni *maḥbūb* kânı *kapluca*
'Âşık-ı dil-ḥasteler ârām-ı cānı *kapluca*

Şoḥbetinde germ olup cān u gönüller nerm olur
Mürdeye virür ḥayāt-ı cāvidānī *kapluca*

Cübbe vü destār ehlin müflis ü 'uryān ider
Ḥ'āce-i şehre unıtdurur dükānı *kapluca*

Kendüye ışındurupdur kucmaduḡ dilber mi var
'Ayş u 'işret güninüñ rind-i cihānı *kapluca*

Bursa şehri kime yana yakıla derdin 'aceb
Sīneye çekmiş yine ol dilsitānı *kapluca*

Bir meh-i nā-mihribāna dil virüpdür var ise
Dīdeden tırmaz döker eşk-i revānı *kapluca*

Gönli mir'âtında levḥ-i sīmgün-ı *ḥavzda*
Naḡş idüpdür şūret-i hūr-ı cinānı *kapluca*

Ḥavzı gūyā dāḡdur sīmīn-bedenler penbedür
Lāle-veş şaḡlar derūn-ı dilde anı *kapluca*

Şoyınup 'uryān olayın yolına nem var ise
Kucdurursa baña İshāk ol fülānı *kapluca* (Üsküplü İshak Çelebi: G 263, s. 289-290)

Cinani ve Zati'nin aşağıdaki beyitlerinde havz kelimesinin kullanıldığını görüyoruz. Bunlarda havuzu olan bir hamam veya bir kaplıca söz konusu ediliyor olabilir:

Şuya düşmiş māldür *ḥavz* içre ol sīmīn-beden
Dest-i ṭalibden anı men' eylemek ey dil neden (Cinani: G 170/1, s. 551)

Yāri 'uryān *ḥavzda* görsem gözüm giryān olur
Hāle kim māhı ihāṭā eyleye bārān olur (Zati I: G 161/1, s. 161)

2.1.3.6 Namaz/Cuma namazı/Bayram namazı

Aşki, Ravzi ve Salih Çelebi'nin "cuma gün" redifli gazelleri, cuma namazına giden sevgilileri konu etmektedir. Bu erkekler, divan edebiyatındaki sevgili tipinin vasıflarıyla ele alınmışlardır:

Geymiş ol meh-pāre bir zībā serāser *cum 'a* gün
Yağmağ için halk-ı dünyayı ser-ā-ser cum 'a gün

Bazar irtesi gibi gülmez rakībūñ şüreti
Merhabā kılsa bize cāmīde dilber cum 'a gün

Muşhaf-ı hüsnūñ temāşā eyleyüp cānā haṭīb
Okudı Nūr āyetin minberde ezber cum 'a gün

Sen kıyām etseñ varup cami 'de ol sā 'at kıpar
Her taraftan na 'ra-i "Allahü Ekber" cum 'a gün (Aşki G 371/1-4, s. 339)

Okusa cāmī 'de dil-ber na 't-ı server *Cum 'a* gün
Cüş iden 'aşıkların endāmı dıtrir Cum 'a gün

Hüzni ref ' oldı yüzün görince dil Ya 'kūb 'ınuñ
Geldi güyā cāmī 'e Yūsuf peyām-ber Cum 'a gün

Mağdemiyle cami 'i itdi müşerref ol melek
Cāmī 'e ekşer iner dirler melekler Cum 'a gün

Gün yüzi āyīneveş olur mücellā ol mehūñ
'*Ārizi haṭṭın terāş eylerse berber Cum 'a* gün

Heftede bir kez tokuz toľansa cami ' yolların
Tañlamañ Ravzī o māhı görmek ister Cum 'a gün (Ravzi: G 429, s. 307)

Mescide gelse eger nāz ile dil-ber *Cum 'a* gün
Muşhaf-ı hüsnin okur 'aşıklar ez-ber Cum 'a gün

Ġayret ile karşı tururlar selāmın almağā
Ol güzeller şāhınuñ mihrāb u minber Cum 'a gün

Cāmī 'i şol deñlü rüşen itdi ol meh-pāre kim
İndi şandum mağfile hırşīd-i enver Cum 'a gün

Bir kez işitsem eger Allāhu ekber didügin
Tālī 'i nağsum olurdı sa 'd-ı ekber Cum 'a gün

Cāme-i sebz ile cāmī 'de görenler didiler
Cennet içre Ravziyā Rıdvān 'a beñzer Cum 'a gün (Ravzi: G 450, s. 315)

Eyledi ‘uṣṣāka dilber ‘arz-ı *kāmet cum‘a gün*
Halk-ı ‘ālem üzre şan kopardı kıyāmet cum‘a gün

Cāmi‘-i hüsnuñde yāruñ kaşları mihrābına
Karşu durdum diledüm çok dürlü hācet cum‘a gün

Bir güzeller şāhı geldi *mescide* ta‘zīm için
Şaf şaf ayağ üstine durdı *cemā‘at* cum‘a gün

Nisbet itmiş bāğ-ı huldı menzil-i cānānuma
Eylemiş *minberde vā‘iz* bir cehālet cum‘a gün

Halka-i zikre girüp bir cezbelü āfet şanem
Virdi şevk ehline Şālih vecd-i hālet cum‘a gün (Salih Çelebi: G 115, s. 193)

Zatı’nin aşağıdaki beytinde bayram namazında görülüp beğenilen bir sevgili söz konusudur:

Bir kaşı mihrāba tuş oldum *namāz-ı ‘idde*
Ayağında secdeler kılmāğa kıldum *kāmeti* (Zatı III: G 1702/4, s. 445)

Ahi ve Celili’nin aşağıdaki beyitlerinde camide birlikte namaz kılan sevgililerden bahsedilmiştir:

Kāmet eylerken *namāza* sen kıyām étdüñ meger
Kim müezzın kend’özinden geçdi ilk Allāh’dan (Ahi: G 90/4, s. 43)

Çün cemālūñ gördi mescidde imām ey dil-rübā
Arkasın mihrāba döndürdi yüzün senden yaña (Celili: G 16/1, s. 57)

Aşağıdaki beyitlerden anlaşıldığına göre Yahya Bey’in cuma namazında gördüğü sevgilisi onun yüzüne bakmamıştır:

Yār idi maḳşūd olan ammā n’idem kim gelmedi
Geldi hep maḳşūdum olmayan o zālīm gelmedi

Āh kim cum‘a namāzında yüzüme bakmadı
Merhabā itmek baña cānāna lāzım gelmedi (Yahya Bey: G 454/1, 2, s. 558)

2.1.3.7 Giysiler

16. yüzyıl gazellerinde, sevgililerin neredeyse her unsuru gibi kıyafetleri de şairlerin övgüsünden payını almıştır. Bu kıyafetler aynı zamanda sevgilinin cinsiyeti, konumu veya mesleği hakkında fikir vermektedir.

16. yüzyılın erkek kıyafetleri hakkında bazı yerlerde de toplu bilgi bulabiliyoruz. Örneğin, *Meşā 'irü 'ş-şu 'arā*'daki şu alıntı, Hayali Bey'in kıyafetnamesi gibidir:

Yanında *dībā-yı muraşsa* 'la *ķabā-yı muraķķa* ' berāber ve öñinde *tāc-ı serverīye kūlāh-ı Tātārī* hem-ser idi. *Kūrki* günine göre giymek degül *tennūre* yanında *semmūra* mu 'ādil ve *libās-ı ibrişīmīne* ve *pālās-ı peşmīneye* mümāsıl idi. Ol cihetden gāh *dül-bend-i bülendāne* ve gāh *şeb-kūlāh-ı levendāneye* mā'il idi. (Âşık Çelebi, *Meşairü 'ş-şuara*: Kılıç, 2010c, s. 1545)

Bazı gazellerde de sevgilinin kıyafet unsurları hakkında toplu bilgi verildiğine rastlarız. Livayî ve Zati'nin gazelleri bunlara örnektir. Bu gazellerde geçen ve bugün kullanılmayan giysiler, aşağıdaki maddelerde ele alınmıştır:

Hüsün bir hıl'at-idi Yūsuf-ı gül-pīrehen geydi
Ki şimdi ol ķabāyı bir gül-i ğonca-dehen geydi

O servūñ *cāme-i sebzīn* cihānda geymedi kimse
Meger var-ise iy bülbul yine serv-i çemen geydi

Vişālīñ *cāmesin* aġyāra verme iy hümā-tal'at
Revā mı diyeler *tūfī tonın* zāġ u zaġan geydi

Bu ġün bir iki üç kerre deġişdi *tonını* ol māh
Çıkardı *cāme-i nāzı ķabā-yı* şīveden geydi

Olup germ ol perī-peyker şoyındı girdi hāmmāma
Siyāh üzre *sefidacī ķabāyı* nīm ten geydi

Sehāb ile geyerdi şubħ-dem ol māh-ı ezraķ-pūş
Çıkardı *şeb-kūlāhını* kıızıl bir *yilken* geydi

Livāyī yoluña 'üryān olalı çıķdı zer-bafdan
Yerine anuñ iy sīmīn-beden bir ak kefen geydi

(Livayî: G 456, s. 472)

Baħr-i çeşmüm görse *yelken takye* geymiş dil-beri
Fülk-i dil uyar havāya hīç kalmaz lengeri

Cūy-ı pür-mevc içre nīlūfer şanur cānā gören
Mā'ī *hārā*¹²² içine geysen *libās*-ı aşfarı

Cāmenūñ tā kim gūmiş çaprazları şaf bağladı
Yaşamı çāk eyledüm tağıldı şabrum leşkeri

‘Āşık-ı dil-ħasteyi öldürmege bil bağlamış
Ey dil ol zerrīn *kemer* kim қоçmış ol sīmīn-beri

Ben ħasedden öldüm ey *Zātī* girībān u *ridā*
Boynına kol tolayup öpdī ‘izār-ı dil-beri (Zatī III: G 1578, s. 370)

2.1.3.7.1 Ferace

Kadın feracesi ve erkek feracesi olarak ayrılan bu kıyafetin, Kara Fazlı’nın (ö. 971/1564) aşağıda bir kıtası alıntılanan musammatından hareketle bizi ilgilendiren şekli, Reşat Ekrem Koçu’nun (1967) tarif ettiği delikanlı feraceleri olsa gerektir: “Delikanlı feracelerinin kolları kısa olur bir de geniş devrik yaka ilave olunurdu, kol kenarları ve yaka sırma harçla işlenirdi; önünde sadece süs olarak kalan kürk parçaları ile gençleri pek açan bir üstlük idi, yazın pardesü yerine giyilirdi.” (s. 107)

Bu *sūsenī ferrāce* vü ol *fıstıķī atlas*
Gey yaraşur el-ħaķ saña iy gözleri nergis
Dil-dāde durur bencileyin ħüsnūñe herkes
Ben bendeñe rahm eyle *Hasan Bālüm efendüm* (Kara Fazlı: Musammat 20/IV, s. 246)

2.1.3.7.2 Kaftan

Kaftan için Reşat Ekrem Koçu (1967) “1828’den önceki eski kıyâfetde en üste giyilen astarsız esvab, entâri, bilhassa erkek entârisinin adı; ten üstüne giyilen iç

¹²² Düz renkli, üzerinde mermer damarlarına benzeyen dalgalar bulunan sof cinsinden menevişli eski bir kumaş çeşidi.

donu ve gömlekle başlayan erkek giyim kuşamı kaftan ile tamamlanır” tarifini veriyor. (s. 138) Sehi Bey’in aşağıdaki beytinde söz konusu olan sevgilinin kaftanı muhtemelen altın sırma işlemeliydi:

Şeh-i hürşîd-baht encüm-şaşemsin ey gül-i ra‘nâ
Ki pür-nağş-ı gülistândur begüm altunlu *kaftan*uñ (Sehi Bey: G 134/3, s. 232)

2.1.3.7.3 Takye

Takke/takye; kavuk, külah gibi başlıklar altına başın terini emip başlığın kirlenmesini engellemek için giyilen, ince bezden yapılmış hafif baş kalıbıdır. (Koçu, 1967, s. 220)

Takke, tespit edilebildiği kadarıyla şu iki beyitte erkeksi vasıflarıyla öne çıkan sevgililer için kullanılmıştır:

Perçemüñ şehbâzı ile kim gönül şayyâdısın
Yaraşur kaplan derisi *takye* arslanum saña (Amri: G 4/5, s. 40)

Ne revâdur giceler şem‘ ile meclis kırasın
Cilv’ide yüzüne ol bir *kara takyalu levend* (Behiştî: G 79/4, s. 146)

16. yüzyıl gazellerinde daha çok kullanılan bir takke türüyse yelken takkedir. İzzet Kumbaracılar, bu takkeyi saray sazandelerinin ve başçavuşların giydiği, zülûf ve şakıklarının has odabaşılarınıninkine benzese de daha kısa olup iki tarafında hilal resmi olduğu bilgisini verir. (s. 12)

Yelken takke, saraydaki cücelerin de giydiği bir başlık türü olduğu için olsa gerek, (Pakalın, 1993c, s. 616) bazen şairler birbirlerini küçümserken bu tabiri kullanmışlardır. Âşık Çelebi’nin tezkiresinde Hayali’yle Yahya Bey’in atışmasında yelken takke ve Hayali’nin cevabında ondan daha aşağılayıcı olduğu belli olan şapkanın kullanıldığını görüyoruz:

Seferden geldüğünde Yahyâ Beg yine tek тұrmayup Hâyâlî Beg'ün bed-
hâhlarına hoş gelsün diyü gâh başında taqyesine dahl idüp Yahyâ:
Şol Hâyâlî Beg ki yüzi şarı gözi aladur
Başda *yelken taqyesi* boqlıqda bitmiş lăledür
didi . . . *yelken taqye* cevâbında *şabka* yelkenden aqbağ olduğın bu ma'nâ ile
Hâyâlî Beg edâ eyledi. Beyt:
Giydün revâce başuña bulduñ revâcuñı
İncinme *şabkalı* sikeyüm egri haçuñı (Âşık Çelebi, Meşairü's-şuara: Kılıç,
2010c, s. 1555-1556)

Aşağıdaki “yelken taqyesi” redifli iki gazel örneğinde, bu sefer yelken takke
ve onu takan sevgililerden övülerek bahsedildiğini görüyoruz:

Zer benekden bāl açup cānāna *yelken taqyesi*
Başladı tāvus-veş cevłāna yelken taqyesi

Afitāp üzre şafağdur gūyiyā ol meh-ruhuñ
Yüz urur da kırmızı merdāne yelken taqyesi

Bir kızıl otāğ kurup üstine verdi yine
Hây-l-i 'unvān o şeh-i hūbāna yelken taqyesi

Serv-i bālā üzre konmış al tūtī şandum
Vireler ziynet qadd-i cānāna yelken taqyesi

Şun'iyā şan bir hümādur sāye şalmış bir şehe
Husrevün başında ol şāhāne yelken taqyesi (Gelibolulu Suni: G 194, s. 117)

Perde-dār olmuş ruh-ı cānāna *yelken taqyesi*
Şan şafağ olmuş meh-i tābāna yelken taqyesi

Baş koşaldan başı üzre bend-i zūlf-i yār ile
Oldı zāhir kıpkızıl dīvāne yelken taqyesi

Şem'-i ruhsār-ı nigāra yanmağa qaşd eylemiş
Bāl u per açmağdadur pervāne yelken taqyesi

Al tūtī serv-i ra'nā üzre konmuş şanasın
Qadd-i yār üstindeki merdāne yelken taqyesi

Ey Ziyā'î gūyiyā bir şāh-ı güldür qadd-i yār
Şüretā beñzer gül-i hāndāna yelken taqyesi (Mostarlı Hasan Ziyai: G 457, s.
215-216)

Hayreti'nin aşağıdaki beytinde de yelken takkenin kırmızı renkte olduğunu görüyoruz:

*Altun üsküflü yalıñ yüzlü güzeller çok velī
Âteş urdı cānuma bir kırmızı yelken benüm* (Hayreti: G 359/4, s. 381)

2.1.3.7.4 Dölbend

Dölbendin sözlük anlamı “ince ve kavī bez, kirbās, has keten”dir. (Tulum, 2011)

Reşad Ekrem Koçu'nun (1967) belirttiğine göre “Sık ve seyrek dokunuşuna, keten ve pamuk ipliğinden oluşuna göre çeşidleri vardır. Eski Türk giyim kuşamında da sarıklık en makbul bez olmuştur.” (s. 98)

Dölbend, Osmanlı'da bugünkü anlamıyla kadınlara özgü bir unsur değil, erkeklerin sarık bezi olarak kullanılmaktaydı. Şiir dışındaki metinlerde de bunun örneklerini görmekteyiz. Örneğin Âşık Çelebi, *Meşā'irü's-şu'arā*'sında şair Revani için “Revānī yanumda at üstinde hāzır ve bu mā-cerāya nāzır idi. Şevk ü şādiden *dölbend*in çıkarup hevāya revān-ı perrān eyledi” der. (Kılıç, 2010c, s. 1388)

Gelibolulu Mustafa Âli de *Mevā'idü'n-nefāis fī Kavāidi'l-mecālis*'in, hizmetlilerin kıyafetlerini anlattığı bölümünde dölbend sarmanın kimlere caiz olduğunu şöyle belirtir: “İmdi dārāt-ı tertīb ile muḳayyed olan ekābir-i mefāḫirüñ iç oğlanlarında *dölbend* sarınmak tavāşiden olan ağalarına ve ḥazînedār nāmındaki bellü başlu ḥizmet-nümālarına cāyizdür.” (Şeker, 1997, s. 373)

Dölbend aşağıdaki beyitlerde de ismi belli bir sevgili (Yakup) ve beg, civan gibi erkeğe özgü adlandırmalarla kullanılmıştır:

Beni ḳul etdi 'aşḳına bugün bir şāh-ı Ken'ānī
Mübārek ismidür Ya ḳūb u kendü Yusuf-ı şānī

*Dölbendini düşürdi ḳazā ile ol cüvān
Dölbendi gibi ayru düşüp eyledüm fiğān* (Yahya Bey: G 303/1, s. 470)

Hây efendüm hey *begüm* bu nice ‘izz ü nâz olur
‘Âşık itdüñ cümleten halk-ı cihânı kendüñe

Fi’l-meşel bürc-i şerefde encüm-i seyyâre-veş
Kırmızı güller *begüm* zînet virür *dülbendüñe*

Düşdi şandum âb-ı cārî üzre ‘aks-i âfitâb
Baķıcaķ koluñdağı altunlu *bâzû-bendüñe*¹²³ (Yahya Bey: G 392/2-4, s. 522)

Aşağıdaki beyitlerdeki güzellerin sardıkları dülbendleri niteleyen nilgün,
şemsî, şerbetî sıfatlarıysa dülbendlerin rengi hakkında bilgi veriyor olmalıdır:

Görenler nilgün *dülbend* ile ol yâr-ı meh-rûyı
Şanur dördüncü kat gökden görüñdi mihr-i raķşânı (Hayali: G 620/1, 4, s. 304)¹²⁴

Bizi yakduñ şarup ol şemsî *dülbendi* Süleymâna
Şikâyet eylerüz ey meh şaķın Sultân Süleymâna (Zati III: G 1318/1, s. 200-201)¹²⁵

Şu dil-ber kim şarınmış şerbetî maķbûb *dülbendi*
Dili anuñ yalar şehdi emer şîri ezer ķandi (Zati III: G 1588/1, s. 376)

2.1.3.7.5 Destar/Sarık

“Baş a giyilen takke, fes ve emsali şeyler üzerine sarılan sarık manasına gelen”
(Pakalın, 1993c, s. 431) destarı giyen, birinin adı, birinin de etnisitesi belli olan
erkeklerin aşağıdaki beyitlerde divan edebiyatının sevgili tipi vasıflarıyla tarif
edildiklerini ve onlara gönül verildiğini görüyoruz:

Cem‘iyyet-i hâtır kımayup eyledi vâlih
Başdan beni *destâr-ı perîşânı* ‘Alîñ (Cinani: G 128/3, s. 529)

Serv-i ra‘nâsın n’ola *destâr*un olsa süseni
Serv ü süsen reşķ iderler saña ey şulķ Ermeni (Celili: G 407/1, s. 271)¹²⁶

Getürmiş eline *destâr* ucın soķmış *levendâne*

¹²³ Kuvvet vermesi için yâhut süs olarak takılan, içinde muska veya yazılı bir sûre bulunan kol bağı, kolķak.

¹²⁴ Gazelin tamamı için bkz. bu bölümün “Ya ‘ķûb” kısmı.

¹²⁵ Gazelin tamamı için bkz. 3. Bölümün “Bakkal” kısmı.

¹²⁶ Bu gazelin tamamı için bkz. 3. Bölümün “Ermeni” kısmı.

Yaraşmış ol gözi hūnīye bu tarz-ı yetīmāne (Cinani: G 211/1, s. 572)

Mest-i cām-ı ‘ışk olup *āşüfte-destār* ol yūri
Bir *levendāne şarıklu* dilber-i bī-kārı sev (Yahya Bey: G 361/2, s. 504)

Kavuk, tac, fes gibi muhtelif başlıklara sarılan sarığın ucundan sarkan parçaya ise taylesan adı veriliyordu. (Pakalın, 1993c, s. 426) Şem’i’nin (ö. 936/1529-30) aşağıdaki beytinde taylesanın, sevgilinin kākülüyle paralellik arz ettiğini görüyoruz:

‘İydda meh-pāreler kākül perīşān eyleyüp
Şaldılar yüz nāz-ılan gün gibi zerrīn *taylesān*(Şem’i: G 135/4, s. 519)

2.1.3.7.6 Üsküf

Mehmet Zeki Pakalın (1993c), üsküf için şu tanımı yapar: “Boru şeklinde ve bir endazeden fazla uzunlukta olup başa giyilince yarısı arkaya sarkan yeniçeri bōrkünün kenarının sırmalı idi. Birinci Murat zamanında ihdas olunmuş ve kendisinden sonraki padişahlar tarafından tâc-i sultanî ittihaz olunmuştur.” (s. 560)

İsmail Hakkı Uzunçarşılı’nın (1988b), Théodore Cantacasin’den aktardığına göreyse sırma şeritli üsküfü sadece yeniçerilerden Kethüda, Yayabaşı ve Bölükbaşılar giyer. (s. 264)

Üsküfün şiirlerde genelde “altın üsküf” olarak yer aldığını görüyoruz. Bu başlıklara “altın üsküf” denmesinin sebebiyse sırma şeritleri dolayısıyla olsa gerektir:

Ƙıldı zībālīgınuñ zīverin efzūn üsküf
Yaraşur giyse o la‘l-i lebi mey-gūn *üsküf*

Hüsñ bābında mu‘ārız olımañ aña güneş
Seherī çıksa evinden giyüp *altun üsküf*

Murğ-ı dil ƙapıcı şehbāz idügin bildürmiş
O gözi şāhīn idüp giymege ƙānūn üsküf

Mihr şanma felek ol māha ƙabūl ide diyü
‘Arz ider gün başına bir güzel *altun üsküf*

Şan ser-i serv-i revān üzre yir itmiş nergis
Geşt-i bāğ itse giyüp ol kâd-i mehzûn üskûf

İy Yakînî bu gâzel ma'nîde bir deryâdur
Oldı kâ'ında anuñ şan dūr-i meknûn üskûf (Yakini: G 90, s. 203-204)

Oluban kâkülüne hem-ser o *altun üskûf*
Başa çıkmasun iñen ey ruhı gülgün üskûf

Altun adın bakır eyler meded ey sîm-beden
Olmasun kimseye hem-ser o hümâyûn üskûf

Şem'i- kâfur-ı leâfetdür o kâdd-i mehzûn
Şu'le-i hüsni melâhatdür ol altun üskûf

Çihre-i zerd ü nizârına nâzar kılmayalı
Oldı çîn eyleyüp ebrûsını mahzûn üskûf

Ey Ümîdî olıma hem-ser o *şâha* hürşîd
Geydürür gün başına gerçi bu gerdün üskûf (Ümidi Ahmet: G 116, s. 276)

Altun üsküflü yalıñ yüzlü güzel ol sîm-ten
Hübdur par par yanar meclisde şem'-i encümen (Haveri: G 26/1, s. 199)

Geçdi 'ömrüm gibi yoldan *şehsüvârum serverüm*
Atınuñ izi gibi ardınca kaldı gözlerüm

Yaraşur *altun üskûf* aña bir zerrîn kadeh gibi
Ki her dem 'âlem-i şoḥbet anuñla şâd u ḥandândur (Yahya Bey: G 96/5, s. 341)

Çihresinde cem' olur rûy-ı celâl ile cemâl
Altun üsküfle kaçan seyr ide ol meh-manzarum (Yahya Bey: G 266/1, 2, s. 448)

Altun üsküflü cuvânum ak libâs ile bu gün
Ak sancağına dönmiş Âl-i 'Osmânuñ hemân (Yahya Bey: G 300/3, s. 468)

Vasfî'nin gazelinde Memî Şah olarak adı verilen sevgilinin ve Hüdayi-i

Kadim'in gazelinden alınan beyitlerde söz konusu edilen cananın giydiği üsküfünse

sırma şeritli (altın) değil, düz olduğu anlaşılıyor:

Öğmeñ baña mahbûb diyü mihr ile mâhı
Dünyâda güzel sevmezem illâ *Memî şâhı*

Yüz 'ışk ile *üsküf*ini ger geyse o meh-rū
Mihr-i felekūñ başına teng ola külāhı

Ey dil anuñ üftādesi tenhā seni şanma
Āşüftesidür şāh u gedā mīr ü sipāhī

Serkeşlik idüp 'āşıkā cevır eylemez ol şāh
Çok çok yaşasun devlet-i hüsniyle İlähī

Ol şāh dañı tıfl durur gamze okıyle
Vaşfı kılın öldürse yazılmaya günāhı (Vasfı: G 102, s. 160)

Başuma od yakayın şāha şikāyet ideyin
Şem'-veş yakdı beni giydi o cānān *üsküf*

Göze göstermez ise n'ola Hüdāyī kılını
Giydi şāhın gibi başına o fettān *üsküf* (Hüdayi-i Kadim: G 82/5, 7, s. 151)

2.1.3.7.7 Külāh

Mehmet Zeki Pakalın'ın (1993b) tarifine göre külāhın muhtelif şekilleri olmakla birlikte en tanınmış beyaz keçeden ucu sivri olandır. Sade olarak kullanıldığı gibi üzerine sarık sarılarak da kullanılır. (s. 338)

Muhibbi ve Muidi'nin olan aşağıda beyitlerde güzellikleri övülen sevgililerin, sade külāh giydiklerini görüyoruz:

Tekebbürle kaçan giyse *külāh*ın
Gören dir bu güzeller serveridür (Muhibbi: G 604/2, s. 210)

Yüzi gül saçları sünbül şu dilber kim *efendümdür*
*Külāh*ın başına şeb-rev giyer bir *şeh-levendümdür* (Muhibbi: G 755/1, s. 252)

[La'l-i lebüne el] uzatmasa zülf-i siyehüñ
Ne içün tutup anı habs ideydi *küle*hüñ (Muidi: G 245/1, s. 240)

Yine Muhibbi'nin bir beytinde “zer-külāh” tabiri geçer. İsmail Hakkı

Uzunçarşılı (1988b), “[o]n altıncı asır sonlarında seferber bir Yeniçerinin” kıyafeti

hakkında bilgi verirken “[b]aşlarında serpuş makamında Zerkola (Zerkülāh) dedikleri

beyaz keçeleri” olduğundan bahsediyor. (s. 271) Mehmet Zeki Pakalın da (1993c) askerî sınıflar içinde bulunan zırhpuşların, başlarına “zerrin külâh” adını alan madeni miğfer giydiklerinden bahseder. (s. 191)

Yine Muhibbi’ye ait aşağıdaki beyitte güzellerin şahı olan sevgilinin söz konusu zer-külâhını eğri olarak giydiğini görüyoruz:

Şâh-ı hûbân *zer-külâh*ın kec-rû itmiş başına
Şi’rûnî ezberlemiş şûh-ı gazel-h’ândur gelen (Muhibbi: G 2102/3, s. 621)

Öte yandan, külâhı eğri giymenin bir temayül olduğunu da görmekteyiz. Bu tarz külâh giyen sevgililere yine Muhibbi ve Muidi’nin beyitlerinde rastlıyoruz:

Giymiş benefşe-vâr başına *kec külâh*ını
İçmiş şarâb-ı nâb ile kızmış yañacığı (Muhibbi: G 2752/2, s. 796)

Râst-ğadd ü *kec-küle*h dāmānın itmiş der-miyān
Nağd-i dil kapmağda ğāyet çāpük ü ra’nā *yigit* (Muidi: G 37, s. 80)

Şol kemān-ebrū şanem kim *kec-küle*hdür serv-ğadd
Kara bağrum nāvek-i cevriyle hūn eyler meded (Muidi: G 60/1, s. 98)

Nevi’nin bir beytinde “şeb-külâh” tabiri karşımıza çıkıyor. Bu başlığı cebecilerin giydiğini öğreniyoruz: “Cebeciler başlarına iki ucu omuzlarına doğru sarkan ve dört tarafı yeşil çuha olan Şebkülâh denilen serpuşu giyerler ve merasim esnasında bunun üzerine tüy takarlardı” (Uzunçarşılı, 1988c, s. 6)

O kāküller levendāne egerçi *şeb-külâh* ister
Güneş yüzlüm perîşānı olan *destârdan* çıkma (Nevi: G 463/2, s. 504)

Zaifi’nin aşağıdaki beytinde külâhı önceden Mevlevilerin taktığını, Zaifi’nin zamanındaysa kuloğullarının taktığını öğreniyoruz:

Mevlevî şūfîlerüñ tâcî idi evvel-zamān
Şimdi *dil-ber kul oğul lāzî geyer ekşer külâh*

Her kul oğlunuñ Za’îfî kulıyam kurbānıyam

2.1.3.7.8 Futa

Peştamal demek olan futanın, daha çok su kenarları, hamam ve kaplıca gibi yerlerdeki güzellerin tasvir edildiği şiirlerde kullanıldığını görürüz.¹²⁸ Bundan başka, futa/peştamalı esnaf da takmaktadır. Evliya Çelebi'nin *Seyahatname*'sinde esnaftan bahsedilirken onların peştamal giydiğine sık sık değinilir.¹²⁹ Reşat Ekrem Koçu'nun (1967) aktardığına göre bir esnafın beline futa bağlamak, o mesleğe kabulü anlamına geliyordu. Esnaf futaları da hamam futaları gibi kırmızı renkteydi. Hamamlarda dellaklar, müşteriden ayırt edilmek için siyah futa takardı. Çarşı hamamlarının hatırlı müşterilerineyse beyaz zemin üzerine ince kırmızı ve sarı çubuklu ve çubuk kafesli ibrişim futalar çıkarılırdı. (s. 119)

Celili'nin aşağıdaki gazelinde lacivert futa giyen sevgilinin bulunduğu mekândan bahsedilmese de daha önce bu renk futayı suya giren sevgililerin giydiğini görmüştük:

Fûta kim tutmuş miyân-ı cism-i cânânı dürüst
Şan bulutdur kim tolanmış mäh-ı tâbânı dürüst

Güyyî reyhân-ı tâze sebze-i nev-restedür
Kim ihâta eylemiş tarf-ı gülistânı dürüst

Fûta-i nîlî degül kim berg-i nîlüferdür ol
Kim tolanmış dâmen-i serv-i hırâmânı dürüst

Yâ meger kim süsen-i âzâdedür devr eylemiş
Ser-be-ser pîrâheni gül-berg-i handâmı dürüst

¹²⁷ Gazelin tamamı için bkz. 3. Bölümün “Kuloğlu” kısmı.

¹²⁸ Futanın yer aldığı, suyla ilgili metin örnekleri için bkz. bu bölümün “Hamam/Kaplıca/Havuz” kısmı.

¹²⁹ Buna örnek olarak, 3. Bölümün “Zer-ger” kısmında yer alan, söz konusu meslek erbabı için yapılan şu tanımlama verilebilir: “...zerdüz harîr şed peştimâller ile tāvüs-ı bâğ-ı irem gibi reftâr idüp pîrleriñ dest-büslarıyla revâne olurlar”.

Nîl-gûn fûtan Celîlî vaşf ider olsa n'ola
Lâceverdî cedvel-i eş'âr-ı dîvânı dürüst (Celili: G 49, s. 75)

2.1.3.7.9 Çizme

Aşağıda alıntılanan beyitlerin ilkinde sevgilinin giydiği çizme övülmüş, savaşçı olduğu belli olan sevgilinin yer aldığı ikinci beyitteyse çizmenin, onun giyim unsurlarından biri olduğu söylenmiştir:

Ğavs-i kuzah mı na'lçesi *çizmenüñ* yâ-ğōz
Ey mihr mâh-ı nevdür ü kebkepleri nücûm (Meali: G 140/6, s. 156)

Ğırık çizme-y-le bir zengin *ğabâ* geymiş urunmış tâc
Ki girmiş kana başdan ayağa ol ğamzesi dem-zen (Livayi: G 349/3, s. 400)¹³⁰

2.1.3.7.10 Zırh

Mehmet Zeki Pakalın (1993c), zırhı şöyle tanımlar: “Eski muharebelerde ok, kılıç, süngü gibi silah darbelerinden korunmak için giyilen demir tel ve levhalardan gömlek, miğfer, kolçak, boyun kalkan takımına verilen addır.” (s. 658) Aşağıda örneklenen, zırh giyen sevgililerin konu edildiği şiirlerde Hz. Davud’a zırh yapmanın öğretildiği *Kur'an* ayetlerine telmih yapıldığını görüyoruz:¹³¹

İdeli ey dil ihâta cism-i cānānı *zirih*
Göze göstermez olupdur ten gibi cānı *zirih*

Ğaın mı güm-rāh-ı şeb-i deycūr-ı hicrān olsa dil
Şağlamışdur ebr-vār ol mâh-ı tābānı *zirih*

Ğır-i a'dāya zarar yok eylesem sīnem siper
Ol sitem-kāruñ yiter cismüme peykānı *zirih*

¹³⁰ Gazelin kalan kısmı için bkz. 3. Bölümün “Öteki askerler” kısmı.

¹³¹ “Ona sizin için zırh yapmayı öğrettik ki savaş darbelerinden sizi korusun. Artık şükredecek misiniz?” (Enbiya 21/80) “(Ona şöyle buyurduk:) ‘Geniş zırhlar imal et, örgüsünü ölçülü yap.’ Siz de (ey müminler) dünya ve âhirete faydalı işler yapın; şüphesiz ben yaptıklarınızı görmekteyim.” (Sebe 34/11)

Fi'l-meşel āhen kafesde tūti ser-sebz olur
Cāme-veş kuçduķça ol serv-i hırāmānı zirih

Çeşme-sār-ı cünd-i a'dāya cebe şatmak diler
Gösterür 'askerde mevc-i baħr-ı 'ummānı zirih

Cān bedendeyken dilā sa'y eyle cānān vaşlına
Kucdı pīrāhenle Dāvūd-ı hoş-elhānı zirih

Hün-ı dilden olalı peykān-ı tiri sürh-ser
Ser-te-ser geydi Celālī ceyş-i 'Osmānī zirih (Manastırlı Celal Bey: G 546, s. 577)

Şan giyer ol sīm-ten üstine Dāvūdī zırh
Her kaçan eyler perīşān tağıdur giysuları (Muhibbi: G 2772/4, s. 802)

2.1.3.8 Vesme/Kına

Sözlük anlamı rastık (kaşa sürülen boya) olan vesmeyi ve kınayı Cinani'nin gazeline Kasım adında bir erkek sevgilinin uyguladığını görüyoruz. Gazelden anlaşıldığına göre sevgili, kınalı elleriyle kaşlarına kırmızı boya sürmüştür:

Sürh iderse n'ola ebrūsına cānān vesmeyi
Hün-ı 'āşıkdan yaķar şimdi nigārān vesmeyi

Anı sürh añlar gören ebrūsı ammā reng alur
Ol muħannā dest ile yaķduķça her an vesmeyi

Muşhaf-ı ruḥsārına ser-sürelerdür sürh ile
Vechi var sürh eylese ol şāh-ı hūbān vesmeyi

Her biri kanlar döker şemşir-i hūn-ālūddur
Şanma kim sürh eyledi ol çeşmi-fettān vesmeyi

Yā meh-i nevdür ki olmışdur şafaķdan āşikār
Sürh ider zann eylemeñ ol māh-ı tābān vesmeyi

Tīg-i sürhıdur ol ebrūlar Cinānī Kāsımuñ
Eyle hūnıdır yaķar kanıyla her an vesmeyi (Cinani: G 265, s. 600)

2.1.3.9 Hançer/Kılıç

Hançer, kılıç gibi kesici aletlerin klasik telakkide sevgilinin kaşı, kirpikleri, keskin bakışları için istiareli kullanıldığı malumdur. Ancak sevgilinin erkeğe özgü bu kadar savaş unsuruyla ilintilendirilmesinin bir sebebi olması gerekir. Bu ögelerin aslında sevgiliden uzak değil, onun yakınında hatta ona ait unsurlar olması akla daha yatkındır. Örneğin, sevgilinin gözünün parlaklığı ve keskin, merhametsiz bakışıyla, onun belindeki parlak ve keskin hançeri bağdaştırmak âşık/şair için zor olmasa gerektir. Göz, kaş, kirpik gibi unsurların benzetilebileceği çok çeşitli ögeler varken savaşçılık, zalimlik, kan dökücülük gibi erkeğe özgü özelliklerle ilintilendirilmesi, sevgilinin erkeksel özellikler göstermesinden çok, bizatihi erkek olmasından kaynaklanıyor olmalıdır.

Bu kısımda yapılan alıntılar da hançer, kılıç gibi kelimelerin istiareli değil, sözlük anlamlarıyla kullanılmalarını örneklendirmektedir. Yani söz konusu sevgililerin kılıçları ve bıçakları vardır. Aşağıdaki beyitler, kılıçları olan sevgilileri örnekleemektedir:

Şeh-süvārum nāz-ile ‘uşşākına
Gāh tîğın geh *semend*in gösterür (Bahari: G 12/2, s. 125)

Şeh-süvārum bildi hep ‘ışk ehli kim sensin bugün
Feth idüp dil kişverin her dem *kılıcıyla* açan (Bahari: G 90/2, s. 206)

Mā’î cāmen üzre *şemşirüñ* taķınsañ nāz ile
Şan melekler āsmāne ey kâmer ejder çeker (Baki: G 183/2, s. 213)

Ten-i Bākīyi ser-ā-pā *kılıcuñ* pārelese
Şöyle va’llāhi *begüm cānına* minnetler idi (Baki: G 502/5, s. 413)

Bir tîz aķarsudur o *şehüñ tîgi* Emriyā
Memlū hevā ile ser-i āvāredür hābāb (Emri: G 32/5, s. 29)

Tîğinüñ ben def’ini almaķ olurdu boynuma
Koltuğına aluben ger başmayaydı yan aña (Gelibolulu Süruri: G 4/2, s. 52)

Hāķānī cān virür yoluña ölmege hemān

Luṭf it *efendi tīguṇa* kıyma gidilmesün (Hakani: G 482/5, s. 578)

Bir güzel sevdüm *kılıcından* demâdem kan aḳar
Güyyā bir cüydān berg-i gül-i ḥandān aḳar (Hayali: G 57/1, s. 108)

Kılıcı şöyle kuşatmış miyān-ı cānānı
Kesiciler gibi kim eksük olmaya belden (Hayali: G 453/3, s. 247)

Tīgıyla sīneme çeküben bir elif didi
Cān ile şaḳla dilde bizim yādigārumuz (Hicri: G 67/4, s. 207)

Göreyin tīz günde uğrasın Ḥaḳḳ'ıñ kılıcına
Şu kim iy Fazlī *tīgından* o şāhuñ inḳıṭā' eyler (Kara Fazli: G 80/5, s. 331)

Cüy-bār üzre yapılmış köpri şandum göricek
Ey kucılası yalın *kılıcuñuñ* balçağını¹³² (Meali: G 88/3, s. 280)

Ger öldürem dir iseñ uş boynum uş *kılıcuñ*
Sen ḳaşd-ı cān idince minnet degül mi cāne (Muidi: G 410/4, s. 366)

Destinde kimüñ kim güzelüm sīm ü zeri var
Tīgüñ gibi igriyse de yanuñda yiri var

Maḥbūb yalın yüzlü güzeldür *kılıcuñ* kim
Belinde anuñ zīnet için zer kemeri var

Giymiş benek altunlu siyeh cāmeyi *tīguñ*
Öldürmek için ḥalkı 'aceb şīveleri var

Tīguñ nola keskinlik ile ad çıkarsa
Meydān-ı şalābetde anuñ çok hūneri var

Kimdür *kılıcuñ* ura Revānī gibi şāhum
Āsān mı şanursın anı meydānuñ eri var (Revani: G 119, s. 245)

Şalınur ol *şeh-süvāruñ tīgi* düşüp yanına
Āh anuñ ḳattallığı vāy anuñ keskinligi (Revani: G 413/3, s. 419)

Yalın *kılıç* idüp depeme çalma *efendī*
Yiter depele ben ḳuluñ inşāf degül mi (Sehi Bey: G 284/2, s. 318)

Ayru düşmişdür *şehā tīguñ* gibi dem-sāzdan
Acıyup bağruma başdum dilde her bir yarayı (Ümidi Ahmet: G 244/4, s. 405)

Yanuña tākındıguñdan ḳanlı *şemşīrūñ* senüñ
Dem-be-dem öldürmedür 'uşşāḳı tedbīrūñ senüñ (Sebzi: G 387/1, s. 462)

Şehsüvārum gördi *tīguñ* barmağın ḳaldurmadı

¹³² Kılıç kabzasına eli muhafaza etmek için yapılan demir siper.

Gelmez imāna raķīb oldur ġarrādur kāferi (Şihabi: G 302/2, s. 296)

Yüzi şulu yalıñ yüzlü bir āfetdür şalınduķca
Gören kāfir müselmān olur ey şeh rüy-i şemşirüñ (Zati II: G 758/2, s. 262)

Çeküp tîġ üstine at şaldı ol şūh
Kılıcı keskin olsun atı yügrük (Zati II: G 766/3, s. 270)

Ol du‘ā-yı seyf haķķı bile al gel tîġüñi
Yoluña cān virmedür baña hey āfet ārzū (Zati III: G 1231/2, s. 144)

Kılıcuñ haķķı dil senden kesilmez
Eger biñ zaķm urursañ yara yara (Zati III: G 1339/2, s. 214)

Yine kan itmiş ey dil ol şehüñ şemşiri vü tiri
Sen anuñ tirini ħabs it benüm boynuma şemşiri (Zati III: G 1562/2, s. 360)

Bundan sonra alıntılanan beyitlerse hançeri olan sevgilileri
örneklendirmektedir:

‘Āşık iderse sīm ü zerin kim ki der-miyān
Pehlū-keş olur ol şaneme hançeri gibi (Āşık Çelebi: G 18/5, s. 88-89)

Cüy-ı ħüsn ābı taşup çıkmış o servüñ biline
Bākıyā şanma miyānında tūran hançerdür (Baki: G 107/5, s. 167)

Kemer eylerdi ķolın ince bilüñe Bākī
Girmese hançer-i ħün-rizüñ eger araya (Baki: G 467/7, s. 390)

Taķınmış ħışm ile hançer o şeh şolında şaġında
Diler ‘uşşāķınuñ cān ķomaya şayru vü şaġında (Gelibolulu Süruri: G 389/1, s. 254)

Cānını ķurbān ederdı uğrasa ‘āşıkıların
Hançerüñ gibi yalıñ yüzlü güzel pehlū-keşe (Hayali: G 481/2, s. 256)

Müy-ı miyān-ı yāri ķoçardum kemer gibi
Şoķulmayaydı hançer-i berrānı yanına (Hilali: G 96/2, s. 169)

Ben anı gördüm delüķanlıların ölmelüsi
Gel Celālī bendeñi öldür buçaġın sevdüğüm (Manastırlı Celal Bey: G 411/7, s. 504)

Zaķm-ı sīnemden n’ola ķana boyansa hançerüñ
Nev-‘arüsa geydürürler āl vālā pīrehen (Manastırlı Celal Bey: G 471/3, s. 536)

Düşürdi hançer-i hūbān dehri ser-be-ser şimdi
Bilinde hançer-i ser-tîz ü bürrānı *Hasan hānuñ* (Mani: G 42/4, s. 100)

Kuçmağ olurdu kemer gibi miyānuñ dōstum
Girmeseydi araya şol iki yüzölü *hançerüñ* (Şihabi: G 186/3, s. 249)

Yürür-iken cihānda āzāde
Beni kul eyledi *ağa-zāde*

Kuçmağ olurdu bilüñ olmasa
Şol iki yüzölü *hançer* arada (Şihabi: G 265/1, 4, s. 281)

Bir gün miyān-ı yārı kinār itmek istedüm
Kānuma girdi ortaya şokuldu *hançeri* (Yahya Bey: G 469/4, s. 566)

‘Āşık öldürmek ile *pādişehüm*
Hançerüñ yir idindi yanuñda (Ümidi Ahmet: G 237/3, s. 398)

Zerrīn kemer üzre yine *hançer* nedür ey dost
Kātlümüze bel bağladı belki-de miyānuñ (Vusuli: G 107/3, s. 131)

Hançerüñden mā didükçe olmaduk
Bir içim şuyuñdan uñlu a *yigit* (Yetim: G 20/3, s. 281)

Ne sihrüñ var ‘aceb ey serv-kāmet
Otursañ fitnedür tursañ kıyāmet

Elüñe *hançeri* bir ān alduñ
Beni öldür *begüm* itme melāmet (Sebzi: G 54/1-2, s. 279)

Aşağıdaki beyitlerdeyse hem kılıcı hem de bıçağı olan sevgilileri görüyoruz:

Pehlūya çekmek olur idi *tîğ-i dilberi*
Hançer araya girüp aña başmasaydı yan (Āşık Çelebi: G 51/4, s. 104)

Turur *hançer* kemerde *tîğ-i tîz-i dil-rübā* şarkar
İner yollar keser beller başar sağ u şola şarkar

O hūnī dil-berüñ çağı muqarrer kan ola cāğı
Nacağın bir yaña aşmış *bıçağı* bir yaña şarkar (Filibeli Vecdi: G 16/1, 3, s. 148)

Kılıcuñuñ yüzi pek *hançerüñ* pür-āhen-dil
Hañarda cān u ser el-kışsa ortalık müşkil (Hakani: G 353/1, s. 449)

2.1.3.10 Ses

Aşağıdaki beyitte kalın ve gür bir sesi olduğu belli olan, şuh diye tanımlanan sevgili erkek olmalıdır:

Bugün bir şūha dil virdüm görüp *Dāvūdī-elḥān*ın
Rumūz-ı ‘ışkı dilde Raḥmiyā vird-i zebānumdur (Bursalı Rahmi: G 43/6,
s. 172)

2.2 Kadın sevgili

2.2.1 Kadın isimleri

2.2.1.1 Afo

Bu ismin, Nişanyan’ın adlar sözlüğünde Afif veya Afife’nin kısaltılmış hâli olup Kürt ismi olduğu belirtiliyor. Genelde kadın ismi olarak kabul gördüğü de ekleniyor.¹³³ Hayreti’nin (ö. 941/1534/35) aşağıdaki gazelindeyse bu kişinin cinsiyeti veya kim olduğu hakkında bilgi verilmeyip Afo’nun divan edebiyatının androjen sevgili tipi özellikleri gösterdiğini görüyoruz:

Cānumı la‘lūñ ābına ҡandur Afocuğum benüm
Ben ölice ҡusuz saña ҡandur Afocuğum benüm

Şerbet-i la‘lūñ özlese ḥasta gönül ‘aceb degül
Her ne ҡadar ise umar cāndur Afocuğum benüm

Çatup kemān ҡaşuñ iñen atma bu ғamze oqların
Geçer güzelliğüñ demi āndur Afocuğum benüm

Cān u gönülden olmasa ayru ‘aceb midür ғamuñ
Ol ezeli bu milkete ḥandur Afocuğum benüm

Bezm-i şafāda ḥurrem ol şem‘ gibi hemīşe sen
Ḥayretiḡi ғam odına yandur Afocuğum benüm (Hayreti: G 397, s. 404)

¹³³ <https://www.nisanyanadlar.com/isim/Afo> Erişim: 28.08.2023

2.2.1.2 Alagöz

Meali'nin (d. 895/1490 - ö. 943/1535-36) bir kıtasında yer alan bu ismin Nişanyan'ın adlar sözlüğünde daha çok Azerilerde, çoğunlukla kadın ismi olarak kullanıldığı belirtilmiştir.¹³⁴ Şiirdeki sevgiliye herhangi bir cinsiyet atfedildiği görülmemektedir:

Benüm kara gözlü Alagözcüğüm
Benüm tatlu sözlü Alagözcüğüm

Benüm bal tudaqlıca sevdücüğüm
Benüm ay yüzlü Alagözcüğüm (Meali: Kıta 20, s. 477)

2.2.1.3 Cemile

Zaifi'nin (ö. 964/1557) Cemile isimli sevgiliyi konu eden aşağıdaki gazelin başlığından, bunun kadınların sevgisi hakkında istek veya sipariş üzerine söylendiği anlaşıyor:

Ḳīle hāzā bi-ibrāmi men yuḥibbū 'n-nisvāni
Hürşid yâ kamer mi yañağı Cemilenün
Helvâ mı yâ şeker mi dudağı Cemilenün

Toyınca bāğ-ı hüsnini seyr it ki şimdidür
Koculacak zamānı vü çağı Cemilenün

Bakdukça gözlerüm kamaşur 'aqlumı alur
Tāze turunclu¹³⁵ sīnesi bāğı Cemilenün

Bağruma başuben kocayıdum cānum gibi
Olsam eger bilinde kuşağı Cemilenün

Öp leblerin ıştır yanāğın tile boynını
Furşatdur elde iken ayağı Cemilenün

Yâ Rab güzeller içre güzeldür ko haşre dek
Yansun cihānda hüsnî çerāğı Cemilenün

'Işk āteşiyle lāle gibi sīneler yakup

¹³⁴ <https://www.nisanyanadlar.com/isim/Alagöz> Erişim: 28.08.2023

¹³⁵ Bu şiirde genel temayülün aksine kadın memesinin bir güzellik unsuru olarak kullanıldığını görüyoruz. Bu konuda bir değerlendirme için bkz. Sonuç bölümü.

Çak cāna irdi kōrkup dāğı Cemīlenüñ (Zaifi: K1ta 12, s. 274-275)

Bu isimdeki sevgilinin Azizi'nin (ö. 993/1585) kadın güzelleri konu eden

İstanbul Şehrengizi'nde de yer aldığını görüyoruz:

Yār-i Bī-Vesīle Elleri Güzel Cemīle
Birisi elleri güzel Cemīle
Ki beñzer hüsñile hūr-ı cemīle

Nice irsün meh anuñ pāyesine
Ki şu koymağa degmez ayasına

Beni yad idüp eyler illeri yād
Elinden ol nigāruñ dād u feryād (Azizi, *İstanbul Şehrengizi*: Çetinkaya, 2014, s. 257)

2.2.1.4 Ğonca

Bu isimdeki sevgilinin Cinani'nin (ö. 1004/1595) bir gazelinde konu edildiğini görüyoruz. Gonca ismi günümüzde kadınlar için kullanılsa da cinsiyet atfı olmayan bu kelimenin 16. yüzyılda hangi cinsiyet için kullanıldığı hakkında bilğimiz bulunmamakla birlikte aşağıdaki gazelde de sevgiliye herhangi bir cinsiyet atfedilmemiştir:

Şormağ olmaz berg-i güldendür zebānı Ğoncanuñ
Nev-şüküfte ğoncadur güyā dehānı Ğoncanuñ

‘Āşık-ı dil-ḥasteye şunsa ğidā-yı rūḥ olur
Gül-be-şekkerdür leb-i şīrīn-beyānı Ğoncanuñ

Sünbül-i terdür ki olmış şāh-ı gülden āşikār
Ḳaddi üzre kākül-i ‘anber-feşānı Ğoncanuñ

Başlar üzre yer eylerseñ n’ola ey ser-firāz
Kim firāz-ı serdedür ekser mekānı Ğoncanuñ

Sīnesi berg-i gül-i aḥmer gibi pür-dāğdur
‘Āşık-ı şūrīde-ḥālīdür Cinānī Ğoncanuñ (Cinani: G 129, s. 529-530)

2.2.1.5 Ğazāle

Livayi'nin (ö. 974'te sağ/1566-67'de sağ) aşağıdaki gazelinin konusunu oluşturan

Gazale'nin bir kadın köle olduğunu (gulame), şiirin başlığından anlıyoruz:

İsm-i Ğulāme

Gördüm görünce çeşm-i ğazālın Ğazāle'nün
Aldum elüme şekl-i hilālın Ğazāle'nün

Ya'nî nazarda cām-ı lebinden sürüp şafā
İçdüm toyınca bāde-i alın Ğazāle'nün

Eyle ziyāde hüsni-ile hulkın edüp hasen
Kem itme mihr ü mäh-ı cemālin Ğazāle'nün

'Arz eyler olsa künc-i miyānında gencini
Gösterme hîn-i rûz-ı zevālin Ğazāle'nün

Ķubh-ı fî'ālin aınma bozar beyti hāsidiün
Sebt et Livāyî hüsni-ı maḳālin Ğazāle'nün (Livayi: G 262, s. 342-343)

2.2.1.6 Nefse

Meali'nin (d. 895/1490 - ö. 943/1535-36), aşağıdaki kıtasının konusunu Nefse adındaki bir kadının vajinasının teşkil ettiğini görüyoruz. Böyle bir şiirin konusu olabildiğine göre, söz konusu Nefse'nin kimsenin haremi olmayıp toplumun erkekleri tarafından elde edilebilen bir kadın olduğu tahmin edilebilir:

Nefsenün amın¹³⁶ şorarsaın zerdelü yivlücedür
Yarasa ağızlucadur şakşığan dillücedür

İki çataldur nite-kim kıyruğı kırlangıcıun
Orta yeri tazlacaḳdur çevresi kıllucadur

Bir gözi var kuşdan artuḳ nesne görmez dünyede
Atmaca baḳışlucadur turna kāküllücedür

Küskündür küsdügi vaktin tudaḳın şarkıdur
Bir uzun dillü tavar-durur ki kıll çullucadur

¹³⁶ Bu kelime, alıntılanan çalışmada “a.in” şeklinde sansürlü hâliyle yer almıştır.

Bir kümesdür iki apusı var nde ardda
Ard yanındağı apusı lodos yellücedür (Meali: Kıta 33, s. 484)

2.2.1.7 Rāziye

Medhi'nin (ö. 1006/1597-98) Raziye adındaki kadın sevgili için iki adet gazel

söylediğini görüyoruz:

Benüm ey *Rāziyem* gün yüzlü yārüm
Senüñle bu mudur avl ü arārüm

Şikāyet itmesün gökde melekler
Çıarma tāk-ı 'arşa āh u zārüm

Gönülde fıkı-i zülfüñ birle rüyuñ
Gice gündüz sañadur intizārüm

Meta'-ı hüsñüñe dil müşterīdür
Budur bāzār-ı 'aşkuñ içre kārüm

Eger senden vefā görmezse Medhī
Hemān dünyāda sağı ol ey nigārüm (Medhi: G 359, s. 505)

Rāziyem yārüm nigārüm *Rāziyem*
Nev-bahārüm gül-'izārüm Rāziyem

Zār olursam ğam degül dil-dār için
Çara ıkısa āh u zārüm Rāziyem

Nāz iderse yaraşur ol nāzenīn
Serv-i nāzum şīve-kārüm Rāziyem

Sīneme bīn zam urursa dönmezem
'İşve-bāzum ğamze-kārüm Rāziyem

Medhīyā yanında yārūñ zerrece
Yoğ-ise ger i'tibārüm Rāziyem (Medhi: G 360, s. 506)

2.2.1.8 Sultāne

Gelibolulu Sun'î (d. 890/1485-86 - ö. 941/1533-34) hakkındaki biyografik bilgilerden onun aşağıdaki şiiri, âşık olduğu Sultane adında, şarap satan bir Rum kadınına yazdığını anlıyoruz.

Gelibolulu Mustafa Âli (d. 948/1541 - ö. 1008/1600) bu şiiri şu şekilde takdim edip Sun'î'nin ölümünden sonra onun sevgilisiyle görüştüğünü de belirtir:

Muhtasarâtı görmüş *Sultāne-nām bir hüsni-i gül-endām şahbā-fürüş-ı zen-i 'ar 'ar-hırāma 'āşık olmağla* okımağı kadeh du'āsına tebdili yazmağı mahmûrluk bozmağ müdde'āsına tahvili evlā görmüş. Mezkûre hakkında vâfir gazeller dimişdür. Ol cihetden kendüyi rüsvā-yı 'ālem eylemişdür. Hattā bu matla' daği anuñ hakkında dur . . . Hattā 'ālem-i bālāda meştûr olan *cānānesi* ile daği görüşdüm. Tefāhür-künān baña Şun'î merhûmla olan ülfetini söyledi. Lillāhi'l-hamd sizüñle daği müşerref oldum laţifesiñi edā eyledi. (Gelibolulu Mustafa Âli, Künhü'l-ahbar: İsen, 2017, s. 163-164)

Aynı gazeli alıntılayan Âşık Çelebi (d. 926/1520 - ö. 979/1572) de onu “Gelibolı'da *Sultāne nām bir Rūm 'avreti sevüp* anuñ hakkında dimişdür” şeklinde takdim eder. (Kılıç, 2010c, s. 1296)

Belā-yı 'ışka uğratdı beni bir *Rūm sultānı*
Meger sultānum Allāh eyleye bu derde dermānı

Esir itdi beni bir kâfire gönlüm diyen zālīm
Halāş eyleñ o kâfirden meded siz bir müselmānı

Kilāsāya bile varmağ ile yanınca mūmıyuz
Göreldeñ şüretinde ol bütüñ envār-ı imānı

Gehi zülfi 'aşāsın ejder eyler halka Mūsī-vār
Gehi 'İsī suyını gösterür la'l-i bed-efşānı

Bu gün sultān kulıyuz Şun'iyā Mısr-ı muhabbetde
Efendim pādīşāhumdur benüm bu Rūm sultānı

Aña yok çare sultānıyeler ile vāşıl olmağa
Hemān papas etegin tut dilerseñ kucasın anı (Gelibolulu Suni: G 179, s. 112)

2.2.1.9 Zübeyde

Yine bir kadının vajinasını hezelvari bir üslupla konu eden Meali'nin kıtasından söz konusu Zübeyde'nin, kocası olmasına rağmen civar erkekler tarafından elde edilebilir olduğunu anlıyoruz:

Gevrekdür akdur etlidür amı¹³⁷ Zübeydenüñ
Oynaşı yadlar ola revā mı Zübeydenüñ

Çardaqları olursa 'aceb mi kocasınıñ
Māl issi diyü çıkdı çü nāmı Zübeydenüñ

Kim kâyıl ola bu işe kim bir kel am-ile
Ellerden üstün ola kelāmı Zübeydenüñ

Oynaşlarına tolular içmege bezmde
Karnı yatukdur amcuğı cāmı Zübeydenüñ

Oğlan toğuran amda başlar çıka dimiş
Gerçek haber-durur bu peyāmı Zübeydenüñ

Kim gördi kim işitdi nice zende var bu kim
Bir degül iki bile var amı Zübeydenüñ

Satmağa dartup amın erāzil taşakları
Okasıdur tılağı diremi Zübeydenüñ

Kuş avlama(ğa dā)nedür amındağı beñi
Amı-yla göti¹³⁸ kılları dāmı Zübeydenüñ (Meali: Kıta 29, s. 482)

2.2.2 Kadına özgü adlandırmalar

2.2.2.1 Zen/Nisa/Karı

16. yüzyıl divanlarında bu tabirlerin genelde kadınlardan olumsuz olarak bahsedilirken kullanıldığını görüyoruz. Bu kelimelerle karşılanan kadın, divan

¹³⁷ Bu kelime, alıntılanan çalışmada “a.ı, a.-ile, a.da, a.cuğı, a.m” şeklinde sansürlü hâlleriyle yer almıştır.

¹³⁸ Bu kelime, alıntılanan çalışmada “g..i” şeklinde sansürlü hâliyle yer almıştır.

edebiyatının sevgili tipi olmaktan uzaktır. Bazen cinsel bir objedir, bazen de fitneci ve yoldan çıkarıcıdır.

Bu tabirleri şiirlerinde kullanan şairlerin biyografilerine bakacak olursak, Gelibolulu Mustafa Âli'den öğrendiğimize göre Hüdayi (ö. 991/1584), mahbub-dost olup kadın adını bile anmazken Avretpazarı'nda yerleşmiştir: “Beyne’z-zürefā *maḥbūb-dōstluğ*ıyla engüşt-nümā olup ‘*avret* adın anmağa ‘ār ve *zen* lafzı kendüye ta‘na-zenlige nümūdār iken ḥikmet Ḥudānuñdur temekkünü ‘Avret bāzārında oldu.” (İsen, 2017, s. 221)

Hüdayi'nin aşağıdaki beytinden, bir “karı”nın şive ve nazı yüzünden yaşlandığını anlıyoruz. “Karı” kelimesi, birinci mısradaki “felek” kelimesiyle paralel olarak kullanılmıştır. “Karı”, şiirlerde her zaman aldaticı, kötü, eziyet edici tabiatı dolayısıyla dişi olarak düşünülen “felek”le mecazlı kullanılmış olabileceği gibi burada söz konusu olan gerçek bir kadının yaptığı eziyet de olabilir. Biyografik bilgisini de göz önüne alırsak belki de şair, bir kadından gördüğü eziyet sonucunda onlardan uzaklaşıp erkeklere yönelmiştir:

Evza‘-ı felek ḳaddümüzi bükdi Hüdāyī
Pīr itdi bizi bir *ḳar*nuñ şive vü nāzı (Hüdayi-i Kadim: G 229/7, s. 221)

Mostarlı Hasan Ziyai (ö. 992/1584) aşağıdaki iki beyitte yöneliminin kadınlara olduğunu belli ediyor gibidir. İlk beyitte üzüm kızı (şarap) üzerinden kadınları sevdiğini söylemekte; ikinci beyitte de kadınlarla tecrübesi olduğu belli olan biri ağzıyla, belli bir kadın profilinden uzak durulmasını salık vermektedir. (Bu arada kadınlıkla alakalı tabirlerin, beklenen profile uymayan erkekleri aşağılamak için kullanılabileceğini de hatırd tutmak gerekir.)

Duḫter-i rezdūr senüñ medḥ itdüğün
Hey Ziyā‘ī sevdüğün *zen* kısmıdır (Mostarlı Hasan Ziyai: G 113/5, s. 87)

Gördün *zen*-i zamāne vefā eylemez saña
Terk it Ziyā‘iyā anı merdānelik budur (Mostarlı Hasan Ziyai: G 126/5, s. 92)

Şair Yetim'in (d. 884?/1480? - ö. 960/1553), aşağıdaki beytinin biyografik izlerini sürdüğümüzde *Meşā 'irü 'ş-şu 'arā*'da onun zaten fakirken bir Frenk cariyesi satın alıp ondan çocuk da yaptıktan sonra iyice fakirleştiğinin anlatıldığını görürüz:

Ġınāsı 'ayn-ı 'anā iken yine halka ġınā izhār ider idi. Bu hâlde *bir Fireng cāriyesi sevüp Fireng uyuzı oldı*, uydı ulaşdı kaçınacak tırnağı yogken yine n'eylerse eyledi yitmiş iki dereden şu getirüp şatun alup ol servi der-kenār itdi ve nihāl-i ümmîdden anuñ nesīm-i vaşlı ile pür-berg ü bār itdi. 'Aylesine kayd-ı 'ıyāl serber oldı, hālî fakr ile diger-gün idi dağı bedter oldı. (Âşık Çelebi, *Meşairü'ş-şuara*: Kılıç, 2010b, s. 657)

Yetim, aşağıdaki beyti belki de bu zorlukların tazyikiyle söylemiştir:

Terk idüp ey Yetim *oğlamı*
Ahmaq oldı *nisāya* düşdi gönül (Yetim: G 121/5, s. 388)

Lamii'nin (ö. 938/1532) aşağıdaki kıtaları kadınları aşağılamak için söylediği anlaşılıyor. Ona göre kadınlar fitneci ve cinsellik düşkünüdür:

Der-mezemmet-i zenān
Zenlerüñ taşlarına aldanma
İçleri toptolu habāşetdür

Mekr ü tezvîr ü fitne vü telbîs
Bunlara şan'at u virāşetdür (Lamii: Kıta: 56, s. 351)

*Der-mezemmet-i selîta-gān*¹³⁹
Fikri 'ālemde *zenlerüñ* ikidür
Biri gezmek biri eşşek sikidür

Bunlaruñ gözi görmesün yiri
Begenürler mi degme bir kîri

Bir karış iki tutam olmasa kîr
Yirinüp bir birine ağlayu dir

Benüm erüm hemān eşek başıdur
Ya tevāşî vü yā deve-kušıdur (Lamii: Kıta: 58, s. 352)

Der-hālet-i zenān
Küsegen olur erlerine bular
Hoşdur ammā şu nesnesi bularuñ

¹³⁹ Kötü dilli, kötü sözler söyleyen.

Ne kadar küsseler girü ol dem
Kırile yazılur küsi bularuñ (Lamii: Kıta: 59, s. 352)

Lamii'ninkiyle paralel bir anlayışta söylenen, Zaifi'nin (ö. 964/1557)

kıtasında da daha matla beytinden kadın cinsel obje olarak takdim ediliyor. Erkek onun cinsel özelliğinden dolayı ona meyletmektedir. Onların güzellik vasfını belirten iki beyitten sonra 4 ve 5. beyitlerde, ısrar sonucu her şekilde elde edilebilir oldukları, son beyitte de onların varlığını anlamlandıran, onları bütünleyen unsurun erkekler olduğu; onlarsız rahat edemeyecekleri söylenir:

Ve hāzā kezālike
Müştehā *zen*lerde nāzūk yumru yumru amlar¹⁴⁰
Görse er açılup ağzı şuyı çap çap damlar

Bulalar tenhā gümüşden lüleler çün bulalar
Toldurur süd ırmağından kamu la'lin cāmlar

Ger ziyā vire yüzi her gün her eve çün güneş
Ğam yime haneñde her şeb çün kamer aḥşāmlar

Vaşlın isterseñ düş ayaklarına yalvar yaķar
Kim bular ibrāma döymezler olurlar rāmlar

Her ne deñlü tünd yavuz pehlivān olursa *zen*
'Aķıbet yire getürür arķasın ibrāmlar

Zenlere erdür Ža'īfi cüft bunlarsız 'aceb
Olsa bir ān tek bular eyleyümez ārāmlar (Zaifi: Kıta 13, s. 275)

2.2.2.2 Duhter/kız

Cinsellik konusunda tecrübe sahibi olup erkekler tarafından hileci, fitneci, güvenilmez olarak nitelenen yaşça ileri kadınların aksine genç ve tecrübesiz olan kızların, daha mülayim ve zarif oldukları için, 16. yüzyıl Osmanlı yazınında

¹⁴⁰ Bu kelime alıntılanan çalışmada “Çok müstehcen.” yorumuyla “..lar” şeklinde sansürlenmiştir.

övdüklerini görüyoruz. Gazali, *Dāfi 'ü'l-gumūm ve rāfi 'ü'l-humūm*'unda genç

kızlar için şunları söyler:

Tāze duhterler āsmān-ı hüsne ahterlerdür anlaruñ müşāhede-i cemāli nem-gīn
dīdelere nūr ve mu'āmele-i vişāli ğam-gīn gōñüllere sürūr virūr dünyāda
lezzet-i cimā'ca yokdur kıza cimā' itmenüñ lezzeti on 'avrata cimā' itmekden
artuğdur . . . maħbūbe kızlar maħbūb oğlanlar gibi olur sevmekten şafā
sürüp mülāyim ve zarīf olurlar qahbe 'avratlar gibi hiyle ve ħud'a bilmezler
bir nice oynaş tūtuben hercāyilik kılmazlar. (Gazali, Dafiü'l-gumum ve
rafiü'l-humum: Kuru, 2000, s. 105)

Lamii, yukarıdaki örneklerde namuslarını eleştirdiği kadınların aksine,

aşağıdaki kıtada bakire ve edepli kızları yüceltir:

Der-şīve-i duhterān

'Aceb-āyin durur dūşīze kızlar

Dem-i sūr olsa mātem gösterürler

Açup vuşlat deminden ğonca-veş dil

Ĥayādan gülde şebnem gösterürler

Surūrından şıĝışmazlar içine

Dururlar yüzlerin ğam gösterürler

Cihān Rüstemlerini zāl iderler

Kaçan destān ile dem gösterürler (Lamii: Kıta: 60, s. 352)

Öte yandan Filibeli Vecdi (ö. 1008/1599) gibi, duhterleri de tercih etmeyen

şairler mevcuttur:

Şanmañ zamāne içre beni *duhter* isterin

Kırnakş [?] bir nigār-ı perī-peyker isterin (Filibeli Vecdi: G 43/1, s. 120)

2.2.2.3 Mahbube

Mertol Tulum'un sözlüğünde "mahbub"un dişisi olarak "yaukulu, oynaş, nigār, büt,

ma'şūka, cānāne, 'āşika, dil-ber, dil-rübā, dil-dār" anlamları verilen mahbubenin

Livayi'nin aşağıdaki beytinde, "mahbub" üzerinden değerlendirildiğini görüyoruz.

Buradan çıkan anlama göre mahbube ancak mahbub cinsel birleşmeye izin

vermiyorsa tercih edilebilir. Beyitteki leffüneşri dikkate alırsak vadi, kadının vajinasına; sahra ise erkeğin kaba etine atıfla kullanılmış olsa gerektir:

Bezl iden *maḥbūbe* yegdūr buhl iden maḥbūbdan
İkilüp biçilmeyen vādī vū şahrādan n’olur (Livayi: G 155/6, s. 271)

Manastırlı Celal Bey’in beytinde yer alan mahbube kelimesinin, tanımlamadan ibaret olduğunu, onun sevgili sınıfında olmadığını görüyoruz:

Boynına eşküm alduğı bu dehr-i nev-‘arūs
Maḥbūbe gerdenine yaraşur kılādedür¹⁴¹ (Manastırlı Celal Bey: G 207/6, s. 393)

2.2.2.4 Nigâr

Mertol Tulum’un sözlüğünde tasvir haricindeki anlamı “yaukulü, cānāne, nāzenīn, dostkām, sanem, dil-dār, dil-ber, dil-küşā, dil-rübā, oynaş, cānāne, ma’şūka, ‘āşıkā, maḥbūbe, sevgülü, sevdük, yār, dost, maḥbūb, ma’şūk, muhabbetlü, habīb, cānān” olarak verilen, hem kadın hem de erkekleri nitelemek için kullanılan bu kelimenin bazı yerlerde sadece kadınları işaret etmek için kullanıldığını görmekteyiz. Örneğin Azizi’nin kadın güzelleri konu ettiği İstanbul şehrengizinin asıl ismi *Şehr-engīz-i ‘Azizī der-Hūbān-ı Zenān-ı İstānbūl Nigār-Nāme-i Zevk-āmīz der-Üslūb-ı Şehr-engīz*’dir. Gelibolulu Mustafa Âli de Azizi için “İstanbulun *nigār*ları hakkında bir Şehr-engizi vardır. *Maḥbūbān* vaşfinda olmadığı hayşiiyetle ve ol ‘aybı ile yine taḥsīne sezā-vārdur” (İsen, 2017, s. 256) ifadelerini kullanır.

Latifi tezkiresinde, kadınlara meyli olan bir başka 16. yüzyıl şairi Hatifi-i Rumi (ö. ?) bahsinde onun kadınlara olan ilgisi yine nigâr kelimesiyle karşılaşılır:

Mezbûr . . . *zenpârelügi* belâsından muşâḥabet-i *zene mâyil ve hevâdâr u ḥarîdâr idi* ve her kânde ki çeke düzen iki dişlü bir pîre-zen ve heştâdında bir

¹⁴¹ Gerdanlık.

‘acûze-i Ferhâd öldüren görse gözine bir *nigâr*-ı şîrîn ü nâzûk-beden ve nâz-perver ü nâzenîn görünürdi. (Latifi, Tezkiretü’ş-şuara: Canım, 2018, s. 554)

Kelami’nin (ö. ?) aşağıdaki kıtasında erkek ve kadın sevgili, birtakım özellikleri vasıtasıyla birbirinden ayrılmış; erkek için “civan”, kadın içinse “nigâr” kelimeleri kullanılmıştır:

Mutayebe

Civân ile *nigâruñ zâ’* il itdük seyrden mihrin
Halâş olduk bunuñ cevrenden anuñ iltiyâmından

Birinüñ lahza lahza gâ’iti ol birinüñ hayzı
Bizi igrendürür her dilberi götinden amından¹⁴² (Kelami: Kıta 67, s. 458)

Buna mukabil, nigâr kelimesi cinsiyetinin erkek olduğu belli olan sevgililer için de birçok defa kullanılmıştır. Aşağıda bunların birkaç örneğini görüyoruz:

Yüregi taşdan kayadan pek
O *demür*ci *nigâr*ı n’eylersin (Ravzi: G 432/2, s. 308)

Hüseyn Bālî gibi şehir-i melâhatde *nigâr*
Gelmiye nice nice döne bu çarh-ı devvâr (Sebzi: G 213/1, s. 366)

Zülfin çözüp *kazıtdı hatını* Sehî *nigâr*
Miski ayağa şaldı idüp ‘anberi kesâd (Sehi Bey: G 33/5, s. 172)

Naqqâş ki bir yire gele rûy-i zemînüñ
Resm eyleyimez naqqâş *Meminüñ*

‘Âşıklara yüz naqqâş geçer bir dem içinde
Pâyânı mı vardur o *nigâruñ* siteminüñ (Zati II: G 773/1-2, s. 277)

Nâm ile Taqıyeci ‘*Alî Balı*
Ol ceres geçdügüm *nigâr* iyi mi (Cinani: K 6/11, 15, s. 152)

¹⁴² Bu kelimeler, alıntılanan çalışmada “g.tinden, a.indan” şeklinde sansürlü hâlleriyle yer almıştır.

2.2.2.5 Huri

Huri kelimesinin bir güzellik temsili olarak iki cins için de kullanıldığını görüyoruz.

Bu kelimenin herhangi bir cinsiyet atfı olmamasına ra men¹⁴³ İslam’a göre cenneti kazanmış olanların hizmetine verilen hurilerin dişi, g lmanların ise erkek olduğu kabul edilegelmiştir. Gelibolulu Suni (d. 890/1485-86 -  . 941/1533-34) ve Ravzi’nin ( . 1009/1600’dan sonra) aşağıdaki beyitlerinde bu kelimenin Rıdv n ve gılman gibi erkek atıflı kelimelerin karşı kutbunda, zen ile aynı düzlemde kullanıldığını görüyoruz. İki  air de kadınları değil, erkekleri tercih ettiklerini cennet unsurlarının cinsiyetleri üzerinden anlatma yoluna gitmişlerdir:

V   z  zen   betini istemez *ma b b*-ı dost¹⁴⁴
 un’iye * ilm ndan* söyle  o *  ra*   betin (Gelibolulu Suni: G 139/5, s. 97)

Cennet n *  r *leri cümle sağa ey Rav i
Ha  müyesser ide *Rıdv n* ile * ilm m* başa (Ravzi: G 39/5)

Aşağıdaki  rneklerdeyse huri kelimesinin erkek olduğu belli olan sevgililerin güzelliklerini karşılamak için kullanıldığını görüyoruz:

Gülşen-i cennet dilerse    ne-i  amm ra var
Muğbeçe   r  v  mey  b-ı z l l oldu yine (Amri: G 106/6, s. 142)

Bugün bir dilber-i me   r gördüm
 rem b  ında g y  *  r* gördüm

Ha a didüm leb  nde * a * deg lmi 
 eker tengine   mi  m r gördüm (D kakin ade Ahmed Bey: G 176/1-2, s. 268)

N  r  n görmemiş ins   per  bilmem ne c nsin sen
Bulınmaz dünyede mi l   meğer *  r*-ı cin nsin sen

Ser r-i behcet üzre Ğusrev     r n-dehenler çok
Ser- med serv-  met *A med*-i n z k-miy nsin sen (Filibeli Vecdi: G 38/1, 3, s. 117)

¹⁴³ Caner Taslaman (2019), “huri” kelimesinin Arapçada dişi veya erkek bir kelime olmadığını, bu kelimenin “gözünün beyazı bembeyaz, tertemiz, güzel” gibi anlamlara gelmekte olduğunu söylüyor. Bkz. “Cennette Cinsellik ve Huri Meselesi” <https://www.canertaslaman.com/2019/09/12/cennette-cinsellik-ve-huri-meselesi/> Erişim: 2.10.2023 Ayrıca bkz. Najmabadi, 2005, s. 13

¹⁴⁴ Bu kelime “ma b b-dost” olmalıdır.

Mihr ü meh verse n'ola vaşluña cān-ile seri
Rüz-ı hicriñden alup çoçmağ-ıçün sen *püseri*

Nice *hürî* nice *gılmān* nice *vildān* ü melek
Be hey ādem güzeli nice deyem saña perî (Livayi: G 447/1, 4, s. 466)

Sensün güzeller serveri *maḥbūblarun* ser-defteri
Hürî misin yāḥūd perî hey *padişāhum* hey *begüm* (Nihani: G 127/2, s. 187)

Bu zībā *ḥaṭ* u ḥāliyle ser-i kūyuñda ey *hürî*
Naẓîrūñ sezmezem ola bihişt-i cāvidān içre (Sebzi: G 699/5, s. 634)

Degül *hürî* melekde yok bu resme bir perî-peyker
Kamu ḥüsn ehlini kıldı hacîl sîmāsı *Maḥmūduñ* (Zaifi: G 191/2, s. 155)

Yā perîdür yā melek yā *hürî*-i cennet durur
Dimezin adın anuñ *ibn-i* fülāndur sevdüğüm

Yüzi gün alnı kamer şankim muşavver rûḥdur
Bir hilāl ebrū güzel tāze *cüvāndur* sevdüğüm (Zaifi: G 214/5-6, s. 170)

Terdür yanağūñ luṭfile gül-berg-i ṭarīden
Rūşen bilürin cebheñi mihr-i seḥerīden
Zībā yaradubdur seni Ḥaḳ *hūr* u *perīden*
Ey pîr olası *Muşlıcuğum* tāze cüvānum (Hüdayi-i Kadim: Murabba
15/2, s. 97-98)

Cennet-i ḥüsn içre biri nām ile *Rıdvān*'dur
Ser-be-ser yanında ḥıdmetkār olan *gılmāndur*
Vaşlı ol *hürîveşüñ* dîl derdine dermāndur
Kaddi Ṭübā la'li Kevşer bir kerîmü'ş-şāndur
Ḥaḳ budur bāğ-ı İrem'dür şehr-i İdincik ki var (Ravzi: Muhammes 3/79,
s. 126)

2.2.2.6 Şahid-i kâşâne

Daha önce şahid kelimesinin erkek sevgililer için kullanıldığını görmüştük. Ahmet Talât Onay (2016), “şahid-i kâşâne” tabirinin ise cariye demek olduğunu yazıyor. (s. 380) Bu durumda Ubeydi (ö. 981/1573) ve Zaifi'nin (ö. 964/1557) gazellerinde rastladığımız bu tabirin muhataplarının kadınlar olduğunu düşünebiliriz:

Bil ki ey *şāhid-i kâşāne* senüñle büt-i deyr
Da'vi-yi ḥüsn-i cemāl eylese şüret bulmaz (Ubeydi: G 104/2, s. 89)

Nice rengin ü şirîn olmasun güftâr-ı dil-sûzum
Gözüm hiç kimse görmez *şâhid-i kâşânen*den gayrı (Ubeydi: G 305/4, s. 192)

Göz karardup bacadan düşer kapuyı yapsalar
Görmekiçün meh-cemâl-i *şâhid-i kâşânemüz* (Zaifi: G 126/4, s. 115)

2.2.3 Kadına ait unsurlar

2.2.3.1 Giysiler

2.2.3.1.1 Burka

Sözlük anlamı olarak “Kadınların yüzlerine tutundukları peçe, tül, yaşmak, yüz örtüsü” olan burkayı aynı zamanda erkeklerin de taktığını öğreniyoruz. Reşad Ekrem Koçu (1967), *Türk Giyim, Kuşam ve Süslenme Sözlüğü*’ünde burkayı şöyle tanımlar: “Peçenin arapçası; eski metinlerimizde peçe karşılığı olarak çok rastlanır; bazan herhangi bir sebeple yüzünü göstermek istemeyen erkekler de yüzlerini bir bez ile örterler ve yalnız gözlerini açıkta bırakırlardı, onlara da ‘burka’ denilir idi ki zamanımızın maskesi karşılığıdır.” (s. 46)

Burkanın, Celili’nin (d. 893/1487-88 - ö. 977/1569-70) bir beytinde, cinsiyeti belirtilmeyen bir sevgili için kullanıldığını görüyoruz:

Burka’i ref’ it ki hüsnuñ âşkârâ yaraşur
Âftâb-ı ‘âlem-ârâdur hüveydâ yaraşur (Celili: G 94/1, s. 101)

2.2.3.1.2 Dölbend

Gennadius Kütüphanesinde bulunan iki adet suluboya tabloda Yahudi bir kadın sarı dölbend, Yahudi erkekse sarı sarığıyla resmedilmiştir. (Bozkurt, 2014, s. 34-35) Bu bilgiler ışığında aşağıdaki gazelin konusu olan sarı dölbendli Yahudi’nin bir kadın olduğunu tahmin edebiliriz:

Ol *Yahūdī* dil-rübā şem‘-i şeb-i deycürdur
Şarı *dülbendī* başında berķ urur şan nürdur

Vādī-i Eymende āteş-i şu‘lesi dülbendidür
Ümmet-i Mūsīdür aña sīne kūh-ı Tūrdur

Bir anuñ gibi güzel yok nesl-i İsrā’ilde
Āyet-i Tevrāta and içsem ne var ma‘zūrdur

Çihre vü dülbend olmuş lāle vü gül-berg-i *zerd*
Āh kim bāğ-ı bahār-ı hūsnine mağrūrdur

Şanmañuz *dülbend zerd* ol şūh bir āyīnedür
Görinen şan ‘aks-i rū-yı ‘āşık-ı mehcūrdur

Tāk-ı ebrūña niçün ola yakın *dülbend-i zerd*
Hāne-i hūrşīde burc-ı kavs olmak dūrdur

Şarı *dülbendī* Celilī oldı zerrīn levhası
Aķ varakdan cism-i pāki nüşha-i ma‘mūrdur (Celili: G 115, s. 113)

2.3 Her iki cins

Kadınlar, divanlarda kendine fazla yer bulamasa da birçok Osmanlı erkeğinin hayatında nikāhlı eşleri olup onlara da vakit ayırmak durumundaydılar. Gelibolulu Mustafa Âli, *Mevā’idü’n-nefāis fī Kavāidi’l-mecālis*’in meyhane bahsinde, buralara rağbet edenlerin haftanın bazı günlerini kadınlar (muhtemelen eşleri) ve erkek sevgilileri arasında bölüştürdüklerini yazar:

Ya‘nî ki tecrübe-i ‘ayyâşân ve âzmâyiş-i bâde-nûşân ile her Cum‘a gicesi cem‘iyyet-i nisvâna ve rağbet-i cimâ‘-ı zenâna mahşûs olduğı gibi her sebt gicesi cüvânâna her rûz-i âzineññ aḥşamı ğilmāna ve der bağlü kuşāk olan sâde-rûyâna taķarrüb-i bî-te’eddüb ile manşûs idüğü muķarrerdür. (Gelibolulu Mustafa Âli, *Mevaidü’n-nefais fī Kavaidi’l-mecalis*: Şeker, 1997, s. 365)

Latifî (d. 896/1491 - ö. 990/1582), tezkiresinde aşğıdaki gazeli takdim ederken Lamii’nin kadınlara meylettüğının söylendiğini belirtir. Gazelin, her iki cinsin de deneyimsiz ve genç olanlarına yazıldığı anlaşılmaktadır:

Ve cāriye vaşfinda bu birkaç ebyāt-ı şafā-simāt anların cümle-i leṭāyifinden ve medāyih-i veşāyifindendir. İhvān maḥbūb-perest ü zen-dostluğla ta'yīb ü taḫbīḥ itmeyeler ki ḥukemā-i ḥikmet-ḫarīn 'aḳl-ı selīm ve ṭab'-ı müstaḫīm zene meyl ider diyü buyurmuşlardır. Huşuşan duḡter-i dūşize ve bīkr-i pākize maḥbūb ḥükminde dimişler. (Latifi, Tezkiretü's-şuara: Canım, 2018, s. 462-463)

Şunda bir bīkr kız oğlan bulunur mı dellāl
Dili sükker sözi şīrīn yañağı gül lebi bal

Beñi Hindū gözi cādū ḳaşı yā kirpügi ok
Zülfī 'anber nefesi müşk ü teni penbe-mişāl

Deheni ḥoḳḳa-ı mercān lebi la'l ü dişi dūr
Almı ay u yüzi gün ü saçları şeb ḳaşı hilāl

Sā'id ü şāḳı yoğun ince beli ḳaddi uzun
Ḥarekāt u sekenātı ḳamu pūr-şīve vü āl

Ola burnı gibi her barmağı bir sīm-elif
Ḳıla zülfī gibi pūr-ḥam saçını fitneye dāl

Yürüse fitne ola ṭursa ḳıyāmet ḳopara
Söylese siḫr ide baḳsa ḳomıya tende mecāl

Gül gibi ḥār u ḥas ilmemiş ola dāmenine
Ḡonca-veş dürcini açmamış ola dest-i ḥayāl

Ruḫı bāğını ḥayā her dem ide ḡarḳ-ı 'araḳ
Gülse yüz şerm ile ya eylese biñ luṭfla ḳāl

Çār-deh sāle ola ḥüsn ile bedr-āy gibi
Arta gündən güne serv-i ḳadi mānend-i nihāl

Burḳa'i ebri gidüp gün yüzi meḳşūf olıcaḳ
Ala ḫalḳuñ gözini şa'sa'a-i ḥüsn ü cemāl

Ṭaleb it dehri yūri bul bu şıfatlu güzeli
Lāmi'iden ne bahā ister iseñ gel berü al

Himmet it heb bulunur dime ki destinde anuñ
Bir ḳuru başla cān var daḡı yok māl u menāl

Kimiyādur bilür erbāb-ı sa'adet nazarı
Ḥāḳ-i pāyine kimüñ yüz süre kim virmiye māl

Ḥāşa kim Āsef-i cem menzilet ü şāḫib-cūd
Her zamān cāndan ider terbiyet ehl-i kemāl (Lamii: G 295, s. 277)

Şihabi'nin (ö. ?) aşağıdaki beytinde kadın ve erkeğin dünyada ve ahirette denge unsuru oluşturduğu, iki cinsin de gerekli olduğu, dünya düzleminde mahbub ve mahbube; cennet düzlemindeyse gılman ve huri kelimeleriyle anlatılmıştır:

‘Ālemūn āsāyişi *maḥbūb* ile *maḥbūbedür*
Cennetūn ārāyişi *gılmān* ü *ḥavrā* birledür (Şihabi: G 92/3, s. 212)

Aşağıdaki beyitlerde, gelindiği işaret edilen maneviyat noktasında iki cinsten de feragat edildiği söylendiğine göre öncesinde iki cinse birden meylin söz konusu olduğu düşünülebilir:

Gel kalendar ol Sürūrī bir mücerred merdsin
Mānī‘ olmaz çünkü yokdur ‘avret ü oğlan saña (Gelibolulu Süruri: G 28/5, s. 64)

Degüldür *ḥūr u gılmāna* Muḥibbī cennete māyil
Ḥüdāyā eylegil iḥsān hemān müştāk-ı dīdāram (Muhibbi: G 1825/5, s. 545)

Ezelden mest-i ‘ışk oldu Muḥibbī
Anuñ gönli *ne zende ne püserde* (Muhibbi KYOY: G 3042/6, s. 1516)

Mest-i ‘ışk oldu Muḥibbī tā ezel
Şanmañ anı *ḥūrī* ya *gılmān* sever (Muhibbi KYOY: G 771/5, s. 478)

Gayrı dil-berden geçem ger *ḥūrī* vü *Rıdvān*-ise
İki ‘ālemde ḥabībüm Muştafādan geçmem (Remzi: G 131/5, s. 271)

Cinān’uñ adın añmazdum geçerdüm *Ḥūr u Rıdvān*’dan
Cefā olmasa ‘ālemde güzellerde vefā olsa (Hilali: G 81/3, s. 154)

Bu bölümde 1. Erkek sevgili, 2. Kadın sevgili ve 3. Her iki cins olmak üzere üç ana başlık etrafında cinsiyeti belli olan sevgililer değerlendirilmeye çalışılmıştır. Sevgililere cinsiyet atfeden adlandırmaların çoğunun erkeklere özgü olduğu tespit edilmiştir. Sevgilinin erkek olduğunun en büyük delili, şüphesiz sevgilinin bizatihi erkek ismi taşımasıdır. Bu isimleri taşıyan erkekler, şiirlerde sevgili atıflarıyla konu edilmişlerdir. Bu çalışmanın kapsamına giren divanlarda 241 adet farklı isimde erkeğe yazılan şiir tespit edilmiştir. Bunların bazıları aynı isimde ancak farklı

lakaplara sahip olan sevgililerdir. Ali, Hüseyin, Ömer, Memi gibi yaygın isimlereyse birçok şairin birden şiir yazdığını görürüz. Bunların şair biyografilerinde olan karşılıkları takip edilmeye çalışılmış, bazılarının aynı kişi olabileceği sonucuna varılmıştır. Ayrıca birçok erkek ismini birden içeren şiir örnekleri de mevcuttur. Bundan başka, sevgiliye cinsiyet atayan “mahbub, şahid, beg, efendi, civan, oğlan, tıfl, püser, yiğit, gılman, şah, levend, merd” gibi adlandırmalar etrafında birçok şiirin teşekkül ettiğine rastlarız. Bazı durumlarda bu adlandırmalardan bazılarıyla sevgilinin ismi de eşleşir.

Sevgilinin cinsiyeti hakkında bilgi veren bir kaynak da onun fizyolojik özellikleri, görünüşü, kullandığı eşya veya sosyal hayatıyla ilgili olan unsurlardır. Onun sakal özellikleri, tıraş olması, yalın yüzlü olması, ata iyi binmesi, hamamda ona rastlanması, giydiği giysiler, savaş aletleri gibi unsurlar etrafında da birçok şiir şekillenmiştir.

İkinci başlık altında yer alan kadın isimlerinin, kadına özgü adlandırmaların ve unsurların ise kendine çok az örnekte yer bulduğunu görürüz. Bu çalışma için 16. yüzyıl divanlarında tespit edilebilen 9 adet kadın ismini içeren şiirlerin bir kısmı gazel dışındaki nazım biçimlerinden, pejoratif içerikli olup bazı isimlerinse cinsiyet atfı kesin değildir. “Zen, nisa, duhter, mahbube” gibi kadına özgü olan adlandırmaların ise genelde sevgililikten bağımsız olarak, kadınları eleştirmek veya erkeğin karşısında onu aşağı konuma yerleştirmek için kullanıldığını görürüz. “Huri, nigâr” gibi kadına ait gibi gözüken adlandırmaların erkek için de kullanıldığını gösteren örnekler olduğu için bu kelimelerin atadığı cinsiyet –varsa– tartışmalıdır.

Az sayıda örneği içeren son başlık altındaysa her iki cinsiyetten de sevgilileri olan veya iki cinsiyet hakkında da olumlu düşünceleri olan âşık/şairlerin şiirleri konu edilmiştir.

BÖLÜM 3

SOSYAL KONUMU BELLİ OLAN SEVGİLİ

3.1 Asker Sevgili

Askerlik, Osmanlı erkeğinin hayatında önemli bir yer teşkil ettiği; şairler de bizatihi savaflara katıldığı, seferlere çıktığı için bu konu doğal olarak şiire de yansımıştır.

Osmanlı toplumunda erkekler en çok öteki erkeklerle iletişim hâlindeydi. Eğitimli ve kültürlü erkekler için, yine eğitimli ve kültürlü olan hemcinsleriyle iletişim kurmak daha cazipti. Zaten toplum yapısı, mutlaka bir erkeğin haremi olan kadının başka bir erkekle özgürce iletişim kurmasının ve ilişki yaşamasının önüne geçiyordu. Askerlik ve uzun süren seferler, erkekler arası ilişkilerin en yoğun şekilde yaşandığı bir ortamdı. Walter G. Andrews ve Mehmet Kalpaklı, bu durumu kitaplarında şu şekilde özetler:

Kamusal yaşamın erkeklerin egemenliğinde olduğu, savaşın sıkça görüldüğü, pek çok erkeğin savaşçı olmalarından dolayı zamanlarının çoğunu erkeklerle geçirdiği, üstüne üstlük erkeklerin eğitimli olup kadınların öyle olmadığı ortamlarda insanların erkeksi erdemler olarak nitelendirdikleri vasıflara –örneğin, kuvvet, cesaret, fiziksel güç, yakışıklılık, sanatsal yetenek, hitabet becerisi– çok değer verilir. (Andrews & Kalpaklı, 2016, s. 24-25)

Gelibolulu Mustafa Âli (d. 948/1541 - ö. 1008/1600), *Mevâ'idü'n-nefâis fî Kavâidi'l-mecâlis* adlı eserde bu durumu gerekçelendirir. Buna göre toplumsal yapı, erkeklerin kadınlarla birlikte olmasını engeller. Hâlbuki erkeklerin erkeklerle birlikte olmasında bir sakınca yoktur. “Emred” ve “sade-rû” diye tanımlanan tüyü bitmemiş genç oğlanlar, onlara göre daha aktif konumda olan erkeklerin sefer arkadaşı ve yakınlık kuracağı dostlarıdır:

Fî zemâninâ emredâ ve sâde-rû ve mellâhatı zâhir nîk-hû gîlmānuñ rağbeti
hûsn ü cemâl şâhibesi zenân zümresinden nâ-merdler yanında ziyâdedür. Zîrâ
ki nigâr kısmının nâmaḥremleri ‘avân kôrḳusundan ihfâ ile âmâde ḥâlâ ki

cüvânlar müşâhabeti ülfet bâbına müte‘allık bir kapudur ki gizlü ve âşikâre meftûh ve küşâdedür. Bundan mâ‘adâ sâde-rûlar seferde ve hâzarda şâhibine yâr u karîndür. Ammâ nisvân cinsinden ola meh-rûlar ol vecih ile ne hemdem ve ne hemnişindür. (Gelibolulu Mustafa Âli, Mevaidü’n-nefais fi Kavaidi’l-mecalis: Şeker, 1997, s. 283)

16. yüzyılın Deli Birader lakaplı âlimi Bursalı Mehmed de (ö. 940-42/1534-36), *Dâfi’ü’l-gumûm ve râfi’ü’l-humûm* adlı eserinde kendine özgü esprili anlatımıyla bu konuya değinir. Ona göre kadınlarla evlilik dışı ilişki kurmak, dinin şekillendirdiği toplum yapısının menettiği bir hadisedir. Erkeklerle ilişkininse bir yaptırımı yok gibi gözükmetedir. O da “mahbub”, yani erkek sevgilinin sefer için ideal bir eşlikçi olduğunu söyleyip mahbubun cinsel tatmin sağladığını da ekler:

Gişi mahbûb oğlanlar ile ne kadar mu‘âmele itse ve müşâhebet kılsa kimesne mâni‘ olmaz amma iki dişlü bir karınuñ yanına varmağa mecâl bulamaz mahbûblar seferlerde hem-râh ü hem-demdür kimesnenüñ taht-ı taşarrufı degül bir âdemdür tenhâ odaya iletseñ ya halk içinde seyrâna gitseñ kolin boynına şalsañ çeküp bir büsesin alsañ yüzün yüzine sürseñ emüp lebinden şorsañ şöhet idüp şarâbcık içürseñ mest idüp gendüden geçürseñ ne kâdî mâni‘ ne beg cihânda nesne mi var bundan yeg. (Gazali, *Dâfi’ü’l-gumum ve râfi’ü’l-humum*: Kuru, 2000, s. 66-67)

Şairlerle askerlerin aşk maceraları, şair tezkirelerine de yansımıştır. Söz gelimi Âşık Çelebi (d. 926/1520 - ö. 979/1572), *Meşâ’irü’ş-şu‘arâ*’da kendisi de bir kuloğlu olan Şair Ferdi’yle (ö. 962/1555) yeniçeri ağası Mustafa’nın hikâyesini şu girişten sonra uzun uzun anlatır:

Muştafâ Ağa ki dâniş ü bîniş ve dâd u dihiş ve sahâvetde bahşiş ü bahşâyış ve şecâ‘atde kûşiş ü keşiş ile ve ‘âşık-pîşelikde reviş ü verziş ile ağalar içinde maqbûl ve yeñiçeri ağası iken kulu zabtda ‘âciz oldı diyü maqtûldur, mezkûr Ferdi’nüñ ‘âşık-ı şûrîdesi ve cefâ-dîde vü sitem-keşîdesi, zaħm-ı hadeng-i ‘ışkınuñ şikestesı, âhîr tîg-i ğamzesinüñ küştesidür. (Âşık Çelebi, *Meşairü’ş-suara*: Kılıç, 2010c, s. 1159)

Bu hikâyeye göre Mustafa Ağa, Sultan Selim’in armağan ettiği çok değerli bir hançeri, kendisine çok düşkün olduğu Ferdi’ye hediye eder. Ferdi’yle o geceyi birlikte geçirirler. Ağanın kullarıysa bu hareketi çok kıskanarak Ferdi’den hançeri

zorla alırlar. Buna darılan Ferdi, ağaya gidip gelmeyi keser. (“Dil-ber incinüp birkaç gün ağaya gelmedi; ağanuñ uşşı gidüp cânı yerine gelmedi.” Kılıç, 2010c, s. 1165) Onu çok özleyen ağa, bir gün Âşık Çelebi’yle birlikte Ferdi’nin evine gider. Âşık Çelebi, Ferdi’nin onları karşılayan babasını ikna etmeye çalışırken Mustafa Ağa, kapıya çıkan Ferdi’yi atının terkisine atıp kaçıır. Mustafa Ağa bahçesinde bir iki gün baş başa vakit geçirdikten sonra bir gece sandalla denize açılacakları sırada ağaya şehirde isyan çıktığı haberi gelince Ferdi’yle geçirdikleri tatlı zamanlar son bulur.¹⁴⁵ (Kılıç, 2010c, s. 1159-1169)

Aynı hikâyenin *Künhü’l-ahbâr* versiyonunda Mustafa Ağa ile Ferdi’nin bahçede geçirdikleri zaman sırasında İstanbul’da yangın çıkar. Mustafa Ağa aşk/mey sarhoşluğundan olaya müdahale edemez, bu yüzden yeniçeriler isyan çıkarır. Bu olay padişahın kulağına gidince de Mustafa Ağa idam edilir, Ferdi’ninse canı bağışlanır. (İsen, 2017, s. 184-185)

Bu hikâyede yeniçeri ağası bir şaire tutkundur. Bunun tam tersi bir durum da şair Kandi-i Müverrih (ö. 962/1555) için geçerlidir. Yine Âşık Çelebi’nin aktardığına göre Çeşmeli Ahmed isimli “yeniçeri dilberi”nin, Kandi’nin uzun süreli platonik âşığı olduğu anlaşılıyor. Ancak durumdan rahatsız olan Ahmed, Kandi’nin yolunu basıp onu dayaktan geçirmiştir:

Merhûm [Kandî-i Müverrih] pîrliginde ve dirliginde *Çeşmeli Ahmed* nâm kuloğlı yeñiçeri dil-berine mübtelâ olup ol seng-dil ü bî-rahm, Kandî-i derdmendi muhkem letden çekdükde târîh dimişdür.

*Mışra*⁶

Başdı Kandî’nüñ yolını Çeşmeli Ahmed meded (946) (Âşık Çelebi, Meşairü’ş-şuara: Kılıç, 2010c, s. 1331)

¹⁴⁵ Âşık Çelebi’nin bu hikâyeden sonra anlattığına göre Ferdi’nin ona saplantı derecesinde meftun olan başka bir erkek âşığı daha vardır. Sürekli Ferdi’nin karşısına çıkar, onu takip eder. Ferdi’nin onu öldürmesini istemektedir yoksa o Ferdi’yi öldürecektir. Ondan kurtulamayacağını anlayan Ferdi sonunda onu öldürür. (Kılıç, 2010c, s. 1169-1173)

Ahmed isimli başka bir yeniçeri dilberine de Yahya Bey (ö. 990/1582) meftundur. Âşık Çelebi ve Gelibolulu Mustafa Âli bize Yahya Bey'in, sipahi oğlanı olduktan sonra orada Ahmed Şah isminde bir kapıcıyı sevdiğini, *Şāh u Gedā* mesnevisindeki Şah karakterinin Ahmed Şah'tan mülhem olduğunu; tezkirelerinde alıntıladıkları, Yahya Bey'in divanında da bulunan bir gazeli de Ahmed Şah'ın kapıcı olması üzerine yazdığını söylerler:

Ba' dehū bölüğe sülūk idüp sipāhī oğlanı olup *Ahmed* nām *Şāh* laqab bir kapucı sevüp ḥasb-i ḥālīn *Şāh u Gedā* diyü tertīb ve üslūb-ı ġarīb nazīr-i meslūb üzre terkīb itmişdür . . . *Maḥbūb* u memdūhı *Ahmed Şāh* kapucı olduğına dimişdür. Ḥaqqā ki sihr-i ḥelāldür ve nazīre dimek muḥaldür. (Âşık Çelebi, Meşairü's-şuara: Kılıç, 2010c, s. 676, 677)

Ve Şāh u Gedā te'līfine bā'is olan *Ahmed Şāh* ki derbān-ı pādīşāhī olmuşdur. Ve başına *altun üsküf* giyüp güneş gibi şöret bulmuş. Yaḥyā Beg ol tārīḥde bu gazeli dimiş. Bā-ḥuşuş ki mābihi'liftihārı olup meḥāfil ü mecālisde pesend olunmışdı. (Gelibolulu Mustafa Âli, Kūnhü'l-ahbar: İsen, 2017, s. 227)

Gelibolulu Mustafa Âli'nin, tezkiresinde ilk üç beytini verdiği gazelin tamamı şudur:

Derbān-ı pādīşāh idüp ol serv-kāmeti
Devrān yine *kapuya* getürdi kıyāmeti

Sürini sürini varayın āsitānına
Dergāhdan süre beni ḥışm-ile ġāyeti

Çok zulm idüp-durur baña ben şöyle şanuram
Dīvāna varan andan ider hep şikāyeti

Çāk itdi *kapu* sīnesini dest-i şevk-ile
Gün gibi çin seherde görince ol āfeti

Yaḥyā bakınca aña hemān gendüden gider
Derdā ki bār-ı kahr-ile tāk oldu tākati (Yahya Bey: G 449, s. 555-556)

Latifi (d. 896/1491 - ö. 990/1582) de tezkiresinde aynı gazelin matlâmı Ahmed

Şah'ın ismini geçirmeden ama onun uzun boyunu överek takdim etmektedir: “Ve bu matla'-ı matbû' dahî der-i devletde derbān olan *ridvân-ı tûbâ-kad* ve *serv-i sidre-ḥırām u müntehâ-kâmet* hakkında anuñ eş'ârındandır.” (Canım, 2018, s. 568)

Yine Âşık Çelebi ve Gelibolulu Mustafa Âli'nin tezkirelerinde geçen bir anekdot bize Kandi, Âşık Çelebi, Ahmed Şah ve Çeşmeli Ahmed'in gönül ilişkileri hakkında bilgi verir. Buna göre Kandi'nin sevdiği Çeşmeli Ahmed, Kandi'den hoşlanmıyordur ancak Yahya Bey'e ülfeti vardır. Yahya Bey'in sevdiği Ahmed Şah'sa Yahya Bey'den hoşlanmıyordur ancak Kandi'ye ülfeti vardır. Âşık Çelebi'ye hem Çeşmeli Ahmed'le hem de Ahmed Şah'la iyi geçinmektedir. İki şair, bir bayramlaşma vesilesiyle Âşık Çelebi'yi aracı olarak kullanıp onlara yüz vermeyen mahbublarına selam yollarlar: ¹⁴⁶

Merhûm Kandı, Çeşmeli Ahmed'i severdi; Yahyâ Beg, Şâh Ahmed'i severdi. Şâh Ahmed Kandı ile müşâhabet ider, Yahyâ Beg'le itmezdi; Çeşmeli dağı Yahyâ Beg'le müşâhabet ider, Kandı ile itmezdi. Hâkîr ikisi ile bile müşâhabet iderdüm. Sene şelâse ve erba'în ve tis'ami'e bayramı idi ki Atmeydânı 'idgâhında Yahyâ Beg'le Kandı ve hâkîr seyr iderken Çeşmeli ile Şâh Ahmed'i bir yirde turur gördük. Bu iki 'âşık biz 'Âşık'a ibrâm itdiler ki varup ikisi ile birer def'a 'id merhabâsın idem, tekrâr birer merhabâ dağı idüp bu merhabâ 'âşıklarunuzuñdur diyem. Hâkîr dağı ikdâm idüp ikisiyle bile ikişer merhabâ idüp bireri benümdür ve bireri Yahyâ Beg'le Kandı'nüñdür, anlaruñ emânetidür didüm. Her biri gülüp nâz u 'işve ve şîve vü kirişmeye bozdılar, gelüp haber virdüm 'ale'l-fevr

Mısrâ'

Emânet merhabâmuz n'oldı cânâ

târîh diyüp kıt'asın nazm idüp gösterdi. (Âşık Çelebi, Meşairü's-şuara: Kılıç, 2010c, s. 1333)

Ayrıca yine Kanuni devri şairlerinden olan Seliki'nin (ö. ?) de Çeşmeli Ahmed isimli birine bir beyit söylediğini Âşık Çelebi'den öğreniyoruz. Bu da aynı Çeşmeli Ahmed olmalıdır:

Çeşmeli Ahmed hakkında bu beyti bî-naẓîrdür.

Beyt

Kesseler şem'ün başın geçmezdi nâr-ı nûrdan

Barmağın kaldırdı gördükde cemâlin Ahmedüñ (Âşık Çelebi, Meşairü's-şuara: Kılıç, 2010b, s. 1006)

¹⁴⁶ Aynı anekdotun *Künhü'l-ahbâr* versiyonu için bkz. 2. Bölümün "Nev-hiz" kısmı. (İsen, 2017, s. 194)

Erkek şairlerin asker erkeklerle duygusal/cinsel ilişki hâlinde olmasına dinî kimlikleri engel teşkil etmiyordu. Hatta kadılar “şahid-baz” olarak ün yapmış olmalı ki Zati (ö. 953/1546), *Leṭāif*’inde “Ḳāḍılar ḳazā ile çoğ iş ideler, işleri güçleri *ṣāhid* taleb itmek ola” demişti. (Çavuşoğlu, 1977, s. 145)

Gelibolulu Süruri’nin (d. 897/1491-92 - ö. 7 Cemâziyelevvel 969/13 Ocak 1562) şu beytinden de fakihlerin oğlan düşkünü olduğunu anlıyoruz:

Dil tıflını *faḳīhine* şehrüñ inanma kim
‘Ārif durur şaḳın anı *oğlana ḳaşd ider* (Gelibolulu Süruri: G 102/8, s. 104)

Âşık Çelebi de aynı zamanda kadı olan şair Meali’nin (d. 895/1490 - ö. 943/1535-36) kuloğlu bir şehir oğlanıyla olan macerasını aktarırken Meali’ye kendi ağzından şunları söyletir: “bizüm ṭā’ife ṣāhid-bāzlıḳ töhmetiyle şöhre-i āfāḳdur.” “Ben ḳāzī-i Mīhālīç olan Me’ālī didükleri bergeşte-ṭālī’ ü bī-sitāreyem ammā bī-‘ayb Ḥudāst *ṣāhid-perest ü ḡulāmbāreyem*.” (Kılıç, 2010b, s. 771, 780)

Meali, şiirlerinde de mahbub ve şahidlere meylettiğini açıkça dile getirir:

Çekdüğüm derdi şorarsañ ey ṭabīb-i rūzgār
Ah ki *oğlan* ḥastalığıdur edemezsin ‘ilāc (Meali: Müfred 378, s. 501)

İki *maḥbūb* sever şimdi Me’ālī yārān
Ḳāzī bir *ṣāhide* zīrā ki ḳanā’at itmez (Meali: Müfred 373, s. 499)

Maḥbūbı var müderris ü müftī vü ḳāzīnūñ
Monlaları şikārde kim dir ki ola şūm (Meali: G 140/5, s. 156)

Meṣā’irü’ş-şu’arā’da uzun uzun anlatılan hikâyeye göre, Mihaliç kadısı olan Meali, “şehrde bir *ḳuloḡlı efendisi* ve dil-firīblikde şehir oğlanlarınıñ çaḳ öğündisü bir şūḥ-çeşm ü hoş-nümā dil-rübāya ‘ışḳ-bāzlıḳ u maḥabbet-perdāzlıḳ ider. Dil-ber çeşm-i pür-āşūbı gibi fettān ve zülfi gibi çok başlı āfet-i devrānmiş. ‘Ayyārılıḳda ‘Amrın başından külāhın çalar ve gerden-keşān-ı ‘ayyāruñ gözinden sürmesin siler güzel imiş.” (Kılıç, 2010b, s. 769-770)

Güzelliği ve fitneciliğiyle divan edebiyatının sevgili tipinden farkı olmayan bu dilberi Âşık Çelebi vasfetmeye şu şekilde devam eder:

Gördi ki bir miyândur, ortada adı var kendü yok. Ammâ bir kucaqlara sığmaz evce kaçd itdi. Būs u kenâr idüp zülfi gibi boynuna kol şala ve kemer gibi bilin muhkem kuca . . . Dil-ber ğamze vü ħandeden nâz u ‘itâb ve ‘işve vü kirişmeden ebrūsına girih ve zülfine pîç ü tâb virdi . . . Gâh ebyât u eş‘âr bâdesiyle ‘ıyşumuz kıyâkı olsun gâh bûsem nuql ve lebüm şarâb ve mihrüm sâkî olsun. Gâh meh-tâbda sîne vü berüme mütâla‘a buyuruñ gâh lebüm emüp yüzüm öpüp zülfüm koçup boynuma yüzünüz sürüñ. (Âşık Çelebi, Meşairü’ş-şuara: Kılıç, 2010b, s. 774-775)

Hikâyenin devamında Meali, dilberle birlikte olmak için çok uğraşır. Sonunda oğlan ona vuslat vaat eder. Ancak şehir içinde dedikodu olacağından onu bir köye çağırır. Bu köyün cüzzamlıların köyü olduğundan Meali habersizdir. Oğlan, şarap alma bahanesiyle Meali’nin yanından ayrılır, cüzzamlıları da onlara kendileri gibi ama köyü mamur etmek üzere varlıklı bir cüzzamlıyı getirdiği müjdesiyle Meali’nin üstüne salar. Cüzzamlılar orasını burasını elleyince Meali tiksintiyle kendinden geçer. En sonunda kimliğini açıklar; oyuna getirildiğini, şehvetinin kurbanı olduğunu söyleyip tövbe eder. Şehre adam yollayıp kendisini oradan aldırır. (Kılıç, 2010b, s. 769-781)

Tezkirelerden, Ubeydi (ö. 981/1573) ile Nihani (ö. 1000/1591-92) arasında da karşılıklı bir aşk yaşandığını; bu iki şairin birbirlerine şiirlerle hitap ettiklerini öğreniyoruz. Âşık Çelebi’ye göre Nihani(-i Sani) aynı zamanda kuloğludur. Kınalızade’nin Ubeydi bahsinde Ubeydi’nin âşık olduğu Nihani’nin bir “dil-ber-i sim-endam” olduğundan başka bir ayrıntı verilmiyor. Kınalızade bir de Ubeydi’nin, Nihani için 18 adet murabba söylediğini yazmıştır:

‘Ale’l-husûs derd-i ‘ışk-ı nihânı ‘âlemlere ‘ıyân ve *Nihânî* nâm *dil-ber-i sim-endâm*un ‘ışkıyla rüsvây-ı cihân olup riyâzet-i mahabbeti ile on sekiz bin ‘âlemi seyerân itdükde mezbûrun nâmına on sekiz murabba’ diyüp kubbe-i

çarh-ı gerdâni pür-nâle vü figân itmişdür. (Kınalızade Hasan Çelebi, Tezkiretü’ş-şuara: Sungurhan, 2017b, s. 545)

Bu aşkın karşı kutbuna baktığımızda, Âşık Çelebi’nin ele aldığı iki Nihani’den ilkinde değilse de Nihani-i Sani bahsinde şair Ubeydi’nin ismine rastlıyoruz. Nihani ona büyük bir aşk besleyip gazeller söylemiştir:

Adı İbrâhîm’dür. Kuloğlıdur . . . *Umerâ-yı şu ‘arânuñ birisi ki ‘Ubeydî’dür*, ol sultân-ı hüsnüñ ‘ışkınuñ kem-ter-i ‘ubeydidür, anuñ yâdına niçe gazeller dimişdür ki Şîrâz’a varsa revân-ı Hâfız aña revâk-ı dîdesin cild-i zer-nigâr eyler ve niçe ‘ameller taşnîf itmişdür ki Fâryâb’da işidilse nefh-i şûr oldı şanup cân-ı Naşîr dest-efşân ve pây-kûpân terânesine rakş itmegi kâr eyler. (Âşık Çelebi, Meşairü’ş-şuara: Kılıç, 2010b, s. 925)

Ahdi’nin (ö. 1002/1593-94) tezkiresindeyse Nihani’nin, Ubeydi’nin sevgili öğrencisi/çırağı (tilmiz) olduğu yazar. Nihani’nin şiirleri Ubeydi’nin desteğiyle gelişmiş ve ünlenmiştir:

‘Ubeydî Efendi’nüñ *tilmiz-i dil-pesendidür* . . . nazm-ı dürer-bârı ve güftâr-ı âbdârı ‘Ubeydî Çelebi himmetiyle selîs ü hemvâr ve bî-hadd ü bî-şümâr olmağın vird-i zebân-ı ‘âşıkân-ı zâr ve zîkr-i gül-‘ızârân-ı rûzgâr olmışdur. (Ahdi, Gülşen-i Şuara: Solmaz, 2018, s. 289)

Ubeydi’nin divanındaki murabbalarda veya gazellerde değilse de muhammeslerde Nihani’nin ismine işaret eden ipuçlarına rastlamak mümkün. Kuloğlu diye anılan sevgili ve onun gülüşü için kullanılan “nihani” tabirini içeren aşağıdaki muhammes belki de Nihani için yazılmıştı:

Karşusunda ağlasa bir ‘âşıkı efgendesî
Gonca-i kalbin açar anuñ *nihânî* handesi
Ey ‘Ubeydî güller oldı ruhları şermendesî
Zulminüñ evrânı yok cevrinüñ evrânı yok
Bir *kul oğlu* şâh-ı hüsnüñ ‘aşk sevdâsındayuz (Ubeydi: Muhammes-i Mütেকerrir 8/3, s. 28)

Ubeydi'nin bir başka muhammesinde de Nihani'nin şairliğinin övüldüğü

düşünülebilir:

Ey 'Ubeydī ma'den-i hikmet dehānıdur anuñ
Tab'-ı gevher-bārı deryā-yı me'ānıdır anuñ
Her hayālî nazmı bir genc-i nihānıdır anuñ
Hüsrev-i şāhib-cemāl-i mālîk-i mülk-i kemāl
Bir dil ehli pür-zarāfet nükte-dāndur sevdüğüm (Ubeydi: Muhammes-i
Mütekerrir 9/3, s. 28)

Bu son muhammes örneği de Kınalızade'nin, bu gizli aşkın aşikâr olması konusunda

söyledikleriyle (“Ale'l-husûs derd-i 'ışk-ı nihânî 'âlemlere 'ıyân ve Nihânî nâm dil-

ber-i sîm-endâmın 'ışkıyla rûsvây-ı cihân olup...”) âdetâ bire bir örtüşmektedir:

Bizden evvel niceler 'aşkile olup nâ-tüvân
Âteş-i ğamla yanup külli küll olmuşlar hemân
Eyleyüp 'aşkı nihānı¹⁴⁷ nārını halka 'ıyân
Bir nice sūzân ile dilleri biryân ile
Biz de geldük 'âleme yanduk yakılduk bir zamân (Ubeydi: Muhammes-i
Mütekerrir 17/1, s. 33)

Asker sevgililere şehrengizlerde de rastlamaktayız. Örneğin, kendi de bir
yeniçeri olan Taşlıcalı Yahya Bey'in *İstanbul Şehrengizi*'nde yeniçeri ve sipahi
olduğu belirtilen üç kişi yer almaktadır:

Şafer Bālî didükleri mäh-ı ğarrādur
Biri *Yeniçerilerde Şaferdür*
Yüzi mihr-i cihân alnı kamedür

Başına altun üsküf geyse ol mäh
Güneş gibi yaçar dünyâyı her gäh

Neden ikidür ol ebrü-yı mümtâz
Bir ay başında iki gurre olmaz (Yahya Bey, s. 255)

Bir âteş-mizâc 'aşkın döğici kendüyi döge döge sevdürücü Yeniçerilerde bir
hüb-ı zibādur

¹⁴⁷ 'aşk-ı nihānî ?

Biri bir Ehrimendür serv-i ser-keş
Yaşmaz âdeme hergiz perî-veş

Lebine ol perînüñ meyl ider cân
Ele girmez velî möhr-i Süleymân

Dehânı vār ise cāndan nişāndur
Ki gözden cân gibi her dem nihāndur (Yahya Bey, s. 270-271)

Bir şehsüvârdur ki cihân aña şūrîde vü şeydâdur
Sipâhîzâde biri ol cuvānuñ
Silâhdâr oldı her müjgānı anuñ

Niçe bir çignede ehl-i niyâzı
Çeke tutsun ‘inân-ı esb-i nâzı

Semendi çarh u mäh-i nev rikâbı
Tabıl-bâz eylemişdür âfitâbı (Yahya Bey, s. 264-265)

3.1.1 Sefere giden sevgili

Fütuhat politikası güden bir imparatorluk olan Osmanlı’da sefere çıkmak, askerlik mesleğinin kaçınılmaz bir parçasıydı. Söz gelimi Kanuni Sultan Süleyman döneminde 13 defa sefere çıkılmıştı. Bu seferlerin aylarca sürdüğü de oluyordu. Bu durumda şairler –sefere beraber çıkmadıysalar– asker sevgililerinden veya hoşlandıkları kişilerden ayrı kalıyordu. Bu hasretin ifadesi ve seferlerin sevgililer üzerindeki etkileri, gazellerde de görülebilmektedir.

Örneğin, kendisi de ordu mensubu olan Yahya Bey, sefere giden “mahbub”unu aşağıdaki konu bütünlüklü gazelinde resmetmiştir. Tahkiye ettiği üzere, gittiği bir şehirde seferden dönen bir güzelle kısa bir süre görüşen, tekrar sefere gidince onu özleyen ve ondan mektup bekleyen Yahya Bey’in mahbubu, bir zamanlar divan edebiyatının sevgili tipine benziyorken (“meh-rû”) değişim geçirmiş; sefer esnasında güneşe maruz kaldığı için yüzü kararmıştır. Yahya Bey’in çizdiği son derece dünyevi bir olaydan etkilenen bu sevgili de muhtemelen ordu mensubudur:

Gelelden şehrine hazz itdüm ol mäh-ı mükerremden
Yerine geldi cānum ölmüş idüm guşsa vü ğamdan

Seferden geldiği gün gördüm ol *meh-rûy*ı bir pāre
Kararmış ‘ayn-ı ‘âşık gibi tâb-ı mihr-i a‘zamdan

Hemîşe bağrumun başı gibi ben kanlar ağlardum
Benüm şabr u kararum gibi dilber gitdüğü demden

Selâmından ğidâ-yı rûh irişür cism-i ‘uşşâka
Seferden gelse bir mektûb ol yâr-ı müsellemden

İçinde sevdiği *maḥbûb*ı olmayınca Yaḥyānuñ
Benüm yanumda farkı yokdur ol şehrûñ cehennemden (Yahya Bey: G 325, s. 483-484)

Yahya Bey’in aşağıdaki beyitlerini de sefere çıkan sevgili imgesiyle beraber okuduğumuzda daha anlamlı olabilir. Leylî, pek de güzel olmadığı bilinen mesnevi kahramanı Leylâ’nın yüzünü çağrıştırmaktan çok, gecenin karanlığını çağrıştırmak; yani yüzü güneşe maruz kaldığı için karararak sevgiliye atıfla kullanılmış olabilir:

O *Leylî-çihreye* karşı yakalar yırtup âh itmek
Bu Mecnûn-ı dil-efgârına bir kâr-ı zarûridür (Yahya Bey: G 90/2, s. 338)

Nitekim şu beyitte bu durum daha da iyi açıklanıyor:

Kararmış günde yatmağdan ten-i Mecnûn gibi gūyâ
O *Leylî-çihrenüñ* ḥālî ‘izâr-ı tâbdâr üzre (Yahya Bey: G 376/2, s. 513)

Benzer bir tabloya Bali’nin (d. 918-926/1512-1520 - ö. 1003’ten önce/1594’ten önce) bir beytinde de rastlıyoruz. Orada da sefere giden “nigâr”ın güneşte kalmaktan dolayı yüzü kararmıştır:

Yolda günden kararup oldı siyeh-çerde *nigâr*
Olalı *ehl-i sefer* beñzedi mäh[-ı] şafere (Bali: G 161/2, s. 245)

Yahya Bey, aşağıdaki beyitlerde bu defa sevgiliyle birlikte sefere çıktığını söyler. Sevgilinin varlığı seferin zorluklarının önüne geçmektedir:

Yār ile nār-ı sefer bir hoşça seyrāndur bize
Ya 'nī İbrāhīm ile āteş gülistāndur bize (Yahya Bey: G 382/1, s. 517)

Vuşlat-ı yār ile tağ üsti aña bağ olur
Bir kişi sevdüğü maḥbūb ile itse seferi (Yahya Bey: G 470/5, s. 568)

Aşağıdaki beyitteyse muhtemelen aynı sefere katılan şairle sevgilisi, sevgilisi kendi şehrine döndüğü için ayrılmışlardır:

Şehrine gitdi seferden o kamer-tal'atumuz
Meded eyvāy meded döndi bizüm devletümüz (Yahya Bey: G 149/1, s. 375)

Başka bir beyitteyse sevgilisi seferden döndüğü için şairin mutluluğunu görürüz:

Şafā vü zevk ile cānum yirine geldi hemān
Sefer çeküp geleli şehrine o meh-pāre (Yahya Bey: G 372/4, s. 511)

Bu beyitlerde de muhtemelen Balkanlarda savaşıyor, savaşçı vasıfları yüksek olan sevgilinin bolca sefere çıktığı söyleniyor:

Bir bahādır bir kıyık¹⁴⁸ şāhīnūñ oldum çākeri
Āfet-i cān-ı cihāndur kanlı Balḳandur yeri

Oldı her dīvāne vü şeydāsına tağ üsti bağ
Gün gibi zīrā seferden ḥālī olmaz ol perī (Yahya Bey: G 472/1, 2, s. 569)

Aşağıdaki beyitlerdeyse Hakani (ö. 1015/1606), asker (kuloğlu) sevmenin zorluğundan bahseder. Sevddiği kişi seferde olduğu için kavuşamamaktadırlar:

Cevānuñ ekşeri ehl-i sefer ḥaqqā bu kim şimdi
Ḳul oğlma gönül virmek efendi ḥayli müşkildür

Meger tiryāk-i vuşlat çāre-sāz-ı hicr ola yoḥsa
Cüdālīk zehr-i kātīl ayrılık semm-i helāhildür¹⁴⁹

¹⁴⁸ Yırtıcı.

¹⁴⁹ Öldürücü.

Dilā bir ‘*askerī maḥbūba* meyl itdünse el-ḥāşıl
Ḥuzūr ümmīdin itmek fikr-i fāsīd re’y-i bāṭıldur (Hakani: G 84/2-4, s. 180)

Sefer efkārı helāk itdi beni Ḥākānī
Olmasun kimselerün sevdicegi ehl-i sefer (Hakani: G 68/5, s. 164)

Baki’nin (d. 933/1526 - ö. 1008/1600), bu tipi örneklendirdiği aşağıdaki beytinden, sefer arkadaşı/sevgilinin ona hem evinde hem de seferde eşlik etmesini istediğini anlıyoruz:

Yār Bākīyle ne hem-ḥāne ne hem-rāh-ı *sefer*
Derd-mendün bu recālarla kış ı yaz ı geçer (Baki: G 161/6, s. 202)

Bu beyitte Aşki (ö. 984/1576-77), gurbette ölürse sevgilisinin sefere çıktığında mezarına uğramasını vasiyet ediyor:

Gurbette ölürsem kıyasız reh-güzer üzre
Şāyed ki gele uğraya *yārüm sefer* üzre (Aşki: G 448/1, s. 378)

Aşağıdaki beyitlerde de yine sefere gittiği için ondan ayrı kalınan bir sevgili söz konusudur. Burada ele alınan kişilerin de asker sevgililere işaret ettiği düşünülebilir:

Baṇa çün giryē itdüdüñ birez şabr eyle öldürme
Begüm eyyām-ı bārānda iğen olmaz *seferden* ḥaz (Vusuli: G 92/4, s. 120)

Seferde kaldı ol *ārām-ı cānum* eglendi
Bu ḥaste göñlümi yā ben kimünle egleyyeyin (Yakini: G 160/2, s. 242)

Dil-ber ki *seferden* gelüp itmişdi ikāmet
Tekrār *sefer* ‘azmin ider yine mi hicrān (Mostarlı Hasan Ziyai: G 370/4, s. 183)

Zātī’yā itse gerek ol *verd-i ḥandānum sefer*
Bülbülem güyā gülistānumdan ayrılısam gerek (Zati II: G 805/7, s. 309)

Yā Rab ramazān ay ı gibi eyle muḥarrem
Çün itdi *sefer* ol *mehi* sen şakla kazādan (Zati III: G 1144/3, s. 87)

Şehrümüzden *Zātī’yā* ol *māh-rū* itdi *sefer*
Menzil-i cān u göñülde āteş-i ḥasret kōdı (Zati III: G 1737/7, s. 467)

Hüdayi-i Kadim'in (ö. 991/1584) bu gazelinde yine seferden dönen sevgiliyle kavuşma söz konusudur:

*Seferden şehrine ol şāh-ı 'ālī-şānumuz geldi
Bi-ḥamdillāh anı gördük yirine cānumuz geldi*

*Zalām-ı nām-ı fūrkat nūra tebdīl oldı gün gördük
Lebi Hızr u dehānı çeşme-i ḥayvānumuz geldi*

*Demidür sīnemüz şehri ṭonansun dāğ-ı şevkile
Göñüller mülkini fetḥ eyleyen sultānumuz geldi*

*Gönül Eyyüb-veş efkār ider kirmān-ı hicrānda
Bi-ḥamdillāh o geldi derdümüz dermānumuz geldi*

*Teraḥ gitdi feraḥ geldi Hüdāyī minnet Allāh'a
Göñül Ya 'kūb'ına ol Yūsuf-ı Ken 'ān'umuz geldi* (Hüdayi-i Kadim: G 222, s. 218)

Ravzi'nin (ö. 1009/1600'den sonra) gazelindeyse sefer ve sefere çıkan kişi hakkında daha çok bilgi bulabiliyoruz. Sefer, Bağdat seferi olup sefere çıkan da 4. beyitten anladığımıza göre muhtemelen Ermeni devşirmesi¹⁵⁰ bir yeniçeriydi:

*Qıldı Bağdād'a sefer ol şeh tutar il yās aña
Qāfile-sālārı olsun Hızr ile İlyās aña*

*Qanda 'azm itse Ebū İshāk sancaqdār olup
Leşker-i pür-şevket olsun cümle ḥayrū'n-nās aña*

*Şāh-ı mülk-i ḥüsn olan gözler ra'yyet ḥālını
Eylemezse seg raḳīb iblīsveş vesvās aña*

*Dā'imā 'uşşākına cevri eylemezdi ol şanem
Fitne ta'līm itmese ol Ermeni pāpās aña*

*Gördi ağıyār öldügin Ravzī yine mātemdedür
Hey niçe mātem düğün bayramdur ol yās aña* (Ravzi: G 4, s. 135-136)

¹⁵⁰ Devşirme usulü Arnavut, Bulgar, Ermeni ve Bosnalı gayrimüslimlere uygulanır ancak Boşnaklar Müslüman oldukları halde onlardan da devşirme usulüyle acemi oğlanı alındığı olurdu. (Pakalın, 1933a, s. 445)

3.1.2 Sipahi

Sipahiler, kendilerine tımar adıyla verilen araziden vergi alan, bunun karşılığında savaş zamanında silahlı birliği ve hayvanlarıyla sefere katılması beklenen bir sınıf süvari askeridir (Pakalın, 1993c, s. 230).

Âşık Çelebi, Bahari'nin (d. 898 ?/1492-93? - ö. 958/1551-52),

Mühr-i hattıñ kim baña âhîr nefes îmân olur
İrte bir gün nâme-i a' mālûme 'üvân olur (Bahari: G 14/1, s. 127)

matlalı gazelini ve

Dimek olmaz bu *sipāhî* dil-berin sevdüm yine
Ol-sebebdan beklerem her şubh dîvân yolların (Bahari: G 89/6, s. 204)

beytini Mehmed Çelebi için yazdığını söylüyordu.¹⁵¹ Kınalızade Hasan Çelebi'nin (ö. 1012/1604) verdiği bilgiye göreyse bu şiirleri “Dîvân kâtibi şâkirdlerinden birini sevdükde dimişdür.” (Sungurhan, 2017b, s. 241-242) Bu bilgilerden Mehmed Çelebi'nin divan kâtibi ve sipahi olduğunu anlıyoruz. Belki Bahari'nin aşağıdaki dizeleri de aynı kişi için yazılmıştır:

Bunda beg yok mı Bahārî memleket ıssuz mı kim
Bir *sipāhî dilberi* her dem çeker *hançer* baña (Bahari: G 3/7, s. 117)

Aşağıdaki beyitlerde “güzel, dilber, güzeller şahı” olarak tanımlanan sipahi sevgilinin, askerlik jargonuyla birlikte ele alındığını görüyoruz:

O *sipāhî* güzeli zümre-i hūbuñ begidür
Tūğ-ı zülf-ile *livā-ğadd*-ile *begler begidür* (Bali: G 33/1, s. 168)

O *sipāhî* güzeli Bālî dakındukda bilük
Pür ider dil şadefin *nāvek-i hicrân şaf şaf* (Bali: G 90/5, s. 201)

Hağa-i zaḥmımuza olalı 'uşşāk *zırh*
O *sipāhî* güzeli gösterür oldı cebeli (Bali: G 184/2, s. 262)

O *sipāhî* güzeline dikemez *ser-mûze*

¹⁵¹ Mehmed Çelebi için bkz. bu çalışmada 2. Bölümün “Mehmed Çelebi” kısmı.

İzi tozından alur ölçeri rakīb mūzı (Bali: G 189/2, s. 266)

Nīzesinden ol *sipāhī* güzelinūñ ölice
Al *bayrağ* dikesüz kabrūme kanlu kefeni (Aşki: G 520/3, s. 415)

Bir dāğ-ıla ‘uṣṣāk o *sipāhī* gözelinūñ
Dāvūdī *zırh*larla yanında cübbelidir (Şemsi Paşa: G 90/3, s. 308)

Tīr-i ğam *āmācī*¹⁵² olmaz bir *sipāhī*¹⁵³ sevmeyen
Derd *esīrī* ola mı ol pādīşāhı sevmeyen

Yollar üstinde benüm gibi olur mı pāy-māl
Dostlar bir dil-ber-i *ser-keş sipāhī* sevmeyen (Celili: G 312/1, 2, s. 220)

Bugün ben *küştesiyem* bir *sipāhī şeh-levendūñ* kim
Güzeller içre gülgün-ı ruḥın şalmışdur *alaya* (Nevi: G 391/3, s. 463)

Gözler olmuş hüsünün āyīnesin seyr itmege
Ol *sipāhī* dilberi üstindeki *sāz u seleb*¹⁵⁴ (Sebzi: G 38/4, s. 271)

Sipāhī beg yigitler arasında ey gözi āfet
Görince sen güzeller şāhını medḥ ü şenā itdüm (Sebzi: G 514/4, s. 533)

Ele bir ‘āşıkūñ gönlin alur her laḥza ol dilber
Benüm yārum *sipāhīdūr* elinden bir *toğan* gitmez (Vasfī: G 23/5, s. 81)

Revani’nin (ö. 930/1523-24) gazel ve beyitlerinde de meftun olunan sipahi

güzeli askerlik jargonuyla örmüştür:

Bir *sipāhī güzelinūñ* bugün oldum nökeri¹⁵⁵
Māh-ı nevdür *kılıcı kabzası* gündür *siperi*

Ferahından *atı* altında karar eyleyimez
Götürür berg-i güli niteki bād-ı şehir

Atı izine hilālī nice teşbīh ideyin
Ki hilāl ile anuñ toptoludur *reh-güzeri*

Seyrine her kişinūñ māni‘ olan *hançeridūr*
Yoḥsa ol yāri güzel gösterür *altun kemeri*

Mülk-i hüsni içre Revānī nola *beglense* nigār
Oldı ‘āşıkları öñince anuñ *yiñiçeri* (Revani: G 466, s. 449)

¹⁵² Nişan tahtası.

¹⁵³ Bu ve sonraki beyitteki kelimelerin “sipāhī” şeklinde okunması daha doğru olacaktır.

¹⁵⁴ Saz u seleb: Alet, malzeme.

¹⁵⁵ Kul, köle.

Şol *sipāhi* dil-beri k'ekmedügi yirden biçer
Bu maḥabbet sebzezārın kendü *tīmār*ın şanur (Revani: G 85/4, s. 225)

Şol *şeh-süvār*-ı nāz ki ra'nā *sipāh*idür
Bilsek anı ne memleketün pādişāhidur (Revani: G 108/1, s. 238)

Cānā Revānī ölse lebünçün 'aceb degül
Zīrā *sipāhin*ün yidügi *kan bahāsı*dur (Revani: G 109/5, s. 239)

*Sipāh*i dil-beri gibi giyer *zerrīn kabā* lāle
Ki taķmış gögsine anuñ gümüşden tügmeler jāle (Revani: G 385/1, s. 403)

Celili (d. 893/1487-88 - ö. 977/1569-70) ise sevgilinin mesleği hakkında
gazelinin ilk iki beytiyle bilgi verip gazelin geri kalanını onun güzelliğine ayırır:

Bir *dil-ber-i sipāh*i bir *ceng-cūy*ı sevdüm
Bir *şeh-süvār*-ı āfet bir tünd-ḥūbı sevdüm

Şulḥ itmege ne mümkün 'aql u şalāḥla kim
Dīvāne 'āşık oldum bir *ceng-cūy*ı sevdüm

Serv-i sehī diken gül ḥāşākdur gözüme
Serv ü gül añañuz kim ol kadd u rüyı sevdüm

Baña 'abīr-i cennet 'ıtr-ı kefen gerekmez
Kim göz açup görelden ol ḥāk-i güli sevdüm

Ger nāfe gibi tañ mı ḥūnīn ciger olursam
Zülfine bağladum dil ol müşg-büyı sevdüm

Ferhāddan ziyāde olsa ğamum 'aceb mi
Şīrīn-dehen sever ol ben telḥ-güyı sevdüm

Ne geşt-i gül diler dil ne seyr-i süsen ister
Mey-ḥānede Celilī cām u sebüyı sevdüm (Celili: G 271, s. 197)

Üsküplü İshak Çelebi (ö. 943/1537) ise, aşağıdaki beyitlerde sipahilerin köy
tımarları olması üzerinden şehirli/sipahi karşıtlığına gidiyor. İlk iki beyitte sevgili,
sipahi olmasına rağmen konuşması şehirli gibi olması dolayısıyla makbuldür. Bu
defa sipahilerin âşık rolünde olduğu son beyitteyse sipahiler yıldızlara, şehirli

mahbub da aya benzetilmiş; bu şekilde bu beyitlerle şehirliliğin köylülüğe üstün olduğu ihsas ettirilmiştir:

Feleklerde melekler çeşminün cümle nazargâhı
Begüm sen *şehsüvāruñ* tūtiyā-yı gerd-i rāhıdur

Nigārum tatlu dil dökse niçe diller şikār eyler
Gören şehri şanur anı veli gāyet *sipāhīdūr* (Üsküplü İshak Çelebi: G 77/4-5, s. 166)

İshāk ne hoş beñzer imiş māh u nücūma
Maḥbūb ki şehri ola ‘uṣṣāk *sipāhī* (Üsküplü İshak Çelebi: G 340/5, s. 339)

Hayreti’nin (ö. 941/1534-35) aşağıdaki beyitlerindeyse sipahi, beyoğlu gibi kimselerin ulaşılabilir arzu nesneleri olarak ele alındığını görürüz:

Be bu yirlerde ne hoş şūḥ-ı cihānlar var imiş
Cān virür ‘āşika çok rūḥ-ı revānlar var imiş

Bu *sipāhī* bu beg oğlu dime düş ayağına
Kuculur bunda fülān ibn-i fülānlar var imiş (Hayreti: G 162/1, 5, s. 233-234)

Fuzuli’nin (d. 888/1483 - ö. 963/1556) bu beytindeyse sipahi tabiri, meslek bildirmekten ziyade sevgilinin zalimliğine atfen mecazlı bir şekilde kullanılmış gibidir:

Ġamze tīgūñ çekme her sā‘at gönül yağmāsına
Hükme tābi‘ mülke ġāret-ger *sipāhī* olmağıl (Fuzuli: G 174/2, s. 214)

3.1.3 Sipahizade

Osmanlı ordusunda sipahizadeler, vefat eden babalarının tımarlarının bir kısmını devralarak babalarının mesleklerini icra ediyorlardı. Eğer sipahinin oğlu yoksa, alay beyi denen en büyük tımarlı zabıt o tımara uygun kişiyi atıyordu. (Uzunçarşılı,

1988a, s. 516-517) Genç erkeklerin revaçta olduğu Osmanlı toplumunda

sipahizadeler de şiirlerde kendilerine yer bulmuştur.

Söz gelimi, 16. yüzyılın en büyük şairlerinden Baki'nin gazelinde âşık/şair, açıkça bir sipahizadeye âşık olduğunu söyler ve gazelini askerlik jargonuyla süsler:

‘Âşık oldum bir *sipāhī-zādeye*
Hışm idüp baña *levend*in gösterür

Yügrük atıñ *kılıcuñ keskin* didüm
Gâh *tîğın* geh *semend*in gösterür

Bākī mecnūnūñ olup-durur didüm
Ol saçı Leylā *kemend*in gösterür (Baki: G 174/3-5, s. 209)

Sipahizadeler şiirlerde isimleriyle de yer bulur. Böylece bunların toplumda karşılığı olan gerçek kişiler olduğunu daha iyi anlıyoruz. Ubeydi, üç kıtalık muhammes-i mütekerririnde adı İbrahim olan bir sipahizade sevdiğini tekrar eder:

Ol şehūñ kim devlet-i ‘aşkında yaşum sîmdür
Naqd-i cān isterse tîğî çāresi teslîmdür
Atlarından ‘add iderse kılını ta‘zîmdür
Kuliyum kurbānıyum küşte-i müjgānıyum
Bir sipāhī-zāde sevdüm nāmı İbrāhīm’dür (Ubeydi: Muhammes-i Mütekerrir 9/1, s. 32)¹⁵⁶

Zaifi (ö. 964/1557) de Ali Bali isimli sipahizade nigârına bir gazel ayırmıştır.

Onu divan şiirindeki sevgilinin güzellik unsurlarını sıralayarak uzun uzadıya över.

Bu gazelin redifi de sipahizade olan sevgilinin ismidir:

Eyā ser-defter-i hūbān melek-manzar ‘*Alī Bālī*
Ferişte-hū beşer-sîret perî-peyker ‘*Alī Bālī*

Semen-ber lāle ruhsārum dehānı gonce dil-dārum
Meh-i nā-mehrebān yārüm güzel dil-ber ‘*Alī Bālī*

Yüzüñ gül perçemüñ sünbül gözüñ nergis boyuñ ‘ar‘ar
Cemālūñ bāğ-ı cennetdür lebūñ kevşer ‘*Alī Bālī*

¹⁵⁶ Bu muhammesin tamamı için bkz. 2. Bölüm, “İbrāhīm”.

Bugün iklīm-i hūsn içre *sipāhī-zāde* bir begsın
Ki olduñ leşker-i hūbāna ser-defter ‘Alī Bālī

Nigāra incinür şanma beni sen senüñ¹⁵⁷ cevruñden
Sögerse leblerüñ baña gelür şekker ‘Alī Bālī

Murāduñ tīg-i hicrile beni katl ise öldür kim
Çodum ‘ışkuñ yolında ben dil ü cān ser ‘Alī Bālī

Cemālūñ gülleri medhinde bülbüldür Za‘īfī kim
Bahār-ı hūsnüñe qarşu ğazel söyler ‘Alī Bālī

Benem ol mürğ kim şayyad-ı çeşmüñ avladı nā-geh
Kaçan boğazlaya diyü yürek ditrer ‘Alī Bālī (Zaifi: G 317, s. 237)

Süheylī (d. 992-3?/1585? - ö. 1043/1633-34) de Sipahizade Ahmed isimli
askere hayranlığını dile getiren bir gazel yazmıştır:

Sipāhī-zādenüñ olsa n’ola ‘ālem hevādārı
Bugün hayl-i cüvānānuñ odur mümtāz ü muhtārı

Çerāğı var-ısa nūr-ı Muḥammed’den uyandurdu
Anuñçün gün gibi raḥşendedür envār-ı ruḥsārı

Varup dārü’ş-şifā-yı kūyına olmam muḳarrerdür
Sipāhī-zāde Ahmed eylemezse baña *tīmārı*

İşüm her gün duḥān-ı āh ile rūzum siyāh itmek
Cihānda kim görüpdür bir benüm gibi siyekārı

Süheylī tende kuvvet kalmayup lerzān olur cismüm
Dönüp benden yaña baksa kaçan aları aları¹⁵⁸ (Süheylī: G 334, s. 319)

Süheylī, bu gazelin hemen arkasından gelen başka bir gazelde daha Ahmed
ismini geçiriyor. Bu isim, gölgesi olmadığı söylenen Hz. Muhammed’e telmihle
kullanılmışsa da yine Sipahizade Ahmed’e işaret etmek için seçilmiş olmalıdır:

Sipāhī-zāde ceyş-i hūsnüñ olsa n’ola *sālārı*¹⁵⁹
Sipeh-sālār-ı rāh-ı hūsnüñ oldur şimdi *serdārı*

¹⁵⁷ Bu kelime vezin ve anlam gereği “seng-i” olmalıdır.

¹⁵⁸ Sert sert bakmak.

¹⁵⁹ Kumandan.

Bilürsin *Ahmed*üñ düşmez zemîne sāyesi *şāhum*
Ko tırmasun gider yanuñdan *ag̃yār-ı* siyehkārı

Serīr-i milk-i hüsne *pādişāh-ı* ‘ālem-ārādur
*Ġazab*da ġamzesi kāsım bedī‘ ol hüsni-ı ruhsārı

Cemāl-i bā-kemālī ġün-be-ġün tāb ü tarāvetde
İki ġüldür açılmış ġüyyiā ol iki ruhsārı

Süheylī da‘vi-i hüsni itmesin ilzām olur āhır
Ayaġın çekmez anuñ her ne deñlü olsa reftārı (Süheylī: G 335, s. 319)

Yahya Bey’in aşağıdaki gazelinde de ismi yer almasa de lakabı Sipahizade

olan bir ġüzel söz konusudur:

‘Āşıkıdur hūblar şimdi *Sipāhī-zādenüñ*
Pādişehler bendesidür ol boyı āzādenüñ

ġün yüzün görsem dökilür çeşmümün seyyāresi
Yılduzı düşkün olurmış ‘āşık-ı üftādenüñ

‘İşkuña bir cām-ı mey içdüm ezel bezminde kim
Zā‘il olmaz şevkı cānā haşre dek ol bādenüñ

Yüregi döymez vişāle ġüşe-i ġam-hānede
Ġöñlini egler hayālün ‘āşık-ı dildādenüñ

Ben şehīd-i ‘ışķam ey Yahyā ola ‘ömri mezīd
Meşhedümden yaña rahm idüp bir adım adanuñ (Yahya Bey: G 229, s. 426)

Yahya Bey’in *İstanbul Şehrengizi*’nde de Sipahizade ismine rastlamaktayız:

Sipāhī-zāde biri ol cuvānuñ
Silaḥdār oldı her müjġanı anuñ

Niçe bir çignede ehl-i niyāzı
Çeke tutsun ‘inān-ı esb-i nāzı

Semendi çarḫ u māh-ı nev rikābı
Tabıl-bāz eylemişdür āfitābı (Yahya Bey, s. 264-265)

Celili’nin murabbaında bu kelime küçük harfle yazılmasına rağmen, yine bir özel isim söz konusu olmalıdır:

Şehr-i hüsnüñ şimdi mähı bir *nigār-ı sâdedür*
Mihr-i gerdün işüğinde bende-i üftâdedür
Gül gibi nûş itdüğü dâ'im elinde bâdedür
Şol güzeller pâdişâhı kim *sipâhî-zâdedür*

Sürse meydân-ı cemâle *esb-i nâz ol şeh-süvâr*
Göricek anı gider elden 'inân-ı ihtiyâr
Mâh-ı nev olur kılıcı kabzasından şermsâr
Şol güzeller pâdişâhı kim *sipâhî-zâdedür* (Celili: Murabba 1/1-2, s. 47)

Aşki ve Bahari'nin aşağıdaki şiirlerinde "sipâhî-zâde"nin sanem, dilber gibi sevgili atıflarının yanı sıra at, leşker, tir, kan gibi askerliği çağrıştıran kavramlarla bir arada ele alındığını görüyoruz:

Ol şanem biñse rakîb-i harla at seyrânına
Leşker-i ğam at şalar ben mübtelânüñ cânına

Her har-ı nâdân ile at seyrin etmek dostlar
Ol *sipâhî-zâdenüñ* lâıyık degüldür şânına

Bize keskinlik şatup yine rakîb-i saht-rû
Hañçeri-veş ol *Kuloĝlı*'nuñ daķılmış yanına

Görse bülbül bir nazar *semm-i semendi* izini
Bâĝ-ı dehrüñ bakmayaydı gül-i handânına

'Aşķiyâ dehrüñ hevâ-yı hânumânından geçüp
Reşk eder bir dilberüñ göñlüm atı oĝlanına (Aşķi: G 394, s. 351)

'Aşķiyâ cân talbınur reşk ile baĝrum kan olur
Ol *Sipâhî-zâde*¹⁶⁰ el urduķça *tîr ü tîrkeşe* (Aşķi: G 436/5, s. 372)

Âl-ile eşķüm kızıl kanlara döndürdi benüm
Şol *sipâhî-zâde* kim *gül-gün kemhâlar* giyer (Bahari: G 13/2, s. 126)

Sebzi'nin (ö. 1520-1566) gazelindeyse askerlik jargonundan azade bir şekilde sipahizadenin güzelliĝi övölmektedir:

Âh öldüm bir güzel dirler *sipâhî-zâdedür*
Çarĝ-ı ser-gerdân aña rûy-ı zemîn üftâdedür

Âşinâya meyli yok bî-gâneye dem-sâz olur
Âh öldüm meyli yok rahmi dem-â-dem yâdadur

¹⁶⁰ Bu beyitte bu kelime hem özel hem de cins isim olarak değeriendirilebilir.

Güvleyüp düşse n'ola āvāreler mişl-i ḥabāb
Ey gönül ḥum-ḥāne-i ḥüsn içre la'li bādedür

Ḥvācesi mektebde ta'lim eylemiş ders-i cefā
Ey gönül ḥarf-i vefādan gönli anuñ sādedür

Gülsitānda Sebziyā her dem o serv-i kāmētūñ
Bendes olduğu-çün serv-i sehī āzādedür (Sebzi: G 128, s. 320-321)

Aşki'nin bir başka gazelinde “sipahizade”, sevgilinin vahşiliğine atıfla bu sefer mecazi olarak kullanılmış olabilir:

Sākda zincīr-i zer gūşında la'līn gūş-vār
Sāde-rū bir sīm-sīmā Ḥayderī nisbetlidür

Ya meger ḥūn-rīz bir dilber *sipāhī-zādedür*
Ya şeh-i şāhib-ķırānuñ çākeri nisbetlidür (Aşki: G 66/5-6, s. 184)

Ravzi'nin intizar redifli gazelinin aşağıdaki beytiyse, bu bekleyişin bir sipahizadeye kul olmaktan kaynaklandığını gösteriyor:

Bende oldum bir *sipāhīzādeye*
N'ola olsam şehriyār-ı intizār (Ravzi: G 193/7, s. 210)

3.1.4 Kuloğlu

16. yüzyıl ortalarında yeniçerilerin evlenmesine izin verilmeye başladıktan sonra babaları vefat eden oğulların himaye edilmesi durumu ortaya çıkmıştı. Babalarının mesleğinden devam edip askerlik yapan bu çocuklara “kuloğlu” denmiştir (Uzunçarşılı, 1988b, s. 42). Kuloğulları da sipahizadeler gibi âşık/şairlerin ilgisine mazhar olmuştur.

Baki'nin aşağıdaki beyitlerinde âşık/şairin bu sefer bir kuloğlundan epeyce etkilendiğini görüyoruz:

Bir *ķul oğl*ī āfetūñ kūyında ķaldı cān u dīl
Ķapuya çıķmaz görünmez n'eylesün bī-çāreler (Baki: G 59/4, s. 136)

Bir *kul oğlu*nuñ esîr oldu kapusunda gönül
İntisâb itdi gedâ bârgeh-i sultâna (Baki: G 439/3, s. 372)

Yine Baki'nin başka bir beytinde belki de aynı kişi asker meslektaşlarından üst bir yerde konumlandırılıyor:

Sen ol sultân-ı hûbân-ı cihânsın kim işigüñde
Kuluñdur nice *kul oğlu güzeller* belki *begler* hem (Baki: G 343/2, s. 312)

Muidi'nin (ö. 994/1585-86) şu beytindeyse kuloğlu güzellerinin ona zulmettiğini görüyoruz. İkinci mısradan onların ağa gibi olduğunu ya da yeniçeri ağasıyla beraber olduklarını anlıyoruz:

Kul *oğlu* güzeller baña çok zulm iderler ammâ
Bulam varıcağ anları ağaya ber-â-ber (Muidi: G 139/6, s. 159)

Başka bir şair Sebzi de şu gazelinde bir kuloğluna âşık olduğunu anlatıyor:

Bir çeşmi fitne gâmzesi âfet helâkiyem
Bir gül- 'izâr gonca-lebüñ sîne-çâkiyem

Bir zerre deñlü 'âşıkâ mihr ü vefâsı yok
Bir cevri çok efendi *kul oğlu* helâkiyem

Bir cür'a ile eyledi gâmdan bizi helâk
Pîr-i muğânuñ ayağı altında hâkiyem

Meydân-ı 'aşk içinde şu hadde dilâverem
Dilber çekerse tîğın bî-vehm ü bâkiyem

Derd-i dilümi Sebzi bilüp eylemez devâ
Ben bir tabîb-i cân u dilüñ derd-nâkiyem (Sebzi: G 560, s. 557)

Aşağıdaki dizelerden; Âşık Çelebi, Zati, Ubeydi ve Medhi'nin (ö. 1006/1597-98) de bir kuloğluyla gönül ilişkisi olduğunu anlıyoruz:

Ol *kul oğlu* 'Âşıkâ şol deñlü itdi cevri kim
Ehl-i 'ışkuñ dâd-h'âhı tutdı dîvân yolların (Âşık Çelebi: G 61/5, s. 110)

Ol perî yüzlü *kul oğlu*na gönül virdüğümü
Tuydı bir dîv-i Süleymân kırmaz alur buçuğı (Zati III: G 1755/2, s. 478)

Zulmünün evrânı yok cevrinün evrânı yok
Bir *kul oğlu* şâh-ı hüsnün 'aşk sevdâsındayız (Ubeydi: Muhammes-i
Mütekerrir 1, s. 27-28)

Ol *Kul oğlu* kapuya çıkmaz görünmez n'eyleyem
Tâli'üm de olmadı gitdi dirîgâ feth-i bâb
İntizâr-ile kara şular inüpdür pâyüme
Gözlerüm kapuda kaldı halka-veş der-ıztırâb (Medhi: Rubai 14, s. 621)

Şiirlerde kuloğullarının da isimleriyle yer aldığını görebiliyoruz. İshak

Çelebi'nin aşağıdaki gazelinde konu edilen kuloğlunun adı Derviş olmalıdır:

Kul oldı dil yine bir dilber-i cefâ-kîşe
Gönül vilâyetinün pâdişâhı *Dervîşe*

Bitürdi şîve ile nâzı çevre başladı yâr
Yakında şan'ati arturdu ol cefâ-pîşe

Diyâr-ı mülk-i dili zulm ile harâb itdi
Fülân *kul oğlu kul* olsa neci ki teftîşe

Gönülde gözde karar eylesün giderme lebün
Şarâb-ı nâbı güzel gösterür *begüm* şîşe

Düşinde dün gice gördi hat-ı siyâhını dil
Uyandığı gibi fi'l-hâl düşdi teşvîşe

Dimiş ki ivmesün İshâk fikrimüz vardur
Bırakdı hâtıruma ol hezâr endîşe (Üsküplü İshak Çelebi: G 253, s. 282-283)

Sebzi'nin bu gazelindeki kuloğlunun adı Ahmed Bali olup divan şiirindeki

sevgilinin güzellik unsurlarını haizdir:

Bir *kul oğlunu* kulıysam adı *Ahmed Bâlî* dür
Kadd-i hoş-reftârı anuñ şanki sidre-dalıdur

Gün gibi başı göge irerse ey dil yiridür
Sâye-veş kim ki o serv-kâmetün pâ-mâlidür

Va' deler kılmışdı öldürem diyü öldürmedi
Öldüren ben bendesini ol şehün ihmâlidür

Garğ-ı hün idüp hayâdan gülşen içre gülleri
Lâleye kan ağıladan gül ruhlarının alıdur

Ğamzeden hançer çeküp Sebzi seni öldürmesün

Çeşm-i cellâdı o hûn-rîzûñ cihân kıttâlıdur (Sebzi: G 212, s. 365)

Aşki, Kara Fazli (ö. 971/1564) ve Sehi Bey'in (ö. 955/1548) de şiirlerinde yer alan kuloğullarının isimleri bellidir:

Ğamzesi hâlin lebinde nokta-i mevhûm eder
Büsedden hışm ile cân-ı 'âşıkı mahrûm eder
Alsa her âhen-dilûñ kalbin eline mûm eder
Ş'ol *kuloğlu beg* güzel kim nâmı *Dāvud Balı*'dur (Aşki: Murabba 107/V, s. 145)¹⁶¹

Bir *kuloğlu*dur ki 'âlem halkınuñ maqbûlidür
Manşıb-ı hüsnîñ anuñ şâhlar ma'zûlidür
Fazlî-i üftâde ol şâh-ı cihânuñ kulıdur
Dil-nevâzum ser-firâzum dilberüm nâzûk *Memî* (Kara Fazli: Musammat 17/V, s. 244)¹⁶²

Bir *kul oğlu* kulıyam ol *beg efendümdür* benüm
Bâğ-ı dilde şalınur serv-i bülendümdür benüm
Hâlûme bakup dimez bu derd-mendümdür benüm
Şol güzeller şâhı kim ismi anuñ *Maḥmûddur* (Sehi Bey: Murabba 1/2, s. 330)¹⁶³

Şairler “kuloğlu”nu, kelime anlamından dolayı şiirde çokça tezatlı olarak kullanmışlardır. Kuloğlu neticede bir kul, yani padişahın kölesidir ancak âşığın gönlünün sultanı olmasından dolayı âşık da onun kulu ve esiridir:

Bir *kul oğlını* gönül mülkine *sultân* itdüm
Mısr-ı dil pad-şehin Yûsuf-ı Ken'ân itdüm (Fuzuli: G 200/1, s. 228)

Ben o *kul oğlu* güzeller şehine *kul* olalı
Geçdi toğuz *siperi* âteş-i âhum *tüfegi* (Zati III: G 1735/3, s. 465)

Âh kim yine *esîr-i bend-i* hicrândur gönül
Sevdi bir *kul oğlını* oldu *sultândur* gönül

Dün *begüm* cem'iyet-i âgyâra mı varduñ 'aceb
Kim bu gün zülfüñ gibi gâyet perîşândur gönül (Üsküplü İshak Çelebi: G 155/1, 5, s. 218)

Ne vezîr olmak diler gönülüm ne dünyânuñ begi

¹⁶¹ Bu murabbain VI. kıtası için bkz. 2. Bölümün “Dāvud Balı” kısmı.

¹⁶² Bu musammatın tamamı için bkz. 2. Bölümün “Memî” kısmı.

¹⁶³ Bu murabbain tamamı için bkz. 2. Bölümün “Maḥmûd” kısmı.

Bir *kul oğluna kul* olmağdur ikisinden yegi (Üsküplü İshak Çelebi: G 335/1, s. 336)

Bir *kul oğlu* güzelün dil kapusın bekler kim
Anda *sulṭān*-ı cihān bende-i fermān yazılır (Hakani: G 74/4, s. 170)

Ėamdan āzāde idüm ḥāşılı Ḥākānī-şıfat
Olmasam ben de efendi o *kul oğluna gulām* (Hakani: G 381/5, s. 477)

Bir *kul oğlunu* *esir* oldu kapusunda dirīĖ
Çarḥa baş egmeyen ol başına *sulṭān* gönüm (Hakani: G 391/2, s. 487)

Yūsuf-ı Ken ‘ānı *kul* itmez kapusunda bu gün
Bir *kul oğluna* *esir* oldu gönül *sulṭān* iken (Hakani: G 472/4, s. 568)

Bir *kul oğluna kul* oldu yine Şun ‘ī *bendeñ*
Anuñ ey *şāh* ser-i zülfi *bölük başı*dur (Gelibolulu Suni: G 50/5, s. 63)

Kuloğlu kelimesinin geçtiği bazı şiirler de yine meslekî jargonla örölmüştür.

Bunlardan Hicri’nin (ö. 964 veya 965/1556-57 veya 1557-58) gazelinde askerin

taktığı üsküf,¹⁶⁴ şeb-külāh gibi başlıklar öne çıkmaktadır:

Şol *kuloğlu* olalı mülk-i cemāle *pādişāh*
Cān u dilden *kulı* oldu *bende* vü *āzād* u *şāh*

Gāh *altun üsküf*in geh *şeb-külāh*ını giyüp
Ol *kuloğluna* bugün yirdeş geçermiş gökde māh

Üsküfiyle gün gibi gündüz cihānı seyr ider
Gice māh-ı nev gibi giyer başına *şeb-külāh*

Deste deste zülfinün görüp şabādan lerzesin
Eylemişdür ḥalk aña *şorĖuç*¹⁶⁵ deyü egri nigāh

Ol cefā-kārīñ elinden şad-hezārān āh kim
Yüzüme bir kerre bakmaz eylesem biñ kerre āh

Luṭf ile yalvarduğumca *hışm* ile kılduñ ‘itāb
Hāy *kurbān* olduğum ‘ömrüm nedür bilsem günāh

Laḥza laḥza göz uciyla ḥāline baksañ n’ola
Pādişāhum raḥm idüp Hicrī *kulıña* gāh gāh (Hicri: G 122, s. 236-237)

¹⁶⁴ Asker sevgilinin sınıfını açıkça içermeyen, içinde üsküf geçen şiirler için bkz. bu çalışmada 2. Bölümün “Üsküf” kısmı.

¹⁶⁵ Daha çok hükümdar, vezir vb. tarafından kavuk ve başlıkların ön tarafına takılan, tüyden veya kıymetli madenlerden çeşitli şekillerde yapılmış, mücevherlerle bezenmiş süs.

Gelibolulu Süruri'nin yine kuloğlu konulu bir gazelinde de üsküfün

kullanıldığını görüyoruz:

Şem 'veş başumda âteş baña tâc-ı zer yiter
Ey *kuloğlu beg* güzel *üsküf* saña *efser* yiter

Sen meleksin yirüñ olsun âsmân-ı pür-nücüm
Zeyn olan aḥkerler ile baña ḥākister yiter

Mübtelâ-yı çeşm-i bīmāruñ olan dil-ḥasteye
Seng-i rāhuñ ḥāk-i pāyuñ bāliš ü pister yiter

Zühd-i ḥuşküm yok riyādan ter degüldür gözlerüm
Kurı başum dāmen-i yaşumla ḥuşk ü ter yiter

Perr ü bāl açup kaçarsañ ey Sürürī bendden
Yoluñı bağlamak için ol perī-peyker yiter (Gelibolulu Süruri: G 106, s. 106)

Zaifi'nin yine bir kuloğlunu konu eden “külâh” redifli gazeliyse bize giysi değişimi hakkında fikir veriyor. Külâhı önceden sufiler takmakla birlikte şimdi kuloğullarının da taktığını öğreniyoruz. Bunların taktığı iki başka şeyse dülbend ve üsküftür:

İy güzeller şāhı oldu çün saña hem-ser *külāh*
Âsümānuñ kapdı altun tâcın iy server külāh

Didiler pür-nür olup serv üzre çıkmış âfitāb
İy sehî-kāmet başuñda her ki gördi zer külāh

Kubbe-i ḥadrāda ḥübān ruḥları nārından us
'Arş kandīli gibi ğarḳ oldu nūra her külāh

Hüblar meclislerinde âteş-i ḥüsne yakup
Şaçları 'udın buḥūr itmegedür micmer külāh

Dir gören zerrīn kadeḥ açaldı bāğ-ı kevnde
Başına maḳramā şarup geyse dil-berler külāh

Mevlevî şūfīlerüñ tâcı idi evvel-zamān
Şimdi *dil-ber kul oğul lāzī* geyer *ekşer külāh*

Her kul oğlunuñ Za'îfî kulıyam kurbānıyam
Başına *üsküf* gerek *dülbend* urırsun ger *külāh* (Zaifi: G 274, s. 208-209)

Hakani ve Gelibolulu Süruri'nin aşağıdaki beyitlerinde de ocak (muhtemelen yeniçeri ocağı) ve bölükbaşı gibi askerî terimler kullanılmıştır:

Ol *yaluñ yüzlünüñ* alınca *ocak*dan haberin
Dutdı *tāb-ı ğam* ile *sīnemi āteşdāne*

Sākin-i meykede-i vaḥdet iken Hākānī
Ol *kul oğlını* sevüp çıkdı meydāne (Hakani: G 541/3, 5, s. 637)

Bugün yoldaşlar ben bir *kuloğlu* mübtelāsiyam
Kim anuñ zülfidür 'uşşāk cem'ine *bölükbaşı* (Gelibolulu Süruri: G 501/3, s. 312)

Mani'nin (ö. 1007/1598-99) matlaında yanağının parlaklığı dünyayı tutuşturan bir kuloğlu konu edilmiştir. Çoktandır ocaktan böyle bir yalın yüzlü yetişmediği de eklenmiştir:

Tutuşdı bir *kul oğlınıñ* ruḥ-ı pür-tābına dünyā
*Ocak*dan böyle *yaluñ yüzlü* çokdan olmadı peydā (Mani: Matla 1, s. 166)

Şemsi Paşa'nın (ö. 988/1580) aşağıdaki gazelinde kuloğlu, askerî kimliğinden bağımsız bir şekilde sadece güzellik unsurlarıyla ele alınmıştır:

Şol *kul oğlu* Mısr-ı ḥüsnüñ Yūsuf-ı Ken'ān'ıdur
Nice sultān işigüñde bende-i fermānıdur

Zülfi altında ruḥı üstinde ḥālī dilberüñ
Gül döşenmiş sünbül örtünmiş Habeş sultānıdur

Görinen şanmañ şafaḳdur dāmen-i eflākde
Tīg-i çarḥuñ ādem öldürmüş yüzinde ḳanıdur

Alıvirsün varayın şīrīn lebūñden dādumı
Ḥazret-i Sultān Süleymān'uñ bugün devrānıdur

Şemsi'yā encüm 'aceb zeyn eylemişdür çarḥı kim
Şehr içinde şanasın āyīneci dükkānıdur (Şemsi Paşa: G 82, s. 300)

Helaki'nin (ö. 980-983/1572-76 arası) şu beytinde kuloğlu, bu sefer baştan çıkarma görevini Frenk oğlanlarıyla paylaşır:

Kişiyi dīnden īmāndan çıkarur hey müselmānlar
Ėul oğlı ĥaneĥahlarda fireng oğlı kelīsāda (Helaki: G 126/3, s. 166)

İşhak Ėelebi'nin gönlünü ĥalansa yine bir kuloğluyla birlikte –gerĥek bir
şehzade değilse– soylu bir kişi olsa gerektir:

Göz dikdi dil kebūterine iki řāhbāz
Biri *ĥul ođlı* ol biri bir řāh-zādedūr (Üsküplü İřhak Ėelebi: G 82/2, s. 170)

Kuloğullarından her zaman övgüyle bahsedilmiyor. Gelibolulu Süruri, şu
beyitte ilişki kurduğu kişinin hercailiğini görüp hayal kırıklığını dile getirmektedir:

*Ėulođlı*dur vefā ide şanurdum
Bu bir nāz ehli şehr oğları ĥıĥdı (Gelibolulu Süruri: G 487/3, s. 305)

“Sipahi” kısmında řehrī/sipahi ayrımı yapıldığını görmüştük. Hakani'nin şu
beytinde yine aynı mantık takip edilerek bu sefer řehrī/askerī ayrımı yapıldığını
görüyoruz. Âşık/şair, şehirden uzak bir yerde bulunan kuloğluna gönül verdiği iĥin
şehirli bir sevgilinin esiri olmayacağını söylüyor:

*Müsellem*¹⁶⁶ bir *ĥul oğlı* bekler oldu şimdi dil şehrin
Ėul olmam degme řehrī dil-rübāya 'askerīyem ben (Hakani: G 459/3, s. 555)

3.1.5 Yeniĥeri

Yeniĥerilerin de sipahiler, sipahioğulları ve kuloğulları kadar olmasa da kendilerine
şiirlerde yer bulduklarını söyleyebiliriz. Onlar da âşık olunan, arzu edilen, divan şiiri
güzelleridir.

Yahya Bey ve Hakani'nin aşağıdaki gazellerinde bunun örneğini görüyoruz.

Yahya Bey'in gazelinin ilk beytinde yeniĥeri tabiri sevgilinin yeni ĥıkan sakalını

¹⁶⁶ “Osmanlıların teşekkülü sıralarında ve Orhan Gazi zamanında vergiden muafiyet suretiyle askerlik
hizmetinde bulunanlar hakkında kullanılır bir tâbirdir.” (Pakalın, 1993b, s. 627)

karşlamak için kullanılsa da “efendüm yeniçeri” ifadesinden bu kelimenin ilk anlamının da söz konusu olabileceğini; yani sevgilinin yeniçeri olduğunu düşünebiliriz:

Lāyık mıdur *tırāş* idesin ol *haṭ-ı teri*
Rūmuñ yüzi şuyıdur efendüm *yeñiçeri*

Görmezden evvel ay yüzini sevdi yılduzum
Eyvāy eger görünür ise baña ol perī

Güldükçe çāh olur iki yanında rūyınıñ
Düşerse yūsuf-ı dil aña yiridür yiri

Bir gün miyān-ı yārı kinār itmek istedüm
Kānuma girdi ortaya şokuldu *hançeri*

Baḥr-i fenāda ğayrileri yüze gelmesün
Tutsun cihān yüzini kamu rūm erenleri

Bir mīli oldı sâ'id-i sīmīn sākīnūñ
Olmuş-durur kadeḥ aña cām-ı sikenderī

Maḥbūbı kocmañuz diyü eyler naşīhati
Yahyā yinür şanur sezerin şofī dilberi

(Yahya Bey: G 467, s. 566)

Nesl-i berī gibi yine *kul oğlınıñ* biri
Meydān-ı ‘aşka şaldı beni zār u ser-serī

Vaḥşī ğazāl-i ḥüsn idi ḥaqqā perī-miṣāl
Ġayb oldı gitdi anuñ içün gözden ol perī

Leşker de gitdi ol büt-i *leşker-şiken* de āḥ
‘Ālemde sevmesün kişi *maḥbūb-ı leşkeri*

Āhumla eşküm aradılar yirde gökde hīç
Görmüş yok āḥ neyleyem ol māh-peykeri

Hākānī ‘aql (u) dīnūmi zülfi şikest idüp
Añdırdı eski derdüm o kāfir *Yeñiçeri*

(Hakani: G 589, s. 685)

Şem’i’nin (ö. 936/1529-30) aşağıdaki beytinde yine yeniçeri kapsamında bulunan sevgililer, çizilen hayalde gönül şehri unsurları olduğu için buradaki pozisyonların mecazlı kullanıldığını söyleyebiliriz:

Gönlümün şehri içre dilberler
Kimi *aga* kimi *bölükbaşı* (Şem'i: G 176/4, s. 544)

Fuzuli'nin aşağıdaki beyitlerinde de yeniçerinin yine sevgilinin yeni çıkan sakalını karşılamak için, mecazlı kullanıldığını söyleyebiliriz:

Dil gâretine taze hatın çekdi leşkeri
Şındırdı biñ gönüllü şafın bir *yeniçeri*

Hüblar senün kapuña gelürler bölük bölük
Gitmezler özge kapuya sensün *agaları* (Fuzuli: G 297/1-2, s. 277)

3.1.6 Levend

Levend kelimesinin şiirlerde iki türlü yer aldığını görüyoruz. 2. Bölümde ele alınan kısımda bu kelime, sevgilinin karakter özelliğini belirtiyordu. Buradaysa bahriyede kullanılan askerler söz konusu edilmektedir. Levent kelimesi “Venediklilerin şark ehalisinden istihdam ettikleri askere İtalyanca şark manasına olarak verdikleri (Levantino)dan alınmadır.” (Pakalın, 1993b, s. 358)

Kendisi de bir süre denizcilikle uğraşan şair Yetim (d. 884?/1480? - ö. 960/1553), levend redifli, âşığına yüz vermeyen bir levendi ele aldığı gazelini bu terimin jargonuyla örmüştür. Şairin kendi ortamından, muhtemelen gerçek hayatta karşılaştığı bir sevgiliyi konu etmesi not etmeye değerdir:

Gâret-i cân u dil itdi bir qadi bālā *levend*
İtmedi bir *cānibi* bu nev' ile *yağma* levend

Ğamzesi *tīgini* *ser-tiz* eyleyüp mest ü *gazūb*
Görmedüm ol yār-ı *merdüm-küş* gibi şeydā levend

Yok raķībe meyli itmez 'âşık-ı dil-dādeye
Gelmedi anuñ gibi bir ehl-i istignā levend

Hāl ü hatın fitneye yiltendürüp âşūb ider
Hüsn *deryāsında* ol bī-bāk ü bī-pervā levend

Pāy alup vaşlı metā'ından toyımlık itmege

Geh segirdüm gāh pusı mü' min ü tersā levend

Bād-bān-ı 'aşk açup düşeydi bu *deryā*lara
Hikmete bakmazdı olup Bū 'Alī Sīnā levend

Bu Yetīm'ün göñli kapulı *limanı* olmağın
Girdi başup geçmedi ol *meskeni deryā* levend (Yetim: G 33, s. 294)

Yetim, bu sefer de ulaştığı ve muhtemelen birlikte olduğu bir levendden bahsediyor:

Tāb-ı meyden çihre gül gül şūh u şeng sīne çāk
Ol *levend-i şifte-destārı* tenhā avladum (Yetim: G 127/3, s. 394)

Bahari ve Gelibolulu Suni'nin (d. 890/1485-86 - ö. 941/1533-34) aşağıdaki
beyitlerinde de elde edilen veya edilmek istenen levend oğlanları konu edilmiştir:

Çārsū-yı dehr içinde hayli şan'at geçmişem
Kendüme rām eyleyünce ol *levend oğlanını* (Bahari: G 126/4, s. 242)

Şeb-külāhum māh-ı nev gibi atardum göklere
Bir gice imrūza kıysam ol *levend oğlanını* (Gelibolulu Suni: G 175/4, s. 111)

Mani'nin gazelinde gemiye binip yelken açarak sefere çıkan sevgili de
muhtemelen levenddir:

Keştīye bindi yelken açup gitdi ol nigār
Benden ayırdı cevır ile cānānı rūzgār

Deryādan ideli *sefer* ol dürr-i sīne-pāk
Kesdi şu gibi aramızı çarh-ı bī-қarār

Āhum yili irerdi aña қorқarın velī
İrdükçe dağı dūr ola ol şūh-ı şīvekār

Ol dürr-i pāk *keştī ile eyledi sefer*
Deryālara dönerse nola eşk-i dūr-nişār

Bilmem nice taḥammül ide bār-i fırқate
Dā'im vişāle maḥrem iken Mānī-i nizār (Mani: G 12, s. 70)

3.1.7 Silahdar

Padişahın yakınında bulunan yüksek rütbeli askerlere işaret eden silahdarların merasim ve alaylarda at üzerinde, başında zülûf ve kırmızı kadifeli üskûf olduğu ve padişahın kılıcını sağ omuzlarında tutarak onun sağ gerisinde yürüdüklerini öğreniyoruz. (Pakalın, 1993c, s. 221)

Bu asker hakkında ulaşılabilen tek örnek, Gelibolulu Süruri'ye ait:

Bir pâdişeh-i hüsn *silahdāra* kul oldum
Kim ğamzesidür 'āşıkı kâtline silāhı (Gelibolulu Süruri: G 474/3, s. 298)

3.1.8 Faris

Kelime anlamı “ata binen” olan faris, eyaletlerle hudutlardaki muhafız süvarilere işaret etmektedir. (Pakalın, 1993a, s. 589)

Bu kelimenin ulaşılabilen tek şiir örneğiye Medhi'ye (ö. 1006/1597-98) ait:

Kim gördi söyle böylece *fāris* dil-āveri
Hîç medhe kâdir olmaya kes böyle serveri (Medhi: G 570/1, s. 614)

3.1.9 Öteki askerler

Aşağıdaki beyitlerde de farklı tabirlerle asker olduğuna işaret edilen sevgililer ele alınmıştır.

Serv-kaddine gönül virdüğümüñ Hākānī
Naḥl-i bālāsını 'askerde' alemdür dirler (Hakani: G 71/5, s. 167)

Görünmez haḳ budur kim şimdilik 'askerde Hākānī
Şolağ Aḥmed gibi bir ğamzesi cādū kemān-ebrū (Hakani: G 500/6, s. 596)

Leşker de gitdi ol büt-i leşker-şiken de āh
'Ālemde sevmesün kişi *maḥbūb-ı leşkeri* (Hakani: G 589/3, s. 685)

*Ḳul*¹⁶⁷ imiş bir boyı āzāde *efendi* sevdüm
Ḳorḳaram Yūsuf-ı Mıṣrī gibi bāzāra düşe (Hayali: G 492/2, s. 260)

Ḥayme-i eflākden ḥurşīd olurdu müşteri
Ḳılsa *ordu* seyrin ol şūḥ-ı cihān üç günde bir (Aşki: G 82/8, s. 192)

Ḥāk-i rāḥ eyle beni vaktidür irüş ey ecel
Şeh-sivārum ‘azm-i cevālān kıldı *ordudan* yaña (Celili: G 17/3, s. 58)

Eşk-i ter dirler aña sūy-ı sevād-ı dīdede
Bir *delūkanlu çeri* çābūk-levendüm var idi (Medhi: G 568/3, s. 613)

Aşağıdaki örneklerdeyse sevgili, herhangi bir rütbenin dışında olarak savaşçı özellikleriyle ve kullandığı silahlarla öne çıkıyor. Bu kişilerin de meslek olarak savaşçılığı icra ettiğini anlıyoruz:

Ḳırık çizme-y-le bir zengin kabā geymiş urunmuş tāk
Ki girmiş kana başdan ayağa ol ğamzesi dem-zen

Ele alup *cıdāsın*¹⁶⁸ ol *celasın*¹⁶⁹ binse *atına*
Rıḳābınca yürüyenler ḳul olur cān-ile dilden

Dedi *at* seyrine binsem bir ‘āşık olsa yanımca
Dedüm iy *şeh-suvār-ı* cān-ı ādem bir sen ol bir ben

Pür idüp ayağı saña içeyin çifte tölular
Ḳuluñla el bir eyleyüp ayakdaş ol *begüm* tek sen

Livāyī ol *şeh-in-şāha* di mağrūr olmasun ḥüsne
Ne-māned bākī in fānī Keyāvus key kocā Behmen (Livayi: G 349/3-7, s. 339-400)

Mest olup her dem *ḳılıcıyla* cihānı ḳorḳudur
Bilmezem Yaḥyālī mıdur ol güzeller serveri

Başına teller taḳınmış *atına* zil bağlamış
Dir gören *Malḳoçlıdur* yāḥoz *Miḥālī* ol perī (Bahari: G 139/2-3, s. 254-255)

Alursa destine ey dil ol āfet *oḳ u yāsını*
Alur cānuñ saña benden vaşıyyet oḳı Yā-Sīnī (Zati III: G 1589/1, s. 376)

Ḥançeri belinde *şemşiri* taḳılmış yanına
Dilberüm şimdi kesicilerle yürür *gāzīdūr*

¹⁶⁷ Osmanlı Devleti’nde devşirme yoluyla gelen askerlere verilen isim, yeniçeri.

¹⁶⁸ Kargı.

¹⁶⁹ Kahraman.

Sen nice paşaların içre ser-âmedseñ *begüm*
Ehl-i nazmuñ bu Hayālî öyle bir mümtâzıdur (Hayali: G 83/3, 5, s. 118)

Ol benüm *üsküflü* şāhīnüm *cılasun gāzīdūr*
Rūm ilinūñ dil-rübāsı sağ koluñ şehbāzıdur (Yahya Bey: G 97/1, s. 342)

Buraya kadar örneklenen şiirlerde sosyal konumu ve mesleği açıkça belirtilen bu “öldürücü” sevgililerin aslında divan şiirindeki sevgilinin prototipine uyduğunu belirterek Ömer Faruk Akün’ü hatırlamak yerinde olabilir. Akün, bu prototipi Türk gulamlarının oluşturduğunu söylüyordu:

Sevgilinin sert karakterini aksettiren güzelliğinin bu çarpıcı hüviyeti, esasını Ortaçağ Arap ve Fars dünyasının Türk imajından almaktadır. Halife ordusundan başka diğer İslâm devletleri hizmetindeki, o devirde çok moda olmuş Türk gulâmları etrafında Arap ve Fars edebiyatlarında teşekkül eden güzellik tasavvuru, bu silâhlı ve vurucu yönüyle, divan şiirindeki sevgilinin prototipini meydana getirmiştir . . . Özellikle bütün kapıları Türk unsuruna açan Halife Mu’tasım-Billâh (833-842) orduda en mühim yeri onlara verdiğinde bütün İran, Horasan ve Irâk-ı Acem bölgeleri bu genç ve güzel Türk sipahileriyle tanışır . . . Gazneli, Büyük Selçuklu ve Hârizmşahlar saray ve aristokrasi muhitinde el üstünde tutulan bu genç Türkler, yalnız orduda seçkin bir savaşçı olarak değil, zevk ve eğlence meclislerinde üzerlerine aldıkları sâkîlik hizmet ve sıfatıyla da daima aranan çehreler olmuşlardır. (Akün, 2014, s. 136-137)

Divan edebiyatında konu edilen sevgililerin hepsinin mesleği askerlik olmasa da savaşçı ve erkeksi unsurlarla öne çıkan sevgilinin bu özelliğinin, sevgili prototipinin geneline sirayet ettiğini söyleyebiliriz. Akün burada divan edebiyatının sevgili tipinin savaşçı ve güzel Türk imajından faydalandığını söyleyip bu iki tipi (divan edebiyatında konu edilen sevgili ve savaşçı Türkler) birbirinden ayırsa da bu asker sevgilinin bizatihi şiirin öznesi olabileceğini de eklemek gerekir. Yani verilen örneklerde görüldüğü üzere asker/savaşçı güzeller, divan edebiyatının sevgili tipi olarak; bütün sevgili atıflarıyla kendilerine şiirlerde yer bulmuştur.

3.2 Esnaf Sevgili

Bu sınıflama dâhilinde akla ilk gelen edebi tür kuşkusuz şehrengizlerdir. Bu türün ortaya çıkış amacı, şehirde güzelliğiyle ün salmış erkekleri tanıtmaktır. Bunlardan bazıları da esnaf güzelleridir. Sadece Azizi'nin (ö. 993/1585) şehrengizinin İstanbul'un kadın güzellerini anlattığı bilinir. (Levend, 1957, s. 14) Bu erkeklerin sıfatları, divan edebiyatının sevgili tipi için kullanılan sıfatlarla bire bir aynıdır. Onları anlatan şair için arzu nesneleridirler. Örneğin Taşlıcalı Yahya Bey, *İstanbul Şehrengizi*'nde güzellere düzdüğü methiyeye karşılık olarak her birinden bir öpücük istediğini yazar:

Hüblardan alıvirse yiridür cāyizemi
Şā'ire cāyize virmek çü olupdur erkān

Sīm ü zer baña yiter eşk ile rüy-ı zerdüm
Bedeli herbiri bir buseyi kılsun ihsān

Her güzel başına bir buseyi tevcih itse
İşidüp anı yüz üstine dir idi hūbān (Yahya Bey, s. 275)

Yahya Bey, Edirne ve İstanbul şehrengizlerinde hafız, bıçakçı, şair, nakkaş, yeniçeri, hamamcı, kemankes, kâtip, mürekkepçi, hallac, attar, takyeci, müezzin, sazende, kazzaz, muğbeçe gibi farklı mesleklerden erkek güzellerini tasvir eder. Bunların bazıları da silahdaroğlu, yağcızade, üsküfçüoğlu, bıçakçızade, dülgeroğlu, hamamcıoğlu, helvacıbaşıoğlu, bostancıoğlu, şerbetçizade vs. gibi baba meslekleriyle anılmaktadır. (Yahya Bey, s. 227-275)

16. yüzyılın bir başka önde gelen şairi Zati de *Edirne Şehrengizi*'nde hafız, kazzaz, serrac, çizmezi, terzi, küleh-duz, takyeci, kasap, cerrah, semerci, çengi, okçu, sim-keş, attar, hallac, bezzaz gibi farklı mesleklerden erkek güzellerini tanıtmıştır. (Karaca, 2018, s. 119-120)

Zati, şehrengizi andıran ancak mensur olan bir eserinde daha esnaf güzellerini anmıştır. "Letaiif" olarak adlandırılan bu türde her esnafın yaptığı/yapacağı işler, bir

veya birkaç cümleyle tasvir edilmiştir. Şehrengizle paralel olarak yine yer yer “güzel”, “dilber” olarak adlandırılan esnafı anlatmak için meslekleriyle ilgili terminoloji içinden farklı anlamları olan kelimelerle esprili, bazen de müstehcen bir anlatım yakalanmaya çalışılmıştır:

Ḳāḍılar ḳazā ile çoğ iş ideler, işleri güçleri şāhid¹⁷⁰ taleb itmek ola . . .
Ḥānendeler dilberlere ḳarşu “Āh yār-ı men!” diyü feryād ideler . . . Ma ‘cūncı
güzellerinin ḥayrānı çoğ ola, anlardan ḡayrı kimesne şatı ve bāzārda kimseyi
güldürmeye . . . Çengīler her kıldan çalalar. Sāzende dilberlerinde rūḥ-efzālar
ola. Kemānçecilerde sürüşdürme çok ola . . . Dügme dügen (?) ḳazzāz
güzellerinüñ barmaklarından iligı görine, dügme bigi sīneye geleler, leblerini
ilik gibi emeler, eflāk-i rif‘atleri ḥıl‘atlene, bir āsumānī tokuz kenār dügme
olmağa zār u ser-gerdān ola . . . Derzī dilberlerinüñ āvāreleri bī-‘aded,
pāreleri bī-ḥad ola. Maḥbūb ile ḥammāma girenlere ḳapular açıla. Maḥbūb
ardınca yegin yürüyenler devlete yetiše. Gün yüzlü maḥbūba mālīk olanlar
devlet ve sa‘ādet ışıṣı ola. ‘Āşīklar dilberlerle muşāḥabet iderken raḳībleriñ
gözleri (bebek oynatarak ?) çıḳa gele . . . Mücevvezeci dilberlerinüñ giceligi
bir altun dege. Ḳoyun güden ḳoyun eri güzellerinde dünbesi güzel ḳuzılar çok
ola. Dūlbendcilerde şarılur ter ü nāzūk uzun boylu sīmīn-bedenler çok ola . . .
Yalıñ yüzlüler yürekler yaḳalar. Maḥbūb-dostlar “Yalıñ yüzlüler bizi yaḳsun,
mūmuz” diyeler. Ol ḳuşḳun urdurmayan serrāc güzelleri sīne-bend olalar . . .
Dellāklere baş ḳayusı düşe, bī-bedel dilberleri baş açuḳ ‘uryān ḳocalar ammā
ter-dāmen olalar. Dellāk dilberlerinüñ abdālī olanlar şoyunup tırāş olalar.
Niçe zāhidler ḥırḳayı tācı terk idüp pīr olası güzel ḥammāmcıların ḥalvetine
gireler. (Zati, Letaif: Çavuşoğlu, 1977, s. 145-153)

Buna benzer, yine esnaftan bahseden ve adı “Takvim” olan bir türde eser veren iki şair daha vardır. Âşık Çelebi’nin alıntılıdığı bu iki takvimden Nasuhi’ye (ö. 940 veya 943/1533/34 veya 1536/37) ait olanı yine hezel ögeleri taşımakla birlikte esnaf bireylerini güzel/dilber konumuna koymaz; öteki şairlere göre esnafa daha mesafelidir. (Kılıç, 2010b, s. 878) Ancak Vahyi’nin (ö. 926 civarı?/1519-20 civarı?) takvimi tam da Zati’nin letaifi ve şehrengizlerle aynı özellikleri gösterir. Esnaf yine yer yer “mahbub” ve “güzel”dir:

Ḳaḳum-beden peleng-ḥışm nāfe-miṣāl *kürḳçi maḥbūbları* derisine sığmaz
olup *ma ‘cūn-fürüş dil-berler* esrāra vāḳıf olup ‘uşşāḳı ḥayrān ideler. *Ḳannād*

¹⁷⁰ Mesela burada şahid kelimesinin hem “tanık” hem de “sevgili, oğlan” anlamlarına atıf yapmak; böylece bu şekilde düşkünlüğü olan kadılarla inceden alay etmek için özellikle seçildiği anlaşıyor.

maḥbūbları halkuñ dimāğına şeker ezüp başı örtülü şatalar. *Bakḳāl maḥbūbları* incilerin koza değışüp *berber maḥbūbları* halkuñ şaḳalına gülüp yeterince şıgayalar. *Büstāncı güzelleri* ter-ḥūn olup ehl-i bezm şoḥbetuñ gömgök otı olalar. Kılıççılar dükkānında yaluñ yüzliler cem‘ olalar yalmanī yalmanī baqalar. Ve kurd iştihālu ‘aşıklar *kaşşāb maḥbūblarmuñ* kuyruğına diş bileyüp pehlūsına germ olalar . . . Şā‘irler maḥbūblar yanından ḥarcıanalar. (Âşık Çelebi, Meşairü’ş-şuara: Kılıç, 2010a, s. 554)

Sultan IV. Murad’ın (1623-1640), 1638 Bağdad Seferi arifesinde düzenlenen esnaf alayına tanık olan Evliya Çelebi’nin (ö. 1095/1684?), *Seyahatname*’sinde de bazı İstanbul esnafı için yapılan tanımlamalar, onların arzu nesnesi olarak görüldüğüne işaret etmektedir: Söz gelimi, çiçekçi ve meyveciler için “her şāhnişīnlerinde *maḥbūb gūlāmlar* ḥıdmet idüp ‘ubūr iderler” (Gökyay, 1996, s. 264); sarraçlar için “dükkānların zeyn idüp işleyerek cümle *sarrāc civānları*yla pür-silāḥ ‘ubūr iderler” (Gökyay, 1996, s. 284); berberler için “bellerinde pāk ibrişīm ve zerdüz şed peştimāller ile *pençe-i āfitāb berber civānları* kendülerin zeyn idüp geçerler” (Gökyay, 1996, s. 290); takkeçiler için “kārḥānelerin zeyn idüp ve cümle *takyacı civānları* müzeyyen olup pür-silāḥ-ı gūnāgūn ile ‘ubūr iderler” (Gökyay, 1996, s. 281); kazzazlar için “*pāk ve pākīze gazzāz cevānları* ve kendüleri ile müzeyyen iderler kim gūyā *her biri gūlmān-ı ḥaḳīkīdir* . . . Bunlar daḥı *şīve ve reftār iderek* ‘ubūr [iderler]” der ve ekler: “İslāmbol içre dilberān medh olunsa ibtidā kavukcu, sāniyen takyacı, sālisen gazzāz dilberānları medh olunup şehrengīz olmuştur.” (Gökyay, 1996, s. 282)

Gazeller de bazen şehrengiz özellikleri gösterebilmektedir. Âşık Çelebi’nin aktardığına göre şair Nihali (ö. 949/1542), “her ḥırfet ehlinden bir dilbere anuñ evşāfına maḥşūş birer gazel dimişdür.” Şehrengiz havasında olan ve 2 ila 11 beyitten oluşan bu gazellerden burada her esnaf için bir beyit alıntılanmıştır:

Bir güzel *derzinūñ* oldı bu gönül āvāresi
Kim anuñ ‘uşşāka dā’im eksük olmaz yāresi

...
Kıldı ser-gerdān beni bir sīm-sā'id *sīm-keş*
Kim yaraşur iki çerh olsa aña ay u güneş
...
Sevdi gönlüm yine bir sīm-beden *sīm-keşi*
Ki hased iltür anuñ çerhına çerhuñ güneşi
...
Sen *palān-dūz* olalı ey şāh-ı serv-i sīm-ten
Sāz gibi incelüp zerd ü nizār oldu beden
...
Eşkūmi gördi kāse-i çeşmümde dānevār
Aş yirür oldu ғанuma ol *āş-peş* nigār
...
Bir güzel *şerbetciye* cān ile oldum müşteri
Kim kesād itmiş lebi cüllābı şehd ü şekkeri
...
Bir *börekçi* dil-beruñ 'ışkında dil merdānedür
Kim gönüller yapmada dā'im işi rindānedür
...
Çünkü bildük ey gönül ol *çizmecinüñ* şānını
Oñayın dirseñ kölesi gibi bekle yanını
...
Deste deste gonceler kim bağlamışdur bāğbān
Beñzer ol *kazzāz* dil-ber düğmesinüñ ağına
...
Meger ki bāğ-ı cemāli bitürdi ter mīve
Nigār *mīve-fürüş* oluban şatar mīve
...
Boza-hāne açaldan ol dildār
Kaldı der-beste hāne-i hāmmār (Âşık Çelebi, Meşairü'ş-şuara: Kılıç, 2010b, s. 913-919)

Nihali, “güzel”, “nigār”, “dil-ber”, “dildār” diye hitap ettiği esnafa hayranlığını ve tutkunluğunu, burada alıntılanmayan öteki beyitlerde de bildirmeye devam ediyor.

Aşki de bir gazelini onlarla vakit geçirdiği sevgililerine ayırmıştır. Şehrengiz havası taşıyan bu gazelin her beytinde bir erkek sevgilinin adı verilmiştir ancak biri haricinde meslekleri belli değildir. İkinci beyitte geçen ve güzel sesler çıkardığı söylenen Abdi Şah ise muhtemelen hanendeydi:

Mülāyim dil-rübālarda bu gün *Nu'mān*'a 'aşk olsun
Anı cān gibi bağına başan yārāna 'aşk olsun

Benüm şol ‘*Abdi Şāh*’um bir gül-i nev-restedür ammā
Anuñ bülbül-şifāt etdügi *hoş-elhāna* ‘aşk olsun

Ꞑulı kurbānyam şol şivesinüñ *Hamza Balı*’nuñ
Geçerken nāz ile bir kez diye rindāna ‘aşk olsun

Meḥmed Şāh’umun mihr ü vefāsın görmedim ammā
Anuñla her tarafda etdügüm seyrāna ‘aşk olsun

Şoyup her māh-simāyı temāşā etdürür ‘*Aşkī*
Bu gün lutf u sehāda mevc uran ‘ummāna ‘aşk olsun (Aşki: G 377, s. 342)

Ravzi de aşağıdaki gazelinin her beytinde ayrı bir meslek erbabından
bahsetse de bunları sevgili sınıfına koymak doğru olmaz. Yalnızca son beyitteki
çanakçının güzel olduğu belirtilmiştir:

Niçe varam ey Süleymānum saña yasağcı var
Hüdhüd-i Belkıs’veş kapuñda bir *nacağcı* var

Ꞑaş taşıt Ferhād’veş ey ḥusrev-i Şīrīn-dehen
Kūyuñı seyrāna gelmiş niçe biñ *aylağcı* var

Derd-i ‘ışka çāre şor her gördüğünden ey gönül
Başına gelmiş benüm ḥālüm niçe *başmağcı* var

Burc-ı çarḥa kim ‘alem dikdi benüm āhum gibi
Gerçi meydān-ı maḥabbetde niçe *bayrağcı* var

Pāre pāre eylediler bāl-i murğ-ı bālūmi
Pādişāhum āsitānuñda niçe *çaylağcı* var

Kāse-i la‘linden olmadı içem bir kaçre su
Şehrümüzde şimdi dükkān açdı bir *bardağcı* var

Barmağında kāse-i ser Ravziyā fir fir döner
Şehr-i İdincik’de bir ğarrā güzel *çanağcı* var (Ravzi: G 195, s. 211)

3.2.1 Aşpez

Kendisi de esnaf sayılan Zati’nin Beyazıt camii avlusunda remilci dükkânı olduğu
bilinir. Bu sayede birçok esnafla ilişki kurduğunu tahmin edebiliriz. Nitekim
divanında tespit edilebildiği kadarıyla 25 adet esnafı şiirlerine konu etmiş, bunları

güzellik unsurlarıyla ele almıştır. Bunlardan biri de sözlük anlamı aşçı olan aşpezdir.

Zati, şeker dudaklı bir aşçı nigârını konu ettiği aşağıdaki gazelini mutfak jargonuyla oluşturmuştur:

Şol şeker-leblerle dirse kılmaya acum benüm
Ol nigâr-ı *aş-pez* hâlün nedür acum benüm

Gerçi kim ben bir gulâmem pâdişâh-ı ‘âlemem
Bir güzel *beg aşcı*dur şimdi *şorvacım* benüm

Hâniqâh-ı ‘ışkda bir şeyh-i kâmil olmuşam
Ol nigâruñ *kâse-i dükkâm*dur tâcum benüm

Küfte itdi beni *sâtûr*-ı derd ü zecr ile
Bir ğarîbem gördi kim yok hîç da‘vacum benüm

Dîdüm ey cân *Zâtî hân*-ı vaşluñuñ muhtâcîdur
Didi ancak ol mîdur ‘âlemde muhtâcum benüm (Zati II: G 888, s. 392)

3.2.2 Avcı

Yahya Bey’in av motifleriyle örülü aşağıdaki gazelinde söz konusu edilen sevgili – meslek ismi doğrudan geçmese de– avcılıkla uğraşıyor olmalıdır. “Üsküflü şehbaz” tabirinden bu kişinin aynı zamanda bir yeniçeri olduğunu da tahmin edebiliriz:

Fiğân u âh u nâlemden tutar dünyâyı âvâzum
Kaçan ‘azm-i *şikâr*itse benüm *üsküflü şehbâzum*

Revâdur *murğ*-ı cânı *pîşkeş* çeksem niyâz ile
Benüm *şâhîn* bakışlu şâhuma çünkim geçer nâzum

N’olaydı ağzum açmağa mecâlüm kalmasa hergiz
Ğurâb-ı âhum ile ‘âleme fâş olmasa râzum

Şikâra gitme ağyâr ile bî-cân itme ‘uşşâkı
Benüm cânum benüm ‘ömrüm benüm serv-i ser-efrâzum

Sutûrından *kanad* açmış durur uçmağa ey Yahyâ
Ma‘ânî evcinüñ *şehbâzı*dur bu şi‘r-i mümtâzum (Yahya Bey: G 274, s. 452-453)

3.2.3 Bakkal

Zati, aşağıdaki gazelinde bu sefer de melek görünüşlü bir bakkal dilberini konu etmiştir. Bu gazelde de sevgilinin güzellik unsurlarıyla bakkal dükkânıyla ilgili yağ, bal, terazi, tane gibi terimleri birlikte kullanmıştır:

Allāh ne melek-manzar olur *dil-ber-i baqqāl*
Ey göz nazar ehli_ isen eger yüzine bak al

Her *dānesi* dendānının olmasa bir inci
Yağı mı olurdu il ile anuñ için *bal*

okınsa lebi bir birine kılsa tekellüm
Bir arada *yağ* ile arışur şanasın *bal*

Yūsuf gibi gördi ki *terāzūdan* iner hūb
Oldı dil-i vezne gibi bu dil aña meyyāl

Bir *dānedür* ol bili bir ince kıla beñzer
Murğ-ı dil-i Zātī nola açsa o yaña bāl (Zati II: G 856, s. 360)

Zati –eğer gazelin tümü aynı kişiyle alakalı değilse– bu gazelin son beytinde de Yusuf güzellikli, elinde terazili bir bakkalı konu ediyor:

Bizi yakduñ şarup ol şemsī dūlbendi Süleymāna
Şikāyet eylerüz ey meh şaın Sulān Süleymāna

Didüm kim şerbet-i vaşluñ baña lu it revān eyle
Ayıtdı şerbetüm ğālib içer bir gün bu dīvāne

Didüm ol ara zūlfūñ boynuma zencīrini aksam
Ayıtdı kim ağardı şağaluñ ā miskīn uşlan a

okuz at arda yirūñ olursa āhdan hūvf it
O bir ‘ayyārdur atar kemendini nūh eyvāna

Terāzūsın ele almış gör ol *baqqāl*-ı Yūsuf-hūsn
Güneşdür Zātī’yā olmuş muārīn bürce-i Mīzāna (Zati III: G 1318, s. 200-201)

Şemsi Paşa’ya ait aşağıdaki gazelin ilk dört beytindeyse bakkala ait terimler bakkal cananının güzellik unsurlarıyla bir arada kullanılıyor. Gazelin son üç beytindeyse söz sevgilinin dinine geliyor:

Şehre *baḳḳāl* imiş aldık yine bir cānānı
Kef-i destiyle döksün yürüsün *mîzām*

Başını taşlara dögdü yüregün pāreledi
Aşılı kaldı *şeker* gördü tehî *dükkānı*

Şehrüñ üftādesinüñ kalmadı çeşmi *çerezi*
Götürü bey‘ ideli *nuḳl-ı* leb-i *ḥandānı*

İtmeyelden *şîra bāzārını* *engūr-ı* lebi
Mürde iḥyā idemez oldu o rûḥ-ı *sānî*

Ḥalka tersā görünürdü o ‘İsî-dem
Ḳısmet-i rûz-ı ezelde var imiş *îmānı*

Kilsenüñ mātem içün rāhibi geydi kara şāl
Hep şanem cümle *ḳadîd* oldu *ḳurudı* kanı

Ḥaḳ budur ol gözi āḥūyı şikār itmekde
Şemsi’yā *şāh-ı* cihān oldu anuñ arslanı (Şemsi Paşa: G 473, s. 691)

3.2.4 Berber/Ser-tıraş

Berberlik, yakın temas gerektirerek icra edilen bir meslek olduğundan olsa gerek, berber sevgililer öteki meslekten sevgililere göre şiirlerde daha çok yer bulmuştur. Ser-tıraş diye de anılan bu mesleği icra edenlerin genelde genç delikanlılar olduğunu anlıyoruz.

Evliya Çelebi’nin, *Seyahatname*’de “Ve Konya’nın helvacı cüvânlarıyla Salmân-ı Pâk berber cüvânları marâlî ve gazâlî mükehhal gözlü ve şîrîn sözlü münevver yüzlü niçe âfitâb mahbûbânları olur” (Kahraman & Dağlı, 1999, s. 19); Kayseri berberleri için de “pâk u pâkize Selmân-ı Pâk berberler dükkânlarıdır kim her birinde pâk-dâmen ve pâk-rû berber cüvânları vardır.” (Kahraman & Dağlı, 1999, s. 108) demesinden bunların güzelliği övülen kişiler olduğunu anlıyoruz.

Stephan Gerlach’ın (1546-1612) aktardığına göre İstanbul’da 1577-78 yıllarında çok sayıda seyyar berber de mevcuttu: “Kentin içinde kapı kapı dolaşıp

sahip oldukları gereçleri ve becerileri sayesinde geçimlerini sağlamaya çalışan çok sayıda berber var. Türklerin yasalarına göre, her Türkün üç günde bir sakalını düzelttirmesi gerek. Ama bu kurala pek uyulmuyor, Türklerin çoğu birkaç haftada bir berbere gidiyorlar.” (2007b, s. 631)

Berberlere birçok şiir yazılmış; bu şiirlerde güzellikleri övülmüş, onlara ilan-ı aşk edilmiş ve arzulandıkları belirtilmiştir. Bazı şiirlerdeyse bu kişiler isimleriyle yer almaktadır. Söz gelimi, Helaki’nin musammatında zamanının afeti olarak tanımlanan Berber Ali’nin güzellik unsurları, bazı berberlik terimleriyle birleştirilmiştir:

Bir serv-i nāz-pīşe ki ‘ālem delisidür
İklīm-i ḥüsn ü mülk-i cemālūñ velīsidür
Dilberler içre cān virüben sevmelisidür
Şol āfet-i zemāne ki Berber ‘Alīsidür

Alsa eline mihr ile gün gibi āyine
Tās olmağa dükkānına göklerden ay ine
Gelmez nazīri bir daḥi dünyā sarāyına
Şol āfet-i zemāne ki Berber ‘Alīsidür

Siḥr itse tīg-i tīze füsün-ı fesān ile
Baş kor öñine her kişi baş ile cān ile
Şimdi şehirde şöret ile ad u şan ile
Şol āfet-i zemāne ki Berber ‘Alīsidür

Mıkrāz elinde şanki dü-ser ejdehā durur
Kimdür cihānda k’anuñ elinden rehā durur
Çan dökmede dil almada gey müntehā durur
Şol āfet-i zemāne ki Berber ‘Alīsidür

Cism-i za‘īfi şāne gibi çāk çāk idüp
Tīg-i cefā ile cigeri zaḥmnāk idüp
Derd ile bu Helākīyi dāyim helāk idüp
Şol āfet-i zemāne ki Berber ‘Alīsidür (Helaki: Musammat 8, s. 28)

Kara Fazlı’nın aşağıdaki musammatında Berber Hasan Bali’nin güzelliği övülmekle birlikte onun dükkânının bir cazibe merkezi olduğundan; öteki güzellerin de ona tıraş olmak için dükkânında toplandığından bahsedilir:

Varup dükkānına seyreyleyin ol çihre-i āli
Olup ol pīr olası nev-cüvānuñ cümle meyyāli

Tırāş olup hemān oldum¹⁷¹ olur baş açık abdālī
İşin başa iletmiş hūbdur Berber Hasan Bālī

Güzel çokdur cinān-ı hūsn içinde gerçi mişl-i hūr
Cefā-pīşe kâmusı hūsn-i bī-hem-tāsına mağrūr
Velīkin şīve fenninde yoğ anuñ gibi bir yüz yur
İşin başa iletmiş hūbdur Berber Hasan Bālī

Gelüp dükkānına her dilber-i nev-ḥaṭṭ u sīmīn-ten
Tırāş olup aña [her-gāh] ta‘līm-i fenn alur andan
Vefā ḥaṭṭın kazıdı rüy-ı ‘ālemden o nāzūk-fen
İşin başa iletmiş hūbdur Berber Hasan Bālī

Tırāş-içün dükkānına varan anuñ her āyīne
Nazar idüp o mihr-i burc-ı hūsnüñ yüzi ayına
Gözi anda kalur şanki görinenleri āyīne
İşin başa iletmiş hūbdur Berber Hasan Bālī

Dükānına gelür baş baş anuñ meşhūr dilberler
Olup iy Fazlī ol şāha dil ü cān-ile çākerler
Eger hışm itse işde tīguñ işde başımız derler
İşin başa iletmiş hūbdur Berber Hasan Bālī (Kara Fazli: Musammat 11, s. 238-239)

Latifi, tezkiresinde Gelibolulu Suni’nin aşağıdaki gazelinin berberin adı geçen üçüncü beytini şu şekilde takdim ediyor: “Ve bu beyti daḥī bir sīm-ten berber ve sīm-sā‘id ü semen-ber hakkında anuñ cümle-i güftārındandır.” (Canım, 2018, s. 337) Son beyitteyse Suni’nin iki gözünün bebeği Berber İsa’dan artık ayrı olduğunu anlıyoruz:

Ḥastayam giryeden ağardı gözümüñ bebeği
Halk insān şanur gözüme konan sineği

Bu kadar nāleme katlanmazdı ‘āşık eger
Olmasaydı ceres gibi demürden yüregi

Alduğınca ele mavsasını berber ‘İsā
Gösterür ol yed-i beyzāya gümüşden bileği

Ol şehe söz geçirüp kim ki murādına irür
Tañrı yanında kabūl ola anuñ her dileği

Bir zamān ḥālī degüldi nazarumdan Şun ‘ī

¹⁷¹ Bu kelime “oldem” olmalıdır.

Şimdi gözümde uçar ol iki gözüm bebegi (Gelibolulu Suni: G 197, s. 118)

Aşağıdaki gazelde gördüğümüz üzere, Manastırlı Celal Bey'in (d. 922-924/1517-1519 - ö. 982?/1574?) gönlünü de İlyas adında bir berber almıştır. Bütün gazeli tıraş esnasında yapılanlar üzerinden berber alet edevatı ve sevgilinin güzellik unsurlarıyla harmanlayan şair, son beyitte İlyas'ın ince beline sarılmak istediğini söyler:

Gönlümü aldı benüm nā-geh bugün bir *ser-terāş*
Tiğına yüz sürmege anuñ gerekdür *kutlu baş*

Nāmıdur *İlyās* lākin Hızır olur çok kimseye
Çok *ser-i* güm-rāhı kurtarur dimez hīç *kuru yaş*

Her ne *vech* üzre *yed-i beyzāsın* izhār eylese
Leşker-i Fir'avn ile Mūsāyı itdürür savaş

Çeşmümi ğark eyledi hūn-ābe *tīg-ı* ğamzesi
Niçe *merdümler başına şu koyar* ol *ser-terāş*

Saña *tīg-ı mū-şikāfı* diş *biler* şaķın dilā
Diyemem *kayış* gibi yanınca var şalın yanaş

Taşlara ur başuñ ey dil yüzüñi sür yirlere
Yüz *terāş* abdāldan yigdür aña bir *nā-terāş*

Mū-miyānuñ kucmak isterse Celālī kılma redd
Sen kem er şanma anı *ser virür* itmez sırrı fāş (Manastırlı Celal Bey: G 294, s. 440)

Birçok esnafa şiir söyleyen Zati'nin, Ali Bali isminde bir berbere de aşağıdaki, berberlikle alakalı terimleri ve meslek alet edevatını içeren gazeli söylediğini; gazelde bir yandan da Ali Bali'nin güzelliğini övdüğünü görüyoruz:

Cihānda çok nigāruñ adına dirler 'Ālī Bālī
Velīkin pādişāhı cümleñüñ *berber* 'Ālī Bālī

Güzeller *rīşini kırsañ* elüñde şanki *mikrāşuñ*
'Ālī'nüñ *Zü'l-fikāridur* kırar kāfer 'Ālī Bālī

Elüñde *tīg-i tiz* ammā dilüñde şekkerin elfāz
Saña bu hūsn ü hulk ile kim egmez *ser* 'Ālī Bālī

Güneş gerdüna bu deñlu harâret mi çekerdi ger
Dükānuñda senüñ olaydı *taşt-ı* zer ‘Âlî Bālî

Faķırüñ meşhedini Meşhedî taş ile yapsunlar
Şehîd eylerse *tîgiyle* eger dil-ber ‘Âlî Bālî

Dükāna gelmeseñ gâyet benüm müşkil olur kârum
Velîkin geldüğüñce devletüm işler ‘Âlî Bālî

‘Aceb mi *baş* u cānı aña teslîm itsem ey Zātî
İñen ra ‘nā ineñ nāzüğ iñen cevher ‘Âlî Bālî (Zatî III: G 1804, s. 509-510)

Divanları genelde elimizde olmayıp şiirleri tezkirelerde kalan şairlerden biri olan Derviş Çelebi’nin (ö. 938/1531) bir berbere Farsça yazdığı gazelin matlaı şöyledir:

Ez ruh-ı *berber-i* mā āyine rahşān bāşed
Kāleb-i āyine-rā şūret-i ū cān bāşed¹⁷² (Âşık Çelebi, Meşairü’ş-şuara: Kılıç, 2010a, s. 518)

Kendi de esnaf olan Edayi mahlaslı Kazzaz Bekir Çelebi’nin (ö. 983/1575-76) güzel bir berbere yazdığı gazelin iki beytinde onun etkisi altında kaldığını söyler:

Egmedümdi kimseye gerçi cihān içinde baş
Baş egdürdi baña bir hūb-ra ‘nā *ser-terāş*

Āyine olsa muķābil ruhlarının āyına
Ĥayretinden ey Edāyî çıkarur bağrında baş (Âşık Çelebi, Meşairü’ş-şuara: Kılıç, 2010a, s. 326-327)

Berber karşısında “baş eğmek” terimini tevriyeli kullanan bir başka şair de Süheylî’dir. Bu, hem berbere gönül verildiğinden dolayı onun tesiri altında olmaya hem de gerçek anlamıyla, ense tıraşının yapılabilmesi için başını eğmeye işaret ediyor olmalıdır:

Kimseye başını egmez geçinürdi kelle ser
Darbı baş egdürdi kıl itdi anı bir *ser-tırāş* (Süheylî: G 138/4, s. 248)

¹⁷² Bizim berberin yüzünden ayna parlar. Onun sureti aynanın bedenine can olur.

Aşağıdaki beyitlerde Hakani de gönlünü bir berber dilberine kaptırdığını söylüyor:

Göñül bir *ser-tirāş evbāşa* düşdi şimdi Hākānī
Beni pā-māl iden bir nāz-perver tāze dil-berdür (Hakani: G 130/5, s. 226)

Ḳabrimüz başına diksünler diyü Hākāniyā
Ser-tirāşuñ işigi taşın ölince beklerüz (Hakani: G 169/5, s. 265)

Şihabi (ö. ?), aşağıdaki gazelinden anlaşılacağı üzere bir berber aşkı yüzünden Kalender dervişi (gibi) olmuştur. Kalenderlerin saç ve kaşları da dâhil bütün kıllarını tıraş ettiği bilinir. Bu mübalağaya, berberi görmek için sıkça tıraş olmaya gidildiğini belirtmek için başvurulmuş olsa gerektir:

Ḳıldum ḳılāde boynuma tavḳ-ı maḥabbetin
Bir *ser-tirāş* 'aşḳına oldum ḳalenderī

Düşsem 'aceb mi üstine tīgı o *berberuñ*
Oldı tarīḳ-i ḡuşşada başum ber-āberi (Şihabi: G 282/3, 4, s. 288)

Aynı hayale Manastırlı Celal Bey'in de başvurduğunu görüyoruz. Şair, aynı zamanda sevgilinin güzellik unsurlarını berberlik terimleriyle birleştirmiştir:

Mürşid idindüğüm budur ol hūb *berberi*
Oldur *terāş* idüp beni iden Ḳalenderī

İtse taleb müşāhede ḳılmağa hüsnini
Mūsāya *çarḥı* zāhir ider nūr-ı aḥḍarı

Tīgın elinde gördi o *sengīn* dilüñ meger
K'olmuş durur bu *çarḥı*-ı felek deng ü serserī

Şūret bulalı 'aks-i cemāliyle ol mehüñ
'Aynına almaz *āyinesi* mihr-i enveri

Baḳsun Celālī keşf ile *mir'āt*-ı ḳalbüme
Görmek dilerse kim ki o rūḥ-ı muşavveri (Manastırlı Celal Bey: G 619, s. 615)

Celālî tâc u hırkayla müselleme şeyh-i şöhr iken
Terâş itdi kalender-veş beni bir şive-ger *berber*
80/5, s. 324)

(Manastırlı Celal Bey: G

Lamii (ö. 938/1532), Helaki, Sebzi, Sehi Bey ve Zati'nin aşağıdaki
gazellerinde de tıraş jargonunun sevgilinin güzellik unsuruyla harmanlandığının
örneklerini görüyoruz:

Tîğın çeküp cihânı şu *berber* k'ider tırâş
Hüsnine mihr ü mâh ne tañ indürürse baş

Âhen-dil iken *ustura* yüz dönderür mi gör
Biñ kez tokunsa başına 'ışkı yolında taş

Mikrâz elinde şanki 'Alî Zü'l-fikâridur
Kırdı cihân hevâricin ol şâh idüp savaş

Od yaqdı *tîğ*i her *ser-i mûyum*da şem'-vâr
Çıkup depemden itdi çü düd-ı dilümi fâş

Yanınca şalınan kayışuñ birisin tutup
Geh geh çalaydı ol perî *tîğ*ini baña *kâş*

*Tîğ*üñ gibi baş egmez iken *çarha* degme kez
Bükdi bilümi cebrile bugün şol iki *kaş*

'Uşşâk içinde gün gibi serdâr-ı dehr olur
Her kimi kılsa Lâmi 'î ol meh-likâ *tırâş* (Lamii: G 191, s. 247)

Mekr ü füsûn u sihri ile bir hûb-ı *ser-tırâş*
Halk-ı cihânı kul idüp egdürdi yine baş

Alsa eline hışm ile *mikrâz*-ı cân-şikâf
Güyâ ki Zü'l-fikâr ile kıılır 'Alî savaş

Çâk oldı sîne şâne-sıfat *tîğ*-i hecr ile
Bir şemme bûy-ı zülfini kılmadı halka fâş

Tîğ-i cefâya *boynumuz egdük* çekerse *tîğ*
Seng-i belâya başumuz açduk urursa taş

Evvel nazarda *âyinenüñ* bozdu şüretin
Âdemler öldürür be Helâkî bu göz ü *kaş* (Helaki: G 68, s. 108)

Bir güzel gördüm bugün seyrân iderken *ser-terâş*

Tiġına ɗarbı cihānuñ begleri indürdi baş

Māh-ı nev tiġ ü felek *tās* u güneşdür āyine
Tolanur *dükkānını* ɗarḥ-ı felek olmaġa taş

Eline ala diyü bir gün ‘ināyet eyleyüp
Şāne-veş dilindi cismüm şānesi olaydı kās

Şanmañuz ‘āşıkларуñ başın *terāş* eyler anı
Rūm şāhıdur ki cünd-i Şām ile eyler savaş

Cevre tutulmuş kılıçlardur ol āfet *berberüñ*
Sebziyā ḥāl-i siyāhınuñ yanında iki kaş (Sebzi: G 324, s. 428)

Ol māh-çihre sīm-beden *yār-ı ser-tırāş*
Derdā ki *tīġ*-i cevri ile bağrumuz itdi baş

Mihriligince idinüben ayı *āyine*
Ustura ġamzesini ɗatı gönlin itdi fāş

Kimseye *baş* egmez iken zülf-i serkeşi
Ol *ser-tırāş* şānesine egdi şimdi *baş*

Şaḳlar *sifāl*-i dilde ciger *kanın* āl ile
Beñzer ki ġamze *neşteri* ɗanuma yirer aş

Mıkrāzı Zü’l-feḳār-ı ‘Alī olsa vechi var
Kim ḥatt-ı kāfir ile yüze yüz ider savaş

Ḳaynar şular ɗoyulsa başuma ‘aceb degül
Berber şıġanu sermenü itdükce ser tırāş

Çigzinmeyince *yār dükkānını* *kösre-vār*
Ol *āhenin* dile Sehī olmaz gözüm dutaş (Sehi Bey: G 107, s. 215-216)

Sevmişem yüz şevḳ ile bir *berber-i* meh-peykeri
Aña ḥorşid *āyine* olmaġa kızḳın *müşteri*

Umaram kim zaḥm-ı *tīġin* itmeye *serden* dirīġ
Dōstlar ben ol ümide eyledüm terk *efseri*

Pā-bürehne *baş* açuḳ abdālıyam bir *berberüñ*
Şeyḥ Cāmī görse olurdu *tırāş* ol dil-beri

‘Arş *dükkānında* kürsī olmaġa pür-şevḳ ola
Yir yüzinde görse ger bu vech ile ol *berberi*

Çarḥa tutdum tiġ-i āhum şubḥ olunca ey ɗamer

Kesmek için âsitānuñdan rakīb-i kāferi

*Mū gibi mıkrāz-ı kahr ile ser-ā-ser anı kır
Şāne-veş bağlarsa şaf şāhum ‘adūnuñ leşkeri*

*Zātī’yā ben taşt-ı sīmīn-i kameran el yudum
Āfitāb-ı ‘ālem-ārādur anuñ tās-ı zeri (Zati III: G 1579, s. 370-371)*

Yine berberlerin konu edildiği Ravzi, Zaifi, Kara Fazli ve Zati’nin aşağıdaki dizelerinde bu esnaf daha ziyade güzellik unsurlarıyla öne çıkmaktadır:

*Mülk-i hüsne saña beñzer hūb dil-ber gelmedi
‘Arsa-i ‘ışka benüm gibi dil-āver gelmedi*

*Ey nihāl-i taze naḥl-i kāmētūñ gibi senūñ
Büstān-ı hüsne bir zībā şanavber gelmedi*

*Şehr-i dilde çār-sū-yı hüsne bir sencileyin
Baş keser kanlar döker maḥbūb berber gelmedi*

*Üstüne dönse güneş gibi felek her gün ne tañ
‘Āleme bir saña beñzer māh-peyker gelmedi*

*Baḥr-i şī’r içre cihān şā’irlerin ğark eyledüm
Aña ey Ravzī benüm gibi şināver gelmedi (Ravzi: G 608, s. 379-380)*

*‘Ālemūñ nakşını her yüzden temāşā itmege
Aşdı dükkānında ol maḥbūb berber āyine (Zaifi: G 288/4, s. 217)*

*Sā’id-i sīmīnde gör tıgın o zībā berberūñ
Mu‘ciz-i Mūsā’yı seyr eyle yed-i beyzāya bak (Kara Fazli: G 110/4, s. 349)*

*Ey Zātī nice öldi diyen eyledi nişār
Cānını bir trāşı güzel berber üstine (Zati III: G 1310/5, s. 196)*

Tıraş olma işi sadece dükkānlarda değil, hamamlarda da yapılıyordu.

Zati’nin, aşağıdaki gazelinde hamamda çalışan bir berber güzelini konu ettiğini görüyoruz:

*Bir sīm-ten tıraşı güzel hūb-ı ser-tıraş
Hüsn ü kemāl ü hulk ile egdürdi halka baş*

Cismi laṭīfdür dil-i sengīni görinür
Şanmañ şoḡubdurur beline ol nigār taş

Her gāh bī-tekellūf öperdük ayağını
Ḥammāmına anuñ yüzümüz ferş ola_idi kāş

Ḥammām gibi başuma çıkdı buḡār-ı ‘ışk
Dökse ‘aceb mi dīdelerüñ cām gibi yaş

Biz pā-bürehne baş açuḡ abdālıyuz anuñ
Ol şoydı Zātī’yā bizi ol egledi tırāş (Zatı II: G 599, s. 103)

Berberler çok kişiyle ilişki kurmak durumunda olduğundan, bazen de şairlerce hercailikle eleştirilmiştir. Aşki’nin, aşağıdaki beytinde bundan dolayı berber dilberinden yüz çevirmeyi kendine telkin ettiğini görüyoruz:

Ey göñül hercāyi-şūretdür ko *berber dilberin*
Ḥalka çok yüz gösterür zīrā dükān āyīnesi (Aşki: G 527/5, s. 419)

Şu beyitte de muhtemelen yine aynı sebepten, sevilen kişinin berberlikten vazgeçmesi, âşığın (ve sadece onun) gönlüne girmesi telkin ediliyor:

Tırāş itmek ne lāzım sīneye gel al göñül naḡdin
Benüm çok sevdüğüm zergerlik it lāzım mı *berberlik* (Nevi: G 262/3, s. 386)

Manastırlı Celal Bey’in aşağıdaki beytinde de âşığın, berberin sakalı çıkmaya başlaması yüzünden üzüldüğünü görüyoruz:

Ḥaṭṭ-ı ruḡsāruñ muḡarrer eyledi gördüm diyü
Göñlümi mesrūr iken uğratdı bir *berber* ğama (Manastırlı Celal Bey: G 557/2, s. 583)

Ravzi’nin aşağıdaki beytindeyse berber mahbubunun meslek icabı saç (baş) kesmesi ve bazen de müşterinin kanamasına sebep olması, sevgilinin zalim tabiatı dolayısıyla gerçekleşiyor gibi düşünülmüştür:

Şehr-i dilde çār-sū-yı ḡüsne bir sencileyin
Baş keser kanlar döker *maḡbūb berber* gelmedi (Ravzi: G 608/3, s. 380)

3.2.5 Bıçakçı

Evliya Çelebi'nin *Seyahatname*'sinde bu zümrenin “Esnâf-ı hançerciyân [ve] bıçakçıyân” olarak yer aldığını görüyoruz. Çelebi, esnaf alayındaki geçişlerini şöyle tarif ediyor: “Bu ehl-i şanāyi‘ dahı taht-ı revānlar üzre dükkānçelerin günā-gün bıçak ve hançer ile tezyîn idüp bıçak ve hançer yaparak ve piyādeleri pür-silāh olarak alay-ı mükemmel ile güzër iderler.” (Gökyay, 1996, s. 265)

Bu meslek erbabını konu eden, gazelerde tespit edilebilen tek örneği bize Ravzi veriyor. Şairin, bıçakçı güzelinin mesleğiyle alakalı olarak müjgân, şemşir gibi terimlerle beyti oluşturduğunu görüyoruz:

Müjgânını sevdüm o *bıçakcı* güzelinüñ
Çok cānuma kār eyledi şemşir-i maḥabbet (Ravzi: G 115/4, s. 179)

Bundan başka, Yahya Bey'in *Edirne Şehrengizi*'nde de bir bıçakçıdan bahsedildiğine rastlıyoruz:

*Bıçakcı*dur biri ol boyı ince
Yürür dā'im kesiciler yanınca

Cılasun dil-rübālar serveridür
Bıçak gibi yüzi şulı perīdür

Bıçağı bir yalıñ yüzlü güzeldür
Anı bağruma başarsam maḥaldür

Olur peyk-i vişāli atduğı seng
Bizümle rüy-ı şulḥ ile ider ceng

Sa'ādetdür dil-i şeydāya el-ḥaḳ
Bıçağı gibi yanınca şalınmaḳ (Yahya Bey, s. 239-240)

3.2.6 Börekçi

Bu meslek erbabının bir üyesi, daha önce Nihali'nin alıntılanan gazelinde de “börekçi dilberi” olarak yer almıştı. Evliya Çelebi'den IV. Murat devrinde onların

“eşnâf-ı börekçiyan” şeklinde anıldığını; 4000 kişiden oluşup 200 adet dükkânlarının olduğunu öğreniyoruz. (Gökyay, 1996, s. 230)

Esnaf güzellerine ilgisi olduğunu bildiğimiz Zati, aşağıdaki gazelini de bir börekçiye ayırmıştır. Daha önce örneklerini gördüğümüz üzere bu gazelde de öznenin güzellik unsurları, meslek terminolojisiyle birlikte kullanılmıştır:

Bir *börekcinün* cemâli *nârına* pervāneyin
Koñ beni ‘ışkı *fırını*nda dem-â-dem *yanayın*

*Tābe-i*¹⁷³ ğamda gönüller *kuzusun* *biryān* ider
Ben ol *āteş-çihreden* billāhi kime *yanayın*

Ol şeh-i ‘ālem kabûl itsün fakîri kulluğa
Döne döne aña *hızmet* itmege *merdāneyin*

Yufkadur bağrum *börek* gibi miyāna cevır kıl
Kıyma baña yazma cürmüm ey melek dīvāneyin

Tut ki bir *pāre hamîrem aç* beni göster yüzün
Āşinā-yı baħr-i ‘ışkam şanma kim bīgāneyin

Kimden öğrendün bu nāz u şiveyi didüm didi
Biñ varak günde kitāb-ı nāz okur cānāneyin

‘Aks-i hüsninden olupdur her *börek* bir āfitāb
Dimesün *Zātī* güneş devr içre ben bir dāneyin

(Zati III: G 1129, s. 78)

3.2.7 Çıkırıķı

Çıkırıķın sözlük anlamı; kuyudan su çıkarmak için el ile döndürülen dolap, iplik sarmaya mahsus döner küçük çark, bazı esnafın yine buna yakın şekilde olan çarkları olarak geçer. (Ş. Sami, 2012) Çıkırıķılar, çıkırıķ yapıp satan kimselerdir. (Çağbayır, 2007) Evliya Çelebi, *Seyahatname*’sinde İstanbul’da bunlara ait 500 dükkân

¹⁷³ Tava.

olduğundan bahseder. 1005 neferi olan bu zümre de padişahın tertip ettiği esnaf alayına katılmıştır. (Gökyay, 1996, s. 296)

Aşağıdaki gazelini muhtemelen baba mesleğini devam ettiren bir çıkırıkçıya yazan Gelibolulu Suni, çoğu şiirde gördüğümüz üzere söz konusu mesleğin terminolojisini sevgilinin güzellik unsurlarıyla birlikte kullanmıştır:

*Çıkırıkçı-zāde āfet-i devrān ü penbe-ten
Döndürdi kendüye anı bu çarḥ-ı pîrezen*

*Dolap-veş cihānı odur ağıladan bugün
Hem döne döne çarḥ-veş ādemler iñleden*

*Mehdinde dahî mihrdi ol ‘İsî-nefes dilā
Şimdi hüsünde yeg durur ol āfitābden* (Gelibolulu Suni: G 149/1-3, s. 101)

3.2.8 Çoban

Bu zümrenin de “Eşnāf-ı çoban-ı rā‘yān” olarak *Seyahatname*’de yer bulduğunu, esnaf alayına onların da katıldığını görüyoruz. Evliya Çelebi onları “çoban dilberleri” olarak tanımlıyor: “her koyunuñ boynında altun ve gümüş kıbaralar ile altun ve gümüş silsileler ile bu keşşleri [koç] keşān-ber-keşān çoban dilberleri çekerek ‘ubūr iderler. (Gökyay, 1996, s. 242, 245)

Hasan Ziyai’nin (ö. 992/1584) güzel bir çobanı konu ettiği gazelinde onun güzellik unsurlarıyla beraber –peygamberlerin de bu mesleği yaptığından olsa gerek– peygamber isimlerinin zikredildiğini görüyoruz:

*Bir güzel çūbānı gördüm Hāzret-i Mūsā ḥaḳı
İbn-i Meryem dīnidür dīn-i dem-i ‘İsā ḥaḳı*

*Kışlasam kūyuñda didüm ten bulurdı tāze cān
Rāzı olmam didi ‘İsā itdügi iḥyā ḥaḳı*

*Hīle kırdum koynına girmek tedārik eyledüm
Duydı atası anası Ādem ü Hāvvā ḥaḳı*

Cān virürdüm ger beni қоғ gibi қurbān eylese
Eylemez зұlm ile қатл itmek diler Yaḥyā ḥaқı

Ey Ziyā'ī ol siyeh-pūşuñ saçı sevdāsına
Қаралар geysen gerekдүр Ka'be-i 'ulyā ḥaқı (Mostarlı Hasan Ziyai: G 452, s. 214)

3.2.9 Dellak

Dellakların iş tanımının berberlerden çok daha geniş kapsamlı olduğunu söyleyebiliriz. 1630-31 tarihli bir nizamnameden dellakların görevleri arasında baş tıraş etmekte usta olmak, usturalarını keskin tutmak, müşteriyi iyice keselemek, keselerini daima temiz tutmak olduğunu öğreniyoruz. (Koçu, 1966, s. 4362) Bunun yanında yarı çıplak bir şekilde mesleklerini icra eden dellaklar, hemcinsine meyleden erkekler tarafından arzu nesneleri olarak görülmüş; onlar da divan edebiyatının sevgili tipi atıflarıyla değerlendirilmiştir.

Evliya Çelebi, ziyaret ettiği birçok hamam için “dellakları mahubdur” ifadesini kullanır. IV. Murat döneminde İstanbul'daki dellakların sayısı 2000'dir. Esnaf alayına da mesleklerini ifade eden bir gösteriyle katılırlar: “Bu dellāklar cümle ‘uryān olup ibrişim peştimāller ile dilberānları kāküllerin perīşān idüp ellerinde fütūnī kīse ve bellerinde seng-i mūs ve mümessek şabun ile birbirlerine kīse ve şabun sürerek güzer iderler.” (Gökyay, 1996, s. 290)

Reşad Ekrem Koçu (1966), dellaklar için “vücut yapıları kusursuz, eli ayağı düzgün, yüz çizgileri dilber, hareketli, canlı, yorucu hizmete de dayanıklı gençlerden seçilerek alınmışlardır; bu bakımdan divan edebiyatımızda kalenderlik yollarında ömür tüketmiş şairlerin kalemleri ile, bazıları hakikaten güzel şiirlerin de matufu olmuşlardır” saptamasında bulunuyor. Eski nizamnamelerde bu meslek için yaş sınırlaması yoktur. 13-14 yaşındaki çocuklar “dellak yamağı” veya “dellak şakirdi”

adıyla müşteri hizmetine çıkarılmışlardır. 18. yüzyılda dellakların fiziksel özelliklerinin yazıldığı bir hamam defterinde genç dellakların “çâr-ebru, henüz çâr-ebru, hilal çâr-ebru, henüz tıraş, genç oğlan, taze genç oğlan, dellaklık genç oğlan, taze uşak, sabî” tabirleriyle kaydedildiği görülmektedir. (s. 4362-4366)

Dellaklarla olan temasın, berberlerle olandan çok daha fazla samimiyet içerdiği malumdur. Yarı çıplak bulunulan bu mekânlarda hemcinslerine ilgi duyan erkeklerle buna izin veren dellaklar arasında cinsel birliktelikler de olmaktaydı.

Nitekim Evliya Çelebi, bir Sofya ılıcasında yaşananları şu şekilde anlatır:

Hakîr bu havza “mecma‘-i dilberân” dedim. Zîrâ herkes dilber-i ra‘nâlar ile bilâ vâsıta koç-kucağ ba‘dehû bir genc künci bucâğ isterse ol çağ; istemezse öbür çağ eder. Böyle bir havz-ı vâsıtaadır. Ve niçe yüz garîb ü gurebâ kurnalarda câmekânda, câme vü câmehebîn gasl edüp pâk eder. Ve niçe yüz âdem dahi mahbûb dellâklare kese ve sabun sürdürüp kendi dahi dellâke sabun gibi sürünüp kimi pâk ve kimi şerâ‘it-i guslû bilmeyüp nâ-pâk olur. (Kahraman & Dağlı, 1999, s. 225)

Dellakların bir sonraki yüzyılda da cazibesini koruduğunu görürüz.

Hamamcılar Kethüdası Derviş İsmail’in, İstanbul’da çalışan 11 adet dellağı anlatmak için yazdığı, 1686 tarihli *Dellâknâme-i Dilküşâ*’da dellakların isimleri, fiziksel özellikleri, karakter özellikleri, ne şekilde cinsel ilişkiye girdikleri ve verilen hizmete göre ücret çeşitlendirmeleri dâhil olmak üzere dellaklar hakkında ayrıntılı bilgi verilmiştir.¹⁷⁴ (Bardakçı, 2005, s. 98-115)

Hamamlara fuhuş maksadıyla dellak alınması ve hamamlarda 20 yaşından küçük, tüysüz gençlerin istihdamıysa ancak 1908 Meşrutiyeti’yle yasaklanmıştır. (Koçu, 1966, s. 4367)

¹⁷⁴ *Dellâknâme-i Dilküşâ*’nın özellikle erkekler arasındaki cinsel/hiyerarşik münasebetler bakımından ayrıntılı bir incelemesi için bkz. Delice, S. (2015). The Janissaries and Their Bedfellows: Masculinity and Male Friendship in Eighteenth-Century Ottoman Istanbul. *Gender and Sexuality in Muslim Cultures* içinde (s. 124-134). Farnham, Surrey: Ashgate.

Şairler için de dellakların sevgili olarak addedilmeleri veya arzu nesnesi olarak görülmeleri kaçınılmaz olmuştur. Örneğin, kendisi de esnaftan olan, esnaf güzellerine şiirlerinde sıkça yer veren Zati için dellak Nimet'in yeri ayrıdır. Âşık Çelebi'nin Zati'den aktardığına göre Nimet'e duyduğu aşk ona başkalarıyla kurduğu alakayı kestirmiştir. Onu Zati yapan Nimet'tir:

Ni'met nām bir dil-ber-i sīmin-beden dellāk-ı çālāke ta'aşşuk ve ustura-i 'ışk ile gayrdan kat'-ı ta'alluk itmişdür, defā'atle dimişdür ki beni Ni'met Zātī itdi. Anuñ hakkında bu gâzeli dimişdür.

Gazel

Ni'met dinürmiş adına bir hūb-ı ser-terāş
Hüsñ ü kemāl-i hūlk ile indürdi halka baş

Cism-i laṭīfde dil-i sengīni görünür
Şanmañ şokup durur biline ol nigār taş

Ḥammām gibi başuma çıkdı buḥār-ı 'ışk
Dökse 'aceb mi dīdelerüm kurna gibi yaş

Her gāh bī-tekellūf öperdüñ ayağumı
Ḥammāmına anuñ yüzümüz ferş olaydı kâş

Biz pā-bürehne baş açuk abdāliyuz anuñ
Ol soydı Zātīyā bizi ol eyledi terāş (Âşık Çelebi, Meşairü'ş-şuara: Kılıç, 2010c, s. 1594-1595)

Zati'nin şu gazelinde de Nimet'in doğrudan mesleği değilse de adı yer alıyor. Gazel yine hamam unsurlarıyla oluşturulmuştur:

Dōstlar billāhi diñ ol pīr olası Ni'mete
Ben mūrīd-i tālib-i dīdārı koysun ḥalvete

Baş açuk abdāluyuz şoysun tırāş itsün bizi
Âsitānında eger lāyık görürse ḥıdmete

Kāmeti Tūbī özi hūrī tudağı Selsebīl
Nola ḥammāmın anuñ teşbīh idersem cennete

Baş açuk 'uryān kocardum anı ben ḥammām-veş
Ger ḥazīnem olsa yanumd'irışsem devlete

Āteşin ruhsāruña germ oldı dil hammāmda
Billāh ey luṭf ıssı luṭf it kâ'il ol *germiyyete*

Ey gönül dirler perinün meskeni *hammām* olur
Yiridür ben de perî dirsem eger ol âfete

Zātî'yâ gūyâ bulutdan görünür nîm âfitâb
Fütasını kuşanup bil bağladuḳca hıdmete (Zati III: G 1430, s. 272-273)

Zatî'nin şu gazeli de meskeni hamam olan bir sevgiliye yazılmıştır. İsmi Bahşî¹⁷⁵

olan bu kişinin mesleği açıkça belirtilmese de dellak olması muhtemeldir.

Varup *hammāmuña* bir gün gören ol la'l-i cān-bahşî
Tereddüd eylemez ānî virür yoluḳda cān bahşî

Senün karşıña *şādırvān* gibi mecmū'-ı 'uṣṣāḳuñ
Aḳar ağızı şuyı gördükce ol la'l-i revān-bahşî

Nice yanup yakılmasun ki cānum rūz-ı kısmetden
Hemān *külhan* gibi yanmağ imiş ey dil-sitān bahşî

Boyuñ Tübā özün hūrî aḳan *āb-ı revān Kevser*
Senün *hammāmuña* Zātî nola dirse cinān *Bahşî* (Zati III: G 1606, s. 387)

Zatî'nin gazellerinden alınan aşağıdaki beyitler de adı geçmese bile belki yine Nimet veya Bahşî için yazılmıştır:

Baş açuḳ abdālıyam ol şoydı ol itdi tırāş
Şōfiyā bir *nev-cuvān dellākdür* pīrüm benüm (Zati II: G 883/3, s. 387)

Dellāk-i nev-cuvāndur eyā şōfi pīrümüz
Ol şoyup ol tırāş idüp ol ḳoydı ḥalvete (Zati III: G 1344/4, s. 218)

Lamii'nin de Bahşî isimli ve hamam erbabı olan birine yazılmış iki adet gazeli vardır. Bu da âşıkclarını soyup tıraş ettiğine göre dellak olmalıdır. Alıntılanan çalışmada bu gazellerdeki bütün rediflerin cins isim olarak telakki edildiği

¹⁷⁵ Zati'nin bu kişi için yazdığı, hamam unsurları içermeyen başka bir gazeli için bkz. bu çalışmada 2. Bölümün "Bahşî" kısmı.

görülmektedir. Burada yıldızlanan redifler özel isim (Bahşı) olarak kabul edilirse sentaks düzelmekte ve beyitler bu şekilde anlam kazanmaktadır:

Ölürsem ğam degüldür çün hayāl-i la'1-i cān-bahşı
Yiter ben hasta vü bîçāreye 'ālemde cān-bahşı*

Olup *hammāmcı* ol cān *şoyar* 'āşıkların bir bir
Olursa cümlesi dehrüñ Ferīdün-ı cihān-bahşı

Akar her yaña *şadırvān* gibi ağzı *şuyı* halkuñ
Cihāndan cümle el *yurlar* görüp ol la'1-i cān-bahşı

Yunanlar bunda iy hūrī olurlar derd ü ğamdan dūr
Meger kim *nehr*-i cennetdür bunuñ *āb-ı revān*-bahşı

Yazuğdur Lami'ī her dem yana *külhān* gibi ğamdan
Aça ağyāre *halvet*de cemālūñ gülsitān-bahşı* (Lamii: G 515/2, s. 338)

Nola hūbān içinde_olsa bugün şāh-ı cihān-bahşı*
Ki hātemdür Süleymānī leb-i yāķūt-ı cān-bahşı

'Aceb mi süst olup düşse girenler işbu hammāma
Görürler sen melek-şüret perīyi nā-gehān-bahşı*

Şoyınup karşıña şehler *tırāş olur* kalender-vār
Ki bu dergehde kıl olmak deger mülk-i cihān-bahşı*

Yüz urup bunda *şu* gibi irer dīdāre her 'āşık
Ebed ma'mūr kıl Yārab bu *hammām*-ı cinān-bahşı

*Kafes*dür sīnesi şān Lāmi'īnūñ kim dögünmekden
İçi pür-āteş ü taşı gögermiş çün *duhān*-bahşı* (Lamii: G 516, s. 339)

Yine Lamii'nin aşağıdaki gazelinde kelime olarak geçmese de hamamda çalışan, müşterileri tıraş edip kese yapan bu kişinin dellak olduğu anlaşılmaktadır. Bu dilruba ve güzeller içinde mümtaz olan dellak, yine divan şiirinin sevgili tipinin güzellik unsurları kullanılarak övülmüştür:

Halkı ol dil-rubā *tırāş* eyler
Bağrumuz miñnet ile baş eyler

Gösterür 'āşıkına *usturasın*
Mihrin ol māh dehre fāş eyler

Halka nāzūklūgiyle *kīse* sürer
Bize engīz-i dil-*hırāş* eyler

Vah ki ‘ışkī buḥārī gözlerümi
Cām-ı *ḥammām* gibi yaş eyler

Usturañ gibi *ḳaddümi* iki *ḳat*
Her dem ey *seng-i* dil o *ḳaş* eyler

‘İşkuñ ile olur *ḳalender-i pāk*
Her kimi sen şanem *tırāş* eyler

Lāmi‘ī diş bilersin ol *tīga*
Ḥaḳ seni *ḳorḳaram* ki *taş* eyler (Lamii: G 99, s. 223)

Hasan Çelebi’nin, tezkiresinde aktardığına göre Ümidi Ahmed (ö. 979/1571) de bir dellake öylesine tutulmuştur ki onun için söylediği bir beyti hamamın duvarına yazmıştır: “Bir dellāk-ı sīm-endāmın ‘ışk u garāmı ile misāl-i hammām eşk-i çeşmi rîzân ve sûz-ı derûnı ile sîne-i mahzûnı sûzân oldukda bu beyti diyüp dîvâr-ı hammâma yazmışdı.” (Sungurhan, 2017b, s. 209)

N’ola ol sīm-ten *dellāke* naḳd-i eşki ḥarc itsem
Meşeldür ey Ümîdî çünkü *ḥammâma* giren derler (Ümidi Ahmed: Müfred 16, s. 451)

16. yüzyılın büyük şairi Fuzuli’nin de aşağıdaki gazeli bir dellake yazdığı anlaşılıyor. Yaratılan tabloda dellake duyulan hayranlık sonucu onun romantik bir şekilde övüldüğünü görüyoruz. Tiğ ve baş kelimelerinin çokça geçmesinden ay (gibi güzel) dellakın şairi tıraş ettiği anlaşılıyor:

Şubḥ çekmiş *çerhe* çalmış *taş*a *tīg*ın âf-tāb
Zāhir etmiş ol meh-i *dellāke* ‘ayn-i intisāb

Dem-be-dem *tahrîk-i tīginden* bulur *başlar* şafā
Öyle kim *şu* mevc urup zāhir ḳılır her dem *ḥabāb*

Her *ser-i mūyumda* bir baş olsa mūy-ı ser kimi
Kesse varın *tīg-ı ḥûn-rîzinden* etmen ictināb

Keşf-i esrār-ı melāhet cevher-i tīgindedür
Kim alur *başlardaki* sevdā cemālinden niķāb

Ġuşşasından *başumuñ kıl* gibi incelmiş *tenüm*
Kim tenümle tīgı ortasında başumdur *hicāb*¹⁷⁶

Tīg-i çāpük-seyrine āhū-yı Çīn dersem n’ola
Seyr kılduķca döker şahrā-yı Çīne müşg-i nāb

Mūy-ı jūlīdemle tīginden ümīdüm *kesmezem*
Ey Fuzūlī hālī olmaz berķ-ı lāmi‘den seķāb (Fuzuli: G 31, s. 145-146)

Bahari de aşığıdaki gazelinde bir dellağı –belki Fuzuli’den daha romantik bir şekilde– övmüştür. Gümüş tenli dellağın kendisi ay, hamamın camları yıldızlar, dellağın peştamalı da siyah buluta benzetilmiştir. Son beyitteyse o dellağın şefkatinde olan halvetin heveslerle dolu olduğunu söyler. Latifi, tezkiresinde bu gazeli “Bu şi‘r-i feşāhat-şi‘ār dahî bir dilber-i ser-tırāş u sengîn-dil hakkında anuñ eş‘arındandır” diye takdim edip ardından aynı konuda kendi yazdığı şiiri paylaşmıştır. (Canım, 2018, s. 151) Gazelde dellakin güzellik unsurlarının yine mesleğin terminolojisiyle bir arada kullanıldığını görüyoruz:

Ġāret-i cān eyleyen bir sīm-ten *dellākdur*
Ġamzesi *tīginden* anuñ *sīne* yir yir *çākdur*

N’ola *hammāmın* şadef dirsem anuñ kim ol-şanem
Bir dūr-i yek-dāne vü şāf [u] laţif ü pākdur

Kendözi [meh] *cāmlar* encüm *fūta* ebr-i *siyeh*
Haķ bu kim *hammām* anuñ *zīnet-i* eflākdur

Şöyle gözler *cāmlar* akşam olunca anı-kim
Gözleri ol āfitāba bakmadan nemnākdur

Cism-i sīmīnin görüp *kızmadı* bir *mermer* kadar
Zāhid-i sengīn-dili gör nice bī-idrākdur

Sīne-ber-sīne olur her ehremenle ol-melek
Āh-ı ‘aşıķdan hāzer [kıl ki] ķatı bī-pākdur

¹⁷⁶ Bu beyit Abdulhakim Kılınç’ın (2021) hazırladığı *Fuzūlī Dīvānı*’ndan eklendi. (s. 387)

Ol mehûn mihrinde *kûlhân* nâr u *halvet* pür-hevâ
Âb giryân *tas* ser[ger]dân Bahârî hâkdur (Bahari: G 30, s. 143-144)

Gelibolulu şairler Suni ve Süruri'nin aşağıdaki beyitlerinde de mahbub ve güzel dellakların övüldüğü görülür:

Görüp müjgân tîğin Şun'î bir mahbûb *dellâkûn*
Tırâş oldı müyin aña bî-destâr baş egdi (Gelibolulu Suni: G 215/12, s. 125)

Ol güzel *dellâk* çün kaşd-ı rakîbe tuta tîğ
Ger keser ol kâfirûn başını aşar 'arşa tîğ (Gelibolulu Süruri: G 230/1, s. 171)

Süruri'nin şu beytindeyse dellağın ak olan bileği ve onun usturasını bilediği bileği taşı cinaslı kullanılmıştır:

*Dellâk*de görince gözüm aķ bilegi
Keskinlenür dil aña olur şan o bilegi (Gelibolulu Süruri: G 470/1, s. 296)

Ravzi'nin aşağıdaki beyitlerinden, hamam ziyaretinden kastının dellakla halvete girmek olduğu anlaşılıyor:

Olur halvetde ağıyâr ile her geh sîne-ber-sîne
Terâş itmez beni ol *dil-ber-i dellâki* bilmezler (Ravzi: G 290/3, s. 250)

Zâhid-i halvet-nişînûn fikri ger havrâyise
Biz de hammâm içre bir *maḥbûb dellâk* isterüz (Ravzi: G 328/3, s. 266)

Zati ise –belki de Nimet'le– bu dileğine ulaşmıştır:

Halvete koydı seni kesb-i şafâlar eyledûn
Zâtî'yâ bir *nev-cevân dellâk*dür pîrûn senûn (Zati II: G 670/7, s. 174 ve G 804/7, s. 308)

3.2.10 Demirci

Demir döven bu esnaf güçlü kuvvetli bireylerden teşekkül etmekteydi. Şiirlerinde daha çok pasif oğlan çocuklarını konu eden Osmanlı erkeklerine bu esnaf mensupları pek cazip gelmemiş olmalıdır.

Buna mukabil, Reşad Ekrem Koçu (2002) IV. Murat'ın şair Nefi'yle (d. 980?/1572? - ö. 1044/1635) tebdil-i kıyafet gezerken “balyozla demir döven harikulade güzel bir delikanlı”yı çok beğenip ona bir mısra söylediğini yazar. Padişah “[a]teş karşısında çıplak gövdesinde terleri gümüş tırtıllar gibi oynayan ve balyozunu her indirişinde etrafa kıvılcımlar saçan demirciye hayran olur: ‘Düştü damen-i dile bir şerer-i sûzefgen’ der; Nefî de hemen ikinci mısrayla beyti tamamlar: ‘Aşk ahengeri zencir-i cünun işler iken’” Bu demirci, daha sonra saraya aldırılarak yeniçeri ağası tayin edilen Hasan Halife'dir. (s. 217)

Sadece Ravzi'nin gazellerinde tespit edilebilen, adı Kaya olan demirci dilberi/nigârı da muhtemelen güçlü kuvvetli ve –ismiyle müsemma olarak– sert karakterde biriydi:

Sevme gel ol *demirci* dil-berini
Yüregi taş *Kaya*'yı n'eylersin (Ravzi: G 428/2, s. 306)

Yüregi taşdan kayadan pek
O *demirci* nigârı n'eylersin (Ravzi: G 432/2, s. 308)

3.2.11 Dükkân

Burada alıntılanan beyitlerde dükkân sahibi olan kişilerin meslekleri belli olmamakla birlikte onları da esnaftan saymak doğru olacaktır:

Şanemâ görmeyeli gûşe-i *dükkā*nda seni
Étdi gözüm yaşı şermende ‘aķıķ-i Yemenî (Ahi: G 120/1, s. 56)

İki gündür gelürüz gelmedi *dükkām*na yār
Elimüzden ne gelür işlemedi devletimüz (Üsküplü İshak Çelebi: G 98/4, s. 181)

Dedüm açdı mı *dükkā*nın bugün yār
Raķīb-i seg didi iy yār-i nā-çār (Livayi: G 137/1, s. 260)

Dükānuñ öñine varsam dönüp bir yüzme baķmazsın
N'ichün iğmaż ider ola iki gözüm ala gözler (Livayi: G 141/2, s. 262)

Zati, aşağıdaki gazelinde hayattan bir sahneyi yansıtarak hayran olduğu esnafın hasta olduğu için dükkânına bir süre gelemeyişini, iyileştikten sonra tekrar işinin başına dönmesini hikâye eder:

Görünmezdi nice gündür *dükānda* ol elif-kāmet
İrışmışdı mizācına hevādan nā-gehān ‘illet

Tur ey hasta göñül ölme devāsı derdünün geldi
Yine ol çeşmi bīmāra ‘atā kıldı Hūdā sıhhat

Raķībi cennete girmiş ite döndi *dükānında*
Kudümından yine ol hūruñ oldu çār-sā cennet

Didüm cismüm çöpe döndürmeyince cānum almazsın
Ayıtdı ol cefā-pīşe çöp altında olur şān ‘at

Yine *dükkāmna* geldi işine başladı dil-ber
Oturdu yüregüm yirine Zātī işledi devlet (Zati I: G 86, s. 86)

Aşağıdaki gazele konu olan İlyas Balı da, ne iş yaptığı şiirde geçen kelimelerden tam anlaşılmasa da, muhtemelen esnaftı:

Görmez isem ğam degül yāruñ cinān gülzārını
Görmüşem *İlyas Balı*’nuñ bu gün dīdārını

Gülşen-i cennet gibi ol lāle-ruḥ *dükkāmnuñ*
Āl-i vālālarla zeyn etmiş der ü dīvārını

Şu ‘le-i ḥurşiddür gūyā şafaḳdan berḳ urur
Sürḥ-i atlas-cāmeden gördüm ruḥı envārını

Bir ağız yok dime ey ḥvāce metā ‘-ı vaşluñı
Çün ḥarīdāruñ dirīğ etmez bilürsin vārını

Naḳd-i cān ile metā ‘-ı vaşl-ı dilberdür ğaraż
Yoḥsa n’eyler ‘Aşkiyā ‘ārif cihān bāzārını (Aşki: G 545, s. 428)

Sebzi’nin murabbaında ismi mütekerrir mısralarda Caferzade Ali Bali olarak anılan kişinin de esnaftan biri olduğu anlaşılıyor:

Cāme-i sürḥ ile gelmekden seḥer *dükkāmna*
Āl ider ‘āşıklarınūñ girmek için ḳanına

ıymasun ayruk yazıkdur mübtelâlar cânına
Ol melek-sîmâ ‘Alî Bâlî ki Ca‘fer-zâdedür (Sebzi: Murabba 3/3, s. 236)¹⁷⁷

Sebzi’nin, başka bir murabbainda da çarşıda külâhı dükkânı olduğu
anlaşılan, Bayezid oğlu Hüseyin Bali adlı sevgiliyi konu ettiğini görüyoruz:

Mâh-ı nev gibi tolu *dükkânı içi şeb-külâh*
Ak dir aña satılmağ için şubh-gâh
âr-sû-yı ‘aşk içinde mülk-i hüsne pâdişâh
Kim durur dirseñ Hüseyn-i Bâlî ibn-i Bâyezîd (Sebzi: Murabba 2/4, s. 235)¹⁷⁸

3.2.12 Fütüvvet

Hayali’nin (ö. 965/1557) bir gazelinde yer bulan şu kişinin, doğrudan mesleğine atf
olmasa da, fütüvvet ehli ve Ahi Evran göndermelerinden dolayı esnaftan biri
olduğunu düşünebiliriz:

Ol cevân merde n’ola *ehl-i fütüvvet* dir isem
Varını bezl itmede Rûm’un Aı Evrân’ıdur (Hayali: G 66/7, s. 112)

3.2.13 Gemici

Gelibolulu Mustafa Âli, *Mevâ’idü’n-nefâis fî Kavâidi’l-mecâlis* adlı eserinde
“Gemicilerde inşâf u vakâr ve diyânet olmaz.” saptamasında bulunur. (Şeker, 1997,
s. 355) Reşad Ekrem Koçu’nun (1973) aktardığına göreyse yelkenli gemilerde
“zenane” adı verilen gençler bulundurulur; bunlar tayfalık yapmayıp “kaba ülfet ve
sohbet ehli olan gemicilerin” nefislerinin oyuncağı olarak yarı esir hayatı sürerler,
asla karaya ıkarılmazlardı. (s. 6097)

¹⁷⁷ Bu murabbain tamamı için bkz. 2. Bölümün “‘Alî Bâlî (Ca‘fer-zâde)” kısmı.

¹⁷⁸ Bu murabbain tamamı için bkz. 2. Bölümün “Hüseyn-i Bâlî ibn-i Bâyezîd” kısmı.

Yine de bu meslek erbabının şiirlerde övüldüklerini, onlara sevgili atıflarının yüklendiğini görüyoruz.

Kınalızade Hasan Çelebi, tezkiresinde şair Agehi için bir gemici civanına âşık olunca “ol taifenin ıstılahı üzerine” bir kaside söylediğini yazar:

Bir gemici cevâna ‘âşık u şeydâ ve bahr-i mahabbet hevâsıyla âşinâ oldukda
ol tâ’ifenün ıstılâhı üzre bu kasîde-i garrâyı diyüp meşhûr-ı cihân ve makbûl-i
erbâb-ı fazl u ‘irfân olmışdur.

Şi’r

Çekdürüp firkateni oldun alarka benden
Bahr-i firkatde niçe fırtınalar çekdüm ben (Kınalızade Hasan Çelebi,
Tezkiretü’ş-şuara: Sungurhan, 2017b, s. 197-198)

Birçok meslek erbabına gazel söyleyen Zati, bir gemici dilberini de onun
güzellik unsurlarını deniz terimleriyle birleştirerek övmüştür:

İtdi bir gevher yine *deryâ*-yi hüsn içre zühûr
Mihr ü mâh anuñ *habâbı*dur cemâli *baħr*-i nûr

Ol *gemici dil*-berüñ *deryâ*-yi ‘ışkı *garķ* idüp
Öldürse yörgen eyleñ üstüme şandal buħûr

Nûh tûfânına döndi *baħr*-i eşkümden cihân
Ben ğarîbe şabr-ı Eyyûbı naşîb it yâ Şabûr

Düşdüñ ey dil ‘ışķına olsañ ‘aceb mi mużtarib
Kim ki *deryâya sefer* eylerse olur bî-ħuzûr

Naẓm-ı Zâtî vaşf-ı hüsninde bu gün ol cevherüñ
Baħr-i bî-pâyândur anuñ *mevcidür* ey dil suţûr (Zati I: G 296, s. 296)

Daha teknik deniz terimleriyle örülü aşğıdaki gazeldeyse sakalı çıkmamış
“keşci-zade”,¹⁷⁹ güzelliğıyle insanları kendine âşık etmektedir:

Göründi nâgehân bir la’l bâde
Dedüm kimdür ola bu *rûy-i sâde*

Çekici olduğı çün ehl-i ‘ışķı
Dediler buña derler *keşci-zâde*

¹⁷⁹ Sözlüklerde bulunamayan bu kelime muhtemelen gemide halat veya yelken halatı çeken kişilere işaret ediyordu.

Toğar aylar gibi toğdukça ol mäh
Hemân ak ılduza beñzer semâda

Poja diyüp turuda açsa yelken
Hevāsına uyar yelkenci-zāde

Sürenler zevrakın olurdu şeh māt
Atı öñince yürisem piyāde

Hüsün deryāsına şalmış beñinden
Sefîne muntazırdur şurta¹⁸⁰ bāda

Livāyī zevrakına girüp anuñ
Deñizde çekdürüp çıksam atada (Livayi: G 386, s. 424-425)

Üsküplü Atâ'nın (ö. ?/1524, 1533 veya 1552'den sonra) aşağıdaki beytinde
gemici güzeli bu sefer ismiyle yer almaktadır:

Eşk tūfânına bu fülk-i teni ğarkā viren
Şol gemici güzelidür ki dinür adına Nūh (Üsküplü Atâ: G 26/2, s. 215)

Bir gemici güzelinden daha bahseden bir başka şair de Gelibolulu Suni'dir:

Şu gemici güzeli haylice kırsan ancak
Didi yürek şu turun kuş kayığına çatalum (Gelibolulu Suni: Müfret 13, s. 130)

3.2.14 Kahveci

Mustafa Âli, Arabistan'da eskiden beri bulunup İstanbul'da ve öteki şehirlerde 1553 yılından sonra açılmaya başlayan kahvehane müşterilerinin; birbirini görüp birbiriyle sohbet etmek için gelen dervişler ve bilgili kişiler (ehl-i irfan), gidecek yeri olmadığı için gelen garipler ve fakirler, bir de gıybet etmek için gelen şehir oğlanları ve yeniçerilerin sefih olanları olduğunu yazar. (Gelibolulu Mustafa Âli, Mevaidü'n-nefais fi Kavaidi'l-mecalis: Şeker, 1997, s. 363)

¹⁸⁰ Yelkenli gemi için uygun olan rüzgâr.

Dönemin şeyhülislamı Ebussuud Efendi'ye (ö. 1574) yöneltilen bir sorudan, kahvehanelerin bir dönem yasaklansa da bazı kişilerin kahvehane işlettiklerini, müşteri çekmek için de “yalın yüzlü şakirdler” çalıştırdıklarını öğreniyoruz. Buralara rağbet eden müşteri takımı da şehrin “ehl-i hevâ, siyehkâr ve sâderûy halî'-ül-izârları”dır:

Pâdişâh-i din-penâh (zıllî zalîlî ilâh) hazretleri, kahvehâneleri kerrât ve merrâtla men' etmişler iken, memnu'lar olmayıp, tâife-i evbaştan ba'zı kimseler vech-i ma'âş için kahvehâneler tutup, hengâmeleri germ olmak için yanlarına yalın yüzlü şakirdler alıp, tavla ve satranc gibi ba'zı âlât-i lehv ü tarab müheyâyâ ve müretteb edip, şehrin ehl-i hevâ, siyehkâr ve sâderûy halî'-ül-izârları cem' olup, berş, afyon ve bengîlik ma'cûn ekl eyleyip, üzerine, meyhâne ve bozahânelerden vaz'-ı feseke ve erbâb-ı fücûr üzere kahveler içip, kıvâmlarında oyuna ve fûnûn-i ekâzibeye iştigâl eyleseler, edâ-i salât-i mektûbede ihmâl eyleseler, şer'an zikrolan fûrûşlara ve kahve-nûşlara ve men' ü def'ine kadir olup men' etmeyen hâkime ne lâzım olur? (Düzdağ, 2006, s. 185-186)

Aşağıdaki gazel, bize kahvehanede çalışan genç (cüvan), muhtemelen sakalsız (mah-ı tâbân) bir delikanlıyı anlatıyor olmalıdır. Üçüncü beytin ikinci mısraındaki “ehl-i irfan” tabiri Mustafa Âli'den alıntılanan yukarıdaki pasajda da geçmekteydi. Bu beytin, bilgili kişilerin kahvehaneye geldikçe (düştükçe) Osman'ın onları çok iyi ağırlamasını anlattığını düşünebiliriz. 4. beyitten de –Ebussuud Efendi'ye sorulan sorunun içeriğiyle paralel bir şekilde– Osman'ın kahve içen civanları güzelliğiyle kendine çektiği; kahvehaneyi bir cazibe merkezi hâline getirdiği anlaşılıyor:

Şafağ içre eger görmek dilerseñ mäh-ı tâbânı
Kabâ-yı atlas-ı gülgün ile seyr eyle 'Osmânı

Tecellî-i cemâl-i nûr-ı 'Osmâna düşer mazher
Bağa hatm ide her kim muşhaf-ı hüsninde Qur'ânı

Şeref bulsa n'ola el virse aña pāye-i devlet
El üstinde tutar düşdükçe ol meh ehl-i 'irfânı

Şu gibi şâf-meşreb bir cüvân-ı bî-bedeldür kim
Ayağına ağıtdı kahve-nûşân-ı cüvânânı

Çoparur řāh-ı gŭlden iy Sŭheylī gŭyiyā bir gŭl
Elinden ol dehānı ğonçenŭñ kim alsa fīncām (Sŭheylī: G 326, s. 316)

Aşağıdaki gazelde Hŭseyin ismindeki dilrŭba da muhtemelen bir
kahvehanede çalışıyordu:

Ol dīl-rŭbā ki nām ile dirler aña *Hŭseyin*
Çekmek belā-yı çeřmini ‘uřřāķa farż-ı ‘ayn

Kim beñzedŭr cemāline māh-ı mŭnīri kim
Mihr-i ruķıyle farkı anuñ bu ‘d-ı mařrıķeyn

Devr-i felekde ‘arş-ı berīn aña reşk ider
Kŭrsī bulalı zāt-ı řerīfŭñle zīb ũ zeyn

‘Aşrında buldı ķahve anuñ bāde hŭrmetin
Bezm-i řarāb řānına rindānuñ oldu şeyn

Ķıl mış boyınca ķana ğirŭp ‘ālemi helāk
Olmış ķabā-yı sŭrķ ile serv-i bŭlendi zeyn

Ķıl āsitān-ı yāre Cinānī serŭñ fedā
Boynuñda ķalmasun yŭri eyle edā-yı deyn (Cinani: G 185, s. 559-560)

Böylece hem Osman’ın hem de Hŭseyin’in kırmızı kıyafetler (ķabā-yı atlas-ı
gŭlgŭn, ķabā-yı sŭrķ) ğıydığını öğreniyoruz.

3.2.15 Kasap

Evliya Çelebi, Sultan IV. Murad zamanında bu taifenin 999 dükkānı olup 1700
neferden oluştuğunu, çoğunlukla yeniçerilerin kasap olduğunu, esnaf alayında
Ķařřāb-ı Cömerd¹⁸¹ köçeklerinin ellerindeki etleri doğrayıp tartarak ğeçtiklerini
yazıyor. (Gökyay, 1996, s. 241)

¹⁸¹ Evliya Çelebi aynı yerde Hazret-i Kassāb Cömerd’in, kasapların piri olduğunu; Hz. Ali’nin, Hz.
Muhammed’in huzurunda onun belini bağlayıp kasaplara pir eylediğini, mezarının Bağdad’da
olduğunu söylüyor.

Kasaplar da Osmanlı şairlerinin ilgisini celbetmiş olup güzellikleri yine mesleki terimlerle iç içe olarak şiirlere konu edilmiştir.

Şair Necmi'nin (ö. 978/1570), iki kasap güzeline iki gazel yazdığını Âşık Çelebi'nin tezkiyesinden öğreniyoruz. Birinin matlaı,

Dil ki bir *kaşşābuñ* oldu küşte-i pür-yāresi
Zülfî çengālinde kaldı aşılı her pāresi

şeklinde olup ötekinin tamamı aşağıdaki gibidir:

Yine bir dil-rübā *kaşşābuñ* oldum xulı *kurbānı*
Tenümi *şerha şerha* itseler terk itmezem anı

Terāzūdan iner dil-ber odur yā Rabbi sen şakla
Hased kurdından anı kim olupdur Yūsuf-ı *sānī*

Bu gövdem *līme līme* oldu çün *sātūrdur* dile
Etleyin toğramış anı Hābīb'üñ *tīg-i bürrānı*

O *körpe kuzuyu* koynuma koymak isterem ammā
Yanından n'eyleyem hālī degül bir lahza çübānı

Çanara iti gibi tolanur *dükkānın* ol māhuñ
Raķībūñ *derisini yüzseler* v' allāhi erzānī

N'ola bī-çāre Necmī de umarsa orta *pehlūdan*
Begüm cömerd rūhiçün aña sen eyle ihsānı (Âşık Çelebi, Meşairü's-şuara:
Kılıç, 2010b, s. 863-864)

Baba mesleğini sürdürdüğü anlaşılan bir sevgiliye söylenen aşağıdaki şiirde kullanılan jargonun da bu mesleğe göre seçildiği anlaşıyor. Şiirin sahibi Ubeydi, nevcivan bir afet diye tanımladığı kasapzade Piri Şah'ın ismini mütekerrir mısralarda anmıştır:

Koyun ala gözleri müjgānını tīg etmiş āh
Dökmek için kanımı kazmış zenaḥdānında çāh
Ben ölümisin kılur 'aşkile bir gün hāk-rāh
*Nev-cevānum āfetüm kaşşāb-zāde pīrī şāh*¹⁸²

Cān *koçın kurbān idüp* ol *kātil-i erbāb-ı* ğam

¹⁸² Alıntılanan çalışmada küçük harfle yazılan bu kelime özel isim olmalıdır.

Ėamzesi *tîğı*yla cismüm *nîmelerse* rāzıyum
Zülfünün *çengāl*ına aşıun beni tek dem-be-dem
Nev-cevānum āfetüm kaşıāb-zāde pīrī šāh

Ey ‘Ubeydī bir *dem* içre Ėamzesi bin *kan* ider
Tîği ‘aşkı nice yüz üftādesin bī-cān ider
İrgürürse ‘*ıyd*-i vaşıına beni *kurbān* ider
Nev-cevānum āfetüm kaşıāb-zāde pīrī šāh (Ubeydi: Murabba-ı Mütekerrir
2, s. 24)

Birçok esnafı şiirlerinde konu eden Zati, keman ebrusu, gamze-i cadusu olan
bir kasap güzeline de gönül vermiş, ona bir gazel söylemiştir:

Cānumuz *kurbān* şu *kaşıābuñ* kemān ebrūsına
Kim anuñ hālķ-ı cihān cānlar virür *pehlūs*ına

Şöyle nāzüĖdür ki penbeyle *boğazlar* ādemi
Nola cān virsem yed-i beyzālarinuñ būsına

Dōstlar *kurbān* olayın ben *buçağına* anuñ
Merdüm *öldürmekdürür* hū Ėamze-i cādūsına

Bürre-i ‘aķlı uğurlatdum biñ oldı *koyunum*
Ben o *kaşıābuñ* şarāb-ı ‘ışķınuñ uğrusına

‘Azm-i *pehlū*-veş çeker *pehlūs*ına egrileri
Ėademūñ hışm eyleyüp *hançer* çeker toĖrusına

Dir hemīn *ölür* misin *boğazlayayın* mı harīf
Nîme-veş her kim *aşılsa* varuban karşusına

Oldı sīnem *şerha şerha* şerhe gelmez iştiyāk
Aķdı dil şu gibi Zātī ‘ārız-ı dil-cūsına (Zati III: G 1435, s. 276)

3.2.16 Kazzaz

Sözlük anlamı ham ipeği işleyip iplik hāline getiren kişı olan kazzazın bu kısmın
girişindeki örneklerde; Zati’nin *Leṭāif*’inde “kazzaz güzelleri”, Nihali’nin gazelinde
“kazzaz dilber”, Evliya Çelebi’nin *Seyahatname*’sinde “pāk ü pākîze gazzâz
cüvānları” olarak geçtiğini görmüştük. Evliya Çelebi, kazzazları en güzel üç esnaf

sıralamasında kavukçu ve takkeçilerden sonra üçüncülüğe yerleştirmiş; onların şehrengizlerde övüldüğünü söylemişti.

Şehrengizlerden örnek vermek gerekirse dönemin kazzazları Ebrî, Lütî ve Hasan'ın; Zatî'nin ve Yahya Bey'in şehrengizlerinde isimleri ve meslek terimleriyle yer aldığını görüyoruz:

Biri kazzâzdur *Ebrî*dür ismi
Harîre ta'n ider terlükde cismi

Temâşâ eyledüm *dügme* dögerken
Görinür iligi barmaklarından

Biri kazzâz *Lutî* pür leâfet
Elûnden hûb-ter kahrında lezzet

Revâk-ı rif' atinde itdüm idrâk
Muṭabbak âsmânı *dügme* eflâk (Zatî, Edirne Şehrengizi: Karaca, 2018, s. 130-131)

Hasandur birisi bir hûb kazzâz
Teni başdan ayağa şîve vü nâz

Raķîbi *dögmeden* men' êtdügi hîn
Kurıdur âdemûñ kanın *iligin*

Güzelde ân olur derler nihânî
Bugün hûsn-i Hasanda gördüm anı (Yahya Bey, s. 269)

Cinani'nin (ö. 1004/1595), aşağıdaki gazelinde konu ettiği İbrahim-i Kazzaz ise mesleki terimlerden ziyade güzellik öğeleriyle işleniyor:

Şorarsañ kimdür ey dil mülk-i hûsnüñ şimdi mümtâzı
Temâşâ eyle gel mihr içre *İbrâhîm-i Kazzâzı*

Ruḥı mir'âtına destâr-ı sebzi 'aksi düşdükçe
Gören anı şanur bir lâledür kim ola pervâzı

Derûnumda ezelden sırr-ı 'ışkuñ maḥrem-i dildür
Giderse tükme-i ser kimseye keşf itmey ol râzı

Ruḥ-ı âli gül-i ra'nâya dönmiş berg-i sebz içre
Yeşil destâr ile seyr eyledüm ol gülbün-i nâzı

Yoluñda baş u cānı terk idenden kaçma lutf eyle
Ėam-ı hecrüñle pāmāl eyleme ‘uşşāk-ı serbāzı

Cinānī cān u dilden biz muhibb-i āl ü evlāduz
Yezīd olsun cihānda sevmeyen ol şūh-ı tannāzı (Cinani: G 288, s. 612)

Bu matlada da yukarıdaki gazelin son beytindeki gibi “tannaz” olarak tanımlanan sevgilinin yine İbrahim-i Kazzaz olduğunu düşünebiliriz:

Başda ol kazzāz-ı tannāzuñ hevā-yı zülfı var
Ebri şimden-girü eyler bāda hem tār-mār¹⁸³ (Cinani: Matla 119, s. 657)

3.2.17 Kefşger

Sözlük anlamı “papuççi, paşmakçi, başmakçi” (Tulum, 2011) yani ayakkabı yapan kimse demektir. 18. yüzyıl şairi Belig’in (ö. 1174/1760-61) 26 beyitlik bir *Kefşger-nāme*’si vardır. Yine arzulanan bir esnafın anlatıldığı bu manzumenin devam eden beyitlerinde birçok ayakkabıcılık terimi kullanıldığı görülür. İlk dört beyti şöyledir:

‘İşve vü nāzda ol keşşker-i mūy-şikāf
Pişe-gerdir bu şanāyi’ de degildir haffāf

Mest-i hayrān ider ‘aşıkların ol gerdem-i şāf
Görmedi tāze vü terlikde nazīrin eslāf

Hañçer-i Ėamzeye ebrūsı anuñ tīre Ėılāf
Hele yokdur sözüm ol ta‘zeye haķķa’l-insāf

Beni yabana atar eski babuc gibi o yār
Çıkma yoldan sağ ayakķabu degildir aĖyār (Açıköz, 1994, s. 17)

Bu meslek erbabına da şiir söyleyen Zati’nin aşağıdaki gazelinde mesleki terimlerden ziyade, sevgilinin güzellik unsurları öne çıkmaktadır:

Ėşüfte eyledi bizi bir keşş-ger nigār
Fettān-ı pūr-belā vü cefā-pişe şīve-gār

¹⁸³ Olduğu gibi alıntılanan bu mısra muhtemelen eksik kelime olduğundan anlamlandırılmadı. Vezin bozuktur.

Oturdu yüregüm yirine devlet işledi
Dükkāna geldi işine başladı ol nigār

Yiri degül midür kölesi olasuz anuñ
Ol şāha kürsī olmağı ‘Arş eyler ihtiyār

Saht olduğum bu gelmedi ben sahtı yanıma
Bu acığ itdi cānuma ey dil ziyāde kār

Şīrvānī gibi ince bilin kocmağ isterseñ
Bize kıyı bezin çalar ol serv-i gül-‘izār

Haḡdan dilek bu kim bilegi bula kuvveti
Öldürmege bu mücrimi yanında tīḡi var

Mutlak anuñ o gözleri cellāddur hemīn
Dübdüz cihānı öldürür ol ince billü yār

‘Aşık senüñ letüñ yimege mūm idi eger
Bir müşte döyse ey yüzi şem‘ ol nizār ü zār

Raḡm eyle Zātī’ye ki yüzi za‘ferān olup
Ġāyet za‘ī ü zerd ü nizār oldu rişte vār (Zatī I: G 309, s. 309)

3.2.18 Ketenci

Ketenin eski metinlerdeki versiyonu kettandır. Evliya Çelebi, 17. yüzyılda

İstanbul’da 105 ketenci dükkānı, 208 de ketenci olduğunu yazıyor. (Gökyay, 1996, s. 241)

Bir ketenciden bahsettiği tespit edilebilen tek şiir Mostarlı Hasan Ziyai’ye aittir. Aşağıdaki beyitlerde güzellenen bu esnafın teni için kullanılan “penbe” kelimesi, tenin hem pembe renkli olması hem de pamuk gibi yumuşak olması hasebiyle tevriyeli; hem de keten kelimesiyle tenasüplü kullanılmış olsa gerektir:

Şīveler kim baña ol şāhid-i Ken‘ān şatar
Naḡd-i cānum da alursa ḡatī erzān şatar

Penbedür cism-i laṡfī o şeh-i mışr-ı bahā
Oturur küşe-i dükkānda kettān şatar (Mostarlı Hasan Ziyai: G 120/1-2, s. 89-90)

3.2.19 Köçek/Çengi

Meskenleri dükkân olan birçok meslek erbabı Osmanlı şairlerince arzu nesnesi olarak telakki edilmişken meslekleri türlü hareketlerle vücutlarını sergilemek olan erkek dansçıların, onları seyreden birçok kişiyi baştan çıkardığını tahmin etmek zor olmasa gerektir.

Evliya Çelebi'nin *Seyahatname*'sinde, dönemin dansçıları olan köçekler ve rakkaslardan uzun uzun, övgüyle bahsedildiğini görürüz. Çelebi, onların alay içinde en muhteşem grup olduğunu söyler:

Ordu-yı İslâm alayında bunlardan muhteşem alay yokdur güyâ bir nûr deryâsı cereyân ider haqqâ ki içlerinde yine nûr-ı İlâhî'den nişân verir dilberânları var kim göreniñ 'aklı perîşân olur. Zîrâ gâyet müzeyyendirler. Her biri dîbâ ve şîb ve zerbâfa ve muraşşa' kemer kuşaklarla ve başlarında günâ-gün âfitâbeler üzre ablağ tellerle kendülerin tezyîn idüp ve bellerinde incü saçaklı kıantüreler üzre zil [ü] bem ve debdevî ve dehdehî ve günâ-gün horasânî şâtîrân zilleri ve ellerinde mücevher şeş-pençe hıştlar ve günâ-gün teberler ile mü'eddebâne 'ubûr iderlerken cümle temâşâcılar mebhût olurlar. (Gökyay, 1996, s. 233)

Evliya Çelebi'nin ayrıca tanıttığı "Esnâf-ı lu'bedebâzân [u] sâzendegân [u] mudhikân" ise on iki koldan oluşmaktadır. Çelebi, her kolun rakkaslarının isimlerini zikrederek onların güzelliklerini över, izleyenleri nasıl hayran bıraktıklarını anlatır. Örneğin, dokuzuncu kol olan Cevahir kolunun rakkas civanları olan Arslan Şah ve Yavru Habib'in işveli tavırlarıyla mahbub-dostları avlamasını şöyle resmeder:

Ve mümtâz [ve] müstesnâ tersâ-peçe ve muğ-peçe rakqâs civânları var kim güyâ her biri birer muğân melikleridir cümleden Arslan Şâh bir maḥbûb-ı bî-amândır kim güyâ Yezîd-i arslandır şaydına tâlib olan maḥbûb dostlara¹⁸⁴ kağan arslan gibi bir nigâh itse ol 'âşıkî şîrâne şikâr iderdi ve yavru habîb daḥî levendâne kesim kıadd-i kâmeti yerinde ve merâli ve gâzâli mûkahhal nerkis gözlerinden süzüp 'âşıkâ bir süze yollu nâzar itse kirpiği okıyla niçe mübtelâları urup mecrûh itmeden niçe dil-nüvâzlıklar idüp 'uşşâkı şayd iderdi. (Gökyay, 1996, s. 308)

¹⁸⁴ Bu kelime mahbub-dost olmalıdır.

Köçeklerin birçok şiire konu teşkil ettiğini görebiliyoruz. Onların bazı şiirlerde isimlerinin zikredildiğine de rastlıyoruz. Örneğin Zaifi'nin her kıtasında bir dilberin adını geçirdiği şiirinin, içinde dansçısı ve müzisyeni olan bir eğlence grubu için yazıldığını düşünebiliriz. İlk kıtada yer alan köçek Bali'nin mesleği aşikâr olmakla beraber 4. kıtada hub avaze eden kişi de müzisyen olmalıdır:

Der-maḳām-ı rāst
Donanup geydi kırmızı alı
Dāneler saçdı yüzine ḥālı
Baña āl itdi ruḥları alı
Sevdüğüm dil-berüm *köçek Bālī*

Meclise geldi māh-peykerler
Ḥüblar nāzenīn semen-berler
Birbirinden laṭīf dil-berler
Sevdüğüm dil-berüm *‘Alī Bālī*

Birinüñ şekerīn dudağı var
Birinüñ lāleden yañağı var
Birinüñ yüregümde dāğı var
Sevdüğüm dil-berüm *Memi Bālī*

Biri başladı şīve vü nāza
Birisi itdi ḥūb āvāze
Būse virdi biri ter ü tāze
Sevdüğüm dil-berüm *Ḥasen Bālī*

Birinüñ gül-şeninde var güller
Birinüñ leblerinde var müller
Medḥ ider güllerini bülbüller
Sevdüğüm dil-berüm *Yūsuf Bālī*

Birinüñ kāmeti nihāl olmuş
Birinüñ kaşları hilāl olmuş
Karşusunda Ża‘īfī lāl olmuş
Sevdüğüm dil-berüm *Sefer Bālī* (Zaifi: Türkiyat 3, s. 281-282)

Cinani, İstanbul'dan Bursa'ya yazdığı, her beytinde bir güzelin hatırını sorduğu manzum mektubunda Bursa'daki fidan boylu, gül yanaklı Ali Küçek'i de anmıştır:

Beni pīr eyleyen *‘Alī Kūçek*
Ol sehī-ḳadd ü gül-‘izār iyi mi (Cinani: Manzum Mektup 6/13, s. 151-152)

Yine Zaifi'nin "köçek" redifli şiirinde mesleki terimlerden bağımsız bir şekilde, köçeğin güzelliğinin övüldüğünü ve yakarış yoluyla ondan ilgi talep edildiğini görüyoruz:

Büse şey'li'llāh ider dervīşlerüz cānum *köçek*
Aldum ağzuñ ölçüsin yok dime sultānum köçek

Şedde 'ışkuñ tabl-ı sīnem eyleyüb āhum 'alem
Kūyuñ oldu der-beder şehriñde seyrānum köçek

Māye-i dervīş çün bir dostdur bir postdur
Ten gerekmez post cāndur dost cānānum köçek

Kerbelā-i fūrkatüñde 'ışkuñıla rüz u şeb
Eşk-i çeşmümdür şarābum guşşadur nārum köçek

Kaşlaruñ yāyın kurup kaşd itme kuşça cānuma
Öldürürsin boynuña düşer şakın kanum köçek

Gerçegüm¹⁸⁵ eyvallāh biz ikrār ü imān kılıyuz
Şanma yalandur olan 'ahdile peymānum köçek

Meskenetden bir 'Alilik kıl Muḥammed 'ışkına
Bu Za'îfiye nazar kıl bir dem aslanum köçek (Zaifi: G 173, s. 144)

Baki'nin aşağıdaki gazelinde güzellik unsurları övülen köçek sevgilinin yanında rakibin de yer almasıyla klasik telakkiye uygun olarak, âşık-sevgili-rakip üçgeni tamamlanmış olmaktadır:

Çerāğ-ı hüsni ışıkdur o meh-veşüñ girçek
Dehān-ı teng-i dil-āvizi bir güzel *kūçek*

Ḥadeng-i āhumuñ eflāke seyr ider güzerin
Ḥicābı şöyle çeker yirlere geçer nāvek

Piyāle düşmez elümden hemīşe lāle-sıfat
Şirār-ı nār-ı gamuñdan tutışdı yandı yürek

Rakīb yanını tenhā kırmaz ol āhūnuñ
Geçer hemān oturur karşıusunda āh o köpek

¹⁸⁵ Bu ifade "Gerçi kim" olmalıdır.

Sebāt-ı dehre tayanmak olurdu ey Bākī
Turaydı ‘ahdine ‘ālemde dönmeyeydi felek (Baki: G 265, s. 263-264)

Gelibolulu Süruri’nin de müstakilen bir köçeğe ayırdığı gazelde yine rakip unsurunun bulunduğunu görüyoruz. Ayrıca, köneğin bulunduğu veya oynadığı yer bir tekke olarak hayal edilmiştir:

Bu tekyede beni soydı ışık gibi o *köçek*
Kālerder oldum anuñ şevkine giyüp kepenek

Rakīb arkasını iki kez yire başdum
Didüm yine berü gel kim er oyunu üçe dek

Didüm cihān benüm olurdu ger benüm olsañ
Didi çü sen benüm olduñ dañı saña ne gerek

Rakīb el uzadup zülfine didi beni aş
Didüm behey aşılacak yüri elüñ ipe çek

Sürürī’nüñ çü alup ‘aqlın eyledi abdāl
Didi görüp anı babalar āferīn be küçek (Gelibolulu Süruri: G 268, s. 192)

Aşağıdaki gazel ve beyitlerde de tekke hayalinin devam ettiğini görüyoruz:

Gözlerüm kan ile tıldı lāle-i sīr-ābveş
Kāmetüm ğamdan büküldi sünbül-i pür-tābveş

Tekye-i kūyuñda yirümdür kapuñ çün na’l u dāğ
Ey *kuçek* sīnemde oldu halka vü kullābveş

Cümle İslām ehlini ehl-i şalāt itsen no’la
Ey yüzi kıblem olupdur çün kaşuñ mihrābveş

Şerha şerha kıldı nīme nīme idüp gögdemi
Zülfinüñ çengeline aşdı güzün kaşşābveş

Nice şudur bilmezem yārūñ ‘izār u ğabğabı
Ey Sürürī ‘aqlumı aldı şarāb-ı nābveş (Gelibolulu Süruri: G 210, s. 160)

İşık gibi baş açuk ‘āşıkam çün ol *kūçeke*
Başumda pīr-i tarīkat komaz külāh baña

O *şāhide* çü şehīd olduğum bilür kendi
Yiter bu da ‘vī-i ‘aşka dilā güvāh baña (Gelibolulu Süruri: G 13/2, 3, s. 56)

Pā-bürehne baş açuk dāğ-ı ğam ile ākībet
Tekye-i miḥnetde ol *köçek* beni abdāl eder (Aşki: G 95/6, s. 199)

Maḥabbet tekyesinūñ Ḥayretī bir ihtiyārıdur
Ḥayāl-i dilberi yanınca bir ra‘nā güzel *köçek* (Hayreti: G 272/5, s. 329)

3.2.20 Küleh-dûz

Sözlük anlamı “külah diken (kişi)” (Çağbayır, 2007) olan bu meslek erbabı sadece

Zatî’nin şehrengizinde ve iki gazelinde karşımıza çıkıyor:

Birisi *Muṣtafā* yār-ı *küleḥ-dûz*
Cemālî āfitāb-ı ‘ālem-efrûz

Urupdur gün yüzi bedre ṭanca¹⁸⁶
Yir itmışdür mehûñ yüzinde niçe (Zatî, Edirne Şehrengizi: Karaca, 2018, s. 131)

Zatî’nin, mesleği külah dikmek olduğu anlaşılan Hamza Ali adlı sevgiliye söylediği aşağıdaki gazeli mesleğe özgü terimlerle ördüğü görülüyor. Üçüncü beyitteki tabanca (tokat, darbe), şehrengizinde de yer aldığına göre külah imal edilirken uygulanan bir yöntem olmalıdır:

Şol şūḥ-ı *küleḥ-dûz* ki adı *Ḥamza* ‘*Alî*dür
Başumda anuñ ‘ışkı *külāḥı* ezelîdür

Başa çıkarubdur işini şîve vü nāzuñ
Sevdāsını terk eyleye her kim ki delidür

Gerçi ki cefāsı bize çoğ urdı *ṭabanca*
Terk idemezüz anı güzeller güzelidür

‘Ālemde hemān cev̄r ü cefā aña *ḳalubdur*
Bu ḥasta dilūñ ḥaṭṭ-ı ğubārı ecelidür

İnmese eger *tāc*-ı melāḥat aña gökden
Her yirde dimezlerdi o şemsūñ bedelidür

Taḳyelerini başlarına oldurur ānî

¹⁸⁶ Bu kelime vezin ve anlam gereği “tabanca” olabilir.

Şol hūblaruñ şīve ki dāyim ‘amelidür

Zātī-i du‘ā-gūyuñı ‘uşşāk ile cānā

Dāyim depelersin diyene sözi belīdür (Zati I: G 313, s. 313)

O *maḥbūb*-ı *kūleh-dūza* kalubdur ḥalka cevı itmek

Cefāsına o *başum tāc*ınuñ yok hergiz *endāze*

O bir içim şudan ben el yumuşken ‘ārızın görsem

Olur verd-i maḥabbet gülsitānı dilde ter tāze (Zati III: G 1294/3, 4, s. 185)

3.2.21 Macuncu

Keyif verici ve ağrı kesici bir madde olarak afyon kullanımının Osmanlı’da yaygın olduğu görülmektedir. İstanbul’da afyonkeşlerin toplandığı kahvehaneler bulunuyordu. Afyon, yakılarak içildiği gibi tozu başka maddelerle karıştırılmak suretiyle macun hazırlanır; Süleymaniye külliyesine ait dükkânlarda kurulan “Tiryak Çarşısı”nda başlıca maddesi afyon olan tiryak macunu, afyon, esrar gibi maddeler satılırdı. (Baytop, 2021, s. 207)

O dönemlerde farklı isimlerde birçok macun çeşidi üretildiğini Evliya Çelebi’nin *Seyahatname*’sinden öğreniyoruz. Çelebi, birçok içki çeşidinden sonra macun çeşitlerini sıralar ve bunların hiçbirini tercih etmediğini, ancak sadece dilberlebi macununu kullandığını ve ürettiğini söyler. Bu macunların isimlerinden, keyif verici maddeler olduklarını tahmin etmek güç değildir:

. . . ve ne ma‘cūn-ı cihān-bahş ve ne ma‘cūn-ı dil-şād ve ne ma‘cūn-ı kıysūn ve ne ma‘cūn-ı meşrūne ve ne ma‘cūn-ı felāsefe ve ne ma‘cūn-ı pīrecān ve ne ma‘cūn-ı dil-küşā ancak dilber-lebi ma‘cūnına mübtelā olup sīm-i hālīs hoḳḳa dehānından devā-yı inşirāh-ı sadır içün gāhī be-gāhī kimesnenūñ ḥaberi āgāhı yok iken bu ḥakīr dilber ma‘cūnı isti‘māl ideriz. Pederimiz merhūm daḥı bu keyf ile ālūde idi. (Gökyay, 1996, s. 313)

Çelebi, esnaf alayına da katılan bu taifeyi “Esnâf-ı ma‘âcinciyan” ismiyle takdim eder. Geçit sırasında macuncu dilberleri, Çelebi’nin tercihi olan dilber-lebi

macunlarını işveli bir şekilde dudaklarına sürerek veya gerdanının altından geçirerek izleyenlere dağıtırlar. Bu meslek grubunun da müşteri çekmek ve daha çok satış yapmak için güzel oğlanları kullandığı anlaşılmaktadır.

Bu ma‘cūncı t̄a’ifesi taht-ı revānlar üzre dükkānların ma‘ācin humları ve hoşkaları ve gümüş hoşkaları ve gümüş meblağlarla dükkānların zeyn idüp halifeleri tuç havānlar içre besbāse ve kebābe ve darçin ve dārū’l-fülfül ve kākūla ve havlān ve havlincān ve ‘udū’l-kahr ve zencebīl maķūlesi edviyeleri döğüp ba‘zı niçe āfitāb-ı dilberānları gümüş hoşkalar içre nūşdār-ı devā-yı misk ve dilber-lebi ma‘cūnların gümüş meblağlarla tarafında dörd temāşācılara ma‘cūn bezl iderler. Ammā her bir dilber bir nezāketle ma‘cūnu lebine sürüp yāhūd gerdeni altından geçirüp şivekārlıklar iderek dilber-lebi ma‘cūnın ihsān iderler. (Gökyay, 1996, s. 228)

Aşağıda alıntılanan bütün şiir örneklerinde, macuncu güzeli dolayısıyla kullanılan macunun, terminolojideki “hayran, esrar, sekran, tiryaki, müferrih” gibi kelimelerden; keyif veren, uyuşturucu bir madde olduğu anlaşıyor. Şiirde yine – hokka, tas, dükkān gibi– mesleği ifade eden terimlerin geçtiğini görüyoruz. Özellikle, macunun koyulduğu hokka, gelenekte zaten sevgilinin ağzı veya dudağıyla istiareli bir şekilde düşünüldüğü için aşağıdaki örneklerde şairlerin bu terimi bolca kullandığını görüyoruz:

Bir güzel ma‘cūncınuñ dīdārınuñ hayrānıyam
Hoķķa-i la‘l-i lebi esrārınuñ hayrānıyam

Büstānda bunı dir reyḥān perīşān-ķalb olup
Ben gubār-ı ḥatt-ı ‘anber-bārınuñ hayrānıyam

Nola meyl itsem aña şīrīne hayrān cān virür
Ol nigāruñ la‘l-i şīrīn-kārınuñ hayrānıyam

Her dem ol şīrīn-dehen esrārdan virmez ḥaber
Cān u dilden ben anuñ güftārınuñ hayrānıyam

Serv uyuklarken bunı söyler zebān-ı ḥāl ile
Ben o şūḥuñ serv-i ḥōş-reftārınuñ hayrānıyam

Nergisi gördüm uyuklarken bunı dir dāyimā
Ol gülüñ ben ğamze-i sehḥārınuñ hayrānıyam

Karşusunda dem-be-dem ķan ağlayan ‘āşıķlaruñ

Oldı Zātî çeşm-i deryā-bārınun hayrânı yem (Zatî II: G 1002, s. 506)

Bir güzel *ma'cūncı*nun pehlūsınun *hayrānıyam*
Ağzum akar şuyı şeftālūsınun *hayrānıyam*

Mülk-i 'ālem içre kōrkum yok Skender şāhdan
Büsbütün dünyā deger kapusınun *hayrānıyam*

Turfā *ma'cūnam* be-gāyet *tās*-ı 'ālem içre ben
Hokka-i la'l-i lebinün būsınun *hayrānıyam*

Serve didüm kim uyuklarsın nedür hālün senün
Didi anuñ kāmēt-i dil-cūsınun *hayrānıyam*

Nergisün gözi süzülmiş yok mecālî kıpmağa
Dir o şūhuñ ğamze-i cādūsınun *hayrānıyam*

Māh-ı nev ağzın açup qalmış nedür hālün didüm
Didi ol māhuñ hilāl ebrūsınun *hayrānıyam*

Gördi kim 'ummāna beñzer haddi vü pāyānı yok
Oldı Zātî yaşınun lülūsınun hayrânı yem (Zatî II: G 1003, s. 507)

İtdi bir *ma'cūncı* ğarrā dil-rübā *hayrān* beni
Eyledi yine ğubār ile hevā yeksān beni

Keşf ider yokdur vilāyetde lebi *esrār*ını
Eyledi *hayrām* bir *ma'cūncı*nun devrān beni

Turfā *ma'cūn* görmek isterlerse *tās*-ı 'ışqda
İsteyü gelsün anuñ *dükkān*ına yārān beni

Gördi kim berg-i hāzān gibi döker yaşın gözüm
İtdi faşl-ı gül gibi *ma'cūn* ile hāndān beni

Zātî'yā fark olmazam hergiz Sikender Şāhdan
Her gice *ma'cūm* eyler 'āleme sultān beni (Zatî III: G 1494, s. 316-317)

Devr içinde bir meh-i nā-mihr ser-gerdānıyam
Bir kemān-ebrū nigāruñ kıluyam kurbānıyam

Halk *hayrāndur* benüm keyfıyyet-i *esrār*uma
Ben şu *ma'cūncı* güzel *esrār*ınun *hayrānıyam*

Ol ala gözlerle sen bāğ-ı İrem āhūsısın
Bu ala gönlekle ben küh-ı belā kaplanıyam

Al kemhâdan yağa itmiş suâl itdüm didi
Ehl-i 'ışkuñ ol şehüñ boynına düşmiş kanıyam

İy dil-i âşüfte ben de Âhî-yi âvāreyem
Sen levend iseñ n'ola ben de levend oğlanıyam (Ahi: G 75, s. 36)

Bir güzel *ma'cūncı*nuñ hayrānı oldu göñlümüz
Gāh hayrānı gehī *sekrānı* oldu göñlümüz

Varmaz iken ehl-i 'arzum diyü *Tahte'l-kal'a*'ya
Görelî anda seni mihmānı oldu göñlümüz

Hokka ağzından emüp itdi vişāli fikrini
Beng ileydi iklīmüñ sultānı oldu göñlümüz

Tañ mı gör bengi vü geçgin şöyle *tiryāki* olam
Çünkü ol *ma'cūncı*nuñ giryānı oldu göñlümüz

Hokka ağzını göricek yimedîn dutdı meger
Karşusunda şüret-i bī-cānı oldu göñlümüz

Ağzuñ *esrānı* biter dilde *şehā hayrān*lara
Var ise esrāruñ büstānı oldu göñlümüz

Açalı *ma'cūn dükkānı*nı kapandı meygede
Mey yirine şimdi *ma'cūn kânı* oldu göñlümüz

Ben yidüm gālib seni dutdı göñül şaşduñ katı
Tañ mı dirsem illerüñ seyrānı oldu göñlümüz

Dilde yāķūt-ı *müferrih*dür Sürürī çün lebi
Cevheri ma'cūnlaruñ dükkānı oldu göñlümüz (Gelibolulu Süruri: G 190, s. 149)

3.2.22 Muğbeçe/Saki

Meyhaneci çırağı demek olan muğbeçenin ayrıntılı bir tarifini bize Reşad Ekrem

Koçu veriyor:

Uşaklar iki boydu, biri “muğbeçe” denilen sakiler, 18 yaşından başlarlardı, tamam kartalıncaya kadar hizmet ederlerdi. Müşterilerce makbul zamanları en çok 22-23 yaşlarına kadar sürerdi. Çoğu, ahalisinin güzelliği, vücut yapısı, el ayak kıyı düzgünlüğüyle meşhur Sakız Adası'ndan suret-i mahsusada getirilirlerdi, adalı Rumlardı, kendilerine has tuvaletleri vardı: alınlarında kākül, şakaklarında zülüf, favori değil, uçları kıvır kıvır zülüf, başlarında

kırmızı fes, festen siyah bir kaytanla omuz üzerine sarkıtılmış, düşürülmüş mavi bir top püskül, sırtlarında göğsü mutlaka açık ve kolları mutlaka sıvanmış beyaz gömlek, üstünde de önü çapraz kavuşur ipek veya sırma işlemeli kolsuz bir yelek, “fermene”, belde siyah kuşak, onun altında kara bezden şalvar, bol ve uzun ağı, yerde sürünecek kadar uzun ve yürürken iki yana nümayişle sallanacak kadar bol ağı şalvar, paçalar geniş ve ayak bilekleri üstünde, hizmette ayakları mutlaka çıplak ve çıplak ayaklarında mutlaka takunya. Yeni yeni tüylenmiş veya taze karanfil bıyıklı o gençlere de “palıkar” denilirdi. (Koçu, 2016, s. 32)

Evliya Çelebi de İstanbul’daki bazı muğbecelerin isimlerini, özelliklerini ve yapıp ettiklerini sıralar:

Ammā [Zümrüd kolu] rakkaşlarından Şakız Maḥbūbı, Kıрма Saçlı Çeşm-i Ġazālī Mūkahhal Dimitraki ve Lefteraki ve Yenaki ve Mihaylaki nām Urūm *muğbeceleridir* kim şehir-i İslāmbol içre velvele-ārā olup niçe ādemiñ māl [u] menālin yiyüp bir būryā üzre ḵomışlardır. Bunlar Urūmlara mūte‘allıḵ simitçi ve ḥarāccı ve yuvacı ve gümüş arayıcı taḵlīdlerinde ve Urūm murabba‘atları okımada māhirlerdir. (Gökyay, 1996, s. 308)

Müşteriyle temas hâlinde olan bu gençlerin genç ve güzel Rum oğlanları arasından özenerek seçildiğini anlıyoruz. Böylece meyhanelerin, Hayali’nin aşağıdaki beytinde görüldüğü gibi, çalışan elemanlar vasıtasıyla cazibe merkezi hâline getirilmeye çalışıldığını düşünebiliriz:

Bir serv boylı *muğbece* meyḥānede bu gün
Akıtdı ḥalkı şu gibi kendü ayağına (Hayali: G 465/4, s. 251)

Hayali’nin bir muğbeceyi konu eden müstakil bir gazeli ve başka beyitleri de vardır. Bu şiirlerin başka anlam katmanları içerdiği de iddia edilebilir ancak şiirler değerlendirilirken kullanılan kelimelerin yakın anlamlarını tamamen yok saymak da doğru bir yaklaşım olmayacaktır.

Bir *muğbeceyi* gördüm dilberliği çağında
Tāc-ı zeri başında ḥalḥali ayağında

İnsān u perī gelmiş fermānına ḵul olmuş
Güyā ki Süleymāndur ḥükmünde yasağında

Görüp beni bezminde *şundi* dolu bir *cāmı*

İçdüm dolusun öpdüm ağzında dudağında

Ol cām-ı şafā-baḥşı çün şevk ile nūş etdüm
Yatdum nice gün sarḥōş meyhāne bucağında

Ol *muğ-beçenüñ* mihri göñlünde Ḥayālīnūñ
Gūyā şeh-i encümdür eflākūñ otağında (Hayali: G 546, s. 279)

Zāhidā ister iseñ cennet ü ḥavrā bulasın
Gel беру kūy-ı ḥarābātda bir *muğbeçe* sev (Hayali: G 463/2, s. 250)

Rūy ü zūlfūñ şevkine dil bağladum ey *muğ-beçe*
Her ne teklīf eyleseñ eyle *büt ü zünnārdan* (Hayali: G 377/3, s. 220)

Bugün bir *muğbeçe maḥbūbuñ* oldum zār ü şeydāsı
Baş egmez āfītāb-ı ḥāvere zerrīn *çelīpāsı*¹⁸⁷ (Hayali: G 596/1, s. 296)

Aşki'nin aşağıdaki gazelinde şaraba olan aşkla ismi Yanuş olan gayrimüslim
meyhaneci çırağına duyulan aşk birbirine geçmiş gibidir:

Ḥalka budur şalā-yı bāde-fürüş
Merḥabā merḥabā binüş binüş

Şoricaḡ adını o *muğbeçenüñ*
Sāğarı pür kılp didi *Yanuş*

Şem'a pervāne iseñ ol sūzān
Būlbül-i gülşen iseñ olma ḥamūş

Şöyle çekse şarāb-ı 'aşkı kişi
Olsa maḥşer günine dek bī-ḥūş

Oldı 'Aşkı kapuñda pādişehüm
Kemterīn bir ḡulām-ı ḥalka-be-gūş (Aşki: G 192, s. 248)

Sebzi'nin aşağıdaki gazellerinde muğbeçe veya saki kelimeleri yer almasa da
yine meyhanede içki sunan güzeller söz konusu edilmiştir. İlk gazel, bu sevgilinin
ismi redif olarak kullanılarak oluşturulmuştur:

Gök altında nazīrūñ yok bugün ey meh-likā *Yorgi*
Virür cām-ı lebūñ 'āşıqlara zevk u şafā *Yorgi*

¹⁸⁷ Bir Ermeni güzeline yazılan bu beytin hikâyesi ve gazelin tamamı için bkz. bu bölümün "Ermeni" kısmı.

İrerdı gün gibi başum göge *meyhānesi* içre
Şunaydı pür idüp 'İsā şuyını ger baña Yorgi

Görelde bāde-i la'lūn ḥabāb-āsā düşüp cāma
Müdāmī nūş ider ser-mest olup dil dā'imā Yorgi

İdersin her müselmāna be kāfir zulm u bī-dādı
Saña imān naştb ide dilegüm bu Hudā Yorgi

Bu deyr-i 'ālem içre çok şanemler gerçi seyr itdüm
Muḥāldür tapdıgum Tañrı ḥaḫı mişlūn ola Yorgi

Ḥabāb-āsā virür bād-ı hevāya şübhesiz börki
Düşüp la'l-i hevāsına kim olsa mübtelā Yorgi

İdüpdür Sebzi'yi sākī-i bezmūn cür'a-veş pā-māl
Olaldan vālih ü āşüfte vü şeydā saña Yorgi (Sebzi: G 821, s. 698-699)

Bir şanem gördüm bugün *meyhānede şahbā şatar*
Nuḫl için meclisde sīmīn ḡabḡabı elma şatar

Bāde-nūşı göricek gözi yoḡ iken ey şanem
Lebleri devrinde zāhid bāde-i ḥamrā şatar

Nār-ı ruḥsāriyla sīb-i ḡabḡabı sevdāsına
Bāḡ-ı ḡamda çihresi 'āşıklaruñ eyvā şatar

Leblerūñ üstinde ey piste-dehen ḥāl-i siyeh
Bir 'Arab maḥbūbıdur kim gūyiyā ḥurmā şatar

Ḳāmetūñe beñzedügi-çün eyā şimşād-ḳad
Bāḡdan servi çıkarup bāḡbān zībā şatar

Ṭur temāşā idelüm ḥüsn-i ziyā-baḫşuñ disem
Cevr ider ṭurmaz baña nāz ile istignā şatar

Ki vefāsın 'arz ider Sebzi baña ki¹⁸⁸ cevriñi
Nice yüzden kendüsini ol gül-i ra'nā şatar (Sebzi: G 180, s. 349)

Aşki, Helaki ve Şuhudi'nin (ö. ?) aşağıdaki beyitlerinde muğbeçenin
dudağıyla içkinin istiareli kullanıldığını görüyoruz:

Tiryāk-ı lebūn tutmaz isem cāna berāber
Ef'ī saçuñ ey *muğbeçe* boynuma ṭolansun (Aşki: G 370/3, s. 338)

¹⁸⁸ Bu bağlaçlar "geh...geh" olmalıdır.

Sen bu esrār-ı leb-i meygün ile ey *muğbeçe*
‘Ālemi sermest ü hayrān eylemezseñ işte ben (Helaki: G 114/3, s. 154)

Yine dīn āfeti bir *muğbeçe*-i bāde-perest
Çeşmi maḥmūr leb-i la‘li mey-ālūde özi mest (Şuhudi: G 10/1, s. 37)

Mostarlı Hasan Ziyai’nin aşağıdaki beyitlerindeyse *muğbeçe*nin herhangi bir gönderme olmadan övüldüğünü görüyoruz:

İtdüm kamu Rūm illerini gerçi temāšā
Va’llāhi saña bulmadum ey *muğbeçe* hem-tā (Mostarlı Hasan Ziyai: G 8/1, s. 46)

Deryā-yı ğamdaki ezeli āşınāların
Yād eylemez o *muğ-beçe* bī-gānelik budur (Mostarlı Hasan Ziyai: G 126/4, s. 92)

Muhibbi’nin (d. 900/1494 - ö. 974/1566) de şiirlerinde birçok defa *muğbeçe*yi konu ettiğini görüyoruz. Bunların birçoğunda da Hristiyanlık göndermeleri mevcuttur:

Cān u dilden *deyr*-arā sevdüm yine bir *muğbeçe*
Deyrden dūr oluben çıkınam meger cānum çıkar (Muhibbi: G 432/4, s. 162)

Görse idi *deyr*-arā zāhid seni ey *muğbeçe*
Hırka vü seccādesin rehn-i der-i ḥummār ider (Muhibbi: G 468/3, s. 172)

Ġāret itdi *deyr*-arā cān u dili bir *muğbeçe*
Ey Muhibbī ol kimūñ teb-ḥānesidūr kim bilūr (Muhibbi: G 552/5, s. 196)

Mest kıl iy *muğbeçe* huşyār olmayam didüm
Gösterüp la‘l-i lebin didi ki bu cānum virūr (Muhibbi KYOY: G 683/4, s. 439)

Cān u dil yağmaya virdi āh kim bir *muğbeçe*
Ol sebebdan cānda şabr u ḳalmadı göñlümde hūş (Muhibbi: G 1246/2, s. 392)

Mey virürsin bārī bend it zūlfūñi iy *muğbeçe*
Kim şarāb içmek muğ ile hoş degül zūnnārsuz (Muhibbi KYOY: G 1370/4, s. 756)

*Deyr*ūñ içre her gice tā şubḥa dek ey *muğbeçe*
Eksük olmaz āhum odından aña hergiz çerāğ (Muhibbi: G 1354/3, s. 420)

Şaçmağ için yüzüm üzre cür‘asın ol *muğbeçe*
Hâkipâyı olsa idüm kâşki meyhânenüñ (Muhibbi: G 1562/3, s. 474)

Murğ-ı dil dolaşalı zülfine ol *muğbeçenüñ*
Dir ki bu başuñı top eyle ki çevgâne gerek (Muhibbi KYOY: G 1826/2, s. 965)

Bezm-i hüsnünde cemâlün şem‘ine ey *muğbeçe*
Yanuben pervâne gibi külli anda nûr olam (Muhibbi: G 1997/3, s. 592)

Göreliden deyr içinde bu Muhibbî *muğbeçe*
Eyledi cārüb müjgânın hemân hum-hâneye (Muhibbi: G 2330/5, s. 683)

Deyr-arâ zülf-i *çelîpâñı* görüp ey *muğbeçe*
Bağlamazsam kâfir-i ‘ışkam bile zünnâruñı (Muhibbi: G 2723/3, s. 789)

La‘lün olmış cân u dil meyhânesi ey *muğbeçe*
Yiridür zülfün nişân için diñürse çenberi (Muhibbi: G 2729/3, s. 791)

Bir nazar görse yüzün zâhid senün ey *muğbeçe*
Rehn-i mey kılar külâhın yañılup evrâdını (Muhibbi: G 2751/3, s. 796)

Gelibolulu Mustafa Âlî, *Künhü’l-ahbâr*’ın tezkire kısmında bize Piri

Paşazade Mehmed Çelebi ve Aşçızade Hasan Çelebi’nin Paskalya’da muğbeçe dilberleri seyretmek için kiliseye gitmesi hikâyesini anlatıyor:

Bir târîhde Şahn müderrislerinüñ *şâhidbâz*larından Pîrî Paşazâde Mehmed Çelebi ve Aşçızâde Hasan Çelebi tebdîl şüretle Ğalaţaya geçmişler. Paskalya cem‘iyyeti olmağın *muğ-beçe dil-berler* seyrine ragbet idüp deyr içine girmişler. İttifâk Mahremî bunları seçmiş.

Nazm

Ğalaţaya şanem seyrine gelmiş
Sitanbuldan bir iki dîn ulusu
bedîhesini dimiş. Hattâ Paşazâde işitdükde Ğalaţâ kâğısına haber gönderüp niyâbetden ‘azl itdürmiş. (Gelibolulu Mustafa Âli, *Künhü’l-ahbar*: İsen, 2017, s. 206)

Muğbeçenin bir anlamı da “Mecûsî tapınaklarında görevli olan çocuk”tur.

Yukarıdaki anekdottan –eğer Paskalya için özel bir görevlendirme söz konusu

değilse– muğbeçelerin kiliselerde de görevleri olduğunu düşünebiliriz. Nitekim

Hasan Ziyai aşağıdaki beyitte muğbeçeyi “mahbub-ı kilisa” olarak tanımlıyor. Takip

eden beyitler de onları kiliseyle ilişkilendiriyor:

Gerçi ey *muğ-beçe maḥbûb-ı kilîsâsın* sen
Tapduğum Tanrı ḥaḳı kıble-i *tersâsın* sen (Mostarlı Hasan Ziyai: G 316/1,
s. 162)

Ḳıldıñ bu dil ü cānı ey *muğ-beçe-i bî-dîn*
Derd ü elemün taḥmîn cevri ü sitemüñ ta'yîn (Mostarlı Hasan Ziyai: G 344/1,
s. 173)

Ey Ziyâ'î irişem vaşlına ol *muğ-beçenün*
Eger olursa baña himmet-i *Şeyḥ-i Şan'ân* (Mostarlı Hasan Ziyai: G 372/5,
s. 183)

Zülfî *zünnârına* dil bağladuğum *muğ-beçeler*
Revnaḳ-ı *deyr-i vefâ* ya'ni ki *İsâ'ya* fidâ (Ravzi: G 54/5, s. 154)

O *bût-i muğ-beçe* nâz ile tekellüm kılsa
Nuṭṭa ḳâdir olımaḫ zerrece yanında *şanem* (Ümidi Ahmet: G 163/3, s. 323)

Müslmânlar benüm mey-ḥāneye düşdüğüm 'ayb itmeñ
Beni mest ü ḥarâb iden o bir *muğ-beçe tersâdur* (Livayi: G 123/6, s. 250)

Gönlümi aldı benüm bir *muğ-beçe bût-ḥānede*
Ḳomadılar mescide mey-ḥānede yoḳlañ beni (Livayi: G 451/5, s. 469)

Zünnâr-ı ḡamın çözmege bir çāre bulunmaz
Ol *muğ-beçe* âyîneye pehlû-yı mücellâ

Cân gerdenine ḥalka-i ḳullâb-ı şafâdur
Sâḳî ol ayaḡuñdaki engüşt-i muḥannâ (Hakani: G 13/3-4, s. 109)

Aşağıdaki beyitte meslek ismi yer almasa da içki satan gençten kasıt,
muğbeçe olmalıdır:

Aḳıtdı cāma bizi ol *cevân-ı bâde-fürüş*
Dün oldu pîr-i muḡân devletinde nûş-â-nûş (Hakani: G 217/1, s. 313)

Sakinin divan edebiyatında çokça kullanılan bir unsur olduğu malumdur.

Saki, sunduğu şarapla (aşk), gönle giren sevgiliye işaret eder. Yine de şiirleri yorumlarken bunların gerçek hayatta denk gelinen kişiler de olabileceği gerçeğini göz ardı etmemek gerekir. Gerçek sevgililerin kişisel özellikleri hakkında somut ayrıntılar veren şiirlerin azımsanamayacak sayıda olduğunu gördük. Aşağıdaki

örneklere içinde saki kelimesi geçtiği için ve topluca değerlendirme kolaylığı sağlamak adına alıntılandı.

Şihabi'nin, aşağıdaki beyti, mecliste sakilik yapan kişinin nasıl olması gerektiği hakkında küçük bir reçete gibidir. Buna göre o şuh, zarif, işveli ve nüktedan olan genç bir erkek çocuğu olmalıdır:

Meclisde *şākī* bir *püser-i nev-cüvān* gerek
Şūh u zarīf ü işve-ger ü nüktedān gerek (Şihabi: G 188/1, s. 250)

Aşağıdaki üç gazelin de müstakilen sakilere söylendiğini görüyoruz. İlki olan Livayi'ninkinde sevgilinin güzellik unsurları, şarap çevresinde oluşturulan bir terminolojiyle birleştirilmiştir. Ötekilerdeyse doğrudan sakinin güzelliği övülmektedir:

Mey-gün-ı lebūñ *sākī* olalı *şarāb-āmīz*
Acıtdı benüm cānum ol la'ı-i 'itāb-amīz

Ol *mül* lebūñ üstinde tebhāle dedüm didi
'Ādetdür olur *bāde sāğarda hubāb-āmīz*

Ġarḳ eyledi yaşumla merdümlerini çeşmüm
Ol hāl-i 'arāḳ-rīzūñ olalı gül-āb-āmīz

Yaşum yüzüm üstinde gördükce ğamum artar
Zīrā ki feraḥ vermez āb olsa türāb-āmīz

Düşnām-ile *telḥ* eyler 'ıyşını Livāyīñ
Ol ğonca dehānuñda bu berg-i *lu'āb-āmīz* (Livayi: G 199, s. 299-300)

Şafā virdi yine erbāb-ı şevḳe bir güzel *sākī*
Ḳanı müştāk olan görsün kemāl-i şun'-ı Ḥallāk'ı

Te'alallāh zihī taşvīr-i pāk-i Şāni'-i mutlak
Ḳulı olur gören ol ān ü ḥüsn ü lütf-ı aḥlākı

Beşer şeklinde bir rūḥ-ı muşavver olduğın añlar
Temāşā iden ol mihr-i cemāl ü sâ'id ü sākı

Nazīrin görmemişdür yirde gökde ol meh-i ḥüsnüñ
Ṭoḳuz ṭolandı peyk-i fikretüm gerdün-ı nüh-tākı

Seni cāndan seven bī-dilleri lūţfuñla şād eyle
Gözi yaşın alup düşkünlerüñ ağılatma ‘uşşākı

O māhuñ vaşf-ı hūsnidür Süheyli evvel ü āhir
N’ola eş‘arumuñ şīt u şadāsı tutsa āfākı (Süheyli: G 348, s. 324)

Göster yüziñi *sāķī* bize ‘aks-i cāmdan
Şun cām-ı la‘lün ile yine şol müdāmdan

Devr-i ruḥuñda zülfüñi ref‘ eyle bir daḥı
Ka‘be yüzüñi seyr idelüm rāh-ı Şam’dan

Göster yüzüñde ḥālūñi al murğ-ı cānumı
Bir dāne ile kırtar anı kayd-ı dāmdan

Kūyuñdan ayru ağılar isem baña yaraşur
Ādem güler mi dūr ola dārū’s-selāmdan

Murğ-ı dili görince didi Medḥiyā o şāh
Ṭurfe kebūter indi yine ṭarf-ı bāmdan (Medhi: G 410, s. 531)

Aşağıdaki beyitlerin sakinin lebiyle bade arasında kurulan istiare çerçevesinde oluşturulduğunu görüyoruz. İlk iki beyitte resmedilen sakilerin bıyığı yeni çıkmaya başlayan ve maskülen genç erkekler olduğu; Hakani’nin, içkiye değil, sakiye düşkün olduğu anlaşılıyor:

Leb-i *sāķī*de ol *nevres-ḥaṭuñ* ḥayrānıyuz ancak
Ne meyyāl-i ḡubār u ne esīr-i bāde vü bengüz (Hakani: G 189/4, s. 285)

Sāķī-i bāde-leb ü cūr‘a-dehāmı severem
Mā’ilem böyle *levendāne cevāmı* severem (Hakani: G 390/1, s. 486)

Gel nebāt-ı lebüñi cāma ḳo *sāķī* kerem it
Bezmi telḥ itmeyigör bāde’i içitmeyigör (Hakani: G 91/3, s. 187)

Yād-ı la‘lünşüz senüñ *sāķī* ḳadeḥ nūş itmezüz
Vā’iz-i şehrüñ muḥaşşal yāvesin ḡuş itmezüz (Hakani: G 173/1, s. 269)

Geh şafā-yı cām-ı la‘lün geh mey-i şāf isterüz
Sāķiyā söz bunda kim iḥsānuñ ez‘āf isterüz (Hakani: G 187/1, s. 283)

Dün *sāķī*-i şahbānuñ nāzük lebi ellenmiş
Efvāha düşüp ḥayfā cām-ı lebi dillenmiş (Hakani: G 222/1, s. 318)

Lebinden var ise dārū kıtar *sāķī* mey-i nāba

Müdām itmektedür ol āb-ı āteş-rengi pīr nīreng (Hakani: G 266/4, s. 362)

Meclis-i meyde dem-ā-dem içdügümce kan olur
Sāḳiyā nuḳl-ı lebūñsüz bāde-i gül-gün baña (Hilali: G 2/3, s. 68)

Şevḳ-i la'lüñle delürmiş kıbkızıl dīvānedür
Sāḳiyā mestāne la'lüñ öpmesün cām-ı şarāb (Hilali: G 4/4, s. 71)

Sāḳiyā 'aks-i lebūñ bu çeşm-i pūr-hūn-ābda
Gönce-i nev-restedür cām-ı şarāb-ı nābda (Hilali: G 90/1, s. 163)

Müşkilüm çok benüm ey zühre-cebīn sāḳī
Cām-ı la'lüñle meger ḥall ola bu müşkilümüz (Muhibbi: G 1101/3, s. 351)

Sāḳiyā şun leblerüñ cāmın(ı) Muḥibbī teşneye
Ger murād ise anı ānide serḥoş eylemek (Muhibbi: G 1621/5, s. 490)

Bādeye düşsem 'aceb mi cām-ı la'lüñ şevḳine
İhtiyār elden gider sāḳī lebūñ mey-gündür

Büseye çekse n'ola gördükde Şāhī la'lüñi
Mülk-i 'Osmānīde bac almak begüm ḳānūndur (Şahi: G 37/2, 7, s. 65)

Çeşm-i maḥmūruñ 'aceb bīmār ider 'āşık-ları
Sāḳiyā cām-ı lebūñden gerçi kim dermān aḳar (Şem'i: G 62/5, s. 472)

Sāḳiyā şīrīn lebūñdür ḥamr-ı aḥmerden laṭīf
Çeşme-i la'lüñ şarābı āb-ı kevşerden laṭīf (Zaifi: G 159/1, s. 135)

Meger kim ḥalka-i meclis olupdur ḥātem-i şādī
Mey-i rengīn leb-i la'lin ile ḥüsn taşīdur sāḳī

Ḳoca kāfir müselmān olmaz itmez ol civān ḥürmet
Ayağına meyi pīr-i muḡāna taşīdur sāḳī (Gelibolulu Süruri: G 497/2, 3, s. 310)

Sāḳiyā teşne-dilem cāmuñı yā lālūñi şun
Ḳanḡısın himmet iderseñ o benüm cānumdur(Mostarlı Hasan Ziyai: G 123/3, s. 91)

Devr-i lebūñde Ravzi-i dil-teşne sāḳiyā
Lāyık degül ki ḥasret ola bir ḳadeh müle (Ravzi: G 517/5, s. 344)

Ger suçum la'lüñ emüp kan itdügümse sāḳiyā
Ḳanlar ağlatma beni ḳanı yumazlar ḳan ile (Nevi: G 404/4, s. 471)

Sāḳiyā la'lüñ görelden 'āşık-ı peymāneyem
Gice gündüz mest ü rüsvā sāḳin-i meyhāneyem (Sebzi: G 552/1, s. 553)

Aşağıdaki beyitler sakinin yanağının şaraba benzetilmesi hayali üzerinden

oluşturulmuştur:

Sākiyā seyr itmege mir'āt-ı ruhsāruñ şarāb
Çeşm-i rüşendür bi-'aynih_ anuñ üstinde ḥabāb (Hilali: G 3/1, s. 69)

İzāruñ 'arz kıl *sāķī* şunup bize mey-i bākī
Muḥarrem ayı görünse *begüm* bakmak gerek āba (Meali: G 2/4, s. 186)

Zāhidā tevbeler olsun daḥı mey içmeyeyin
Sāķi bir gonca-dehen lāle-izār olmayıcak

Ḳanını içmelüdür mey yirine şol kişinüñ
Heves-i şöḥbet ide *sāķi* nigār olmayıcak (Revani: G 183/3, 4, s. 282)

Sākiyā bir buseñ ile ḳul idündüñ göñlümi
Pādişāhdan bendeye n'olurdu in'ām olmasa (Revani: G 321/5, s. 364)

Sāķī niḳābuñı o ruḥ-ı pākden getür
Teklif-i cāmı meclis-i idrākden getür

Seyr idelüm şafā ile gīsūñı ber-sehl
Luṭf it o rüy-ı pāk u 'araḳnākdan getür

Yā tīg-i derd-i 'aşḳuñı başumdan eyle dūr
Yā tūr-i cevri sine-i şad-çākdan getür (Hakani: G 94/1-3, s. 190)

Bāde-i ruhsārı la'l-efşān olup mebzül ider
N'ola dirsem *sāķī*-i şahbāya Ḥātem kendüsin (Hakani: G 427/4, s. 523)

Aşağıdaki beyitlerde hem yanak hem de dudak unsurları mevcuttur:

Pertev-i 'aks-i izāruñla gice meclisde
Sākiyā döndi yine şem'-i fūrūzāna ḳadeḥ

Būse-i la'lin Ümīdiye dün idüp iḳrār
Sākiyā tūrdı bugün 'ahdine peymāna ḳadeḥ (Ümidi Ahmet: G 21/4-5, s. 179)

Sakiyi bolca konu eden Hakani'nin aşağıdaki beytinde sakinin çenesi ve çene

çukuru övülmüştür:

Bezm ehli düşdi birbirine inḳılābdan
Bi'l-lāh *sākiyā* nedür ol ḡabḡab ol zekān (Hakani: G 454/1, s. 550)

Aşağıdaki beyitlerdeyse sakinin genel güzelliği ve ona duyulan aşk söz konusudur:

Sāḳiyā mihr-i cemālūñ ‘aksi cām-ı bādedür
Māhdur gūyā aña devr-i piyāle hāledür (Hilali: G 31/4, s. 101)

Ḥüsnüñ ārāladı ḥübān-ı cihānı ‘acabā
Sāḳī bilsem ne var ol ḥüsn-i cihān-ārāda (Hakani: G 529/3, s. 625)

Lā-ya ‘kıl-i dehr eyledi bezm ehlini *sāḳī*
Meclisde senüñ devr ideli micmer-i ‘aşkuñ (Hakani: G 268/2, s. 364)

Çignetme mest-i ‘aşkuñı meclisde *sāḳiyā*
Raḳş eyledükce ayaḡuñı nāzükāne baş (Hakani: G 227/3, s. 323)

Bundan başka, Kanuni’nin Mısır Eyaleti Beğlerbeği’nin vazifelerini beyan eden kanunnamesinde, meyhanelerde ve bozahanelerde fuhşun ve zinanın önüne geçilmesinin buyrulduğunu görüyoruz.

Evvelâ şehirde sâniyen kurâda ve emsârda *meyhâneler* olub ve feseke cem’ olub aşikâre şirb-i hamr etmekden ve bozahânelerde olan cem’iyyetlerde boza bahânesile *şarâb* içmekden ve *fevâhiş* ve *münkerât* şâyi’ olub zinâ ve sâir müharremât-ı galîze vâki’ olmakdan ziyâde ictinâb ve ihtirâz edeler. (Akgündüz, 1993a, s. 130)

3.2.23 Mürekkepçi

Evliya Çelebi, mürekkepçilerin Beyazıd’da 45 adet dükkânları, 65 adet de neferleri olduğunu not eder. (Gökyay, 1996, s. 292)

Yahya Bey’in *İstanbul Şhregizi*’nde mürekkepçi Recep’in adının geçtiğini görüyoruz. Yahya Bey onu “Mürekkebcilerde bir dil-rübâdur” diye takdim edip güzelliğini över:

Biri bir meh-likā ḥürşîd-ṭal‘at
Mürekkebcilik olmuş aña şan‘at

*Receb*dür adı alnıdur meh-i bedr
Yüzi ‘îd oldı saçı Leyletü’l-ḳadr

Beni geçmiş rakīb ol yāre mutlak
Aña yüzi қarası қалur ancak (Yahya Bey, s. 262)

Ahi'nin (ö. 923/1517) divanında da adı Memi olan bir mürekkepçiye rastlıyoruz. Ahi, Memi Çelebi'yi "cihān aña üftāde, қāmeti serv-i āzāde" şeklinde tanımlıyor, ona yazdığı gazelde de onu bolca övüyor. Divanda bu gazeli iki adet latifenin takip ettiğini görüyoruz.¹⁸⁹ İlk latifede Ahi'nin Memi'yle şakalaştığını, ikincisindeyse Memi, Piri ve Ahi'nin şakalaştığını görüyoruz:

Başum çevürüp zülf-i semen-sāsı *Memī*'nüñ
Sıhr itdi baña nergis-i şehlāsı *Memī*'nüñ

Misk ile çeküpdür iki 'unvān-ı melāḥat
'Unvān-ı cemāle қаşı tuğrası *Memī*'nüñ

Bir bend ile aldı dil-i dīvānemi benden
Bend itdi baña zülf-i semen-sāsı *Memī*'nüñ

Sünbülleri reyḥānın añup şahñ-ı çemende
Dik geldi çınāra қad-i bālāsı *Memī*'nüñ

Vaşf itmek içün gül yüzini olmaya hergiz
Āhī gibi bir bülbul-i şeydāsı *Memī*'nüñ

Laṭīfe: Bir zamānda eyü mürekkeb işler Memi nām bir ḥarīf var idi.
Dükkānına mürekkeb almağa vardum, Kīr-i Ḥar dirler bir kātib var idi, ol da geldi. Hemān Memi қalkup Kīr-i Ḥar'a қoyu mürekkeb virdi. İhtiyārum қалmadı bu beyti didüm *Beyit*:

Mürekkebcı Memi bilsem senüñ ol Kīr-i Ḥar neñdür
Aña turduñ қoyı virdüñ baña döñdüñ durı virdüñ 31. sf.

Laṭīfe: Bir zamānda birkaç 'azīz yārān cem' olup 'ayş u 'işret iderdük.
Bunlaruñ biri Memi Çelebi dirler bir merdüm-zāde; müdām elinde bāde, ḥalk-ı cihān aña üftāde, қāmeti serv-i āzāde, gönli gül gibi güşāde idi. Ve ol meclisde bir bī-dil yolında ölmege maḥal, ḡarrā güzel var idi, adı Pīrī; cümle 'ālem esīri, cihāna gelmemiş nazīri. Aña Memi Çelebi ziyāde üleşdi, be-ḡāyet bī-ḥuzūr eyledi. Ben eytdüm: Memi Çelebi sen ziyāde yinisin, senüñ götüñe

¹⁸⁹ Alıntılanan çalışmada latifelerin sonuna sayfa numarası eklenmiştir ancak bu latifelerin nereden alındığı, e-kitap olarak yayımlanan çalışmada şiirler dışında herhangi bir kısım olmadığı için anlaşılamamaktadır. Aynı şairin divanını çalışkan Necatî Sungur'un kitabında inceleme kısmı olmasına rağmen bu kısımda divanda adı geçen isimlere değinilmemiştir. Sungur'un çalışmasında Kaçalın'ın alıntılıdığı latifelere de rastlanmamaktadır. Bkz. Sungur, N. (1994). *Āhî Divānı (İnceleme-Metin)*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

bir ağır taş aşayduk, ammā aşacağumuz taş ak olaydı. Çün bunu Memi Çelebi işitdi, incinmek şüretin gösterdi. Ben eyitdüm: Memi Çelebi incinme, haṭā itmişin, igen yini degülsin, bir ağırca ağac aşmak da olurmış. Çün bu laṭifeyi işitdi, gül gibi gülmeğe başladı. 39. sf. (Ahi: G 57, s. 28)

Meṣā'irü'ş-şu'arā'da şair Enveri'nin (ö. 957/1547) de mürekkep sattığını, Yahya Bey'le atışırken Yahya Bey'in ona "Mürekkepçi Memi" diye hitap ettiğini görüyoruz. Âşık Çelebi'nin, epeyce cahil olduğunu belirttiği bu şahıs muhtemelen Ahi'nin Memi'siydi, nitekim "Ele tutduñ koyıvirdüñ bize geldüñ tırıvirdüñ" mısraı Âşık Çelebi'nin anekdotunda da yer alıyor. Yukarıdaki alıntıda aynı mısraı Memi'ye Ahi söylemişti. Bu eğer döneminde herkes için kullanılan bir söylem değilse şairlerin bunu mürekkepçi Memi'yle şakalaşmak için kullandıklarını anlıyoruz:

[Enveri] İstanbullı idi. Bitbāzārı'nda Uzunçarşu ağzında olan dükkānlarda sūzenger idi ve mürekkeb şatar idi. Miskīn egerçi zemānında şu'arānuñ benāmı idi ammā nefsinde ümmī vü 'āmī idi. Hurūf-ı hecāyı nuḳūş-ı bī-ma'nādan fark itmez idi, elifi ṭoğrı mı yazılır egri mi bilmez idi. Nāme-i bī-ḥaṭṭ gibi ḥuḏūz-ı ḥuṭūṭdan 'ilm ü dānişden sāde idi. Oğlancuk iken kayd-ı mektebdan āzāde idi ve bi'l-cümle okımaz yazmaz idi.

...

Bu hezl beyti Yahyā Bege dimişdür.

Beyt

Gel e Yahyā Çelebi otur a bir lahza didüm
Didi yunmuş göt ile kīre oturmak güç olur

Ol dahı muḳabelede dimişdür.

Beyt

Mürekkebcı Memi bilmem saña ben n'eyledüm n'itdüm
Ele tutduñ koyıvirdüñ bize geldüñ tırıvirdüñ (Âşık Çelebi, *Meṣairü'ş-şuara*: Kılıç, 2010a, s. 385-386, 390)

3.2.24 Müzisyen

Evliya Çelebi, zamanının müzisyenlerini tanıtmaya "Eṣnāf-ı ḥānendegān [u] muṭribān [u] raḳḳāsān" başlığı altında "İslāmbol'uñ dörd mevleviyyet yerinde ne kadar ḥānende ve sāzende ve muṭribān, raḳḳāsān, pīšekār, dā'irezān ve muḳallidān-ı

muḍhık ve aşmirān var ise ve ne adar veled-i zinā zengār ü nebtiz rind-i cihān
feleĝe kemend atmış şehir oĝlanları var ise anları beyān ider” girizgāhıyla başlar.
(Gökyay, 1996, s. 301) Bu takdiminden bu zümreyi pek olumlamadıĝı anlaşılsa da
hepsinin hakkını vererek; bütün üyelerinin isimlerini zikrederek, aldıkları sazlarıyla
beraber sıralar.

Hanende ve mutrıpların sayıca az da olsa şiirlere konu olduĝunu görüyoruz.
İsimleriyle geçen müzisyenlere örnek olarak Yahya Bey’in *İstanbul şehrengizi*’ndeki
sazende Cafer’i verebiliriz. Yahya Bey onu her ne kadar “bir güyende dil-ber-i
ĝarrādur” diye takdim etse de şiirde Cafer’in güzelliĝinden çok müzisyenliĝini
övüyor gibidir:

Biri *sāzende Ca’fer* oldu nāmı
Müşerref kıldı sāzı her maāmı

açan kim sāza dem-sāz ola bī-bāk
Olur çarh üzre Zöhre zehresi āk

Maām-ı ĝamda oldu āmetüm eng
İdelden perde-i ‘uřřāa āheng (Yahya Bey, s. 265)

“Esnaf Sevgili” kısmının girişinde, şehrengiz özellikleri gösteren gazeller
örneklenirken Aşki’nin gazeli de alıntılanmıştı. Bu gazelin 2. beytinde adı geçen ve
müzisyen olduĝu anlaşılan Abdi şah için Aşki bir de murabba yazmıştır. Mütekerri
mısralarında adı övgüyle anılan bu müzisyen, şiirde mesleki ayrıntılarından ziyade,
güzellik unsurlarıyla ele alınmıştır:

Gel ey nergisleyin çeşmi siyāhum
Boyı tāze niālüm yüzi māhum
Seni sevmek midür ancak ĝünāhum
Benüm ‘ömrüm efendüm ‘*Abdi řāh*’um

açan mafilde sen *elhān* edersin
amu ‘āřıkları ĝayrān edersin
Beni sen ‘āıbet bī-cān edersin
Benüm ‘ömrüm efendüm ‘*Abdi řāh*’um

Görinür mihr-i Bâbil ğabġabuñda
Mesîhâ mu‘cizâtı var lebûñde
Oġınur ‘aşġ dersi mektebûñde
Benüm ‘ömrüm efendüm ‘Abdi Şâh'um

Mu‘allimden dirîġâ dâd u feryâd
Ki sen serv-i revânı etmez âzâd
Meger tütmiş seni dîv ey Perî-zâd
Benüm ‘ömrüm efendüm ‘Abdi Şâh'um

Saña ‘Aşġî ezelden âşinâdur
Yoluñda cân virür bir mübtelâdur
Aña geh geh vefâ kılsañ revâdur
Benüm ‘ömrüm efendüm ‘Abdi Şâh'um (Aşki: Murabba 100, s. 138)

Neredeyse her esnaf için şiir söyleyen Zati, Şifa Kanun isminde bir sazende için de aşağıdaki gazeli tertip etmiştir. Gazelde, adı geçen sazendeden ziyade kanun adlı saz övülmektedir:

Ne derdine devâdur ‘âşıkun *muṭrib Şifâ Kânûn*
Virür emrâzına çengüñde ammâ kim şifâ kânûn

Ne içün zulmi resm itdün bu ‘uşşâġ-ı re‘âyâya
Sizün ilde meger budur be zâlim pâdişâ kânûn

Göñüller şafhasına yazmaġa zevġ u şafâ ḡaṭṭın
Olubdur bî-bedel maḡbûb mıştar serverâ kânûn

Şifâ sâz eyle ben pür-derde rûḡ-efzâ imiş sâzuñ
Al anı çengüñe meclisde budur muṭribâ kânûn

Şadâsı bî-bedel naġşı güzel ġarrâ muşâḡibdür
ġıdâ-yı rûḡdur şâfî virür ḡalbe şafâ kânûn

Metâ‘-ı vuşlatuñ hicrânını tuymışdur ey ḡvâce
Yüzün yırtup kıılır meclisde zârî dâ‘imâ kânûn

Ḳulûba cümle evtârı reh-i şeh-r-i şafâ anuñ
Olubdur Zâtî’yâ bir ḡoş diyâr-ı dil-ġüşâ kânûn (Zati III: G 1069, s. 41-42)

Zati’nin, başka bir şiirinde daha sazende (neyzen) yer almaktadır. Burada kurulan hayalde ney, güzellenen “dil-rübây” neyzenle öpüşmek saadetine erdiği için inliyordur (ḡüsn-i talil):

Ol dil-rübāy *ney-zenūn* öpdüñ tudağını
Ey nāy göreyin seni iñle iñil iñil (Zati II: G 843/5, s. 347)

Celili'nin kopuz redifli gazelindeyse alıntılanan kısımlarda onu çalan
sazendenin güzellendiğini görüyoruz:

Nāle eyler eline alsa kaçan yār kopuz
Şerh ider derd ü ğam-ı sīne-i efgār kopuz

Nāle kılsa n'ola göynükler ile bencileyin
Oldı ol şūh elinde çü giriftār kopuz (Celili: G 140/1, 6, s. 125-126)

Helaki'nin aşağıdaki beytinde mahbub bir sazendesiz (veya mahbub ve
sazendesiz) şarap içilmemesi salık veriliyor:

Zinhār içme *mutrib-i mahbūbsuz*¹⁹⁰ şarāb
Kim derd-i 'ışka söz ile sāz oldı çāresāz (Helaki: G 63/2, s. 103)

Hakani şu beytinde meyhane çalgıcısına gönül verdiğini söyler:

Dün *mutrib*-ı mey-ḥāne göñül naḳdini aldı
Sākī işim Allāha şimdi saña ḳaldı (Hakani: G 607/1, s. 703)

Zati'nin aşağıdaki gazelinde de muhayyer, uşşak, suzinak, şehnaz gibi makam
isimlerinin yer almasından, “latif avazı” olan Davud isimli sevgilinin hanende
olduğunu tahmin edebiliriz:

Eridür āheni ey dil *laṭīf āvāzı Dāvūduñ*
'Acebdür Zöhre olursa eger *dem-sāzı Dāvūduñ*

Aña şeyḫ ü ḥalīfe ḳalmayup cümle şikār oldı
Per-i müjgānın açduḳca gözi şeh-bāzı Dāvūduñ

Süleymān-ı zemān olsa anı def'ī ḡulām eyler
Kime kılsa işāret ḡamze-i ḡammāzı Dāvūduñ

Muhayyer eyleme ol dem ḳamu 'uşşāḳı ser-tā-ser
Şadā-yi *sūz-nāki* ger ide *şeh-nāzı Dāvūduñ*

¹⁹⁰ Belki bu ifade tamlama olarak değil de iki ayrı kelime olarak “mutrib [u] mahbub” şeklinde düşünülürse sonraki mısradaki saz ve söz kelimeleriyle bütünlük sağlanarak leffüneşr tamamlanmış olabilir. Yoksa bu şekilde ikinci mısradaki söz kelimesinin ilk mısradaki herhangi bir karşılığı olmamaktadır.

Revān ol dem içinde serv-i āzādı ider bende
Kıyāma gelse Zātī kâmet-i mümtāzı Dāvūduñ (Zati II: G 689, s. 193)

3.2.25 Nakkaş

Gelibolulu Mustafa Âli'nin *Mevā'idü'n-nefāis ft-Ḳavā'idü'l-mecālis*'te nakkaşlardan da pek olumlu bir şekilde bahsetmediğini görüyoruz. Yetenekli olmalarına rağmen hileci olup ağızlarının çok laf yaptığını; kahvehane ve meyhanelerde takılıp meslektaşlarını kötülediklerini yazıyor. (Şeker, 1997, s. 305)

Mustafa Âli'nin onlarla olumlu tecrübeleri olmasa da divanlarını resimlendirdiklerinden ve şiirlerini yazdıklarından, şairlerin nakkaşlarla yakın iletişim hâlinde olduklarını düşünebiliriz. Örneğin Âşık Çelebi, tezkiresinde Nakkaş Piri Çelebi'nin yeteneğini överek onun Zati'nin (ö. 953/1546) 600 gazelini ve 80 kasidesini inci gibi yazdığını anlatır:

Nevā'ici Nakkaş Pīrī Çelebi ki kişver-i fenn-i Fursūñ Fārisīdūr . . .
nakkaşlıkda ve müzehhiblikde ve cedvelkeşlikde mānend-i Mānī ve bī-sānī
idi. Yazduğı gazellerde dil-berler vaşfın görüp āh-ı āteşin eylese dūd-ı siyāhı
ol cedvel-i halle siyāh tahrīr olur ve levha nakş eylese nevk-i müjgānı kıl
kalemde cāy-gīr olurdu. Sultān Bāyezīd haremde dükkānı olup evkātı
kitābet-i kütüb ü devāvīne ve yazduğı kitāblara ser-levhalar idüp ra'nā
cedveller çeküp tezhīb ü tezyīne maşrūf idi . . . Merhūm Pīrī Çelebi, Zātī'nün
dīvānın alup altı yüz dāne gāzel ve seksen dāne kaşīdesin intihāb itmişdür.
Ḥaqqā ki rişte-i naẓm üzre her birin dürr-i nāb itmişdür. (Âşık Çelebi,
Meşairü'ş-şuara: Kılıç, 2010c, s. 1576)

Adı Piri olan bir nakkaştan, Zati'nin değilse de Hicri'nin (ö. 964 veya 965/1556-57 veya 1557-58) bir gazelinde bahsedilir. Gazel, nakkaşlık terimleriyle örülmüştür. Benzer tarihlerde yaşayan bu şairler belki de aynı nakkaş Piri'yi konu etmişlerdir:

Şol melek-manzar perī-peyker ki adı Pīridür
Gökden indi der isem meh-likāya yiridür

*Nak̂şa bu vech ile ſûret virdügi nak̂kâş-ı çîn
Anuñ içündür ki yazduğı anuñ taſvîridür*

*Haţ degüldür görinen bil kim ezel nak̂kâşınıñ
Kıl kalemle levh-i sîmîn üstine taḥrîridür*

*Şafḥa-i devrânda kim görse taſvîrünüñ didi
Ya melekdür ya perî lâbüd ikinüñ biridür*

*Eglenürse ſehrümüz meh-rûlarına n'ola kim
Hicrîyâ çün ol kamer iklîm-i ḥüsnüñ mîridür (Hicri: G 27, s. 186)*

Zatî'ye nakkaşlardan beş adet gazelinde söz etmektedir. Piri Çelebi'nin ismine rastlamasak da bir gazelinde Nakkaş Mahmud, bir gazelinde de Nakkaş Memî adlarının zikredildiğini görürüz. Yine bu şiirlerde sevgilinin güzelliği, meslek terimleriyle birleştirilerek kullanılmıştır:

*Temâşâ kılmağ isterseñ eger ſun'ını ma'bûduñ
Nazar kıl nak̂ş-ı bî-hemtâsına Nak̂kâş Maḥmûduñ*

*Baḥa bir ḥâş Ayazı ſundi 'ıſkı bezm-i 'âlemde
Nazîrin ḥâş Ayazı görmedi 'âlemde Maḥmûduñ*

*Elâ ey hem-dem olmağ isteyenler ol nigâr ile
Anuñ ol kâse-i surḥı gibi derdi_ile kan yuduñ*

*Felekde ſûret-i baht-ı siyâhum yazmağa her dem
Hevâda kıl kalem bağlar senüñ ey sâz-ı dil düduñ*

*Ezilürsin sen ol nak̂şı güzel sîmîn-beden yâra
Ezilmekdür meger altun gibi ey Zâtî maḥşûduñ (Zatî II: G 784, s. 288)*

*Nak̂kâşı ki bir yire gele rûy-i zemînüñ
Resm eyleyimez nak̂şını nak̂kâş Meminüñ*

*'Âşıklara yüz nak̂ş geçer bir dem içinde
Pâyânı mı vardur o nigâruñ siteminüñ*

*Virürler ise ger saña Rumı ve Hıṭâyı
Bir zerresini virme türâb-ı kademinüñ*

*Yazup yañılup gelse ſikeste dili yapsa
Billâhi nesi eksilür idi kereminüñ*

*Yaprağ gibi üstine niçün ditrer o servüñ
Yok rişte-i dilde girihi çünki gâminüñ*

*Çizginmez idüm dā'iresin niteki pergār
Resm olmasa dil levhine resmi eleminüñ*

*Çan ağıladuğum bu ki benüm surh-i sirişküm
Çandur bulaşa ucına Zātī kalemünüñ (Zati II: G 773, s. 277)*

*Yine bir nakḳāş yüz nakş ile aldı gönlümü
Şad hezārān āferīn ol dil-berün taşvīrine (Zati III: G 1287/3, s. 180)*

*Olur aḥvālüm kıyāmet giçemez ğam baña nakş
Haşr olursam bir gün ol nakşı güzel nakḳāş ile (Zati III: G 1464/5, s. 297)*

*Göreliden çeşmüm ol nakşı güzel şüretlü nakḳāş
Münakḳaş eyledi rūy-ı zemīni sürh ile yaşı*

*Ne şüret virmiş ol māhuñ cemāli ayına gör kim
Gözüm mir'āt-ı şun'ından temāşā eyle nakḳāş*

*Münakḳaş eyledi cismüm ser-ā-pā lāciverd ile
Ne resme itdi gör nakşı urup ol seng-dil taş*

*Ezilme sürh-vār ey dil o nāzüg-dil ola şāyed
Gözüm sen daḥi her dem dökme bu eşk-i güher-pāş*

*Temāşā eyle billāhi mücellā levh idüp māh
İki ğarrā güzel māhī yazubdur Zātī'yā kaş (Zati III: G 1685, s. 435-436)*

Hüdayi-i Kadim de bir murabbainı Nakkaş Ahmed Bali'ye ayırmıştır. Nigârı
olan nakkaşın ismini mütekerrir mısralarda beş defa zikreder:

*Bir perīşānuñ gönül şimdi perīşān-ḥālidür
Yolına eşküm gibi üftādeler pāmālidür
Nakş-i Mānī çehresinde resm-i ḥatt u ḥālidür
Ol nigārum nāmile Nakḳāş Aḥmed Bālī'dür*

*Levḥa-i dīvān-i ḥüsninüñ gorüp taḥrīrini
Māh-i enver bildi gökde kendinüñ takşīrini
Görmedi Rūm'ı Hıtā'yı seyr iden taḥrīrini
Ol nigārum nāmile Nakḳāş Aḥmed Bālī'dür*

*Şemse-i şemsi yazan kaşr-ı sipihrüñ tākına
Evvelā bakmış kitāb-ı ḥüsninüñ evrākına
Şan'atıdur āl idüp reng eylemek 'uşşākına
Ol nigārum nāmile Nakḳāş Aḥmed Bālī'dür*

*Burc-i ḥüsne şimdi ol şems-i kamer-ruḥsārdur
Pertev-i nūr-ı cemāl-i Aḥmed-i Muḥtār'dur*

Aña nisbetle perîler şûret-i dîvârdur
Ol nigârûm nâmile Nakḳâş Aḥmed Bâlî'dür

Ey Hüdâyî mülk-i ḥüsnüñ şâhıdur ol nâzenîn
Sünbül-i Hindûsınuñ üftâdesidür misk-i Çin
Nakḣını seyr eyleyen didi hezârân âferîn
Ol nigârûm nâmile Nakḳâş Aḥmed Bâlî'dür (Hüdayi-i Kadim:
Murabba 8, s. 93-92)

Muidi de bir nakkaş güzeline gönül verdiğini söylüyor:

Bir büt-i nakḳâş sevdüm kim fedâdur cân aña
İl anuñ taşvîrine ḥayrân ü ben ḥayrân aña

Hükmi geçmez kimsenüñ vîrâne gönlüm tahtına
Ol perî-peyker ḥayâlidür bugün sultân aña

Bilmezem esrâr-ı 'ışkum yâre kim şerḥ eyleye
Bir perîdür bakıcaḳ ḥayrân olur insân aña

Bende tedbîr-i beden yok dutma nabzum iy tabîb
Yârdur derdüm bilürsin idegör dermân aña

İd-i vaşla ırgürüp kurbân idersin 'âşıkı
İy Mu'îdî bir degül olsun fedâ biñ cân aña (Muidi: G 6/1, s. 56)

Şiirlerde yer bulan bir nakkaş da Nakkaş Bâlî oğlu Şah Mehemmed Çelebi; edebiyat dünyasında bilinen ismiyle Rahmi Çelebi'dir (ö. 975/1567-68). Rahmi Çelebi'nin dillere destan güzelliği tezkirelerde uzun uzun anlatılır. Rahmi Çelebi aynı zamanda baba mesleği olan nakkaşlığı da devam ettirmektedir. Âşık Çelebi, onun nakkaşlığı (ve aynı zamanda güzelliği) konusunda şöyle der:

Egerçi *el-veledu sırru ebihi* mücibince şan'atı nakḣda ḥaylî çâpük-dest ve nakḣ u şî'rde iki Mânî'nüñ bile kadri bunuñ pāyesi yanında pest idi. Eline ḥāme vü nāme almaḳ lâzım degül, der ü dîvāre 'aks-i cemālî düşse reng-i nigāristan-ı Ferḥār ve şûret-i Çin peydā vü bedîdār olurdı. (Âşık Çelebi, *Meşairü's-suara*: Kılıç, 2010c, s. 1345)

Rahmi Çelebi'nin, şehrengizlere de konu olduğunu görüyoruz. Yahya Bey, *İstanbul Şehrengizi*'nde onu "Raḥmî dimekle mevşûf gavvâş-ı baḥr-i eş'âr nakḣı

güzel bir hûb-ı zîbâdur” şeklinde takdim ettikten sonra üç beyitle onun sanatını ve güzelliğini över:

Biri Nakḳāş Bālī-oğlu Raḥmī
Dil-i bî-çāreme olmadı raḥmī

Olupdur ḳulzüm-i nazm içre ḡavvāş
Sözi baḥr-i ḡazelde gevher-i ḥāş

Nazar ḳıl ol göz-ile ḳaşı gözle
Bu naḳşı fıkr idüp naḳḳāşı gözle (Yahya Bey, s. 254)

Lamii Çelebi de *Bursa Şehrengizi*’nde Rahmi Çelebi’nin sadece güzelliğini övmektedir:

Ḳanı Nakḳāş Bālī oğlu dil-ber
Gözi āhū beñi cāzū sitem-ger

Bugün açılmaḍḱ ter ḡoncedür ol
Nice vaş eylesem yüz oncadur ol (Tezcan, 2001, s. 188)

Lamii, bir gazelinde de gönlünü esir eden bir nakkaştan söz etmektedir:

Baḡlayup bir sāde-rū naḳḳāşa dil ḳaldum eṣīr
Şanma bu büt-ḥānede naḳş u nigār egler beni (Lamii: G 475/5, s. 328)

3.2.26 Okçu

Evliya Çelebi, *Seyahatname*’de okçu esnafının 200 dükkân ve 300 kişiden oluştuğunu söylüyor. Esnaf alayına okçuların da katıldığını, “deste deste oklar ile dükkânların zeyn idüp ok yapup bir gözlerin yumup oḳa baḳarak ve oḳ çevirerek bunlar cümle pür-silāḥ” geçtiklerini yazıyor. (Gökyay, 1996, s. 277)

Bu esnafa örnek olarak, Hicri ve Lamii’nin iki gazelinde de okçu Ömer’in adının geçtiğini görüyoruz. Ok terimleriyle sevgilinin –özellikle kaşı olmak üzere–

güzellik unsurlarının birleştirildiği bu gazellerdeki Ömer, döneminin beğenilen bir okçusu olsa gerektir:

*Oğ gibi bir kez dil-i hākīye itmezsın nazar
Ey kaşı yasına kurbān olduğum okcı 'Ömer*

*Bār-ı miḥnetden ḥayāl olup egilmezdi kadüm
Olmasa kaşuñ ḥayālī ey kemān-ebur eger*

*Murğ-ı cān şayd itmek ister zulf-i şeh-bāzuñ gibi
Tir-i ğamzeñ ey kemān-ebur ilen yüksek uçar*

*Oğlarıñ gönder dil-i mecrūḥa şorsın ḥālīni
Ey kemān-ebur bu iḥsānıñ biri biñe geçer*

*Şabr u hūşuñ 'askerin tağıtdı tir-i ğamzesi
Kaşı yası başdı meydān-ı ḥüsni ser-te-ser*

*Devr elinden cevr ayağın gerçi çok çekdüm velī
Ya kaşuñla tir-i ğamzeñden neler çekdüm neler*

*Oğ gibi doğru iken yolında ey kaşı kemān
Rāstī lāyık degildür Hicrīye egri nazar* (Hicri: G 24, s. 184-185)

*Toğruyam yoluñda niçün idesin egri nazar
Ey kaşı yasına kurbān olduğum Okcı 'Ömer*

*Şarmadın kat kat yiter çekdüñ çevürdüñ göñlümi
Yufkadur bağrum hey āfet şımağ istersin meger*

*Ey kaşı yā gerçi ğamzeñ oğlarıdur kār-ger
Nāvek-i āhına 'uşşākuñda çarḥ olmaz siper*

*Yüksek uçardı hümā gibi egerçi murğ-ı dil
Bir ḥadeng-i cān-sitān birle 'aceb bulduñ za...*

*Dil-berā nāzük ḥayāl idi perī-veş dünki gün
Göñlümi yā gibi egdüñ oğ gibi idüp güzer*

*Seyr-i ḥübān men 'i hergiz girmez idi gūşuma
Şimdi bildüm āfet-i cān imiş ey dil-ber nazar*

*Bilmeyen bilsün kaşuñ yasına kurbānam bugün
Hergiz itmez Lāmi 'ī tir-i melāmetden hāzer* (Lamii: G 86, s. 219)

Üsküplü Atâ'nın gazelindeyse bu sefer okçunun bir Arap dilberi olduğunu görüyoruz:

Râst geldüm bugün ol *okcı* 'Arab dilberine
Ne vireyin okuña seydi didüm didi ki rûh (Üsküplü Atâ: G 26/3, s. 215)

Sebzi'nin aşağıdaki beytinde de okçu güzelinin yine ok yayı-kaş ilişkisinden dolayı yay kaşlı olarak çizildiğini görüyoruz:

Sebziyâ var mı cihân içre ol *okçı* güzelün
Dil ü cân ile *kaşı* yāsına kurbân olmaz (Sebzi: G 299/5, s. 414)

3.2.27 Oyuncu

Gelibolulu Mustafa Ali, *Mevâ'idü'n-nefâis fî Kavâidi'l-mecâlis*'te "Tabakât-ı aşhâb-ı lehv ü lü'b" diye takdim ettiği bu grubun mensuplarını canbazlar, kâsebazlar, zorbazlar (vücutlarına işkence edenler), hokkabazlar, tasbazlar (giysisinde sakladığı kaplarla sihirbazlık yapanlar), serefgendeler (perende ve takla atanlar), zıll-ı hayal oynatanlar (Karagöz oynatıcıları) olarak sıralıyor. Mustafa Ali'ye göre bunlar salih amel yoksulu, abdest almayan, namaz kılmayan, imana uymayan, namuslu müslümanları sevmeyen, zahid ve abidlere selam vermeyen uğursuz kişilerdir. (Şeker, 1997, s. 308) Bütün bu hünerlerini sergileme amaçlarıysa sakalı çıkmamış gençleri (sade-rû) tavlama içindir:

. . . bunca gavğadan murâdları tahşîl-i emr-i ma'âş ile mâdde-'i fesâd olan sâde-rûları me'nûs itmekdür. Ya'nî ki rûz-ı rûşende zîb ü zînet ile 'arz-ı hengâme semtine giderler. Ve şeb-i hengâmda 'iş ü 'işret ile devr-i câme kûşîş iderler. Ol cihet ile istîfâ'î hâzdan soñra dilberlerini sînelerine alurlar. İktizây-ı shevâniyeleri üzre sarırlar. "Nedür ki şâhıb-i kâr-hâne bir pehlüvânuz" dirler. "Bugün yarın sizide böyle kâr u bâra mâlik iderüz" va'delerin iderler. Ol kem-baht ve bed- tâli' cüvâncıkları inandırurlar. Hem anlar vâsıtası ile akça kazanurlar hem anları taht-ı taşarruflarına alup kullanırlar. . . (Gelibolulu Mustafa Âli, *Mevaidü'n-nefais fî Kavaidi'l-mecalis*: Şeker, 1997, s. 309)

Canbazlarsa bir avuç akçe için canlarını tehlikeye atan kişilerdir: “Ol tavâ-yif-i mahbesenüñ cümleden ser-bâzları ve bir avuç akçe için kendüleri bezl iden câna kalmazları resen-bâzlardur ki Cân-bâz ıtlâk oluna cânsız oynâyup şöhet bulan behre-perdâzlardur.” (Şeker, 1997, s. 308)

Bu meslek erbabının şiirlere yansıyanlarının yine her zaman olduğu gibi güzel ve arzulanan erkekler olduğunu görüyoruz. Belki de bunlar Mustafa Âli’nin belirttiği gibi meslekte ilerlemiş kişilerce kandırılıp mesleğe çekilen gençlerdi.

Zatî’nin konusu (belki de aynı) canbaz olan iki adet gazeli mevcuttur. Yusuf cemalli, melek, mah-ı tâbân diye nitelenen bu canbazlar, öteki meslek erbabında gördüğümüz gibi yine meslek terimleriyle şiirde yer bulmuştur. Bunlar urgan, terazi, çember, kılıç, tepsi gibi alet-edevattır:

Ne hoş *cân-bâz* olur billâh görüñ ol mäh-ı tâbânı
Şu ‘â’-ı mihr-i ‘âlem-tâba beñzer anuñ *urğanı*

Naẓîri yokdur o Yūsuf-cemâlüñ göz *terâzû*dur
*Terâzû*dan iner *ğarrâ* güzeldür seyr idüñ anı

İlâhî şaklağıl bād-ı belâdan ol *resen-bâz*ı
Kim ol *urğana* çıkduķca çıkar ‘âşıklaruñ cânı

Terâzû ile ol Yūsuf-cemâli dir gören kimse
Güneşdür kim müşerref eylemişdür Bürc-i *Mîzâm*ı

Naẓîri yok vilâyetde *oyunlar* çokdurur anda
Bu gün ol şeh-süvâruñdur kemâl ü hüsn *meydân*ı

Terâzûlar ki cümle bendenüñ kaddin kıla *çenber*
O şâhuñ oyunun oynar cihânda bir güzel kanı

Felekden barķurup Zâtî zemîne nûr iner şandum
İnerken *rîsmândan* gördüm ol hõrşîd-i rahşânı (Zatî III: G 1529, s. 338-339)

İrişmiş menzil-i mâha gör ol *cân-bâzuñ urğanı*
Şan ejderhâdur eflâke çeküpdür ol melek anı

Terâzûlî terâzûsuz gider ok gibi her yaña
Bu gün fenninde tartılmış *kılıç* ol Yūsuf-ı şânî

Gören *tepsi* ile oynar şanur sihr eyleyüp ol hōd
Getürmüş ayağına māh ile hūrşīd-i rahşānı

Yüregüm oynadı *oynayıcak* ol mihr-i ‘ālem-tāb
Felekde şimşek *oynar* şandum *ip* üzre görüp anı

Temāşā eylesün Zātī bu gün *çenberde* ol māhı
Temāşā itmeyenler hāle içre māh-ı tībānı (Zati III: G 1530, s. 339)

Celili’nin aşağıdaki gazeli de bir canbaz oğlanına yazdığı anlaşılıyor. Gazelde kullanılan tabirlerden bu oğlanın canbazlık hareketlerinin yanı sıra güzel sesiyle şarkı da söylediği belirtilmiş:

Bī-dil olsam n’ola sevdüm çünkü *cānbāz oğlanı*
Pāy-māl oldum görelden ol *ser-efrāz oğlanı*

Māh-ruhsārı yanında kevkeb-i tībendedür
Gūşvār-ı zer takınmış şanma *cānbāz oğlanı*

Kāmetin *geh ham ider geh rast* şanki *lu ‘b* için
Var ise mest eylemişdür bāde-i nāz oğlanı

Bī-nevā ‘āşıkları eyler muhayyer görmedüm
Bir anuñ gibi *ğazel-h‘ān u nevā-sāz oğlanı*

Söze gelse bülbül-i gūyā olur *mejdān* çemen
Zāğa dem-sāz itmesünler ol *hoş-āvāz oğlanı*

Gözi ‘āşık başı anda *halkalar* çeşm-i ümīd
Girmesün mejdāna komañ ol *ser-endāz oğlanı*

Şanuram tāvus-ı cennetdür turup cevlan urar
Cilveger olsa Celilī *şūh cānbāz oğlanı* (Celili: G 405, s. 270-271)

Aşki’nin murabbaindaysa dilruba, şuh, meh-peyker gibi sevgili atıflarıyla yer alan, yine canbaz kategorisine dâhil edebileceğimiz Ebri Şah’ın; kılıç, hançer, çember gibi aletlerle akrobasi hareketleri yaptığı anlaşılıyor:

Revnağ-ı cem‘iyyet-i ehl-i şafādur *Ebri Şāh*
Hüsn-i hulk ile ser-āmed dil-rübādur *Ebri Şāh*
Pür-hüner bir ‘işve-ger *lu ‘bet-nümādur Ebri Şāh*
Merdüm-i çālāk-ı mejdān-ı vefādur *Ebri Şāh*

Cân-ı ‘âşık gibi gördün mi o şüh-ı gamze-kâr
Döne döne etdi tîğ u hançer üstinden güzâr
Hüsni efzûn u hüner bî-had ü lu‘bet bî-şümâr
Merdüm-i çâlâk-ı meydân-ı vefâdur Ebri Şâh

Hayret ile bakdı ol meh-peykerün cevânına
Geldi baş indirdi hurşîd-i felek meydânına
Taklalar urur dem-â-dem tîğ alup dendânına
Merdüm-i çâlâk-ı meydân-ı vefâdur Ebri Şâh

Girse meydâna kaçan açup o sîmîn kolların
Şan melekdür nûrdan uçmağa açar şeh-perin
Tîğ ile bir taklada döner sipihriñ çenberin
Merdüm-i çâlâk-ı meydân-ı vefâdur Ebri Şâh

‘Aşkiyâ şâmî kebûter gibi dönse ol perî
Kendüye Mısrî kılıçlardan edinür şeh-peri
Başdı şimdi tîğ ile dönmekde mihr-i hâveri
Merdüm-i çâlâk-ı meydân-ı vefâdur Ebri Şâh (Aşki: Murabba 96, s. 134-135)

Mustafa Âli, kâsebazların güzel seslere rağbet ettiklerini, musikiye eşlik ettiklerini, para toplamak için özellikle parlak tenli genç erkekleri kullanarak izleyenleri baştan çıkartıp mahbublara meyletmeyenleri bile oğlancılık yaptıklarını söyler:

Bir zümre dahî kâse-bâzlardur ki h’oş-âvâzlara rağbet ve uşûl ve maķâmâta muvâfaķat iderler. Lâ-siyyemâ sîm sîmâ gerden-i kâfûr gûnleri tavķ-ı zerrîn ile hüveydâ nazar kılan şâh-ı mergûb ve müsteşnâ cüvânları elbette gûn-â-gûn koyarlar . . . ‘Ömründe maķbûba meyl etmeyenleri şâhid-bâz kılurlar.¹⁹¹ Faşl faşl dervâzeyle çıkılıp cer olundıkda ol âfet-pâreleri musallaķ iderler. “Aķçe virmemeķe kâdir olanlar virmesün” mefhûmında laţîfe-gûn sözler söylerler. (Gelibolulu Mustafa Âli, Mevaidü’n-nefais fî Kavaidi’l-mecalis: Şeker, 1997, s. 309)

Kâseleri, tabakları parmaklarında döndürerek hünerlerini sergileyen kâsebazların da aşğıdaki gazel alıntılarında peri-peyker, şuh-ı cihan, dil-sitan, âfet-i zaman, nazik beden gibi birçok sevgili vasfıyla güzellendiğini görüyoruz:

¹⁹¹ Bu cümle, metnin günümüz Türkçesiyle verilen kısmında “Ömründe dost edinmeye yönelmemiş olanları güzel oynatan duruma getirirler.” şeklinde geçmektedir. (Şeker, 1997, s. 221)

Bir perī-peyker güzel şūh-ı cihāndur *kāse-bāz*
Niçe şüretten görünür dil-sitāndur *kāse-bāz*

Āşiyān-ı bülbül-i cāndur elinde *kāsesi*
Bir yüzi gül *ķāmeti* serv-i revāndur *kāse-bāz*

Mihr-i gerdūna işāret eylese *barmağ* ile
Döndürür bir āfet-i devr-i zamāndur *kāse-bāz*

Kāse gibi kelle-i ‘uşşāķı gerdān eyleyen
Fitne-i devr-i zamān *aşüb-ı cāndur* *kāse-bāz*

Şanma destinde *ṭabaķ* *şāh* üzre güldür Nev‘iyā
Nāliş eyler *bülbül-i bāğ-ı cināndur* *kāse-bāz* (Nevi: G 168, s. 331)

Lerze eyler dil ü cān görse o nāzik bedeni
Görelī *kāsesini* yok felegūñ *ārāmı*

Bezm-i ‘ālemde *Żiyā’ı*-i mey-āşām gibi
Kāse-bāzum seni vaşf eyleyemezdi Cāmī (Mostarlı Hasan Ziyai: G 459/4-5, s. 216)

3.2.28 Sarraf

Zati, birçok esnafa olduğu gibi gümüş tenli bir sarraf güzeline de gazel söylemiştir. İş tanımı değerli kâğıt ve metal paraları birbiriyle değiştirmek, tahvil etmek olan sarrafın; bu şiirde değerli madenler, terazi, cevher gibi mesleğe özgü terimlerle güzellik unsurları birleştirilerek konu edildiğini görüyoruz:

Temāşā eyledüm bir sīm-ten *maḥbūb-ı şarrāfi*
Nāzīrin görmedi seyr eyleyen ser-cümle eṭrāfi

Eyitdi kim *terāzūdan* iner ġarrā güzeldür bu
Gören ol *ağır altun* deger *maḥbūb-ı şarrāfi*

Yavuz gözden anı hıfz itmek için şadr-ı pür-nūrı
Du‘ā-yı Nūr yazılmış *gümişden levḥadur* şāfi

Kifāf-ı nefis için ‘ālem *ķamu sīm ü zere* tālīb
Baña ol *cevherūñ* her *cevherī* olursa Vaşşāfi

Anuñ sīmāsı *sīm-i ḥālisi* çün eyledi mağlūb
Nola *dīnārı bozsa* reng-i rūy-ı tālibi *şāfi*

Nazar kıl Zātī'yā ol 'arız-ı berrākına anuñ
Temāşā kıлмаğ isterseñ eger billür-ı şeffāfı (Zatı III: G 1782, s. 496)

Âşık Çelebi'nin tezkiresinden, şair Zeyni'nin (ö. ?) de Hasan Bali adında bir sarraf hakkında bir murabba tertip ettiğini öğreniyoruz:

Şarrāf Hasan Bālī nām dil-ber hakkında dimişdür.

Âl ile gönülüm alan ruğlarınuñ alıdur
Serv-kaddin severüz himmetümüz 'ālīdür
Ğayrıdan şimdi hayāliyle gönül hālīdür
Sevdüğüm şehrde şarrāf Hasan Bālīdür (Âşık Çelebi, Meşairü'ş-şuara: Kılıç, 2010a, s. 589-590)

3.2.29 Serrac

Sözlük anlamı “at ve sair hayvanlara eyer, yular, koşum ve saire yapan sanatkâr”

demek olan (Pakalın, 1993c, s. 125) sarraçların 1638 yılındaki esnaf alayına katılan temsilcilerini Evliya Çelebi'nin beğeniyle tarif ettiğini görüyoruz:

. . . sarrācbaşınıñ netice güzīde ‘askerlerinden şeyh meşāyīhları ve ketḥudāları ve naḳībleri ve pīş ḳademleri ve çavuşları ve dellālları ve kārḥāne bekçileri cümle iki yüz zīrā kārḥāneleri ḳal'a-mişāl dörd ḳapulu ve ortası fevḳānī cāmi'li ve ḥavz ve şāzīrvānlı āstāne-i 'azīmdir . . . Bu āstāne pāsbanlarından şöñra sarrācbaşı küḥeylān at üzre esbāb-ı ihtīşāmiyle telātīn şırma işleme sancağ u bayrakları ve cebe ve cevşene ğarḳ olmuş maḥbūb sarrācān ḥuddāmlar ile 'ubūr iderler. (Gökyay, 1996, s. 285)

Sarraçlar, şairler arasında da ilgi uyandırmıştır. Yahya Bey, *İstanbul*

Şehrengizi'nde lakabı Fettan olan bir sarraçtan, atla alakalı terimleri sarracın güzellik unsurlarıyla birleştirerek bahsetmiştir:

Lakabı Fettān bir ḥūb gül-i ra'nādur
Biri bir çeşm-fettān ḥūb-ı serrāc
Ayağı toprağıdur başuma tāc

Beni zūlfūñe aş dirsem ider nāz
Dirīğā kimseyi terkiye aşmaz

Süvār olsa *semend-i nāza* ol yār
Öñince begler olur *gāşiye-dār*¹⁹² (Yahya Bey, s. 262)

Zatî'nin *Edirne Şehrengizi*'nde de bir sarraca rastlıyoruz. Zati burada sadece onun güzelliğinden bahsediyor:

Biri bir bî-bedel maḥbûb-ı Serrâc
İder 'aşka uyan ḳalbini târâc

Sipihre ta'n ider ḳadr-i bülendüm
Olursa bir gice ger sîne-bendüm (Zati, *Edirne Şehrengizi*: Karaca, 2018, s. 131)

Zati, aşağıdaki gazelinde adı Miyan-beste olan bir sarracı konu eder. Bu gazelde de yine meslek terimleri sevgilinin güzellik unsurlarıyla birleştirilmiştir:

Şu *serrâc*-ı dîl-ārâ kim aña dirler *Miyân-beste*
Uyan *çābük-süvār*-ı 'ışkına bir demde biñ deste

Eyerler cümle 'uşşâkı cihân teng anlara ammâ
Ol âfet anları ṭap ḳar dimez ol çeşm-i ser-meste

'Aceb başa çıka mı 'âkıbet bu derd-i ser yâ Rab
Rikâbı gibi pâyın öpmek anuñ gire mi deste

Anuñ *dükkânı*na varmağa düşman *ḳusḳun*¹⁹³ urdurmaz
Ḳayış çek arḳasından 'aşıkâ peyveste peyveste

Nola ger cân virürsem *sîne-bend* olmasına bir şeb
Kim anuñ bî-nihâyet turşısına aş yirer ḥasta

Cihânda 'âlem anuñ kim anuñla hem-'inân olup
Cihânı gūşe gūşe seyr ide âheste âheste

Cihânı kırmağa bil *bağlamış* ol serv-i sîm-endām
Yine zerrîn *kemer* ḳuşanmış ey Zâtî miyân-beste (Zati III: G 1445, s. 283)

¹⁹² At uşağı.

¹⁹³ Hayvanın kuyruğunun altından geçirilerek eyere bağlanan kayış.

Aşağıdaki şiir alıntılarında Baki, Hakani ve Nevi'nin (d. 940/1533-34 - ö. 1007/1599) "dilber, güzel" diye niteledikleri sarraçlara gönül verdiklerini görüyoruz. Yalnız Hakani'ninki sarraç çırağıdır:

Var ise ol *dil-ber-i serrāc* şayd itmek diler
Müdde 'inüñ sağrıdur maşşudı serrāc olmadan (Baki: G 394/4, s. 343)

Göñül naqdini bir *şarrāc* şākirdi aldı nitekim
İder cān cevheri *dükkām* içre seng semen-fāmı (Hakani: G 605/3, s. 701)

'İnan-ı şabrumı destümden aldı bir güzel *sarrāc*
Çeküp rāh-ı belāya raht-ı 'ömrüm eyledi tārāc

Elinde ol şehüñ şanmañ ki tīg-ı ābdārıdur
Kef-i desti le'āfet bahridür olmuş durur mevvāc (Nevi: G 39/1, 2, s. 253-254)

3.2.30 Simkeş

Simkeşler, altın ve gümüşü tel hâline getirip bununla çeşitli amaçlarda kullanılacak kumaşları süsleyen sanatkârlardır. Bu esnafı da Zati'nin andığını görüyoruz.

Gazeline bir simkeş sevdiğini söyleyen Zati, bu sefer fazla meslek terimi kullanmamış, doğrudan sevgilinin güzelliğine odaklanmıştır. Son beyitte de onu tıraş olduktan sonra gördüğünü anlatır:

Sevmişem sünbülü *şırma* gibi bir *sīm-keşi*
Yiridür çarh idinürse eger ay u güneşi

Taşra çıkmış kapusından yine yüz lutf ile yār
Günümüz toğdı temāşā idelüm ol güneşi

Görüp āyīnede hāl-i ruhın ol hūb-ı Hıtā
Didi kim Rūmda bir begdür o tıfl-ı Hābeşī

Nice dil-bend yüzi kara olur zülf-i *nigār*
Dil-i miskīni deli kıldı tolaşı tolaşı

Qandesin billāhi ey şāh-ı kamer-ruh kuluñuñ
Aradı yiri göki āhı ile gözi yaşı

Dil-i senginüñe kâr eylemedi âh senüñ
Âhumuz gerçi ki iñletdi kamu tağ u taşu

Nâr-ı Mûsâ gibi par par yanar ey Zâtî yine
Biz tırâş irtesi seyr eyledük ol mâh-veşi (Zati III: G 1564, s. 361-362)

Zati, *Edirne Şehrengizi*'nde de bir simkeşten bahseder:

Biri bir *sîm-keş* maḥbûb-ı ğarrâ
Öñünde raḳş uranlar çarḫ şanma

Girüp mihriyle çarḫa ay ile gün
Öñünde raḳş urur şavkıyla her gün (Zati, *Edirne Şehrengizi*: Karaca, 2018, s. 132)

3.2.31 Suzen-ger

Sözlük anlamı iğneci, iğne yapan kişi demektir. (Steingass, 1998) Enveri,¹⁹⁴ Zari (ö. ?) gibi şairlerin de suzengerlik yaptıklarını biliyoruz. (Âşık Çelebi, Meşairü's-şuara: Kılıç, 2010a, s. 385, 575) Zati aşağıdaki gazeli Ali Bali isminde bir suzengere yazmıştır. Zati ve öteki şairlerin sıkça başvurduğu üzere sevgilinin güzellik unsurları mesleki terimlerle birleştirilmiştir:

O *sûzen-ger* kim adına dimişlerdür 'Alî Bâlî
Belâ *zenbûr*ına *igne* anuñ müjgân-ı kıttâlî

İdüp kirpüklerin mişkab kemâne eyleyüp kaşın
Anuñ *sûzen* gibi dâ'im yürekler *delmek* a'mâlî

Eger kim *sûzen-i* 'Îsâ yere düşse bulunmaz yer
Şu deñlu çok kapusunda anuñ 'uşşâḳ-ı bî-bâlî

Müjem *sûzen*lerin yaşum şuarur kahr ocağında
Deleden bağrumı *sûzen* gibi ol şūḫuñ ef'âlî

Bir *igne* başıcaḳ yir yok benüm sînemde zaḫminden
Bu mecrūḫuñ 'aceb âḫir neye irişdi aḫvâlî

Raḳîbi *igne* yutmış ite dönmişdür kapusunda
Uluyam dirdi ammâ kim olubdur ḫâlî it ḫâlî

¹⁹⁴ Aynı zamanda mürekkep de satan Enveri, "Mürekkepçi" kısmında da geçmişti.

Oturur yüregüm Zātī yirine devletüm işler
Seherden gelse *dükkāna* güneş gibi ‘Alī Bālī (Zatı III: G 1665, s. 423-424)

3.2.32 Şerbetçi

Evliya Çelebi döneminde 300 adet dükkânı olan 500 şerbetçi olduğunu söyler.

Dükkânı olmayan, seyyar olarak şerbet satanların sayısıysa 300’dür. Evliya Çelebi bize şerbet çeşitleri hakkında da bilgi verir. (Gökyay, 1996, s. 250)

Bazı şerbetçi esnafının da şairler tarafından arzu nesnesi olarak telakki edildiğini anlıyoruz. Örneğin Âşık Çelebi bize dönemin ünlü mahbub-dostu Üsküplü İshak Çelebi’nin Şerbetçi Bekir adında bir mahbubla –muhtemelen cinsel– bir münasebet içinde olduğunu söyler: “Tahte’l-ka’l’a’ya uğrayup at üzerinde Şerbetçi Bekr nām mahbūbuñ kaṭāyıfın yir imiş, ol zemānda luṭf-ı ṭab’a maḥmūl imiş . . . Edirne’de daḥı kemā-kān šāhid-bāzlıklar ve rind ü evbāşlarla enbāzlıklar eylemişdür.” (Âşık Çelebi, Meşairü’ş-şuara: Kılıç, 2010a, s. 331)

Şerbetçilerin şehrengizlere de konu olduğunu görüyoruz. Yahya Bey’in *İstanbul Şehrengizi*’nde ismi geçen Şerbetçizade Memi’nin, beyitlerdeki meslekle alakalı birkaç kelimededen babasının mesleğini devam ettirdiğini anlıyoruz:

Memidür birisi Şerbetci-zāde
Ol āfet ṭatlu dillüdü ziyāde

*Sitilinden*¹⁹⁵ *ki dükkāmı tolupdur*
Şanasın ‘Arş kandīli olupdur

Leb-i rengīni beñzer la’l-i nābe
Görinen dişleri dürr-i hoş-āba (Yahya Bey, s. 261)

¹⁹⁵ Bakraç, kova.

Zati de adını vermediği bir şerbetçiyi *Edirne Şehrengizi*'ne almıştır.

Kullanılan terimlerden onun da babası gibi şerbetçi olduğu anlaşılmaktadır. Onu – yemekten sonra yenen tatlının güzel olması gibi– şehrengizin sonuna denk getirdiğini söyler:

Biri *Şerbetçi-zāde khand-i lezzet*
Fukā 'a¹⁹⁶ içirüpdür ağzı *şerbet*

Meger la'l ile düşmüşdür nizā'a
İştüdük *şerbeti* koymış *fukā* 'a

Tekellüm eyledükce ol *şeker-ḥand*
Dimāğ-ı cānı eyler lafz *pür-kand*

Anuñ çün medḥini itdüm mükerrer
Leziz olur mükerrer olsa *sükker*

Anı āḥirde añmağa sebep bu
Ta'āmuñ ḥüb olur şöunda tatlu (Zati, *Edirne Şehrengizi*: Karaca, 2018, s. 135)

Zati bir gazelinde ismi Nebi olan bir şerbetçi dilberini konu eder. Yine bu gazelde de şerbetle alakalı terimler, sevgilinin güzellik unsurlarıyla birleştirilmiştir:

Ol dil-ber-i *şerbetçi* ki_anuñ adı *Nebī*'dür
Şekker lebinüñ şerbet-i şāfi laḳabıdur

Nāzüglüğini göz saña şeydā diyu şāfi
Şerbet içüren ey dil anuñ la'l-i lebidür

Dükkām anuñ cennet-i a'lā özi ḥūrī
Kevşer şuyı önindeki *mā* '-i *inebidür*

*Dükkām*ına vardukca *šovur* yüregüm amma
Bilmez daḥi 'āşıkları ḳadrini şabīdür

Bu *ışşıya ḳarlar* mı döyer billāhi *Zātī*
Dünyāyı yāḳan āteş-i 'ışkı lehebidür (Zati I: G 454, s. 454)

¹⁹⁶ Şerbet.

3.2.33 Takkeci

Takkeciler, Evliya Çelebi'nin güzel esnaf sıralamasında iki numaradaydı. Toplam 55 dükkânları ve 300 üyeleri olan takkecilerin, esnaf alayında mesleklerini tanıtan civanlarını Çelebi şöyle tarif ediyor: “Bunlar seyîşhâneler üzre dükkânların dîbâ ve şîb ve zerbâflar ile nigârpâre taqyalarıyla ve dîbâ ve kaţîfe zerdûz işleme terpûslar ile kârĥânelerin zeyn idüp ve cümle taqyacı civânları müzeyyen olup pür-silâĥ-ı günâ-gün ile ‘ubûr iderler.” (Gökyay, 1996, s. 281)

Güzellikleriyle meşhur olan takkecilerin şiirlere de konu olduğunu görüyoruz.

Zati'nin *Edirne Şehrengizi*'nde adı geçen Hasan ve Memi'den ilki takkeci, ikincisi takkeci oğludur. Takkeci Hasan anlatılırken meslekle alakalı terimlerin de kullanıldığını görüyoruz. Memi'den bahsedilirken ise takkecilikle alakalı hiçbir terimin geçmediğini, beyitlerde sadece Memi'nin güzelliğinin övüldüğünü görüyoruz. Bu durumda Memi'nin, baba mesleğini sürdürmediği yönünde akıl yürütülebilir:

Birisi *taqyecilerde* *Hasandur*
Anuñ hem ĥüsni hem ĥulķı ĥasendür

Ėarâr u ‘aķlum ol *ser-tâc* alıpdur
Seri terk eylesem aña *ķalıpdur*

Birisi *Takkeci oğlı Memidür*
Hevâsı servinüñ dil hem-demidür

O servüñ dâmenini tutmuşam berk
Ölürsem başumiçün itmezem terk (Zati, *Edirne Şehrengizi*: Karaca, 2018, s. 131-132)

Yahya Bey'in *İstanbul Şehrengizi*'nde de bir takkecinin ismiyle beraber anıldığını görüyoruz. Yahya Bey onu “Ayğır ‘Alî dimekle ma‘rûf dil-rübâdur” şeklinde takdim ediyor. Âşık/şair, Ali'nin güzelliğini övmekle birlikte bir yandan da

takkecilikle ilgili kelimeleri mecazlı kullanarak esprili bir anlatım yakalama yoluna

götmüş:

‘Alîdür biri taqyacıdur ol yâr
İşinün şimdi *baş* üzre yiri var

Yañağında kaçan olsa ‘arağ çîn
Görinür şanki şuda ‘aks-i Pervîn

Çiriş geçme¹⁹⁷ dilâ ol yâre zinhâr
Şağın eyler *başuñ*a taqyeñi *tar* (Yahya Bey, s. 264)

Ubeydi’nin aşağıdaki murabbaı da bir takkeciye ayrılmış olup yine meslek

jargonu ve sevgilinin güzellik unsurları bir arada kullanılmıştır:

Hüsn ile ol meh bulaldan şehir içinde iştiḥâr
‘Āşık-ı abdâlıdur tâcın giyer her tâc-dâr
Tekye-i ğamda kulı kurbânı olursam ne var
‘Āşık-ı pāmāliyeḡ başı açuğ abdāliyeḡ
Hüblarda taqyeci dervîş¹⁹⁸ kıldum ihtiyâr

Āsumân dükkânı kendü mihr-i rüşeni¹⁹⁹
Şa‘şa‘a dest-i pür envârında zerrîn sūzını²⁰⁰
Râzıyum miḡnet ocağında ütülerse beni
‘Āşık-ı pāmāliyeḡ başı açuğ abdāliyeḡ
Hüblarda taqyeci dervîş kıldum ihtiyâr

Bir siyâḡ altûnlu ġarrâ pâresi mâḡ-ı felek
Āfitâbun ‘aynıdur tâcında her zerrîn peleng
Aṡlas-ı gerdûn gibi âvâre ḡaşre dek²⁰¹
‘Āşık-ı pāmāliyeḡ başı açuğ abdāliyeḡ
Hüblarda taqyeci dervîş kıldum ihtiyâr

Olduğışün tâc-ı zerrîninde bir türki mişâl
Ey ‘Ubeydî göklere etdi *külâhını* hilâl
Ḥâk-pâyüñ tâc idinsem nola ben şūrîde-ḡâl
‘Āşık-ı pāmāliyeḡ başı açuğ abdāliyeḡ
Hüblarda taqyeci dervîş kıldum ihtiyâr (Ubeydi: Muhammes-i
Mütekerrir 7, s. 31)

¹⁹⁷ Çiriş otu kökünün öğütölmesi sonucu elde edilen bir tozla yapılan yapıştırıcı macun, bir nevi tutkal. Çiriş geçmek: laubali olmak, yapışkanlık yapmak.

¹⁹⁸ Dervişin özel isim olduğı da düşünölebilir.

¹⁹⁹ Mısrada eksiklik olduğı anlaşıyor.

²⁰⁰ Bu kelime anlam ve bağlam gereğî “sūzeni” olmalıdır.

²⁰¹ Mısrada eksiklik olduğı anlaşıyor.

Cinani'nin manzum mektubunda Takkeci Ali Bali'nin isminin yer aldığını görüyoruz:

Nām ile *Tak̄yeci* 'Alī Bali
Ol ceres²⁰² geçdügüm nigār iyi mi (Cinani: Manzum Mektup 6/15, s. 151-152)

Helaki'ye bir takye-dûz, yani takke diken takkeciye müstakil bir gazel söylemiştir. Meslek jargonuna hâkim olduğu anlaşılan Helaki, bu terimlerle sevgilinin güzellik unsurlarını birleştirmiştir:

Ol mäh-ı *tak̄ye-dūzuñ* terk itme mihrin ey dil
Şem'-i ruhına karşı yan *üti* gibi yakıl

Her kim *çiriş* geçerse başdan şavar çün ol yār
Var sen *ışābe*²⁰³ gibi tır karşusunda dikil

Ṭoğratdı pāre pāre *mıkrāz*-ı ğamla cānum
Olmadı vaşl-ı cāndan bir *pāre* vaşla hāşıl

Didüm ki *ca* 'd-i²⁰⁴ zülfüñ *sertāc*-ı devletümdür
Didi degül o hāleb²⁰⁵ *eñseñ* görelüm üzül

Başuña oldururlar tak̄yeñ senüñ Helākī
Şāgird-i tak̄ye-dūza iñen ilinme üzül (Helaki: G 94, s. 134)

Aşağıdaki beyitte Nevi de bir takkeci gencine hayran olduğunu belirtmiştir:

Tak̄yeci bir nev-cüvānuñ *baş açık* abdālıyam
Kor̄qarın bir gün benüm cismüm *libāsın* pāreler (Nevi: G 141/4, s. 314)

²⁰² Bu kelime “çiriş” olabilir.

²⁰³ Başa sarılan sargı bezi, tülbent, sarık vb. şeyler.

²⁰⁴ Kıvrım.

²⁰⁵ Yanıltan, hileci.

3.2.34 Talimhane

İsmail Hakkı Uzunçarşılı (1988b), yeniçerilerin çarşılarında bulunan talimhanelerde parayla ok ve tüfek talimleri yaptıklarını yazıyor (s. 228-229). Zati'nin aşağıdaki gazeline konu olan “şuh”un da böyle bir talimhane işlettiğini tahmin edebiliriz:

Şol dil-rübā ki *şāhid-i ta'lim-hāne*dür
Veh kim nazarlar okına her dem nişānedür

Fındık sitāre tabla meh ü kavs māh-ı nev
Dükkāmnun müşābeheti āsumānadur

Kirpükleri_ile kaçlarının seyridür murād
Meyl-i kemān ü tır arada bahānedür

İrse ‘aceb mi tabla-i hōrşide tır-i āh
‘İşkī kemānını çekişüm ‘āşıkānedür

Ta'lim-hāne açalı ol şūh Zātī'yā
‘Āşıklarun hevesleri tır ü kemānadur (Zati I: G 324, s. 324)

3.2.35 Terzi

Evliya Çelebi, esnaf alayında terzi dilberlerinin süslenerek kumaşlarını tanıtmalarını anlatırken aynı zamanda seferlerde gerekli bir esnaf oldukları için esnaf alayında zanaatçılar arasında onlara öncelik tanındığını yazar:

Ammā bu iki hünkār derzibaşlarından gayrı taşra derzibaşısı cümle ehl-i hırefin pür-silāh idüp seyīshāne taht-ı revānlar üzre cümle dükkānların hıl‘at-ı fāhireler ile tezyīn idüp şırıklar üzre Mısır ve Dimyāt ve Tire alacalarından gūnā-gūn biçilmiş dikişi nā-mā‘lūm ve alacaların birbirine muvāfık kār-ı kādīm hıl‘atları ve dikişsiz doğunmuş alacaları yeñlerinden şırıklar üzre girüp ‘arz-ı kālā iderek cümle derzi dilberānları silāhlar ile kendülerin tezyīn idüp tayy iderler, seferlerde lāzımlı eşnāf olup pır-i kādīmlerine ri‘āyeten gayrı ehl-i hırefe taqaddüm olundu zīrā pādīşāhlar dahı bunlara muhtācdır. (Gökyay, 1996, s. 280)

Terzilerin de şairler tarafından sevilen mahbublar arasında olduklarını söyleyebiliriz. Bu meslek de, icra biçimi açısından belli bir fiziksel temas gerektirdiği için, şairlerin terzi esnafıyla yakınlaştığını düşünebiliriz. Nitekim

terziler, birçok şiire konu olmuştur. Örneğin Zati, terzilere de şiirler söylemiştir.

Zati'nin *Edirne Şehrengizi*'nde adı belli olan bir terzinin meslek unsurlarıyla birlikte ele alındığını görüyoruz:

Biri *Derzī* *Hasandur* cevri aña ten
Degil tutduğı *al iplüklü süzen*

Görüp *āhence* āhın sevdi anı
İki gözün revān ağıtdı kanı (Zati, *Edirne Şehrengizi*: Karaca, 2018, s. 131)

Zati, iki şiirinde daha terzilerden bahsetmiştir. İlk gazeldeki terzinin adı belli olup ikinci gazeldekinin adı belirtilmemiştir. Her iki gazelde de kabâ, ütü, süzen, mikraz gibi birçok meslek unsuru kullanılmış, bunlar sevgililerin güzellik unsurlarıyla birleştirilmiştir:

Göñül şındı olaldan mübtelâsı *derzi Maḥmūduñ*
İrişmez derdüme vaşlı devâsı *derzi Maḥmūduñ*

Göñül şındı ise tañ mı nice kez rûz u şeb aña
Ne *hil* 'atler *biçer* görseñ cefâsı *derzi Maḥmūduñ*

Cefâ eyler saña diyu beni kimse *tonatmazdı*
İrişse *hil* 'at-i luṭf u vefâsı *derzi Maḥmūduñ*

Beni çok *pāreye* atup idüpdür gâyet āvāre
Olaldan baḥr-i 'ışkı āşinâsı *derzi Maḥmūduñ*

Benüm işüm gücüm *cübbem kabâ* itmekdür ey *Zātī*
Gelelden egnüme 'ışkı *libâsı* *derzi Maḥmūduñ* (Zati II: G 688, s. 192)

Olmışam bir *derzī* garrâ dil-berüñ āvāresi
Yaḳamı nola *kabâ* itsem iñen çok *pāresi*

Niçe kez dil şındı aña çäre kılmaz derdüme
Derd ile pîşinde cān virmekdür āḫir çāresi

Külḥan-ı sīnemde kızdursa eger kim *ütüsin*
Nerm olurdu göñlinüñ bir pāresinüñ ḥāresi

Süzen-i mihriyle ol meh-rû beni *diksün* deyu
Cānum aldı sīnede *mıkrâz*-ı cevri yarası

Āstar olam deyu bir gün *kaḇā*-yı ḳadrine
Çarḥ-ı *Aṭlas* oldu ey Zātī āvāresi (Zatī III: G 1612, s. 390-391)

Kara Fazlī'nin de, Memī Şāh adında bir terziye musammat söylediğini,
mütekerrir mısralarında onun adını andığını görüyoruz. Bu şiirde meslek terimleri
yine aynı mantıkta kullanılmıştır:

Şabrum *yaḳasın* ḳāk ider isem n'ola her gāh
El irmedi *dāmān*-ı vişāline anuñ āh
Egnüme şafā *cāmesini* eyledi *kūtāh*
Āvāreler [a]parası çık *Derzi Memī Şāh*

Ḳızdurmağ için *ütüsini* ol dili *āhen*
Nār-ı ḡam-ı 'ışḳ itdi tenüm gerçi ki küllhen
Işınmadı ammā ki baña *şoğıdı* benden
Āvāreler [a]parası çık *Derzi Memī Şāh*

Āvāre iken 'ışḳına ol tāze cüvānuñ
Mikrāb-ı ḡamından su ki yüz döndüre anuñ
Kessin ben isem *cāme-i* 'ömrin o *kaḇānuñ*
Āvāreler [a]parası çık *Derzi Memī Şāh*

Dāğ ile *tenüm* eyledi *zībā*-yı pelengī
Ḳan yaşum ile itdi yüzüm āl-i Firengī
Çaldı yine bir pāreye geçdi baña rengi
Āvāreler [a]parası çık *Derzi Memī Şāh*

Pehlū-keş ola diyü çü *cāme* o vefāsuz
Dem olmadı āvāre göñül ola recāsuz
Derdā ki ḳodı ben ḳulın iy Fazlī *yaḳasuz*
Āvāreler [a]parası çık *Derzi Memī Şāh* (Kara Fazlī: Musammat 10, s. 238)

Mealī'nin aşağıdaki gazelinde terzinin eş anlamlısı olarak hayyat kelimesi
kullanılıyor. Zikredilen terzinin adıysa Receb'dir:

Tıfl-ı dil zülfüñ görüb bī-ḥōd olursa ne 'aceb
Ey perī-rū ḥāba varur ādemī-zād irse şeb

Sūzen-i ḡamz-ile sīnem ḳakını *dikmez* mi ki
Şol güzel *ḥayyāt* kim nām-ı şerīfidür *Receb*

Eskimiş cismüñ *kaḇāsı* döndereyin dir baña
Yohsa ol dil-ber derüm *yüzmek* mi ister ey 'aceb

Var mı bir dil ki _olmaya anda hayāl-i hāl-i yār
Ola mı bir memleket kim anda olmaya ‘Arab

Şevk-i la‘lūñle gehī nūş iderem cām-ı şarāb
Geh yerem ey dōst yād-ı hāl-i miskīnūñle hab

Gül-durur sultānı ezhāruñ ki _ana olmuş-durur
Gūyiyā zerrīn-ķadeh yeñi-ķeri lāle ‘azab

Merhabā-yiçün saña ben öñden ireyüm diyü
Ey nigārum şol elüm sağ elüm-ile düşdi çep

Ķılıcı bir zaħm urup ben ĥastanuñ sağ yanına
Ey Me‘ālī ten *ķabās*ında şanasın *acdı ceb* (Meali: G 37, s. 229)

Hayreti’nin aşağıdaki gazeli, adı Mustafa olan bir terzi dilberine hitaben
söylenmiştir:

Şol *derzī* dilberine her cān ki āşinādur
Mıķrāz-ı ģamla ‘ömrin *biçmezse* ger *ķabādur*

Pīşindedür raķībi dāyim *kesilmedi* āh
Cāndan beden gibi līk āvāreler cūdādur

Āvāresine pāre geçmekdür işi dāyim
Şol *derzī* dilberi kim nāmıyla *Muştafādur*

Her bī-nevā ki ķuluñ ķurbānuñ oldı şāhā
Kesb etdi ‘ömr-i bāķī ‘ālemde pādīşādur

Dervīş Hayretīyi kimdür dir iseñ ey şāh
Kūy-ı melāmet içre bir şūh-ı bī-nevādur (Hayreti: G 175, s. 269)

Gelibolulu Süruri’nin, aşağıdaki gazelinde adını vermediği terzi dilberinin
ona diktiği kaftanla gömülmeyi vasiyet ettiğini görüyoruz. Ölümü de yine bu terzi
gibi şahidler yüzünden olacaktır:

Yılda bir kez gülse gül ma‘zū[r] dut ey gül diken
Kim anuñ pāyına batmışdur nice yirde diken

Ben şehīd-i *şāhidi ķaftānum* ile defn idüñ
Dostlar ol *derzi dil*-berdür çü *ķaftānum diken*

‘Āşıķa mihr ü vefādur dil-bere müzd ü şevāb
Terk idersin anı sen hey pūr-cefā hoş müz diken

Ġamze-i *dil-düz* ile *diker* dil-i āvāreyi
Yarar aña *yırtıcı* dinse yā *igne* yā *diken*

Gül degüldür hārsız gül-ruḥ dahı aġyārsız
Çünkü ḥārı bile dikmişdür Sürürī gül diken (Gelibolulu Süruri: G 329, s. 223-224)

Şihabi'nin gazelinde güzel bir terzinin bir beyitte kendine yer bulduğunu
görüyoruz:

İy Şihābī bir güzel *derzī* ḥayālī-y-le tenüm
Rişteye döndi cān *sūzenine* göz deġer (Şihabi: G 114/5, s. 220)

3.2.36 Tirger

Sözlük anlamı ok yapan kimse/usta (Steingass, 1998; Çaġbayır, 2007) olan bu
meslek hakkında pek bir bilgiye ulaşılammıştır. Bu mesleġi *Edirne Şehrengizi* ve
divanında zikreden Zati'nin, beyitlerini, ok terimlerini sevgilinin güzellik
unsurlarıyla birleştirerek oluşturduğunu görüyoruz:

Tīr-ger
Biri bir okçı *ursa* 'āşıkā oḡ
Şafālar kesb idüp 'āşık diye oḡ

Gören *müjgān*ın oḡ dir ol perīnūñ
Perī başına aġmasun mı *tīrūñ* (Zati, *Edirne Şehrengizi*: Karaca, 2018, 132)

Bir *tīr-gerūñ* ġamzesinūñ oldum esīri
Göz ucu ile baksa zebūn eyleye şīri

Ġarḳ olmaz idi sīne-i şad-pārede *kana*
Ger yüġleyüben pārelere atmasa *tīri*

Billāhi peri başına aġsa nola *tīrūñ*
*Kīşine*²⁰⁶ girer kim ki görürse o *dilīri*

Gözi ucuile ḥālümüze *ok* gibi bir kez
Luṭf itse nazar eylese olmazdı naṣīri

²⁰⁶ Ok mahfazası, ok kuburu, sadak.

Göklerdeki encüm kadar olurdu eger kim
Hâkîlerinüñ Zâtî kûbûr olmasa yiri (Zatî III: G 1563, s. 361)

3.2.37 Yayı

Yayıcılara hitaben, tespit edilebilen tek şiiri Sebzî söylemiştir. Şiirde mesleki terimlerin yer almadığını, sadece yayıcı dilberinin divan edebiyatının klasik güzellik unsurlarıyla övüldüğünü görüyoruz:

Nice mihrüñle ser-gerdân olayın
Kapuñda bende-i fermân olayın

Tek olsun hâk-pāyuñ başda tādum
Dimezem ‘āleme sultān olayın

Nice bir la’lün esrārını cāna
İrağdan göreyin hayrān olayın

O servüñ pāyına yüz sürmek için
Yolında hâk ile yek-sān olayın

Çü gördüm nev-bahār-ı haṭṭ-ı yārı
Varayın ebr-veş giryān olayın

Çü Mecnûn oldum ol Leylî-‘izāra
Şoyınup gül gibi ‘uryān olayın

O yayıcı dilberinüñ Sebzîyā ben
Kemān-ebrūsına kurbān olayın (Sebzî: G 588, s. 573-574)

3.2.38 Zer-ger

Osmanlı’da zerger, yani kuyumculara kendileri de kuyumcu olan I. Selim (1487-1510) ve Kanuni Sultan Süleyman’dan (1520-1566) dolayı ihtimam gösterildiğini anlıyoruz. Evliya Çelebi, 12 bin adet kuyumcu çırağının ustalığa terfiinin, Kâğıthane’de padişahın da katıldığı şenliklerle kutlandığını anlatır. Bu şenliklerde kuyumcu dilberleri baştan ayağa süslenerek zanaatlarını gösterirler:

. . . ba‘dehü on iki biñ halîfeler kuyumcıbaşidan dest-büs idüp me’zün oldılar. Yedi gün yedi gicede cevâhir ve muraşsa‘ât kemer kuşaklı uşaklar ve cümle dilberânlar zer-ender-zere müstağrak olup cevâhir bıçaklar ve hançerler takınup zerdüz harîr şed peştimâller ile tâvüs-ı bâğ-ı irem gibi reftâr idüp pîrleriñ dest-büsleriyle revâne olurlar. (Gökyay, 1996, s. 272)

Bunlar esnaf alayına da yine “bıçaklar ve hançerler ve mücevher kemerler ve mücevher buhûrdân ve kilâbdân ve raht ve kılıç ve ğaddâre ve topuzlar ve niçe biñ tahtîri mümkün olmayan zî-kıymet eşyâlar ile” katılırlar. (Gökyay, 1996, s. 272)

Evliya Çelebi’nin anlatısından, bu meslekte de cazibe unsuru olarak genç ve güzel delikanlıların kullanıldığını anlıyoruz. Ahi ve Zati’nin aşağıdaki gazellerinde anılan zergerler yine meslek terimleri güzellik unsurlarıyla birleştirilerek ele alınmıştır. Ahi’nin zergerinin adının aynı zamanda gazelin redifini oluşturduğunu görüyoruz:

Sen kemân-ebrû için olalı kıddüm yâ *Laṭîf*
Rûz u şeb vird-i zebân idinmişümdür yâ *Laṭîf*

Levh-i zerde gör ki *sîm-âb* ile ne *nakş* itmişem
Şanma *zer-gerlikde* sen üstâdsın *tenhâ* *Laṭîf*

Nâr-ı hecr ile erit iy pûte-i ğam cismümü
Hâliş altundur diyü meyl eyleye ola *Laṭîf*

Aḥker-i nâr-ı firâk itdi çü nûr-ı ‘ârîzuñ
Yiridür karşıñda yanmak eylesem *sevdâ* *Laṭîf*

Dest-i cevruñle büküp *Âhî* kadiñ zülfüñ bigi
Eyle bir *engüşterî*²⁰⁷ cân al *bahâ* aña *Laṭîf* (Ahi: G 44, s. 22)

‘Âşık saña meyl eylemez ol dil-ber-i *zer-ger*
Ĝam *pûtesi* içre cesedüñ olmaya *zer ger*

Bir *sîm-bedendür* ki deger *ağır altun*
Yüsuf ola hüsn içre meger aña *berâber*

İksîr-i vişâlümle gel ey tâlib-i dervîş
Bir gün işüñ *altun* ideyin dir ise *cevher*

²⁰⁷ Yüzük.

Ol *sīm*-beden olmayuben *ḳālūme* ḳāyıl
Bu mı_ idi *recā* ḳalbūme *ṣāfī* ura *āzer*

Bir ḥūb *terāzūdan* iner *sīm*-bedendür
Yūsuf-la *melāḥatde* hemān iki birāzer

Zer gibi *oda köze* düşüp cānlar *eritdüm*
Gaversece meyl eylemedi baña o *cevher*

Ey ‘ārızı *sīmīn* iriše devlete *Zātī*
Ger *cevher*-i vaşluñ aña olursa müyesser (Zatı I: G 314, s. 314)

Behiştı (ö. 979/1571) ve Muidi’nin gazellerinde de zergerlerin sevgili
konumunda ele alındığını görüyoruz:

Beni zerd itdi refīḳa ḡamı bir *zer-gerüñ*
Tıfl-ı dil gitdi senüñ ḥādiseden yok ḥaberüñ (Behiştı: G 281/1, s. 259)

Ḳan eyledi *la lveş* derūnum
Bir *zerger*-i şūḥ ü *sīm*-gerden (Muidi: G 319/5, s. 296)

3.2.39 Zerkub

Zerkublar altın döverek altın varak imal ediyorlardı. Evliya Çelebi, zamanında onların 55 dükkânının ve 70 neferinin olduğunu, esnaf alayında “taht-ı revānlar üzre cāmlı dükkānları içre altun döğerek” geçtiklerini yazıyor. (Gökyay, 1996, s. 291)

Zatı’nın zerkub dilberine yazdığı gazelinde sevgilinin güzellik unsurlarının yine meslek terimleriyle bir arada kullanıldığını görüyoruz:

Beñzümi *zerd* eyleyen bir dil-ber-i *zer-kūbdur*
Aḡırı altun deger *sīmīn*-beden maḥbūbdur

Aḡırı altun degerse nola ol Yūsuf-cemāl
Mısr-ı ḥüsn içre *terāzūdan* iner maḥbūbdur

Zaḥm-ı *tīr*in sīneme *şarmağa* cān virsem nola
Bir lebi ḡonca yüzi gül beñzi ḳanlı ḥūbdur

Nāme gibi ben şikeste-ḥātıruñ ḡöñlin yazan

Hâzret-i sultân-ı ‘âlemden gelen mektûbdur

Câmi’-i kadrinde eflâk ol nigâruñ Zâtî’ya
Birbiri içre toköz garrâ *muşanna’* tûpdur (Zati I: G 187, s. 187)

3.3 Dinî atıflarla tanımlanan sevgili

Din, Osmanlı toplumunun önemli bir unsuru olduğu için din sınıfının doğal olarak birçok üyesi vardı ve bunlar öteki toplum unsurlarıyla –tabii ki daha çok erkeklerle– etkileşim hâlindeydiler. Devletin resmî kadrolarında bir din sınıfı olduğu gibi tasavvuf öğretisinin de kendi gayriresmî kadroları vardı. Tekke mensubu olanlar ve gezici dervişler de toplumda önemli bir sınıf teşkil ediyordu. Şair kesiminden de onların hayranları olduğunu, divanlarına –bazılarının ismini de zikrederek– düştükleri kayıtlardan anlıyoruz.

3.3.1 Kalender/Işık

Ahmet Yaşar Ocak (1992), Kalenderiliğin tanımını şu şekilde yapıyor:

Kaba ve kalın hatlarıyla, yaşadığı toplumun nizamına karşı çıkarak dünyayı kaale almaya değer görmeyen ve bu düşünce tarzını günlük hayat ve davranışlarıyla da açığa vuran tasavvuf akımına *Kalenderlik* veya *Kalenderilik* denebilir . . . Kalenderilik tek parça halinde bir yapı sergileyen, hatta tek bir tarikat şeklinde teşkilatlanmış bir tasavvuf akımı değildir. (Ocak, 1992, s. 5)

Ocak, ayrıca Kalenderlerin çar-darb; yani saç, sakal, kaş ve bıyıklarını usturaya vurma âdetinin Kalenderiliğin ayırıcı vasıflarından biri olduğunu söylemekle birlikte bunun her zaman dört rüknüyle uygulanmayıp zümreden zümreye değişiklik gösterdiğini belirtiyor. (Ocak, 1992, s. 164)

16. yüzyıl divanlarında, Kalenderlerden bahseden şiirlerde bu zümrenin daha çok kaş kazıtma özellikleriyle yer aldığını görüyoruz.

Gelibolulu Suni'nin aşağıdaki uzun gazeli, kaşını kazıtan sarışın bir kalender

dilberine yazdığı anlaşılıyor:

Kaşlaruñ zerd olsa n'ola ey yanağı ergavān
Şehlere 'ādetdür altun tozlu olmak çün kemān

Māh-ı nev hüsñ göginde anuñ için zer düzer
Ya berāt-ı hüsñine altunla yazıldı nişān

Dimesün kimse gözüñ üstinde kaşuñ var diyü
Kaşlaruñ kazıtduñ anuñ yirüdü Dāstān

Bir kalender dilberi kaşın tırāş itmiş didüm
Şimdi olduñ sen hilāl-ebrü daħi ey *nev-cuvān*

Şu 'le-i şem '-i ruħuñdur görinen kaşuñ degül
Bād-ı āhumdan egildi ey boyı serv-i revān

Alnuñuñ nūrından anuñ fark olunmaz karası
Saru saçuñ arasında yāħud olmışdur nihān

Bād-ı āhum 'ālemi tozutdı haţtuñ ireli
Kaplamişdur tozı kaşuñ yayın ey şāh-ı cihān

Günde yatmağdan degüldür hep haţuñdandur senüñ
Berg-i sebz idi şarardı ireli vaqt-i ħazān

Gözleri cellādı tīgine yāħud altun niyām
Sāğar-ı zerdür ya içmege şarāb-ı ergavān

Hüsñ topın oynamağ için yā zer çevgāndır
Yā ħayāl itmekde Sun 'ī tab 'ın eyler imtiħān (Gelibolulu Suni: G 136, s. 96)

Aynı şairin şu beytinde de yine kaşlarını kazıtan bir Kalender söz konusudur:

Uç illeri seyr itmek için ol yüzi ħurşīd
Ĥātem gibi kaşın kazıdup oldu kalender (Gelibolulu Suni: G 39/2, s. 58)

Emri'nin (ö. 983/1575) aşağıdaki beytinde konu edilen Kalender dilberinin de

kazıttığı için boş kalan kaş yeri nurdan çekilmiş bir sınıra benzetilmiştir:

Āfitāb-ı ħaddi üzre med çekilmiş nūrdan
Şanma ebrūsın kazıtmış ol kalender dilberi (Emri: G 550/3, s. 289)

Hayali'nin aşağıdaki beytinde de Kalender kelimesi yer almasa da kaşını kazıtan bir güzel söz konusu edilmiştir:

Ol güzel kaşın *tırāş* etse yüzünde vechi var
Kıble-i 'uşşākdur mihrāb neyler Ka'beye (Hayali: G 496/2, s. 261)

Esnaf sınıfının yanında mutasavvıflara da ilgisi olduğunu gördüğümüz Zati aşağıdaki gazelinde –bir güzellik unsurundan yoksun kaldığı için– kaşlarını kazıtan Kalender sevgilisine sitem etmektedir:

Niçün itdüñ tırāş ebrūñi ey yār
Saña kim dir gözün üzre kaşuñ var

Yıkılmış tāk-ı kaşr-ı cennet-i hüsn
Baña ey hür ol derd eyledi kār

Kanı ol yaylar kim anlarıñla
Atardı tır-i sihri çeşm-i sahhār

Yüzün mecmū'asından çār mışra'
Kazınmış āh idersem nola nā-çār

Ziyāde nā-tüvān olsa 'aceb mi
Yitürmüş sāye-bānın çeşm-i bīmār

Yüzüñden ne içün itdüñ kaşlarıñ redd
Güneş üzre hilālün hod yiri var

Kalenderlerde Zātī şıgmaz egri
Tırāş itse nola ebrūsın ol yār (Zati I: G 236, s. 236)

Zati'nin bir Kalendere söylenen aşağıdaki gazelinde hayderî nitelemesinin de geçtiğini görüyoruz. Zati, bu sefer Kalenderlikle alakalı terimleri de gazeline eklemiş, sevgilinin güzellik unsurlarını bu terimlerle bağlantılandırmıştır:

Gördüm bir āsitānede bir hōş *kalenderī*
Tuydum kapuyı gözlemesin ben kalan deri

Bir *pā-bürehne baş açuğ abdāl* olmuşam
Örti döşek yeter baña *bāb*ında bir deri

Oldum cihānda başuma sultān iken anuñ

Bir boynı bağılu bendesi mānend-i ḥayderī

Ol tāc ile serine anuñ eylesün nazar
Görsem diyen kimesne şadef içre cevheri

Dervīşi oluban şu kim ana tırāş olur
Devletlüdür cihānda anuñ Zātī'yā seri (Zati III: G 1581, s. 372)

Bazen “ışık” olarak tezahür eden kelimenin de yine aynı zümreye işaret ettiği anlaşılmaktadır. Ahmet Yaşar Ocak (1992), “XVI.-XVII. yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğu’nda yaşamakta olan Kalenderlerin *Işıklar, Rum Abdalları, Torlaklar, Kalenderiler, Haydariler, Nimetullahiler, Camiler* ve nihayet *Şemsiler ve Dervişler* gibi bir takım isimlerle anıldıklarını” söyler ve ekler: “Kaynaklara bakıldığında, kullanılan ifadelerin bazan bu terimler arasında hiç bir fark gözetilmeden birbiri yerine kullanıldığı görülmekte, bazan da aralarında az da olsa belli farklar bulunan değişik zümrelerden söz edildiği müşahade olunmaktadır.” (s. 105) Hakk’la aydınlıkta ve ışıklıkta olmak anlamına gelen ışık kelimesi de 16. yüzyıldaki vekayiname ve diğer kaynaklardaki örneklerden anlaşıldığına göre Kalender’le eş anlamlı olarak kullanılıyordu. (s. 107-108)

Bunu *Meşā’irü’ş-şu’arā*’da yer alan bir anekdottan da teyit edebiliyoruz. Buna göre Hayali Bey’in Kalenderi dervişlerine katılması, içlerinden bir “ışık”a tutulması neticesinde gerçekleşmiştir. Âşık Çelebi, Hayali’nin kendi şiiriyle de bu hikâyeyi destekler:

Bir gürüh-ı enbüh-ı pür-şüküh-ı *kalenderān* ve cemā’at-ı ser-bürehnegān-ı bī-ser ü sāmān ile Yeñice’ye uğraduklarında Ḥayālī bunların dīd ü vā-dīdinden zevk ve dağk u lağklarından izhār-ı şevk idüp küçeklerine ‘ışk-bāzlıklar idüp
Beyt
Bir ışıq dil-berini sevdüm beg
Hele top yokdanise torlak yeg
diyü sâ’idlerine kullāb ve miyānına zencīr, gūşına ḥalka vü gerdenine tavk
idüp İstanbul’a bile gelür gider. Niteki kendünün bu maṭla’ında işāret ider
Maṭla’

Çihresinde görelî lem‘a-i nūr-ı Nebevî
Bir yalın yüzli ışık şevkine oldum ‘Alevî (Âşık Çelebi, Meşairü’ş-şuara:
Kılıç, 2010c, s. 1541-1542)

Aynı beyit, Hayali Bey’in divanının mukattat bölümünde de yer almaktadır (Hayali:
Mukatta 25, s. 322).

Gelibolulu Mustafa Âli’nin, Hayali Bey’in söz konusu ışığa (burada civana)
âşık olmasını anlattığı pasajda ise Baba Ali Mest’in baş olduğu bu zümrenin hem
Hayderi hem de Kalenderi şeklinde anıldığını görüyoruz:

*Hayderîlerün rind-i şāhbāzı ve kalenderîler zümresinün ser-halka-i hâtır-
nevâzı Baba ‘Alî Mest ki zāhiren pāyesi pest ma‘nide şāhib-iktidār u zeber-
dest bir baba-yı ‘ālem idi. Hayālî Begi oğlu nāmına hem-sāye idinüp taḥşîl-i
ma‘ārifle şöhre-i rûzgār olmasına cüll-i himmet itmiş bir şahs-ı ma‘rûf u
müsellem idi. Bir bölük hayderî ile Rûm illerine gül-geşt iderek kaşaba-i
Vardara ki uğramışlar. İçlerindeki hûb-rûlardan birinün tîğ-ı cezbesi ile
Hayālî gibi maḥbûb-ı maṭlûbuñ cigerin delûp yüregiñ toğramışlar. Ya‘nî ki ol
cevānlardan birine ‘āşık olmış. Bedîhe bu maṭla‘-ı ğarrâyı diyüp zümrelerine
lāhik olmuş. (Gelibolulu Mustafa Âli, Künhü’l-ahbar: İsen, 2017, s. 133)*

Bu örneklerden, kullanılan farklı terminolojilerle aynı gezici derviş zümrelerine atıf
yapılabildiğini anlıyoruz.

Hayali, bir gazelinde sakalsız ve bıyısız bir ışık mahbubunu aşkın mücessem
hâli olarak kabul ediyor. Bu beytin “Allah’ı kıvrıcık saçlı bir emred suretinde
gördüm.”²⁰⁸ hadisine telmih içerdiğini düşünebiliriz:

Ey Hayālî ‘aşk bir yalın ışık maḥbûbudur
Böyle görmüş bir kişi āyîne-i idrâkde (Hayali: G 482/5, s. 257)

Sebzi ve Zati’nin de yüzünde tüy olmayan ışıklara söylenmiş beyitleri vardır:

²⁰⁸ رأيتُ ربِّي في أحسن صورة شابٍ أمرٍ جعدٍ عليه حلَّةٌ خضراء Hadisteki “emred”in bazı yerlerde sadece “genç”
kelimesiyle karşılandığını görüyoruz. Mesela bkz. “Rabbimi rüyamda, uzun saçlı çok güzel bir genç
suretinde gördüm. Yeşil bir elbise giymiş, ayaklarında altın nalınlar vardı. Yüzünde de altından bir
perde vardı. (Bkz. el-Leali’l-masnua: 1/28, 29, İbn Huzeyme, Kitabu’t-Tevhid, 198), (M).” (İbn
Kuteybe, 2017, s. 295)

Şem‘-veş par par yanar pervâne-dil
Bir *yalıñ yüzlü ışıķ* şevķına āh (Sebzi: G 694/4, s. 631)

Bir *yalıñ yüzlü ışıķ* gördüm yürekler yakıcı
Germ olup oldum anuñ ben daħi ‘uryān şevķine (Zati III: G 1386/4, s. 245)

3.3.2 Derviş

Derviş, herhangi bir tarikata girip onun mürşidine intisap eden kişi demektir. Tarikat müridlerinin ortak tanımlaması olan bu kelimenin bazen mensup olunan tarikat ismiyle birlikte, bazen de tarikat ismi olmaksızın şiirlere yansıdığını görüyoruz. Bazen de dervişler isimleriyle anılıyor.

Şemsi Paşa’nın aşağıdaki murabbainın mütekerrir mısralarında adı anılan Derviş Bali’nin, mutasavvıflığından ziyade, daha çok güzellik unsurlarıyla konu edildiğini görüyoruz:

Bir nazarda çākeri oldum ruħında ālınuñ
Sāye-veş efgendesiye ben o servi talınuñ
Kādri yokdur işiginde ‘āşık-ı pā-mālinuñ
Ben de oldum bendesi ‘ālemde *dervīş Bāli*’nūñ

Seyre çıķduķça anı seyrān ider seyyāreler
Her kaçan bezm itse olur sākīler meh-pāreler
Meclisinde var benüm gibi nice āvāreler
Ben de oldum bendesi ‘ālemde *dervīş Bāli*’nūñ

Tekye-i ‘ışķında hīç eksük degül kurbānları
Lebleri *esrār*ınuñ vardur uģut ħayrānları
Pā-bürehne baş açuķ çokdur ħatı ‘uryānları
Ben de oldum bendesi ‘ālemde *dervīş Bāli*’nūñ

Dişleri dürr-i ‘Aden’dür lebleri mercāndur
Benleri aħter yüzi şan kim meh-i tābāndur
Halk-ı ‘ālem kulıdur ol bir güzel sultāndur
Ben de oldum bendesi ‘ālemde *dervīş Bāli*’nūñ

Bir gümüşden servdür kim şalınur gülzārda
Tā gül-i terdür ki bitmiş gülşen içre ħārda
Şemsi’yā dellālveş buni didüm bāzārda

Ben de oldum bendesi 'ālemde dervīş Bālī'nüñ (Şemsi Paşa: Murabba 6, s. 732)

Dervişlerin adlarıyla yer aldığı şiir örneklerini çoğaltmak mümkün. Kendi de din sınıfından (kadı) olan Meali, adı Ali olan bir dervişe olan hayranlığını, redifleri sevgilinin isminden oluşan bir gazelde, aralarındaki hiyerarşiyi tersine çevirerek (6. beyit) aktarıyor:

Ƙan itmeg-ise 'ādeti Dervīş 'Alīnūñ
Yolında ölem ğāyeti Dervīş 'Alīnūñ

Zībādur ü ğarrādur ü ra'nā-durur el-ħaƙ
Hem şūreti hem sīreti Dervīş 'Alīnūñ

Virmiş nidelüm Ĥazret-i Yūsuf gibi zindān
Nāzūk tenine zaħmeti Dervīş 'Alīnūñ

Her kişi diler suç ide çapa gire anda
Sāye şalalı ƙāmeti Dervīş 'Alīnūñ

Bildi ne eker dil ğamı āhında 'aceb mi
Olursa baña şefƙati Dervīş 'Alīnūñ

Aldı elini oldı mūrīdi bu Me'ālī
ün oldı aña himmeti Dervīş 'Alīnūñ

Rūşen ƙıla Ĥaƙ hūsni ırāğını ve arta
'Ömr ü kerem ü devleti Dervīş 'Alīnūñ (Meali: G 202, s. 396)

Zatı'nin de Derviş Ali redifli bir gazeli vardır. Bu gazelin tasavvufi terimlerle oluşturulduğunu görüyoruz:

Beni öldürdi gözüñ heybeti Dervīş 'Alī
Yine cān virdi lebüñ hāleti Dervīş 'Alī

Mişlüm olmaya vilāyetde şeh-i 'ālem olam
İtse dervīşe eger himmeti Dervīş 'Alī

Şeyh-i 'ışƙına mūrīd oldı ƙamu pīr ü cuvān
Pīr olsun göreyin ĥazret-i Dervīş 'Alī

Tekye-i 'ışƙı ocağında ola yalīñ ışıƙ
Zāhide ger görine al'at-i Dervīş 'Alī

Germ olup gün gibi Zātī feleke təcın atar
Pīr-i 'ışkuñ vireli *kisveti* Dervīş 'Alī (Zatī III: G 1643, s. 410)

Süheylī'nin Şah Dervīş isimli bir dervīşe söylediği gazelde sevgilinin,
tasavvuf terimlerinden çok, güzellik unsurlarıyla yer aldığını görüyoruz:

N'ola telh eylesem dilden mezāk-ı 'işret ü 'ayş
Görince 'aşık oldum ben gedā ol *Şāh Dervīş*i

Beni hayrān idüp mecnūn-ı ser-gerdāna döndürdi
Şu dem kim kākūli sevdāsı şaldı cāna teşvīş

Eyü kişi diyü kāfir raķībe i 'timād itme
Saña zann itme sen kim yār ola yārā o bed-kīş

Üşürme başuñ zenbūr-ı ğam terk-i riyāset kıl
Bu dünyānuñ belā balında vü nūşındadır nīş

Süheylī *post-pūş abdāl*ı oldı *tekye*-i 'ışkuñ
Unutma künc-i ğamda gāh gāh ol mihnet-endīş (Süheylī: G 337, s. 320)

Cinani ve Zati'nin aşağıdaki gazellerinde Dervīş diye anılan sevgili, gazelin
terminolojisine bakılırsa muhtemelen bir dervīşti. Ait olduğu sınıfın isminin,
sevgilinin özel ismi olarak kullanıldığını görüyoruz. Başka bir olasılık da sevgilinin
isminden dolayı gazelde tekke terminolojisinin kullanılmış olmasıdır:

Virüp yolında dervīşāne kebş-i cānı *Dervīşüñ*
Olursam *tekye*-i ğamda n'ola kurbānı *Dervīşüñ*

'Aceb mi ehl-i diller şem'-i ruhsāruña *cem* ' olsa
Cemāli rūşen eyler mekteb-i 'irfānı *Dervīşüñ*

Bakup reşk eylemezdüm pādīşāh-ı milket-i dehre
Olaydum bī-tekellūf bir gice mihmānı *Dervīşüñ*

Şu deñlü şöhet ü 'ünvānı vardur hūsn ile şimdi
Olupdur pādīşehler bende-i fermānı *Dervīşüñ*

Virüp dil naķdini *dervīş-i dervīşān* disem tañ mı
Maħabbet tekyesinde böyledür *erkānı* *Dervīşüñ*

Cinānī pādīşāh-ı mülk-i dehre ser-fürü ' itmez

Olaldan bir *gedā*-yı bī-ser ü sāmānı Dervīşüñ (Cinani: G 123, s. 526-527)

Nola cān ü gönül olsa kuli kurbānı Dervīşüñ
Bu ‘ālem *tekye*-gāhında nazīri kanı Dervīşüñ

Hicābı keşf it ey *şōft* temāşā kıl bu *esrār*
Gören *halvā*-yı la‘lini olur hayrānı Dervīşüñ

Şeref vire felekde Müşteriye tāli ‘üm biñ yıl
Eger kim āsitānında olam mihmānı Dervīşüñ

Feleklerde görüp yüz şevk ile çarha *semā* ‘eyler
Olupdur ay ile gün mihri ser-gerdānı Dervīşüñ

Yürürler *baş açuk yalın ayak* ‘uryān olup Zātī
Saçı meftūli abdāl eyledi çendānı Dervīşüñ (Zati II: G 781, s. 285)

Hüdayi-i Kadim’in murabbaında derviş kelimesi kullanılmasa da mütekerrir mısralarda ismi zikredilen Hayder Bali’nin, şiirde yer alan tasavvuf unsurlarının bütününe bakıldığında derviş olabileceği anlaşıyor:

Kuliyum bir taht-ı hüsnüñ şāh-ı ferruḥ-fālinüñ
Hūrī gibi ḥaddi yoḡdur ‘āşık-ı pāmālinüñ
Dāğlar yaḡdum tenümde ḥasretinden ḥālinüñ
Baş açuk abdāliyum cānile Ḥayder Bālī’nüñ

Burc-ı hüsn üzre görelden ol meh-i mihr-aḡteri
Cān u dilden *tekye-i ‘aşkı*nda oldum *Ḥayderī*
Ġam degül yolında kurbān oluban virsem seri
Baş açuk abdāliyum cānile Ḥayder Bālī’nüñ

Yok durur mişli vilāyetde bugün *Ḥayder* gibi
İşiginde kara kuliyum anuñ *Ḳanber* gibi
Ṭavk-ı ‘aşkın boynuma taḡdum *kalenderler* gibi
Baş açuk abdāliyum cānile Ḥayder Bālī’nüñ

Niçe bir *esrār-ı ‘aşkın* sīnede idem nihān
[...] *maḡft* olmaya günden ‘ayān
Sırrımı fāş eyledüm bilsün kamu ḥalk-ı cihān
Baş açuk abdāliyum cānile Ḥayder Bālī’nüñ

Hüblük meydānınuñ şimdi şeh-i merdānıdur
Merḡamet umsam n’ola luṭf u mürüvvet kānıdur
Cümleten ‘ālem Hüdāyī gibi sırr-dānıdur
Baş açuk abdāliyum cānile *Ḥayder Bālī*’nüñ (Hüdayi-i Kadim: Murabba 7, s. 92)

Aşki'nin aşağıdaki beytinde bir dervişin daha ismiyle birlikte anıldığını görüyoruz. Beyitte tasavvuf terimleri kullanılmıştır:

Ser-pā-bürehne tekye-i miḥnetde 'Aşķi'i
Ābdāl eyleyen ğam-ı dervīş Balı'dur (Aşķi: G 116/5, s. 209)

Aşķi'nin aşağıdaki gazelindeyse ismi geçen dervişin tarikatının Mevleviye olduğunu görüyoruz. Mehemmed Şah adlı Mevlevinin, Edirne'de her hafta onu sema ayininde seyretmeye gelecek kadar müptelaları vardır:

Dögüp def sînesin güm güm gelürler neyler efgāna
Semā' edüp kaçan girse Meḥemmed Şāh cevġāna

Ķızarmış nāra dönmiş 'ārızī şevķ ile dönmekden
Ol āteş-pāre ey dil döne döne od şalar cāna

Şarāb-ı şevķ ile mest olsa her bir mevlevī tañ mı
'Araķ-rīz olup ol āfet döner mestāne mestāne

Bunuñ gibi maķām-ı dil-küşā vü māh-rūlarla
Edirne şehrini kimdür viren firdevs ü ğilmāna

Varup her hefte ol māhı temāşā kılmağa 'Aşķī
Ṭolar 'uşşāķ-ı ser-mest ile şaḥn-ı mevlevī-ḥāne (Aşķi: G 420, s. 364)

Hüdayi-i Kadim'in, divanda "Küçük Dervīş" başlığıyla verilen aşağıdaki gazelindeyse herhangi bir tasavvuf atfı bulunmuyor:

Ey dil yine bir gözleri şebbāza mı düşdüñ
Biñ derdile ķurtılmış iken nāra mı düşdüñ

Ķaşd eyledi māt itmege ol rūḥ-ı revānum
Şad renc-i melāmetde sen açmaza mı düşdüñ

'Āşıķlaruñ öldürmege var niyyetüñ ammā
Ben cān atarum ölmege sen nāra mı düşdüñ

'Uşşāķı helāk itmege tutduñ yine emek
Cān-teşnedür ol bir (yed-i) şebbāza mı düşdüñ

Besdür bu kadar rāz-ı dilüñ açma Yetīmā
Esrāruñı fāş itmege i‘cāza mı düşdün (Hüdayi-i Kadim: G 176, s. 197)

3.3.3 Sufi

Sufi, nefis mertebelerinden geçip tekâmül etmiş bir kişi olarak tasavvufta müridlikten daha üst bir mertebeye işaret eder. (Öngören, 2009, s. 471) Bu terimin şiire çok fazla yansımadığını görüyoruz.

Dükakinzade Ahmed Bey (ö. ?), divanındaki bir gazeli, adı belli olmayan, âdeti sakalını ve kaşlarını süslemek olan bir sufi için söylemiştir:

Ruḥuñ cān ḥırmenine şaldı āteş
Şaçuñ dil mülkini kıldı müşevveş

Olupdur resm-i ‘âdet saña *şūfî*
Gehî tezyîn-i *rîş* itmek gehî kaş (Dükakinzade Ahmed Bey: G 124/1, 2, s. 212)

Daha önce bir dervişe şiir söylediğini gördüğümüz Meali, aşağıdaki beytinde de bir sufi sevgilisini konu etmiştir:

Göñlümüz ğāyet şarāb isterdi *sūfî* yārumuz
Bir yatuḡ mey-le çıka geldi kerāmet eyledi (Meali: G 95/4, s. 287)

3.3.4 Hafız

Bilindiği üzere hafız, *Kur’an*’ı ezberleyen (hıfz eden) kişi demektir. Evliya Çelebi, *Seyahatname*’de döneminde İstanbul’da altı bin erkek, üç bin de kadın hafız olduğunu; bunların da esnaf alayına katılmış olup “‘ale’l-umüm küheylān atlar üzre Feth-i Şerîf tilāvet iderek Alay Köşki dibinden” geçtiklerini yazıyor. (Gökyay, 1996, s. 225)

Sebzi'nin şu gazelindeki hafız tabiri sevgilinin hem yaptığı işe hem de ismine işaret ediyor olmalıdır. Divan edebiyatı güzellik unsurları ve yaptığı işe dair birkaç terimle şiirde yer bulan söz konusu Hafız'ın, bir camide *Kur'an* okuduğunu tahmin edebiliriz:

Ḥaḳḳuñ kelāmına itdükçe ibtidā Ḥāfız
Olur saña bu cihān ḥalḳı mübtelā Ḥāfız

Pür oldı *cāmi* '-i gülzār-ı āh u nāle ile
İdince bülbul-i řūrīde-veř *şadā* Ḥāfız

Ne ğam bu bezm-i cihānda belā vü ğam çekene
Lebūñ degül mi durur cām-ı ğam zidā Ḥāfız

Oḳıduġuñca bu ḥüsn-i edā ile *Ḳur'an*
Kim ola virmese cān u dilin saña Ḥāfız

Şalup bu mülket-i cāna gözün gibi āşüb
'Aceb ne sihr ü füsün eyledün baña Ḥāfız

Ḥalāř idüp bu cihān ḥalḳını küdürerden
Cemālün āyinesidür viren şafā Ḥāfız

Ne yirde olur iseñ Sebzī dir belālardan
Cihānda ḥıfz ide dā'im seni Ḥudā Ḥāfız (Sebzi: G 336, s. 435)

Zatı'nin aşğıdaki gazelinde ismi geçen Hafız Mehemmed'in Sultan

Mehmed'in türbesinde Kuran okuduğı tahmin edilebilir:

Bir ğazel didüm yine *Ḥāfız Mehemmed* üstine
Güyīyā medḥ oḳıdı Ḥassān Aḥmed üstine

Nūr-ı ḥüsni berḳ urı urı o māhuñ *türbeye*
Geldügünce nūr iner *Sultān Mehemmed* üstine

Cān bulurlar mürdeler güyā kıyāmet irişür
Ey dil ol rūḥ-ı revān geldükce meřhed üstine

Ol dehen bir mīmdür māh üzre tutmışdur vaṭan
Āfitabuñ çekmiş ey meh ḳaşlaruñ med üstine

Şād olurdı rūḥum ol rūḥ-ı muřavver *Zātī'yā*
Oḳısa ger řād u ḥurrem gelse *merḳad* üstine (Zati III: G 1314, s. 198)

3.3.5 Vaiz

Aşağıdaki gazelde konu edilen ve peri, serv-i azad diye nitelenen Acemzade'nin vaaz veren bir din görevlisi olduğu anlaşıyor:

Melekler sidrede taḥsīn iderler çarḥ-ı a' lāda
Ser-āḡāz eylese söz ile kürsīde 'Acem-zāde

Ne ḥāletdür ki *Dāvūdī nefesle kılsa inṭākı*
İdūpdür *su gibi sözi* sirāyet itse(?) pūlāda

Hezārān mürde eyler *bir nefesle* ol perī iḥyā
Muḡarrerdür ki yokdur bu kerāmetler Mesīḥāda

Şu kim *kürsīsi* yanında iderse şevḳle secde
Felek mescid olur aña per-i Cibrīl seccāde

Yürürem vādi-i ḡayretde Raḡmī vālih ü ḡayrān
Ḳul oldum başuma sulṭān iken ol serv-i āzāda (Bursalı Rahmi: G 204, s. 273)

Sebzi'nin bir gazelinin iki beytinde adı Veli olan sevgilinin kürsüye çıkıp vaaz verdiği belli edilmiştir.²⁰⁹ İki gazelden de Davudî sesin vaizlerde aranan bir özellik olduğu ortaya çıkıyor:

Kürsiye çıkup ser-āḡāz eylese Dāvūd-vār
Mürdeler iḥyā ider Ḥıẓr u Mesīḥ-āsā *Velī*

Düşse ayaḡuña seccāde gibi ḳuṭb-ı zamān
Āsitānuña yüzün döndürmeye aṣlā Velī (Sebzi: G 827/3-4, s. 702)

3.3.6 İmam-hatip

Ravzi'nin aşağıdaki gazelinde “mahpeyker” diye tanımlanan sevgilinin cuma günü cami cemaatine namaz kıldırıldığı anlaşıyor:

Mahfile çıksa kaçan ol māh-peyker Cum 'a gün
Rū-be-rū olmaz aña ḡurşīd-i ḡāver Cum 'a gün

Āsmānī cāme giymiş *mahfile* *çıkdı* o māh
Göge agdı ḡüiyā 'İsī peyam-ber Cum 'a gün

²⁰⁹ Gazelin tamamı için bkz. 2. Bölümün “Velī” kısmı.

Yüzi nûrî itdi mü'min zümresin rûşen-zamîr
Şaldı pertev cāmî'e ol mihr-i enver Cum'a gün

Çün *ikāmet okıdı* hep *turdu ayağ üzre halk*
Pes kıyāmet şüphesiz bildüm ki kıpar Cum'a gün

Cāmi ' içre göreyin dirdüm müyesser itdi Hāk
Ravziyā du'ā olur maqbūl ekşer Cum'a gün (Ravzi: G 442, s. 312)

Zatı ve yine Ravzi'nin aşağıdaki şiirlerinin aynı isimdeki bir kişiye yazılmış olduğunu anlıyoruz. Güzellik unsurları övülen Hatiboğlu adlı bu kişinin imam ve hatiplik yaptığı anlaşılıyor:

Senüñ bedr-i cebnünñde melāhat nûrî lāmi'dür
Meger kim bürc-i hōrşīd-i sa'adet saña tāli'dür

Giceler ey hümā ben bülbülñ feryād u zārından
Felekde nesr-i tā'ir uykusu uçduğı vākı'dür

Gümüş *minberdür* ol bīnī zeķan *kandīl* ü kaç *mihrāb*
Haṭīb oğlu bu gün mülk-i melāhat içre *cāmi'dür*

Mübārek gūşuñā irmez senüñ āh ey melek-manzar
Maḥalleñde maḥall-i āh-i Zātī çarḥ-ı tās'idür (Zatı I: G 250, s. 250)

Ravziyā dā'im kabūl olsun namāzum dir iseñ
Cān u dilden sev *Haṭīboglın* imāmiler gibi (Ravzi: G 629/5, s. 389)

Hatipzade ismine Cinani'nin bir kasidesinde de rastlıyoruz. Adı Ahmed olan bu sevgilinin Bursa'nın öne çıkan civanlarından biri olduğu anlaşılıyor:

Kaşīde-i uḥrā berāy-ı midḥat-i cüvānī ez-cüvānān-ı Burusati'l-maḥrūsa
Haṭīb-zāde ki nām-ı şerīfī *Aḥmeddür*
Kapusınuñ niçe şeh oldı bende-fermānı (Cinani: K 18/11, s. 63)

Cinani'nin aşağıdaki gazelinde namazla ilgili çok terim geçtiği için, İmam-zade'nin baba mesleğini devam ettirdiğini; cemaate namaz kıldırıldığını varsayabiliriz:

İder dil *secde-i ḥāk-i* derin pāmāl ü üftāde
Kaçan 'arz eylese *mihrāb-ı* ebrūsın *İmām-zāde*

Gelüp biñ nāz ile reftāre ‘arz-ı *ķāmet* itdükçe
Gören *tekbīr* idüp taḥsīn ider ol serv-i āzāde

Ķoyup *beş vaķti* gözler bir *selāmın* almağa anuñ
Turur *el baĝlayup* kūyında *şaf şaf* niçe dil-dāde

Olupdur muķtedāsı ḥüsn ile ḥübān-ı devrānuñ
Bu gün mülk-i melāḥatde anuñdur şimdi *seccāde*

Cinānī *Mescid-i Aksā* bilür cānā ser-i kūyuñ
Murādı *i ‘tikāf* itmekdür ansa dār-ı dünyāda (Cinani: G 236, s. 585)

3.3.7 Müezzın

Zatı’nın aşāğıdaki beytinde bahsettiĝi müezzini dilber olarak tanımladıĝını
görüyöruz:

Ol *müezzın* dil-beri şevķ ile oķurken *ezān*
Ol benāĝūşa nazar eyle Yed-i Beyzāya baķ (Zati II: G 651/6, s. 155)

Yahya Bey’in *İstanbul Şehrengizi*’nde de Kabiloĝlu Mustafa ve Dilsüzoĝlu
adlı iki müezzının isimlerinin zikredildiĝini görürüz. Kabiloĝlu Mustafa’dan
bahsederken Yahya Bey, camiyle alakalı terimleri kullanır:

Mü’ezzın Ķābil-oĝlu Muştafādur
Birisi Ķābil-oĝlu Muştafādur
İşiginde gözüm *ķible-nümādur*

Gören her laḥza ol *ķābil* vücūdı
Ķaşı *miḥrābına* eyler *sücūdı*

Maķām-ı cem ‘de nāz-ile ol yār
Şalāsın ırgürür ‘uşşāķa her bār (Yahya Bey, s. 265)

Mü’ezzın Dilsüz-oĝludur bir ḥüb-ı zībādur
Birisi Dilsüz-oĝlı şūḥ-ı ‘ayyār
Raķīb-ile anuñ gizlü dili var

Emīn olmaĝ içün ḥalkuñ dilinden
Başında dil baĝı var kākülinden

İnanmañ kākūli sihrine zinhār
Ki anuñ bir başı var biñ dili var (Yahya Bey, s. 266)

Zati'nin *Edirne Şehrengizi*'nde de Turmuş adlı bir müezzinzadenin adı geçmektedir. Beyitlerde geçen terimlerden Turmuş'un, baba mesleğini devam ettirdiğini anlıyoruz:

Mü'ezzin-zāde
Birisidür Mü'ezzin-zāde Turmuş
Bugün ol cāmi'-i hüsn içre turmuş

Şalā eyler ki mişlüm serv-kāmet
Kanı secde ide aña cemā'at (Zati, *Edirne Şehrengizi*: Karaca, 2018, s. 129)

3.3.8 Hacı

Muidi'nin aşağıdaki gazelini Hacı Ömer adlı birine söylediğini görüyoruz. Gazelde dinî atıflar bulunmamakta, sevgili güzellik unsurlarıyla yer almaktadır:

Ka'be-i ehl-i şafādur yüzi *Hācī 'Ömer*'üñ
Gözüñ aç seyr ide gör var ise iy dil nazaruñ

Gün yüzüñ vakt ola 'arz eylesin diyü turup
Her seher beklerem aḥşama degin reh-güzerüñ

Bezm-i 'uşşāka gelüp gitmeye meylüñ var ise
Gül-i tersin güzelüm gel berü baş üzre yirüñ

Bakmaduñ çihre-i zerdümle gözüm yaşına āh
Kadri yokdur gibi yanuñda *şehā* sīm ü zerüñ

Müy-ı bārike dönersem yiridür ḥasret ile
Ki döne döne bilüñ karşıma kuçar kemerüñ

Hey ne itdür varup adum geçe yanuñda rakīb
Sözini dinleme lutf eyle anuñ gibilerüñ

Manşib u cāh yiter şimdi Mu'īdiye bu kim
Dil ü cāndan kılıdur bir şanem-i sīmberüñ (Muidi: G 233, s. 230-231)

3.4 Suhteler

Suhte/softa Osmanlı'da medrese talebeleri için kullanılan bir tabirdir. Evliya Çelebi *Seyahatname*'de, döneminde on üç bin adet suhte olduğundan bahseder. (Gökyay, 1996, s. 227)

Şiirlerde adı geçen sevgililerin bazılarının tezkirelerde de konu edildiğine rast ediyoruz. Örneğin, Âşık Çelebi bize tezkiresinde Lamii Çelebi'nin ömrünün sonlarına doğru tutulduğu ve sonradan mülazım ve kadı olacak olan Tatar Memi'ye bir gazel söylediğini yazar. Gazelin matlaı şöyledir:

Kaşı kemân müjesi tîr ü gamzesi hancer
Tâtâr Memi gibi var mı cihânda bir dil-ber²¹⁰ (Âşık Çelebi, Meşairü's-şuara: Kılıç, 2010c, s. 746)

Gelibolulu Suni'nin aşağıdaki murabbaında kullanılan jargondan anlaşılacağı üzere mütekerrir mısralarda ismi geçen Recep, medrese talebesiydi:

Yine bir *ṭālib-i 'ilmi* bu gönül kıldı taleb
Kütüb-i vaşlını matlûb idinüp çekdi ta'ab
Şem'-i Mişbâh okur *sūhtesi* olsa 'aceb
Ş'ol ruḥı zav ki dinür ism-i şerîfine *Receb*

Ġayrılar *ḥ'āce* olup virdügiçün aña *sebak*
Gel²¹¹ eczâ-yı vücûdı gönül eydür oda yak
Karalar giydi bu aḥvâli görüp cümle varak
Ş'ol ruḥı zav ki dinür ism-i şerîfine *Receb*

Ol durur 'âşık-ı dil-sūhteler maḫşûdı
Nazm-ı dendâni dürüpdür durer-i menkûdı
Ṭālî-i sa'd olur ol meh ile mes'ûdı
Ş'ol ruḥı zav ki dinür ism-i şerîfine *Receb*

Okımış la'l-i şifâdan niçe faşl u niçe bâb
Fehm kıl ḥikmeti kim budur işârât-ı kitâb
Câna virür şifâsı şâfiyesi şâfi cevâb

²¹⁰ Bu gazelin Lamii'nin divanındaki matlaı "Kaşı kemân müjesi tîr ü gamzesi hancer / Güzel Memi gibi 'âlemde var mıdır dil-ber" şeklindedir. Bkz. 2. Bölümün "Tatar Memi" kısmı. Bu gazelde sevgilinin mesleğine herhangi bir atıf bulunmayıp sevgili sadece güzellik unsurlarıyla ele alınmıştır. (Lamii: G 105, s. 224)

²¹¹ Bu kelime vezin gereği "Küll-i" olabilir.

Ş'ol ruḥı zav ki dinür ism-i şerîfine *Receb*

Ruḥınuñ sūhteleridür yine bu pervâne vü gün
Biri Mısbāhı oḡur birisi Şemsiyye bu gün
Cehd idüp Şun'ı oḡur mihr kitābın dün ü gün
Ş'ol ruḥı zav ki dinür ism-i şerîfine *Receb* (Gelibolulu Suni: Murabba 1, s. 31)

Zatı'nin aşağıdaki gazelinde konu edilen ve güzellenen sevgili de, ismi yer almasa da, mektebe giden bir talebe olmalıdır:

Her kaçan servüm *mu'allim-ḥāneden* āzād olur
Sāyesinden reh-güzārı ser-be-ser şimşād olur

Cevre tātılmış kılıcdur gerçi ol Yūsuf-cemāl
Merḥamet vaktinde ḡalbi ḡal'a-i pūlād olur

Pādişāhum bu binā-yi ḡüsne itme i'timād
Ḳaşr-ı 'ahd-i bī-vefālar gibi bī-bünyād olur

Öleyin yoluñda cān virmiş disünler 'ışḡ ile
Devlet anuñ kim cihānda iyiligi ile yād olur

Cān revān itdükce 'āşık şād olurmış ol nigār
Cān virürseñ Zātī'yā yolında rūḡuñ şād olur (Zatı I: G 297, s. 297)

Behiştı de, muhtemelen medresede yeni öğretmen olmuş ve talebe karşısına çıkmış, çiçeği burnunda bir mollaya olan tutkusunu, matlaı şöyle olan bir gazelle dile getiriyor:

Şüretā sūhte va'zına girel'den berü āh
Ḥüblar adını anuñ ḡodılar *Molla* Siyāh (Behiştı: G 436/1, s. 348)

Yahya Bey'in aşağıdaki beyitlerindeki meslek isimleri de mecaz veya gerçek anlamlarında kullanılmış olabilir:

Ḥabībümi dilerin *ḡākim*-i zemāne ola
Mülāzim olmaḡa tā kim baña bahāne ola

Sev ol nigārı ki dervīş-meşreb ola velī
Sözinde nāz u veḡārı ekābirāne ola (Yahya Bey: G 434/1, 2, s. 546)

3.5 Devlet erkânı

Bazı şiirlerde sevgilinin mesleği ve konumu açıkça belirtilmese de giyim eşyasından hangi zümreye ait olduğu anlaşılabilmektedir. Aşağıdaki alıntılarda Selimî kavuk takan bir sevgiliden bahsedilmektedir. 65 cm. boyunda, üst kısmı ağzından genişçe, tepesi düz olan, üzerine tülband sarılan bu kavuğu padişahlar (yeniçeri ocağının ilgasına kadar), vezirler, yeniçeri ağaları, rikap ağaları, sefere iştirak eden defterdarlar, vezir olan nişancılar gibi devlet erkânının giydiğini öğreniyoruz. (Pakalın, 1993c, s. 161)

Aşağıdaki beyitlerde bu tarz bir kavuk giyen ve yer yer işveli ve şiveli olarak tanımlanan sevgilinin devlet erkân olduğunu tahmin edebiliriz:

Yoluna şol hâk olanlar yüzlerin sürsün deyu
Nâz-perverdüm libas-ı şiveyi uzun geyer

Geh *Selîmî* şarınur gâhî Süleymânî yürür
Key yaraşur her ne kim geyse ‘aceb mevzûn geyer (Hayali: G 175/2-3, s. 149)

Dülbendiñi o şâha *Selîmî* şarın disem
Biñ dürlü nâz u şiveler eyler bozar şarar (Gelibolulu Suni: G 44/2, s. 60)

Ğul itse kendüye dünyâyı bir şâh-ı cihân olsa
Selîmî şarsa *dülbend*in Süleymân-ı zamân olsa (Yahya Bey: G 385/1, s. 519)

3.6 Soylular

Şiirlerde konu edilen bazı sevgililere kullanılan terminoloji dolayısıyla soyluluk atfedildiği görülmektedir. Bu sevgililerin gerçekten bu sınıflara ait olabilecekleri düşünülebileceği gibi çizdikleri müstağni, müdanasız kişi profilinden, bu terimlerin sevgili için mecazi anlamlarında kullandığı da tahmin edilebilir. Aşağıdaki şiir alıntılarında bu soyluluk vasfının beyzade/beyoğlu ve ağazade gibi kelimeler vasıtasıyla yüklendiğini görüyoruz.

Bey; kabile reisleri, askerî ve mülki büyük memurlara ve büyük devlet adamlarının çocuklarına verilen bir unvandır. Osmanlı'nın son devirlerinde az çok bir mevki sahibi herkes için de bu unvan kullanılmıştır. Ayrıca Osmanlı saltanatının sonuna kadar şehzadelerin hususi hizmetlerinde bulunanlara bu unvan verilirdi. (Pakalın, 1993a, s. 213)

Sözlük anlamı olarak “soylu, asil kimse, kişizade, asilzade” demek olan beyzadenin tarihsel olarak Osmanlı hanedanının hanedandan olmayan erkeklerle evlenen hanımlarının oğulları için ve Osmanlı yönetimindeki İstanbul Rumları'nın, bilhassa tercüman olarak kullanılan okumuş yazmış sınıfı olan Fener beylerinden Eflak-Buğdan Beyliği'ne tayin edilenlerinin oğullarına verilen unvan olarak kullanıldığını görüyoruz.

Aşağıdaki beyitlerde beyzade/beyoğlu olarak tanımlanan sevgililerin hangi zümreye mensup oldukları hakkında bir bilgi verilmiyor. Bu kişilerin soylu olduklarını veya soylu bir kişi profili çizdikleri için bu tabirlerin kullanıldığını tahmin edebiliriz:

‘Āşık olanları kulluğa kabûl itmeyici
Ben de bildüm ki o *beg-zāde* gibi hānum yok (Yahya Bey: G 206/4, s. 411)

Beg-zāde *beg* güzel durur ol serv-kaḍ şanem
Lāyık *beg* olsa kamu güzeller ālāyına (Zaifi: G 273/5, s. 208)

Ķorkarın āteş-perest ola cihān halkı tamām
Her ne gün *beg-zādemüz* k’altunlu çatmalar giyer (Revani: G 52/3, s. 206)

Şāh-ı ‘ışkam bu gönül şehri durur pāye-i taht
Ķulı olalı Revānī yine *beg-zādelərüñ* (Revani: G 214/6, s. 300)

İki *begzādenüñ* birisine bizden selām olsun
Müdām ol mesned-i hüsn ü melāhatde selām olsun

Noḥūdī oldı piste-dehen hicr-ile bu çehrem
Ķızarmaz la‘l-i sürḥı gibi қо çün zerd-i fām [olsun]

Egerçi dūr-i mehcūr olmışuz zībā cemālinden
Hele tenhā komaz dilde ḥayālī müstedām olsun

Gözi sihr-i helâl idüp silerken sürme' i gözden
Niçe sehğârdur gör anı görürsem harâm olsun

Şabā-y-ıla Şihābī bendesine 'ışk u meşk itmez
Cihānda bī-vefālar çok velī aña selām olsun (Şihabi: G 221, s. 264)

Bu sipāhī bu *beg oğlu* dème düş ayağına
Kuculur bunda fülān ibn-i fülānlar var imiş (Hayreti: G 231/5, s. 302)

Mani'nin aşağıdaki gazeline konu olan Asaf'ın, babasından dolayı üst sınıfa mensup olduğu anlaşılıyor:

O şāha bende olmak diler isen kadr u 'üvnānı
Kim olsa *Āşaf* a mālīk odur dehrüñ Süleymān'ı

O şāhuñ nāmı *Āşaf* kendüsi ammā Süleymān'dur
Nola maḥkūm iderse emr ü fermānına devrānı

Zihī *Āşaf* ki olurdu Süleymān-ı zamān çāker
Bu ḥüsn ü ānla görseydi ol sultān-ı ḥübānı

Nola dirlerse ol mihr-i münīre Şems-i *Beg-zāde*
Aña rūşen delīl olmaz mı ruḥsār-ı dıraḥşānı

'Aceb mi şī' rüme baş egse şimdi cümle şā'irler
Saña mensūb olaldan *Āşaf* idur server āmānı (Mani: G 95, s. 153)

Ağa, yüksek mevki sahipleri hakkında kullanılan bir tabirdir. Yeniçeri ocağı zabitlerine genelde ağa denmekle birlikte sonraları bu tabir okuma yazma bilmeyenler için kullanılır olmuştur. (Pakalın, 1993a, s. 21)

Şihabi'nin gazellerinde rastladığımız ağazade tabiri, babası yukarıdaki tanımlamaya uyan biri için söylenmiş olmalıdır:

Cān çekerdī Şihābī pīşkeşin
Gelse odasına bir *ağa-zāde* (Şihabi: G 264/5, s. 281)

Yürür-iken cihānda āzāde
Beni ḫul eyledi *ağa-zāde*

Nuḳl-i meclis yiter leb-i la'lüñ
Emelüm gel senüñ-ile bāde

Levha-i hüsnüñ üzre n'eyledi hat
Şimdi hep mu'teber olan sâde

Kuçmağ olurdu bilün olmasa
Şol iki yüzlü *hançer* arada

Kim-durur dir-iseñ Şihābī *şehā*
Bende-i kemterin ü üftāde (Şihabi: G 265, s. 281)

3.7 Köleler

Evliya Çelebi, döneminde Osmanlı ülkesine getirilen esirlerden bahsederken “pençe-i āfitāb maḥbūb u maḥbūbeler” ve “pāk ve pākīze süğlün gözlü ve münevver yüzlü maḥbūb-ı devrān esīr gulāmları” ifadelerini kullanır. (Gökyay, 1996, s. 257)

Kafkasya gibi, dönemde Osmanlılar için halkının yüz güzelliği ve vücut düzgünlüğü meşhur olan yerlerden seçilerek zorla getirilen bu esirlerin ticareti İstanbul’da da kârlı, büyük işlerden biri olmuştu. (Koçu, 2003, s. 71) Güzellenen ve âşıklar tarafından onlara kul olunan; kendileri kulken soylu profili çizen kölelerin, aşağıdaki alıntılarda kul ve geda²¹² tabirleriyle yer aldığını görüyoruz:

Beg kuldur o dilber ammā kim
Aña begler kul olmağa lāyık (Yahya Bey: G 205/3, s. 411)

Bir *gedā* maḥbūbını gördüm cihānda beglenür
Kul idinmez kendüzine degme bir şeh-zādeyi (Revani: G 448/2, s. 439)

Diyār-ı miḥnete şāh eyledi beni o *gedā*
Yanumca guşşa vü gam oldılar sipāhiler (Şemsi Paşa: G 56/2, s. 274)

Livayi’nin divanında ikisi erkek, biri kadın gulamlar için yazılmış üç adet gazel vardır. Bu isimlerin gulam ve gulame ismi olduğunu gazellerin “Gülāle ism-i

²¹² Bu kelime “dilenci”nin yanında “kul ve bende” anlamlarına da gelmektedir. (Pala, 2004, s. 166)

Ġulām”, “İsm-i Ġulām”, “İsm-i Ġulāme” şeklindeki başlıklarından anlıyoruz. Bu gulamlar divan edebiyatı sevgilisi vasıflarını haiz olarak resmedilmişlerdir:

Ġulāle ism-i Ġulām

Yā Rabb қоçam mı ince miyānın *Ġulāle*’nūñ
Қоһulayam mı ğonca-dehānın *Ġulāle*’nūñ

Vaşlın müyesser eyleyicek verme hicr-ile
Bād-ı ħazāna serv-i ħemānın *Ġulāle*’nūñ

Қahruñla қатı ğöñlini yumşat mürüvvet et
Luţfuñla eyle pek ten ü cānın *Ġulāle*’nūñ

Dirgür ħayāt-ı vaşlı-y-ile ölmedin beni
Yā Rabb muқarrer eyle zamānın *Ġulāle*’nūñ

Tīr-i murādum irişür-idi nişāna dek
Görsem nazarda қаşı kemānın *Ġulāle*’nūñ

Virmez egerçi mīve şanevber biterdi līk
Yaşum şuvarsa serv-i revānın *Ġulāle*’nūñ

Ĥatm eyleyüp tamām-ı pāyāna ermeye
Ĥāme-i Livāyī vaşf u beyānın *Ġulāle*’nūñ (Livayi: G 260, s. 341-342)

İsm-i Ġulām

Ya Rabb sürem mi yine şafāsın *Piyāle*’nūñ
Güş eyleyem mi ħüsn-i edāsın *Piyāle*’nūñ

Тutup elümde dilüme alam mı vaşfını
Şerh eyleyem mi medḥ ü şenāsın *Piyāle*’nūñ

Yazdum kadeḥ du’āsını başdan ayağa dek
Nūr-ı mey-ile ğayr-ı pāsın *Piyāle*’nūñ

Sākī ki nūr-ı bāde-y-ile ser-firāz ola
Def’ eyleye ħumārı belāsın *Piyāle*’nūñ

Seyr-i piyāle ref’-i ğam eyler Livāyiyā
Derd-i şudā’ a añma devāsın *Piyāle*’nūñ (Livayi: G 261, s. 342)

İsm-i Ġulāme

Gördüm görince çeşm-i ğazālın *Ġazāle*’nūñ
Aldum elüme şekl-i hilālin *Ġazāle*’nūñ

Ya’ nī nazarda cām-ı lebinden sürüp şafā
İçdüm toynca bāde-i alın *Ġazāle*’nūñ

Eyle ziyāde ḥüsn-ile ḥulḳın edüp ḥasen
Kem itme mihr ü mäh-ı cemālin Ġazāle'nün

'Arz eyler olsa künc-i miyānında gencini
Gösterme ḥīn-i rüz-ı zevālin Ġazāle'nün

Ḳubḥ-ı fī 'ālin añma bozar beyti ḥāsidiün
Sebt et Livāyī ḥüsn-i maḳālin Ġazāle'nün (Livayi: G 262, s. 342-343)

3.8 Baba mesleği/konumu belli olanlar

Birçok şiirde meslek isimlerine “-zade” kelimesi getirilerek birleşik isim yapıldığını görüyoruz. Bu şiirlerde güzellenen sevgililerin, söz konusu meslekleri belli olan kişilerin oğulları olduğu anlaşıyor. Bazen bu oğulların, Na'lbend oğlu Aḥmed, Dümenci-zāde Aḥmed Bāli, Bıyıklı Mi'mār oğlu Meḥemmed Şāh, Baḳḳālzāde Musli Şāh, Ḥaṭīb-zāde Aḥmed örneklerinde olduğu gibi, isimleri de veriliyor. Bu şiirlerde söz konusu edilen sevgili, mesleki terimlerden ziyade güzellik unsurlarıyla, divan edebiyatının sevgili tipi gibi ele alınmaktadır. Kesin bir yargıya varmak mümkün olmasa da bundan, oğulların baba mesleğiyle arasında mesafe olduğunu çıkarabiliriz.

Güzellik pāy-ı taḥtında ser-āmed
Güzel dirseñ *na'lbend oğlu Aḥmed*

Zihī meh-pāre kim gün gibi zāhir
Yüzinde pertev-i nūr-ı Muḥammed

Esirge pādişāhum şehir-i dilde
Ta'addī bī-nihāye zulm bī-ḥadd

'Aceb ol gülün-i bāğ-ı vefā mı
Şu nāz ile gelen serv-i sehī ḳadd

Ḳabūl it bende-i muḳbildür İshāk
Ḳapuñdan ol faḳīri eyleme red (Üsküplü İshak Çelebi: G 23, s. 128)

Ḳaddüm kemāna döndi bu 'ālem-i fenāda
N'ola kaçarsa benden ok gibi *Okçı-zāde*

Esrār-ı ehl-i ‘ışķa ebrūsı iki rādur
Fāş olmasun cihāna ķalsun bu söz burada

Dilde belā-yı fūrķat başda hevā-yı vuşlat
Dest-i emel yaķada tīg-i ecel ķafāda

Hikmet nedür tabībüm ölmege cān virürken
Dīdāruñı görince yaşum olur ziyāde

Yahyā sipāhī begler ya ‘nī güzel cūvānlar
Ol şāhumuñ öñince gördüm yürür piyāde (Yahya Bey: G 370, s. 510)

Şād ol ey dil kim yine bir dil-berüñ devrānıdır
Mısr-ı hūsnüñ ey şeker-leb Yūsuf-ı Ken ‘ān’ıdır

Āftāb-ı ‘ālem-ārādur cihānda hūsn ile
Ya ‘nī kim Rūmili’nüñ ser-defter-i hūbānıdır

Nāmı *Ahmed Bāli* ol meh kim *Dümençi-zāde*’dür
Şimdi şehir-āşūb u ra ‘nā kim cihān fettānıdır

Ķaşlarıdır māh-ı nev hem tal ‘atı şems-i münīr
Kim melāḫat burcınuñ bugün meh-i tābānıdır

Cān dirīg itmez Sürūrī Ahmed’ün müjgānına
Ne’ylesün bī-çāre kim anuñ ķulı ķurbānıdır (Gelibolulu Süruri: G 93, s. 99)

Serv sūsen ķulıdır kendü yürür āzāde
Naķşı ġāyet de güzel geydüġi ammā sāde

Ger ser-ā-ser arasan ‘ālemi yokdur bedeli
Nedür ol terlük o nāzıklük o *rūy-ı sāde*

Seni sevdüm görüp ey sāde geyen naķşı güzel
Baña renk oldı şarardı yüzüm ol sevdāda

Yansun oda başı anuñ ki yanup yakılmaz
Cümle dünyāya od urdı *Odabaşı-zāde*

Ey Ziyā’ī geye çün sādesin ol serv-i sehī
Zevķ anuñ sāyesine girmek imiş dünyāda (Mostarlı Hasan Ziyai: G 415, s. 200)

Aña *Bıyıklı Mi ‘mār oġlı* dirler ol bir āfetdür
Ayaġı başduġı yirler müretteb hep ‘imāretdür
Cefā ķaşrın yapar gönlüm yıķar bilsem ne ḫāletdür
Gelibolı’da bir zībā güzel sevdüm müselmānlar

Meħemmed Şāhdur ismi sever cānum o cānānı
Niçe bī-dīn ola ol kim göricek sevmeye anı
Kemān ebrūlarınıñ n'ola olsam kuli qurbānı
Gelibolı'da bir zībā güzel sevdüm müselmānlar (Ravzi: Murabba 14/5-6,
s. 99-100)

Daha önce ismi 14. murabbada geçen Bıyıklı Mimar oğlu, aşağıdaki

murabbada bu sefer sitem ve hicivle anılıyor:

Çün Gelibolı'dasın *Bıyıklı Mi'mār oğl*ısın
Sen seni pākīze nesl añlama murdār oğlısın
Kaħbe-i dünyā-yı dūnuñ bir dil-āzār oğlısın
Şīve yaraşmaz saña sen çünki bir ırğadsın

Hem-dem olup börki-kıç etrāk ile sen her zamān
Seyre çıksañ seg-be-şahrā dir görenler bī-gümān
Bu kıyāfetle saña dirlerse lāyıkdur hemān
Şīve yaraşmaz saña sen çünki bir ırğadsın

Āşināñı sen niçün fark eylemezsin yāddan
Böyle mi gördüñ tarīkat resmini üstāddan
Nāzuñı kim görse dir ġamgīnden dil-şāddan
Şīve yaraşmaz saña sen çünki bir ırğadsın

Ravzi-i dil-ħastenüñ ħāline kılmazsın nazar
Ol senüñ yoluñda bilmezsin niçe ġamlar çeker
Nā-maħalden nāz u istignā degüldür mu'teber
Şīve yaraşmaz saña sen çünki bir ırğadsın (Ravzi: Murabba 18/4-7, s. 104-
105)

Āsmānda āteş-i āhumla yandı mihr ü māh
Āh-ı dil-sūzum duħānıdır benüm ebr-i siyāh
Yana yana tañ mı kılsam rüz u şeb derd ile āh
Göñlüm aldı āl ile *Baħķālzāde Musli Şāh*

Şehr içinde māh-rūlar zümresinüñ mīridür
Mihri pür-şevķ iden anuñ ħüsn-i 'ālem-gīridür
Çār-şü-yı ġamda feryād eyler isem yiridür
Göñlüm aldı āl ile *Baħķālzāde Musli Şāh*

Bāl açar dil murġı pervāz eyleyüp dükkānına
Yağdurur bārān-ı medħi ol melāħat kānına
Bend idüp bir bend ile zūlf-i 'abīr-efşānına
Göñlüm aldı āl ile *Baħķālzāde Musli Şāh*

Olmuş iken zūlf-i Şebdīz'i baña ħatır-nişān
Seyre çıkdı nā-gehān ol ħusrev-i Şīrīn dehān
Dīde-i cānum görince ħadd-i gülgünın hemān

Gönlüm aldı âl ile Bakḳālzāde Musli Şāh

Şehd ü şeker bende olmuş lezzet-i güftārına
Reşk ider serv-i ser-efrāzı cinān reftārına
Yandığım Ravzī-şıfat budur maḥabbet nārına
Gönlüm aldı âl ile Bakḳālzāde Musli Şāh (Ravzi: Murabba 20, s. 106-107)

Biḥamdillāh ser-i kūyuñda ol māhuñ turağum var
Fūrūğ-ı mihr-i 'ālemden benüm ey dil ferāğum var

Cüdāyam gerçi kim *Bakḳālzāde Musli Şāhumdan*
Ġam-ı la'liyle dükkān-ı belāda bal u yağum var

Çıkarsa tañ degüldür zulmet-i ğam ḥāne-i dilden
O yārūñ āteş-i 'ışkıyla yanar bir çerāğum var

Digergündür benüm ḥālüm cüdāyam ḥāl-i la'linden
Niçe kan ağlamayam kim ciğerde tāze dāğum var

Zemīn tahtum güneş bir tāt-ı zerrīnūmdür ey Ravzī
Şeh-i iklīm-i 'ışkam çarḥ-ı atlāsdan otağum var (Ravzi: G 194, s. 211)

Ḳapucızāde dirler şehir-i ḥüsn içre bir āfet var
Ḳapuya giderin şāha o zālinden şikāyet var

Zebūn olmuş 'aşāsından niçe Fir'avn olan ser-keş
'Aşā-yı ḥazret-i Mūsā-şıfat anda kerāmet var

O şāhuñ āsitānında n'ola derbān olursam ben
O dergāha şu kim bende olur başında devlet var

Yanumdan geçdi sür'atle 'aşāya tayanup kaldum
Didüm her kande kim 'azm eyleseñ sağ u selāmet var

Zā'if ü nā-tevān olup 'aşāya düşdüm ey Ravzī
Ne dilde şabr u ārām u ne tende istirāḥat var (Ravzi: G 185, s. 207)

Dün gice az kaldı Ḥāḳānī şafādan cānı kim
Ka'be-i kūyinde *Ḥācī-zādenüñ* kurbān idem (Hakani: G 366/5, s. 462)

Ḳara toprağa kardı naḳd-i eşküm
O *şarrāf oğlı* ne eyler baña baḥ (Medhi: G 98/3, s. 373)

Acı sözlerle alur tatlu cānum
Elinden şol *şekerci-zādenüñ* dād (Medhi: G 103/4, s. 375)

Baña acı söz virür gayra şeker güftār olur

Şol *şekerci-zādecik* ne hoşca şîrîn-kār olur

Kāmeti ney-şekker olmuş lebleri kand-i nebāt
Kanda olur bir nihāl-i tāze sükker-bār olur

‘Aks-i ruḥ-sārı düşer gāhī leb-i şîrînine
Nārdan şekker olur gāhī şekerden nār olur

Ağzına alsan ne dem şekker lebi-y-le zülfîni
La‘lden şekker olur daḥı şekerden mār olur

Cān-ı şîrînüm acıtdı Medḥiyā ol ḥāşılı
Baña acı söz virür ğayre şeker güftār olur (Medhi: G 164, s. 406)

Zulm ider dā‘im bize yā Rabb ‘adālet vaḳtidür
Luṭf u iḥsān it *Şekerci-zāde*’den al dādumuz (Medhi: G 205/2, s. 427)

Anuñ ‘aks-i cemālîdür güneş ‘arş-ı mu‘allāda
‘Aceb mi nūr-ı maḥẓ olsa leṭāfetle *Çavuş-zāde*

Melek ḥüsnine ḥayrāndur beşer mihr-ile ser-gerdān
Nazîrin görmedük dirler anuñ dünyāda ‘uḳbāda

Halāş itmek içün murğ-ı revānum bu keş-ā-keşden
Dil-i āvāremüz kaldı gidüp zülf-i semen-sāda

Maḥabbet bahrine düşdüñ gönül vehm itmedük ammā
Vücūduñ zevraḳın ğarḳa virürsün sen bu deryāda

Ḳulumdur Medḥî-i şeydā diyü luṭfuñla yād itseñ
Bir eyü ad iderdüñ ay *efendüm* sen bu dünyadā (Medhi: G 466, s. 561)

Var mı ki saña beñzer bir *mîr-i mîr-zāde*
Atı öñince anuñ şehler ola piyāde

Rā kaşlarını yāruñ teşbîh idenler aya
Eksüklük eylediler ḥaḳḳā budur bu rāda

Bu sîne-çāk-lāle öykine gül yüzüne
Ma‘zûr tut anı kim bu idi geñ yaḳada

Bu dehr-i dün içinde ḥikmet nedür ki ey şeyḥ
Cāhil olan şafāda ehl-i şafā belāda

İncinme ben ḳuluña luṭf eyle pādîşāhum
Göz gördi sevdi gönülüm nem var benüm arada

Yok yire āh idüben gözler yaşını dōke
Yokdur vefāya meyli gönli anuñ cefāda

Ümmîd-i mihr kılma bu çarh-ı pür-kederden
Sebzî nice gün ağlar bir dem olan şafâda (Sebzi: G 684, s. 626)

Eger merdümlük idüp bir gün ey hür
Başarsaň çeşmüme نور على نور

Bir iş aşdum ki cān virmekde cānā
Hasedden kendüzini aşdı Manşūr

Dirîgā bu ten-i zerd ü nizārum
Urup taşlarla Çîni itdi fağfūr

Yıkaldan gönlümi *Mi 'mār-zāde*
Olur eş'arumuñ her beyti ma'mūr

Niye inler gör anı nabzını tut
Tabîbā Zātî'nüñ mānend-i tanbūr (Zati I: G 456, s. 456)

Zātî kan tutmuş yüreklerden o *cerrāh oğlunuñ*
Ġamzesi oğ vāy ne neştercük olur kan almağa (Zati III: G 1301/5, s. 190)

Zati'nin aşağıdaki gazelinde seyyid kelimesi meslek değil, dinî konum ifade etmektedir:

Nola olsam 'āşık-ı dîdârı *Seyyid-zādenüñ*
Nūr-ı Aḥmedden eşer ruḥsârı *Seyyid-zādenüñ*

Nūr-ı Aḥmedden Medîne şehri güyā gönlümi
Kıldı rüşen mihrinüñ envârı *Seyyid-zādenüñ*

Zār ü ser-gerdānı geçme yoḥsa kül eyler felek
Küllî eczāmı celāli nārı *Seyyid-zādenüñ*

Rūḥ-ı Kudsî Sidreden aydur bülend āvāz ile
Müntehādur serv-i ḥōş-reftārı *Seyyid-zādenüñ*

Hey ne şîrîn idi sögse tatlu tatlu ağzuma
Zātî'yā la'l-i şeker-güftārı *Seyyid-zādenüñ* (Zati II: G 775, s. 279)

Mani'nin aşağıdaki gazeline konu olan hamamcızadenin, gazelde geçen hamam terimlerine bakılırsa babasının mesleğinden uzak olmadığı yönünde akıl yürütülebilir:

Düşürdi *külhan*-ı hicrāna itdi zār u üftāde
Beni hayfa bırağdı āteşe *hammāmcı-zāde*

Nola herkes anı *hammām içinde* görmek isterse
Kimesne görmemişdür böyle bir *pehlūy*ı dünyāda

Seni *halvetde* hammām içre bulsa ‘arz-ı hālüm
Biraz *yansam yakılsam sūz*-ı dilden saña *tenhāda*

Döker seyl-āb-ı eşkin nice yirden ‘āşıkūñ olmış
Leṭāfet seyr idüp germ-ābe dil pehlū-yı dünyāda

Kızup sūz-ı figānından ‘arağ-rīz oldı *germ-ābe*
Bir āh-ı sūznāk itdi yanup Mānī-i dil-dāde (Mani: G 90, s. 148)

3.9 Etnik/dinî kimliği belli olanlar

3.9.1 Hristiyan

Genç Hristiyan erkeklerin daha önce muğbeçe/saki olarak meyhanelerde içki ve güzelliğini sunmak için istihdam edildiğini görmüştük. Hristiyanların şiirlere sosyal konumlarından bağımsız, sadece etnik kimlikleriyle; dinleri üzerinden yansıdığını da görüyoruz.

Örneğin, Hayali’nin aşağıdaki gazelinde konu edilen Hristiyan sevgilinin

Rum cananı, haçı suya salmak gibi tabirlerden Ortodoks bir Rum olduğu anlaşılıyor.

Revā mıdur *kilīsādan* çıkarmak bir müselmānı
Müselmānlar *frengīler* geyer bir *Rūm cānānı*

Ruḥu nārındaki ḥālī *buhūr*ı būyun isterseñ
Ölüñe daḥi *günlük* vermezsin der gör o fettānı

Varup nāz uyḥusuna fāriğ oldı benden ol *kāfir*
Meger *papas* uyara baña ol şem‘-i şebistānı

Gözüm yaşında *haçın şuya şalsa* ol melek-sīmā
Mesīhā gibi eylerdi yaşum her derde dermānı

Olubdur teşne-dil nūş etmege mey yerine kanuñ
Hayālī ol daḥi bilmez gibi Sultān Süleymānı (Hayali: G 621, s. 305)

Hristiyan sevgililerin konu edildiği her şiir, Hayali Bey'inki kadar ayrıntı içermiyor. Hristiyan bir sevgiliden söz edilirken genelde bu dinle alakalı olarak Müslümanların en çok bildiği tersa, İsa, Mesih, kilise/deyr, büt, küfr/kâfir, haç gibi terimlerin kullanıldığını görüyoruz. Bu bölümdeki örneklerin âşığa eza ettiği için dinsizlikle ve kâfırlıkla suçlanan ya da put gibi güzel olduğu için Hristiyanlık terimleriyle ifade edilen sevgililerden çok, şiirlerde kullanılan jargon ve konu bütünlüğü dolayısıyla gerçek Hristiyanlar olduğunu tahmin edebiliriz:

Ey *dil-ber-i tersā* gel a *‘İsāy*ı severseñ
Ben mürdeyi kıl zinde *Mesīhāy*ı severseñ

Ḥākūmden olan murğ ola kim kūyuña ire
Öldür beni gel Ḥazret-i *‘İsāy*ı severseñ

Dil küşte-i ğamdur n’ola cān bulsa lebūnden
Raḥm eyle *Mesīhā*daki iḥyāyı severseñ

*‘İsāy*a koma kim irüp āhum ide feryād
Deyr içre olan ol *büt-i* ra’nāyı severseñ

Hecrūnde baña derd ü belā kılma nevāle
Ol mā’ide-i ṭal’at-ı zībāyı severseñ

Ben zerreyi hem-sāye-i ḥurşid-i vişāl it
Ey şūḥ *Mesīh-i* felek-ārāyı severseñ

Sūzenveş olur çeşm-i Celīliye cihān teng
Kıl aña nazar *millet-i tersāy*ı severseñ (Celili: G 213, s. 166-167)

Bir *büt-i tersāy*a şōfī intisābum var benüm
Zühd ü taḳvādan müselmān ictinābum var benüm

Ḥāl-i Ḥıẓr u Āb-ı Ḥayvāndan su’āl itmeñ baña
Bir *büt-i ‘İsā-leb-i* şīrīn-cevābum var benüm

Şubḥdem vardum der-i *deyri* açuk buldum yine
Himmet-i pīr-i muğandan feth-i bābum var benüm

Bāde içüp mest olup dil mülkin eylerdüm ḥarāb
Ol *šanem* ger dise bir mest-i ḥarābum var benüm

İşigin virmem *kelīsānuñ* Helākī ‘āleme

Hey yüri mescid apusunda ne bbum var benüm (Helaki: G 98, s. 138)

B-dil  dn iden mn ehlin
a bilür ey *bt-i ters* sensin (Helaki: G 117/2, s. 157)

Benden ayl ol *bt-i ters* güzel aup
Papasa doğru vardı anu eğri *aını* (Hayali: G 571/5, s. 288)

Aşağıdaki beyitlerde geçen *ters-bee*, *hid-i ters*, *cevn[-i]* *ters* tabirleri
dolayısıyla da genç Hristiyanların konu edildiğini görmekteyiz:

Deyr-i snine Cenb yr-i *ters-been*
'*s-i la'-i* lebi dil rindine ml 'arz ider (Cenabi Paşa: G 80/5, s. 71)

Fetili em'e *znnr* itd ey *ters-bee* bezer
Girüp dd- siyha mu gibidür nr- nrum var (k elebi: G 87/4, s. 123)

Derdim oldur kim mselmn olmuş ol *ters-bee*
Kfre olan *ulmler* ta'nı bugün slm'edür (Fuzuli: G 98/4, s. 178)

Perde-i çeşmüm maam itmişdi bir *ters-bee*
Olmadan mehd-i Mes dmen-i Meryem henüz (Fuzuli: G 121/6, s. 189)

hre-i f idüp glmi ol *ters-bee*
Gezdrpdr k-be-k kfir mselmn gibi (Hicri: G 136/3, s. 244)

O *ters-beeyi* bt-nede seyr itdi ey Nev'
ayandı ald retler der  dvra ayretten (Nevi: G 322/5, s. 423)

Ol bt-i *ters-bee* nkim cefya balar
lrz bu yolda biz yoldaşlar ardalar (Revani: G 47/1, s. 203)

Bir bse rec itdm o *ters-beeden* dn
m-la dönüp didi بو تاقفم نيمه نشره (emsi Paşa: G 371/4, s. 589)

Bir nefes ol *hid-i ters* girenler dönüme
Cennet-i valum bulur dirse cihn dnden ar (Zati I: G 409/3, s. 409)

Elinde cm görüp ol *cevn tersn*
afadan aya yir bamad Mesn (Hakani: G 317/1, s. 413)

Frenk oğlanlarının bazı Osmanlı erkekleri tarafından nası arzu nesnesi olarak
grldn *Seyahatname*'de yer alan bir savaş ve ganimet hikyesinden anıyoruz.

Reislerin anlatıldı bir pasajda gemiciler, deniz savaşında galip gelince düşman

tarafındaki mahbub Frenk oğlanlarının boynundan öperken, sakallı kâfirleriye bağlıyorlar. Bağlanan erkeklerin sakallı olduğu belirtildiğine göre Osmanlıların ganimet olarak gördüğü aslında buraya kadarki şiir örneklerinde de çokça karşılaşıldığı üzere emred, şahid, mahbub, civan gibi tabirlerle adlandırılan; bıyık/sakalsız, genç, tahakküm edilebilir profildeki kişilerdir:

Dūd-ı siyāh hevāya münkalib olduğdan sonra cümle gūzāt-ı müslimīn kâfir gemilerine dökölüp gānīmetler alup *maḥbūb Freng oğulların şikār alup gerdānlarından būs iderek ve şakallı keferelerin kayd [u] bend iderek* cümle küffārın ḥaçlı bayrakların baş aşağı idüp Gülbāng-i Muḥammedī çekerek kâfir gemilerin yedeğe alup bu tarafda Āl-i Oṣmān tabılları bir tarafda esīrlerin ṭabl-i erḡanūn loṭūryānī boruları çalınarak . . . (Gökyay, 1996, s. 238)

Frenk oğlanlarının şiirlere yine Hristiyanlık terimleriyle veya müslümanlıkla tezat oluşturarak yansıdığını görüyoruz:

Hā çeker dil zevraḡın yaşum bu deryādan yaña
Bir *fireng oḡlın* sever gibi Ḳalatadan yaña

Rūzgār el virdi sāḡī ‘ayş u ‘işret zevraḡın
Çekdürürseñ yiridür deryā-yı şahbādan yaña

Ol *fireng oḡlanı*nıñ düşer gibi girdābına
Şaldum engine gönül fülkini Polyadan²¹³ yaña

Dīni ayruḡ *kāfire* daḡi Ḥudā göstermesün
Bir *şanem* gördüm müselmānlar *kelīsādan* yaña

Baḡr-i ḡamda şöyle ḡarḡ oldı Helākī fülk-i ten
Çıkmadı bir ḡurı taḡta daḡi ḡaradan yaña (Helaki: G 4 s. 44)

Kişi yi dīnden īmāndan çıkarur hey müselmānlar
Ḳul oḡlı ḡaneḡahlarda *fireng oḡlı kelīsāda* (Helaki: G 126/3, s. 166)

Ka‘be ḡaḡḡı ol *Firenk oḡlanı* kıblem olmasa
Kāfirem ger bir ḡadem başsam *kilīsādan* yaña (Ahi: G 7/4, s. 6)

Bir *firenk oḡlanı*nı sevdüm Müselmanlar meded
Merḡamet kılmaz baña ol dīni yoḡ īmānı yoḡ (Gelibolulu Süruri: G 246/4, s. 180)

Şol *firenk oḡlanların* sūfī göreydüñ bir naḡar

²¹³ İtalya’nın Otranto bölgesi.

Göz açup bakmaz idüñ cennetde havrâdan yaña

Bir *kāfir oğl*nuñ saçı bendinde zulm ile
Koman Helākîyi ki müselmân esîridür (Helaki: G 47/5, s. 87)

Bundan başka, Âşık Çelebi'nin tezkiresinden, şair İlmi-i Sani'nin²¹⁴ (ö. 975?/1568'den önce) bir Frenk oğlanına türkû bağladığını öğreniyoruz. Frenk oğlanının adı olan Levize redifli bu türkû, zamanının popüler bir eseri hâline gelmiştir:

Levize nām bir *Fireng oğlan*ına bu türkîyi bağlamışdur. Bir zemānda muğannîler anuñla terāne-güyān belki çengî 'avretler bile anuñla nağme-zenāndı.

Murabba 'ı

Ey saçı kâfir 'ışk ehline imān Levize

V'ey gönül tahtına biñ 'izz ile sultān Levize

Leb-i şîrîni ile 'İsî-i devrān Levize

Levize cān Levize derde dermān Levize (Âşık Çelebi, Meşairü'ş-şuara: Kılıç, 2010b, s. 1098-1099)

3.9.2 Ermeni

Celili'nin aşağıdaki gazelinde bir şuh Ermeni konu edilmiştir. Gazelde çok defa geçen destar (sarık) kelimesinden söz konusu sevgilinin bir Ermeni erkeği olduğu anlaşıyor:

Serv-i ra 'nāsın n'ola *destār*un olsa süseni
Serv ü süsen reşk iderler saña ey şūh *Ermeni*

Kim görürse kāmētüñ nîlüfer-i *destār*la
Bāğ-ı hüsn çihre²¹⁵ görür bir taze şāh-ı süseni

Saña bu dil bend²¹⁶ ile beñzerdi ey *tersā nice*²¹⁷
Başa nîlüfer şokup ger yürise gül hırmeni

²¹⁴ Aynı tezkirede İlmi-i Sani'nin kendisinin de beyazlığı ve letafeti dolayısıyla lakabı Sütü Piriç olan bir "mahbub-ı şehr-ârâ" olduğu kayıtlıdır. (Kılıç, 2010b, s. 1097)

²¹⁵ Bu kelime "içre" olabilir.

²¹⁶ Bu kelime "dülbend" olmalıdır.

²¹⁷ Bu kelime "beçe" olabilir.

Nahl-ı gül gibi müzeyyensin benefşezârdan
Veh ne ra‘nâ gösterür dil bend-i²¹⁸ nîlûfer seni

Şanmañuz *nîlûferî destâr* kim ben bûlbûlûñ
Dûd-ı âhı göklere boyadı serv-i gülşeni

Sûseni *destâr* urup ol serv-i nâz-ı bâğ-ı hûsn
Mâtemüm tutsa n’ola tîğ-ı ğam öldürdi beni

Dûd-ı âhumdan Celîlî oldı *destârı* kebûd
Korkaram oda boyana sûz-ı dilden dâmeni (Celili: G 407, s. 271)

Hayali Bey’in bir gazelinin de bir Ermeni muğbeçesine yazıldığını, Âşık Çelebi’nin tezkiresinden öğreniyoruz. Sevgili, rakip ve Hayali Bey’in (âşık) olduğu bir mecliste²¹⁹ Hayali Bey’in gözü daha sonra, adı Bahtiyar olan Ermeni güzeline takılır ve ona divanında da bulunan aşağıdaki beyti söyler:

Ol meclisde *Bahtiyâr nâm bir Ermeni güzeli* vardı ki etrâf-ı kûyı eşk-i hûnîn-i
‘uşşâk ile gül-i Ermenî ve seng-i âstânı ‘ayn-ı ‘aķîķ-i Yemenî idi, anuñ deyr-i
‘ışķında Li-muħarririhi:
Şeb ezraķ-pûş ruhban idi gûyâ
Meh-i nev ķoltuğında zer ķelîpâ

...

Ol meclisde Hâyālî Beg’uñ nazarı aña tōķınup bu maţla‘ı nazm itdi.
Maţla‘

Yine bir *muğ-beçe* mihrünüñ oldum zâr u şeydâsı
Baş egmez âftâb-ı ‘âleme zerrîn ķelîpâsı (Âşık Çelebi, Meşairü’ş-şuara: Kılıç,
2010c, s. 1551-1552)

Sadece ilk beyti Bahtiyar’ın sosyal konumuyla ilgili bilgi veren, öteki beyitlerinde sevgilinin güzelliğinin övüldüğü bu gazelin tamamı şu şekildedir:

Bugün bir *muğbece maħbûbuñ* oldum zâr u şeydâsı
Baş egmez âfîtab-ı hâvere zerrîn ķelîpâsı

Hâyāl-i dürr-i dendânı edelden yaşumı deryâ
Başumdan eksük olmadı cihānuñ şûr u ğavġâsı

Kara yazılı alnumda ne var kesdümse bir na‘li
Melâmet şâhınuñ böyle olur hûkmünde tuġrâsı

²¹⁸ Bu kelime de “dûlbend” olmalıdır.

²¹⁹ Bu meclisin bir değerlendirmesi için bkz. Sonuç bölümü.

Celili'nin aşağıdaki gazelinde Musa kıssasıyla alakalı birçok terime ve telmihe rastlıyoruz. Şair bu yoğun terminolojiyi sevgilinin güzellik unsurlarıyla birleştirmeyi başarmıştır:

Ey şūḥ *Yahūdī* gel a *Mūsāy*ı severseñ
Göster yüzüñi *Ṭūr-ı tecellāy*ı severseñ

Yaķarsa beni ğam degül envār-ı tecellī
Gel *Ṭūr* dile *ḥazret-i Mūsāy*ı severseñ

Tevrāt gibi koynına gel girme *Yahūdūñ*
Tevrātdaki āyet-i 'ulyāyı severseñ

Kāfūrī çerāĝ ol şeb-i ğamda dil ü cāna
*Mūsā*daki rūşen *Yed-i Beyzāy*ı severseñ

Nīl-i dilüme gir benüm ey ḳadd-i 'aṣā gel
Ol *Mūsā* 'aṣā urduĝı *deryāy*ı severseñ

Ġarḳ eyle cefā baħrine *Fir* 'avn raķībi
*Mūsā*dan iren *laḳz-ı* güher-zāyı severseñ

Ḳārūn gibi gencīne yıĝar sözde Celilī
Ey şūḥ *Yahūdī* gör a *Mūsāy*ı severseñ

(Celili: G 212, s. 166)

3.9.4 Kâfir

Bu kelimenin daha önce Hristiyan güzelleri tarif ederken kullanıldığı görülmüştü.

Aşağıdaki örneklerdeyse herhangi bir din atfıyla kullanılmadığı için ayrı bir

kategoride verilmiştir. Burada beçe tabiriyle yine genç erkeklerden bahsedildiği görülmektedir:

Hey müselmānlar meded āvāre göñlümden kim ol
Ḳanda bir *kāfir-beçe* görse ana ḥayrān olur (Amri: G 33/4, s. 69)

Zülf-i bī-dīni müselmānlar o *kāfir-beçenüñ*
Rehzen-i taḳvī vü ĝāretger-i imān oldı (Helaki: G 146/2, s. 186)

Ġamzeñ ey dilber-i *kāfir-beçe* imāna geķer
Nice şabr eyleyeyin tīr-i cefā cāna geķer (Aṣki: G 112/1, s. 207)

Dîn yağmâsın ider *kâfir-beçe mahbûblar*
Şaķınıñ varmañ müselmânlar kelîsâdan yaña (Revani: G 5/6, s. 178)

Didüm ki o *kâfir-beçeyi* sevme sen ey dil
Didi beni қо gel-kerem it hây müselmân (Revani: G 284/4, s. 342)

O *kâfir-beççenüñ* çāh-ı zenaḥdānında aḥvālūñ
Ne bilsin ey göñül anlar ki tutsağ olmadı çehde (Zati III: G 1468/2, s. 299)

Zülfüñ altında ruḥuñ görüp nice *kâfir* diyem
Ey müselmân *beççe* çün gizlü dutarsın dinüñi (Gelibolulu Süruri: G 494/4, s. 308)

Bir *kâfir oğlın*uñ şacı bendinde zulm ile
Қoman Helākîyi ki müselmân esîridür (Helaki: G 47/5, s. 87)

Kemal Paşazade'nin (d. 1469? - ö. 1534?) aşağıdaki beytindeyse yapılan
meyhane atfından söz konusu beçenin muğbeçe olduğunu çıkarabiliriz:

Cān u dil *mey-ḥānesidür* la'lüñ iy *kâfir-beçe*
Dik ser-i zülfünden ol *mey-ḥāne* üzre çenberi (Kemal Paşazade: G 432/3, s. 353)

Ayrıca Sehi Bey'in tezkiresinden, şair Cihani'nin (ö. 918-926?/1512-1520?)

Yani isminde bir “kâfir-beççe mahbubuna” bir matla söylediğini öğreniyoruz:

Ehl-i 'ilmdendür. Anaṭolı vilāyetindendür. 'Ulūmı tertîb üzre görmişdür.
Ḥulķı vü ṭab'ı hoş *yigitdür*. *Yani-nām bir kâfir-beççe mahbûbına* bu matla'ı
dimişdür ki zikr olunur.
Matla'
Bāğ-ı cennetden iy güzel Yani
Hoş gelür baña kūyunuñ yanı (Sehi Beg, Heşt-Biḥişt: İpekten, Kut vd., 2017, s. 155)

3.9.5 Arap

Medhi'nin bir Arap güzelini konu ettiği gazelde, sevgilinin cinsiyetiyle alakalı

herhangi bir atıf bulunmadığını görüyoruz:

Bir güzel sevdüm lebi mişl-i 'ineb
Bir elā gözlü *siyeh-çerde* 'Arab

Zülf ü rûyî zîkrüm oldı rûz u şeb
Dilde geh ğamdur naşîbüm geh ıarab

Türkçe bilmez söyler ammâ hoş laţîf
Ben ‘Arapça söylerem oldur ‘aceb

Şîve vü nâzî yaraşur kendüye
Haylice hoşca güzelce bâ-edeb

Bil ki Medhî ol ‘Arab sultânınıñ
Yaraşur ser-‘askeri olsa (Medhi: G 42, s. 344)

3.9.6 Acem

Zatî’nin aşâğıdaki gazelinde, muhtemelen yaşı epeyce küçük olan İranlı bir genci konu ettiğini görüyoruz:

Gördükce ol ‘*acem püserin* yalvarup direm
Raĥm eyle ben ğarîbüñe luţf it *babacuĝum* (Zatî II: G 975/2, s. 479)

Aşâğıdaki beyitte etnisitesine ve sosyal konumuna göre sevgili ayrımı yapıldığı görülüyor. Köylü nitelikleri gösteren Türk ve İranlı sevgililer yerine muhtemelen daha soylu özellikler gösteren bir sevgili tercih ediliyor:

N’eylerüz her rüstâyî²²⁰ Türk ü ıat²²¹ *oĝlanını*
Taze *şehr oĝlanı* yâr-ı meh-liķâmuz var iken (Aşki: G 376/4, s. 341)

Ravzî’nin aşâğıdaki beyitlerinde de bir Acem mahbubu konu edilmiştir:

Çeşm-i ĥün-âbumda ey dil ol ‘*Acem maĥbûbınıñ*
Ĥāk-i rāh-ı kûyî kuĥl-ı Işfahānîdür baña (Ravzî: G 29/4, s. 145)

Rûm’da görmeyeli ben o ‘*Acem maĥbûbın*
Dicle-i eşkümi gören didi Ceyhûn ancak (Ravzî: G 389/2, s. 290)

²²⁰ Köylü.

²²¹ İranlı.

3.9.7 Hintli

Yine Zati, aşağıdaki gazelinde bir Hintli delikanlı veya köleyle yaşadığı bir işret gecesini anlatıyor. Adı Keyvan olan bu Hintliye, Zati aşkla bağlı olduğunu söylüyor:

Dün gice bir ‘arşdan a‘lā maḳāmum var idi
Anda dil-dār ile toḳsan biñ kelāmum var idi

Döşemişdüm yidi çarḥ üzre bisāt-ı ‘işreti
Adı *Keyvān* idi bir *Hindī gulāmum* var idi

N’ola ey dil ḳadrüme dirlerse zıll-ı lā-yezāl
Nāzır-ı dīdār-ı ‘ayn-ı lā-yenāmum var idi

‘Ālem-i zevḳ u şafā İskender-i rūḩa revān
Cümle andan görünür maḥbūb cānum var idi

Seyle virdi Selsebīl-i bāde ey cennet-cenāb
Ġuşşa vü ‘aḳla ziyāde intikāmum var idi

Şabr u ‘aḳl u hūşuñ urmuşdum ser-ā-ser boynını
‘İşḳ dirlerdi elümde bir ḥüsāmum var idi

Dāyimā isterdi ḳaşından hilāl eksükligin
Zātī’yā bir şāḳī-i bedr-i tamāmum var idi (Zati III: G 1479, s. 306)

3.9.8 Müslüman

Daha önce sevgili olarak şiirlerde yer bulan ve dinî atıfla anılmayan birçok sevgilinin müslüman olabileceğini düşünebiliriz. Aşağıdaki gazelde hacca giden, müslüman bir sevgilinin söz konusu olduğunu görüyoruz. Tüm gazel hac terimleriyle sevgilinin güzellik unsurlarının birleştirilmesi yoluyla oluşturulmuştur:

İşitdüm yār ḳılmış *ḥacca niyyet*
Göñül sa‘y it *şafādan* eyle himmet

Toḅup gün gibi şubḥ-ı Rūmdan nūr
Sevād-ı Şāmdan ref` oldu zulmet

Görüp ḥāk-i rehin rīk-i *beyābān*
Revān meyl eyleyüp aḳdı o sâ‘at

‘Arab halkına şaldı şūr u fitne
Bu hüsn ü kâmet ile ol kıyâmet

Bilüp ayrılacağın *Ka’be* senden
Bu yas için qaralar geydi kat kat

Lebüñe teşne-dildür *âb-ı Zemzem*
Yetiş ey Hızr-dem eyle ‘inâyet

Helākī *hacc-ı ekber* oldu bu yıl
Görindi çünkü ol nūr-ı hidâyet (Helaki: G 13, s. 53)

3.10 Memleketi belli olanlar

Aşağıdaki beyitlerde çeşitli coğrafyalardan güzellerin konu edildiğini görmekteyiz.

Bunlar Konyalı, Rus, Moğol, Tatar ve Çinli sevgililerdir:

Serv-kâmet *Konevî* bir güzele ‘âşık olup
Elif-i sebz ile Mollâyı külâhı çekelim (Hayali: G 336/2, s. 206)

Hadeng-i ğamzenüñ şaydudur ey türk-i kemân-ebrû
Eger bir *Rûsî* dilberdür eger hûb-ı *Moğolçînî* (Hayali: G 586/4, s. 293)

Baña geldükçe şatar biñ câna her bir bûsesin
Ġayra virür râygân ol *şâhid-i Tâtâra* yuf (Bahari: G 47/4, s. 162)

Ol *Hıta*²²² *maḥbûbı* gör kim turrasın çîn gösterür
Nokta ḥâlî ile gül üzre perçîn gösterür (Muhibbi: G 649/1, s. 223)

İy *Hıta maḥbûbı* sensüz gözlerümün yaşını
Akıdup her yaña anı âb-ı âhû eyledüm (Muhibbi KYOY: G 2201/2, s. 1135)

Ey boyı serv-i *Hıta maḥbûbı* bu yaşum revân
Eyledüm kim göre ider âb-ı Amûlar mıdur (Muhibbi: G 881/4, s. 288)

İy *Hıta maḥbûbı* sensüz sorma ḥâlüm hicr ara
Gözlerüm yaşına nisbet katredür âb-ı Āmu (Muhibbi KYOY: G 2776/5, s. 1394)

İşâbet itdi her ok k’urdu sîneme ğamzeñ
Ne hoş bu *Türk-i Hıta* atduğı ḥaṭâ kılmaz (Kemal Paşazade: G 166/5, s. 202)

²²² “Hıta coğrafyası Çin’in kuzey bölümünü ihtiva eder. Çoğunlukla ‘Hata’ sözcüğüyle teviriyeli olarak kendisine şiirlerde sıkça yer bulan bölge, burada yaşamakta olan ahular, ahuların göbeklerindeki nafe ve misk gibi unsurların sevgilinin saçı, ayva tüyleri veya beniyile renk ve koku bakımından kurulan ilgiyle, sevgilinin gözünün kan dökücülüğüyle ve ‘Türk-i Hıta’ tabiriyle karşımıza çıkmaktadır.” (Akçay, 2021, s. 76)

Bu bölümde dokuz ana başlık etrafında Osmanlı toplumunda aldıkları yer; mesleki ve sosyal konumlarıyla şiirlere yansıyan sevgililer ele alınmıştır. Bunlardan ilki asker sevgililerdir. Osmanlı toplumunun erkeklerinin hayatında önemli bir yere sahip olan askerlik ve asker sevgililer etrafında hatırı sayılır oranda şiir teşekkül etmiştir. Bunların bazılarını bizatihi asker şairler, meslektaşları olan sevgilileri için söylemiştir. Bu sevgililer ordudaki görevlerine göre “sipahi, sipahizade, kuloğlu, yeniçeri, levend” gibi adlandırmalar almışlardır.

İkinci başlık altındaysa şiirlerde meslekleriyle konu edilen sevgililer örneklendirilmiştir. Sosyal hayatta sıkça karşılaşılan ve arzu uyandıran güzel esnaf erkeklerinin, şehrengiz adında müstakil bir tür oluşturacak ölçüde şairlerin duygu ve hayal dünyasında yer işgal ettiği malumdur. Esnaf erkekler gazellerde de sevgili atıflarıyla yer bulmuştur. Çoğu konu bütünlüklü olan gazellerde mesleki ıstılahlar sıralanmış; bu jargon sevgilinin güzellik unsurlarıyla birleştirilerek şiirler oluşturulmuştur. Bazı gazellerin şehrengiz özelliği göstererek bir gazelde birçok esnaf sevgiliden bahsedildiği de görülür. Esnaf sevgilileri şiirlerinde en çok konu eden, kendisi de Beyazıt camii avlusunda esnaflık eden Zati'dir, diyebiliriz. Bu kişilerin muhtemelen aynı çevreden olup Zati'nin dükkân komşuları olduğu tahmin edilebilir. Bu çalışma kapsamında 16. yüzyıl divanlarında 37 adet farklı meslek mensubu sevgililere şiirler söylendiği tespit edilmiştir. En çok şiir söylenen esnafın başında berberler, dellaklar, muğbeçe/sakiler gelir.

Osmanlı toplumunu şekillendiren, askerlik gibi başka bir önemli unsur da dindir. Üçüncü başlık altında din/tasavvuf çevresinden, âşık/şairlerin ilgi alanına giren sevgililer ele alınmıştır. Bunların tekke mensubu olduğu anlaşılan ve

“kalender/ışık, derviş, sufi” gibi adlandırmalar alan kişiler olduğu gibi, devletin resmî kadrolarına dâhil olan “vaiz, imam-hatip, müezzin” gibi dinî kimliği haiz sevgililer olabildiği de görülmüştür.

Dördüncü başlık altında medrese talebesi olan suhteler örneklenmiştir.

Beşinci kısımda ele alınan şiirlerde sahip oldukları kavuk tipinden dolayı devlet erkânına dâhil olduğu tahmin edilen sevgililer örneklenmiştir.

Altıncı başlık altında, “beg-zade, ağa-zade” gibi terimler vasıtasıyla soylulukları hakkında fikir edindiğimiz ve akıl yürüttüğümüz sevgililer ele alınmıştır.

Köle sınıfından arzulanan kişilerin konu edildiği yedinci kısmın şiir örnekleri “kul, geda, gulam” kelimeleri etrafında şekillenmiştir. Bu konuda en çok örnek, isimleri belli iki erkek bir de kadın köle-sevgiliye toplamda üç adet gazel söyleyen Livayi’ye aittir.

Sekizinci kısımda, babalarının meslekleri veya konumları üzerinden tanımlanan sevgililer konu edilmiştir.

Dokuzuncu kısımda etnik/dinî kimlikleri hakkında ipucu edindiğimiz sevgililer örneklenmiştir. Özellikle Hristiyan güzeller divan edebiyatında geniş bir yer tutar ancak çoğu şiir örneğinde Hristiyanlıkla ilgili tabirler, sevgilinin gerçek kimliğini yansıtmaktan ziyade âşığa çektirdiği acı ve put gibi güzel olması dolayısıyla mecazlı olarak kullanılır. Bu kısımdaysa sevgilinin gerçek anlamdaki dinî kimliğine işaret eden şiirler örneklenmiştir. Bu örneklerin birçoğunun konu bütünlüklü gazeller olduğu görülmektedir.

Memleketi belli olan birkaç sevgiliyi konu eden bu bölümün son başlığı altında güzellik teşbihi olarak mecazen sıkça kullanılan doğu diyarları değil; Konya, Rusya gibi daha spesifik coğrafyalara ait olan sevgililer örneklenmiştir.

Üçüncü bölümde sevgilinin sosyal kimliğine, dolayısıyla gerçek hayatta karşılığı olan dünyevi kişiliğine ışık tutmak hedeflense de bu bölümde kullanılan örneklerin genelinin aynı zamanda bize sevgilinin cinsiyeti konusunda delil teşkil etmekte olduğunu görüyoruz. Burada sıralanan başlıkların çoğunda, söz konusu edilen sevgililerin erkek mesleklerini icra ettikleri ve erkeklerin mensubu oldukları sosyal çevrelere dâhil oldukları belli olmaktadır.

BÖLÜM 4

ULAŞILABİLİR SEVGİLİ

İkinci ve üçüncü bölümlerde, cinsiyeti ve sosyal konumu belli olan dünyevi sevgililerin aslında aynı zamanda birçoğunun âşık tarafından ulaşılabilir hatta birlikte olunabilir, cinsi münasebete de izin veren sevgili tipleri olduğunu gördük. Onlarla ilişki kurma mekânları olarak meclisler, meyhaneler ve hamamlar öne çıkıyordu. Bu sevgili eğer erkekse âşığın veya sevgilinin evinin rahat bir buluşma ortamı sağladığını düşünebiliriz. Nitekim bu bölümde göreceğimiz birçok şiir örneğinde âşık, sevgiliyi evine davet etmektedir. Sevgiliyse bu davetlere bazen icabet eder.

Latifi'nin *Evşâf-ı İstanbul*'unun "Sıfat-ı Kağıdhane" bahsinde mesire yerlerinin de âşıkla sevgilinin buluştuğu alanlardan biri olduğu anlaşılır. Latifi burayı divan edebiyatı hayallerine başvurarak bir ovaya, oraya gelen kadın ve erkekleri de ceylanlara benzetir. En son cümlede edebi bir şekilde, mühre ve nafenin düşmesi olarak tasvir edilen olay ise bekâret kaybına işaret ediyor olmalıdır:

Bu vech ile teferrücgâh-ı dilkeş ve temâşâgâh-ı ferah-bahş olduğu eelden
Şehr-i Stanbul'un mâdesi ve neri, a'ni avratı ve eri ve zen ve şehveri
zevraqlarla zevk ederek anda giderler a'ni. Muhbe-i kıst bahtlar ve gidi erler
bir alay gazzal ve gazaleler olup ol hıtâ-i Hıtâ misâli Hutun âhûları
minvâlinde yayılup ol deşti keşt eder. Lâbûd o zeyl-i kûhsârın sünbül ve
lâlesin dermeğe çok gazal ve gazale üşer. Ve ol deşti keşt ederken kiminin
mühresi kiminin nâfesi düşer. (Latifi, *Evsaf-ı İstanbul*: Pekin, 1977, s. 61)

Zati'nin *Leṭâif* inde yer alan şu ifadeden, bazı sevgililerden öpücük almanın da mümkün olduğunu görüyoruz: "Dilberlerden cân virüp bûse alan 'âşıklar şekerlü bâzâr ideler." (Çavuşoğlu, 1977, s. 151)

Ömer Faruk Akün (2014), geleneğin ulaşılmaz ve mesafeli divan edebiyatı sevgilisini şu şekilde tarif ediyordu:

Moral yapısı, âşığına ıstırap çektirmekten hoşlanmak, ona yüzünü göstermekte nazlanmak olan sevgilinin onunla kendisi arasına daima bir mesafe koyması dolayısıyla ayrılık ve hasret, buna eşlik eden şikâyet bu aşkın özünü teşkil eder. Bu, seven ve sevilenin iradesi dışında bir tesirle değil sadece mâşukun cilve ve nazının eseri olan bir ayrılıktır. Karşılık görmeyen aşkında sevgilinin uzaktan yüzünü göstermesi, kendisine sadece bakışını çevirmesi bile âşık için bir lütuf yerine geçer. (s. 130)

Bu bölümdeki örneklerde bu yapıyı kıran; âşıkla konuşan, ona söz veren, âşıkla birlikte olan, kendini öptüren, fiziksel temasa izin veren ve nihayetinde birçok kişi için ulaşılabılır olan sevgili tipleri ele alınacaktır.

4.1 Konuşulan/haberleşilen sevgili

4.1.1 Selam veren sevgili

Aşağıdaki gazel ve beyitlerde sevgililerin âşıklara teveccüh ederek selam verdiklerini görüyoruz:

Bugün ol şüh-ı cihân nâ-geh *eliñ şaldı baña*
Çin şehir pençe-i hürşîd hemân kaldı taña

Şöyle şevk irdi baña el şalıcağ cānānum
Yed-i beyzāyı ‘ıyān itdi şanurdum Mūsā

Gāh olur el şalar ol yār baña āh itsem
Gül-i gül-şen şalınur bād-ı şabādan gūyā

Kim bakar yāsemenüñ bāğda şalınduğına
Nā-gehān el şalıcağ ol şanem-i bī-hemtā

El şalar gerçi Ziyā’ıye işāretler ider
Şalınur eller anuñ iki yanında ammā (Mostarlı Hasan Ziyai: G 16, s. 50)

Bakup benden yaña kılduñ teveccüh *merhabā itdüñ*
Hudādan isterem olsun ziyāde ‘izz ü ikbālūñ (Cinani: G 105/4, s. 517)

Hayretīyi ber-murād êtdüñ selāmet ol begüm

Bir *selām* idi hemān senden murādı ve's-selām (Hayreti: G 344/5, s. 373)

İy Mu'îdî 'ışk ile sende kerāmet olmasa
Baş egüp gördükce *virmezdi selām* ol nāzenīn (Muidi: G 317/7, s. 295)

Elini gögsine koyup bu gün ol serv-ıhıram
Göñül alçaklığını eyleyüben *viridi selām* (Yahya Bey: G 257/1, s. 443)

Göz uciyle baña dilber bu gün bir *merhabā kıldı*
Görüp ağyār anı nār-ı ḥasedden yandı yakıldı (Yahya Bey: G 451/1, s. 556)

Merhabā didi gelüp yarım ağız yār baña
Şanki bağışladılar baña bu dünyāyı tamām (Zatı II: G 989/6, s. 493)

4.1.2 Konuşulan sevgili

Aşağıdaki beyitlerde bir vesileyle, farklı konularda âşıklarıyla konuşan sevgilileri görüyoruz. Örnekleri değerlendirirken bu diyaloglardan bazılarının âşıkların hayal dünyasında gerçekleşmiş olabileceğini de göz önüne almak gerekebilir:

Dün gice dil-dārla bir nice rāzum var idi
Anuñ istignā benüm 'acz ü niyāzum var idi (Celili: G 381/1, s. 257)

Ko mey-i telḥi leb-i şīrīnüm em didi didüm
Bī-bedel söylersin ey şīrīn-lebüm ni'me'l-bedel (Gelibolulu Süruri: G 281/4, s. 199)

Beni şarmışsın düşünde didi dōst
Ḥüb söyler şarmışam hem vākı'ā (Meali: G 29/2, s. 221)

Didi kim nice koluñı kemer itmek belüme
Didüm ey dōst meded eyle keremdür daḥi ne(Meali: G 57/3, s. 249)

Bir gez öpsem la'lüñ üzre ḥatṭuñı cānā didüm
Luṭf idüb cānān didi nola sözüñ cān üstine (Meali: G 61/6, s. 253)

Ayakda kalmışam cānā elüm tut dest-gīrüm ol
Didüm didi ki kim görmüş güzeller merḥabāsından (Muhibbi: G 2185/2, s. 644)

Dün gice şoḥbetümüz yār ile rindāne idi
Sāgar idi ben idüm şem' idi pervāne idi (Nevi: G 482/1, s. 514)

Tiğ-i yār irdi Celilī sīne-i ğam-ḥāneye
Bir yaluñ yüzlü güzel hem-şoḥbetüm vardur benüm (Celili: G 243/7, s. 183)

Ahi'nin (ö. 923/1517) aşağıdaki beytinde âşık, sevgiliyi muhtemelen çalıştığı devlet dairesine davet etmiş, sevgili bu daveti kabul etmemiştir:

Oğduḡ da'vet idüp uğramadı dāireye
Ol perī-çihre ḡabūl eylemedi da'vetümüz (Ahi: G 38/5, s. 19)

Sebzi'nin (ö. 1520-1566) aşağıdaki gazelinde de davetine icabet etmeyen bir sevgili söz konusudur:

Da'vet itdüm ḡülşene ḡonca-dehānum gelmedi
Ḳanuma girdi benüm boynına ḡanum gelmedi

Ḥāliyā ḡālūñ nedür diyü su'al eylesenüz
Geşte-i bahrem ḡayāt-ı cāvidānum gelmedi

Külbe-i aḡzānuma gel diyü teklif eyleyüp
Cānumı itdüm revān rūḡ-ı revānum gelmedi

Dāda varmışdum bugün dīvāne feryād eyleyüp
Bendesine zūlm iden devletlü ḡānum gelmedi

Kendü yirinde temāşā itmeyince dilberi
Ḥaḡ bilür kim Sebziyā yirine cānum gelmedi (Sebzi: G 871, s. 726)

4.1.3 Söz veren sevgili

Aşağıdaki gazel ve beyitlerde bazı konular hakkında âşıḡına söz veren sevgililer söz konusu edilmektedir. Bunların geneli buluşma veya fiziksel temas vaatleridir. Bu örneklerde sevgilinin âşıḡıyla –genelde âşıḡın evinde– buluşmak üzere söz verdiğini görüyoruz:

Nedür o ḡizleniş āyā nedür o şerm ü ḡicāb
Nedür o ḡüsn ü edā ile āḡ o ḡizlü ḡiṡāb

Nedür o luṡf-ı ḡaḡf ol tekellüm-i maḡḡf
O 'ahd-i bī-hūde ol nāz u şīve ile cevāb

O söyleyiş o ḡülüş o tevāzu' ile selām
O şalıñış o reviş ol kirişme ile şitāb

O göz ucuyla bakışlar o kaşların çatmak
Ol inciniş o söğüş āh o zālīm-āne ‘itāb

Žiyā’iyā nedür ol *gice gelmege ikrār*
Meded meded ya nedür intizārda bu ‘azāb (Mostarlı Hasan Ziyai: G 31, s. 56)

Yār ‘ahd itdi vefāya gele tenhā bu gice
Nūr ola meclise ol şem‘-i şeb-ārā bu gice (Helaki: G 124/1, s. 164)

Bir gice hāne-i Yahyāya gelem dimiş idüñ
Hiç ola mı varasın ‘ahde vefā eyleyesin (Yahya Bey: G 318/5, s. 480)

Nevi’nin (d. 940/1533-34 - ö. 1007/1599) aşağıdaki beytinde, sevgilinin yabancılarla içip sarhoş olunca kendisine verdiği sözü unutacağından çekinen bir âşık söz konusudur:

Yad ile içdüğüne ağlamazam korkum odur
Mest olup eyledüğüñ ‘ahdi ferāmuş idesin (Nevi: G 362/2, s. 446)

Hüdayi-i Kadim’in (ö. 991/1584) aşağıdaki beyitlerinde sevgilinin, âşığa pazara gitmek gibi dünyevi bir hadise için söz verdiğini görüyoruz:

Gelmege bāzāra kavī itdi bizümle yārümüz
Müşterī bī-ḥad bozarlar korkarın bāzārumuz

Ol büt-i sīmīn-tenüñ olmuş dil-i pülādı nerm
Var ise itmiş eşer bu āh-ı āteş-bārumuz (Hüdayi-i Kadim G 63/1, 2, s. 141)

Emri (ö. 983/1575) ve Muidi’nin (ö. 994/1585-86) aşağıdaki beyitlerinde sevgilinin, âşığa bir ay sonrası için randevu verdiğini görüyoruz:

Otuz günü say ben gelürin didi o meh-rū
Ey Emrī-i miskīn yūri unutma ḥisābuñ (Emri: G 262/7, s. 144)

Gerçi bu aya Mu ‘idī va ‘de itmişdür nigār
Her günü bir laḥza vü her laḥza biñ yıldur baña (Muidi: G 14/5, s. 62)

Aşağıdaki beyitlerdeyse öpülmek ve kucaklanmak için âşıkla sözleşen sevgililer söz konusudur:

Va ‘de-i būs u kinār itdükçe ol sīmīn-beden
İy ‘Atā geh bal çalar ağzuña gāhī yağlar (Üsküplü Atâ: G 38/5, s. 225)

Didüm uğurlayın gice gel öpeyin seni
Didi ki âşikâre geleyin *öp öyleyin* (Zati III: G 1138/4, s. 84)

Kuçsam bilün olur mı didüm didi hoş ola
Öpsem lebünü didüm idi didi kim ne var (Ahi: G 33/5, s. 17)

Hey koculası odaya gel didüm dilber didi
Hoş varalum ‘Amriyā ammā odañ tenhā mıdur (Amri: G 14/5, s. 50)

Medhi’nin (ö. 1006/1597-98) aşağıdaki beytinde âşığa ölene kadar birliktelik vadeden bir sevgili söz konusudur:

Ölmeyince senden ayrılmam didün cānā baña
Korkum oldur ayıra senden beni bir gün eccl(Medhi: G 332/2, s. 492)

4.1.4 Söz verip gelmeyen sevgili

Aşağıdaki beyitlerde âşığıyla iletişim hâlinde olan ve ona kavuşma sözü veren sevgililerin bu sözlerinde durmadıklarını görüyoruz:

Evvel vefāya va‘deler itmişken ey şanem
Cevr itdün âhır *eylemedün va‘deye vefā* (Baki: G 10/4, s. 108)

Bu gün Bākīye ol âfet *vişālin va‘deler kılmış*
Yalanlar söylemiş miskini gerçekten inandurmuş (Baki: G 219/5, s. 235)

Vaşlum dilersin çün didün lutf idüben *olsun didün*
Yarın didün bir gün didün ferdālara şaldün beni (Baki: G 531/3, s. 430)

Va‘de kılmış idi ol meh kim geleydi bu gice
İztırāba düşdi gönlüm kaldı diyü bu gice (Gelibolulu Süruri: G 391/1, s. 255)

Dimiş idün gelem aḥşamlayam ey bedr-i münir
Gelmedün menzile gündüzümü aḥşam itdün (Sehi Bey: G 137/2, s. 234)

Medhiyā dün bize *yār itmişidi ‘ahd u vefā*
Yine ol kavlı-i yalan-ile bugün ma‘hūduz (Medhi: G 216/5, s. 433)

Vişāle va‘de itmişdün ferāmūş eyledün gitdi
Meded rūḥ-ı revānum ölmedin gel va‘demüz yetdi (Nevi: G 525/1, s. 538)

Hāzır ol *cum ‘a günü saña varayın didi yār*
İntizār ile hilāl oldum nice āzinedür (Sebzi: G 139/4, s. 326)

Dün gice düşmanlar ile ‘ayş u nūş itmiş bu gün

Baňa ma‘lûm oldu anuñ döstlar keyfiyyeti

Gelmege kavl eylemişdi bu gice cem‘iyyete
Gelmedi bizi perîşân itdi bozdı şöhetü (Zatî III: G 1713/3, 4, s. 452)

Şu gibi varayın diyesin gelmeyesin âh
Dil şehrine hasret ura nârı be yalancı (Zatî III: G 1729/2, s. 461)²²³

Nevî’nin aşağıdaki beyitlerinde âşıkla haberleşerek ona ümit veren ancak başkalarıyla birlikte olan bir mahbub söz konusudur:

Beni öldürdi gamuñ va‘de-i ferdâ niçe bir
Yok mı dînüñ şanemâ aña mısın ferdâyı

Kanğı maḥbûba gönül virdüm ise tâlî‘i gör
Şem‘-veş ser-keş olur mâh gibi hercâyî

Nev‘iyâ gayrılar itmiş yine ol yâri kinâr
Cûy-i eşküm n’ola ğark itse bütün dünyâyı (Nevî: G 520/2, 3, 5, s. 535-536)

Süheylî’nin (d. 992-3?/1585? - ö. 1043/1633-34) “gelmedüñ”, Muhibbî’nin (d. 900/1494 - ö. 974/1566) “niçün dün gice gelmedüñ”, Zaifî’nin (ö. 964/1557) “dün gice niçün gelmedüñ” redifli gazelleri ve Behiştî’nin beytinden çıkan tabloya göre, genelde akşamları âşğın olduğu yere gelen sevgili, gelmemesiyle muttat olan hareketinin (ve sözünün) dışına çıkmıştır:

‘Ahde kılmaduñ vefâ dün gice iy cân gelmedüñ
İtdüğüñ ‘ahde meger olduñ peşimân gelmedüñ

Dün bizümle gelmege kavl ü karar itdüñ bugün
Toğru söyle niçün iy serv-i hırāmân gelmedüñ

Şevke geldük dün gice pervâne gönderdük saña
Hâlümüz yanmağa iy şem‘-i şebistân gelmedüñ

İntizâr-ı maḥdemünle yolda kaldı gözlerüm
Kanda gitdüñ bilmem iy sulṭân-ı ḥübân gelmedüñ

Öldi gitdi hecr ile âhîr Süheylî haste-ḥâl
Görmege ol hasteñi bir kerre iy cân gelmedüñ (Süheylî: G 186, s. 264-265)

²²³ Bu gazelin tamamı için bkz. 7. Bölümün “Hakarete uğrayan sevgili” kısmı.

Nola dirsem saña ‘ömrüm *niçün dün gice gelmedüñ*
Vefâsuzsın benüm ‘ömrüm *niçün dün gice gelmedüñ*

Gele ey hûblaruñ şâhı severem seni vallâhî
Severseñ sen de Allâhı *niçün dün gice gelmedüñ*

Beni sen derd-nâk itdüñ vücûdum külli hâk itdüñ
Beni vallâh helâk itdüñ *niçün dün gice gelmedüñ*

Ezelden olmışam ‘âşık yüzüne gün disem lâyıķ
Ki sen ‘Azrâ vü ben Vâmık *niçün dün gice gelmedüñ*

Firâķ odı ile yandum meded ey lebleri ķandüm
Seni ben yâr ola şandum *niçün dün gice gelmedüñ*

Gözümüñ yaşıdur Ceyhûn olupdur cân u dil pür-hûn
Beni sen eyledüñ Mecnûn *niçün dün gice gelmedüñ*

İçürdüñ ‘âlemüñ zehrin aķıtduñ gözlerüm nehrin
Harâb itdüñ göñül şehrîn *niçün dün gice gelmedüñ*

Görelde ol gözi ķaşı Muhibbî’nüñ aķar yaşı
Ķomışdur yolına başı *niçün dün gice gelmedüñ* (Muhibbi: G 1515, s. 463)

Benüm servüm benüm cānum *niçün dün gice gelmedüñ*
Güzeller şâhı sulţānum *niçün dün gice gelmedüñ*

Ser-i zülfüñi dām itdüñ elif ķaddümi lām itdüñ
Beni rüsvā-yı ‘ām itdüñ *niçün dün gice gelmedüñ*

Yüzüme bir güle baķduñ beni ‘ışķ odına yaķduñ
Ķanı benüm ile ‘ahduñ *niçün dün gice gelmedüñ*

Emîr-i tâc-dârumsın ķuluñam şehriyârumsın
İki ‘âlemde varumsın *niçün dün gice gelmedüñ*

Revâ mıdur benüm hānum ķarasın yirlere ķanum
Benüm ‘ömrüm benüm varum *niçün dün gice gelmedüñ*

Habîbüm kebk-i reftārum vefâsı yok cefâ-kārum
Benüm ‘ömrüm benüm varum *niçün dün gice gelmedüñ*

Muhibbî’nüñ aķar yaşı oñulmaz bağrumuñ başı
Bu hâli duymasın nâşi *niçün dün gice gelmedüñ* (Muhibbi: G 154, s. 470-471)

İy saçları müşğîn-resen dün gice *niçün gelmedüñ*
İy sayd-ı ‘aķl ü cān iden dün gice *niçün gelmedüñ*

Bülbül oķur destān hezār dutmışıdı gül-zârı hār

Ser-sebz olmuşdı çemen dün gice niçün gelmedün

Şem‘ ü şarāb idi kebāb hem bir muşāhib hoş nedīm
Yārā o bezm-i hāşa sen dün gice niçün gelmedün

Zeyn olmuş idi her taraf ayva turunc elmayile
Ol bezme iy sīmīn-zekān dün gice niçün gelmedün

Tenhā durur kāsānemüz bārī bu gice gel bize
Tez tez gidüp gec gec gelen dün gice niçün gelmedün

Ġarķ itdi göz yaşı beni hicründe kana gel yetiş
İy yaşum eliyle silen dün gice niçün gelmedün

Yunmadı iy meh şubha dek gözin Ġa‘īfī şem‘ -veş
Gele diyü sen sīm-ten dün gice niçün gelmedün (Zaifi: G 183, s. 150)

Gelmedün gülşene ahşam katı hayf oldu baña
Gel bugün bārī şehā dūnki ziyānum çıksun (Behiştī: G 396/2, s. 325)

Bahari’nin (d. 898 ?/1492-93? - ö. 958/1551-52) aşağıdaki beytinde sevgilinin verdiği bir sözden söz edilemese de âşığını seçmekle onu beklenti içine soktuğu anlaşılıyor:

Âşinālīk itmeyüp bilmez geçersin sevdigüm
Sen degül misin beni ‘uşşāk arasında seçen (Bahari: G 90/4, s. 206)

4.1.5 Öpücük sözü verip sözünde durmayan sevgili

Aşağıdaki beyitlerde sevgiliyle âşığın; muhabbetlerini âşığın, sevgiliden öpücük için söz isteyecek kadar ilerlettiklerini görüyoruz. Sevgili bu sözünde de durmamıştır:

Būse ‘ahd itdi o kāfir ben inandum sözine
Ravziyā mü’ minlere ne olur īmāndan lezīz (Ravzi: G 182/5, s. 206)

Būse ‘ahd itdün Revānī bendeñe
Pādişāhum müstedām ol müstedām (Revani: G 244/5, s. 318)

Būse ‘ahd itmiş idün virmedün ey şāh didüm
Nāz idüp güldi didi kim paşa borcu diñile (Sehi Bey: G 201/2, s. 272)

Būse ‘ahd eyledi dün durmadı ikrāra bugün
Hūblar baħşışi beñzer Karaman baħşışine (Zaifi: G 270/3, s. 206)

4.1.6 Mektup yazan sevgili

Celili (d. 893/1487-88 - ö. 977/1569-70) ve Yahya Bey'in (ö. 990/1582) aşağıdaki gazellerinde âşıklarına mektup yazan sevgililer söz konusudur. Bundan âşıkla sevgililer arasındaki ilişkinin gazellerdeki ilişki telakkisinin aksine, karşılıklı olduğu anlaşılıyor:

Nāme-i cānān degül ārām-ı cānumdur gelen
Sebze vü reyḥān-ı bāğ-ı dilsitānumdur gelen

Nāme diyü yārdan berg-i vefā añup gelür
Kāşîd-ı bāğ-ı belâ eşk-i revānumdur gelen

Nāme kim olmışdur ol āhum şerārından tolu
Bāğ-ı dilden şanki şāḥ-ı erğuvānumdur gelen

Ṭāñ degül ger şubḥ-ı rüşen olsa şām-ı miḥnetüm
Çünkü mektüb-ı meh-i nā-mihrbānumdur gelen

Ey Celilî gönca-i zanbaḳdur ol nāme degül
Zīver-i güلزār-ı cān-ı nā-tüvānumdur gelen (Celili: G 329, s. 229-230)

Ḥaṭṭ-ı nāmeñdür senüñ mānend-i kuḥl-ı Işfahān
Farz-ı 'ayn oldı anı gözden geçürmek her zamān

Hüb ḥaṭ iki kenārında benefşezārdur
Her iki satır arasında şanki enhār-ı cinān

Ḥaṭ degüldür belki bir āyīnedür mektüb-ı yār
Görinen anda sevād-ı 'ayn-ı 'āşıkdur 'ayān

Şekkere konmuş karınca leşkeridür fi'l-meşel
Nāmede ḥaṭṭ-ı şerīfün ey Süleymān-ı zamān

Ol suṭūr-ı cān-fezā ile bu mektüb-ı şerīf
Mevc uran baḥr-i sefīde beñzer ey ārām-ı cān

Ḥaṭ degüldür nāmede ol āfitāb-ı 'ālemün
Bildüm ey Yaḥyā elinüñ gölgesidür bī-gümān (Yahya Bey: G 301, s. 468-469)

4.1.7 Artık âşıkla konuşmayan sevgili

Âşıkla sevgilinin konuşmalarının kesintiye uğramasının anlatıldığı aşağıdaki

beyitlerden, ikisinin bundan önce muhabbetlerinin olduğu anlaşılıyor:

Söylemez küsmiş baña cānāne söyleñ söylesün
N'eyledüm ol yār-ı 'ālī-şāne söyleñ söylesün

Nāz ile güftāre gelmezse helāk eyler beni
Ol cefā vü cevri bī-pāyāne söyleñ söylesün (Baki: G 395/1-2, s. 343)

Bir iki gündür iñen evvelki gibi söylemez
Baña ol tūtī-i hoş-güftār incinmiş gibi (Hayreti: G 552/2, s. 503)

Selāmın ol şeh-i hūbān niçün ben bendeden kesdi
Anı ben sevmeden artuğ ne suç itdüm neden kesdi (Muhibbi: G 2759/1, s. 798)

4.2 Birlikte olunan sevgili

4.2.1 Birlikte bulunulan sevgili

4.2.1.1 Kavuşulan sevgili

Bu başlık altında örneklenen şiirlerde en çok “vasl” kelimesinin kullanıldığını görüyoruz. Çoğu örnekte çizilen tabloda âşık, uzun süren zahmetler sonucu sevgiliye kavuşmayı başarmıştır:

Birisi bir *Bendezāde* hūsn ile şāh-ı cihān
Bende-i dil-dāde olmuş aña her pīr ü cevān
Yüzini pūr-şevk olur gördükce mihr-i āsmān
Vaşlına Rūm'ıñ harācın virüp aldum rāygān
Hāq budur bāğ-ı İrem'dür şehir-i İdincik ki var (Ravzi: Muhammes 3/44, s. 121)

Şu bir māh-ı melek-sīmā kim ismidür *Hudāverdi*
Vişālin çokdan isterdüm bihamdı'llāh *Hudā* verdi (Bahari: G 149/1, s. 264)

Zāhidā *vaşl*-ı nigār-ise gārağ irdük aña
Bizi şanmayalar oñmaz kuru sevdālar-ile (Bahari: G 112/4, s. 227)

Subh-ı *vaşl*-ı yārdur bezm-i şarāb itmek gerek
Sāğar-ı zerrini reşk-i āfītāb itmek gerek (Baki: G 256/1, s. 258)

Vaşl-ı nigāre irdük hürremlerüz cihānda
Pâyāna yetdi firḳat bī-ḡamlaruz cihānda (Cenabi Paşa: G 274/1, s. 206)

Vaşl idi maḳsūd virdi Allāh
Oldı müyesser elḥamdü-lillāh (Dükakinzade Ahmed Bey: G 245/1, s. 340)

Rūz-ı *vuşlat*da unuttum nūş-ı la‘l-i yārı ben
Hoş peşimānem bugün fi‘ş-şayf-i ḡayy‘atü‘l-leben (Mostarlı Hasan Ziyai: G 314/1, s. 161)

Rūy-ı zülfin ister idüm rüz u şeb
Âhır *irdüm aña* kim itdüm ṭaleb

Şükr kim yapıldı bu ḡam ḳapusı
Açılup göñlüme ebvāb-ı ṭarab

Vaşl ile rāḫat oldı cān u dil
Gerçi kim hier ile çekmişdi ta‘ab

Gül dimek yüzine çün degül edeb
Bī-edeb maḫrūm şūd ez-faẓl-ı Rab

Ruḫlarına cān u dil pervānedür
Yanar ise bu Muḫibbī ne ‘aceb (Muhibbi: G 162, s. 87)

Bir selām ile göñül vīrānesin ma‘mūr idüp
Ḥayre girdüñ ol ḫarāb-ābādı ābād eyledüñ

Dōstum hierān şebinde gelmiş idi cān lebe
Cān fedā olsun beni *vaşluñ* ile şād eyledüñ (Muhibbi: G 1641/2, 3, s. 495)

4.2.1.2 Elde edilen sevgili

Sevgiliyle âşığın birlikteliğini konu eden bazı örneklerde bu birlikteliğin bir elde etme sonucu gerçekleştiği anlamı ortaya çıkar. Bazen sevgili âşığa “ram olur”, bazen âşık sevgiliyi yanına alır, bazen de âşığın sevgiliyi bir av hayvanı gibi avladığından bahsedilir:

Ḥamdü li‘llāh kim yine *dil-ber bizümle yār imiş*
Şād-mānum kim dilā başumda devlet var imiş (Figani: G 39/1, s. 53)

Dilā şād ol şafālar sür ki ol *dil-dār yār oldı*
Şeb-i hierān zülfeyni gibi hoş tārümār oldı (Zaifi: G 320/1, s. 239)

Yār elde velī fitne-i aġyār mu‘ārız
Meyl itse olur bñlbñle gñl-hār mu‘ārız (Hakani: G 230/1, s. 326)

Rā kaşı Rñm ħarācın getürür ey Ravzī
Rām olupdur yine bir Rñmili oġlanı baña (Ravzi: G 38/5, s. 148)

Ĥamdñ‘lillāh tñli‘ñm mes‘ñd ù baĥtum yār imiş
Sen ĥñmāyı avladum başumda devlet var imiş (Sebzi: G 308/1, s. 419)

Dñn gice şahñ-ı ħemende yāri tenhā avladum
Seyr idñp ol serv-i ĥoş-reftārı tenhā avladum

Cām-ı gñl-reng ile devr idñp benefşe sebzedede
Gonçe-leb ol nergis-i bñmārı tenhā avladum

Tāb-ı meyden ħihre gñl gñl şñĥ u şeng sñne ħāk
Ol levend-i şñfte-destārı tenhā avladum

Tñli‘ñm oldu mñsā‘id ayırup aġyārdan
‘Ahdine ħurmaz o bñ-iĥrārı tenhā avladum

Naĥd-i cān virdñm metā‘-ı vaşlın aldum rāygān
Tñlib-i cānāneden bāzārı tenhā avladum

Devr idñp pervāne-veş bāl ù perñm nñr eylesem
Tañ mıdur ol şem‘-i pñr-envārı tenhā avladum

Cevdet-i tab‘um Yetim idñp şikārın tarz-ı ĥāş
Kebg-i fikr-i vādī-i eş‘ārı tenhā avladum (Yetim: G 127, s. 394)

Bir nihāl-i nāznākin peyker aldum yanuma
Yine mñmtāz-ı ‘ālem dil-ber aldum yanuma

Serv-i sñmñn dñr-kemerlerle ĥırāman eyledñm
Gñyiyā pñr-tñġ (ñ) pñr-sñm ù zer aldum yanuma

Sāmırī cānlar virürdi görse siĥr-i ġamzesin
Şimdi ben bir sāĥir-i efsñnlar aldum yanuma

Mñ-miyānından ben bu ālāyuñ yirinde görmedñm
Gerĥi ħoĥ serv-i sehī-ħāmetler aldum yanuma

Yalıñuz hem-nām-ı Şiddīĥ olduġı dñnyā deġer
Yār-i ġār idinmege bir ser-ver aldum yanuma

Bñy-i ĥulķinden meşāmm-ı mu‘aĥtardur cān u dil
Ĥārsuz bir deste gñl-berg(-i ter) aldum yanuma

Pertev-i cām-ı cemālin gördiler Ĥāķāniyā
Şandılar āyñe-i İskender aldum yanuma (Hakani: G 546, s. 642)

Bir güneş yüzlü hilâl-ebrûyî *almış yanına*
Burşa şehrinüñ Revânî eylemiş bayramını (Revani: G 477/5, s. 456)

Mey içenler o meh-liķā ile
Mest ola yıllar ile ay ile

Ḳad-i bālāsın istedüm yüz kez
Ḥaḳ naşīb itdi biñ belā ile (Helaki: G 122/1, 4, s. 162)

Yine cān derdine devā buldum
Yine dil zaḥmına şifā buldum

Yine ey tîre-dil gözüñ aydın
Pertev-i nūr-ı Muştafā buldum

Êşigi ka'besine yüz sürdüm
Merve ḥaḳḳı yine şafā buldum

Baṇa bīgānelik eden güzeli
Ḥamdü li 'llāh ki āşinā buldum

Ne siḥr etdi kākülün güzelüm
Anı biñ başlu ejdehā buldum

Āsitān-ı sa'ādetine erüp
Yine ey Ḥayretî ğinā buldum (Hayreti: G 375, s. 391)

4.2.1.3 Aynı yerde bulunulan sevgili

Aşağıdaki beyitlerde âşıkla sevgilinin aynı yerde bulunduklarından başka bir ayrıntı verilmediğini görüyoruz:

Şalınur oldı bizümle bir iki gündür o şāh
Ḥamdüli' llāh yine yār oldı bize devletümüz (Bahari: G 37/2, s. 151)

Şarardı beñzi ḥasedden *benümle yāri görüp*
Raḳīb-i rû-siyehe bir ğarīb reng oldı (Baki: G 489/4, s. 404)

Beni yanında iy meh-rû görenler sen perî-zāduñ
Şanur tasvîridür bir yirde Şîrîn ile Ferhād' uñ (Hilali: G 52/1, s. 124)

Nice hoş vaḥdet idi *giceki cem 'iyyetimüz*
Reşk-i firdevs-i berîn olmuş idi şöḥbetimüz (Üsküplü İshak Çelebi: G 98/1, s. 181)

Meclisde ruḥuñ şevki-yile şem‘ oda yandı
Zevk-i lebüñi tıydı kadeḥ ağzı şulandı

Dün gice Me‘ālī o mehüñ nār-ı ruḥuñdan
Şem‘ -ile olup cem‘ biri birine yandı (Meali: G 78/1, 5, s. 270)

Dün gice hem-sāyemüz bir şūḥ-ı meh-ruḥsār idi
Şubḥ olunca kevkeb-efşān gözlerüm bīdār idi (Muidi: G 470/1, s. 411)

Sehi Bey (ö. 955/1548), Zaifi ve Yahya Bey’in aşağıdaki şiirlerinde,
sevgilinin âşığın bulunduğu yere geldiği anlaşıyor:

Ben kuluñı begüm aña geldüñ
Merḥabā merḥabā şafā geldüñ

Gice kadayduñ ey ‘aceb māhum
Çın seḥer gün gibi tağa geldüñ (Sehi Bey: G 131/1, 2, s. 230)

Benüm çok sevdüğüm dil-ber şafā geldüñ şafā geldüñ
Güzeller içre ser-defter şafā geldüñ şafā geldüñ (Zaifi: G 185/1)

Yanuma geldi uyurken gice ol bedr-i tamām
Şanasın meyyit namāzın kıлмаğa oldu imām

Ölmiş idüm ol kıyāmet eyledi iḥyā beni
Ya‘nī uyurken uyandurdu idüp fetḥ-i kelām

Āfitāb ile kırān itdi nücüm-ı devletüm
Dün gice kadre irişdüm nitekim māh-ı şıyām

Fürkatinüñ derdi çok ammā zamānı az olur
Bir ḥayāl-i ḥvāba beñzer ‘ālem-i vuşlat tamām

‘Ayn-ı cānı ḥvāb-ı ḡafletden açuk tut dāyimā
Tā ki ey Yaḥyā saña luṭf ide Ḥayy-i lā-yenām (Yahya Bey: G 254, s. 441)

Cinani’nin (ö. 1004/1595) aşağıdaki beytinde âşığa olan meyli, sevgilinin
sarhoş olmasına bağlanmıştır:

Olur mā‘il baña düşdükçe ol serv-i revān ser-ḥoş
Belī eyler teraḥḥum olsa her nā-mihribān ser-ḥoş (Cinani: G 88/1, s. 507)

Hayreti’nin (ö. 941/1534-35) aşağıdaki gazelinde hâlihazırda birlikte olunan
sevgiliden ayrılmamak için âşığın dua ettiğini görüyoruz:

Bir ħusrev-i ħūbandan ayırma beni devrān
Bir mihr-i dıraĥşāndan ayırma beni devrān

Bir serv-nihālūmden bir ruĥları ālūmden
Bir қаşı hilālūmden ayırma beni devrān

Bir gözleri şehlādan bir zūlf-i semen-sādan
Mecnūn gibi Leylādan ayırma beni devrān

Bir kāmēt-i bālādan bir gözleri elādan
Vāmıķ gibi ‘Azrādan ayırma beni devrān

Bir saçları sūnbūlden bir beñleri fūlfūlden
Būlbūl gibi bir gülden ayırma beni devrān

Bir mūnis-i cānumdan bir rūĥ-ı revānumdan
Bir genc-i nihānumdan ayırma beni devrān

Bir lāle ‘izārūmdan bir tāze bahārūmdan
Eglence nigārūmdan ayırma beni devran

Bir ģamzesi cāzūdan bir kākūli ĥoş-būdan
Bir gözleri āhūdan ayırma beni devrān

Bir nāz u niyāzumdan bir mahrem-i rāzumdan
Bir kūy-ı hicāzumdan ayırma beni devrān

Ėy Ĥayretī devletden tēc-ı ser-i ‘izzetden
Yūsuf gibi āfetden ayırma beni devrān (Hayreti: G 420, s. 419-420)

Zatı’nin (ö. 953/1546) aşağıdaki gazelinde sefere gidecek olan sevgilisinden
ayrılacağı için âşığın üzüldüğünü görüyoruz:

Āh kim yakında cānānumdan ayrılısam gerek
Gūyīyā bir ĥastayam cānumdan ayrılısam gerek

Zārlıklar kılduğum ‘ayb itmesün kimse benüm
Būlbülem ben verd-i ĥandānumdan ayrılısam gerek

Bilmezem fūrķatde yā Rab nola aĥvālüm benüm
Āh kim ben bende sulţānumdan ayrılısam gerek

Ĥıızr gibi dirligüm anuñla ģāyet ĥoş idi
Nola ĥālüm Āb-ı Ĥayvānumdan ayrılısam gerek

Dōstlar olsa gerek ‘ālem ķarañu ‘aynuma
Āh kim ol māh-ı tābānumdan ayrılısam gerek

Derdüme yokdur nihāyet çekme zaĥmet ey taḃīb

Yüri tedbîr itme dermānumdan ayrılısam gerek

Zātî'yā itse gerek ol verd-i ḥandānum sefer

Bülbülem gūyā gülistānumdan ayrılısam gerek

(Zati II: G 805, s. 309)

4.2.1.4 İçki içilen sevgili

Gelibolulu Süruri (d. 897/1491-92 - ö. 7 Cemâziyelevvel 969/13 Ocak 1562) ve

Muhibbi'nin aşağıdaki beyitlerinden, âşıkla sevgilinin birlikte içki içtikleri

anlaşılmaktadır:

Mey içdüm yâr ile oldum cihānuñ pādişāhı ben
Günāha şayma eylersem bunu geh geh ilāhi ben

Sürürî çün günehkāra olur raḥmet benümdür ol
Şarāb içüp güzellerle çoğ itdüm her günāhı ben

(Gelibolulu Süruri: G 352/1, 9, s. 235)

Bezm-i mey eylemişem dün gice cānānlar ile
Nice cānānlar ile serv-i ḥırāmānlar ile

(Muhibbi: G 2519/1, s. 733)

4.2.1.5 Âşığın evine giden sevgili

Aşağıdaki beyit ve gazellerde âşığın evine giden sevgililer söz konusu edilmiştir.

Âşığın evinin hane, hücre, külbe-i ahzan gibi ifadelerle karşılandığını görüyoruz.

Bazı beyitlerden bu ziyaretlerin sıkça gerçekleştiği belli olmaktadır:

Yiridür ma'mūr olursa bu dil-i vīrānemüz
Ḥamdüli'llah yār teşrīf eyledi gam-ḥānemüz

İdeli ol āfitāb-ı evc-i istignā tulū'

Ġarḳa-i envār olupdur ser-te-ser kâşānemüz (Cinani: G 76/1, 2, s. 501-502)

Getürmiş eline destār ucın şokmış levendāne
Yaraşmış ol gözi ḥünīye bu tarz-ı yetīmāne

Yağar yağmur gibi eşk-i dü-çeşmüm hiç göz açdurmaz

Baḥa geldükçe yağmurlık geyerse n'ola cānāne (Cinani: G 211/1, 2, s. 572)

Cinānī da 'vetüñden yüz çevürmez ol perī-sīmā

Meger beñzer ki teşhîr eyledüñ sihr-i helâlünle (Cinani: G 225/5, s. 580)

Cānum çıkar evden çıkup *ol yār gelince*
Oynar yürek ol lu‘bet-i mekkār gelince (Cinani: G 238/1, s. 586)

Hücreme her gün gelüp mihr-i cihān-ārā gibi
Rüşen eyler zū-ı mişbāh-ı ruḥ-ı tābendesı (Cinani: G 266/3, s. 601)

Baht u devlet mūnis ü yār olmuş idi dün gice
Dīde-i ikbāl bīdār olmuş idi dün gice

Hāne bī-āgyār u gül bī-ḥār u tāli‘ yār idi
Sīne bī-teşvīş ü āzār olmuş idi dün gice

Gülşen-i rāz olmuş idi *külbe-i aḥzānumuz*
Bülbül-i dil bir güle zār olmuş idi dün gice

Fer virürdi kuruş-ı ḥurşīde ziyā-yı ḥānemüz
Şem‘ümüz ol mihr-i ruḥsār olmuş idi dün gice

Nev‘iyā zulmet-sarāy-ı gūşe-i vīrānemüz
Maṭla‘-ı envār-ı dīdār olmuş idi dün gice (Nevi: G 459, s. 471-472)

Şafā-yı Merve ḥaḳḳı-ı için bize kılduñ ‘aṭā geldüñ
Şafā kesb eylesün ḳalbüñ şafā geldüñ şafā geldüñ

Şafā deryāsına müstaḡraḳ itsün ḳalbüñi Bārī
Bizümle eyledüñ zevḳ u şafāyi āşinā geldüñ

Firāḳuñ āteşi kül itmelü olmuşdı eczāmuz
O nārı bizden itdüñ āb-ı vaşluñla cūdā geldüñ

Baṇa evvel varam āḥır demüñde saṇa dimişdüñ
Bīḥamdillāh ki va‘de gelmeden ey dil-rübā geldüñ

Dimişdüñ uş helāk idem feraḥdan Zātī‘yi varam
Feraḥ oldu be-ḡāyet ol helākünden yaña geldüñ (Zati II: G 702, s. 206)

Menzilinden bu gice *höcreme geldi ol māh*
Gökde istedügümi yirde virübdür Allāh

Okıduk şi‘r ile geldi bu gice bezme o māh
Biz yire indürürüz sihr ile māhı her gāh

Görinen şa‘şa‘a şanmañ göricek ol şanemi
Barmağın ağzına alup didi ḥorşīd Allāh

Devr-i ḥüsnünde ḳo zülfüñ uzasun kesme didüm
Didi kim faşl-ı gül irişse olur şeb kūtāh

Büse tārācını itdük giricek birbirine
Zātī'yā nīzeler ile iki ālāy sipāh (Zati III: G 1265, s. 166)

Cinani'nin aşağıdaki beytinde –muhtemelen her gün gelen– sevgilinin bu sefer iki gündür âşığın yanına gelmediği belirtiliyor:

İki gündür seni bir lahza görmek mümkün olmadı
Mükāfāt eyleyüp 'arz eyle gel o iki ruhsārı (Cinani: G 296/4, s. 616)

Hayreti'nin aşağıdaki beytinde sevgilinin rakiple birlikte âşığın evine geldiği söyleniyor:

Yār ile geldi hücremüze dün gece rakīb
Ėrdük bahār-ı vuşlata gül vėrdi hārūmuz (Hayreti: G 196/2, s. 281)

Zati'nin aşağıdaki beytinde onunla geceleleyen muhtemelen on dört yaşındaki bir sevgiliden söz edilir:

O māh-ı çār deh-sāle ki ayuñ on dördine beñzer
Bizümle dün gice aḥşamladı aḥşamdan geldi (Zati III: G 1628/4, s. 400)

Cinani'nin aşağıdaki gazelinde bayram geldiği için şarap içmeye çıkan, hamama giden; dünyevi aktiviteleri olan bir sevgili imajı çiziliyor. Bu sevgiliyi, âşığın kendi evine de çağırdığını görüyoruz:

Ben dimem kim bir bölük ḥayvān ile in'āma çık
'Āşık-ı şūrīdeñe iḥsān ile in'āma çık

Nice gündür münzevīsın rūzeden ey māh-rū
Geldi 'ıyd eyyāmı nūş-ı bāde-i gül-fāma çık

Halkı kırtar ḡurre-i 'ıydı taleb-kār olmadan
'Arz idüp ebrūlaruñ bir şeb kenār-ı bāma çık

Havza gir seyr eylesünler sīne-i sīmīnūñi
Külbeden ey gül-beden 'azm eyleyüp ḥammāma çık

İltifāt eyler çıkarsın varsa a'dā kūyuña
Çün çıkarsın bārī gel ben 'āşık-ı nā-kāma çık

Ḳadd-i āzādı tırurken meyl-i refṭār itmesün
Bāğdan kim dir Cinānī serv-i bī-endāma çık (Cinani: G 101, s. 514-515)

4.2.2 Fiziksel temas kurulan sevgili

4.2.2.1 Âşığın teşebbüsü

Bu başlık altında paylaşılan beyitler daha çok, âşığın sevgiliyle fiziksel temas tasavvuru veya teşebbüsünü ifade etmektedir. Özellikle Bahari'nin beyitlerinde âşık bazen tecrübe sahibi bir role bürünüp sevgiliyle fiziksel temasın nasıl olacağının tarifini veriyor gibidir:

Dest dırâz itdüm gice hayrânla reyhân zülfine
Ol humâ-sâye didi Âhî elüñi ine çek (Ahi: G 59/5, s. 29)

Cehd eyle yâri al taraf-ı cûybâra çek
Düş ayağına ağla o servi kenâra çek

Emmek dilerseñ ol-şanemün gonca leblerin
Bir bâğ güşesinde mey-i hoş-güvâra çek (Bahari: G 60/1-2, s. 175)

Rind-i şâhid-bâz olan 'âşıklara
Bir yüzi gül gonca-fem eksük degül (Bahari: G 64/6, s. 179-180)

Gelsün ol meh bu gice sînde 'uryân uyusun
Bahtum açsun gözini dîde-i giryân uyusun (Bahari: G 87/1, s. 202)

4.2.2.2 Fiziksel temas edilen sevgili

Aşağıdaki beyitlerde sevgiliye çeşitli şekillerde dokunulduğunun ifade edildiğini görüyoruz:

Şol serv-ğad ki boynuma kol şala başladı
Bir köhne şâha şanki nihâl-i nev aşladı (Helaki: G 153/1, s. 193)

Zülfini aldum ele sürdüm yüzüme gözüme
Ğamzesi hışm eyleyüp didi elüñi ipe çek (Meali: G 120/5, s. 313)

'Âşık oyununda bahâneyle elini öpesin
Biñ niyâz ile ayağına yüzüñi süresin (Yahya Bey: G 327/2, s. 485)

4.2.2.3 Koçturan sevgili

Aşağıdaki beyitlerde âşığın ona sarılmasına izin veren sevgililer örneklenmiştir:

Beni öldürdi miyānuñ kucar-iken gözlerüñ
Âdem öldürür belî her dem haramî bilde (Meali: G 43/2, s. 235)

Kuçmak belini oldı müyesser saña nâ-gâh
Bi-İllâhi Me'âlî bu gelür miydi hayâle (Meali: G 47/7, s. 239)

Didi kim nice koluñı kemer itmek belüme
Didüm ey döst meded eyle keremdür dañi ne (Meali: G 57/3, s. 249)

Yâri koçdum didüñ Revânî hele
Girçek iseñ ne râhat olmışsın (Revani: G 296/7, s. 349)

4.2.2.4 Öptüren sevgili

Aşağıdaki beyitlerde âşık/şairlerin sevgililerden öpücük aldıkları belirtilmiştir. Bu sevgililerden bazılarının erkeğe özgü atıflarla anıldıklarını görüyoruz:

Büse virüp göñlüm almış idi şimdi zulm ider
Cân alır bu kim dañi anuñ behâsıdur yine (Acem Süruri G 90/3, s. 279)

Sen Hudâ'nuñ lutfını gör kim yıkılmışdı rakıb
Büse virüp yapmış idi göñlümi ma'mûr idüm (Amri: G 68/3, s. 104)

Mest idüp yüzine yüzüm sürdüm
Baht yüz tutdı fırsat el virdi

Büse almağa dest-res buldum
Mîve-i bâğ-ı vuşlat el virdi (Amri: G 142/2-3, s. 178)

Nefes gör gel ruñuñ âyînesiyle diyü âl itdüm
Ölürken dañi 'Âşık büse aldum cânuña lâyıķ (Âşık Çelebi: G 77/5, s. 118)

Büseyi gizli şatarlar oldılar cânâneler
Zîre şimdi âşıkâre işlemez meyhâneler (Aşki: G 63/1, s. 182)

Bilini kuçmadadur ol şanemüñ derd ü belâ
Yoğsa 'âşıklara şîrîn lebi hâzır helvâ (Baki: G 9/1, s. 107)

Hisâb olmaz benüm yolında cânlar virdüğüm ammâ
Baña bir büse virse kendü yüz kerre hisâb eyler (Baki: G 167/4, s. 205)

Büseyi eksük eylemez cânān
Bundan artuḡ baña daḡı ne gerek (Baki: G 282/3, s. 275)

Bir kerre büseñ alımaduḡ ḡaṭṭuñ irmedin
Āḡır müyesser oldı hele biñ belāyıla (Baki: G 465/7, s. 388)

Bāli aldamaḡ ile büseñ alur
Didi olsun baña bu örgence (Bali: G 147/5, s. 235)

Şanma ruḡsāruñ öpen nefsānī ḡālet gösterür
Aḡzına āteş alup ḡalka kerāmet gösterür (Behiştî: G 96/1, s. 155)

Bulişursam yine ol āfet ile
Alayın büsesin zarāfet ile (Behiştî: G 462/1, s. 363)

Rāḡat oldum aḡzuma şundukda ol dilber zebān
Ḥōş dimişler rāḡatü'l-insān fî ḡıfzı'l-lisān (Cinani: Matla 134, s. 660)

Emrīnūñ dün şanemā aḡzına geldi cânı
Bir kez öpince seni la'l-i güher-bāruñda (Emri: G 452/5, s. 240)

La'lini aḡzuma virmişken çeker ol şāḡ alur
Nice dirsūñ ey göñül cânı viren Allāḡ alur (Gelibolulu Suni: G 55/1, s. 64)

Zülfi bir çok başlıdur la'l-i dil-ārāmı öper
Vāy bu yüzi ḡara şarkup idüp ibrāmı öper

Ruḡlaruñ devrinde la'lūñ emdügüm 'ayb eyleme
Rind olanlar mevsim-i gülde leb-i cāmı öper

Leblerūñe beñzedüp cânā emerler çün meyi
Ḥaz ider andan ḡadeḡ her bir mey-āşāmı öper

Gösterür ḡalka hilāl-i 'īd çün kim şekl-i cām
Rind olan dutup orucı cām-ı bayrāmı öper

Büse virdükçe 'aceb midür öpersem pāyuñı
Kim ki iḡsān alsa dest-i şāḡib-in'āmı öper

Mest olup iḡdāmuña düşsem ta'accüb eyleme
Mest olan *maḡbūb*ına çün ider iḡdāmı öper

Ger Sürūrī öpmese hengāmede cânā seni
Hep riyādur itdüḡi çün bula hengāmı öper (Gelibolulu Süruri: G 172, s. 139-140)

Muşāḡibsin çü yār ile yine ey dil ḡuzūruñ var
O şāḡ-ı kāmḡar ile yine ey dil ḡuzūruñ var

Nigāruñ çünki *nev-ḡaṭ*dur bürüdet eylemez çendān

Hevā-yı nev-bahār ile yine ey dil huzūruñ var

Gice mest eyleyüp yārı seherden leblerin emdūñ
Bugün def'-i humār ile yine ey dil huzūruñ var

Delü gam bilmez olursa daḥı zincīrde baḡlu
Bu zūlf-i tār-mār ile yine ey dil huzūruñ var

Varup bāḡa Sürūrī gibi bülbul degüldük vāfir
Anuñ gibi hezār ile yine ey dil huzūruñ var (Gelibolulu Süruri: G 175, s. 141)

Aldum on buse virüp bir cān birisinden anuñ
Çıkdı sermayem benüm qaldı qalanı kendüme

‘Aql u fikrüm anda idi bilmez idüm kendümi
Bildüm oldum ki getürdüm ol cevāmı kendüme (Gelibolulu Süruri: G 431/6, 7, s. 276)

Bir muḡbeçeyi gördüm dilberliği çağında
Tāc-ı zeri başında ḡalḡali ayaḡında

Görüp beni bezminde şundı dolu bir cāmı
İçdüm dolusun öpdüm aḡzında dudaḡında (Hayali: G 546/1, 3, s. 279)

Leblerüñ emsem didüm ol dilbere ammā didi
Kimseye bu sırrı ifşā eyleme em mā didi

Yañılup yüzine qarşu ruḡlarına gül didüm
Hışm idüp ben ḡulına ol ḡonçe-leb lā lā didi

Teşne cāna leblerinden bir içim şu diledüm
Leblerin aḡzuma virüp luṭfile mā mā didi

Ḡayrılar şīrīn lebin şeftālūsını alıcaḡ
Ḥaste ḡöñlüm āh idüp bu derdile eyvā didi

Ey Hüdāyī göricek ol şeh bu şīrīn sözümi
Āferinler saña ey tūtī-i şekker-ḡā didi (Hüdayi-i Kadim: G 234, s. 223)

Tenhā elüme girdi o şīrīn-dehen İshāk
Bir busesin aldum güc ile cānuña lāyık (Üsküplü İshak Çelebi: G 134/6, s. 204)

Lebin öpdüm uyanup nāz ile dildār didi
Hele İshāk saña var bu da iḡsān olsun (Üsküplü İshak Çelebi: G 216/7, s. 258)

Güzellerden birer buse alur her şī‘rine İshāk
Anuñçün böyle tatludur ḡamu ebyāt u eş‘arı (Üsküplü İshak Çelebi: G 310/7, s. 321)

Ƙucmağā neydi o dildārı öperken İshāk
Ƙosa nāzūklūğī Ƙıksa aradan pīreheni(Üsküplü İshak Çelebi: G 320/7, s. 327)

Dil şokarsın ağzuma la‘lüm umur mısuñ diyü
Bī-dili şalmağ dilensin tīg-i bürrān üstine (Lamii: G 430/4, s. 315)

Leblerin emdügüm-içün beni bend itdi saçı
Didi hem-şoğbet imişsin sen o Ƙanlular-ile (Meali: G 49/5, s. 241)

La‘l-i cānānı bir emdüm bir dağı emsem didüm
Hışm idüp didi kim ağzuña geleni söyleme (Meali: G 53/4, s. 245)

Tatlu yi tatlu söyle dimişler-durur budur
La‘lünü alup ağzuma eş‘ār didügüm (Meali: G 144/4, s. 337)

Sükker lebinı şundı benüm ağzuma o yār
Emdürmedi toynca meger imtiğān imiş (Medhi: G 245/6, s. 448)

La‘lin aldum ağzuma var gerçi hicre ihtimāl
Çıkmayan cāndan ümīdin kesmez ammā ehl-i hāl (Mostarlı Hasan Ziyai: G 255/1, s. 140)

Nāziklik ile bñsesin aldum uyurđı yār
Her kim zārīf ola işi nāzikānedür (Muhibbi: G 1027/6, s. 331)

Öpdüm ol leblerini şonra sürdüm gözüme
Böyledür ‘ādet Muğibbī olsa tñrfanda yemiş (Muhibbi: G 1253/5, s. 393)

Şorma ğayre lebññññ lezzetini gel baña şor
Bilürem lezzetini çünkü o şekker-şikenññ (Muhibbi: G 1472/3, s. 452)

La‘lini ağzuma aldum dil ferağ olup didi
Şağın ağzuñdan Ƙığarma kim Ƙığar cānuñ senññ

Ey şanem tutdı Muğibbī ‘ışğ ile dāmānuñı
Kesseler elüm Ƙalur destññde dāmānuñ senññ (Muhibbi: G 1550/4, 5, s. 472)

Aldum metā‘-ı bñseni cān nağdini virüp
Bāzār-ı ‘ışğ içinde ģarīdāruñam senññ (Muhibbi: G 1552/2, s. 472)

Muğibbī cān u dil her kim virüp bir bñsesin alur
Dimez bāzār-ı ‘ışğ içre muğarrer ben ziyān itdüm (Muhibbi: G 1764/5, s. 528)

Leblerññ emdükce meyl eyler bu ğoññl ğabğaba
Sīb ģñb olur meze dirler mey-i nāb üstine (Muhibbi: G 2425/4, s. 708)

Uyurken leblerññ öpdüm didüm bu lezzet-i cāndur
Uyanup didi ol dilber nebātuñ böyle mi dādı (Muhibbi: G 2744/4, s. 794)

Leblerüñ pālūdesin dün gice dişlerdüm bugün
Lezzetinden şınmağa başladı dendānum benüm

Cām-ı la'lüñ düşmen emdükce Mu'îdî kan yudar
Öyle gül-reng ağlaram şuçum ne sultānum benüm (Muidi: G 288/5, 6, s. 273)

Ol benüm dāgum kanatdı ben anuñ nāzük lebin
Var mıdur yā Rab haṭāsı kan için kan eyledüm (Muidi: G 308/3, s. 288)

La'lüñ öpünce vaşluñ için dil cevāb açar
Zīrā şarāb-ı nāb *efendi* hicāb açar (Nevi: G 114/1, s. 297)

Cān rihlet iderken lebinî ağzuma şundı
Şeh kullarına dirlik idermiş sefer üzre (Nevi: G 394/2, s. 465)

Dil-i ğam-dīdeye görindi feraḥlar bu gice
Var ise meclise gelmişdür o dil-ber bu gice

Cur'aveş yirlere çaldum yine ğam şīşesini
Ruḥları āyinesidür baña manzar bu gice

Niçe şād olmayalum meclise geldi *Aḥmed*
Ḥarem-i Ka'be-i dil oldı münevver bu gice

Lebleri şekkerin ol Yūsuf-ı Mısr-ı behcet
Ağzuma şundı benüm yine mükerrer bu gice

Ravziyā zulmet-i ğam kapladı qalbüm şehrin
Meclise gelmez o gün yüzlü muḥarrer bu gice (Ravzi: G 559, s. 359-360)

Leb-i cānāneyi emdükçe gönül ḥurrem olur
Kişi mey şöḥbetini eyleyicek bī-ğam olur (Revani: G 79/1, s. 221)

Lebi ağzumda iken gitmege istedi didüm
A *begüm* n'olduñ iversin şuya mı düşdi şeker (Revani: G 88/6, s. 227)

Bin kerre sögdi ağzuma bir demde la'l-i yār
Bir būselerini aldum idi biñ belā ile (Revani: G 319/2, s. 363)

Sāḳiyā bir buseñ ile kul idündüñ gönülümü
Pādişāhdan bendeye n'olurdu in'ām olmasa (Revani: G 321/5, s. 364)

Bir kerre iki būselerin aldumdı dil-berüñ
Borçlu çıkardı şimdi beni bir hisābda (Revani: G 368/4, s. 392)

Bu gice odamda bir tāze nigārum var idi
Gülşen idi meclisüm kim gül-'izārum var idi

Geh emerdüm leblerin gāh okşar idüm ğabgabin

Şād idi gön̄lüm ki cām-ı hoş-güvārum var idi

Geh kucardum arkasından gāh gögsinden anı
Bir kerem kânı mürüvvet ehli yārūm var idi

‘Āc ayaklu bir gümüş taht üzre kılmışdum huzūr
Pādişāhlık eyleyüp hoş rüzgārūm var idi

Sīm ü zer yoğ idi in‘ām eyleyeydüm aña līk
İş bu ma‘niden Revānī inkisārūm var idi (Revani: G 419, s. 422)

Büsesin aldum nigāruñ mihr-i şekkerden lezīz
Cānuña lāyık şulu şeftālū-yı terden lezīz

Nice hayrānuñ olup göz dökmeyem bādām-veş
Leblerüñdür dōstūm pālūde-i terden lezīz

İmtihān itdüm cihānuñ acısıyla tatlusın
Bulmadum ey nāşih ola ‘aşk-ı dilberden lezīz

Hānesinde yāruñ aldum büsesin tenhā bulup
Cennet-i firdevs içinde āb-ı kevşerden lezīz (Sebzi: G 91, s. 301)

Cām-ı la‘lūni *Hızır Bālī* nūñ emmiş dün gice
‘Ömri olduğınca Sebzī āb-ı hayvān istemez (Sebzi: G 271/7, s. 399)

Öpüp lebüñi boynuña kol doladugum bu
Tatlu olur ol mīve k’ola şāhına peyvend (Sehi Bey: G 38/3, s. 175)

Güzeller büseyi tekrār iderler
Bizümle merhabāya ‘ār iderler (Sehi Bey: G 51/1, s. 182)

Hamdülillāh kim cihānda tāli‘üm oldu sa‘id
Ayağın öpmek müfid oldu yāruñ rüz-ı ‘ıyd (Şemsi Paşa: G 36/1, s. 254)

Gördiler sīb-i zenaḥdānuna dişler degmiş
Çağırışup ‘āşık-ı şeydālaruñ eyvā didiler (Şemsi Paşa: G 86/2, s. 304)

Büse alurken nigāruñ dişledi la‘l-i lebin
Kimseye tıyurmayup Şemsī zarāfet işledi (Şemsi Paşa: G 452/5, s. 670)

Biñ bir ibrām ile bir büsesin alduk yāruñ
Hūblar şimdi iñen döymez imiş ibrāma (Ümidi Ahmet: G 199/3, s. 360)

Emer iken dudağın ışırdum ağızumdan çeküp
Didi kim cānuñ mı çıkdı ne iversin yāb yāb (Zaifi: G 23/5, s. 51)

Bir hümāyı sayd kıldı bir işāretle bugün
İy Za‘īfi tañ mı dirsem aña şāhid-bāz göz (Zaifi: G 128/5, s. 116)

Çekdi ağzumdan lebin çıkdı meded cānum didüm
Gülerek öpüp didi geldi mi cānuñ yirine (Zaifi: G 266/3, s. 203)

Bir ben bir ol nigār idi hāmmāmda hemān
Öpdüm lebin pehlūya çekdüm inen güzel (Zaifi: G 200/3, s. 161)²²⁴

Bugün biñ cān virüp bir buse aldum
Görenler didiler sükkürlü bāzār (Zati I: G 216/2, s. 216)

Hālūñ hālīlūm öpdüm uyurken didüm didi
İşlanmaz ağzuñ içre senūñ Zātī mercimek (Zati II: G 695/5, s. 199)

Ahi'nin aşağıdaki beytindeki bayramlaşma tablosunda güzel erkeklerin

birbirini öptüğü anlaşıyor:

Hūblar bayramlık in'ām idüp 'āşıqlara
Her güzelden Āhī'nūñ bir buse düşdi payına (Ahi: G 103/5, s. 49)

Amri'nin (ö. 930/1523-24?) aşağıdaki beytinde sevgili, sefere giden âşığına

azık olarak öpücük vermiştir:

Buse virdi dilberüm zād-ı²²⁵ sefer
Kim seferde hūb olur hālvā-yı ter (Amri: G 24/1, s. 60)

Aşağıdaki beyitlerde konu edilen sevgililerin bedenlerinde öpülme veya

ısırlılma sonucu izler kaldığını görüyoruz:

İşirup boynını zeyn itdügüm ol kim yaraşur
Şem'-i kāfūrī tonansa gül-i hāmralar ile

Tatlu tatlu söger büsesin alduqça habīb
Pür ider ağzumuzu sükkürlü hālvālar ile (Amri: G 108/3-4, s. 144)

Kolların yir yir ki dāğ itmiş o serv-i sīm-ten
Tāze gülle şāh-ı gül zeyn itmiş ol gönça-dehen (Bahari: G 97/1, s. 212)

Oldı diş yāreleri gerden-i cānān şaf şaf
Şanki boynına dizer la'l-i Bedeşşān şaf şaf (Bali: G 90/2, s. 201)

Dişledümse la'lūñ ey kanum dōken qahr eyleme
Tut ki kan itdüm 'adālet eyle kanı kana tut (Fuzuli: G 43/2, s. 151)

²²⁴ Bu gazelin tamamı için bkz. 2. Bölümün, "Hamam/Kaplıca/Havuz" kısmı.

²²⁵ Azık.

4.2.2.5 Halvet olunan sevgili

Bu başlık altında paylaşılacak örneklerin çoğunda fiziksel temasın ötesinde âşıkla sevgili arasında cinsel münasebet olduğu anlaşılıyor. Örneğin, Mani'nin (ö. 1007/1598-99) şehrengizinde, ötekilerde olduğu gibi erkek güzeller ve esnaf sıralanır. Yorgancıdan bahsederken kullanılan “bir yorgana girmek” ifadesinden doğrudan cinsel ilişki kastedildiğini düşünebiliriz:

Biri *yorgancı*dur ol tıfl-ı zîrek
Güzel halk eylemiş anı Hâk tebârek

Muḥaṣṣal devleti dünyāya irdi
Anuñla kim ki *bir yorgana girdi* (Mani: Şehrengiz/117-118, s. 181)

Gice odamda bir āhū gözlü yārūm var idi
Şanasın şayyād idūm şayd u şikārūm var idi

Geh tenakḳul eyler idūm geh tenāvül leblerin
Sükkerīn senbüse cām-ı hoş-güvārūm var idi

Gāh açılmaḳda gül idūm gāh bülbül nālede
Tāze vü ter pür-nevā ḥurrem bahārūm var idi

Sırrumuz keşf olmamaḡa şubḥ gibi nāgehān
Aḡzı gibi nüktedān rāzdārūm var idi

Her ümīdūm ḥāşıl idi her merāmum ber-murād
Ḥüb idūm aḥvāl idūm hoş rūzigārūm var idi

Ḥaṭṭını gördüm müşevveş şafḥasında ḥaddinūñ
Dilde āyīne gibi andan gubārūm var idi

Aḡız aḡıza Bahārī giceden irteye dek
Ol iki ruḥda iki aylıḡ şümārūm var idi (Bahari: G 150, s. 265)

Mestāne şoydı o mehi Bākī geçen gice
Nāzüklik ile çözdü muḳaddem kuşaḡını (Baki: G 487/8, s. 403)

Koynuma girdi Behiştī gice gönölücek olup
Büse almaḡa rızā virmedüḡi nāzı imiş (Behiştī: G 229/5, s. 231)

Māhumuñ nāzük-tenin dün gice ‘uryān қоçmışam
Ṭālī ‘-i mes ‘üdi gör kim māh-ı tābān қоçmışam

Ḥırmen-i güldür çü ser-tā-pāy ol nāzük beden
N’ola diyem ḥırmen-i gül-berg ḥandān қоçmışam

Ger öñümde baş egerse vechi var ser-vechin
Ser-firāz-ı 'ālemüm tūbī-i rıdvān қоçmışam

Per ü bālin gül ü reyḥān olur ise n'ola kim
Sīnem üzre bir yūzi gül saçı reyḥān қоçmışam

Ey Celilī müdde'iler fitnesinden üşenip
Cāme-ḥ'āb içinde yāri gice 'uryān қоçmışam (Celili: G 255, s. 188-189)

Şeb-i vuşlatda çekdük pīrehensüz yāri pehlūya
Hicāb-ı hicri ey dil kuvvet-i Settār ile açduq (Hakani: G 249/2, s. 345)

Āftābı āhı sūzān bilmesün 'uşşākı sen
Günde bir meh-rūy-ı mestāneyi var pehlūya çek (Hakani: G 284/3, s. 380)

Ḥammāma girdi nāz ile bir sīm-ten güzel
Leb ābdār zūlf muṭarrā beden güzel

Bālā bülend ü şāh-levend ü saçı kemend
Ḥüb u laṭīf ü nāzūk ü şīrīn-dehen güzel

Ḥammām ḥalvet idi hemān ol perī idi
Nāzūkluk ile sīneye çekdüm iñen güzel

Biñ 'āşık öldüren kimini bir nigāh ile
Bu işi kimse eylemez illā ki sen güzel

Şimdi şehirde sen misin ol bir didükleri
Diller vilāyetini ḥarāb eyleyen güzel

Sen var iken bu ṭal'at-ı zībādan utanur
Varmaz didüm ki diyebilem ḡayra ben güzel

Bakma bahār-ı dehre gel İshāk merd iseñ
Zīnetle hergiz olmaya bir pīre-zen güzel (Üsküplü İshak Çelebi: G 160, s. 221)

Çü girdi koynuma cānān didi ol yoluma kurbān
Ḳoyuna cānı ḳayısı ve et ḳayısı ḳaşşāba (Meali: G 2/3, s. 194)

Ol yār-ile dün gice olup sīne-be-sīne
Cān cāna olup göñlüñi yābāna düşürdüm (Medhi: G 377/2, s. 514)

Ḥalvet oldum yār ile gitdi ikilik perdesi
Ben irişdüm birlige zāhid daḡı ḡavḡā çek (Muhibbi: G 722/2, s. 243)

Gördüm ki bir şafā nazarı var anuñ baña
Āyine gibi sīneye çekdüm iñen güzel

Ṭutsam ‘aceb mi ‘ışk ile mey-ḥāne kūşesin
Eglence bulmadum mey ü *maḥbūb*dan güzel (Muidi: G 270/4, 6, s. 259)

Ravzi ḥalvetde bugün şevk ile ḥammām-şifat
Sīneye çekdi o meh-pāreyi germiyyet idüp (Ravzi: G 102/5, s. 173)

Yüz virmiş idi ‘āşıkā devrān geçen gice
Kim bezmümüzde şem‘ idi cānān geçen gice

Bilsek nedür ḥarāmi midür bu Revānī kim
Şoyup nigārı eyledi ‘uryān geçen gice (Revani: G 346/1, 6, s. 379)

Çünkü koynumda yatur her gice ol māh-likā
Ay u gün tükmele olsa nola pīrāhenüme (Revani: G 374/5, s. 396)

Hoş şikār itdük rakībūn dostlar cānānını
Ṭaḥn degül ölse ḥasedden almışuzdur cānını

Ben anı her gice şoyup koynuma koyduğuma
Ol ne herze yir ise yisün si.em *oğlanını* (Revani: Kıtā 2, s. 466)

Gökler yüzini ṭutsa n’ola şevk ile āhum
Ben bendesine raḥm ide şāyed *Memi Şāhum*

Şād itdi beni koynuma girdi benüm ol yār
Beñzer ki şeref burcına vardı yine māhum (Sehi Bey: G 166/1, 3, s. 252)

Ḥūb sevmen diyü vā‘iz ḥalkā dün pend eyledi
Çekdi *maḥbūbı* nezāketle ‘aceb bend eyledi (Şahi: Müfred 13, s. 149)

Girüp koynuma bir şeb benüm cānān gönüllücek
Virdüm yolına varum ḳalup ‘uryān gönüllücek (Şemsi Paşa: G 192/1, s. 410)

4.2.3 Eskiden birlikte olunan sevgili

Aşağıdaki gazel ve beyit örneklerinde sevgiliyle bir zamanlar birlikte olunduğu, birlikte vakit geçirildiği ancak hâlihazırda ondan ayrı düşüldüğü veya ayrıldığını anlatılmaktadır. Bu konuyu işleyen birçok gazelde “ayrıldum” redifinin kullanıldığını görüyoruz:

Bir zamān-ile benüm bir ḥoşca ḥālüm varidi
Bir gönül eglencesi ṭūṭī-maḳālüm varidi

Sāyesinde ḥoş geçürdüm bülbul-i şeydā gibi

Gülşen-i 'âlemde bir tâze nihâlüm varidi

Rûze-i hicrândayam 'îd-ı vişâle çare yok
Bir zamân ol mâh ile hoş ittişâlüm [varidi]

Mihr ü mâha ʔa'n iderdi âfitâb-ı ʔal'ati
Şems-i enver ruḥları ʔaşı hilâlüm [varidi]

Medḥiyâ ve'l-ḥâşılı yârüm benümle yâr iken
Ne gönülde guşsa ne cânda melâlüm varidi (Medhi: G 517, s. 587)

Beni bî-cân idüp gitdüñ nedendür didüm ey meh-rû
Gülüp didi ki ey miskîn benüm senden ferâgum var

Didüm cân bülbüli düşdi yine zülfüñ ağına
Didi gülzâr-ı ḥüsnümde benüm yüz biñ duzağum var (Muhibbi: G 472/2-3, s. 173)

Niçün ayrıldıñ o sîm-endâmdan diy'üstüme
Her ʔarafdan atılır seng-i melâmetler meded (Bahari: G 9/4, s. 123)

Şu bir yüzi güneş alnı ʔamerden ayrıldum
Ben'acıyuñ kim o la'l[i] şekerden ayrıldum

ʔarâr u şabr u dil ü cân yolında gitti ʔamu
Bu 'ışık içinde görüñ-kim nelerden ayrıldum

Figân [u] nâle idersem 'aceb mi bülbülveş
O gonca-leb yüzi gül-berg-i terden ayrıldum

Beni bu gözden akan ʔanlar içre ğark gören
Şanur ki tîğ-i firâḳ-ile serden ayrıldum

Dehânı yâdına dökdüm dür-i sirişki hep
Bahârî yok yire bunca güherden ayrıldum (Bahari: G 78, s. 193-194)

'Aceb mi dostlar dîvâne olsam kûh-ı fûrḳatde
Senüñ gibi perî yüzli güzel âdemden ayrıldum (Gelibolulu Suni: G 119/2, s. 89)

İzṭırâb eyler gönül yâ Rab ne ḥâlüm var benüm
Mâh-ı bed-mihrümden ayrıldum zevâlüm var benüm (Celili: G 258/1, s. 190)

Gönül pejmürde-i ğamdur ruḥ-ı cânândan ayrıldum
Ḥazân-ı guşsa irdi çün bahâristândan ayrıldum (Celili: G 277/1, s. 200)

Dâr-ı fûrḳatde yine cânânı aındum ağladum
Bülbül oldum ol gül-i ḥandânı aındum ağladum

Kûşe-i mey-ḥânelerde câm-ı la'li şevḳına

Mest olup ol gözleri mestānı ańdum ađladum

Tır-i āhum arhına okınsa eflākun ne ań
Āh idüp ol āfet-i devrānı ańdum ađladum

Bāğa varup sāyeyi yanında servüń göricek
Yār ile eyledüğüm seyrānı ańdum ađladum (Celili: G 280/1-4, s. 202-203)

Gelmez oldu incinüp cānānumuz
Bī-ħuzūr oldu dirīgā cānumuz (Cinani: G 82/1, s. 504)

Yā İlāhī ölmedin cānāna irsem bir dağı
Ol hilāl ebrū meh-i tābāna irsem bir dađı (Figani: G 107/1, s. 87)

Ey hoş ol günler ki ruħsāruń bańa manzūr idi
Çeşm-i ümmīdüm çerāğ-ı vaşldan pür-nūr idi

Ķurb şevķi ‘afiyet-baħş-ı ten-i bīmār olup
Vaşl zevķi rāhat-efzā-yı dil-i mehcūr idi

‘İzzetüm şem‘i münevver tālī‘im ‘azmi ĳavī
Devletüm ĳükmi revān ‘ıyşum evi ma‘mūr idi

Dāmen-i iķbālūme gerd-i ta‘arruż yetmeyüp
Çeşm-i ĳāsīd çeħre-i cem‘iyyetümden dūr idi

Ādem idüm ĳurb-ı dergāhuńda bulmuşdum ĳabūl
Menzilüm cennet meyüm kevşer enīsīm ĳūr idi

Baĳt maţlūbum müyesser ĳılmağa maĳkūm olup
Dehr esbābum müheyyā ĳılmağa me‘mūr idi

Her du‘ā ĳılsam tevaĳķufsuz olurdı müstecāb
Her temennā eylesem ihmālsiz maĳdūr idi

Hicr vehminden yitürmezdüm küdüret göńlüme
Gerçi devrānuń muĳālīf gezmegi meşhūr idi

N’ola ger şalsa Fuzūlī’ni ĳam-ı hicrāne arĳ
Vaşl eyyāmında ol ĳāfīl inen maĳrūr idi (Fuzuli: G 281, s. 268)

Ķanı ol demler ki bir hoş dilsitānum var idi
Bu dil-i tenhāma mū’nis yār-ı cānum var idi

Sīne-i a‘dā siper olmazdı tır-i āhuma
Kim benüm bir tīz ü nāzūk hoş sinānum var idi

Şimdi ay u yıl geçer bir dem beni yād eylemez
Ol kim utanmaz diyü yańlış ĳümānum var idi

Sen şehe kul olmuş iken pâdişâh-ı ‘aşk idüm
Dūd-ı âhumdan başumda sâye bânım var idi

Ey Sürürî bu gönül mecnûn-ı ‘aşk olduğu dem
Ğuşsa vü gam bilmez idi hoş zebânım var idi (Gelibolulu Süruri: G 445, s. 283)

Ğam beni öldürdi gam-hârumdan ayrıldum yine
Dil giriftâr oldu dil-dârumdan ayrıldum yine

Görmez oldu dūd-ı âhumdan o servi gözlerüm
Göz göre yâr-ı hevâ-dârumdan ayrıldum yine

Bir ‘adâlet menba‘ı lûtf u ‘inâyet ma‘deni
Bir mürüvvet kâını hünkârumdan ayrıldum yine

Kâbil-i şayd olmadum yalvârı gördüm ‘âkıbet
Baht-ı nâ-hem-vâr-ı gür-yârumdan ayrıldum yine

Geçdi ‘ömrüm bulmadum Hâkâniyâ dil-h‘âhumı
H‘âh-nâ-h‘âh ol sitemkârumdan ayrıldum yine (Hakani: G 578, s. 674)

Kişi kendi yâr-ı cânından cüdâ düşmek ne güc
Göz göre rûh-ı revânından cüdâ düşmek ne güc

‘Âşıka dilberden ayrılmak ne müşkil Hayretî
Bendeye şâh-ı cihânından cüdâ düşmek ne güc (Hayreti: G 98/1, 7, s. 220)

Yine ben göz göre cânımdan ayrıldum müselmânlar
Beni ağlañ ki cânânımdan ayrıldum müselmânlar

‘Aceb midür gözüm yaşı benüm âb-ı revân olsa
Boyı serv-i hırâmânımdan ayrıldum müselmânlar

Cihânda hîç baña ölmekden özge kalmadı çâre
Meded ben hasta dermânımdan ayrıldum müselmânlar

Vücüdum mülki başlasun ço vîrân olmağa yap yap
Çü ben ol genc-i pinhânımdan ayrıldum müselmânlar

Baña rahm eyleyüp kâfir müselmân ağlasa tañ mı
Bugün ol nâ-müselmânımdan ayrıldum müselmânlar

Dil ü cân kişverin yağmaya vèrdi ‘asker-i miñnet
Çün o devletlü sultânımdan ayrıldum müselmânlar

‘Aceb mi Hayretî gibi gezersem zâr u ser-gerdân
Şaşurdum yolumı hânımdan ayrıldum müselmânlar (Hayreti: G 140, s. 247-248)

Ben kara yazuluya yâ Rab ne âl êtdi firāk
Rûy-ı zerdüm eşk-i hûnînumle al êtdi firāk

Ķâmeti fikriyle kıldı nâlemi gâyet bülend
Cismümi kaşı hayâliyle hilâl êtdi firāk

Tagıdup şabr u kararın bu dil-i miskînumûñ
Şol kara zülfüñ gibi şūrîde-hâl êtdi firāk

N'êdügin unutmuşam 'âlemde şenlik şâdlık
Başdan ayağa beni 'ayn-ı melâl êtdi firāk

Mekteb-i miñnetde dil tıflına ta'lim eyleyüp
Fenn-i gâmda yine bir şâhib-kemâl êtdi firāk

Râh-ı gâmda Hayretîyi hâk ile yeksân êdüp
Cünd-i miñnet ayağında pây-mâl êtdi firāk (Hayreti: G 254, s. 316)

Reng-i rûyum ayrılık êtdi benüm zerd ayrılık
Ayrılık êtdi benüm gönümi pür-derd ayrılık

Yârını yârından ayırmak 'aceb erlik midür
Kaħbe zensin kaħbe zen var hey be nâ-merd ayrılık

Uğrayup bād-ı hazân-veş eyledi pejmürde-hâl
Bâğ-ı 'ıyşumda komadı tâze bir verd ayrılık

Ayrılıkdur âfitâbı böyle ser-gerdân eden
Ayrılık hayrânıdur mäh-ı cihân-gerd ayrılık

İttiñad êtse benümle tañ mıdur yoldaşlar
Eyledi dünyâ vü 'uqbâdan beni ferd ayrılık

Ayrılık eyler şafâ cāmını jeng ey Hayretî
Ayrılık eyler gönül âyînesin gerd ayrılık (Hayreti: G 255, s. 316-317)

Meded gâmdan helāk oldum ki ben cānumdan ayrıldum
Yüzi gülşen boyı serv-i hırāmānumdan ayrıldum

Nêçe dem yâ nêçe 'âlem baña birdür düğün mātem
Dil-i maħzūnuma maħrem olan ħanumdan ayrıldum

Ne tañ Ya'kûb-veş gözden çıkarsam ağlamağ-ıla
Gözüm nûrın yetürdüm şâh-ı Ken'ānumdan ayrıldum

Géceler şubħa dek âh u figân olmuş durur işüm
Belâlî bülbülem gūyâ gülistānumdan ayrıldum

Şorarsañ Hayretî hālüm müşevveş oldı aħvālüm
Kara baħtım gibi zülf-i perîşānumdan ayrıldum (Hayreti: G 412, s. 414-415)

Ëy dil yine cânımdan ayırdı beni devrân
Göz göre revânımdan ayırdı beni devrân

Bir serv-i bülendümden bir şâh-ı levendümden
Bir gerçek efendimden ayırdı beni devrân

Bir serv-i dil-ârâdan bir gülşen-i zîbâdan
Bir özge temâşâdan ayırdı beni devrân

Çeşmümdeki nûrumdan cismümde huzûrumdan
Kalbümde sürûrumdan ayırdı beni devrân

Ëy Hayretî devletden tâc-ı ser-i ‘izzetden
Va’llâhi sa‘âdetden ayırdı beni devrân (Hayreti: G 419, s. 419)

Yine yârumdan ayru düşdüm ben
Gam-güsârumdan ayru düşdüm ben

Terk êdüp şehir ü yârı yoldaşlar
Şehriyârumdan ayru düşdüm ben

Ben niyâz eyledükçe nâz edici
Şîvekârumdan ayru düşdüm ben

‘Âşıkına kıya kıya bakıcı
Gamze-kârumdan ayru düşdüm ben

Şevk ile Hayretîyi bülbul eden
Gül-‘îzârumdan ayru düşdüm ben (Hayreti: G 429, s. 425)

Müselmânlar cüdâ düşdüm yine rûh-ı revânımdan
Helâk etti beni devrân ayırdı tatlu cânımdan (Hayreti: G 450/1, s. 439)

Bî-sebeb Hayretiyâ çün seni terk eyledi yâr
Sen de terk eyle dîyârımı yüri var yine (Hayreti: G 487/8, s. 462)

Ëy gönül derd ile yan yârumdan ayrıldum yine
Ëy gözüm kan ağla dildârumdan ayrıldum yine

Bir hazân-dîde belâlu bülbul oldum güyiyâ
Tâ ki ben ol yüzi gülzârumdan ayrıldum yine

Bâr-ı endüh u belâ kıddüm nihâlin kıldı dâl
Nâgehân ol serv-i gül-bârumdan ayrıldum yine

Hey meded dirlik harâm oldu baña şimden gèrü
Göz göre ben hasta tîmârumdan ayrıldum yine

Hayretî pâ-mâl-i gam kıldı yine devrân beni

Kim bu ğurbet elde ğam-ḥvārumdan ayrıldum yine (Hayreti: G 488, s. 463)

Ḳanı o dem ki çemende çemān ikimüz idük
Miṣāl-i sāye vü serv-i revān ikimüz idük

Perī-veṣūm ne kaçarsın ki seyr-i gül-zārı
İden senūñle nihān ü ‘ayān ikimüz idük

Añ ol günü ki gülistānda heftelerle alup
Mey-i dü-sāle içen bir zamān ikimüz idük

Gülerdi şevile ezhār-ı mürĝ-zār amu
İden hezārile anca fiĝān ikimüz idük

Hüdāyī Leylī vü Mecnūn yoĝ idi ‘ālemde
Cihāna yār ile biz dāstān ikimüz idük (Hüdayi-i Kadim G 112, s. 165)

Vā ḥasretā iy fūrkatā cānāndan ayrıldum meded
Getdüm diyār-ı ğurbete yārāndan ayrıldum meded

Bir zer-kemer sīmīn-beden bir yūzi-gül ğonca dehen
Bir ḥusrev-i şīrīn-suḥan sultāndan ayrıldum meded

Ben ‘āṣıuñ rüz-ı ezel başına yazmıṣ Lem-yezel
Bir tıfl-ı cān-perver güzel oĝlandan ayrıldum meded

Bir aşları Çāı kemān bir ğamzesi tīr ü sinān
Bir kākūli ‘anber-fiṣān bir cāndan ayrıldum meded

Bir server-i şāh-ı cihān bir mīr-zāy-ı ‘āṣıan
Bir pādşāh-ı ḥusrevān ḥāāndan ayrıldum meded

Bir beñleri misk-i Ḥoten bir dişleri dürr-i ‘Aden
Bir Yūsuf-ı Mıṣr-ı ḥasen Ken‘an‘dan ayrıldum meded

Livāyī bir zerrīn-kemer bir nāzenīn-i şīve-ger
Bir gözi āhū şīr-i ner arslandan ayrıldum meded (Livayi: G 78, s. 218)

Dirīĝā ol Mesīḥ-enfās cānānumdan ayrıldum
Ölülerle beni aĝlañ meded cānumdan ayrıldum

Kemāhī kılmadum var ise ḥvān-ı vuṣlatuñ şükrin
Diyār-ı fūrkatē düşdüm güzel ḥānumdan ayrıldum

Deminde dirligüm reṣk-i selāīn-i cihān iken
Baña dirlik ḥarām oldu ki sultānumdan ayrıldum

Güm olsa sāye-i nisyānda tañ mı cism-i nā-būdum
Żıyā-yı pertev-i mihr-i dirāḥṣānumdan ayrıldum

Teb-i t b-ı fir kından n'ola z r u niz r olsam
Hev -yı s ye-i serv-i h r m numdan ayrıldum

 am-ı zülf-i per   n  beni d v ne kılmışdur
Nice d v ne olmayam per -  n mdan ayrıldum

Dil  bir hem-zeb n m yok ki yanam yak lam h l m
Yanup perv ne-ve   em'-i  ebist n mdan ayrıldum

R k b-i z  -ı k yu ndan g   l m r  ında  am gördüm
  k p k  s r   azm itdüm g list n mdan ayrıldum

 Aceb mi her seçer giry n u n l n olsa dil m r  
 az  ile Cel l ol verd-i  and n mdan ayrıldum (Manastırlı Celal Bey: G
417, s. 507-508)

Bir v kt-idi başa der-i c n n mek n-idi
Eyy m o günler-idi zem n ol zem n idi (Meali: G 96/1, s. 288)

 h kim bugün bir aydur ben o m h  görmedüm
La'l-i mey-g n   af s n çok dem oldu s rmed m

C h   man b    zz   devlet eyledüm ben tecr be
Dünyede ma b ba erer h   nesne görmedüm (Meali: G 141/1, 2, s. 334)

Ey dir    ayru düşdüm g l- z r mdan benüm
Ben  az n-ı hecre  rd m nev-bah r mdan benüm

P re p re eyledi   r-ı  am -yla bağrumı
Böyle ummazdum ben ol gül yüzlü y r mdan benüm (Meali: G 148/1,
2, s. 341)

T li  m sa'd-idi başa ol  amerve  y r iken
Reşk iderdüm   lem me hem-dem m dil-d r iken (Meali: G 166/1, s. 360)

Bir   s -leb güneş- al'at meh-i t b ndan ayrıldum
   arsam göklere  a  m  bu günden  h u e   n  (Medhi: G 538/4, s. 598)

 h kim bir  amerden ayrıldum
Ne  amer s m-berden ayrıldum (Mostarlı Hasan Ziyai: G 298/1, s. 156)

 anurdum  aste-i     n  va lu la esirgersin
  k p gitd   benüm c n m gibi b -mihr dil-bersin

En s id n ezel deşt-i ma abbetde bu Mecn na
Neden  a dun benüm vah    az l m ni  n  rkersin

Beni d v ne kıldı ey melek  ar -ı cem l idüp
 a ars n  imdi  demden hem n per ye be zersin (Mostarlı Hasan Ziyai: G
313/1-3, s. 161)

Ėamuñ iy dil unıdup zevķ ü şafâ ister iseiñ
Yâr ile itdüğimüz demleri hep yâde getür (Muidi: G 117/6, s. 142)

Eyledi düşmen sözi ile çün ol yâr terk
Günde biñ kez öldüre itmem anı zinhâr terk

Göñlüm alduñ bir nazarla sînemi mecrûh idüp
Ey tabîb-i dil niçün itdüñ beni her-bâr terk (Muhibbi: G 1557/1, 2, s. 473)

Bülbülem bir gülden ayrıldum yine
Cânım âzâd itdi hâr-ı intizâr (Ravzi: G 193/4, s. 210)

Tâli‘ beni bir âfet-i devrândan ayırdı
Şol mürdeye döndüm ki felek cândan ayırdı

Dil-hânesi dönse şeb-i târîķe ‘aceb mi
Devrân beni bir mihr-i dırağşândan ayırdı

Mısr-ı Ėama şâh itdi beni çarķ-ı bed-ağter
Ya‘ķûb-şıfat Yûsuf-ı Ken‘ân’dan ayırdı

‘Ömrüm gülini bād-ı hazân itdi perîşân
Nâ-geh beni ol yâr-i perî-şândan ayırdı

Müğgânı Ėamında n’ola kıan aķsa cigerden
Dildâr beni Ėancer-i bürrândan ayırdı

Bî-çâre görüp pister-i Ėamda ķodı gitdi
Gitdüķce tabîbüm beni dermândan ayırdı

Ravzî n’ola her şû gözüümüñ yaşı aķarsa
Devrân beni bir serv-i Ėırâmândan ayırdı (Ravzi: G 587, s. 370)

Niçe giceydi bizümle yâr hem-pehlû idi
Vaķt o vaķt idi dem ol demlerdi ‘âlem o idi

Çâr-sû-yı Ėüsni içre her Ėün ol meh-pârenüñ
Seyrümüz yüz şevķ ile ol çeşm ü ol ebrû idi

Bâğ-ı vaşlında Ėıdâmuz ol nihâl-i dil-ķeşüñ
Her biri biñ cân değer bir tâze şeftâlû idi

Câm-ı la‘lin nûş iderdüm kimseden bî-bâķ idüm
Sâķi-i meclis hemân ol dişleri lû‘lû’ idi

Düşüñ ise Ėayr ola Ravzî meğer kim var ise
YatduĖuñ yir açığ idi yıldıza ķarşu idi (Ravzi: G 658, s. 400)

Nice çâķ itmiyeyin Ėül gibi şabrum yaķasın

Ayru düşdüm bugün ol serv-i hırāmānumdan (Revani: G 262/2, s. 329)

Ne yaña yār ile olsaḵ revān ikimizdük
Bir olmışıdık anuñla hemān ikimizdük

Görince gülşen içinde hezār ile verdi
İden şafā ile şevḵ u fiḡān ikimizdük

Hemīşe gice vü gündüzde olmayup nihān
Güneş gibi o meh ile ‘ayān ikimizdük

Göreydi yārı olurdu dil-i ḥasūd kebāb
İçen çemende mey-i ergāvān ikimizdük

O serv-ḵad ile Sebzī çemende yaz olsa
Ele çemāne alurduḵ çemān ikimizdük (Sebzi: G 431, s. 487-488)

Melāḥat Mısrına ḥükm eyleyen sultāndan ayrıldum
Benem Ya ‘ḵūb-ı gūyā Yūsuf-ı Ken ‘ān’dan ayrıldum

Dem-ā-dem eksük itmezdi cigerden tīr-i müjḡānın
Meded bir ḵaşları yā baḡrı pek cānāndan ayrıldum

Cihān gülzārınuñ şimdi benem murḡ-ı ḥōş elḡānı
Ne tañ feryād idersem bir gül-i ḡandāndan ayrıldum

N’içün yaş yirine ḡūn-ı ciger aḡıtmasun çeşmüm
Perī-sūret melek sīretlü bir insāndan ayrıldum

Ḳaçan gülzāra varsa Şemsi’yā ol ḡonca-leb sensüz
Dimez mi ki ‘aceb ben bülbul-i nālāndan ayrıldum (Şemsi Paşa: G 248, s. 466)

Ben ey rūḡ-ı revān ol dem ki sen cānāndan ayrıldum
Ḥudā ḡaḡḡı içün cismümde şankim cāndan ayrıldum

‘Aceb mi ḡonce-veş açılmayup gülmezsem ey bülbul
Bu gülzār-ı cihānda bir gül-i ḡandāndan ayrıldum

Demidür ḡanlar aḡlarsam dem-ā-dem dīde-i Ya ‘ḵūb
Ki ben gül-pīrehen bir Yūsuf-ı Ken ‘ān’dan ayrıldum

Meded ben ḡaste içün diyüñ taḡībe çekmesün zaḡmet
‘İlāc olmaz baña ben derd ile dermāndan ayrıldum

Şeb-i tāruñ-ı hicrānda Şuhūdī tañ degül ḡılsam
Bugün kim bir hilāl-ebrū meh-i tābāndan ayrıldum (Şuhudi: G 150, s. 138)

Bu ḡün o merdüm-i ‘ālī-naḡardan ayrıldum
Gözüm yaşı gibi nūr-ı başardan ayrıldum

Bu gice şem‘ine cem‘ olmuş idüm ol mâhuñ
Ne kara günlere kaldum şehirden ayrıldum

Diyâr-ı gurbete âhum gibi çıkup gitdüm
Fiğânlar ile ol cân u cigerden ayrıldum

Firâk-ı yârum ile gitdi ‘aql u şabr u qarâr
Yazuğ degül mi baña kim nelerden ayrıldum

Şadef gibi n’ola çāk olsa sînem ey Yahyâ
İki cihâna deger bir güherden ayrıldum (Yahya Bey: G 259, s. 444)

Dirîğ u derd ki ârâm-ı cândan ayrıldum
Fiğân ki bülbül idüm gülsitândan ayrıldum

Yiri durur yanayın dūzah-ı firâk içre
Çü ihtiyâr ile hūr-ı cinândan ayrıldum

Cihânda şu gibi taşlara döginüp yürüyem
Çü ben anuñ gibi serv-i revândan ayrıldum

Bu halk hâlümü bilmez benüm firâk içre
N’idem ki dil dimezem kim fülândan ayrıldum

Ne yirde isteyeyin hasta gönlümü Vaşfi
Ne kılayın n’ideyin dilsitândan ayrıldum (Vasfi: G 46, s. 104)

Bir şarma saçlu altun başlu kamer yüzi gün
Bir Yûsuf-ı zamâne dil-bercigüm yitirdüm (Zaifi: G 203/3, s. 163)

Gözüm kan ağla gözüm nûrı bir dil-berden ayrıldum
Ne dirlik baña ‘âlemde ki cân-perverden ayrıldum (Zaifi: 224/1, s. 176)

Şu sızmazdı aramızdan senüñle kanı ol demler
İdindüm yaşımı hem-dem senüñ hecrüñde ben şimdi (Zati III: G 1744/2, s. 471)

Aşağıdaki beyitlerde bir vade verilerek sevgiliyle ne kadar süredir ayrı

kalındığının belirtildiğini görüyoruz:

İki üç gicedür gelmez benüm şem‘-i şebistānum
Yağar kandil-i eflākı şerâr-ı ah-ı sūzānum

Ayuñ on dördi gibi dün gice mihmānum olmuşdı
Bu gice kande aḥşamlar ‘aceb ol mäh-ı ṭābānum (Aşki: G 279/1, 3, s. 292)

Görmege gelmedi ben ḥastei *birkaç gicedür*
Dimedi derd ü belām ile o miskîn nicedür (Muhibbi: G 650/1, s. 223)

Gelmez oldu yanuma ol nev-cüvân üç günde bir
Gönderür turmaz haberler nükte-dân üç günde bir (Şemsi Paşa: G 95/1, s. 313)

Kimler ile giceler kimler ile aḥşamlar
Kim *iki hafta* durur gelmedi ol māh baña (Ahi: G 8/2, s. 7)

Bülbülem ḥār-ı firāk içre müdām ağlayayın
Bir yıl oldu ki yitürdüm gül-i ḥandānumıdı

Kimden ayrıldı Zāʿifī nice ağlasun āh
Begüm efendüm idi şāhum u sulṭānumıdı (Zaifî: G 296/7-8, s. 223)

4.2.4 Ağyar ile birlikte olan sevgili

Aşağıdaki beyit ve gazellerde, divan edebiyatı terminolojisinde ağyar/rakip olarak adlandırılan ve âşıkla sevgili arasına giren unsurla sevgilinin birlikte olduğunu görüyoruz. Bu örneklerde âşık için ulaşılabilmeyen sevgili, üçüncü şahıslar için ulaşılabilmektedir:

Her pelīde baş koşar serv-i ḥırāmānum benüm
Yüz vērür her ḥāra ol gülberg-i ḥandānum benüm

Her yakasuz oñmaduḡ cimrī levendüñ hücresin
Rüşen eyler her gēce şemʿ-i şebistānum benüm

Ėy dirīgā it raḡībūñ ḥīlesine aldanup
Göz göre bir dilküye şayd oldu arslanum benüm

Her denī-tabʿı çeküp pāşā edinme kendüñe
Böyle ʿālī-şān iken devletlü sulṭānum benüm

Ehrimenler sözine uydı meger Ėy Ḥayretī
İltifāt etmez bu ben mūra süleymānum benüm (Hayreti: G 363, s. 383-384)

Nihāl-i bāğ-ı cennetsin benüm serv-i ḥırāmānum
Şalınmaḡ her pelīd ile yaraşmaz saña sulṭānum (Hayreti: G 374/1, s. 390)

Her alçağa şu gibi māyil olup aḡarsın
Ser-keşlik édüp od gibi ʿuşşāḡı yaḡarsın (Hayreti: G 469/1, s. 450)

Düşmez saña şalınmaya her bir pelīd ile
Bir var mı gör e Ėy boyı serv istiḡāmeti (Hayreti: G 536/5, s. 493)

Baş koşup her bir denīye şalınursın nāz ile
Ėy boyı serv-i hırāmānum helāk ėtdüñ beni

Emdürüp her derdi yok nā-merde vaşluñ şerbetin
Hey meded her derde dermānum helāk ėtdüñ beni (Hayreti: G 556/4, 6, s. 506)

Raķīb-i bed-liķālarla işitdüm şöhet itmişsin
Vücüdün şaklasun Bārī belālardan każālardan (Nevi: G 355/4, s. 442)

Biz bir selāma degmeyerüz hīç revā mıdur
İllerle dā'im eyleyesin merhabāları (Nevi: G 481/5, s. 514)

Yine dış yāresi var sīb-i zenaħdānuñda
Yine şeftālu yimişler gibi büstānuñda

Sovuk el degmedi ise 'aceb ey gül saña kim
Yad ayak izleri var rāh-ı gülistānuñda

Gice ağıyār-ile mey içdüğüne şahiddür
Uykusuzluk eşeri nergis-i mestānuñda

Dün gice kimler-ile eyledüñ aħşam ki bugün
Söyledi tañ yili çok dürlü haber şānuñda

Āftāb-ı şeftinüñ (?) da görüp Raħmī didi
Yine şeftālu yimişler gibi bustānuñda (Bursalı Rahmi: G 232+4, s. 299)

Mey içer dil-ber kuçar halvetde şūfī hūb idi
Odasın başup Sürürī gibi rüsvā eylesem (Gelibolulu Süruri: G 319/7, s. 219)

Bugün meclisde mest oldıkda yār ağıyāra yaşdanmış
Şanasın tāze güldür gülşen içre hāra yaşdanmış (Hicri: G 77/1, s. 212)

Neyleyem çıkmaz raķībün odasından ol şanem
Hāne-i 'uşşāka biñ kez da'vet itdüm girmedim (Lamii: G 487/2, s. 331)

Ey benüm göñlüm alan kimün odasında-yidün
Söyle ey gonca-dehān kimün odasında-yidün

Yaķayın āhum odı-yla der ü dīvārını hep
Tek baña söyle hemān kimün odasında-yidün

Gice ne çekdügümi ben bilürem derdün-le
Āh ey kavli yalan kimün odasında-yidün

Terk idüp ehl-i şafā rindlerün şöhetini
Ėayriler yārı olan kimün odasında-yidün

H'vāb-ı miḥnetde koyup gice Me'ālī kuluñı
Ey fūlan ibn fūlān kimüñ odasında-yidüñ (Meali: G 193, s. 387)

Kināra çekmiş işitdüm o mū-miyānı raķīb
'Aceb mi eyler isem gözlerim yaşın deryā (Nevi: G 12/4, s. 238)

Ol mehi aġyār ile 'ayb itme hem-zānū görüp
Çāk idüp pīrāhenin nāmūsı pehlūdur 'aceb (Nevi: G 21/2, s. 243)

Yine ey āhū-yı vaḥṣī kime yār olmışsın
Kimüñ aġına düşüp kime şikār olmışsın

Gül gibi dāmenüñüñ her tarafı çāk olmuş
Bildüm ey ġonca-dehen hem-dem-i ħār olmuşsın

Hārılar dāmenüñe gül gibi el urmuşlar
Gül idüñ sen yine bülbul gibi zār olmuşsın

Ben belā baḥri miyānında idüm şubḥa deġin
Sen varup bir iki nādāna kenār olmuşsın

Yār aġyār ile yār olmuş anuñçün Vaşfī
Eşk-i çeşmüm gibi bī-şabr u qarār olmuşsın (Vasfi: G 55, s. 113)

Yine kim şoḥbet-i gül itdi gülistānuñda
Var benefşe koķusı ġonce-i ḥandānuñda

Dün gice süze süze içmedüñ aġyār ile çün
Bu süzülmek nedür ol nergis-i mestānuñda

Қande aḥşamladuñ ey meh nice menzilde idüñ
Қankı sa'd aḥter idi şubḥa deġin yanuñda

Kim ııırdı bu gice şevķ ile ey meh görinür
Bir niçe şekl-i meh-i nev meh-i tābānuñda

Öper iken çün ııııradılar ey ġonce niçün
Gül-i şeftālū belürdi leb-i ḥandānuñda

Māhı gör her gice bir menzili seyr eylemede
Var her-cāyīlġi sencileyin anuñ da

Hey kıyāmet bu gice Zātī ile ḥaşr ol kim
Rüz-ı maḥşerde eli olmaya dāmānuñda (Zati III: G 1404, s. 255-256)

Eşküm dökildi dāne gibi қaddüm oldu dām
Şayd olduġuñ işideli ey kebk-i ḥoş-ḥırām

Hercāyilikde ġün gibi hīç yokdur eksüġüñ
Māhiyyetüñ bilindi senüñ ey қamer tamām

Kāfir raķībe cām-ı lebūñ eyleyüp helāl
Sākī revā mıdur idesin ‘āşıkā ħarām

Yoluñda cān virenlere ser-keşlik eyleyüp
Her bir ħasīse dehr-i denī gibi olma rām

Lāyık degül ki Şem‘ī yana nār-ı hecr-ile
Sen ġayrılara ‘ıyş idesin ey şanem müdām (Şem‘i: G 121, s. 510)

Aşağıdaki beyit ve gazellerde sevgililerin aġyar tarafından öpüldüğünü (yer
yer ısırıldığını), âşığın bunun izlerini fark ettiğini görüyoruz:

Tonatdı dāġ ile bāzūlarını ol gül-endāmuñ
Açınca kolların eţrafı ġüyā gül-sitān itdi

Lebin aġyār-ı bed-ĥvāhuñ virüp aġzına dişletdi
Dirīġā düstlar meclisde ol meh yine ħan itdi (Baki: G 543/2-3, s. 436)

Dün sākī-i şahbānuñ nāzūk beli ellenmiş
Efvāha düşüp ħayfā cām-ı lebi dillenmiş (Hakani: G 222/1, s. 318)

‘Āşıkā raġmen lebūñ virdūñ raķībūñ aġzına
Ĥay zālīm ĥay kāfir göz göre ħan eyledūñ (Lamii: G 268/3, s. 270)

Kimūñle yatduñ iy dür-i yek-dāne bu gice
Sinn-i zararla la‘l-i lebānuñ geźidedür²²⁶ (Livayi: G 142/2, s. 263)

Boynuñ ısıрмаġ ile n’içün ħan ider ‘adū
Düşmez mi yoġsa boynuña öldükde ħanumuz (Muidi: G 170/4, s. 182)

Öpüşür ġayr ile dildār aġız bir eyler
Ya‘nī ‘āşıkların öldürmege tedbīr eyler (Nevi: G 77/1, s. 275)

Öpdürürsin anı sen ġaflet ile aġyāra
Bize bir buse içün ditremesün sīm tenūñ (Nevi: G 247/2, s. 377)

Nev‘ī o mehūñ gögsin öper sāġar içüp ġayr
Ĥūn-ı cigeri biz içerüz sīne tolusı (Nevi: G 488/5, s. 518)

İstesem buse baña ħışm eyler
Öper ammā leb-i la‘lın aġyār (Ravzi: G 184/3, s. 207)

Yine kim şoġbet-i gül itdi ġülistānuñda
Var benefşe koķusı ġonce-i ħandānuñda

²²⁶ Isırılmış.

Dün gice süze süze içmedün ağıyar ile çün
Bu süzülmek nedür ol nergis-i mestānuñda

Çande aḥşamladuñ ey meh nice menzilde idüñ
Çankı sa'd aḥter idi şubḥa degin yanuñda

Kim ısırdı bu gice şevk ile ey meh görünür
Bir niçe şekl-i meh-i nev meh-i tābānuñda

Öper iken çün ısırmadılar ey ḡonce niçün
Gül-i şeftālū belürdi leb-i ḥandānuñda

Māhı gör her gice bir menzili seyr eylemede
Var her-cāyīlīgī sencileyin anuñ da

Hey kıyāmet bu gice Zātī ile ḥaşr ol kim
Rüz-ı maḥşerde eli olmaya dāmānuñda (Zati III: G 1404, s. 255-256)

Dişlemişler ne kılalum leb-i cānānı yine
Ellemişler bu gice ol gül-i ḥandānı yine

Şu gibi 'ömri şafā ile geçer 'ālemde
Kim kenār itdise ol serv-i ḥırāmānı yine

Baḥa cānum kayısıdur saña şeftālū ḡöñül
Kim ısırdı 'aceb ol sīb-i zeneḥdānı yine

Çankı bezm ehline ya Rab lebi sākīlīg ider
Çanda reyḥāncı bigi zūlf-i perīşānı yine

Bilmezin kimler ile seyr ider ol māh-liḳā
Nice gündür ki Revānī göremez anı yine (Revani: G 342, s. 377)

Celili'nin aşağıdaki gazelinde sevgilinin boynundaki izlerin, rakip tarafından oluşturulan diş izleri olduğunu örtmek için bu izlerin oluşumunun güzel sebeplere bağlandığını görüyoruz:

Gerdenüñde zaḥm-ı dendān mı görinen tīre-reng
Yoksa āhumdan benüm tutmuş mı ol āyīne jeng

Boynuñı dendān senüñ zaḥm itmedi kim nāḥunuñ
Şem'-i kāfūr üstine yir yir sürüpdür sebz-reng

N'eyler endāmuñda cānā zaḥm-ı dendān-ı raḳīb
Sen nihāl-i mīve-dāra ḥayfdur kim ire seng

Zāḡ girmiş bağ-ı vaşla zaḥm-ı dendān şanmañuz

Kim bulaşmışdur karası kınde kim urdıysa çeng

Ol perîveş çün boyun virdi rakıbe şulh için
Kendü kendümle idersem n'ola ben dîvâne ceng

Güllerüñ nice çemende oldı dest-âvîz-i zâğ
Kim girîbân çāk idüp gül gonca olmış sîne teng

‘İşk yolına Celîlî girme kim ‘ışk ehlinüñ
Yâ dehân-ı ejdehâdur yiri yâ kām-ı neheng (Celili: G 205, s. 162)

4.3 Hafıfmeşrep sevgili

Bu başlık altında çok kimseye meyleden, her meclise girip çıkan, “pâk-dâmen” olmayıp hercai olan, fiziksel temas konusunda tecrübe sahibi, âşık konusunda seçici olmayan sevgililer eleştirel bir şekilde konu edilmiştir. Örneklerin çoğunda âşıkların bu çeşit sevgililer hakkında yaşadıkları hayal kırıklıkları veya onlara meyletmemelerinden ötürü kıskançlıkları hissedilir:

Her gonca kim sevem yüzi açılmağu diyem
Her yada yüz virüp açılır âşinâ çıkar (Amri: G 25/2, s. 61)

Öpdüm elini kucmağa bilin edeb itdüm
Güldi didi bilmez dağı bî-çäre şarılmağ

Dil-berlerüñ ey gonca-dehen ‘âdeti budur
Gül ruhlarını ara öpüp ara şarılmağ (Baki: G 247/3-4, s. 253)

Elümden ol şeh-i ‘ālî-cenâbum alduñ ey tâlî
Erâzil maḥremi bir dil-rübâ-yı derbeder virdüñ

Yanumdan ey felek dūr eyledüñ ol serv-i âzâdum
Alınmaz ḥâr elinden dâmeni bir verd-i ter virdüñ

Ne lâzım bu şikâyet ey Cinânî yârdan çün kim
Ne bir işbât-ı ḥağ itdüñ aña ne sîm ü zer virdüñ (Cinani: G 111/2, 3, 5, s. 520)

Yine berbâd olup evrāk u ezhârı gülistânuñ
Rakıb-i ḥâr ile pejmürde olmuş verd-i ḥandânuñ (Cinani: G 131/1, s. 530)

Gördüğüñ maḥbûba Aḥmed aldanup dil virme kim
Dil-rübâlar içre lâ-büd pâk-dâmân az olur (Dükakinzade Ahmed Bey: G 44/5, s. 124)

Gül gibi iken elden ele varma dostum
Kim elden ele düşse şolar gül feri geçer (Hayali: G 50/2, s. 106)

Şem‘-veş her meclise varmasa cānānuñ senüñ
Giceler yanmazdı ey dil şubha dek canuñ senüñ (Muhibbi: G 1613/1, s. 488)

Meyl ider her gördüğine bir aķar şudur hemān
Şīvesi ancak bañadur vāz geldüm sevmezem

Çünkü ol hercāī ‘ahdin bozdı uyup düşmene
Terkini urmaķ revādur vāz geldüm sevmezem (Muidi: G 313/2-3, s. 292)

Her mehüñ ğabğab-ı turuncına meyl itme görüp
Elden ele çü bilürsin gezer ekser nārenc (Sebzi: G 61/4, s. 284)

Şemsī senüñle yañılup aķşamlamaz ol māh
Her gice ğayrı hānede mihmān olup gezer (Şemsi Paşa: G 119/7, s. 337)

Gözüme karşı çıkup gitdüñ o gün āh gibi
Kanda aķşamladuñ ey şems-i cihān māh gibi

Hāneden hāneye gezmek saña düşmez şāhum
Fī‘l-mesel naţ‘-ı zemīn içre begüm şāh gibi (Yahya Bey: G 442/1, 2, s. 551)

Açılır gül gibi her bir yaķasız oñmaduķlarla
Ben ol serv-i hırāmānı şanurdum pāk-dāmendür (Vusuli: G 53/3, s. 90)

Būseye ağzından anuñ gelmedi lā kimseye
Baña yok dir ol perī yok dimez illā kimseye

Tīĝ-ı cevrüñe boyun virmez mi şanurduñ beni
Hancer-i ğamzeñ nażar kılmasa kaţ‘ā kimseye

Leblerinden cān-ıla bir būsesin kıldum taleb
Ağzuma şundı eyitdi dime ammā kimseye

Sırruñı āyīne-i ğitī-nümā gibi açar
Hürmet itmez sākiyā cām-ı muşaffā kimseye

İy Vuşulī çünkü her ednāya ol cānlar virür
Biz daħı cān virelüm bārī bir a‘lā kimseye (Vusuli: G 152, s. 165)

Yine hāb-ālūde ancak çeşm-i hūn-hāruñ senüñ
Kankı bezmi itdi rüşen şem‘-i ruhsāruñ senüñ

Nice bezme oldu reyhāncı bu şeb sünbüllerüñ
Kande açıldı ‘aceb ruhsār-ı gül-nāruñ senüñ

Būse-i la‘lūñ şerābın yine kim nūş eylemiş

Kime naql olmuş ‘aceb la‘l-i şeker-bāruñ senüñ

Kankı bürci eyledüñ yine müşerref kim bilür
Meh gibi her-câyılıkdur āh kim kāruñ senüñ

Çār-sū-yı Mısr-ı meclisde işitdük dün gice
Girmemiş ağıyār ile ey hāce bāzāruñ senüñ

Gül gibi gülmiş açılmışsın rakīb-i hār ile
Nice feryād itmesün bu bülbül-i zāruñ senüñ

Zātī’nüñ hayrānlığın cānā ta‘accüb eyleme
Aña ma‘lūm oldu bir bir cümle esrāruñ senüñ (Zati II: G 812, s. 316)

Aşağıdaki iki kıtada cinsel organlarının tarifleri yapılan kadınların toplumda kolay erişebilir kadınlar olduğunu tahmin edebiliriz:

Gevrekdür aqdur etlidür amı Zübeydenüñ
Oynaşı yadlar ola revā mı Zübeydenüñ (Meali: Kıta 29/1, s. 482)²²⁷

Nefsenüñ amın şorarsañ zerdelü yivlucedür
Yarasa ağızlucadur şakşığan dillucedür (Meali: Kıta 33/1, s. 484)²²⁸

4.3.1 Şehir oğlanı

Bazen ulaşılabilir sevgililerin bazı terimlerle anıldıklarını görüyoruz. Bunlardan biri şehir oğlanıdır. Gelibolulu Mustafa Âli, *Mevā'idü'n-nefāis fī Kavāidi'l-mecālis*'te şehir oğlanlarını “yüz görmüş” ve “levend ve evbaşlara” karışmış olarak tanımlar.

Bunların aynı zamanda meyhanelerde erkeklerle birlikte olmalarıyla ünlenmiş olduklarını anlıyoruz:

Ğıbbü zâlik yüz görmüş bî-yüzleri ve erâzil hizmetinde yelmiş yopurmuş poturları, huşûsâ ki genc-i nihânî ef'îlere naşib olmuş mûmiyânları ya'nî ki şehir oğlanı kısmından olup levend ve evbaşlara karışmış, belki meyhânlere varup virişmiş alışmış meşhûr-ı cihânları, cidden harem hizmetine almayalar. (Gelibolulu Mustafa Âli, *Mevaidü'n-nefais fī Kavaidi'l-mecalis*: Şeker, 1997, s. 273)

²²⁷ Kıtanın tamamı için bkz. 2. Bölüm, “Zübeyde”.

²²⁸ Kıtanın tamamı için bkz. 2. Bölüm, “Nefse”.

İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın (1988) aktardığına göre, 1582'de III. Murad, oğlu Mehmed'in sünnet düğününde hünerlerini gösteren Hristiyanların acemi ocağına kaydedilmelerini emredince Ferhat Paşa buna şöyle karşı çıkar:

Padişahım bunların eşkâl defterine kaydolunması kanuna muhaliftir; şimdi bunlar deftere kaydolunurlarsa Devşirme teşkilatı bozulur; zaten bu alınacak olanlar şeraiti haiz değildir; ekserisi ehli sanattır; *çok yüz görmüşlerdir*. İstanbul, Edirne, Bursa hristiyanları evladı alınması memnudur bunlar *şehir oğlanı* olmuşlardır. (s. 39)

Birileriyle düşüp kalkmak anlamında ifade edilen yüz görmek ifadesinin burada da bu zümre için kullanıldığını; bunların ocağın düzenini bozacağı düşünüldüğü için alınmasına karşı çıktıldığını görüyoruz.

Stephan Gerlach'ın (2007b), Şubat 1577 tarihli aktardıklarında bahsi geçen oğlanlar da şehir oğlanları zümresine mensup olsa gerektirler. Bunların kendilerini – tercihen beylere– pazarlayarak bu şekilde geçindikleri anlaşıyor:

Johannes Segediner bize Türklerin oğlanlarla ahlak dışı ilişkilerinden de söz etti. Oğlanların, gösterişli giysilerle ve süslenerek yüksek beyefendilerin evlerinin önünden geçtiklerini, dikkatleri üzerlerine çekmek için gayret sarfettiklerini ve en adi kadınlardan daha beter davrandıklarını anlattı. Bunlar bol para kazanırlarmış. Bir delikanlı eğer güzelse, kendini kullandırarak 20-40 hatta 50 duka kazanabilir üstelik de kendisine güzel giysiler hediye edilmesini sağlayabilirmiş. (s. 527)

Bunun yanında bazı şairler de şehir oğlanı olarak anılmıştır. 16. yüzyıl şairi Kız Memi lakaplı Sihri-i Sani'nin (ö. 1574-1595) İstanbullu bir şehir oğlanı olduğunu Âşık Çelebi bize tezkiresinde söyler.²²⁹ (Kılıç, 2010b, s. 957)

Bu zümrenin şiirlerde hem olumlu hem de olumsuz bir şekilde anıldığını görürüz. Bazıları güzellikleri ve alımlılıklarıyla arzu nesnesi olmuşken bazıları da hercailikleri ve vefasızlıklarıyla olumsuz atıflarla konu edilirler:

N'eylerüz her rüstâyî²³⁰ Türk ü tat²³¹ oğlanını
Taze *şehr oğlanı* yâr-ı meh-likâmuz var iken (Aşki: G 376/4, s. 341)

²²⁹ Sihri-i Sani'nin bir oğlanı iğfal edip hadım edilmesinin hikâyesi için bkz. 2. Bölümün "Oğlan/Oğul/İbn" kısmı.

²³⁰ Köylü.

²³¹ İranlı.

Şehr-i hüsnüñ zînetiyle şöhretin gör Bâliyâ
Nâm-ile Bayrâm bugün bir hûb *şehr oğlanı*dur (Bali: G 59/5, s. 183)

Kuloğlıdur vefâ ide şanurdum
Bu bir nâz ehli *şehr oğlanı* çıkdı (Gelibolulu Süruri: G 487/3, s. 305)

Mâh ise de hüsn ile dilâ kâfir olasın
Şimden gèrü *şehr oğlanı* hercâyî severseñ (Hayreti: G 293/5, s. 341)

Öykinürmiş bilmeyüp eksüklüğün ay alnuña
Gör şu *şehr oğlanını* bi'llâhi êy bedr-i temâm (Hayreti: G 353/3, s. 378)

Âfitâb olursa ayruķ sevmeyem *şehr oğlanın*
Şimdilik hercâyî sevmekden Ziyâ'î fâriğam (Mostarlı Hasan Ziyai: G 286/5, s. 151)

4.3.2 Şahid-i bazar

Bu tabirin terminolojiden öte, hafıfmeşrep sevgilileri aşağılamak ve onların kolay ulaşılır olduklarını ifade etmek için kullanıldığını görüyoruz.²³²

Ne bulduñ ey gönül *hercâyî* bir dildâr sevmekden
Varup gayr ile seyr eyler kamer-ruhsâr sevmekden

Ne umarsın ferâgat eyle gel ey 'andelîb-i dil
Yüzi açılmış ellenmiş gül-i pür-hâr sevmekden

Yeter uçduñ hevâsında uşan ey şâhbâz-ı dil
Gurâba şayd olur bir kebk-i hoş-reftâr sevmekden

Ne hâşıl bu cihân bâğında ey cân bülbüli bilsem
Koķulanmış ayaklanmış gül-i gül-zâr sevmekden

Kinâr ola has u hâra varup ey bâğbân-ı dil
N'olur anuñ gibi bir serv-i gül-ruhsâr sevmekden

Varup sâķî vü reyhâncı ola çün gayrı meclisde
Geç ey dil bir saçı sünbül lebi mül yâr sevmekden

Seni koyup da bâzâr ide gayrı müşterîlerle
Ne assı Sun'iyâ bir *şâhid-i bâzâr* sevmekden (Gelibolulu Suni: G 138, s. 97)

Yüri ey 'âşıkına cevri idici yâr yüri

²³² Bu tabirin anlamı ve öteki şiir örnekleri için bkz. 2. Bölümün “Şahid” kısmı.

Yüri ey bār-ı cefākār u sitemkār yüri

Ġayra biñ luṭf idici ‘āşıka biñ ḳahr idici
Yüri ey dil-ber-i pür-cevr ü cefākār yüri

Yüri ey küllhan-ı hicrāna şalan bülbülüni
Şaldum Allāh’a seni ey gül-i pür-ḥār yüri

Yüri ey ġayrılar ile idici bāzārı
Şatma kendüñ bize ey şāhid-i bāzār yüri

Seni terk eyledi çün ol şeh-i iklīm-i cemāl
Sen de terk it anı ey Māni-i bīmār yüri (Mani: G 99, s. 157)

4.3.3 Hız

Karşılığı “oğlan, puşt, ibne” olan bu kelimeyle toplumda cinsel birliktelik anlamında ulaşılır olan erkekler kastediliyor olmalıdır. Bu kelimenin daha çok gazel dışındaki nazım biçimlerinde kullanıldığını görüyoruz:

Hızsin her bī-temīz olan ḳoyār olsun saña
Her götüne koyduran oğlan ḳo yār olsun saña (Hayreti: G 76/1, s. 205)

Kīr-i derāzumı aña tükrükleyüb ḳodum
Yaşuñ uzun diyü baña alḳışlar eyledi

Ağzı-yla ḳuş mı dutar o hız oğlınuñ göti²³³
Kim bize ıarşıṭup ḳatı ḳanlışlar eyledi (Meali: Kıta 10, s. 472)

Ol kūn-firūş hız ki ellere ellenür
Gelse bizüm ḳatumuza ḳorsañ güzellenür

Datlu olur kelüñ göti dirler ol eclden
Gendüsine uyuz geçene ḥayli kellenür (Meali: Kıta 35, s. 485)

Der-meżemmet-i hızān
Hızıyle itme şoḥbet merdiseñ iy ḥired-mend
Zenden kötідür el-ḥaḳ olmaz vefāsı hızüñ

Bī-zār olur yüzüñden her dem ki bī-zer olsañ
Kīriyle sīm ü zerden dün-gün hevāsı hızüñ

Ehl-i ḥamiyyet iseñ buranma yöresine

²³³ Bu kelimeler, alıntılanan çalışmada “g..i” şeklinde sansürlü hâlleriyle yer almıştır.

‘Alemdə qahbə gibi yoxdur həyāsı hīzūn (Lamii: Kıtā 62, s. 352)

Divan edebiyatında âşık/şairin yegâne amacı sevgilinin ilgisi ve ona kavuşmaktır, diyebiliriz. Bu tespit, bu edebiyatın kaynaklarından olan İslam tasavvufunda dünyaya gelme sonucu birlikten/Tanrı’dan uzaklaşma sonrası tekrar ona dönme isteği; kesretten vahdete gitme gibi fikirlerle desteklenir. Sevgili de Tanrı gibi, ona ulaşma yolunda çaba sarf edilen; âşğın hayatının amacı ve anlamını oluşturan bir unsurdur. Klasik telakkide vuslat sonrası ne olacağı hakkında bilgi verilmez çünkü gerçekleşen bir şey değildir bu. Sevgili her daim ulaşılmazdır. Gazeller ekseninde 16. yüzyıl divan edebiyatından konu edilen sevgililerin dünyevi boyutlarının izini süren bu çalışmanın bu bölümündeysen sevgiliyle kurulan yakınlıklar ve ona kavuşma şekilleri incelenmiştir. Sevgiliye “dünyevi” karakterini kazandıran bir özelliğı de kuşkusuz dış dünyada karşılaşılan; kendisiyle konuşulan ve çeşitli şekillerde ilişki kurulan biri olmasıdır. Bu bölümde üç başlık altında kademeli olarak sevgiliyle arasındaki mesafeyi daraltan âşık/şairlerin şiirleri örneklenmiştir. Bu bölümün ilk kısmı olan “Konuşulan/haberleşilen sevgili” başlığı altında örneklenen sevgililer âşıklarla bir şekilde konuşur; onlarla selamlaşır; bazen onlara söz verir, çoğuş zaman sözünde durmaz; bazen âşğa mektup yazar; bazen de artık onunla konuşmaz olur. Bu örneklerde âşıklarla sevgililerin konuşmaktan öteye geçmediğini görürüz.

“Birlikte olunan sevgili” adlı ikinci kısmın ilk bölümündeki şiir örneklerindeyse âşıkla sevgilinin bir arada olduğunu, aynı mekânı paylaştığını görürüz. Burada divan edebiyatının ulaşılmaz sevgili telakkisinin aksine; kavuşulan, elde edilen sevgililer söz konusudur. Bu şiir örneklerinin birçoğunda “vasl” anahtar kelime gibidir. Sevgilinin ele geçtiğini, elde edildiğini, hatta bazen av hayvanı gibi

avlandığını belirten örneklerde âşığın egosal sesini daha çok duymaya başlarız. Yine bu kısımda yer alan şiirlerde âşıkla sevgili, meclis veya âşığın evi gibi mekânlarda bir arada bulunur. Sevgili, âşığın “hane, hücre, külbe-i ahzan” gibi tabirlerle karşıladığı evini teşrif eder.

İkinci kısmın ikinci bölümünde örneklenen şiirlerde âşıkla sevgili arasında fiziksel temas söz konusudur. Fiziksel temasın kapsamı sevgiliye dokunma, ona sarılma, onu öpme ve nihayetinde onunla halvet olmadır. Bu bölümde en çok örneği “öptüren sevgili” başlığı altındaki şiirlerde görürüz.

İkinci kısmın “Eskiden birlikte olunan sevgili” başlığını taşıyan üçüncü bölümünde, sevgiliden ayrılan âşık/şairlerin oluşturduğu birçok şiir örneği yer alır. Bunlar bize sevgiliyle âşığın bir zamanlar birlikte olduğu bilgisini verdiği gibi aynı zamanda ayrılık temasının bu yüzyıl gazellerinde önemli bir yer tuttuğunu gösterir. Bu kısmın son bölümü olan “Ağyar ile birlikte olan sevgili”de bu sefer âşıkla birlikte olmayan sevgilinin, âşığın rakiplerine kendini sunduğunu örnekleyen şiirler yer alır. Bazı örneklerde âşığın bu birlikteliği sevgilinin bedenindeki dış izleri vasıtasıyla öğrendiğini görürüz. Kendini âşıklara bu şekilde sunan sevgili örnekleri bizi bir sonraki kısma hazırlar.

Bu bölümün üçüncü ve son kısmında hafifmeşrep sevgilileri örnekleyen şiirler ele alınmıştır. Bunlar, âşıklar tarafından namuslu olarak tanımlanmayan, birçok kişiyle düşüp kalktıkları belirtilen sevgililerdir. Bu sevgililer bazen “şehir oğlanı, şahid-i bazar, hîz” gibi adlandırmalar alırlar. Şehir oğlanı dışındakilerden övgüyle bahsedilmediğine, bunların daha ziyade aşağılayıcı tabirlerle şiirlerde yer bulduklarına şahit oluruz.

BÖLÜM 5

PARA SEVEN SEVGİLİ

Bu başlık altında âşığından maddi karşılık beklentisi olan veya doğrudan para karşılığı birlikte olan sevgililer ele alınacaktır. 16. yüzyıl gazellerinde sevgilinin mala olan meyli veya düşkünlüğü hatırı sayılır oranda konu edilmiştir. Bu durumu, Baki'nin (d. 933/1526 - ö. 1008/1600) şu çok ünlü beyti özetler:

Güzeller mihri-bân olmaz dimek yañlışdur ey Bākī
Olur va'llāhi bi'llāhi hemān yalvarı görsünler (Baki: G 55/5, s. 134)

Buradan çıkan anlama göre ulaşılmaz sevgili yoktur; uğrunda para harcanmayan veya ona ulaşmak için yeterince çaba sarf edilmeyen (yalvarılmayan) sevgili vardır. Beyite bu anlamı kazandıran ise “yalvarı” kelimesinin tevriyeli kullanılmasıdır. Bu kelimenin Hintçede flori anlamına geldiğini bizatihi Baki ifade etmiştir. (Onay, 2016, s. 427) Bu görüşe göre sevgiliyi elde etme yöntemi yalvarmaktan ziyade, ona maddiyat sağlamaktır.

Muhibbi'nin (d. 900/1494 - ö. 974/1566) aşağıdaki beytinde bu durum daha açık bir şekilde özetlenir:

Ezelden böyledür gālib *güzeller mālādur t̄alib*
Gözümüñ yaşına rāğıb nola olsa diremlerdür (Muhibbi: G 515/2, s. 186)

Buradan çıkan anlama göre sevgilinin, âşığın gözyaşına rağbet etmesinin sebebi, onun gümüş akçe gibi değerli olmasıdır. Klasik telakkiye göre yüklendiği aşk, bunun uğrunda çektiği acılar ve bu durumun tasavvufi açılımla nefis terbiyesi boyutları, âşığa değer katan özelliklerdir. Âşığın gönlü, Tanrı tarafından bahşedilen bu aşk hazinesini yüklendiği için değerlidir. Sevgiliye kavuşma yolunda çekilen sıkıntıların bir tezahürü olan gözyaşları ve altın gibi sararan beniz de bu hazinenin bir

dışavurumu olduğu için değer kazanır. Ancak verilmek istenen anlamın sadece mecazlı açılımlarla sınırlı olduğunu iddia etmek eksik bir değerlendirme olacaktır. Bu tablonun hakiki ve dünyevi boyutu, sevgilinin gerçekten de akçe/sim/zer gibi maddi unsurlara meyilli olmasıdır.

Aşağıdaki beyitlerde, âşığın çektiği sıkıntılar dolayısıyla sararan benzi zer (altın), döktüğü gözyaşları da parlaklıkları dolayısıyla sime (gümüş) benzetilmiş olup şairler bu benzetmelerin ötesine geçerek bunlar üzerinden sevgililerin mala olan düşkünlüğünü ifade etmişlerdir:

N'ola eşkümle ruḥ-ı zerdüme meyl eylese yār
Meyl éder çünkü güzeller göricek sīm ü zeri (Ahi: G 118/2, s. 55)

Eyā dil kīse-i çeşmünde hıfz et dirhem-i eşki
Ki ş'ol sīmīn-beden zībā güzeller sīme māyildür (Aşki: G 120/5, s. 211)

Ne aşşı var baña bilsem bu eşk ü rüy-ı zerdünden
Güzeller gözler oldılar çü dīnār u diremden yeğ (Aşki: G 242/2, s. 273)

Dil-rübālar mā'il oldılar Ziyā'ī hasteye
Var ise anuñ şararmış yüzini zer şandılar (Mostarlı Hasan Ziyai: G 115/5, s. 88)

Zere şarılur imiş ol nigār-ı sīm-beden
Eger ki 'āşık isen zer gibi cihānda şarar (Mostarlı Hasan Ziyai: G 147/4, s. 100)

Yaşuñı sīm it Muḥibbī rüyı zer
Māyil olur ḥūblar zerden yaña (Muhibbi: G 104/5, s. 71)

Eşk-i çeşm ü rüy-ı zerde kıl nazar didüm didi
Ḥūb-rūlar neylesünler anı sīm ü zer midür (Muhibbi: G 587/4, s. 206)

Bakmadı yüzüm zerdine yaşum güherine
Meh-rūları bildüm ki hemān sīm ü zer ister (Muhibbi: G 689/2, s. 234)

Gözümden rāh-ı kūyına şu deñlü sīm ü zer dökdüm
Bu ümmīde kim işitdüm güzeller māla māyildür (Muhibbi: G 693/4, s. 235)

'Aceb mi mā'il olursa gözüm yaşına meh-rūlar
Dökilen sīm ü zer andan kimi la'l-i bedaḥşāndur (Muhibbi: G 727/4, s. 244)

Nice yıldur ki ḥarc olur yolına ol cefā-kāruñ
'Aceb bu kīse-i çeşmüm dükenmez sīm ile zerdür (Muhibbi: G 761/5, s. 254)

Görüp dilber Muhibbî eşk ü rüyum
Hemân meyl itdi gördi sîm ü zer var (Muhibbi: G 783/5, s. 260)

Yaşum ile bak bu rüy-ı zerdüme
Hüblar çünkü severler sîm ü zer (Muhibbi: G 840/2, s. 276)

İşitdüm mālā māyil māl-rûlar
Yaşumı sîm itdüm yüzümü zer (Muhibbi: G 916/3, s. 298)

Şāh-ı gām gelse gönül şehrine cān karşı çıkar
Gözlerüm pîş-keş için dirhem ü dīnār çeker (Muhibbi: G 935/3, s. 304)

Bakar mıydı baña ol yār-ı bed-ḥū
Yaşum sîm olmasa idi yüzüm zer (Muhibbi: G 1046/2, s. 336)

Eşk ü rüyı olmasa bakmaz Muhibbî yüzine
Beñzer ol yāre gelür bu dirhem ü dīnār hoş (Muhibbi: G 1245/5, s. 391)

Dükendi gevher-i çeşmüm yoluñda ‘ayne almazsın
Güzeller sîme māyildür degül mi ol diremden yeg (Muhibbi: G 1496/2, s. 458)

Güzeller sîme māyildür niçün ‘aynuña almazsın
Degül midür yaşum sîm ü yüzüm cānā zehebden yeg (Muhibbi: G 1572/3, s. 477)

Cülüs itmege şāh-ı gām gönül tahtına geldukça
Ayağına nişār için gözümünden sîm ü zer çekdüm (Muhibbi: G 1914/2, s. 569)

Vaşluñ için ḥāzır itdi gerçi çeşmüm sîm ü zer
Alımadum o metā‘ı ben o bī-ḥadd māl ile (Muhibbi: G 2480/2, s. 723)

Göz yaşına meylitse ‘aceb mi
Güzeller māyil olur çünkü mālē (Muhibbi: G 2524/6, s. 735)

Gözüm yaşına baksa rahm iderdi
Güzeller māyil olur çünkü sîme (Muhibbi: G 2556/3, s. 743)

Yiter āh ile eyle yaşlaruñ sîm
Güzeller şayd olur çün sîm ü zerle (Muhibbi: G 2564/4, s. 745)

Yaşumı sîm idüp itdüm yüzüm zerd
Güzeller meyl iderler sîm ü zerde (Muhibbi KYOY: G 3042/2, s. 1516)

Şararmış ‘aşıkuñ beñzine bakmazlar zer isterler
‘Aceb kime şikāyet ideyin ben sîm-tenlerden (Sebzi: G 592/7, s. 576)

Eşk ü çehrem yāra ‘arz itdüm bakup meyl itmedi
Gerçi kim derler gelür ḥübāna sîm ü zer lezīz (Şihabi: G 83/3, s. 208)

İgen dil-berler itmez rüy-ı zerd ü eşk-i terden hâz
Meger kim var-ısa anlar iderler sîm ü zerden hâz (Vusuli: G 92/1, s. 119)

Bazı şairler, sevgililerin mal düşkünlüğünün öyle bir boyutta olduğunu iddia etmişlerdir ki âşık canını bile ortaya koysa maddiyat sağlanmadığı sürece sevgili onun için ulaşılır olmayacaktır:

Yalıñuz cān ile cānān ele girmez Āhī
Devlet ol kişiye kim sîm ü zere kâdir olur (Ahi: G 27/5, s. 15)

Nağd-i cān şarf eyleseñ bir pula şaymaz hūblar
Eylemez bunlar iñen bî-zerle bāzār ey gönül (Hayreti: G 321/3, s. 358)

Cān u dil virme gel şayd idemezsin dilberi
Şayd olınurlar güzeller şimdi sîm ü zer ile (Muhibbi: G 2366/5, s. 692)

Hūblar teshīrine ‘Āşık mücerreb görmedüm
Sîm ü zer gibi gerek ammā hezārāndur hezār (Āşık Çelebi: G 82/5, s. 121)

Āşığın yazdığı şiirin de, maddiyata çevrilmediği için, sevgili nazarında hiçbir değeri yoktur:

Cevher-i eş‘arı almaz hūblar bir mankıra
Kārger olur idi olsa dirhem ü dinār şî‘r (Gelibolulu Süruri: G 178/4, s. 142)

Aşağıdaki beyitlerde sevgililerin maddiyata mail olmasının ötesinde, onların parayla elde edilebilir olduklarının ifade edilmesine şahit oluyoruz:

‘Āşık iderse sîm ü zerin kim ki der-miyān
Pehlū-keş olur ol şaneme hançeri gibi (Āşık Çelebi: G 18/5, s. 88-89)

Mergüb-ı nazar olsa ne zar gevher-i eşküm
Altun ile pehlūya gelen sîm-teni gör (Manastırlı Celal Bey: G 93/4, s. 331)

İksîr-i ‘ışka nağd-i revān ile tālîb ol
Maṭlūba irgürür seni ey kalb-i hākî ol (Gelibolulu Suni: G 103/1, s. 83)

Zerle mümkündür murād almak vişāl-i yārdan
Bu rivāyet naḫl olındı Mālîk-i Dīnārdan (Mostarlı Hasan Ziyai: G 371/1, s. 183)

Güzeller şayd olalı sîm ü zerle

Yüzüm altuna yaşum sîme beñzer (Muhibbi: G 995/3, s. 322)

Güzeller şayd olalı sîm ü zerle
Degüldür kîse-i çeşmüm semensüz (Muhibbi: G 1137/2, s. 361)

İrmez vişâl-i yâre kişi zûr u zâr ile
Dirler vişâle irmek için sîm ü zer gerek (Muhibbi: G 1582/5, s. 480)

Ol serv-ķaddi destine dirhem kıoyan eger
Gülşende gül nihâlini güyâ ki jâleler

Olmaz müfid kuvvet-i bâzû-yi zûrkâr
Şimdi cihân güzellerine zer viren yeñer (Nevi: G 78/1, 2, s. 276)

Dirler ey sîmîn-beden altuna şayd olur seni
İşidelden kalmadı hergiz kararum gün gibi (Revani: G 465/4, s. 449)

Kem er midür bu gün meydân-ı ‘ışķuñ içre bu Zâtî
Bilûñ koçmağ için kıldı zerini der-miyân Faķrî (Zati III: G 1641/5, s. 409)

Ele alup başumı mest ü bî-bâk
Yaturken bir gece yâra varayın

Uyurken yalayup boyuncuğın
Bir iki bûsesini aparayın

Uyanursa düşeyin ayağına
Ezilüp yalvarayın yaķarayın

Bir iki zer verüp sîmîn tenini
Kara bağruma ‘ışķ-ile şarayın

Me’âlîyem İlâhî ‘afv eyle
Günâhum kim iñen yüzi kıarayın (Meali: Kıta 312, s. 480)

Para/mal karşılığı elde edilebilen, sosyal hayatta karşılığı olan gerçek sevgililer, divanlar dışındaki kaynaklara da yansımıştır. Bunların “hercai” diye anılan çok eşli ve yine erkek sevgililer olduğu anlaşılıyor. Örneğın Latifi (d. 896/1491 - ö. 990/1582), *Evşâf-ı İstanbul*’unda “Sıfat-ı Hûbân-ı Hercâyî der in Şehr” başlığı altında onların bir yandan işveli olup aynı zamanda paraya düşkün olmalarını ve parası olmayan âşıklardan uzak durmalarını şöyle anlatır:

Kıt’a
Hercâilikde yüze gülüp diller almada

Basdı zamane kahbesin *oğlan orospusu*
Bu ziynet-i zamane ile ‘iyy u ‘işvede (Naz u şivede)
Gelmedi bunların gibi devran orospusu

Garaz-ı küllileri ahz-ı mâl ve celb-i emvâl olmağın âşık-ı bî-zerden bizâr ve gānî deyu herbir denî ile yâr olup bin hâtır-ı âşıkdan ve muhlis-i sâdıkdan ve muhib-i muvaffıkdan bir habbe simi ve belki bir fûls-i nîmi yeg görür. (Latifi, Evsaf-ı İstanbul: Pekin, 1977, s. 49)

Birçok erkekle ilişkisi olduğu belli olan bu mahbublardan bazılarının isimleri tezkirelerde de yer almaktadır. Bunlardan biri Ali Bali’dir.²³⁴ *Meşâ’irü’ş-şu‘arâ*’dan, Lamii Çelebi’nin (ö. 938/1532) bu isimli mahbuba tutkun olup ona şiirler söyleyen Ahmed Çelebi Parepare-zade’yi (ö. 968/1560), Ali Bali’nin parasız âşık sevmediği konusunda bir şiirinde uyardığını öğreniyoruz:

Bilürem seversin ‘Alî Bâliyi
Velî sevmez ol kîse-i hâliyi (Kılıç, 2010a, s. 320)

Yine Âşık Çelebi’nin (d. 926/1520 - ö. 979/1572) tezkiresinde, zamanının çok rağbet gören ve hediye alan dilberi Fındık Memi hakkında bir anekdota rastlarız. Hatifi (ö. ?), bu mahbubu kendine borç parayla bağlamak ister ancak Fındık Memi, nakit para içermeyen bir pazarlığa kapalıdır:

[Hatifi] Her zemānda bir ‘ālî-cenāb dil-bere hevādār ve sebze gibi bir serv-i sāyedār ayağında pāy-māl u hāksār olurdı. Cümleden biri *Fındık Memi*’dür ki ekābirden ‘uşşākı kîse kîse zerler ve zerrîn tîğ ü hancerler, cāme vü destārlar, esb-i rehvarlar, maḥbūb ḥıdmetkārlar ‘Acemî kālîler ve Firengî nihālîler, kürk-i semmūrîler, kâse-i fağfūrîler, fāḥir esbāblar ve kem-yāb kitāblar bağısladukda bu daḥı āh-ı ḥasret ve eşk-i fūrkatden ğayrı bād-ı hevā ve dest-āvîze kâdir olmayup sultānum ben elbette medrese almam, tarîk-i kâzāya sālîk olsam gerekdür. Gel saña şu kadar biñ filori deyn ikrār ideyin ne kadar buyurursañ va‘deleri yoluñda ber-güzār ideyin, tek ağıyāra yār ve beni koyup ekābire vefādār olma dirdi. Dil-ber

Mısrâ’
Erenler naḥde kılmışdur du‘āyı

diyü naḥdi koyup nesye ile bāzār itmezdi ve germ-i bāzārı koyup terk-i ḥarîdār itmezdi. (Âşık Çelebi, *Meşairü’ş-şuara*: Kılıç, 2010a, s. 528)

²³⁴ Bu konuda daha fazla bilgi için bkz. 2. Bölüm, “‘Alî Bâli’”.

Zati (ö. 953/1546), esnafı şehrengizlere benzer bir üslupta, sevgili tipolojisinde ve yer yer erotik hayallerle tanıttığı *Leṭāif*’inde,²³⁵ kavukçular için “Mücevvezeci dilberlerinin giceligi bir altın dege” der. (Çavuşoğlu, 1977, s. 151) Bu ifadeyle mücevvezecilerin (kavukçu) bir altın karşılığında birlikte oldukları anlatılmak isteniyor olmalıdır.

Esnaftan para karşılığı birlikte olunan başka kişiler de vardır. Mani’nin (ö. 1007/1598-99) bezci Hasan’dan bahseden şehrengiz parçasında kullanılan kelimelerden bu güzelin para karşılığı birlikte olduğu çıkarılabilir:

Biri bezzāzlar içre Ḥasan’dur
Güzeldür bî-bedeldür sîm-tendür

Şatar kendüsini seçer yār-ı vefādār
İder ammā ki ğayrılarla bāzār

Metā’-ı vaşlına oldum ḥarīdār
Beni kōr ‘ākībet göñlinsüz ol yār (Mani: Şehrengiz/120-122, s. 181)

Meyhanelerin, sevgiliyle birlikte olma mekânları olarak da kullanıldığını daha önce görmüştük. Aşki’nin (ö. 984/1576-77) aşağıdaki beytinde meyhanelerin fuhuş işlevinden bahsediliyor olmalıdır:

Büseyi gizli şatarlar oldılar cānāneler
Zīre şimdi āşikāre işlemez meyḥāneler (Aşki: G 63/1, s. 182)

Gelibolulu Suni’nin (d. 890/1485-86 - ö. 941/1533-34) aşağıdaki gazelinin dördüncü beytinde “bin zer vermek” âşğın gözyaşları olarak düşünülebilse de sevgiliyi çıplak görmek, onunla yan yana görünmek gibi ipuçlarından bunun dünyevi ve para karşılığı birlikte olan bir sevgiliye daha yakın olduğu anlaşılıyor:

Şoyunmuş gördüm ol ten nūra beñzer
Tutuşmışdur yā ol tennūra beñzer

Benüm sīnemle gören sīnesin dir

²³⁵ Bu eserden daha geniş alıntı için bkz. 3. Bölümün, “Esnaf Sevgili” kısmı.

Kim ol ten nūra bu tennūra beñzer

Gezer mecnūnlayın yalıñ olup dil
Kuşanmış şevk ile tennüre beñzer

N’ola *biñ zer virüp kucsağ* o māhı
Anuñ sīmīn teni billūra beñzer

Tutamaz kāse ol çeşm-i remed-nāk
Be sākī merdūmi maħmūra beñzer

Yüzine n’ola altun hāl qor ise
Yaraşur Şun’iyā ol hūra beñzer (Gelibolulu Suni: G 60, s. 66-67)

Yakini’nin (ö. 976/1568/69) aşağıdaki beytinde “*harīdār*” (alıcı, müşteri) ve
“*şāhid-i bāzār*” gibi tanımlamalardan söz konusu kişinin para karşılığı birlikte olan
bir sevgili olduğu anlaşılıyor:

Sīm ü zer ümīdiyle harīdār ararlar
İtdüm nice yüz *şāhid-i bāzārı* temāşā (Yakini: G 9/5, s. 159)

Aşağıdaki beyitlerde para düşkünlüğü olan veya para karşılığı birlikte olan
sevgililerin oğlan, mahbub, püser, beg gibi erkeğe özgü adlandırmalarla anıldığını
görüyoruz:

Eşk-i rakībi sīm şanup aldanup aña
Meyl eyleseñ ‘aceb midür *oğlan* degül misüñ (Gelibolulu Süruri: G 357/2, s. 237)

Naqd-i cān virmek gerek ‘ālemde cānān isteyen
Akçesüz bāzāra mı varurmuş *oğlan* isteyen (Revani: G 297/1, s. 350)

Naqd-i cāna buse virmezler dilerler sīm ü zer
Şimdiki *maħbūblar* gāyetde kurnāz oldılar (Hayali: G 148/4, s. 140)

Sīm ü zer ister Revānī şimdiki *maħbūblar*
Hātır-ı ‘āşık gerekmez anlara dünyā gerek (Revani: G 209/5, s. 298)

Şarrāf-ı dīdede o *püser* çok güher sezer
Yüzüme güldüğü bu kim ol bende zer sezer (Revani: G 53/1, s. 207)

Ağzuñı öper döne döne meclis içinde
Sāğar gibi kimüñ ki *begüm* sīm ü zeri var (Revani: G 67/2, s. 215)

Aşağıdaki beyitlerde maddiyat düşkünü olan sevgililerin yadırgandığını,
âşıkların bu tarz sevgililere nasihat verdiğini görüyoruz:

Zer şaklamaya gonca-şifat ‘âkil odur kim
Gül gibi olan nakdi kıya sâğare cānā

Ben şāh-nażar rind-i cihān āña direm kim
Nergis gibi göz dikmeye sīm ü zere cānā (Baki: G 1/5-6, s. 102)

Hayretde kaluram göricek Bākī nergisi
Bunca zer içre ayağı gūr içre gözi aç (Baki: G 31/5, s. 120)

Gelibolulu Süruri (d. 897/1491-92 - ö. 7 Cemâziyelevvel 969/13 Ocak 1562)
ve Remzi Çelebi el-Kazi’nin (ö. 954/1547-48) aşağıdaki beyitlerinde sevgilinin
tevriyeli bir şekilde iki yüzlü olarak tabir edilen dinara düşkünlüğü üzerinden onun
eş seçimi eleştiriliyor gibidir:

İki yüzlüler yarar şimdi gül-i ra’nālara
Anuñ için şūreten dīnār yāra yārdur (Gelibolulu Süruri: G 168/2, s. 137)

Seni şayd için ağyāra eger bir vech ile vara
Şaķın aldanma dīnāre iki yüzli münāfıķdur (Âşık Çelebi, Meşairü’ş-şuara:
Kılıç, 2010c, s. 1384)

Behiştî’nin (ö. 979/1571) aşağıdaki beyitlerinden, sevgilinin maddiyatçı
özelliğinin, âşığın onun için yapacaklarının önüne geçtiği gibi bir anlam çıkmaktadır:

Süz-ı gamdan yanıcak yāri perīşān eylerüz
Şimdiye dek itdügi cevre peşīmān eylerüz

Sīme mā’il ola yoħsa āhile ey genc-i ħüsn
Künbed-i çarķı yakup dünyāyı vīrān eylerüz (Behiştî: G 204/1, 3, s. 216)

Aşağıdaki beyitlerden çıkan anlama göre, içinde yaşadığı zaman ve mekânın
koşullarında sevgilinin maddiyata meyletme temayülü, onun birlikteliğinin maddi bir
karşılığının olması normal karşılanmakta, sevgilinin maddi istekleri haklı
görölmektedir. Âşık, sevgili için maddi harcamadan çekinmemelidir:

Olmayınca sīm ü zer bir buse virmez ‘âşıķa

N'eylesün ol bî-vefâ dünyâ tama' dünyâsıdur (Cinani: G 67/4, s. 497)

Ne lâzım bu şikâyet ey Cinânî yârdan çün kim
Ne bir işbât-ı hâk itdün aña ne sîm ü zer virdün (Cinani: G 111/5, s. 520)

Niçün alursın rakîbün aqçasın ey şeh didüm
Güldi didi Pâdişâh almaz mı kâfirden hârac (Gelibolulu Süruri: G 57/2, s. 79)

Sîm-i eşküm göricek nola baña meyl itseñ
Kuvvetlûdür aqça yüzi ey şanem-i sîmîn-ber (Mani: G 27/2, s. 85)

Yoluña cānum fedādur şanma sîm ü zer degül
Dem mi vardur hicr elinden işbu çeşmüm ter degül (Muhibbi: G 1760/1, s. 526)

Gözün yaşın dirîğ itme dilâ sen pây-ı dilberden
Güzeller şayd olurlar çün bilürsin sîm ile zerden (Muhibbi: G 2063/1, s. 611)

Varuñı harc idegör yolına cānānelerün
Ele girmezse dañi aqçe vü puldan çıkasın (Muhibbi: G 2129/3, s. 628)

Meyl ider bize yâr derlerise
Harcanurlar 'Ubeydî sîm ü zeri (Ubeydi: G 306/5, s. 192)

Elinde sîm ü zer olmayana dildâr yüz virmez
Gerek biñ kez ayağına düşüp *yalvarı* görsünler (Vusuli: G 46/4, s. 85)

Livayi'nin (ö. 974'te sağ/1566-67'de sağ) aşağıdaki beytinde sevgililerin kendileri de simin (gümüş) bedenli, yani çok güzel oldukları için bu güzelliğin âşık tarafında benzer bir karşılığı olması doğal olarak yansıtılmıştır. Âşığın onlara altın ve para sağlaması sevgilinin hak edişidir:

Zer eyle çehre-i zerdün Livâyî yaşuñı aqça
Ne var sîmîn-beden olsa güzeller meyl ider mālā (Livayi: G 396/7, s. 432)

Yetimi'nin (d. 884?/1480? - ö. 960/1553) aşağıdaki beytinde sevgilinin hak edişi daha öteye taşınarak âşığın ona kavuşmak için sadece para değil, canıyla başını vermesi gibi tehlikeli işlere de girişmesi gerektiği belirtilir:

Vaşl için şanma hemān sîm ü zer oynar cānā
Yoluña 'âşık olan cān ü ser oynar cānā (Yetim: G 8/1, s. 269)

Aşağıdaki gazelde sevgilinin maddi beklenti içinde olmasını doğal karşıladığı anlaşılan şair, bir güzelle para karşılığı birlikte olma yollarını aramakta, bunun için borç almayı tasavvur etmektedir:

Yok dime hîç *filoriyi* vir o sîm-tene
Çekmek isterse eger kim seni karz-ı hasene

Borca koymaksa ğaraż altuna koy cehd eyle
Tutı virürse daħi hûb senk geldi yine

Assıya isterise va 'desine aldanma
Sen turup hâlũñi 'arz eyle o serv-i çemene

Ger gök oğlagı atıvermisine rāzĩ ola
Sen de bağışla kuzusun o ğazāl-i hasene

Şāhidem dir ise ساروق eger virdüğüne
Şāhid-i rûz durur kimse inanmaz sözine

Māl-i hulyālar ile göñlini egler Şun'ı
Gördi yok çäre irişmege o sîmîn-bedene (Gelibolulu Suni: G 154, s. 103)

Aşağıdaki beyitlerde parası olmadığı için sevgilinin maddi isteğini karşılayamayan âşıkların bundan şikâyet ettiğini görüyoruz:

Dilbere harc etmege destümde yok dünyācuğum
Ol sebebdan dostlar çokdur cigerde acüğum (Aşki: G 292/1, s. 298)

Sîm-tenler t̃alib-i dünyā olupdur ehl-i 'ışk
Zer gibi zerd olmasun mı bir pula kâdir degül (Behiştî: G 306/2, s. 274)

Bî-zer olanuñ zār ile zūrını güzeller
Güş eylemeyüp zecr ile bî-zāra gelürler (Gelibolulu Süruri: G 157/4, s. 132)

Etine cānına dolu güzelle kocmak olurdu
Hayālî n'eylesin cür'et deminde kîse arıkdur (Hayalî: G 105/5, s. 125)

Rızk için maşşüm olan elbette saña irişür
Pes demek lâzım degül yok sîm ile zerdüm benüm (Muhibbi: G 1893/4, s. 563)

Egerçi Yūsuf-ı hüsn ü bihā güzeller çok
Şirāya kudretümüz yok velî bahāludur (Nevi: G 109/2, s. 295)

Akça sevgisinden bahsedilen aşağıdaki gazelde sadece sevgilinin değil, yazarın da akçaya meylettiğini görüyoruz. Hatta son beyitte görüldüğü üzere bu şekilde elde edilebilecek esmer ve genç sevgililer bol olmasına rağmen şair, onlardan çok paraya meyletmekte; elindeki paradan ayrılmak istememektedir:

Ne ‘aceb akça diyen hûbı seversem ey dil
Yalñuz ben degülem akçaya dñyā mā’il

Ne ğam ol ‘āşıka kim yār ile hem-pehlûdur
Akça koyında olan kimse çeker mi müşkil

Kızı mı çıkmasa akça diyen ol sîm-berûñ
Cân metâ’ını aña vermek olurdu kâyil

Rûhdan ol mehi bir kıt’a bilürsem ne ‘aceb
Akça cândan şayılur ey dil-i miñnet-zede bil

Gerçi çok şimdi *siyeh-çerde cüvânlar* Mânî
Dil-i âşüfte velî akçaya oldu mā’il (Mani: G 56, s. 114)

Aşağıdaki beyitte paraya sevgiliye vermek üzere başvurulduğu, yoksa âşık için malın toprakla bir olduğu söyleniyor:

Nigâr(a) meyl içün oldu sîm ü zer mergûb
Çü meyl kılmaya birdür katumda hâk-ile māl (Meali: G 123/2, s. 316)

Gelibolulu Süruri ve Nevi’nin (d. 940/1533-34 - ö. 1007/1599) aşağıdaki beyitlerinden şehirli güzellerin diğerlerine göre daha pahalı olduğu anlaşıyor:

Dil-ber-i şehri dilâ çün müflis eyler ‘āşıkı
‘Aqlumı başdan anuñçün cānumı tenden çeker (Gelibolulu Süruri: G 174/3, s. 140)

Meh-pārelerle kevkebin alışduran kişi
Şehrî güzelleri kıcar aylak bahāsına (Nevi: G 461/4, s. 503)

Manastırlı Celal Bey’in (d. 922-924/1517-1519 - ö. 982?/1574?) aşağıdaki beytinden paranın yanında, sevgili elde etme yöntemlerinden birinin daha, içki olduğu anlaşıyor:

Avlavayalum sîm ü mey ile tezerv-i ‘işveyi

Dökelüm dāne kuralum dāmı bayrām irtesi (Manastırlı Celal Bey: G 626/2, s. 619)

Bazı örneklerdeyse doğa veya günlük hayat unsurlarının âşık ve sevgiliyle istiareli olarak kullanıldığını görüyoruz. Hilali'nin (ö. 950/1543) aşağıdaki beytinde bir doğa olayının, dünyevi bir temayülle ilintilendirildiği anlaşılmaktadır. Bu tabloda sarı ışıklarıyla ayı aydınlatan güneş, ay yüzlü bir şahidi parasıyla tavlayan bir ihtiyara benzetilmiştir. Bu tablo, toplumda ancak para karşılığı kendilerine birlikte olacak birilerini (burada erkek sevgililer) bulabilen yaşlı kimselerin davranışına karşılık geliyor olmalıdır:

Her kamer ruhsāra ağzında tutar zer gösterür
İy Hilālī pīr-i hāver rind-i şahid-bāz imiş (Hilali: G 43/5, s. 115)

Revani'nin (ö. 930/1523-24) aşağıdaki beytinde zilleri olan, gerilmiş def sazı, sevgilisini gümüşle tavlamaya çalışan bir âşığa benzetilmiştir:

Sīm ile sen dil-beri rām itmek için kendüye
Dostum yüz berkidüp olmuş yine cerrār def (Revani: G 182/4, s. 282)

Aşağıdaki beyitlerde Ferhad ile Şirin'in aşkını anlatan mesnevi, maddi bir düzleme oturtularak Şirin'in –de aslında her sevgili gibi– paraya meyilli olduğu için fakir olan Ferhad'la birlikte olmadığı, Ferhad'ın onun aşkına ulaşmak için para kazanmak ümidiyle dağı kazdığını anlatılıyor:

Sīm ü zer harc itmek ister vuşlat-ı Şīrīn için
Bī-sütūnda var ise ma'den arardı Kūh-ken (Mostarlı Hasan Ziyai: G 314/3, s. 162)

Sīm ü zer kimde olursa şayd olur maḥbūblar
Yeg gelür Şīrīne Ḥusrev ol gedā Ferhāddan (Muhibbi: G 2225/4, s. 655)

Bu bölümün girişinde klasik telakkide âşığın sim, akçe gibi değerli maddelere benzetilen gözyaşları ve sıkıntılar sonucu altın (zer) gibi sararan benzinin sevgili için

değerli olması fikri dünyevi boyutta ele alınıp burada âşıkların, çektiği sıkıntılarla doğru orantılı olarak büyük olan aşklarının ortaya çıkardığı değer yanında sevgililerin, âşıkların onlara sunduğu maddiyatın da peşinde oldukları, örneklenen şairler ışığında iddia edilmiştir. Sim ve zer divan şiiri yorumlarında genel olarak mecazen değerlendirilip sevgili maddiyattan uzak, romantik bir konuma oturtulsa da para düşkünü sevgililerin varlığını ve onların âşğın sim ü zerinin (parasının) peşinde olduklarını şairlerin bizatihi kendileri söyler. Sevgilinin paraya meyletmesi veya para karşılığı âşıkla birlikte olması onu dünyevi zemine çeken bir başka husustur. Para düşkünü sevgililer, divan dışındaki kaynaklara da yansımıştır. Para karşılığı birlikte olan bazı sevgililerin isimleri tezkirelerde de karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan cinsiyet atfı olanların, erkeğe özgü tanımlamalarla anıldığını görürüz.

Bu tip sevgililer genel anlamda âşık/şairler tarafından eleştirilmişlerdir. Bazı şairler bu tip sevgililere bu huylarının kötü olduğu yolunda nasihat vermiştir. Bazı şairlerse sevgilinin bu taleplerini haklı görüp bunun sevgilinin hak edişi olduğuna dair ifadeler kullanmışlardır. Bazı şairler sevgiliyle birlikte olmak için borç almayı bile düşünür. Parayı sevgili kadar seven bazılarıysa elindeki paradan kopmak istemez.

BÖLÜM 6

TEK OLMAYAN SEVGİLİ

Klasik telakkinin sevgili ve âşık tipleri çoğu zaman Allah-kullar, padişah-teba, güneş-yıldızlar, ay-yıldızlar, şem-pervaneler gibi tekil ve çoğul öğelerle karşılaşmıştır. Bu tabloda sevgili tek olup âşıklar sevgilinin etrafında kümelenen, varlıklarını sevgilinin varlığına borçlu olan; ışığını sevgiliden alan unsurlardır. Sevgilinin tek, âşıkların çok olması telakkisi, divan edebiyatının kaynaklarından olan İslam diniyle ve İslam tasavvufunun vahdet × kesret öğretisiyle de uyumludur. Ancak 16. yüzyıl divanlarında âşığın gönül verdiği sevgilinin, aşk mesnevilerindeki âşıkların ebedi bir aşkla bağlı olduğu, ömürlerindeki tek sevgili değil; hâlihazırdaki sevgilileri olduğuna işaret eden azımsanamayacak oranda örneğe rastlarız. Bu şiirlerdeki sevgililer yine âşığa etki ederek onun gönlünü alırlar ve divan edebiyatının sevgili tipinin nitelemelerine sahiptirler. Bu sevgililerin sayısı bazen ikidir, bazen bu sevgili sayıca çok olan sevgililerden sadece biridir, bazen de birçok sevgili birden âşığı etkiler.

Bu bölüme kadar şairlerin biyografilerinden örnek olarak verilen kesitlerin birçoğunda da bu kişilerin genel olarak çok eşli bir özellik sergilediğini; hayatlarında “dilber, civan, mahbub” adı altında birçok kişiyle muhatap olduklarını, onları sevgili kategorisine soktuklarını görmüştük.

Bunların birkaçına örnek vermek gerekirse Ahdi (ö. 1002/1593-94), *Gülşen-i Şu‘arâ*’da Behiştî’nin (ö. 979/1571) dilber/civanlar ile gönül maceraları hakkında şunları yazıyordu:

Rûz u şeb şevk u zevkden ‘ayş ü ‘işretten hâlî olmayup *sehî-kadd sîm-berlerle ve lâle-ğadd dilberlerle* seyr-i sahrâ ve geşt-i zâr-ı vefâ etrafına revân

olup gūyā reşk-i huld-ı berīn içre *hūr ü gūlmān* ve manzūr-ı dīde-i pīr ü cevān olan *cevānlar ile zevk ü şafāda mağrūr...* (Ahdi, Gülşen-i Şuara: Solmaz, 2018, s. 116)

Âşık Çelebi (d. 926/1520 - ö. 979/1572), *Meşā’irü’ş-şu’arā*’da “şahid-perest”

olarak tanımladığı Figani’nin (ö. 938/1531-32) dilberlere olan düşkünlüğünü şu şekilde ifade ediyordu:

Şāhid-perest idi ki gūyā anadan toğduğı gibi şeker yirine leb-i dil-ber ile ağız açılmış idi; meclisde dil-ber olmasa ağız dadıyla yimek yimezdi ve ‘ayn-ı ‘ıyş u ‘işret gibi gözi ‘işretle açılmışdı ki ‘ıyş u ‘işret itmedüğü günü ‘ömrdən dimezdi. Odası *dilberlerle* kalb-i ‘āşık yā deyr-i Ferhār gibi pūr naşş u nigārdı ve gūyendeler ü sāzendeler cem’ olup şaf şaf otursalar gūyā ki mūsīkārđı. (Âşık Çelebi, *Meşairü’ş-şuara*: Kılıç, 2010c, s. 1206)

Yine aynı tezkirede Baki’nin (d. 933/1526 - ö. 1008/1600) mahbub

sevgililere olan düşkünlüğü “Maṭmaḥ-ı nazarı teşbīh-i nergis-i *maḥbūbān* ve naşb-ı ‘aynı hayāl-i nokṭa-i hāl-i hūbān idi. Zūlf-i *dil-ber* vaşfı edāsında ḳaddi efkārđan dāl idi.” (Kılıç, 2010a, s. 409) sözleriyle; Aşki’nin (ö. 984/1576-77) hayatında mahbublara verdiği yer “Gāh ekābir bezmiyle reşk-i felek gāh *maḥbūblar* cem’iyle mecma’-ı cem’-i melek oldı.” (Kılıç, 2010b, s. 1090) ifadesiyle tarif edilir.

Bu şairlerin çeşitli sevgililerle olan gönül maceralarının şiirlerine de yansıdığını, şiirlerinde konu ettikleri sevgililerin aşk mesnevilerindeki gibi tek ve biricik olan sevgili değil; hayatlarında karşılığı olan birçok sevgiliye denk geldiğini düşünebiliriz.

6.1 İki sevgili

6.1.1 İsmi belli iki sevgili

Bu başlık altında örneklenen, genellikle konu bütünlüğü olan şiirlerde isimleri belli olan iki sevgiliden birden bahsedildiği, hayranları olan âşık/şairin onların divan edebiyatının sevgili tipiyle örtüşen güzellik vasıflarını övdüğü görülmektedir:

6.1.1.1 Ahmed ve Muştafâ

Ƙopdı meydân-ı vefâda iki serv-i dil-rübâ
Birinüñ *Ahmed*dür adı birisinüñ *Muştafâ*

Gün yüzinüñ âyetin “ve’ş-şems” okurlar Ahmedüñ
Muştafânuñ zülfidür “ve’l-leyl” ü alnı “ve’d-đuhâ”

Ahmedüñ ‘ıyd-ı vişâli ‘âşıkun mi‘râcıdur
İrişür ƙadre aña kim Muştafâ eyler vefâ

Pertev-i nûr-ı Muhammeddür cemâli Ahmedüñ
Ƙaşları şaƙƙu’l-ƙamerdür Muştafâ nûr-ı Hudâ

Muştafânuñ leblerinden söz yirine cân yağar
Ahmedüñ şîrîn lebinden irişür cânâ şifâ

Laħmüke laħmi geçermiş ol iki meh-pâreler
Yâ İlâhî birbirinden eyleme anı cüdâ (Şem’i: G 5, s. 433)

Gülşen-i ħüsn ü cemâle virmege zîb ü bahâ
İki serv-i tâze bitmiş bir birinden müntehâ

Birinüñ envâr-ı ħüsni lem‘ası şems-i münîr
Birinüñ mihr-i cemâli pertevi bedrû’d-dücâ

Birinüñ vaşlı metâ‘ı müşterîsi ħâş u ‘âm
Birinüñ ħüsni zekâtı tâlîbi bâ y u gedâ

Ğuşşadan âzâd olur her kim ola aña esîr
Yad olur iki cihândan buña olan âşinâ

İkisine bî-vefâlarda selâm olsun selâm
Şimdiden girü güzellerle ırâƙdan merĥabâ

Ehl-i diller bezminüñ çokdur çerâğ-ı rüşeni

‘İşk sözün añlayan şāhib-cemāle ‘ışk ola

İki şanmañ evvel āhir birdür İshākuñ sözi
Muştafā Ahmed degül midür ya Ahmed Muştafā (Üsküplü İshak Çelebi: G
3, s. 113)

6.1.1.2 ‘Alemşāh ve Rüstem

Ger ‘Alemşāh ola ger Rüstem
Kulıyuz şehsüvārı kim sevmez

Tirüñe cān virür olur ‘uşşāk
Hey begüm toğrı yarı kim sevmez (Üsküplü İshak Çelebi: G 100/2-3, s. 182)

Yine iki Mesīhā-dem biri birine hem-demdür
Biri rüh-ı muşavverdür birisi cān-ı ‘ālemdür

Biri cevri ü cefā itse birinüñ göñlini yıkmaz
Ara yerde iki başdan binā-yı ‘ışk muhkemdür

Birinüñ gamzesi nīşi birine nūş-ı cān olsa
Birinüñ gözleri zahmı birine ‘ayn-ı merhemdür

İrüp bezm-i vişāle bir birinden buse aldukça
Birinüñ la‘l-i cān-bahşı birinüñ derdine emdür

Düşüp hecre ruh-ı zibālarına gerd-i gam irmez
İkisi gül gibi her dem anuñcün şād u hurremdür

Birinüñ kāmēt-i bālāsına cāndan selām olsun
Birinüñ hōd gözi kaşı cihān içre müsellemdür

Bu gün meydān-ı hüsn içre ol iki şehsüvār İshāk
Sözündən eyle fehm itdüm ‘Alemşāh ile Rüstemdür (Üsküplü İshak Çelebi:
G 64, s. 156/157)

‘Alemşāha sözüm yok gonca-lebdür serv-kāmētdür
Velī Rüstem güzeldür çeşm ü ebrūsı kıyāmetdür

Egerçi hüsn ü hulk ile ‘Alemşāha nazīr olmaz
Gel inşāf eyle Rüstem Yūsuf-ı Mısr-ı melāhatdür

Hemīşe pīşesi mihr ü maḥabbetdür ‘Alemşāhuñ
Velī Rüstem be-gāyet pür-sitemdür hey ne āfetdür

Yedi iklīme şāh olmak ‘Alemşāha kul olmakdur
Cihānda Rüstemüñ bir kez yüzün görmek sa‘ādetdür

N' için hañcer çeker ğamzeñ ğünāhum vaşf-ı hüsñüñ mi
Behey kâfir bilürsin ğod benüm kaşdıñ şehādetdür

Güzel sevmek ğazel dimek tarīkımuz degül bunlar
Behey zālīm behey kâfir bilürsin eski 'ādetdür

İki şāha kıl olmak gey şakın İshāk müşkildür
Eger Rüstem kabül ide kılıyuz ğaylı minnetdür (Üsküplü İshak Çelebi: G
71, s. 161-162)

6.1.1.3 Eşrefoğlu ve Üzümcü-zāde

İki serv-kāmete şimdi cihān dildādedür
Sāye ğibi yollarına cān u dil üftādedür
Anlaruñçün ğalk şimdi heb ğavğādadur
Biri Eşrefoğlı birisi Üzümcüzādedür

Kara tonlı Ka'bedür biri birisi kıbleğāh
Eşrefi sâ'atde toğmışdur şanasın mihr ü māh
Bu şanemlerdür iden İslām mülkini tebāh
Biri Eşrefoğlı birisi Üzümcüzādedür

Ol iki tāze nihāl-i servler boydaşlar
İki şems-i 'ālem-ārālar iki adaşlar
Ol güzellikte ser-āmedler cefāya başlar
Biri Eşrefoğlı birisi Üzümcüzādedür

Her kişi bir bī-vefā derdinden iñler dāyimā
Ol iki zālīm elinden n'eyleyim yā Rabbenā
Hey müselmānlar cefā idenlerüñ her dem baña
Biri Eşrefoğlı birisi Üzümcüzādedür

La'l-i Şirīni firāķı ğağrumı ğün idenüñ
Leylī-i zülfi hevāsı cānı meftün idenüñ
Kūh-ı ğamda Şun'ıy Ferhād u Mecnün idenüñ
Biri Eşrefoğlı birisi Üzümcüzādedür (Gelibolulu Suni: Murabba 4, s. 34-35)

6.1.1.4 Hāfız Aĥmed ve Hāl-dār Aĥmed

Zāhir oldı Bursada iki melek-sīmā perī
Hāfız Aĥmeddür birisi Hāl-dār Aĥmed biri

Birisinüñ hüsni ser-gerdünıdur dulāb-ı çarĥ

Birinüñ muşhaf ruḥına mihr ü mehdür müşteri

Nağme-i Dāvūdına bunuñ melāyik raḡs urur
Ḥükmine anuñ Süleymān-veş muṭī' ins ü perī

Şāḥ-sār-ı maḥfile ol bülbül-i ṭūṭī-beyān
Bu açılmış serv ṭālī üzre gülberk-i ṭarı

Gerdini anuñ alurlar Rūm Şām u Fārise
Ḥāline bunuñ virürler Hind ü Sind ü Berberi

Çarḥ ḥüsninden bunuñ cān riştesidür tābdār
Mihr rüyından anuñ tābendedür ḥüsn aḡteri

İy Muḥammed ümmeti yazuñ bugünden her yire
Pādişāh-ı ḥüsn Aḡmed Lāmi'idür çākeri (Lamii: G 518, s. 339)

6.1.1.5 Ḥasan ve İsmā'īl

Nevi'nin (d. 940/1533-34 - ö. 1007/1599) aşağıdaki gazelinin 5. beytinden,
âşık/şairin hayran olduğu Ḥasan ve İsmail adındaki sevgililerin aynı zamanda
birbirlerine âşık olduklarını anlıyoruz:

Ḥasan kim cān-ı 'ālem oldı *İsmā'īl* anuñ cānı
Birinüñ küştesi cānum birinüñ kulı ḡurbānı

Biri serv-i ḡurāmānum birisi āfet-i cānum
Birisi tende cānumdur birisi cānumuñ cānı

Birisi mihr-i 'ālemdür birisi Müşteri-ṭal'at
Birisi māh-ı Ken'ānī birisi Yūsuf-ı ṡānī

Birisi ḡusrev-i 'ālem biri dildār-ı şīrīn-leb
Biribirine 'āşık birbirinüñ mest ü ḡayrānı

Şorarsañ ḡāliyā keyfiyyet-i aḡvāl-i Nev'ī'den
Ol iki ḡoncanuñ bir 'ādelīb-i zār u nālānı (Nevi: G 495, s. 522)

6.1.1.6 Ḥasan Şāḥ ve Aḡmed Balı

'Aşḡiyā seyr et *Ḥasan Şāḥ* ile *Aḡmed Balı*'yı
Gör ne āfetler ḡopar billāhi Sultāniyye'de (Aşki: G 435/5, s. 371)

6.1.1.7 Hüseyn ve Hasan

Biri birinden güzel iki cüvân-ı sîm-ten
Birinüñ nâmı *Hüseyn* ü birinüñ ismi *Hasan*

Birinüñ âb-ı Fırat vaşlına dil-teşne halk
Birinüñ zehri ğamından mürde ‘âlem cümleten

Farz dur sevmek ikisin mezheb-i ‘uşşâkda
Hâşılı olsun yezîd ikisini de sevmeyen

Âsmân-ı hüsne ikisi de mihr ü mâhdur
Tursun anlarla dilâ turduqça bu deyr-i kühen

Menzil-i maqşûda irmek ister iseñ Mâniyâ
Terk-i ser eyle Hüseyn ile Hasan ‘aşkına sen (Mani: G 82, s. 140)

Hüseynüñ ağzın añağa dilüm varmaz benüm ammâ
Hasan Balı’nuñ ağzından zebânum tercemân olsun (Ahi: G 86/5, s. 41)

6.1.1.8 İbrâhîm ve ‘Ömer

Hüsn ile tutdı iki dil-ber cihânı ser-te-ser
Birisine dirler *İbrâhîm* ü birine ‘*Ömer*

Cünd-i hûbânın re’îsidür birisi hüsn ile
Biri altun üsküfüñ giyse olur ruhuñ kamer

Birisi maṭbû‘u dil-keş serv-kâmet gonca-fem
Birisi bir sîm-sâ‘id sîm-sîmâ sîm-ber

Biri şındırdı bütün cümle şanem-sîmâlaruñ
Hüsn ile virdi biri deyr-i cihâna zîb ü fer

İkisinüñ de nazîri yok cihânda Mâniyâ
İki bir dime birin sev saña birisi yiter (Mani: G 9, s. 67)

6.1.1.9 Lâle-ruh ve Fındık Memî²³⁶

İki dilberler ki olmuş bir birinüñ hem-demi

²³⁶ Fındık Memi hakkında bilgi için bkz. 2. Bölüm, “Lâle-ruh ve Fındık Memî”.

*Lāle-ruḥ*dur birinüñ adı biri *Fındık Memî*

Nāz ile Fındık Memî çeşm-i çerezdür ‘āşıkā
Görmediler lāle-ruḥ gibi görenler ‘ālemi

Süze baksa gözleri bādāmını Fındık Memî
Sihr ile ‘aqlın alur dīvāne eyler ādemi

Lāle-ruḥda var kerāmet Hızır ile ‘İsā gibi
Söze gelse mürdeler iḥyā ider gonca-femi

Ölmedin irişdüre Allāh umarın ‘ākıbet
Sebziyā dünyā degermiş ikisinüñ bir demi (Sebzi: G 771, s. 672)

6.1.1.10 Meḥammed ve Muştafā

Gerçi *Meḥammed* bî-bedel bir māh-rū *maḥbūb*dur
Rüşen budur kim gün gibi andan güzeldür *Muştafā*

Gözler kamaşur bakamaz işrāk-i ḥüsnüñden yine
Giymiş güneş gibi bugün ol meh-liḳā zerrīn ḳabā

Her kim görüp yüz şevḳ ile ey māhveş mihr-i ruḥuñ
Öldürmelidir anı kim teslīm-i cān itmez saña

Kūy-ı nigār-ı mehveşin dil-murḡı eyler ārzū
Ravzī ‘aceb olmaz eger göklerde uçarsa hümā (Ravzi: G 95, s. 170)

‘Aḳla cilā vü rūḥa ḡidādur vefāları
Dünyā deger güzellerüñ en kem bahāları

Gerçi melāḥat ehli güzel bî-nihāyedür
Cānum sever *Meḥammed* ile *Muştafā*ları

Sīm-i sirişki her dem aḳıt ḥāk-i rāhına
Şayd eylemek dilerseñ o zerrīn ḳabāları

Gel ḥastenüñ ḥayātına bā‘iṣ ol ey ṭabīb
Tā kim olinca eyleye saña du‘āları

Her tıfl-ı nā-resīdeyi başardı baḡrına
Ravzī eger ki rāzı olaydı babaları (Ravzi: G 619, s. 384-385)

6.1.1.11 Mehemmed Şāh ve Memi Şāh

Mehemmed Şāh ile ey dil *Memi Şāh* iki gül-rūdur
Birinūñ çeşmi nergisdür birinūñ zūlfı şeb-būdur

Biri deryā-yı hüsne mālīk olmuş āşināmuzdur
Biri bigānelerle yād olur bir yār-ı bed-ḥūdur

Şadefdür birinūñ ağzı sever cān ol dūr-i pāki
Lebi la‘l-i Bedaḥşī birinūñ dendānı lū‘lūdur

Birisi kırmızı giymiş nihāl-i ergavān şandum
Birine ‘ālemi şeydā iden ol çeşm ü ebrūdur

Birinūñ ḥāl-i hindūsından olur fitneler zāhır
Biri bir Sāmīrī siḥrine mālīk çeşmi cādūdur

Biri bir ḥūb ra‘nādur biri *maḥbūb*-ı garrādur
Melāḥatde ber-ā-berdür naẓar kıl göz terāzūdur

Birinūñ kayısı la‘linden alup tāze şeftālū
Birisinden hemān ancak murādum sāde pehlūdur

Naẓīr olmaz ol iki āfitāb-ı māh-ruḥsāra
Birisi bir firişteḥ-ḥū biri bir yār-ı nīgūdur

Ol iki şūh-ı zībālar ki ḥüsn içre müsellemdür
Biri pālūde-i terdür birisi bir içim sudur

Leṭāfet büstānında biri bir naḥl-ı bālādur
Çemenzār-ı melāḥatde biri bir serv-i dil-cūdur

Birine ‘ādet ü pīşe olupdur ‘āşık öldürmek
Birisinden vefā gelmez aña dā‘im cefā-ḥūdur

Birine biñ belā çekdüm olunca āşinā ammā
Biri bir yādlarla şalınur ḥod-bīn ü ḥod-rūdur

Birisinūñ egerçi kākūli sevdāsına düşdüm
Dil-i dīvāneyi bend eyleyen ol iki gīsūdur

Biri bir şeh-süvār-ı ‘arsa-i ḥüsn ü melāḥatdür
Beni Ravzī-şifat pā-māl-i devrān eyleyen odur

Biri ferzend urandur biri ferzend umar andan
Biri bir gönce-i nev-res biri gül gibi hoş-būdur (Ravzi: G 227, s. 224-225)

6.1.2 İsimsiz iki sevgili

Çeşitli şairlerce söylenmiş aşağıdaki şiirlerde isimleri yer almayan iki sevgilinin konu edildiğini, onlara divan edebiyatının sevgili tipinin vasıflarının yüklendiğini görüyoruz:

Ender-sitāyiş-i dü maḥbūb

Şimdi şehriñ pādīşāhı *iki lu 'bet-bāz*dur
Gün başında her biri biñ kan eğerse azdur
Biri bir devlet hümāsı biri bir şehbāzdur
Birbirinden nāzenīn *iki büt-i ṭannāz*dur

Biri dil mülkini tārāc etti biri cān elin
Biri dīn iklīmīni aldı biri īmān elin
Görmedi mişlin bularuñ seyr eden 'Osmān elin
Birbirinden nāzenīn *iki büt-i ṭannāz*dur

Hānkāh-ı ğamda şoydı biri abdāl eyledi
İki 'ālemden geçürdi fāriġu'l-bāl eyledi
Çignedüp esb-i cefāya biri pā-māl eyledi
Birbirinden nāzenīn *iki büt-i ṭannāz*dur

Birisinüñ ruḥları gül-berg-i terden tāzedür
Birisi bir serv-ḳaddür meyli dāyīm nāzadur
Ḥil'at-ı ḥüsni ikisinüñ de bir endāzedür
Birbirinden nāzenīn *iki büt-i ṭannāz*dur

Birisi bir pādīşādur bende-i fermānıyam
Birisinüñ Ḥayretī-i vālīḥ ü ḥayrānıyam
Birisinüñ ḳuluyam birisinüñ ḳurbānıyam
Birbirinden nāzenīn *iki büt-i ṭannāz*dur

(Hayreti: Musammat 45, s. 172)

Yine 'āşıḳlar arasında ḳıyāmet ḳopdı
Āh ile ṭoldı cihān dūd-ı melāmet ḳopdı
Sīne çāk oldı yürek oynadı ḥālet ḳopdı
İki dilber iki zālīm iki āfet ḳopdı

Ayuñ on dördine beñzer birinüñ yūzi hemān
Biri bir Yūsuf-ı sānīdür odur cān-ı cihān
Mīhr ile mālḡ gibi ḥüsni ile meşhūr-ı cihān
İki dilber iki zālīm iki āfet ḳopdı

Biri cān gülşenine serv-i ḥırāmān oldı
Biri gülzār-ı cināna gül-i ḥandān oldı
Birinüñ derdine ammā biri dermān oldı
İki dilber iki zālīm iki āfet ḳopdı

Niçe bir cevri ü cefā çekmegi 'ādet ideyin

Niçe bir derdümi yārāna hikāyet ideyin
Varayın Şāh Süleymāna şikāyet ideyin
İki dilber iki zālīm iki āfet kıpdı

Biri birisine ‘āşık biri birisine yār
Her birinüñ niçe Yaḥyā gibi ölümlüsi var
Āh kim derd-i derūnum bir iken oldu hezār
İki dilber iki zālīm iki āfet kıpdı (Yahya Bey: Musammat 32, s. 205-206)

Biri gül yārümün biri ğonca
Māliküz ‘aşk ile *iki gence*

Yed-i beyzā-yı ḥüsn-i meh-rūlar
Pençe-i āfitāba ser-pençe (Bali: G 147/1-2, s. 234-235)

Şūret viren bu şehre *iki meh-liḳā* durur
Kul eyleyen bu ḥalkı iki pādişā durur

Birisi nūr-ı dīde-i ‘uşşāk-ı cān-ġudāz
Biri sürūr-ı sīne-i ehl-i şafā durur

Biri kemāl-i luṭf ile ġāyetde bī-naẓīr
Biri nihāl-i ḳadd ile gey mūntehā durur

Birisi ḥüsn ü ḥulḳ ile ‘abd itdi ‘ālemi
Biri ‘azīz-i ‘ālem-i ḥüsn ü bihā durur

Mihr ü maḥabbet itmede ol *iki dilbere*
Birlige yet Helākī ikilik ḥaṭā durur (Helaki: G 46, s. 86)

Şol *iki gül* kim cihān ḥalkı durur bülbülli
Ṭarf-ı şāḥ-ı gül dururlar kim biter sūnbülleri

Āferīn ol *iki serv*-i encūmen-ārāya kim
Bezm-i ḥüsne dāmeniyle gül döker kākülleri

İki hem-demdür ki bezm-i ‘ayşa āheng itseler
‘Āşıkun ḳanıdurur cām-ı leb-ā-leb mülli

Ġüm-reh oldum pertev-i raḥmet ḳanı ey berḳ-i vaşl
Kim ḳatı tārīk imiş vādī-i hicrān yolları

Pāy-ı taḥt-ı salṭanat bāzū-yı dest-i bendedür
Pādişāhum ġözle çeşm-i merḥametle ḳulları

Bāġbānā ol nihāl-i terden ayırma beni
Ġörmesün āhum ḥazānın tāze bitmiş gülli

İki nev-reste gül-i ra ‘nā durur bir şāḥda
Kim Celīlī gibi var boz nā-tüvān [ol] yolları (Celili: G 393, s. 264)

Bir arada gördüm *iki dilber*-i ‘ālî-cenāb
Eyle şandum kim inüpdür yire māh u āfītāb

Birisinüñ hāle devr itmiş meh-i ruhsārın
Birinüñ mihr-i ‘izārı üzre görünmez sehāb

Mısr-ı hüsünde birisinüñ nihāyetde ‘abîr
Rûm-ı ruhsārında birinüñ görünmez müşg-i nāb

Biri ‘aşıkdan utanup perde tutmuş yüzine
Birinüñ tab‘ı küşāde yok cemālinde hicāb

Biri hayrân kıldı esrār-ı şeker-ālūd ile
Biri ser-mest itdi Emrîyi şunup cām-ı şerāb (Emri: G 47, s. 36)

Bir arada *iki dildār* cemālın gördük
Ne mübārek güne irdük iki bayram oldu (Üsküplü İshak Çelebi: G 309/4, s. 320)

Yanumda olsa tāze cüvān bir iken iki
Olur bedende rûh-ı revān bir iken iki (Manastırlı Celal Bey: G 664/1, s. 641)

Yaşum görince hayrete talmış *iki civān*
Güyā miyān-ı cūda yetişmiş nihāl iki (Medhi: G 557/7, s. 608)

Aşağıdaki beyitte şair iki sevgiliye birden ilgi duymasından muzdarip olacak

ki bunun yapılmamasını öğütlüyor:

Sen sen ol pendüm budur *tutma gönülde yār iki*
Bir olur yār olmaz olmasun zinhār iki²³⁷ (Muhibbi: G 2731/1, s. 791)

Ağız bir itdiler bizi kılmağ için helāk
Meclisde Zātî’yā *iki āfet* öpüşdiler (Zati I: G 332/5, s. 332)

6.2 Alelade sevgili

Bu başlık altındaki şiir örneklerinde tek ve biricik olan sevgiliden değil, herhangi bir sevgiliden; birçok sevgili içinde âşık/şairin şiir öznesi olabilecek bir sevgiliden söz edilmektedir.

²³⁷ Bu mısra da vezin bozuktur.

6.2.1 Bir sevgili

Aşağıdaki, çoğu bir sevgili seçilmesi hususunda öğüt anlamı taşıyan şiir

örneklerindeki “bir” ifadesinin, birçok sevgiliden herhangi birine işaret ettiğini; tek

ve yekta olan sevgilinin söz konusu edilmediğini görüyoruz:

İçelüm *bir* güzelün zülf ü ruḥı şevki ile
Çünkü ‘işret gündür leyl ü nehār eyleyelüm (Ahi: G 73/3, 6, s. 35-36)

Cānı *bir* dil-rübāya ısmarla
Aradan çık Hudāya ısmarla (Amri: G 113/1, s. 149)

Haşra dek vuşlat şafāsın sürmek isterseñ dilā
Bir kıyāmet dil-bere neylerseñ eyle maḥrem ol (Bahari: G 67/5, s. 182)

Dilā *bir nev-cevāmı* sev vefāsı olsun olmasun
Cihānda ‘aşksuz olmaḡdan ise mübtelā yigdür (Baki: G 186/4, s. 215)

Her zamān bir yār-i zībā ile eglenseñ n’ola
Bāliyā dil mülketinde pādişāh eksük degül (Bali: G 108/5, s. 206)

Bir boyı serv-i revānuñ kulu olsam cānla
Kendümi mülk-i belāya bende sulṭān eylesem (Cenabi Paşa: G 199/3, s. 153)

Her kimün kim *bir* perī-peyker melek-sīmāsı var
‘Āşık-ı şūrīdenün ‘ālemden istiḡnāsı var (Dükakinzade Ahmed Bey: G 90/1, s. 173)

Kimün kim *bir* büt-i sīmīn-teni yok
Eger şāh-ı cihān ise gedādur (Figani: G 26/3, s. 46)

Bir perī-zülfün tutup ḡalinden alsañ kām-ı dil
Tut ki Çīn mülkini tūtdun Hind’den alduñ ḡarāc (Fuzuli: G 49/4, s. 154)

Āftābı āhı sūzān bilmesün ‘uşşākı sen
Günde *bir* meh-rüy-ı mestāneyi var pehlüya çek (Hakani: G 284/3, s. 380)

Zerd-rū olmaḡ gerek *bir* sīm-ten yolında kim
Da‘vī-yi ma‘nā gerekdür ‘āşıkā dirler nişān (Haveri: G 23/4, s. 197)

Ey Hayālī *bir* büt-i ‘İsī-nefes peydā idüp
Deyr küncinde şafāsın sür kilāb-ı Meryem’ün (Hayali: G 288/5, s. 189)

Hilālī çün güzel sevmek dilersen *bir* güzel sev kim
Meh-i ‘ālī-cenāb olsun şeh-i miskīn-nevāz olsun (Hilali: G 75/5, s. 148)

Bir mehi sīneye çek boynına şal kollaruñı
Hāle-veş devr-i ḡamerde olıḡör rüşen-dil (Hüdayi-i Kadim: G 124/4, s. 171)

Hercāyidür alınma gülüñ reng ü bûyına
Bārī dilüñi virür iseñ *bir* nigāra vir

Fāsīd hevāya virme dilā gel dimāguñı
Bir gül yanaqlı giysuları müşk-bāre vir (Muhibbi: G 509/3-4, s. 184)

Ey şöhbet eylemek dileyen hūr u ‘īn-ile
Gülşende ‘ālem it yūri *bir* nāzenīn-ile (Remzi: G 177/1, s. 292)

Bir kemāl ehli güzel sev ki ‘Ubeydī her bār
Zürefāyile muşāhib ola eş‘ār diye (Ubeydi: G 274/5, s. 176)

‘Işk ile her gice *bir* māh-ruhuñ şevkıñdan
Şubḥa dek dīde-i encüm gibi gel bīdār ol (Üsküplü İshak Çelebi: G 158/6, s. 220)

6.2.2 Herhangi bir/her sevgili

Aşağıdaki şiir örneklerinde görülen “her” ve görülen her sevgili olarak nitelenen sevgililerin de âşık/şairlerin hâlihazırda ilgilendikleri kişiler olduklarını görüyoruz:

Gördügi dil-bere Āhī néce meyl eylesün
Şā‘irüñ çünkü güzel sevmek olurmuş kārı (Ahi: G 136/5, s. 63)

Gördüğüm maḥbūba dil vèrsem ‘aceb mi Ḥayretī
Tīğ-i kahr-ı yār ile şad pāredür gönüm benüm (Hayreti: G 367/6, s. 386)

Gördüğün maḥbūba virürsin Sürürī gönülüñi
Eksük olmaz cānuna dā’im belā bu hūyile (Gelibolulu Süruri: G 421/5, s. 270)

Serv-ḳadler ayağına sāye-veş düşer gönül
Gördüğine meyl ider aḳarşuya benzer gönül (Hicri: G 94/1, s. 222)

Muḥibbī *gördügi* hūbı sever āh
Anı ‘ālemde hergiz bir sever yok (Muhibbi: G 1422/7, s. 439)

Murādı dünyede ancak hemān *bir* ḳadd-i dil-cūdur
Aḳar *her gördügi* serv-i revāna sanki dil cūdur (Vusuli: G 51/1, s. 89)

Ḳanda hercāyī güzel varsa Ḥayālī seviben
Soñra cevrenden anuñ eyleme feryād yürü (Hayali: G 635/5, s. 310)

Benüm dil virdüğüm yolından iderler men ‘zāhidler

Komazlar kim gide toğrı yolına bir müselmānı (Kemal Paşazade: G 476/3, s. 378)

Görüp *her* serv-i bālāyı gözün yaşın revān itme
Gül ü dehrün vefāsı yok řafā virmez çemenden geç (Muhibbi: G 280/2, s. 120)

İtme zinhār Şehābī taleb-i resm-i vefā
Bir güzelden ki cefā şıvesi āyini ola (Sehabi: G 22/5, s. 31)

Her hūbı kim vefālu diyem bī-vefā çıkar
Her nāzenin ki şefkat umam pür-cefā çıkar

Her gonca kim sevem yüzi açılmadıķ diyem
Her yada yüz virüp açılır āşinā çıkar

Her sebz-ħať ki ‘āşıkı kadrin bilür şanam
Baťt-ı siyehden āh ki o da belā çıkar

Her ğamzekārı kim seven ancak beni bilem
Her ğuşeden fiĝān k’aña biñ mübtelā çıkar (Amri: G 25/1-4, s. 61)

Ĝam-ı ebrūsını çekmekde gönül *her* güzelün
Şol kemānkeş gibidür kim çeke her yāyı tamām (Bahari: G 77/4, s. 193)

Gel gör Bahārīyi ki dağı ‘ışķ yoĝ-iken
Taşvır iderdi gönline *her* dil-rübā yüzün (Bahari: G 92/5, s. 208)

Ey Fuzūlī *ķangı maħbūbu* ki sevseñ rahmi var
Kıl hāzer ancak benüm bī-rahm yārumdan şakın (Fuzuli: G 223/7, s. 239)

Tiĝ-i cevrenden Ğayālī yaralu *her* dilberün
Merhem-i vaşl ile bīçāre umar kim şaralar (Hayali: G 124/5, s. 132)

Her dil-bere ölümlü dirilmekdür işümüz
Derd ehliyüz bizüm bulunur şanma sāĝumuz (Hayali: G 198/3, s. 157)

N’ola meylitse Helākī gönlümüz *her* dilbere
Elden ele varmaĝ kılmış durur āyın kadeħ (Helaki: G 21/5, s. 61)

Gönlümi biñ nāz-ile alsa *civānānuñ* biri
Emrine rām eylese [hem] ser-i hūbānuñ biri (Medhi: G 535/1, s. 596)

Gönül virme gözünden dūr olan *her* māh-ı tābāna
Nazar kılma saña yüz vermeyen mihr-i dıraşsāna

Şalup el evvelā da‘vet kılur pā-māl ider soñra
Ķoşulma şu gibi *her gördüğün* serv-i ħırāmāna (Nevi: G 389/1, 2, s. 462)

Pirlikde gördüğün *her nev-cevāmı* sevmeseñ

Ehl-i diller Ravziyā itmezdi güft ü gū saña (Ravzi: G 47/5, s. 151)

Mübtelāsı olma *her hūbuñ* birin sev ey gönül
Bu meşel meşhürdür kim ‘ārife bir gül yeter (Revani: G 54/2, s. 207)

Sebzī *her* ruhları gül yarı görüp nāle kıılır
Beñzer ol bülbüle zārīlık ider şāh-be-şāh (Sebzi: G 73/5, s. 291)

Var mı bir Şem’i gibi [bu] işe ‘āşık oluban
Gördüğü *her* güzelün hūsnine hayrān olmuş (Şem’i: G 84/5, s. 486)

Her perī-rūnuñ olaldan vālih ü şūrīdesi
‘Ālem içre Sebzī-i dīvānedür adum benüm (Sebzi: G 531/5, s. 541)

Segirdir gözlerüm yaşı gibi ardınca *her* servüñ
Yañılmaz bu deli gönüm yiler oñmaz levend oldu (Sebzi: G 770/4, s. 671)

Gönüm hevā-yı ‘ışka düşüpdür belā bu kim
Her hūb-rūya māyil olur mübtelā düşer (Şihabi: G 96/2, s. 213)

Her ruhi rengini gördükçe yaşum gül-gün olur
Her lebi meygūna meyl itdükçe bağrum hūn olur

Göz kararur *her* gözi āhūya çeşmüm merdūmi
Her saçı Leylāya tolaşup gönül Mecnūn olur (Şihabi: G 115/1, 2, s. 221)

Her güneş ruhsārı görsem odlara yaķar beni
Bezm-i ğamda sāz-ı pūr-sūz oldu nālem ‘ūd-veş (Şihabi: G 147/3, s. 233)

Her nev-cüvāne cān gibi māyil olur gönül
Şeb oldu daħı geçmedi ‘ışk-ı şebābdan (Şihabi: G 232/3, s. 268)

Dest-i ‘ışkından çeküp cān naķdin almaķdur hūner
Yohsa *her* maħbūba dil virmek kişi āsān olur (Üsküplü İshak Çelebi: G 29/3, s. 132)

Sever *her* gördüğü maħbūbı dirler
Görün İshāķı ašlā bir sever yok (Üsküplü İshak Çelebi: G 133/5, s. 204)

Yā Rab n’olaydı ‘ālem içinde dil olmasa
Yā hūd olursa *her gūzele* māyil olmasa (Vasfi: G 74/1, s. 122)

Kāşki meyl itmesem *her* serv-i hoş-reftāra hīç
Sāye-veş üftāde-dil olmaz-ıdı āvāre hīç (Yakini: G 24/1, s. 167)

Dil-i meyyāldendür zārumuz *her* serve meyl eyler
Bizüm ol zālīm-i bī-dāddan feryādumuz yokdur (Yakini: G 48/2, s. 180)

İdersin *her* vefāsuz yāra meyli
Be hey Zātī nice bī-‘ār imişsin (Zati III: G 1040/5, s. 25)

6.2.3 Güzellerden biri olarak sevgili

Aşağıdaki beyitlerde âşık, sevgilinin bir özelliğinden bahsederek bu özelliğinin güzeller/sevgililer kategorisine ait olduğunu; dolayısıyla söz konusu sevgiliyi de o güzellerden biri olarak değerlendirdiğini ortaya koymaktadır:

‘Amrîye bûse virüp rağbet ile söylet kim
Hûblar hûsninüñ ârâyişi taḥsînümdür (Amri: G 19/6, s. 55)

Aḥmed’e mâyl olup raḥm eyle iy şekker-süḥen
Köp bolur çün hûblar tûti-i gûyâ birle döst (Dükakinzade Ahmed Bey: G 13/5, s. 91)

Pād-şāhım zûlm idüp ‘âşık seni zālīm dimiş
Hûb olanlardan yaman gelmez bu bühtāndur saña

Ey Fuzûlî hûb-rûlardan tegāfûldür yaman
Ger cefâ hem gelse anlardan bir iḥsāndur saña (Fuzuli: G 21/6-7, s. 141)

Gel durıben sinüme ey serv-i gül-ruh ‘ākıbet
Şem‘-veş her sîm-ten girmez mi kara yerlere (Gelibolulu Suni: G 166/3, s. 107)

Sidre vü tûbāya itmēm ser-fürü Ḥākānî ben
Bendesiyem *serv-kāmetlerde bir āzādenüñ* (Hakani: G 279/5, s. 375)

Tek hemān *merdümlik* idüp gelsün ol nūr-ı başār
Gözümün sırça serāyın eyledüm hûbāna vakf (Haveri: G 14/4, s. 192)

Miyānuñı firākuñla şararmış kollara kōcdur
Belinde sîm-ten dilberlerüñ zerrîn kemer hoşdur (Hayali: G 185/4, s. 152)

Altun üsküflü yalın yüzlü güzeller çok velî
Āteş urdı cānuma bir kırmızı yêlken benüm (Hayreti: G 359/4, s. 381)

Buldı Hicrî isteyüp sîmîn şanemlerde seni
Tañrısın bulur dimişler çünki ey yār isteyen (Hicri: G 109/5, s. 230)

Uşanmaz gözlerüm hergiz temāşā-yı cemālünden
Kesilmez hûb-rûlardan hemîşe meyli insānuñ (Hilali: G 58/2, s. 130)

Şakın ol şîvekârı ‘âşıkā mâyl degül şanma
İderler lutf-ı tab‘ ehli güzeller mübtelâdan ḥaz (Üsküplü İshak Çelebi: G 120/5, s. 195)

Lebleri peymānesin şunam dimişdi şunmadı
Olmaz imiş hûblarda ‘ahd ü peymānı dürüst (Kemal Paşazade: G45/6, s. 136)

Âh bir bûseye biñ cân diler ol dil-berümüz
Hûblar kâidesinde meger ihsân yoğımıñ (Lamii: G 193/2, s. 248)

Nice kez şerbetini içmiş iken hûblaruñ
Yine dîvâne gönül sevdi birin uşlanmaz (Mani: G 33/2, s. 91)

Hûblar taşvîrin itmek resmdür âyîne
Olsa dil âyînesinde nola taşvîrûñ senüñ (Meali: G 198/6, s. 392)

Ol Mesîhî-leb şifâ-yı derdümi bilür velî
Der-devâ meh-rûlar içre itmek kânûndur (Muhibbi: G 1036/4, s. 333)

Âhenîn-dildür güzeller âh eğer kılmaz diseñ
Gün yüzüñ âyînesinde haţ-ı jengârı nedür (Muidi: G 71/6, s. 107)

İhtiyârum gitdi elden nâ-gehân gördüm seni
Nev-cevânlar sevmeye bî-iẖtiyâr olmak ne güc (Ravzi: G 158/2, s. 197)

Benüm bir nâz ile gönülüm alup inkâr ider şimdi
Cihân dil-berleri içre bu da bir dürlü nâz ancak (Revani: G 188/3, s. 285)

Yeter cev eyledüñ cânâ vefâ eyle didüm öldüm
Didi 'âdet degil midür güzeller bî-vefâ olmak (Sebzi: G 355/3, s. 445)

Eğer kılmaz saña seylâb-ı eşküm nâr-ı âhumla
Şanemler zümresinde seng-dil bir sîm-bersin sen (Sehabi: G 306/2, s. 133)

'Aşk u müşg idüp saçuñ her yire müşg-efşân olur
Bî-vefâ hercâyî dil-berlerde 'aşk olsun saña (Sehi Bey: G 7/6, s. 155)

Revişi hûblaruñ 'âşıkâ yâ Rab bu mıdur
Geçdi şiveyle baña bakmadı dün cılve-künân (Şerifi: G 252/3, s. 317)

Sîm-i eşkümde o meh-pâre n'ola eylerse hazz
Çün olur mâyil güzeller nuğrenüñ peydâsına (Süheylî: G 316/2, s. 312)

Güzellik âsumânında melek-sîmâ güzeller çok
Ayuñ on dördüne beñzer gönül bir âfitâb ister (Şem'i: G 42/4, s. 459)

Olup her serv-i bâlâya hevâ-dâr
Uçarsın yârlardan nitekim şu (Şem'i: G 141/3, s. 523)

Sen perî-hüsne gönül şeydâlığın gayb itme kim
Hûblar sevmekte kalmaz ihtiyârî âdemüñ (Şihabi: G 194/3, s. 252)

Sevmekte hûb-rûları çün olmaz ihtiyâr
Sevdüm ol âfeti göricek ihtiyârsuz

Hübân olur mı şayd-ı dil ü cândan berî

Şayyādlar olur mı cihānda şikārsuz (Ümidi Ahmet: G 101/2, 4, s. 261)

Olur egerçi ki hüs n ü cemāli her hūbuñ
Beni kıl eyledi ammā bu tarz u üslūbuñ

Cefā vü cevri ni çekmek ne idi ‘ālemde
Şoñında mihr ü vefāsı olaydı her hūbuñ (Ümidi Ahmet: G 134/1, 2, s. 294)

Dil degül döyme z cefā resminde küh-ı Kāf aña
Bī-vefā dilberler içre Hāk vire inşāf aña (Üsküplü Atā: G 14/1, s. 206)

Şu gibi kân içmede ‘ışk olsun ey şeh çeş müñe
Merhabāsuz dil-rübālarda selām olsun saña (Zati I: G 2/2, s. 2)

Aşki’nin aşağıdaki beyitlerinde sevgilinin de şimdiki beylerden/güzellerden

biri olduğunu tasdik ettiğini görüyoruz:

Ezelden āşināyiken olup bīgāne-veş şimdi
Nedendür ol perī-rūlar bizümle āşinā olmaz

Dilā aldanma ma’nide hemānā kurı şuretdür
Fenā dünyā gibi her giz güzellerde vefā olmaz

Didüm ben bendeñe lutf u ‘atā kılsañ n’ola şāhum
Didi şimdiki beglerde iñen cūd u sehā olmaz (Aşki: G 162/2-4, s. 232)

6.2.4 Yine bir sevgili

Aşağıdaki şiir örneklerinde kullanılan “yine bir” ifadesiyle âşık/şair gönlünü yeniden

başka bir sevgiliye verdiğini anlatmaktadır. Dolayısıyla söz konusu edilen sevgili,

âşığın hayatındaki sevgililerden bir tanesidir:

Vey ki gönlüm *bir* perīnin mübtelāsıdır *yine*
Bilmezem hālüm bu sevdādan n’olasıdır *yine* (Acem Süruri: G 90/1, s. 279)

Bir güzel sevdüm *yine* kim hüs nünün pâyânı yok
Cānuma cev r ü cefāsınuñ dahı oranı yok (Ahi: G 47/1, s. 23)

Edrine dilberlerinden *bir* güzel sevdüm *yine*
Hüs n ili serverlerinden *bir* güzel sevdüm *yine*

Göreyin bu şehri dilberlerle ābādan ola
Kim perī peykerlerinden *bir* güzel sevdüm *yine*

Bu gülistānuñ ki ‘āşıklar temāşāgāhıdur
Serv-i sīmīn-berlerinden bir güzel sevdüm yine

Gözüme görünmez oldu cennetüñ hūrīleri
Şehr meh-manzarlarından bir güzel sevdüm yine

‘Amrīyā Konstantīniyye ‘azmine tākāt kanı
Edrine dilberlerinden bir güzel sevdüm yine (Amri: G 115, s. 151)

Āh kim *bir* serv-kaç sevdüm *yine* adı ‘Alī
Vird idindüm anı teşhīr itmege nād-ı ‘Alī (Āşık Çelebi: G 14/1, s. 87)

Bir yār-ile bağlandı *yine* bār-ı maḥabbet
Hoş-ṭab‘ u sebük-rūḥ-ı sezāvār-ı maḥabbet (Bahari: G 7/1, s. 120)

Āh kim sevdüm *yine bir* dil-ber-i ra‘nācuğı
Şimdiden biñ var yanında ‘āşık-ı şeydācuğı (Baki: G 534/1, s. 431)

Kulı oldum *yine bir* hüsrev-i şīrīn-dehenüñ
Baña degdi yine mīrāsı bugün Kūhkenüñ (Bursalı Rahmi: G 115/1, s. 218)

Yine bir tāze dil-rübā sevdüm
Nāmın olmaz Cinānī ḥalḫa dimek (Cinani: G 106/5, s. 518)

‘Āşık oldum *yine bir* tāze gül-i ra‘nāya
Ki şalar āl ile her dem beni yüz gavḡāya (Fuzuli: G 244/1, s. 249)

Yeni bir serv-i revān sevdi bu gönüm *yeñile*
Kanda olur ki gözüm ırmağı bir dem *yeñile*

Be Sürūrī *yine bir* tāze güzel sevmişsin
Eski derdüñ yine deprendi meger kim *yeñile* (Gelibolulu Süruri: G 408/1, 5, s. 264)

Düşdüm *yine bir* ḡamzesi ḡaddāra ki dönmez
Bir zaḥma şataşdı dil-i pūr-pāre ki dönmez (Hakani: G 190/1, s. 286)

Yine bir āfitāba düşdi gönül
Şeh-i ‘ālī-cenāba düşdi gönül (Hayreti: G 329/1, s. 363)

Yeñi başdan delü olmak diler ey Ḥayretī ammā
Yine eski efendim gibi bir dildār arar gönüm (Hayreti: G 380/5, s. 394)

Yine bir merdāne beg sevdüm érenler cāniçün
Éy zen-i bāzār senden vāz geldüm sevmezin (Hayreti: G 434/6, s. 429)

Hem-sāye düşdi dil *yine bir* serv-i nāz ile
Bir pādşāh-ı ḥüsn ile bende-nevāz ile (Hilali: G 86/1, s. 159)

Yine bir gözleri şāhīne şikār oldu gönül

Daķınur başına bir dāne güzel ırna teli (Hayreti: G 549/2, s. 501)

Yine bir tāze dilber sevdi Fazlī şimdi ‘ālemde
Bulınmaz behcet ü hūsn ü bahāda hıç aña hem-tā (Kara Fazli: G 12/6, s. 291)

Sevdüm yine bir hūbı ki fettān olacaķdur
Ser-keşlikde serv-i hırāmān olacaķdur (Lamii: G 147/1, s. 235)

Aķdı yine dil göz göre bir serv-i revāna
Yaşum gibi cānumdan bile oldu revāne (Lamii: G 462/1, s. 324)

‘Āřık oldum *yine bir* meh-pāreye
Zerre deñlü mihri yoķ bī-çāreye (Livayi: G 388/1, s. 426)

Göñlümi *yine bir* meh-i tābāna düşürdüm
Pervāne gibi āteř-i sūzāna düşürdüm (Medhi: G 377/1, s. 514)

Yine sevdi göñül *bir* bī-vefāyı
Kadine mā’il oldu gör belāyı (Mostarlı Hasan Ziyai: G 483/1, s. 226)

Yine bir zühre-cebīn karşuma ķurdı benüm aē
Pehlevānam ben ol aēdan ķurtarursam cānı saē (Muhibbi: G 1358/1, s. 421)

Yine bir řūķ-ı perī-çihre güzel sevdüm kim
‘Aķlumu ēāret idüp göñlümi vīrān eyler (Muidi: G 84/5, s. 117)

Yine bir husrev-i řīrīn-lebūñ dil oldu Ferhād’ı
Eger kimdür dir iseñ pādiřāhum işte sen dil-ber (Ravzi: G 198/2, s. 212)

Dil mülāzimdür *yine bir* dil-bere
řanasın begler begi ma’zūlidür (Revani: G 76/4, s. 220)

Yine bir gül-‘izāra tāze ‘āřık oldum ey Sebzī
İdeyin bülbul-i řūrīde-veř feryād u āhı ben (Sebzi: G 604/7, s. 583)

Göñlümi *bir* řāha ķul itdūñ *yine* ey ‘iřķ-ı pāk
Eyledūñ bir bende iken ‘āleme sultān benī (Sehabi: G 389/4, 5, s. 162)

Esīr ķıldı *yine bir* kaşı kemāne benī
Zamāne itdi belā tīrine niřāne benī (Sehabi: G 401/1, s. 166)

Yine bir řūķ-ı bī-raħme dil ü cānum esīr oldu
Ölince boynı baēlu çāker-i fermān-pezīr oldu (Süheyli: G 345/1, s. 323)

Yine bir hūba göñül düşdi yüzi gül ruķı al
Kāmeti serv ü beli ince teni penbe menāl (şemsi Paşa: G 225/1, s. 443)

Ķul oldu gitdi dil *yine bir* pādiřā ile
Bir mihr-i zer-külāh ile zerrīn-ķabā ile (Vasfi: G 75/1, s. 133)

Çünkü çekdüñ gam-ı *dilberleri* sev n'olsa gerek
Yine bir şüh-ı cefâ-pîşeyi Vaşfi yeñile (Vasfi: G 80/5, s. 138)

Kul oldu cân-ıla gönüm yine bir serv-i âzâda
Egerçi-kim cihân gülzârına âzâde gelmişdür (Vusuli: G 38/3, s. 79)

Zülf-i sevdâsı ile oldu Vuşulî serdâr
Virdi gönlini yine bir şeh-i 'âlî-şâna (Vusuli: G 159/5, s. 171)

Yine bir taht-ı dilde bir şeh-i Yûsuf-cemâlüm var
Maḥabbet mışrınıñ sultānıyam gāyet celālüm var (Zati I: G 489/1, s. 489)

Bir gül-i bâğ-ı cemālün yine bir bülbüliyüz
Vardur sīnemüzün dâğ-ı gāmından güli yüz (Zati II: G 519/1, s. 23)

Yine bir pādīşāha bendeyem dirler aña Şükri
Şekerden tatlu anuñ ḥān-ı 'ışkınuñ baña şükri (Zati III: G 1807/1, s. 512)

6.3 Birçok sevgili

Aşağıdaki şiir örneklerinde âşık/şairin sevgili vasıflarıyla anılan birçok kişiden etkilendiğini, onlara gönül verdiğini görüyoruz:

Cānuma gāmzelerle *dilberler*
Tig u ḥançer ḥavāle eylerler (Aşki: G 70/1, s. 186)

Görelî cāmda 'aks-i leb-i cānānları
Mey-i gül-reng içerez 'işret[i] elden kımazuz (Bahari: G 35/2, s. 148)

Divan edebiyatı telakkisi olan çok âşık tek sevgili hayali, Baki'nin beytinde tam tersine çevrilmiştir. Bu hayalde âşık tek, sevgililer çoktur:

Māh-rûlar bî-'aded bir 'âşık-ı rûsvâyı ben
Yitmeye biñ pāre kılsam bu dil-i şeydâyı ben (Baki: G 381/1, s. 335)

Be güzeller be ala gözlüler āhū begler
'İşkuñuza tolu bir cām-ile yāhū begler (Bali: G 47/1, s. 176)

Cān naḫdın alup nāzūk-püserler
Nāzūkligile 'âşık umarlar

Şîrîn lebile yaş yaş güzeller
Cān tūtisine güyā şekerler (Behiştî: G 143/1-2, s. 181)

Cānānlar itdi dillerle ŧenlik
İller emīnlik begler dūzenlik (Bahari: G 57/1, s. 172)

Şafā-yı hātırūm nā-yāb idūp virdi keder fırķat
Gōñūl mir'ātına *cānāneler* ķıldı neler fırķat (Cinani: G 16/1, s. 471)

Nevā vū sāz ile mey nūŧ idenler *dil-rūbālardur*
Çeken derd ü belā bezm-i ğam içre *bī-nevālardur*

Cefā vū cevri çok *dil-berlerūñ* mihr ü vefāsı az
Fuzūlī çek elini n'itmek olur *bī-vefālardur* (Fuzuli: G 91/1, 5, s. 174-175)

Mihri yok *māhlara* āh eŧer itmez yā Rab
Vir bir inŧāf bu mihri yok olan *māhlara*

Bakma ey dīde zenaħdānına *maħbūblaruñ*
Gezme ğāfil hāzer it dūŧmeyesin çāhlara (Fuzuli: G 243/2, 6, s. 249)

Dehr vakf itmiŧ beni *nev-res cevānlar* 'aŧķına
Her yeten meh-veŧ eŧir-i haṭṭ u hāl eyler beni (Fuzuli: G 294/6, s. 275)

Giyseler zerrīn beneklū cāmeler *cānāneler*
Gūyiyā eṭrāf-ı ŧem'e cem' olur pervāneler (Gelibolulu Suni: G 14/1, s. 49)

Zaħm-ı sitem-i hañçer-i hierān unutulmaz
Tir-i elem-i ṭa'ne-i *yārān* unutulmaz (Hakani: G 201/1, s. 297)

Serv-ķad *maħbūblar* içre cefāsız yār yok
Dehr gülzārında bir ŧāh-ı gül-i bī-hār yok (Hayali: G 244/1, s. 173)

Ṭa'n edūp dērler ki baña vērme dil *dilberlere*
Elde ŧanurlar ki elde iħtiyārūm var benüm (Hayreti: G 366/4, s. 385)

Nev-cüvānlar 'ıŧķına çün āŧinālķ eyledūñ
Pir-i 'aķl ile yūri bīġāne ol ŧimden ġerü (Hayreti: G 476/2, s. 455)

Baña bir pīr didi kim *cüvānlar* ŧaydın isterseñ
Ne deñlü der iseñ eŧķūñ çoġ olsun hırŧ az olsun (Hicri: G 108/2, s. 229)

İy Hilālī māh ile gūyā süreyyā cem' olur
Giyseler altun beneklū cāmeler *cānāneler* (Hilali: G 12/5, s. 80)

Dilrūbālardaki ŧol ŧimdi yetiŧmiŧ yeñiler
Yüregüm yarasınuñ eskilerini yeñiler(Üŧküplü İŧhak Çelebi: G 41/1, s. 141)

Bir yere geldi iki gözleri ahū *begler*
Aldılar ŧīve-y-ile gōñlümi āh o *begler*

Ķanlıdur al-ile baġlañ gözin ol hūn-rīzūñ
Niçe nā-ħaķķ yere ķan eyler o bed-hū *begler*

Gözlerüm yaşı geçid virmez olupdur deryā
Şaķınıñ uğramañuz ķanludur ol şu begler

Hāline nesne demeñ zülfini bağlañ meded
Benüm uran yolumı hep budurur bu begler

Sihr-ile öldürüp efsün-ile dirgürmeg-içün
Uğrun uğrın baķar ol ğamze-i cādū begler

Çokdan eltürdi göñül bār-ı vüçüdī ‘ademe
Beni bu dār-ı fenāda velī bir hūb egler

ķul olan yāre Livāyī gibi ‘ālemde daħı
Degme bir şāha varup itmeye tapu begler (Livayi: G 95, s. 230)

Bükdi belümi bār-ı *civānān*-ı maħabbet
Pīr itdi beni himmet-i merdān-ı maħabbet (Medhi: G 79/1, s. 363)

Ney gibi baĝrı delinmiş bir belā-keş ‘aşıķam
Cān ile *dilberlerüñ* yolında ammā şādīķam (Muhibbi: G 1834/1, s. 547)

Cānı terk eyleyeyin yolına *cānānelerüñ*
Ola ‘uşşāķ-arā vaşlına anuñ dest-resüm (Muhibbi: G 1986/4, s. 589)

Yine bağlandı bu göñlüm *zülfi*-i ‘anber-būlara
Gözlerüm yaşı ‘acebdür dönmez ise cūlara

Naķd-i cān almak hünerdür ‘ışķ elinden dōstlar
Yohsa dīl virmek iĝen āsāndur *meh-rūlara* (Muhibbi: G 2411/1, 2, s. 704)

Māh-rūlar vaşlına çün müşterī oldum yine
Harc idüp cān naķdini dilden berī oldum yine (Muhibbi: G 2412/1, s. 704)

Bezm-i mey eylemişem dün gice *cānānlar* ile
Nice *cānānlar* ile *serv-i hırāmānlar* ile

Nice yıldur ki yeler zülfi hevāsında göñül
ķara sevdāda yürür *zülfi perīşānlar* ile

Vaşlına irişmezsın yūri dīvāne göñül
Kim görüpdür ki gedā ‘ıyş ide *cānānlar* ile (Muhibbi: G 2519/1, 2, 4, s. 733)

Eksük olmasa ne tañ saña belā üzre belā
Çünki virdüñ göñlüñi ol *serv-ķad-i bālālara* (Muhibbi: G 2531/2, s. 737)

Pāre pāre eyledi gerçi dilüm tīĝ-i cefā
Līk *meh-rūlar* elinde ķaldı her bir pāresi (Muhibbi: G 2650/3, s. 770)

Yok pīrümüz *ķarīķ-i* maħabbetde gerçi kim

Zībā cīvānları severüz iḥtiyārsuz (Nevi: G 192/2, s. 344)

Zülfî zünnārına dil bağladuğum *muğ-beçeler*
Revnağ-ı deyr-i vefā ya'ni ki 'İsā'ya fidā (Ravzi: G 54/5, s. 154)

Hüb-rūlar sevdüğümçün ta'n ider zāhid velī
Ravziyā itmez müsāvī eylemekten ictināb (Ravzi: G 97/7, s. 171)

Dil āteş-i hicrān-ı *cevānān* ile yandı
Himmet demi irişdi gel ey pīr-i maḥabbet (Ravzi: G 116/2, s. 179)

Māh-rūlar sevmeye her kim benümle baḥş ider
Zerrelerdür kim iderler mihr-i raḥşān ile baḥş (Ravzi: G 147/4, s. 192)

Pīrlıkde *nev-cevānlar* sevdüğüm 'ayb eylemeñ
Āhirinde 'ömrüñ olmaz kişiye cāndan lezīz (Ravzi: G 182/3, s. 206)

Sāde-rūlarda vefā şūreti yok
Çār-ebṛuları sevdüm nā-çār (Ravzi: G 184/4, s. 207)

Benüm *Rūmilinüñ dil-berlerine* iştiyākum yok
Bu Anaṭolıdur bunda *güzeller* bī-nihāyetdür (Ravzi: G 213/2, s. 218)

Hūblar būselerin gerçi revān eylediler
Yine bir būseye biñ minnet-i cān eylediler

Dil metā'ın degerin degmeze biz ḥod şatduk
Aldılar anı *güzeller* ne ziyān eylediler

Şöyle 'ahd itmiş idük daḥı güzel sevmeyevüz
Nāzenīnler ne içün bizi yalan eylediler

Sīne sandūkasına atmağıçün *dil-berler*
Kaddümi cevır okına yine kemān eylediler (Revani: G 72/1-4, s. 218)

Cān metā'ın 'arz ider durmaz göñül *dil-berlere*
Kimse almaz anı miskīn armağanın gezdürür (Sehabi: G 108/2, s. 61)

Pāre kıldı dil maḥabbet-nāmesin *maḥbūblar*
Bilmeyüp maẓmūnını anı müşevveş şandılar (Sehabi: G 142/4, s. 73)

Baş koyup ey dil aḳarsın *serv-kadler* pāyına
Şu gibi beñzer ki sen de 'āşık-ı dīdārsın (Sehabi: G 284/3, s. 125)

Niçe bir al geyüp *māh-liḳālar* niçe bir
Niçe bir gün gibi dünyāyı yaḳarlar niçe bir

Māh-rūlar bize cevır itmege nāz eyleyeler
İdeler ḡayrılara mihr ü vefālar niçe bir

Uydurup karşımuza hüsn ili *serverlerini*
Bize dād itmeyeler begler ağalar niçe bir

Çekeler sînelere gün gibi *meh-pāreleri*
İdeler çarh gibi bize cefālar niçe bir

Gāh öpüp gāh ısırup gāh emer leblerüñi
Sākīyā cānımuza bunca cezālar niçe bir

Devr idüp gün gibi her yaña şafā cāmlarını
Süreler karşımuza bunca şafālar niçe bir

Ele cehd-ile götür Şem‘ī maḥabbet cāmın
Bu kırnı tāt-ıla zühd ü riyālar niçe bir (Şem‘i: G 45, s. 460-461)

Sāde diller da‘vī-i ‘ışkı ferāgat eylemez
Olmayınca ḥaṭṭ-ı tezvīr-i *cüvānān* ber-ṭaraf (Şihabi: G 169/2, s. 242)

Ṭoğrusun mı deyeyin saña Şihābī hergiz
İhtiyār elde degül sevmede *maḥbūbları* (Şihabi: G 303/1, 4, 6, s. 296)

Saña biz toğrusın mı diyelüm ey zāhid-i sālvis
Elif-ḳad *nev-cevānlar* sevmede bī-ihtiyāruz biz (Ubeydi: G 114/4, s. 94)

Gönlümüz āşüfte kıldılar *perī-ruḥsārlar*
Yaşumuz cūy itdiler *serv-i sehī-refṭārlar*

Gönlümüz mihr ile alup dutdılar cevri itdiler
Āh bu mekkārlar *ḡaddārlar* ‘ayyārlar

Gözleri ödürse ‘uşşākı n’ola ‘ādet budur
Kendü sağ olmağa ḳurbān eylemek bīmārlar

Her zamān āh u fiḡānumdan benüm ḥalk-ı cihān
Bu firāk ile öldür diyü beni ağlarlar

Vaşfiyā bir dem perīşānlıḳdan itmezler ḥalās
Gönlümüz bu *ṭurra-i ṭarrār-ı ‘anberbārlar* (Vasfi: G 16, s. 74)

Ne dirse pīr-i ḥired iy Vuşūlī hoş ammā
Velī *güzelleri* sevmekde ihtiyārum yok (Vusuli: G 99/5, s. 125)

Yakīnī necm-i eşküm gibi oldı yıldızum düşkün
Uşandum mihri yok hercāyī āfet *meh-liḳālardan* (Yakini: G 142/5, s. 232)

Nev-cüvānlar naḳd-i imānum alurlardı Yetīm
Olmasam bu ḥān-ḳāhda himmet-i pīr ile zabṭ(Yetim: G 88/7, s. 353)

Cüvānlar çihresi seyrinde nūr-ı çeşmi ḥarc itdün
Ağardı gözlerün hem-çü sebel ey pīr-i nā-bāliḡ (Yetim: G 95/2, s. 360)

Göricek *şāhidlerüñ* yüzün hezār āh eylerin
Nice inkār ideyin ‘ışk üstüme işbāt olur (Zati I: G 467/3, s. 467)

Ey şeyh lutf kıl baña Allāh ‘ışkına
Eyle du‘ā *püserler* ile imtizāc için (Zati III: G 1195/4, s. 121)

6.4 Güzeller

Aşağıdaki örneklerde genel olarak “güzeller, hublar” kategorisi altında

değerlendirilen kişilerin âşığa etki etme yönleri dolayısıyla divan edebiyatının sevgili

tipi özellikleri gösterdiği görülüyor:

‘Amriyā çek cefâyı ‘āşık iseñ
Nāza katlan *güzellere* bu yarar (Amri: G 17/5, s. 53)

Hūblar teşhīrine ‘Āşık mücerreb görmedüm
Sīm ü zer gibi gerek ammā hezārāndur hezār (Āşık Çelebi: G 82/5, s. 121)

Düşeliden *hūblar* ‘aşkına hayli zindeyüz
Kādrümüz a‘lādudur hıdmet edelden beglere (Aşki: G 411/9, s. 360)

Ey Bahārī *hūblar* cem‘in görüp virdüm dili
Cāna başa kalmayup alaya şaldum gönlümi (Bahari: G 145/5, s. 260)

Yağarlar Bākīyi nālān iderler
Güzeller mā‘il olur sūz u sāza (Baki: G 453/5, s. 381)

Hüsn-i dīn-dārına āyīne gibi her *güzelüñ*
Bağdı kaldı gözümüz oldu göñül āşüfte (Bali: G 137/3, s. 228)

Dem olur şūfī hayāl-i *dil-rübālar*la benüm
Kaşr-ı cennet gibi çeşmüm menzil-i vildān olur (Behişt: G 94/2, s. 154)

Güzellere dahı dil vormeyem direm ammā
Sever görince gözüm ızırārī neyleyeyüm (Bursalı Rahmi: G 135/4, s. 230)

Devr-i gülde mey içüp hırka ile Aḥmed’i gör
Her seher gülşene bir lāle-‘izār ile gelür (Dükakinzade Ahmed Bey: G 49/5, s. 130)

Muşhaf cemāline göre sāyir *güzellerüñ*
Emrī iki ruḥıyla cebīni si-pāredür (Emri: G 79/5, s. 52)

Gül-çehre *dil-rübālar* ile yār-ı gār olup
Būs u kenāra sa'y idelüm bir kenārda (Filibeli Vecdi: G 55/5, s. 126)

Dem-ā-dem cevrlerdür çekdigüm bī-raḥm *bütler*den
Bu kāfırlar esīri bir müselmān olmasun yā Rab (Fuzuli: G 30/2, s. 145)

Gül yüzlüler hevāsına Şun'ī düşenlerüñ
Bülbül gibi hemīşe işi āh u zār olur (Gelibolulu Suni: G 17/5, s. 50)

Nice zünnār-ı 'ışka Hāverī bel bağlamayam kim [ben]
Der ü dīvār-ı deyr-i dil pür olmuşdur *şanemler*le (Haveri: G 33/5, s. 204)

*Semen-sīmā güzeller*le gönül 'ayş-ı müdām eyle
Ki 'ālem deyrine şüret viren naķş-ı nigār ancak (Hayali: G 245/4, s. 173)

*Şīm-berler*le cihānda 'ālem itmek isteyen
Kimse almaz bir pula cān naķdini dünyā gerek (Hicri: G 90/2, s. 219)

İy Hilālī çeşm-i mest ile *güzeller* bāğda
Bir nazarda nergis-i şehläyı bīmār itdiler (Hilali: G 11, s. 79)

Baķa *gün yüzlüler*le didüm idi eslemedüñ
Ey gözüm ağla görme kim olasın daḥi beter (Hüdayi-i Kadim: G 41/3, s. 131)

İ'timād eyle baña gel saña bir söz diyeyin
Hüb-rūlar 'ahdine zinhār itme i'timād (Üsküplü İshak Çelebi: G 26/3, s. 130)

Güzeller 'aşıkā meyl ü muḥabbet itmemek olmaz
Velī dilberlere sözün yanup ağlayıbilmezler (Kara Fazli: G 89/4, s. 337)

Cihānda ger taleb-i 'ömr-i cāvidān idesüz
Fedā *güzeller*le ey ehl-i 'aşķ cān idesüz (Kelami: G 112/1, s. 287)

Celālī mücrimüñ ḥavfın işidüp nār-ı düzaḥdan
Yakup kül eylediler anı yalıñ yüzlü dilberler (Manastırlı Celal Bey: G 79/4, s. 324)

Māniyā ḥalk-ı cihān biri birinden ḥayrān
Hūblar 'aşık arar 'aşık ise dil-ber arar (Mani: G 28/7, s. 87)

Şi'rüne rağbet idelden *serv-kadlar* rāstī
Ey Me'ālī çok teraķķī eyledüñ eş'ārda (Meali: G 5/6, s. 197)

Şol *yaluñ yüzlü civānlar* kim cihānı yaķdılar
Mübtelālar āh idüp kevn ü mekāmı yaķdılar (Medhi: G 157/1, s. 402)

Dil-rübālar mā'il oldılar Žiyā'ī ḥasteye
Var ise anuñ şararmış yüzini zer şandılar (Mostarlı Hasan Ziyai: G 115/5, s. 88)

İster idüñ baş açup Hakkdan *güzeller* 'ışkını
Şükrüñi artur ki oldı hâcetüñ cümle revâ (Muhibbi: G 105/4, s. 71)

İy Mu'îdî gice gündüz durmayup kan ağlamak
Kendü kendüñden midür yohsa *güzellerden* midür (Muidi: G 116/9, s. 141)

Geçüp nâşih sözinden pîrlikde bādeye düşdüm
Geçürürmiş kişiyi *nev-cüvānlar* ihtiyārından (Nevi: G 321/4, s. 422)

Hāl-i 'izārı vaşfin ider *sāde-rûlaruñ*
Ravzî'nüñ ola şanma ki hālî *gazel*leri (Ravzi: G 590/7, s. 372)

Hoş müzeyyendür *güzeller* mihr-ile mülk-i dil
Neçe çok *meh-rûları* var hey [ne] şehristān olur (Remzi: G 40/4, s. 230)

'İyşdur *gül yüzlülerle* baña gülşen gūşesi
Zāhidā hūrîler ile cennetü'l-mevā saña (Revani: G 12/4, s. 182)

Meclis içinde *yaluñ yüzlüleri* seyr idelüm
Sākiyā yandırır gör şem'i tûr aḥşam oldı (Sebzi: G 886/4, s. 734)

Maḥabbet ehline mihr ü vefā eyle cefā itme
Güzel şāhum *güzellerden* vefā resmi münāsibdür (Sehabi: G 93/3, s. 56)

Güzeller buseyi tekrār iderler
Bizümle merḥabāya 'ār iderler (Sehi Bey: G 51/1, s. 182)

'Āşık-āzār oldılar şimdi Şerifî *hūblar*
Āşinā bî-gāneler hergiz añılmaz āşinā (Şerifi: G 12/5, s. 135)

İy Süheylî nice yıllar zār ü ser-gerdān olur
Her kimünle eylese bir kerre *hūbān* ihtilāt (Süheyli: G 149/5, s. 251)

Şem'iyā kendüm bilelden bî-vefā dünyāda ben
Görmedüm mihri cihānda *māh-rûlardan* vefā (Şem'i: G 6/7, s. 434)

Maḥabbet āteşi günden güne 'ışkı füzün eyler
Ne deñlü *hūblar* eyler-ise iy dil saña istiğnā (Şihabi: G 25/4, s. 184)

Kuluñ olmağa begüm lāyık degüldür her biri
Hūblar şimdi velî ḥüsn iline sultān geçer (Yahya Bey: G 72/3, s. 327)

Hūblar dīvānuñı koynında şaklar yeridür
Ey 'Ubeydî nazmuña dense dūr-i meknūn senüñ (Ubeydi: G 182/5, s. 130)

Cür'a-i encüm-i raḥşān ile eyler cevelān
'İdgāh içre *perî-çehreler* ile dülāb (Ümidi Ahmet: G 14/4, s. 171)

Hūblarla zehr olursa mey şekerden tatlıdur

Bir şeker-lebsüz velî bu kan olası ağudur (Üsküplü Atâ: G 33/4, s. 221)

Âhen olaydı gönülüne âhum iderdi kâr
Bildüm güzellerün şanemâ bağı taş olur (Vasfi: G 11/5, s. 69)

Hidmetinde dil *yaln* yüzlülerün pervânedür
Şem'-i 'ışka cân virür 'âşık olanlar yâ nedür (Vusuli: G 41/1, s. 81)

Yakîni *sâde-rûlar* vaşf idelden
Tekellüfden kelâmum sâde geldi (Yakini: G 192/6, s. 258)

Serv-kaç *hûblaruñ* kâmet-i bâlâsına yûf
'Ârızî üzre olan zûlf-i muṭarrâsına yûf (Yetim: G 97/1, s. 363)

Bir vefâ-nâme yazam didüm idi *hûblara*
Ele aldukça kalem kûrudı maḥv oldu midâd (Zaifi: G 48/3, s. 67)

Yaksa *yaln* yüzlüler yanup yakılma Zâtî'yâ
Şem'i görseñ kim ne odlar ḳalkıdur pervâneye (Zatî III: G 1388/5, s. 246)

Divan edebiyatının sevgili tipi tanımlanırken genelde onun tek ve eşsiz olduğu fikri benimsenerek aşk mesnevilerindeki âşıkların tüm hayatlarının konusu olan Leyla, Şirin, Azra gibi karakterler olarak kabul edilme eğilimi vardır. Hâlbuki çok eşli olduklarını tezkirelerden de öğrendiğimiz bazı âşık/şairlerin hareketli aşk hayatları şiirlerine de yansımıştır, diyebiliriz.

Şiir örneklerinden anladığımız üzere âşığın gündeminde iki veya ikiden fazla sevgili olabilmektedir. Bu bölümün ilk kısmında iki sevgiliyi birden konu eden âşık/şairlerin şiirlerine yer verilmiştir. Bunların bazılarının isimleri belliyken bazı şiirlerde isimleri verilmeden iki sevgilinin birden övüldüğüne rastlarız.

Bu bölümün ikinci kısmı olan “Alelade sevgili”, sevgilinin tek ve biricik olmadığına delalet eden bazı tabirler etrafında şekillenir. “Bir, her, gördüğüm, hangi” gibi nitelemelerle söz konusu edilen sevgilinin bize çok özel bir şahsiyet değil, âşığın gönlünü düşürdüğü kişilerden herhangi biri olduğu belli edilmiş olur. Bazen de âşık, sevgilinin bir özelliğine vurgu yapıp genel olarak sevgililerin böyle davrandığından

bahsederek onu harcıâlem sevgili kümesine koymuş olur. Nihayetinde şiirlerinde “yine bir” sevgiliye gönül verdiğini söyleyen âşıklar, bize sıradaki sevgiliyle muhatap olduklarını; dolayısıyla çok eşli olduklarını ilan etmiş olurlar. Âşıklar bu sıralanan tabirler vasıtasıyla konu ettikleri sevgililer için herhangi bir hususiyet atamamış, onları hayatlarındaki birkaç sevgiliden biri kategorisine sokmuşlardır. Bu bölümün üçüncü kısmında “canan, mahbub, yâr, dîlrûba” gibi sevgili nitelemesi için kullanılan kelimelere çoğul eki eklendiğini, âşığın birçok sevgiliden birden etkilendiğinin örneklerini görürüz.

Dördüncü ve son kısımda örneklenen, genel anlamda “güzeller” kategorisinde konu edilen kişilerse yine âşığın gönlüne etki eden pozisyonudur.

Bu bölümde örneklenen sevgililerin de yekta, soyut, uhrevi sevgili tipinden ziyade, âşığın günlük hayatta karşısına çıkan, bazen ismi de belli olan dünyevi sevgili tipine daha yakın oldukları görülmektedir.

BÖLÜM 7

OTORİTESİ ARTAN ÂŞIK/OTORİTESİ AZALAN SEVGİLİ

Klasik telakkide âşıkla sevgili arasındaki hiyerarşide sevgili etki eden konumda; âşıkse sevgilinin etkisi altında kalan, onun ilgisizliği, yokluğu, ona kavuşamamanın doğurduğu sıkıntılarla ezilen taraftadır. Çoğu şiirde sevgili müstağni, ihtiyaçsız, tanrısal özellikleri olan bir varlık olarak çizilmiştir. Bu 16. yüzyılda söylenmiş çoğu şiir için de böyledir. Ancak âşıkla maşuk arasındaki bu hiyerarşiyi kıran, âşığın konumunu kuvvetlendiren ve etki yönünü artıran şiirler de yok değildir. Bu şiirlere hâkim olan tonda, söz sahibi olarak istediği sevgiliyi dizayn eden, kendine layık bir maşuk belirleme arayışında olan bir âşık söz konusudur. Bazen sevgiliye değer katan unsur âşıktır. Sevgili, âşığın ona iltifatı veya şiirleri dolayısıyla varlığını ve konumunu elde eder. Bazen sevgiliye nasihat verilir, bazen de sevgiliye hakaretamiz sözlerle hitap edilir.

Bu yüzyılda ortaya konan bazı şiirler üslup olarak İran edebiyatında 16. yüzyılda ortaya çıkmış Vukû' mektebine dâhil olan Vasuht tarzını andırmaktadır. Sevgilinin üst konumda olmasından ve ona eziyet etmesinden sıkılan âşık, ondan vazgeçtiğini beyan eder yolda şiirler yazar: “Vâsûht tarzı şiirde içerik açısından geleneksel şiire aykırı bir şekilde âşık, sevgiliden vazgeçer, ondan yüz çevirir, ona sitem eder ve hatta ağır sözler söyler ve ona olan aşkından dolayı pişman olduğunu dile getirir.” (Behzad, 2017, s. 59)

Hayreti (ö. 941/1534-35) ve Muidi'nin (ö. 994/1585-86) sevgiliyi dikenli gül, vefasız, para düşkünü, hercai, sözünde durmayan olarak tarif eden, “vâz geldüm sevmezem” redifli aşağıdaki gazelleri tam da bu tarza uymaktadır:

Ëy yüzi gülzâr senden vâz geldüm sevmezin
Ëy gül-i pür-*hâr* senden vâz geldüm sevmezin

Çünkü yokdur ‘aşık-ı bî-zerle bāzârūñ senūñ
Oluban bîzâr senden vâz geldüm sevmezin

Nêçe bir *har-vâr har-vâr-ı* cefâñı yüklenem
Ëy gül-i ter var senden vâz geldüm sevmezin

Çünkü *yok mihr ü vefâ* vü luṭf ü iḥsānuñ baña
Dostum nâ-çâr senden vâz geldüm sevmezin

Yoğ imiş şānuñda bildüm şemme-i bûy-ı vefâ
Var ey ‘aṭṭâr senden vâz geldüm sevmezin

Yine *bir merdāne beg sevdüm* érenler cânıçün
Ëy *zen-i bāzâr* senden vâz geldüm sevmezin

Ḥayretîyi sāye gibi ḥāk ile yeksân éden
Mihri yok dildâr senden vâz geldüm sevmezin (Hayreti: G 434, s. 428-429)

Ol şanem çün *bî-vefâdur* vâz geldüm sevmezem
Bî-vefâ sevmek ḥaṭâdur vâz geldüm sevmezem

Meyl ider her gördüğine bir akar şudur hemân
Şîvesi ancak bañadur vâz geldüm sevmezem

Çünkü ol *hercâi* ‘ahdin bozdı uyup düşmene
Terkini urmaḵ revâdur vâz geldüm sevmezem

Gâh nâle gâh girye gâh miḥnet gâh ğam
Baña buñlar ne belâdur vâz geldüm sevmezem

Bu göñül meh-pâreler mihrinde yüz ağardamaz
Ṭālî ‘üm ğāyet ḵaradur vâz geldüm sevmezem

İy Mu‘îdî bî-bedeldür mişli yok yârūñ velî
Bî-vefâ sevmek ḥaṭâdur vâz geldüm sevmezem (Muidi: G 313, s. 292)

Bu bölümde alıntılanan öteki şiir örneklerinde de Vasuht tarzı etkisinin
görülebileceğini akılda tutmak faydalı olabilir.

7.1 Otorite olarak âşık

7.1.1 Sevgiliyi tasarlayan âşık

Bazı şairler mevcut sevgilileri övmek yerine ideallerindeki sevgilileri tarif etme yoluna gitmişlerdir. Bu bakımdan bu âşık/şairlerin, tercihleriyle belirleyici konumda olduklarını görüyoruz. Örneğin Medhi (ö. 1006/1597-98), aşağıdaki gazelinde idealindeki sevgilinin hem fiziksel hem de karakter özelliklerini tarif etmektedir. Bu sevgili, fiziksel özellikleriyle klasik telakkiye uymakla birlikte âşığın hâinden anlaması, merhametli olması yönleriyle klasik sevgili tipinden ayrılmaktadır:

Dil-ber odur ki gâyet-ile bî-naẓîr ola
Kaşı hilâl u 'ârîzî mihr-i münîr ola

Qaddi bülend ü himmeti 'âlî cemâli hûb
Dil kişverine hükûm idici bir emîr ola

Hâl-i derûn-ı 'âşıkı bî'l-cümle añlaya
Tab'ı küşâde gün gibi rûşen-zamîr ola

'Âşıklarına rahm idüp anları yâd ide
Düşdükçe ehl-i dillere ol dest-gîr ola

Medhî tağıtma 'akluñı cem' eyle gönluñı
İki cihâna 'âşıka ma'sûk bir ola (Medhi: G 513, s. 585)

Hayreti'nin aşağıdaki gazelinde ideal sevgilinin karakter özellikleri belirtilmekle beraber onun, âşığın çektiği acıları anlaması için kendisinin de başka bir sevgiliye tutulması, etki eder konumdan etki edilen konuma gelmesi temenni edilir:

Añlasa derd-i derûnum baña bir yâr olsa
Bilse keyfiyyetümi vâkıf-ı esrâr olsa

Nüktedân olsa zarîf olsa söz añlasa güzel
Hâl-i dilden hele fî'l-cümle haberdâr olsa

Düşse pâyına sürinse yürise sâye gibi
Bir boyı serve gönül vërse hevâdâr olsa

Ara yerden ikilik perdelerin ref' edüben

İttihād etse oñat yār-ı vefādār olsa

Añlasa bu dil-i dīvānemüzi Hayretiyā
Ğuşşa vaktinde bize mūnis ü ğam-ı h̄vār olsa (Hayreti: G 485, s. 460-461)

Mani'nin (ö. 1007/1598-99) aşağıdaki gazelinde âşık, kendini yüksek bir yerde konumlandırarak kendine layık olan sevgilinin nasıl olması gerektiğini tarif eder:

Sevmege cān ile bir gül yüzli cānān isterüz
Bülbül-i şūrīdeyüz kim verd-i ħandān isterüz

Qadrimüz 'ālī dūrür ednāya tenezzül itmezüz*
Bir gül-i şimşād-ı kad serv-i ħırāmān isterüz

Şām-ı fırkatden ħalāş olmağ ümmīd eylerüz*
Giceler tā şubḥa dek bir mihr-i dıraḥşān isterüz*

Ḥaste-i 'aşkuz kapuñda eylerüz vaşlın ümmīdin*
Bir bölük dermāndeyüz bu derde dermān isterüz

Māniyā biz pāk-meşreb sāde-dil 'āşıkırlaruz
Tutmağā dāmānını bir pāk-dāmān isterüz (Mani: G 34, s. 89)²³⁸

Çeşitli şairlerce söylenen aşağıdaki beyitlerde otorite sahibi olarak âşıkların, sevgililerin fiziksel ve karakter özelliklerinin nasıl olması gerektiğini belirlediklerini görüyoruz. Sevgilide en çok aranan karakter özelliği vefalı olmasıdır:

Güzel oldur ki kemāl ehli ola Rūmī ola
Rind ola ḥāl bile mes'ele ma'lūmı ola (Yahya Bey: G 436/1, s. 547)

Kaşı kirpügi kara çokdur velī
Güzellerde ān ü melāḥat gerek (Muidi: G 224/3, s. 224)

Şām-ı hecri mihr-i ruḥsāriyle rüz-i 'īd ider
'Āşıkūñ qadriñ bilür 'ālemde bir yār isterüz (Nevi: G 183/2, s. 339)

Maḥbūb odur ki cāzibesı cāna kār ide
Ehl-i dile görünmeye naḳş-ı ḥacer gibi

Altun iden Celālī nazardur vücūdunı
Dünyā yüzinde cevher olur mı naḳar gibi (Manastırlı Celal Bey: G 628/4-5, s. 620)

²³⁸ Yıldızlanan mısralarda veznin bozuk olduğu anlaşılıyor.

Maḥbūb odur ki anda ola ‘ışkdan eser
Zülfî vü ḳaddî ḳaşı anuñ şekl-i cān gerek (Şihabi: G 188/4, s. 250)

Maḥbūb odur ki ‘āşık-ı şūrîde-ḥāl-ile
Bir ḳulî gibi söyleşe rûy-ı celāl-ile (Yahya Bey: G 404/1, s. 529)

Ḥūbda çihre ile sîne gerek
Baña *maḥbūb* böylesine gerek (Baki: G 282/1, s. 274)

Varup yalvarmadan kendi gelen ḥūr-liḳā yegdür
Dilā bekle recā bâbın tevekkül ḳıl Ḥudā yekdür (Hüdayi-i Kadim: G 53/1, s. 136)

Maḥabbet bûyî virmez gülden ise ḥār yigrekdür
Vefāsız dil-rubādan şüret-i dīvār yigrekdür

Vefāsı yok cefāsı çok yār-ı māh-peykerden
Vefā semtin bilür bir şāhid-i bāzār yigrekdür (Medhi: G 158/1-2, s. 403)

Acı söz-ile acıdup ‘uşşāḳı n’idersin
Dil-ber güzelüm la‘l-i şeker-bār gerekdür (Livayi: G 162/6, s. 276)

Şol meh-liḳā ki ‘āşıḳa mihr ü vefāsı yok
Ka‘be de olsa sa‘y ḳo zīrā şafāsı yok

Şüretde ger olursa bugün reşk-i āfitāb
Mihr itme şol civāna ki ‘ırz u ḥayāsı yok

Dil-ber ki ḥüsne mālîk ola ḥulḳı olmaya
Deyr içre beñzer ol şaneme kim edāsı yok (Medhi: G 277/1-3, s. 464)

Cehd it cihānda mübtezele virme gönölüñi
Dil-ber efendi ḡāyet-ile kām-rān gerek (Medhi: G 287/3, s. 469)

Yārsuz iş mi biter iş bitürür yār gerek
Kişiye yār gerek yār da ḡam-ḥvār gerek (Kemal Paşazade: G 225/1, s. 236)

Ahi (ö. 923/1517) ve Gelibolulu Suni’nin (d. 890/1485-86 - ö. 941/1533-34)

aşağıdaki beyitlerinden anladığımıza göre ideal sevgili, fiziksel temasa izin

vermelidir:

Ṭübî-i cennet ise ḳuçmaḡa el virmeyicek
Dil-ber-i serkeşe biz serv-i dilārā dimezüz (Ahi: G 40/2, s. 20)

Dil-ber odur ki ‘āşıkda eyleye vefā
Ben ḥūb aña derin ki miyānı kinār olur (Gelibolulu Suni: G 17/4, s. 50)

Aşağıdaki beyitlerde âşığın yine otorite sahibi olarak kendine “doğru” bir sevgili arayışında olduğunu görüyoruz. Âşık fedakârlık, özveri, sadakat gibi özelliklerini ancak doğru kişi için uygulayacağını beyan ederek kendini yanlış sevgililere karşı koruma altına almış gibidir:

Nîzesi cānuma vü nîzesine cān dıtrēr
Yār kim *toğrı* ola üstine yārān dıtrēr

Şöyle kıldı ten-i efsürdeyi āh-ı serdüm
Tōkınup tırdığı dem nāvek-i cānān dıtrēr (Baki: G 70/1, 4, s. 143)

Ķalenderler gibi terk-i diyār itmek muĶarrerdür
Eger baña Behiştī bir münāsib *doğru* yār olsa (Behiştī: G 477/5, s. 371)

Gelibolulu Süruri’nin (d. 897/1491-92 - ö. 7 Cemâziyelevvel 969/13 Ocak 1562) aşağıdaki beytinde sevgililer sosyal konumlarına göre ayrılmış; daha vefalı olan şehirli sevgililerin tercih edilmesi gerektiği belirtilmiştir:

Dılberi *şehrī* gerekdür kim ide lıtf u vefā
Ey Sürūrī olmağıl her rüstāya mübtelā (Gelibolulu Süruri: G 436/5, s. 278)

Aşağıdaki gazel ve beyitlerden çıkan anlama göre sevgililerde en çok aranan fizik ve karakter özelliğinin erkeksilik olduğunu görüyoruz. Bunu belirtmek için en çok başvurulan kelimeyse levenddir:

Güzel oldur ki anuñ vaşfı *levendāne* ola
Şūh ola nāzūk ola her işi rindāne ola

Degme bir ħār u ħasa gül gibi meyl eylemeye
Servveş serkeş olup cünbişi merdāne ola

Şöyle zīnet vire kendüye o gün yüzli perī
Kim anı her kim ırāqdan göre dīvāne ola

Mey içüp seyre çıķa şalına ‘ışķ ehli ile
Ĥarekātı sekenātı ķamu şīrāne ola

Gele ‘ār eylemeyüp meclis-i ‘uşşāķa müdām
Şem‘ ü cem‘ ola Bahārī aña pervāne ola (Bahari: G 120, s. 235)

Dilerem kim düşüben yolına pā-māl ola dil
Severem böyle *levendāne* olıcağ güzeli (Hayreti: G 549/4, s. 501)

Ƙız-nağşı olan hūba meyl itmeyüp ister dil
Bir cünbişi merdāne bir tavır *levendāne* (Vusuli: G 163/4, s. 174)

Zenāna vaz‘ iden *ogłana* bakmaz er gibi er
Levend tarzı müşāhed gerek güzellerde (Yakini: G 178/3, s. 251)

Ey gönül ‘ālemde dilber *şāh-levend* olmak gerek
Bir nihāl-i serv gibi ser-bülend olmak gerek (Manastırlı Celal Bey: G 335/1, s. 463)

Livayî’nin (ö. 974’te sağ/1566-67’de sağ) aşağıdaki gazelinden çıkan anlama göre sevgilinin görünüşü her ne kadar bir kız kadar zarif olsa da o, tavır olarak yine erkeksi olmalıdır:

‘Āşık olan kişinüñ yâri zarîf-âne gerek
Göricek ‘âşıkını diye zarîfâ ne gerek

Serv gibi şalınup gül gibi güldükce yüzi
Öpile çoçıla bir şāhid-i kâşāne gerek

Ne kadar şîvesi kız nakşı olursa olsun
Revişi oturuşu turuşu merd-âne gerek

Der-miyān ola nesi varsa miyānı gibi hep
Der-kenār olduğı hāletde kerīm-âne gerek

Hele ‘ālemde benüm bildüğüm oldur güzelüñ
Müjesi kan içici gözleri mest-âne gerek

Giderse bāde-i telhi leb-i şîrîni yeter
Yemek içmek kişiye çün ki hākīm-âne gerek

Eline aldı Livāyî ayağı yâ hū saña
Yüri sen mescide şūfî baña mey-hāne gerek (Livayî: G 251, s. 335-336)

Aşağıdaki gazel ve beyitlerde maşuğun yanında bu sefer âşığın da nasıl olması gerektiğini tayin eden, otoriter şair sesleri duyuyoruz:

Ma ‘şūk odur ki şūh ola ‘âşık-perest ola
Bir hūba dil vire mey-i ‘aşkile mest ola

Himmetde kaddi gibi bülend ola rāstî

Çün sâye serv yanına düşdükce pest ola

Açsa ruḥın kesād ola bāzār-ı germ-i mihr
Kadr-i refi‘-i āyīne-i meh şikest ola

Mānend-i şem‘ mūnis-i aşḥāb-i şevk olup
Ḥum-ḥānelerde hem-dem-i ehl-i nişest ola

‘*Āşık odur* Hüdāyī gibi kendüden geçüp
Mest-i müdām-ı bāde-i bezm-i elest ola (Hüdayi-i Kadim: G 202, s. 208-209)

Baḥa bir ḡonca-dehen serv-i semen-sīma gerek
Ruḥları gül-zār-ı cennet kām̄eti tūbā gerek

Almı meh kaşı hilāl u beñleri necm-i Ḥüdā
Evc-i ḥüsne çehresi mihr-i cihān-ārā [gerek]

Degme bir tāze civānuñ cevriñi çekmez göñül
Aña ‘ālī-kadr bir mümtāz u müsteḡnā [gerek]

‘*Āşık oldur* gül gibi çāk-i girībān eyleyüp
Faşl-ı gülde bülbül-āsā vālih ü şeydā [gerek]

Dil-ber oldur ‘işve vü nāz eylese ‘āşıklara
Medḥiyā ve’l-ḥāşılı dil-berde istignā gerek (Medhi: G 308, s. 480)

‘*Āşık odur ki* istemeyüp būs ile kinār
‘Aşk olsun ile kām̄i‘ ola merḥabālara

Maḥbūb odur ki mālīk-i baḥr-i kemāl olup
Şi‘r okuya sefīne şuna āşīnālara (Nevi: G 454/3, 4, s. 498-499)

Dilber odur ki būs̄esi ‘āşıkā rāygān ola
‘*Āşık odur ki* her nesi var ise der-miyān ola (Süheyli: G 291/1, s. 303)

Dilber odur ki māyıl ola mübtelāsına
‘*Āşık odur ki* şabr ide cev̄ ü cefāsına (Şem‘i: G 144/1, s. 525)

Maḥbūb odur ki nāzūk ola ehl-i ḥāl ola
‘*Āşık odur ki* anda göñül ḥāṭır olmaya (Yahya Bey: G 423/4, s. 540)

‘*Āşık odur ki* cev̄ ü cefāyı vefā bile
Dil-ber hemīşe ‘āşıkına mihrībān gerek (Medhi: G 300/3, s. 476)

7.1.2 Meyledilen âşık

Aşağıdaki beyitlerde geleneksel telakkinin âşığa karşı ilgisiz olan sevgililerinin aksine, âşığına ilgi gösteren ve ona meyleden sevgililer söz konusudur:

*İltifāt*uñ göricek Bākīye kapuñda şehā
Hased ehli nice bir bunda gelür bu didiler (Baki: G 184/6, s. 214)

Cinānī fehm-i pāküm her civānı *mā'il* itmişdür
Baña Fehmī 'aceb mi *iltifāt* itse Civānī hem (Cinani: G 158, s. 545)

Meyl iderse ol gül-i nevres n'ola dil murğına
Tıfl olan mâyil dūrür elbetde bülbül seyrine (Cinani: G 229/4, s. 581)

Her kaçan āh eylesem *meyl eyler* ol serv-i revān
Rūzgār ile egilmez bir nihāli görmedüm (Yahya Bey: G 258/4, s. 444)

Zerre deñlü *luṭf*ını ben bendeden itmez dirīğ
Hak Te'ālā bir günün biñ eylesün sultānumuñ (Behiştî: G 288/2, s. 263)

Şiirlerini klasik divan edebiyatının belirleyici unsurlarından sayabileceğimiz Baki (d. 933/1526 - ö. 1008/1600), divan edebiyatının müstağni, ilgisiz olarak telakki edilen sevgili tipini âdeta yeniden tanımladığı aşağıdaki beyitlerinde sevgilinin aslında âşığına meyilli, onun ilgisinin farkında olduğunu, ancak bunu belli etmediğini söylüyor:

Hüblar *mā'ildür* elbet 'âşık-ı şeydāsına
Dil-ber-i 'ālī-cenābuñ bakma istignāsına

Bakmaz ammā sendedür gül gibi gūşı n'eylesün
Kūhl-i istignā çekilmiş nergis-i ra'nāsına (Baki: G 408/1-2, s. 351-352)

Amri'nin (ö. 930/1523-24?) aşağıdaki beytinde sevgililerin âşığın yalvarmasına karşılık vermedikleri ancak âşık ilgisini kestiği zaman da bu ilginin devam etmesini istedikleri için sevgililerin âşıklara yalvardıkları ifade ediliyor:

Bī-dil ü bī-şabr u bī-ārām iderler 'Amrī'yi
Hüblar mekkāreler sehḥāreler 'ayyāreler

Anlara kim yalvarursın yüzüne gülmez senüñ
Ağlama bir dem k'ola anlar saña yalvaralar (Amri: G 21/5, 6, s. 57)

Muhibbi'nin (d. 900/1494 - ö. 974/1566) şu beytinde de âşıkla sevgili arasında aslında karşılıklı hayranlığa dayanan bir ilişki olduğu belirtilmiştir:

Bir bülbül-i nālāluñam tā şubḥa dek giryānuñam
Şöyle senüñ ḥayrānuñam *sen daḥi ḥayrānsın baña* (Muhibbi: G 69/3, s. 61)

Dükakinzade Ahmed Bey'in (ö. ?) aşağıdaki beytinde âşıkla sevgilinin karşılıklı sevgi ilişkisi içinde bulunduğunu görüyoruz:

Sever Ahmed seni cān ile didüm ḥande idüp
Didi 'ādetdür ezelden ki severler seveni (Dükakinzade Ahmed Bey: G 281/5, s. 380)

Medhi'nin aşağıdaki beytinde, âşığına ölüm dışında onları bir şeyin ayıramayacağını söyleyen bir sevgili söz konusudur:

Ölmeyince senden ayrılmam didüñ cānā baña
Korkum oldur ayıra senden beni bir gün ecel (Medhi: G 332/2, s. 492)

Zaifi'nin (ö. 964/1557) aşağıdaki beytinde âşığından ilgi bekleyen ve bunu dile getiren bir sevgili söz konusudur:

Cān ü dilden beni sevmezsin Za'īfī dir müdām
Dostlar va'llāhi baña ol şanem bühtān ider (Zaifi: G 111/5, s. 106)

7.1.3 Etki eden âşık

Aşağıdaki beyitlerde özellikle Baki, Hayali gibi, çevresi tarafından şair beni teslim edilmiş büyük şairlerin sevgili karşısında seslerinin daha gür çıktığını ve şiirlerdeki etki yönünün âşıktan sevgiliye doğru yeniden şekillendiğini görüyoruz. Örneğin Baki'ye ait aşağıdaki beyitte âşık/şair, kendine sevgililer içinden bir sevgili seçecek kadar salahiyet sahibi olduğunu belirtiyor gibidir:

Cām-ı gül-gün al ele nūş eyle bī-pervā bu gün
Kuvvet-i bāzūñ ile bir dil-ber-i meh-pāre çek (Baki: G 254/3, s. 257)

Behiştî (ö. 979/1571), sevgili tarafından çok acı çektiirildiği zaman sevgiliyi perişan ve verdiği sıkıntıya pişman edeceğini ifade ederek âdeta tehditkâr bir üsluba bürünür:

Sûz-ı ğamdan yanıcak yâri perîşân eylerüz
Şimdiye dek itdüğü cevre peşimân eylerüz

Girye-i hûnînumüz çün şöyle mücrim ‘addider
Ğamzesi gibi şanasın günde biñ kan eylerüz (Behiştî: G 204/1, 4, s. 216)

Bir başka ego sahibi şair olan Hayalî (ö. 965/1557), aşağıdaki beyitlerin ilkinde Hz. Davud’un demiri yumuşatıp işlemesi gibi, klasik telakkinin taş kalpli olarak tanımladığı sevgilinin kalbini yumuşatmasıyla övünür. İkincisinde, sevgiliyi şahin gibi avlamak için önünde engel teşkil edenin sevgilinin kendisi değil, ancak kader olabileceğini hissettirir:

Dil-i sengîn-i yârı eyledüm nerm
Egerçi âheni mûm itdi Dâvûd (Hayalî: G 45/3, s. 104)

Şahin gibi Hayâlî eder ol hümâyı şayd
Bir gün eger muhâlefet etmezse rûzigâr (Hayalî: G 131/5, s. 134)

Vusulî (ö. 1000/1591) ve Cinanî’nin aşağıdaki beyitlerinde âşıkların irade ortaya koyarak kendilerine göre sevgili seçtiklerini görüyoruz. Cinanî, herkese meftun olmayacağını, tercihinin güzel söz söyleyen bir sevgili olduğunu söylüyor:

Şehîd-i tîğ-ı ‘ışk olup Hüseyin-i Kerbelâ hakkı
Seni biz ihtiyâr itdük begüm hüsni hasenlerde (Vusulî: G 169/4, s. 178)

Dil virüp her dilber-i fettâna meftûn olmazuz
Biz Cinânî şâ‘irüz yâr-ı sühândân isterüz (Cinanî: G 78/5, s. 503)

Baskın bir sesin sahibi olan Behiştî, âşığın olgunluk devrinde –muhtemelen sahip olduğu birikim sayesinde– tek ve müstağni olan sevgiliye ihtiyacı kalmadığını, etrafının civanlarla dolduğunu söylüyor. Böylece divan edebiyatının sevgili tipi

“serv-i hıraman”ın geçersiz kılındığını, geleneksel telakkinin alaşağı edildiğini görüyoruz:

Pür oldı pîrlik devrinde eṭrāfım cevānlarla
Riyāz-ı himmetümle kim baḡar serv-i ḡırāmāna (Behiṣti: G 481/2, s. 374)

Ravzi (ö. 1009/1600’dan sonra), aşağıdaki beytinde bütün güzellerin onun karşısında baş eğdiğini söylüyor:

Her melek-sîret perî-rû ser-fürû eyler bize
Biz ulu’l-ebṣār içinde ‘ālem-i esmā-dilüz (Ravzi: G 322/4, s. 263)

Aşağıdaki beyitlerde şairlerin yazdıkları şiirler dolayısıyla sevgilileri etki altına aldıklarını, hatta bazen sevgilileri güzelleştiren unsurun şiirleri olduğunu söylediklerini görüyoruz:

Rengîn ider evṣāf-ı ruḡuñ ḡame-i Bākî
Ol şüreti vîrmez ṣanemā naḡşına Bih-zād (Baki: G 35/7, s. 122)

Dāyimā sen māha şi’rûmdür benüm şüret viren
Ḥusrevā Şāvûr durur Şîrîne hep şüret viren (Gelibolulu Suni: G 132/1, s. 94)

Çün Celîlî ol perî ruḡsârı teşḡir eyledüñ
N’ola efsûn-ı maḡabbet dense ger eṣ’ārûna (Celili: G 379/7, s. 256)

Ben ki eṣ’ārûmda vaṣf-ı zülfi meftûn eyleyem
Ey nice Leylî-ṣıfat maḡbûbı Mecnûn eyleyem (Hayali: G 339/1, s. 207)

Cân virürler heb Me’ālîye muṣāḡib olmaḡa
Ḥoş gelen dil-berlere ḡālib anuñ eṣ’ārıdur (Meali: G 230/5, s. 425)

Fuzuli (d. 888/1483 - ö. 963/1556) ve Revani’nin (ö. 930/1523-24) aşağıdaki beyitlerinde Şirin ve Azra gibi sevgililerin sevgililiklerinin Ferhad ve Vamık gibi âşıklar dolayısıyla oluştuğunu; sevgililerin var oluşlarını bir anlamda âşıklara borçlu oldukları ifade ediliyor:

Kıl tefāḡur kim senüñ hem var benüm tek ‘āṣıḡuñ
Leylî’nüñ Mecnûn’ı Şîrîn’in eger Ferḡād’ı var (Fuzuli: G 75/3, s. 167)

Hüblar nāzı kime eylerdi ‘āṣıḡ olmasa
Şîve-i ‘Azrāyı kim görürdi Vāmık olmasa (Revani: G 375/1, s. 396)

Hüdayi-i Kadim'in (ö. 991/1584) aşağıdaki gazelinde yine Vamık ve Azra'nın hikâyesi üzerinden sevgilinin itibarının kısmen de olsa âşığa dayandığı açıklanarak bir yandan da sevgilinin özelliklerinin nasıl olması gerektiği anlatılıyor:

Maḥbūb odur vefālar ide derdmendine
N'eylerler ol ṭabībi eger ḥāzık olmasa

Sükkerle beslemezdi anı ḥ^vāce dāyimā
Ṭūṭī eger ḥadīṣ-i lebūñ nāṭık olmasa

İtmezdi meyl aña meges ü mūr-ı cān u dil
La'lūñ miṣāl-i şehd ü şeker fāyık olmasa

‘Āşıkdur eyleyen seni ḥüsñile dāstān
‘Azrā'yı kim bilürdi eger Vāmık olmasa (Hüdayi-i Kadim: G 189/2-5, s. 203)

7.1.4 Vazgeçen âşık

Aşağıdaki beyitlerden sevgiliyle bir beraberlik ve bunun âşık tarafından sonlandırılması gibi bir anlam çıkarmak mümkün olabilir:

Niçün ayrıldıñ o sīm-endāmdan diy'üstüme
Her taraftan atılır seng-i melāmetler meded (Bahari: G 9/4, s. 123)

Dilberi terk eyleme mihr ü vefāsı varsa
Kā'il ol incinme çek cevvin cefāsı varsa

Yine sensin şübhesiz dünyā sarāyında bugün
Yir yüzünñ bir ser-āmed pādişāhı varsa (Sebzi: G 748/1-2, s. 660)

Baki'nin aşağıdaki beytinde çizilen tabloya göre sevgiliye atfedilen müstağnilik rolü bu sefer âşığa geçmiş gibidir. Âşık, sevgilinin kapısında ah etme, yalvarma gibi zahmetlere girmek istemez:

İhtiyārı yok kapuñda āh u efgān itmege
Pādişāhum Bākīyi ma'zūr tut ol bābda (Baki: G 450/5, s. 379)

Sebzi'nin (ö. 1520-1566) aşağıdaki beytinde âşığın gönlünü bu sefer başka bir âşığın aldığı görüyoruz:

Alup göñlümi itdi nâz ile bir sîm-ten 'âşık
Hemân bir ben degül biñ cân ile olur gören 'âşık (Sebzi: G 357/1, s. 446)

7.1.5 Nasihat veren âşık

Bazen sevgililere âşıklar tarafından nasihat edildiğine rastlarız. Bunun da âşıkla maşuk arasındaki hiyerarşik ilişkiyi tersine çeviren, âşığın otoritesini kuvvetlendiren bir durum olduğunu söyleyebiliriz. Ahi'nin aşağıdaki beytinde sevgilideki güzelliğin ve âşıktaki muhabbetin kalıcı olmadığının ifadesi aynı zamanda sevgiliyi bir yola getirme hamlesi olarak da düşünülebilir:

Bî-vefâdur bu felek 'ışk u maḥabbet çoğ olur
Ne ḥüsn sende ne ḥod bende maḥabbet bâkî (Ahi: G 130/4, s. 60)

Baki'nin aşağıdaki beytinde de sevgiliye nasıl olması gerektiği konusunda talimat veriliyor. Buna göre sevgili ilim sahibi olmalı, arif kişilerle vakit geçirmeli; kendini cahil kişilere sunmamalıdır:

Derûnuñ pür-ma'ârif hem-nişînuñ merd-i 'ârif kıl
Açılma ey yüzi gül şaḥs-ı nâ-dâna kitâb-âsâ (Baki: G 2/3, s. 103)

7.2 Etkilenen sevgili

7.2.1 Âşık olan sevgili

Aşağıdaki gazellerde kendisine her zaman âşık olunan, kendisinin kimseye iltifat ettiği vaki olmayan sevgilinin, başka birilerine gönül verdiğini görüyoruz. Ahi'nin gazelinde sevgilinin başka bir sevgiliyle ilişki kurması –Bi-ḥamdî'llâh ifadesine bakılırsa– âşıktaki sevgiliye karşı beslediği tarizkâr duygularını açığa çıkarıcı bir

durum yaratmış gibidir. Sevgilinin hem de cefakâr olan başka birine “müptela” olması, çektiği eziyeti anlaması ve onunla empati kurma imkânı sunması bakımından âşık için olumlu bir tablo gibi yansıtılmıştır. Bu tabloda her zaman efendi gibi telakki edilen, üstünde başka kimsenin olmadığı düşünülen sevgilinin de bir efendisi vardır. Bu şiirlerde sevgilinin yöneldiği kişinin klasik telakkinin “ağyar” olarak tanımladığı rakip olmadığını, âşık/şairin sevgilinin seçimine saygı duyarak bu durumun tanığı olmakla yetindiğini, hatta yer yer bu yeni ikiliyi överek tasvir ettiğini görüyoruz:

İşitdüm bir cefâ-kâra o meh-rû mübtelâ olmuş
Bi-ḥamdi'llâh benüm gibi o daḥî mübtelâ olmuş

Dimişler kim vefâsuzdur 'adûlar yâr için yâra
Meded hey ol semen-sâya yazuklar iftirâ olmuş

Gezerken nâz ile gördüm *efendiyle efendisin*
Birisi Sidre-ḳad olmuş birisi Müntehâ olmuş

'Aceb mi ol güneş-ṭal'at ḳamerle iḳtirân olsa
Perîdür kendü cinsinden biriyle âşinâ olmuş

Nigârûñ çeşmini Âhî münevver itmiş ol gül-ruh
Çerâğ-ı çeşm-i maḳşûdı o mihrûñ rûşenâ olmuş (Ahi: G 43, s. 21-22)

Hüdayi-i Kadim'in (ö. 991/1584) aşağıdaki gazelinde sevgili, başka bir sevgiliye âşık ve onun bendesi olmuştur. Gazel, her beyitte sevgilinin âşıklara etki etme bakımından kendi özelliklerinin tam tersini deneyimlemesi üzerine kurulmuştur. Son beyitten anladığımız üzere sevgilinin yarattığı duyguları kendinin deneyimlemesi durumu, yine âşık için bir hamd etme vesilesidir:

'Âşık olmuş dilberüm bir yâr-ı bî-hemtâ iken
Bülbül olmuş bâğ-ı 'aşḳa ḡonce-i zîbâ iken

Bende-i ednâsı olmuş bir güzeller şâhınûñ
Pâye-i ḳadd-i bülendi sidreden a'lâyiken

Bir saçı miskînûñ almış başına sevdâsını
Ḥalk-ı 'âlem zülfine âşüfte vü şeydâyiken

Hükm geçmez emrine râm itmege ol serveri

Şekl-i ebrûsı berât-ı hüsne tuğrâyiken

Ȧolanur her gice varup ol mehûñ menzillerûñ
Subh-ı hüsne ruhları mihr-i cihân-ârâyiken

Ey Hüdâyî hamdü-lillâh böyle gördük ol mehi
Dem-be-dem ‘uşşâka kârı nâz ü istiğnâyiken (Hüdayi-i Kadim: G 155, s. 186)

Üsküplü İshak Çelebi’nin (ö. 943/1537) aşğıdaki gazeli de ilk dört beytiyle Hüdayi-i Kadim’in gazelinin yapısına benzer. Âşık/şair, sevdiği kişinin başka birine tutulmasını kendisi için kıskançlık uyandıran bir durum olarak değil, beşinci beyitten anladığımız üzere sevgilinin âşıkların hâinden anlaması ve yarattığı etkinin farkına varıp empati kurması için bir fırsat olarak değerlendirir. Kendisini de başka birinin kulu olmuş bir sevgilinin kulu olmakla övünen biri olarak konumlandırır:

Ol ki hüsñ ü hulk ile halk-ı cihānuñ cānıdur
Bir meh-i nā-mihribānuñ zār u ser-gerdānıdur

Cān ile ‘īd-i cemāline cihān kurbān iken
Bir kemān-ebrū nigāruñ ğamzesi kurbānıdur

Mülk-i hüsñ içinde kendü husrev-i hūbān iken
Bir lebi şīrīn nigāruñ bende-i fermānıdur

Bu cemāl-i bī-naẓīr ü hüsñ-i bī-hemtā ile
Ben anuñ hayrānıyam kim ol kimūñ hayrānıdur

Umaram ‘âşıkları hâinden āgāh eyleye
Sevduğı bir āfet-i cāndur cihān fettānıdur

Dostum sevmek sevmek kişie ‘ayb olmaya
Çün yigitlik devridür maḥbūbluk devrānıdur

Bir nigāruñ *kulı kulıdur* İshāk kim
Pādişāhumdur begümdür belkli cānum cānıdur (Üsküplü İshak Çelebi: G 70, s. 161)

Yine bir pādişenūñ *kulı kulınuñ kulıyuz*
İşiginde itiyüz şimdi be-ğāyet ulıyuz (Üsküplü İshak Çelebi: G 104/1, s. 184)

Yahya Bey'in (ö. 990/1582) aşağıdaki sevgilinin sevdiği kişi sevgiliye eziyet edince buna üzülen âşık/şair eziyet eden kişiden merhamet dilenip sevgilisine ettiği cevri kendisine etmesini diler:

Yolına geldi cefâlar itdügi cānānumuñ
Pür-cefâdur sevdügi ol âfet-i devrānumuñ

Yâ İlāhî gözi yaşı haqqı içün 'âşıkun
Yārını eyle mülâyim yār-ı 'ālî-şānumuñ

Nev-cüvānum cevre döymezi baña itsün cevri
Eydüñüz maḥbûbına ol gözleri fettānumuñ

Âfitābuma cefâlar ideli ol meh-likā
Bir ucı yirde bir ucı gökdedür efgānumuñ

N'ola ey Yahyâ şaḫınsam düşmen-i bed-h'āhdan
Cānumuñ cānı degül mi sevdügi cānānumuñ (Yahya Bey: G 219, s. 419-420)

Yahya Bey'in aşağıdaki beyitlerinde sevgilinin gönül verdiği kişiyle kurulan empatinin büyüterek onun âşık/şair tarafından –bir önceki gazelin son beytinde olduğu gibi– sevgilileştirme boyutunda benimsendiğini görüyoruz:

Sevdüğüm ile sevdüğümüñ sevdügi eger
Olmasa ḳalır idi cihān mihr ü māhsuz (Yahya Bey: G 178/3, s. 394)

Cānumuñ cānısın ey mülk-i cihānuñ ḥûbı
Yārumuñ sevgülisi sevdüğümüñ maḥbûbı (Yahya Bey: G 514/1, s. 593)

Hayreti'nin aşağıdaki beyitlerinde âşığın Abdi ismindeki maşuğunun başkasının kulu olma derecesinde ondan hoşlandığını görüyoruz:

Dostlar āzāde bir serv-i bülendüm var idi
Bir boyı şimşāda ḳul olmuş efendim var idi

'Abdi olmuş bir güzeller şāhınuñ biñ cān ile
'*Abdī* dērler adına bir beg efendim var idi (Hayreti: G 563/1-2, s. 510)²³⁹

²³⁹ Gazelin tamamı için bkz. 2. Bölüm, "'Abdī'".

Aşağıdaki beyitlerdeki sevgililerin de başka sevgililerle ilgilenmekte

olduklarını görüyoruz:

Yār bir nāzūk-beden dildāra göz dikmiş yine
Sükkerī pālūdeye şarf eylemiş bādāmını (Üsküplü İshak Çelebi: G 283/8,
s. 303)

Cānān baña dir düşdi şu cānāneye gönülüm
Cānum yok aña dimege cānā ne düşüpdür (Manastırlı Celal Bey: G 172/2,
s. 372)

Sehi Bey'in aşağıdaki beytindeyse sevgilinin başka bir sevgiliye olası bir

düşkünlüğü, âşığa çektirdiklerini anlaması için temenni ediliyor:

Dilerem ol māh bir bed-mihre olsun mübtelā
Tā benüm hālüm bilüp aňlaya ola ehl-i hāl (Sehi Bey: G 154/3, s. 244)

Süheyli'nin (d. 992-3?/1585? - ö. 1043/1633-34) aşağıdaki gazelinde bu sefer
sevgilinin gönül verdiği kişi, âşık tarafından onaylanmamaktadır. Şiir boyunca
âşık/şair, sevdiği kişinin ona layık olmadığı konusunda sevgiliyi ikna etmeye çalışır:

Göñül virdüñ o meh-rūya egerçi iy şeh-i hūbān
O bir seyyāredür evc-i felekde sen meh-i tībān

Serīr-i hūsne sen bir pādīshāh-ı 'ālem-ārāsın
Kapuñda olmağa lāyık degüldür ol senüñ derbān

Ruñuñ mir'ātına karşı ne mümkündür ziyā virmek
Ber-ā-ber ola mı hīç şem' ile hūrşīd-i nūr-efşān

Saña cevır ü cefā kılsa benüm giryān olur çeşmüm
Ki zīrā cānuma eyler cefā ol āfet-i devrān

Sa'ādet gülşeninde sergilik güller gibi her dem
Süheyli karşıñuzda ağlasun iy gonçe-i hāndān (Süheyli: G 271, s. 295)

Yahya Bey'in aşağıdaki beytinde sevgilinin gönül verdiği ve fakat ölmesine
rağmen unutamadığı kişi bu sefer “rakip” olarak tanımlanmıştır:

Öldi hāk oldu rakīb ol şeh ne sevdāsın çeker
Şol kemān ebrūları dahı kara yasın çeker (Yahya Bey: G 140/1, s. 369)

Cinani'nin (ö. 1004/1595) aşağıdaki gazelinde, sevdiği kişinin başkalarına meyletmesi yüzünden ızdırap çeken sevgilinin bu yaşadığı, âşığı üzmekle birlikte ilk ve son beyitten anladığımız üzere, bir yandan ona tatmin de sağlamaktadır. Bu gazelde de sevgilinin âşığa yaşattıklarını kendisinin de yaşaması durumu karşısında âşık/şairin “Bi-ḥamdi'llah” tabirini kullandığını görüyoruz. Bu durumun âşıklar tarafından ilahi adaletin tecelli etmesi olarak algılandığı anlaşıyor:

İşitdüm mā'il-i aḡyār imiş cānānesi yārūñ
Ne ḡayret çekdüğünü ol da görsin 'āşık-ı zārūñ

Yazıkdur ḡonca-veş ol şūhı dil-teng itmesün söyleñ
Gül-i terdür aña çekdürmesün āzārını ḡārūñ

Sözinde toḡrı şanma ol sehī-ḡad mā'ilem dirse
İderdi istikāmet olsa ey servüm hevādāruñ

Kuçarken bir melek-şüret civānı cāme-ḡāb içre
ḡayflar kim girmemiş ḡoynına her dīv-i bed-kāruñ

Çekerken bī-tekellūf bir büt-i sīmīni pehlūya
Bir iki aḡça içün aşı yokdur böyle bāzāruñ

Cinānī-i ḡarībe 'āḡıbet itdüklerūñ bulduñ
Bi-ḡamdi'llah görüp derdini çekdūñ sen de aḡyāruñ (Cinani: G 115, s. 522)

Şem'i'nin (ö. 936/1529-30) aşağıdaki gazelindeyse divan edebiyatındaki tek taraflı/platonik âşık-sevgili ilişkisinin aksine, sevgililerin birbirlerini sevdiği bir tablo çizilmiştir:

Bu ḡün 'ālemde dilberler severler hem sevilürler
Güzeller māh-peykerler severler hem sevilürler

Şular kim şun'-ı Ḥālikdur ḡöñül virür aña 'uşşāk
Şorarsañ cümle 'āşıklar severler hem sevilürler

Bu ḡün dilberlerūñ ḡayli biri birinedür meyli
Kimi Mecnūn kimi Leylī severler hem sevilürler

Açılmış Şem'iyā güller ider feryād bülbüller
Güzeller zülfi sünbüller severler hem sevilürler (Şem'i: G 68, s. 476)

7.2.2 Fiziksel derde uğrayan sevgili

Aşağıdaki beyit ve gazellerde klasik telakkiye göre asla zeval görmeyen sevgililerin dert, bela, hastalık gibi fiziksel etkilere açık olduklarını görüyoruz:

Bilini kuçmadadur ol şanemüñ derd ü belā
Yoğsa ‘aşıklara şīrīn lebi hāzır helvā (Baki: G 9/1, s. 107)

Cinani’nin aşağıdaki gazellerinde hummaya yakalanma ve üşütme gibi gündelik, dünyevi hadiselerden muzdarip sevgililer söz konusudur:

Ditreyüp cānlar virürken üstüñe dünyā senüñ
Lerze virmek cismüñe lāyık mıdur *humma* senüñ

Bir iki gün üşüdüp kōrkutduğundan ğam yime
Ser-te-ser ‘ālem du ‘ā-gūyuñ durur cānā senüñ

Hastalıktan nā-tüvān olmağ neden çeşmüñ gibi
Şerbet-i la‘lūñ iderken mürdeyi ihyā senüñ

Bir gül-i terdür aña pejmürde olmağ hayfdur
‘Arīzuñ bād-ı elemden şağlasun Mevlā senüñ

Sen cihānuñ cānısın dünyāya sensüz kim bağar
Şihhatüñ ister bütün dünyā *vemā fihā* senüñ

Olmadum tāb-ı teb-i ğamdan Cinānī-veş ḥalāş
‘Unşur-ı pākūñde *humma* olalı peydā senüñ (Cinani: G 103, s. 516)

Ey dil meded ol dilber-i fettānı *üşütdüñ*
Ditirse yürek şimdi n’ola cānı *üşütdüñ*

Dā’im şakınup üstine dirdir ditirirken
Olmadı şanup dağı zemistānı *üşütdüñ*

Kōrkum bu ki yavuz yıl eser üstine bir gün
İhmāl ile ol serv-i ḥırāmānı *üşütdüñ*

Berg-i gül-i terdür dōyemez serd-i hevāya
Pejmürde olur gül gibi cānānı *üşütdüñ*

Gir kürke *üşüdüñse* diseñ n’ola Cinānī
Kış geldi meded ol şeh-i ḥübānı *üşütdüñ* (Cinani: G 113, s. 521)

Hayreti'nin aşağıdaki gazelinde burnu kanayan bir sevgili söz konusudur. Bu tablo, divan edebiyatının bazı hayallerinden yararlanılarak tasvir edilmiştir:

Kaṭra kanlar kim şehā enfūnden aḳdı nāgehān
Şan mey-i la' līn gümüş ibrīkden oldı revān

Lüle-i sīmīndür enfūñ cām-ı la' līndür lebūñ
Lüleden ol cāma aḳıtduñ şarāb-ı erḡavān

Ehl-i 'ışkuñ gözlerūñ içdügi kanın rūzgār
Kaṭra kaṭra cümle burnuñdan getürdi èy cüvān

La' lūñ içre kan revān olduḡını çün gördiler
Dèdiler kan üstine kan ètdūñ èy rūḡ-ı revān

Kana boyandı leb-i şīrīni yāruñ gūyiyā
Ġarḳ-ı hūn oldı bu cān-ı Ḥayretī-i nā-tüvān (Hayreti: G 440, s. 432)

7.2.3 Hakarete uğrayan sevgili

Aşağıdaki beyitlerde âşığın değerini bilmeyip onun dışındaki kişilerle (ağyar) birlikte olan sevgili, kötü tercihlerinden dolayı hakarete uğrayarak eleştirilir:

Ġayrılarla şalınurmuşsın Bahārīyi koyup
Bir *gül-i pür-hārmı*şsın uşta ağyār uşta sen (Bahari: 91/5, s. 207)

Āh kim ağyāra hem-dem oldı *yār-ı dūn-perest*
Seng-i āzār ile göñlüm şīşesin kıldı şikest (Celili: G 48/1, s. 75)

Hōş gelür 'uşşāka maḡşūş olduḡıyçün firḳatūñ
İstemem ağyāra mebzūl olduḡıyçün vuşlatuñ

Raḡbet itmez 'āḳıl u dānā olanlar vaşluña
Kim ezelden cāhil ü nādānadur hep raḡbetūñ (Cinani: G 104/1, 5, s. 516)

Bir vefāsuz pür-cefā dil-dār-imışsın dostum
İki yüzli māyil-i ağyār-imışsın dostum (Livayi: G 316/1, s. 378)

'Āşık-ı sādık olana meyl ü maḡabbet eylemez
Ḥāşılı bunlaruñ ḡaḳından iy göñül siken gelür (Süheyli: G 57/4, s. 218)

Cinani'nin aşağıdaki gazelinde sevgili değiştiren bir âşık söz konusudur.

Namuslu olmayışından ötürü yeni sevgilisini beğenmeyip ondan hakaretimiz

sözlerle bahseden âşık, eski sevgilisini arar:

Elümden ol şeh-i 'ālī-cenābum alduñ ey tālī'
Erāzil maḥremi bir dil-rübā-yı derbeder virdüñ

Yanumdan ey felek dūr eyledüñ ol serv-i āzādum
Alınmaz ḥār elinden dāmeni bir verd-i ter virdüñ

Ne lāzım bu şikāyet ey Cinānī yārdan çün kim
Ne bir ısbāt-ı ḥaḳ itdüñ aña ne sīm ü zer virdüñ (Cinani: G 111/2, 3, 5, s. 520)

Hayreti'nin aşağıdaki gazelinin her beytinde sevgiliye ayrı bir hakaretle

seslenilir. Bu hakaretlerin ana noktası yine sevgilinin iffetsiz olmasıdır:

Dostum bī-ğayret ü bī- 'ār imişsin añladum
Hep baña dēdüklerince var imişsin añladum

Yoğ imiş şānuñda erkeklik nişānı ḥāşılı
Bī-ḥamiyyet bir zen-i bāzār imişsin añladum

Eller imiş 'işmetüñ dāmānını her bir pelīd
Yüzi açılmış gül-i pūr-ḥār imişsin añladum

Ben seni bir pāk-dāmen beg güzel şanurdum
Ah başı taşra serv-i ḥoş-reftār imişsin añladum

Ëy perī ben sende bir ādemlik añlardum velī
Ehrimen-meşreblü bed-kirdār imişsin añladum

Ben seni rūḥ-ı muşavver şanur idüm dostum
Sen hemān bir şüret-i dīvār imişsin añladum

Kaḥbe dünyā senden öğrenmiş ḥaḳīḳatsuzluğu
Ëy vefāsuz ḥoş 'aceb seḥḥār imişsin añladum

Bilmez idüm böyle çok çok başlu fettān idügüñ
Ḥāşılı turrāñ gibi tarrār imişsin añladum

Gül şanurdum ben seni sen ḥār imişsin dostum
Yār şanurdum meger ağyār imişsin añladum (Hayreti: G 407, s. 411-412)

Mani'nin aşığıdaki gazelinin, onu terk eden bir sevgiliye yazıldığı anlaşılıyor.

Sevgilinin bu hareketi ve başkalarına meyletmesi yüzünden hırslanan âşık, her

beytinde sevgiliye hakaret içeren bir gazel oluşturmuştur:

Yüri ey 'âşıkına cevır idici yâr yüri
Yüri ey bār-ı cefākār u sitemkār yüri

Ğayra biñ luţf idici 'âşıkā biñ kahr idici
Yüri ey dil-ber-i pür-cevr ü cefākār yüri

Yüri ey külhan-ı hicrāna şalan bülbülünü
Şaldum Allāh'a seni ey *gül-i pür-ḥār* yüri

Yüri ey gayrılar ile idici bāzārı
Şatma kendüñ bize ey *şāhid-i bāzār* yüri

Seni terk eyledi çün ol şeh-i iklīm-i cemāl
Sen de terk it anı ey Māni-i bīmār yüri (Mani: G 99, s. 157)

Aşığıdaki gazel ve beyitte sevgili bu sefer sadece yalancılık özelliğinden dolayı hakarete maruz kalmıştır. Sevgilinin yalancılığının kaynaklandığı temel nokta, âşığa vaatlerde bulunup sözünde durmamasıdır:

N'içün şıyasın kavlı ü qarārı be *yalancı*
Dil ğuşşa ile kıla qarārı be yalancı

Şu gibi varayın diyesin gelmeyesin āh
Dil şehrine ḥasret ura nārı be yalancı

Ben dengüñe yük yük ideyin luţfı dimişdüñ
Bir zerresini eyle ya bārı be yalancı

Varı yorurun tır diyesin ğā'ib olasın
Bu şabrumuzuñ yoğ ola varı be yalancı

Ağyār ile nerd oynayasın aldayasın āh
Bir lu'b ile bu Zātī-i zārı be yalancı (Zati III: G 1729, s. 461-462)

Va'de-i vaşlı unutduñ yüzüme bakmazsın āh
Vazgeldüm senden iy kavli yalan ikrārsuz (Muidi: G 163/5, s. 177)

Buraya kadarki bölümlerde örneklenen sevgililer, kutsallık ve müstağnilik atfedilen değil, âşığın sosyal çevresinde denk gelebildiği; meyhane, hamam, çarşı, pazar gibi mekânlarda rast geldiği/birlikte bulunduğu; parayla veya parasız olarak birlikte olabildiği; çoğunlukla ondan yaşça küçük kişiler olduğu için aralarındaki hiyerarşi doğal olarak klasik divan edebiyatı telakkisindeki âşıkla sevgili arasındaki konumlandırma gibi değildir. Âşıklar, bu tip dünyevi sevgililerle kendilerini denk, yer yer de onlardan üstün olarak görebilmektedir. Bu bölümdeki örneklerde ele alınmaya çalışıldığı üzere âşıklar, hak ettiklerini düşündükleri sevgili tipini dizayn etme yoluna gitmişler, sevgililere yön vermişler, nasihat etmişler, kendilerinden etkilenmelerini sağlamışlar, bazen de onlardan vazgeçecek kadar otorite sahibi olmuşlardır.

Bu bölümün ikinci kısmında, “Etkilenen sevgili” başlığı altında, dış etkilere maruz kalan sevgililer konu edilmiştir. Bu sevgililer zaman zaman âşık dışında üçüncü kişileri sevebilmektedirler. Kendisi her zaman sevilen konumunda olan sevgili için klasik telakkinin dışına çıkılan bir durumdur bu. Yine bu kısımdaki örneklerde sevgililerin dünyeviliklerini pekiştiren bir şekilde hastalıklara yakalandıklarını görürüz. Bu bölümün son kısmındaki örneklerde görüldüğü üzere sevgilinin kutsallığı ve âşıkla aralarındaki hiyerarşi yok edilme pahasına sevgili, âşık tarafından hakaretlere maruz kalmıştır.

BÖLÜM 8

SONUÇ

Bu çalışmanın çıkış noktası, edebiyat eleştirisi ve şerh geleneğinin oluşturduğu androjen (değilse kadın), steril, idealize, soyut, uhrevi sevgili tipiyle divanlarda, şairlerin kendi seslerinin karşımıza çıkardığı sevgili tipi arasında mevcut olan çelişkiydi. Bu modern geleneğin öne sürdüğü sofî şair tipi, her yazdığı şiirin tasavvufî bir katmanı olduğunu düşünmek; dünyevî bir sevgiliden ilham alarak yola çıksa bile kendini mutlaka mecazî aşktan hakikî aşka gitmek, tanrısal açılımları olan bir sevgili tipi yaratmak zorunda hissediyordu. Osmanlı edebiyatının iyiden iyiye olgunlaştığı ve en şöhret sahibi şairlerini ürettiği 16. yüzyılda, kendisinin de birçok şekillerde teşekkül ettiğini düşündüğüm bu sevgili tipinin hususiyetlerinin gerçekte neler olduğunu öğrenmek/ortaya çıkarmak amacıyla yola çıktığımda geleneğin belki de tasvip etmeyip azınlıkta olarak damgaladığı bu hususiyetleri haiz sevgiliyi “dünyevî sevgili” olarak adlandırdım. Sevgilinin dünyevîliğine delil teşkil eden özellikleri onun cinsiyetinin belirlenmiş olması; sosyal bir çevre veya mesleğe sahip olması; ulaşılabilir olması, hâlihazırda temas kurmaya müsaade etmesi veya bir zamanlar âşıkla birlikte olması; paraya/maddiyata meyletmesi; âşığın hayatındaki tek sevgili olmaması, bazen en az iki kişiden biri olması, bazen alelade, herhangi biri olması; duygusal ve fiziksel etkiye açık olması olarak teşekkül edip altı adet kategori oluşturdu.

Bu çalışma kapsamında müracaat edilen 67 adet divandaki 26,220 adet gazelin 2,243’ünün konusunun sevgili olmadığı düşünüldüğünden, geriye kalan 23,977 gazelin 4,876’sında, çalışmanın bölümlerinde incelenen kategorilerdeki,

sevgilinin dünyeviliğine işaret eden kelime dağarcığından birine rastlandığı için bu gazellerin dünyevi sevgiliyi konu ettiğine kanaat getirildi.²⁴⁰ Buradan çıkan sonuca göre konusu dünyevi sevgili olan gazeller, konusu sevgili olan gazeller içinde yüzde 21 gibi bir orana sahiptir. (Bkz. EK B)

Tezin 1. Bölümü olan Giriş kısmında 16. yüzyılın gazellerinde konu edilen sevgililerin, yukarıda sayılan kategorilere dâhil edilebilecek somut bir atıfla anılmasalar bile bunun söz konusu sevgililerin hayalî, gerçek hayatta karşılığı olmayan, idealize ve soyut varlıklar oldukları anlamına gelmeyebileceği, örnekler üzerinden tartışıldı. Tartışılan ve örnekler üzerinden ortaya konulmaya çalışılan bir başka husus da şiirlerde ve dönemin öteki kaynaklarında kadın ve erkek cinsiyetleri üzerinden şiddetli bir ayrıştırma ve kutuplaştırmanın mevcut olmasıydı. Bu kutbun tarafları erkeklik ve onun temsil ettiği mertlik, cesaret, sözünün eri olma gibi olumlu nitelikler ile kadınlık ve onun temsil ettiği eksiklik, kaypaklık, hilecilik, şehevilik gibi olumsuz niteliklerdir. Kadınlık ve erkeklik, bazen de cinsiyetlerden bağımsız bir durum olarak değerlendirilip bazı erkekler kadınlıkla suçlanabilmişken, bazı kadınlarsa erkeklikle övülebilmiştir. 16. yüzyıldaki bu cinsiyet tanımlamalarının kadim bir geleneğin parçası olduğu, bu yüzyıl gazellerinin de hâlihazırdaki bir geleneğe eklemlendiği ve onu yeniden ürettiği anlaşılmaktadır. Bunun sonucu olarak kadın, genelde herhangi olumlu bir atıfla anılmadığı gibi bilakis, kadınların söz konusu olduğu yerlerde bu şiddetli ayrım ortaya konarak kadınlar aşağılanır. Bu “mey ü mahbub” geleneğinin dışına çıkıp kadın sevgilileri konu edenler veya sosyal hayatlarında kadınlara meylettikleri bilinen istisnai yazarlar da meslektaşları

²⁴⁰ “Hat”, sevgilinin cinsiyetine işaret eden bir kelime olsa dahi doğrudan tıraş olma, sakal, berber gibi kavramlarla alakalı olarak kullanılmayıp klasikleşmiş unsur olarak kullanılanlar (2. Bölüm’ün “Hat” kısmında örneklenenler dışındakiler) dünyevi sevgili jargonunun dışında tutuldu. Bu kelime dâhil edildiği takdirde dünyevi sevgili, bu çalışma için tespit edilenden çok daha yüksek bir orana sahip olacaktır.

tarafından ayıplanmışlardır. Bu bölümde tartışılan bir başka mesele de 16. yüzyılın gazellerinde ele alınan ve erkek oldukları belli olan sevgililerin tipolojileridir. Bazı araştırmacılar bu tipin kadınla erkeğin ortası bir yerde konumlanan, muğlak cinsiyetli, bazen kadın muadili genç erkekler olduklarını savunmuşlardır. Halbuki sevgililerin genelde genç erkekler arasından seçilmesi, onların aynı tipte olması gerektiğini göstermez. Bu dönemdeki gazellerin konusunun sadece emredler olmadığını hatırlamak gerekir. Bu tezde verilen örneklerde âşıkların sevgili tercihleri ve imajlarının çeşitlilik gösterebildiği; toplumun her kesiminden her tipte erkeğin sevgili vasfı taşıyabileceği ortaya konmaya çalışılmıştır. Üstelik çeşitli tipolojiler sergileyebilen âşık ve sevgililerin, aynı zamanda birçok biçimde birlikte oldukları; aralarındaki rollerin ve konumların değişebildiği de doğrudan cinselliği konu eden, bu çalışmanın kapsamı dışında kalan bazı aynı veya yakın yüzyıl eserlerinde ele alınmıştır. Örneklerin genelinden âşıkların kadınsı karakterden uzak, erkeksi sevgilileri tercih ettikleri anlaşılmaktadır. Sevgilin bugün kadınlara işaret ettiği düşünülen şuh, zarif ve nazik gibi sıfatlarla nitelenmesi de onun cinsiyetinden öte, karakterini belirleyen bir durumdur.

Tezin en uzun kısmını oluşturan 2. Bölümü, “Cinsiyeti belli olan sevgili”de, modern geleneğin cinsiyet atamadığı veya hâlihazırdaki toplumsal cinsiyet kodlarından hareketle kadın olarak tanımlama eğiliminde olduğu sevgilinin 241 adet farklı erkek ismiyle adlandırılırken sadece 9 adet kadın isminin –bazıları sevgili kategorisi dışında olmak üzere ve bazılarının da cinsiyet atfı kesin olmamak üzere– şiirlerde konu edildiği görüldü. “Zen, nisa, duhter, mahbube” gibi kadına özgü olan adlandırmalar da genel olarak sevgili atfından ziyade, kadınları eleştirmek veya erkeğin karşısında onu aşağı konuma yerleştirmek için kullanılmıştır. Kendine şiirlerde çok az yer bulan kadınlardan birkaç örnekte övgüyle bahsedilmiş; onlar

ancak birkaç yerde divan edebiyatı sevgili tipi olarak ele alınmıştır. Geri kalan yerlerde kadınlar cinsel obje olarak, şehvi taraflarıyla; bazen de pejoratif atıflarla, kaçınılması gereken bir cins olarak konu edilmişlerdir. İsim dışında, birçok sevgili de ona cinsiyet atayan bazı kavramlarla anılır. Bunların çoğu da yine erkeğe özgü adlandırmalar ve erkeğe ait unsurlardır.

Erkek sevgililerde bu kadar isim çeşitliliğinin olması, aslında günümüzün heteronormatif kabullerinden hareketle erkek olduğu için kadınlara meyilli olması gerektiği düşünülen divan şairinin şer’i-toplumsal sakıncalardan ötürü kadını konu edememesi fikrini anlamsız kılar. Kadını konu edememenin karşı kutbu, sevgiliye Abdurrahman, Lütfullah, Fındık Memi, Kaya, Mahmud, Tayfur gibi hayalî karakterler olarak düşünülmesi güç erkek isimleriyle veya onun mesleki özelliklerini, sosyal konumunu belirten ayrıntılarla seslenmek olmasa gerektir. Şer’i kaygıları olan divan şairinin eğer gerçekten androjen veya kadın bir sevgili yaratma düşüncesi olsaydı bu amacına sevgiliyi isimsiz bırakarak veya ona Leyla, Şirin gibi sembolik isimler vererek de ulaşabileceğini düşünebiliriz. Bunun yerine 16. yüzyıl gazellerinde sevgili genel olarak erkek isimleri, erkeğe özgü adlandırmalar ve erkeğe ait unsurlarla birlikte anılmıştır. Sevgilinin çoğu zaman kan dökücülük, zalimlik gibi savaşçı erkeklere özgü karakter özellikleriyle ve kaşı gözü gibi en klasikleşmiş unsurların dahi sık sık ok, yay, hançer, kılıç gibi savaş aletleriyle ilişkilendirilmesi de onun, gerçek bir insan söz konusu değilse, erkek ideasına dayandığını gösteriyor olmalıdır. Örneğin, erkeğe özgü bir unsur olan “hat” bu kadar sık kullanılıyorken kadının ayırt edici hiçbir unsurunun klasikleşmemesi de bizi aynı sonuca götürür. Bunun yanında, kadınlardan bahsedildiği kesin olan bir iki şiirde kadın memesinin bir güzellik unsuru olarak şiirde yer aldığını görürüz. Zaifi’nin, Cemile isimli sevgiliden bahsettiği kıtada: “Bağduğça gözlerüm kamaşur ‘aqlumı alır / *Tāze*

turunclu sînesi bâğı Cemîlenûn” (şîirin tamamı için bkz. 2. Bölüm, “Cemîle”) ve Fehmi’nin kadınlardan kaçındığını anlattığı şîirinde: “Bulmasun olsun anı tıfl-ı yetîm-i nefşüm / *Memesi lûleleri* çeşme-i hayvândan ise” (alıntının tamamı için bkz. Giriş bölümü, “Erkeğin kadına üstünlüğü/Kadının olumsuzlanması”) birdenbire erkeği kadından ayıran bu başat unsurun konu edilmesi, bizi ona rastlamadığımız şîirler hakkında düşünmeye sevk eder. Bu şîirler eğer kadın bir sevgili fikrinden hareketle oluşturulsaydı bu güzellik unsuruyla daha sık karşılaşmamız gerekeceğini düşünmememiz için bir sebep yoktur.

Öte yandan, sevgilinin sadece emred tipinde olduğu ve emredlere şîirlerde sadece ilahi güzelliği temaşa aracı oldukları için yer verildiği iddiası, onların arzu nesnesi (müşteha) olarak tasvir edildiği sayısız örneği yok saymak demektir. Osmanlı erkeğinin eserlerinde hemcinsi olan sevgilileri konu etmesinin, dinî/tasavvufi bir hedef şaşırtma hamlesi değil, daha ziyade kendi gerçek dünyasını yansıtmaya; bir kendini ifade biçimi olduğu belli olmaktadır. Şairlerin konu ettiği dünyevi sevgilileri tasavvufi yorumlamalarla örtükleştirerek cinsiyetsizleştirmek ve dünyevi zeminden uzaklaştırmak modern araştırmacıların bir meselesi gibi görünmekte; Osmanlı yazarlarının bu türden bir kaygı taşımadıkları anlaşılmaktadır.

16. yüzyılda gazellerde (ve murabba, muhammes gibi öteki nazım biçimlerinde de) erkek isimlerine bolca rastlanması, aynı yüzyılda yaygınlık kazanan şehrengiz türünün mahiyetiyle de paralellik arz eder. Âdeta bir dünyevi sevgili/güzel kataloğu işlevi gören ve bilindiği kadarıyla biri hariç hepsinin erkek güzelleri konu ettiği şehrengizlerdeki bu anlayışın divanlara da yansıdığını söyleyebiliriz. Bu yüzyılda erkek isminin redif olarak kullanıldığı birçok gazele rastladığımız gibi birçok gazelde ve öteki nazım biçimlerinde de beğenilen birçok erkeğin birden isimleriyle yer aldığını görürüz. Bu yüzyılda erkek sevgili isimleri her yerde

anılırken ve kadın isimleri veya kadına özgü herhangi bir olumlu nitelemeye neredeyse hiçbir yerde rastlanmazken, örneğin, Edirne ve İstanbul şehrengizlerinde erkek güzelleri anlatan ve kadın-erkek aşkını konu eden aşk mesnevilerinin yapılarını beğenmeyip kendi mesnevisi *Şāh u Gedā*'da iki erkeğin aşkını işleyen Taşlıcalı Yahya Bey'in gazellerinde sevgiliyi niteleyen ancak cinsiyet atfı olmayan dilber, cânân gibi kelimelerin kadınları nitelediğini veya androjen bir sevgiliye işaret ettiğini iddia etmek zordur. Kadının kaçınılması gereken, kusurlu bir cins olarak telakki edildiği; onun gerçek bir aşkla sevmeye layık olmadığına düşünülüşü bir edebiyat geleneğinde, eserlerinde bu geleneğe karşı çıktıklarını görmediğimiz gibi birçoğunun da onu destekler nitelikte ifadelerine rastladığımız şairlerin, şiirlerinde kadın sevgilileri konu etmemesi veya bir kadın ideasından hareketle sevgiliyi inşa etmemesi, beklenen bir durum olsa gerektir. Bu gelenek dâhilinde nadir de olsa bir kadını konu eden şiirlerde belki de sevgili olarak kabul görebilmesi ve geleneğe eklemlenebilmesi için onun erkeksel vasıflarla ele alındığını görürüz. Bu şiir örneklerinde kadınlığı âdeta gizlenen sevgililer erkekleştirilerek onlara itibar katma yoluna gidilmiş gibidir. Sevgili hasbelkader kadın bile olsa gelenek onun şiirde kendi ismiyle ve kendi cinsiyet atıflarıyla yer almasına âdeta izin vermez. Kanuni Sultan Süleyman'ın kararlarına yön verecek kadar onu etkilemeyi ve imparatorluğun kaderine etki etmeyi başaran Hürrem Sultan dahi ismini tarihe geçirirse de Muhibbi'nin sayısı dört bini aşan şiirlerinden bir tanesine bile; dolayısıyla edebî geleneğe geçirememiştir örneğin. Azizi gibi, bu geleneğin dışına çıkan zen-dost şairlerin de edebî yetenekleri olsa dahi kanona ne kadar dâhil olabildikleri tartışmalıdır.

Yapılan araştırmalar, erkeklerin hemcinsleriyle kurduğu tinsel-tensel ilişkilerin Osmanlı kültürü ve edebiyatında 16. yüzyılın öncesini ve sonrasını da

kapsayan uzun bir süre boyunca söz konusu olduğunu göstermektedir. Bugün bazı araştırmacılar mahbub edebiyatından rahatsızlık duysalar da bugünkü heteronormatif olarak tabir edebileceğimiz toplum yapısının –Ahmet Cevdet Paşa’nın 1850’lerde söylediği meşhur “Zen-dostlar çoğalıp mahbublar azaldı. Kavm-i Lut sanki yere battı.” sözünü Avrupa ahlakçılığının Osmanlı’da yerleşmeye başlamasının miladı olarak kabul edersek– Türkiye coğrafyası için henüz yaklaşık bir buçuk asırlık yeni bir durum olduğunu; dolayısıyla bir buçuk asırlık bir ahlakçılık refleksiyle en az beş yüz yılın ahlak anlayışını yargıladığımızı veya eğip bükmeye çalıştığımızı da hatırla tutmak gerekir.

Tezin ikinci en uzun bölümü, 3. Bölüm, “Sosyal konumu belli olan sevgili”dir. Bu bölümde çok çeşitli meslek gruplarından ve farklı sosyal çevrelerden çok sayıda sevgili konu edilmiştir. Bu örneklerin çokluğu aynı zamanda bize 16. yüzyıl gazelinin gerçek hayatla olan bağlantısını göstererek âşık/şairlerin, şiirlerini oluştururken büyük oranda sosyal hayatlarında; çarşı, meydan, sokak, cami, mesire yerleri, hamam, su kenarları, meyhane, meclisler, dükkânlar gibi yerlerde karşılarına çıkan sevgililerden beslendiklerini ortaya koyar. Gazellerde bu sevgililer hakkında somut ayrıntılar buluruz. Bunlar sevgililerin isimleri, hangi meslekten oldukları, mesleki ıstılahları, hangi sınıftan oldukları, etnik/dinî kimlikleri, memleketlerinin neresi olduğu, görünüş özellikleri, karakter özellikleri gibi bilgilerdir.

Bunların önemli bir kısmı asker sevgililerdir. Bazı şairlerin kendileri de olmak üzere toplum erkeklerinin geniş bir kısmını kapsayan bu meslekten sipahi, sipahizade, kuloğlu, yeniçeri, levend gibi farklı görev ve payeleri olan birçok kişi savaşçı özellikleri, kullandıkları savaş aletleri, kahramanlıkları, erkeksilikleri ve güzellik atıflarıyla şiirlerde yer almıştır. Gazellerde mesleklerinin askerlik olduğu belirtilmeyen zalim karakterli sevgililerin de bu kan dökücü, savaşçı erkek

ideasından esinlenilerek tasvir edildiği; bu profildeki güzellerin divan edebiyatındaki sevgili tipini de büyük oranda etkilediğini düşünebiliriz.

Sosyal hayatta âşık/şairlerin karşılıklarına sıkça çıkan bir başka grup, esnaf sevgilileridir. Bir şehrin, önemli bir kısmı esnaf olan güzel erkeklerini tasvir etmenin bir gelenek hâlini alarak şehrengiz türünü ortaya çıkarttığını biliyoruz. Bu türün takip ettiği fikir, 16. yüzyılın gazellerine de yansımıştır. Bu çalışma kapsamında 16. yüzyıl divanlarında 37 adet farklı meslekten sevgiliye şiir söylendiği tespit edilmiştir. Bunların birçoğunun isimleri bellidir. Esnaf sevgilileri konu eden şairlerin başını Zati çeker. Kendisi de esnaf olan Zati'nin şiirleri, divan şiirinin sosyal hayatla olan ilişkisi ve dünyevi sevgililer konularında bize birçok veri sağlar. Zati'nin Beyazıt camii avlusundaki dükkânı ve çevresinin, şiirlerinde konu ettiği kişilerle karşılaşmalara zemin hazırladığını düşünebiliriz.

Esnaf sevgililer üzerinden doğan bir geleneğin daha “ıstılaha göre şiir yazma” olduğu söylenebilir. Birçok şairde örneğini görebileceğimiz bu tarz şiirlerde sevgilinin meslek unsurları, güzellik unsurlarıyla birleştirilerek şiirin yapısı oluşturulur. Bu tarz şiirleri yaratım fikri, sevgilinin mesleğinin terminolojisiyle onun güzellik unsurları arasında paralellikler kurmaktır. Şair, meslek jargonundan yeni mazmunlar yaratır ya da bu terimleri divan edebiyatındaki klasik mazmunlara eklemler (bu tarz bir şiirin değerlendirmesi için bkz. Giriş bölümü, “Dünyevi sevgili”). Âşık/şairlerle daha sık karşılaşma sağlayan meslekler etrafında doğal olarak daha çok şiir şekillenmiştir. Bu esnafın berberler, tellaklar, muğbeçe/sakiler olduğunu söyleyebiliriz.

Âşık/şairlerin ilgi alanına giren bir grup daha dinî/tasavvufi çevreden sevgililerdir. Tekke mensupları, gezici dervişler olduğu gibi camide görevli olan vaiz, imam-hatip, müezzinler de sevgili atıflarıyla şiirlerde yer almıştır.

Taktığı kavuk tipi dolayısıyla devlet kadrolarında olduklarına hükmedilenler; taşıdıkları ağazade, beyzade gibi lakaplardan ötürü soylu ailelere mensup oldukları düşünülenler; köleler; -zade/-oğlu gibi ifadelerle babalarının meslek/konumlarıyla anılanlar; Rum cananı, Frenk oğlu, şuh Ermeni, şuh Yahudi, siyeh-çerde Arap, Acem püseri, Hindî gulam, Konevî güzel, Rusî dilber, Hıta mahbubu gibi tanımlamalarla ifade edilen çeşitli etnik/dinî kimlikleri ve farklı coğrafyalardan olan kişilerin şiirlerde sevgili atıflarıyla yer alması bize askerlerden esnafa, kölelerden soylulara, Müslümanlardan gayrimüslimlere kadar neredeyse toplumun her kesiminin âşık/şairlerin ilgi alanına girdiğini gösterir. Aynı zamanda şiirlerden, farklı fizik ve karakter özelliklerine sahip oldukları anlaşılan bu gerçek sevgililer göz önüne alındığında bu dönem gazellerindeki dünyevi sevgili tipini bir standarda oturtmak imkânsızlaşır. Bunların ancak âşık/şair için alımlı ve güzel olmak gibi tek bir ortak özellikte birleştiklerini söyleyebiliriz. Dolayısıyla bu sevgili tipini değerlendirirken yazarların belli bir gelenek dâhilinde eser ürettiklerini kabul etmekle birlikte hepsinin farklı tercih ve zevkleri olan farklı kişiler olduklarını da hesaba katmak gerekir.

Bu bölümde konu edilen birçok sevgilinin aynı zamanda erkeklerin mensubu olduğu çevrelerden, erkeklerin ziyaret ettiği mekânlardan, erkeklerin icra ettiği mesleklerden olduğunu ve yine kadınların burada azınlık teşkil ettiğini hatırlatmak gerekir. Sevgilinin sosyal konum bilgisi aynı zamanda büyük ölçüde cinsiyet bilgisini de içkindir. Böylece tezin birinci bölümünün büyüyük ikinciye de bir ölçüde kapsamış olduğunu söyleyebiliriz.

Tezin 4. Bölümü “Ulaşılabilir sevgili”de, âşıklarla sevgililerin iletişim kurma ve birlikte olma pratikleri incelenmiştir. Buraya kadar çizilen tabloda sevgilinin âşık/şairin sosyal çevresinden; alt, benzer veya üst statüden kişiler olabildiğini görmüştük. Bunlardan özellikle henüz bir mevkiye sahip olamamış, kariyerinin başında olan veya bir mesleği olmayan –ve muhtemelen maddi desteğe de ihtiyacı olan– gençler, köleler, esnaf takımı gibi segmentlerin birçoğu devlet teşkilatında görevli ve düzenli geliri olan şairlere göre daha alt statüde oldukları için onlar tarafından daha kolay ulaşılır ve elde edilebilir olduklarını –şiirlerde ve tezkirelerde aktarılan öykülerden hareketle de– tahmin edebiliriz. Âşık/şairlerin bu tipte sevgilileri ve benzer veya üst statüde olanlardan beğendiklerini de “tavlamak” için şiirlerini bir flörtleşme aracı olarak kullandıkları anlaşılmaktadır. Bu bölümdeki örneklerden sevgililerin de âşık/şairlere –belki de onlarınkine cevaben– mektup yazdıklarını ve onlarla iletişim hâlinde olduklarını biliyoruz. Âşık/şairlerin bu iletişimden amaçları genelde sevgililerle fiziksel birliktelik kurmak; onları öpmek, onlara sarılmak ve nihayet onlarla halvete girmektir. Sevgiliyle kavuşmanın anlatıldığı ve “vasl” kelimesinin sıkça kullanıldığı şiirlerin bazısında bu durumun çoktan beri istendiği ve emek içeren bir sürecin sonunda gerçekleştiği söylenir. Bazen de âşıklar bu başarıdan gururlanarak kolay veya zor yoldan elde ettikleri sevgililere atıfla onları yanlarına aldıklarını, onların elde olduklarını, onları تنها avladıklarını belirtirler. “Rām olupdur yine bir Rūmili oğlanı baña” gibi ifadeler aynı zamanda âşıkla sevgili arasındaki statü farkı hakkında ipucu verir. Bu örneklerdeki buluşma mekânları genelde meclisler ve âşığın evidir. Bazı örneklerden bu buluşmaların sık sık gerçekleştiğini anlarız. Bazen de sevgililer söz verdikleri hâlde gelmez veya kendini öptürmez. Yine de bu bölümde en çok örnek, öptürmeye izin veren sevgililer etrafında şekillenmiştir. Bu öpücüklerin bazılarının şiddetli olduğu

lebini emmek, lalini dişlemek, dudağını ısırarak gibi tabirlerden anlaşılır. Bu öpmeler sonucu bazen sevgililerde fiziksel izler oluşur. Bazen de âşık, sevgilinin başkalarıyla birlikte olduğunu bu izler vasıtasıyla anlar. Aynı zamanda bu yüzyılda rastlanan, “ağyar”la birlikte olan birçok sevgili örneğinden sevgilinin ulaşılır olmadığı zamanlarda sadece âşık/şair için mi ulaşılır olmadığı yoksa kimsenin ona ulaşamadığı müstağni bir varlık mı olduğu sorusu akla gelir. Bu bölümde ayrıca ayrılık temasını işleyen şiirlerin birçok örneğini görürüz. Birçoğunun redifi “ayrıldum” olan bu şiirlerde âşık, sevgiliyle geçirdiği güzel zamanları yâd eder. Bu şiirlerden âşıkla sevgilinin kavuşma-birlikte olma-ayrılma gibi doğal ilişki süreçlerini yaşadıkları dünyevi bir tablo ortaya çıkar. Bu bölümde örneklenen bir sevgili tipi de birçok kişi tarafından ulaşılır olan sevgililerdir. Bunlar bazen “şehir oğlanı, şahid-i bazar, hîz” olarak tabir edilirler. Bunlar genel olarak, namuslu olmadıkları ve hercai oldukları için âşıklar tarafından eleştirilmişlerdir.

“Para seven sevgili” başlıklı 5. Bölümde, âşıklar tarafından maddiyata meyilli oldukları düşünülen sevgililer konu edilmiştir. Modern telakkide genel olarak aşk yüzünden çekilen sıkıntılar ya da tasavvuf yolunda nefsi eğitmek için gösterilen çabaların ürünü olarak romantik veya manevi anlamlar yüklenip dünyevi düzlemde uzaklaştırılan “sim ü zer” gibi kavramların aslında maddi dünyada karşılıkları olduğunu, güzellerin mala talip oldukları veya maddiyatla elde edilebilecekleri gibi ifadelerle âşık/şairlerin kendileri söylemektedir. Belki de gözyaşlarını gümüşe, benizlerini altına benzeten âşık/şairler, sevgililerin maddiyata meyilli olmaları gibi gerçek bir durumdan hareketle şiirlerini kurgulayarak kendilerinin sevgili yolunda maddeden çıkmak, nefislerini eğitmek, aşkla arınmak, “canı verip cânânı almak” gibi sofistike hayallerle şiirlerine üst katmanlar eklemek istiyorlardır. Yine de şiirlerde hedeflenen uzak anlam, yakın anlamı yok saymamız gerektiği anlamına gelmez. Bu

bölümde konu edilen sevgili tiplerinin bir kısmının maddi destek ihtiyacı olan genç ve güvencesiz sevgililer olduğunu, âşığın onlara maddiyat sağlamasının birlikte olmalarını kolaylaştırıcı bir yöntem olduğunu düşünebiliriz. Bu sevgililerden bazılarının geçinmek için maddiyat talep eden kimseler olduğunu tahmin edebiliriz. Bazı âşık/şairler maddiyat dünyasında yaşadıklarını belirterek sevgililerin bu taleplerini haklı görür. Bazılarıysa maddiyata düşkün sevgilileri eleştirirler.

Tezin 6. Bölümü “Tek olmayan sevgili”, sevgilinin buraya kadar olan kategorilerde ele alınmaya çalışılan dünyevilik özelliklerini tamamlayan bir tarafından bahseder. Modern telakkiye göre gazellerdeki soyut, uhrevi, yekta olarak kabul edilme eğiliminde olan sevgili, aşk mesnevilerindeki âşıkların bütün hayatlarının konusu olan Leyla, Şirin gibi karakterlerin izdüşümü gibidir. Sevgilinin tekliği, yektalığı; âşıkların çokluğu fikri etrafında ay-yıldızlar, şem-pervane gibi birçok hayal teşekkül etmiştir. Bu bölümde ve bu tezde örneklerini gördüğümüz sevgililerse âşık/şairlerin hayatlarının sadece bir bölümünün veya bir anının konusu gibi durmaktadır. Belki de âşık/şairler, şiirlerinde farklı şem ve aylardan bahseder. Şiirlerinde birçok sevgilinin birden ismine rastlanması bunun en büyük göstergesi olmakla beraber âşık/şairlerin kendilerinin de –bazen aynı anda olmak üzere– birden fazla sevgiliyle ilgilendiklerini beyan eden ifadeleri vardır. Bu durum 4. Bölümdeki, bir süre birlikte olup daha sonra kendisinden ayrı düşülen “ulaşılabilir sevgili” profilindeki sevgililerle de uyum sağlamaktadır. Âşık/şairlerin, şiirlerinde belli bir sevgiliye ömürlerini adadıklarını ve hayatlarında başka hiçbir sevgilinin olmadığını belirtmedikleri sürece onların tek eşli olduklarını düşünmemiz için bir sebebimiz yoktur. Bazen konu edilen sevgili, âşığın hayatının odak noktasında olsa, âşığın gözü ondan başkasını görmese de ona benzer duyguları yaşatacak başka bir sevgili de onun başka bir şiirinin konusu pekâlâ olabilir.

Buraya kadar çizilen dünyevi sevgili portresinden onun âşık/şairin sosyal hayatında karşısına çıkan birçok kişiden biri olduğunu, parayla veya parasız olarak ulaşılabilir olduğunu gördük. Tezin 7. Bölümü olan “Otoritesi artan âşık/otoritesi azalan sevgili”de ele alınan örneklerin, âşık/şairlerin bu tipte olan bazı sevgililerle iletişim ve muamele tarzlarına işaret ettiğini söyleyebiliriz. Bazı şiiirlerde karşımıza çıkan, âşık/şairlerin sevgililere olan hitap tarzları, aralarındaki hiyerarşi veya statü farkı hakkında da ipuçları vermektedir. Bu tarz şiiirlerde sevgilinin bir kutsallığı veya karizması yoktur; o herhangi bir kişi muamelesi görür. Ancak âşığın canını yaktıysa üslup sertleşir ve sevgilinin sözle hırpalandığını görürüz. Âşık/şair sevgiliye onun vazgeçilmez olmadığını hissettirir, bazen ondan vazgeçtiğini söyler, bazen de ona akıl verir. Buradaki sevgililer insani vasıflarıyla öne çıkar; klasik telakkide her zaman etki eden, kendisi hiçbir şeyden etkilenmeyen sevgililerin fiziksel ve ruhsal etkiler aldıklarını görürüz. Onların bazen âşığın kendisine bazen de başkalarına âşık olma, hasta olma gibi elle tutulur, dünyevi özellikleri vardır.

Bütün kategorilerden çıkan tabloya göreyse dünyevi sevgililer âşığın ekseriyetle hemcinsi, sosyal çevresinden, devam ettiği mekânlardan, konuşabildiği, temas kurabildiği, para karşılığında veya parasız birlikte olabildiği, âşığın etkisine açık olan birçok kişiden biridir. Dünyevi sevgili, bu özelliklerden birini veya birkaçını birden gösteriyor olabilir.

Sonuç olarak, bu bölümün başında verilen %21’lik dünyevi sevgili oranı, gazellerde kullanılan jargondan hareketle hesaplanmıştır ancak âşık/şairler belki de herkesin bu sevgili ideasıyla eşleşebilmesini sağlamak amacıyla geleneksel, soyut, genelgeçer sevgililer oluştururken gerçek dünyada karşılığı olan bir sevgiliden yola çıktıkları ihtimalinin yüksek olduğunu da unutmamak gerekir. Bu tezde onlar tarif edilirken kullanılan terminoloji dolayısıyla dünyevi olduklarına hükmedilen

sevgililer incelenmiştir fakat geriye kalan %79 gibi bir oranı, dünyevi olmayan sevgililerin oluşturduğu iddia edilmemektedir. Nitekim, bu yüzyıl gazellerinin sosyal hayatla olan bağı o kadar kuvvetlidir ki aslında bu durum sevgilinin veya gazel konusu edilen herhangi bir şeyin dünyevi olup olmama tartışmalarını da anlamsız kılar.

ÇALIŞMAYA DÂHİL EDİLMEYEN ŞİİR ÖRNEKLERİ²⁴¹

BÖLÜM 2: CİNSİYETİ BELLİ OLAN SEVGİLİ

2.1 Erkek sevgili

2.1.1 Erkek isimleri

2.1.2 Erkeğe özgü adlandırmalar

2.1.2.1 Mahbub

Bugün bir *muğbeçe maḥbūbu*ñ oldum zār ü şeydāsı
Baş egmez āfītāb-ı ḥāvere zerrīn *çelīpāsı* (Hayali: G 596/1, s. 296)

Ey Ḥayālī ‘aşk bir *yalıñ ışıq maḥbūbudur*
Böyle görmüş bir kişi āyine-i idrākde(Hayali: G 482/5, s. 257)

Gerçi ey *muğ-beçe maḥbūb*-ı kilīsāsın sen
Tapduğum Tanrı ḥaḳı kıble-i tersāsın sen (Mostarlı Hasan Ziyai: G 316/1, s. 162)

Dīn yağmāsın ider *kāfir-beçe maḥbūblar*
Şaḳınuñ varmañ müselmānlar kelīsādan yaña (Revani: G 5/6, s. 178)

Bir gedā *maḥbūbı*ñı gördüm cihānda *beglenür*
Kul idinmez kendüzine degme bir şeh-zādeyi (Revani: G 448/2, s. 439)

Dilā bir ‘*askerī maḥbūba* meyl itdünse el-ḥāşıl
Ḥuzūr ümmīdin itmek fikr-i fāsīd re’y-i bātıldur (Hakani: G 84/4, s. 180)

Leşker de gitdi ol büt-i leşker-şiken de āḥ
‘Älemde sevmesün kişi *maḥbūb-ı leşkeri* (Hakani: G 589/3, s. 685)

Beñzümi zerd eyleyen bir dil-ber-i *zer-kūbdur*
Ağır altun deger sīmīn-beden *maḥbūbdur*

Ağır altun degerse nola ol Yūsuf-cemāl
Mısr-ı ḥüsn içre terāzūdan iner *maḥbūbdur* (Zati I: G 187/1, 2, s. 187)

O *maḥbūb*-ı *kūleh-dūza* ḳalubdur ḥalka cevri itmek
Cefāsına o başum tācınıñ yok hergiz endāze

O bir içim şudan ben el yumuşken ‘ārızın görsem

²⁴¹ Bu ekteki başlık numaralandırmalarında örneklerin ana bölümlerdeki başlık numaraları esas alınmıştır.

Olur verd-i maḥabbet gülsitānı dilde ter tāze (Zatı III: G 1294/3, 4, s. 185)

Şehr-i dilde çār-sū-yı ḥüsne bir sencileyin
Baş keser kanlar döker *maḥbūb berber* gelmedi (Ravzi: G 608/3, s. 380)

Zāhid-i ḥalvet-nişīnūñ fikri ger ḥavrāyise
Biz de ḥammām içre bir *maḥbūb dellāk* isterüz (Ravzi: G 328/3, s. 266)

Temāşā eyledüm bir sīm-ten *maḥbūb-ı şarrāfi*
Naẓīrın görmedi seyr eyleyen ser-cümle eṭrāfi (Zatı III: G 1782/1, s. 496)

Aşağıdaki beyitlerde mahbubların sade-rû/sade-pehlû/yalın yüzlü yani sakalsız, kılsız oldukları nitelenmiştir:

Hey meded sāķī cihānda ‘āşīkuñ eglencesi
Sāde-rū maḥbūb ile herdem şarāb u sāz olur

Gördüğün *maḥbūba* Aḥmed aldanup dil virme kim
Dil-rübālar içre lā-būd pāk-dāmān az olur (Dükakinzade Ahmed Bey: G 44/2/5, s. 124)

Şūfī tūtışma degme *yalın yüzlü* şevķine
Maḥbūb bī-naẓīr ü güzel bī-bedel gerek (Meali: G 117/2, s. 310)

Kaçma Sürūrī’den şanemā aňlayup ğaraž
Maḥbūbdan murādı çü *pehlū-yi sādedür* (Gelibolulu Süruri: G 135/5, s. 121)

Sāde-rū maḥbūblar nā-pāk ü bed-ḥūdan kaçar
Anları şanmañ öpülmez sāde pehlūdan kaçar (Üsküplü İshak Çelebi: G 85/1, s. 172)

Mülk-i ‘ālemden tırāş itdi ğubārı rüzgār
Sāde-rū maḥbūba döndi pīrden dünyā yine (Hakani: G 517/3, s. 613)

Maḥbūb yalın yüzlü güzeldür kılıcuñ kim
Belinde anuñ zīnet içün zer kemeri var (Revani: G 119/2, s. 245)

Aşağıdaki beyitlerdeki mahbubların sakalları vardır:

Bakma ey cān *ḥaṭ-ı ruḥsārına maḥbūbların*
İhtiyāṭ eyle günāh üzre günāh itme daḥi (Fuzuli: G 284/4, s. 270)

Ey kemān-ebrū nice cān virmesün ‘āşīqlaruñ
Bir *müzellef* serv-ḳad *maḥbūbdur* tīrūñ senūñ (Revani: G 206/4, s. 296)

Ḥaṭuñ geldükce ra‘nālīk libāsın geymek isterseñ
Ḥayālī gibi ḥüsn ü ḥulḳ ile *maḥbūb-ı devrān* ol (Hayali: G 305/5, s. 195)

Aşağıda verilen örneklerde mahbubların beg, levend, civan, efendi, oğlan gibi erkek

vasıflarıyla anıldığını görüyoruz:

Güneş gibi saña hāşā *begüm* hercāyī dirlermiş
Bu yüzden toğma halka kim bile daği neler dirler

Seni saña gerekse gel *begüm* görünme İshāka
Ki bir *maḥbūb* görse ihtiyārı yok sever dirler (Üsküplü İshak Çelebi: G 80/4, 7, s. 168-169)

Kimi göndersem gerekdür yār işigine müdām
Yıl gibi ırmaz yiler bir hoş-*levendüm* var-iken

Pīr-i vā'iz kavlini her gün işitme ey gönül
Kim mey ü *maḥbūb*-içün gūşunda bendüm var-iken (Şemi: G 127/3-4, s. 514)

Ne kılıyuz şeh-i dehrüñ ne bende-i cāhuz
Bu 'aşk silsilesinde esīr-i *maḥbūbuz*

Bu hān-kāhda ey pīr olası tāze *cevān*
Hemīşe cāzibe-i 'aşkuñ ile meczūbuz (Ubeydi: G 107/2, 4, s. 91)

Hāce-i hicrāna şatdı āh kim ben bendeyi
Bir kıyāmet serv-kaḍ *maḥbūb efendüm* var idi (Zati III: G 1480/4, s. 307)

Gönülüm alup virmeyen dil-dār-ı fettāndan ne hāz
Baña mihrī olmayan *maḥbūb oğlandan* ne hāz (Gelibolulu Süruri: G 222/1, s. 166)

Nice şūfīdür Revānī k'olımaz *maḥbūbsuz*
Kıomaz *oğlan* sevmesin bu hırka vü tāt ile (Revani: G 347/5, s. 380)

Eglemezdi Zātī'yā eş'ār-ı rengīnün seni
Atanuñ ger olmasa *maḥbūb oğul* eglencesi (Zati III: G 1623/5, s. 397)

Şanma dellālī ki ol *maḥbūb-ı dellāl* gezdürür
Çārsū-yı 'aşk-ı Yūsufda hemān cān gezdürür (Mostarlı Hasan Ziyai: G 79/1, s. 74)

'Ārızın 'arz itdi baña bir güzel *maḥbūb genc*
Şöyle şād oldum ki buldum gūyiyā *maḥbūb genc* (Zati I: G 95/1, s. 95)

Nev-cüvānum cevre döymezer baña itsün cevriñi
Eydüñüz *maḥbūbına* ol gözleri fettānumuñ (Yahya Bey: G 219/3, s. 419-420)

Aşağıdaki örneklerde mahbub kelimesi tek başına yer almaktadır:

'İş idüp iller sürer zevk ü şafā *maḥbūbdan*
Gör[me]düm bir el ucıyla merḥabā *maḥbūbdan*

Gönlüme hoş gelmez olsun mı nic'etsün gerçi kim
Hoş gelür dirler muhibbe her belâ maḥbûbdan

Çäre ne çekmek gerek çün Hâk Te'âlâ ey göñül
Bâr-ı gam çekmek naşîb etmiş saña maḥbûbdan

Derde düşdüm irmedüm dârü's-şifâ-yı vuşlata
Derde dermân bulmadum ben mübtelâ maḥbûbdan

Kaçma gel Remzî muhibbiñden ki yegdür dostum
Bir muḥabbet bî-riyâ yeg bî-vefâ maḥbûbdan (Remzi: G 161, s. 285)

Hûbda çihre ile sîne gerek
Baña maḥbûb böylesine gerek (Baki: G 282/1, s. 274)

Bizden ol yâra niyâz ü andan istignâ gerek
Nâzenîn-i vâkt olan maḥbûb bî-pervâ gerek (Hayali: G 269/1, s. 182)

Ben ki eş'ârümde vaşf-ı zülfi meftûn eyleyem
Ey nice Leylî-şîfat maḥbûbı Mecnûn eyleyem (Hayali: G 339/1, s. 207)

Mâ'il olma ser-keş ol maḥbûba istignâ gerek
Serv baş egmez ayağın öpe ger yalvara şu (Hayali: G 455/3, s. 247)

Var mı bir kâleb-i maḥbûb-ı melek-sîmâ kim
Pertev-i ḥüsn-i ezel aña ḥulûl eylemeye (Hayali: G 543/3, s. 278)

Görmez isem Ka'bede maḥbûbumuñ dîdârını
Dûd-ı âhumla siyâh edem der ü dîvârını (Hayali: G 582/1, s. 291)

Hoşdur ser-i nîzeñde k'ola ḥalka-i ḥurşid
Maḥbûba yaraşur nitekim nergis-i cemmâş (Aşki: G 188/7, s. 245)

Bir yüzi gül gönca-leb maḥbûba virdi göñlini
Tañ mıdur 'Aşkî olursa hem-zebânı bülbülün (Aşki: G 238/5, s. 271)

Dil-güşâ mı var cihânda bâde-i ḥamrâ gibi
Cân-fezâ mı var leb-i maḥbûb-ı müsteşnâ gibi (Aşki: G 513/1, s. 412)

Her ne maḥbûba gözüm kim baқа senden gayrı
Çihresi lehce-i ağıyâr gibi bed görünür (Behiştî: G 91/4, s. 153)

'Amrî'yi maḥbûbdan men' eyleme tek şöfiyâ
Var saña bağışladum va'llâhi cennet gülşenin (Amri: G 78/5, s. 114)

Gül-fâm-ı ḥarâbâtı kıldum çü Behiştî seyr
Vildândan elüm çekdüm maḥbûba perestem ben (Behiştî: G 375/5, s. 314)

'İşkdan şöyle ki bir lahza Behiştî ola dūr
Döner ol şaḥşa ki maḥbûbı gide yanından (Behiştî: G 383/5, s. 318)

Habībüm dār-ı dünyāya gelen *maḥbūblar* içre
Seni Yūsuf'dan evvel şaymayan yañlış ḥisāb itdi (Behiştî: G 518/4, s. 395)

Ey Behiştî ğazelün sihr-i helāl oldu yine
N'ola rām olsa saña memleketün *maḥbūbı* (Behiştî: G 528/5, s. 400)

Ruḥuñ seyrān iden dir kim gör ol *maḥbūb-ı* devrānı
Cemāl-i bā-kemāl ile şeh-i ḥūrşid-i şevketsün (Cenabi Paşa: G 237/3, s. 180)

Cevr itse n'ola cānuma *maḥbūb-ı* zamāne
Dest-i sitemi ḳaddümi dönderse kemāne (Dükakinzade Ahmed Bey: G 104/VI/1, s. 190)

Bu cefā-keş Ahmed'i *maḥbūbı* meh-rū ḥublaruñ
Tūti tek müştāk olupdur şekkeristān ağzına (Dükakinzade Ahmed Bey: G 231/5, s. 325)

Dil āyinesi pāk olalı ğayrıdan Ahmed
Maḥbūb-ı zamān anda hemān cilveger oldı (Dükakinzade Ahmed Bey: G 266/5, s. 365)

Şanma kim *maḥbūb* sevmekle yitürdük mezhebi
Vā'izā biz daḥı şer'-i Muştafāya ḳā'ilüz (Bahari: G 38/3, s. 152)

Şaḳınuñ dil virmeñüz şol Rūm ili *maḥbūbına*
Kim ḳılıcın ḳan içün her-dem bileyüp zağlaya²⁴² (Bahari: G 104/3, s. 219)

Maḥbūb odur vefālar ide derdmendine
N'eylerler ol ṭabībi eger ḥāzık olmasa(Hüdayi-i Kadim: G 189/2, s. 203)

Tīġuñı 'uryān idüp çekdi Hüdāyī sīneye
Çekdi bir *maḥbūbı* soydı ḳoydı ğüya ḳoynına (Hüdayi-i Kadim: G 193/5, s. 205)

Dostum sevmek sevilmeḳ ḳişiye 'ayb olmaya
Çün yigitlik devridür *maḥbūbluḳ* devrānıdır

Bir nigāruñ ḳulı ḳulıdır İshāk kim
Pādişāhumdur begümdür belkli cānum cānıdır (Üsküplü İshak Çelebi: G 70/6, 7, s. 161)

Ā begüm *maḥbūbsuz* dünyāyı n'eyler bir ḳişi
Sen de inşāf eyle a farzā ki dünyā mālīdür (Üsküplü İshak Çelebi: G 81/5, s. 169)

Ḥūb-rūlar pīşesi *maḥbūblar* endişesi
Şimdi bildüm n'idüġin cevır ü cefā vü nāz imiş (Üsküplü İshak Çelebi: G 112/3, s. 190)

²⁴² Bilemek.

Bilürdi kadrini *maḥbūb* sevmenüñ şofı
Olaydı zerrece şânında luṭf-ı ṭab‘ u mezāk

Kendüye ‘aşıkı kıl itmede nāzūklūk ile
Dil-rübālarda *begüm* olmaya senden nāzūk

Sīneñe varmadın al sīnede dıtrēr cānum
Ne ola dünyede *maḥbūb* sevenden nāzūk (Üsküplü İshak Çelebi: G 147/3-4, s. 213)

Begüm maḥbūba cān virür sözüne bakma İshākuñ
Ne var ḥalt-ı kelām itse ‘aceb mi ölecek şayru (Üsküplü İshak Çelebi: G 227/7, s. 266)

Maḥbūb odur ki ḥüsnine bulınmaya nazır
‘Aşıkıları cefası gibi bī-şümār ola (Üsküplü İshak Çelebi: G 239/3, s. 274)

Ne var teslīm-i cān itsem göricek şüret-i ḥubı
Bilürsüz ihtiyārum yok benüm sevmekde *maḥbūbı* (Üsküplü İshak Çelebi: G 290/1, s. 308)

Farz idelüm ki dünyede *maḥbūb* sevmemiş
Ölsün mi n’eylesün di ya İshāk bir kişi (Üsküplü İshak Çelebi: G 327/5, s. 331)

İshāk ne ḥoş beñzer imiş māh u nücūma
Maḥbūb ki şehri ola ‘uşşāk sipāhī (Üsküplü İshak Çelebi: G 340/5, s. 339)

Dilerseñ kim elüme gire *maḥbūb*
Gerekdür ḥüzn-i Ya‘kūb şabr-ı Eyyüb (Muhibbi: G 115/1, s. 74)

Ulu devlet-durur gülşen bucağı
Benümle mi ola *maḥbūb* da sālīs (Muhibbi KYOY: G 322/4, s. 275)

Saña ‘aşıklar dir ey *maḥbūb şūḥ*
Bu cihān içre *cevānlar* ger şüyūḥ (Muhibbi: G 314/1, s. 129)

Tuḥfe iltür şî‘r-i şîrînin yine cānāneye
Rind olan *maḥbūbına* kâğız ile şekker sunar (Muhibbi KYOY: G 666/5, s. 431)

Ṭaṇ degüldür ceng iderse cān u dil sen ḥub için
Olıgelmişdür ezel *maḥbūb* için savāşlar (Muhibbi: G 956/2, s. 310)

‘Ayb eylemeñ mey nūş idüp ‘iye eylesem *maḥbūb-ıla*
Alnuma yazıldı benüm maḥv olmaz ol ezelledür (Muhibbi KYOY: G 987/3, s. 580)

Olaldan vādi-i ğamda perīşān saçı *maḥbūbuñ*
Görenler pençe-i şîri anuñçün şānedur dirler (Muhibbi KYOY: G 1101/3, s. 631)

Ey Muḥibbī beñzer ol *maḥbūb-ı* cānumdur gelen
Kim bugün ṭurmaz yine segrür kenārı çeşmümün (Muhibbi: G 1548/5, s. 471)

Sevdüğüm gerçi ki bir sîmîn-beden *maḥbûb*dur
Ne belāya ilte āhır bilmezem sevdā beni (Muhibbi: G 2644/2, s. 767)

Her kimüñ alnı kamer gün yüzlü bir *maḥbûb*ı var
Gündüzi nev-rûz olup qadr olsa ʔaṯn mı her şebi (Muhibbi: G 2697/4, s. 782)

Cihān *maḥbûb*larınuñ şāhı sensin
Güzeller kamu encüm māhı sensin (Muhibbi KYOY: G 2538/1, s. 1288)

Ceng iderse cān u dil olmaz ‘aceb sen hûb için
Olıgelmışdür cidāl olur ezel *maḥbûb* için (Muhibbi KYOY: G 2595/1, s. 1314)

Hûbān-ı dil-āşûb-ı cihān içre kamudan
Bu ‘arız-ı gülgün ile *maḥbûb* u ḥasensin (Şahi: G 116/2, s. 103)

‘Āşıkā mihr ü vefādan daḥi yegdür bu cefā
Bī-günāh iken ide sevdügi *maḥbûb*ı ḡaḏab (Yahya Bey: G 22/2, s. 294)

Sevüp bir tāze *maḥbûb*ı vişāli gencine irmez
Yıkılup cām-ı ‘ışk ile şu kim mest ü ḥarāb olmaz (Yahya Bey: G 144/3, s. 372)

Nār-ı ‘ışk-ı yār ile qāl olmaḡ ister qalbümüz
Derdi bī-pāyān u *maḥbûb*ı cefākār isterüz (Yahya Bey: G 152/2, s. 377)

Göñlince olmaḡ anuñ ḡāyetde müşkil olur
*Maḥbûb*uñ olur ise ‘ālī-cenāb senden (Yahya Bey: G 306/4, s. 472)

Yüz çevürmez ‘āşık-ı bī-çāre rûy-ı hûbdan
Ölmeyince vāz gelmez rind olan *maḥbûb*dan

Zāhidā *maḥbûb*dan açıldı çün-kim ṭālī’üm
Sen beni men’ eyleme ol dil-ber-i mergûbdan (Yahya Bey: G 310/1, 3, s. 474)

Hāl idinmez derd ü ḡam zevkını eyyûb olmayan
Dil-rübālîk şīvesin añlar mı *maḥbûb* olmayan

Nāle vü āhı olur *maḥbûb*ına fetḥ-i kelām
Oturup qalmaz ḥicāb altında maḥcûb olmayan (Yahya Bey: G 316/1, 3, s. 478)

İçinde sevdügi *maḥbûb*ı olmayınca Yahyānuñ
Benüm yanumda farkı yokdur ol şehrüñ cehennemden (Yahya Bey: 325/5, s. 484)

Kimsenüñ *maḥbûb*ına aḡyārı maḡbûl olmasun
Pādişāh-ı zālîme düşmenleri kul olmasun (Yahya Bey: G 332/1, s. 487)

*Maḥbûb*ına ‘āşık incinür mi
Farzā niçe biñ cefāsı olsun (Yahya Bey: G 339/2, s. 492)

‘İşk ey Yahyā kemāle iricek ‘āşıkıların
Sevdügi *maḥbûb*a istignāsı artar ṭurmadan (Yahya Bey: G 342/5, s. 493)

Sīm-ten *maḥbūb* yanında tūrurken ‘āşıkūñ
Şokılup ḥançer gibi ortaya engel girmesün (Yahya Bey: G 343/6, s. 494)

Saña ser-keşlik iden *maḥbūbı* ma‘şūḳ eyleme
Bārī dünyāda severseñ bir mülāyim yāri sev (Yahya Bey: G 361/4, s. 504)

Maḥbūb odur ki ‘āşık-ı şūrīde-ḥāl-ile
Bir ḳulı gibi söyleşe rūy-ı celāl-ile (Yahya Bey: G 404/1, s. 529)

Maḥbūb odur ki nāzūk ola ehl-i ḥāl ola
‘Āşık odur ki anda göñül ḥatır olmaya (Yahya Bey: G 423/4, s. 540)

Vāy aña kim nār-ı ‘ışıkı ḳalbini ḳāl itmeye
Sevdüğü *maḥbūbı* fi'l-cümle cefākār olmaya (Yahya Bey: G 426/2, s. 541)

Ġayri *maḥbūba* gözüm eylemez idi nazarı
Saña fi'l-cümle eger beñzemesse ba‘zı yeri

Vuşlat-ı yār-ile tağ üsti aña bāğ olur
Bir kişi sevdüğü *maḥbūb*-ile itse seferi (Yahya Bey: G 470/1, 5, s. 567-568)

Müdām içer şarāb-ı mihrin ol *maḥbūb*-ı devrānuñ
Anuñçün sāḳiyā ditrer eli mihri-i dıraḥşānuñ (Ubeydi: G 166/1, s. 122)

Bu demler ḥōş dem olsun ol ki bir *maḥbūbı* şayd idüp
Gelüp yanında yatduğınca pūr ola yatağı gül (Vasfi: G 35/4, s. 93)

‘Āşıkın yad eylemez *maḥbūblar* çokdur velī
Merḥabāsuzlara ‘ışık olsun selām olsun saña (Zaifi: G 5/6, s. 37)

Yine göñlüm şarāb-ı nāb ister
Bağ-ı *maḥbūbı*la rebāb ister (Zaifi: G 75/1, s. 84)

Böyle *maḥbūb*-ı cihān olduğıñ iy meh-rū bu kim
Gül-şenüñe ḥūbluḳ şuyın döker dolāb-ı feyz (Zaifi: G 145/6, s. 127)

İy dil-ber-i *maḥbūb*-ı men meh-peyker ü maṭlūb-ı men
İy dil-rübā-yı ḥūb-ı men dün gice niçün gelmedüñ (Zaifi: G 184/4, s. 151)

Şanmañuz şūfileri kim ḥalḳa içre zıkr ider
Çekdiler *maḥbūb* teşḥīr itmege bir dāyire (Zaifi: G 268/4, s. 204)

Uyurken büsesin almak olurdu şimdi *maḥḥūbuñ*
Uyanup fūrḳatı tūrin ura bu cāna ḳorḥudur (Bursalı Rahmi: G 80/5, s. 197)

Beñzemişdür gülsitānda ḡonca ile şāh-ı gül
Serv-ḳad *maḥbūba* kim yanına daḳmışdur devāt (Emri: G 60/2, s. 42)

Nūrdan ruḥsāre vü kāfūrdan cism Emriyā

Şem‘-veş *maḥbûb*-ı rā‘nâ ruh güzel kaç nâzenîn (Emri: G 372/5, s. 200)

Mest olup ikdāmuña düşsem ta‘accüb eyleme
Mest olan *maḥbûb*ına çün ider ikdāmı öper (Gelibolulu Süruri: G 172/6, s. 139)

Ey Sürürî hūy-ı ḥakkı ḥulḳ iden *maḥbûb* sev
Kanda olursa cemālî çün sever Rābb-i cemîl (Gelibolulu Süruri: G 277/5, s. 197)

Baña yār olmadı ol öte yağa *maḥbûb*ı
Başum alup gideyin ben varayın Rūmiline (Gelibolulu Süruri: G 432/6, s. 276)

Unutma eski kulları in‘ām-ı ‘āmmıdan
Olduñsa no‘la ḥüsnile *maḥbûb*lar begi (Gelibolulu Süruri: G 470/3, s. 296)

Düşüp *maḥbûb*dan ayru be-ğāyet olmışam şayru
Bu ḥālî ey şabā var di selām it bizden aḥbāba (Meali: G 2/2, s. 194)

Maḥbûb ki benden kaçā anı tutı virür
Baş koşar-isem tañ mı Me‘ālî mey-i nāba (Meali: G 3/7, s. 195)

Åh kim bugün bir aydur ben o māhı görmedüm
La‘l-i mey-gūnı şafāsın çok dem oldu sürmedüm

Cāh ü manşib ‘izz ü devlet eyledüm ben tecrîbe
Dünyede *maḥbûb*a erer hîç nesne görmedüm (Meali: G 141/1, 2, s. 334)

Kankı *maḥbûb*ı görürse meyl ider bu tıfl-ı dil
Bî-ḥaḳīḳat olsa ‘ayb olmaya şehr oğlanıdır (Meali: G 229/4, s. 424)

Gerçi kim rüsvā-yı ‘ālemdür Ziyā’î derd-mend
Lîkin inşāf idelüm *maḥbûb*uñ a‘lāsın sever (Mostarlı Hasan Ziyai: G 153/5, s. 102)

Urdı bir tîğ-i sefid uğrayıcak kabrûme yār
Görinür anda o *maḥbûb*-ı dil-ārām okınur (Mostarlı Hasan Ziyai: G 158/4, s. 104)

Mübtelā-yı belā-yı *maḥbûb*buz
Müsteḥaḳ-ı cefā vü aşûbuz (Mostarlı Hasan Ziyai: G 177/1, s. 110)

Bana bunca belālar geldi ol *maḥbûb*-ı ra‘nādan
Uşandurdu beni cān u cihān u dīn ü dünyādan (Mostarlı Hasan Ziyai: G 357/1, s. 178)

Ezelden inḳıyādum var güzeller ḥüsnine ammā
Ben ey *maḥbûb*lar şāhı senüñ münḳāduñam şimdi (Mostarlı Hasan Ziyai: G 449/2, s. 213)

Dirîğā fānîdür *maḥbûb*-ı dehrüñ ḥüsn ile ānı
Cihānda āferîn ol ‘aşîka kim bakmaya anı (Mostarlı Hasan Ziyai: G 482/1, s. 255)

Ger Mu‘îdî saña dil virdi bu düşmenlik neden
Dōstum *maḥbûb* olanuñ mübtelāsı yok mıdır (Muidi: G 152/7, s. 169)

Tahassür çekdiğünden hem-nişin-i yâre ey Ravzî
Raķīb-i rū-siyeh yanunda bir *maħbūb*-ı ğarrādur (Ravzi: G 208/6, s. 217)

Yādigārı ‘ālemūn ‘āşıklara *maħbūb*dur
Ey gönül mergūb olan elbette olur yādigār (Revani: G 128/4, s. 250)

Hāk-i pāy-i yārden dil dūr olmaz nāşihā
‘Aklı başında olan *maħbūba* inkār eylemez (Revani: G 159/3, s. 268)

Bütten öğren ey şanem *maħbūblık* temkīnini
Secde iderler öñinde tınmaz aşlā kimseye (Revani: G 352/2, s. 382)

Yār bir yüzi gözi açılmađu *maħbūb* idi
Ah kim āyine öğretti aña ħod-bīnlığı (Revani: G 413/4, s. 419)

Kaşuñla gözüñ virdi bugün ħüsnüñe şüret
Maħbūbı güzel eylemez illā gözi kaşı (Revani: G 460/3, s. 446)

Cevherīdür bu gönül ħūb bilür *maħbūbı*
Görmedüm ancılayın ben de cihān şarrāfı (Revani: G 463/4, s. 448)

Gül gibi kopdı tāze bir *maħbūb*
Ĥūb-rūlar içinde *şehr-āşūb* (Salih Çelebi: G 20/1, s. 139)

Ĥūba hoş āvāzeye cānlar virürsün Şālihā
Bilmezın ħālūñ nolur *maħbūb*-ı hoş āvāz ile (Salih Çelebi: G 138/5, s. 206)

Ĥadūñ yādiyle çekdüm bir elif bu sīne-i çāke
Güzel bir serv-ķad *maħbūb* güyā der-kenār itdüm (Sehabi: G 248/4, s. 113)

Sözüm tut iħtirāz it ey gönül *maħbūb* sevmekden
Ki ben sevdüm naşihat tıtmadum ħayli belā gördüm (Sehabi: G 256/2, s. 115)

Tirūñi geh dil çeker pehlūya gāhī cān-ı zār
Serv-ķad *maħbūb* olur her yirde lā-būd muħterem (Sehabi: G 266/2, s. 119)

Ser-firāz itdūñ beni ‘uşşāk içinde ‘aşķ ile
Ĥaķķ seni *maħbūblar* içre ser-efrāz eylesün (Sehi Bey: G 182/4, s. 261)

Şeh-süvār-ı nāz olmış gün gibi ol yüzi ay
At şalup aylandurur *maħbūblar* alayına (Sehi Bey: G 303/3, s. 329)

Yüz cefā görse çevirmez yüz cemāl-i ħūbdan
Olmayınca vāz gelmez rind olan *maħbūbdan* (Şerifi: G 258/1, s. 320)

Cefā vü cevriñi añla vefā-yı maħz iy dil
Ne deñlü şīve iderse şafā virür *maħbūb* (Şihabi: G 37/2, s. 189)

Maħbūb odur ki anda ola ‘işķdan eşer

Zülfî vü kıddi kaşı anuñ şekl-i cân gerek (Şihabi: G 188/4, s. 250)

Tûti-i tab'-ı Şihâbînün tekellüm eylemez
Olmasa cân-ı mey ü rûhsâr-ı *maḥbûb* âyine (Şihabi: G 262/5, s. 280)

Zülf ü çeşm ü kâmeti üzre nice *maḥbûb*dur
Dâla beñzer kim du'â-yı müstecâb üstindedür (Üsküplü Atâ: G 32/5, s. 220)

Bu ḥüsn-i dil-aşûb ile *maḥbûb*-ı cihânsın
Ey şûḥ ruḥuñ ḥûb lebûñ ḥûb ḥaṭuñ ḥûb (Celili: G 29/6, s. 65)

Yazup dil derdini yâra maḥabbet-nâme göndersem
Bir iplik bigi *maḥbûba* tolaşur şarmaşur cânım (Kemal Paşazade: G 292/4, s. 275)

Maḥbûb odur ki mâlik-i baḥr-i kemâl olup
Şi'r okuya sefine şuna âşinâlara (Nevi: G 454/4, s. 498-499)

Çünkü her şeyde temâşâ eyledüñ *maḥbûbuñ*
Şavma 'aında şûfî bu ğavġâ neye şimden girü (Şemsi Paşa: G 310/3, s. 528)

Maḥbûb-ı cihânsın yûri 'âlemlere ḥükm it
Ben bende-i kemter işigüñde sen efendi (Şemsi Paşa: G 476/2, s. 694)

Devlet nişânı Ḥayretiyâ başda 'aşıkûñ
*Maḥbûb*ınuñ ayağı tozından eser yeter (Hayreti: G 161/5, s. 261)

Söz ańlamakda fettân olsa *maḥbûb*
Biraz şûḥ olsa 'ayyâr olsa dilber (Hayreti: G 188/2, s. 276)

Benlik imiş ayıran ben bendeyi *maḥbûb*dan
Ey dirġâ bilmedüm arada nâşî var imiş (Hayreti: G 226/4, s. 299)

Gördüğüm *maḥbûba* dil vèrsem 'aceb mi Ḥayretî
Tîġ-i kahr-ı yâr ile şad pâredür gönüm benüm (Hayreti: G 367/6, s. 386)

Benümçün ġayrı *maḥbûba* gönül vèrdi demiş düşmen
Münâfıkdur yalan söyler sözün ġuş étme sultânım (Hayreti: G 414/2, s. 416)

Şûfî ḥazz itmez temâşâ-yı cemâl-i yârdan
Şâfî olmaz her ki *maḥbûbuñ* likâsından kaçır (Livayi: G 134/2, s. 258)

Mübârek yâdınuñ kânı benüm *maḥbûbumuñ* iy dil
Kıyâmet kâmetin yâd eyledükçe derdüme emdür (Livayi: G 169/5, s. 280)

N'ola iy dil olasın iki cihândan âzâd
Şeh-i 'işkuñ kulu vü 'aşıkısın *maḥbûbuñ* (Livayi: G 248/5, s. 334)

Maḥbûb odur egerçi cemâlinde ân ola
Anda Celâlî kılma ki lâzım hem ân hem ĩn (Manastırlı Celal Bey: G 461/7, s. 531)

Maḥbūb odur ki cāzibesī cāna kār ide
Ehl-i dile görünmeye naḡs-ı ḥacer gibi (Manastırlı Celal Bey: G 628/4, s. 620)

Baḥa ne olduğı-çün hem-dem illere *maḥbūb*
Benümle hem-dem olup ğam-ğüsārüm olmayıcağ (Sebzi: G 372/4, s. 454)

Muṭrib-i bī-meze okursa ḥırās-ı dil olur
Yaraşur okusa *maḥbūb*-ı ḥoş-āvāze ğazel (Sebzi: G 484/5, s. 516)

Nazar ider diyü ṭa' n itme zāhidā ḥūba
Nezāre eylemez ādem olur mı *maḥbūba* (Sebzi: G 713/1, s. 642)

Acıluğ görmez cihānda dehr-i dūndan ağlamaz
Her kimüñ yanında bir *maḥbūb*-ı şekker-ḥandi var (Zati I: G 404/3, s. 404)

Yüregüm pāreledi niteki naḥcīri peleng
Bī-aded ḥāl-i siyāh ile o *maḥbūb*-ı beyāz (Zati II: G 615/3, s. 119)

Gülşen-i ḥüsn içre bir *maḥbūb* verd-i tāzesin
Görmesinler bülbül-i şūrīde-diller şolduğūñ (Zati II: G 677/4, s. 181)

Görüp 'aqlum ayıtdı kim yā bir *maḥbūb* muşḥafda
Konulmuş nokṭa-i zer āyeti başında Qur'ānuñ (Zati II: G 736/2, s. 240)

Bir kıyāmet serv-ḳad *maḥbūb* dirlerdi seni
Toğrusı didüklerince var imişsin dōstum (Zati II: G 930/2, s. 434)

Rūḥ-ı sālīṡ olur ol meclisde *maḥbūb* olıcağ
Rūḥ-ı sānīdür dimiş aña Aristō-yı ḥakīm (Zati II: G 998/4, s. 502)

O çihre kırmızı ğarrā çuḳa geyer *maḥbūb*
Olubdurur aña ḥaṭṭuñ ḳarınca ayağı ḥav (Zati III: G 1232/3, s. 145)

Kim nazar şalarsa ol *maḥbūb*-ı maḳbūl üstine
Dōstlar ol āfetüñ cānlar virür ol üstine (Zati III: G 1312/1, s. 197)

Rūz u şeb *maḥbūb*ınuñ vaşlın temennā eylesün
Bir ğünün biñ eyle yā Rab 'āşıḳuñ hicrān gibi (Zati III: G 1555/4, s. 356)

Dil almağā ne *maḥbūbu*ñ ki ḳaşı fitneler ḳursa
Olur cān ol *şeh*-i abrū-kemānuñ ḳulı ḳurbānı (Zati III: G 1560/5, s. 359)

Bi-ḥaḳḳ-ı Sūre-i Yūsuf getürdi şanmañuz devrān
Vücūda devr-i Yūsufdan beru bu deñlu *maḥbūbı* (Zati III: G 1690/1-2, s. 438-439)

On sekiz yaşında bir *maḥbūb* oldu hem-demüm
On sekiz biñ 'ālemüñ oldu ğüzīni hem-demüm (Zati III: G 1825/1, s. 527)

Cān-ı şīrīni revān eyler ğöñül cānāneye

Rind-i *şāhid-bâz*dur *maḥbūb*buna şekker şunar (Hayali: G 77/3, s. 116)

Aşağıdaki beyitlerde mahbub, mey/bade kelimeleriyle birlikte yer almaktadır:

Hūr u Kevşerden mey ü *maḥbūb* ise maḫşūd eger
‘Ayš u nūş esbābı hep ḥāzır müheyyā bundadur (Baki: G 157/2, s. 199)

Terk iderdi mey ü *maḥbūb* hevāsın Bākī
Cānda şabr u dil-i āvārede ārām olsa (Baki: G 435/5, s. 370)

Maḥbūb u mey mülāzemetinden kaçardı dil
Geldi yitişdi bir yañadan nev-bahār ise (Baki: G 441/2, s. 373)

İşitdük āhiretde hūr u Kevşer var imiş ammā
Nazır olur mı hey şōfī mey ü *maḥbūba* dünyāda (Baki: G 449/4, s. 378)

Ey Bahārī mey ü *maḥbūb* ola vü sebze vü āb
Kāngī kāfır ola meyl eylemeye Rūm iline (Bahari: G 110/5, s. 225)

Zāhidā *maḥbūb* u meyden gel bizi men‘ eyleme
Biz ezelden bu yola rindāne gelmişlerdenüz (Hayali: G 219/4, s. 164)

Hudā ḥaqqı riyāyile olan bu zühd ü taḫvādan
Riyāsuz zāhidā *maḥbūb* u meyle ‘ıyş u ‘işret yeg (Aşki: G 263/2, s. 283)

Maḥbūb u meyden geçme Helākī
Ger ister iseñ rindāne meşreb (Helaki: G 9/5, s. 49)

Zinhār içme *muṭrib-i maḥbūbsuz* şarāb
Kim derd-i ‘ışka söz ile sāz oldı çāresāz (Helaki: G 63/2, s. 103)

Mey ü *maḥbūb* ile ‘ayşın ḳoma elden Ḳalatanun
Helākī bāde iç ‘ōmr-i ‘azīzi virmedin bāda (Helaki: G 126/5, s. 166)

Belālu göñlüme *maḥbūb* u mey ḡamı düşdi
Namāz u ta‘at u taḫvādan ictināb itdi

Şikāyet itme Helākī göñül belāsından
Saña bu işleri *maḥbūb* ile şarāb itdi (Helaki: G 141/4-5, s. 181)

Tevbe eyle mey ü *maḥbūba* diyü
Puḫteler şōfī bizi ḥām gibi (Helaki: G 152/2, s. 192)

Maḥbūb u bādeye turalum tevbe itmişüz
Şūfī ne fā‘ide bu yaña ihtiyār yok (Behiştî: G 249/2, s. 242)

Mey u *maḥbūbu* terk itmek ḥayālin ḥüy idindi dil
Meded bir çāre kıl ḳurtar beni sākī bu ḥüyumdan (Behiştî: G 399/3, s. 327)

Ahmed'e 'ayb itmeñüz *maḥbūb* ü meyden geçmese
Her işüñ şonuñ añar zāhir nedāmetden kaçır (Dükakinzade Ahmed Bey: G 54/5, s. 135)

Ahmedüñ *maḥbūb* u meydür her zamān eglencesi
Zāhidüñ gel gör başında rüz ü şeb gavğası var (Dükakinzade Ahmed Bey: G 89/5, s. 172)

Maḥbūb ile meyden bizi men' eyleme vā'iz
Kassām-ı ezel kısmet idüpdür bize anı (Dükakinzade Ahmed Bey: G 270/4, s. 369)

Şad pāre hırka geymiş *maḥbūb* u meyde göñli
Ahmed gibi cihānda rüsvā-yı 'ām olur mı (Dükakinzade Ahmed Bey: G 274/10, s. 373)

Men' itse vā'iz *maḥbūb* [u] meyden
Güş itme ey dil anuñ sözini (Bahari: G 144/3, s. 259)

Dün Fuzülî sehv idüp geçmiş mey ü *maḥbūb*dan²⁴³
Tövbe idüp bu yaman işden peşimān olsa yeg (Fuzuli: G 153/6, s. 204)

Güller açıldı Fuzülî yakalar çāk idüben
Gel tūalum mey ü *maḥbūb*la şahrā etegin (Fuzuli: G 226/7, s. 241)

Mey içüp *maḥbūb* sevmekdür günāhum Sun'iyā
Umarın bağışlana Hāḫ cānibinden işbu suç (Gelibolulu Suni: G 10/5, s. 48)

Nāşihā *maḥbūb* u meyden 'āşıkı men' itme kim
Eslemez pend-i peder rüsvā-yı māder-zād-ı 'aşk (Hüdayi-i Kadim: G 88/6, s. 154)

Kiş *maḥbūba* cān virmek 'acebdür dirsın ey şofī
Sevüp cān virmemek görseñ 'acāyibden 'acāyibdür

Mey ü *maḥbūba* virdi varını göñlüm velī cānın
Nigārā sen perī-ruhsāra şaklar bahş-ı gāyibdür (Üsküplü İshak Çelebi: G 74/4, 6, s. 164)

Tevbe itmek 'āşıkā düşmez mey ü *maḥbūb*dan
Cāme-i taqvā yaraşmaz rind-i qallāş üstine (Üsküplü İshak Çelebi: G 240/3, s. 275)

Ko şofī zühf ü taqvāyı lebiyle ruḥların söyle
Mey ü *maḥbūba* māyildür cihānuñ rind-i qallāş (Üsküplü İshak Çelebi: G 299/6, s. 314)

Kesilmezüz mey-i *maḥbūb* ārzūsından
Begen begenme efendi budur tabi'atımız (Kelami: G 131/2, s. 299)

Yeter mey içdüñ ü *maḥbūb* sevdüñ dār-ı dünyāda

²⁴³ Tıpkıbasımda ma'şūk.

Kelāmī gel daḥi bu bed-fiğānı ḥadden aşurma (Kelami: G 287/7, s. 395)

‘İşka tolaşdı gönül dönmez mey ü *maḥbūb*dan
Zāhidā itmez eser baña naşihat kılma pend (Muhibbi: G 357/3, s. 141)

Pend idersin zāhidā *maḥbūb* u meyden geç diyü
Līk bilmezsın derün-ı sinede gönül ne dir (Muhibbi KYOY: G 535/2, s. 374)

Pend idersin zāhidā *maḥbūb* u meyden giç diyü
Līk bilmezsın derün-ı sinede gönül ne dir (Muhibbi: G 715/2, s. 241)

Mey ü *maḥbūb* ola ger cān u cihān baña yiter
Kime rüşen degül kevn ü mekân baña yiter (Muhibbi: G 900/1, s. 293)

Zāhid eydür giç Muḥibbī bāde vü *maḥbūb*dan
Hiç yakışmaz gönlüme zīra sözünñ serdi var (Muhibbi: G 1073/5, s. 343)

Zāhidā men‘ eyleme *maḥbūb* u meyden dönmezüz
Çün mey-i nāb ile olmışdur bizüm taḥmürümüz (Muhibbi: G 1162/3, s. 368)

Pend idüpdür baña nāşih geç mey ü *maḥbūb*dan
Çün melāḥat yok sözinde itdügi deyden ne ḥaz (Muhibbi KYOY: G 1507/4, s. 818)

Vā‘ ızā cennet şarābı kevşer ü ḥūrī saña
Şimdilik *maḥbūb* u meyle dehri hoş görmek gerek (Muhibbi: G 1583/2, s. 480)

Geç mey ü *maḥbūb*dan her dem budur zāhid sözi
Līk ‘aşık rind olan itmez bu ḳavl-ile ‘amel (Muhibbi KYOY: G 1964/3, s. 1030)

Ben nice *maḥbūb* ile meyden giçem kim zāhidā
Āb-ı ‘ışk ile yoğurdılar ezelden tıynetüm (Muhibbi: G 1793/4, s. 535)

Rey iderseñ zāhidā *maḥbūb* u meyden giç diyü
Toğrusı hoş gelmemişdür baña bu rālar benüm (Muhibbi: G 1923/4, s. 572)

Men‘ kılma zāhidā *maḥbūb* u meyden dönmezem
Dest-i ḳudret çünki alnuma ezel kılmış raḳam (Muhibbi: G 1962/4, s. 582)

Nazar itmez saña *merdümlük* idüp āh ḥabīb
Ey gözüm yaşı gerek dürr ü gerek mercān ol

Mey ü *maḥbūba* Muḥibbī didiler tevbelidür
İşidüp ehl-i şafā her biri dir andan ol (Muhibbi: G 1674/6, 7, s. 504)

Gel mey ü *maḥbūb*dan zāhidā beni men‘ eyleme
Sen diyebilür misin kim istemem bāğ-ı cinān (Muhibbi: G 2273/3, s. 667)

‘Ömr oldur giçe *maḥbūb* u meyle
Ne ḥaşıl yoḥsa bu mülk-i fenādan (Muhibbi: G 2284/3, s. 670)

Baňa *maḥbūb* u meyden giç diyü zāhid ide pendî
‘Aceb mi lezzet-i rūḥ ki zīrā aňlamaz pendî (Muhibbi: G 2669/1, s. 775)

Zāhidā *maḥbūb* u meyden men‘ ile men‘ olmazam
Eyler iseň günde biň kerre baňa ṭayy-ı lisān (Muhibbi KYOY: G 2742/4, s. 1379)

Bezimde var iken *maḥbūb* u bāde
Ne çalar ney-zen ü çengī arada (Şahi: G 138/3, s. 113)

Sīm-i eşküm Şem‘iyā ḥarc eylemezdüm şu gibi
Mey içüp *maḥbūb* sevmek olmasa kārüm benüm (Şemi: G 119/7, s. 509)

Meyi *maḥbūb*-ıla iç diyü zinhār
Dem-ā-dem şāh-ı ‘ışk eyler yaşağı (Şemi: G 175/5, s. 544)

Maḥbūb u meye zāhid nice idelüm tevbe
Gönlü mey-i nāb ile bir ḥūb-cemāl egler (Şuhudi: G 51/4, s. 69)

Ḥarābāt ehliyüz ālūde-dāmānuz Şuhūdī
Gönlü *maḥbūb* u mey gözler melāmet kūşesin (Şuhudi: G 69/5, s. 82)

Mey ü *maḥbūb* ile şarf itdi cihānda ‘ömri
Kişi Yahyā gibi rindāne gerek rindāne (Yahya Bey: G 430/5, s. 544)

Pīrlerle ṭur otur der ben sebū-keş ‘āşıkā
Bāde vü *maḥbūbe*²⁴⁴ şofī ihtiyār olur şanur (Ubeydi: G 67/4, s. 71)

Çün kūr‘a şaldı sūfī ḥūr ile geldi kevşer
Maḥbūb u bāde ey dil ehl-i mezāka düşdi (Bursalı Rahmi: G 210/4, s. 277)

Maḥbūb [u] meyden gel geçme Raḥmī
Budur cihānda rindāne-meşreb (Bursalı Rahmi: G 232+5, s. 300)

Mey ü *maḥbūbsuz* geçen demde
Ey Sürūrī ‘aceb şafā mı olur (Gelibolulu Süruri: G 142/5, s. 124)

Men‘ eyler imis ‘āşıkı *maḥbūb* ile meyden
Gör kim ne ḥabāşetler ider şūfī-i aḥbeş (Kara Fazlı: G 47/3, s. 311)

Dil-i pūr-ğam meger ol dem açıla ki_olna ‘ayş
Mey ü *maḥbūb*-ile gül-şende aḥar şular-ile (Meali: G 49/3, s. 241)

İhtiraz itdüğine *maḥbūb*-ile meyden sebab
Zāhidūñ taḳvāsı şanmañ ḥissetidür ḥisseti (Meali: G 114/3, s. 306)

Tevbe kılsun bāde vü *maḥbūba* dimiş şeyḥ-i şehṛ
Hāy tevbe şüretine varsun a ḳosun bizi (Meali: G 116/5, s. 309)

²⁴⁴ Bu kelimeyi anlam ve ünlü uyumu gereği “maḥbūba” şeklinde okumak daha doğru olabilir.

İşüm gücüm şarāb-ile *maḥbūba* kōmışam
‘Ārif bilür çü ḥālī ne dirse disün ‘avām (Meali: G 130/4, s. 323)

Ḳahr-ı dünyāyı ferāmūş eyleyüp ‘ayş itmege
Mey gerek meclis gerek *maḥbūb*-ı müstesnā gerek (Mostarlı Hasan Ziyai: G 237/3, 133)

Ṭutsam ‘aceb mi ‘ışk ile mey-ḥāne kūşesin
Eglence bulmadum mey ü *maḥbūb*dan güzel (Muidi: G 270/6, s. 259)

Tevbe eyle mey ü *maḥbūba* dir ibrām eyler
Niçe ‘ārif diyeyin zāhid-i bī-idrāke (Ravzi: G 476/3, s. 326)

Şarāb içmek güzel sevmek gül eyyāmında ‘ayb olmaz
Bir bu ‘ālemde ey zāhid mey ü *maḥbūb*ı kim sevmez (Remzi: G 74/5, s. 246)

Ben nece şūrīde vü ser-mest ü ḥayrān olmayam
Mey ola *maḥbūb* ola ‘ālem bahāristān ola (Remzi: G 204/2, s. 305)

‘Āşık geçürür gönlini her nesneden ammā
Zāhid mey ü *maḥbūb*dadur var ise şoḥbet (Revani: G 29/2, s. 192)

Zikrümüz *maḥbūb*dur tesbīḥümüz cām-ı şarāb
Ṭā‘nı ko zāhid bize sen vird ü ezkāruñ gözet (Revani: G 30/3, s. 193)

Şūfī ider mi ‘ārif olan tevbe-i naşūḥ
Maḥbūb ile şarāb durur çün ğidā-yı rūḥ (Revani: G 38/1, s. 198)

Mey ü *maḥbūb* ile geçen ‘ömre
Zāhidā ‘ömr-i bī-bedel didiler (Revani: G 93/3, s. 230)

Mey ü *maḥbūb*dan dāyım beni men ‘itme ey zāhid
Şarāb içmek güzel sevmek be hey şūfī zerafetdür (Revani: G 121/4, s. 246)

Gül ü nergis gibi biz şoḥbeti terk idemezüz
Mey ü *maḥbūb* ile açıldı yüzümüz gözümüz (Revani: G 156/3, s. 266)

Gönülden gitmedi şevki nigāruñ zevki şahbānuñ
Mey ü *maḥbūb*ı olmasa nesi var idi dünyānuñ (Revani: G 208/1, s. 297)

Şoḥbet-i *maḥbūb* u meyden ḥalkı men itmezdi hīç
Nāsiḥūñ ‘aqlı Revānī kalmasa idrākden (Revani: G 265/5, s. 331)

Mey ü *maḥbūb*ı nice terk idelüm biz şūfī
Müşkil olur kişi öğrenmeyecek perhīze (Revani: G 355/4, s. 384)

Dil mey ü *maḥbūb*suz hergiz Revānī olamaz
Ḥayli müşkildür kişi terk eylemek mu‘tādını (Revani: G 408/5, s. 416)

Egerçi ḥūbdur çengüñ şadāsı

Mey ü *maḥbūb*dur tab‘uñ cilāsı (Revani: G 420/1, s. 423)

Mey ü *maḥbūba* Revānī nice meyl eylemeye
Zāhidā her kişinūñ çünki olur bir hüneri (Revani: G 430/5, s. 429)

Nice olmasun Revānī zāhidā mey-ḥāneyi
‘Ayş için *maḥbūb*ı var ḥāzır şarāb-ı nābı (Revani: G 499/1, s. 465)

Cefāña rāğīb olursam te‘accüb eyleme kim
Ne gelse cānib-i *maḥbūb*dan olur mergüb

‘Adem diyārına sür’atle ‘āzim olur idüm
Cihānda eglemeyeydi beni mey ü *maḥbūb* (Sehabi: G 29/4, 5, s. 34)

İtmese *maḥbūb* u mey terkin Şehābī zāhidā
Anı ta‘yīb eyleme zīrā aña mu‘tāddur (Sehabi: G 123/5, s. 67)

Geçersem ben ne var *maḥbūb* ile mey ārzūsından
Şehābī cām-ı miḥnetden ciger kanın yiter çekdüm (Sehabi: G 254/5, s. 115)

Mergüb cihān içre begüm şāhid ü meydür
Durma mey ü *maḥbūb*suz ey ‘āqıl içinde (Sehabi: G 336/3, s. 144)

Veh ki *maḥbūb* u meye zāhid teveccüh kılmadı
Naḳd-i ‘ömri virdi miskīn ḥvāb ile ḥamyāzeye (Sehabi: G 354/4, s. 150)

Şarāb içme güzel sevme diyü men‘ eyleme vā‘ız
Mey ü *maḥbūb*dan şakın Sehī geçme zārāfetdür (Sehi Bey: G 58/7, s. 187)

Maḥbūb u mey sözinde şūfī mu‘ānid olma
Bezm-i maḥabbet içre ehl-i ‘ināda yer yok (Şihabi: G 178/2, s. 245)

Zāhidā *maḥbūb* u mey fikrūñ ḥaṭādur şanmağıl
Kim saña ol kim ḥaṭā oldu şevāb oldu baña (Acem Süruri: G 4/6, s. 187)

İy Sürürī mey içüp *maḥbūb* sevmekden cüdā
Her ne iş kim ‘ālem-i fānīde var bīhūdedür (Acem Süruri: G 44/7, s. 228)

İy Sürürī mey için *maḥbūb* sevmekden el yuma
Bezm-i Cem saltānatı bir dolu peymāne deger (Acem Süruri: G 56/7, s. 243)

İḥtiyārı var şanup men‘ eyleme zāhid bizi
Biz zārūrī māyiliz *maḥbūb* ile mül seyrine (Cinani: G 229/3, s. 581)

Bahār irişdi bāguñ şevketi şāhānedür şimdi
Mey ü *maḥbūb* ile gül şöḥbeti rindānedür şimdi (Kemal Paşazade: G 477/1, s. 378)

Yine bir vā‘ız mey ü *maḥbūb*ı taḥḳīr eylemiş
Şīşe-i ḳalbe dirīgā virdi ol cāhil keder (Şemsi Paşa: G 116/2, s. 334)

Yād itdüğün için mey ü *maḥbūbı* Şemsi'yā
Şi'ründe eyledün yine rengin edāları (Şemsi Paşa: G 426/5, s. 644)

Naşihatle bizi *maḥbūb* u meyden kesmek istersin
Kelāmuñ nāşihā her yerde gūyā naşş-ı kātī'dur (Hayreti: G 126/5, s. 238)

Mey ü *maḥbūb*dan men'e eylemek rind-i nazar-bāzı
Erenler cāmı-çün ey şūfī izhār-ı ḥamākatdūr (Hayreti: G 149/3, s. 253)

Mey ü *maḥbūb* ile yār-ı muvāfık ehl-i 'irfānuñ
Gözinde nūrı gönlinde ḥuzūrı tende cānıdur

Kerem kıl zāhidā *maḥbūb* u meyden bizi men'e etme
Bahār eyyāmı şoḥbet mevsimi 'işret zamānıdur

Alup cānın dökerseñ Hayretinüñ kanın ey şūfī
Mey ü *maḥbūbı* terk etmez k'anuñ rūḥ-ı revānıdūr (Hayreti: G 172/3-5, s. 267)

Mey ü *maḥbūb*ı çıkan kısmetimüz Hayreti-yā
Çünkü taqdır budur daḥı ne tedbīr edevüz (Hayreti: G 221/6, s. 296)

Maḥbūb u mey ü mevsim-i gül yār-ı muvāfık
Bu demde delüdü şū ki bir dem ola ayık (Hayreti: G 261/1, s. 320)

Vāz gelsem tañ mıdur *maḥbūb* u meyden Hayretī
Nev-cüvān iken beni pīr etdi oḡlan cimrilik (Hayreti: G 310/5, s. 351)

Vāz gelmiş Hayretī *maḥbūb* ile meyden dēdüm
Gönce-veş gül yüzlü dilberler dēdiler andan ol (Hayreti: G 335/5, s. 367)

Cihānda zevk u şevk u kāmranī
Cey ü *maḥbūb* u eyyām-ı cüvānī

Hemān ey Hayretī *maḥbūb* u meydūr
Cihānda şā'irüñ rūḥ-ı revānı (Hayreti: G 529/1, 5, s. 489)

Dimezin sırrın mey ü *maḥbūbu*ñ iy şūfī meger
Nağme-i çeng ü rebāb-ile şadā-yı nāy-ile (Livayī: G 374/3, s. 416)

Gerçi kim bunlar Celālī meclisüñ erkānıdur
Bī-mey ü *maḥbūb* ola bir bezm bī-bünyāddur (Manastırlı Celal Bey: G 139/5, s. 356)

Benem *maḥbūb* u mey vaşfın kılan 'ālemlere destān
Menem vaşşāf-ı bī-ğam Medhī-i rind suḡan-pervāz (Medhi: G 221/5, s. 436)

Tevbe kılduñ mey ü *maḥbūba* cihānda ammā
Medhiyā sen bu işe şoñra peşimān olasın (Medhi: G 389/5, s. 521)

Zindelikden bildüğüm budur mey ü *maḥbūb*dan

Mürde olmak yeg durur şüfî şafâsız olmadan (Sebzi: G 647/2, s. 606)

Ol kimsenüñ ki hem-demi *maḥbûb* u bâdedür
Şâfî revânı Merve ḥaķı_ içün Şafâdadur (Zati I: G 179/1, s. 179)

Müşelles şoḥbeti keşret gerekmez
Ola *maḥbûb* şânî cām şālîş (Zati I: G 92/4, s. 92)

Gözüm gönüm mey ü *maḥbûb* alubdur hey nice tevbe
Be hey vâ' iz ne dîrsin neyleyin elde irâdet yok (Zati II: G 641/3, s. 145)

Faşl-ı gül ola sâz ola *maḥbûb* u mey ola
Hîç ihtiyârı ola mı ey Zâtî şâ'irüñ (Zati II: G 752/5, s. 256)

Bilmezin şöfî ne dîrsin bu dil-i şürîdeye
Neyle eglerdüñ mey ü *maḥbûb* u eş'âr olmasa (Zati III: G 1408/4, s. 258)

Maḥbûb ola şarâb ola evvel bahâr ola
Añlamazın ki elde o dem ihtiyâr ola (Şihabi: G 10/1, s. 178)

Aşağıdaki beyitlerde birçok mahbubdan bahsedildiğini görüyoruz:

Naķd-i cāna bûse virmezler dilerler sîm ü zer
Şimdiki *maḥbûblar* ğāyetde ķurnāz oldılar (Hayali: G 148/4, s. 140)

Serv-ķad *maḥbûblar* içre cefâsız yâr yok
Dehr gülzârında bir şâh-ı gül-i bî-ḥâr yok (Hayali: G 244/1, s. 173)

Ḥamdülillâh vermeyüp dünyâ-yı dünüñ devletin
Dil-rubâ *maḥbûblar* yolında hâķ itdüñ beni (Hayali: G 574/4, s. 289)

Kîl-kî ķudret levḥ-i sînemde seni eyler raķam
Eyleyüp *maḥbûblar* mecmû'asından intiḥâb (Fuzuli: G 27/6, s. 144)

Ey Fuzûlî *ķanġı maḥbûbu* ki sevseñ raḥmi var
Ķıl ḥazer ancaķ benüm bî-raḥm yârumdan şaķın (Fuzuli: G 223/7, s. 239)

Baķma ey dîde zenaḥdânına *maḥbûblaruñ*
Gezme ġāfil ḥazer it düşmeyesin çāhlara (Fuzuli: G 243/6, s. 249)

Dest-i 'ışķından çeküp cān naķdin almaķdur hüner
Yohsa her *maḥbûba* dil virmek kişi âsân olur (Üsküplü İshak Çelebi: G 29/3, s. 132)

Âyîne her gördüġi *maḥbûba* bir yüzden toġar
Ol nemed-püşî görür misin ne şüret-bāz olur (Üsküplü İshak Çelebi: G 37/6, s. 139)

Sever her gördüġi *maḥbûbı* dirler
Görün İshāķı aşlâ bir sever yok (Üsküplü İshak Çelebi: G 133/5, s. 204)

‘Uşşāk şaydın itmege *maḥbūblar* sever
Begler gibi ki göñlini egler şikār sever

Ol *nevcuvānuñ* āḥir-i ḥüsni leṭāfetin
Kimdür ki nisbet eyleye evvel bahār ile (Üsküplü İshak Çelebi: G 257/2, 4, s. 285)

Uğrasam yüz döndürür Tañrı selāmından kaçār
Ḥūblar *maḥbūblar* hep böyle ḥod-rūlar mıdur (Muhibbi: G 920/4, s. 300)

Şu gibi gördüğü *maḥbūba* Muḥibbī meyl ider
Neyleyem derdā dirīgā ḥātır-ı meyyāl ile (Muhibbi: G 2353/5, s. 689)

Ġayrı *maḥbūblaruñ* lezzet-i güftārından
Ḥoş gelür sevdüğümüñ şīve-i reftārı baña (Yahya Bey: G 10/2, s. 285)

Ġonca-veş maḥcūb olunca ḥūb olur *maḥbūblar*
Dostum cāhillere açılma mānend-i kitāb (Yahya Bey: G 24/2, s. 295)

Biri birini bulur *maḥbūblar* yārān olur
Biri birini sever hem bende hem sultān olur (Yahya Bey: G 121/1, s. 358)

Gülşen-i ‘ālemde ey serv-i revānum bu gerek
‘Āşık olanlar delū *maḥbūblar* uşlu gerek (Yahya Bey: G 225/1, s. 423)

Maḥbūblar cefā kılcıdır cihān gibi
Peykān-ı ġamzesine çekinme kemān gibi (Yahya Bey: G 457/1, s. 560)

Ṭolıdur her taraf *maḥbūblarla*
Gelūñ dil-ber sevenler tāze tāze (Zaifi: G 278/6, s. 211)

Görür *maḥbūblar* yir yir geyerler cāme-i rengīn
Aña reşk eyledi sākī şūrāḥī geydi al cāme (Bursalı Rahmi: G 232+9/3, s. 302)

Ṭop itdi başın Emrī zülfi ḥamını çevgān
Maḥbūblar derilsün vardur erūñ oyunu (Emri: G 548/5, s. 288)

Her cemāl āyinesinde görürem şūretūñi
Şanma bu ben ḵuluñı gördüğü *maḥbūbı* sever (Gelibolulu Süruri: G 103/3, s. 105)

Gördüğün *maḥbūba* virürsin Sürürī göñlüñi
Eksük olmaz cānuna dā’im belā bu ḥūyile (Gelibolulu Süruri: G 421/5, s. 270)

Degme *maḥbūbın* lebine olma māyıl cān virüb
Ey dil-i bīmār çok mey var ki yaramaz eme (Meali: G 53/2, s. 245)

Gördüğün *maḥbūba* iy dil mübtelā olmaḵ neden
Ben ġarībün başına dā’im belā olmaḵ neden (Muidi: G 330/1, s. 304)

‘Uşşāk zerre gibi ḥaḵīr olduğı bu kim
Maḥbūblar güneş gibi ‘ālī-cenāb olur (Revani: G 69/4, s. 216)

Burc-ı hüsniñ ey felek mihr-i cihân-ârâsı çok
Mâhı şermende kıılır *maḥbûb*-ı müstesnâsı çok (Revani: G 189/1, s. 285)

Ağlar Revânî gördüğü *maḥbûba* hâlini
Şol serv-kaḍ güzeller ile mâcerâsı çok (Revani: G 192/5, s. 287)

Sîm ü zer ister Revânî şimdiki *maḥbûblar*
Hâtır-ı ‘âşık gerekmez anlara dünyâ gerek (Revani: G 209/5, s. 298)

Her ne şayd olsa kaçar âvâzedden hikmet nedür
Şayd olur *maḥbûblar* iştise kaz âvâzını (Revani: G 411/6, s. 418)

Gördüğü her taze *maḥbûbun* hayâlin cem‘ ider
Şanma hâlî gönlümi kim gencler vîrânıdır (Salih Çelebi: G 43/2, s. 153)

Pâre kıldı dil maḥabbet-nâmesin *maḥbûblar*
Bilmeyüp maẓmûnını anı müşevveş şandılar (Sehabi: G 142/4, s. 73)

Toğrusun mı deyeyin saña Şihâbî hergiz
İhtiyâr elde degül sevmede *maḥbûbları* (Şihabi: G 303/6, s. 296)

Serv-i bâlâ sîm-ber *maḥbûblar* çokdur velî
Sencileyin bir semenber serv-i gül-ruḥsâr yok (Celili: G 196/2, s. 157)

Beni öldürdi ğamuñ va‘de-i ferdâ niçe bir
Yok mı dînüñ şanemâ aña mısın ferdâyı

Kağı *maḥbûba* gönül virdüm ise tâli‘i gör
Şem‘-veş ser-keş olur mâh gibi hercâyî

Nev‘iyâ gayrılar itmiş yine ol yâri kinâr
Cüy-i eşküm n'ola ğark itse bütün dünyâyı (Nevi: G 520/2, 3, 5, s. 535-536)

Hidmetinde çâr-deh sâle nice *maḥbûb* var
Hükmi câri zîr-i destinde yedi iklîmdür (Şemsi Paşa: G 84/2, s. 302)

Su‘âl olınsa meclisde Celâlî var mı inkârüñ
Senüñçün vâkı‘â gördüğü *maḥbûbı* sever dirler (Manastırlı Celal Bey: G 140/5, s. 356)

Dâyimâ şâd ü feraḥdur ğuşşadan ol ğam yimez
Her kimüñ yanında bir *maḥbûb*-ı şüh u şengi var (Zati I: G 225/4, s. 225)

Urdılar zerrîn-beden ‘âşıklara *maḥbûblar*
Mancınık-ı sîm ile ğarrâ gümüşden tōplar (Zati I: G 342/1, s. 342)

Didi *maḥbûblara* ağlayurağ bir ‘âşık
Göz yaşından şakınuñ kanludur ol şu begler (Zati I: G 379/4, s. 379)

‘Āşıkun boynına kol şaldığı *maḥbūblaruñ*
Dōstum cürm ise ger boynuma cümle günehün (Zati II: G 707/6, s. 211)

Ey ‘āşık-ı dil-ḥaste gözün aç yine devrān
Maḥbūblara ‘īd-gehi eyledi dernek (Zati II: G 777/5, s. 281)

Yine maḥbūb ḥil‘atler geyüp zeyn oldu her *maḥbūb*
Demidür sākiyā cāma geyürseñ kırmızı cāme (Zati III: G 1359/4, s. 227)

Göz yumup uğrama alayına *maḥbūblaruñ*
Şakın ey ‘āşık-ı bī-çāre açarlar gözünü (Zati III: G 1561/3, s. 360)

Aşağıdaki beyitlerdeki mahbubların ait olduğu coğrafya belirtilmiştir:

Ol *Ḥıṭā maḥbūbı* gör kim tırrasın çīn gösterür
Nokta ḥālī ile gül üzre perçin gösterür (Muhibbi: G 649/1, s. 223)

İy *Ḥıṭā maḥbūbı* sensüz gözlerümüñ yaşını
Akıdup her yaña anı āb-ı āhū eyledüm (Muhibbi KYOY: G 2201/2, s. 1135)

Ey boyı serv-i *Ḥıṭā maḥbūbı* bu yaşum revān
Eyledüm kim göre ider āb-ı Amūlar mıdur (Muhibbi: G 881/4, s. 288)

İy *Ḥıṭā maḥbūbı* sensüz sorma ḥālüm hier ara
Gözlerüm yaşına nisbet kıtredür āb-ı Āmu (Muhibbi KYOY: G 2776/5, s. 1394)

Çeşm-i hūn-ābumda ey dil ol ‘*Acem maḥbūbınuñ*
Ḥāk-i rāh-ı kūyı kuḥl-ı Işfahānīdür baña (Ravzi: G 29/4, s. 145)

Rūm’da görmeyeli ben o ‘*Acem maḥbūbın*
Dicle-i eşkümi gören didi Ceyhūn ancak (Ravzi: G 389/2, s. 290)

2.1.2.2 Şahid

Her ki bir *şāhid-i* ra‘nāyı sever koçmağ-ıçün
Ki dil-āver gelür ol ‘arşaya dil-dāda gider (Livayi: G 130/3, s. 255)

Şīveler kim baña ol *şāhid-i* Ken‘ān şatar
Naqd-i cānum da alursa kıti erzān şatar (Mostarlı Hasan Ziyai: G 120/1, s. 89-90)

Zemīne na‘lçeñ resmi şu deñlü zīb ü fer virdi
Felekde māh-ı nev ey *şāhid-i* zībā kulağ çekdi (Nevi: G 474/2, s. 510)

Dōstum *şāhid-i* zībā idügün sābitdür
Kimseler ḥūblıguña idemez inkārı (Nevi: G 509/4, s. 530)

Ruḥuñ kim da‘vî-i ḥüsn eyledi ey *şāhid*-i zībā
Yiridür müdde‘iler terk iderse zühd ü taḫvâyı (Nevi: G 537/4, s. 545)

Nāz ile gelüp ḥalka-i zikre bile girse
Rind olsa bize *şāhid*-i sālūs gerekmez (Şemsi Paşa: G 138/4, s. 356)

Ḥazer kıl Şemsi’yā meyl itmesün bir *şāhid*-i serbāz
Dil-i şeydā yañılmaz kıtulsursa bend ü bağından (Şemsi Paşa: G 269/5, s. 487)

Gün toğar yārüm gice ḥ‘āb içre yaturken meger
Şem‘-i rüy-ı *şāhid*-i zībā şebistāndan çıkar (Medhi: G 182/2, s. 415)

Nūr istifāde itmek içün rüy-ı *şāhid*in
Devr-i felekde mihr ile meh serserī imiş (Medhi: G 247/2, s. 449)

Medhī bir *şāhid*-i meh-peykere vir gönlüñi kim
‘Arz-ı dīdār idicek dilde maḥabbet ḳopara (Medhi: G 475/5, s. 566)

Göñül virmek olurdı bülbül-āsā *şāhid*-i verde
Beş on gün olmasa cānā bu gülşende anuñ ānı (Sebzi: G 780/5, s. 676)

Okuñ ey *şāhid*-i ebrū-kemānum
Şehīd-i dilde engüşt-i şehādet (Zati I: G 81/3, s. 81)

O şāhuñ pādīşāh-ı *şāhid*ān olduğına Zātī
Görenler ‘aynını kef geçdügi şādīḳ güvāḥıdur (Zati I: G 348/7, s. 348)

Dinüme kaşd eden ol *şāhid*-i kāfir-kīşüñ
Yüzini kāfir eger görse şehādet getüre (Aşki: G 430/2, s. 369)

Bāğ-ı ‘ālemde kimüñ kim *şāhid*-i zībāsı yok
Bülbül-i şeydāya beñzer kim gül-i ra‘nāsı yok (Cenabi Paşa: G 148/1, s. 116)

Yaraşur güller karanfiller taḳunsa başına
Şāhid-i nāzūkdür ol ḡāyetde zībālīḳ sever (Bahari: G 10/4, s. 124)

Ḳapuña yüz sürmeyen sen *şāhid*in mehcūrdur
Kim ‘ibādet kılmayan dergāh-ı Ḥaḳ’dan dūrdur (Haveri: G 9/1, s. 189)

Bir şanem taşvīrini gördüm helāk oldum bugün
Şöyle şandım ol perī-rū *şāhid*-i kāşānedür (Hilali: G 13/2, s. 81)

Sāḳiyā ḳarşumuza gün gibi par par yansun
Şāhid-i şem‘i getür bezme temāşā idelüm (Hilali: G 64/4, s. 137)

Pertev-i dīdār-ı *şāhid* perdesüz meşhūd olur
Ḥāb-ı ḡafletden ḳaçan kim cān gözi uyarılır (Kelami: G 47/4, s. 249)

Ger çeke tīg-ı cefāsın dem dem ol *şāhid* baña
Ben şehīd-i ‘ışḳ olam cümle cihān şāhid baña (Muhibbi KYOY: G 82/1, s. 166)

Kevser ü havrâ murâdı zâhidüñ
Fıkr-i 'âşık şâhid ü âb-ı 'ineb (Muhibbi KYOY: G 199/3, s. 219)

Şekl-i zîbâñ-ıla iy şâhid-i ferhunde-cemâl
Büt-i çin da 'vî-i hüsn eylese şüret bulmaz (Yakini: G 66/2, s. 191)

Göz karar dun bacadan düşer kapuyı yapsalar
Görmekiçün meh-cemâl-i şâhid-i kâşânemüz

Böyle vildāmıla gılmānıla tezyîn olalı
Beñzemez mi ravza-i rıdvāna mekteb-hānemüz (Zaifi: G 126/4, 6, s. 126)

Yāsemen gibi çemende kanı bir şâhid-i pāk
Yudı cüy içre idüp pîreheinin tam tâze (Bursalı Rahmi: G 173/2, s. 254)

O şâhid ben şehîdi bî-silâh eyler helāk ammā
Şehâdet dañı iyles katlûme bu ne şehâdetdür (Gelibolulu Süruri: G 115/4, s. 110)

Ben şehîd-i şâhidî kaftānum ile defn idüñ
Dostlar ol derzi dil-berdür çü kaftānum diken (Gelibolulu Süruri: G 329/2, s. 224)

'İşk bir şâhid imiş halk-ı cihān 'âşıkdur
Gel beru 'âşık iseñ sen dañı idrāk idegör (Kara Fazli: G 61/4, s. 320)

Şol dil-rübā ki şâhid-i ta 'līm-hānedür
Veh kim nazarlar okına her dem nişānedür (Zati I: G 324/1, s. 324)

Bir nefes ol şâhid-i tersā girenler dīnûme
Cennet-i vaşlum bulur dīrse cihān dīnden çıkar (Zati I: G 409/3, s. 409)

Göricek şâhidlerüñ yüzün hezār āh eylerin
Nice inkār ideyin 'ışk üstüme işbāt olur (Zati I: G 467/3, s. 467)

Zâhidā terk itme şâhidler vişāli rāhatın
Ger ibâdetden hemîn gılmān u havrâdur ğaraż (Fuzuli: G 138/2, s. 197)

Baña geldükçe şatar biñ cāna her bir bûsesin
Ġayra virür rāygān ol şâhid-i Tātāra yuf (Bahari: G 47/4, s. 162)

Aşağıdaki beyitlerde şahid-bazlık işlenmiştir:

Hayretî dërseñ ki meşhûduñ ola dīdār-ı dost
Yum nuķuş-ı māsivādan çeşm-i şâhid-bāzuñı (Hayreti: G 521/5, s. 484)

Rind-i şâhid-bāz olan 'âşıklara
Bir yüzi gül ğonce-fem eksük degül (Bahari: G 64/6, s. 179-180)

Her kamer ruhsāra ağızında tutar zer gösterür

İy Hilālī pīr-i hāver rind-i *ṣāhid-bāz* imiş (Hilali: G 43/5, s. 115)

Cānlarından yig severler çünkü sen cānāneyi
Pes n' için kaçmak gerekdür rind-i *ṣāhid-bāz*dan (Şemi: G 126/6, s. 514)

Aşağıdaki “şarab u şahid” hakkındaki beyitler, zahidlere hitaben söylenmiştir:

Götürü dünyâyı virdük biz *şarāb u ṣāhide*
Zāhidā bu ‘ālemün gördük kuru gavğası çok (Revani: G 189/3, s. 285)

İhtiyārı birle zāhid *ṣāhid ü mey* terkini
İhtiyār eyler mi her kim şāhib-i idrāk ola (Sehabi: G 23/3, s. 32)

Ehl-i meclis niçe nādān dimesinler zāhide
Ġaybet eyler eylemez raġbet *şarāb u ṣāhide* (Şihabi: G 275/1, s. 285)

Gönlüme düşdi yine *ṣāhid ü mey* sevdası
‘Āşık-ı zāra nice havf-ı ġazāb ey vā‘iz (Celili: G 181/4, s. 149)

Şarāb u ṣāhidi benden n' için men‘ ider-isin sen
Güzeller n'eyler iy şūfī sen itdügün bed-a‘male (Livayi: G 396/2, s. 431)

Beni men‘ eylemesin *ṣāhid ü mey*den şūfī
Ki görünmez gözüme zevk u şafādan ġayrı (Livayi: G 423/4, s. 450)

Şāhid ü mey şöhetinden şūfī ġazāz almaz velī
Ben def ü kânūn u çeng ü nāye verdüm gönlümü (Livayi: G 429/5, s. 454)

Nice tevbe olur bu demde zāhid *ṣāhid ü mey*den
Yigitlik devri ‘işret çaġı ‘āşıklık evānidur (Sebzi: G 145/6, s. 329)

*Şāhid ü mey*den kesilmez ihtiyār ile gönül
Nāşihā yiter nāşihat eyledün gavğayı kes (Sebzi: G 307/6, s. 418)

Şarāb u ṣāhid ü muṭrib var iken
Ne çalar arada ‘Amrī müderris (Amri: G 43/5, s. 79)

Baňa *şem‘ ü şarāb u nuql u ṣāhid*
Saňa zāhid ser-ā-ser bu cihān genc (Muhibbi: G 293/3, s. 124)

Şarāb u *ṣāhidi* kadeh²⁴⁵ itdi zāhid
Sözini bilmeyüp söyler imiş beng (Muhibbi: G 1619/3, s. 490)

‘Āşıkam rindem bugüni virmezem ben yarına
Zāhidā *ṣāhidle mey*den şanma perhīz eyleyem (Muhibbi: G 1792/3, s. 535)

Zāhidā men‘ eyleme gel *cām u ṣāhiden* bizi

²⁴⁵ Bu kelime vezin ve anlam gereği “kadh” olmalıdır.

‘İyşumuzu telh ü kendüni ters-rū eyleme (Muhibbi: G 2468/3, s. 719)

Zāhid *şarāb* u *şāhide* ‘arz[-ı tevbe?] ider
Tevbe olur mı bir kişi bī-ihtiyār ola (Muhibbi: G 2589/4, s. 752)

‘Ta’n iderse tañ degül zāhid *şarāb*-ı *şāhide*
N’eylesün mu‘tād olupdur ‘ömr geçdi beng-ile (Muhibbi KYOY: G 2993/3, s. 1493)

Muhibbī’ye ezelden çün şunıldı *cām*-ıla *şāhid*
Virildi saña da zāhid riya tesbīh ü seccāde (Muhibbi KYOY: G 3004/5, s. 1499)

İbn-i vakt ol iy gönül hoş gör *şarāb* u *şāhidi*
Zāhide olsun mübārek kevşer ü havrāları (Muhibbi KYOY: G 3497/4, s. 1715)

Aşağıda alıntılanan beyitler şarab, şahid ve öteki meclis unsurlarını içerir:

Şarāb u *şāhide* şarf eyledüm maqdūrı cān kaldı
Ben anı bir dehān-ı tenge qodum cışş-ı gāyibdür (Livayi: G 91/5, s. 227)

Livayī gerçi hoşdur *şāhid* ü *mey*
Bezimde illā hem-sāz ille hem-sāz (Livayi: G 202/7, s. 302)

İy Livayī bir dem olma *şāhid* ü *meyden* cūdā
Bār-ı endūh-ı ecel çekmekden isterseñ halaş (Livayi: G 212/5, s. 309)

Gönül hevā-yı cihān-ı harābdan geçmez
Şafā-yı *şāhid* ü *şem* ‘ ü *şerāb*dan geçmez (Nihani: G 51/1, s. 111)

Ölince *şāhid* ü *meyden* ferāgat eyleme ey dil
Bilürsiñ bundan özge ‘aşıkā ‘ālemde kār olmaz (Sebzi: G 273/3, s. 400)

Yañılmaz meyl ider dīvāne gönülüm
Şarāb ü *şāhid* ü çeng ü rebāba (Dükakinzade Ahmed Bey: G 229/4, s. 323)

Gıdā-yı rūh ü envār-ı şafādur
Şeb-i şurb-ı *şarāb* ü *şem* ‘ ü *şāhid* (Şihabi: G 81/3, s. 207)

Şāhid ü *şem* ‘ ü *şarāb* erbāb-ı bezme bābdur
Bā-ğuşuş ağyardan divār ola muhkem kapu (Şihabi: G 241/4, s. 272)

‘Aks-i *şem* ‘ ü *şāhid* ile cām-ı pür-mey pür-habāb
Fârig itdi bezmümüz mihr ü meh ü seyyâreden (Âşık Çelebi: G 60/4, s. 108)

Şāhid ü *sāgar* u *mül* serv ü semen āb u revān
Revnağ-ı gül demidür seyrini kıl var çemenüñ (Muhibbi: G 1511/5, s. 462)

Aşağıdaki beyitler “şāhid-i bāzār” nitelemesine örnektir:

Güşe-i dükkāna geçmişsin nigāra gül gibi
Şāhid-i bāzār imişsin böyle bilmezdim seni (Revani: G 486/2, s. 461)

Virmezem naḳd-i dili almazam endüh ü ğamı
Yok yire şive şatar şāhid-i bāzār baña (Süheyli: G 13/6, s. 202)

Hāk-i zilletde beni faḳr-ile koyup şu gibi
Sīm-i eşküm eyledi her şāhid-i bāzār ḥarc (Nevi: G 41/3, s. 255)

Nev'iyā virme gönül şāhid-i bāzār olana
Cevher-i mihr ü maḥabbet ḳatı nā-yāb gibi (Nevi: G 466/8, s. 506)

Yüri ey ḥāce Zātī 'ışḳ-ı Bārī ile bāzār it
Ne aşsı eyledün bir şāhid-i bāzār sevmekden (Zati III: G 1197/7, s. 122)

Yūsufa beñzetme yārı Mıṣr-ı ḥüsn içre bu gün
Ey 'azīzüm sen dedüğün şāhid-i bāzār yok (Hayali: G 244/2, s. 173)

Hüsnine ḳamu ḥalk-ı cihān oldu ḥarīdār
Her ğüşeden ol şāhid-i bāzār göründi (Aşki: G 508/4, s. 409)

Begüm bir buseñi biñ şāhid-i bāzāra virmem ben
Lebünüñ ağzı ikrārı baña biñ nice şāhiden (Bali: G 129/3, s. 221)

Seni koyup da bāzār ide ğayrı müşterilerle
Ne assı Sun'iyā bir şāhid-i bāzār sevmekden (Gelibolulu Suni: G 138/7, s. 97)

Yiridür seng-i melāmet itse sīneñde nişān
Kim didi saña varup ol şāhid-i bāzāra baḳ (Muhibbi: G 1398/5, s. 432)

2.1.2.3. Beg

Cān ise borcum aldı ğamzelerün
Ḥançerüne begüm ne borcum var (Amri: G 13/4, s. 49)

Be-hey begüm ḳuluñam didüğüm midür suçum
Ki ben gedāya hezārān belālar eylesin (Amri: G 91/3, s. 127)

Ger günāh ise maḥabbet dostum ḳanum sebīl
Cürm ise vaşluñ temennāsı begüm ḳaṭlüm ḥelāl (Âşık Çelebi: G 28/2, s. 94)

Yanmışuz mihrün ile luṭf idüp sāye gibi
Yirlere çalma bizi hay begüm pādīşehüm (Âşık Çelebi: G 33/4, s. 97)

Sürdüm şu deñlü reh-güzer-i esbüne yüzüm
Ebrüm naḳşını gören añlar nişān-ı sümm

Dil tığ-i ğamze küştesidür çin idüp kaşuñ
Terk eyle yaykarayı *begüm* bir olur ölüm (Âşık Çelebi: G 35/1, 3, s. 97)

Didüm ben bendeñe luţf u ‘aţā kılsañ n’ola şāhum
Didi şimdiki *beglerde* iñen cūd u seĥā olmaz (Aşki: G 162/4, s. 232)

Benüm gönüm şafālar kesb eder mey yirine kanum
Begüm nüş eylesün maĥmūr çeşmüñ қо şafālarla (Aşki: G 465/4, s. 386)

Düşeliden hūblar ‘aşkına hayli zindeyüz
Kadrümüz a‘lādadur hıdmet edelden *beglere* (Aşki: G 411/9, s. 360)

Sīne-i mecrūhumı ğamzeñ niçe bir yareler
A *begüm* katlan oñulsun dilde olan yareler (Bahari: G 16/1, s. 129)

N’ola dil kişveri senüñ olsa
Şimdi mi oldı şehr *beglere* hāş (Bahari: G 44/3, s. 159)

Sīne-i ĥākīden alduñ cān-ile dil naĥdini
Saña kim didi *begüm* bir yirden iki ĥāşıl al (Bahari: G 63/2, s. 178)

Nāle vü āh itse tañ mı şāh-ı ‘ışk
Beglere taḅl u ‘alem eksük degül (Bahari: G 64/2, s. 179)

Endām-ı vaż‘-ı şīve-i қamusı yedindedür
Olmaz *begüm* cihānda senüñ gibi pür-usül (Bahari: G 66/3, s. 181)

Zulm eyledüñ kapuñda *begüm* biz gedālara
Devlet eşigine varuruz hep şikāyete (Bahari: G 103/3, s. 218)

Eşkal-i vefā resmi қabül itmede қalbüñ
Āyīnedür ammā *begüm* āyīne-i pülād (Baki: G 35/4, s. 122)

Berg-i gülden ruĥı ol lāle-‘izāruñ terdür
Nükte fehm eyle *begüm* ĥaylice rengin yirdür (Baki: G 107/1, s. 167)

Lebüñe dirler ise ğonca-i gülden terdür
Şaқın incinme *begüm* ĥaylice rengin yirdür (Baki: G 108/1, s. 168)

Begüm merdümlik it kendü ciger-güşeñ gibi besle
Yaşum tıfl-ı yetimüñdür ki dāmānuñda қalmışdur (Baki: G 165/3, s. 204)

Zerd oldı yüzüm derd ile şan kim yereқāndur
Luţf eyle *begüm* dökme benüm yoқ yire kanum (Baki: G 319/2, s. 297)

Ten-i Bāķīyi ser-ā-pā қılıcım pārelese
Şöyle va’llāhi *begüm* cānına minnetler idi (Baki: G 502/5, s. 413)

Devlet cihānda ĥüsn- i maĥabbetdür ‘aşķla
Dirlerse n’ola ‘āşık u ma‘şūқа *beg paşa* (Bali: G 8/3, s. 152)

O *sipāhī* güzeli zümre-i hūbuñ *begidür*
Tūğ-ı zūlf-ile livā-ḳadd-ile *begler begidür* (Bali: G 33/1, s. 168)

Çekdüklerüm acılığı şehd eyledi la 'lūñ
Bal-ı lebūñ ālāmı *begüm* tatlu belādur (Bali: G 51/2, s. 178)

H'āb-ı nāzı gözüññ Bālī'ye bir şīve mi yā
Dīde-i baht-ı siyāhuñ *Oğuz uykusı*²⁴⁶ mıdur (Bali: G 56/5, s. 181)

Kākülūñ tevḳī'inūñ hükmi *begüm* baş üstine
İy elif-ḳadd lām-ı zūlf emrine kimse lā dimez (Bali: G 72/2, s. 191)

'Aşḳuñda şöyle cānuma degdi cefā *begüm*
Zahmetler oldı degmez idük biz buña *begüm* (Bali: G 115, s. 210-211)

Sen *begüm* diyince Bālī dil-bere
Ol 'azīz yārenler anı didi *şāh* (Bali: G 162/5, s. 246)

Ġayra luṭf it sen Behiştī'ye ḳahr
Hey *begüm* bu niçe 'adāletdür (Behiştī: G 114/5, s. 166)

Koyup āhum ḳapuñı çekse sipihre sancak
'Aceb olmaya *begüm külli ta 'vīlün aḥmak* (Behiştī: G 247/1, s. 240)

'Āşıḳlaruñ alayı yanuñdan kesilmesün
Şāh-ı cihāndan ayru yaraşmaz *begüm* sipāh (Behiştī: G 444/3, s. 353)

Taşı nerm itdi ḳatı göñlüñe kār eylemedi
Nice āhen-dil olursın *begüm* Allāh seni (Behiştī: G 548/2, s. 412)

Kül idüp eczāmı yakmak oldı çünkim hū saña
Luṭfuñ ābı sākın itmezse *begüm* yā hū saña (Bursalı Rahmi: G 8/1, s. 151)

Rahmiye yār vişālin nola ihsān itse
Lāyık oldur ki ola *beglere* himmet ġālib (Bursalı Rahmi: G 10/6, s. 152)

Ḥayālūñ sīne-i sūzānum eylerse nola mesken
Begüm dünyā durur bu niçe şahid-cāy olur külhan (Bursalı Rahmi: G 157/1, s. 244)

İşbu hūsni ki virüpdür *begüm* Allāh saña
Yiridür ḥalḳa-be-ğuş olur ise māh saña (Celili: G 20/1, s. 59)

Ḳaşlaruñ tuğrāsını göster berāt-ı hūsni ile
Ser-fürü ḳılsun *begüm* İrān ile Tūrān aña (Cenabi Paşa: G 2/2, s. 17)

Hūsñüñe mağrūr olup her bir gedāyı tutma ḥor
Çok gedālar milket-i dilde *begüm* sulṭāndur (Cenabi Paşa: G 97/6, s. 82)

²⁴⁶ Oğuz beylerinin yedi gün süren uykusu.

Çanda ise la‘lũũũ bir ĥastası eksũk degũl
Ol *begũm dũrũ* ‘ş-şifadur olmasun bĩ-mãrsuz (Cenabi Paşã: G 115/4, s. 94)

Şehr-i ĥatũũ ister iken zũlfũũe dũş oldu dil
Mısr’a ‘azm iden kişi uğrar *begũm Şãm* üstine (Cenabi Paşã: G 265/5, s. 200)

Åşinãnı gũzelũm gãh-ı gehĩ yãd eyle
Demi geldi dil-i maĥzũnı *begũm şãd* eyle (Cenabi Paşã: G 267/1, s. 201)

Nãz itdũęũũnce n’ola idersem niyãz *begũm*
Vardur şafã girişme vũ nãz u niyãzda (Cinani: G 215/2, s. 575)

İkindũyin gelũp itseñ ‘aceb mi iĥsãnı
Olur çũ *beglere* ‘ãdet ikindi dĩvãnı (Cinani: G 269/1, s. 602)

Ka‘be-i kũyuñ yolına ‘ãşıkłar
Merve ĥakkı *begũm Şafãdur* dir (Dũkakinzade Ahmed Bey: G 75/4, s. 158)

Tĩę-i ģamzeñle gũzũñ cãnuma kaşd eyler ise
Boynumuz kılca *begũm emrũũe* fermãn direm (Dũkakinzade Ahmed Bey: G 175/12, s. 267)

Bend eyle ruĥũñ ũzre dũşũr sĩneme zũlfũñ
Gũl bergine yũkletme *begũm bãr-ı girãnı* (Dũkakinzade Ahmed Bey: G 270/3, s. 369)

Şũyle zerd oldu tenũm derd ile kim altun sanup
Hey *begũm* yir yuta yazdı bendeñi Ķãrũn sanup (Emri: G 51/1, s. 38)

Ĥat u zũlfũũle diller mũlkin aldugũñ muķarrerdũr
Sũleymãnsın *begũm* sen saña mũr u mãr leşkerdũr (Emri: G 156/1, s. 90)

Şaķın mazlũmuñ âĥından bilũrsin pãyidãr olmaz
Efendũm bu gũzellikler *begũm* bu *pãdişãlıklar* (Emri: G 201/4, s. 113)

Ey perĩ-çihre lebũñ mũhr-i Sũleymãndan yeg
İns ũ cin emrũũe me’ mũr bugũn *begsın beg* (Emri: G 293/1, s. 160)

Tĩęũñ şũ deñlũ zaĥmũme ķan ağladur ki âĥ
Sĩnemde acır oldu *begũm* yara yaraya (Figani: G 79/2, s. 73)

Sen mihr-i cihãn-tãba ķarĩb olmak olurdı
Kim zerre ķadar olsa *begũm* bende sitãre (Figani: G 85/3, s. 76)

Senũñ ‘izz ũ ĥużũruñda bu ‘ũmrũm
Begũm şarf olıķaķ maķşũd oldu (Gelibolulu Suni: G 212/3, s. 124)

Tatlıdur vaşlũñ senũñ hecrũñ velĩ ey yãr telĥ
Tatlucuk ol hey *begũm* gũsterme gel her bãr telĥ (Gelibolulu Sũruri: G 66/1, s. 85)

Evvel hüsniñ beni mecnûn ider
Kim mecnâindür *begüm* faşl-ı bahâr (Gelibolulu Süruri: G 84/4, s. 95)

Gel vefâ san'atların öğren ahâlden *begüm*
Ma'rifet taḥşîlidür çün ehl-i 'irfândan garaż (Gelibolulu Süruri: G 215/2, s. 163)

Haste vü ma'zûle çün tîmâr idermişsin *begüm*
Haste dil ma'zûl iken tîmâruñ eyler ârzû (Gelibolulu Süruri: G 369/3, s. 244)

Boynı bağı kûl olan mülk-i ğinâ *beglerine*
Ġam-ı tenden elem-i zâddan âzâd ancak (Hayali: G 261/4, s. 179)

Çün kanum içdi baña leb-i dil sitân gerek
Olmaz *begüm* cerîme baña kana kan gerek (Hayali: G 300/1, s. 193)

Ditrer Hayâlî üstüne dirdir benüm *begüm*
Cân döndi na'ne çübuna yufka ovağına (Hayali: G 466/5, s. 251)

'Âşıkları *haṭṭuñ* gelicek sürme kapuñdan
'Azl etme *begüm* bendeleri hâşıl içinde (Hayali: G 519/2, s. 270)

Hayâlî Haydarîdür tavk-ı zülfüñ haqqıdır anuñ
Begüm teslîm kıl boynuñda neyler bir gedâ haqqı (Hayali: G 642/6, s. 312)

'Aceb mi hâşiye yazsa ğubârî *haṭṭ* ile *haṭṭuñ*
Begüm mecmû'a-i hüsniñ kitâb-ı pür-ma'ânîdür (Hayreti: G 111/4, s. 229)

Hayretîyi gel bugün öldür *begüm* ferdâyı ko
Kim sen öldürmezseñ anı tîğ-i ferdâ öldürür (Hayreti: G 137/5, s. 246)

Ben senüñ şâdık kuluñam şâh haqqıyçün *begüm*
Êşigüñ terk étmezem Allâh haqqıyçün *begüm*

Âsitân-ı devletüñden sürme ben dervîşüñi
Êtme mahrûm ol ulu dergâh haqqıyçün *begüm*

Nev-cüvânsın alma âhın ben fakîrûñ her seher
Ehl-i derd êtdüğü âh u vâh haqqıyçün *begüm*

Zerrece yolsuzluğum yokdur târîk-i 'ışkda
Bâb-ı haqqâ toğru varan râh haqqıyçün *begüm*

Cevr eliyle yıkma gönlin Hayretî bî-çârenüñ
Ka'bedür va'llâhi beytu'llâh haqqıyçün *begüm* (Hayreti: G 341, s. 370-371)

Hayretîyi ber-murâd êtdüñ selâmet ol *begüm*
Bir selâm idi hemân senden murâdı ve's-selâm (Hayreti: G 344/5, s. 373)

Tâze *begdür* kulluk étmek aña müşkildür gönül

Ol güzeller şāhına yanaşma oğlanum benüm (Hayreti: G 364/3, s. 384)

Cebr ile sürme kapuñdan dil-i dīvāneleri
Şāhsın *beg*cegizüm karşıña dīvān olsun (Hayreti: G 446/4, s. 436)

‘Akl u hūşı tağıdup aldı gönül kişverini
Bir ala gözli güzel *beg* şıdı alayumuzu (Hayreti: G 520/2, s. 483)

Bizden geçüben ğamze okın atma yabana
Öldürme *begüm* bir nêçe bī-nām u nişānı (Hayreti: G 555/3, s. 505)

Gel girme beni öldürüben kıana *begüm* hey
Cānāna yaraşmaz ki kıya cāna *begüm* hey

Hey dē meded ol ğamze-i hūn-rīzūñe yoḥsa
Kān eyledi uş göz göre mestāne *begüm* hey

Yanuña çeküp düşmen-i bed-kīşī kemān-veş
Gel atma beni ok gibi yabana *begüm* hey

Kılma kuluñı redd edüben düşmeni maqbūl
Zulm eyleme ‘adl et yine şāhāne *begüm* hey

‘Ār etme gedādan bu cihāndur dem olur kim
Hem-şoḥbet olur mūr süleymāna *begüm* hey

Gāhī hele bendeñdür ‘ināyet nazarın kıl
Bu Ḥayretī-i vālih ü ḥayrāna *begüm* hey (Hayreti: G 560, s. 508-509)

Kāngı *beg* a benüm efendicügüm
Bir kılından bu deñlü ‘ār etdi (Hayreti: G 565/6, s. 512)

Şol pādīşeh ki mısr-ı cemālūñ velīsidür
Begler içinde kılı olup sevmelisidür

Dilberde ān didükleri ben bildügüm bu kim
Kaşuñ karası ala gözüñ sürmelisidür

Reyhān *hatı* ğubārını nesh itdi kākūli
*Ḥatı*ñ muḥakḳak oldu ki hūbı celīsidür

Tag ādemi durur diyü Ferhāda ta‘n ider
Mecnūnı gör şunuñ gibi yaban delisidür

Bakmaz Helākī hūr daḥi olsa Leyliye
Mecnūn gibi degüldür ol *oğlan* delisidür (Helaki: G 48, s. 88)

Yeter itdüñ ğam-ı hecr ile Helākīyi helāk
Begüm inşāf id e zulm ise ḥod oran oldu (Helaki: G 146/5, s. 186)

İşde geldüm diyesin bezmün adın aınmayasın
Siziñ ellerde *begüm* böyle m'olur 'ahde vefâ (Hicri: G 1/3, s. 173)

Öleyin dirileyin 'âlemde sen şād ol *begüm*
Gülsitān-ı hūsn içinde gül gibi hāndān olup (Hicri: G 5/6, s. 175)

Dimezüz ğamze-i hūn-rīz ile kan itme *begüm*
Dökme bir dem dem-i 'uṣṣākı yire dem-be-dem it (Hicri: G 8/2, s. 176)

Gerçi dirler *begüm* gönül karımaz
Cevr-i *etfāl* ile қоçalmışdır (Hicri: G 42/4, s. 194)

Atma yabana tīrūñi gönder *begüm* dile
Kim cān metā'ı gibi geçer şöhetinde bu (Hüdayi-i Kadim: G 179/4, s. 198)

Dildeki sūzı 'aceb görme ele āyine al
Gör *begüm* sen de kimun şem'ine pervānedür o (Hüdayi-i Kadim: G 180/3, s. 199)

Ser-firāz olsun Hüdāyī қо *begüm* Manşūr-veş
Dār-ı dünyāda şalınsun boynuña müyuñ gibi (Hüdayi-i Kadim: G 251/7, s. 211)

Hūb def' itdūñ raķıbi gel saña cānum fedā
Bir қаzā şavduñ *begüm* itmez misin қurbān aña (Üsküplü İshak Çelebi: G 6/3, s. 115)

Bir söz ile 'âlemün қalbini teşhīr eylemek
Cānib-i Hāqdan kerāmetdür *begüm* güyā saña (Üsküplü İshak Çelebi: G 7/2, s. 116)

Sīneme sögseñ *begüm* sīn-i sa'ādetdür baña
Gözuciyla egri baқsañ 'ayn-ı 'izzetdür baña (Üsküplü İshak Çelebi: G 9/1, s. 117)

Şandūķ-ı sīne tīrūñe ta'limhānedür
Luţf eyle gel *begüm* dün ü gün bī-bahāne at (Üsküplü İshak Çelebi: G 16/5, s. 123)

Қadrūñi bilmeyen irerse n'ola vuşlatuña
Bir zamānlar ki *begüm* manşıbı hep cāhil alır (Üsküplü İshak Çelebi: G 40/4, s. 141)

Ġamzeñ *begüm* oқ atmada ehl-i hūner geçer
Na'l-i hilāli şīşe-i mihri deler geçer (Üsküplü İshak Çelebi: G 55/1, s. 151)

Yer yok bu deñlü cevır ü cefāya benüm *begüm*
Derd ü ğamuñ gönülde iñen bī-nihāyedür (Üsküplü İshak Çelebi: G 60/3, s. 154)

Güzeller şöhetidür ortaya geldi yine 'āşık
Ne buyurduñ *begüm* bağçe şuvarmağa münāsibdür (Üsküplü İshak Çelebi: G 74/5, s. 164)

Diyār-ı mısr-ı hūsnūñ dilberüm *beglerbegisidür*
Ala gözlü қul oğulları yanında alayıdur (Üsküplü İshak Çelebi: G 86/3, s. 173)

Āteş-i ta‘n-ı rakīb ile kebāb oldu ciger
Rîş-ḥandi ʔo *begüm* sen de iñen çalma piyāz (Üsküplü İshak Çelebi: G 95/2, s. 179)

Devr-i ḥüsnünde *begüm* gör ki ne tozlar ʔopara
‘Āşıkuñ āḥ-ı seḥergāhını sen şanma güzāf (Üsküplü İshak Çelebi: G 126/6, s. 199)

Cān ‘azābından bizi ʔurtarmağa gelmez ecel
Sen ḥalāş eyle *begüm* gel saña olsun minnetüm (Üsküplü İshak Çelebi: G 169/3, s. 227)

Tutdı gül şafḥasını ol ḥaṭ-ı zengār *begüm*
Dürdi ḥüsnüñ varaḥın eyledi tūmār *begüm*

Gitmesün revnaḥ-ı ḥüsnüñ diyü muḥkem yapışup
Bağlayup gül yañaḡuñ dāmenine ḥār *begüm*

Yine ‘āşıklar ile ‘ayş-ı nihān itmek için
Eyledi ḥaṭṭ-ı lebūñ ʔapuyı dīvār *begüm*

Vechi var mı yaḡasın āteş-i ruḥsāra ḥaṭuñ
Kāfir olmadı ya oldıysa günehkār *begüm*

Ḥaṭṭuñ āzādlığın virdi ʔamu ‘uşşākuñ
İtdi İshāḡı velī ‘ışḡa giriftār *begüm* (Üsküplü İshak Çelebi: G 172, s. 229)

ʔapuñdan ayru zelīl oldu derdmend İshāḡ
‘Azīz başuñ için gel *begüm* esirgeyelüm (Üsküplü İshak Çelebi: G 181/5, s. 235)

Gel *begüm* gel dil ü cān naḡdini teslīm idelüm
Ölmedin borcumuzı saña edā eyleyelüm (Üsküplü İshak Çelebi: G 182/3, s. 236)

Hey *begüm* nice müselmān dīni yok kāfir daḡı
Mübtelā olup ḡam-ı ‘ışḡuñla maḡzūn olmasun (Üsküplü İshak Çelebi: G 201/3, s. 248)

Elüñden cām düşmezmiş *begüm* ‘ayşuñ müdām olsun
Lebūñsüz ʔaṭrasın içdümse ʔan olsun ḥarām olsun

ʔuluñ bir cür‘aya degmez mi ol cām-ı maḡabbetden
Vefāsuz dil-rübālarda *begüm* saña selām olsun

Yazuḡdur āsitānuñdan *begüm* redd itme İshāḡı
ʔapuñda ʔullaruñ ʔoḡ ol da bir kemter ḡulām olsun (Üsküplü İshak Çelebi: G 202/1, 2, 5, s. 249)

Sen degül misin *efendüm* sen degül misin *begüm*
Dün bizümle ʔavl idüp bu gün ferāmuş eyleyen (Üsküplü İshak Çelebi: G 205/3, s. 251)

Baña söḡdüklerüñ hep tatlu geldi

Begüm sen sükkeri ḥalvā imişsin (Üsküplü İshak Çelebi: G 214/4, s. 256)

Baḥa senden gāh cev̄ ü geh cefā olmak neden
Hey *begüm* bi'llāhi böyle bī-vefā olmak neden

Hey *begüm* farzā ki öldürdün bu gün 'aşıkları
Hiç aḥar mısın peşimān olmağı yarınkı gün (Üsküplü İshak Çelebi: G 219/4, s. 260)

Göster *begüm* yüzün görelüm andan ölelüm
Gel şefkat eyle koma bizi intizārda (Üsküplü İshak Çelebi: G 228/5, s. 266)

Gel *begüm* gel bizi ḥasretle koma n'olsa gerek
Ölevüz şevk-ı vişālünle nihāyet bu gice (Üsküplü İshak Çelebi: G 248/2, s. 279)

Şol kīneler ki ben kula sen *şāh*dan gele
Hāṣā *begüm* ki düşman-ı bed-ḥāhdan gele (Üsküplü İshak Çelebi: G 256/1, s. 284)

Bu dehr-i pīre-zen gibi vefāda bī-ḳarār olma
Begüm ṣābit-ḳadem geldi erenler uşbu meydāna (Üsküplü İshak Çelebi: G 265/4, s. 291)

İsterem kim ṭal'at-ı ḥüsnün kimesne görmesün
Her gören sevmek muḳarrerdür *begüm* zīrā seni (Üsküplü İshak Çelebi: G 284/6, s. 304)

Gözüm cān naḳdine izün tozını almak istermiş
Ḳo ḥayr itsün *begüm* senden yaḥadur bozma bāzārı (Üsküplü İshak Çelebi: G 310/4, s. 321)

İşhāk gülse söylese sen diñlesen *begüm*
'Uşşāk göñlini ele almak ṣevābını (Üsküplü İshak Çelebi: G 311/5, s. 321)

Begüm size yazılan şevk-nāme degmez mi
Ya ben kemīne ḳuluñ bir selāma degmez mi (Üsküplü İshak Çelebi: G 315/1, s. 324)

Sen şūḥ-ı dil-fir̄be ki aṣlā nazīri yok
İşhākı gör *begüm* ki ne yüzden ḡazel didi (Üsküplü İshak Çelebi: G 317/5, s. 325)

İşhāk-ı nā-murādı şorarsañ benüm *begüm*
Cān virmedür hemān reh-i 'ışḳuñda ḥāşılı (Üsküplü İshak Çelebi: G 334/1, 5, s. 335-336)

Bir *beg*-durur güzeller içinde zamānede
Zībā yüzinde ḥāl-i ruḥı bir nişānedür (Kemal Paşazade: G 127/4, s. 181)

Ḥüsni berātına çekeli ḳaşları nişān
Baḳan yüzine didi ki *beglik* nişānı var (Kemal Paşazade: G 134/4, s. 185)

Güzeller şāhıyam diyü inen maḡrūr-ı ḥüsn olma
Niçe şāhı ḳul itmişdür *begüm* bu özge dünyādur (Kemal Paşazade: G 157/5, s. 198)

Şeh-bâz-ı cānı avlamada gör ne āl ider
Beg k̄or rakīb-i zāğı kara zūlfı ağına (Kemal Paşazade: G 389/6, s. 330)

Bakmadan yüzüme geçüp gitme
Sög begüm bāri merhabā yirine (Kemal Paşazade: G 406/3, s. 339)

Begüm şalābet-i sultān-ı ‘aşk hükmidür
Ġamuñdan öldüğümü şanma ihtiyārīdür (Kelami: G 66/2, s. 260)

Zūlfüñ ġamıyla olmasa ger gök siyāh-pūş
Niçün q̄abūl iderdi begüm reng-i ābnūs (Kelami: G 151/6, s. 312)

Saña cismi dil ü cān naqdini īşār iderüm
Baña maqşūd bu sevdāda begüm sūd degül (Kelami: G 211/2, s. 348)

Eyler k̄orur belā kime q̄aşuñ kemīn kemān
Ol fitneden bulurdı begüm bir emīn emān (Kelami: G 274/1, s. 287)

İstemez ārāyış-i şūri cemālūñ şāhidi
Ey begüm hüsni-ı Hūdā-dāde ne lāzım māşaṭa (Kelami: G 291/4, s. 397)

Mihr ü meh olsa ṭañ mı hay efendüm sen beḡe
Çarḡ ṭokuz ṭolanur kūyuñ seni bir görmeḡe (Lamii: G 439/1, s. 318)

Dil-berā q̄o Lāmi ‘ī öpsün elüñ bayrāmlıq
Ala gelmişdür gedālar beglerüñ ihsānını (Lamii: G 525/11, s. 342)

Bir yere geldi iki gözleri ahū begler
Aldılar şīve-y-ile göñlümi āh o begler

Q̄anlıdur al-ile bağlañ gözin ol hūn-rīzūñ
Niçe nā-haqq yere q̄an eyler o bed-hū begler

Gözlerüm yaşı geçid virmez olupdur deryā
Şaḡınuñ uğramañuz q̄anludur ol şu begler

Hāline nesne demeñ zūlfini bağlañ meded
Benüm uran yolumu hep budurur bu begler

Sihr-ile öldürüp efsūn-ile dirgürmeg-içün
Uğrun uğrın baqar ol ġamze-i cādū begler

Çokdan eltürdi göñül bār-ı vücūdı ‘ademe
Beni bu dār-ı fenāda velī bir hūb egler

Q̄ul olan yāre Livāyī gibi ‘ālemde daḡı
Degme bir şāha varup itmeye ṭapu begler (Livayi: G 95, s. 230)

Şayd olup bir seḡe iki gözi āhū begler

Dökdiler yüz şuyını yerlere āh o begler

Sihr oñın ğamzeleri üstüme yağıdurmağ-ıçün
Göz ider birbirine ğamze-i cādū begler

Ža‘f-ile eylediler cism-i nizārumı hilāl
Kaşd-ı cān eyleyüp ol māh-ı nev ebrū begler

Kosalar kapularında felege virmez-idüm
Zerre-i mihr ü vefā itse o meh-rū begler

Kafes-i ten uşanup cān kuşı pervāz itdi
Gitdi cānān iline dil size ya hū begler

Yıkmağa top-ı şitā-y-ile beden kal‘asını
Sīm çevgānlar-ile toptolu her sū begler

Nice olsun şeh işiginde Livāyī‘ye maķām
Hiç ber-ā-ber ola mı dib-ile kapu begler (Livayi: G 96, s. 231)

Begüm gönüm gözüm zülf-i perīşānuñda qalmışdur
İnan va‘llāhi sultānum perī-şānuñda qalmışdur (Livayi: G 143/1, s. 263)

Urma tīr ü kemāna *begcigezim*
Bī-sebeb girme қana *begcigezim*

Gül-i sefidı isterüz senden
Gül-i la‘lin bahāne *begcigezim*

Her yire küp düşme pārenenür
Ol hum-ı hüsrev-āne *begcigezim*

Tīr-i ğamzeñ dilerse bağrum del
Cān virür ten kemāna *begcigezim*

Zemen-i hüsnuñe ğurūr itme
Kime қalur zamāne *begcigezim*

İtme vaşluñ dirīğ Livāyī‘den
Hicr güninde şeb-āne *begcigezim* (Livayi: G 297, s. 366-367)

Ya yanağı gül-i aħmer le lebi gonca *begüm*
Bü büti serv-i revānum be beli ince *begüm*

Yo yoluña o o olsun fī fidā cān u tenüm
Te tenüm cānı ca cānum cānı eglence *begüm*

Қо қо қоçmal қа қа қанде olur ol bārī hele
Қа қа қанд-i lebüñi öp öpelüm bunca *begüm*

Gö gözüm nûrî ma mâhum yü yüzi şems-i felek
Sa sa'âdet güneşi sâ'idi sîmînce begüm

Ke kesersen e elüm kıomazam elden etegün
Be benüm zer-kemerüm gü gümüş pençe begüm

Şe şeh-in-şehden eger ben ha harac alursam
Yo yoluña nevi yafte i i ispence begüm

Li Livâyî se seni görmeyicek pür gam olur
Ge ge gel kaçma sevenden se seni şence begüm (Livayi: G 307, s. 373)

Senedüñdür senün ol hüsn-i sezâ-var begüm
Mestedâm eylesin ol mesnedi Settâr begüm

'Âlemün şâhısın iy şâh-ı cihân şâh bilür
Kimdür ol eyleye bu da'vîye inkâr begüm

Tek beni çift olıcak vaşluñ-ile eyle diri
Öldürürlerse eger itmezin ikrâr begüm

'Âşık olanlar olurlarsa güneh-kâr eger
Hiç bulunmaya benüm gibi güneh-kâr begüm

Devletün dâyim olup yarıcıñ Allâh olsun
Demidür olur-u-sañ sen de baña yâr begüm

Nâlemün ne-y-dügünü bilseñ eger sultânüm
Bir nefes itmez-idün sen beni bîzâr begüm

Rûz u şeb zülf ü ruhuñ fikri-y-ile hîç uyumaz
Bu Livâyî olalı 'âşık-ı bîdâr begüm (Livayi: G 308, s. 373-374)

Begüm sağ u esen misin di bi'llâhi nedür hâlün
Bu ben dil-ğasteden sen dil-bere çok çok selâm [olsun] (Livayi: G 339/3, s. 393)

Zülfün gamı-y-la aşar-iseñ vaqtidür begüm
Gerdâna tağdum işte efendi kemendümi (Livayi: G 427/3, s. 452)

Sitem-i cevri ü cefâ beglere 'âdet bu mîdur
İrgüren küyuña 'uşşâkı sa'âdet bu mîdur (Manastırlı Celal Bey: G 114/1, s. 342)

Seni bu şevket ile görse şehensâh begüm
Eli göğsinde diye yarıcıñ Allâh begüm

Gün yüzünsüz şeb-i fûrkatde beni zâr itme
Yirde kıalmaz hâzer it âh-ı şehir-gâh begüm

Reh-i hecrüñde baña kimseler uymaz ancağ
Âh u eşkümdür olan hem-dem ü hem-râh begüm

Dünyevî kaydî baña añma ki âzâdelere
Çâh ile manşabadur manşib ile çâh begüm

Ğoma ayakda Celâlî kuluñı hasret ile
Ele al hâtır-ı nâ-şadını geh gâh begüm (Manastırlı Celal Bey: G 391, s. 493)

‘Îzâruñ ‘arz kıl sâķī şunub bize mey-i bâķī
Muħarrem ayı görünse *begüm* baķmak gerek āba (Meali: G 2/4, s. 186)

Perçemüñ gören olur hayrân u nuţķı tutılır
Götür anı başda kim beñzer *begüm* dil baķına (Meali: G 15/4, s. 207)

Nola ger ben ħāk-ile ol tıfl-ı cānān oynaya
Şimdi mi oldı *begüm* ħāk-ile *oĭlan* oynaya (Meali: G 22/1, s. 214)

Hem tabīb-i cān ü hem *begler-begisin* dōstum
Eylegil iħyā bu ben dermāndeī tīmār-ile (Meali: G 50/5, s. 242)

Genc-i vaşluñ girse aĭyāruñ eline tañ degül
Maĭrebī gencīne fethīne *begüm* ķādir gerek (Meali: G 118/2, s. 311)

Ne ķudret-ile öyküne kaşuñ kemānına
Kaşuñ kemānına kebededür *begüm* hilāl (Meali: G 124/2, s. 317)

Sil gözüm yaşını didügi Me’ālī tapuña
Elüñi öpmege kaşd idüb idermiş *begüm* al (Meali: G 125/7, s. 318)

Büseni şatma cāna *begcügezüm*
Cānı atma yabana *begcügezüm*

Her ne disem kimesne lā dimez
Medħ idüb ol dehāna *begcügezüm*

Sīnemüñ na’lī murĭ-ı cānum içün
Beñzemiş āşyāne *begcügezüm* (Meali: G 152, s. 345)

Miħnet-ile illeri öldüri gör dimedi
Ĥüsn (ü) bahāyi *begüm* saña ‘atā eyleyen (Meali: G 168/2, s. 362)

Kimse *beglerde* vefā görmedi dünyā turalı
Bunca ‘āķil diye dil-dāra vefā-dār olsun (Meali: G 180/4, s. 374)

Rā-kaşuñ-ile elif-ķadduñı ‘ayn-ı çeşmüñi
Gizledüñ ‘uşşāķdan beñzer *begüm* ‘ār eyledüñ (Meali: G 189/2, s. 384)

Luţf idüb ‘uşşāķuñuñ kaşd eylemişsin ķatline
Ā *begüm* ādemler öldürür bu tedbīrūñ senüñ (Meali: G 198/5, s. 392)

Leb-i şīrīnüne cān meyl iderse anı men’ itme

Lebün zevkin *begüm* şormak diler kapuñda sâ'ildür (Mostarlı Hasan Ziyai: G 138/4, s. 96)

Luţf it esirge 'aşık-ı bî-çâredür *begüm*
Redd eyleme *Žiyâ*'ıy kim yoluna gelür (Mostarlı Hasan Ziyai: G 152/5, s. 102)

Cām-ı Cem efsānedür kim rindler söyler yürür
La'l-i nābun cāmdan sensin *begüm* Cemden ğaraž (Mostarlı Hasan Ziyai: G 201/3, s. 119)

Egerçi hūsn içinde ol perī-ruhsār olupdur *beg*
N'olaydı olmasa yanında anuñ kimse bizden yeg (Mostarlı Hasan Ziyai: G 227/1, s. 129)

Sünbül-i zülf ü gül-i 'ārīzuña meyl iderüz
Bāğ-ı hūsn içre *begüm* o da gerek bu da gerek

Vaşluñ isterse *Žiyâ*'ı şakın alınma *begüm*
Çünkü dīvānelerün sözleri bî-hüde gerek (Mostarlı Hasan Ziyai: G 238/2, 5, s. 133)

Şaçuñla olmasa hem-ser *begüm* niçe müddet
Bu reng ü büyü bulur mıydı mā-ħaşal sünbül (Mostarlı Hasan Ziyai: G 260/2, s. 142)

Bize kıyarsın iñen hey nedür bu kâfirlik
Şanemlerüñ *begi* yoħsa Ĥudāñ unuttuñ mı (Mostarlı Hasan Ziyai: G 456/2, s. 215)

Yüzüñe bakşam beni 'avf eyle gel
Yok *begüm* dīvāne olmuşdur mu'āf (Muhibbi: G 1361/2, s. 422)

Nitekim olmadı hem-tā saña hūsn içre *begüm*
Yokdurur derd ü belā içre benüm de bedelüm (Muhibbi: G 1920/4, s. 571)

Ĥüb-rūlar cümle encüm sen kamer-rūsın *begüm*
Saña beñzer görmedüm çok dil-rübālar dīdeyin (Muhibbi: G 2107/2, s. 623)

Varıcağ kūyuña 'uşşākuñı gel eyleme redd
Beglerüñ şevketi artar olıcağ çok sipehi (Muhibbi: G 2725/3, s. 790)

Derd ü ğamla dirligi hoşdur Mu'īdī-ħastenün
Devlet-i 'ışkuñda müşkiller *begüm* āsān aña (Muidi: G 8/7, s. 58)

Hevā duzağına göz yaşı dāneler şaçalı
Hümā-yı 'ışkuñ olupdur *begüm* şikār baña (Muidi: G 10/3, s. 59)

Göñlüme zülfünde çeşmün ĥışm ile kaşd itmesün
Dāme düşen murğa n'eylersün *begüm* şāhīn şalup (Muidi: G 36/6, s. 79)

Sögme kūyünı tolanup geçene
Kerem eyle *begüm* geçenden geç (Muidi: G 50/4, s. 90)

Devr-i ruḥuṇda beni gözlerüñ öldürdi *begüm*
Zulmi dīvānda yine kuluṇa a'yān eyler (Muidi: G 84/4, s. 117)

Raḳīb ḥaḳḳuma ölimez mi dir yoluṇda *begüm*
Ber-ā-ber olalum anuṇla gör yalan kim olur (Muidi: G 108/4, s. 135)

Dünyā *begüm* akar şuya beṇzer sebātı yok
Şaḳın bu ḥüsn ü devlete aldanma hā geçer (Muidi: G 110/6, s. 137)

Tenhā şalınup ne seyr idersün
Bu şīveyi kul *begüm* götürmez (Muidi: G 162/6, s. 176)

Yaşum dökdi göñlüme gamuṇ şaldı hemān āteş
Bu şehri bir zamān yakdı *begüm* şu bir zamān āteş (Muidi: G 191/1, s. 198)

Gördi kuluṇ Mu'īdī helāk olduḡın *beg*
Mātem tutar kara geyüp iy şīvekār ḥatt (Muidi: G 198/7, s. 204)

Mu'īdī kuluṇdur elin al *begüm*
Ayaklarda kaldı 'ināyet gerek (Muidi: G 224/7, s. 224)

Sīnede tırma kadem baş çeşm-i dilden cāna kim
Gün gibi dördünci kat gökdür *begüm* yirüñ senüñ (Muidi: G 238/2, s. 235)

Gerçi her laḥza bir ādem şādmān olmaz *begüm*
Şükr aṇa kim ḡam cihānda cāvidān olmaz *begüm*

Rūşen iden mihrümi ḥattuñ hevāsıdur senüñ
'Işḳ bŷ-i müşg ile hergiz nihān olmaz *begüm*

Ḥink-i çerḥ ile kamer biñ yıl tolansun 'ālemi
Çāre yok sen *şeh-süvāre* hem-'inān olmaz *begüm*

Büse in'ām eyleyüp öldürme ben dil-ḥasteyi
Naḳd-i cān ise murāduñ rāygān olmaz *begüm*

Dürr ü yāḳūtın ḳo ḥarc itsün gözüm bu yolda kim
Sen ḳadar güher-şinās ü ḥurdedān olmaz *begüm*

Ḳana girer āl ile dirlerse la'lüñ yok dime
Bir şor aşlı var ola her söz yalān olmaz *begüm*

Ḡamzeñ okına Mu'īdī ḳarşu varsa tañ degül
Yoluṇa ḳurbān olan 'āşıḳda cān olmaz *begüm* (Muidi: G 295, s. 278-279)

Cevri çoḡ itme cāna *begcegizüm*
Ḳıyma ben nā-tüvāna *begcegizüm*

Ḡarezüm saṇa secde itmekdür

Yohsa mescid bahâne begcegizüm

Başa itdüklerün bulursın hep
Kîne-cûdur zamâne begcegizüm

Gider oldum ben ağlasam yaraşur
Ėam bañadur saña ne begcegizüm

Gel Mu'îdiye hışm ile bakma
Öldürüp girme kana begcegizüm (Muidi: G 311, s. 290-291)

Mihr-i hüsñünden yavuz gözler ba'îd olsun *begüm*
Tâli'ün ferhunde vü bahtun sa'îd olsun *begüm*

Kılıcuñ keskîn *atuñ* yügrük zemâne çâkerün
Devletün pâyende vü 'ömrün mezîd olsun *begüm*

Senden umarsa rakîb-i rû-siyeh cân devletin
Aña bir *tîğ* ur ki cândan nâ-ümîd olsun *begüm*

Sen hasensin hüsñ-i hulk ile *şehâ* olduñ Hüseyn
Saña yavuz kaşd iden kimse Yezîd olsun *begüm*

El götürmişdür Mu'îdî baş açuk eyler du'â
Kim giceñ qadr ü günün nevrüz- ı 'îd olsun *begüm* (Muidi: G 312, s. 291)

N'ola mâh olduñ ise mihr idegör qullaruña
İ'timâd itme *begüm* hüsñüñe devrândur bu (Muidi: G 377/4, s. 341)

Beni Mecnûn ider mestâne Ėamzeñ
Begüm bu şîve yok âhû-yı Çîn'de (Muidi: G 397/4, s. 356)

Dem-be-dem âfet şalar Ėamzeñ dil ü dîn üstine
Ben gedâya 'âkıbet kıyduñ *begüm* kîn üstine (Muidi: G 404/1, s. 361)

Cân cemâlün bendesidür sürme kapuñdan *begüm*
Dil hayâlün tahtıdur zulm ile vîrân eyleme (Muidi: G 409/6, s. 366)

Zahm-ı dendānuñ görüp la'lünde çîn itme kaşuñ
Hey *begüm* incinme n'oldı arada kan olmadı (Muidi: G 475/2, s. 415)

Begüm çün oldı maħalleñ zamâne yircegizi
Kuluña himmet olunmaz mı hâne yircegizi (Muidi: G 476/1, s. 416)

Qanda beñzer leblerün vaşfın iderdüm lîk âh
Niçe yıllardur ki dil mısırı *begüm* virânedür (Nevi: G 163/4, s. 328)

Yine *beglik* yine *hünkârlık* var
Güzellik şühluğ dil-dârlık var (Nevi: G 164/1, s. 328)

Koçdukça tazelense ‘aceb mi o hañ-ı sebz
Solmaz *begüm* benefşesi cennât-ı hüsnuññ (Nevi: G 271/5, s. 392)

Gözin ehl-i nazarlar istemez la‘lünden ırmağı
Begüm âsân mı şanduñ merdümi cāndan ayırmağı (Nevi: G 510/1, s. 530)

Kendüñi görme *begüm* kibr ü enāniyyet idüp
Gün gibi yakma cihān halkını germiyyet idüp (Ravzi: G 103/1, s. 173)

Tāze *begsin* beni katl eyle nigārā kendüñ
Zīnet itseñ yaraşur destüñi hınnālar ile (Ravzi: G 516/2, s. 343)

Karşu feryād eyleyüp āh itdigümçün hey *begüm*
Hışm idersin ben kuluña n’eyledüm n’itdüm saña (Remzi: G 2/4, s. 212)

Ben bendesine hışm u ‘itāb eyler oldu yār
Hep böyle mi olur ki bu *begler* efendiler (Remzi: G 43/4, s. 232)

Rahm eyle kullaruna yazuklar behey *begüm*
Cevr-ise haddenden aşdı cefānuñ oranı var (Remzi: G 50/6, s. 235)

Çekerseñ cāna cevır okın n’ola cān üstine amma
Uzatma zulm elin lutf it *begüm* kullara yazıkdur (Remzi: G 65/3, s. 241)

Kapuñdur kıble-i ‘uşşāk anı kim ma‘bed idinmez
Tapuñ mergub-ı ‘ālemdür *begüm* mergübı kim sevmez (Remzi: G 74/2, s. 246)

Mesned-i hüsne tayanıp kılma zulm-ı bî-kıyās
İ‘timād itme *begüm* muhkem degüldür bu esās (Remzi: G 82/1, s. 249)

Eylemişsin şerbet-i la‘lün şarābına yasağ
Olmasun mı hey *begüm* bî-çäreler andan ya sağ (Remzi: G 91/1, s. 253)

Dil ü cān naqdi harc olsa yoluñda çok kuşurum var
Begüm dünyā serāyında saña lāyık nişārum yok (Remzi: G 96/3, s. 255)

Düşmen itmez bendeñe sen bî-vefā yār itdügün
Hey *begüm* yār-ı vefādār ol ya bellü düşmen ol (Remzi: G 118/4, s. 265)

Baña ne’çün zulm idersin hey *begüm* mazlüm olam
Hālümü dergāhuña i‘lām idem ma‘lüm olam (Remzi: G 147/1, s. 278)

Ben gedādan lutf-ı ihsān eyle gel ‘ār eyleme
Hey *begüm* hem *pādişā[hum]* yoksa öldüm ‘ārdan (Remzi: G 150/5, s. 280)

Benüm *begüm begüm* tīg-ı ğamıñ zahm urmaya cāna
Yoluñda öldüğüm hāşā ola bāküm helākımdan (Remzi: G 157/4, s. 284)

Aşmasun haddenden cefā ‘uşşāka tahmīn ide gör
Kullaruña eyle zulmı hey *begüm* oran-ile (Remzi: G 178/2, s. 293)

Kaşlarıñ görüp meh-i nev oldı ser-gerdān saña
Hüblar içre *begüm* yetmez mi bu ‘unvān saña (Revani: G 6/1, s. 178)

Hîç *güzellerde* maḥabbetden eṣer görünmez
Kanı bir kimse ki vardur diye *beglerde* vefā (Revani: G 11/4, s. 182)

Kaşuñı çatma hilāle aña kim dir sitem it
Kuluñ eksüklüğine ḳalma *begüm* sen kerem it (Revani: G 27/1, s. 191)

Hey *begüm* aḡyār saña niçe göñül virmesün
Pādişāh olan alur elbette kāfirden ḥarāc (Revani: G 34/3, s. 195)

Güzeller alayınıñ *begler begisi* sensin
Tīmārına ‘ışkuñuñ hep müşterek olmışdur (Revani: G 49/3, s. 205)

Aḡzuñı öper döne döne meclis içinde
Sāḡar gibi kimüñ ki *begüm* sīm ü zeri var (Revani: G 67/2, s. 215)

Dil mülāzimdür yine bir dil-bere
Şanasın *begler begi* ma‘zūlidür (Revani: G 76/4, s. 220)

Pādişāhum bendeñ olalı senüñ
Dir Revānīyi gören *beg* ḳulıdur (Revani: G 76/5, s. 220)

Lebi aḡzumda iken gitmege istedi didüm
A *begüm* n’olduñ iversin şuya mı düşdi şeker (Revani: G 88/6, s. 227)

Begüm sen şāha bend’olmış Revānī
Sa‘ādetlü ḳul ancak devleti var (Revani: G 134/4, s. 254)

Güzeller içre sen *begler begisin*
Mülāzım çaḳ kapuñda defter olmaz (Revani: G 149/5, s. 262)

Pīr olduğum içün şanma ki gözlik tutarın
Seni görmege *begüm* dört olupdur gözümüz (Revani: G 157/2, s. 267)

Şol ḥarāmī gözüñ ile idemez kimse savaṣ
‘İşk yolında *begüm* bir pula olur biñ baş (Revani: G 169/1, s. 274)

Gel *begüm* cān virelüm būsene didüğüm içün
Baña ol ḡonce-dehen gitdi Revānī söğerek (Revani: G 196/5, s. 290)

Ben dururken diledüñ öldüresin aḡyārı
Bir iş ancak bu benüm *begcegizüm* ḳana bedel (Revani: G 227/2, s. 308)

Hey niçün rahm eylemezsin bu Revānī bendeñe
A *begüm* a pādişāhum a benüm mīrzācuḡum (Revani: G 253/5, s. 324)

Geh gāh Revānī ḳuluñı būsēñ ile añ

Dervîş-nüvâz ol a *begüm* kaçma gedâdan (Revani: G 269/6, s. 333)

Kākülündür tûğ-ı müşgîn kâmetüñ sîmîn ‘alem
Beglenürsün yaraşur kim hüsni ilî sultânısın (Revani: G 270/2, s. 333)

Sen Yûsuf-ı gül-çihreye kûl oldı Revânî
Her kişi benüm *begcegüzüm* başına sultân (Revani: G 284/6, s. 343)

Her denînüñ sözine uyma beni itme helâk
Olma mağrûr *begüm* hüsniñe dünyâdur bu (Revani: G 316/2, s. 361)

Büseye yok dime iç sen rind-i dürd-âşâm ile
Şöhreti olur ziyâde *beglerün* in‘âm ile (Revani: G 353/1, s. 383)

Ay u gün ser-geşte olsa nola sen sîmîn-bere
Altun üsküflü güzeller hîdmet eyler *beglere* (Revani: G 358/1, s. 386)

Beñleridür zeyn iden ‘âlemde hüsni dil-beri
Kim be-gâyet yaraşıkdur Rûm ilinüñ *begleri* (Revani: G 428/1, s. 427)

Hûblar ‘âşıklarından ictinâb itmek neden
Beglerün hod kullar ile artuğ olur şevketi (Revani: G 453/2, s. 442)

Ne sihriñ var ‘aceb ey serv-kâmet
Otursañ fitnedür tursañ kıyâmet

Elüñe *hançeri* bir ân alduñ
Beni öldür *begüm* itme melâmet (Sebzi: G 54/1-2, s. 279)

Zülfün ile şu harâmî gözüñe söyle *begüm*
Yol başup kan döküben eylemesün zulm-ı şarîh (Sebzi: G 65/4, s. 287)

Ağz ağıza virüp söyleşmegil ağyâr ile
Uyuzı ulaşmasun şakın *begüm* sârî olur (Sebzi: G 124/2, s. 318)

Yiridür Sebzi-i âşüfteye rahm eyle *begüm*
Dem-be-dem la‘l-i lebün yâdına ağlar kan yaş (Sebzi: G 312/6, s. 421)

Olaldan mekr-i kaşuñla *begüm* ser-fitne-i ‘âlem
Gelür ta‘lîm alur senden cihân sāhîrleri her dem (Sebzi: G 508/1, s. 529)

Helâk itme ki ‘uşşâkı *begüm* yitmez mi ol gamze
Nedür bu şîve bu cilve benüm tāvus-ı refîtarum (Sebzi: G 555/2, s. 554)

Cüdâ olma şakın ‘âşıklarundan
Begüm leşkerden ayru olıma şâh (Sebzi: G 685/5, s. 627)

Ol siyeh câmeyle öldürdüñ beni
Gel baña kıyma *begüm* giyme siyâh (Sebzi: G 694/3, s. 631)

Ne benüm gibi kopa ‘âşık-ı zâr ehl-i niyâz
Ne senüñ gibi *begüm* dilber-i tannâz gele (Sebzi: G 695/3, s. 632)

Dîvâne oldu dil ser-i kûyuñda gerçi kim
Dîvâne olmayınca *begüm* ‘âkıll olmadı (Sebzi: G 782/2, s. 678)

Nâzikliği tamâm ider idüm saña *begüm*
Sîne-be-sîne olsa idüm pîreheñ gibi (Sebzi: G 801/4, s. 688)

Zülf-i müşğînüñ şabâdan mı *begüm* âşüfte-ñâl
Yâ perîşândur benüm ñâl-i perîşanum görüp (Sehabi: G 27/4, s. 33)

Ben ideyin cefâña taħammül saña *begüm*
İnşâf vire kim bile Hâk iħtimâldür (Sehabi: G 115/3, s. 64)

Bîgâneye vefâdur işüñ âşinâya cevır
Bîgâne olmasun mı *begüm* âşinâlaruñ (Sehabi: G 205/3, s. 97)

Hâkâretle nâzar kılma görüp ben zâr-ı şeydâyı
Begüm aħbâb hakkında işitme kavı-i a‘dâyı (Sehabi: G 397/1, s. 165)

Perîşân ñâlümü zülf-i perîşânüñ bilür zîrâ
Perîşân olmayan bilmez *begüm* ñâl-i perîşanı (Sehabi: G 429/4, s. 176)

Zülfüñ beni çekerse n’ola acı dillere
Bilmez misin degül mi *begüm* misk-i nâb telğ (Sehi Bey: G 31/4, s. 171)

Yazsa derdüm Sehî ol serv ‘ilâc itmek içün
N’ola *begler begidür* ben kulu tîmâra yazar (Sehi Bey: G 74/5, s. 196)

Mısr-ı sultân olmadan bir *beg* kulu olmak güzel
Yâr işigin yaştanup yatmağ baña dünyâ deger (Sehi Bey: G 85/3, s. 202)

Ben kuluñı *begüm* aña geldüñ
Merħabâ merħabâ şafâ geldüñ (Sehi Bey: G 131/1, s. 230)

Şeh-i hürşîd-baħt encüm-ħaşemsin ey gül-i ra‘nâ
Ki pür-nağş-ı gülistândur *begüm* altunlu kaftanuñ (Sehi Bey: G 134/3, s. 232)

Hoş gelür derd ü ğamuñ bu dil-i bîmâra *begüm*
Câna cevır okını ur eskice derdüm yeñile (Sehi Bey: G 201/3, s. 272)

Şeh-bâz-ı zülfüñ ile gönül murğın it şikâr
Sayyâd gibi avla *begüm* kuşu kuşla (Sehi Bey: G 215/4, s. 280)

Akıtmâ gel Sehî gözi yaşını kıl hâzer
Bî-çâredür esirge *begüm* girme kanına (Sehi Bey: G 220/5, s. 283)

Ñâl-i ruħuñuñ resmi *begüm* gönülüm içinde
Bir zâğ durur kondı şanasın ciger üzre (Sehi Bey: G 230/5, s. 288)

Luṭf u ḥüsn içre *begüm* gün yüzüne beñzeyemez
Nürdan üstine biñ kez meh eger cāme çeke (Sehi Bey: G 237/3, s. 292)

Diñler kuluñ sözini dise pādişāsına
Diñle kuluñı sen de *begüm pādişāsın* a (Sehi Bey: G 248/1, s. 299)

Gördüm ki kullarına söger ol güzel *begüm*
Sög ben kuluña dañi didüm verhem eyledi (Sehi Bey: G 288/2, s. 320)

Baña çekdirme raķībūñ keydini kırtar *şehā*
Dest-i kāfirden esīri çoğ ider *begler* ḥalāş (Şerifi: G 158/4, s. 244)

Büseye çekse n'ola gördükde Şāhī la'lüñi
Mülk-i 'Osmānīde bac almak *begüm* kânündür (Şahi: G 37/7, s. 65)

Mīr-i iklīm-i melāḥatsın sa'ādetle *begüm*
Müstedām ol taḥt-ı 'izzetde ilā yevmi'l-ķarār (Şahi: G 53/24, s. 73)

Ölince eger āteş-i hicrāna yanam ben
Hāşā ki *begüm* dünyede senden uşanam ben (Şahi: G 121/1, s. 105)

Pāyuna başın kımak 'ayn-ı sa'ādetdür *begüm*
Bu sa'ādet kınmamış gibi benüm başumda āh (Şahi: G 137/3, s. 113)

Bu gün bir meh-likā gördüm bu şehir-i 'ālem-ārāda
Ararsan mişli bulunmaz Semerkand u Buḥārāda

Düşüp meyhāne küncine *begüm* mest ü ḥarāb olduk
Görelde leblerüñ 'aķsin mey-i cām-ı muşaffāda

Didüm ey derde dermānum *seni pehlūya çeksem* bir
Gülüp didi o 'İsā-dem ol olmaz iki dünyāda

Göñül murgını sayd itdi çeküp dām-ı cefāsına
'Acāyib sihr var ancak bu zülf-i 'anber-āsāda

Gözi ḥançer çeküp bir yanadan kaşı kemān çekmiş
Nic'itsün n'eylesün bī-çāre Şāhī kıldı arada (Şahi: G 140, s. 114)

Nitekim gülzār-ı ḥüsnüñ gülleri ḥandān ola
Gül gibi gül sen *begüm* bülbüllerüñ giryān ola (Şemi: G 4/1, s. 432)

Seni *begler* arasında anuñ-çün ihtiyār itdüm
Kul olmaz degme bir *şāha* göñül 'alī-cenāb ister (Şemi: G 42/3, s. 459)

Göñül sayd idüben cān almakda
Begüm sensin bugüñ şīrāne āhū (Şemi: G 140/2, s. 522)

Yüzüñi bir kerre kim görse efendüm kul olur

İşıgūñ her kim ki yaşıdansa *begüm* sultān olur (Şemsi Paşa: G 93/3, s. 311)

Hey efendüm hey *begüm* bir kez nazar kıl bendeñe
Pādişāh olan nazar kılmaz mı hīç ednālara (Şemsi Paşa: G 330/3, s. 548)

Di *begüm* bu saña bahā ne-y-ile
Aña cān virelüm bahāne-y-ile (Şihabi: G 247/1, s. 274)

Her taraftan Ka‘be-i ehl-i niyāz olduñ *begüm*
Cāmeni ben Ka‘be örtüsine beñzetsem n’ola (Yahya Bey: G 5/3, s. 282)

Seyre gel kim muntazırdur cümle ‘āşıklar saña
Māni’ olmasun *begüm* birkaç münāfıklar saña (Yahya Bey: G 15/1, s. 289)

Aduñı bī-vefāya çıkarma benüm *begüm*
Ağyāra luṭf idüp kuluña eyleme ğazab (Yahya Bey: G 21/6, s. 293)

Oldı Yaḥyā kuluña cev̄ ü cefā ‘ayn-ı vefā
Bir olur ‘āşıq-ı meczūba *begüm* rüz ile şeb (Yahya Bey: G 22/5, s. 294)

Var iken dilde ḥayāl-i la‘l-i cān-baḥşuñ senüñ
‘Aynına gelmez *begüm* ‘āşıklarūñ Āb-ı Ḥayāt (Yahya Bey: G 34/3, s. 302)

Eyyām-ı devletüñde revā mı benüm *begüm*
Zulm-ı şarīḥ ola baña ağyāra ‘adl ü dād (Yahya Bey: G 48/2, s. 310)

Kuluñ olmağa *begüm* lāyık degüldür her biri
Hüblar şimdi velī ḥüsn iline sultān geçer (Yahya Bey: G 72/3, s. 327)

Zālīm olmağa kıomaz şān-ı şerīfüñ var senüñ
Bir senüñ gibi *bege* olanca kıl olmalıdur (Yahya Bey: G 91/6, s. 339)

Şeb-i ḥasretde gören tıġuñı pehlūya çeker
Bir zamān oldu *begüm* her kışı kendüye çeker (Yahya Bey: G 111/1, s. 351)

Tağlar kıadar cefālar idersin benüm *begüm*
Şol bendeden ki zerre kıadarca ḥaṭā olur (Yahya Bey: G 123/3, s. 359)

Şarābı ‘aynuña alma ḥabāb-ı bāde gibi
Şafā-yı dehri erenler *begüm* şafā bilemez (Yahya Bey: G 163/6, s. 384)

Baş u cāndan geçerüz itlerüñ izin göricek
‘Işık yolında *begüm* bir pula olur biñ baş (Yahya Bey: G 189/5, s. 400)

Kuluñ olurdum *begüm* illā ki itmezsün kabül
Devlete irmege ādem ‘izzete lāyık gerek (Yahya Bey: G 210/4, s. 413)

Dünyāda nesne gördüm işitdüm dimez *begüm*
Her kim yüzüñi görmeye işitmeye sözüñ (Yahya Bey: G 227/3, s. 425)

Dil-i ‘uṣṣāka ‘iṣṣūndan ‘aceb zevk u şafā şalduñ
Begüm her hāne-i vīrāna gün gibi ziyā şalduñ (Yahya Bey: G 231/1, s. 427)

Görmeze urmaḳ bizi ‘ayn-ı ta‘addīdür begüm
Hüsn ilinüñ şahısın zulm eyleme dād eylegil (Yahya Bey: G 233/2, s. 428)

Rif‘atde ol hemīşe begüm kaşlaruñ gibi
Rūy-ı tevāzu‘ ile virürsin bize selām

Yüz virme buse adın aña nā-sezālara
Noḳşān idenlerüñ işini kıl begüm tamām (Yahya Bey: G 249/2, 3, s. 438-439)

Gönlümüñ sırça sarāyı saña mev’ādur begüm
Gözlerüm aña iki cām-ı muşaffādur begüm

Ölümündür ḥatt-ı reyḥānuñ Hudā göstermesün
Kuluña zulm eyleme ölümlü dünyādur begüm

Her şecer bir Tūr taḡıdur münācāt ehline
Her şükūfe anda envār-ı tecellādur begüm

Hālūmi mihrüñ perīşān eyledi encüm gibi
Māh-ı nevdür kāmētüm yaşum Süreyyādur begüm

‘Ālem-i fūrkatdedür şanma bu Yaḥyā bendeñi
Göñli mir’ātında taşvīrūñ hüveydādur begüm (Yahya Bey: G 267, s. 449)

Beñzer ḥayālüm idi o gice benüm begüm
Kulluḳlar eyleyüp saña ḥıdmetler itdügüm (Yahya Bey: G 271/4, s. 451)

Revā mı ben kuluña çaḳ bu deñlü cevritmek
Benüm begüm gel e bir nūktedānı söyledelüm (Yahya Bey: G 272/4, s. 451)

Begüm seni seveli tırmaz anı fıkı iderin
Ki her dem atuñ öñince yayan olam yürüyem (Yahya Bey: G 291/2, s. 463)

Göñlüme girüp ‘iṣṣūñ ile mesken idersin
Ma‘nide begüm āh u fiḡānı sen idersin (Yahya Bey: G 320/1, s. 480)

Yerde yatduḳca begüm ‘āşık-ı üftadelerüñ
‘Ömr uzunluḡunu vīrsün saña Mevlā diyesin (Yahya Bey: G 324/4, s. 483)

Aḡzuñı açma şadef gibi begüm eyle hāzer
Sīnede gizlü olan lū‘lū’-i şehvārı şaḳın (Yahya Bey: G 336/6, s. 490)

Bāḳī degül bu ‘ālem-i fānī benüm begüm
Maḡrūr olma devletüñe bī-baḳā iken (Yahya Bey: G 340/4, s. 492)

Muntazırdur saña karşı çıḳmaḡa cānum benüm
Gel begüm gel bende-ḥāneñden yaña yarın gice (Yahya Bey: G 367/2, s. 508)

Öldürmek isteyüp bizi güç itme kendüñe
Kıyma benüm *begüm* bir alay dermendüñe (Yahya Bey: G 390/1, s. 521)

Unutma bendeñi tığ-i cefâdan unutma
Benüm *begüm* beni ol merhabâdan unutma (Yahya Bey: G 412/1, s. 533)

Begüm libâs-ı sefidüñle kadrüñ oldı mezîd
Du'â-yı nûr ile güyâ ki bir güzel nâme (Yahya Bey: G 417/3, s. 536)

Dil-rübâlar yegi *begler begisin* sultânüm
Kuluñuñ kûlına kûl olmağı 'unvân bilürüz (Yahya Bey: G 147/2, s. 374)

Keşret-i encüm ile mihr-i cihântâb gibi
Hüblar serveri *begler begi* sultânumdur (Yahya Bey: G 101/3, s. 345)

Hüblar serveri *begler begidür* ol zâlim
Ağlañuz anı ki Yahyâ gibi mazlûmı ola (Yahya Bey: G 436/5, s. 548)

Alur göz ile bakmaduñ *begüm* bâzâr-ı 'âlemde
Niçe yıllar metâ'-ı cânuñ olmayınca dellali (Yahya Bey: G 482/3, s. 575)

Sevdüğüm keşret-i 'uşşâka şakın incinme
Beglerüñ kûlı çoğ olmağ iledür 'unvânı (Yahya Bey: G 488/4, s. 578)

Seni mañbûblar sevmiş saña *begler* gulâm olmış
Begüm sultânlaruñ sultânısın hem cânlaruñ cânı (Yahya Bey: G 506/2, s. 588)

Göñlüm alduñ hey *begüm* bu dilrübâlıkıñ nedür
Kûl idindüñ 'âlemi bu pâdişâlıkıñ nedür (Ubeydi: G 46/1, s. 60)

Gedâlık var iken 'âlemde sultân olmamak yegdür
Begüm cem'iyet-i hâtır perîşân olmamak yegdür (Ubeydi: G 53/1, s. 64)

Dâğ-ı mihrüñle ser-â-ser tenini ziynet iden
Eylemez *begcegizüm* hil'at-i zîbâdan hâz (Ubeydi: G 136/3, s. 106)

Revâ mıdur ki şatup kullaruñı *begcegizüm*
'Adüvler ile gidüp seyr-i şöhet eyliyesin

Oldı çün *begcegizüm* saña 'Ubeydî bende
Rûm ili *beglerine* başlasun istignâya (Ubeydi: G 277/5, s. 177)

Ya düşdiyse saña *begüm* zülf-i girih-gîr
Zencîr-i belâ dañı bu dîvâneye düşdi (Ubeydi: G 329/3, s. 203)

Öldürmegise hışm ile gamzeñ Ümîdîyi
Öldürdi a *begüm* ya nedür bu 'itablar (Ümidi Ahmet: G 35/5, s. 194)

Zulmi ço gel Ümîdîye dâd it

Böyle kalmaz *begüm* bu dünyâdur (Ümidi Ahmet: G 47/5, s. 206)

Fitne fenninde *begüm* hâl-i ruhuñ mâhirdür
Ser-fürü itse n'ola ol ham-ı zülf-i tarrâr (Ümidi Ahmet: G 75/2, s. 235)

Tur *begüm* 'ahdüñe cevri itme dil-i zâra disem
Cevri ider ol büt-i sîmîn-ten Ümîdî tûrmaz (Ümidi Ahmet: G 96/5, s. 256)

Sîne peykân-ı gam-ı gamzeñden
Çok belâ çekdi *begüm* az degül (Ümidi Ahmet: G 152/3, s. 312)

Demidür tolular iç büse ihsan eyle 'uşşâka
Efendi kullara 'âdetdür ihsân çünki biglerden (Ümidi Ahmet: G 169/4, s. 329)

Hân-ı zehr-i gamuñ Ümîdiye şun
Çıkarur ol *begüm* anuñ şekerin (Ümidi Ahmet: G 180/5, s. 340)

Ölmedin kıl Ümîdiye dermân
Seven ölsün mi a *begüm* ya seni (Ümidi Ahmet: G 261/5, s. 422)

Cânına geçdi 'Aţâ'nuñ elem-i derd-i firâk
Nâz u cevri ise yiter hey *begüm* oranlar ile (Üsküplü Atâ: G 89/6, s. 261)

Ferdâya şaluban iñen iñletme gel *begüm*
Bî-çâre Vaşfî ölmeye tâ intizâr ile (Vasfi: G 87/7, s. 145)

Cemâlüñ muşhafına mıkleb olmuş yelkenüñ gerçi
Velikin anı açmazdan *begüm* biz eyledük ez-ber (Vusuli: G 26/3, s. 70)

Gam-ı *hattı*-ı gubâruñ yiyen aldı leblerüñ hazzın
Begüm hayrân olan artuk ider halvâ-yı terden hâz (Vusuli: G 92/2, s. 120)

Bir güzelsin sen *begüm* ağıyârı çok şeydâsı çok
Hârî çok bir goncasın hem bûlbûl-i güyâsı çok (Vusuli: G 104/4, s. 129)

Aluram cânını diyü geçinür tîr-i dil-dûzuñ
Begüm hûd geçmiş-idi gamze-i nâvek-fiken cândan (Vusuli: G 129/2, s. 147)

Şehîd-i tîğ-ı 'ışk olup Hüseyin-i Kerbelâ hakkı
Seni biz ihtiyâr itdük *begüm* hüsni hasenlerde (Vusuli: G 169/4, s. 178)

Metâ'-ı vaşluña kıymet *begüm* arayı arayı
Bulımadum gezüp cân nağdi ile cümle dünyâyı (Vusuli: G 187/1, s. 191)

Meded öldürdi bizi gamze-i gammâzlaruñ
Yok mı pâyânı *begüm* şîvelerüñ nâzlaruñ (Yakini: G 107/1, s. 212)

Ol ruğ-ı al güzel ol *hattı*-ı hoş-bû da güzel
Cümleten hûb *begüm* o da güzel bu da güzel (Yakini: G 119/1, s. 219)

N'eylerem gülzârı *begüm* verd-i rüyuñdan cüdâ
Sîne kanlu dâglarla lâlezârumdur benüm (Yakini: G 135/5, s. 228)

Kişver-i ğamda *begüm* gerçi ki sultānam ben
Âsitānuñda velî bende-i fermānam ben

Leşker-i derd ü belādan yüzümi döndürme
'Arşa-i ğamda *begüm* server-i merdānam ben (Yakini: G 144/1, 3, s. 233)

Begüm bir müflise lâyıķ görürsin cāme-i vaşluñ
Felāket hānķāhı içre ben 'uryānı añmazsın (Yakini: G 153/4, s. 238)

Müjeñ helāketüm ammā mazınnem ol ebrū
Bulınmaz egri tutulmayıcak *begüm* toĝru (Yakini: G 168/1, s. 246)

Sevmek *begüm* suç ise Ža'ıfı sever seni
İkrām kıl kuluña dilerseñ hākāret it (Zaifi: G 32/7, s. 58)

Cefā mecmū'asın başdan ayaĝa ezber itmişsin
Velî bir harf bilmezsin *begüm* mihr-i vefādan hîc

Begüm kaşuñ çatup kıya bakışlar bizi öldürdi
Uşanmaduñ mı a zālīm daħı cevır ü cefādan hîc (Zaifi: G 36/2, 4, s. 60)

Saña il dir *efendi* şems-i hüsn
Kuluña da *begüm* bedr dirler (Zaifi: G 66/4, s. 79)

N'ola in'ām-ı vişāl itseñ Ža'ıfıye *şehā*
Kullara çün *begler* ihsān eylemek kânūndur (Zaifi: 68/7, s. 80)

Gel dirîg itme *begüm* bûlbûllerüñden güllerüñ
Kim virür gül-zârı hāra bi-beķā devrāndur (Zaifi: G 95/6, s. 97)

Giceler meh-tāba karşı gel çıkup seyr it *begüm*
Kim senüñçün nüh felek olmuş durur fānûslar (Zaifi: G 105/4, s. 103)

Tîĝ-i bürrānuñla öldür gel bizi kim teşneyüz
Bir içim şudur *begüm* 'uşşāķa şimşirüñ senüñ (Zaifi: G 186/4, s. 152)

Ruħlaruñ rengīndür berk-i gül-i terden *begüm*
Leblerüñ şîrīndür kand-i mükerrerden *begüm*

Lāleden la'lindür iy gül-'izār ol hadd ü leb
Gül-şen-i hüsnüñ müzeyyen bāĝ-ı kevşerden *begüm*

Gerdenüñ kâfûrdan daħı beyāz iy meh-cebīn
Saçlaruñ rengi siyehdür misk ü 'anberden *begüm*

Bac alurlar Rūmda ol zülf ü hatt ü leblerüñ
Mısr u maçīnden gelen müşgile şekkerden *begüm*

Görelî reftârũnı hayrândur serv-i çemen
Râstî mevzûndur kıaddũn şanavberden begüm

Gözlerũn Hârũtile Mârũtdan fettândur
Ğamzeñ âfetdür cihânda ibn-i aşferden begüm

Bu Ża'îfî rişte-i müşgîne lü'lü'ler dizer
Dişlerũn vaşfinda yeg her biri gevherden begüm (Zaifi: G 217, s. 172)

Açılmadı kitâb-ı vefâlar benüm *begüm*
Faş oldu cümle bâb-ı şafâlar benüm begüm

'Âşıkıların mihr ü vefâ eyle kim bu dem
Öldürdi bizi cevır ü cefâlar benüm begüm

'İşkuñ yolında tâc ü kemer terkinî urub
'Âşık geyer pelâs ü 'abâlar benüm begüm

Dil kümc-i tende şũfî gibi mu'tekif olub
İder saña du'â vü şenâlar benüm begüm

Kılduğ diyâr-ı milk-i 'adem râhına sülûk
Yâhû saña efendi du'âlar benüm begüm

Zülfũn hevesleriyle perîşândur gönül
Yağmalar itdi 'aklı hevâlar benüm begüm

Kazdur Ża'îfî nâmını seng-i mezârına
Öldükde tâ ki hâlık ânalar benüm begüm (Zaifi: G 218, s. 172-173)

Beg-zâde beg güzel durur ol serv-ğad şanem
Lâyık *beg* olsa kamu güzeller âlâyına (Zaifi: G 273/5, s. 208)

Begüm 'ışkuñ yolında 'âşıkâ hîç
Degül eksük belâlar tâze tâze (Zaifi: G 279/2, s. 212)

Kimden ayrıldı Ża'îfî nice ağlasun âh
Begüm efendüm idi şâhum u sulţânımıdı (Zaifi: G 296/8, s. 223)

Zâtî kuluñuñ göñline tokunma göñülden
Taş atma *begüm* şışeci dükkânına fır fır (Zati I: G 235/5, s. 235)

Virmeñüz tîğ ile 'âşıklara kırhu *begler*
Şanmañuz 'âşıkı kırhu ile kır hũ *begler* (Zati I: G 378/1, s. 378)

Begüm bir kırtlu zağmum var figân ü eşk iki ğammâz
'Aceb 'ışkuñda ben kimi idinsem kendüme hem-râz (Zati II: G 512/1, s. 16)

Çağlar şu gibi bu çağ âdeme kıalmaz geçer

Hey *begüm* geç geç gelüp billāhi gitme çağ çağ (Zatı II: G 626/2, s. 130)

Haſta çeſmüñ baña meyl itmezse sağ olsun *begüm*
Meyl ider zülf-i siyāhuñ yüzi ağ olsun *begüm*

Dāğa düſdüm dağ uraldan lāle gibi bağruma
Sünbülüñ ‘arz it baña dāğ üsti bāğ olsun *begüm*

Gözlerüm nemdür benüm sen şāha kılmazsa naẓar
Ben o gözden el yudum benden ırağ olsun *begüm*

Nūr-ı çeſmüm ağlamağdan nola terk itse beni
Baña hem-demlük iden göz yaşı sağ olsun *begüm*

Kūyuña uçmak diler murğ-ı dil-i Zātī müdām
İsterem Hağdan aña cennet turağ olsun *begüm* (Zatı II: G 932, s. 436)

Geldüñ ſükür hele ſoğudu odlı yüregüm
Od almağa mı geldüñ iversin benüm *begüm*

Tīmārı yok ziyāde za‘īf ü nizār ü zār
Zātī kuluña merḥamet eyle benüm *begüm* (Zatı II: G 970/1, 5, s. 474)

Seni gāyet vefāsuz dirler idi
Begüm didüklerince var imişsin (Zatı III: G 1040/2, s. 25)

Baña niçün cefālar itmez olduñ
Bi-ḥamdillāh *begüm* bilmez degülsin

Katı dil-ḥastedür derdüñle Zātī
Aña bir büse vir göñli hoş olsun (Zatı III: G 1097/4-5, s. 58-59)

Benden saña bu dīde-i giryān niçün ağlar
Nemden gile eyler *begüm* incinmesi nemden (Zatı III: G 1105/4, s. 63)

Mir de beg kelimesiyle eş anlamlı olduğı için aſağıdaki gazel buraya alınmıştır:

Var mı ki saña beñzer bir *mīr-i mīr-zāde*
Atı öñince anuñ ſehler ola piyāde

Rā kaşlarını yāruñ teşbīh idenler aya
Eksüklük eylediler ḥaqqā budur bu rāda

Bu sīne-çāk-lāle öykine gül yüzüne
Ma‘zūr tut anı kim bu idi geñ yakada

Bu dehr-i dün içinde ḥikmet nedür ki ey şeyḥ
Cāhil olan ſafāda ehl-i ſafā belāda

İncinme ben kuluña luṭf eyle pādīṣāhum

Göz gördi sevdi gönlüm nem var benüm arada

Yok yire āh idüben gözler yaşını dōke
Yokdur vefāya meyli göñli anuñ cefāda

Ümmīd-i mihr kılma bu çarḥ-ı pūr-kederden
Sebzi nice gün ağlar bir dem olan şafāda (Sebzi: G 684, s. 626)

2.1.2.6 Genç sevgili

2.1.2.6.1 Civan/Nevcivan

Hicrle pīr oldum u tapman vişālūñ devletün
İy cihān bāğında berḥordar-ı ‘ömr olmuş *civān* (Acem Süruri: G 86/4, s. 275)

İgende almağıl ‘uşşākuñ āhın
Eyā pīr olası tāze *cüvānsın* (Ahi: G 93/4, s. 44)

Hüsnüñi temāşalanur idük küçücekden
Yār irdi *cüvān* oldu temāşayı büyütdük (Aşki: G 249/3, s. 276)

Kişinüñ sevdüğü bir lāübālī *nev-cüvān* olsa
Dem-ā-dem içdüğü cām-ı şarāb-ı erguvān olsa (Aşki: G 456/1, s. 382)

Pīrlikde bu dü-tā ḳaddümi çeng eylemege
Neydüğün bilmeyüp ol *tāze cevānum* özenür (Baki: G 75/2, 4, 146)

Şu ‘le-i şem ‘-i cemālī şevḳine cem ‘ oldılar
Bir çerāğ idindiler ol *nev-cevām* pīrler (Baki: G 104/4, s. 165)

Sözüm Bākī kemālın buldı vaşf-ı *nev-cevānumla*
Özüm luṭf-ı suḥanda hem-ser-i pīr-i Ḥocend itdüm (Baki: G 336/5, s. 308)

Serv-ḳadsin serve ‘ādet sebz-pūş olmağ iken
Ergavānī cāmeye girmek neden ey *nev-cevān* (Baki: G 390/5, s. 341)

Nev-cevānum cām-ı la ‘lūñ virdi bir ḥālet baña
Eyleyem ilzām idersem pīr-i şad sālile baḥş (Behişt: G 62/4, s. 136)

Nāzile büküp ḳaddümi bir serv-i revāncuḳ
Pīr itdi benī cevriye bir tāze *cevāncuḳ* (Behişt: G 248/1, s. 241)

Nev-cevānum neyledünse eyledün mānend-i çeng
Pīrlik vaḳtinde ben ḥam-ḳaddi nālān eyledün (Behişt: G 271/2, s. 254)

İksīr-i ‘ışḳ-ı yār ile sīmīn olan gözüm
Tügme olupdı bārī *cevānuñ* hilāline (Behişt: G 479/5, s. 372)

Pür oldı pîrlik devrinde eṭrāfūm *cevān*larla
Riyāz-ı himmetümle kim baḳar serv-i ḥirāmāna (Behiştî: G 481/2, s. 374)

Âh kim ‘ahd itdi dil-ber ṭurmadı peymānına
Nev-cevāndur girmesün mi ‘aşıkınıñ ḳanına (Behiştî: G 483/1, s. 375)

Ḳılmaya ol *nev-cevānuñ* ḥālî sevdāsını terk
Merdüm-i çeşmüm Behiştî girse ger yüz yaşına (Behiştî: G 494/5, s. 381)

Şol kimse minnet eylesesün pîr-i sālîke
Kim rāh-ı ‘ışḳa ‘azm ide bir *nev-cevān* ile (Behiştî: G 500/5, s. 385)

Bizi nā-ḥaḳ yire ḳatlı ider ise ḡamzelerüñ
Ey *cüvān* ḳanumuzu ḳomaya Allāh saña (Celili: G 20/5, s. 60)

Ḥaşrde dest-i tazallüm irmesün dāmānuña
Nev-civānum pîr-i miskînler du‘āsın ḳıl ṭaleb (Celili: G 34/5, s. 67)

Ḡam çü pā-māl ide düş pîr-i muḡān dāmānına
Nev-civānum dest-gîr olsa ne ṭañ zeylî edeb (Celili: G 37/6, s. 69)

Cüvānā bu pîr-i dü-tādan şaḳın
Seḫerlerde tîr-i du‘ādan şaḳın (Celili: G 291/1, s. 208)

Dāmen-i pîr-i muḡānı ḳoma elden ey *cüvān*
Kim seni bir ḥayr yola ola kim irşād ide (Celili: G 377/6, s. 255)

Başuñda kākül-i ‘anber-nisāruñ tüḡ-ı şāḥîdür
‘Alemsin ḥüsn ile serdārisın şimdi *cüvānānuñ* (Cinani: G 130/3, s. 530)

Bir *civānuñ* ḡam-ı ‘ışḳıyla Cinānî-i gedā
Pîr iken vālîh ü şūrîde vü bed-nām oldu (Cinani: G 252/5, s. 593)

Dil-dādelerin ḥışm ile hep ḳırdı geçürdi
Kim gördi cihān içre ḳırık böyle *civānı* (Cinani: G 255/4, s. 595)

Sen ḳabāḫat fehmi ider bir *nev-civān-ı* ḥübsın
Saña yār olmak neden lāzım raḳîb-i küştenî (Cinani: G 256/5, s. 595)

Virür ol cemāle yekser şeref-i kemālî zîver
Nice sevmesün görenler o *civān-ı* nüktedānı (Cinani: G 258/4, s. 258)

Bilümi iki ḳat idüp ḳocaltdı nātüvān itdi
Bu çerḫ-i pîre-zen ḡāyet beni iy *nev-civān* sensüz (Dükakinzade Ahmed Bey: G 115/2, s. 203)

Aḫmed’em kim ḳomazam ‘ışḳını ölünceye dek
Ne ḳadar pîr isem ol *tāze civānı* severem (Dükakinzade Ahmed Bey: G 196/5, s. 288)

Her şeyde *bizüm* gördüğümüz nūr-ı Hüdā'dur
Ger pīr ü *civān* ola vü ger gönca *püserden* (Dükakinzade Ahmed Bey: G 214/8, s. 308)

Pīr olası *nev-cevānuñ* koma elden dāmenüñ
Toğrı sözdür ey Fiğānī saña irşādum benüm (Figani: G 54/5, s. 60)

Ey kemān-ebrū şaķın *nev-cevānsın* āhdan
Tīr-i āh-ı 'āşık eyler çün güzēr eflākden (Figani: G 69/3, s. 68)

Düşdi göñlüm yine bir tāze *cevāna* yeñile
Umarum gözlerümün yaşını sile yeñ ile (Figani: G 82/1, s. 74)

Göñül arturma āhuñı demidür sil gözün yaşın
Ki şāyed rahm idüp saña vire el *nev-cevān* buse (Figani: G 88/4, s. 77)

Bir *kalender dilberi* kaşın tırāş itmiş didüm
Şimdi olduñ sen hilāl-ebrū dañ ey *nev-cuvān* (Gelibolulu Suni: G 136/4, s. 96)

Merdüm-i çeşmüm ağırsa tañ mı ğamdan tāzele
Nev-civānum ādemi çok ğuşsa tezcek pīr ider (Gelibolulu Süruri: G 132/4, s. 119)

Mey gibi çeşmün içēr pīr ü *civānuñ* kanını
Nev-civānum böyle mi ta'lim ider pīrün senün (Gelibolulu Süruri: G 256/4, s. 185)

'Aql u fikrüm anda idi bilmez idüm kendümi
Bildüm oldum ki getürdüm ol *cevām* kendüme (Gelibolulu Süruri: G 431/7, s. 276)

Bu karn içinde hep kırdı geçürdi cümle 'uşşākı
Gören ol *nev-civān* tizcek nice şāhib-kırān oldı (Gelibolulu Süruri: G 492/2, s. 307)

Ƙoca kāfir müselmān olmaz itmez ol *civān* hürmet
Ayağına meyi pīr-i muğāna taşıdur sākī (Gelibolulu Süruri: G 497/3, s. 310)

Cefādan sīnemi pūr-dāğ iden ğaddārı aldum da
Yirine bir *cevān-ı* lāle-ruhsār eyledüm peydā(Hakani: G 9/3, s. 105)

Hākānī beni sihr ile efsün ile āhır
Nev-reste *cevānumdan* ayırdı zen-i dünyā (Hakani: G 13/7, s. 109)

Her saķi-i sāğar zekānı pīr-i muğānuñ
Gül gibi o nev-reste *cevānuñ* kılıdur hep (Hakani: G 20/4, s. 116)

Ƙapusın bir *cevān-ı* kec-külāhuñ secdegāh itdüm
Diyelden vā'izā sen baña meyl-i mā-sivādan geç (Hakani: G 46/3, s. 142)

Rind-i 'aşķ ol göñlüñi bir şūh-ı şehr-āşūba vir
Bāri gel cānuñ virürseñ bir *cevān-hūba* vir (Hakani: G 70/1, s. 166)

Cevānuñ ekseri ehl-i sefer haqqā bu kim şimdi
Ḳul oğlına gönül virmek efendi hayli müşkildür (Hakani: G 84/2, s. 180)

Cānı çokdan fitne-i ğamdan ḥalāş āh eylerem
Bir *cevān* olsa dili şāhum gibi fettān eger (Hakani: G 89/4, s. 185)

Akıtdı cāma bizi ol *cevān*-ı bāde-fürüş
Dün oldu pīr-i muġān devletinde nūş-ā-nūş (Hakani: G 217/1, s. 313)

O gün gördüm yatur bir yaña dil bir yaña Ḥākānī
Bu cānından cüdā ol *nev-cevān*ından cüdā düşmiş (Hakani: G 225/5, s. 321)

Felāket bundan artuḳ nic’olur kim nice yıllardur
Cevānum ġayra tābī mā’il-i aġyārdur ṭālī (Hakani: G 236/4, s. 332)

Ḳaddüm ol tāze-*cevān* бүkdi benüm Ḥākānī
Şandılar ḥaḷḳ ki biz pīr-i kühen-sāl olduḳ (Hakani: G 258/6, s. 354)

Her tāze *cevān* olsa revā baña ḥarīdār
Ḥākānī ḳadīmī ḳulıyam pīr-i muġānuñ (Hakani: G 281/5, s. 377)

Delīl oldu dil-i ġüm-rāh zühdi kūy-ı ḥammāra
Bi-ḥamdi’l-lāh irişdi *nev-cevānum* himmeti pīrūñ (Hakani: G 298/4, s. 394)

Elinde cām görüp ol *cevān tersānuñ*
Şafādan ayaġı yir başmadı Mesīḥānuñ (Hakani: G 317/1, s. 413)

Nev-cevānum beni pīr itdi ‘aceb Ḥākānī
Ne cevāb eyleye maḥşerde iderler sü’āl (Hakani: G 342/5, s. 438)

İsterem maḳdūrumı şarf-ı ġam-ı cānān idem
Bir *cevān*-ı *nev-resūñ* ‘aşḳında bezl-i cān idem (Hakani: G 366/1, s. 462)

Pīr-i bezmūñ meclis-i ḥāşında ol gün sāḳiyā
Bir *cevān* şūḥ u bī-ġam görmüşem kim görmedüm (Hakani: G 404/2, s. 500)

Ḥākānī götür rıtl-ı girānı ḳucaġuñda
Ol tāze *cevānuñ* disün olmış ḳoca rengīn (Hakani: G 447/7, s. 543)

Nevādan başla muṭrib mürde-dil ‘uşşāḳa cān gelsün
Yeter inşāfdur şimden girü ol *nev-cevān* gelsün (Hakani: G 484/1, s. 580)

Müzellef bir *cevān*-ı meh-cebīne mübtelāyem ben
Bükübdür ḳaddüm ol ḥaṭ-ı dü-tā pīr-i dü-tāyem ben (Hakani: G 487/1, s. 583)

Bir ġüşeye çek zevraḳı cāmiyle *cevānuñ*
Her gördüğün ebrūsı ġüzel dil-bere çatma (Hakani: G 504/4, s. 600)

Mey pür-kedü ferāġda pīr-i muġān ise
Mestāne ḥāb-ı nāz ider ol *nev-cevān* ise (Hakani: G 510/1, s. 606)

Hākānī ölümlüñdür aña kıyma dimişler
Bir *tāze cevān* söylemiş ol pīr alacağa (Hakani: G 522/5, s. 618)

Cevānsıñ pīrlerden pend algıl
Şakın ‘aşıklarūñdan alma ilenc

Hayālī ‘aşka düşdüñ çünkü şabr et
Kim olmaz ‘aşk bī-ğam *genc* bī-renc (Hayali: G 39/4, 5, s. 102)

Hüblar ma‘denidür dērler idi gerçek imiş
Gör ne kâbilce ne gevherce *cüvānlar* var imiş (Hayreti: G 231/6, s. 302)

Nev-cüvāndur şüretā gerçi dilā
Dilberüñ ma‘nīde pīrūñdür senüñ (Hayreti: G 291/3, s. 340)

Ehl-i ‘ışkuñ gözlerüñ içdüğü kanın rüzgār
Kaṭra kaṭra cümle burnuñdan getürdi ey *cüvān* (Hayreti: G 440/3, s. 432)

Nev-cüvānlar ‘ışkı bir üstād-ı kāmildür k’aña
Tıfl-ı ebced-ḥvān olinmaz pīr-i ‘aql-i zū-fünūn (Hayreti: G 449/4, s. 438)

Luṭf ile yapup neçelerüñ gönlin ey *cüvān*
Hāṭır ḥakını Hayretinüñ nēce yıkarsın (Hayreti: G 469/5, s. 450)

Nev-cüvānlar ‘ışkına çün āşinālık eyledüñ
Pīr-i ‘aql ile yūri bīgāne ol şimden gerü (Hayreti: G 476/2, s. 455)

Baña bir pīr didi kim *cüvānlar* şaydın isterseñ
Ne deñlü der iseñ eşküñ çoğ olsun hırş az olsun (Hicri: G 108/2, s. 229)

Bir güzel *tāze cuvān* görse ölürmüş İshāk
Gel e ‘ayb itmeyelüm daḥi iñen pīr degül (Üsküplü İshak Çelebi: G 162/5, s. 223)

Mürşid-i pīr-i tarīk eyler mürīd-i ‘ışkını
Ber-kemāl [ü] pīr olası *nev-cuvānum* var benüm (Üsküplü İshak Çelebi: G 193/4, s. 243)

‘Uşşāk şaydın itmege *maḥbūblar* sever
Begler gibi ki gönlini egler şikār ile

Ol *nevcuvānuñ* āḥir-i ḥüsni leṭāfetin
Kimdür ki nisbet eyleye evvel bahār ile (Üsküplü İshak Çelebi: G 257/2, 4, s. 285)

‘Ömrümün bağı yeşerse n’ola ser-sebz ola
Nevcuvān eyledi ol pīr olası yine beni (Üsküplü İshak Çelebi: G 320/4, s. 327)

Pīr olsun ol *cüvān* kim olmuşam abdāl aña
Derdümi bilmege yiter na‘l-i sīnem dāl aña (Kara Fazli: G 37/1, s. 306)

Büküldi kâmetüm gamdan ağardı müy-ı jülîdem
Yigitlükde beni pîr eyledi bir *nev-cüvānum* var (Kara Fazlı: G 87/4, s. 336)

Dirseñ harām sebze ey şeyh-i şehîr lîk
Anasınñ südü gibi ol *nev-civān* içîr (Kelami: G 42/6, s. 246)

Hâl şanmañ ‘aşıkın katl itdügi dem ol *cüvān*
Şıçramış ruhsârına bir katre anuñ kara kan (Kelami: G 266/1, s. 381)

Sen *civānı* yitürelde berü bu pîr-i felek
İki taş ile döğüp eyledi gögsini siyāh (Kemal Paşazade: G 372/3, s. 320)

Ol *civānuñ* ‘ışk cebrine gel uy iy pîr-i ‘aql
Çünkü nefy-i ihtiyāra çıkdı şeyhüñ mezhebi (Kemal Paşazade: G 430/2, s. 352)

Lāmi ‘î bir *cuvāna* virdi gönül
Aşşı itmez aña naşîhat-ı pîr (Lamii: G 100/7, s. 223)

Beni biñ yaşadan iy pîr-i dānā
Ki gözler görmedük bir *nev-cüvāndur* (Livayî: G 136/4, s. 259)

Aşluñ yegāneler yeñi fer‘uñ güzîdedür
Nāmuñ ‘*Alî* muhabbetüñ ammā Yezîd’edür

Bilmez Livāyî kâ‘idesin hüsni devletüñ
Ol *nev-civān-ı* taze dağı nā-resîdedür (Livayî: G 142/1, 5, s. 263)

Beli iy tîr-müje kaşlaruñ etdi yā-veş
Beni iy taze *cüvān* derd ü gamuñ pîr itdi (Livayî: G 418/3, s. 446)

Vişālî müjdesi tezyîn iderse n’ola dil mısırın
Beni Ken‘ān hicrânında pîr iden *cüvān* geldi (Livayî: G 466/4, s. 478)

Nişār-ı naqd-i cān itmekde dil bir *nev-cüvān* ister
Ne fikr ider ‘aceb bî-çāre genci rāygān ister (Manastırlı Celal Bey: G 157/1, s. 364)

Nev-cüvānlar demidür cezbe şalan ‘uşşāka
Şeyh-i Ekber dil-i aşüftemüzi aqdaramaz (Manastırlı Celal Bey: G 285/5, s. 435)

Ezelden münkir-i ‘aşk idi haatı çıkdı meclisde
Dil-i pîrāne-ser almış gibi bir *nev-cüvāndan* hazz (Manastırlı Celal Bey: G 312/4, s. 450)

El virmedi gitdi baña ol taze *cüvānum*
Bir pîr bulup bâri varayın el alayın (Manastırlı Celal Bey: G 437/6, s. 519)

Rûz u şeb pehlûya alur ol *cüvānı* pîrehen
Cānı gibi şaklar ol rûh-ı revānı pîrehen (Manastırlı Celal Bey: G 470/1, s. 535)

Yanumda olsa taze *cüvān* bir iken iki

Olur bedende rūḥ-ı revān bir iken iki (Manastırlı Celal Bey: G 664/1, s. 641)

Bir semen-sīmā perī-peyker *cüvāndur* lāle-ruḥ
Berg-i gülzār serv-ḳad guşsa-dehāndur lāle-ruḥ (Mani: G 7/1, s. 65)

Ḥasūd dirse ki ğayrı *cüvān* sever Mānī
Yalandur iki gözüm sevdiğüm bu bühtāndur (Mani: G 14/5, s. 72)

Ey dil çıkınca ḥāneden ol *nev-cüvānumuz*
Tenden ümīd-i vuşlat ile çıkdı cānumuz (Mani: G 32/1, s. 90)

Künc-i firḳatde niçün şormaz o *şāh-ı cüvān*
Düşmişün ḥālini şormak ḥod o sulṭāna düşer (Mani: G 26/3, s. 84)

Gerçi çok şimdi *siyeh-çerde cüvānlar* Mānī
Dil-i āşüfte velī aḳçaya oldı mā'il (Mani: G 56/5, s. 114)

Bükdi belümi bār-ı *civānān-ı* maḥabbet
Pīr itdi beni himmet-i merdān-ı maḥabbet (Medhi: G 79/1, s. 363)

Lā-büdd fiğānın irgürür 'uşşākuñ ol mehe
İtmez güzār kūy-ı *civāndan* şabā 'abes (Medhi: G 82/4, s. 365)

Evvel ü āḫir budur saña sözüm ey *nev-civān*
Ger er iseñ eyle dā'im ḳaḥbe dünyādan ḥazer (Medhi: G 133/4, s. 390)

Şol *yaluñ yüzlü civānlar* kim cihānı yaḳdılar
Mübtelālar āḫ idüp kevn ü mekānı yaḳdılar (Medhi: G 157/1, s. 402)

Gönül gerçi *civānuñ* tünd-ḥüdur
Cefāsın çek ḳayırmazsa da rüdur (Medhi: G 177/1, s. 413)

Medḥi-i pīr yā nice divāne olmasun
'Aḳl u ḳarār u şabrunı bir *nev-civān* alır (Medhi: G 187/5, s. 418)

Biñ yaşasun ol *civān* ben pīri ḳıldı yaşa ğarḳ
Māsivāya baḳmazam başumdan aşdı ḳanlu yaş (Medhi: G 252/4, s. 452)

Beni pīr eyledi ḳaddüm büküp cevri *civānānuñ*
Döşege düşdüm aḡlaram n'içün bir *nev-civānum* [yok] (Medhi: G 268/3, s. 460)

Bāde-nüş olmuş *civānum* sīnesin çāk eylemiş
Sen daḫı ey rind-i 'ārif ḳudret-i Settār'a baḳ (Medhi: G 270/4, s. 461)

Şüretde ger olursa bugün reşk-i āfitāb
Mīhr itme şol *civāna* ki 'ırz u ḥayāsı yok (Medhi: G 277/2, s. 464)

Degme bir tāze *civānuñ* cevri çekmez gönül
Aña 'ālī-ḳadr bir mümtāz u müsteşnā [gerek] (Medhi: G 308/3, s. 480)

Gelmez cihāna sencileyin kām-rān güzel
Çok yaşayası pīr olası *nev-civān* güzel

Medhī baña gürūh-ı *civānān* şorsalar
Dirdüm o mäh-ı hüsn-ile günden ‘ayān güzel (Medhi: G 338/1, 5, s. 495)

Baňa bir *civān*-ı hālīm ü selīm
Müyesser ideydi Kerīm u Raḥīm (Medhi: G 346/1, s. 499)

Bāğ-ı cennet dostlar kūy-ı *civānum*dur benüm
Nār-ı dūzaḥ tābiş-i sūz-ı nihānumdur benüm (Medhi: G 351/1, s. 501)

Seni ey server ü serdār-ı ḥübān
Civānān içre ḡāyetde begendüm (Medhi: G 368/2, s. 510)

Bār-ı cevri-ile benüm kaddüm büküp pīr eyleyen
‘Ömri eفزūn olası tāze *civānum*dur gelen (Medhi: G 424/3, s. 538)

Mest olup mey-kededen tāze *civānum* çıksun
Düşeyin ḥaṇçer-i bürrānına cānum çıksun (Medhi: G 431/1, s. 542)

Ol *civānuñ* raḥmı yokdur ‘āşık-ı şeydāsına
Ṭayanursun ey gönül sen ḥaṇçer-i elmāsına (Medhi: G 457/1, s. 556)

Nev-civānum gönülümü yıkdun dönüp bir bakmaduñ
Genc iseñ lā-büdd gelürsin bir gün ol virāneye (Medhi: G 484/7, s. 570; G 508/3, s. 583)

Bir *yalıñ yüzlü civānuñ* ḡam-ı hicrānı ile
Ser-be-ser mülk-i vücūdum ṭutuşup yana gibi (Medhi: G 514/3, s. 586)

‘Arz-ı hüsn itdi *civānum* mihr-i pūr enver gibi
Ṭāb düşdi cismüme oldı vücūdum zer gibi (Medhi: G 516/1, s. 587)

Medḥ itme ol *civāmı* k’anuñ cevri çoğ ola
Yābāna atma ‘ārif iseñ nazm-ı gevheri (Medhi: G 534/2, s. 596)

Gönülümü biñ nāz-ile alsa *civānānuñ* biri
Emrine rām eylese [hem] ser-i ḥübānuñ biri (Medhi: G 535/1, s. 596)

Yaşum görince ḥayrete ṭalmış iki *civān*
Gūyā miyān-ı cūda yetişmiş nihāl iki (Medhi: G 557/7, s. 608)

Beni āvāre-i deşt-i cünūn iden nedür āyā
Cevānuñ derdi mi yohsa cevānlık ‘unfuvānidur (Mostarlı Hasan Ziyai: G 81/6, s. 75)

Bilüm bükdi ḡamuñ pīr eyledi hey *nev-cevānum* gel
Ḥıramun birle ḥurrem kıl benüm serv-i revānum gel (Mostarlı Hasan Ziyai: G 252/1, s. 138)

Büküldi bār-ı gam-ı *nev-cevān* ile kaddüm
‘Aceb degül mi cevānlık ya ben de pīr oldum (Mostarlı Hasan Ziyai: G 290/2, s. 153)

İhtiyār it zahmeti öldür beni ey *nev-cevān*
Bende gam sende cefā kūyunda efğān olmasun (Mostarlı Hasan Ziyai: G 350/5, s. 175)

Unutma eski kuluñam ey *nev-cevān* ben
Terk it rakīb-i kāfiri göñlüñde var ise (Mostarlı Hasan Ziyai: G 425/3, s. 204)

Ney gibi inledüğüñ her nefes ey pīr-i felek
Māh-ı tātān gibi bir tāze *cevānuñ* yok mı (Mostarlı Hasan Ziyai: G 462/5, s. 218)

Var ise pīr-i muğān zann eylemişlerdür beni
Mey döküldi *nev-cevānlar* içmek ister kanımı (Mostarlı Hasan Ziyai: G 469/4, s. 220)

Nev-civān iken belā-yı ‘ışk ile
Eyledüñ āhum ‘aşā vü beni pīr (Muhibbi: G 429/3, s. 161)

Didüm öldürsin ko ger kūyındaki ‘āşıkları
Nev-cevāndur didiler nā-ḥaḳ yire kan istemez (Muhibbi: G 1083/4, s. 346)

‘Ömrümüz dirse zülfüñi igen kaṭ’ itme
Nev-cevānsın gele kaşd eyleme bu yaşımuza (Muhibbi: G 2367/4, s. 693)

Aldı göñlüm öñdülün bir *nev-civānuñ* yügrügi
Olalıdan ḥüsn ile mülk-i cihānuñ yügrügi (Muhibbi KYOY: G 3438/1, s. 1690)

Yārab vir teraḥḥüm ol seng-dil *cevāna*
Yā şabr u yā taḥammül bu pīr-i nātüvāna (Muhibbi: G 2469/1, s. 720)

Ḥudā vire teraḥḥüm ol *civāna*
Ya şabr u ṭāḳatı bu nātüvāna (Muhibbi KYOY: G 2928/1, s. 1463)

Niçe bir öldüresin nā-ḥaḳ yire ‘āşıkларуñı
Nev-civānsın dōstum ḥayr eylemez kan kimseye (Muhibbi KYOY: G 2941/2, s. 1469)

Nev-civānlarda kemān-ebrū güzeller çok velī
Tīr-i āhumdan kaçır bir yir olası yok mıdur (Muidi: G 152/4, s. 169)

Nev-civān dilberlere olmazduñ iy dil mübtelā
Mürşid-i rāh-ı maḥabbet olmasa pīrūñ senūñ (Muidi: G 237/2, s. 234)

Çeşm-i ḥün-rīzūñ firāḳıdur beni mecrūḥ iden
Nev-civānsın düşmesün boynuña kanım gitme gel (Muidi: G 277/6, s. 265)

Baña ol *nev-civānuñ* Nev‘iyā itdükleri cevri
İşiden raḥm ider ḥālüm gören bi-ihtiyar ağlar (Nevi: G 68/7, s. 271)

Resm-i nişānuñ olmada gitdükçe ser-firāz
Bir *nev-cüvān* gibi ki kad-i dil-sitān çeker (Nevi: G 94/5, s. 286)

Faşl-ı şitāda şimdi mi oldu hevālar mu‘tedil
Pīrāne-ser olsağ ne var bir *nev-cüvan* ‘ışkında zār (Nevi: G 134/3, s. 310)

Takyeci bir *nev-cüvānuñ* baş açık abdāliyam
Korğarın bir gün benüm cismüm libāsın pāreler (Nevi: G 141/4, s. 314)

‘Āşık cüvān u yār *cüvān* faşl nevcüvān
Şanmañ bu vaqti zāhid-i şad-sāle vaqtidür (Nevi: G 153/3, s. 322)

Nev-cüvānlar var iken şūfī dutup pīr etegin
Zāl-i nefsi yeñebilmek kişi Rüstemlikdür (Nevi: G 157/4, s. 324)

Olduğ egerçi za‘f ile gāyetde bī-mecāl
Kūy-i *cüvāna* varmamağa yok mecālümüz (Nevi: G 172/4, s. 333)

Bir *cüvāna* ‘āşık-ı zār olmağ ister göñlümüz
Pīrlik vaqtinde bīmār olmağ ister göñlümüz

İhtiyār itmek diler bir *nev-cüvānuñ* kullığın
Nev‘iyā beñzer ki hūnkār olmağ ister göñlümüz (Nevi: G 177/1, 5, s. 336)

Yok pīrümüz tarīk-i maḥabbetde gerçi kim
Zībā *cüvānları* severüz ihtiyārsuz (Nevi: G 192/2, s. 344)

Baña āzādlik bī-kaydlık bir kayd olur gördüm
Varup bir *nev-cüvāna* ihtiyārumla esīr oldum (Nevi: G 313/4, s. 418)

Geçüp nāşih sözinden pīrlikde bādeye düşdüm
Geçürürmiş kişiyi *nev-cüvānlar* ihtiyārından (Nevi: G 321/4, s. 422)

Kadr ile cāh ister kimi ḥayl ü sipāh ister kimi
Nev‘ī cihānda yok ḡamuñ bir *nev-cüvānuñ* var ise (Nevi: G 390/6, s. 463)

Māni‘ olmaz pīrlik şōfī *cüvānlar* seyrine
Ādemi bī-ihtiyār eyler bu şehrüñ dilberi (Nevi: G 480/2, s. 513)

Gel girme rāh-ı ‘ışk-ı *cüvānāna* şūfiyā
Döymeş bu yolda pīr-i tarīkat didükleri (Nevi: G 539/3, s. 546)

Seni rüsvā-yı ‘ām eyler elüñ çek duḡter-i rezden
*Zen-i bāzāra mā’*il olma bir *nev-res cevān* iste (Ravzi: G 553/4, s. 357)

Pīrlikde gördüğün her *nev-cevām* sevmeseñ
Ehl-i diller Ravziyā itmezdi güft ü gū saña (Ravzi: G 47/5, s. 151)

Yine mülk-i melāḥatde olup bir *nev-cevān* peydā

Dilinde eyledi ‘āşıkларуñ dāğ-ı nihān peydā (Ravzi: G 57/1, s. 155)

Dil āteş-i hicrān-ı *cevānān* ile yandı
Himmet demi irişdi gel ey pīr-i maḥabbet (Ravzi: G 116/2, s. 179)

İhtiyārum gitdi elden nā-gehān gördüm seni
Nev-cevānlar sevmeye bī-iẖtiyār olmaḡ ne güc (Ravzi: G 158/2, s. 197)

Her gören ‘āşık olursa ne ‘aceb ey Ravzī
Güyeḡi tāze *cevān* dil-ber-i ra ‘nā saḡdıç (Ravzi: G 163/5, s. 199)

Pīrlıkde *nev-cevānlar* sevdüğüm ‘ayb eylemeñ
Āḡirinde ‘ömrüñ olmaz kişiyē cāndan lezīz (Ravzi: G 182/3, s. 206)

Gülzār içinde gül n’ola cev̱r itse bülbüle
Ey *nev-cevān* nev-res ü şengül zamānıdur (Ravzi: G 234/2, s. 228)

İhtiyār idüp *cevānlar* ‘ışkını zāhid yine
İ ‘tikāf āyīnesinden ‘ucba şüret gösterür (Ravzi: G 244/5, s. 232)

Bir pīr eger yanında ki bir *nev-cevān* yok
Beñzer hemān o mürdeye cisminde cān yok (Ravzi: G 400/1, s. 295)

Ḥaste olduñ birez ey pīr-i dü-tā şabr eyle
Şaḡ olursañ yine bir tāze *cevām* sevesin (Ravzi: G 433/6, s. 308)

Nev-cevānum gel ‘amel kıl lāzım olur bir gün ol
Kim şitāyiçün tedārükler gerekdür yazdan (Ravzi: G 436/7, s. 310)

Nev-cevānum gün yüzüñe ḡanda beñzer ay u gün
İki pīr-i zerd-rüdur başı ditrer ay u gün (Ravzi: G 445/1, s. 313)

Ölümlüsi olup bir *nev-cevām* cān-ı dilden sev
Ki zīrā her zamān olmaz ḡayāt-ı cāvidān elde (Ravzi: G 550/3, s. 356)

Sevdi görüp egerçi tıfl-ı dil ol *cevām*
Bār-ı ḡam itdi anı ammā ki pīr-i fānī (Ravzi: G 634/1, s. 391)

İtdüm ser-i kūyında temāşā o *cevām*
Rıdvān gibi seyr eyler idi bāḡ-ı cinānı

Pīr itdi bizi gerçi ḡam-ı ‘ışk-ı maḥabbet
Ravzī sevelüm gel yine bir tāze *cevām* (Ravzi: G 657/1, 5, s. 400)

Mest-i cām-i bezm-i nāz ol yūri ḡurbān olduğum
Çün müdāmī cām olur tāze *cevān* eglencesi (Remzi: G 227/3, s. 316)

Nev-cüvān dil-berlerüñ derdinden uşanmaḡ neden
Böyle mi irşād idüpdür ey göñül pīrüñ senüñ (Revani: G 206/2, s. 295)

Ra'dveş zārī kılup yaşlar akıtdı pīr-i çarḥ
Sen *cüvānuñ* derdi[i] ile gördi çün giryān beni (Revani: G 483/4, s. 459)

Geçer bu yedi kat çīnī siperden ber güşād eyler
Civānsın kıl ḥāzer āhum oqından ey kemān-ebrū (Salih Çelebi: G 122/2, s. 197)

Kaçan ki şīve vū nāz ile bir *cüvān* irişür
Gören şanur ki belā āfet-i cihān irişür (Sebzi: G 110/1, s. 311)

Dest-res bulsam eger ol *nev-cüvānuñ* vaşlına
Devletüm olur güşāde ṭālī'üm mes'ūd olur (Sebzi: G 153/4, s. 334)

Bezm-i ğamda kāmētüm çeng olsa ta'yīb eylemeñ
Kıldı miñnetle beni ol *nev-cüvānum* pīr-veş (Sebzi: G 320/2, s. 426)

Ağarduğınca ey Sebzī saḳaluñ
Olursın 'aşıķı her *nev-cüvānuñ* (Sebzi: G 437/6, s. 491)

Cihānī bir meşelin görmemiş bir *nev-cüvān* gördüm
Gözini 'aynı ile fitne-i āḥir zamān gördüm (Sebzi: G 501/1, s. 525)

N'ola her *merd-i cüvānuñ* pāyına sürsem yüzüm
Böyle ta'līm eyleyüpdür baña üstādum benüm (Sebzi: G 531/3, s. 541)

Ne durur vaşluñ içün sīm ü zer ey tāze *cüvān*
Naḳd-i cānī reh-i 'aşķuñda revān eyleyelüm (Sebzi: G 548/3, s. 551)

Pīr-i 'aşķına mürīd olduĝuñı ey dil senüñ
İşidüp rahm eylemez ol *nev-cüvānuñ* tuymasun (Sebzi: G 640/3, s. 602)

Pīr oldum ğam ile 'aşķ-ı *cüvān* olduĝı-çün
Dildeki rāz-ı nihān ḥalka 'ayān olduĝı-çün (Sebzi: G 649/1, s. 607)

Ol *cüvānuñ* ser-i²⁴⁷ la'linden ḥaber-dār itmese
Baş kımazdum Sebziyā pīr-i muĝān ayaĝına (Sebzi: G 735/5, s. 654)

İşitdük ol *cüvān* deryāya gitmek niyyetin imiş
Aña yoldaş ide Sebzī Ḥudā Ḥıẓr ile İlyās'ı (Sebzi: G 798/5, s. 686)

Şebāb eyyāmınuñ bil ḳadrini kim
Yigitlik çağıdır ey *nev-civān* genc (Sehabi: G 44/4, s. 39)

Oldılar 'ışķuñda mecnūn *nev-civānum* pīrler
Sübḥadur gerdenlerinde bend olan zencīrler (Sehabi: G 91/1, s. 55)

Meded kim geçdi 'ömrüm bir *civān* 'ışķında pīr oldum
Ḥayātum naḳdini yolında ḥarc itdüm faķīr oldum (Sehabi: G 270/1, s. 120)

²⁴⁷ Bu kelime "sırr-ı" olmalıdır.

Pîr itdi devr cevri bu ben zârî âh kim
Bir gün muķārîn olmadum ol *nev-civân* ile (Sehabi: G 362/2, s. 153)

Dükendi tākātüm hecr ile zâr u nâ-tüvân oldum
Beni cevri ile pîr itdün fîgân ey *nev-cüvân* senden (Sehi Bey: G 177/3, s. 258)

Hâlûme bakmaz efendüm hey müselmânlar meded
Pîrlügümde olmışam bir *nev-cüvân*uñ bendesi (Sehi Bey: G 275/4, s. 313)

Olmışam sen *nev-civân*uñ ben deli dîvânesi
Olmadum ey pîr olası ben dañi uşlanası (Sehi Bey: G 280/1, s. 316)

‘Âşıkın ol pîr olası *nev-cüvân* bilmezlenür
Resmdür bu kulların şâh-ı cihân bilmezlenür (Süheyli: G 92/1, s. 230)

Şafâ-yı kalb ile yazdum o *nev-cüvâne* ğazel
Derünüm âteşin ‘arz itdi yane yane ğazel (Süheyli: G 203/1, s. 271)

Şu gibi şâf-meşreb bir *cüvân*-ı bî-bedeldür kim
Ayağına aķıtdı kâhve-nüşân-ı *cüvânânı* (Süheyli: G 326/4, s. 316)

Vefâ vü mihri aġyâre Süheylî cevri ben zâre
O serv-i pür-ķırâmum bir *cüvân*-ı bî-vefâ çıķdı (Süheyli: G 355/6, s. 327)

Tılsım-ı ejdehâdur hüsne zülfüñ
Ki olmaz bî-tılsım ey *nev-cevân* genc(Şahi: G 16/3, s. 54)

Murâd u maţlab-ı halk-ı cihân genc
Baña vaşluñ durur ey *nev-cevân* genc(Şahi: G 17/1, s. 55)

Giceler ta şubha dek kan aġlar isem tan mıdur
Niçe gündür Şâhiyâ ol *nev-cevânı* görmedüm (Şahi: G 103/5, s. 97)

‘Işk-ıla pîr olmuş iken sevdi dil bir *nev cüvân*
Derd-ile hâk olmuş-iken buldı dil bir tâze cân (Şemi: G 138/1, s. 521)

Bulursa bulmaġa halk-ı cihân mâl
Seni bulsun seni iy *nev-cüvân* genc (Şemsi Paşa: G 31/5, s. 249)

Nâzükâne seyr ider ‘uşşâķ-ıla bayrâmda
Eġnine ol *nev-cüvân*um câmeler geydi cedîd (Şemsi Paşa: G 36/4, s. 254)

Gelmez oldu yanuma ol *nev-cüvân* üç günde bir
Gönderür tırmarz haberler nûkte-dân üç günde bir (Şemsi Paşa: G 95/1, s. 313)

Seyl-i eşküñ nice bir çağlada ol tâze *cüvân*
Pîrlük ‘âleimidür geçdi senüñ çağlaruñ (Şemsi Paşa: G 200/4, s. 418)

Cellâd ġamzeñe uyup öldürme Şemsi'yi
Bir *nev-cüvân*sın olma şâķın kana müşterek (Şemsi Paşa: G 207/5, s. 425)

Gice gündüz haşre dek budur du‘āsı Şemsî’nün
Nev-cüvāndur ol güzeller şāhı ber-hürdār ola (Şemsi Paşa: G 362/5, s. 580)

Kām al sipihr-i devr-i zamāndan murād sür
Gel zevk-ı bāde it bir iki üç cüvān-ıla (Şemsi Paşa: G 376/2, s. 594)

Binse rahş-ı hüsnine ol nev-cüvānuñ yügrügi
Hem-‘inān olmaz aña hergiz cihānuñ yügrügi (Şemsi Paşa: G 425/1, s. 643)

Sāde diller da‘vī-i ‘ışkı ferāgat eylemez
Olmayınca haṭṭ-ı tezvīr-i cüvānān ber-ṭaraf (Şihabi: G 169/2, s. 242)

Ġonca güyā bir delūkanlu cüvāndur sīne-çāk
Mey içer elde şürāhisi olup başı kabağ (Şihabi: G 177/4, s. 245)

Komaduñ elden Şihābī nev-cüvānlar dāmenin
Böyle telkīn eylemişdür var-ısa pīrūñ senūñ (Şihabi: G 192/5, s. 251)

Hangāh-ı ‘ışkuñ evvel itdigümde hıdmetin
Bir cüvān-ı tāze sev didi işitdüm pīrden (Şihabi: G 222/3, s. 264)

Her nev-cüvāne cān gibi māyil olur gönül
Şeb oldı daḥı geçmedi ‘ışk-ı şebābdan (Şihabi: G 232/3, s. 268)

Böyle telkīn eyledi evvel baña pīr-i hıred
Minnet olunca çek āḥir bir cüvānuñ minnetin (Şihabi: G 235/4, s. 269)

Tīg-i miḥnetle beni katl ider olsa o cüvān
Her yere şekl-i maḥabbet yazıla kanumdan (Şihabi: G 236/2, s. 270)

İy Şihābī merd-iseñ geçme cüvān-ı tāzeden
Bu zen-i dünyāya māyil olma zānīler gibi (Şihabi: G 308/5, s. 298)

Yahyā cihān içinde cılasun cuvānlaruñ
Cevr ü cefāsı ‘āşıkā olur cilā-yı rūḥ (Yahya Bey: G 44/5, s. 308)

Yahyā sipāhī begler ya‘nī güzel cüvānlar
Ol şāhumuñ öñince gördüm yürür piyāde (Yahya Bey: G 370/5, s. 510)

Allāh ki güzelliği var ol tāze cuvānuñ
Bağduka bakacağı gelür halk-ı cihānuñ (Yahya Bey: G 226/1, s. 424)

Bir yarar tāze cuvāndur başımı yarsa ne var
Bu cerāḥatle gönül rāḥat olur bir pāre (Yahya Bey: G 374/3, s. 512)

Tāze güller gibi illerden şakınsa vechi var
Nev-cuvānī ‘āşıkūñ güyā ki genc ü mālıdur (Yahya Bey: G 91/2, s. 338)

Vefāda mişli bulunmaz bugün bir nev-cuvān buldum

Görince sevdüm anı ölmüş iken taze cân buldum (Yahya Bey: G 264/1, s. 447)

Kırmızı lāle taşınmış başına ol *nev-cuvān*
Bir güneşdür şanasın Mirrīḥ ile itmiş kırān (Yahya Bey: G 297/1, s. 466)

Nigār olmayacak cānsuz bedendür ḳal‘a-i cismüm
Dil-i virāneme genc olsa bir hoş *nev-cuvān* olsa (Yahya Bey: G 385/4, s. 519)

Dostluğundan raḳībūñ yeg gelür ol *nev-cuvān*
Baña düşmanlar gibi baḳduğı kibr ü kīn ile (Yahya Bey: G 398/4, s. 526)

‘Aḳl u fikrüm gider oynar yüregüm ey Yaḥyā
Nev-cuvānum ki gele nāz ile oyun yerine (Yahya Bey: G 418/5, s. 537)

Saňa biz toğrusın mı diyelüm ey zāhid-i sālūs
Elif-ḳad *nev-cevānlar* sevmede bī-iḥtiyāruz biz (Ubeydi: G 114/4, s. 94)

Vaşfiyā ḡam yime dehrūñ gerdişi ḳaddūñ büküp
Pīr iderse *nev-cuvān* olmaḳ dilerseñ ‘āşık ol (Vasfi: G 38/7, s. 96)

Gül-i ruḥsāruña maḡrūr olup inletme beni
Nev-cuvānsın şanemā cevır ü cefā eyleme fen (Vasfi: G 58/2, s. 116)

Ḥudādan isterem ey cevır-pīşe dildārum
Ki ‘āşık ide senūñ gibi bir *cuvāna* seni (Vasfi: G 95/3, s. 153)

Bir pādīşāh-ı kāmūrān bir ḥüsn-i ḥulḳı çok *cüvān*
Bir dil-ber-i nāzük-miyān bir şāh-ı ‘ālī-şān arar (Vusuli: G 29/3, s. 72)

Bize bir ḡonca-leb *cüvān* olsa
Büse-i la‘l rāygān olsa (Vusuli: G 172/1, s. 180)

Mār-ı zülfiyle ḳaşı tıḡı tılısm olmuş aña
Genc-i ‘ışık o *cüvānuñ* dil-i vīrānda yatur (Yakini: G 56/6, s. 185)

Pīr oldum olmadum ol *nev-cüvāndan* nā-ümīd
Olmazın āḫir nefes rūḥ-ı revāndan nā-ümīd (Yetim: G 32/1, s. 293)

Ḡonçemüz minnet Ḥudā’ya ḡülsitān ez-berlemiş
‘İşve vü nāz āyetin ol *nev-cüvān* ez-berlemiş (Yetim: G 74/1, s. 339)

Nev-cüvānlar naḳd-i īmānum alurlardı Yetīm
Olmasam bu ḥān-ḳāhda himmet-i pīr ile zabt (Yetim: G 88/7, s. 353)

Cüvānlar çihresi seyrinde nūr-ı çeşmi ḥarc itdūñ
Aḡardı gözlerūñ hem-çü sebel ey pīr-i nā-bāliḡ (Yetim: G 95/2, s. 360)

Tāc geymiş almış el el üzre tutar anı şeyḥ
Ol *civān* olmuş bu gün bir şāh-bāz-ı tāc-dār (Zati I: G 139/3, s. 139)

Yaşların bir dem teraḥḥum dāmeni ile silmedüñ
Gözlerüm ey *nev-cevān* ağardılar pīr oldılar (Zatı I: G 268/3, s. 268)

Kerem kıl nev-bahār-ı ḥüsnüñi ben pīre ‘arz eyle
Gel ey *tāze cevān*um eski derdüm yine depreşdür (Zatı I: G 323/6, s. 323)

Ḥalvete koydı seni kesb-i şafālar eyledüñ
Zātī’yā bir *nev-cevān dellākdür* pīrūñ senüñ (Zatı II: G 670/7, s. 174; G 804/7, s. 308)

Mihri anuñ māh-ı nev gibi beni pīr eyledi
İsterem Zātī Ḥudādan ol *cuvām* pīr ide (Zatı III: G 1295/5, s. 186)

Dellāk-i nev-cuvāndur eyā şōfī pīrümüz
Ol şoyup ol trāş idüp ol koydı ḥalvete (Zatı III: G 1344/4, s. 218)

Yine ben bir *cuvān*-ı mübrim ü tevbe-şiken sevdüm
Baña ey şeyḥ itdürme şarāb-ı nābdan tevbe (Zatı III: G 1402/2, s. 255)

Duḡter-i rezden bu gün şöyle şafā kesb itdi ḳalb
Bir *cuvānuñ* girdi güyā bir *kız oḡlan* koynına (Zatı III: G 1423/10, s. 268)

Ḥācetüm Ḥakdan budur ey pīr olası *nev-cuvān*
Göreyin pīr olasıñ derdüñ beni pīr eyledi (Zatı III: G 1603/4, s. 385)

Yigitlikde beni pīr itdi ‘ışkı
İlāhī eyle pīr ol *nev-cuvām* (Zatı III: G 1673/2, s. 428)

Gördüğü *nev-cuvāna* düşer göñli Zātī’nün
Pīr oldı kendi göñli velī *nev-cuvān* daḡi (Zatı III: G 1774/7, s. 491)

Aşağıdaki beyitlerde *civan/nevcivan* tabirlerinin şairin kendisi için kullanıldığı
görülüyor:

Derd-i ‘ışkuñ *nev-cuvān* iken beni pīr eyledi
Pīrlik ḥālını fikr it *nev-cuvānsın* sen daḡi (Lamii: G 482/4, s. 330)

Ey pīr olası öle Me’ālī-de diyesin
Bir ḥoş muşāḡib-idi vü ‘ārif *cevān* idi (Meali: G 96/5, s. 288)

Hep hevā gitdi *cuvānlık* gideli n’ideyin āh
Ḳaldı başumda hemīn bir güzel *oḡlana* heves (Vasfī: G 24/4, s. 82)

2.1.2.6.2 Oğlan

Ben 'āşıkun rûz-ı ezel başına yazmış Lem-yezel
Bir tıfl-ı cān-perver güzel *oğlandan* ayrıldum meded(Livayi: G 78/3, s. 218)

Bī-cān cisme döndüm cānāncuğum yetürdüm
Bir hasta derdmendem dermāncuğum yetürdüm

Ƙullar başına begler gelmeye bu muşibet
Ben bende-i kemīne sulṭāncuğum yetürdüm

Ya 'kūb-veş gözümden ƙan aƙmasun mı her dem
Ken 'ān-ı miḥnet içre *oğlancuğum* yetürdüm (Hayreti: G 391/1-3, s. 400)

Ya 'kūb-ı dil ḥazīnem *oğlancuğum* yetürdüm
Ya 'nī bu deşt-i ğamda cānāncuğum yetürdüm (Gelibolulu Süruri: G 306/1, s. 212)

İltifāt-ı ḥātır itmezse Celīlī saña yār
Ĝam yime kim daḥı nesne bilmez *oğlandur* henüz (Celili: G 142/7, s. 127)

Kim görse āfitāb ile ol *nev-cüvānı* dir
Beñzerse şöyle beñzese *oğul* babasına (Emri: G 428/4, s. 228)

Ḥāşılı çün kim bir oğuldur cihānda ādemün
Ḥayf ola şol kimseye kim 'ömri *oğlansuz* geçer (Gelibolulu Süruri: G 100/3, s. 103)

Armağānum yok benüm yārān eline virecek
Ṭurfe gönölüm var hemān *oğlan* eline virecek (Gelibolulu Süruri: G 264/1, s. 190)

Artuğ eksük luṭf u cevruñ deftere yazmaz melek
Muḥtesib ey gönçe dutmaz *küçcük oğlan* eksügin (Gelibolulu Süruri: G 356/3, s. 237)

Eşƙ-i rakībi sīm şānup aldanup aña
Meyl eylesen 'aceb midür *oğlan* degül misün (Gelibolulu Süruri: G 357/2, s. 237)

Mīvesidür her kişinün çünki *oğlanı* gönöl
Lezzet olmazdı cihān bāğında *oğlan* olmasa (Gelibolulu Süruri: G 411/2, s. 265)

Gör e İshāk gör e Üskübi virmez feleke
Meleke yer ƙomadı şehrimüzün *oğlanı* (Üsküplü İshak Çelebi: G 282/7, s. 302)

İtlerünle ser-i kūyuñ tolaşalum ṭuralum
Seyr-i gülzār idelüm biz daḥı *oğlanlar* ile (Kemal Paşazade: G 408/2, s. 340)

N'itdüm ol ādem *oğlu* melekler perīsine
Terk itdi bini baƙmadı ayruƙ berisine(Livayi: G 394/1, s. 430)

Zen gibi bizden ƙaçarduñ gelmez-idün yanuma
Bir güzel *oğlan*-imişsin böyle bilmezdim seni (Livayi: G 450/2, s. 468)

Nola ger ben h  k-ile ol *tıfl*-ı c  n  n oynaya
Şimdi mi oldu *begüm* h  k-ile *oğlan* oynaya (Meali: G 22/1, s. 214)

V     z-i   ehr eyle be  zer d  stlar *oğlan* sever
Hücresine   turmayub     ur   li h  lv  sını (Meali: G 89/3, s. 281)

  l  n *oğlan*larına da  l eylemek her dem neden
Sen er ol tek ey gönül ebk  r-ı efk  ru  n gözet (Revani: G 30/5, s. 193)

       n r  sv  yi olduğın   ayırma     f  y  
Rind-i     hid-b  z olan *oğlan* sever bed-n  m olur (Revani: G 81/3, s. 223)

V  z gelmiş ey Rev  n   z  hid *oğlan* sevmeden
Hiç na    hat ağını k  r itmez o çünkim h   imiş (Revani: G 174/3, s. 277)

Oğlan oyuncağı olup g    l  m
    i güci ned  met olsa gerek (Revani: G 210/4, s. 298)

Benümçün geh   ar  b içer gehi *oğlan* sever dirs  n
Ne vird    n alımsazs  n sen be     f   bir m  selm  ne (Revani: G 369/4, s. 393)

Bil  r  z cennet    n çokdur egerçi h  r u     lm  n  
Be hey     f   bu     lemd  r sever     rifler *oğlanı* (Revani: G 407/1, s. 415)

  omaz elden bu g     l murg  n   bir la  za yire
Vardur ol   once-deh  n  n dağı *o  lanlı  ı* (Revani: G 426/3, s. 426)

G  c ile bir ki    n  n *oğlını* sevd  rdi ba  na
  od   d  l yirine h  k bu ki   arında  lı  ı (Revani: G 441/2, s. 435)

Bil  r  z cennet    n çokdur egerçi h  r u     lm  n  
Be hey     f   bu     lemd   sever     rifler *oğlanı* (Revani: G 495/1, s. 464)

Bir va    yyet ideyin ben h  aste gel ey      n  
  tme *o  lancu  klar  n  * yanında   ak  n y  d-ı       (Zati II: G 659/4, s. 163)

Du  ter-i rezden bu gün şöyle   af   kesb itdi   alb
Bir *cuv  n  n* girdi g  y   bir *  ız oğlan*   oynına (Zati III: G 1423/10, s. 268)

2.1.2.4 Efendi

Z  l    n   y  z    nde vechi var olursa pi   pi  
Elbetde mesken olur *efendi*   lana genc (Aşki: G 30/5, s. 166)

C  me-i sebz ile bir *serv-i b  l  nd  m* var benüm
Serv gibi sebze-p     olmuş *efendüm* var benüm (Ahi: G 66/1, s. 32)

Şarāb-ı ergavān içsem *lebüñsüz* baña kan olsun
İçerseñ sen benüm kanum *efendi* nüş-i cān olsun (Ahi: G 86/1, s. 41)

Cāme-i sebz ile bir serv-i bülendüm var édi
Sāyesinde şāh édüm bir *beg efendüm* var édi

Uçdı elden altun üsküflü güzel şāhin gibi
Bir kebüter sīnelü şehbāz *efendüm* var édi (Ahi: G 117/1-2, s. 55)

Eger içmezse derd olsun *efendi* hātırum hoşdur
Senüñ devr-i *leb-i la 'lün̄de* zāhid cām-ı şāhbāyı (Aşki: G 567/4, s. 439)

Hisāb idüp yazarsañ kullaruñı
Efendi 'Amrīyi ser-deftere yaz (Amri: G 42/5, s. 78)

Dīde kan oldı kan *efendicügüm*
Kandasın kanda hāy *efendicügüm*

Ayağüñ izidür yüzümde gözüm
Olmışam hāk-i pāk *efendicügüm*

Sen güneşden ırak yaşum gibi
Yılduzum düşdi ay *efendicügüm*

Sīneme dāğ-ı miḥnet ise murād
Cānum üzre kolay *efendicügüm*

'Amrīyem derd ile delindi dilüm
İñlemez bunca nāy *efendicügüm* (Amri: G 74, s. 110)

Ne bürcüñ aḥterisüñ ey *efendüm*
Cemālün mihr-i 'ālem-tāba beñzer (Aşki: G 56/2, s. 179)

Hizmetinden dönmeyüp yolında cān virsek n'ola
Ol *kemān-ebur efendün* kulu kurbānıyuz (Aşki: G 176/2, s. 239)

Efendi yoluña şādık kuluñ durur 'Aşkī
İşitme sözini lutf et raķīb-i bed-h'āhuñ (Aşki: G 262/6, s. 283)

Kāmetüm oldı yāy *efendicegüm*
Raḥm kıl baña ay *efendicegüm*

Tīg-ı 'aşka murād gerden ise
Başum üzre kolay *efendicegüm*

Kuluñ āzād edem der imişsin
Etme bu fikri be hay *efendicegüm*

Kankı bezme benüm ki nālem ire

Ne çalar anda nāy efendicegüm

Merhamet kıl fenāda ‘Aşkı’ye kim
Kaldı ayakda hay efendicegüm (Aşki: G 312, s. 308)

Çekseñ ‘aceb mi halka-i *hübān* içinde kad
Mümtāz olur *efendi* kamu sūrdan beden (Aşki: G 378/4, s. 342)

Efendi fitne-i āhir-zamān imiş *haṭṭuñ*
Beni ne fitneye uğratdı gör zamāne yine (Aşki: G 433/4, s. 370)

Devr-i *hüsnuñde* Bahārī derdmende buse yok
Ey *efendüm* n’oldı luṭf eyyām[1] ihsān günleri (Bahari: G 133/7, s. 249)

Haṭṭ-ı ruḥuñ ki dahı hicāb-ı hafādadur
‘Aşk ehlinuñ *efendi* görünmez belāsıdur (Baki: G 80/3, s. 150)

Naḳş-ı *haṭṭuñla* yazıludur şafḥa-i derūn
Odlara yakma yazuğ *efendi* günāhdur (Baki: G 61/2, s. 138)

‘Araḳlar eyler ise bāğ-ı ‘*arızuñ* gül-geşt
İñende olmasun andan *efendi* ter zūlfuñ (Baki: G 250/2, s. 254)

Gönder *efendi* sīneme tīr-i belālaruñ
Olsun siper belālaruña mübtelālaruñ (Baki: G 262/1, s. 261)

Bend-i fūrkatde koma bendeñi āzād eyle
Öldürürseñ de eger kaçmaz *efendi* kuluñ (Baki: G 267/4, s. 265)

Saña açmaz *efendi* gerçi Bākī
Ġamuñdan göğsin itdi pāre pāre (Baki: G 468/7, s. 390)

Kapuñda nāle kılmamağa ihtiyār yok
Va’llāhi bī-günāhın *efendi* bu bābda (Baki: G 469/5, s. 391)

Gel eksük itme āteşini şem‘-veş diluñ
Sökünmesün *efendi* çeneñde yanar çerāğ (Bali: G 89/2, s. 197)

Oturur eṭrāfuñ almış bī-bedel maḥbūblar
Ay *efendi* hāle olmuş māh-ı tābānlar saña (Behiştî: G 1/2, s. 101)

Şöyle bakma *efendi* biz de kıluz
Bize de bir naẓar ne var olsa (Behiştî: G 455/3, s. 359)

Olinca va‘d-i vuşlat yāri tekrār ola ben zāra
Dil-i ğam-ḥār *efendüm* şāh-ı ḥübānum emīn olsa (Behiştî: G 480/5, s. 373)

Gör kim ne hāle irdi gözüm görmeyüp seni
Bir kez *efendi* gel naẓar eyle hele beri (Bursalı Rahmi: G 225/4, s. 286)

Ƙo beni ƙanlar yudaban ƙasret-i la' l ü güle
Sen *efendi* b de n ş it hoş ge ur devr nunu (Celili: G 420/5, s. 278)

Es r itdi m şg n kemend n senün
Ƙulu dur *efendi* efend n senün (Cinani: G 126/1, s. 528)

H b n-ı 'aşr içinde göz gördi dil begendi
Sarr c-z de dirler bir serv-i ser-bülendi

 tm ş çeküp kemende 'u      ser-fi ende
 ılm ş cih n  bende bir mişli yok *efendi* (Cinani: G 253/1, 2, s. 593-594)

A y r iderse  ulu n  takr b ile nif k
D r eyleme *efendi*  o gelsün y kın sağa (Emri: G 5/2, s. 15)

 sum n-ı dilde bir Şehr-i bülendüm var im ş
Be zemez h b n-ı Şehre *h b efendüm* var im ş (Emri: G 240/1, s. 132)

H y l olmaz pertev-i r yu na senün zülf
Kim Şem'e hi  b olmaz *efendüm*  ara u Şeb (Gelibolulu Süruri: G 32/2, s. 66)

G h gözde g h dilde ol *efendüm* gel ber 
H ne-i cismüm müretteb evd r i l  ta lıdur (Gelibolulu Süruri: G 169/4, s. 138)

U r lyalı z lf n   a ar Őab  g rinmez
H  dur bu söz *efendi* h yin olur    h y f (Gelibolulu Süruri: G 232/3, s. 172)

 at  Őehr d r ol y r m  am  a y ra y r olur
No'la Şehr içre ger dirsem *efendüm* Őehriy r ancak (Gelibolulu Süruri: G 243/4, s. 178)

Ney idi boynumu burup belümi  eng itmek
Bu perde andan uyar m  *efendi*   n na (Gelibolulu Süruri: G 390/3, s. 255)

Sa a paşalanur ey Şeh  ulu nam diyü *rak b*
 ulu  olayın *efendi* an       eyle (Gelibolulu Süruri: G 426/2, s. 273)

'U     a i en cevri rev  görme *efendüm*
Anlar da senün gibi H d nu n  ul dur heb (Hakani: G 20/5, s. 116)

Ru u n Şem'ine  arşı d de-i giry n  silmek g  
Efendi   re yok ol zülf-i p r- amdan kesilmek g   (Hakani: G 48/1, s. 144)

Y   a u n fikri ile y d-ı *leb  nden*  ayrı
Y  benüm nem var *efendi* bu fen  d ny da (Hakani: G 577/2, s. 673)

M je n  adengine  and n olup didi za mum
Efendi hem oku  a'   v  hem ni    n Ő   (Hakani: G 52/4, s. 148)

 albini ehl-i 'a    n *efendi* unutmasun

Şemşîrûñ ile va‘demüz eyyām-ı ‘idedür (Hakani: G 121/5, s. 217)

Ben senüñ bendeñem *efendicegüm*
Çokdan efgendenem efendicegüm

Oldı maḥcüb-ı luṭfuñ ehl-i süḥan
Ben de şermendenem efendicegüm

Cân virürsem tebessümüñe n’ola
Mâyil-i ḥandeñem efendicegüm

Bâğ-ı küyünde nâledür işimüz
Mürğ-i nälendeñem efendicegüm

Şimdi Hâkânî gibi kapuñda
Ben de bir bendeñem efendicegüm (Hakani: G 376, s. 472)

Efkâr-ı *ḥaṭ* u ḥâl-i siyehkâruñ *efendi*
Gencîne-i künc-i dil-i vîrânumuñ olsun (Hakani: G 428/2, s. 524)

Hâkânî cân virür yoluña ölmege hemân
Luṭf it *efendi* tîguña kıyma gidilmesün (Hakani: G 482/5, s. 578)

Oldum ḥazân-ı ḥüzn ile el virse rûzgâr
İrsem *efendi* faşl-ı bahâr-ı vişâlüne (Hakani: G 513/4, s. 609)

Ġamzeñ *efendi* ğayrıya atdukça cevır okun
Bendeñ bilür ki ḥasta göñüldeñ neler geçer (Hayali: G 172/2, s. 148)

Aķar şudur bu ḥüsn ü leṭâfet gelür geçer
Şanma *efendi* ‘âlemi sen bir qarâdadur (Hayali: G 151/3, s. 141)

Yürürken gün gibi her gün şehirde sāye sultānı
Kamer-ruḥlar şerîrinde *efendüm şehriyâr* ancak (Hayali: G 245/2, s. 173)

Gözüne arķalanup kılmasun cihânı ḥarâb
Efendim iki gözüm girmesün vebâle kaşuñ (Hayali: G 289/5, s. 189)

Kul imiş bir boyı âzâde *efendi* sevdüm
Korkaram Yûsuf-ı Mışrî gibi bâzâra düşe (Hayali: G 492/2, s. 260)

Bendeñ ebed kuluñam ezel bilürem seni
İnkârı ķo *efendi güzel* bilürem seni (Hayali: G 552/1, s. 281)

Anı ḥoş tut ğarîbüñdür *efendi* işte biz gitdük
Göñül derler ser-i küyuñda bir dîvânemüz ķaldı (Hayali: G 631/2, s. 308)

Sen ol sultân-ı ḥübânsın ki bâzâr-ı melâḥatde
Efendim Yûsuf-ı şânî saña cân ile şânîdür (Hayreti G 111/3, s. 228)

Yanuña varmağa bende *efendi* yok kudret
Ko bārī karşı ırakdan saña nezāre kılam (Hayreti: G 347/3, s. 374)

Yeñi başdan delü olmağ diler ey Hayretī ammā
Yine eski *efendim* gibi bir *dildār* arar gönlüm (Hayreti: G 380/1, s. 394)

Öldürürsin çün beni vēr *leblerüñden* hün-bahā
Bu meşeldür kim demişlerdür *efendim* kana kan (Hayreti: G 432/6, s. 428)

Kangı beg a benüm *efendicüğüm*
Bir kılından bu deñlü ‘ār etti (Hayreti: G 565/6, s. 512)

Kuluñdur Hicrī bendeñ boynı bağı
Efendi dile āzād it dile şat (Hicri: G 6/5, s. 176)

Boynı bağı bendesidür bend-i *zülfüñüñ* gönül
Dile āzād it *efendi* dile öldür dile şat (Hicri: G 7/4, s. 176)

Haṭṭuñ esrārı oldı sīnede fāş
Yirde qalmaz *efendi* kara haber (Hicri: G 35/2, s. 190)

Bir merhabāyı satar iseñ cān ile dile
Cān virürüz biz aña *efendi* elüñ beri (Hicri: G 141/5, s. 247)

Kūyuñ variken n'eyleyeyin bāğ-ı cinānı
Cennetdür *efendüm* bilene kendü mekāmı (Hüdayi-i Kadim: G 210/1, s. 212)

Sen degül misin *efendüm* sen degül misin begüm
Dün bizümle qavl idüp bu gün ferāmuş eyleyen (Üsküplü İshak Çelebi: G 205/3, s. 251)

Hāşā *efendi* hāzretüñüzden kim iki ol
‘Aşıklar öldüren niçe yüz biñ ‘azāb ile (Üsküplü İshak Çelebi: G 272/4, s. 296)

Efendi merhamet eyle ko *gamzeñ* oklarınıñ
Ölince sīneme gelsün kesilmesün arası (Üsküplü İshak Çelebi: G 337/2, s. 337)

Hasretā derdā *efendüm* serverüm hānum gider
Kim sa‘ādetle yine ol şāh-ı devrānum gider (Kara Fazli: G 77/1, s. 329)

Mihr ü meh olsa tañ mı hay *efendüm* sen beğ
Çarḥ toğuz tolanur kūyuñ seni bir görmege (Lamii: G 439/1, s. 318)

Āsumān-ı dilde bir şehr-i bülendüm var-imiş
Zerresin hırşīd ider bir *māh efendüm* var-imiş (Livayi: G 206/1, s. 305)

Geldi *haṭṭuñ* dürdi hüsñüñle hayātum defterin
Hayflar olsun *efendüm* baña yazuklar saña (Manastırlı Celal Bey: G 6/4, s. 282)

Lebüñle ruhlarıñ *haṭṭı efendüm*

Müzevverdür müzevverdür müzevver (Manastırlı Celal Bey: G 142/3, s. 357)

Sīneme çekdüñ elif soñra ƙoduñ bir sıfr-ı dāğ
Sen benüm derdüm *efendüm* bir iken on eyledüñ (Manastırlı Celal Bey: G 331/4, s. 461)

Dir imişsin Celālīnūñ varam ƙanın içem bir gün
İçerseñ nūş-ı cān olsun *efendüm* dem ƙadem birle (Manastırlı Celal Bey: G 529/7, s. 568)

Efendi sen *ƙul oğlı pādşāhuñ* bendesi olmak
Benüm yānumda yegdür olmadan Cemşīd ü Efrīdūn (Mani: G 72/3, s. 130)

Dil tıflı ƙo cevruñ odına yansun *efendi*
Yüz virme iñen-de aña uşlansun efendi

Ağyār senüñ hān-ı vişālūñ umar-imiş
Bir let uralum aña ki lut şansun efendi

Yak nār-ı ğam-ı 'ışƙuñ-ile zāhid-i huşƙı
Hāb-ı heves-i zūhdan uyansun efendi

Yārān-ile gitme ki niçe seyr ü şikāra
Nāz atına bin luţf-ile yaransun efendi

Şāyed ki terahhūm gele sözine uyasın
Ƙapuñda Me'ālī ƙo oyalansun efendi

Ağyār-ı haruñ başını kes nīze-i āha
Anı dıkeyin gören oyuk şansun efendi (Meali: G 97, s. 289)

Ƙılsañ *raķībe* dürlü vefā vü cefā baña
Senden *efendi* her ne gelürse şafā baña (Medhi: G 30/1, s. 338)

Tā kim hadeng-i *gamzelerüñ* nağd-i cān ola
Gönder *efendi* üstüme keskin havāleler (Medhi: G 143/4, s. 395)

Nağd-i sirişkūm eylemedi zerrece eşer
Ƙalbūñ *efendi* söyle ya mermer [degül midür] (Medhi: G 186/4, s. 417)

Ƙul anuñ ƙurbān anuñ ben bentleye fermān anuñ
Hüsn ilinüñ pādīşāhı hem *efendümdür* gelen (Medhi: G 399/2, s. 526)

Lū 'lū' dişüñ görince gözüm dürrler aƙıdur
İnşāf *efendi* dīde-i gevher feşānuma (Medhi: G 452/2, s. 553)

Ƙoluñ *efendi* boynuma şalup hamāyil it
Başum ber-ā-beri götürüp yādigār ola (Medhi: G 480/4, s. 568)

Zabı it *efendi* gözlerüñüñ zu'l-humārını

Halk-ı cihānı kırdı geçürdi celāl iki (Medhi: G 557/8, s. 608)

Bahā-yı hāk-i pāyuñ olmaz altun

Efendi sîmde yokdur bu sîmā (Mostarlı Hasan Ziyai: G 15/2, s. 50)

Qazıtdum kaşumı tavk eyledüm gîsûnı boynumda

Efendi baş açık abdālunam ben de qalender-vār (Mostarlı Hasan Ziyai: G 72/5, s. 72)

Žiyā'inün *efendi* şevki rûy-ı meh-veşündendür

Ğam-ı hicrân ile zevk itdügi yād-ı *lebündendür* (Mostarlı Hasan Ziyai: G 76/5, s. 73)

Kuluñ Žiyā'î dirler *efendi* bu lü'lüyi

Bu baħr içinde nazm idici birer birer (Mostarlı Hasan Ziyai: G 95/5, s. 81)

Bilmem *efendi* kim bu ne sırr-ı 'acîb olur

Şi' r-i Žiyā'î la'lün añıldukça ter düşer (Mostarlı Hasan Ziyai: G 110/6, s. 86)

Gül-zār *efendi* şanma ki kūyunda gül döker

Vaşluñ ümîdine yoluña aqça pul döker (Mostarlı Hasan Ziyai: G 145/1, s. 99)

Diller *efendi* kākül-i meftûlüne gelür

Şeh-bāz-ı tab' kanda ise qoluna gelür (Mostarlı Hasan Ziyai: G 152/1, s. 101)

Dil ü cān u ten *efendi* saña qurbān olsun

Tek raqībün dil-i nā-pākin ele almayıgör (Mostarlı Hasan Ziyai: G 163/3, s. 105)

Siħr-i ğamzeñden *efendi* qatı ğāfil degülüz

Bilürüz fitne-i zülfüñ kara cāhil degülüz

Çekerüz bār-ı ğamuñ bārī bizi denk itme

Nā-tüvānuz hey *efendi* müteħammil degülüz (Mostarlı Hasan Ziyai: G 173/1, 2, s. 109)

Maħalleñ mesken olmışdı Žiyā'î derd-mendüñe

Efendi tırmaduñ ikrāra anı bî-qarār itdüñ (Mostarlı Hasan Ziyai: G 231/5, s. 131)

Ben ölince olurun saña *efendi* mā'il

Zecr-i hicrūñle gerekse beni sen bir mü kııl (Mostarlı Hasan Ziyai: G 259/1, s. 141)

Yüzüñde zülfüñ *efendi* inen güzel yaraşur

Egerçi āteşe qarşu bulur hālel sünbül (Mostarlı Hasan Ziyai: G 260/3, s. 142)

Şimdi ümmîd-i vişālūñ var *efendi* dilde

Dūzaħ-ı hicrūñe tekrār düşer isem vāveyl (Mostarlı Hasan Ziyai: G 262/3, s. 142)

Reng ü āl ile dem-ā-dem benüm ol kanum içer

Leb-i la'lünden *efendi* alabilsem dādum (Mostarlı Hasan Ziyai: G 277/3, s. 148)

Terk eyledün Žiyā'î bî-çāreni *efendi*

Ol bî-edeb raqıbe uydun edebler olsun (Mostarlı Hasan Ziyai: G 330/5, s. 168)

Gönder *efendi* nîze-i müjgānı sîneme
Tâ kim derûndan ideyin cānumı revān (Mostarlı Hasan Ziyai: G 364/3, s. 180)

Bu kanlu yaralarum başda seng-i cevruñden
Kırmızı güllere beñzer *efendi* bardağda (Mostarlı Hasan Ziyai: G 406/3, s. 196)

Raķıbe el virüp itdünse merhabāyı eger
İl ıssı duymadın eyle *efendi* inkārı (Mostarlı Hasan Ziyai: G 433/3, s. 206)

İki iken raķıbüñ *efendi* bir it didüm
Redd itdi ikisin dağı iki bir itmedi (Mostarlı Hasan Ziyai: G 485/3, s. 226)

Kirpigüñle kaşuñ yokdur *efendi* mānend
Ne güzel tır ü kemāndur bu zihī şun‘ zihī (Mostarlı Hasan Ziyai: G 496/3, s. 230)

Mey beñzer diyü *la‘lūñe* elden düşürmedüñ
Geçdi *efendi* günümüz ‘iyş-i müdām-ıla (Muhibbi KYOY: G 3013/3, s. 1503)

Yükletme *yā kaşın* ğamını ben za‘ife kim
Anı çeken *efendi* cihān pehlüvān gerek (Muidi: G 226/4, s. 225)

Öldürse ğam degül bizi yoluñda ğam senüñ
Cān virürüz biz aña *efendüm* kerem senüñ (Muidi: G 240/1, s. 236)

Ġarīb oldı dime Nev‘ī kapuñda
Seg-i küyuñ *efendi* çıkdı vāriş(Nevi: G 37/5, s. 253)

Müşgīn şaçuñ hevāsına ber-dāruñ olmağa
Bendeñ hemān *efendi* bir urğan esīridür (Nevi: G 53/2, s. 262)

Ehl-i diller hāk-i rāhuñda ser-i zülfüñ gibi
Pâyüñe düşmiş *efendi* bir bölük üftādedür (Nevi: G 152/4, s. 321)

Beni öldürmegi *şemşīr-i ğamzeñle* revā gördüñ
Efendi saña gelmişdür mürüvvet bende-perverlik (Nevi: G 262/4, s. 386)

Benüm serv-i nāzum *efendüm* meded
Cefā ile nāzı dırāz itme gel (Nevi: G 285/2, s. 400)

Cān-ı Nev‘īye tırüñ işledügin
Kimse bilmez bilür *efendi* çeken (Nevi: G 345/6, s. 436)

Sen Yūsuf-ı cemāl ü gönül müşterī-cenāb
Mümkin midür *efendi* harīdaruñ olmaya (Nevi: G 416/4, s. 477)

Hem-rāz idüp raķıbi *efendi* revā mıdur
‘İşķ ehline ola nāzaruñ ihtirāz ile (Nevi: G 459/3, s. 501)

Nihānī sehv ile didi *haçuñ* müşk-i Hıtā

Benüm *efendicigüm* kıl hatāsuz olmaz imiş (Nihani: G 72/5, s. 132)

Saňa cān naqdini teslīm idüp yoluñda ölürler
Ziyān gelmez *efendi* kaçma luṭf it mübtelālardan (Nihani: G 133/3, s. 193)

Ayrılmasun yanumdan *efendi* seng-i ğamuñ
Lāyık degül ola dil-i nā-şāddan cüdā (Ravzi: G 52/4, s. 153)

Hālūññ olsa hayāline *efendi* n'ola cāy
Pādişāhāne gözüm yapıdı iki şırça sarāy (Ravzi: G 644/1, s. 394)

Ben bendesine hışm u 'itāb eyler oldu yār
Hep böyle mi olur ki bu *begler efendiler* (Remzi: G 43/4, s. 232)

Kullarum igen çok diyü red itme *efendī*
Luṭf u kerem eyle hele Remzī de senüñdür (Remzi: G 45/7, s. 233)

Bizümle ey *efendi* bir gice aḥşamla luṭf eyle
Meh-i şubḥ-i sa 'ādetsin yüzüñ ağ alnuñ açığdur (Remzi: G 65/2, s. 241)

Baňa ādemlenür oldu *efendi* ulu düşmen[ler]
Kapuñda hey yazuqlar hey bir anca i 'tibārum yok (Remzi: G 96/5, s. 256)

Kaçdum güc-ile h'āce-i hecrāna şatıldum
Zulmı çoğ edersin kuluña gördüm *efendim* (Remzi: G 133/3, s. 272)

Nice bir kan aĝladursın bu Revānī bendeñe
Gözlerüm nūrı *efendüm* cevre yok mı hiç ḥad (Revani: G 44/5, s. 202)

Nice yād itsün Revānī sāde pehlūyı saňa
Bende-i muḳbil *efendisiyle* kılmaz çünki lāĝ (Revani: G 180/5, s. 281)

Nola kılsañ bendeñe yine cefā vü cevruñi
Şimdi mi gördük *efendi* luṭf u iḥsānuñ senüñ (Revani: G 195/3, s. 289)

Kullaruñ devlet-i ḥüsnüñde umar *būselerüñ*
Pādişah olduñ *efendi* bize şükrāne gerek (Revani: G 207/3, s. 296)

Serve ser-keşlik iden serv-i bülendümdür benüm
Ben anuñ kemter kuluyın ol *efendümdür* benüm (Revani: G 254/1, s. 324)

Bakmazam gül-ruḥlara serv-i bülendüm var iken
Kime kıl olam senüñ gibi *efendüm* var iken (Revani: G 277/1, s. 338)

Revānī yüz çevürmez ḥidmetüñden
Kuluñdur ne buyurursun *efendi* (Revani: G 406/7, s. 415)

Şāhibinden bendeler āzād olıcak ḥazz ider
Sen *efendiden* bu gönülüm istemez āzād olam (Sebzi: G 503/2, s. 526)

Bir zerre deñlü 'aşıkā mihr ü vefāsı yok
Bir cevri çok *efendi* kul oğlu helākiyem (Sebzi: G 560/2, s. 557)

N'ola yāķūtuñ üstinde olursa *haṭṭ*-ı ser-sebzüñ
Olurmuş ḥātem-i la'lüñ *efendi* kaşı firūze (Sebzi: G 710/2, s. 640)

Dāyimā meylüñ it raķībe neden
Ay *efendi* begenmedüñ mi bizi (Sebzi: G 785/4, s. 680)

Seḥābī dökdi yire ḥūn-ı merdüm-i çeşmi
Efendi ḥancer-i ḡamzeñle anı eyle kışāş (Sehabi: G 180/5, s. 88)

Benüm müdām dilüm zikrūñ ile gūyādur
Neden sen eylemez olduñ *efendi* yād beni (Sehabi: G 403/3, s. 167)

Ḥ'ān-ı miḥnetden beni ḡamzeñ *efendi* aç kımaz
Beñzer ol ḥūnī benüm rızķuma olmuşdur kefil (Sehi Bey: G 148/3, s. 241)

Ḳanı ol dem kim senüñ gibi *efendüm* var idi
Bāḡ-ı dilde şalınur serv-i bülendüm var idi (Sehi Bey: G 260/1, s. 305)

Yalın kılıç idüp depeme çalma *efendī*
Yiter depele ben ḡuluñ inşāf degül mi (Sehi Bey: G 284/2, s. 318)

Ey *efendī* nice kez aḡyār ile aḡşam eyledüñ
İtmedüñ ben bendeñe bir kerre iḡsān el-ḡıyās (Şerifi: G 62/3, s. 173)

Dil-dādelerüñ derd ü ḡama düşse *efendī*
Sen pādişeh-i ḡüsne iderler yine feryād (Şerifi: G 88/3, s. 195)

İşigüñ çün maṭla'-ı mihr-i cihān-ārā durur
Āf-tābāsā *efendī* bezm-i ehl-i 'aşķa toḡ (Şerifi: G 185/3, s. 267)

Ay *efendī* 'aks-i la'lüñsiz leb-ā-leb sāḡarı
İstemez mihrüñle şimdi özge cām ister göñül (Şerifi: G 216/3, s. 292)

Ma'mūr eyle göñlüm ḡulmüñle oldı vīrān
İḡsān senün *efendī* gel cevre olma ḡā'il (Şerifi: G 228/4, s. 299)

Gün gibi 'arz-ı *cemāl* it idelüm seyr-i çemen
Ay *efendī* şimdi 'ālem ḡālīdür aḡyārdan (Şerifi: G 257/2, s. 320)

Umaram yād idesin mektüb ile ben bendeñi
Çünki maḡrūmuz *efendī* ol *haṭ*-ı mergūbdan (Şerifi: G 258/3, s. 321)

Anuñdur ezelden bilürüz anı *efendī*
Ruḡsāruña 'arız diñile 'arız-ı gül-gün (Şerifi: G 260/4, s. 322)

Bilmeyüp dāyiresin rūyuña beñzetmiş özin
Yā neden geldi bu eksüklük *efendī* māha (Şerifi: G 283/3, s. 339)

Resm-i na‘alçeñ öpmegedür ‘ālî himmetüm
Yüz sürdügüm *efendî* budur hâk-i pâlara (Şerifi: G 295/4, s. 346)

H‘āce-i hicrāna şatduñ bende-i efgendeñi
İy *efendüm* n’eyledi gör ‘ākıbet hicrān baña (Süheyli: G 8/4, s. 200)

Bihışt-i kūyuña uçmak hevāsıdır hevesi
Efendi mürğ-i dili dām-ı ğamdan āzād it (Süheyli: G 30/3, s. 208)

Yoluñda cān ü başı n’ola eylersem fedā bir bir
Efendi borcumuzdur eylerüz anı edā bir bir (Süheyli: G 64/1, s. 220)

Tereddüd eyleme öldür rakīb-i bed-kārı
Efendi eyleme hayr işde zerrece te’hîr (Süheyli: G 71/4, s. 223)

Tiğüñe cānı virmedügüm bu ki oklarıñ
Şoñra gelür *efendi* beni her bir’incidür

Yazıldı dil kapuñda şehā vir ülūfesin
Yokla *efendi* defterüñi ol birincidür (Süheyli: G 76/2, 4, s. 225)

İntizār eyle Süheyli derdmendüñ cān vire
İy *efendüm* saña hîç lâyıķ mıdur te’hîrler (Süheyli: G 77/5, s. 225)

Gidersin ğayr ile yābāna ammā bunda gelmezsin
Efendüm ‘āşık-ı bî-çāre de yābāne incinmez (Süheyli: G 109/4, s. 237)

Tekellüm lūtf idersiñ ğayrıya baña kelāmuñ yok
Kelāmuñdan da geçdük iy *efendi* bir selāmuñ yok (Süheyli: G 165/1, s. 257)

Ġulāmuñ hecr ile nā-kām koyup
Efendüm kāmranum kaçma benden (Şahi: G 114/4, s. 102)

Gel lūtf-ıla *efendüm* açılsun güler yüzüñ
Ref‘ it hicābı ‘arz idüp ey gül-‘izār ruḥ (Şemi: G 28/2, s. 449)

Sen *perî-rû* gibi ey dil bir *efendüm* var-iken
Kime kûl olsam gerek boynumda bendüm var-iken (Şemi: G 127/1, s. 514)

Yüzüñi bir kerre kim görse *efendüm* kûl olur
İşigüñ her kim ki yaşıdansa *begüm* sultān olur (Şemsi Paşa: G 93/3, s. 311)

Efendi āh ider ağlatma ‘āşıkun zinhār
Zemîni yaşı deler āhı āsımāna çıkar (Şemsi Paşa: G 105/2, s. 323)

Eş‘ār içinde nāmuñı yād eylesem n’ola
Şimdi *güzeller* içre *efendüm* be-nāmsın (Şemsi Paşa: G 261/3, s. 479)

Her nice nāz u ‘itāb eylerse dil eyler kabûl

Ol *efendümdür* ben anuñ kılıyam kurbānıyam (Şemsi Paşa: G 236/4, s. 454)

Hey *efendüm* hey begüm bir kez nazar kıl bendeñe
Pâdişâh olan nazar kılmaz mı hîç ednâlara (Şemsi Paşa: G 330/3, s. 548)

Hey *efendüm* n'ola çoğ olsa yüzünde hâlün
Rûm'da tîz şatılır şimdi gulâm-ı Habeşî (Şemsi Paşa: G 388/2, s. 606)

Sen bulduñ-ısa hüsn-ile 'âlemde iştiḥâr
Buldum *efendi* ben daḥı 'aşk-ıla imtiyâz (Şihabi: G 123/2, s. 224)

Efendi ḥâne-i ḥâtır sürûr-ıla tolsun
Şafâ-yı maḥdemün-ile serîr-i sîneye baş (Şihabi: G 148/4, s. 234)

Elün öpdürme düşmendür saña aḡyâr-ı bed-ḥaşlet
Zarar vermez *efendi* destün ammâ döstân öpmek (Şihabi: G 183/3, s. 248)

Ne kadar eyler-iseñ bende ki istiḡnâyı
Severin ben seni vallahi *efendi* severin (Şihabi: G 237/4, s. 270)

Öldür ne deñlü zahmet ise eyle ihtiyâr
Ne âhum al *efendi* benüm ne fiḡānum al (Yahya Bey: G 237/6, s. 431)

Aldı beni *efendi* 'arâḡ-rîz leblerün
Meyden geçüp şekerle içersem nola 'arâḡ (Ubeydi: G 155/2, s. 116)

Bu zulme kim döyer²⁴⁸ inşâf ide *efendicegüm*
Alup da göñlümi benden ferâḡat eyliyesin

'Ubeydî bendeñe cevri ü cefâlar etdüğüne
Zamân ola ki *efendi* nedâmet eyliyesin (Ubeydi: G 219/2, 4, 5, s. 148)

Kuluñ olalı Ümîdî bendeñ
Başına oldı *efendi* âzâd (Ümidi Ahmet: G 25/9, s. 184)

Boyuñca misk ile yazılı nüṣḥadur senün
Tümâr-ı zülfi başma *efendi* günâhdur (Ümidi Ahmet: G 39/3, s. 198)

Tutma yanuñda *efendi* şata gör aḡyârı
Tâ olunca saña bendeñ olayın ḥidmet-kâr (Ümidi Ahmet: G 90/4, s. 250)

N'ola 'arż itse Ümîdî saña dürr-i nazmın
Cevherî bilür *efendi* yine kâdrin güherün (Ümidi Ahmet: G 123/5, s. 283)

Baña şu seng-i cefâlar ki eyledün per-tâb
Efendi güşına bir bir tokınmış aḡyârün (Ümidi Ahmet: G 141/1, s. 301)

Demidür tolular iç büse iḥsan eyle 'uşşâka

²⁴⁸ Çalışmada “duyar”, dipnotta “döker” şeklinde geçmektedir.

Efendi kullara ‘âdetdür ihsân çünki *big*lerden (Ümidi Ahmet: G 169/4, s. 329)

Efendi boynu bağı kullarıñdur
‘Aceb mi karşıña dizilse lü’lû (Ümidi Ahmet: G 195/6, s. 356)

İki yanın ğam alup ara yirde kaldı ser-gerdân
Ümîdî derdmendi gel *efendi* bir yaña eyle (Ümidi Ahmet: G 235/5, s. 396)

Görmek müyesser olmadı kapuñda gün yüzüñ
Hergiz *efendi* tali‘ümüz yok o bâbda (Ümidi Ahmet: G 239/2, s. 400)

Efendi bir kılına degmez ol siyeh *zülfüñ*
Diyâr-ı Çîn ü Hıta milket-i Karamânî (Ümidi Ahmet: G 247/4, s. 408)

Mestâne düşdi ise eger hâk-i pâyüñe
Ma‘zûr tut efendi Ümîdî[yi] bilmedi (Ümidi Ahmet: G 258/5, s. 419)

Zülf-i miskîñüñi şalındursañ
Başduğıñ yer *efendi* sünbül olur (Vusuli: G 43/4, s. 83)

La‘lûñ metâ‘ına dem-i nakd al gözyaşın
İtme bahâne söyle *efendi* bahâ nedür (Yakini: G 57/3, s. 185)

Efendi sen şeh-i hüsn iken âh u vâh idicek
Ya ben gedâ bu kadar derdle nice eyleyeyin (Yakini: G 160/3, s. 242)

Saña il dir *efendi* şems-i hüsn
Kuluña da *begüm* bedr dirler (Zaifi: G 66/4, s. 79)

Nigārâ kişver-i dilde emîr-i tâc-dârumsın
Güzeller pâdişâhısın *efendüm şehriyârumsın* (Zaifi: G 253/1, s. 195)

Kimden ayrıldı Za‘îfî nice ağlasun âh
Begüm efendüm idi şâhum u sultânımdı (Zaifi: G 296/8, s. 223)

Hecr-i ruhuñ bu bendeñe bir sille urdı kim
Od çıkdı gözlerümden *efendi* yalab yalab (Zati I: G 56/2, s. 56)

Öldürmedi_ise bendelerüñ *gamzeñ* okları
Ya *kaşuñuñ efendi* niçün kara yası var (Zati I: G 405/2, s. 405)

Döstlar ol nâzı çok nâzüğ *efendim* kandedür
Bâr-ı şefkatden berî serv-i bülendüm kandedür (Zati I: G 453/1, s. 453)

Yaşursañuz olur kuluñuzdan cemâlünüñ
Gitmez hele gönülden *efendi* hayâlünüñ (Zati II: G 529/1, s. 33)

Eger yanduguma şâhid dilerseñ nâr-ı işkuñda
Efendi kıbkızıl közdür benüm bu çeşm-i giryānum (Zati II: G 916/3, s. 420)

Varup ben bir siyeh kul olmağ için âsitānuñda
Efendi cismümi taşlarla dögmekden siyāh oldum (Zati II: G 969/5, s. 473)

Ğuşşadan āzādeyin serv-i bülendüm var iken
Şāhlar kul olmağa lāyık *efendüm* var iken (Zati III: G 1166/1, s. 101)

Ėamdan āzādam ben ol serv-i bülendüm var iken
Şāh-ı dil-şādam anuñ gibi *efendüm* var iken (Zati III: G 1172/1, s. 105)

Dür olam bende *efendüm*den Hudā göstermesün
Düşdügüm serv-i bülendümden cüdā göstermesün (Zati III: G 1206/1, s. 127)

Gökden bu hüsn ü hulķ ile görse seni eger
Kapuñda ay *efendi* ola çāker ay ine (Zati III: G 1477/2, s. 305)

Alursın cānını halkuñ urursın tīg-i bürrānı
Efendüm yok midur yoħsa bu ben dil-ħastenüñ cānı (Zati III: G 1525/1, s. 336)

Beni öldürse *efendi* gözüñüñ cellādı
Kurtılup Ėuşşadan olurum anuñ āzādı (Zati III: G 1745/1, s. 472)

Münkesif eyledi *ħaṭṭuñ* günümüz şām oldu
Ay *efendi* gel e şimden girü aħşam oldu (Zati III: G 1760/1, s. 481)

Ėāce-i hicrāna şatdı āh kim ben bendeyi
Bir kıyāmet serv-ķad *maħbūb efendüm* var idi (Zati III: G 1480/4, s. 307)

Efendi kelimesiyle eş anlamlı olan seyyid kelimesi için, tek bir örnek olduğundan
ayrı bir kategori açılmamıştır:

Sen benüm *seyyidüm* olduğunı aşħāb bilür
Ben görüp nūr-ı ruħuñ no'la dir isem saña al (Gelibolulu Süruri: G 280/3, s. 198)

2.1.2.7 Hükümdar sevgili

2.1.2.7.1 Şah

Bu kelimeyi örnekleyen yaklaşık 780 adet beyit, çok yer kapladığı için dāhil
edilmemiştir.

2.1.2.7.2 Padişah

Ol güzeller şāhına medḥ ü senā olsun dérin
Pādişāhuma efendüme du‘ā olsun dérin (Ahi: G 82/1, s. 39)

Yanmışuz mihrüñ ile luṭf idüp sāye gibi
Yirlere çalma bizi hay *begüm pādişehüm* (Âşık Çelebi: G 33/4, s. 97)

İtlerüñ yār u enīsüm āsitānuñ meskenüm
Devletüñde şimdi şāhum begligüm vardur benüm (Âşık Çelebi: G 44/1, s. 100)

Müsellem oldı baña tīg-i āhumla diyār-ı ‘ışk
Ben oldum devletüñde *pādişāhum* şehriyār-ı ‘ışk (Âşık Çelebi: G 76/1, s. 116)

Bulmaz ey *şeh* çün gönül çāh-ı zenaḥdandan ḥalāş
Tīg-i ğamzeyle ya katl eyle ya dār-ı zülfe aş

Ḥāşıl-ı ‘ömrin senüñ yoluñda kılmayan fedā
Pādişāhum defter-i ‘aşkuñda yazılmadı ḥāş (Aşki: G 201/1, 4, s. 252)

Her gören gül-günī kemḥālar giyer şanur beni
Pādişāhum zaḥm-i tīgüñle olaldan kana ğark

İtmedüñ miskīn Bahārīden *şehā* cevruñ dirīg
Müstedām ol k’ol faḳīri eyledüñ iḥsāna [ġark] (Bahari: G 49/4-5, s. 164)

Pādişāhum kıanda görürdi cemālūñ bendeler
Devletüñde gāh gāh olmasa dīvān günleri (Bahari: G 133/3, s. 248)

İzüñ tozına sürdi yüzün āyine-veş dil
Maḳşūd benüm *pādişehüm* kesb-i şafādur (Baki: G 106/3, s. 166)

Yanuña kalur ne kılsañ *pādişehsin* dōstum
Şānuña lāyık degül ammā cefālar bilmiş ol (Baki: G 297/3, s. 283)

İhtiyārı yok kapuñda āh u efgān itmege
Pādişāhum Bākīyi ma‘zūr tut ol bābda (Baki: G 450/5, s. 379)

Ben kuluñ gönder raḳībūñ naḳd-i cānın alayın
Pādişāh olanlar aldurmaz mı kāfirden ḥarāc (Behişt: G 69/2, s. 140)

Cevrüñe göre vefā itmeñ gerek sen ‘āşıka
Pādişāh oldur ki kullara ‘adālet gösterür (Behişt: G 96/3, s. 155)

Raḥmi-i çākerüñe *pādişehüm*
Ḥüsrev-i milket-i süḥan dirler (Bursalı Rahmi: G 79/5, s. 196)

Dostum cān u gönülden mübtelāñum ben senüñ
Pādişāhum āstānuñda gedāñum ben senüñ (Celili: G 207/1, s. 163)

Ben de ölsem cān virüp ‘ayb eylemeñ ey dostlar
Kulların öldürici bir *pādşādur* sevdiğüm (Celili: G 284/2, s. 205)

Yār mektūbla yād itse Celīlī n’ola
Pādişāh bendesini luṭfla hoşnūd itse (Celili: G 375/5, s. 254)

Ben esīr-i bend-i ‘aşka *pādişāhum* zulm olup
Nā-sezā her ‘āşık-ı bī-derde dād olmak neden (Cenabi Paşa: G 225/3, s. 171)

Cāh-ı ‘ışkuñda dilūñ āh ile vāhı artar
Manşib ehlinde olur *pādişehüm* bād-ı hevā (Emri: G 20/4, s. 23)

Pād-şāhım zulm idüp āşık seni zālīm dimiş
Hüb olanlardan yaman gelmez bu bühtāndur saña (Fuzuli: G 21/6, s. 141)

Rakībi cevr ider ol *pādişāh* ‘adl itmez
Bu zulm ü derd için ey dil kime kılam feryād (Gelibolulu Süruri: G 73/3, s. 89)

İ‘tikād it ey Sürūrī her ne kārıdır ise yār
Pādişehdür kōrhusı yok her neyi kimdir ider (Gelibolulu Süruri: G 132/5, s. 119)

Sen *Süleymān*’uñ çü tahrīr eyleyem evşāfını
Şaf dutup dīvān-ı ‘ālī bağlar ey dil-dār şī‘r (Gelibolulu Süruri: G 178/5, s. 142)

Pādişāhum senden ayru ger şorarsañ gönlümi
Bir hārābe memleketdür kim qalupdur *şāhsuz* (Gelibolulu Süruri: G 195/4, s. 152)

Çün olmaya müyesser ol *pādişāha* bakmak
Andan bedel imişdür mihr ile māha bakmak

‘Āşıklara nazar kıl luṭf u ‘ināyetüñle
Ey *pādişeh* gerekdür *şāha* sipāha bakmak

Ol şeh-süvār seyre çıkdıqça hālk üşürler
Zīrā ki ‘ādet olmuş atlansa *şāha* bakmak (Gelibolulu Süruri: G 249/1, 3, 4, s. 181)

Her kaçan ol *pādişāhum* giyse altunlu benek
Şanuram bir bāğdur zeyn eylemiş anı çiçek (Gelibolulu Süruri: G 267/1, s. 191)

Yāri düşmen dostum besdür Sürūrī bendeñe
Tīg-i ğamzeñle rakībi *pādişāhum* eyle nīm (Gelibolulu Süruri: G 289/5, s. 203)

Geldi Hayālī kapuña ‘arz-ı niyāz eder
Devlet ziyāde *Pādişehüm* ‘ömr ber-mezīd (Hayali: G 43/5, s. 104)

Şüret viren bu şehre iki meh-likā durur
Kul eyleyen bu hālkı iki *pādişā* durur (Helaki: G 46/1, s. 86)

Yüzüm üstine düşüp sāye gibi sürüneyin
Gün gibi *pādişehüm* sen yalıñuz yürime tek (Hicri: G 92/4, s. 221)

Hüdâyî bendeñe yâr ol senüñle *pâdişehüm*
Cihâna mihr ü vefâ gibi dâstân olalum (Hüdayi-i Kadim: G 131/5, s. 174)

Dil-rübâlar çok velî hergiz nazîr olmaz saña
Hey ne dirsın *pâdişāhum* kim esîr olmaz saña (Üsküplü İshak Çelebi: G 4/1, s. 114)

İshāk gam sipāhına mağlûbdur yine
Sen *pâdişāhı* var ise gâlib sever geçer (Üsküplü İshak Çelebi: G 55/5, s. 151)

Pâdişāhum her nefes āh itdügüm ‘ayb eyleme
Fürkatüñde her nefes eglence āh oldı baña (Kara Fazli: G 17/4, s. 294)

Cihānuñ şāhıyam bir *pâdişāh-ı* kām-rānum var
Kulı olmağ ile ‘ālemde ‘izz-i cāvidānum var

Kulı olmış durur cümle cihān bir ben degül ancak
Melāhat taht-gāhı üzre bir *şāh-ı* cihānum var (Kara Fazli: G 87/1, 3, s. 335)

Dökme kanın ehl-i ‘ışkuñ zûlm-ile nā-hağ yire
Çün bilürsın *pâdişāhum* yirde qalmaz kanumuz (Kara Fazli: G 150/1, s. 371)

Mihr göstermez vefâ itmez kaçar ‘uşşākdan
Bilmezem ol *pâdişeh* niçün çeşmden incinür (Kelami: G 41/6, s. 245)

Didüm cihānda *pâdişehüm* bî-bahā nedür
La‘lîn lebüñ durur didügüm bî-bahānedür (Manastırlı Celal Bey: G 61/1, s. 313)

Hep zahme-i tîguñdur olan nağmeme bā‘is
Ko söyleyeni *pâdişehüm* söyledeni gör (Manastırlı Celal Bey: G 93/2, s. 331)

Ol nihāl-i kıdd ile bir *pâdişehsün* ser-firāz
İşigüñde tālî‘i Maḥmūd olur olan Ayāz (Manastırlı Celal Bey: G 274/1, s. 429)

Mānî(i) *pâdişehüm* düşmen ile bir görme
‘Aşk ile çün anı ser-defter-i dīvān itdün (Mani: G 51/5, s. 109)

Uydurup ruḥsāruñı şerā‘ib dil-i maḥzūnını
Pādşāhum yüz çevirme Mānî-i nā-şāddan (Mani: G 71/5, s. 129)

Efendi sen *kul oğlı pādşāhuñ* bendesi olmak
Benüm yānumda yegdür olmadan Cemşîd ü Efrîdün (Mani: G 72/3, s. 130)

Göñül gencînesin ol *pādşāh-ı* baḥr u ber açdı
Döküp la‘l-i sirişküm yine bir kân-ı güher açdı (Mani: G 106/1, s. 164)

Eyledün rāh-ı cefāya ‘azm itmezsın ‘udül
Çok-durur yol *pādşāhum* gitme her dem bir yaña (Meali: G 13/5, s. 205)

Şunsam nola göñül varakın *dil-rubālara*

Kāğıd şunar çü zılm gören *pād-şālara* (Meali: G 19/1, s. 211)

Pād-şāh-i ‘ālem oldur oturup bir gūşede
Ey Me’ālî kimseye itmeye ‘arz-ı ihtiyāc (Meali: G 39/5, s. 231)

Sen *pād-şehi* leşkeri içinde görenler
Şanur ki meh-i enveri devr eyledi hāle (Meali: G 47/2, s. 239)

Uyar cünün u ‘aşk u hevā muttaşıl baña
Ko her ne dirse *pādişehüm* disün il baña

Ağyār bî-ḥuzūr ise gamuñı çekmeden
Cevr ü cefāñı *pādişehüm* sen de kıl baña (Mostarlı Hasan Ziyai: G 10/1-2, s. 48)

Geyersen *pādişāhum* gey yaraşur
Ser-ā-ser atlas u dībā-yı zībā (Mostarlı Hasan Ziyai: G 15/4, s. 50)

‘Ömridür ‘āşıklaruñ kim kara günlerle geçer
Cāmesin yohsa siyāh itmiş degül ol *pādişāh*

Zulmet-i ğamda Ziyā’î mübtelānun cānidur
Şanmañ itmişdür libāsın ol *şeh-i* ‘ālem siyāh (Mostarlı Hasan Ziyai: G 395/6-7, s. 192)

Bendeñem yārā bilürsin [sen] dilā
Hüküm ide mi *pādişāha* hîç gedā (Muhibbi KYOY: G 70/3, s. 160)

Gözlerümden her gice iy *pādişāh-ı* mehlikā
Yaş yirinde kan akar rahm eylegil cānā aña (Muhibbi KYOY: G 125/1, s. 186)

Pādişāh-ı ‘ālem olduñ ḥüsn-ile sen dilberā
Sözlerüñ yanında *şāhum* su olur kând ü nebāt (Muhibbi KYOY: G 281/6, s. 256)

Sīneme tīrūñle cānā gel bugün bir kapu aç
Ol kapudan *pādişāhum* alasın cānı ḥarāc (Muhibbi KYOY: G 329/1, s. 278)

Pādişāhum avın almış başına şeh-per dağar
Ne tağarsa başına olmaya hîç perden lezīz

Pādişāhā tuḥfe itdüm cān u dil eyle kabūl
Çünkü yok қatumda hîç nesne benüm serden lezīz (Muhibbi KYOY: G 419/2-3, s. 321)

Pādişāhā senden özge yok benüm bir kimsenem
Bu Muḥibbî gibi kapuñda senüñ biñ bende var (Muhibbi KYOY: G 437/5, s. 329)

Cān alup bir buse virem diyüben emr eyledüñ
Pādişāhsın pādişāhların olur fermānı bir (Muhibbi KYOY: G 871/7, s. 522)

Pādişāhum karşıña dīvān tursun ehl-i ‘ışk

Āsitānundan iñende kullaruñı itme ħar‘ (Muhibbi KYOY: G 1517/2, s. 823)

Felekde bir saña beñzer benüm mihr-ile māhum yok
Güzeller hep saña bende senüñ tek *pādişāhum* yok (Muhibbi KYOY: G 1587/1, s. 857)

Benüm gibi kuluñ çokdur egerçi āsitānuñda
Velikin ehl-i ‘ışkuñ hıç senüñ tek *pādişāhı* yok (Muhibbi KYOY: G 1638/3, s. 881)

Geh cefā geh cevır gönderse nigāruñ kāyıl ol
Pādişehdūr her ne fermān eyler-ise ‘āmil ol (Muhibbi KYOY: G 1979/1, s. 1036)

Kūh-ı ğamda dilberā her günde āh eksük degül
Pādişehsin ‘afv kıl kıldan günāh eksük degül (Muhibbi KYOY: G 2003/1, s. 1048)

Kandasın iy göñlümün ārāmı cānum maħremi
Kullarına zulm idici *pādişāhum* kandasın (Muhibbi KYOY: G 2628/3, s. 1329)

Seni cān-ıla eger sevdüm ise şanma günāh
Kimdür ola ki görüp sevmeye sen *pādişehi* (Muhibbi KYOY: G 3190/2, s. 1581)

Yüzüñe gün dimişem beñzedüp alnuña mehi
‘Afv it *pādişehüm* kuluñ olur çok günehi (Muhibbi KYOY: G 3350/1, s. 1651)

Başuma *pādşāhum* ben de şimdi
Yiter ħāk-i rehün tāt-ı sa‘ādet (Muidi: G 43/6, s. 85)

Kul yazarken ħüsn dīvānında aḡmazsın beni
Pādşāhum devletün pāyende vü ‘ömrün mezīd (Muidi: G 59/6, s. 98)

Pādşāhum çünki iḡlāşın bilürsin şübhe yok
İtme yazıkdur Mu‘īdī beñdeni billāh red (Muidi: G 64/5, s. 101)

Bir vefā bulmaz ğamından yıkılıpdur ħāṭırum
Pādşāh zālīm olınca memleket vīrān olur (Muidi: G 78/6, s. 113)

Ben gerçi gedāyam ne zerüm ne güherüm var
Şükr aḡa ki bir *pādşeh-i* sīm-berüm var (Muidi: G 121/1, s. 145)

İtmeyen cānını kurbān baḡa irmez dir imiş
Bu söz için kuli kurbānıyam ol *pādşehün* (Muidi: G 246/4, s. 241)

Ġamze idüp düşmene uşşākı mecrūḡ eyleme
Pādşāhum kullaruñ öldürme tīḡ-i kīn ile (Muidi: G 388/4, s. 349)

Elüm alup umaram koymaya ayakda beni
Pādşāhum bu diyāre gelicek devlet ile (Muidi: G 391/6, s. 351)

‘Āşıkā mihr ü vefā olsun hemīşe ‘ādetün
A begüm a *pādişāhum* bī-vefālıkdan nolur (Nihani: G 47/3, s. 107)

Anuñ içün yarım ağız baña virmezsin selām
Pādiṣehsin bende olmışdur bütün dünyā saña (Ravzi: G 41/2, s. 14)

Döküpdür kanımı cellād-ı çeşm-i mest-i pür-hışmuñ
Leb-i la'lünden eyle *pādiṣāhum* kana kan himmet (Ravzi: G 132/3, s. 185)

Defter eylerseñ eger *pādiṣehüm* 'uṣṣākı
Beni evvel yazup ol deftere 'unvān eyle (Ravzi: G 498/4, s. 335)

Ol *pādiṣāha* oldı deyu sīm ü zer kemer
Gencīneler ḥasedden ılanlar kuşandılar (Remzi: G 43/3, s. 232)

Ben gedādan luṭf-ı iḥsān eyle gel 'ār eyleme
Hey *begüm* hem *pādiṣā[hum]* yoksa öldüm 'ārdan (Remzi: G 150/5, s. 280)

Pādiṣāhum degme bir ḥayvān ne bilsün himmeti
Ādeme eyle eger eylerseñ insāniyyeti(Remzi: G 212/1, s. 309)

Hüsnüñ eyyāmında yād itdün Revānī bendeñi
Pādiṣāhum çok degül mi bu kadar iḥsān aña (Revani: G 1/6, s. 175)

Pādiṣehsin ḥaṭṭ-ı 'anberbāruñı eyle tırāş
Bir қарınca dil uzatmasun Süleymānum saña

Pādiṣāhum şanma feryād eylerem kūyuñda ben
Salṭanat kūsın çalar bu āh u efgānum saña (Revani: G 2/2, 4, s. 175-176)

Pādiṣāhum kaşruñı eflāke beñzetsem nola
Kim yüzündür anda māh ü āteşin āhum şihāb (Revani: G 18/5, s. 186)

Pādiṣāhum bendeñ olalı senüñ
Dir Revānīyi gören beg қulıdur (Revani: G 76/5, s. 220)

Pādiṣāhsın sancağ-ı āha 'alemdür māh-ı nev
Kim şafaқ anuñ nigārā kırmızı vālāsıdur (Revani: G 132/2, s. 252)

Yıkdı göñlüm mülkini cevri firāvānuñ senüñ
Pādiṣāhum zulm ile bir şehri vīrān eyledüñ (Revani: G 216/3, s. 301)

Göñlümi yıkduñ yine cevri firāvān eyledüñ
Pādiṣāhum zulm ile bir şehri vīrān eyledüñ (Revani: G 222/1, s. 305)

Hüsnüñüñ āşüftesidür her gedā vü her ḡanī
Pādiṣāhum bir degül mi yoḥsul ile baya gül (Revani: G 231/6, s. 311)

Güneş öykünemez yüzüñe māhum
Günüñ günden yeg olsun *pādiṣāhum* (Revani: G 241/1, s. 316)

Büse 'ahd itdün Revānī bendeñe

Pādiṣāhum müstedām ol müstedām (Revani: G 244/5, s. 318)

Hey niçün rahm eylemezsin bu Revānī bendeñe
A begüm a *pādiṣāhum* a benüm mīrzācuğum (Revani: G 253/5, s. 324)

Didiler baña Revānī yār neñdür ben didüm
Gözlerüm nūrı efendüm *pādiṣāhum*dur benüm (Revani: G 257/5, s. 326)

Pādiṣāhum rüşen olmazdı sarāyı göñlümün
Dāğ-ı mihrün sīnede yir yir aña cām olmasa (Revani: G 321/2, s. 364)

Sākīyā bir buseñ ile kul idündüñ göñlümi
*Pādiṣāh*dan bendeye n'olurdı in'ām olmasa (Revani: G 321/5, s. 364)

Pādiṣāhum güzelüm hizmete durmuşdur dil
Şatun almalu degül kullan anı kul yirine (Revani: G 367/3, s. 391)

Haṭṭını dil-ber tırāş itdükçe olur *pādiṣāh*
Hüblük mülkini ḍarb-ı tīg ile eyler nigāh (Revani: G 387/1, s. 404)

Bir yeşil tūṭı durur çarḥ sarāyuñda senüñ
Pādiṣāhum meh-i nev olmuş anuñ minkārı (Revani: G 436/3, s. 432)

Göresin kim 'ışk meydānında ne tozlar kıpar
Pādiṣāhum gam yoluñda çün gubār eyler beni (Revani: G 437/4, s. 433)

Şefkat eyle bendeñe şefkat iderler bendeye
Pādiṣāhum şāhlar içre budur resm-i kādīm (Salih Çelebi: G 102/4, s. 186)

Ger kuluñ tut ger seg-i kūyuñ ger ayağun tozı
Her ne himmet eyler iseñ *pādiṣāhum* lāyıkın (Salih Çelebi: G 113/3, s. 192)

Pādiṣāhum var Şehābī gibi her bir gūşede
Cān u dilden biñ du'ā-gūyüñ şenā-ḥ'ānuñ senüñ (Sehabi: G 217/6, s. 101)

Bende za'findan eger ḥıdmetüñe az gele
Senden ey *pādiṣehüm* şanma ki ol vāz gele (Sehabi: G 347/1, s. 148)

Gönderür ikide bir sīneme tīr-i müjesin
Eksük olmaz nazarı *pādiṣehüñ* dervīşe (Sehabi: G 365/4, s. 154)

Şuçını bildi bağışla *pādiṣāhum* luṭf kıl
Bende-i muḥliş fakīrūñdür Sehī bī-ğıll u ğış (Sehi Bey: G 109/5, s. 217)

Olalıdan dil ü cān bendesi sen *pādiṣehüñ*
Ayağumda görürüm yüzüñi mihr ile mehüñ (Sehi Bey: G 138/1, s. 234)

Kim kulu ol kıpusına yūri var
Bir cihān şāhı *pādiṣā* bulduñ (Sehi Bey: G 143/9, s. 238)

Gerçi sen hüsni iklîminüñ *hân*ısın *sultân*ısın
Pâdişâhum ben kulumuñ cânı sen cânânısın (Sehi Bey: G 180/1, s. 260)

Benüm serv-i hırâmânım Sehî miskîne cevri itme
Kuluñdur *pâdişâhum* gel ele al göñlini karşı (Sehi Bey: G 200/5, s. 271)

Diñler kuluñ sözini dise pâdişâsına
Diñle kuluñı sen de begüm *pâdişâs*ın a (Sehi Bey: G 248/1, s. 299)

Bu Şerîfî özge şâh-ı hüsne kul oldu dime
Hâşa li'llâh *pâdişâhum* bu saķâmetdür baña (Şerîfî: G 4/5, s. 130)

Ayağuş öpmege cânlar virür üftâdelerüñ
Herkesüñ *pâdişehüm* gerçi olur cânı leziz (Şerîfî: G 101/3, s. 204)

Nâ-murâd olmak neden 'arz it Şerîfî hâlünü
Âstânında biter ol *pâdişâhuñ* kâmlar (Şerîfî: G 107/5, s. 209)

Tiğina ol *pâdişâhuñ* cân vir istikbâle çık
Hâlünü bilsün Şerîfî işügi ile temiz (Şerîfî: G 133/5, s. 226)

N'ola yaķsam *pâdişâhum* dâğ ber-bâlâ-yı dâğ
Er ocağıdur tenüm anda gerek nice çerâğ (Şerîfî: G 183/1, s. 266)

'Âşık-ı dîdâra cevriñ çok vefâñ ağıyaradur
Dâd elüñden *pâdişâhum* hiç dâdı dâlı yok (Şerîfî: G 199/3, s. 278)

Bâde nüş oldukca olur ruħlaruñ ğark-ı 'arak
Pâdişâhum ben senüñ kul olayın ol hüyüña (Şerîfî: G 279/4, s. 337)

Kayurmaz dil giderse cân ü baş ü sîm ü zer gitsün
Kapuñdan *pâdişâhum* tek rakîb-i der-be-der gitsün (Süheyli: G 265/1, s. 293)

Kim yokar el *pâdişâhum* dilde genc-i mihrüne
'Aks-i zülfüñle toıaldan genc-i sînem mâr mâr (Şahi: G 29/4, s. 60)

Göreliden gül yüzünü *pâdişâhum* ben senüñ
İñlerem bülbül gibi göñlüm yine şikestedür (Şahi: G 40/2, s. 66)

Devletüñde *pâdişâhum* bu revâ mı gözlerüñ
Leşker-i ğam gönderüp dil mülkini vîrân kııur (Şahi: G 44/3, s. 68)

Yoluñda serv gibi toğrıyam egri gümân itme
Dirîğâ *pâdişâhum* toğrı hîdmetkâra baķmazlar (Şemsi Paşa: G 58/2, s. 276)

Pâyüñe düşe 'aceb mi mübtelâlar zümresi
Pâdişâh ardınca 'âdetdür yürür dâyim sipâh (Şihabi: G 246/2, s. 274)

Pâdişâhum zülfüñ-ile boynı bağıu kuluñam
Âsitân-ı devletüñden sürme gel ben bende'i (Şihabi: G 279/2, s. 286)

‘İşk ehli yolda görse seni geçmez āhsuz
Şāhum sen aña kalma kıl olmaz günāhsuz

Sensüz ne zevkî ola güzeller alayınuñ
Begler bigi ki cem‘ olalar *pādişāhsuz* (Yahya Bey: G 178/1-2, s. 394)

Siyāh altunlular geymiş sipihr-i hüsne māh olmuş
Kıl itmiş kendüye halkı ne ‘ālī *pādişāh* olmuş

Sevüp gün yüzlü dilberler o māha ‘āşık olmuşlar
Ne zībā *şāh* olur ol kim aña begler sipāh olmuş (Yahya Bey: G 191/1, 4, s. 401)

Her lahza terbiyetler idüp ‘ışk-ı pāk-ile
Yahyā kuluñı *pādişehüm* ādem eyledüñ (Yahya Bey: G 224/5, s. 423)

Pādişāh oldur ki andan kulları rāzī ola
‘Āşıkā zulm itme *şāhum* hūblar hoş-hū gerek (Yahya Bey: G 225/3, s. 424)

Şenligüm yok mülk-i dil oldı harāb-ender-harāb
Pādişāhum sevdüğüm bir lahza ābād eylegil (Yahya Beg: G 233/3, s. 428)

‘Āşık öldürmek ile *pādişehüm*
Hañçerüñ yir idindi yanuñda (Ümidi Ahmet: G 237/3, s. 398)

Yazuğa girüp ‘azāb itmekden ise hicr ile
Pādişāhum ben kuluñ öldür gerekmez mi sevāb (Üsküplü Atâ: G 21/4, s. 211)

Kıl oldı gitdi dil yine bir *pādişā* ile
Bir mihr-i zer-külāh ile zerrīn-ķabā ile (Vasfî: G 75/1, s. 133)

Bir *pādişāh*-ı kāmūrān bir hüsni hulkı çok *cüvān*
Bir dil-ber-i nāzük-miyān bir *şāh*-ı ‘ālī-şān arar (Vusuli: G 29/3, s. 72)

2.1.3 Erkeğe ait unsurlar

2.1.3.2 Sade-rû

Sākda zincīr-i zer gūşında la‘līn gūş-vār
Sāde-rû bir sīm-sīmā Hayderī nisbetlidür

Ya meger hūn-rīz bir dilber *sipāhī-zādedür*
Ya şeh-i şāhib-ķırānuñ çākeri nisbetlidür (Aşki: G 66/5-6, s. 184)

Geçdi her meh-sürete deyr-i cihānda naşşını
Ol nigār-ı *sāde-rû* bu ārız-ı rengīn ile (Aşki: G 401/3, s. 355)

Behiştī *sāde-rū*lar bir şınuḡ āyīnedür diyü
Begenmezler dil-i ḡamḡīnūmi ammā el-ān virmez (Behiştī: G 194/5, s. 210)

*Sāde-rū*lar birle yüz genc-i nihānuñ var ise
Der-miyān kıl daḡı şor baña ziyānuñ var ise (Behiştī: G 495/1, s. 381)

Mülk-i ‘ālemden tırāş itdi ḡubārī rūzgār
Sāde-rū maḡbūba döndi pīrden dünyā yine (Hakani: G 517/3, s. 613)

Tīḡūñ ‘aceb mi ‘āşıḡa ger virmege mecāl
Her *sāde-rū* ki bārid ola bī-amān olur(Üsküplü İshak Çelebi: G 39/2, s. 140)

Besdür cihānda ‘āşıḡa bir *sāde-rū* güzel
Ehl-i tecemmülūñ n’ideyin ṡumṡurākını (Üsküplü İshak Çelebi: G 328/3, s. 332)

Baḡlayup bir *sāde-rū naḡḡāşa* dil ḡaldum eṡīr
Şanma bu büt-ḡānede naḡş u nigār egler beni (Lamii: G 475/5, s. 328)

Göründi nāḡehān bir la’l bāde
Dedüm kimdür ola bu *rūy-i sāde*

Çekici olduḡı çün ehl-i ‘ışḡı
Dediler buña derler *keşci-zāde* (Livayi: G 386/1-2, s. 424-425)

Ger ser-ā-ser arasan ‘ālemi yokdur bedeli
Nedür ol terlük o nāzıklük o *rūy-ı sāde* (Mostarlı Hasan Ziyai: G 415/2, s. 200)

Tā ki yazdum *ḡaṡ-ı mihr-i* ‘ārīzuñ levḡ-i dile
Oldı andan naḡş-ı nām-ı *sāde-rūyān* cümle ḡakk (Muhibbi: G 1519/4, s. 464)

Bir yār-i *sāde-rūy* ile bezm eyle ḡül gibi
Kim nūş-ı bāde oldı bugün muḡteżā-yı bāḡ (Ravzi: G 376/4, s. 285)

Ḥāl-i ‘izārı vaşfin ider *sāde-rū*laruñ
Ravzī’nūñ ola şanma ki ḡālī ḡazelleri (Ravzi: G 590/7, s. 372)

Güzel sevmek ḡöñül çün saña ḡūdur
Cefāsın çek anuñ kim *sāde-rūd*ur (Revani: G 68/1, s. 215)

Gün gibi geh ḡösterür *sāde ruḡ*un meh geh mişāl
‘Arz-ı dil ‘ārīz eyler ol pūr-ḡālī bir yüzden daḡı (Şihabi: G 296/2, s. 293)

Yakīnī *sāde-rū*lar vaşf idelden
Tekellüfden kelāmum sāde geldi (Yakini: G 192/6, s. 258)

Pend eylemiş ol *sāde-ruḡa* zāhid-i nā-dān
‘Aşḡ ehl-i hücūm eyledi rīşin yola yazdı (Baki: G 529/2, s. 428)

Zīb ü zīnetle yüzi yirlere düşer şanmañ
Şaḡn-ı meyḡāneye varsam *ruḡı sāde* ile (Manastırlı Celal Bey: G 565/4, s. 587)

Eylemez 'işve ile gönlümi her *sāde* 'izār
Âh ile gösterecek kendüni zîbâ bilürüz (Sebzi: G 305/2, s. 417)

İki cihāna virmedi bir *yār-i sādeyi*
Bākī esīr-i kayd-ı nuķūş u şuver degül (Baki: G 290/5, s. 280)

Celālī mücrimüñ havfın işidüp nār-ı düzaḥdan
Yaķup kül eylediler anı *yalıñ yüzlü* dilberler (Manastırlı Celal Bey: G 79/4, s. 324)

Dem-ā-dem bir *yalıñ yüzlü civānuñ* ḥasretindendür
Ciger tennūr-ı hicrān içre biryān olmağa bā'is (Medhi: G 81/4, s. 364)

Bir *yalıñ yüzlü civānuñ* ğam-ı hicrānı ile
Ser-be-ser mülk-i vücūdum tıtuşup yana gibi (Medhi: G 514/3, s. 586)

Şol *yalıñ yüzlü civānlar* kim cihānı yaķdılar
Mübtelālar āh idüp kevn ü mekānı yaķdılar (Medhi: G 157/1, s. 402)

O *yalıñ yüzlüyi* kıldum ziyāfet
Cigerüm pāresin biryān bişürdüm (Medhi: G 371/4, s. 511)

Şem'-veş par par yanar *pervāne*-dil
Bir *yalıñ yüzlü ışık* şevķına āh (Sebzi: G 694/4, s. 631)

Behey şōfi bu *yalıñ yüzlü*lerden
Meger kim seng ola yanmaz küyünmez (Zati II: G 511/3, s. 15)

Bir siyeh perçemlü *yalıñ yüzlü*dür par par yanar
Öykünürse nola ol şem'-i dil-efrūza çerāĝ (Zati II: G 627/4, s. 131)

Eczāmı kül itdi o *yalıñ yüzliye* baķduñ
Ey göz baña sen 'ayn-ı 'aňā küllī żararsın (Zati III: G 1212/3, s. 131)

Bir *yalıñ yüzlü ışık* gördüm yürekler yakıcı
Germ olup oldum anuñ ben daḥi 'uryān şevķine (Zati III: G 1386/4, s. 245)

Ķande *yalıñ yüzlü* görseñ mūmsın yaķduĝına
Ey gönül yaķduñ beni sen yaķsun Allāhum seni (Zati III: G 1696/4, s. 442)

Bir uzun boylı *yalıñ yüzlü* güzel sevdi meger
Yāḥōd āh eyledi āhından anuñ çıķdı şirār (Zati III: G 1819/4, s. 523)

Ol *yalıñ yüzlü*nüñ alınca *ocaķdan* ḥaberin
Dutdı tāb-ı ğam ile sīnemi āteşdāne (Hakani: G 541/3, s. 637)

Altun üsküflü yalıñ yüzlü güzel ol sīm-ten
Ḥübdur par par yanar meclisde şem'-i encümen (Haveri: G 26/1, s. 199)

Çehresinde görüben lem'a-i nūr-ı Nebevī

Bir *yalın yüzlü ışıķ* şevķine oldum ‘alevî (Hayali: Mukatta 25, s. 322)

Altun üsküflü yalın yüzlü güzeller çok velî
Âteş urdı cânuma bir kırmızı yêlken benüm (Hayreti: G 359/4, s. 381)

Vefâsuz *sâde-rûl*ardan hayır gelmezmiş ‘uşşâķa
Cefâ ehli güzelden *nev-haķ*-ı ehl-i vefâ yegdür

Livâyî şem‘ ü pervâne odı-y-la penbedür zinhâr
Yalın yüzlü güzellerle ırakdan merħabâ yegdür (Livayi: G 151/2, 7, s. 268-269)

Țutuşdı bir *ķul oğl*nuñ ruķ-ı pür-tâbına dünyâ
*Oca*ķdan böyle *yaluñ yüzlü* çokdan olmadı peydâ (Mani: Matla 1, s. 166)

Ĥidmetinde dil *yalın yüzlüler*üñ pervânedür
Şem‘-i ‘ışķa cân virür ‘âşık olanlar yâ nedür (Vusuli: G 41/1, s. 81)

2.1.3.3 Çâr-ebru

Ĥalbe toķunmaķa meydân-ı ĥüsünde müjesi
*Çâr ebrû*dan alayı baēladı cânân şaf şaf

O *sipâhî* güzeli Bâlî daķındukda bilük
Pür ider dil şadefîn nâvek-i hicrân şaf şaf (Bali: G 90/3, 5, s. 201)

Ĥaşına altun ķalem çekmiş bir ebrûsı güzel
Şanki bir meh-pâredür ĥüsn ile ol rûsı güzel

*Çâr-ebrû*yıla ĥüsn içre bu ben bir bî-kese
Çâr-kesdür yâr kendüm kevn-i gîsûsı güzel

Bosnevî bir sîbdür bâē-ı ruķında ģabģabı
Bir şanevberdür ya serv ol ķadd-i dil-cûsı güzel

Yüzidür ĥüsn ü cemâliyle vücûdı ‘âlemüñ
Rûmî bir meh-rû mıdur ol zülf-i gül-bûsı güzel

Bir gül-i nesrîn mi Bâlî ya Yahûdî peçķe mi
Gün gibi altun başlu sîm pehlûsı güzel (Bali: G 105, s. 203)

Sîne-i Raĥmîye gönder tîrûñi ey ķaşı yâ
Çâr-ebrû bir güzeldür ķaķ göñlümden geķer (Bursalı Rahmi: G 40/5, s. 170)

Çâr-ebrû güzelümden beni dūr eyledi devr
Bedenüm buldı fenâ derd ile nâķâr oldum (Gelibolulu Suni: G 110/3, s. 86)

Çâr-ebrû oldı gerķi vaşla ķâre olmadı

Ey Sürürî kılmadı bir merhamet nâ-çârına (Gelibolulu Süruri: G 405/5, s. 262)

Dil ü cân u karar u 'aql u sabr u dîni terk eyle
Bu gün ol çâr-ebriñ gâmiyle şeş-cihetden geç (Hakani: G 45/4, s. 141)

Yine Hâkânî bir kâkül-i müselles çâr-ebriya
Virildi hall ü 'ağdı çâr rûknüñ heft-iqlimüñ (Hakani: G 261/5, s. 357)

Yâsemen ruhsâr nev-ıağ bir güzeldür bî-bedel
Dil-keş ü mevzün şeker-güftâr u şîrîn-kâr şî'r

Şî're tevbe nice olur çâr-ebri dilberüñ
Birini sevsem demek lâzım gelür nâ-çâr şî'r (Üsküplü İshak Çelebi: G 90/7-8, s. 176)

Kimseler pend itmesün bağrında başı gelmişe
Hiç kes dil virmesün ol çâr kaşı gelmişe (Muhibbi: G 2467/1, s. 719)

Çâr ebrü tîri bir sîmîn-beden maḥbûb iken
Gelmedi pehlûye derdâ çıkdı yanumdan benüm (Muhibbi: G 1963/3, s. 583)

Çıkdı ol cânân-ı çâr-ebri elümden nâ-gehân
Ben şu nâ-çârem ki dermân idemez Lokmân baña (Ravzi: G 31/3, s. 146)

Ruḥınıñ eline alındı canum dirsın ey Ravzî
Eger ol yâr-ı çâr-ebri Hüseyñ ise ḥâsen dil-ber (Ravzi: G 198/7, s. 213)

Beni görüp o çâr-ebriñdan ayru
Didiler Ravzî-i nâ-çâra beñzer (Ravzi: G 248/5, s. 234)

Ruḥlaruñdur düstüm gülzâr-ı dehre âb-ı rû
Olımaz sen mihr-i çâr-ebriyile meh rû-be-rû(Şerifi: G 270/1, s. 330)

Belâ vü fûrkat ü cevîr ü cefâsı cânâ minnetdür
Göñül eglencesi oldu baña bir yâr-ı çâr-ebri (Yahya Bey: G 358/3, s. 503)

İki şanmayuban cânı revân itsem gerek aña
Olursa derdüme çâre eger ol yâr-ı çâr-ebri (Zati III: G 1222/4, s. 138)

Belâ vü derd ü endüh-ı kazâ vü âfet ü mihnet
Görüp bir çâr-ebriyü bu cümle cânâ şeş geldi (Zati III: G 1680/2, s. 432)

Atuñuñ dörd ayağı yirin kocup sürdüm şafâ
Bulmuşam bir çâr-ebri bî-bedel pehlû-keşi (Zati III: G 1793/4, s. 503)

2.1.3.4 Şehsüvar

Esb-i nāza gele çignetme bu üftādeleri
Şehsüvārā yūri bir pāre ‘inānı çekerek (Aşki: G 267/4, s. 285)

Beni ğam öldürüp hāk ile yeksān eylese ‘Aşkī
Ġubārum düşmeye na‘l-i semend-i şehsüvārumdan (Aşki: G 341/5, s. 323)

Ol şanem binse rakīb-i ħarla at seyrānına
Leşker-i ğam at şalar ben mübtelānuñ cānına

Her ħar-ı nādān ile at seyrin etmek dostlar
Ol sipāhī-zādenüñ lāyık degüldür şānına

Bize keskinlik şatup yine rakīb-i saht-rū
Ĥançeri-veş ol Kuloĝlı’nuñ daķılmış yanına

Görse bülbül bir nazar semm-i semendi izini
Bāĝ-ı dehrüñ baķmayaydı gül-i ĥandānına

‘Aşķiyā dehrüñ hevā-yı hānumānından geçüp
Reşk eder bir dilberüñ göñlüm atı oĝlanına (Aşki: G 394, s. 351)

At müjeñ oķlarını ‘uşşāķa ğamzeñle dil al
Şeh-süvārum ħalbe urma kendüñi evvel dil al (Bahari: G 63/1, s. 178)

Şeh-süvārum bildi hep ‘ışķ ehli kim sensin bugün
Feth idüp dil kişverin her dem kılıcıyla açan (Bahari: G 90/2, s. 206)

Ayaĝuñ altına baķ eyle nazar ben hāke
Şeh-süvārum yiter itdüñ beni pā-māl yiter (Baki: G 151/3, s. 196)

Çok yanuñca şalınur şimdi ser-efgendelerüñ
Şeh-süvārum saña kim beste-i fitrāk degül (Baki: G 309/3, s. 291)

Şeh-süvārum al ele çevgānuñı kim mihr ü māh
Serlerin kūy-ı felekde ĝūy-ı meydān itdiler (Behiştī: G 168/4, s. 195)

Bendeyem bir şeh-süvāra kim olupdur mihr ü māh
Ĥüsn ĥalvet-ĥānesinde sākin-i şaff-ı ni‘āl (Behiştī: G 308/3, s. 275)

Görüp na‘l-i semendüñ şeklini ger nola āh itsem
Şikeste dillere ol şeh-süvārum dāĝ-ı ĥasretdür (Bursalı Rahmi: G 67/4, s. 188)

Şeh-süvārum şanasın Rūm ilinüñ köçegidür
Döneli nālelerüm esbi yanınca cerese (Bursalı Rahmi: G 175/4, s. 255)

Ser-keş olma yollaruñda ger olursam hāksār
Pāy-māl itme beni ey şeh-süvār öldüm meded (Celili: G 69/4, s. 88)

Gösterüp cevlan Celili kapdı gönlüm topını
Âferin ol *şeh-süvâra* kim ne hoş çalâkdur (Celili: G 78/7, s. 93)

Tabl-bâz sinem urup zülf *şeh-bâzın* şalup
Cân u diller şayd idici *şeh-süvârumdur* benim (Celili: G 272/2, s. 197)

Sineme çekdüm elifler *şeh-süvârum* isterem
Pâre pâre cismümi yanuçca fitrâk eyleyem (Celili: G 273/6, s. 198)

Şeh-süvârum yollarında çeşümü hâk eyledi
Başımı tenden ayırdı şayd-ı fitrâk eyledi (Celili: G 417/1, s. 276)

Gev-şifat başum Cenâbî kıymağa ol *şehsüvâr*
‘Anberin zülfî elinde şavlecânın gezdürür (Cenabi Paşa: G 45/6, s. 48)

Süvâr olsa eger ol *şâh-ı ferruh*
Sürer sümm-i semendine kamer ruḥ (Emri: G 68/1, s. 46)

Kâmet-i ham-geştemüz güy-ı belâ çevgânıdur
Şeh-süvârum ‘arşa-i ‘ışkuñ anuñ meydânıdur (Figani: G 24/1, s. 45)

Firâk-ı künc-i gam içre ne müşkil derd olur yâ Rab
Esîr-i derd ü gam olmaḥ o *şâh-ı şeh-süvârum*suz (Figani: G 36/4, s. 51)

Hâk-i râh oldı Fiğânî beni bir görmek için
Şeh-süvârum gel anuñ başını yab yab çekerek (Figani: 45/5, s. 56)

Server-i hûbândur bi’llâhi ey dil *şeh-süvâr*
Kim semend-i hüsne olmışdur bugün ol *şeh süvâr* (Gelibolulu Süruri: G 147/1, s. 127)

Alayı ger raḫîb-i haruñ ola bir sürî
Ey *şeh-suvâr* kuluñ ol alaya at şalar (Gelibolulu Süruri: G 171/4, s. 139)

Ben müsellemler dutmazam ey *şeh-süvârum* bunı kim
Bir piyâdeyken raḫîbüñ ola hükmüñle mu‘âf (Gelibolulu Süruri: G 236/3, s. 174)

Ol *şeh-süvâr* seyre çıkdukça halk üşürler
Zîrâ ki ‘âdet olmuş atlansa şâha bakmaḥ (Gelibolulu Süruri: G 249/4, s. 181)

Şeh-süvârum gayrılarla ‘azm-i meydân eyleyüp
Başımı tûb eyleyüp kaddümi çevgân eyleme (Gelibolulu Süruri: G 400/2, s. 260)

Mihr inüp zîn-i semend-i çarḥdan püyân olur
Şeh-süvârum itse âheng-i ser-i meydân eger (Hakani: G 89/2, s. 185)

Neden üftâdelere tâ bu kadar düşmenlik
Şeh-süvârum saña düşmezdi zebûn-efgenlik (Hakani: G 296/1, s. 392)

Pâ-bûsı naşîb ola gibi güşime ey dil

İşbu rey-i şadāsı gelür ol *şāh-süvāruñ* (Hakani: G 302/4, s. 398)

Tek bir yanınca şalınayın *şeh-süvārumuñ*
Şalsun ayaklara beni şalarsa çün rikāb (Haveri: G 2/3, s. 184)

Kabrüme geldügin gören ol *şehsüvārumuñ*
Nür indi üstine didi hāk-i mezārumuñ (Helaki: G 92/1, s. 132)

Karşu çıksa ne ‘aceb şabr u qarār u dil ü cān
Gün gibi bu şehir ol *şāh-süvārum* cihānum (Hüdayi-i Kadim: G 212/2, s. 213)

N’olısar hālüm benüm tevfiķuñ olmazsa refiķ
Böyle güm-rāh olıcaķ sen *şehsüvārumdan* cüdā (Üsküplü İshak Çelebi: G 2/6, s. 112)

Yine at şaldı Vefā Meydānına bir *şehsüvār*
Şır-diller kalmadı āhū gözi kıldı şikār (Üsküplü İshak Çelebi: G 57/1, s. 152)

Ger ‘Alemşāh ola ger Rüstem
Kulıyuz *şehsüvārı* kim sevmez (Üsküplü İshak Çelebi: G 100/2, s. 182)

Na‘li nakşıyle pür itdüm sīnemüñ meydānını
Bir semend-i nāza binmiş *şeh-süvāruñ* ‘ışķına (Üsküplü İshak Çelebi: G 261/5, s. 288)

Gül-gün-ı eşke gözlerüm oldı rikāb-ı lā‘l
İy *şeh-süvār* pāyuñı lā‘lın rikāba baş (Kara Fazli: G 105/4, s. 346)

Her kanda itse cilve Kelāmī o *şeh-süvār*
Olsun ğubār-ı rāhına ruhsār-ı zerdümüz (Kelami: G 138/7, s. 304)

Luţf-ı ruhsārı olur *hattın kazıduķça* ‘āşikār
Milk-i hüsni đarb-ı tığ ile açar ol *şehsüvār* (Kemal Paşazade: G 97/1, s. 164)

‘Azm-i meydān eyleyen *şeh-süvārumdur* benüm
Ayağı tozına cān u dil nişārumdur benüm

Sāye şanmañ ol günüñ atı yanınca segriden
Raķş urur toz gibi cān-ı hāk-sārumdur benüm

Ol şaķı çevgānuñ atı ayağında dem-be-dem
Güy-veş ser-geşte eşk-i bī-ķarārumdur benüm

Zülfüñe el şunduğum ma‘zūr tut iy *şeh-süvār*
Kim giden elden ‘inān-ı ihtiyārumdur benüm (Lamii: G 320/1-2, 4-5, s. 284)

‘İşk meydānında ben bir *şeh-süvāruñ* pāyine
Başımı ğaltān idüp bī-ţop u çevgān giderem (Livayi: G 325/2, s. 384)

Ey *şehsüvār* gün gibi geyseñ şiyāb-ı sürh

İster hilāl pāyuña olmak rikāb-ı sürh (Manastırlı Celal Bey: G 35/1, s. 298)

Aşmaz cihānı terkiye aślā o *şehsüvār*

Meydān-ı hüsni içinde bilür hem- 'inānı yok (Manastırlı Celal Bey: G 317/3, s. 454)

Yolın zeyn eyledüm ol *şehsüvār*ın kanlu yaşumla

Ser-ā-ser maḳdemin bu naḳş ile şekl-i ḳumāş itdüm (Manastırlı Celal Bey: G 406/3, s. 501)

Yollaruñda *şehsüvār*um pāy-büsuñ fikreti

Şekl-i naḳş-ı na 'l-i esbün çeşmümi çār eyledi (Manastırlı Celal Bey: G 680/6, s. 650)

Ḳılmağa hürşid *şāh*ın āsmān naṭ 'ında māt

Ruḥlarını ol *süvār-ı esb-i* hüsni itmiş dü tāh (Meali: G 74/3, s. 266)

Götürdüm sen *süvār-ı esb-i* nāzı 'ışḳ çeğninde

Nite kim ḥosrevā Ferhād-ı dehr atı-yla Şirini (Meali: G 108/2, s. 300)

Bindi *semend-i* nāzına ol *şeh-süvār*ı gör

Şayd itdi mürğ-ı cānumı didi şikārı gör (Mostarlı Hasan Ziyai: G 128/1, s. 92)

Ey *süvār-ı esb-i* nāz inende magrūr olma kim

Başuna sevdā düşer bir gün mehār elden gider (Mostarlı Hasan Ziyai: G 131/6, s. 94)

Çevgān idüp zülfın nigār çün nāz-ıla olsa *süvār*

Top eyle başuñ gel dilā yolında ḳıl ḡaltān aña (Muhibbi KYOY: G 25/4, s. 140)

Ger *süvār* olsa *semend-i* nāz-ıla ol *şehsüvār*

Aç gözüñ eyle naḳar yıl gibi ol Düldül geçer (Muhibbi KYOY: G 436/4, s. 329)

Rüz-ı meydān oldu āh ol *şeh-süvār*um ḳandadur

Esb-i nāz-ıla 'aceb ol şive-kārum ḳandadur (Muhibbi KYOY: G 825/1, s. 501)

Zülfını çevgān idüp alsa ele ol *şehsüvār*

Cān-ıla serden ṭolisardur bizüm meydānumuz (Muhibbi KYOY: G 1321/4, s. 734)

Ḥayfdur kullaruñı çignetme

*Şeh-süvār*um atıñ başın çekerek (Muhibbi: G 1568/2, s. 476)

Başum ṭüp eyleyüp tuḥfe getürdüm ey şeh-i ḥübān

Süvār ol *esb-i* nāz üzre ser-i zülfını çevgān ḳıl (Muhibbi: G 1673/4, s. 503)

Ḥayfdur kullaruñı çignetme

*Şehsüvār*am atıñ başın çekerek (Muhibbi KYOY: G 1857/2, s. 978)

Ol *şehsüvār* nāz-ıla *esbe* *süvār* ola

Atı öñince olmayan anuñ piyāde kim (Muhibbi KYOY: G 2061/3, s. 1075)

Cilve ḳıldı sīnem üzre at şalup ol *şehsüvār*

'Ālemi teşḥir için şan na 'l şaldı āteşe (Muhibbi KYOY: G 2826/2, s. 1417)

Ol *şehsüvār*-ı meydān binse semend-i nāza
‘Uşşāk olur önince ser-cümle hep piyāde (Muhibbi KYOY: G 3095/2, s. 1539)

Kendin atar top olup ortaya şevk ile güneş
*Şeh-süvār*um atın eyelendürse meydāndan yaña (Muidi: G 24/6, s. 70)

Çerh bir firūze top altunlu çevgāndur hilāl
İtmege ol *şeh-süvār*um nāz ile cevlan-ı ‘īd (Muidi: G 61/5, s. 99)

*Şeh-süvār*um üstüme tūfān-ı āfet şaldı kim
Berķ-i hātīf gibi elde tīg-i ‘uryān oynadur (Muidi: G 109/4, s. 136)

Hüsn meydānında diller leşkerin çekişdi āh
*Şeh-süvār*um kim *semend*-i nāza cevlan öğredür (Muidi: G 132/2, s. 153)

*Şeh-süvār*um kandedür kim ‘azm-i meydān eylemez
‘Azm-i meydān eyleyüp qarşumda cevlan eylemez (Muidi: G 164/1, s. 178)

Çün Mu‘īdīnūñ başın top itdi çevgān-ı kazā
Yā n’içün ol *şeh-süvār*um ‘azm-i meydān eylemez (Muidi: G 166/7, s. 180)

Yıllar olmışdur ki ayaklar sipāh-ı ğam beni
Āh eger sen *şeh-süvāra* bulmayam bir dest-res (Muidi: G 179/6, s. 189)

‘Azm-i meydān eyleyen kim *şeh-süvār*umdur benüm
Pāy-māl olmak yolında iftiḥārumdur benüm (Muidi: G 286/1, s. 271)

Görinüp ol *şeh-süvār*um didi ne dirsün didüm
Devletūñ pāyende yarıcın Ḥudā olsun dirin (Muidi: G 316/5, s. 294)

Ḳanı ol devlet ki meydān içre başum top idem
Elde çevgān oynadur bir *şeh-süvār*um var iken (Muidi: G 332/2, s. 306)

*Şeh-süvār*um bir selāmuñ görmedi üftādeler
Pāy-māl olanları çiğnetmedür yoluñ senüñ (Nevi: G 264/2, s. 388)

Yolında lutfin umup zār ü pāy-māl olsam
Başup geçer yine Nev‘ī o *şehsüvār* beni (Nevi: G 518/5, s. 535)

Yüzin sürmek diler pāy-ı semend-i *şeh-süvār*ına
Bugün bir mübtelā gördüm yatar yolda ğubārāsā (Ravzi: G 64/3, s. 158)

*Şeh-süvār*um beni pā-māl-i firāk itme didüm
Kendüñi didi ser-i kūyuma üftāde getür (Ravzi: G 298/2, s. 253)

Süvār olsa kaçan ol *şāh*-ı ferruḥ
Sürer sümm-i *semend*ine kāmēr ruḥ (Remzi: G 28/1, s. 225)

Esb-i nāza Remzīyā ol *şehsüvār* oldı bugün

At şalup sürdi cefâ naʿında oyun üstüne (Remzi: G 183/5, s. 295)

Sîne naʿlin dāğlar tûpına çevgân eyledüñ
Şeh-süvârum gün gibi çün ʿazm-i meydân eyledüñ (Revani: G 216/1, s. 301)

Şeh-süvârâ nice cân virmeyelüm nîzeñe kim
Bir uzun boylu beli ince güzeldür nîze (Revani: G 355/2, s. 384)

Şalınur ol şeh-süvâruñ tîği düşüp yanına
Âh anuñ kıttallığı vây anuñ keskinliği (Revani: G 413/3, s. 419)

Pâmâli olalı bugün ol şeh-süvârumuñ
Bir zerre hâkini bulamazlar gubârumuñ (Sebzi: G 425/1, s. 484)

Zülfi çevgânına başın tûp ider ʿâşıqlaruñ
Şeh-süvârum çıksa cevân itse At Meydânına (Sebzi: G 706/2, s. 638)

Dem-â-dem yoluña yâkût u laʿl ʿîşâr ider çeşmüm
Degüldür şeh-süvârum naʿl-i esbünden şerer peydâ (Sehabi: G 9/2, s. 27)

Şeh-süvârum her seher kim ʿâzim-i meydân olur
Gûy-veş yolında durmaz başlar gâltân olur (Sehabi: G 97/1, s. 57)

Döndi rikâba yâd-ı kudümüñle gözlerüm
Ey şeh-süvâr-ı hüsn ayağuş rikâba baş (Sehabi: G 182/2, s. 88)

Semend-i nâz ile gönlümü çignedüp yürüyen
Diyâr-ı hüsn ili sultânı şeh-süvâr ola mı (Sehi Bey: G 287/4, s. 320)

Şehsüvârum yalıñuz yügresün meydânun
İşde meydân-ı şadâkat beni âğyâr ile koş (Şerifi: G 151/4, s. 239)

Gözine tûtiyâ eyler anı ehl-i nazâr bir bir
Ne tozlar kim çıkar şâhâ süm-i pâ-yı semendünden (Süheyli: G 255/2, s. 289)

Sergeşte olsa tañ mı gönül bî-karâr olup
Aldı ʿinân-ı şabrumı elümden o şeh-süvâr (Şemi: G 46/5, s. 461)

Taʿaccüb eyleme ol şehsüvârâ cân fedâ kılsam
Elümde olmayan Şemsî ʿinân-ı ihtiyârumdur (Şemsi Paşa: G 125/5, s. 343)

Şehsüvârâ bir güzel var milket-i ʿOsmânʼda
Zülfünüñ çevgânına tûp oldu ser-i²⁴⁹ meydânda (Şemsi Paşa: G 340/1, s. 558)

İt gibi bakşun ırakdan şehsüvârum seg rakîb
Kanda ʿazm eylesen ayırma rikâbuñdan beni (Şemsi Paşa: G 434/4, s. 652)

Şehsüvârum mey-i nâz-ıla katı mest olmuş

²⁴⁹ Vezin ve anlam gereği “ser” olmalıdır.

Pāy-māl etdi bizi elde 'inānın çekmez (Şihabi: G 125/4, s. 225)

Şehsüvārum pāyına düşüp semend-i 'ışkuñuñ
Gö[r]medi gerdini gerdün ablākī oldı sağıt (Şihabi: G 156/4, s. 237)

Semend-i hüsn-ile sen 'ālemi aralayup geçdün
Nedür ey şehsüvārum çok bu deñlü 'ālem-ārālık (Şihabi: G 179/4, s. 246)

Gelüp uğrar o şehsüvār deyü
Tururin yollarında āmāde (Şihabi: G 264/4, s. 281)

Şehsüvārum gördi tīguñ barmağın qaldurmadı
Gelmez imāna raqīb oldur garrādur kāferi (Şihabi: G 302/2, s. 296)

Bir şehsüvāra kul olagör ey gönül yürü
Meydān-ı sīne atıñuñ oynadı ola tā (Yahya Bey: G 9/3, s. 284)

Şehsüvārum saña ikrām-ı temām itdi hilāl
Oldı raqş-ı felek üstinde vücūdı iki qat (Yahya Bey: G 30/6, s. 299)

Yāruñ evine toğru götürüñ cenāzemi
Şāyed ki şehsüvārum önümce yayan çıqa (Yahya Bey: G 399/2, s. 526)

Ol şehsüvāruñ atı önince yayan olup
Gitdüm şabā-yı āh ile berg-i hāzān gibi (Yahya Bey: G 447/3, s. 554)

Semendī na 'linüñ naqşı hilāl ü encüme beñzer
Felekdür şanasın ol şehsüvāruñ atı meydānı (Yahya Bey: G 490/3, s. 579)

Ayağın öpmege ol şeh-suvāruñ rah-ı kūyında
Ümīdī qamet-i zerdin dü-tā qalmış²⁵⁰ rikābāsā (Ümīdī Ahmet: G 5/5, s. 162)

Sen şeh-suvār-ı naq'-ı melaḥatsün ey şanem
Atuñ önince biz de sürinür piyādeyüz (Ümīdī Ahmet: G 97/2, s. 257)

Şeh-suvāram dil ü cān oldı atuñ oynadı
Naqş-ı na'l-i süm-i esbündür anuñ her dağı (Ümīdī Ahmet: G 275/1, s. 436)

'Asker-i gam pāy-māl itdi Vuşulī bendeñi
Şeh-süvārum esb-i himmetle yürü sür üstine (Vusuli: G 162/5, s. 173)

Şeh-süvārum bu Yakīnīnün degül sāde hemān
Nice ser gāltān olur bu zülf çevgānuñ görüp (Yakini: G 17/8, s. 164)

Gönli fütādenün reh-i gamda qalur dimez
Benden o şeh-süvār girīzān olup gider (Yakini: G 32/4, s. 172)

Yolında kılsa felek kākşı gubār beni

²⁵⁰ Kılmış?

Kılaydı rahş-ıla pā-māl o *şeh-süvār* beni (Yakini: G 199/1, s. 261)

*Şeh-süvār*um cismümüzde na‘l-i bī-ḥōd şanduḡuñ
Sīneden cāna geçen derd okınuñ sūfārıdur (Zati I: G 468/4, s. 468)

Göñül bir *şeh-süvār*-ı çābük-i ser-keşde kalmışdur
Eser yilden eşer ol bindügi ebreşde kalmışdur (Zati I: G 477/1, s. 477)

Görürseñ zāhidā ol *şeh-süvār*ı
Gider elden ‘inān-ı ihtiyārı (Zati II: G 681/4, s. 185)

Görmesün yā Rab gözi ol *şeh-süvār*ı kimsenüñ
Gitmesün elden ‘inān-ı ihtiyārı kimsenüñ (Zati II: G 730/1, s. 234)

Yine meydān-ı bezme mest-i bī-bāk
Yetişdi *şeh-süvār*um çüst ü çālāk (Zati II: G 748/1, s. 252)

Geldiler meydāna gelmiş didiler ol *şeh-süvār*
Bundasın sen gerçi ey dil andadur cānuñ senüñ (Zati II: G 802/4, s. 306)

Yoluñda *şeh-süvār*um çün hevāñ ile ġubār oldum
Yiridür bād-ı āhumla çıkarsa göklere gerdüm (Zati II: G 968/2, s. 472)

Keremler eyle gel ey *şeyh-süvār*um geç günāhumdan
Günāhum bu ayāḡuñ öpmek içün ḥāk-i rāh oldum (Zati II: G 969/4, s. 473)

Baña her biri bir berķ-ı belādur leyl-i rıḥletde
Ne āteş kim çıkar na‘l-i semend-i *şeh-süvār*umdan (Zati III: G 1109/2, s. 66)

Yine bir kulle *ata* binmiş ol *şāh*
Görinür eyle şan kim küllenden māh

Yā ḥod bir tāze ter gül yapraḡını
Götürmişdür gider bād-ı seḥer-ḡāh

Yiler ‘āşıkları *atı* öñince
Nesīm-i şubḥ öñince ġüyīyā kāh

Şadā *atı* ayaḡından belürmez
Du‘ā eyler bülend āvāz ile rāh

Göricek *Zātī*‘yā ol *şeh-süvār*ı
Nice sengīn-dil ola itmeye āh (Zati III: G 1251/5, s. 157)

Atı tokundı düşdüm didi o *şeh-süvār*um
Bu daḡı bir düşüşdür ḥazz eyle hey fütāde (Zati III: G 1254/3, s. 159)

Vaşlına tālīb olandan cān diler ol *şeh-süvār*
Zātī‘yā meydāna gel sen daḡı cānuñ var ise (Zati III: G 1267/7, s. 167)

Ne hoş *cān-bāz* olur billāh görüñ ol mäh-ı tībānı
Şu ‘ā’-ı mihr-i ‘ālem-tāba beñzer anuñ urğanı

Nazīri yok vilāyetde oyunlar çokdurur anda
Bu gün ol *şeh-süvār*uñdur kemāl ü hüsñ meydāmı (Zati III: G 1529/1, 5, s. 338-339)

Töp oynamağa qarışayın bārī varayın
Ol *şeh-süvār*umuñ olayın ben de merkebi (Zati III: G 1786/3, s. 499)

Hāk-i rāh eyle beni vaqtidür irüş ey ecel
*Şeh-süvār*um ‘azm-i cevālān kıldı *ordudan* yaña (Celili: G 17/3, s. 58)

Aşağıdaki beyitler ata dair terimlerle ilgilidir:

Semendüñ na ‘l-i mir’āt-ı Sikender
Seg-i küyuñ sıfālī Cām-ı Cemdür (Baki: G 147/4, s. 193)

Almağa āvāze-i pāy-i *semendüñ* güş-i cān
Kaldı yollarda nişān-ı *na ‘l-i esbüñ* gibi sem’ (Baki: G 225/2, s. 238)

*Na ‘l-i süm-i semendüñ*e beñzetdiler diyü
Saķf-ı sipihre degdi küleh-güş-e-i hilāl (Baki: G 291/2, s. 280)

At depdi sürdi müdde ‘īyi aradan bugün
Ol *şeh-süvār-ı* hüsñ *atına* öğredür süriş

Şāhuma eski kıl geçinür bir yeñiçeri
Gitmez o ser-tıraşuñ öñinden hiç ol kayış (Bali: G 78/3-4, s. 194)

Çıkısa küyından *semendile* giyüp la ‘l-in kabā
Berg-i güldür kim götürmüşdür gülistāndan şabā (Behişt: G 13/1, s. 108)

Felekde ey yüzi gün mäh-tābile Mirrīh
Semendüñ ayağına sīm na ‘l ü zerrīn mīh (Behişt: G 73/1, s. 142)

Dehānum olmadı semm-i *semendüñ* öpmege lāyık
Egerçi nice yıllardur yoluñda pāy-mālem ben (Behişt: G 385/4, s. 319)

Başum üzre *na ‘l-i esbüñ*den nişān yir yir yiter
Var iken ol dāl-i devlet özge kisvet itmeyem (Celili: G 266/3, s. 194)

Pāy-ı *esbine* o *şāhuñ* na ‘l-i zerrīn yirine
Çihre-i zerdümi қо luţf eyleyüp ey na ‘l-bend (Emri: G 71/4, s. 48)

Şāyed ki *atı* uğraya üstüme meyl ide
Hāk olayın yolında ki bitsün giyāhlar (Emri: G 88/2, s. 56)

Atuñuñ ayağına ruh koyayın

Tek ey *şeh* oynama düşmanla şatrenc (Hayali: G 39/3, s. 102)

Bir *şāhdan* Ḥayālī diler iltifâtı kim
Atı önünce nice revān Erdevān gerek (Hayali: G 300/5, s. 193)

O *şeh* seyrāna çıkmış yürü ey dil
Atı önünce yürümege cân at (Hicri: G 6/4, s. 176)

Ümīd-i hāk-i pāyuñla gözüm dört olsa ger tañ mı
Semendūñ na'li resminden başumda iki dāğum var (Manastırlı Celal Bey: G 123/3, s. 347)

Evvelden *atuñ* oynadıdur ay [u nüh] felek
Mıhr ile meh didükleridür anda nağş-ı *süm* (Manastırlı Celal Bey: G 396/3, s. 496)

Atuñ eyerine meh-i nev la'lüne şekker
Öykünür-imış dirler ise hāşā vü kellā (Meali: G 30/6, s. 222)

Yārān-ile gıtme ki niçe seyr ü şikāra
Nāz *atına* bin luğ-ile yaransun *efendi* (Meali: G 97/4, s. 289)

Na'l-i esbi yüzümün üstinde yir itse nola
Ekseri na'lün dilā nağşı türāb üstindedür (Muhibbi: G 700/3, s. 237)

Nezrüm oldur kim görsem ol güzeller şāhını
Atı ayağına bu cānum nişār itsem gerek (Muhibbi: G 1469/2, s. 451)

Esb-i nāz üzre yine mestāne çeşmün *tīg* alup
At şalup 'aşıklarun *çignetme şehbāzum* benüm (Muhibbi: G 1906/2, s. 567)

Çünkü sensin *esb-i nāz* üzre güzeller serveri
Döstüm sorğuç ideyin yaşıña zülfün perin (Muhibbi: G 2130/2, s. 629)

Süvār-ı esb-i nāz olmuş yürür ol husrev-i hūbān
Hağ ü hālī belā-yı dil dü-çeşmi kâfir-i fettān (Muhibbi: G 2259/1, s. 663)

Na'l-i esbini zemīn üzre anuñ her ki göre
Yüz sürüp hiç ola mı ki sücūd eylemeye (Muhibbi: G 2356/2, s. 690)

Atı önünce yürüyüben kanberi olam
Binse o yār çünkü 'Alī gibi Döldüle (Muhibbi: G 2399/4, s. 701)

Esbünün nā'lini her kim göre mihrāb idine
Kim ola başın egüp aña sücūd eylemeye (Muhibbi: G 2482/2, s. 723)

Esb-i na'lin zemīn üzre anuñ her ki göre
Yüz sürüp hiç ola mı ki sücūd eylemeye (Muhibbi: G 2585/2, s. 751)

Ben *piyāde* yārüm olsa *esb-i nāz* üzre *süvār*
Cilve itse ol 'Alī-vār ben önünde kanberi (Muhibbi: G 2701/2, 4, s. 783)

Evci-i Keyvān'a irerse başı Ravzî'nüñ n'ola
Zîr-i pây-i *esb*-i cānānında hākister geçer (Ravzi: G 203/5, s. 215)

Bin nāz-ile hüsñ *at*ına bel bağla cefāya
Zîrā ki *ķılıç* ķuşananuñ *at* binenüñdür (Remzi: G 45/6, s. 233)

İşigüñe süremediğim ma'zûr tut
Kim ķapıñda *at*larıñ var ey perî âdem dutar (Remzi: G 47/3, s. 233)

Semendüñ zeyn-i zerrînin binüp zeyn eyleseñ gūyā
Getürür taķt-ı sîmîn-i Süleymānı şabā 'ömrüm (Remzi: G 144/3, s. 277)

Meyl itse nola *at*ına bindükçe baña yār
Şāh-ı gül-i terdür k'egilür bād-ı şabādan (Revani: G 269/2, s. 333; 305/2, s. 354)

Sümm-i *semendüñ* öpmek ile bulalı şeref
A'yān-ı çerķ gözlerine sürme oldu hāk (Sehabi: G 218/4, s. 102)

Ey Şehābî na'l-i zerrîn-i *semend*-i şāhdur
Kim felek 'izzetle başı üzre şaķlar māh u sāl (Sehabi: G 243/6, s. 111)

Ķoşar aġyār yanınca o şeh-i hüsñ-i cemāl
Ķignedür 'āşıkını *at*n alur mahmûza (Şerifi: G 287/4, s. 342)

Biñ *semendüñe* 'azm-i meydān it
Seg rakîbi ķazāña ķalkān it (Şemsi Paşa: G 22/1, s. 240)

Şehā na'l-i *semendüñ* resmi olsun tende tek yir yir
Vefā meydānıdur gel sînem oldu anuñ otaġı (Şemsi Paşa: G 448/3, s. 666)

Egilüp *at*ı ayaġını öpdüm ey Yahyā
Revādur oldum ise dāl gibi zîr-i semend (Yahya Bey: G 53/5, s. 314)

Yoluñda kebkebüñ naķşı şanasın necm-i hādîdür
Na'alçeñ izlerin gördüm didüm bu dāl-ı devletdür (Yahya Bey: G 95/3, s. 341)

Reh-güzāruñda senüñ buldum na'alçeñ izlerin
Ey elif-ķad secdegāhum oldu oralar benüm (Yahya Bey: G 280/2, s. 456)

Ķo *atuñ* ayaġın egilüp öpeyin şehā
Dāl ideyin vücūdumı pây-ı *semendüñe* (Yahya Bey: G 390/2, s. 521)

Ka'be hāķķı nûr ine ķabrümde ol ān üstüme
Yār *at*ından inüp okursa Ķur'ān üstüme (Yahya Bey: G 407/1, s. 531)

Ķo *atuñuñ* öñince yile ben ķuluñ şehā
K'ekşer öñince bād-ı şabānuñ ġubār olur (Vasfi: G 12/2, s. 70)

Ey ķamer-ruķ fî'l-meşel bir bende-i ferzāne-veş

Atı öñince piyāde sen şehūñ ben kıl yiter (Zati I: G 180/2, s. 180)

Atı ayağı irdi şol cāya kim o cānuñ
Kadri bülend olupdur eflākden o cānuñ (Zati II: G 696/1, s. 200)

Atınuñ dörd ayağı yirin bulup koşdum bu gün
Ugradum bir çār-ebur bī-bedel pehlū-keşe (Zati III: G 1258/2, 3, s. 161)

Her kim ki baksa āyīne-i hūsn-i Aḥmede
Yüz şevk ile virür şalavātı Muḥammede

Sümm-i semendūññ yiri sīnemde ey şanem
Beñzer ḥarāb deyrde tāk-ı zebercede (Zati III: G 1383/1, 3, s. 242)

Başına sümm-i semendūñ tokınaydı ‘āşıkūñ
Şayd gibi beste-i fītrāk²⁵¹ olaydı kākī (Zati III: G 1791/3, s. 501)

Atınuñ dörd ayağı yirin kocup sürdüm şafā
Bulmuşam bir çār-ebur bī-bedel pehlū-keşi (Zati III: G 1793/4, s. 503)

BÖLÜM 6: TEK OLMAYAN SEVGİLİ

6.2 Alelade sevgili

6.2.1 Bir sevgili

Yaḳalum lāle gibi dāğlar eteginde buḥūr
Bir beñi fülful ile ‘ayş-ı bahār eyleyelüm

Bir yüzi gül lebi mül servi kinār eyleyigör
‘İşret isterseñ eger güller ile müller ile (Ahi: G 108/2, s. 50)

Olmadı müyesser baña bir serv-i revānuñ
La‘lini öpüp biline bir pāre şarılmaḳ

Öpdüm elini kucmağa bilin edeb itdüm
Güldi didi bilmez dahı bī-çāre şarılmaḳ

Dil-berlerūñ ey gonca-dehen ‘ādeti budur
Gül ruḥlarını ara öpüp ara şarılmaḳ (Baki: G 247/2-4, s. 253)

Cām-ı gül-gün al ele nūş eyle bī-pervā bu gün
Kuvvet-i bāzūñ ile bir dil-ber-i meh-pāre çek (Baki: G 254/3, s. 257)

²⁵¹ At eyerinin arka kısmındaki eşya bağlamaya yarayan kayış, terki bağı.

Hergiz ne  adr u c h u ne s m   zer isterin
Bir serv boylu dil-ber-i s m n-ber isterin (Baki: G 386/1, s. 338)

S neye  ekmege *bir* serv-i dil- r m olsa
Ser-ke  olmasa i en  a   na r m olsa (Baki: G 435/1, s. 369)

 A    oldur *bir* nig ra cevru n derm n  yok
Bilmezem k fir midür d ni yok  m n  yok

 Arif ol ey dil seni aldamasun her l le-ruh
Çekme derd-i  a   n   ol dil-ber  n  m n  yok

Görmedi s di yüzini   lem içre H rfi y 
Her kimün kim hem-nefes *bir* dil-ber-i fe  n  yok (Cenabi Paşa: G 157/1, 5, 7, s. 123)

Bir g l- izara dil virüp ey bülbül-i  emen
Ben gibi sen de hem-dem-i  h   fi  n mısın (Cenabi Paşa: G 243/4, s. 185)

Apardı gönlümi *bir* h r-peyker
Beşer-  ret melek-s ma per -z d

Güzel sevmek senün h  ku ndur A med
Kim oldu  mi net   derd- le mu t d (D kakin ade Ahmed Bey: G 21/2, 7, s. 99)

Bugün *bir* dilber-i me   r gördüm
 rem b  ında g y  h r gördüm (D kakin ade Ahmed Bey: G 176/1, s. 268)

Bülbül-i g lz r-  cih num bugün
Bir yüzi g l  onca-dehen isterem

  fi naz r itmegi  n A med  
Bir  anemi s m   ze an isterem (D kakin ade Ahmed Bey: G 181/3, 5, s. 273)

Ger degül *bir* m h mihriyle benüm tek z r  ub 
Ba ın a up nice her gün yaşasın yırtar  ub 

G r ne çağıdur ki *bir* h r  d vaşlın bulmağa
 arf ider her la za bi  bi  lu lu-i  ehv r  ub  (Fuzuli: G 54/1, 5, s. 157)

Kans  m hu  bilmezem mihriyle olmuş z r  ub 
Her gün eyler h   a bir d  -  nih n izh r  ub  (Fuzuli: G 55/1, s. 157)

Ey Fuz l  her niçe men  eylese n     seni
Ba ma anu  kavline *bir*  ehre-i z b ya ba  (Fuzuli: G 58/7, s. 159)

Şu ki ser-gerd n gezer başında vardur bir hev 
  lib  *bir* g l-ru u  serv-i h r m n n sever (Fuzuli: G 83/5, s. 171)

Fuz l   ekme y r n o ların her la za y re den

Saňa mı kaldı çekmek her zamân *bir* yâr hicrânın (Fuzuli: G 224/7, s. 240)

Ey Fuzûlî bende râhat koymadı şeydâ gönül
İsterüm ki kırtulam andan virem *bir* dil-bere (Fuzuli: G 255/7, s. 255)

Laḥza laḥza *hūblar* gördüm ki dil kaşındadır
Pâre pâre eyledüm ben hem dil-i süzânımı

Ey Fuzûlî câne yetmişdi gönülden şükr kim
Bağladum *bir* dil-bere kırtardum andan cânımı (Fuzuli: G 263/2, 7, s. 259)

Ey *perî-veşler* cefâ resmin unutmañ lutf idüñ
Eylemeñ bed-ḥû cefâ mu‘tâdı olmış gönlümi

Va‘de-i vaşl ile ey *gül-ruḥlar* itmeñ muḫtarib
Miḥnet-i hicrân ile ârâm bulmuş gönlümi

*Sîm-berler*den gelen taşları yığmış çevreme
‘Aşk ma‘mûr eylemek ister bozulmuş gönlümi

Her zaman *bir* âteşin-ruḥsâr sevdâsın çeker
Ey Fuzûlî gör bu odlara urulmuş gönlümi (Fuzuli: G 288/2-3, 6-7, s. 272)

Ayuñ on dördü gibi *bir* mehe vir gönlüni gel
Ḥâverî sev güzeli iki yedi yaşından (Haveri: G 24/7, s. 199)

Ğuşsa-i ferdâ içün kim dir saňa endîşe çek
Bir semen ruḥsârı bul gül mevsiminde ‘ayşa çek

Çünkü kan oldu gönül ğamdan akıt gözden revân
Cân metâ‘ın pîş-keş *bir* şâh-ı ferrûh kîşe çek (Hayali: G 295/1, 3, s. 191)

Şu kim diler ki ede *bir* perî-ruḥu teşhîr
Dili_ile cânı belâ oduna sipend gerek (Hayali: G 296/3, s. 192)

Her kimüñ yanında *bir* sîmîn-beden dildârı yok
Müflise beñzer ki anuñ ‘âlem içre varı yok (Muhibbi: G 1454/1, s. 447)

Ey Muḥibbî yolına cânı revân it şu gibi
Bir boyı serv-i sehî mâh-liḳâ ister iseñ (Muhibbi: G 1575/5, s. 478)

İḫtiyâr ider belâ vü derd ü miḥnet yüklerin
Dil virüp *bir* mâh-rûya şîve vü nâz isteyen (Muhibbi: G 2084/2, s. 616)

Ey gönül ister iseñ bûlbûl-i gûyâ olayın
Baña *bir* serv-i sehî-ḳadd ü ruḥı verd gerek (Muhibbi: G 2646/3, s. 768)

‘Arz idüp gün yüzünü *bir* peri nâgâh baña
Bir daḥi görmez isem âh baña vâh baña (Muhibbi: G 109/1, s. 72)

Lāle-ḥadler fikri ile bağruñı dāğ eyleme
Serv-ḳadler zikri ile yaşıñ ırmağ eyleme

Māh-rūlarda mihr ḳalmadı dünyāda vefā
İkisiden fāriğ ol ey dil ḳayıрмаğ eyleme

Öldürür āhır seni dil virme *bir* Şīrīn-lebe
Ey gönül Ferhād-veş gel miskīnūñ dāğ eyleme (Muhibbi: G 2403/1, 2, 3, s. 702)

6.2.3 Güzellerden biri olarak sevgili

Kişinūñ sevdüğü *bir* lāübālī nev-cüvān olsa
Dem-ā-dem içdüğü cām-ı şarāb-ı erguvān olsa

Tutalum hūblar gonca-dehān u mū-miyān olmuş
Öpülse ber-kenār olsa ḳoçulsa der-miyān olsa (Aşki: G 456/1-2, s. 382)

Tīgūñ ‘aceb mi ‘āşıḳa ger virmege mecāl
Her sāde-rū ki bārid ola bī-amān olur (Üsküplü İshak Çelebi: G 39/2, s. 140)

Cefā-yı yāra şabr eyle yūri çok söyleme İshāk
Güzellerde ne luṭf olurdı nāz u şīve az olsa (Üsküplü İshak Çelebi: G 259/5, s. 287)

Varursa tañ mı āhum saña her dem
Güzellerden yaña varur çü dütün (Kemal Paşazade: G 332/2, s. 298)

Dirler idi *hūrlar* yaratdı Tañrı nūrdan
Zāhir oldu bize ol sır gün bigi sen hūrdan (Kemal Paşazade: G 347/1, s. 307)

Ey hūr-ı perī-çehre mihrūñ pūr iken dehre
Dil-berlig ile şöhre *meh-rūlara* bühtāndur (Lamii: G 87/2, s. 220)

Her dil ki rāzın açdı saña zūlfūñ itdi kār
Dil-berler içre ḳayli iş aşdı o fitne-kār (Lamii: G 101/1, s. 223)

Zūlfıyile oynasa her dem ‘aceb mi ol şanem
Bursanuñ *dil-berleri* ekşer kebūter-bāz olur

Sāyesinde irmedi şaldum gönül şeh-bāzını
Āh kim *gün yüzlüler* her dem hūmā-pervāz olur (Lamii: G 138/3, 6, s. 233)

Dilā mihr ü vefā umma bugün ol māh-ı tābāndan
Ki yaḳar *hūblar* dün-gün çerāğı çarḫ-ı gerdāndan (Lamii: G 349/1, s. 293)

Ḳana girem diyü dil-ber ḳıya bakmaz yüzüme
Hūblar ‘āşıḳın öldürmemek ihsān degüle (Lamii: G 461/5, s. 324)

Yüzüme ‘ār ider bakmaz bakar āyīneye dilber
Budur meşhūr *meh-rûlar* ider şüret-nümâdan hazz (Muhibbi: G 1323/3, s. 411)

Cân u dil aldı baña virmedi bir bûsesini
*Mâh-rûlar*da meger zerre kadar yok inşâf (Muhibbi: G 1376/3, s. 426)

Ol saçı Leylî Muhibbî’yi ne gam Mecnûn ide
Âdemi dîvâne eyler çün *perî ruhsâreler* (Muhibbi: G 393/5, s. 151)

‘Âlem yüzinde yâri ‘aceb rāygān kıcar
Güzeller ile zer-kemerüñ hoş şafâsı var (Muhibbi: G 471/3, s. 173)

Baňa göstermezse tañ mı ol meh-i bed-mihr mihr
Kim *güzeller*le cihānda olmadı hîç yâr yâr (Muhibbi: G 474/2, s. 174)

Muhibbî kûyuña geldi didüm bir bûse ihsân it
Didi resm olmadı *hûblar* tarîkinde bu ‘âdet yok (Muhibbi: G 1387/5, s. 429)

Dir idüm dil vermeyem ‘âlemde ben *meh-rûlara*
Bilmezem nitdi baňa itdi beni rûsvâ gözün (Muhibbi: G 1517/2, s. 463)

Seyr iderken gün gibi gördüm çün *ol meh-rûy*ı ben
Dağı ol demden berü itdüm haram uyhuuyı ben

Cevri çok *meh-rûları* sevmek çü ‘âdetdür baňa
Ne olar terk-i cefâ eyler ne ol bed-hûyı ben (Muhibbi: G 2087/1, 3, s. 617)

Kırarsın bî-güneh ‘âşıklarunu
Meger vardur bu *hûbân* mezhebinde (Muhibbi: G 2565/2, s. 746)

Ayağda kalmışam cânâ elüm tut dest-gîrüm ol
Didüm didi ki kim görmüş *güzeller* merhabâsından (Muhibbi: G 2185/2, s. 644)

Cân u dil aldı lebinden bûse ikrâr eyledi
*Hûblar*da olmaz imiş ‘ahd ü peymânı dürüst (Muhibbi: G 234/4, s. 107)

Muhibbî cevri-i dilberden gücenmez
Güzeller içre böyledür çü ‘âdet (Muhibbi: G 242/5, s. 110)

Gözümden rāh-ı kûyına şu deñlü sîm ü zer dökdüm
Bu ümmîde kim işitdüm *güzeller* mâla mâyildür (Muhibbi: G 693/4, s. 235)

Yaşum ile bak bu rûy-ı zerdüme
Hûblar çünkü severler sîm ü zer (Muhibbi: G 840/2, s. 276)

Olma Muhibbî cevri ü cefâ gelse muhtarib
Ekser *zemâne hûbları* hep bî-vefâ olur (Muhibbi: G 876/5, s. 287)

Bilmezem ancak senün yârunda yok bûy-ı vefâ

Yoksa *göl-ruhlar* Muhibbî böyle bî-bûlar mıdur (Muhibbi: G 881/5, s. 288)

Gönlümün murgın niçün kıyduñ didüm güldi didi
Hüb-rûlar 'âlem içre cümle hep mümtâz olur (Muhibbi: G 950/3, s. 309)

İster idüm şabr idem dil vermeyen *meh-rûlara*
Lâk görsem ol perîyi ihtiyâr elden gider (Muhibbi: G 1019/4, s. 328)

Öldürem dirsın velî 'ahdüñe kılmazsın vefâ
Çâre ne *meh-pâreler* bî-'ahd ü bî-peymân olur (Muidi: G 76/4, s. 111)

Hüner mihr itmedür ey meh cefâ itmek ne zaḥmetdür
Güzeller 'aşîka [cevr] eylemek ḥod eski 'âdetdür (Ravzi: G 211/1, s. 217)

Nice baksun yüzüme ol kulağı mengüşlü
Mâh-rûlar arasında yoğımış yıldızumuz (Revani: G 157/3, s. 267)

Dil-rübâlar arasında nice sevmeyem seni
Cânumun cânânesisin derdümün dermânısın (Revani: G 270/4, s. 334)

Kul itdi yine bizi bir selâm ile ey dil
Güzeller içre o gün yüzlüye selâm olsun (Revani: G 293/4, s. 348)

Va 'de-i vaşl-ı nigâra ey göñül aldanma kim
Hûblar тұrmaz bilürsın 'ahdine peymânına (Revani: G 332/3, s. 371)

Âşinâlık görünür nola lebünden şorsam
Bu *güzeller* arasında gözüm ışırdı seni (Revani: G 475/3, s. 454)

Eşk ü çehrem yâra 'arz itdüm bakup meyl itmedi
Gerçi kim derler gelür *hübâna* sîm ü zer lezîz (Şihabi: G 83/3, s. 208)

Hûblar içre selâm olsun dedüm ol bî-vefâ
Ugrayup ben ḥâk-i râha vermedi bir gün selâm (Şihabi: G 216/4, s. 262)

Nâz etdükçe niyâz etdi Şihâbî yâra
Götürür 'aşîk olan *şûhlaruñ* şîvelerin (Şihabi: G 237/5, s. 270)

İnanur va 'de-i vaşlına 'Atâ dildârıñ
Râstdur *hûblaruñ* 'ahdi vü peymânı şanur (Üsküplü Atâ: G 48/7, s. 232)

Yollar önmeke selâm olsun baña
Merḥabâsuzlarda 'ışk olsun saña (Zati I: G 20/3, s. 20)

Döne döne oynadur dil-ber hevâyî göñlümi
Dil-rübâlar Zâtî'yâ ekşer kebüter-bâz olur (Zati I: G 387/5, s. 387)

Arasında anlaruñ Zâtî selâm olsun saña
Merḥabâsuz *hûblardan* çok velî âzürdeler (Zati I: G 435/5, s. 435)

Maḥabbet menziline gel nişān it tīrūne sīnem
Güzeller yolına ölmek kıla tā kim nişān benden (Zati III: G 1023/4, s. 14)

Cemālūn cāmī'in gören ider secd'itmege kāmēt
Benüm kıblem güzellerde bu gün saña selām olsun (Zati III: G 1092/2, s. 55)

Dil-rübālar öldürür def'ī'ināyet var ise
Öldür ey āfet beni sende 'ināyet var ise (Zati III: G 1268/5, s. 168)

Nola gönülden tokınsañ gönlüme ey seng-dil
Dil-rübālar şimdi mi taş urdılar dīvāneye (Zati III: G 1388/3, s. 246)

6.2.4 Yine bir sevgili

Yine bir Leylī-veşūn 'ışkına şeydā oldum
Yine Mecnūn (gibi) bu ḥalka temāşā oldum (Cinani: G 163/1, s. 548)

Haste gönüm bir perīnūn mübtelāsıdır yine
Bilmezem ḥālüm bu derd ile no'lasıdır yine (Gelibolulu Süruri: G 388/1, s. 254)

Yine çerḥ itdi beni bir bī-vefāya mübtelā
Şöyle bī-derd iken oldum bu belāya mübtelā (Gelibolulu Süruri: G 436/1, s. 278)

Feryād iderek her gice bülbül gibi ey dil
Düşdüm yine bir lāle-ruḥa gül gibi ey dil (Hakani: G 338/1, s. 434)

Düşdi ḥayfā yine bir şūḥ-ı sitemkāra gönül
Neyleyem derdüne ben çāre ne bī-çāre gönül(Hakani: G 349/1, s. 445)

Yine bir naḥl-i gül-nāra hevā-dār olmaḥ ister dil
Yine bir gūşede bülbül gibi zār olmaḥ ister dil (Hakani: G 351/1, s. 447)

Yine bir şāḥ-ı deryā-bezl-i 'ālī-şāna ḳul oldum
Gönül virdüm dil ü cān ile bir cānāna ḳul oldum (Hakani: G 394/1, s. 490)

Yine bir Yūsuf-ı Mısr-ı vefāya mālīk oldum ben
Vefā semtinde bir kān-ı sūhāya mālīk oldum ben (Hakani: G 449/1, s. 545)

Yine bir serv-i hevā-baḥşa hevādāram bugün
Yine bir gül-çihre yāra bülbül-i zāram bugün (Hayreti: G 423/1, s. 421)

Dostlar ben yine bir yakıcı dilber sevdüm
Bir güzel gözli kıya bakıcı dilber sevdüm

Kāfirem cennet-i a'lāya vèürsem eşigin
Yine bir kāmēti tūbā lebi kevşer sevdüm (Hayreti: G 395/1-2, s. 403)

Şu gibi aķduñ *yine bir* serv-kadduñ pāyına
Müstedām ol ey gōñül eksilmesün aķışlaruñ (Muhibbi: G 1607/3, s. 486)

Bir şaçı Leylāyı gōrdüm aña dil virdüm *yine*
Dōstlar şimdengirü ben bī-dile Mecnūna dōne (Muhibbi: G 2378/1, s. 695)

Gōñül virdüm *yine bir* meh-cebīne
Ki oldur faħr-ı ‘ālem ben kemīne (Muhibbi: G 2488/1, s. 725)

Olmuşam *bir* çeşm-i āhūnuñ *yine* āvāresi
Ġamzesinüñ līk var sīnemde yüz biñ pāresi (Muhibbi: G 2650/1, s. 769)

Bir māh-rūya virdi Muħibbī gōñül *yine*
Geh cevı ü geh cefā vü gehī ‘izz ü nāz ider (Muhibbi: G 467/5, s. 172)

Āh *bir* dilber ġamından *yine* gōñlüm ħastedür
Ol sebebdēn dūd-ı āhum göklere peyvestedür (Muhibbi: G 568/1, s. 200)

Biħamdullah ķamer-tal‘at *yine bir* māħımız vardır
Anuñçün göge peyveste seħer-ġāh āhumuz vardır (Muhibbi: G 931/1, s. 303)

Yine dil *bir* dilberüñ ‘ışķı ġamından ħastedür
Cān u dil bend ü belā-yı zūlf ile peyvestedür (Muhibbi: G 968/1, s. 314)

Yine ‘ālemde bī-vefā sevdüm
Cevri çok ya‘ni pūr-cefā sevdüm (Muhibbi: G 1780/1, s. 532)

Sevdüm *yine bir* şūhı ki meydān-ı cefāda
Geh tīġ ü gehī nīze vü ķalkān ile oynar (Muidi: G 134/4, s. 155)

Yine biñ cān ile sevdüm *bir* ġüzel
Her yiri ġarrā ħuşūşā kim ġüzel (Muidi: G 272/1, s. 260)

Yine bir āşūb-ı dil sevdüm ki ķaşd-ı cān ider
Çeşm-i tātārın süzüp ebrūlarına şalsa çīn (Muidi: G 317/6, s. 295)

Yine sevdüm bir emānsız gözleri cellādı kim
Eylemez bir demde biñ ķan itse şefķat kimseye (Muidi: G 387/5, s. 348)

Yine bir meh-rū-içün yakmış Mu‘īdī ķolların
Āh anuñ her yirde mest-i ‘ışķ olup rūsvālīġı (Muidi: G 430/5, s. 382)

Yine bir ħūri-yi meh-peykere düşdi gōñlüm
Mīhr-i ruħsārına ħasret ġeçinür zümre-i nās (Ravzi: G 349/2, s. 274)

Yine bir lāle ruħı sevdi Revānī yeñile
Yine bir tāze ġüle bülbul-i ġüyā olmuş (Revani: G 171/5, s. 276)

Bir perī-şūreti naķş eylemişem dilde *yine*
Ķalemüm ħarf atarsa nola naķķāşlara (Revani: G 378/2, s. 339)

Yine pür-şevkām bu gün *bir* māh-ı tābān sevmişem
Bir cebīni Zōhre hōrşīd-i draḥşān sevmişem (Zati II: G 933/1, s. 437)

Yine ben dil şem‘ini *bir* dil-bere yandırmışam
Ol hevā ile çerāğ-ı ‘aqlı diñlendirmişem (Zati II: G 936/1, s. 440)

Dil düşdi ‘ālemüñ *yine bir* bī-vefāsına
Derdā ki uğradum *yine* gönül belāsına (Zati III: G 1260/1, s. 162)

Dil düşdi ‘ālemüñ *yine bir* hōş perīsine
Māyil degül o māh velī müşterīsine (Zati III: G 1286/1, s. 180)

Yine ben bir *cuvān*-ı mübrim ü tevbe-şiken sevdüm
Baña ey şeyḥ itdürme şarāb-ı nābdan tevbe (Zati III: G 1402/2, s. 255)

Oldı *dil* bir şem‘-ruḥsāruñ *yine* pervānesi
Odlara yaqdı beni vay bu ocağa yanası (Zati III: G 1611/1, s. 390)

Yine bir şāha kıl oldum anuñ rub‘ınca bir dil-ber
Bulınmaz arasañ Zātī ser-ā-ser rub‘-ı meskūnı (Zati III: G 1719/5, s. 456)

Yine bir bağırı karı sevdi gönülüm
‘Aceb mi şınsa şīşe taşa düşdi (Zati III: G 1796/3, s. 504)

6.3 Birçok sevgili

Būseyi gizli şatarlar oldılar *cānāneler*
Zīre şimdi aşikāre işlemez meyḥāneler (Aşki: G 63/1, s. 182)

‘Aşkiyā āyīne-i dağūñla *dilberler* seni
Defter-i ‘uşşāka yazdılar cilāsın gördüler (Aşki: G 80/5, s. 191)

Naqd-i kalbin ‘Aşki yağma eylemiş *dilberlere*
Hep güzeller şimdi anuñ gönli yağmasındadır (Aşki: G 85/5, s. 194)

Ġam-ı *cān[ān]lar*-ile cān virelüm
Koyalum biz daḥı ‘ālemde eṣer (Bahari: G 28/5, s. 141)

Şoḥbet-i ḥāş iderüz *dilber-i ra‘nālar*-ile
Gül gibi şalınuruz *serv-i dil-ārālar*-ile

Nergis-i bāğ-ı çemen düşse kesāda nola kim
Şubḥa-dek ‘ayş iderüz *gözler[i] şehlālar*-ile

Dün gice sīnesine yine Bahārī yir yir
Çoğ elif çekdi ḥayāl-i *kad-i bālālar*-ile (Bahari: G 112/1-2, 5, s. 227)

Güşe-i dil-ki dolupdur ğam-ı *cānānlar*-ile
Beñzer ol hāneye-kim pür ola mihmānlar-ile

*Serv-ḳadler*le Bahārī ki dem-ā-dem şalınur
Beñzer bendeye-kim seyr ide sultānlar-ile (Bahari: G 115/1, 5, s. 230)

Nār-ı şevḳ-ile yanup pervāne cān viricek
Arayup bulmayalar şem'-ile *cānānlar* beni

Ḳadd-i dil-cūlar yanunca seyr idelden sāyeveş
Ḳıldı yeksān hāk-ile *serv-i hūrāmānlar* beni (Bahari: G 136/2-3, s. 251-252)

Bir biñ güzel esīri durur yine Bālī kim
'Aşḳ ile itdi cümle dil-i nev-civānı pīr (Bali: G 61/5, s. 184)

Bulmadum mihr-i vefā resmini *yārān* içre
Tek ü tenhā tūrayın külbe-i aḫzān içre (Cinani: G 222/1, s. 578)

Ey gözüm yaşı bu ser-geşteligin terkin kıl
Serv-ḳāmetlere ḳaṭ'-ı ser-i rāh itme daḫi

Baḳma ey cān ḫaṭ-ı ruḫsārına *maḥbūbların*
İhtiyāṭ eyle günāh üzre günāh itme daḫi

Ḳılma ey 'aşḳ baña 'arz *perī-ḫihreleri*
Şüret-i ḫālūmi mihr ile tebāh itme daḫi (Fuzuli: G 284/2, 4, 5, s. 270)

Boynı baḡlı ḳul olan mülk-i ğinā *beglerine*
Ğam-ı tenden elem-i zāddan āzād ancak (Hayali: G 261/4, s. 179)

Ben ki eş 'ārumda vaşf-ı zülfi meftūn eyleyem
Ey nice Leylī-şıfat *maḥbūbı* Mecnūn eyleyem (Hayali: G 339/1, s. 207)

Ḥamdülillāh virmeyüp dünyā-yı dūnuñ devletin
Dil-rubā *maḥbūblar* yolında hāk itdūñ beni (Hayali: G 574/4, s. 289)

Nev-cüvānlar 'ışḳı bir üstād-ı kāmildür k'aña
Tıfl-ı ebced-ḫvān olunmaz pīr-i 'aḳl-i zū-fünūn (Hayreti: G 449/4, s. 438)

Be ne imiş bu yerlerūñ töresi
Şīvesi çok *püserlerūñ* töresi (Hayreti: G 572/1, s. 516)

Bī-vefālar şüretin İshāk dilde naḳş idüp
Yanaram bir şem'-i fānūs-ı ḫayāl oldum yine (Üsküplü İshak Çelebi: G 252/5, s. 282)

Şayd olup bir sege iki gözi āhū *begler*
Dökdiler yüz şuyını yerlere āh o begler

Siḫr oḫın ğamzeleri üstüme yağdurmağ-ıçün

Göz ider birbirine gamze-i cādū begler

Za‘f-ile eylediler cism-i nizārumı hilāl
Kaşd-ı cān eyleyüp ol māh-ı nev ebrū begler

Kosalar kapularında felege virmez-idüm
Zerre-i mihr ü vefā itse o meh-rū begler

Kafes-i ten uşanup cān kuşu pervāz itdi
Gİtdi cānān iline dil size ya hū begler

Yıkmağa top-ı şitā-y-ile beden kal‘asını
Sīm çevgānlar-ile toptolu her sū begler

Nice olsun şeh ışiginde Livāyī‘ye maḳām
Hiç ber-ā-ber ola mı dib-ile kapu begler (Livayi: G 96, s. 231)

Añlamaz idüm ezelden ben *güzeller* heyetin
‘Aşık oldum ‘ışk öğretti baña māhiyyetin (Muhibbi: G 2256/1, s. 663)

Gel girme rāh-ı ‘ışk-ı *cüvānāna* şūfiyā
Döymez bu yolda pīr-i tarīkat didükleri (Nevi: G 539/3, s. 546)

Beyān idüp benüm bir bir *güzeller* sevdüğüm söyler
Kelām-ı vā‘izi gūş it yine keşf-i kerāmet var (Ravzi: G 187/3, s. 208)

Ezelden tāli‘üm yokdur egerçi *māh-rūlardan*
Görinmez gözüme encüm gönül mihr-i cihān ister (Ravzi: G 201/2, s. 214)

Aşağıdaki beyitte birçok sevgilinin sevilmesi, mecazi aşkın sınırları içerisinde
görülüyor. Hakiki aşkın sevgilisi tek olabilir:

Bī-haḳīkat *dil-rübālar* sevdüğüm ‘ayb itme kim
Āteş-i ‘ışk-ı mecāzīde niçe insān yanar (Ravzi: G 242/6, s. 231)

Hüb-rūlar sevmedür her demde çün ‘adet bize
Düşmezüz ‘ālemde cān derdine cānān isterüz (Ravzi: G 331/4, s. 267)

Dil-rübālarla ayak seyrini қо ey Ravzī
Şimdiden girü *fülān oğlu fülāndan* el çek (Ravzi: G 412/9, s. 301)

Kül itdüm ser-be-ser eczāmı yakdum nār-ı miḥnetden
Güzeller sevmegi terk eyledüm geçdüm maḥabbetden (Ravzi: G 458/1, s. 318)

Uymazuz vā‘izün efsānesine el-kışsa
Cān u dilden severüz *dil-ber-i fettānları* (Ravzi: G 582/3, s. 368)

Pādişāh-ı hüsn olanlar gönülün alurlar senün
Sen maḥabbet zann idersin ol saña miḥnet gibi (Ravzi: G 591/9, s. 373)

Zen-i dünyāya maḥabbetler idüp sencileyin
Şūfīyā sevmeyelüm mi *güzel oğlanları* (Ravzi: G 594/3, s. 374)

Pîr oldukça *cevānlar* sevmeden ḥālî degül
Gitdi dil sevdā-yı ḥāl-i dil-rübādan geçmedi (Ravzi: G 628/3, s. 388)

Beni men‘ itme şūfî şayḳal-ı ‘ışḳ u maḥabbetden
Güzeller sevmeyince açılur mı göñlümün pası (Ravzi: G 633/2, s. 390)

Bî-vefālar sevdün itdün ‘ömrümün milkini ḥarāb
Ey göñül hem kendünî yaḳduñ dirīḡā hem beni (Remzi: G 216/4, s. 311)

Benüm *dil-berlere* cān virdüğüm men‘ itme ey zāhid
Kişinün neyle kim girdiyse anuñla çıkar cānı (Remzi: G 228/2, s. 316)

Güneş yüzlüleri sevmek hemān odlara yanmaḳdur
Güzel kim ola hercāyî işi hep bî-vefālīḳdur (Revani: G 91/3, s. 228)

Āh kim göñlüm benüm ol *dil-rübālar* çaḳdılar
Şem‘ -veş bî-çārenün cānına odlar yaḳdılar

Dār idüp yıḳmaḳ dilerler Şem‘ iyî Mañşūr-vār
Dil-rübālar boynına zünnār-ı zülfîn taḳdılar (Şemi: G 48/1, 5, s. 462-463)

Yay eyle büküp ḳaddün āhuñ oḳına ey dil
Dilberler iderlermiş tîr-ile kemāndan ḥaz (Şemi: G 91/4, s. 490)

Pür iderdüm bu cihān içini dīvānlar ile
İtse *dilberler* eger defter ü dīvāna heves (Vasfî: G 24/7, s. 82)

EK B

KONULARINA GÖRE GAZELLERİN DAĞILIMI

ŞAİRLER	GAZEL SAYISI	KONUSU SEVGİLİ OLMAYAN GAZELLER	KONUSU SEVGİLİ OLAN GAZELLER	KONUSU DÜNYEVİ SEVGİLİ OLAN GAZELLER	ORAN	YÜZDE
Acem Süruri	93	31	62	7	7/62	12,72
Ahi	139	0	139	40	40/139	28,77
Amri	143	1	142	41	41/142	28,87
Aşık Çelebi	117	9	108	16	16/108	14,81
Aşki	516	43	473	76	76/473	16,07
Bahari	150	4	146	69	69/146	47,26
Baki	548	69	479	103	103/479	21,5
Bali	195	2	193	41	41/193	21,24
Behiştî	561	54	507	100	100/507	19,72
Bursalı Rahimi	246	15	231	34	34/231	14,71
Cenabi Paşa	368	25	343	32	32/343	9,32
Celili	429	11	418	63	63/418	15,07
Cinani	307	12	295	85	85/295	28,81
Dükakinzade Ahmed Beg	283	80	203	47	47/203	23,15
Emri	572	8	564	52	52/564	9,21
Figani	107	4	103	19	19/103	18,44
Filibeli Vecdi	90	45	45	8	8/45	17,7
Fuzuli	302	0	302	41	41/302	13,24
Gelibolulu Suni	218	2	216	61	61/216	28,24
Gelibolulu Süruri	502	10	492	126	126/492	25,6
Hakani	612	35	577	122	122/577	21,14
Haveri	47	3	44	15	15/44	34,09
Hayali	652	147	505	86	86/505	17,029
Hayreti	578	95	483	110	110/483	22,77
Helaki	157	14	143	34	34/143	23,77
Hicri	143	0	143	36	36/143	25,17
Hilali	111	1	110	19	19/110	17,27
Hüdayi-i Kadim	236	3	233	58	58/233	24,89
Kara Fazlı	139	33	106	33	33/106	31,13
Kelami	345	110	235	25	25/235	10,63
Kemal Paşazade	480	9	471	22	22/471	4,67
Lamii	528	7	521	67	67/521	12,85
Livayi	468	39	429	93	93/429	21,67

Manastırlı Celal Bey	684	39	645	93	93/645	14,41
Mani	107	0	107	40	40/107	37,38
Meali	269	5	264	76	76/264	28,78
Medhi	572	98	474	97	97/474	20,46
Mostarlı Hasan Ziyai	496	4	492	93	93/492	18,9
Muhibbi	2799	236	2563	407	407/2536	16,04
Muidi	478	1	477	97	97/477	20,33
Nihani	227	141	86	8	8/86	9,3
Nevi	559	56	503	123	123/503	24,45
Ravzi	662	50	612	143	143/612	23,36
Remzi	228	2	226	54	54/226	23,89
Revani	499	4	495	153	153/495	30,9
Salih Çelebi	142	2	140	23	23/140	16,42
Sebzi	893	11	882	137	137/882	15,53
Sehabi	434	18	416	80	80/416	19,23
Sehi Bey	303	2	301	70	70/301	23,25
Seyyid Şerifi Mehmed	333	40	293	58	58/293	19,79
Süheyli	357	41	316	67	67/316	21,2
Şahi	170	19	151	27	27/151	17,88
Şemi	191	0	191	44	44/191	23,03
Şemsi Paşa	482	27	455	68	68/455	14,94
Şihabi	315	30	285	63	63/285	22,1
Şuhudi	206	32	174	15	15/174	8,62
Ubeydi	331	40	291	43	43/291	14,77
Ümidi Ahmet	279	2	277	52	52/277	18,77
Üsküplü Atâ	102	0	102	12	12/102	11,76
Üsküplü İshak Çelebi	342	12	330	213	213/330	64,54
Vasfî	102	3	99	33	33/99	33,33
Vusuli	189	2	187	29	29/187	15,5
Yahya Bey	515	125	390	150	150/390	38,46
Yakini	201	3	198	43	43/198	21,71
Yetim	212	145	67	12	12/67	17,91
Zaifi	334	19	315	69	69/315	21,9
Zati	1825	113	1712	403	403/1712	23,53
TOPLAM	26220	2243	23977	4876	4876/23977	21,4014776

UZUN ÖZET (EXTENDED ABSTRACT)

The main reason why earthly beloveds are investigated in this dissertation is that there wasn't any specific study made before on this topic and that their main characteristics remained ambiguous. (What I mean by the beloved –*sevgili*– is the person who is praised, being the subject matter of the ghazals and what I mean by the “lover/poet” –*âşık/şair*– is the person who recites a poem for the beloved.) Studies on the beloveds in Ottoman divan literature generally are about the ones who are ethereal, androgynous, intangible; and don't contain any sign of a physical existence, gender, or a name. This has been a sterile area of research till very recently due to the heteronormative character of the modern Ottoman literature intelligentsia where sexual and social identities of the beloveds are usually ignored. I felt the need to launch in this area to really find out about the true nature of so-called beloveds to see whether they were fully ambiguous or they coincided with real people from real life. I chose the 16th century as a scope because this is when the beloved's characteristics and Ottoman literature took shape to the fullest extent.

The main reason why the ghazals are analyzed is because the ghazal is the only poetic form that is dedicated mostly to love and the beloved. Other poetic forms are also utilized in some cases when they hold brighter evidence of the issue. The starting point for this dissertation was to cover all the divans written in the 16th century but as this century is one of the most crowded periods of Ottoman poetry, I had to stop at 67 poets because of time restrictions. Those poets turned out to be Acem Süruri, Ahi, Amri, Aşık Çelebi, Aşki, Bahari, Baki, Bali, Behiştî, Bursalı Rahimi, Cenabi Paşa, Celili, Cinani, Dükakinzade Ahmed Beg, Emri, Figani, Filibeli

Vecdi, Fuzuli, Gelibolulu Suni, Gelibolulu Süruri, Hakani, Haveri, Hayali, Hayreti, Helaki, Hicri, Hilali, Hüdayi-i Kadim, Kara Fazlı, Kelami, Kemal Paşazade, Lamii, Livayi, Manastırlı Celal Bey, Mani, Meali, Medhi, Mostarlı Hasan Ziyai, Muhibbi, Muidi, Nihani, Nevi, Ravzi, Remzi, Revani, Salih Çelebi, Sebzi, Sehabi, Sehi Bey, Seyyid Şerifi Mehmed, Süheyli, Şahi, Şemi, Şemsi Paşa, Şihabi, Şuhudi, Taşlıcalı Yahya, Ubeydi, Ümidi Ahmet, Üsküplü Atâ, Üsküplü İshak Çelebi, Vafî, Vusuli, Yakini, Yetim, Zaîfî and Zati. From a total amount of 26,220 ghazals 2,243 ghazals turned out not to be about the beloved at all. 23,977 of the remaining, 4,876 ghazals were about the earthly beloved. From this, we can roughly conclude that 21% of the ghazals written in the 16th century divans seem to be about the earthly beloveds.

The characteristics of the earthly beloveds are obtained by the terminology used by the poets in the ghazals. According to this terminology, the earthly beloved took shape in six main categories and chapters in this dissertation. In the first and the longest chapter, the gender of the beloved is tried to be identified. The main evidence that determines a beloved's gender is obviously their name. This study showed that a surprisingly large amount of male beloveds were addressed by their names in poems. 241 different men's names were mentioned in the ghazals and sometimes in other poetic forms (mostly *murabbas* and *musammats*) in the divans, whereas only 9 women's names were mentioned and not referred to as beloved but rather in a pejorative way. Other terminology –like gendered words, physical features, personal belongings, objects used, clothes, places visited in habit, etc.– determining the beloved's gender is also investigated. From this, it is seen that a vast majority of the beloveds were young men. In the introduction of the first chapter, the reasons why female beloveds weren't included in the ghazals are also discussed through the examples that featured a certain comparison between men and women. To compare

men with women and to come to a judgment that women were unreliable, treacherous, tantalizing, calamitous, flawed versions of men turned out to be a tradition in Ottoman literature. It appeared many poems were said to condemn women and exalt men.

In the second chapter, the social milieu of the beloved is investigated. The beloveds in this category turned out to be from different backgrounds like military, craftsmen, religious, governance, noble, slave, and minority. In this chapter members of 37 different professions are detected in the ghazals. Those were the jobs that men were doing. Some ghazals resembled the *shahrangiz* in content. Another interesting point of this chapter was the ghazals that were composed of a certain terminology (*istilah*) of a profession. The poets took the liberty to combine professional terminology with the beloved features of beauty. Being a craftsman himself, Zati gave the most examples of this kind. So in this chapter also, the gender of the beloved appeared to be male; the beloveds were most likely to be the members of the lover's social environment. The beloved and the lover usually came across in places like bazaars, taverns, social gatherings, hammams, mosques, streets, etc.

The third chapter can be seen as a further step to the second one as it exemplifies the beloveds that were reachable more than their being meetable. Unlike the beloveds argued to be unreachable and untalkable in classical Ottoman poetry, the beloveds exemplified here let the lovers speak to them, they talk back, they greet the lover, they sometimes promise a kiss (usually don't keep their promises), write a letter or never talks back to the lover again. The second stage of the communication between the beloved and the lover is that their being present in the same place. This place is a social gathering where they drink together or even the house of the lover. The third stage of their relationship is the physical contact. In this stage, the beloved

allows a hug, a kiss and finally makes love with the lover. There is also a kind of beloved that doesn't allow the lover to be with themselves but presents themselves to the lover's rivals. The beloveds introduced as harlots are also exemplified in the poems. They are usually criticized by the poet for their habit of not being picky but being with everyone. The poet probably calls the lover a harlot out of jealousy because they choose to be with anyone but them.

The fourth chapter is about materialistic beloveds. This kind of beloveds are inclined to the lovers that can provide them with money or any goods. In this chapter the well-known image of the beloveds being keen for the lovers weeping for them and the tears of the lovers being always valuable are analyzed from a materialistic point of view. In many examples we see the poets declaring that beloveds are inclined to the tears of the lovers because they look like silver coins and the lover's yellowish appearance due to love-sickness looks like gold to the beloveds for they love silver and gold. The beloveds having a materialistic inclination are generally criticized by the poets but in some cases they are justified because the poets think that the beloveds have the right to charge and some of them even consider borrowing money to be together with the beloved.

Another one of the proofs for the beloved to be earthly is that their being is not one and only but one of the many in the lover's life. In many poems, lovers introduce themselves as polyamorous and they claim that they need another/a new beloved. This beloved is not the unique one to whom the lover dedicates himself like the lovers in love *masnavis*. We also see that sometimes two beloveds appear in poems. The lover usually contemplates them from a distance and in some cases, these beloveds love each other. And in a vast amount of poems, the lovers talk about the beautiful beloveds that they love each of them separately.

In the traditional understanding of Ottoman poetry, the beloved was always the dominant part; they never get affected by the lover's feelings, doings, or outside conditions. The lovers always respected and worshipped them. However, in some poems that are exemplified in the sixth and the last chapter, we see this hierarchy between the lover and the beloved go upside down. The lovers sometimes design the beloveds of their dreams, they dictate their beloved's features, influence them, manipulate them, give them advice, or let go of them. We sometimes see the beloveds falling in love with someone, getting sick, and even being insulted by the lover. The main reason for these insults is the unfaithfulness of the beloved.

In this dissertation, the earthly beloveds are tried to be identified by the terminology used in the ghazals but sometimes the poets choose to ambiguate the real identity of the beloved by using neutral terminology. One must know that there are also examples of poems written for a specific person through the biographic knowledge from *tazkiras* but the poet chooses to hide the name, sexual or social identity of their beloved. The female beloveds are also disguised in the poems as we know from one famous example, Suleiman the Magnificent's (Muhibbi) poem arguably told for his wife Hurrem Sultan. Hurrem's name is not used in the poem, instead, she is addressed with the attributions of a male beloved. In this study, I also came to a conclusion that the Ottoman poetic tradition didn't find it worthy for the beloved to be female and determined it as a male arguing that it is the supreme gender and men are virtuous whereas women are flawed, unreliable, and inferior to men.

KAYNAKÇA

- Açıkgöz, A. (1994). *Beliğ Divanı Metin - İndeks* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Açıkgöz, N. (2017). *Riyâzî Muhammed Efendi Tezkiretü 'ş-şu'arâ*. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/54137,540229-riyazu39s-suarapdfpdf.pdf?0> adresinden erişildi.
- Akgündüz, A. (1993a). *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukûkî Tahlilleri (VI. Kitap Kanunî Sultân Süleyman Devri Kanunnâmeleri II. Kısım Kanunî Devri Eyâlet Kanunnâmeleri II)*. İstanbul: FEY Vakfı Yayınları.
- Akgündüz, A. (1993b). *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukûkî Tahlilleri (VII. Kitap Kanunî Sultân Süleyman Devri Kanunnâmeleri II. Kısım Kanunî Devri Eyâlet Kanunnâmeleri III)*. İstanbul: FEY Vakfı Yayınları.
- Aktunç, H. (1990). *Büyük Argo Sözlüğü*. İstanbul: AFA Yayıncılık.
- Akün, Ö. F. (2014). *Divan Edebiyatı*. İstanbul: İSAM Yayınları.
- Andrews, W. G. (2012). *Şiirin Sesi, Toplumun Şarkısı: Osmanlı Gazelinde Anlam ve Gelenek*. (Çev. T. Güney). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Andrews, W. G. & Kalpaklı, M. (2016). *Sevgililer Çağı: Erken Modern Osmanlı-Avrupa Kültürü ve Toplumunda Aşk ve Sevgili*. (Çev. N. Z. Yelçe). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Arvas, A. (2014). From the Pervert, Back to the Beloved: Homosexuality and Ottoman Literary History, 1453-1923. McCallum, E. L. (Ed.), *The Cambridge History of Gay and Lesbian Literature* içinde (s. 145-163). Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CHO9781139547376>
- Aynur, H., Çakır, M., Koncu, H., Kuru, S. S. & Özyıldırım, A. E. (Haz.). (2015). *Eski Metinlere Yeni Bağlamlar: Osmanlı Edebiyatı Çalışmalarında Yeni Yönelimler*. İstanbul: Klasik.
- Ayverdi, İ. (2005). *Kubbealtı Lugatı*. <http://www.lugatim.com/> adresinden erişildi.
- Bardakçı, M. (2005). *Osmanlı'da Seks*. İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Bassano, L. (2015). *Kanunî Dönemi Osmanlı İmparatorluğu'nda Gündelik Hayat*. İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2015.
- Baytop, T. (2021). *Türkiye'de Bitkiler ile Tedavi*. Ankara: Nobel Tıp Kitabevleri.

- Behzad, S. (2017). "Türk ve Fars Edebiyatlarında Sevgiliden Yüz Çevirme" *Journal of Turkish Language and Literature* 3/1, 56-73.
- Bilkan, A. F. (2006). *Osmanlı Şiirine Modern Yaklaşımlar*. İstanbul: L&M Yayınları.
- Blount, H. (1636). *A Voyage into the Levant*. Londra: (y.y.).
- Bozkurt, Ö. F. (2014). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Gayrimüslimlerin Kıyafet Düzenlemeleri (XVI - XVII. Yüzyıllar)* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Braun, F. (1988). *Terms of Address: Problems of Patterns and Usage in Various Languages and Cultures*. Berlin, New York: Mouton de Gruyter.
- Busbecq, A. G. (t.y.). *Türkiye'yi Böyle Gördüm*. İstanbul: Tercüman Gazetesi Yayını.
- Canım, R. (2018). *Latîfî Tezkiretü 'ş-Şu 'arâ ve Tabsıratü 'n-Nuzamâ*. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/60327,latifi-tezkiretus-suara-ve-tabsiratun-nuzamapdf.pdf?0> adresinden erişildi.
- Çağbayır, Y. (2007). *Ötüken Türkçe Sözlük*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Çavuşoğlu, M. (1977). *Zâtî'nin Letâyîfî II*. İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi.
- Çeltik, H. (2013). *Rumeli Şairlerinin Şiir Dünyası*. Ankara: Kurgan Edebiyat.
- Çetinkaya, Ü. (2008). Divan Edebiyatında Kadına Genel Bakış. *Turkish Studies*, 3/4, 279-334. doi: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.368>
- Çetinkaya, Ü. (2014). Bir Kadın Şehrengizi: Azîzî'nin İstanbul Şehrengizi. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, c. 54, no. 1, 229-268.
- Dağlı, Y. & Kahraman, S. A. (2001). *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi 4. Kitap*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Dağlı, Y., Kahraman, S. A. & Dankoff, R. (2003). *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi 7. Kitap*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Değer, M. B. (2020). Klasik Türk Şiirinde Âşığın Sevgili İle Vuslatı. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 101, 115-134. doi: <http://dx.doi.org/10.29228/ASOS.39973>
- Delice, S. (2015). The Janissaries and Their Bedfellows: Masculinity and Male Friendship in Eighteenth-Century Ottoman Istanbul. Özyeğin, G. (Ed.), *Gender and Sexuality in Muslim Cultures* içinde (s. 124-134). Farnham, Surrey: Ashgate.
- Devellioğlu, F. (2005). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Ankara: Aydın Kitabevi.

- Düzdağ, M. E. (2006). *Şeyhülislâm Ebussuud Efendi'nin Fetvalarına Göre Kanunî Devrinde Osmanlı Hayatı*. İstanbul: Yitik Hazine Yayınları.
- Eliaçık, İ. (2020). *Yaşayan Kur'an (Nuzül Sırasına Göre Türkçe Meal-Tefsir)*. İstanbul: İnşa Yayınları.
- el-Rouayheb, K. (2005). *Before Homosexuality in the Arab-Islamic World, 1500-1800*. Chicago ve Londra: The University of Chicago Press.
- Eyuboğlu, İ. Z. (1991). *Divan Şiirinde Sapık Sevgi*. İstanbul: Broy Yayınları.
- Faik Reşat & Ali Nazım Beyler. (1902). *Mükemmel Osmanlı Lûgatı*. İstanbul.
- Gerlach, S. (2007a). *Türkiye Günlüğü 1573-1576*, c. 1. İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Gerlach, S. (2007b). *Türkiye Günlüğü 1577-1578*, c. 2. İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Gökyay, O. Ş. (1996). *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi 1. Kitap*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Halman, T. S. (1987). *Süleyman The Magnificent Poet*. İstanbul: Dost Yayınları.
- Hüseyin Remzi. *Lugat-ı Remzî*. İstanbul: 1305.
- İbn Kuteybe (2017). *Hadis Müdafaası*. (Çev. M. H. Kırbaşoğlu). İstanbul: Otto Yayınevi.
- İpekten, H., Kut, G., & İsen, M. vd. (2017). *Sehî Beg Heşt-Bihişt*.
https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56165,hest-bihistpdf.pdf?0&_tag1=03EE5380B678F1063BF0A9ED54D2FA0DD771F0E5&crefer=355AFB22E6C3413356239132AE2A0CDF9D6AEF4B2C7FB27BF402D14A266740F0 adresinden erişildi.
- İsen, M. (2017). *Künhü'l-Ahbâr'ın Tezkire Kısımı*.
<https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55739,kunhul-ahbarin-tezkire-kismpdf.pdf?0> adresinden erişildi.
- Kahraman, S. A. & Dağlı, Y. (1999). *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi 3. Kitap*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Kahraman, S. A. & Dağlı, Y. (2002). *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi 6. Kitap*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Kahraman, S. A., Dağlı, Y. & Dankoff, R. (2007). *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi 10. Kitap*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Karaca, D. (2018). Zati'nin Edirne Şehrengizi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 55, 114-136.

- Kartal, S. D. (t.y.). Türkçe'nin Kullanımında "Anne-m/-cim" Hitabının Yeri (Yayımlanmamış Bitirme Tezi). İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi.
https://www.academia.edu/38089293/T%C3%BCrk%C3%A7enin_Kullan%C4%B1m%C4%B1nda_Annecim_Hitab%C4%B1n%C4%B1n_Yeri
adresinden erişildi.
- Kaya, B. (2021). Klasik Türk Şiirinde Gelenek Çizgisi Dışında Âşık ve Sevgilinin Yeri. *Turkish Studies*, 16 (3), 1937-1957. doi: 10.7827/TurkishStudies.51062
- Kemal Paşazade. *el-Fetâvâ*. Süleymaniye Kütüphanesi, Darulmesnevi 118.
- Kılıç, F. (2010a). *Âşık Çelebi Meşâ'irü's-Şu'arâ*, c. 1. İstanbul: İstanbul Araştırmaları Enstitüsü.
- Kılıç, F. (2010b). *Âşık Çelebi Meşâ'irü's-Şu'arâ*, c. 2. İstanbul: İstanbul Araştırmaları Enstitüsü.
- Kılıç, F. (2010c). *Âşık Çelebi Meşâ'irü's-Şu'arâ*, c. 3. İstanbul: İstanbul Araştırmaları Enstitüsü.
- Kılınç, A. (2021). *Fuzûlî Dîvânı*. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- Kim, S. (2018). *The Last of an Age: The Making and Unmaking of a Sixteenth-Century Ottoman Poet*. Londra: Routledge-Taylor & Francis Group.
- Koçu, R. E. (1966). Dellâk. *İstanbul Ansiklopedisi*, c. 8. İstanbul: Koçu Yayınları.
- Koçu, R. E. (1967). *Türk Giyim, Kuşam ve Süslenme Sözlüğü*. Ankara: Sümerbank Kültür Yayınları.
- Koçu, R. E. (1973). Gemi Zenaneleri. *İstanbul Ansiklopedisi*, c. 11. İstanbul: Koçu Yayınları.
- Koçu, R. E. (2002). *Osmanlı Padişahları*. İstanbul: Doğan Kitap.
- Koçu, R. E. (2003). *Tarihte İstanbul Esnafı*. İstanbul: Doğan Kitap.
- Koçu, R. E. (2016). *Eski İstanbul'da Meyhaneler ve Meyhane Köçekleri*. İstanbul: Doğan Kitap.
- Kumbaracılar, İ. (t.y.). *Serpuşlar*. İstanbul: Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu.
- Kurnaz, C. (1990). Çizgi Dışı Güzeller. *Halk ve Divan Şiirinin Müştarekleri* içinde (s. 105-115). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Kurşun, Z., Kahraman S. A. & Dağlı, Y. (1999). *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi 2. Kitap*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

- Kuru, S. S. (2000). A Sixteenth Century Scholar Deli Birader and his Dāfi‘ü’l-gumūm ve rāfi‘ü’l-humūm (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Cambridge: Harvard Üniversitesi.
- Kuru, S. S. (2007). Gazelde Sevgilinin Cinsiyetlendirilmesi Açısından Erkek İsimli Redifler. *Kitaplık*, 107, 83-89.
- Kuru, S. S. (2016). Naming the Beloved in Ottoman Turkish Gazel: The Case of İshak Çelebi (D. 1537/8). Neuwirth, A., Hess, M., Pfeiffer J., & Sagaster, B. (Ed.), *Ghazal as World Literature II From a Literary Genre to a Great Tradition The Ottoman Gazel in Context* içinde (s. 163-174). Orient-Institut Istanbul. <https://www.nomos-elibrary.de/10.5771/9783956506932-163/naming-the-beloved-in-ottoman-turkish-gazel-the-case-of-ishak-celebi-d-1537-8?page=1> adresinden erişildi.
- Levend, A. S. (1957). *Türk Edebiyatında Şehr-engizler ve Şehr-engizlerde İstanbul*. İstanbul: İstanbul Fethi Derneği Yayınları.
- Mehmed Salahi Bey. (1905). *Kamus-ı Osmanî*. İstanbul.
- Meninski, F. M. (1680). *Thesaurus Linguarum Orientalium Turcicae - Arabicae - Persicae*. Viyana.
- Muallim Naci Efendi. (1894). *Lugat-ı Naci*. İstanbul.
- Najmabadi, A. (2005). *Women with Mustaches and Men without Beards: Gender and Sexual Anxieties of Iranian Modernity*. Berkeley: University of California Press.
- Nişanyan, S. Nişanyan Adlar: Türkiye Kişi Adları Sözlüğü. <https://www.nisanyanadlar.com/> adresinden erişildi.
- Ocak, A. Y. (1992). *Osmanlı İmparatorluğunda Marjinal Sûfilik: Kalenderîler (XIV-XVII. Yüzyıllar)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Okuyucu, C. (2011). *Divan Edebiyatı Estetiği*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Onay, A. T. (2016). *Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü: Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı*. Ankara: Berikan Yayıncılık.
- Öngören, R. (2009). Sûfî. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 37. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Pakalın, M. Z. (1993a). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, c. I. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Pakalın, M. Z. (1993b). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, c. II. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

- Pakalın, M. Z. (1993c). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, c. III. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Pala, İ. (2004). *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Peirce, L. (2000). Ekberiyet, Cinsellik ve Toplum Düzeni: Toplumsal Cinsiyetle İlgili Osmanlı Söz Dağarcığı. Zilfi, M. C. (Ed.). *Modernleşmenin Eşiğinde Osmanlı Kadınları* içinde (s. 161-187). (Çev. N. Alpay). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Peirce, L. (2005). *Ahlak Oyunları: 1540-1541 Osmanlı'da Ayntab Mahkemesi ve Toplumsal Cinsiyet*. (Çev. Ü. Tansel). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Pekin, N. S. (1977). *Latîfî Evsâf-ı İstanbul*. İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları.
- Redhouse, J. W. (2001). *A Turkish and English Lexicon*. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Schick, İ. C. (2011). *Bedeni, Toplumu, Kâinatı Yazmak: İslâm, Cinsiyet ve Kültür Üzerine*. (Çev. ve haz. P. Tünaydın). İstanbul: İletişim.
- Schick, İ. C. (2020). Three Genders, Two Sexualities: The Evidence of Ottoman Erotic Terminology. Kreil, A., Sorbera, L. & Tolino, S. (Ed.). *Sex and Desire in Muslim Cultures: Beyond Norms and Transgression from the Abbasids to the Present Day* içinde. Londra: Bloomsbury Publishing.
- Schimmel, A. (2001). *İslâmın Mistik Boyutları*. (Çev. E. Kocabıyık). İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Solmaz, S. (2018). *Ahdî ve Gülşen-i Şu'arâ'sı (İnceleme-Metin)*. ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56733,ahdi-gulsen-i-suarapdf.pdf?0 adresinden erişildi.
- Steingass, F. (1998). *A Comprehensive Persian-English Dictionary*. Beyrut: Librairie du Liban Publishers.
- Sungurhan, A. (2017a). *Beyânî Tezkiretü's-şu'arâ*. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55835,beyani-tezkiresipdf.pdf?0> adresinden erişildi.
- Sungurhan, A. (2017b). *Kınalızâde Hasan Çelebi Tezkiretü's-şu'arâ*. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55834,kinalizade-hasan-celebipdf.pdf?0> adresinden erişildi.
- Şeker, M. A. (1997). *Mevâ'idü'n-nefâis fî-Kavâ'idü'l-mecâlis*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Şemseddin Sami. (2012). *Kâmûs-ı Türkî*. İstanbul: İdeal Kültür & Yayıncılık.

- Taslaman, C. (2019). Cennette Cinsellik ve Huri Meselesi.
<https://www.canertaslaman.com/2019/09/12/cennette-cinsellik-ve-huri-meselesi> adresinden erişildi.
- Tezcan, N. (2001). Güzele Bir Şehrengizden Bakış. *Türkoloji Dergisi*, c. XIV/14, 161-194.
- Tombul, E. (2018). *Beşiktaşlı Yahyâ Efendi Dîvân İnceleme - Tenkitli Metin - Sözlük - Tıpkıbasım*. Cambridge, Massachusetts: Yakındoğu Dilleri ve Medeniyetleri Bölümü, Harvard Üniversitesi.
- Tuğcu, E. (2007). Şehrengizler ve Âyîne-i Hûbân-ı Bursa: Bursa Şehrengizlerinde Güzeller (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Bilkent Üniversitesi.
- Tulum, M. (2011). *17. Yüzyıl Türkçesi ve Söz Varlığı*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1988a). *Osmanlı Tarihi*, c. 1. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1988b). *Osmanlı Devleti Teşkilatından Kapukulu Ocakları*, c. 1. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1988c). *Osmanlı Devleti Teşkilatından Kapukulu Ocakları*, c. 2. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Yavuz, Y. Ş. (1996). Gilman. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 14. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Yoldaş, K. (1993). Taşlıcalı Yahyâ Bey, Şâh u Gedâ (İnceleme-Metin) (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Malatya: İnönü Üniversitesi.
- Ze'evi, D. (2008). *Müslüman Osmanlı Toplumunda Arzu ve Aşk 1500-1900*. (Çev. F. Aytuna). İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Zelyut, R. (2016). *Osmanlı'da Oğlancılık*. İstanbul: Kaynak Yayınları.

DİVANLAR

- Acem Süruri: Şaripbekova, S. (2001). *Acem Sürûrî ve Divançesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Gazi Üniversitesi.
- Ahi: Sungur, N. (1994). *Âhî Divanı*. Ankara: Kültür Bakanlığı.
- Amri: Çavuşoğlu, M. (1979). *Amrî Dîvan Tedkidli Basım*. İstanbul: Edebiyat Fakültesi Matbaası.

- Âşık Çelebi: Kılıç, F. (2017). *Âşık Çelebi Dîvânı*.
<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR-195827/asik-celebi-divani.html>
adresinden erişildi.
- Aşki: Pala, İ. (1983). *Aşkî Hayatı Edebî Şahsiyeti ve Dîvân'ı* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İstanbul: İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Bahari: Pomakoğlu, A. (2013). *Bahârî Dîvânı: İnceleme & Metin* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi.
- Baki: Küçük, S. (1994). *Bâkî Dîvânı Tenkitli Basım*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Bali: Sinan, B. (2004). *Bâlî Çelebi ve Divanı (2b-35a)* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi.²⁵²
- Yaşar, M. (2005). *Bâlî Hayatı Edebî Kişiliği Dîvânının Tenkitli Metni (İnceleme-Metin)* (Yayımlanmamış Yüksek lisans tezi). Konya: Selçuk Üniversitesi.
- Behiştî: Aydemir, Y. (2018). *Ramazan Behiştî Dîvânı*.
<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/56445,ramazan-behisti-divanipdf.pdf?0> adresinden erişildi.
- Bursalı Rahmî: Erdoğan, M. (2017). *Bursalı Rahmî Dîvânı*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Celali: Kazan Nas, Ş. (2018). *Celilî Divânı (İnceleme-Metin)*
<https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/59375,celili-divanipdf.pdf?0> adresinden erişildi.
- Cenabi: Cihan, S. (1996). *Cenâbî Paşa ve Divanı* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- Kesik, B. (1996). *Cenâbî Paşa Divân* (Yayımlanmamış Yüksek lisans Tezi). Elazığ: Fırat Üniversitesi.
- Cinani: Okuyucu, C. (1994). *Cinânî: hayatı-eserleri-divanının tenkidli metni*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Dükakinzade Ahmed Beg: Süzen, H. (1994). *Dükakinzade Ahmed Beg Divanı* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- Emri: Saraç, M. A. Y. (2002). *Emrî Divanı*. İstanbul: Eren Yayıncılık.
- Figani: Çaylı Cankurt, G. (2015). *Figanî Divanı Gramatikal İndeksi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Aydın: Adnan Menderes Üniversitesi.

²⁵² 1-100 arasındaki gazellerde bu çalışmadan, 101-195 arasındaki gazellerde Muhammed Yaşar'ın çalışmasından yararlanılmıştır.

- Filibeli Vecdi: Kavruk, H. & Selçuk, B. (2017). *Filibeli Vecdi ve Divanı*.
<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR,195644/filibeli-vecdi-divani.html>
adresinden erişildi.
- Fuzuli: Akyüz, K., Beken, S., Yüksel S. & Cunbur, M. (2000). *Fuzûlî Divanı*.
Ankara: Akçağ Yayınları.
- Gelibolulu Suni: Yakar, H. İ. (2018). *Gelibolulu Sun'î Dîvânı*.
<https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/57257,gelibolulu-suni-divanipdf.pdf?0>
adresinden erişildi.
- Gelibolulu Süruri: Ünver, N. (2020). *Gelibolulu Sürûrî Dîvânı*. Ankara: Kültür ve
Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Hakani: Gülhan, A. (1996). *Hakânî Mehmed Bey: Hayatı-Eserleri ve Divanı, Tenkitli
Metin* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ankara: Gazi Üniversitesi.
- Haveri: Açıl, B. (2016). Hâverî (ö. 1565) ve Dîvânçesi. *Dicle Üniversitesi Sosyal
Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16, 172-216.
- Hayali: Tarlan, A. N. (1992). *Hayâlî Divanı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Hayreti: Çavuşoğlu, M. & Tanyeri, M. A. (1981). *Hayretî Dîvan Tenkidli Basım*.
İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Musluoğlu, F. (2021). *Hayretî Divanı (Tenkitli Metin - Dil İçi Çeviri)*
(Yayımlanmamış Doktora Tezi). İstanbul: Marmara Üniversitesi.
- Helaki: Çavuşoğlu, M. (1982). *Helâkî Divan Tenkidli Basım*. İstanbul: İstanbul
Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Hicri: Yiğit, A. S. (2013). *Hicrî Dîvânı (İnceleme-Tahlîl-Metin-Dizin)*
(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Eskişehir: Eskişehir Osmangazi
Üniversitesi.
- Hilali: Yağmur, B. (1998). *Hilâlî Divanı: İnceleme-Metin* (Yayımlanmamış Yüksek
Lisans Tezi). Ankara: Hacettepe Üniversitesi.
- Hüdayi-i Kadim: Demiralay, M. (2007). *Hüdâyî-i Kadîm (16. yy) ve Dîvânı İnceleme
Tenkidli Metin* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Isparta: Süleyman
Demirel Üniversitesi.
- Kara Fazli: Özkat, M. (2005). *Kara Fazlî'nin Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve
Dîvânı (İnceleme-Tenkitli Metin)* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
İstanbul: Marmara Üniversitesi.
- Kelami: Karlıtepe, M. (2007). *Kelâmî Dîvânı* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
Ankara: Gazi Üniversitesi.

- Kemal Paşazade: Saraç, M. A. Y. (2021). *Kemâl Paşazâde: Dîvân ve Diğer Şiirler*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Lamii: Burmaoğlu, H. B. (1983). *Lami'î Çelebi Divanı Hayatı Edebî Kişiliği Eserleri ve Divânı'nın Tenkitli Metni* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Erzurum: Atatürk Üniversitesi.
- Livayi: Seyhan, K. (2002). *Livâyî Dîvânı'nın Edisyon Kritiği* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İstanbul: Marmara Üniversitesi.
- Manastırlı Celal Bey: Güneş, M. (2013). *Manastırlı Celâl Bey Dîvânı [İnceleme - Metin]* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi.
- Mani: Demirel, Ş. (2017). *16. Yüzyıl Şairlerinden Mânî Dîvân ve Şehr-engîz-i Bursa*. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/55755,divan-ve-sehr-engiz-i-bursapdf.pdf?0> adresinden erişildi.
- Meali: Ambros, E. (1982). *Candid Penstrokes: The Lyrics of Me'âlî, an Ottoman Poet of the 16th Century*. Berlin: Klaus Schwarz Verlag.
- Medhi: Seyhan, N. (2000). *Medhî Divanı (İnceleme-Transkripsiyonlu Metin)* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İstanbul: Marmara Üniversitesi.
- Mostarlı Hasan Ziyai: Gürgendereli, M. (2017). *Mostarlı Hasan Ziyâ'î Divânı* <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56211,mostarli-hasan-ziyai-divanipdf.pdf?0> adresinden erişildi.
- Muhibbi: Ak, C. (1987). *Muhibbî Divanı*. Ankara: Kültür Bakanlığı 1000 Temel Eser 129.
- Muhibbi KYOY: Yavuz, K. & Yavuz, O. (2016). *Muhibbî Dîvânı Bütün Şiirleri, c. 1-2*. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- Muidi: Tanrıbuyurdu, G. (2012). *Mu'idî Dîvân (Metin-Çeviri)* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi.
- Nevi: Tulum, M. & Tanyeri, A. (1977). *Nev'î Divan Tenkidli Basım*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi.
- Nihani: Dursun, M. (1990). *Nihanî Divanı: İnceleme-Metin* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Gazi Üniversitesi.
- Ravzi: Aydemir, Y. (2017). *Ravzî Dîvânı*. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56190,ravzi-divanipdf.pdf?0> adresinden erişildi.
- Remzi: Kurt, B. (2017). *Remzî Dîvânı (İnceleme-Metin)* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi.

- Revani: Avşar, Z. (2017). *Revânî Dîvânı*.
<https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56143,revani-divanipdf.pdf?0> adresinden erişildi.
- Salih Çelebi: Gündoğdu, E. (1997). *Divan-ı Sâlih Çelebi ve Dürer-i Nesâyih Tenkidli Metin-İnceleme* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Erzurum: Atatürk Üniversitesi.
- Sehabi: Bayak, C. (2017). *Şehâbî Dîvânı İnceleme-Metin*.
<https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55746,sehabi-divanipdf.pdf?0> adresinden erişildi.
- Sebzi: Yekbaş, H. (2016). *Sebzî Divanı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
<https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/76504,sehi-bey-divanipdf.pdf?0> adresinden erişildi.
- Sehi: Yekbaş, H. (2020). *Sehî Bey Dîvânı*.
<https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/76504,sehi-bey-divanipdf.pdf?0> adresinden erişildi.
- Şahi: Kılıç, F. (2000). *Şehzâde Bayezid Şâhî Hayatı ve Divanı*. Ankara: Kültür Bakanlığı.
- Şemsi Paşa: Akkaya, M. (1992). *Şemsi Paşa Divanı (İnceleme-Edisyon Kritikli Metin)* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- Süheylî: Harmancı, M. E. (2017). *Süheylî Ahmed bin Hemdem Kethudâ Dîvân*.
<https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55750,suheyli-divanipdf.pdf?0> adresinden erişildi.
- Şemi: Karavelioğlu, M. (2005). *On altıncı Yüzyıl Şairlerinden Prizrenli Şem 'î'nin Divanı'nın Edisyon Kritiği ve İncelenmesi* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İstanbul: Marmara Üniversitesi.
- Şerifi: Yazar, S. (2006). *Seyyid Şerîfî Mehmed Efendî; Hayatı, Divanı ve Hilyesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: Fatih Üniversitesi.
- Şihabi: Yıldız, H. (1999). *Şihâbî Dîvânı ve Grameri* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Konya: Selçuk Üniversitesi.
- Şuhudi: Can, E. (2005). *Şuhûdî Divançesi (İnceleme-Metin)* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Adana: Çukurova Üniversitesi.
- Ubeydi: Ünlü, M. Ş. (1991). *Ubeydî Hayatı-Edebî Kişiliği ve Divanının Tenkitli Metni* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- Ümidi Ahmed: Buyruk, İ. E. (2009). *Ümîdî Ahmet Dîvânı (İnceleme-Metin-Özel Adlar Dizini)* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Hacettepe Üniversitesi.

- Üsküplü Atâ: Çağlar, A. (2013). *Üsküplü Atâ ve Dîvânçesi (İnceleme-Tenkitli Metin-Sözlük)* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi.
- Üsküplü İshak Çelebi: Çavuşoğlu, M. & Tanyeri, M. A. (1990). *Üsküplü İshak Çelebi Divan Tenkitli Basım*. İstanbul: Mimar Sinan Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi.
- Vasfi: Çavuşoğlu, M. (1980). *Vasfî Divan*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Vusuli: Taş, H. (2010). *Vusûlî Dîvân [İnceleme-Metin-Çeviri-Açıklamalar-Dizin]*. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10660,vusuli-divanipdf.pdf?0> adresinden erişildi.
- Yahya Bey: Çavuşoğlu, M. (1977). *Yahyâ Bey Dîvan Tenkidli Basım*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Yakini: Zülfe, Ö. (2004). *Yakînî [ö. 1568] Dîvân Tenkitli Metin Tetkik Dizin* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İstanbul: Marmara Üniversitesi.
- Yetim: Aktaş, A. (1996). *Yetîm Divanı: İnceleme-Metin* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Ankara Üniversitesi.
- Zaifi: Akarsu, K. (2011). *Rumelili Za'îfî Dîvânı (Tenkidli Metin)*. Ankara: Berikan Yayınları.
- Zati I: Çavuşoğlu, M. (1968). *Zatî Divanı I (Edisyon Kritik ve Transkripsiyon)*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Zati II: Çavuşoğlu, M. (1970). *Zatî Divanı II (Edisyon Kritik ve Transkripsiyon)*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Zati III: Çavuşoğlu, M. & Tanyeri, A. (1987). *Zatî Divanı III (Edisyon Kritik ve Transkripsiyon)*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.